a-a1 GİRİŞ 3. CİLT_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 00:30 Page 1

ULUSLARARASI

MİLLİ MÜCADELEDE SERVETİYE CEPHESİ VE KOCAELİ TARİHİ-KÜLTÜRÜ

Sempozyumu-VI

Cilt 3

a-a1 GİRİŞ 3. CİLT_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 00:30 Page 2

2020 Kocaeli Büyükşehir Belediyesi,
Kültür ve Sosyal İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları No: 49

Bu kitabın her türlü basım, yayın ve telif hakları Kocaeli Büyükşehir Belediyesi,
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı'na aittir.
Başkanlığın yazılı izni olmadan
elektronik, mekanik veya diğer yollarla basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

Tasarım
Melekler Yayıncılık

Takım No:
978-605-5116-77-4 (Tk)

ISBN
978-605-5116-80-4 (3.c)

Baskı

a-a1 GİRİŞ 3. CİLT_Tarih Sempozyumu 24.2.2020 11:30 Page 3

ULUSLARARASI

MİLLİ MÜCADELEDE SERVETİYE CEPHESİ VE KOCAELİ TARİHİ-KÜLTÜRÜ

Sempozyumu-VI

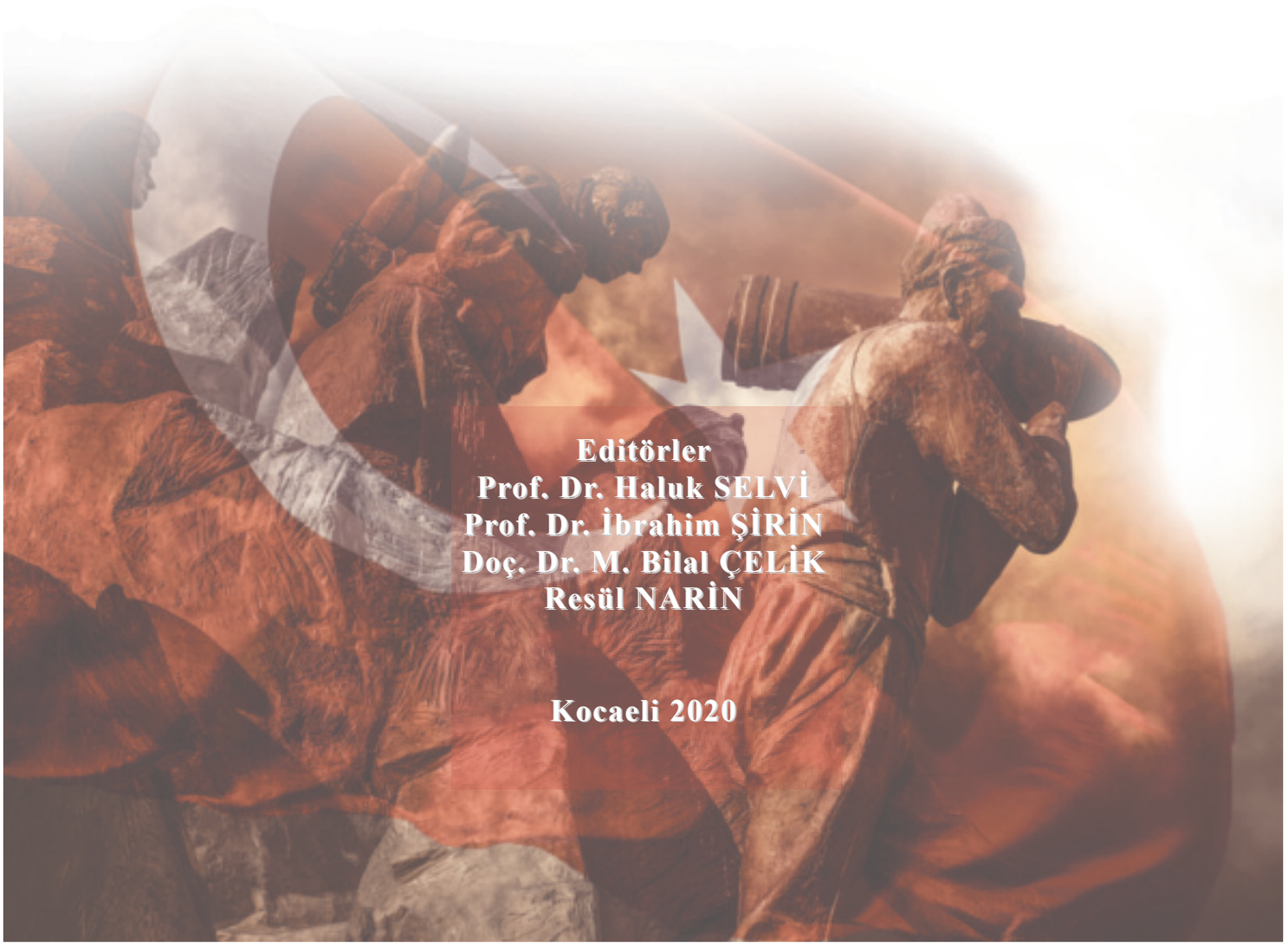

Editörler
Prof. Dr. Haluk SELVİ
Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN
Doç. Dr. M. Bilal ÇELİK
Resül NARİN

Kocaeli 2020

a-a1 GİRİŞ 3. CİLT_Tarih Sempozyumu 24.2.2020 11:30 Page 4

Genel Koordinatör
Balamir GÜNDOĞDU

Düzenleme Kurulu
Prof. Dr. Haluk SELVİ
Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN
Doç. Dr. M. Bilal ÇELİK
Dr. Hasan AYDINLIK
Raşit FİDAN
Hayriye SÖZER
Resül NARİN

Sempozyum Sekreterliği
Doç. Dr. M. Bilal ÇELİK
Resül NARİN
Ş. Göksu HÜLAGÜ

a-a1 GİRİŞ 3. CİLT_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 00:30 Page 5

Bilim ve Danışma Kurulu

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN
Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU
Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ
Prof. Dr. Ayşe Tuba ÖKSE
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN
Prof. Dr. Cevdet KÜÇÜK
Prof. Dr. Chakib BENAFRI
Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT
Prof. Dr. Emre DÖLEN
Prof. Dr. Enis ŞAHİN
Prof. Dr. Enver KONUKÇU
Prof. Dr. Erhan AFYONCU
Prof. Dr. Ferhad TURANLI
Prof. Dr. Feridun EMECEN
Prof. Dr. Gencay ZAVOTÇU
Prof. Dr. Geza DAVID
Prof. Dr. Gülfettin ÇELİK
Prof. Dr. Heath W. LOWRY
Prof. Dr. İdris BOSTAN
Prof. Dr. İlhan ŞAHİN
Prof. Dr. İlknur KOLAY
Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU
Prof. Dr. Mehmet ALPARGU
Prof. Dr. Nedim İPEK
Prof. Dr. Olena BAÇİNSKA
Prof. Dr. Osman KÖSE
Prof. Dr. Özer ERGENÇ
Prof. Dr. Rhoads MURPHEY
Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU
Prof. Dr. Tofig MUSTAFAZADE
Prof. Dr. Ümit EKİN
Prof. Dr. Viktor KIRYUKOV
Prof. Dr. Yuriy KOÇUBEY
Prof. Dr. Yusuf OĞUZOĞLU
Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK
Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY
Doç. Dr. Oleksandr SEREDA
Doç. Dr. Olga MAVRİNA
Doç. Dr. Serkan YAZICI
Doç. Dr. Levent ATALI

http://www.kocaelitarihisempozyumu.com
Eposta: kocaelitarihisempozyumu@kocaeli.bel.tr

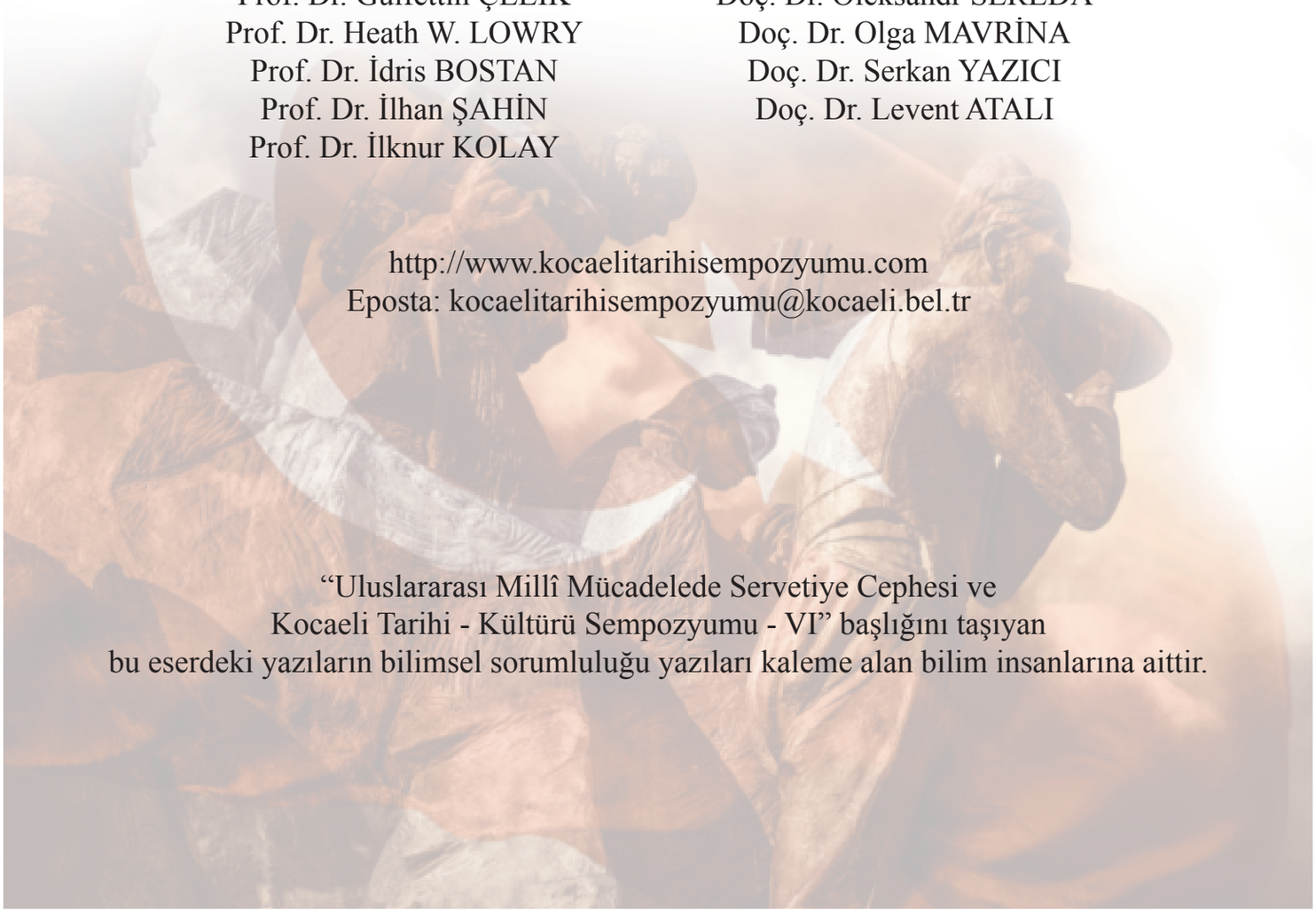

“Uluslararası Millî Mücadelede Servetiye Cephesi ve
Kocaeli Tarihi - Kültürü Sempozyumu - VI” başlığını taşıyan
bu eserdeki yazıların bilimsel sorumluluğu yazıları kaleme alan bilim insanlarına aittir.

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

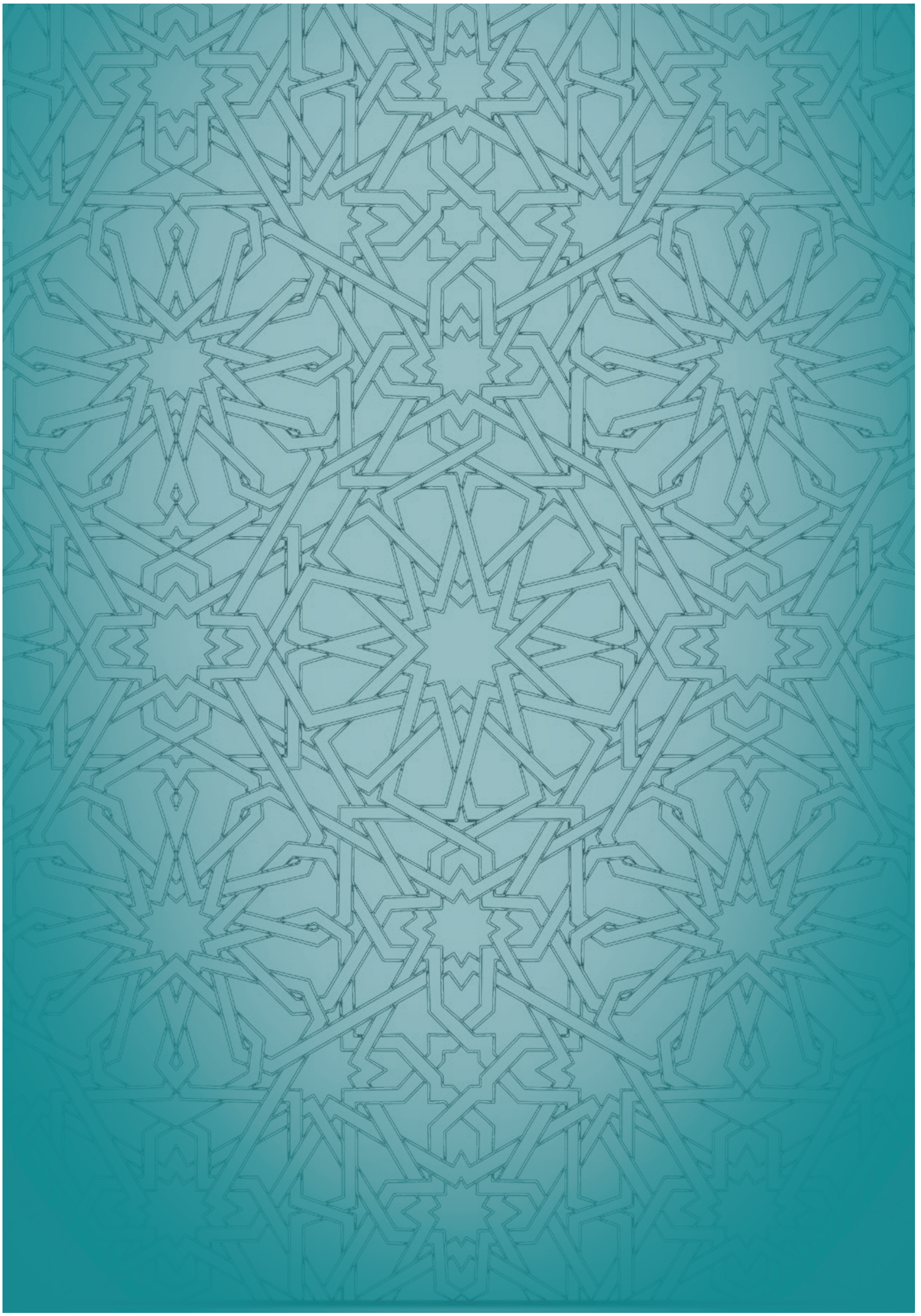

a-a1 GİRİŞ 3. CİLT_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 00:30 Page 7

İçindekiler

Yassıada Mahkemelerinde Kocaeli Milletvekilleri
Şerif DEMİR.....1179

Kocaeli Üyelerinin Cumhuriyet Senatosu'ndaki Çalışmaları
Eminalp MALKOÇ.....1197

Halkın Seçtiği İlk Kadın Belediye Başkanı: Leyla Atakan
Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA.....1217

12 Mart 1971 Muhtırasına Giden Süreçte Son Durak: 12 Ekim 1969 Genel Seçimleri ve Kocaeli'ne Yansıması
Sedef BULUT.....1235

Bir Hafıza Mekânı Olarak Kasr-I Hümayun
Aylin GÖLCÜK.....1243

Kocaeli Ve Çevresinde Orhan Gazi Döneminde İnşa Edilen Çandı Camilerin Plan ve Fonksiyonları Üzerine Bir Değerlendirme
Yusuf ÇETİN.....1255

The Mamluk's Influences In Ottoman Archıtecture, Gebze Çoban Mustafa Paşa Mosque As Example
Ibrahim HASSANEIN, Tamer M. MUKHTAR.....1265

Gölcük / Saraylı Camii Ahşap Kapısının Desen Çözümlemesi
Mine CAN.....1275

Kocaeli Ve Sakarya Yöresinde Mimari Mirasın Korunmasına Dair Özgün Bir Model: "Gelenekten Cıttaslow Taraklı"
Nevnihal ERDOĞAN, Hikmet Temel AKARSU.....1283

Osmanlı Sivil Mimarisinin Bir Örneği Olarak Tarihî Gebze Evleri
Rıdvan ŞÜKÜR.....1293

Pertev Paşa Cami'sinin Leed Yeşil Bina Sertifika Sistemi Açısından Değerlendirilmesi
Betülnur HÜLAGÜ.....1311

İzmitli Ak Ali Efendi'nin Câmiu'l-Ahbâr'ı ve Kocaelili Bazı Âlimlerin Eserlerinden Nakiller
Recep DİKİCİ.....1323

"Kocaeli" ve "İzmit" Ön İsimli İşçi Sendikaları ve Kocaeli Coğrafyası İşçi Sendikaları Önemli Eylemleri Tarihçesi
İrfan Özdilek NİŞANCIK.....1343

Seka İle Selüloz-İş Sendikası Arasında Yapılan İlk Toplu İş Sözleşmelerinin Analizi
Kadri UNAT.....1381

a-a1 GİRİŞ 3. CİLT_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 00:30 Page 8

Kocaeli Türkülerinin Grafiksel Analiz Yardımıyla İncelenmesi
Feyzan GÖHER VURAL, Timur VURAL.....1397

16 ve 17. Yüzyıllarda Kocaeli Pabuçları Üzerine
Emine DİNGEÇ.....1409

Kocaeli Manavlarında Geleneksel Bir El Sanatı Olan Dantelin Yeri
Seda GÜNEŞDOĞDU SAĞDINÇ.....1421

Coğrafi İşaretlerin Yöreler İçin Önemi ve Kocaeli'nde Coğrafi İşaret Almış El Sanatı Ürünleri
Zeynep BALKANAL.....1431

Kocaeli Sancağı'nda İpek ve İpekböcekçiliği: Geyve Nahiyesi
Tülin ÇORUHLU.....1453

İstanbul'un Tarihi Kimliğine Yazılı Kocaeli'nin Antik Dekoratif Taşları: Hereke Pudingi ve Kutluca Kireçtaşı
Osman Serkan ANGI, Yılmaz MAHMUTOĞLU.....1465

Gastronomi Festivallerinin Kocaeli Turizmine Katkısı: Eşme Ayva Festivali Örneği
Ömür ALYAKUT, Tülay POLAT ÜZÜMCÜ.....1483

Kocaeli Manavlarının Sosyo-Kültürel Hayatları
Seda YILMAZ VURGUN.....1497

Kocaeli ve Adapazarı Manavları Arasında Geleneksel Yağlı Yufka Daveti ve Yemeği
Ersin UĞURKAN.....1523

Kocaeli'ndeki Artvin Muhacirlerinin Mutfak Kültürü ve Ekmek Pişirme Aracı Pileki
Ülkü ÖNAL.....1537

Kandıra Mutfak Kültüründe Tören Yemekleri Üzerine Bir Değerlendirme
Ayşe AKMAN.....1553

Kocaeli'ndeki İki Camiide Ahşap Eserler (Kapı ve Minber) Üzerine Değerlendirme
Gülseher KAHRAMAN.....1569

Değirmen Ve Değirmencilik Kültürü Bağlamında Servetiye Değirmeni Örneği
Ezgi YEŞİYURT, Suzan BİNGÖL.....1597

Kocaeli Büyükşehir Musiki Derneğinin Tarihçesi
Hasan Vehbi HOPALI.....1617

Kocaeli Şehir Tiyatroları
Hüseyin ŞEN.....1623

Kocaeli'de Ruhsal İyileştirim Uygulamalarının Gelişimi
Yüksel CAN ÖZ, Rahime AYDIN ER.....1631

a-a1 GİRİŞ 3. CİLT_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:38 Page 9

Bir Sözlü Tarih Tahlili: Mübadele Sonrasında İzmit Bölgesinden Yunanistan'a Göçen Rumların Hatıra Kayıtları...
Esra ÖZSÜER.....1641

II. Meşrutiyet Döneminde Bir Gazetecinin İzmit Sancağı'na Bağlı Adapazarı Kazası'na Dair İzlenimleri (15 Kasım – 26 Aralık 1913)
Enis ŞAHİN.....1661

Milli Mücadele'de İstanbul'dan Anadolu'ya Geçişlerde Kocaeli Bögesi'nin Önemi: Mehmet Akif Ersoy'un Anadolu'ya Geçişi
Ali GÜLER.....1689

Kapanış Oturumu
M. Bilal ÇELİK, Sabahattin ÖZEL, İlhan ŞAHİN.....1705

Fotoğraflar.....1712

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

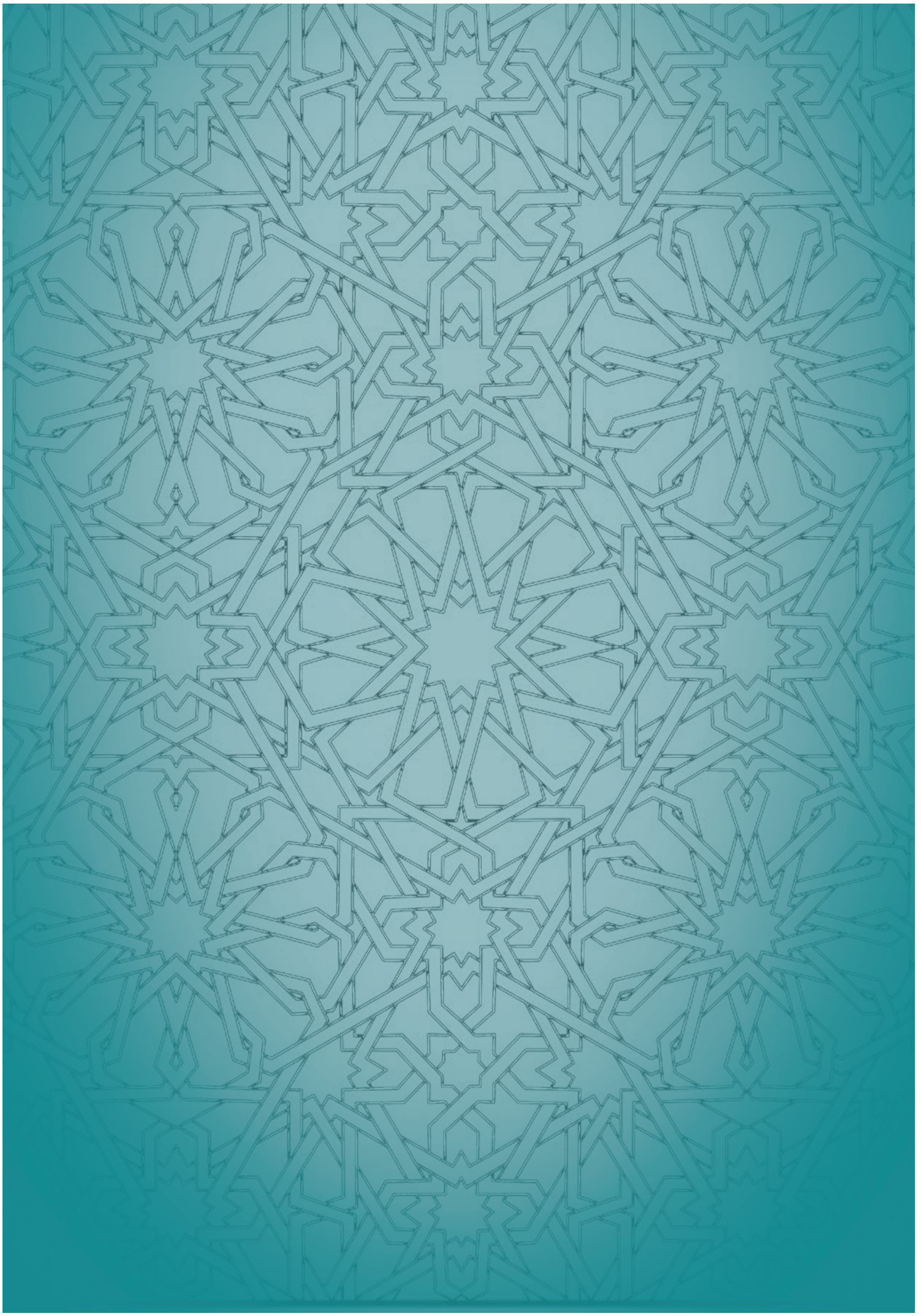

a-a3 Şerif DEMİR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:57 Page 2

Yassıada Mahkemelerinde Kocaeli Milletvekilleri

Şerif DEMİR*

Giriş

Başarıyla gerçekleştirilen Askeri Müdahaleler sonrasında tesis edilen yeni yönetimin ilk yaptığı işler arasında devrilen yönetimlerin halk önünde yargılanması yer alır. Böylece devrilen iktidarın hataları, yanlışları ve hukuk dışı uygulamaları tespit edilerek kamuoyunda paylaşılarak mahkeme önünde hesap sorulur. Bu yargılamalarda devrilen hükümetlerin birçok suçları ortaya çıkarılarak daima cezalandırılırlar. Böylece darbeci yeni yönetimin halk ne kadar büyük bir felaketten kurtardığı ortaya çıkar ve darbeye hukuki bir meşruiyet kazandırılmış olur.

27 Mayıs askeri müdahalesi sonrasında da iktidardan uzaklaştırılan DP'lilere askerler büyük bir kin ve nefret duyuyorlardı. Demokratların yaptıkları fenalıklar ve askerlerin bu ülkeye canlarını tehlikeye atarak yaptıkların hizmetlerin anlaşılması isteniyordu. Bu amaçla DP'liler Yassıada'ya hapsedilerek yargılandılar. Askerler, DP'nin fenalıklarından ve yargılamalarla ortaya çıkarılacak gerçeklerden o kader emindiler ki Yassıada için "27 Mayıs inkılabımızın, onu diğer bütün ihtilallerin üstüne çıkaran hukuki bir belgesi ve İkinci Cumhuriyet mutlu yıllarının kararmayacak fecridir" diyorlardı[1]. Fakat yıllar sonra Yassıada mahkemesine ve yargılamaların sonuçlarına bakıldığında bu kadar iyimser olmak mümkün değildir. Şüphesiz Yassıada mahkemesini her açıdan araştırmak, değerlendirmek ve tahlil ederek yazabilmek için kapsamlı araştırmalar ve disiplinler arası ortak çalışmalar gerekir. Bu çalışmanın başlıca amacı Kocaeli Milletvekilleri üzerinden Yassıada Mahkemelerini okumaktır.

27 Mayıs Askeri İdaresi ve Demokrat Partililerin Tutuklanması

Türkiye 27 Mayıs 1960 sabahına büyük bir şaşkınlıkla uyandı. Radyolardan, Türk Silahlı Kuvvetlerinin "kardeş kavgasını" engellemek için yönetime el koyduğu haberleri tekrarlanıyordu[2]. Bu açıklamaların iktidardan uzaklaştırılan DP'liler içinde "bir korku ve kaygı veren bir yanı yoktu"[3]. Onlarda ülkenin sürüklendiği siyasi krizlerden şikayetçiydiler. Herkes ülkede siyasi ve ekonomik istikrarın bir an önce tesisini istiyordu.

Askerler sabahın erken saatlerinde Cumhurbaşkanı Bayar[4] ve Başbakan Menderes[5] olmak üzere devrilen DP iktidarının sorumluluk makamındaki bütün isimlerini tutuklayarak Harp Okuluna getirdiler. Bu tutuklama sürecinde DP'liler askerlere karşı herhangi bir direniş göstermediler. Hatta darbe esnasında yurt dışında olan DP milletvekilleri[6] ve yurt içindeki vekillerde kendi istekleriyle

• Doç.Dr. Siirt Ünv. Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti ABD, tanzimat1839@gmail.com

[1] T.C. Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu, Yassıada Broşürü, İstanbul 1960, s. 21

[2] BCA, Fon No: 30 1 0 0 Yer No: 1 10 2

[3] Rıfkı Salim Burçak, Yassıada ve Öncesi, Çam Matb. Ankara 1976, s. 66

[4] Sami Küçük, Rumeli'den 27 Mayıs'a, Mikado Yayınları., İstanbul 2008, s. 98-101; Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, İhtilalin İçyüzü, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, s. 169-170; Avni Elevli, Hürriyet İçin 27 Mayıs 1960 Devrimi, Yeni Desen matb. Ankara 1960, s. 175

[5] Muhsin Batur, Anılar ve Görüşler, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985, s. 84-86; Tarık Güryay, Bir İktidar Yargılanıyor, Cem Yayınları, İstanbul 1971, s. 34-35

[6] R. S. Burçak, Yassıada, s. 185

a-a3 Şerif DEMİR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:57 Page 3

gelerek teslim oldular. DP'liler suçsuz olduklarını inandıkları için, orduya duydukları güvenle darbeye karşı herhangi bir direniş ihtiyacı duymadılar[7].

Oysa darbenin niteliği ve askerlerin tavrı DP'lilerin tutuklanma sürecinde anlaşılmıştı[8]. Harp Okuluna getirilirken DP'lilere karşı askerler sözlü ve fiili saldırılarda bulundular[9]. Bu saldırılar bireysel ve sınırlı sayıda da değildi. Hatta bu taciz ve saldırılar yaşanırken rütbeli askerler olayları keyifle izlediler[10]. Bu tutuklamalar bir MBK üyesinin ifadesiyle "bir insan avı" şekline dönüştü[11]. Harp Okulu kısa sürede bütün DP'lilerin toplanmasıyla büyük bir hapishane halini aldı[12]. Harp Okulunda toplanan bu DP'lilerin bir kısmı bir ara serbest bırakılmışsa da daha sonra hepsi tekrar toplandılar. Askerlerin tutuklama esnasındaki tavırları ve Harp Okulundaki yaklaşımını gören DP'liler, askerlerin kendilerine bu kadar hınç ve kinle dolu olmasına da fazla bir anlam veremediler. Harp Okulunda özellikle İçişleri Bakanı Namık Gedik'in şüpheli ölümü sonrasında[13] herkesi bir korku sardı. DP'liler her an ölümü düşünmeye ve kendi aralarında da ölümü konuşmaya başladılar[14]. Psikolojileri bozulan DP'lileri bir binbaşının verdiği can güvenliği teminatı biraz daha sakinleştirdi[15].

Darbe sonrasında kurulan yeni Bakanlar Kurulu, 30 Mayıs'ta tutuklu DP'lilerin durumunu görüştü. Toplantıda DP'lilerin Yassıada'ya[16] bir an önce nakli için hazırlıkların başlatılmasına karar verildi. Yassıada Komutanlığına Cemal Gürsel'in tercihiyleTarık Güryay getirildi.

Ada hazırlandıktan sonra DP'lilere adaya nakledilmeye başlandılar. DP'lilerde büyük bir ölüm korkusu vardı[17]. Giden nereye gittiğini bilmiyor, kalan neden geride kaldığından haberi yoktu. Herkese büyük bir tedirginlik ve korku hakimdi. Nakil esnasında da DP'lilere yönelik taciz, hakaret ve fiili saldırılara devam edildi[18]. Bu saldırılarda pek çok DP'li yaralandı[19]. DP'li tutuklular kadar aileleri de büyük bir ıstırap ve çile çekiyordu. Tutuklular hakkında ailelerine bilgi verilmediği gibi tutukluların ailesi de toplumdan dışlanarak cezalandırılmaya çalışıldı. Tutuklu yakınlarına yönelik bir bilgilendirme yapılmadığından ailelerde gelişmeleri basın üzerinden takip ediyorlardı[20].

Geçici Anayasa ve Yargılamaya Yönelik Hukuki Hazırlıklar

Darbenin belirli bir yol haritası ve daha önceden tasarlanmış bir planı yoktu. Askerler büyük bir bocalama içinde deneme yanılma yöntemiyle yollarını bulmaya çalışıyorlardı. Bu amaçla askerler İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi akademisyenlerinden yardım istediler[21]. İÜ Rektörüyle birlikte beş hukukçu akademisyen Ankara geldiler. Bu hukukçular askerlerden daha heyecanlıydılar. Öncelikle askeri idarenin meşru olduğunu ifade eden bir beyanname yayınladılar[22]. Bu açıklama askerlerde büyük bir ferahlığa yol açtı. Askerler arasındaki görüş ayrılıklarını gören bu bilim adamları darbenin gidişatına yön veren tasarruflarda bulunmaya başladılar. Bu amaçla Askeri yönetimin kurulması için 27 Maddelik geçici bir Anayasa paketi hazırladılar[23]. 14 Haziran'da Resmi Gazete'de yayınlanan "Geçici Anayasa"[24] ile askeri idare, belirli bir hukuki temele oturarak kurumsal bir kimlikle ülkeyi yönetmeye başladı[25].

---

[7] Refik Koraltan, Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilaline Demokratlar, Yayınları Haz. K. Maman, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 206

[8] A. İpekçi-Ö. S. Coşar, İhtilal, s. 188-189

[9] Sinan Demirbilek, Demokrat Partililerin Anılarında Yassıada, AKY, Uşak 2012, s. 32-33

[10] Özcan Ercan, "Yassıada'nın Öteki Yüzü", Milliyet, 28 Mayıs 1990, s. 13

[11] Orhan Erkanlı, Anılar… Sorunlar… Sorumlular…, Baha Matb. İstanbul 1972, s. 77

[12] H. Emre Oktay, Hüsran Dalgaları, Kavim Yayınları, İstanbul 2009, s. 47

[13] Hikmet Bila, "14 Mayıs'tan 27 Mayıs'a Celal Yardımcı'nın Anıları", Milliyet, 24 Mayıs 1986, s. 9; Ailesi hiçbir zaman bu olayın intihar olduğunu kabul etmedi. Mithat Perin, Zindana Tıkılan İktidar, Doğan Kitap, İstanbul 2011, s. 70

[14] Altan Öymen, "İhsan Sabri Çağlayangil Anlatıyor", Milliyet, 19 Aralık 1984, s.8

[15] R. S. Burçak, Yassıada, s. 102

[16] Enver Durmuş, Yassıada'dan İmralı'ya, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990, s. 22-23

[17] "Ölüm yolcuları" deniliyordu. H. Bila, Milliyet, 24 Mayıs 1986, s. 9

[18] R. S. Burçak, Yassıada, s.77; T. Güryay, Bir İktidar, s. 54-55

[19] Özcan Ercan, "Yassıada'nın Öteki Yüzü", Milliyet, 28 Mayıs 1990, s. 13

[20] Nuriye Akman, Elli Kelime, Benseno Yayınları, İstanbul 2002, s. 69

[21] George S. Harris, "Military Coups and Turkish Democracy, 1960–1980", Turkish Studies, Vol. XII/2, (June 2011), p. 206

[22] Bedii Faik, İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci, Dünya yay., İstanbul 1967, s. 68; Beyannameyi değerlendiren Anayasa Hocası Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, "Anayasaya aykırı kanun yapmak ve çıkarmak bir iktidara meşruiyetini kaybettirmez" diyerek beyannamenin hukuki bakımdan sakat olduğunu ifade etmektedir. Ali Fuad Başgil, Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları, Haz. M. Özdemir-N. Güner, Yağmur Yay., İstanbul 2007, s. 145

[23] Amil Artus, "27'nci Yılında 27 Mayıs: İhtilalin Adalet Bakanı Amil Artus'un Anıları", Yay. Haz. İ. Soysal, Milliyet, 19 Mayıs 1987, s. 10.

[24] Resmi Gazete, S.10525, (14 Haziran 1960), s. 1533

a-a3 Şerif DEMİR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:57 Page 4

Geçici Anayasa'ya Yassıada'da DP'lilerin yargılamasını yapacak Yüksek Soruşturma Kurulu ile Yüksek Adalet Divanını düzenleyen özel hükümler konuldu. Böylece yargılamaların kurulacak özel bir mahkeme tarafından yapılacağı anlaşıldı. Ayrıca DP'lilerin ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yargılanabilmesi için Türk Ceza Kanunu'nda geçmişi kapsayacak şekilde bazı düzenlemeler yapıldı[26].

27 Mayıs Sonrası Kocaeli

Kocaeli'nde 27 Mayıs askeri müdahalesinin sevk ve idaresini Sakarya ve Bolu'dan da sorumlu olan Gn. Hayati Ataker gerçekleştirdi[27]. Askeri müdahale başarıyla tamamlanınca Kocaeli Valiliğine ve Belediye Başkanlığı görevlerine Gn. Raif Yaşar getirildi[28]. Darbenin ilk günlerinde İl Emniyet Müdürlüğü görevini Bn. Atıf Bezmez yürütürken 30 Mayıs'ta bu vazife Kr.Yrb. Osman Topkoru'ya verildi[29]. Kısa bir süre sonra İl Emniyet Müdürlüğüne Kur. Bn. Cemal Bak tayin edildi[30]. İzmit Belediye Başkanlığı görevine de Kur.Yar. İzzet Erduran vazifelendirildi.

Şehirde askeri müdahaleye destek gösterileri organize edildi. 28 Mayıs'ta bir askeri kıta eşliğinde liselerden toplanan bir grup öğrenci ve Erkek Sanat Enstitüsünden getirilen talebelerin katılımıyla bir destek yürüyüşü gerçekleştirildi. Atatürk Anıtına çelenk konularak Hürriyet şehitleri için saygı duruşu yapıldı. Askerle öğrencilerin omuz omuza olarak gençliğin "Orduya Bağlılığı" okundu. Darbenin ilk etkisi geçerken bazıları mutlu olarak destek gösterilerinde bulunurken[31], bazıları da darbeye mesafeli durarak sessizliğe gömüldüler.

2 Haziran saat 11,00'de İzmit Lisesi önünde toplanan halk, askeri birlik ve bando eşliğinde bir yürüyüş daha yaptılar. Atatürk Anıtının önüne gelen halk, orduya bağlılığını bir kez daha gösterdi[32]. Mitingde XV. Kolordu Komutanı Gn. Hayati Ataker yaptığı konuşmada, "Ordumuz bu milli davayı hiçbir menfaat karşılığı yapmamıştır. Hatta askeri valilimiz, kaymakamlarımız velhasıl bu işte çalışmakta olan bilumum arkadaşlarımız makam tahsisatı almamışlardır. Bu tahsisatları reddetmişler ve sadece rütbelerinin ve kendi öz maaşlarının alınması ile iktifa etmişlerdir. İnkılabımız menfaatsizdir. Asil milletimizden ordumuz gördüğü tasvibe minnettardır. Dünya çapında yapılan bu ihtilalimizi ancak Türk ordusu yapardı, nitekim yaptı. Çocuklar ihtilal yapmaz. Ordu ihtilal yapar. Posta oturmak için ihtilal yapılmamıştır" dedi.Hayati Paşa'dan sonra kürsüye Vali ve Belediye Başkanlığı görevini yürüten Gn. Raif Yaşar geldi. Yaşar, halkın kendilerine gösterdiği anlayış ve desteğe teşekkür ederek "Yeni hükümetimiz milleti refaha götürecektir. Getireceği kanunlarla muvakkat vazifemizi asillerine devredeceğiz. Yaşasın Türk Milleti, Yaşasın Türk Gençliği" dedi[33].

Kocaeli'nde hayatın normale girmesi için yeni görevlendirmelere devam edildi. Daha evvel görevinden alınan bütün muhtarların yerlerine valilik yenilerini tayin etti[34]. Polislere silahları iade edildi. Zabıtaların normal görevlerine çıkmalarına izin verildi. İzmit'te gece dışarı çıkma yasağı da kaldırıldı. Askeri idare mevcut durumdan oldukça memnun olduğunu açıklayarak halka teşekkürlerini ifade etti. Kocaeli Askeri Valisi görevinden ayrılarak valilik görevine Mülkiye Baş Müfettişi Hüsnü Başar getirildi[35]. Vali Hüsnü Başer 11 Haziran'da görevine başladı[36].

27 Mayıs Sonrası Kocaeli'ye Yapılan Ziyaretler

MBK üyesi ve Milli Savunma Bakanı Gn. Fahri Özdilek 10 Haziran'da İzmit'e geldi. Askeri törenle karşılanan Özdilek, İzmit Lisesi önünde halka hitap etti. 27 Mayıs hakkında halka bilgi veren

[25] Darbeci askerlerden birisi, "ihtilalin geçici anayasası yapılıp komitece kabul edilinceye kadar hiç kimse yarınından emniyet duymadığı için, bilhassa ilk on beş gün zarfında ihtilalciler kendi gelecek statülerinin derdine düşmüşlerdir" dedi. Dündar Seyhan, Gölgedeki Adam, Nurettin UycanMatb, Ankara 1966, s. 81

[26] Işıl Tuna, "27 Mayıs 1960 Darbesi'nin Edirne'deki Yansımaları ve DP Edirne Milletvekillerinin İfadeleri", Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, c.XVI/32, (2017), (65-85), s. 68

[27] Türkyolu, 28 Mayıs 1960

[28] Türkyolu, 29 Mayıs 1960; Demokrat Kocaeli, 31 Mayıs 1960

[29] Türkyolu, 31 Mayıs 1960

[30] Türkyolu, 23 Haziran 1960

[31] SEKA'da çalışan 45 Mühendis Cemal Gürsel'e telgraf çekerek, "Kansız ihtilali ve İkinci Cumhuriyet hareketinizi yürekten destekler şahsınızda Türk Silahlı Kuvvetlerine minnet ve şükranlarımızı arz ederiz" dediler. Demokrat Kocaeli, 2 Haziran 1960; Türkyolu, 2 Haziran 1960

[32] Demokrat Kocaeli, 3 Haziran 1960

[33] Türkyolu, 3 Haziran 1960

[34] Demokrat Kocaeli, 9 Haziran 1960; Türkyolu, 9 Haziran 1960

[35] Demokrat Kocaeli, 10 Haziran 1960

[36] Türkyolu, 12 Haziran 1960; Görevi sivil bir valiye bırakan Askeri Vali Raif Yaşar, ayrılırken arkadaşlarına teşekkürlerini belirtikten sonra "Askeri şahıslardan diğer yerlerine görevli bulunanlar yerlerine tayinler yapıldıkça eski görevlerine döneceklerdir" dedi. Demokrat Kocaeli, 14 Haziran 1960

a-a3 Şerif DEMİR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:57 Page 5

Özdilek, "Sakıt iktidar tahkikatı elbette yapılacaktır. Yalnız bu hareketimiz parti, zümre ve fert aleyhine veya lehine değildir. Türk Milleti namınadır[37]. Elbette ki suçlu olan sabık iktidar sahipleri divanı âli de hesap vereceklerdir. Bir insan olarak onlara acırız fakat vatan uğrunda en yakınımız olsa da bile şiddetli cezalandırırız acımayız" dedi[38]. Özdilek birtakım görüşmeler ve ziyaretlerde bulunarak şehirden ayrıldı.

27 Mayıs'ı halka anlatmak için MBK'nın 10 Nolu ekibi Kocaeli'ye ziyarete geldi. MBK üyesi Kur. Yar. Münir Köseoğlu, Gölcük'te, Karamürsel'de ve İzmit'te halkla bir araya gelerek konuşmalar yaptı. Köseoğlu konuşmalarında, "Seçtiğimiz yol idrakin gösterdiği istikamettir. Milletimizi muasır milletler seviyesine çıkarabilmek azmiyle beraber el ele savaşmak mecburiyetindeyiz. Hepimizi büyük vazifeler beklemektedir. Bu vazifelere aynı imanla sarılmalıyız" dedi[39].

Kocaeli'ye gelerek bazı okulları ziyaret eden MBK üyesi Ahmet Er, çeşitli temaslarda bulundu. Öğrencilere hitap eden Er, "Milletçe yükselmemiz için bilhassa Türk aydınlarının ışık tutması lazımdır. Bu ışığı da yetişecek olan siz yarının aydınları tutacaksınız. Bundan böyle memleketimizin temsilcisi milletvekilleri değil, istikbalin aydınları olan siz gençlersiniz. Memlekette artık lafa değil işe bakıyoruz. Fazilet ancak bilgi ile kaimdir. Bunu unutmayın ve buna göre çalışın değerli gençler" dedi[40].

Anayasa referandumunda halktan yeni anayasaya destek vermesi için MBK üyesi Kur. Alb. Sezai Okan 4 Temmuz 1961'de Kocaeli'ye geldi. Vilayette toplantı yapan Okan, siyasi parti temsilcilerinden yeni anayasanın halk tarafından kabul edilmesi için daha fazla çalışmalarını istedi. Daha sonra Okan, Halkevi meydanında halka hitap ederek yeni anayasanın önemi ve değerini anlattı[41]. 1961 Anayasa referandumunda Kocaeli'nde halk tercihini "Evet" den yana yaptı[42]. Referandum sonucuna göre halk yeni anayasayı onayladığını gösterdi.

Kocaeli'nde Demokrat Partililerin Durumu

Askeri yönetim şehirde DP mensupları ve sempatizanlarını kontrol altına almak ve siyasi faaliyetlerden uzak tutmak için büyük çaba gösterdi. Kocaeli Askeri Valisi Raif Yaşar imzasıyla yayınlanan resmi tebliğlerle halk askeri müdahaleye karşı bir tavır içine girmemesi için defalarca uyarıldı. Örneğin askeri valilik kanalıyla yayınlanan "9 Numaralı Tebliği" ile şehirde siyasi faaliyetlerin yasaklandığı hatırlatılarak "Bazı şahısların toplantılar yapmakta oldukları ve halkı milli hükümetin emirlerine, yayınlanan radyo yayınlarını dinlememeleri gibi siyasi maalesef çok menfi telkinlerde bulunduklarını inanamayarak esefle duydum" denilerek ikazlara devam ediliyordu[43]. Halkın askeri müdahaleye karşı bir oluşum ve karşı duruş içine girme ihtimali büyük tedirginliğe sebep oluyordu. Örneğin Valilik sıklıkla yaptığı duyurularda halkın elindeki silahlarında teslim edilmesinde de son derece ısrarcı davranıyordu[44].

27 Mayıs'a müteakip Kocaeli'nde DP'liler tutuklanmaya başladılar. Askeri Valiliğinin DP'lilere yönelik tavrı ve başlattığı tutuklamalar DP'lileri oldukça tedirgin etti[45]. Başta DP İl Başkanı Süreyya Sofuoğlu olmak üzere tutuklanan DP'liler, 13 gün tutuklu kaldıktan sonra ifadeleri alınarak serbest bırakıldılar[46]. Şehirde eski DP'lilere ve eski Kocaeli milletvekilleri aleyhine bir kampanya başlatıldı. Bazı Kocaeliler eski DP Milletvekilleri Cemal Tüzün, Ömer Cebeci, Dursun Erol, Nüzhet Unat ve Sadettin Yalım'ın hemşerilikten çıkarılması için belediyeye müracaatta bile bulundular[47].

---

[37] Türkyolu, 11 Haziran 1960
[38] Demokrat Kocaeli, 11 Haziran 1960
[39] Demokrat Kocaeli, 24 Eylül 1960
[40] Demokrat Kocaeli, 9 Kasım 1960
[41] Demokrat Kocaeli, 5 Temmuz 1961
[42] 9 Temmuz 1961'de yeni anayasa için ülke referanduma gitti. Kocaeli'nde halk referanduma %79 katılım gösterdi. İzmit Merkez'de dahil olmak üzere bütün ilçelerde yeni anayasaya için "Evet" oyu kazandı. Kocaeli'nde 140041 seçmenden 97618 seçmen oy kullandı. Seçmenlerin 59321'i evet derken 38297 kişi hayır demeyi tercih etti. Demokrat Kocaeli, 11 Temmuz 1961
[43] Demokrat Kocaeli, 31 Mayıs 1960; bir başka ikazında Askeri Valilik halka, "Her türlü siyasi parti faaliyetlerine son verilmesini istemiştim. Bunların önemle takibini ve nihayete erdirilmesini son defa olarak muhterem vatandaşlarıma duyuruyorum" dedi.Demokrat Kocaeli, 4 Haziran 1960; Türkyolu, 4 Haziran 1960
[44] Türkyolu, 3 Haziran 1960
[45] Demokrat Kocaeli, 1 Haziran 1960
[46] Demokrat Kocaeli, 12 Haziran 1960; Türkyolu, 12 Haziran 1960
[47] Ayrıca bastırılan beyannameyle Kocaeli merkeze ve köylerine uçakla atılan broşürlerde, "Aziz Türk Milletine Biz Kocaeliler sabık ve sakıt iktidarın elebaşı yardakçıları Sadettin Yalım, Cemal Tüzün, Ömer Cebeci, Nüzhet Unat ve Dursun Erol'u hemşerimiz olarak tanımıyoruz. Milli İnkılap hareketlerini bütün varlığımızla destekleyen biz Kocaeli halkı ve gençliği büyük Türk Milletini sevgi ve saygılarıyla selamlar. KOCAELİLER" Türkyolu, 30 Haziran 1960

a-a3 Şerif DEMİR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:57 Page 6

Askeri müdahale sonrası ülkenin durumu ve Kocaeli'nde DP'lilere yönelik uygulamalar DP İl Başkanlığının dağılmasına neden oldu. Önce İl Başkanı S. Sofuoğlu görevinden ve partiden istifa ettiğini bildirdikten sonra İl ikinci Başkanı Sebahattin Bilgisu ve partililer DP'den ayrılmaya başladılar[48]. Bu arada da 27 Mayıs aleyhine konuştuğu iddia edilen kişilereyönelik tutuklamalarada devam edildi[49]. Kocaeli'nde DP mensupları aleyhine 34 dava açıldı. Bu davalardan 15'i İstanbul Eski Belediye Başkanı Kemal Aygün, 14'ü Seka Eski Genel Müdürü Enver Atafırat ve 5 davada Kağıt Fabrikası Eski Genel Müdür Yardımcısı Alaattin Kısakürek aleyhineydi[50]. Bu davaları kamuoyu ve Kocaeliler yakından takip ediyorlardı.

Yassıada Mahkemesinde DP Kocaeli Milletvekilleri

Yassıada Mahkemesi'nde yargılamalar 592 sanık hakkında 19 ayrı dava açılarak başladı[51]. Bu davalar; 1. Köpek Davası (14 Ekim-24 Ekim), 2. 6-7 Eylül Olayları Davası (20 Ekim-5 Ocak), 3. Bebek Davası (31 Ekim-22 Kasım), 4. Vinileks Şirketi Davası (4 Kasım-26 Kasım), 5. Dolandırıcılık Davası (8 Kasım -3 Aralık), 6. Arsa Davası (11 Kasım-26 Kasım), 7. Ali İpar Davası (15 Kasım-19 Ocak), 8. Değirmen Davası (18 Kasım-3 Aralık), 9. Barbara Davası (21 Kasım-20 Aralık), 10. Örtülü Ödenek Davası (25 Kasım-2 Şubat), 11. Radyo Davası (29 Kasım-26 Aralık), 12. Topkapı Olayları Davası (2 Aralık- 17 Nisan), 13. Çanakkale Olayı Davası (27 Aralık-10 Mart), 14. Kayseri Olayı Davası (9 Ocak-20 Nisan), 15.Demokrat İzmir Davası (12 Ocak-5 Mayıs), 16. Üniversite Olayları Davası (2 Şubat-27 Temmuz), 17. İstimlak Davası (17 Nisan-21 Haziran), 18. Vatan Cephesi Davası (27 Nisan-21 Haziran), 19. Anayasa'nın İhlali Davasıydı (11 Mayıs-5 Eylül).

Yassıada'da yargılanan DP'lilere yönelik açılan bu davalar arasında en önemlisi "Anayasa'yı ihlal davasıydı". Türk Ceza Kanunu'nun Anayasayı ihlal suçlarını kapsayan 146. Maddesine dayanılarak açılmıştı. Sanıkların milletvekilliği yaptıkları dönemde Yassıada Mahkemesi tarafından anayasaya aykırı olarak kabul edilen kanunların mecliste hazırlanma ve yasalaşma sürecinde gösterdikleri tavır ve duruşa göre cezalandırılmasına gidildi. Mahkeme bu suça kanıt olarak ileri sürülen kanunları 1951 ve 1953'te CHP'nin mallarına el konulması, CKMP'ye oy verdiği için Kırşehir'in 1954'te ilçe haline getirilmesi, 1953'te 25 yıllık hizmet süresini dolduran yargıçların emekliye sevk edilerek yargı bağımsızlığının zedelenmesi, 1954 ve 1957 Seçim Kanunlarının demokrasiye aykırı bir şekilde değiştirilmesi, 1956'da toplantı ve gösterileri kısıtlayıcı kanunun çıkarılması, 1960'da Tahkikat Komisyonunun kurulması ve Tahkikat Komisyonuna olağanüstü yetkilerin verilmesi[52] ve Meclis iç tüzüğünün değiştirilmesiydi. Mahkeme yukarıda sayılan kanunlarda hiçbir emek ve katkısı olmayan milletvekillerini de istediği takdirde mecliste hükümete karşı murakabe vazifesini yeterince yapmamakla suçlayarak cezalandırabiliyordu.

Anayasayı İhlal davası özellikle üst düzey DP liderlerini idamla yargılayabilmek için açıldı.DP'liler anayasayı ihlal ederek ülkede dikta rejimi kurmakla suçlandılar[53]. Bu davada Celal Bayar, Adnan Menderes, DP iktidarının son kabine üyeleri, Tahkikat komisyonu kurulması için kanun teklifini hazırlayan milletvekilleri, Tahkikat Komisyonu üyeleri ile 397 DP milletvekili yargılandılar[54]. Soruşturmalar sonunda 7 Ekim 1960'da Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırladığı "Kararname" 7 Ekim 1960 tarihinde tutuklulara tebliğ edildi[55]. Bu dava kapsamında mahkemede yapılan ilk sorgulamalar sonucunda Başsavcı Egesel 10 Temmuz 1961'den başlayarak beş günde iddianamesini okudu. Başsavcı yargılanan sanıkların 107'si hakkında idam cezası isterken, geri kalanlar hakkında müebbet hapisten başlayarak daha alt düzeyden çeşitli cezalar talep etti[56].

27 Mayıs 1960'ta Mecliste görev yapan XI. Dönem DP Kocaeli Milletvekillerinin tamamı

[48] Demokrat Kocaeli, 10 Temmuz 1960
[49] Demokrat Kocaeli, 11 Ağustos 1960; Demokrat Kocaeli, 1 Eylül 1960; Demokrat Kocaeli, 20 Eylül 1960; Demokrat Kocaeli, 22 Eylül 1960; Demokrat Kocaeli, 27 Kasım 1960; Türkyolu, 18 Haziran 1960; Türkyolu, 23 Haziran 1960
[50] Demokrat Kocaeli, 24 Aralık 1960
[51] Deniz Bölükbaşı, Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı, Doğan Kitap, İstanbul 2005, s. 301
[52] Zehra Aslan, "Osman Turan'ın Siyasetçi Kimliği ve Yassıada'da Yargılanması (1954-1961), Turkish Studies, Vol.8/7, (Summer 2013), p.24
[53] BCA, Fon No: 10 9 0 0 Yer No: 32 97 4
[54] D. Bölükbaşı, Osman, s. 301
[55] Mustafa Arıkan, "27 Mayıs Anayasayı İhlal Davası İddianamesi Üzerine Bazı Tespit ve Düşünceler", Türkler, c.XVII, Edt. H.C.Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, , s. 75
[56] Milliyet, 15 Temmuz 1961
[57] 1913 Kandıra doğumlu, Adil Nüzhet ile Seza Hanım'ın evladıdır. İstanbul Orman Okulu'ndan mezun olmuş, Kamu kurumlarında çeşitli görevler aldıktan sonra X. ve XI. Dönem DP Kocaeli milletvekilliği yaptı. Evli 4 çocuk babası olan Tüzün 11 Ocak 1970'de hayatını kaybetti. TBMM Albümü, c.II (1950-1980), Ankara 2010, s.733
[58] 1914 Akçakoca doğumlu Fahrettin Bey ile Zehra Hanım'ın oğludur. Ortaokul mezunudur. XI. Dönem DP Kocaeli milletvekilliği yapan Cebeci evli iki çocuk babasıdır. Cebeci 19 Aralık 1979'da hayatını kaybetti. TBMM Albümü, c.II (1950-1980), Ankara 2010, s.733

a-a3 Şerif DEMİR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:57 Page 7

Yassıada'da yargılandılar. Bu milletvekilleri Cemal Tüzün[57], Ömer Cebeci[58], Dursun Erol[59], Nüzhet Unat[60] ve Sadettin Yalım'dı[61]. Kocaeli Milletvekilleri hakkında iki çeşit tahkikat yürütüldü. Öncelikle bu beş milletvekili hakkında "Anayasayı ihlal" davası açılarak ülkeyi dikta rejimine götürmekle suçlandılar. Bu kapsamda beş milletvekilinin yasama faaliyetleri, meclis içinde ve dışında bütün söz ve fiilleri inceleme altına alındı, milletvekilleriyle ilgili yerel ve ulusal basın tarandı ve Valilikten siyasi faaliyetlerle ilgili belgeler talep edildi. Ayrıca bütün DP'liler gibi bu beş Kocaeli Milletvekili ve yakınlarının DP döneminde ki ekonomik imkanları, nakit ve emlak varidatları araştırılarak kaynağı açıklanamayan bir zenginliğin olup olmadığı incelendi. Bu iki araştırma neticesinde elde edilen bulgulara göre haklarında yürütülecek davaların tespiti ve talep edilecek ceza aralığı belirlenmiş oldu.

Sadettin Yalım

27 Mayıs'ta tutuklanan Sadettin Yalım,serbest bırakılmasına rağmen 1 Haziran'da tekrar tutuklandı. Sadettin Yalım hakkında ilk sorgu 1 Eylül 1960'da yapıldı. Yalım sorgu esnasında DP'den istifa ettiğini ve istifa haberlerini gösteren gazete kupürlerini gösterdiğinde sorgulamayı yapan Hakim Mehmet Uluünlü, başka da sual sorulmaya lüzum görülmedi diyerek sorgulamayı sona erdirdi[62]. Yüksek Soruşturma Kurulu Başkanı Hayrettin Perk, sabık mebuslarımızdan Sadettin Yalım hakkında meni muhakeme kararının verildiğini açıkladı[63]. Fakat Başsavcılık yürüttüğü tahkikat neticesinde Saadettin Yalım'ı Anayasayı ihlalden açılan davaya dahil ederek TCK 146/1 gereğince cezalandırılmasını talep etti[64].

Yalım'ın avukatı 30 Aralık 1960'de mahkemeye verdiği dilekçeyle müvekkilinin partiden istifa ettikten sonra partiye geri döndüğünün ispat edilemediği ve ortada şüpheli bir durumun olduğunu bildirdi. Avukata göre Yalım istifa ettikten sonra hukuken tekrar partiye geri dönmedi ve Tahkikat Komisyonuyla ilgili kanunlara da onay vermedi. Yalım'ın tahliyesini talep etti.

Saadettin Yalım'ın avukatlığını yapan oğlu Av. Suat Yılmaz Yalım, ısrarla müvekkili Yalım'ın tekrar DP'ye dönmediğini iddia ediyordu. Av. Yalım, müvekkilinin DP'den ayrılarak tekrar dönmediğine ilişkin şahit ifadelerini ve gazete kupürlerini de mahkemeye sundu[65]. Mahkeme bu konu hakkında kapsamlı bir araştırma için bilirkişi görevlendirdi. Yalım'ın DP'den istifası hakkında hazırlanan bilirkişi raporunda Kocaeli Valisi Ekmel Çetiner'le ters düşünce DP'den istifa ettiği fakat Vali Zonguldak'a atanınca tekrar DP'ye geri döndüğü ifade edilmekteydi[66]. Bu durumda Yalım'ın tahliye talebi mahkeme tarafından kabul görmedi. Av. Yalım 11 Ocak 1961'de verdiği yeni dilekçesinde "Müvekkilinin Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen kanunlara herhangi bir iştiraki" olmadığından bir kez daha tahliyesini talep etti. Fakat bu talepte mahkeme tarafından kabul edilmedi.

Yalım'ın avukatı 19 Nisan'da Mahkemeye bir dilekçe daha verdi[67]. Avukatı Yalım'ın DP'den istifa dilekçesini sundu[68] fakat DP'ye geri döndüğüne yönelik bir kayıtın olmadığı belirtti. Avukat ilave olarak DP Tüzüğünün 3. Maddesine göre istifa edenin tekrar partiye dönebilmesi için ilçe ve il kurul kararının gerektiğini böyle bir kararların alınmadığının soruşturma kurulunca tespit edildiğini hatırlattı.Savcılığın Yalım'ın DP Kongresine katıldığı iddiasına karşı AvukatıYalım'ın muhalif başka bir partinin kongresine de katıldığınıbelirterek DP Kongresine katılmasının fazla bir kıymet ifade etmeyeceğini söyleyerek bir kez daha tahliyesini talep etti[69]. Mahkeme bu talep hakkında Başsavcılığın görüşünü sordu. Fakat Başsavcı bu tahliye talebini de olumsuz cevap verdi[70]. Böylece bir kez daha tahliye talebi kabul edilmemiş oldu.

[59] 1902 Sürmene doğumlu Hüseyin Bey ile Gülsüm Hanım'ın evladıdır. Rüştiye mezunu olan Erol, çeşitli kamu kurumlarında çalıştıktan sonra XI. Dönem DP Kocaeli milletvekili oldu. Evli ve dört çocuk babası olan Erol 15 Ağustos 1976'da hayatını kaybetti. TBMM Albümü, c.II (1950-1980), Ankara 2010, s.733

[60] 1908 Drama doğumlu İbrahim Bey ile Faika Hanım'ın evladıdır. Bursa Ziraat Okulu mezunu olan Unat çeşitli kamu kurumlarında çalışmakla birlikte şair ve yazarlık da yapmıştır. X. ve XI. Dönem Kocaeli milletvekilliği yapan Unat, evli ve 3 çocuk babasıdır. Unat hayatını 27 Temmuz 1999'da kaybetti. TBMM Albümü, c.II (1950-1980), Ankara 2010, s.733

[61] 1908 Kahramanmaraş doğumlu, Mustafa Bey ile Fitnat Hanım'ın evladıdır. İzmit Merkez Numune Okulundan mezun olan Yalım, Ticaret, matbuat ve belediyecilik yaptı. X. ve XI. Dönem DP Kocaeli milletvekilliği yapan Yalım evli ve üç çocuk babasıdır. Yalım 26 Aralık 1992'de hayatını kaybetti. TBMM Albümü, c.II (1950-1980), Ankara 2010, s.734

[62] BCA 10 9 0 0 52 151 1

[63] Demokrat Kocaeli, 1 Ekim 1960

[64] Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi 4/238 7116-60

[65] BCA 010 09 51 149 1 44

[66] BCA 010 09 8 25 1 129

[67] BCA 010 09 51 150 1 12

[68] BCA 010 09 51 150 1 17

[69] BCA 010 09 51 150 1 16

[70] BCA 010 09 51 150 1 11

a-a3 Şerif DEMİR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:57 Page 8

Sadettin Yalım 29 Mayıs'ta mahkemeye verdiği dilekçeyle soruşturmanın genişletilmesini istedi. Yalım, yeni şahitlerin dinlenmesini ve mahkemeye sunduğu belgelerin asıllarının resmi kurumlardan talep edilmesini istedi. Yalım'ın hukuki durumu 1 Haziran 1961'de Mahkeme gündemine geldi. Başsavcılık Kocaeli Valiliğinin 24 Eylül 1960 tarihli yazısına göre Sadettin Yalım'ın DP mebusu olduğunu söyledi. Bu yazıya itiraz eden Yalım 1958 senesini 1959'a bağlayan gece saat 22,30'da yıldırım telgrafla istifamı DP Genel Merkeze tebliğ ettim dedi. Fakat Valiliğin yazısında Yalım'ın 15 Şubat 1959'da DP İl kongresine katılarak konuşma yaptığı ve taraftarlarının seçimi kazandığından da söz ediliyordu. Saadettin Yalım, bu sürede parti teşkilatının toplantılarına katılmadığını belirterek partiden kesinlikle istifa ettiğini tekrarladı. Bunun üzerine Başsavcı araya girerek 2 Mayıs 1960 tarihli DP grubuna katılarak Yalım'ın bir konuşma yaptığını hatırlattı. Grup Başkanı Baha Akşit'e durum sorulduğunda Akşit, Yalım'ın istifa ettikten sonra bir süre grup toplantılarına katılmadığını fakat daha sonra tekrar katıldığını söyledi. Bunun üzerine Mahkeme Başkanı, Yalım'ı azarlayarak yerine oturmasını istedi.

12 Haziran 1961'de muhakemesi yapılan Yalım, mahkeme heyetine 25 yıllık mahalli faaliyetlerimin sonucu olarak 1954'te ön yoklamayı kazanarak mebus seçildiğini söyledi. Mecliste hükümeti denetlemeye yönelik meclisteki zabıtlardan sözlerini okuyan Yalım, DP'den istifa ettiğini ve bir daha partiye dönmediğini iddia etti. Mahkeme Başkanı Yalım'a DP Kongresine katıldığını ve DP grup toplantılarına iştirak ettiğini hatırlattı. Yalım her davet eden parti kongresine katıldığını DP grubuna da davet edildiği için gittiğini söyledi. Başkan, DP Grup Başkanı Baha Akşit'in ifadesini nakletti. Başkanın bu sözlerine itiraz eden Yalım, DP tüzüğünün açık olduğunu DP'ye dönmediğini bunu da basında yayınladığını söyledi. Başkan Baha Akşit'e bir kez daha Yalım'ı sordu. Akşit, Yalım bir müddet grup toplantılarına katılmadı ama istifa ettiğine dair bir tezkere grubumuza gelmedi dedi. Akşit ben grup azası olarak grupta konuştuğunu zannediyorum dedi. Yalım bir kez daha partiye kesinlikle katılmadığını fakat vilayetin işlerini takip için Hükümetle irtibatının sürdüğünü bildirdi. Dikta iddialarına karşı Yalım, "30 seneye yaklaşan siyasi hayatımın 20 senesini Halk Partisi saflarında geçiren, gene siyasi hayatı Atatürk İnkılapları ile yoğrulmuş daima hürriyet aşkı ile ve hürriyet havası ile yaşamış, demokratik hayatın faziletlerini bilen bir Türk evladı olarak müsaade-enizle kendimi bu suale muhatap olmamış sayıyorum ve böyle bir rejimi hangi bedbaht destekler onu da bilmiyorum" dedi. Ayıca Tahkikat Komisyonun Kurulması ve Komisyona ek yetki tanınması görüşmelerine katılmadım oy da vermedim dedi. Mahkemede sözü Sadettin Yalım'ın avukatı oğul Yalım aldı. Av. Yalım, müvekkilinin partiden ayrıldığını ispat için farklı olayları tarihleriyle anlatarak mahkemeyi iknaya çalıştı. Mahkemenin bu safhasında Başsavcı müzakerelere dahil oldu. Başsavcı, Sadettin Yalım DP'den ayrılmış fakat partiyle siyasi birlikteliğini sürdürmüştür dedi. Yalım'ın siyasi faaliyetlerini anlatan Başsavcı, bu sürede Yalım'ın Menderes'in lehinde ve muhalefetin aleyhindeki söz ve fiillerinden örnekler verdi. Başsavcı Yalım'ın Kocaeli Valisiyle sorun yaşadığını Vali şehirden uzaklaştırıldıktan sonra Yalım'ın tekrar partiye döndüğüne yönelik gazete kupürlerini gösterdi[71].

Sadettin Yalım geçmiş siyasi hayatında hak ve hukuka verdiği önemi geçmiş dönemlerdeki konuşmaları ve gazete kupürlerinden örnekler verdi. Yalım, "35 senelik siyasi hayatım daima hak, adalet ve fazilet mücadeleleriyle geçti. Demokratik hayata daima sarsılmaz bir imanla çalıştım. Demokrasinin tahakkuku için senelerce şahsi işlerimi feda ederek mücadele ettim. … Bir parti tahakkümüne ve disiplinine tahammül edemeyen bir zihniyetin hareketleri nasıl olurda iddiaya göre vatanımızı diktaya götürebilecek zihniyetlere yaklaşabilir". Her türlü kişisel menfaat iddiasını reddeden Yalım, MBK'nın tebliğinde yeni anayasanın ruhunda Atatürk inkılaplarının olmasından büyük sevinç duyduğunu, serbest kaldığında siyasetten çekilerek işimin ve yuvamın başında memleketin refah ve saadetini görmekten bahtiyar olacağını söyleyerek sözlerini tamamladı[72].

Kocaeli Milletvekili Sadettin Yalım 20 Haziran 1961'de Mahkemeye verdiği dilekçesinde 14 gazete kupürü ve 27 Şubat 1959 tarihli Meclis Zabıt Ceridesi sunarak 30 yıllık siyasi hayatını nasıl hak ve adalet prensibine bağlı olarak geçirdiğinin anlaşılması için incelenmesini talep etti[73]. 29 Haziran'da Yalım'ın avukatı mahkemeye yeni bir dilekçe sunarak müvekkilinin 30 Aralık 1958'de DP'den istifa ettiği halde yargılandığını hatırlatarak tahkikatın genişletilmesini talep etti. Avukat DP evraklarının kapsamlı incelendiğinde Yalım'ın tekrar partiye katılmadığının anlaşılacağını ifade ederek DP kayıtlarında müvekkili hakkında kapsamlı bir inceleme talebinde bulundu. Başsavcılık bu talebi inceleyerek 4 Temmuz'da mahkemenin huzuruna getirdi. Başsavcı, Yalım'ın partiden istifa ettikten sonra parti grubunda ve parti faaliyetlerinde aktif olarak yer aldığının belgeleriyle ortaya çıkarıldığına göre istifa konusu üzerinde bu kadar durulmasının yersiz olduğunu söyledi. Başsavcıya göre yeni şahit dinleme, yeni vesika talep etmeninde fazla bir anlamı yoktur. Zira grup tutanakları ve gazete neşriyatı sanığın iddiasını ve taleplerin imkansız olduğunu gösteriyor dedi. 7 Temmuz 1961'de Sadettin Yalım'ın Avukatı S. Yılmaz Yalım mahkemeye verdiği yeni bir dilekçeyle

[71] Yassıada Anayasayı İhlal Davası Mahkeme Zabıtları, s.1486-1496
[72] BCA 10 9 0 0 51 149 2
[73] BCA 010 09 51 150 2 2

a-a3 Şerif DEMİR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:57 Page 9

Yalım'ım tahliyesini tekrar talep etti. Fakat mahkeme başkanın kararı değişmedi.

Yassıada Mahkemesi 14 Temmuz 1961'de 35. Oturumda Esas İddianameye geçti. Başsavcılık ilk muhakemeler ve eldeki kanıtlara göre sanıkların durumları hakkında değerlendirmelerini mahkemeye sundu. Başsavcı Yalım'ın Kırşehir Kanunu, Seçim, Basın ve İç tüzük kanunlarına olumlu oy verdiğini, 2 Mayıs 1960 DP grubunda muhalefete yönelik alınan tedbirleri desteklediğini, makamımızca ibraz edilen belgelere göre bu sanığın müfrit bir DP partizanı olduğu anlaşılmıştır dedi. Başsavcı, "Kendisi hakkında ibraz edilen gazetelerdeki konuşmaları diktayı desteklemekteki menfaatle kastını açıkladığı cihetle asli fail olarak kabulü iktiza eder" dedi[74]. Başsavcı bu suçlamalara dayanarak Türk Ceza Kanunun 146/1 maddesi gereğince ölüm cezası istedi.

9 Ağustos 1961'de 51. Oturumun 1. Celsesinde Yalım'ın avukatı, Yalım'ın 27 Sayfalık yazılı savunmasını ekleriyle birlikte okudu ve mahkemeye sundu. Oturumun sonunda Sadettin Yalım, "Adil kararınızın beraat olacağından emin olarak hürmetle huzurunuzdan ayrılıyorum" dedi[75].

Sadettin Yalım 25 Ağustos'ta mahkeme heyetine verdiği yeni bir dilekçede şahsına ve yakınlarına yönelik DP'lilerce yapılan baskıları ispatlamak üzere bazı gazete kupürleri ve çeşitli belgeleri sundu. Geçmiş siyasi hayatında yaptığı konuşmalardan pasajlar okudu, demokrasi ve adalete verdiği değerler hakkında yeni bilgilerive mecliste ki çalışmalarını anlattı. Ayrıcamahkemeye Yalım'ın DP yönetimine muhalifi olduğuna yönelik yazılı şahit ifadeleri sunuldu. Avukat Yalım, oldukça duygusal bir üslupla "Biz iyi hareketlerin divanınızca iyi emsaller olması için nazara alınacağına eminiz. İster hayat ve hürriyet veriniz ister ölüm ve hürriyetsizlik. İşte kader… sadece kader. Sadettin Yalım'ın vatan hizmetlerinin şerefi nesline ve hemşerilerine yeter. Seçkin Hakimler bir konuşma ve bir özlü sataşmaya istenen ceza idam, şimdiye kadar ibraz ettiğim cem'an 94 vesika ve istediğim BERATTİR… Karar ve takdir sizindir" diyerek sözlerini tamamladı[76]. Böylece Sadettin Yalım'ın Anayasayı İhlal Davasındaki yargılanması tamamlandı.

Yassıada Mahkemesi 15 Eylül'de sanıklar hakkında ki kararını açıkladı. Mahkeme Saadettin Yalım'ın Kırşehir Kanunu, Seçim, Basın ve Meclis iç tüzük değişikliklerine oy verdiği tespit edilmiş dedi. Yalım'ın partiden istifa ettiğini fakat parti faaliyetlerine katıldığı da belirlenmiştir denildi[77]. Mahkeme Sadettin Yalım'ı "Anayasayı İhlal suçundan 146/3, 173 üncü maddeler hükmünce 5 sene[78] ağır hapislerine ve amme hizmetlerinden müebbeden memnuiyetlerine 1 sene 3 ay Kocaeli'de Umumi Emniyet nezareti altında bulundurulmasına 182 lira 50 kuruş maktu harcın alınmasına oy birliği ile" karar verdi[79].

Sadettin Yalım'ın haksız mal edinip edinmediği hakkında da kapsamlı incelemeler yapıldı. Bu inceleme ve araştırmalar sonucunda Yalım'ın kaynağı belirsiz bir zenginlik ve kamu imkan ve kaynaklarından haksızı bir şekilde istismarın olmadığı anlaşıldı. Bilirkişinin yaptığı incelemelerle kaleme aldığı rapor 18 Nisan 1962'de Yüksek Adalet Divanı tarafından "Saadettin Yalım'ın ve verese yakınlarının emval ve emlaki ile sair kıymetleri üzerine konulmuş olan ihtiyatı tedbir ve haczin kaldırılmasına ittifakla karar" verildi[80]. Bu karar Sadettin Yalım'a 21 Nisan'da tebliğ edildi ve haciz kaldırıldı[81].

Nüzhet Unat

Askeri müdahale sonrasında Nüzhet Unat 4 Haziran 1960'da tutuklandı. Yassıada Mahkemelerinde "Anayasa'yı ihlal" suçundan TCK 166/3 gereğince cezalandırılması istemiyle dava açıldı[82]. Unat hakkında açılan bu davadan başka bir davadan yargılanmaması bu davanın da bilinmeyen bir tarihe ertelenmesine tepki göstererek 16 Aralık 1960'damahkemeden tutuksuz yargılanma talebinde bulundu[83]. Bu talep mahkeme tarafından uygun bulunmadı.

Yassıada Mahkemesince Unat hakkında hazırlanan iddianamede Unat, milletvekilliği yaptığı süre zarfında Hükümeti denetleme ve kontrol görevini yeterince yerine getirmediği Tahkikat Komisyonu kurulduktan 27 Mayıs'a kadar geçen zaman içinde yaşanan olaylarda Hükümete karşı etkili bir şekilde karşı çıkmamakla suçlanıyordu.

[74] Yassıada Anayasayı İhlal Davası Mahkeme Zabıtları, s. 291
[75] Yassıada Anayasayı İhlal Davası Mahkeme Zabıtları, s.3215-3216
[76] BCA 10 9 0 0 52 151 1
[77] Yassıada Anayasayı İhlal Davası ve Yüksek Adalet Divanı Kararları, Yassıada 1960-1961,s.350-351
[78] Akis, c.XXII/377, (18 Eylül 1961), s. 14
[79] Yüksek Adalet Divanı Kararları, s. 39
[80] BCA 010 09 258 790 1 9
[81] BCA 010 09 258 790 1 5
[82] Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi 4/238 7116-60
[83] BCA 10 9 0 0 50 148 2

a-a3 Şerif DEMİR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:57 Page 10

Nüzhat Unat Yassıada'da 12 Haziran 1961'de 18. Oturumun 3. Celsesinde mahkemeye çıkarıldı. Meclis çalışmalarını düzenli olarak takip ettiğini belirten Unat, ülkenin dikta bir idareye götürüldüğüne yönelik bir izlenime sahip olmadığını söyledi. Mebusluğu esnasında da ülkede dikta idaresi kurulduğunu düşünen hiçbir arkadaşa da rastlamadım dedi. Tahkikat Komisyonun kurulması ve ek yetkiler verilmesine yönelik kanuna oy verdiğini ve hükümete yönelik murakabe vazifesini de kendime göre yaptığımı düşünüyorum dedi[84]. Unat bu sözlü ifadesini 29 Haziran'da yazıya dökerek mahkemeye verdi. Unat yazılı ifadesinde de savcılığın 'rejimin diktaya götürülmekte olduğu yolundaki iddiasını' kesinlikle kabul etmedi. Fakat Tahkikat Komisyonun kurulması ve ek yetkiler verilmesine "Anayasaya aykırı olamayacaklarına samimiyetle inanarak" olumlu oy kullandığını söyledi. Unat, kamu kurum ve imkânlarından hiçbir şekilde faydalanmadığını özellikle bildirdi.

Mahkeme Heyeti ilk yargılamalar tamamlandıktan sonra Savcılığın sanıklar hakkındaki mütalaasını dinledi. Başsavcı tarafından 10 Temmuz'da okunmaya başlanan bu iddianamede Başsavcılık Makamı Nüzhet Unat hakkında "Anayasayı tağyir, tebdil ve ilga suçuna fer'i şerik olarak iştirak ettiği delilleriyle sabit" olduğundan Türk Ceza Kanunun 146/3 gereğince cezalandırılmalarını talep etti. Böylece Başsavcı Unat hakkında 5-15 yıl arasında bir hapis cezası istemiş oluyordu.

9 Ağustos 1961'de Yassıada'da Anayasayı İhlal Davasının 51. Oturumun 2. Celsesinde Unat'a bir kez daha söz hakkı verildi. Nüzhet Unat sözlü müdafaa yapmadan 8 sayfalık yazılı müdafaasını mahkeme heyetine sundu[85]. 8 Ağustos 1961 tarihli bu dilekçede Unat, "kendimi tecrim ve müdafaa edecek bir suç, bir fiil bulamadığım için yüksek huzurunuzda grubun alelade, mütevazi ve hiç iddiası olmayan bir azası sıfatıyla" konuşuyorum dedi. Unat hakkında yapılacak tahkikat sonucunda "Şuna eminim ki oralarda pek çok hüsnüniyetler ve faziletler bulunacak, fakat ne bir Anayasa ihlali kasti, nede bir dikta fikri kırıntısına tesadüf etmek mümkün olamayacaktır" dedi. Menderes'in ve DP'nin dikta idaresine doğru gittiği iddialarını kabul etmeyen Unat, "Ne bir dikta nede partizan idarenin kendi icraatının böylesine didiklenmesine müsamaha etmeyeceği aşikârdır. Kendi partisi içinde dahi birtakım hiziplerin teşekkülünü, bunların meydana getirdiği tefrikaları önleyemeyen, disiplin tesis edemeyen liderlerin memlekette bir dikta idaresi kuracaklarına inanmak ve hatta ihtimal vermek mümkün değildir" dedi. Siyasi partiler arasındaki kavgalar hakkında da Unat, "O devirde yapılan ve şimdi bir tarafın davranışlarına 'Dikta' adı takılan mücadeleler, iktidarı ile muhalefetiyle değişik görüşler ve inanışlar halinde sadece müstakil, medeni ve müreffeh bir Türkiye özleminden başka bir şey değildir" dedi[86]. Böylece Unat'ın Anayasa'yı İhlal davasındaki yargılanma süreci tamamlanmış oldu.

15 Eylül'de açıklanan Mahkeme kararlarında Nüzhet Unat'ın Kırşehir Kanunu hariç görev yaptığı dönem içerinde DP'nin bütün kanunlarına oy verdiğini, Hükümete yönelik murakabe yaptığına yönelikde bir davranışının olmadığı anlaşılarak işlenen suça iştirak halindedir denildi[87]. Nüzhet Unat, "Anayasayı İhlal suçundan 146/3 üncü maddeler hükmünce 5sene ağır hapsine[88] ve amme hizmetlerinden müebbeden memnuiyetine, 1 sene 8 ay Kocaeli'de Umumi Emniyet nezareti altına alınmasına 182 lira 50 kuruş maktu harcın tahsiline oy birliği ile" karar verildi[89].

Yassıada'da Nüzhet Unat'ın haksız mal edinip edinmediği hakkında kapsamlı bir inceleme ve değerlendirme yapıldı. Yüksek Soruşturma Kurulu 11 Ocak 1961'de Unat'ın DP dönemi hesap hareketlerini inceledi. Bilirkişi raporları ve hakkında yapılan mali incelemeler neticesinde Nüzhet Unat hakkında "gayrimeşru servet iktisabının mevcut olduğunu ifade edecek ve buna delalet edecek bir husus görülmediğinden tetkikatın derinleştirilmesine lüzum ve mahal bulunmadığı kanaatine vardı". Böylece Nüzhet Unat'ın malları üzerindeki haciz ve ihtiyatı tedbir kararı kaldırıldı. Bu karar Nüzhet Unat'a 1 Nisan 1961'de tebliğ edildi[90].

Cemal Tüzün

DP Kocaeli MilletvekilCemal Tüzün Yassıada Mahkemesinde "Anayasayı ihlal" suçlamasıyla dava açılarak TCK 146/1 maddesine göre cezalandırılması talep edildi[91]. Cemal Tüzün'ün ilk mahkemesi 12 Haziran 1961'de 18. Oturumun ikinci celsesinde yapıldı. Tüzün iddia makamının "Anayasayı tağyir ve dikta rejimine gitmek" gibi bir duruma şahit olmadım bu konuda herhangi bir bilgimde yoktur dedi. Ayrıca Tüzün, "Cumhuriyet esaslarına mugayir diktaya taraftar olduğuma dair bir hareket ve beyanının olmadığını" ifade etti. On iki yıllık DP yıllarında Başbakanı ve Hükümeti

[84] Yassıada Anayasayı İhlal Davası Mahkeme Zabıtları, s.1502-1503
[85] Yassıada Anayasayı İhlal Davası Mahkeme Zabıtları, s. 3216
[86] BCA 10 9 0 0 50 148 2
[87] Yassıada Anayasayı İhlal Davası ve Yüksek Adalet Divanı Kararları, Yassıada 1960-1961,s. 352
[88] Akis, c.XXII/377, (18 Eylül 1961), s. 14
[89] Yüksek Adalet Divanı Kararları, s. 39
[90] BCA 10 9 0 0 271 829 1

a-a3 Şerif DEMİR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:57 Page 11

eleştirmekten çekinmediğini belirten Tüzün, bu süre zarfında muhalefetin de yanlışlarını söylediğini bildirdi. Tüzün siyasi hayatında DP yönetimine karşı söz ve eylemlerini örneklendirerek anlattı. Cemal Tüzün'ün Avukatı Suat Ziya Kant, Tahkikat Komisyonuna ek yetki veren kanunun meclis görüşmelerinde Tüzün'ün olmadığını gösteren bir belgeyi mahkemeye sundu. Başsavcı araya girerek Tüzün'ün meclis konuşmalarından pasajlar okuyarak Tüzün'ün muhalefete karşı sertlik yanlısı, memurlara karşı partizan bir mebus olduğunu anlattı. Özellikle devlet memurlarının cezalandırılmasına yönelik kısımlarına itiraz eden Tüzün, bendeniz devlet memurlarının siyasetle uğraşmayıp sadece kendi işlerini yapmasını istiyordum dedi[92]. Bu sözlü ifadesini Tüzün,17 Haziran 1961'de yazılıolarak de mahkemeye sundu.

Cemal Tüzün 1 Temmuz 1961'de mahkemeye verdiğidilekçede muhalefet partileriyle çok iyi ilişkiler kurarak kardeş gibi geçindiğini, halkla yakından ilgilendiğini, particilik düşüncesiyle hareket etmediğini çeşitli kişileri şahit göstererek mahkemeye sundu.

Yassıada Mahkemesinde 14 Temmuz 1961 tarihli 35. Oturumun 2. Celsesinde Başsavcı Cemal Tüzün hakkında hazırladığı iddianameyi okudu. Başsavcı, Tüzün'ün 2 Mayıs 1960 DP grubunda Adnan Menderes'i açıkça desteklediğini, DP'nin son dönemde kabul ettiği bütün kanunlara olumlu oy verdiğini, CHP ve basının susturulmasını onayladığını, DP'yi desteklemeyen memurların cezalandırılmasını istediğini ayrıca Tüzün'ün İnönü ve Halk Partisi hakkında şiddet tedbirleri alınmasına yönelik sözleri olduğu için "isnad edilen fiilin aslı faili olarak kabulü iktiza eder" dedi[93]. Başsavcı bu suçlamalara dayanarak Türk Ceza Kanunun 146/1 maddesi gereğince Tüzün hakkında "ölüm cezası" istedi.

Cemal Tüzün 9 Ağustos 1961'de 51. Oturumun 2. Celsesinde Avukatı Suat Ziya Kant yazılı savunmasını okudu. Avukatı 6 sayfa, Tüzün 14 sayfalık yazılı savunma verdiler[94]. Tüzün'ün avukatı mahkemede müvekkilinin Tahkikat Komisyonun kuruluşuna ve ek yetki veren kanunlara destek vermediğini bildirdi. DP grup toplantı konuşmaları üzerinden Tüzün'ün cezalandırılmak istenmesine de Avukat Kant itiraz ederek söz ve düşüncenin eylemle bir olamayacağını iddia etti[95].

15 Eylül'de Yassıada Mahkemesi kararlarını açıkladı. Mahkeme Cemal Tüzün hakkında, Seçim Kanunu ve İç Tüzük değişikliklerine oy vermiştir. Tüzün'in meclis konuşmalarından pasajlar okuyan mahkeme heyeti Tüzün'ün "her sahada partizan zihniyetle hareket edilmesini ısrarla istemektedir" dedi. Tüzün'ün sözlerinden Mahkeme,"Adnan Menderes idaresindeki gidişi asli iştirak halinde tuttuğunu gösteriyor" deniliyordu[96]. Mahkeme Cemal Tüzün'ü, "Anayasayı ihlal suçundan 146/1, 59 uncu hükmünce ölüm cezası yerine müebbeden ağır hapse konulmasına[97], 31 ve 33 üncü maddelerin uygulanmasına, 200 lira maktu harcın alınmasına oy çokluğu ile (Hafzı Tüz, Abdullah Üner ve Selman Yörük 146/3'ün teşdiden tatbiki reyindedirler) karar verdi[98].

Cemal Tüzün Anayasayı ihlal suçundan müebbet ağır hapse aldı.Tüzünsağlık sorunları nedeniyle Cumhurbaşkanın af yetkisini kullanarak tahliyesini istedi. Bunun üzerine Tüzün'ün cezası Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından "Tıbben tespit olunan sürekli hastalıkları sebebiyle; cezasının tamamen kaldırılması, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 97 inci maddesi 2 inci fıkrası hükmünce uygun görüldü[99]. Böylece Tüzün'ün 7 Kasım 1964'de hapishaneden tahliyesine karar verildi.

Kocaeli eski Milletvekili Cemal Tüzün'ün DP döneminde haksız mal edinip edinmediği hakkında kapsamlı bir tarama yapıldı. 10 yıllık süre içinde elde edilen her türlü gelir gider ve mevcut nakit ve emlak üzerinden yapılan değerlendirmelerde Tüzün'ün kaynağını açıklayamadığı bir zenginliğinin bulunmadığı ve hesaplarında herhangi bir usulsüzlük tespit edilemedi[100]. Böylece ikinci bir soruşturma ve davaya ihtiyaç duyulmadı.

Dursun Erol

Dursun Erol hakkında Yassıada Mahkemesinde "Anayasayı İhlalden dava açıldı ve TCK 146/3 hükmüne göre cezalandırılması talep edildi[101]. Erol'un mahkemedeki ilk sorgulaması 12 Haziran

[91] Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, 4/238 7116-60
[92] Yassıada Anayasayı İhlal Davası Mahkeme Zabıtları, s.1496-1502
[93] Yassıada Anayasayı İhlal Davası Mahkeme Zabıtları, s. 290-291
[94] Yassıada Anayasayı İhlal Davası Mahkeme Zabıtları, s. 3216
[95] BCA 10 9 0 0 50 148 3
[96] Yassıada Anayasayı İhlal Davası ve Yüksek Adalet Divanı Kararları, Yassıada 1960-1961,s. 351-352
[97] Milliyet, 15 Eylül 1961
[98] Yüksek Adalet Divanı Kararları, s. 39
[99] BCA 30 11 1 0 308 36 19
[100] BCA 10 9 0 0 259 793 3

a-a3 Şerif DEMİR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:57 Page 12

1961'de 18. Oturumun ikinci celsesinde gerçekleşti. Erol 1957 yılından itibaren mecliste görev yaptığını bu dönemde mesleki bilgi ve ilgi alnına giren konularda kendi görüş ve vicdanına göre oy kullandığını fakat Anayasayı ilgilendiren konularda ihtisas encümenlerinin mazbataları, hukukçu arkadaşlarımın fikri ve mütalaası esas alınarak rey ve kanaatlerimi izhar etmiş bulundum dedi. Erol daha evvel Tahkikat Komisyonuna ve bu komisyona ek yetki veren kanunlara olumlu oy verdiğini bildirdi. Erol karma komisyonun mazbatalarına dayanarak bu kanunların anayasaya uygun olduğuna kanaat getirerek olumlu oy kullandığını söyledi. Bu tavrını Erol,anayasanın bir mebusa yüklediği bir vazife ve vecibelerin normal olarak ifasından ibaret olarak gördüğünü beyan etti. Hükümetin dikta idaresine gittiği hakkındaki iddialara Erol, "böyle bir şey sezmedim, en ufak bir emare müşahede etmedim. Bu mevzu ile ilgili olarak uzaktan yakından bir santim menfaatim bulunmamaktadır" dedi. Aslında muhtarlardan başlayarak BMM kadar bütün müesseselerin demokratik nizam çerçevesinde adli denetim altında seçimler yapılırken dikta bir idarenin mümkün olamayacağını düşünüyorum dedi. Ayrıca Erol, Anayasanın 17. Maddesine göre yasama faaliyetlerinden sorumlu tutulmamaları gerektiğini söyledi. Erol sözlerini tamamlarken ben kendim üç mühim güç ve teminata dayanıyorum dedi. Bu güç ve teminatları birincisi Allah'ın doğruya yardımcı olduğu, ikincisi hadiseler kapsamında tamamen suçsuz ve masum olmanın kalbimde meydana getirdiği rahatlık ve üçüncüsü "Adalet Mülkün Temelidir" vecizesi altında Yüksek Adalet Divanına duyduğum güven ve emniyettir dedi. Erol sözlerini Sayın Başkanım masum olduğuma inanarak tahliyeme ve beraatıma karar verilmesini rica ediyorum dedi[102]. Erol bu sözlü ifadesini 15 Haziran'da yazılı olarak da mahkemeye sundu[103].

Başsavcılık dava hakkında değerlendirmelerini yaparak sanıklar hakkında talep ettiği cezaları açıkladı. 14 Temmuz 1961'de Başsavcı Dursun Erol hakkında "Anayasayı tağyir, tebdil ve ilga suçuna fer'i şerik olarak iştirak ettiği delilleriyle sabitolduğundan" Türk Ceza Kanunun 146/3 gereğince cezalandırılmasını talep ediyorum dedi. Böylece Başsavcılık Erol hakkında 5 ile 15 arasında bir hapis cezası talebinde bulunmuştu.

9 Ağustos 1961 51. Oturum 1. Celsede Dursun Erol, Mahkeme heyetine hastalığı nedeniyle ayrıca bir savunma yapmayacağını bildirdi. Erol, dava hakkında söylenecek başka bir söz yoktur. Artık mahkemenin beraat vermesini beklediğini söyleyerek sözlerini tamamladı[104].

Yassıada Karar duruşmasında Dursun Erol'un iç tüzük değişikliği ve Tahkikat Komisyonuna ek yetki veren kanuna oy verdiği, mecliste murakabe görevini yapmamış olduğu anlaşılmıştır denildi[105]. Mahkeme Erol hakkında "Anayasayı İhlal suçundan 146/3, 173 üncü maddeler hükmünce 5 sene[106] ağır hapislerine ve amme hizmetlerinden müebbeden memnuiyetlerine 1 sene 3 ay Kocaeli'de Umumi Emniyet nezareti altında bulundurulmasına 182 lira 50 kuruş maktu harcın alınmasına oy birliği ile" karar verdi[107].

Dursun Erol'un mali kayıtları ve haksız mal edinip edinmediği hakkında kapsamlı bir araştırma yapıldı. Erol ve ailesinden 14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960 tarihleri arasında gayrimeşru servet edinip edinmediğini anlamak için mal bildirim istendi. Elde edilen bu formlar kapsamında mahkeme bir bilirkişiden detaylı bir rapor talep etti[108]. Erol'un "haksız mal iktisabı olmadığını" 1 Nisan 1961'de mahkeme karar altına aldı[109]. Böylece mahkeme 11 Nisan 1961'de Dursun Erol'un mallarına konulan tedbir ve haczin kaldırılmasına karar verdi[110].

Ömer Cebeci

Ömer Cebeci hakkında Yassıada Başsavcılığı 146/1 ile Anayasayı ihlalden dava açtı[111]. Başsavcılık

[101] Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi 4/238 7116-60
• 1924 Anayasası "Madde 17- Bir milletvekili ne Meclis içindeki oy, düşünce ve demeçlerinden ne de Meclisteki oy, düşünce ve demeçlerini Meclis dışında söylemek ve açığa vurmaktan sorumlu değildir. Seçiminden gerek önce ve gerek sonra üstüne suç atılan bir Milletvekili Kamutayın kararı olmadıkça sanık olarak sorgulanamaz, tutulamaz ve yargılanamaz. Cinayetten suçüstü yakalanma hali bu hükmün dışındadır. Ancak bu halde yetkili makam bunu hemen Meclise bildirmek ödevindedir. Seçiminden önce veya sonra bir milletvekili hakkında verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi milletvekilliği süresinin sonuna bırakılır. Milletvekilliği süresi içinde zamanaşımı yürümez".
[102] Yassıada Anayasayı İhlal Davası Mahkeme Zabıtları, s.1484-1486
[103] BCA 10 9 0 0 52 151 2
[104] Yassıada Anayasayı İhlal Davası Mahkeme Zabıtları, 3214-3215
[105] Yassıada Anayasayı İhlal Davası ve Yüksek Adalet Divanı Kararları, Yassıada 1960-1961,s. 349
[106] Akis, c.XXII/377, (18 Eylül 1961), s. 14
[107] Yüksek Adalet Divanı Kararları, s. 39
[108] BCA 010 09 234 721 2 11
[109] BCA 010 09 234 721 2 2
[110] BCA 010 09 234 721 2 1
[111] Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi 4/238 7116-60

a-a3 Şerif DEMİR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:57 Page 13

bu iddiasına kanıt olarak Tahkikat Komisyonuna ek yetki veren TBMM görüşmeleri sonrasında toplanan DP Grup toplantısında Cebeci'nin konuşması ile Tahkikat Komisyonun kuruluşu, Tahkikat Komisyonuna ek yetki verilmesi ve Meclis İç tüzüğünün değiştirilmesine destek vermekle suçladı.

Cebeci'nin mahkemedeki ilk sorgulaması 12 Haziran 1961'de 18. Oturumun İkinci celsesinde yapıldı. Cebeci savunmasında hakimler ve memurların re'sen emekli edilmemeleri için yazılı teklif verdiğini fakat reddedildiğini, Uşak ve Topkapı olayları hakkında 23 Ekim 1959'da grup başkanlığına Hükümet ve Bakanlar Kurulu hakkında gensoru verdiğini fakat gündeme alınmadığını, basın hak ve hürriyetleriyle alakalı takrirler verdiğini gündeme alınmadığını, Tahkikat Komisyonunun kurulması ve yetkilerinin genişletilmesi hakkında yapılan grup toplantılarına katılmadığını söyledi. Cebeci 27 Nisan 1960 Tahkikat Komisyonuna verilen ek yetkililerin kabul edildiği meclis toplantısı sonrasında DP grubunda yaptığı konuşmasında "devletin içinde bulunduğu gaileden kurtarılması ve hal ve istikbalimiz hakkında hükümeti ikaz vazifemin ifasından ibaret bulunduğu, konuşmanın kül halinde Muhterem Hey'etinizce tetkikinde müşahede buyurulacaktır" dedi. Bu toplantıdan bir gün sonra İstanbul ve Ankara'da olayların başlaması üzerine DP grubunda 90 kişinin imzaladığı bir takrirle grup üzerinden Hükümetin karşısına çıkarak Tahkikat Komisyonunun durdurulması ve hemen seçimlere gidilmesini talep ettik dedi. Dikta iddiasını reddeden Cebeci, demokrasinin sosyal hayata ilk kez DP ile girdiğini iddia etti. Cebeci DP'den 1959'da Nüzhet Unat ve Cemal Tüzün'le birlikte istifa etmeye karar verdiğini fakat seçmenlerin buna engel olduğunu, daha sonra tekrar istifa etmeyi düşündüğünüama "buhranlı ve tarihi bir devrede mebusluk müessesesinin uhdeme yüklediği milli ve vatanı hizmet yolunu" kapatacağı için istifadan vazgeçtiğini bildirdi. Cebeci mebusluğa 20 yıllık ticari hayatımda elde ettiğimmali birikim sonucu fabrikatör olarak girdim bugün elimde ailemi besleyecek malım ve mülküm de kalmadı dedi. Cebeci mahkemeye sözlü olarak verdiği bu ifadeyi, ayrıca yazılı dilekçe halinde de sundu[112].

Cebeci 26 Haziran'da mahkemeye verdiği bir dilekçede 2,5 yıllık meclis faaliyetlerinden örnekler sundu. Cebeci, "teşrii murakabe ve mebusluk vazifemi yapmış binnetice teşrii masumiyet müessesesi sınırları içinde kalmış olmam itibariyle tahliyemi saygıyla rica ederim" dedi. Araya giren Başsavcı, Cebeci hakkında kapsamlı bir tahkikat yaptıklarını bu tetkikler sonucunda Cebeci'nin parti grubunda, "İnönü teşebbüslerinden sonra, aldığımız tedbirler elbette Halk Partisine ve liderine müteveccihtir. Biz Ankara'da İstanbul'da hatta İzmir'de idare-i örfiye kurarak tedbirlerimizi almak mecburiyetindeyiz", başka bir konuşmada da İnönü'nün milletvekili dokunulmazlığının kaldırılarak yargılanmasından söz ediyorsunuz. Böyle bir zihniyet sahibinin tahliye talebinde bulunmasına imkan yoktur. Bu talebin reddedilmesini istiyorum dedi. Başsavcının bu iddiaları karşısında Cebeci, sözlerimin bir bütün halinde değerlendirilmesi yapılırsa amme haklarının korunması için çaba gösterdiğim anlaşılır dedi. Fakat Mahkeme Cebeci'nin tahliye talebini oybirliğiyle reddetti. 21 Temmuz'da verdiği bir başka dilekçede 12 Nisan ve 21 Nisan'da Tahkikat Komisyonuyla ilgili alınan DP grup toplantılarına katılmadığını beyan etti.

14 Temmuz 1961'de Başsavcı Ömer Cebeci hakkındaki mütalaasını açıkladı. Başsavcı, Cebeci'nin Tahkikat Komisyonunun Kurulması, Komisyona ek yetkilerin tanınması ve İçtüzük değişikliğine oy verdiğini belirtti. Ayrıca Cebeci'nin 27 Nisan 1960 DP grubunda, İnönü'yü eleştirerek Menderes lehinde sözlerini tekrarladı. Başsavcı, "Sanığın verdiği oylarla, bu konuşması yan yana getirilince diktayı desteklemek için Anayasayı tadil eden kanunlara oy verdiği kesin olarak tezahür eylediğinden, hadisemizin asli faili olarak kabul edilmiştir" dedi[113]. Başsavcı bu suçlamalara dayanarak Türk Ceza Kanunun 146/1 maddesi gereğince Cebeci'ye ölüm cezası istedi.

Ömer Cebeci 9 Ağustos'ta 51. Oturumun 1. Celsesinde tekrar mahkeme huzuruna çıktı. Cebeci'nin avukatı Hakkı Dağdeviren, Savcılığın suçlamalarına karşı yazılı olarak da hazırladığı müvekkilinin savunmasını okudu. Bu yazılı savunmada yerli ve yabancı sosyologlardan alıntılar yaparak iddialara cevaplar verilmeye çalışıldı. Cebeci grup toplantısının Tahkikat Komisyonun Kuruluşu ve komisyona ek yetki veren kanun görüşmelerinden sonra gerçekleştiği için Meclisin bu faaliyetlerine tesir etmesi mümkün değil dedi. Grupta yaptığı konuşmada İnönü ve Halk Partisini değil İstanbul ve Ankara'daki örfi idarenin kurulmasını eleştirdiğini söyledi. Tahkikat Komisyonun Kurulması ve ek yetki verilmesi kanunlarına olumlu oy vermesi hakkında Cebeci, "oyum vicdani kanaatimin hasılasıdır" dedi. Demokrasilerde mebusların oy kullanmasının normal olduğunu İddia makamının oy kullanmayı sorgulaması kadar tercihini de sorgulamasını anlamakta ve açıklamakta zorluk

• Cebeci'nin 27/04/1960 tarihli grup toplantısında, "Meclis olarak bizler İnönü'nün bu günkü halini görüp teteşri'i masuniyeti kaldırmak sureti ile kaza mercilerine değil, hususi bir mahkemeye vermezsek ve bu adamı serbest bırakırsak bu memlekette milletin huzuru ve sukununu temin edemeyiz. Bugün Petenin son haline benzeyen İnönü, Türkiye'de bir isim yapmış ise bizim de Sevgili Menderesimiz vardır" demiş. BCA 10 9 0 0 52 151 3

[112] Yassıada Anayasayı İhlal Davası Mahkeme Zabıtları, s.1483-1484

[113] Yassıada Anayasayı İhlal Davası Mahkeme Zabıtları, s. 296

a-a3 Şerif DEMİR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:57 Page 14

çektiğini ifade etti. Meclis çalışmaları hakkında Cebeci, memurların özlük hakları, basına yönelik sınırlandırmalarda Hükümetin politikalarına karşı olumsuz bir tavır içinde olduğunu Mecliste hükümeti denetlemek için görevini yaptığını gazetelerdeki yayınların ortaya koyduğunu söyledi. Cebeci "İddia makamının murakabe yapmamayı suç ve vatan hainliği sayarken, diğer taraftan fazlasıyla murakabesini yapan benim de vatan haini olarak ölüm cezasına çarptırılmamı istemesi kanun ve hukukla olduğu kadar sosyal adalet duygu ve prensipleri karşısında izahı kabil değildir" dedi. Cebeci sözlerini bağlarken, "bugün dünya yüzünde bir metre kare arsaya, bir göz eve ve bir kuruş paraya sahip değilim. Oysaki politikadan önce temiz 20 senelik ticari mazim ve benden başka yalnız işimde çalışan 20-25 aileyi geçindiren fabrikam vardı… Bir tarafta Başsavcının itham ettiği diktanın asli faili ve vatan haini diğer taraftan bu ithamları ret ve cerh eden ve bütün açıklığı ile meydana çıkan masumiyetim" var dedi.

Ömer Cebeci'nin avukatı Dağdeviren, iddia makamının ileri sürdüğü suçlamalara karşı itiraz ederek müvekkilinin iç tüzük değişikliğine olumlu oy kullanmasını her türlü garaz ve özel amaçtan uzak olarak vatanın lehine ve menfaatine olduğunu düşünerek verdiğini savundu. Avukatı Cebeci'nin grup toplantısında yaptığı konuşmanın belirli yerleri kesilerek asıl amacından uzaklaştırılarak ifade edildiğini bu konuşmanın ne söylemek istediği konuşmanın bütünü okunca anlaşılacağını iddia etti. Avukatına göre Cebeci, diktaya gidişi görmemiş ve sezmemiştir. Müvekkilinin murakabe vazifesini en iyi şekilde yaptığını iddia eden Avukat, Cebeci'nin siyasi faaliyetlerinden örnekler okuyarak bu iddiasını ispata çalıştı[114]. Mahkeme Başkanı 11 sayfalık savunmanın uzun olduğunu, davanın ehemmiyetine binaen daha kısa tutulması yönünde yaptığı ikazların dikkate alınmadığını söyleyerek sanıkları bir kez daha uyarma ihtiyacı hissetti[115].

15 Eylül 1961'de açıklanan Mahkeme kararında Ömer Cebeci'nin, DP'nin son dönemdeki bütün kanunlarına oy verdiği, murakabe görevini yapmadığı, basına ve memurları cezalandırmaya yönelik önergeler hazırladığı, CHP lideri İnönü hakkında ki ağır sözleriyle muhalefete karşı tutumu da açığa çıkmıştır dedi[116]. Mahkeme Ömer Cebeci'ye "Anayasayı İhlal suçundan 146/3 ile6 sene ağır hapsine[117] ve amme hizmetlerinden müebbeden memnuiyetine, 33. Maddenin uygulanmasına, 2 sene müddetle Kayseri'de Umumi Emniyet nezareti altında bulundurulmasına, 200 lira maktu harcın alınmasına oy birliğiyle" karar verdi[118].

Ömer Cebeci hakkındakapsamlı bir mali inceleme yapıldı. Ailenin verdiği bilgiler ışığında kamu kurumlarından alınan belgeler bir mali uzman tarafından detaylı incelenerek mahkemeye 6 Aralık 1960'ta bir rapor verildi. Bu rapora göre Cebeci'nin 127.326 lira kaynağı tespit edilememiş bir serveti tespit edildi. Yüksek Soruşturma Kurulu 20 Aralık 1960'ta Cebeci'nin üzerinde gözüken bu paranın müsadere edilerek hazineye aktarılmasına oybirliğiyle karar verdi. Bu karara Cebeci ailesi itiraz etti. İtirazlar ve vesikalar ikinci bir incelemeye tabi tutuldu. 24 Nisan 1962'de yapılan bu inceleme neticesinde Cebeci'nin mali kayıtlarında 97.157,78'nın kaynağı olmadığı anlaşıldı. Fakat aile bu incelemeye de itiraz etti. Çünkü Cebeci'nin belgelendirmekte güçlük çektiği özel şahıslara olan borçlarının değerlendirme dışında tutulduğunu iddia etti. Cebeci hakkında mali inceleme ve tahkikat sürerken Yüksek Adalet Divanı 30 Nisan 1962'de bu dava dosyasını Ağır Ceza Mahkemesine gönderilmesine ittifakla karar verdi[119].

Sonuç

Askeri Müdahale sonrasında siyasette onarılması imkansız yaralar açıldı. Bu süreçten Kocaeli şehri ve milletvekilleri de oldukça fazla etkilendiler. 27 Mayıs 1960 Askeri müdahalesiyle ilk etapta Kocaeli'nde mülki erkan görevlerinden uzaklaştırılarak yerlerine askeri yetkililer getirildi. Kocaeli Valisi, Belediye Başkanı ve Emniyet Müdürü bu değiştirilenler arasında yer alıyordu. Şehirde darbe lehindeki gösteri ve mitingler organize edilerek halkın askeri yönetimin yanında olduğu gösterilmek istendi. Şehirde darbe karşıtı olma ihtimali bulunan DP'liler yakın takip ve kontrol altında tutulmuş, silahlar toplatılmış, askeri müdahale aleyhinde konuşanlar tutuklanmışlardır. Kocaeli'ne sıklıkla Ankara'dan ziyaretler yapıldı ve halkın askeri yönetime olan ilgisi ve desteğinin artırılması için özel çaba gösterildi.

Yassıada Mahkemesinin en önemli yargılamalarından birisi "Anayasayı İhlal" davasında yapıldı.

[114] BCA 10 9 0 0 52 151 3
[115] Yassıada Anayasayı İhlal Davası Mahkeme Zabıtları, s. 3214
[116] Yassıada Anayasayı İhlal Davası ve Yüksek Adalet Divanı Kararları, Yassıada 1960-1961,s. 349
[117] Akis, c.XXII/377, (18 Eylül 1961), s. 14
[118] Yüksek Adalet Divanı Kararları, s. 39
[119] BCA 10 9 0 0 262 803 9

a-a3 Şerif DEMİR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:57 Page 15

İktidardaki bir siyasi parti ve mensuplarına on yıllık dönem içinde yasama faaliyetleri söz ve fiillerinin her açıdan hesabı soruldu. Açıkça 1924 Anayasasının 17. Maddesine aykırı bir şekilde milletvekillerinin yasama faaliyetleri ve iktidardaki DP'nin muhalefete karşı izlediği politikaların muhasebesi yapıldı. On yıl içinde siyasette yaşanan her türlü uygulamadan sadece iktidar sorumlu tutularak hukuk kuralları zorlanarak bir iktidar cezalandırılmaya çalışıldı. Bu yargılamalar esnasında Kocaeli'nin DP'li milletvekillerinden Ömer Cebeci, Saadettin Yalım ve Cemal Tüzün hakkında TCK 146/1 gereğince ölüm cezası istenirken Nüzhet Unat ve Dursun Erol TCK 146/3'le 5 ile 15 yıl arasında ağır hapis talep edildi. Yargılamalar neticesinde DP Kocaeli milletvekilleri suçlu bulunarak en ağır ceza Cemal Tüzün'e müebbet olarak verilirken Ömer Cebeci'ye 6 yıl diğer sanıklara 5 yıl ağır hapse çarptırıldılar.

Yassıada Mahkemelerinde yargılan Kocaeli Milletvekillerinin savunmalarında Menderes hükümetinin dikta yönetimine gittiği iddiaları ısrarla reddedilirken, bu milletvekillerine yönelik en önemli suçlama Hükümeti denetleme ve kontrol yani murakabe vazifesini yapmamak olmuştur. Milletvekillerinin Tahkikat Komisyonu kurulması ve Komisyona ek yetki verilmesini destekleri ispatlanamadığı halde cezalandırılmasına gidilmişti. Bu yargılama örneklerinden de anlaşılacağı gibi Yassıada'da hukuk ve adalet ağır yara almıştır.

a-a3 Şerif DEMİR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:57 Page 16

Kaynakça

Arşiv Malzemesi ve Belgeler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi (CCGA)

Resmi Gazete, S.10525, (14 Haziran 1960)

Yassıada Anayasayı İhlal Davası Mahkeme Zabıtları, Yassıada 1960-1961

Yassıada Anayasayı İhlal Davası ve Yüksek Adalet Divanı Kararları, Yassıada 1960-1961

Yassıada Zabıtları V Anayasa Davası, c. I-IV, Yay. Haz. E. Gürsoy Naskali, Kitabevi Yay. İstanbul 2011

Basın-Yayın

Akis

Demokrat Kocaeli

Milliyet

Türkyolu

Tetkik Eserler ve Hatıralar

Akman Nuriye, Elli Kelime, Benseno Yayınları, İstanbul 2002

Arıkan Mustafa, "27 Mayıs Anayasayı İhlal Davası İddianamesi Üzerine Bazı Tespit ve Düşünceler", Türkler, c.XVII, Edt. H.C.Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s. 74-84

Arslan Zehra, "Osman Turan'ın Siyasetçi Kimliği ve Yassıada'da Yargılanması (1954-1961), TurkishStudies, Vol.8/7, (Summer 2013), p.19-31

Artus Amil, "27'nci Yılında 27 Mayıs: İhtilalin Adalet Bakanı Amil Artus'un Anıları", Yay. Haz. İ. Soysal, Milliyet, 19 Mayıs 1987, s. 10.

Başgil Ali Fuad, Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları, Haz. M. Özdemir-N. Güner, Yağmur Yay., İstanbul 2007

Batur Muhsin, Anılar ve Görüşler, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985

Bila Hikmet, "14 Mayıs'tan 27 Mayıs'a Celal Yardımcı'nın Anıları", Milliyet, 24 Mayıs 1986

Bölükbaşı Deniz, Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı, Doğan Kitap, İstanbul 2005

Burçak Rıfkı Salim, Yassıada ve Öncesi, Çam Matb. Ankara 1976

Demirbilek Sinan, Demokrat Partililerin Anılarında Yassıada, AKY, Uşak 2012

Durmuş Enver, Yassıada'dan İmralı'ya, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990

Elevli Avni, Hürriyet İçin 27 Mayıs 1960 Devrimi, Yeni Desen matb. Ankara 1960

Ercan Özcan, "Yassıada'nın Öteki Yüzü", Milliyet, 28 Mayıs 1990, s. 13

Erkanlı Orhan, Anılar… Sorunlar… Sorumlular…, Baha Matb. İstanbul 1972

a-a3 Şerif DEMİR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:57 Page 17

Faik Bedii, İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci, Dünya yay., İstanbul 1967

Güryay Tarık, Bir İktidar Yargılanıyor, Cem Yayınları, İstanbul 1971

Harris George S., "MilitaryCoupsandTurkishDemocracy, 1960–1980", TurkishStudies, Vol. XII/2, (June 2011), p. 203-213

İpekçi Abdi - Coşar Ömer Sami, İhtilalin İçyüzü, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012

Koraltan Refik, Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilaline Demokratlar, Yay. Haz. K. Maman, Timaş Yayınları, İstanbul 2013

Küçük Sami, Rumeli'den 27 Mayıs'a, Mikado Yayınları., İstanbul 2008

Oktay H. Emre, Hüsran Dalgaları, Kavim Yayınları, İstanbul 2009

Öymen Altan, "İhsan Sabri Çağlayangil Anlatıyor", Milliyet, 19 Aralık 1984, s.8

Perin Mithat, Zindana Tıkılan İktidar, Doğan Kitap, İstanbul 2011

Seyhan Dündar, Gölgedeki Adam, Nurettin UycanMatb, Ankara 1966, s. 81

T.C. Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu, Yassıada Broşürü, İstanbul 1960

TBMM Albümü, c.II (1950-1980), Ankara 2010

Tuna Işıl, "27 Mayıs 1960 Darbesi'nin Edirne'deki Yansımaları ve DP Edirne Milletvekillerinin İfadeleri", Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, c.XVI/32, (2017), s.65-85

Tuna Işıl, "Demokrat Parti Milletvekili Rükneddin Nasuhioğlu'nun Anayasayı İhlal Davasından Yargılanması: Suçlamalar ve Savunma", History Studies, Vol.9/5, (December 2017), p. 155-166

Vue Générale d' Ismidt.

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

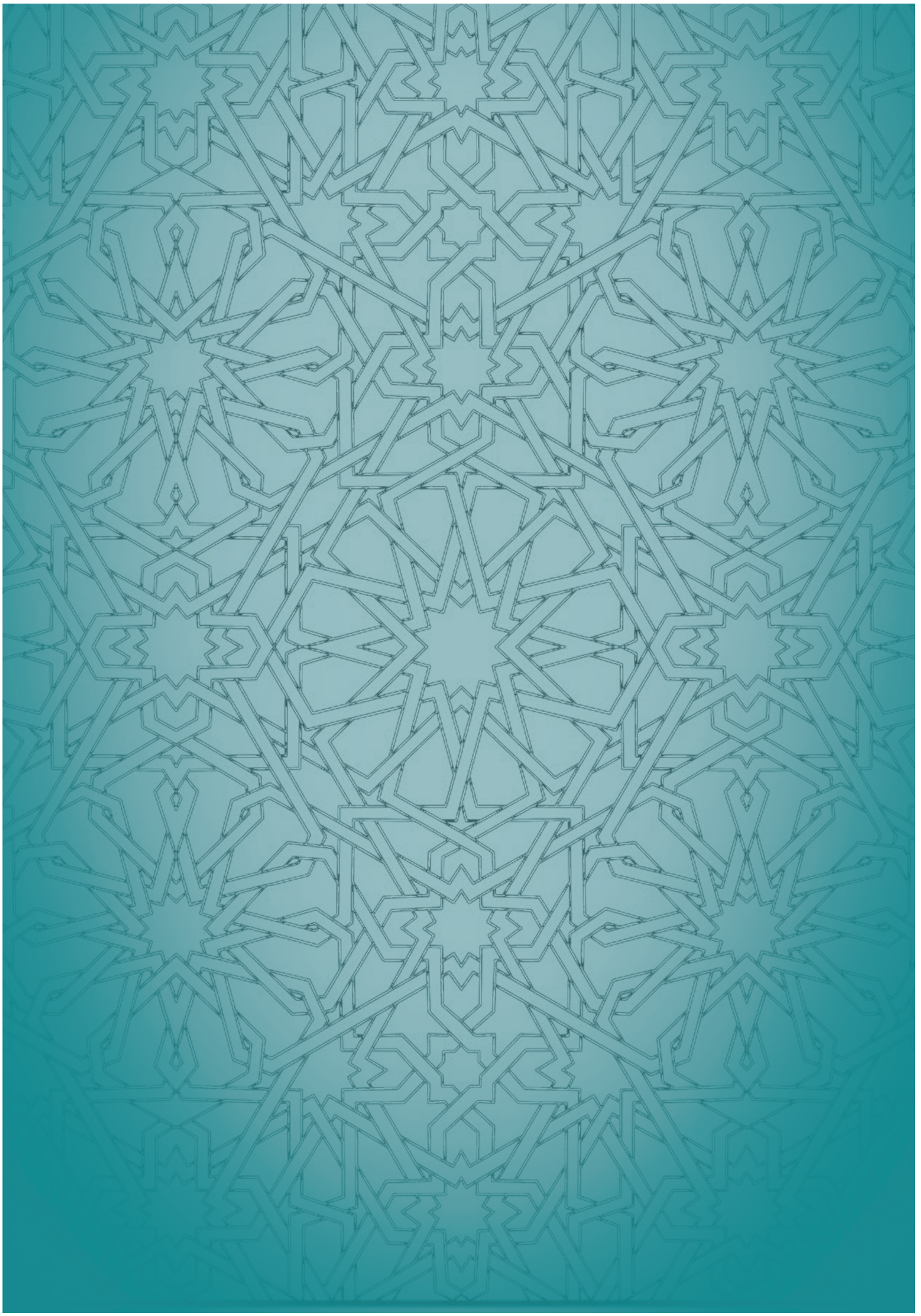

a-a4 Eminalp MALKOÇ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:01 Page 2

Kocaeli Üyelerinin Cumhuriyet Senatosu'ndaki Çalışmaları

Eminalp MALKOÇ*

Giriş

Türkiye'de siyasetin olağandışı gücü olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirdikleri hareket, ordu hiyerarşisini etkilemiş olsa da temelde Demokrat Parti yönetimine ve parlamentoya karşı yapılmıştı[1].

Ordunun siyasete müdahalesinin ardından sivil düzene dönüş, 6 Ocak 1961'de yeni anayasayı hazırlamak üzere bir Kurucu Meclis'in toplanmasıyla başlamıştı[2]. Kendi içinde bir tasfiye gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi'ni (MBK) bu sürece iten temel sebep, askerlerin ekonomik ve siyasal bir programa sahip olmayışlarıydı. MBK ve Temsilciler Meclisi'nden oluşan Kurucu Meclis'in 27 Mayıs 1961'e kadar yani 4,5 ay gibi kısa bir sürede hazırladığı anayasa tasarısı, 9 Temmuz 1961'deki halk oylamasıyla (% 60,4'lük bir oranla) kabul edilmişti[3].

334 sayılı yeni Anayasa, Başlangıç bölümü dışında 157 esas ve 22 geçici madde halinde düzenlenmişti. Metin "Genel Esaslar, Temel Hak ve Ödevler, Cumhuriyet'in Temel Kuruluşu (Yasama, Yürütme, Yargı), Çeşitli Hükümler, Geçici Hükümler ve Son Hükümler" şeklinde altı bölümden oluşmuştu. 1961 Anayasası, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni biri Millet Meclisi, diğeri Cumhuriyet Senatosu adını taşıyan iki kanatlı bir yapı olarak ele almıştı[4]. Millet Meclisi, genel seçimleri kazanan partili ya da bağımsız 450 milletvekiliyle şekillenirken Cumhuriyet Senatosu için genel oyla seçilen 150 üye, cumhurbaşkanınca seçilen 15 üye ve görevi sona eren MBK üyeleri ile eski cumhurbaşkanlarından oluşan üç tür farklı üyeliği içeren bir yapı öngörülmüştü. Tabii Senatörlük denilen bu son kategorideki Senato üyelikleri aslında 27 Mayıs'ı gerçekleştiren MBK üyeleri için bir güvence ve kalkan olarak düzenlenmişti. Milletvekilliği süresi 4 yıl, genel oyla gelen ya da cumhurbaşkanı kontenjanından seçilen senatörlükler için ise süre 6 yıl olarak saptanmıştı. Ancak 1961 Anayasayası'na göre ilk iki gruptaki senatörlerden üçte biri her iki yılda bir yenilenecekti[5]. Millet Meclisi seçimlerinde nispi temsil (orantılı) sistemi kullanılırken Cumhuriyet Senatosu'nun 150 üyesinin seçimleri çoğunluk sistemiyle yapılacaktı.

Yeni anayasaya göre hükümete güvenoyu verip vermeme ve gensoru hakkı yalnızca Millet Meclisi'ne aitti. Ancak Meclis Soruşturması kararı, Millet Meclisi ile Senato'nun ortak toplantılarında alınabilecekti[6]. Dolayısıyla güvenoylaması, gensoru ve bütçe kanununun görüşülüp onaylanması çizgisinde hükümeti denetleme misyonu açısından Millet Meclisi; Millet Meclisi'nde görüşülüp kabul edilen yasa ve anayasa değişikliği metinlerini onaylaması bakımındansa Cumhuriyet Senatosu ön plana çıkmaktaydı[7].

* Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi/Istanbul Technical University, malkocem@itu.edu.tr

[1] Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", Türkiye Tarihi 4-Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, İstanbul 2000, s.227-228.

[2] Kemal H. Karpat, Türk Siyasi Tarihi, Siyasal Sistemin Evrimi, 6.bs, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s.196.

[3] Özdemir, "Siyasi Tarih", s.237-239; TC Resmi Gazete, 31 Mayıs 1961/sy.10816, s.4201-4214.

[4] Md. 63: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan kuruludur.

[5] "Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinin üçte biri her iki yılda bir yenilenir". TC Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961/sy.10859, s.4641-4654; Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 5. Kitap-Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980), Bilgi Yayınevi, Ankara 2002, s.59-62.

[6] Turan, a.g.e., s.62,65.

[7] Yusuf Tekin, Sabri Çiftçi, 1877'den Günümüze Türkiye'de Parlamento, 22. Dönem TBMM'nde Parlamento ve Parlamenter Rol Algısı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2007, s.45-46

a-a4 Eminalp MALKOÇ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:01 Page 3

Siyasi açıdan yaklaşıldığında 1961 seçimlerinden itibaren 1980'e kadar uzanan sürecin baskın rengi daha çok koalisyonlara dayalı hükümetlerdi[8]. Böyle bir süreçte yasama organının bir parçası olarak görev üstlenen ve 1980'de tarihsel misyonunu tamamlayacak olan Cumhuriyet Senatosu'nda Kocaeli üyeleri olarak Rıfat Özdeş (Adalet Partisi-AP), Lütfi Tokoğlu (AP), Fatma Hikmet İşmen (Türkiye İşçi Partisi-TİP) ve Abdullah Köseoğlu (Cumhuriyet Halk Partisi-CHP) faaliyet göstermişlerdi. Kocaeli üyeleri, özellikle Özdeş, Tokoğlu ve İşmen Cumhuriyet Senatosu'nda yadsınamayacak bir etkinlik/performans sergilemişlerdi. Bu inceleme, Senato'daki Kocaeli üyelerinin yoğunlaştıkları veya ilgi gösterdikleri çalışma ya da etkinliklere bağlı olarak; daha somut ifadeyle Özdeş'in denizcilik, Tokoğlu'nun bütçe ve İşmen'in Kocaeli ile tarıma yönelik faaliyetlerine odaklanarak Kocaeli hakkındaki araştırmalara katkıda bulunmak amacıyla hazırlanmıştır.

Cumhuriyet Senatosu'nda Bir Amiral: Rıfat Özdeş

Hayatı

İstanbul'da Heybeliada'da dünyaya gelen Ahmet Rıfat Özdeş (1903-1966), 1 Eylül 1916 tarihinde Bahriye Mektebi'ne, 1 Eylül 1919'da ise Harbiye Sınıfı'na (Deniz Talebesi) geçmiştir. 1 Mart 1921'de Güverte Mühendisi (Teğmen) rütbesiyle mezun olarak okulda mühendislik kurslarına devam ettiği sırada İstanbul'da Milli Mücadele'nin başarısı için çalışan "Muavenet-i Milliye Grubu"nun seçimi sonucunda ondört (14) sınıf arkadaşı ile birlikte 7 Mayıs 1921'de Anadolu'ya gitmiştir. 26 Kasım 1921'de Ankara'daki Bahriye Dairesi'nde görevlendirilen Özdeş, bundan sonra da çeşitli görevleri üstlenmiş, yurtdışında mesleki eğitim almış ve 1931'de Deniz Harp Akademisi'ne girmişti. Kurmay subay olarak kariyeri denizaltı komutanlığı, Genelkurmay'da şube görevi ve Deniz Ataşeliği ile sürmüştü. 1938 baharında Dumlupınar Denizaltısı'nın kumandanlığına, bir yıl sonra ise Harp Filosu Komutanlığı Kurmay Başkanlığı'na ardından 1940'da Donanma Kurmay Başkanlığı'na atanmıştı. Askeri kariyeri doğrultusunda birçok görevde bulunan Özdeş, 1947'de Tuğamiralliğe yükselmiş ve 1949'da Deniz Kuvvetleri Harekat Başkanlığı'na atanmış, aynı yılın sonbaharında kendi isteği ile emekliye ayrılmıştı.

1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin Kırşehir milletvekili olarak siyasete giren sonraki dönemlerde aday olmayan Özdeş, 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra TBMM I. (XII.) Dönemi için 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerde AP adayı olarak Cumhuriyet Senatosu Kocaeli Üyeliğine seçilmişti. Özdeş'in 1 Ocak 1966'da İstanbul'da vefat etmesi dolayısıyla[9] 4 Ocak 1966'da Senato'da bir dakikalık saygı duruşu yapılmıştı[10].

Özdeş'in Söylemleriyle Türkiye'de Denizcilik ve Sorunları

Rıfat Özdeş, 23 Kasım 1961 tarihinde Dışişleri, Basın-Yayın ve Turizm Komisyonu için 103 oy almış[11]; bunun dışında Millî Savunma ve Dışişleri Komisyonu'nda çalışmıştı[12]. Özdeş, 1962 yılının hemen başlarında hastalığına binaen izin almış ve 16 Ocak'ta bir aylık iznine yönelik tezkere Senato'da kabul edilmişti. Hastalığı dolayısıyla Cumhuriyet Senatosu Başkanı Hayri Ürgüplü tarafından ziyaret edilmişti[13]. O günlerde Özdeş, mazeretli olduğundan doğal olarak Senato çalışmalarının yanında bazı yasaların oylamalarına katılmamıştı[14]. Bundan sonra da 1962 sonlarına kadar üst üste farklı tarihlerde hastalığı nedeniyle ve iki aydan fazla izin aldığından tahsisatının ödenmesi konusunda Senato'nun gündemine gelmişti[15]. İlerleyen tarihlerde de izin alacaktı[16].

Özdeş, 8 Kasım 1962 tarihinde Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın görüşmeleri sırasında AP Senato Grubu adına konuşma yapmıştı. AP'nin genel görüşü bir gün önce Macit Zeren tarafından aktarıldığından o planın gemi inşaat bölümünün uygulaması hakkında partisinin yaklaşımını ortaya

[8] Ayrıntı için bkz.: Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", s.227-293; Turan, Türk Devrim Tarihi, 5. Kitap (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980).
[9] Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I (1961-1964), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s.XVIII,341-342,707.
[10] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.31, B.25, 4.1.1966, s.368.
[11] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.1, B.8, 23.11.1961, s.94.
[12] Çoker, a.g.e., C.1, s.342.
[13] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.1, B.22, 16.1.1962, s.339,341-342.
[14] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.1, B.22, 16.1.1962, s.359-364; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.1, B.23, 18.1.1962, s.366,381-384.
[15] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.2, B.37, 15.2.1962, s.639,641-642; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.3, B.38, 20.2.1962, s.3; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.3, B.48, 5.4.1962, s.265,268; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.3, B.49, 10.4.1962, s.280; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.4, B.79, 4.9.1962, s.490-491; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.7, B.26, 8.1.1963, s.603,609.
[16] Cumhuriyet Senatosu Kocaeli Üyesi Rıfat Özdeş'e hastalığı nedeniyle 7 Nisan 1964 tarihinden itibaren 15 gün izin verilmesi kabul edilmişti. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.19, B.60, 9.4.1964, s.741.

a-a4 Eminalp MALKOÇ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:01 Page 4

koymuştu. Konuşmasında AP'nin ülke ekonomisi açısından büyük rol oynayacak gemi ve gemi inşaatı konusunda bütün kaynakların seferber edilmesini desteklediğini belirtmişti. Gölcük Tersanesi'nin öneminden bahsetmiş ve ekonomik kalkınma çizgisinde Silahlı Kuvvetlerin yadsınamayacağını ifade etmişti. Partisinin görüşünü aktarır şekilde esas kaynak olarak değerlendirilen Gölcük Deniz Fabrikalarının yardımcı kaynak kabul edilmesini savunmuştu. Ayrıca iktisadi devlet kuruluşu haline getirilmesine karşı olduklarını ifade etmişti. Emir komuta zincirinin Deniz Kuvvetleri'nin elinde bulunmasını önerirken döner sermaye ile yetki artırımı suretiyle Deniz Kuvvetleri'nin ihtiyacından artacak kapasitesinin gemi üretimi ve tamirine ayrılmasının uygun olduğunu söylemişti[17].

16 Nisan 1963'te "Denizaltı, dalgıç ve kurbağa adam tazminat kanunu" tasarısının Millet Meclisi'nce kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Millî Savunma ve Bütçe komisyonları raporları değerlendirilirken yine partisi adına konuşmuştu. "Türkiye Cumhuriyetinin ilk denizaltı mücahitlerinden birisi olarak, memleketimizin ilk denizaltısında vazife almış ve hayatın[ın] 14 senesini denizaltında bilfiil çalışmakla geçirmiş" biri olduğunu hatırlatarak "denizaltı personeline, çektiği ıstırapları ve maruz kaldığı tehlikeleri göz önüne alarak, bu tazminatı vereceğinizi düşünerek, gönlüm iftiharla, kabarıyor" sözleriyle yasa hakkındaki yaklaşımını sergilemişti. Ancak tasarının eksik olduğunu vurgulamış ve zaten aynı oturumda Sezai Okan ile tasarının eksiklikleri konusunda tartışmaya girmişti. Dumlupınar Denizaltısı'nın 81 şehidinin ailelerine, İsveç Gemi Şirketi'nden alınan tazminatın Maliye Vekaleti'nin politikası nedeniyle dağıtılamamasına da değinmişti[18].

1964 yılı Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi'nin görüşmeleri sırasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin deniz kısmı hakkında söz almış; Mustafa Kemal Atatürk'ün donanmanın geliştirilmesine yönelik çabalarını değerlendirdikten sonra İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin politikaları çerçevesinde Türkiye'nin denizaltılarla takviyesine rağmen su üstü kuvvetler açısından Yunanistan'a daha fazla destek verildiğini anlatmıştı. Bunun Ege dengesini Yunanistan lehine bozduğunu belirterek "1955-56 yıllarında, ilk Kıbrıs krizinde tezahür eden Deniz Kuvvetlerinin eksikliklerini takdir eden o zaman ki, Hükümetin alelacele satın aldığı 4 muhrip de dâhil olmak üzere ki, bu dört muhrip o zaman Ege Denizi muvazenesini Türkiye'nin lehine çevirmişti" saptamasını yapmıştı. "Hükümetin, Deniz Kuvvetlerimizden beklenilen vazifeyi yapabilmesi için lüzumlu vasıtaları temin edecek, hiç olmazsa beş senelik bir programla Türkiye Büyük Millet Meclisine gelmesini bekliyoruz" dedikten sonra Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri gücünün dengeli olması gerektiği noktasından hareketle Almanya Cumhuriyeti'nin 50 milyon Marklık askeri yardımının Deniz Kuvvetleri'ne tahsisini istemişti[19].

Ulaştırma Bakanlığı Bütçesi görüşülürken de şahsı adına söz alarak benzer bir tavır sergilemiş; ekonomik gelişim çizgisinde deniz nakliyatı sektöründe diğer alanlarla birlikte dengeli bir ilerleme sağlanması gerektiğini dile getirmişti. Ancak Türkiye'nin ulusal deniz siyaseti olmadığını ifade ettikten sonra denizcilik sektörünün geçmişini özellikle gemi alma/edinme çabaları çizgisinde özetlemiş; nihayet deniz taşımacılığında devlet himayesi olmamasını eleştirmişti. En önemlisi, Denizcilik Bankası'na bağlı Denizcilik Nakliyat Şirketi'nin kurulduğunu, ancak kötü yönetilen ve

[17] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.6, B.5, 8.11.1962, s.120-122.

[18] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.11, B.59, 16.4.1963, s.40,44-45. Sezai Okan "Özdeş Amiralimiz ilerde bunu tetkik edelim, daha mütekâmil bir şekilde getirelim, buyurdular. Neden bugünden getirmenin yolunu bulmuyoruz, arkadaşlar?" demişti.

[19] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.18, B.37, 4.2.1964, s.328-329.

[20] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.18, B.41, 8.2.1964, s.814-817. "Sizlere buna dair bir misâl de vermek isterim; 1962 yılında Amerika'dan buğday temin edildiği zaman, Amerikalılar mukaveleye bu buğdayların yarısının Amerikan bandıralı gemilerle taşınmasını şart koştukları gibi; sanki bizi bizden daha fazla düşünürcesine; yarısının da Türk bandıralı gemilerle getirilmesini şart koşmuşlardır. Tam o sırada Amerika limanlarında iki tane Türk gemisi vardır, 10 ar bin tonluk. Bunlar buradan maden yükünü tutmuşlar, fakat denizde fevkalâde az marjlarla cereyan eden rekabet dolayısiyle yük bulamıyorlar, bu sırada bu hâdise çıkıyor.. Ümütlerini buna bağlıyorlar aman diyorlar, 'Biz buradayız'. Her hangi bir kimseye hacet yok. Biz alıp getirelim. Bunlar, Ulaştırma Vekâletine ve Toprak Mahsulleri Ofisine müracaat ediyorlar. Amerika Hükümeti Amerikan denizciliğini himaye etmek için ton başına 16,5 dolar tediye etmektedir, arkadaşlar. Bizim Toprak Mahsulleri Ofisinin ton başına fiyatı 8 dolar karşılığı Türk parasıdır. Dolar da ödemek mecburiyeti yoktur. Derhal razı oluyorlar. Araya şilepcilip giriyor, diyor ki, ben bunu beş dolara getirim. Diyorlar ki, bu şirketlere, beş dolara getirecek Deniz Nakliyat Şirketi. Biz de getiririz diyorlar. Bu teminatı vermelerine rağmen, bir gece bakıyorsunuz, Deniz Nakliyat Şirketinin Asım Anlar tankeri boş olarak İstanbul limanından hareket ediyor. Gidiyor. Amerikan limanına, buğdayı alıp getiriyor. Kendisi de zarar ediyor, aylardan beri orada buna ümidini bağlamış, tayfa parası, rıhtım ücreti, liman masrafı ödiyen ve zaten banka kredisi ile alınmış olan bu gemiler dolayısiyle % 15 faiz ödiyen Türk armatörleri perişan oldukları gibi, bu iki gemiden bir tanesi ufak bir navlun için orada bir dolandırıcının eline düştü, bir tanesi de ancak 2,5 dolara zoraki olarak İtalyan kömür yükü bularak geldi. Bu yetmiyormuş gibi Toprak Mahsûlleri Ofisi, Amerika'ya müracaat ediyor, zaman zaman Türk bandıralı gemiler bulamıyorum, diyor, bu husus mukaveleden çıkarılarak, Türk bandıralı gemiler bulunmadığı takdirde ecnebi bandıralı gemilere naklettirilmesini istiyor ve bunda da muvaffak oluyor."

a-a4 Eminalp MALKOÇ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:01 Page 5

sürekli açık veren bu kuruluşların özel sektörün düşmanı haline geldiğini iddia etmişti. Nitekim "Demirperde gerisi memleketler müstesna, hiçbir memlekette hükümetlerin kendi vergi kaynaklarını kendi eliyle tahribettiği vâki değildir" diyerek söylemiyle ilgili keskin bir örnek aktarmıştı. Bu kuruluşların reforme edilmesi zorunluluğu üzerinde durmuş ve sivil deniz nakliyatının savaş halinde Ulaştırma Bakanlığı'na bağlanacak olmasının göz önünde bulundurularak düzenlemelerin yapılması gerektiğini hatırlatmıştı. "Yapıcı bir muhalefeti vazife sayan bizlerin, deniz siyasetini tâyin eden Hükümete daima yardımcısı olmak arzusunda olduğumuzu belirtmek isterim" ifadeleriyle konumunu da açıklığa kavuşturmuştu[20].

Ulaştırma Bakanı Ferid Alpiskender açıklamalarında her alanda başarıya ulaşma azminde olduklarını söyleyerek Özdeş'e cevap vermişti. Ayrıca Deniz Nakliyat Şirketi ile armatörlerin yıkıcı bir rekabeti olmadığını hatta armatörlerle yapıcı temas içinde olduklarını açıklamıştı. Öte yandan Özdeş'in verdiği örneği doğrulayarak Toprak Mahsulleri Ofisi gibi kuruluşlar nezdinde nakliyat işlerinde döviz kaybına yol açacak ya da Türk gemicileri zarara uğratacak uygulamalara karşı tedbir aldıklarını belirtmişti[21].

1964 yılı sonlarına doğru Deniz Nakliyatı Genel Müdürlüğü'ne dair Ulaştırma Bakanlığı'na yönelik sözlü soru önergesi vermişti. Önerge, 20 Ekim'de bakanlığa gönderildikten[22] sonra 17 Kasım'da gündeme gelmişse de Kocaeli üyesi Özdeş o sırada kurulda bulunmuyordu[23]. Ayın 19'unda Bakan Alpiskender, Özdeş'in sekiz soru sorduğunun altını çizmişti. Birinci sorusu, 440 sayılı Kanunla İktisadi Devlet Teşekkülü haline getirilen Deniz Nakliyat Şirketi'nin icra ve yönetim organlarında ne gibi bir değişiklik yapıldığı veya icraatta bulunup bulunulmadığına yönelikti. Bakan, bu kanunla KİT'lere yeni bir ruh geldiğini söylemişti. Öte yandan zaman kısa olduğu için ancak yeni bir takım tecrübeli isimlerin atandığını, Denizcilik Nakliyat Şirketi'nde bazı hadiselerin cereyan ettiğine dair ihbar ve şikâyetler geldiğini, inceleme ve soruşturmaya yöneldiklerini, konunun Bakanlar Kurulu'na gittiğini ve sürecin devam ettiğini belirterek bir ay kadar mehil istemişti. Özdeş ise konuyu kendisinin incelediğini, bakanın da sorularının cevaplarını bildiğini, bakanlık soruşturmasının işleri ötelemekten ibaret olduğunu ve ek sürenin vakit kazanmak amacı taşıdığını; söylediği herşeyi kanıtlamaya hazır bulunduğunu açıklamıştı. Karşılıklı iddiaların sürdüğü atmosfer içinde ek süre talebi uygun bulunmuştu[24].

15 Aralık 1964 tarihinde Özdeş, Senato Genel Kurulu'na bir önerge daha vermişti. Önerge, Deniz Nakliyat Şirketi'nde yapılan tayinlerin 440 sayılı Kanuna uymadığı; Deniz Nakliyat Hollanda Acentesi'nin değiştirilmesinde yolsuzluk yapıldığı; 1963-1964 Olağan Genel Kurul Toplantısı'nda icra organları ve Müdürler Kurulu'nun ibra dışı bırakıldığı; Deniz Nakliyat Şirketi'nin özel denizcilik sektörünü tahribe devam ettiği; Milli Birlik Hükümeti'nce kapatılan bir suistimal kapısının Deniz Nakliyat Genel Müdürlüğü tarafından açıldığı; Deniz Nakliyat Şirketi'nin Plan Kanunu'nu tatbik etmediği; Deniz Nakliyat Şirketi'nin Kocaeli tankerinin satışında Hazine'yi zarara uğrattığı; Deniz Nakliyat Umum Müdürü'nün İngiltere'ye staja gönderdiği yakınlarının ve eşinin tedavi ve ilaç masraflarını acentalara yüklediği; Deniz Nakliyat'ın Alman armatörlerine ödenen 260.000 doların tediyesinde yolsuzluk olduğu hakkında idi.

Özdeş, bu önergenin ardından gerekli uyarıların yapılmasına rağmen bir sonuç alınamaması[25] ve soru önergesi karşısında "işlerin savsaklanmakta olduğu" düşüncesini uyandırır şekilde süre istenmesi nedeniyle Senato Araştırması yapılmasına dair bir önerge verecekti[26].

Özdeş'e göre "Ulaştırma Bakanlığı'nın kontrolü altında bulunan ve Deniz Nakliyat Şirketi namındaki Devlet İktisadi Teşekkülünün gerek icra organlarına, gerekse Yönetim Kuruluna yapılan tâyinler daha henüz dumanı üstünde bulunan 440 sayılı Kanuna aykırı" idi. Çünkü atananlar dil bilmeyen, meslekten olmayan ve siyasi kimlikli kişilerdi. Deniz Nakliyat Şirketi, Hollanda'daki acentesi (Antonive) ile yollarını ayırdıktan sonra kurumu zor duruma düşüren bu acenteyle tekrar anlaşılmasını sorgulamış ve "İşin garip ciheti Deniz Nakliyat Şirketi beğenmeyerek azlediyor bir acentayı. Fakat % 51 hissedarı bulunan Denizcilik Bankası bir ay sonra azledilen acentayı da kendisinin Continent umumi acentalığına tâyin ettiriyor" açıklamasını yapmıştı. Şirketin hesaplarında ve kar-zarar hesaplamalarında sorun olduğunu; tüm faaliyetlerinde/işlerinde rüşvet, yolsuzluk ve usulsüzlük iddiaları olduğunu hatırlatmıştı. Kocaeli tankerinin satışında şirketin 700.000 lira zarar ettirildiğini ileri sürmüştü. Milli Birlik Hükümeti'nin gereksiz alımları önlemek amacıyla Roter-

[21] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.18, B.41, 8.2.1964, s.827-833.
[22] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.22, B.1, 1.11.1964, s.2; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.22, B.8, 19.11.1964, s.200.
[23] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.22, B.7, 17.11.1964, s.155.
[24] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.22, B.8, 19.11.1964, s.198-200.
[25] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.22, B.16, 15.12.1964, s.447-449.
[26] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.23, B.19, 22.12.1964, s.10.

a-a4 Eminalp MALKOÇ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:01 Page 6

dam'da bir faaliyet ve kontrol bürosu açtığını fakat dış alımlar 500.000 liraya düşünce menfaati zarar görenlerin çabalarıyla bu büronun kapatıldığı ve tekrar vurgunculuğun canlandığı iddialarını gündeme getirmişti. Son olarak bakanlıkça sivil denizcilik sektörünün gözetilmediğini tekrarlamış ve konu hakkında örnekler sunmuştu.

Ulaştırma Bakanı Mahmut Vural ise "arkadaşımızın vermiş bulunduğu ve Meclis araştırmasını istediği takrirler ve buna mevzu teşkil eden hâdiseler daha, önce Ulaştırma Bakanı Sayın Ferit Alpiskender tarafından takrirler verilmeden önce ele alınmış ve Maliye Bakanlığından iki müfettiş, Ulaştırma Bakanlığından da üç müfettiş olmak üzere beş kişilik bir heyete havale edilmiş bulunmaktadır. Halen tahkikat devam etmektedir" diyerek sürecin sonuçlanmasının beklenmesini istemişti. Özdeş ise "Bendenizin maruzatım Senato hiçbir zaman bu tahkikatla alâkalı değildir. Kanunun kendisine bahşettiği yolda istediği tahkikatı yapmakta serbesttir" diyerek bunun arkasından başka bahanelerin geleceği imasında bulunmuştu. Sonuçta beş kişilik Araştırma Komisyonu (AP, C.H.P, Millî Birlik, Kontenjan, Müstakillerden birer kişi) kurulması kararlaştırılmıştı[27].

Özdeş, araştırma komisyonunun kurulma kararının sonrasında "Deniz Nakliyat T.A. Ortaklığı hakkında teşkil edilen Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonuna yeni yapılacak ihbar ve gösterilecek delil üzerinde de incelemeler yapmak yetkisinin verilmesine dair" yeni bir önergeyle komisyonun yetkisini artırma çabası sergilemişti. Fakat Senato Başkanı tarafından önergenin içtüzüğe uygun olmadığı, belirli konuların komisyonca araştırılabileceği dolayısıyla böyle bir genişlemenin yapılamayacağı açıklanmıştı[28]. Bunun üzerine Özdeş, 12 Ocak 1965 tarihinde "Deniz Nakliyat A.O.lığı bilançosunun umumi heyeti iğfal kasdiyle yapıldığına; Deniz Nakliyat A.O.lığı icra organının değiştirilmesi hakkında yirmi Bakan tarafından imzalanan kararnamenin, Ferit Alpiskender'in, Bakanlıktan istifasından sonra Ulaştırma Bakanlığına iade olunduğuna; Deniz Nakliyat A.O.lığının İstanbul piyasasından pazarlık suretiyle yaptığı mubayaalardan menfaatler elde edildiğine; Garzan Tankerinin havai hatla çarpışmasındaki suçluluk icra organlarına aidolduğu halde bunun küçük bir memura yükletilmesi istendiğine ve, Batman ve Alnıak tankerlerinin İtalya hesabına buğday nakli mukavelesi ile Garzan Tankerinin Mobil-Oil ile yapılan anlaşmasının bazı maddelerinin aleyhte olduğu ve bu anlaşmalardan faydalanan komüsyoncuların bazı kimselere menfaat sağladığına ve bu hususların incelenmesi ve hakikatin meydana çıkarılmasını teminen C.Senatosunca araştırma yapılması hakkında önergeleri"ni sunmuştu[29]. Nihayet son olarak bütün önergelerinin "araştırma için teşekkül etmiş kurula havalesi için Yüksek Heyetin" onayını rica etmişti. Mahmut Vural ise önergelerin açık olmadığını, kimin ne için suçlandığının ya da olayların tarihlerinin açıkça ortaya konması gerektiğini ifade etmişti. Öte yandan kendisinin soruşturma yapacağını, kesin bilgilerin verilmesini istemişti. Sonuç itibariyle Senato'da önergelerin kurulan Araştırma Komisyonu'na gönderilmesi oylanarak kabul edilmişti[30]. 12 Şubat tarihinde ise Fransa'dan sipariş edilecek feribota yönelik sözlü soru önergesi Ulaştırma Bakanlığı'na gönderilmişti[31]. Feribotun hangi amaçla, hangi zorunlu sebeple ve ne şartlarda sipariş edildiği içeriğini taşıyan soru, Ulaştırma Bakanı Mithat San tarafından cevaplandı[32].

1965 yılı Milli Savunma Bütçesi münasebetiyle 7 Mayıs'ta yaptığı konuşma tarihsel yönleriyle 4 Şubat 1964 tarihindekine benzemekle birlikte yeni hükümete yönelik "üç seneden beri Türk Deniz Kuvvetlerinin ehemmiyeti hususunda daima şükranla yad edeceğim kıymetli desteğinize mazhar olan düşüncelerimin, nihayet bugünkü Hükümetimiz tarafından da benimsendiğini görme saadeti içinde sözlerime başlıyorum" ifadelerinden sonra "bugünkü Hükümetimizin ilk iş olarak 1965 in bundan evvelki reddedilen bütçesinde kesilen 28 milyon liralık kısıntıyı derhal yeni bütçeye ilâve etmiş olması ve buna ilâveten de 250 milyon liralık bir ek ödeneği Millî Savunma Bütçesine geçirmesi ve bunun haricinde Muhterem Amiral Özdeniz'in taleb ettiği 450 milyon liralık bir deniz ıslahat programını getirmekte olduğunu vadetmesi dolayısiyle gösterdiği anlayıştan ötürü bugünkü Hükümete teşekkür ederim. Ve nihayet Türk deniz siyasetini Atatürk'ün tesbit ettiği yola getirdiğinden dolayı da teşekkür ederim" diyecekti ki bu sözler, milli savunma noktasında iki hükümet arasında büyük fark varmış gibi bir yaklaşım sunduğu eleştirilerine konu olacaktı[33].
Liberal kimliğini yer yer sergileyen[34] ve komünizmle mücadeleyi ikinci İstiklal Savaşı olarak nite-

[27] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.23, B.19, 22.12.1964, s.10-18. Ayın 24'ünde komisyonun seçimi gerçekleştirilmiş ve Komisyon Başkanlığı'na Amil Artus, sözcülüğüne Nusret Tuna, katipliğine Selahattin Özgür, Fikret Güldoğan ve Vasfi Gerger seçilmişti. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.23, B.20, 24.12.1964, s.37,39,43.
[28] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.23, B.23, 7.1.1965, s.98-100.
[29] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.23, B.24, 12.1.1965, s.123,127-128.
[30] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.23, B.26, 19.1.1965, s.254-258.
[31] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.25, B.41, 12.2.1965, s.152.
[32] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.26, B.72, 21.4.1965, s.787-789.
[33] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.27, B.78, 7.5.1965, s.192-199.

a-a4 Eminalp MALKOÇ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:01 Page 7

lendiren Özdeş'in[35] vefatından sonra kurulmasını istediği Senato Araştırma Komisyonu'nun hazırladığı rapor hakkındaki görüşme ve çalışmalar sürmüş; hazırlanan rapor hakkındaki görüşmeler, 4 ve 20 Ocak 1966 tarihlerinde gerçekleştirilmişti[36].

Cumhuriyet Senatosu'nun En Uzun Süreli Kocaeli Üyesi: Lütfi Tokoğlu

Hayatı

1917 İzmit doğumlu ve Mülkiye kökenli (A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi) Lütfi Tokoğlu (ölüm tarihi: 2005) Maliye Bakanlığı'nda stajyer memur olarak devlet görevinde çalışmaya başlamış; 1945-1947 aralığında silah altına alınmıştı. Ankara Hukuk Fakültesi'nde denklik sınavını verdikten sonra İzmit'te avukatlık yapmıştı. 1950 seçimlerinde DP'den Kocaeli milletvekilliğine seçilmiş; dönem sonu İzmit'te avukatlığa dönmüş ve 1958'de avukatlığı bırakarak müteahhit olmuştu. 1961 yılında AP adayı olarak Cumhuriyet Senatosu Kocaeli üyeliğine seçilmiş; AP'den 5 Haziran 1966 ve 12 Ekim 1975'te tekrar Kocaeli üyesi olarak seçilerek üyeliğini 12 Eylül 1980'e kadar sürdürmüştü[37]. 1961 Kasım ayında Bütçe Komisyonu seçimlerinde 100 oy alan Lütfi Tokoğlu[38], Bütçe Plan ve Karma Komisyonu'nun çalışmalarına katılmıştı[39]. 1965 Mart ortalarında AP Cumhuriyet Senatosu Grup başkanlığına seçilmiş[40]; bundan dolayı İdare Amirliği (Senato Başkanlık Divanı İdareci üye) görevinden ayrılmıştı[41]. Tokoğlu, Cumhuriyet Senatosu Başkanvekili seçilmiş; 1968-1969 döneminde sürdüreceği bu görevden dolayı 19 Kasım 1968 tarihinde teşekkür konuşması yapmıştı[42].

Zaman zaman görüş ve yorumlarıyla Senato'nun işleyişine dahil olan[43] Tokoğlu, 31 Mart 1975-11 Nisan 1977 aralığında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nı üstlenmişti[44]. Dolayısıyla Tokoğlu'nun 1975 yılında Turizm ve Tanıtma Bakanı olmasından itibaren konumu değişmiş; senatörlerin soru önergelerini cevaplandırmak durumunda kalmıştı[45]. Bu dönemde çalışmalarına bağlı olarak yurtdışı seyahatleriyle ilgili işlemler nedeniyle de Senato gündemine konu olmuştu[46]. 1977 baharında ise görevinden çekildiğinden Senato'ya 19 Nisan günü yeni Turizm ve Tanıtma Bakanı olarak Aydın

[34] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.20, B.66, 29.4.1964, s.143. Buna karşın 17 Haziran 1965'te "Millî İstihbarat Teşkilât kanunu tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Geçici Komisyon raporu" görüşülürken "bâzı kıymetli ve mukaddem müesseseler vardır ki, burada cereyan edecek hâdiseleri teşhir etmek ve bu suretle memleketin hakikaten disiplini, emniyeti ve nizamı için de lüzumlu olan müesseseler hakkında tahribedici birtakım fikirlerin uyanmasına sebebolmayı doğru bulmamaktayım" diyecekti. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.28, B.98, 17.6.1965, s.623.

[35] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.30, B.118, 15.7.1965, s.516.

[36] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.31, B.25, 4.1.1966, s.370-381; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.31, B.37, 20.1.1966, s.807-827.

[37] Çoker, a.g.e., C.1, s.XVIII,343-344,707.

[38] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.1, B.8, 23.11.1961, s.94.

[39] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.1, B.23, 18.1.1962, S. Sayısı 21, s.4; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.1, B.25, 25.1.1962, S. Sayısı 22, s.2; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.1, B.28, 2.2.1962-1962 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Karma Bütçe Komisyonu Raporu, TBMM Basımevi, Ankara, 1962; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.2, B.32, 6.2.1962, S. Sayısı:9, s.48-49; S. Sayısı:10, s.14; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.2, B.33, 7.2.1962, 1962 Yılı Tekel G. M. Bütçesi, S. Sayısı:12, s.33-34, ve diğerleri; Çoker, a.g.e., C.1, s.344.

[40] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.26, B.55, 17.3.1965, s.107-108.

[41] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.26, B.64, 30.3.1965, s.481; Çoker, a.g.e., s.344.

[42] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.49, B.6, 19.11.1968, s.138; Çoker, a.g.e., s.344.

[43] Örn.: Koceli Üyesi Lütfi Tokoğlu'nun Türk vatandaşlarına aidolup Yugoslav Federatif Halk Cumhuriyetince millileştirilmiş bulunan mal, hak ve menfaatlerin tasfiyesi hakkındaki kanun tasarısının görüşülmesi sırasında, tasarının 3 ncü fıkrasındaki tashihin maddi hata olarak kabulü gerektiğine dair demeci. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.49, B.14, 17.12.1968, s.438-440.

[44] Çoker, a.g.e., C.1, s.712.

[45] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.22, B.53, 29.4.1975, s.3; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.24, B.24, 13.1.1976, s.465; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.27, B.40, 24.2.1976, s.67-69; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.24, B.2, 4.11.1975, s.88; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.24, B.27, 22.1.1976, s.536; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.24, B.2, 4.11.1975, s.88; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.24, B.4, 11.11.1975, s.130-133; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.27, B.54, 13.4.1976, s.408-410; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.24, B.19, 23.12.1975, s.371-372; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.26, B.37, 9.2.1976, s.366; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.27, B.43, 4.3.1976, s.135; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.27, B.54, 13.4.1976, s.414-416; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.27, B.60, 28.4.1976, s.687; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.28, B.65, 11.5.1976, s.234-235; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.29, B.4, 9.11.1976, s.61-70; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.29, B.6, 16.11.1976, s.110-112; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.29, B.7, 18.11.1976, s.128-131.

[46] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.24, B.1, 1.11.1975, s.7-8; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.28, B.82, 29.6.1976, s.642; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.29, B.2, 2.11.1976, s.19; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.29, B.7, 18.11.1976, s.125; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.29, B.23, 18.1.1977, s.518.

a-a4 Eminalp MALKOÇ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:01 Page 8

Milletvekili Nahit Menteşe'nin atanmasının uygun görüldüğüne dair Fahri Korutürk imzalı Cumhurbaşkanlığı tezkeresi gelmişti[47]. Ardından Temmuz ayında dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Başbakanlık tezkeresiyle Senato gündemine taşınmıştı[48]. Ağustos'ta Bütçe ve Plan Komisyonu'na 97 oyla giren Tokoğlu[49], sonbaharda Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Sayın Hayri Öner'in; DİSK'e bağlı işçilere yapılan baskı hakkında kurulmasını talep ettiği araştırma komisyonunun onbir (11) üyesinden biri olarak seçilmişti[50]. Böyle çeşitli görevler alan Tokoğlu, 1979 Aralık ayında Dilekçe Karma Komisyonu üyeliğinden istifa edecekti[51].

Tokoğlu ve Bütçe Görüşmeleri

Katma Bütçe Komisyonu'nun çalışmalarına katıldığından bazı üniversitelerle ilgili çalışmalar yürüten Tokoğlu[52], AP adına Maliye Bakanlığı'nın 1963 Bütçesi'nin tümüne yönelik konuşma yapmıştı. 20. yüzyılın başlarında verginin, sadece kamu harcamalarının karşılanmasının bir aracı olarak anlaşıldığını, yüzyılın ikinci yarısında ise malî fonksiyonu yanında sosyal adaletin sağlanmasında ve ekonomik hayatın gelişmesinde müdahaleci ve yapıcı etkilere sahip bir kuvvet kaynağı özetle ekonomiyi düzenleyen bir güç olduğunu söyleyen Tokoğlu, Maliye Vekaleti'nin/Bakanlığı'nın vergi reformu ve vergi zam kanunlarında seçtiği taktikle bunun tam aksi yönde durduğunu ileri sürmüştü. Beş yıllık planlı ekonomi anlayışının ilk uygulama evresinin 1963 yılı bütçesi olduğuna işaret ederek planlanan hedeflere ulaşılmanın 1963 Bütçesi'nin gerçekleşmesine bağlı olduğunu; reform ve vergi zam kanunlarının aslında mali yapı açısından gereken düzenlemelerin (Veraset ve İntikal Vergisi, Kıymetli Kağıtlar, Gelir ve Kurumlar Vergisi, Dış Harcamalar, Banka ve Sigorta Gider Vergisi, Damga Resmi, Emlak Alım Vergisi kanun ya da tasarıları gibi) Senato'ya gelmediğini vurgulamıştı.

Tokoğlu "…vergi zam kanunları rakamları cemedildiğinde görülür ki, Hükümet bu vergi zam kanunlariyle 1963 malî yılı bütçesine 1.134 milyon T.L.sı varidat sağlamak düşüncesindedir. Bu varidatın ise ancak 308 milyon T.L.sı karşılığı vasıtasız vergi olup mütebaki 706 milyon T.L.sı karşılığı ise vasıtalı vergilerden ibarettir" bilgisini verdikten sonra vasıtalı vergiler lehine olan orantısızlığı, vergi ve sosyal adalet açısından uygun görmediklerini belirtmiş; hükümetin vasıtalı vergilere dönük politikasını eleştirmişti[53]. Tokoğlu "1963 malî yılı bütçe tahmin gerekçelerinde realite gizlenmiş, samimiyet zedelenmiştir" iddiaasında bulunarak bunu açıklamaya çalışmıştı. Bu arada "2 nci Koalisyon Hükümetinin C.H.P. kanadına mensup bâzı Bakanları (Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu ile Dahiliye Vekili Hıfzı Oğuz Bekata) ise memleketin iktisadi ve siyasi istikrara ve huzura olan hayatî ihtiyacından bihaber gözükmektedirler" sözleriyle suçlamıştı. Kendilerinin ekonomik gelişme için yatırım politikasına önem verdiklerini ve bunun başarısı için de siyasi huzur ve iktisadi güvenliği şart koştuklarını söylemişti.

Maliye Vekilinin/Bakanının (Ferid Melen) hesaplamalarının çelişkili olduğunu, Beş Yıllık Planlama'nın hayata geçirilmesinde personel yetiştirilmesinin ve organizasyonun önemine dikkat çekmiş; Türkiye'de emisyonun 1960'da 3.888.000.000'dan 1963 başlarında 5.199.000.000 TL'ye yükseldiğini belirtmişti. Bu artışın nedenini ve enflasyonist akımı durduracak tedbirlerin neler olduğunu sormuştu. Öte yandan yabancı sermayenin ve mali politikaların uygulanmasının önemine işaret etmişti. Servet beyannamelerini eleştirmiş; "vergi terbiyesinin tesisi ve vergi şuurunun uyanmasını temin etmek gerekmektedir" derken vergi kontrol mekanizmasının zayıf olduğunu ve Maliye Vekaleti için "tez elden ve muvaffakiyetli surette bir reorganizasyon şart"ı olduğunu ileri sürmüştü. "213 sayılı Vergi Usul Kanununda Vergi Temyiz komisyonlarının Devlet Şûrası kararlarına karşı ısrar yetkisi, tasarruf bonoları ve Emekli Sandığı" hakkındaki eleştirilerin yanısıra alınan tedbirleri sorgulamaktan geri durmamıştı[54]. Bakan Ferid Melen'in cevapları[55] üzerine Tokoğlu, eleştirilerinin karşılığını bulamadığını, vasıtalı vergi, emisyon hacmi gibi konulardaki

[47] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.32, B.52, 19.4.1977, s.432.
[48] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.33, B.65, 21.7.1977, s.2.
[49] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.33, B.71, 8.8.1977, s.180.
[50] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.33, B.84, 6.10.1977, s.332.
[51] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.44, B.17, 25.12.1979, s.372.
[52] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.2, B.32, 6.2.1962, S. Sayısı:6, 1962 Yılı İstanbul Teknik Üniversitesi Bütçesi, s.7-11/S. Sayısı:7, 1962 Yılı Ankara Üniversitesi Bütçesi, s.16-18; S. Sayısı:8, 1962 Yılı Ege Üniversitesi Bütçesi, s.8-11.
[53] "Hulâsa maaşlı ve ücretli sınıfların kazançlarına nisbetle aşırı derecede yüksek vergi ödedikleri Türkiye'de yeniden ihdası düşünülen vasıtalı vergiler Türk Milletinin omuzlarına yükletilmiş ağır bir yüktür. Çünkü ne kadar aksini iddia edersek edelim, 1. Akar yakıttan alınan İstihsal Vergisi, 2. Banka ve Sigorta Gider Vergisi, 3. Tekel maddelerine yapılacak zam, 4. Bilhassa ithalâttan alınacak 0.05 Damga Resmi, asgari hayat seviyesinin henüz teşekkül etmediği Türkiyemizde fakir milletimiz efradına inikas edecek vergilerdendir. Kaldı ki ithalâttan alınacak 0.05 Damga Resmi kanun tasarısı, beynelmilel taahhütlerimize dahi mugayirdir."
[54] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.9, B.42, 7.2.1963, s.623-627.

a-a4 Eminalp MALKOÇ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:01 Page 9

açıklamalarını, eleştirilerini sürdürür şekilde tekrarlamıştı[56].

9 Şubat 1964 tarihinde de Bütçe Kanunu Tasarısı ve Karma Bütçe Komisyonu Raporu görüşülürken AP Grubu adına değerlendirme yapmış; 1962 Bütçesi'nde açık verildiğini, 1963 Bütçesi'nde ise % 7 tasarrufa gitme sonucu çıktığını hatırlatarak "yılbaşında denk bütçe iddiası ile huzurunuza getirilen bütçeler, yanlış varidat hesapları neticesi yıl sonunda bu hüviyetlerini kaybetmiş bulunmaktadırlar" diyecekti. Yeni yılın bütçesi yapılırken önceki yılların bütçelerinin gözetilmesi gerektiğini, iktidarın gelir hesaplarını gerçekçi yapmadığını iddia etmişti.

"Bu yıl da vergi reformları adı altında Hükümetin Yüce Meclise getireceğini bildiğimiz vergi zam kanunlarının piyasaya menfi tesir yapacağından haklı olarak endişe ediyoruz… bu vergi kanunlarının memleket istihsalini teşvik edici bir karakter taşımasına da bilhassa ehemmiyet vermek lâzımdır" diyen Tokoğlu, hükümetin sunduğu vergi kanunlarının Vergi Reformu Kanunu niteliği taşımadığını aksine iktidarın bütçe açıklarını kapatma çabasında olduğunu ileri sürmüştü. Ekonomik yapının her alanda üretici kimlikten uzak olduğunu vurgulayarak Maliye Bakanı'na "…yeni vergi zam kanunları, Türkiye'de meyvacılığı, zeytinciliği, hayvancılığı ve umumiyetle ziraatte istihsali artırıcı ve teşvik edici bir karakter taşıyor mu? Yoksa istihsali firenleyici bir rol mü oynuyor?" sorusunu yöneltmişti. Tokoğlu, hükümetin vergi kaybı, vergi toplama ve vergi toplanmasındaki otokontrol oluşturma çabalarını da üretimi azaltacağı ve hukuki olmayacağı gerekçesiyle eleştirmiş; dış yardım kaleminde (Amerikan yardımı) açık verilmesi ihtimalini, Beş Yıllık Plan'la ilişkilendirerek sonuçlarını sorgulamıştı.

Yatırım politikası ve kalkınma hızının hesaplanmasının zor bir iş olduğunu, Türkiye'de bürokrasi hastalığının planlı kalkınma karşısında olduğunu ve kamu yatırımları açısından yeterli derecede proje hazırlanmadığını ifade etmişti. Bunların yanında sosyal faydası olan yatırımlara önem verilmesi gerektiğinden ve sosyal adalet ile bölge kalkınmasının sağlanması zorunluluğundan bahsetmişti. "Bugün emisyon hacmimiz iş gücü ile hemâhenk değildir… ithalât, 1964 tahmininin altına düşer ve likidite tercihi kuvvetini kaybederse, o zaman fiyat hareketlerini kontrol nasıl mümkün olacaktır?" sorusunu ortaya koyarak yine vasıtalı-vasıtasız vergi toplanması hakkındaki değerlendirmesinin ardından planlı kalkınmada özel sektörün dengeli yer tutması gerektiğini söyleyerek özel sektörün endişelerini ön plana çıkarmış; aşırı vergiden kaçınılarak özel sektörün desteklenmesi gerektiğini belirtmişti[57].

Maliye Bakanı Ferid Melen ise hükümetin tasarrufa yöneldiğini doğrulayarak bunu istikrar sağlama çalışmalarına bağlamıştı. 1962 Bütçesi'nin açık verdiğini de doğrularken sorumluluğun ve kusurun sadece Maliye Teşkilatı'nda olmadığı yönündeki görüşünü seslendirmişti. Alınan yardımlarda sıkıntı yaşandığını belirterek buna rağmen "Hükümet cesaretle % 7 tasarruf tedbirleri almış… Bu tasarruf tedbirleri yatırımlara zarar vermemiştir" sözleriyle hükümetin başarılı olduğunu vurgulamaya çalışmıştı. Tokoğlu'nun (bütçenin gelir tahminlerinin tutmayacağı, bütçenin denk olmadığı, kanunların Reform Kanunu olmadığı gibi) değerlendirme ve iddialarını reddetmiş "her türlü tedbiri

[55] "1963 bütçe tahminlerinin de tahakkuk etmemesi lâzımdır, zam kanunları nerededir, dediler. Bütçe ile ilgili kanunlar, bütçe ile beraber Yüksek Meclislere sevk edilmiş, Millet Meclisinde şu anda müzakere edilmektedir. Bu zam kanunları, bütçeyi tetkik etmiş olan Bütçe Karma Komisyonu tarafından da kabul edilmiştir. Karma Bütçe Komisyonunda Senatoyu temsil eden arkadaşlar da vardır, mevcuttur…. bütçeye konan gelirler tahmindir sadece. Bu tahminde zam kanunlarının da yeri vardır. Zam kanunları kabul edilirse bu tahminler tahakkuk eder. Kabul edilmezse, tahakkuk etmez bütçe açık olur. Tabii, bu kanunları reddeden Meclis başka bir kaynak gösterir. Hükümet de ona ait kanunu sene içinde huzurunuza getirir… Getirdiğimiz vasıtalı vergiler bütçedeki nisbeti bozmıyacaktır. Getirdiğimiz vergilerin % 30-35i vasıtasız, mütebakisi vasıtalıdır… bu tasarılardaki vasıtalı ve vasıtasız vergilerin nisbetlerini mahzurlu görüyorlarsa, faraza vasıtasız vergilerde muvazene temin etmek için artırma tekliflerinde bulunabilirler, kabul de edilebilir… Eğer bizim getirdiğimiz tasarılar sosyal adalete uygun değilse, bunu burada düzeltmekte hakikaten mahzur yoktur, imkânsızlık yoktur. Lütfetsinler, bu lütuflarını bekliyorum" demişti. Ayrıca 1963 Bütçesi'nin gelir tahminlerinin samimi olduğu, yabancı sermaye açısından dış dünyada olumlu bir izlenim bulunduğu, ülkede huzur ve istikrar açısından sorun olmadığını belirtmişti. Personel meselesindeki yaklaşımın yerinde olduğunu ve ciddi bir çalışma içine girildiğini kaydetmişti. Para hacmi konusunda ise Bakan, İş Bankası'nın incelemeleri üzerinden şunları söyleyecekti: "1945 te, yani mevduatın para hacmına nisbeti yüzde 52 imiş; İkinci Dünya Harbinden çıktığımız zamanlarda, herkes hakikaten bankadan kaçıyor, paranın cebinde olmasını istiyor. 1956 da yüzde 63, 1947 de 74 olmuş, 1948 de 87 olmuş, 1949 da 105 olmuş, 1950 de 123 olmuş. Muhtelif seneleri geçiyorum. 1958 de yüzde 181,5; 1959 da 196,5; 1960 Martında 194,7 imiş. 1960 Haziranında, ihtilâli takibeden günlerde, 171 e düşmüş. Endişe başlamış. Yani ankes ve likidite tercihi temayülü artmış. Eylülde 171 olmuş. 1962 Eylülünde 182 ye yükselmiş, 1962 Kasımında 195 e varmış. Yani 1959 seviyesine gelmiştir. Bu vesika zannediyorum arkadaşıma bir başka ufuk açar". Ayrıca tasarruf bonolarını ıslah için bir tasarı getireceklerini açıklamıştı.

[56] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.9, B.42, 7.2.1963, s.633-639.

[57] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.18, B.42, 9.2.1964, s.1020-1028.

[58] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.18, B.43, 10.2.1964, s.1051-1059.

a-a4 Eminalp MALKOÇ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:01 Page 10

alarak kapanışta 1964 bütçesini de bundan evvelkilerde olduğu gibi açıksız kapatacağız. Çünkü Türkiye'nin bir numaralı problemi bize göre istikrardır" karşılığını vermişti. "Herkesten gücüne göre vergi alınacak, nerede kazanç varsa, orada vergi alınacaktır… Vergi ile himayeyi karıştırırsanız o vakit güce bakarak vergi almayı tatbik edemezsiniz… Binaenaleyh vergi almıyalım derseniz vergi diye bir şey kalmaz" sözleri bakanın yaklaşımını özetlemekteydi.

Servet beyannamesinin uygulanmadığını bir sonraki yıl yararlanılacağını, katkısı olup olmadığının o zaman ortaya çıkacağını; öte yandan yardım almanın zorunlu olduğunu açıklamıştı. Kalkınan ülkelerde enflasyonist baskı bulunduğunu, bir derece giderilebileceğini ve bütün dünyada eşya fiyatlarında artış yaşandığını söylemişti. Geçinme endekslerinde bir artış olmadığını ancak geçim endeksleriyle toptan eşya fiyatları arasında bir artış bulunduğunu belirtmişti. Tokoğlu'nun verilerinin hatalı olduğunu ileri sürerken "her yerde umumiyetle emisyonla millî gelir arasındaki münasebeti esas tutarlar ve bizde bunu esas tutuyoruz… Emisyon miktarı millî gelirlerdeki artış miktarından dahi azdır, veya o civardadır, bu sebeple enflâsyona yol açmıyacak bir halde olduğunu arz ettim" açıklamasını yapmıştı. Bu arada karma ekonomik yapı içinde hiçbir ayrım yapılmadığını söylerken vergi konusunda da özel yatırım faaliyetlerinin gözetilerek hareket edilmesi görüşünde olduklarını ifade etmişti. Bununla birlikte tasarruf anlayışının zayıflığından dolayı "cebrî tasarruf olan vergi yoluna müracaat etmek uzunca bir müddet zaruridir" diyecekti. İktisadi Devlet Teşekküllerini bozukluktan kurtarma ve karlarını artırma yönündeki gayretlerinden bahsederken "İktisadi Devlet Teşekküllerinin prodüktivitesini artırmak istiyoruz" temennisini ihmal etmemişti[58].

1965 yılı genel ve katma bütçe tasarıları görüşülürken AP Cumhuriyet Senatosu Grubu adına yine Tokoğlu konuşmuştu. İnönü'ye yönelik eleştiriyle söze başlamış; ilk aşamada siyasi değerlendirmelere yönelmiş ve ülkede istikrar olmadığının altını çizmişti. Ekonomik veriler açısından istatistik çalışmalarını yürütecek bir birimin bulunmadığından bahisle 1964 yılının analizini yapmıştı. Dış ticaret hacminin düştüğünü ifade etmişti. Bazı alanlarda (kağıtçılık, yünlü, pamuklu dokuma vs) satışların azaldığını, stokların çoğaldığını, inşaat sektöründe protestolu senetlerin sayısının yükseldiğini, iflaslarla işsizlik sayısının arttığını belirtmişti. Bütün bunları recession olarak tanımlamıştı. Kalkınma planı sürecine geçiş bütçeleri olan 1962 ve 1963 Bütçelerinin olumlu sonuçlar vermediğini söyleyen ve bunlarla ilgili verileri aktaran Tokoğlu, 1964 yılındaki recession nedeniyle 1964 Planı'nın da hedefine ulaşamayacağını ileri sürmüştü. Üstelik 1964 yılı uygulamalarının ilerleyen yıllara etkisinin düşünülmesi gerektiğini hatırlatmıştı. Tokoğlu "Beş Yıllık Plân tatbikatı sonucunda millî gelirde vasati 007 kalkınma hızını temin edebilmek için ise 1965-1966 ve 1967 yıllarında kalkınma hızının 008,25 olması gerekiyor. Bu hızı temin edebilmek için ise, 1. Ya bunu sermaye hâsıla oranının 2,6 nisbetine düşürmek veya, 2. Yatırımlara tahsis edilecek gayrisafi millî gelirin hâsıla oranını 018,2 den 021,4 de çıkartmak gerekiyor" dedikten sonra Türkiye'nin hamle yapabileceğine inanmanın güç olduğunu söyleyecekti. Kıbrıs Krizi'nin özel sektörün harcamalarını kısması/yavaşlatması gibi doğurduğu ekonomik etkilerini de değerlendirmişti. Bir önceki yıl yaptığı eleştirileri hatırlatan Tokoğlu, ekonomik kalkınmanın sağlanması için devlet girişimini, "büyük monopollerin kurulmasını önleyen, onların faaliyetlerini düzenliyen, ferdî teşebbüsün gücü yetmeyince onu tamamlıyan ve ona yardımcı olan, teknik bilgi, sermaye yetersizliği ve yüksek risk icabettiren alanlarda öncü ve yol gösterici bir" kurum olarak gördüklerini aktarmıştı. Özel sektöre önem verilmemesini ekonomik kalkınma hızındaki gerilemenin nedeni olarak sunmuştu. Özel sektöre dayanan sermayeyi ürkütmemek, servet düşmanı görünmemek, vergi politikaları ve teşvik edici önlemler almak gibi çeşitli önerilerini 16 maddede toplamıştı. Buna karşın iktidarı piyasaya hızlı para sürmekle suçlamış[59] ve gelir tahminlerinde yanılarak "üç yıllık bütçelerinde yukarda izah ettiğimiz veçhile mecmuan 4968460 Tl. sı gelir açığı verdiği" noktasında eleştirmişti. Öneri olarak vergi kanunlarının gözden geçirilmesini, hazırlıksız yeni vergi konulmamasını, üretim için yeni yatırımları teşvik etmeyi, mükelleflerin vergi kaçakçısı olarak görülmediklerine inandırılmalarını, vergi kaybını önlemek için beyanname kontrol sisteminin güçlendirilmesini önermişti. Üretici kesimlerin kredi ihtiyacını da dile getirmişti. Açık vereceğini ileri sürdüğü bütçeye yönelik "1965 bütçesi ekonomimizdeki duraklamayı ıslah edici vasıfta bulunmamakta; milletimize ümit veren bir karakter taşımaktadır [taşımamaktadır olmalı]" değerlendirmesine gitmişti[60].

[59] "Türkiyemizde 1964 yılı millî gelir artışı 0,04 nisbetinde olacağı malûm iken, C.H.P. si iktidarı piyasadaki durgunluğu gidermek için kendi politikasına göre en kolay usulü intihab ediyor ve piyasaya 1963 yılı Ekim ayına kıyasen tam 0,23 nisbetinde 1.300 milyon banknot ihracediyor."

[60] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.24, B.29, 25.1.1965, s.17-26.

[61] "Yine değerli arkadaşım, seçim tarihinin Haziran ayından alınmasını da millî menfaatlere aykırı bulmuştur. Evvelâ seçim tarihinin zamanını Anayasamız tâyin etmiştir, bir Meclisin 4 yıldan evvel değişmiş olmasını, sebebi olmadan değişmiş olmasını, zaruri gösteren sebepler olmak lâzım gelir. Böyle sebepler mevcutsa zaten bu kanun da huzurunuza gelecektir, onu da kabul etmezsiniz".

a-a4 Eminalp MALKOÇ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:01 Page 11

Maliye Bakanı siyasal nitelikli sözlerle başladığı cevaplarına Tokoğlu'nun seçim tarihi ile ilgili açıklamalarına karşılık vererek devam etmişti[61]. İdarenin taraflı olduğu ve istikrar, güven bulunmadığı iddialarını reddederek istatistiksel verilerin bir ölçüde takip edilebileceği kaynakları sıralamıştı. Rakamlarla sanayi üretim sektörlerinde artış olduğunu, bunun ekonominin hızlanmasından kaynaklandığını belirtmişti. Stokların ve senet protestosu gibi gelişmelerin hükümet tedbirleriyle önünün alındığını aktarmıştı. Emisyon konusunda farklı etkenlerin bulunduğunu söyleyerek açıklamalar yapmış; enflasyon olmayacağı teminatını vermişti. İhracat-ithalat dengesi hakkında bilgi sunmuş ve Tokoğlu'nun dış ticaret hacmi rakamlarının ise hatalı olduğunu ileri sürmüştü. İşsizlik sayılarına yönelik de aynı yaklaşımı sürdürmüş; öte yandan recession yerine canlılık iddiasında bulunmuştu. 1962 Bütçesi'nin AP ile birlikte Birinci Koalisyon Hükümeti zamanında yapıldığını hatırlatmıştı. Tasarruf ve yatırımlar hakkında açıklamalarda bulunan bakan, Kıbrıs Meselesi'nin etkisi üzerinde durmuştu[62]. Özel sektörle ilgili iddialar ve sağlanan krediler hakkında da konuşmuş; faaliyetlerini anlatmıştı[63]. Servet beyannamelerini kontrol mekanizması olarak kullandıklarını, bu arada vergilerin ilanı yöntemini sürdüreceklerini belirtirken sunulan önerileri de tek tek değerlendirmişti[64].

13 Şubat 1965'te bütçenin Millet Meclisi tarafından reddedilmesi ve İnönü Hükümeti'nin istifasının ardından Tokoğlu, yeni hükümetin 1965 yılı Genel ve Katma Bütçe Tasarısı, Karma Bütçe ve Plan Komisyonu'nun incelemesinden sonra tekrar genel kurula geldiğinde CHP sözcüsünü eski CHP hükümetine methiye düzmekle eleştirmişti. Ardından "Bugün Türkiye'de genç iktidar, tarih yapmış, medeniyet yaratmış günümüzde ise tarihi sebepler yüzünden iktisaden geri kalmış büyük bir milletin çocuklarını maddi ve mânevi sahada refaha kavuşturmak vazifesini üzerine almış, bu vazifede muvaffak olmak için gerekli çalışma metodunu tesbit etmiş bulunmaktadır" sözleri yaklaşımını açığa kavuşturmaktaydı. Nitekim "bu bütçe, Sayın Ürgüplü Hükümeti tarafından, çok kısa bir zamanda hazırlanmak mecburiyetinde kalındığından ve Devlet bütçelerinin ister istemez bir evvelki bütçenin tesiri altında kalacağını müdrik olduğumuzdan, bu bapta, Sayın Hükümeti mazur gördüğümüzü ifade etmek isterim" ifadeleriyle ilk aşamada yeni hükümete zaman tanıdıklarını ve daha ılımlı yaklaştıklarını açıklamıştı.

Hükümete yapılması gereken işler hakkında yol gösterecek şekilde, istikrar ve huzurun sağlanmadığını, yeterli yetişmiş/uzman kadroların bulunmadığını, proje ve finansman kaynaklarının oluşturulmadığını, resmi ve özel sektörler düzeninin/dengesinin kurulmadığını, özel sektörün kredi sorunları olduğunu, İktisadi Devlet Teşekküllerinin sınırlanmadığını, bütçelerin açık verdiğini, bütçe masraflarında gerçekçi davranılmadığını, vergi konusunda mükelleflerin ürkekleştirildiğini, Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın eyleme dönüşmediğini, ekonomik durgunluk yaşandığını, ihraç mallarının artmadığını, dış borç düzeninin sağlanamadığını, tasarruf zihniyetinin yerleştirilemediğini, sermaye piyasası kurulamadığını, faizlerin yüksek olduğunu, kredi ve teşvik sorunlarının varolduğunu, emisyon hacminin ayarlanamadığını söylemişti.

Harcamaların yüksek olduğu, kalkınma sağlayacak bütçeye ihtiyaç duyulduğu üzerinde durmuş; eleştirilerini vergi sisteminin kamuya kaynak sağlayacak düzeyde ve özel sektör için teşvik edici olması, bütçenin milli gelirin bütününe göre yorumlanması ve devlet maliyesinin rasyonelleştirilmesi merkezinde toplamıştı. Avans niteliğinde taahhütte bulunan devletleri, yardım vaatlerinin miktarı ve bunlardan 2 Nisan 1965'e kadar ne kadarının yerine getirildiğini sormuştu. Hükümetin fazla gelir tahminini, gerçekleşebilirlik açısından zayıf gördüğünü ve 1965 Bütçesi'nin 400.000.000 TL açık verdiğini belirttikten sonra "… sağlam bir bütçe, gelir tahminleri realist ölçülerle tesbit edilmiş bir bütçe, sene içindeki tatbikatında bilhassa yatırım giderlerinde muhammen fiyatla, ihale fiyatı arasında tahassul edecek farklarla otomatik bir tasarruf yaratır" diyecekti. Daha önceki bütçelerin hesaplamalarda gözetilmesini gereğini de hatırlatmıştı[65].

Bakan İhsan Gürsan ise "muhterem arkadaşlarım, şu anda ben karşınızda, tarafsız bir Başbakanın Başkanlığı altında dört siyasi teşekkül tarafından kurulmuş bir koalisyon Hükümetinin Maliye Bakanı olarak bulunuyorum. Anayasaya göre yüklendiğimiz müşterek sorumluluk mensub olduğumuz partinin programlarına ve şahsi görüş ve düşüncelerimize göre değil, Hükümetin güven oyu verilmek suretiyle tasvibedilmiş programında yer almış bulunan esas ve prensiplere göre hareket etmemi ve Bakan olarak çalışmalarıma buna göre istikamet vermemi zaruri kılar" derken

[62] "Muhterem arkadaşlarım, Kıbrıs hâdisesi sebebiyle ya doğrudan doğruya veya vasıta ile bütçemize gelen yük 500 milyon liraya yakındır. Kıbrıs'a yardım yapmışızdır. Millî Savunma masrafları artmıştır. Çeşitli dairelerin masrafları artmıştır. Ek ödenekler şeklinde gelip Meclisten alınmıştır".

[63] "Yeni bir yatırım bankası kurduk. Sanayi Yatırım Bankası. Bankaları birleştirdik, kurduk, özel sektöre yatırım kredisi açmak üzere Devlet Yatırım Bankasının yanı başında Özel Sektör Yatırım Bankası adı ile yeni bir banka kurmak üzere kanunu huzurunuza getirdik".

[64] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.24, B.29, 25.1.1965, s.63-80.

[65] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.27, B.76, 5.5.1965, s.5,35-43.

a-a4 Eminalp MALKOÇ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:01 Page 12

Tokoğlu'nun 1964 yılında ödemeler dengesi aleyhine gelişmeler olduğu söyleminin doğru olmadığını belirtmişti. Ayrıca konsorsiyuma üye devletler ve taahhütleri hakkındaki sorusunu yanıtlamıştı[66]. Dokuz günlük süreç sonunda Tokoğlu, grubunun bütçeye olumlu oy vereceğini, gerekçesiyle[67] birlikte açıklamıştı[68].

1967 ve 1968 Bütçe Kanunu tasarılarının görüşmeleri sırasında da Tokoğlu, AP Cumhuriyet Senatosu Grubu adına konuşmuştu. 31 Ocak 1967 tarihli konuşmasında bir yandan "Bugün Türkiye'de genç iktidar tarih yapmış, medeniyet yaratmış" örneğinde görüldüğü gibi geçmiş yıllarda kullandığı pasajlara yer verirken bir yandan da AP/Demirel Hükümeti'nin başarılı olduğunu vurgulamaya çalışmıştı. Bu arada sonuca ulaşmayan konularda ise geçmiş koalisyon hükümetlerine dolayısıyla CHP'ye atıflarda bulunmuştu[69]. 9 Şubat tarihinde ise muhalefetin bütçenin denk olmadığı, cari masrafların plan hedeflerini aştığı ve ekonomik dengelerin kurulamadığı iddialarına karşı yine hükümetin başarısının altını çizmiş; hükümetle Senato arasındaki olumlu atmosfere de işaret etmişti[70]. 1968 yılında da ana hatlarıyla aynı yaklaşım ve çerçeve içinde Bütçe Tasarısı'nı değerlendirmişti. Devletin temel görevleri üzerinde durmuş; AP Hükümeti kanalıyla ulaşılan sonuçları sıralamış; bunları ve bütçeyi rakamlarla açıklamaya çabalamış; bütçenin yatırımcı karakter taşıdığını, devlet ve özel sektör arasında denge sağladığını ileri sürmüştü[71].

İkinci Erim Hükümeti'nin kısa iktidar döneminde gerçekleştirilen 1972 Bütçe Kanunu Tasarısı'nın görüşmeleri sırasında Senato'daki AP Grubu adına yine Tokoğlu değerlendirme yapmıştı. Öncelikle geçmişten yola çıkarak özellikle AP Hükümetlerinin icraatlarını rakamlarla ele alarak Birinci Erim Hükümeti'ne iyi bir ekonomik miras bırakıldığını iddia etmişti. Öte yandan bu hükümetin 12 Mart Muhtırası'nın gölgesinde kaldığını dile getirmiş; 1971'de ekonominin durgunluk yaşadığını belirtmişti. "Erim Hükümetinde Türk ekonomisinin mukadderatını ellerinde tutanlar, kendilerini sıkı sıkıya nazariyelere bağlı kalmaktan kurtaramadıkları için Türk vatandaşının ıstırabını teşkil eden hayat pahalılığına bir çare bulmak bir tarafa, hayat pahalılığı yükünün günden güne artmasına" yol açtıkları suçlamasını getirmişti. Tokoğlu, ihracatın gerilediğini, iş adamı ve işçinin ürkütüldüğünü ve her şeyden önemlisi yetişmiş kadroların tasfiye edildiğini söylemişti. Vergi politikalarını da eleştirmişti. Maliye Bakanı Sait Naci Ergin'i eleştirdiği gibi sonuçta İkinci Erim Hükümeti'nin bütçesinin reddi ile kabulünün ne gibi sonuçlar doğuracağını değerlendirerek oy vereceklerini ifade ederek sözlerini tamamlamıştı[72].

Tokoğlu'nun 5 Şubat 1975 tarihli ve yine bütçeye yönelik konuşması, güvenoyu alamayan Irmak Hükümeti döneminde olmuş; sonuç olarak "güvenoyu almamış, istifa etmiş bu Hükümetin yerine kaim olacak yeni bir Hükümetin, gereğinde, bu bütçe üzerinde tasarruf yapmak imkânına sahip olduğunu bilerek bu bütçeye beyaz oy vereceğiz" açıklamasını yapmıştı. Temelde siyasi niteliği ağır basan, ülkedeki toplumsal-siyasi karışıkları dile getiren iç siyasete yönelik ve ekonomik açıdan zayıf bir konuşma yapmış; bir yandan Ecevit Hükümeti'ni ve CHP'yi suçlamış; partizanlık yapıldığını söylerken bir yandan da TRT'den şikayetlerini sıralamıştı. Hayat pahalılığı yaşandığını, bütçe ve dış ticaret açığı verildiğini, ihracatın gerilediğini ve tarıma gereken desteğin sağlanmadığını ileri sürmüştü. Öte yandan AP'nin "nasıl bir Türkiye meydana getirmek" istediğini anlatmıştı[73].

Tokoğlu, Turizm ve Tanıtma Bakanlığını üstlendiğinde doğal olarak konumu değişmiş; yasama organının bir üyesi iken yürütmenin bir parçası haline gelmişti. Dolayısıyla artık bakanlık süresi

[66] Avusturya 1.1, Belçika 0.8, Danimarka 0.5, Fransa 4.8, Almanya 43, İtalya 10, Hollanda 2, İsviçre 2.5, İngiltere 13 ve ABD 73 milyon dolar. Rakamlardan sonra "EMA'nın 50 milyon dolarlık alacağı Mart ayında tecil edilmiştir. Ayrıca Amerika ve İngiltere cem'an 11,4 milyon dolar ilâve taahhütte bulunmuşlardır. Diğer taraftan İDA ve Avrupa Yatırımlar Bankasının vereceği proje kredilerinin 7 milyon dolarlık kısmının program ithalâtında kullanılacağı hesaplanmıştır" açıklamasını yapmıştı. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.27, B.76, 5.5.1965, s.52-64.

[67] "Çünkü bu iktidar, 1965 yılı yatırım programını tahakkuk ettirmek azmindedir. Çünkü bu iktidar, hattâ geçmiş yıllar programlarına alınıp, muhtelif sebepler dolayısiyle tamamlanamamış, aslında memleketin iktisaden kalkınmasında mühim rol oynıyan, A-Enerji yatırımları, B-Pipe-line, C-Gübre projesi, D-Petro-kimya, gibi endüstri tesislerini dahi realize etmek azmindedir. 1965 bütçe tertibi hakkında da: 1-1965 bütçesinin açık olduğunu kabul etmek, 2-Bütçede tasarrufu mümkün masrafların mevcudolduğunu kabul etmek, 3-Bütçeyi Türkiye Büyük Millet Meclisine zamanında yetiştirmek mecburiyeti sebebiyle bu tasarrufların tespit edilemediğini itiraf etmek, 4-Ancak, yıl içinde, bu tasarrufların fiilen istihsal edileceğini temin etmek, nihayet, 5-Bütçe tanzimi siyasetinde, yeniliğe gitmek zaruretini benimsemekle, bütçede, samimî -realist- ve tekâmülcü bir zihniyetin temsilcisi olduğunu ispat etmiş bulunmaktadır".

[68] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.27, B.84, 13.5.1965, s.777-779.

[69] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.38, B.25, 31.1.1967, s.262-275.

[70] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.38, B.34, 9.2.1967, s.1316-1319.

[71] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.45, B.24, 1.2.1968, s.80-96.

[72] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.2, B.25, 1.2.1972, s.36-50.

[73] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.2, B.19, 5.2.1975, s.40-52,57-60.

a-a4 Eminalp MALKOÇ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:01 Page 13

boyunca başında bulunduğu kurumun bütçesinin arkasında duracaktı.

Senato'nun Kocaeli Üyeleri Arasındaki Tek Kadın: Fatma Hikmet İşmen

Hayatı

1918 Yanya doğumlu olan Fatma Hikmet İşmen (ölüm tarihi: 2006) 1937'de Ankara Ziraat Fakültesi'ni bitirdi. 6 Eylül 1937'de İzmir Zirai Mücadele İstasyonu'nda stajyer olarak görev almış; 15 Mayıs 1939'da asistan kadrosuna ataması onanmıştı. 29 Temmuz 1940'da Ankara Merkez Mücadele Enstitüsü Başasistanlığı'na getirilen İşmen, 27 Ağustos 1940'da bölge tarım uzmanı oldu. 2 Ağustos 1945'te Adana Zirai Mücadele İstasyonu'nda başasistan görevine getirildi. 24 Aralık 1946 tarihinde Gümrük-Tekel Bakanlığı Enstitüler Müdürlüğü'nde mühendisliğe atandı. 22 Ağustos 1951'den itibaren İstanbul Paşabahçe İspirto Fabrikası'nda, 29 Haziran 1953'ten sonra ise Adapazarı Zirai Mücadele Enstitüsü'nde çalışmıştı.

Aldığı burslarla İngiltere ve Kanada'da çalışmalar yapan İşmen, 14 Ağustos 1959'da İstanbul Göztepe Zirai Araştırma Enstitüsü Laboratuvar Şefliği'ne getirildi. Bu görevdeki yedi yıllık hizmetinden sonra Senato üye seçimine katılmak üzere 31 Mayıs 1966'da istifa edecekti[74]. Nihayet 14 Haziran 1966 tarihinde -aslında sonucu ortaya koyar şekilde- TİP Genel Sekreteri ve Meclis Grup Başkan Vekili İzmir Milletvekili Cemal Hakkı Selek'in "5 Haziran 1966 Pazar günü yapılan Cumhuriyet Senatosu üyelerinin ikinci üçte bir seçiminde partimizden Kocaeli bağımsız aday olarak seçimlere katılan ve Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçilen Sayın Hikmet İşmen"in Türkiye İşçi Partisi'ne kayıt yaptırdığına dair tezkeresi Senato'da okunmuştu. Aynı gün İşmen, Senato'da and içmişti[75].

19 Temmuz 1967 tarihinde Yugoslavya Parlâmentosu'nun davetlisi olarak 19-24 Eylül 1967 tarihlerinde bu ülkeyi ziyaret edecek olan Cumhuriyet Senatosu'nun dört üyesinden biri seçilmişti (diğerleri Etem Erdinç, Mustafa Tığlı, Mebrure Aksoley)[76]. TİP'in 20 Temmuz 1971'de Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmasından sonra yasama görevini bağımsız olarak sürdüren İşmen, Senato'da Tarım, Bayındırlık, Ulaştırma, İmar-İskân ve Sosyal İşler Komisyonlarında üye olarak çalışmıştı. 12 Ekim 1975'teki üçte bir yenileme seçiminde Senato dışında kalmıştı[77].

Parlamenter hayatını kitaplaştıran[78] Fatma Hikmet İşmen'in Senato'daki faaliyetlerinden birçok farklı alanda inceleme yaptığı anlaşılmaktadır[79]. Hemen her konuda ve birçok yasal düzenleme sürecinde söz almış, görüş bildirmiş ya da soru önergeleri kanalıyla eleştirilerini ortaya koymuştu[80]. Bunlarla da sınırlı kalmamış; üyelik dönemi boyunca gerek siyasi açıdan ele alınabilecek gerekse asayiş olayları çerçevesinde değerlendirilebilecek sorgulamalara yönelmişti[81]. Öte yandan ilginçtir; kadınlara yönelik neredeyse tek etkinliği olmuştu[82].

---

[74] Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri II (1966-1980), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1999, s.X,77-78.

[75] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.36, B.77, 14.6.1966, s.7,10; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.36, B.78, 16.6.1966, s.22; Çoker, a.g.e., C.II, s.78.

[76] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.43, B.90, 19.7.1967, s.198-199; Çoker, a.g.e., C.II, s.78.

[77] Çoker, a.g.e., C.II, s.X,78.

[78] Fatma Hikmet İşmen, Parlamento'da 9 Yıl, TİP Senatörü Olarak 1966-1975 Dönemi Parlamento Çalışmaları, Çark Matbaası, Ankara 1976; Çoker, a.g.e., C.II, s.78.

[79] Örnek olarak bkz.: Maraş kalesinin bir kısmının sinema yapılmak üzere yıkılmakta olduğuna ve mevzuata uygun olmayan bu hareketin önlenmesine dair demeci. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.62, B.19, 24.12.1970, s.379-380. Bir süre önce vatandaşlığa alınanların taşınmaz mallarından dolayı tazminattan istifadelerine dair, yazılı soru önergesi. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.64, B.57, 2.4.1971, s.498; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.65, B.66, 6.5.1971, s.55-57. Okulların yakacak ihtiyaçlarına dair yazılı soru önergesi. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.64, B.57, 2.4.1971, s.498; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.66, B.93, 27.7.1971, s.195-196. Erzurum Arık köyüne dair yazılı soru önergesi. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.64, B.57, 2.4.1971, s.498; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.65, B.79, 24.6.1971, s.494-495. Eskişehir Otogar Polis Karakolu Komiserine dair yazılı soru önergesi. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.64, B.62, 20.4.1971, s.646; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.65, B.73, 8.6.1971, s.297-298. Elâzığ Palu ilçesi Gömeç Bağları köyüne dair yazılı soru önergesi. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.64, B.62, 20.4.1971, s.646; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.65, B.80, 29.6.1971, s.556-557.

[80] Faaliyetleri, seçilen örneklerin dışında Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları hakkındaki kanun tasarılarından Gelir Vergisi ile ilgili yasal düzenlemelere, Hacettepe Üniversitesi'nin kurulmasıyla ilgili yasa tasarısına, kıl kurdu hastalığının yol açtığı hayvan ölümlerine, Et ve Balık Kurumu'nun hesaplarına, Boğaz Köprüsü ve çevre yolu projesi nedeniyle gecekonduların tasfiyesi hakkındaki kanun teklifine kadar çok geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Ayrıntılar için bkz.: Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi.

a-a4 Eminalp MALKOÇ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:01 Page 14

İşmen'in Kocaeli ve Tarıma Yönelik Faaliyetleri

İşmen, 1966'nın yaz aylarında gündeme fındık fiyatlarını taşıyacak şekilde "fındık rekoltesinin yüksekliği karşısında destekleme fiyatlarının biran önce açıklanması hususunda Hükümetçe gerekli tedbirlerin alınması lüzumuna dair demeci" vermişti. Demecinde 200 bin tonluk bir üretim beklendiğini ve "Fındık yetiştiricisinin % 80'i yılda 150-1500 kg ürün" almakta olduğunu değerlendirmişti. Ek olarak "fındık yetiştiricisini asıl ilgilendiren Hükümet tarafından açıklanacak destekleme fiyatının seviyesi ve Fiskobirliğin de bu fiyat seviyesi üzerinden ürünün idrakiyle devamlı, aralıksız fındığı mübayaa etmesidir" sözleriyle iki buçuk milyon civarındaki fındık yetiştiricisinin alım fiyatlarına bel bağladıklarını aktarmıştı. Ayrıca fındık üretiminin uluslararası boyutunu dile getirmiş; dünya ihtiyacının % 70-75'inin Türkiye tarafından karşılandığını dolayısıyla bu fiyatlandırmanın dış ticaretle ilgili boyutuna dikkat çekmişti. Nitekim "Hükümetin fındık fiyatını 350 kuruştan ilân edeceği ısrarla ileri sürülmektedir… Küçük üretici fındığa 550 kuruştan fiyat konmasını beklemektedir. Fiyatların küçük yetiştiriciyi tatmin edecek bir seviyede tutulması, iç fiyatların dış fiyatları tâyin etmesi bakımından memlekete sağlayacağı yüksek döviz miktarı yönünden de çok önemlidir" sözleriyle fındık piyasasıyla etkileri açısından ürün fiyatları üzerinde durmuş; fiyat dışında alım merkezlerinde önlemler alınmasını, Fiskobirlik'in desteklenmesini üreticilerin tefecilerin eline düşürülmemesini istemişti. Bu doğrultuda küçük üreticiyi zarara uğratan malcıları, aracıları, stokçuları gündeme getirmeyi ihmal etmemişti[83]. Yaklaşık iki yıl sonra 9 Nisan 1968'de "fındık üreticilerinin durumuna piyasadaki ihtiyaç maddelerinin fiyatları yükseldiği halde, fındık fiyatlarında yeter bir artış olmadığına bu hususta Hükümetçe tedbir alınmasına dair demeç"le konuyu tekrar gündeme getirmişti. Fındık hakkında daha önce yaptığı konuşmalarındakilere benzer sözler kullanmış; üreticilerin şartları hakkında rakamlar vermiş ve tefecilerden/aracılardan gelen şikayetler üzerinde durmuş; daha önce de olduğu gibi aracıların üretici zararına faaliyetlerine vurgu yapmıştı.

Devlet Bakanı Sadık Tekin Müftüoğlu cevabında "1966 senesine kadar 400-425 kuruştan yukarı çıkmıyan fındık 1966 yılında Türkiye'de en yüksek rekolteyi idrak etti ki, 200-220 bin ton civarında idi, o devrede fındığa A.P. iktidarı tarafından 5 lira taban fiyatı verilmiştir. Yine o devre içerisinde destekleme alımı için Ziraat Bankasından Fiskobirlik emrine tahsis edilen kredi miktarı ise 650 milyon liradır" diyecekti. Aracılardan üreticiyi kurtarmak için girişimlerde bulunduklarını, bunun genel bir mesele olduğunu ancak üreticinin yüksek verim alması ve yüksek değerle satması için

[81] Örnek olarak bkz.: Silvan İlçesinde yapılan silâh aramasının sebeplerine dair yazılı soru önergesi. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.57, B.64, 30.4.1970, s.833; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.59, B.77, 4.6.1970, s.227-228. Bâzı anarşik olayların vesile ittihaz edilerek Anayasanın teminatı altında bulunan hak ve hürriyetlerin Hükümetçe askıya alındığı ve vatandaşlar üzerinde baskı yapıldığı yolunda yazılı soru önergesi. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.65, B.72, 3.6.1971, s.265; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.67, B.116, 20.9.1971, s.642-643. Üst araması, tutuklama ve yayın yasaklarına dair verdiği soru önergesi. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.65, B.75, 15.6.1971, s.344; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.5, B.79, 19.7.1971, s.465-466. Gözaltına alınanlara dair yazılı soru önergesi. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.65, B.75, 15.6.1971, s.344; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.65, B.85, 7.7.1971, s.816-620. Ülkenin "gerici, laiklik ilkelerine aykırı ve yasa dışı faşizan eylemlere sahne" olduğu iddiasıyla "son günlerde meydana gelen olaylara dair yazılı soru önergesi". Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.21, B.37, 27.2.1975, s.48; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.21, B.40, 11.3.1975, s.180-181.

[82] Ayşegül Yaraman, Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili, Dişiliksiz Siyaset, 2.bs, Bağlam Yayınları, İstanbul 2015, s.77. 12 Ocak 1973 tarihli günlük bir gazetede çıkan "Kadın tutuklular konusunda Sıkıyönetim açıklama yaptı" başlıklı yazıyı, İşmen 14 Şubat'ta soru önergesi olarak Senato'nun gündemine getirdi. Önergesinde avukatlarının dilekçesine dayanarak çeşitli kadın sanıkların Askeri Savcılık diye MİT'e götürüldükleri, işkence gördükleri, açlık grevine başlamak zorunda kaldıkları, kadın tutukluların ısınma vs. gibi haklarından mahrum bırakıldıkları yönündeki iddialar üzerinde durmuş ve sorular yöneltmişti. Verilen cevapta yasalar çerçevesinde işlemlerin yapıldığı, tutukevlerinde tabip görevlendirildiği, işkence izine rastlanmadığı ve insan haklarına riayet edildiği bildirilmişti. Ayrıca "353 sayılı Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanununun 10 ncu maddesi (f) fıkrası uyarınca; tutuklular ile gözaltına alınanlar asker kişi sayılmakta ve bu nedenle kılık ve kıyafet bakımından Ordu Kıyafet Kararnamesi hükümlerine tâbi bulun"dukları kaydedilmişti. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.9, B.32, 14.2.1973, s.619; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.10, B.50, 29.3.1973, s.497-501.

[83] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.36, B.89, 19.7.1966, s.325-327.

[84] "Daha önceki yıllarda 1966 yılındaki mahsulün 1/3 ü veyahut 2/3 ü idrak edildiği zamanlar, 74 dolara satılan 100 kilo fındık, aldığımız iktisadi tedbirler ve takibettiğimiz politika ile 115 dolardan aşağı düşmemiş, 117 dolara kadar çıkmış, ve bunun inikasları 1967 mahsûlü için 120 ve 125 dolar üzerinden fındığın dışarıya ihraç imkânını sağlamış bulunmaktadır. Bu, fındığın müstahsıldan alımı ile ilgili ve değer bedeli ile satılmasını temin eden bir politika, bu politika 1967 mahsûlü için bir evvelki sene beş lira olduğu halde mahsûlün az olması sebebiyle ve dış piyasa fiyatlarının da düşmesine mâni olunması gayesiyle ortak için 530, ortak dışı 535 kuruştan kilo başına Fiskobirlik tarafından destekleme alımına tâbi tutulmuş ve gerekli kredi de Ziraat Bankasından bir evvelki sene olduğu gibi bu sene de Fiskobirlik emrine tahsis edilmiştir". Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.46, B.48, 9.4.1968, s.336-337,341-343.

a-a4 Eminalp MALKOÇ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:01 Page 15

tedbirlere yöneldiklerini açıklamıştı. Bu sonuçlara ulaşmak için hem üreticiye sulama, gübreleme vs. için zirai kredi sağlandığını hem de Ziraat Bankası kanalıyla toprak barem fiyatlarının artırıldığını söylemişti[84].

İşmen, fındık üretimini yakından takip etmiş; fındıkların değeri meselesinin takibini bırakmamış ve 1970 Haziran'ında konuyu tekrar gündeme getirmişti. İşmen'in sözleriyle Türkiye'nin genel ihracat ortalamalarında % 14 ile 15 civarında bir yer işgal eden fındık hakkındaki istatistiklere göre 1969 yılı fındık ihracatı, dönemin ihracatı karşısında rekor seviyeye ulaşmış ve 968 milyondan biraz daha fazla Türk lirası karşılığında fındık ihraç edilmişti[85]. Her yerde yetişmeyen ve rekoltesi yüksek fındığın değerinden satışı için önlem alınıp alınmadığını sorgulamış, aracılık/tefecilik konusunu[86] tekrar hatırlatmaktan geri durmamıştı.

Ticaret Bakanı Gürkan Titrek, piyasa hakkında bilgi vermiş[87] ve "Fındık hakikaten ihraç ürünlerimiz içerisinde 1/5 e yakın memleketimize döviz getiren bir mahsulümüz" olduğunu ifade etmişti. Fiskobirlik'in devletin belirlediği taban fiyatla alım yaptığını, Hazine'ye 500 milyon civarında zararı olduğunu ancak hükümetin Avrupa piyasalarına müdahalesi dolayısıyla fındığın 150 dolar üstüne çıkmasıyla 1969'da kar yapar hale geldiğini söylemişti. Fiskobirlik ve üretici elindeki fındığın tüketileceğini, "50 den 100 e çıkartmak suretiyle 150 milyon kiloya kadar alış yapabilmesi için gerekli hazırlıklarda bulunması FİSKO Birlik'e emredilmiş ve tahsisatı"nın da ayrıldığını aktarmıştı[88].

Milletlerarası Akdeniz Yüksek Zirai Etütleri Merkezi'nin kurulması hakkındaki andlaşma ve eki protokollerin onayının uygun bulunduğuna dair kanun tasarısının görüşmeleri sırasında aleyhte tutum sergileyen İşmen'in[89] "yabancı ve ortaklaşa yabancı sermayeli firmalara dair yazılı soru önergesi" 23 Şubat 1967'de Ticaret Bakanlığı'na gönderilmişti[90]. Bu önergede "Türkiye'de mevcut % 100 yabancı ve ortaklaşa yabancı sermayeli firmaların adları ve iştigal sahaları nelerdir" sorusu ortaya konulmuştu. Ticaret Bakanı ise "tanzim edilen ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunundan faydalanmak suretiyle faaliyette bulunan firmaların müsaade tarihleri, adları, iştigal sahaları ve şirket sermayesine olan iştirak nisbetlerini gösterir" 11 sayfalık bir listeyle cevap vermişti[91].

13 Temmuz'da ise "Süne haşeresinin Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'da yaptığı tahribat, zamanında gerekli tedbirlerin alınması lüzumuna dair demeç" vermişti. Diyarbakır merkez, Çınar, Bismil, Tepe nahiyesi, Mardin, Divrik ve Kızıltepe ilçelerinde olmak üzere Urfa ve Siirt'te de bir miktar haşere görüldüğünü aktarmış ve 25 milyonluk bir zararın söz konusu olduğunu belirtmişti. "Daha önceden sanki böcek çıkacakmış gibi uçak ihaleleri yapıp ilâç ve bütün teşkilâta hazırlıklı bir şekilde bulundurulması gerekir. Halbuki anladığımıza göre bu sene böyle bir faaliyet gösterilmemiş" dedikten sonra Tarım Bakanlığı'nı suçlamıştı. Tehdidin 1968 yılında da sürme ihtimalini gündeme getirmişti[92].

---

[85] "1961-1963 yıllarında fındık ihracatı ise, 470 milyon lira civarında idi ve genel ihracat ortalamasının % 13,2 sini teşkil ediyordu… Dış ticaretimizde önemli bir yeri olan bu ürünü üretenlerin % 80 i küçük üretici durumundadır. Karadeniz bölgesi üreticilerinin en başta gelen ve hattâ biricik geçim kaynağıdır. Bu küçük üreticiler yılda 150 ile 1500 kilogram kadar ürün almaktadırlar. Üç milyon civarında olan bu vatandaş kütlesinin hayatları çok sıkı bir şekilde fındıktan aldıkları gelire bağlanmıştır… 1970 yılı fındık rekoltesinin 300 bin tona kadar yükselebileceği hususunda tahminler yürütülmektedir… Bundan başka bu yılın hava şartları etkisi ile, geçmiş yıllara bakarak daha erken olgunlaştığından Ağustos ürünü Temmuzda hasat edilecektir".

[86] "…ürünün kilosunu 9 liradan aşağı vermeyiz diyen, emeğinin karşılığını istiyen gerçek üreticilerin yanında; bu işin ticaretini yapan kişiler de, toplanmış, aracılık, tefecilik yapan, yarı üretici durumunda olup fakir yetiştiricilerin canını yakarak ceplerini dolduran fındığın 7 liradan fazla desteklenmemesini istemekte ve Başbakana çıkmaktadırlar… 1966 da 5 liraya kadar sattığı malı, bugünün şartları içerisinde 9 liradan aşağı satamayız diye bir direniş içindedirler".

[87] "1969 yılı içerisinde fiilî olarak fındıktaki ihracat miktarımız 68751 tondur. Dış piyasalarda bunun ortalama 100 kilosu, 130 ile 132 dolar arasında alıcı bulmuş tur. Bu sene fındık rekoltesi bizde olduğu kadar İtalya ve İspanya'da da iyi bir durum göstermektedir".

[88] "…iç piyasamızda 8000 ton iç olarak, 12000 ton da kabuklu olarak fındık istihlâk edilmektedir. Avrupa ise, 120 bin ton civarında bir fındık istihlâk etmektedir… bir takım demir perde ülkelerine ve başta Rusya olmak üzere, geniş bir fındık alıcısı haline getirilen bu ülkelerde, bilhassa Rusya'da 30 bin ton civarında kabuklu fındık yeneceği düşünüldüğü takdirde, 1969-1970 dönemi içerisinde Türkiye'den ihracedebileceğimiz fındık miktarı âzami 140-150 bin ton civarında kalacak. Biz, FİSKO Birlik namına almış olduğumuz fındıkların 1971 senesine devrinden korkmuyoruz". Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.59, B.79, 11.6.1970, s.270-273.

[89] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.38, B.21, 17.1.1967, s.52-54.

[90] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.39, B.37, 23.2.1967, s.94.

[92] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.39, B.46, 28.3.1967, s.516-527.

a-a4 Eminalp MALKOÇ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:01 Page 16

İşmen, tarımla ilgili konularda çalışmalarını sürdürmüştü. Nitekim 10 Ekim 1968'de "Meksika tipi tohumluk buğdayların Kocaeli ve çevresinde verimli olmadığına, bunların her bölgede yapılacak denemelerden sonra dağıtılmak suretiyle çiftçinin zarara uğratılmamasına, geçen seneden kalan tohumluk buğdayların, dağıtılmasından evvel, temizlik ve çimlenme değerlerini muhafaza edip etmediklerinin incelenmesi gerektiğine dair" demeç vermişti. Buna göre 1967-1968 vejetasyon yılında Tarım Bakanlığı'nca ithal edilen 22 bin ton kadar Meksika menşeli çeşitli buğday tohumluğu çiftçiye ısrarla tavsiye edilmiş ve kilosu geleneksel tohumluk fiyatından çok farklı olarak 175 kuruştan satılmıştı.
Başbakan Süleyman Demirel ile Tarım Bakanı'nın Meksika kökenli tohumların olumlu sonuçlar verdiğine yönelik açıklamalarına karşın İşmen, araştırmalarına bağlı olarak kendi seçim bölgesinde aksine sonuçlar ortaya çıktığını ileri sürmüştü. Tarım Bakanı ortalama 400 kg üründen bahsederken İşmen, dekarda azami 270 kg'ı geçmediğini dolayısıyla elde edilen ürün miktarının düşük olduğunu söylemişti. Ayrıca bu uygulama öncesi gerekli inceleme ve hazırlıkların, fizibilite çalışmalarının yapılıp yapılmadığını sorgulamıştı. Bunların tamamlanmadan uygulamaya geçilmemesini rica etmiş; ayrıca tohumlukların kontrol edilmeden (böceklenme, çimlenme vs) satılmamasını istemişti.

Demirel ise köylü, köy hayatı, alışkanlıkları gibi çeşitli unsurları içeren ve Meksika tipi tohumu da farklı yönleriyle ele alan uzun bir konuşma ile cevap vermişti. Bu arada "Topyekûn tohuma itiraz ediyorsanız yanlıştır. Kocaeli Vilâyetinde 38 tarlada iyi netice alınmadığını söylüyorsanız Kocaeli Vilâyetini tetkik ederiz, edilmiştir uzmanlarımız tarafından neyin aksak, neyin iyi olduğu tesbit edilmiştir, aksıyan ne varsa onun düzeltilmesi yoluna gidilir. Ama 38 tarlaya bakıp Türk efkârı umumiyesinde yeni denenen tohumun Türk çiftçisine faydalı olmadığı şeklinde bir intiba yaratmak istiyorsanız yanlıştır. Şimdi muhterem senatörler, bu yeni tip tohum, Türkiye'nin her tarafına kabili tatbik değildir" diyecekti[93]. Kısa süre sonra, 18 Şubat 1969'da İşmen'in Kocaeli, Sakarya, Bolu illerine kaçar kilo Meksiko tipi buğday tohumluğu tahsis edildiğine dair yazılı soru önergesi, Tarım Bakanlığı'na gönderilmişti. Önerge, Tarım Bakanı Bahri Çağdaş imzasıyla 17 Nisan'da cevaplandırılmıştı[94].

1969 Mayıs'ında ise "tütün fiyatlarının düşüklüğü sebebiyle ekicilerin zarar ettiği"ni gündem dışı demeciyle sorgulamıştı. Tütüncülerden gelen mektupları okumuş; tütün piyasalarının açılmasıyla birlikte Gümrük ve Tekel Bakanı Nihat Menteşe'nin teminatlarına rağmen emeklerinin karşılığını alamadıklarını iddia etmişti. 7 Nisan'da Marmara Tütün Piyasası'nın 15.5 liradan açıldığını hemen ardından 4 liraya düştüğünü söylemişti. Tütüncülerin masraflarını karşılayamadıklarını hesap yaparak ifade etmeye çalışmıştı[95]. Bakan ise verdiği karşılıkta çok titiz davrandıklarını, devletin elinde

[93] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.42, B.86, 13.7.1967, s.494-495.
[94] "Tohum üzerinde dünya teknolojisi çok kıymetli buluşlar ortaya koymuştur. Bunlardan birisi Meksika tipi tohum dediğimiz, ki çeşitli vasıfta olanları vardır, Meksika tipi tohumdur. Biz geçen sene ilk defa olarak Meksika tipi tohumu denedik. 22 bin ton tohum aldık, bir milyon yediyüz bin dönüm araziye ektik. 22 bin ton tohuma da 22 milyon lira civarında para verdik. 1700 000 dönüm araziden elde edilen netice şudur; muhterem Senatör 38 tarlada tetkikat yapmış ara [ama?] 1700 000 dönüm tarlada tetkikat yapmasına, bir yaz içerisinde tetkikat yapmasına imkân yok. Ama Devletin arşivleri var, Devletin gayet geniş ziraat teşkilâtı var ve nihayet 1700 000 dönüm Meksika tipi buğdayı eken Türk köylüsü var. İlk denemedir, 1300 kiloya kadar, dönümden 1300 kiloya kadar verim alınmıştır. Kendileri de buradan 270 kilo âzami verim alındığını 38 tarladaki yaptığı tecrübeden ifade buyurdular. 270 kilo da aslında gayet güzel bir verimdir. 152 kilo âzamiyle mukayese ettiğiniz zaman 270 kilo iki misline yakın. 152 kilo vasatiyle mukayese ettiğiniz zaman 600 kilo 4 misli. Ve 1700 000 dönüm sahadan vasati 400 kilo itibariyle 700 bin tona yakın buğday istihsal edilmiştir". Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.48, B.65, 10.10.1968, s.3-8.
[95] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.51, B.36, 18.2.1969, s.973; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.52, B.52, 17.4.1969, s.702. "1. 1968-1969 Ekim yılı için Bolu iline 326 ton, Kocaeli iline 331 ton, Sakarya iline 585 ton Meksika menşeli buğday tohumluğu tahsis edilmiştir… 2. Bu üç vilâyette geçen seneye nazaran 4-5 misli Meksika tohumluğu ekilmiş bulunmaktadır".
[96] "Bir dekar tütün tarlasına ekilecek fide; 40 liradır, toprak işlemesi üç defa; 60 liradır, fide dikmek için 3 kadın çalışır; 22,5 liradır, Düzce havalisinde yaptığım hesaplar- ve sulama için de bir erkek; 25 lira alır, kazma, çapa iki defa, iki kadın 30 lira, 10 defa ilâç işçiliği 25 lira; 4 defa yaprak kırma 60 lira, icar bedeli de oralarda bâzı tarlalarda çok ucuz olduğu için en ucuzunu seçerek 40 lira koyarsak ve bu tarladan 50 kilogram tütün çıkıyor kuru ve demetlemesi için de 125 lira alıyorlar ve nakliyesi için 15 lira. Hepsi beraber 542,5 lira bir masraf yapılıyor. Tütünün 8 liradan kilosunu satsa eline 50 kilodan 400 lira geçer".
[97] "Acaba merak ediyorum, geçen gün Torbalı'da Sayın Reisicumhura yine bir vatandaşımız demişler ki, tütün piyasasından şikâyet ediyorum, ben mağdur oldum. Derhal Sayın Reisicumhur not almasını emretmişler vazifelilerine, not edilmiş. Biz titizlikle durduğumuz için bu misali veriyorum, derhal tahkik ettik. Hem resmen, hem de mahallen arkadaşlarımızdan araştırdık. Bu kişinin tütünü olmadığı ve maalesef T.İ.P. ne kayıtlı olduğunu öğrenmiş bulunmaktayız".
[98] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.53, B.56, 6.5.1969, s.243-246.
[99] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.53, B.59, 9.5.1969, s.340.
[100] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.53, B.68, 13.6.1969, s.589-590.

a-a4 Eminalp MALKOÇ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:01 Page 17

tütün olmasına rağmen köylüyü mağdur etmemek için alımlara gittiklerini ve tütünlerin kalitesine göre farklı fiyat verdiklerini açıklamıştı. Bu arada TİP'e suçlama getirerek, özellikle tütüncülerin şikayetçilermiş gibi gösterildiklerini[96] "Şimdi, acaba sormak isterim, bu şikâyetler bir maksada matuf mudur, yoksa hakikaten bu şikâyetler çiftçiden mi gelmektedir?" ifadeleriyle ortaya koymuştu[97]. Birkaç gün sonra İşmen'in "Türkiye İşçi Partili bir şahsın adı ve adresine dair, yazılı soru önergesi Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na gönderilmişti"[98]. Nahit Menteşe cevabında, bahsi geçen hakkında "Sayın Cumhurbaşkanına tütün fiyatlarından şikâyet edip de, kendisinin tütün ekicisi olmadığı anlaşılan bu şahsın, İzmir ilinin Torbalı ilçesine bağlı Arslanlar köyünden Mehmet Küçük olduğunu bilgilerine arz ederim" sözleriyle bilgi vermişti[99].
23 Ekim 1969'da onun "Kocaeli merkez köylerinden Sarımeşe köyüne dair, yazılı soru önergesi" Köy İşleri Bakanlığı'na gönderilmişti[100]. Önerge köy yolu ve bu yolla ilgili geçit ve su meselesi hakkındaydı ki verilen cevapta demiryolu nedeniyle bir köprü yapılmasının planlandığı, su meselesinin ise bakanlıkla ilgisi bulunmadığı belirtilmişti[101].

Senato'daki Son Kocaeli Üyesi: CHP Temsilcisi Abdullah Köseoğlu

Hayatı

Kandıra doğumlu olan Abdullah Köseoğlu (1919-1983) yüksek öğrenim için Fransa'ya gitmiş ancak savaşın çıkması nedeniyle Türkiye'ye dönerek İÜ Tıp Fakültesi'nden 1946'da mezun olmuştur. 1947'de AÜ Tıp Fakültesi çocuk hastalıkları ve sağlığı kürsüsünde asistan olarak uzmanlık eğitimine başladı. 31 Mart 1950'de eğitimini tamamlayarak Ankara Çocuk Hastanesi uzman yardımcılığına atandı. Bu arada Sağlık Meslek Okulu'nda öğretmenlik de yapmıştı. Gölcük Deniz Kuvvetleri Torpido Fabrikası'nda, İzmit SEKA Kâğıt Fabrikaları kreşinde hekimlik yaptı. 8 Nisan 1963'te Suudi Arabistan Krallığı Sağlık Bakanlığı'nda görev alarak Riyad Kral Suud Hastanesi'nde çocuk hastalıkları şef uzmanlığında bulundu. 1972-1975 arası SSK Beyoğlu Hastanesi çocuk hastalıkları uzmanlığı ve başhekim yardımcılığı görevini yürüttü. 12 Ekim 1975'te yapılan Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçiminde CHP adayı olarak Kocaeli üyeliğine seçildi. Senato'da Milli Savunma ve Sosyal İşler Komisyonlarında üye olarak çalıştı. Ayrıca Avrupa Konseyi Parlamento Asamblesi Türk Grubu Üyesi olarak asamblenin 1979-1980'de Avrupa'nın çeşitli merkezlerinde yaptığı toplantılara katılmıştı[102].

Kocaeli'nin Senato'daki en son üyesi Abdullah Köseoğlu, mazereti nedeniyle 5.4.1976 [103] ve hastalığından dolayı 20.11.1978 tarihinden itibaren 20 gün izinli sayılmıştı[104]. 1976 sonbaharından 1978 başlarına kadar uzanan süreçte dokunulmazlığının kaldırılması Senato'nun gündemini işgal etmişti[105].

Senato'daki Etkinlikleri

Sosyal Güvenlik Bakanlığı 1976 yılı Bütçe Kanunu Tasarısı görüşülürken CHP Grubu adına 18 Şubat 1976'da söz almıştı. Çağdaş insan, devlet, sosyal güvenlik politika ve kurumları, barınma, sağlık hizmetleri ve ilaç tüketimi/sorunu konularını içeren genel bir bilgilendirme konuşmasına ağırlık vermişti. Bu arada Sosyal Güvenlik Bakanı Ahmet Mahir Ablum'a "Siz, ne zamana kadar yabancı ilâç firmalarının ve ambalaj sanayicilerinin bereketli bir sömürü kaynağı olmaya devam edeceksiniz?" sorusunu yöneltmişti. Nihayet "Sokaklarda can güvenliğimizi temin edemeyen Hükümetin Sosyal Güvenlik Bakanından, sosyal güvenliğimizi temin etmeye güç ve olanak bulacağını zannetmiyorum" değerlendirmesine yer vermişti[106]. Bu konuşmasına benzeyen (ya da benzerlik olduğu izlenimini uyandıran) bir başka konuşmasını Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi'nin 1977 yılı Bütçe Kanunu görüşmelerinde yapmıştı. Rakamlara fazla girmeden kadrolarla tayinler; ikili meclis yapısının onyedinci (17) senesini doldurmasına rağmen hala tüzük tartışmalarıyla vakit kaybedildiği ve Senato ile ilgili yorumlar üzerinde durmuştu. Nihayet "Milletimiz memleketi acılardan acılara boğan iktisadî sefalet ve yoksulluğa sürükleyen, son zamanlarda varlığı île yokluğu âdeta belli olmayan böyle bir Hükümete bugüne kadar zor tahammül etmiştir. Artık sabrı da kalmamıştır ve aziz Milletimiz gene evlâtlarımızı öldüren katilleri yakalayamayan, âdeta himaye eden bu Hükümeti başımızdan uzaklaştırmadığımız için, biz parlamenterleri ne kadar suçlasa haklıdır" diyecekti[107].

[101] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.53, B.70, 23.10.1969, s.611.
[102] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.53, B.70, 23.10.1969, s.660-661.
[103] Çoker, a.g.e., C.II, s.XVIII,467-468; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.31, B.33, 8.2.1977, s.323.
[104] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.27, B.56, 15.4.1976, s.468-469.
[105] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.39, B.12, 23.11.1978, s.524.
[106] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.28, B.92, 14.9.1976, s.862; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.34, B.7, 13.12.1977, s.304; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.35, B.23, 31.1.1978, s.8.
[107] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.26, B.36, 8.2.1976, s.247-251.

a-a4 Eminalp MALKOÇ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:01 Page 18

1978 yılı Sosyal Güvenlik Bakanlığı bütçe görüşmelerinde de parti grubu adına konuşmuştu. "Bu ülkede Cumhuriyetten beri sosyal hayatta güvenlik kurumlarını önemle ele alan ve tarihi içinde bu görevi üstlenen Cumhuriyet Halk Partisidir" diyerek CHP ve sosyal güvenlik icraatlarını anlatmış; son olarak "Sayın Bakanımız sorulara verdiği yanıtlarla bizi tatmin etmiş bulunmaktadır. Bu yüzden bu konuşmamla yalnız mensubu bulunduğum Cumhuriyet Halk Partisinin tarihi akışı içindeki sosyal güvenlik anlayışını anlatmaya çalıştım. Ülkemizin sosyal güvenlikle ilgili noksanlarını saymaya lüzum görmedim. Sayın Bakanımız o kadar vukufla anlattılar ki, tatbikatlarını bekleyeceğiz" diyecekti[108]. 1979 yılı Dışişleri Bakanlığı Bütçe Kanunu Tasarısı vesilesiyle de konuşma yapan Köseoğlu[109], 4250 sayılı İspirto ve İspirtolu İçkiler İnhisarı Kanunu'nun 19. maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifinin görüşmelerinde "biranın alkol sayılmayacağı kanaatinde" olduğunu belirtmişti[110].

Değerlendirme ve Sonuç

Cumhuriyet Senatosu'na çalışma süreci boyunca dört Kocaeli üyesi seçimle dahil olmuştu. Bunlardan Tokoğlu ve Köseoğlu, Kocaeli doğumlu idi. Öte yandan ilk iki Kocaeli üyesi Özdeş ve Tokoğlu, Adalet Partisi'nden seçilmişlerdi. Bunlar, Birinci Koalisyon Hükümeti'nin ardından azımsanmayacak bir süre muhalefet konumunda bulunduklarından iktidara yönelik eleştirileriyle ön plana çıkmışlardı. Bunlara ek olarak hemen hemen Cumhuriyet Senatosu'nun bütün çalışma süreci boyunca üyeliğini koruyan Tokoğlu, Kocaeli üyeleri içinde bakanlık görevi üstlenmiş tek kişi olacaktı.

İşmen ise demeçleriyle daha talepkar ve ilgili bir görüntü çizmişti. Bununla birlikte Kocaeli üyeleri içinde -hem ideolojik anlayışı doğrultusunda hem de ideolojisini ön plana çıkarma amaçlı- en aktif iki senatörden biri olduğu söylenebilir. Tarımsal gelişmelerle mesleki alt yapısının da etkisiyle olsa gerek yakından ilgilenmişti. Üstelik Özdeş'in Gölcük tersanesini merkez alan denizcilik yönündeki söylem ya da çalışmaları bir kenara bırakılırsa İşmen doğrudan Kocaeli bölgesinin işleriyle -milletvekiliymiş gibi- ilgilenen senatör olarak ön plana çıkmaktadır.

Köseoğlu ise Kandıra doğumlu olmakla birlikte hem tek CHP temsilcisi hem de son Kocaeli üyesi olması nedeniyle dikkat çekmektedir. Ancak şehrin diğer üyeleri kadar etkinlik ya da çalışma açısından ön plana çıkan bir isim değildi. Buna karşın Köseoğlu dışındaki üç Kocaeli üyesinin de Cumhuriyet Senatosu'nda önemli düzeyde bir etkinlik sergiledikleri değerlendirilebilir. Son olarak iki AP mensubu ile başlayan Senato'daki Kocaeli üyeliği çizgisinin önce İşmen sonra Köseoğlu ile biraz değiştiğini de gözardı etmemek gerekir.

[108] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.35, B.28, 10.2.1978, s.555-557.
[109] Dışişleri personelinin, özellikle elçiliklerde görevde olanların eksikliklerine (Karaşi'deki personelin arabası olmaması gibi) değinmişti. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.41, B.37, 7.2.1979, s.604-606.
[110] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.43, B.77, 19.6.1979, s.963.

a-a4 Eminalp MALKOÇ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:01 Page 19

Kaynakça

Cumhuriyet Senatosu Tutanakları

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (1961-1980).

Kitap ve Makaleler

Çoker, Fahri, Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I (1961-1964), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1998.

Çoker, Fahri, Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri II (1966-1980), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1999.

İşmen, Fatma Hikmet, Parlamento'da 9 Yıl, TİP Senatörü Olarak 1966-1975 Dönemi Parlamento Çalışmaları, Çark Matbaası, Ankara 1976.

Karpat, Kemal H., Türk Siyasi Tarihi, Siyasal Sistemin Evrimi, 6.bs, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

Özdemir, Hikmet, "Siyasal Tarih (1960-1980)", Türkiye Tarihi 4-Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, İstanbul 2000, s.227-293.

Tekin, Yusuf; Çiftçi, Sabri, 1877'den Günümüze Türkiye'de Parlamento, 22. Dönem TBMM'nde Parlamento ve Parlamenter Rol Algısı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2007.

Turan, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi, 5. Kitap-Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980), Bilgi Yayınevi, Ankara 2002.

Yaraman, Ayşegül, Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili, Dişiliksiz Siyaset, 2.bs, Bağlam Yayınları, İstanbul 2015.

Resmi Gazete

TC Resmi Gazete, 31 Mayıs 1961/sy.10816.

TC Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961/sy.10859.

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

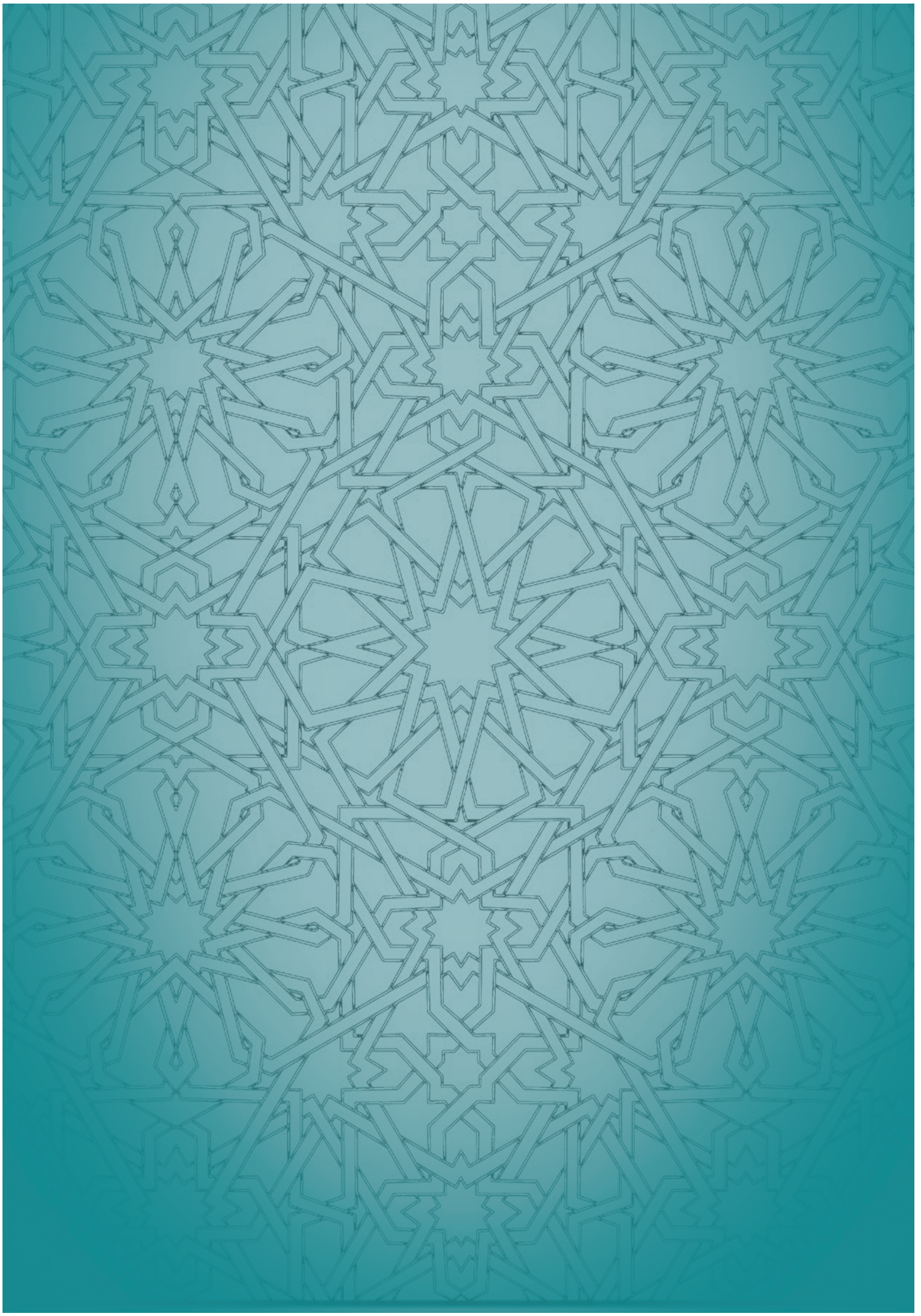

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

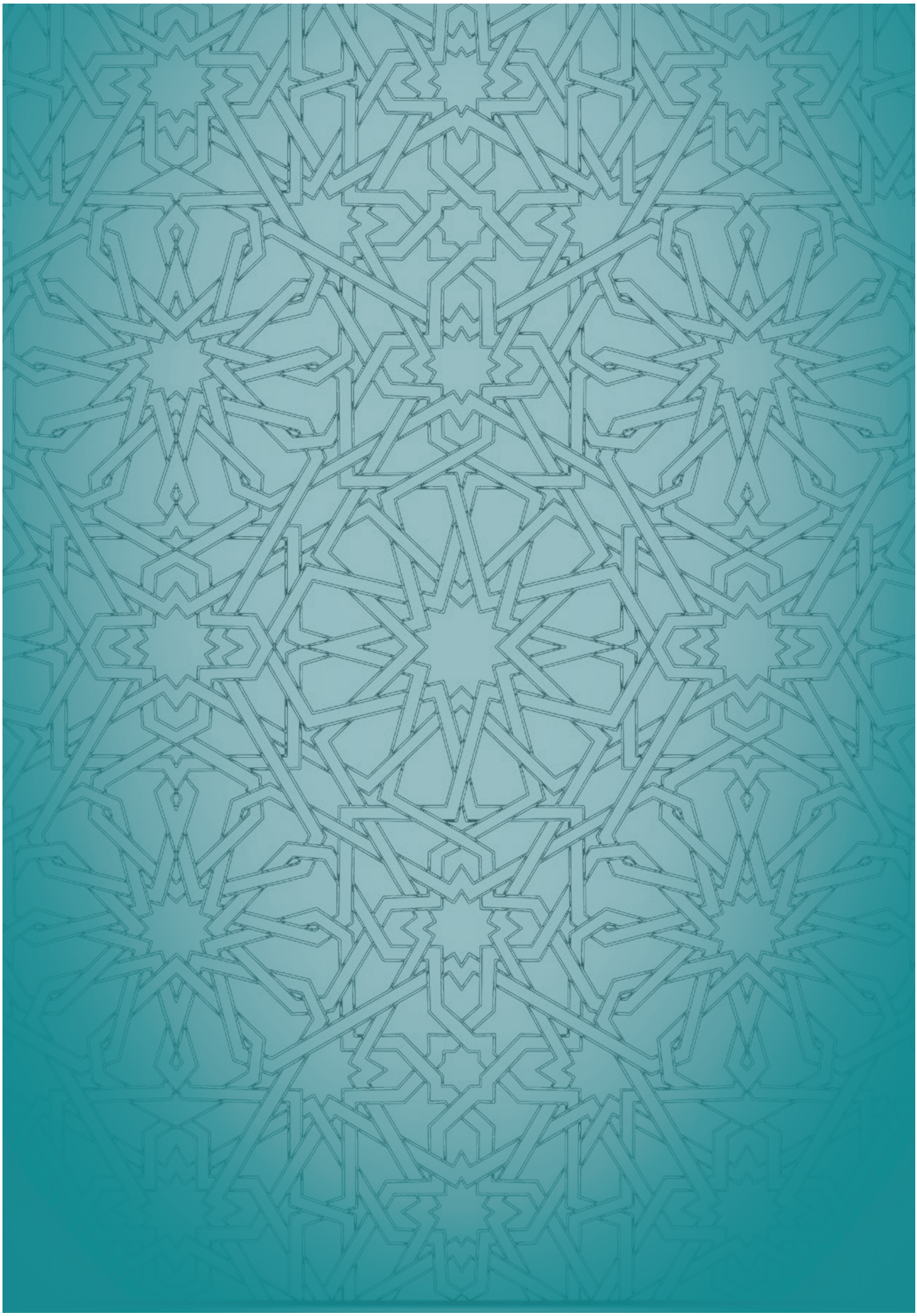

a-SELMA_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:41 Page 2

Halkın Seçtiği İlk Kadın İl Belediye Başkanı: Leyla Atakan

Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA*

Giriş

3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen Belediye Kanunu'nda seçme seçilme şartlarında cinsiyet ayrımının kaldırılmış olması[1] ile Türk kadını siyasi sahada kendisini göstermeye ya da daha doğru bir ifadeyle kendini gösterebilme çabası içine girmeye başlamıştır. Bu çabanın 26 Ekim 1933'te Köy Kanunu'nda yapılan değişiklikler ile daha da arttığını söyleyebiliriz. Nitekim bu değişiklik kadınların da artık köy muhtarı seçilebileceğine dairdir.[2] Değişikliğe dair layihanın gerekçesindeki şu ifadeler oldukça kıymet arz etmektedir:

> *"Türk tarihinin her sahasında ve her safhasında erkeği ile yanyana her fedakârlığı yapan, millet ve vatan işlerinde büyük feragatle her mahrumiyete, her cefaya ve her acıya katlanan, milletin, vatanın felâket ve saadetlerine aynı hisle iştirak eden büyük kalpli ve yüksek faziletli Türk kadını müşterek eseri olan bu cumhuriyette kendi evinin işlerinde olduğu gibi belediye işlerinde de temiz ve ciddî mevkiini almıştır. Köy içtimaî ve iktisadî bünyesinde gördüğü mühim vazife dolayısı ile de köy işlerinde kendisine lâyık olan mevkii alması icap edeceği nazarı itibare alınarak belediyede olduğu gibi köy işlerinde de kadınların bulunması hem haklarıdır hem de köy işleri için çok faidelidir. Bundan başka ve daha mühim bir sebep de Cumhuriyet ve inkılâbın Türk kadınına verdiği yüksek mevkii, köyde de fiilen köy idaresine de intihap etmek ve intihap olunmak hakkını vermek suretile inkılâbın yürüyüşünü ilerletmektir..."*[3]

Bu duygularla değişikliğe gidilen Köy Kanunu'ndan yaklaşık bir buçuk sene sonra kadınların siyasette önlerinde bulunan son engel de kaldırılmış; milletvekili seçimlerine hem seçmen hem de aday olarak dahil olabilme hakkını elde etmişlerdir.[4]Bu bağlamda kadınların siyaset içinde, sayısal olarak fazla olmamakla birlikte, yer almaya başladığını söyleyebiliriz. Çalışmanın ele aldığı belediye seçimleri mevzuuyla ilgili olarak 1930 senesinde Sadiye (Ardahan) Hanım'ın, Artvin'in Yusufeli kazasına bağlı Kılıçkaya beldesinden başkan seçildiği görülmektedir.[5] Buradan hareketle Sadiye

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
selma.cetinkaya@bilecik.edu.tr

[1] *Resmi Gazete*, "Belediye Kanunu", Kanun No: 1580, Sayı: 1471, 14 Nisan 1930, s. 8826.

[2] *Resmi Gazete*, "442 Sayılı Köy Kanununun 20. ve 30. Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun", Kanun No: 2329, Sayı: 2540, 28 Teşrinievvel 1933, s. 3183.

[3] *TBMM Zabıt Ceridesi*, "Köy Kanununun 20 ve 30. Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında I/784 Numaralı Kanun Layihası ve Dahiliye Encümeni Mazbatası", 4. Devre, 2. İctima, 76. İnikat, Cilt: 17, 26 Ekim 1933, s. 1.

[4] *Resmi Gazete*, "İntihabı Mebusan Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Kanuna Bir Madde İlavesine Dair Kanun", Kanun No: 2598, Sayı: 2877, 11 Kanunuevvel 1934, s. 4521.

[5] Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu, "Siyasi Tarihimizin İlk Kadınları", http://www.tkdf.org.tr (Erişim: 20 Ocak 2019).

a-SELMA_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:25 Page 3

Ardahan ilk kadın belediye başkanı olarak tarihte yerini almıştır.[6] Müfide İlhan ise 3 Eylül 1950'de gerçekleştirilen Belediye Seçimleri neticesinde ilk kadın il belediye başkanı olmuştur. DP Mersin Belediye Meclis Üyeliğine aday olan İlhan, meclis üyeleri arasında yapılan seçimle de belediye başkanlığına getirilmiştir.[7]

Türkiye'de 1963 yılına kadar belediye başkanlarının seçilme sistemi yukarıda belirtildiği gibiyken 19 Temmuz 1963'teki yasa değişikliği[8] ile tek dereceli seçimler uygulanmaya başlamıştır. Bu çerçevede 1963 Belediye Seçimlerine %69,31 oranında katılım sağlanmış, 1968'de ise bu oran %59,47'ye gerilemiştir. 27 Mayıs sonrasında gerçekleştirilen ilk iki ve 12 Mart öncesinde yapılmış son iki Belediye Seçiminde partilerin il bazında kazandıkları belediye sayısı aşağıdaki tabloda verilmiştir.[9]

Seçim Yılı	AP	CHP	GP	DP	YTP	Bağımsız	Toplam
1963	40	33	0	0	1	2	67
1968	33	20	3	-	0	11	67

Tablo 1: 27 Mayıs-12 Mart Dönemleri arasında gerçekleşen iki yerel seçimin neticeleri

2 Haziran 1968'de gerçekleştirilen BelediyeSeçimlerinde %55,75'lik bir oy oranıyla sağ kanatta yer alan partiler üstünlük sağlamışlardır. Adalet Partisi (AP)49,06 oranında oy alırken Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) Türkiye genelinde aldığı oyların oranı ise 27,90 olarak kayda geçmiştir. 1963 BelediyeSeçimlerinde 337 belediye başkanlığı kazanan CHP'nin beş yıl sonra 289 belediyenin başkanlığını aldığı görülmektedir.[10]Yaşanılan bu oy kaybına rağmen, CHP ilk kez halkın seçtiği kadın belediye başkanını çıkartarak siyasi tarihte yerini almıştır. Hazırlanan çalışma, tek dereceli seçimlerle yani doğrudan halk tarafından seçilerek belediye başkanı olan CHP'nin İzmit adayı Leyla Atakan'ın hayatını konu almaktadır.

Belediye Başkanlığına Kadar Leyla Atakan'ın Hayatı

Leyla Atakan, 22 Ağustos 1925'te Kartepe'ye bağlı Maşukiye'de İstiklal Savaşı kahramanlarından Orgeneral Hasan Atakan ile Behice Emel Hanımın ikinci çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ailenin ilk çocuğu ise Nihat Atakan'dır. Behice Emel Hanım Akyazı'ya bağlı Kuzuluk köyünden olup Hasan Atakan'ın ailesi ise 1856 Paris Antlaşması'ndan sonra Rus baskısından kaçıp Maşukiye'ye yerleşen Çerkezlerdendir. Babasının görevi nedeniyle farklı şehirlerde eğitim gören Leyla Atakan, Çamlıca Kız Lisesi'nde başladığı lise dönemini 1943'te Trabzon Lisesi'nde sonlandırmıştır.Olgunluk imtihanına ise babasının görevi sebebiyle İstanbul Kız Lisesi'nde girmiştir.[11]

Orgeneral Hasan Paşa'nın 1952'de emekli olmasının ardından Atakan ailesi Maşukiye'ye dönmüştür. Leyla Atakan sonrasındaki süreçte sivil toplum gönüllüsü olarakkarşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda okuma-yazma ve biçki-dikiş kursları açan Atakan,aynı zamanda biçki-dikiş kursunda öğretmenlik de yapmış; sağlık kursunda ise iğne yapmayı öğrenerek özellikle çocukların aşılanması konusunda çalışmalarda bulunmuştur.[12]Atakan bu çalışmalarını siyasete atıldıktan sonra da devam ettirmiştir. Siyasi kariyeri ise oldukça genç bir yaşta, 30'unda iken başlamıştır.

---

[6] *Milliyet*, "Kadın Haklarının 50. Yılı Kutlanıyor İlk Kadınlarımıza Ödül", 5 Aralık 1984, s. 10.

[7] Birgül Bozkurt, İbrahim Bozkurt, "Türkiye'nin İlk Kadın İl Belediye Başkanı 'Müfide İlhan' ve Mersin'deki Çalışmaları", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* ,Yıl 10 Sayı 19 (Bahar 2014) , 51-75, s. 53-63.

[8] *Resmi Gazete*, "İdarei Umumiyei Vilâyat Kanununda Değişiklikler Yapılmasına ve ilgili Bazı Kanunların Kaldırılmasına Dair Kanun", Kanun No: 306, Sayı: 11465, 27 Temmuz 1963, s. 7- 9. *Resmi Gazete*, "Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", Kanun No: 307, 27 Temmuz 1963, s. 9-12.

[9] Murat Kaçer, "Türkiye'de Belediye Başkanlığı Seçimlerinde Yenilenme (1963-2014)", *Manisa CelalBayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 15, Sayı 4, Aralık 2017, ss. 329-350, s.336-337.

[10] Ali Arslan, "1963'ten günümüze Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye'nin Siyasi Yapısı", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2007, Sayı: 1, Cilt: 4, ss.1-32, s. 8-9.

[11] Milliyet, "İzmit Belediye Başkanı", 12 Şubat 1971, s. 9. Hikmet Özdemir, *Leyla Atakan 1925-1971*, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Ankara 2002, s. 7-9.

[12] Özdemir, s. 11-12.

a-SELMA_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:25 Page 4

Kaynak: Yavuz Ulugün.

Politika ile yakınlığı olmayan bir aileden olmasına rağmen, kendi ifadesiyle "1954-1955 yıllarında memleketin içinde bulunduğu hava" dolayısıyla siyasete atılan Leyla Atakan[13], 1955'te 30 yaşında Maşukiye Köyü CHP Ocak Başkanı olarak aktif politikaya başlamıştır. Bu süreçte Maşukiye Köyü Güzelleştirme ve İlkokul Yaptırma Derneği kuruculuğu ile başkanlığını yapmış ve yönetim kurulu üyeliklerinde bulunmuştur.[14] Aynı dönemde Maşukiye'nin elektriğe kavuşması için[15] büyük gayret gösteren Atakan, ekonomik problemleri ise her aileden 3 lira yahut bir tavuk alarak gidermeye çalışmış, köyün elektriğe kavuşacağı süreçte çalışmaların başında bizzat bulunmuştur.[16] Belediye Başkanlığı döneminde Meclis Üyesi olarak görev yapan ve dayısının oğlu olan 16. dönem Kocaeli milletvekili Kenan Akman'ın ifadeleriyle Atakan, çalışmaları yakından takip etme özelliğini hayatının sonuna kadar devam ettirmiştir:

> *"Sabah beşte birlikte şehri gezmeye başlardık. Yine altıdan sonra da sokağa çıkar ve raporlar hazırlardı. Sonra daire başkanlarını çağırarak kendileriyle bizzat görüşürdü."*[17]

Yukarıda da ifade edildiği üzere siyasi yaşamından ayrı sivil toplum gönüllüsü olan ve pek çok dernekte aktif görev alan Leyla Atakan'ın hayatında farklı bir yeri olan oluşum ise Kocaeli Verem Savaş Derneği olmuştur. Vefatına değin bu derneğin başkanlığını yapmış olan Atakan'ın ayrıca eş zamanlı olarakTürk Kadınlar Birliği başkanlığını da yürüttüğünü bilmekteyiz. Atakan, bu iki dernekten ayrı Yardımsevenler Derneği'nde de devamlılık arz eden bir boyutta çalışmalar yapmıştır.[18] 1950'lerin sonunda CHP Kocaeli İl Teşkilatı içinde kadınlar kolunda da üyeliği bulunan Atakan[19],

[13] Milliyet, "Leyla Atakan", 27 Şubat 1969, s. 1-2.

[14] http://www.bizimyaka.com/biyografi-43-Leyla-Atakan (Erişim: 19 Ocak 2019).

[15] Bu dönemde halkın yaşantısında en büyük problemlerden biri elektrik mahrumiyeti olmuştur. Nitekim 1966'da Başbakan Süleyman Demirel'in İmar ve İskan Bakanı Haldun Menteşeoğlu'na Kocaeli ve Sakarya'ya yaptığı gezilerde kendisine iletilen taleplerin hızlı bir şekilde çözümlenmesi, zaman alacak olanlarla gerçekleştirilemeyeceklerin ise gerekçeleriyle tarafına iletilmesini istediğini görmekteyiz. Bu talepler arasında Kaynarca, İzmit'in TekirdereKireçocakları Mahallesi ve Adapazarı Hızırtepe Mahallesi'nin elektriğe kavuşturulması yer almaktadır. (Ek.1) Bkz. BCA, 030.01.73.462.04

[16] Özdemir, 14-15.

[17]Kenan Akman ile röportaj, görüşme tarihi: 19 Şubat 2019.

[18] Özdemir, 16-17.

[19] Esma Torun Çelik, "Çok Partili Hayatın İlk Yıllarında Kocaeli'nde Siyasal Hayat", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S: 63, Güz 2018, ss. 301-342, s. 335.

a-SELMA_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:25 Page 5

yoğun çalışma temposu içinde, 1963'te Kocaeli İl Genel Meclis Üyesi olan Atakan, daha sonra CHP'nin Kocaeli İl Başkanlığına getirilmiştir. Böylece Leyla Atakan, İzmit'in ilk kadın siyasi parti il başkanı olma vasfını da üstlenmiştir.[20]

Kaynak: Yavuz Ulugün

İzmit Belediye Başkanı Adayı Leyla Atakan

1951'den beri CHP'nin belediye başkanı çıkaramadığı İzmit'te 1968'de belediye başkanlığı koltuğuna oturan Leyla Atakan, dönemi itibariyle de tek kadın belediye başkanı olma vasfını elinde tutmuştur. Seçim sürecinde, seçmen kütüklerinde kayıtlı 20 bin adrese seçime iki gün kalıncaya kadar, tek tek mektup yazan Atakan, halka oyunu nasıl ve hangi sandıkta atacağını anlatarak oylarına talip olmuştur.[21] Başka bir kaynakta ise 40 bin kadına gönderdiği mektup ile başkanlık yarışında birinci geldiği belirtilmektedir.[22] Hangi bilgi doğru olursa olsun ortada bulunan gerçek, Leyla Atakan'ın halkla birlikte hareket eden karaktere sahip olduğudur. Disiplin sahibi, çalışkan, otoriter ve halkla yan yana olan Leyla Atakan görevi boyunca gerek CHP Genel Merkezinde gerekse Kocaeli genelinde sevilen bir isim olup saygın bir kişiliğe sahiptir.[23]

Bu özellikleri, İzmit'in Leyla Atakan döneminde yaşadığı gelişmeler üzerinde oldukça etkili olmuştur. Pek çok sahada ve kısa bir süreçte gerçekleştirilen atılımlar Atakan'ın özverili çalışmalarının

[20] http://www.bizimyaka.com/biyografi-43-Leyla-Atakan (Erişim: 19 Ocak 2019). http://www.ozgurkocaeli.com.tr/leyla-atakan-unutulmadi-370149h.htm (Erişim: 10 Şubat 2019).
[21] Körfez, "İzmit Belediye Başkanı Olan Leyla Atakan", 4 Haziran 1968, s. 1.
[22] Hayat, "İzmit Leyla Abla'nın Heykelini Dikiyor", 25 Şubat 1971, Sayı: 9, s. 13.
[23] Mustafa Küpçü, *62 Yıllık Siyaset Hayatıyla Erol Köse*, Dahi Yayıncılık, Kocaeli 2014, s. 40.

a-SELMA_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:25 Page 6

eseri olarak görülmelidir. Nitekim başkanlık öncesindeki dönemde yaptığı çalışmalardaki azmi, halkın desteğini almasında mühim rol oynamıştır. Belki de bunun bilinciyle hareket ederek belediye başkanlığına adaylığını koymak isteyen Leyla Atakan, aday olma sürecinde pek çok eleştiriyle de karşılaşmıştır.

CHP'nin İzmit'in belediye başkanlığını kazanabileceğine dair inancının olmaması sebebiyle hiç kimsenin aday olmaya da yanaşmadığı başkanlık yarışına partisi adına katılmak isteyen isim olarak Leyla Atakan'ı görmekteyiz. Başta CHP'liler olmak üzere bir kadının seçilemeyeceğinin düşünülmesi[24], Atakan'ın zorlu bir seçim dönemi geçirmesine neden olmuştur. Bu süreçte CHP Merkez İlçe Başkanı olan ve maalesef Atakan'la aynı kazada yaşamını yitiren Feridun Özbay'ın desteği oldukça etkili olmuş; onun söylemleriyle CHP delegeleri Atakan'ın adaylığına sıcak bakmaya başlamışlardır ve böylece kendisinin adaylık süreci başlamıştır.[25] Ayrıca 1968 Belediye Seçimlerinde Türkiye genelinde aday gösterilen tek kadın belediye başkan adayının da Leyla Atakan olduğunu belirtmek gerekmektedir.[26]

Kaynak: Yavuz Ulugün.

Partiler arası rekabetten ziyade yerel bir mesele olarak gündeme getirilen Leyla Atakan'ın belediye başkanlığı adaylığında halkın bilgilendirilmesine dair geliştirilen seçim kampanyası, oldukça etkili olmuş ve neticenin de olumlu seyretmesine yaramıştır. Bu kampanya, CHP İl Yöneticisi ve Belediye Meclisi Üyesi Necdet Balcı tarafından şöyle aktarılmıştır:

> *"Belediye seçimlerinde oy kullanacak tüm seçmenlerin adres ve oy kullanma yerleri belirlendi. Hepsine tek tek nerede, hangi sandıkta, kaç numarada oy kullanacağını gösteren bilgi mektubu ile birlikte CHP oy pusulası ile birlikte gönderilirken kadın seçmenlerin kendi adlarına ayrıca mektup gönderildi. Bu mektupta Leyla Hanım kadınlara sesleniyordu. Kendilerine iki temel vaadi vardı: Her mutfakta akan su ve çamursuz sokaklar. Mektuplarda tercihleri ne olursa olsun mutlaka oy kullanmaları gerektiği de vurgulanmaktaydı. Zarflara adresleri yazan onlarca insan bile ne gönderileceğini bilmiyorlardı. İl yöneticilerinden bile ancak birkaç kişi zarfın içeriğinden haberdardı. Ancak zarfların adreslere ulaştırılmasında problem yaşanabilirdi. Aslında gençlik kollarında bu*

[24] Kenan Akman ile röportaj, görüşme tarihi: 19 Şubat 2019.
[25] Özdemir, s. 20-21.
[26] http://www.kartepeilcesi.com/guncel/leyla-atakan-bir-efsaneydi-h6877.html (Erişim 17 Ocak 2019).

a-SELMA_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:25 Page 7

> *dağıtımı yapacak birçok genç vardı ama insanların adreslerine posta ile yollamanın etkisi de küçümsenemezdi. Postacıların mektupları gerçekten adreslere ulaştıracaklarından emin olmak gerekiyordu. Sonunda iş partili gençlere düştü. Bir dedektif gibi postacıları izlediler. Hiçbir problem yoktu. Tüm mektuplar adreslerine ulaşmıştı. Propaganda çalışmaları bürolarda bu şekilde sürdürülürken konuşmalar da daha titizlikle hazırlanmaktaydı. Dönemin milletvekilleri Nihat Erim ve Turan Güneş'in eski milletvekili Şahabettin Bilgisu'nun kırıcılıktan uzak, etkileyici konuşmalarının yanı sıra Leyla Hanım'ın son derece düzgün, tesirli ve mikrofonik sesiyle yaptığı konuşmalar seçmenler üzerinde iyi bir etki yaratmaktaydı. Öte yandan CHP adına çıkartılan 'Halkın Sesi' gazetesi on binlerce basılmış seçmene dağıtılmaktaydı. Bu gazetede gerçekleştirilecek projeler anlatılmakta, eski yönetime yönelik eleştiriler etkili ama hiçbir polemiğe yol açmayacak, inkâr edilemeyecek biçimde yayınlanıyordu*"[27]

Oldukçaetkili olan bu seçim yarışının son gününde Leyla Atakan, CHP Seçim aracının hoparlöründen seçmenlere şu şekilde seslenmiştir:

> *"Değerli hemşerilerim, seçim kampanyası süresince sizlere çok şeyler vadettim. Yapacağımız işleri seçim beyannamemiz ve diğer yayın vasıtalarıyla bildirdim. Bunların hepsinin altına da kendi imzamı koydum. Şimdi karar günü gelmiştir. Sizlere bir kez daha sesleniyorum. Ne söylemişsem hepsini yapacağım. Vereceğiniz oylar için sizleri pişman etmeyeceğim. Oylarınızı mutlaka helal ettireceğim. Boşa geçen uzun yıllardan sonra sizlerle elele vererek güzel İzmit'imizi imar ve ihya edeceğiz. Gelecek günler hepimize mutluluk getirecek ve bu neticenin şerefini birlikte paylaşacağız. Ben, bütün hemşerilerimi seviyor ve hepinize inanıyorum. Sizlerin de bana inanmanızı ve bu inancınızı yarın belirtmenizi rica eder, saygılar sunarım.*"[28]

Oldukça yoğun geçen seçim süreci, 2 Haziran 1968'de sona ermiş ve bu tarihte gerçekleştirilen Belediye Seçimlerini[29] İzmit'te CHP'nin adayı Leyla Atakan kazanmıştır. Aşağıdaki tabloda[30] İzmit Belediye Seçimlerinin sonuçları gösterilmiştir. Buna göre Leyla Atakan, rakip parti adaylarını büyük bir farkla geride bırakarak İzmit Belediye Başkanlığı koltuğuna oturmuştur.

Siyasi Partiler	**Alınan Oy Sayısı**
Cumhuriyet Halk Partisi	11.142
Adalet Partisi	9.290
Türkiye İşçi Partisi	257
Millet Partisi	210
Güven Partisi	200
Birlik Partisi	135
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	83

Tablo 2. 1968 Belediye Seçimleri İzmit Neticeleri

1968 Belediye Seçim sonuçlarına baktığımızda1244 belediyenin sadece dört tanesinde kadın adayların kazandığını görmekteyiz. Diğer üç başkanlıktan biri de yine Kocaeli'nde olup Gölcük'ün Değirmendere Nahiyesi Belediye Başkanlığına CHP adayı Saniye Altunlu seçilmiştir. CHP'nin bir diğer kadın belediye başkanı da İstanbul Çatalca'dan aday gösterilen Çağlayan Ege olmuştur. AP'nin adaylarından Seniye Tinay ise İzmir Dikili Belediye Başkanlığını kazanmıştır.[31]

[27] Özdemir, s. 23-25.
[28] Özdemir, s. 28.
[29] Cumhuriyet, "Ulusal Görev Günü", 2 Haziran 1968, s. 1.
[30] Özdemir, s. 31.
[31] Cumhuriyet, "1221 Belediye Başkanlığından 684'ünü AP, 301'ini CHP Aldı", 4 Haziran 1968, s. 1. Özdemir, s. 34.

a-SELMA_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:25 Page 8

Kaynak: Yavuz Ulugün

İzmit Belediye Başkanı Leyla Atakan

Yoğun geçen seçim maratonunun sonucunda 2 Haziran 1968'deki yerel seçimlerde, 42 yaşında İzmit Belediye Başkanı seçilen Leyla Atakan, bu görevini vefatına değin yaklaşık üç sene devam ettirmiştir. Bu üç yıl içinde ise önceki sürecin yoğunluğunu katlayarak devam ettirmiş, seçim vaatlerini gerçekleştirebilme adına çalışmalarını aralıksız sürdürmüştür. Burada özellikle dikkat çekilmesi gereken nokta Atakan'ın görevi boyunca kadrolaşmaya gitmemesi ve söz verdiği üzere bütün İzmitlilerin başkanı olması gerçekliğidir. Bu misyonla yola çıkan Leyla Atakan, önceki dönemden devraldığı 4 milyon liralık borca rağmen halka seçim öncesinde verdiği sözleri gerçekleştirebilmek adına özellikle su sıkıntısından başlayarak yorulmadan çalışmıştır. Çalışmalarının karşılığını da kısa sürede görmeye başlayan Atakan'ın başkanlığının dördüncü ayında İzmitliler içme ve kullanma suyuna kavuşmuştur. Halkın refahı için çabalayan ve bu bağlamda menfaat ilişkilerinin karşısında duran Atakan'ın karşılaştığı ilk problemlerden birisi de fırıncıların fiyatın artırılmasına yönelik talepleri olmuş, bu taleplere çevre şehirlerden kendi aralarında topladıkları paralarla ekmek getirmekle cevap vermişlerdir. Akabinde fırıncıların gramajı düşük ekmek satmaya başlamaları üzerine Fırın İşverenleri ile anlaşılarak 75 kuruştan satılan 585 gram ekmek 800 grama çıkartılıp 100 kuruştan satışa sunulmuştur. Halkın memnuniyetle karşıladığı bu çözümün sonrasında yol yapımı çalışmaları başlatılmıştır. Bu kapsamda 1969 yılında 3229 metre asfalt, 16021 metre parke yol, 17140 metre kanal ve kanalizasyon döşenmiştir. Bu çalışmalar özellikle yolu olmayan Mehmet Ali Paşa Mahallesi ve Bulvar Bölgesinden başlatılmıştır. Konuyla ilgili ilk ihale bugün İsmail Kolaylı Caddesi olarak bilinen Tabane'ye çıkan yol için yapılmıştır. Sonrasında Bulvar Bölgesi kamulaştırılmış, tren yolunun iki tarafına asfalt dökülmüştür.[32]

[32] Özdemir, s. 36-40.

a-SELMA_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:25 Page 9

Kaynak: Yavuz Ulugün

Ulaşım ve alt yapı konusundaki çalışmalarla Fethiye Caddesi'nin altına kuzey-güney yönünde büyük bir kanal döşenmiş, bu mahalde sel basmasına karşın tedbir alınmıştır. Öte yandan aynı kanaldan geçen içme suyu ve kanalizasyon borularının ayrılması çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Minibüslerin park yerleri kent trafiğini aksatmayacak şekilde revize edilmiştir.[33] Atakan'ın bir başka icraatı da gecekondulaşma konusunda olmuştur. 1969'da yaptığı açıklamada da görüleceği üzere şehirde gecekondu sorunu vardır ve Atakan tarafından çözüm için çaba sarf edilmiştir[34]. Aldığı göçlerle her geçen gün nüfusu artan, dolayısıyla gecekondulaşmaya sahne olan İzmit'in o zamana kadar olmayan imar planı hazırlanmıştır. Buna göre Şirintepe Mevkii'ndeki bazı araziler kamulaştırılırken "Gecekondu Önleme Bölgesi" kurulmuş, burada öğretmenlere ve polislere ait kooperatiflere arsa verilmiş ve elektrik, su, alt yapı hizmetleri sağlanmıştır.[35]Öte yandan seçim öncesindeki dönemde de gecekondulaşmanın olduğu yerler için verilen destek ve İzmit Belediyesi Gecekondu Bürosunun çalışmaları[36], bölgenin bu konuda yaşadığı sorunu çözme gayretlerini göstermesi açısından mühimdir.

Leyla Atakan, şehrin su sıkıntısını gidermek adınada pek çok çalışma içine girmiştir. İlk olarak artezyen kuyuları açılarak kuyulardaki su Yukarı Pazar'daki su deposuna ve oradan da şehre dağıtılmıştır. Bu çalışmalarla 33 km'lik su şebekesi 106 km.ye çıkartılmıştır. Ayrıca Çenesuyu'ndan halkı istifade ettirebilmek için farklı yerlere su dağıtım istasyonları kurulmuştur.Eski Tren Garı yanındaki Çenesuyu dağıtım istasyonundan ayrı Orduevi yanında, Fevziye Camii önünde, Belediye Binası bahçesinde, Çocuk Parkında, İkizliçeşme'de, Baç'ta, Santral'da, Doğu Kışla yanında da istasyonlar kurularak halkın ücretsiz faydalanması sağlanmıştır. Çocukparkı, İkizliçeşme, Çınarlıkahve, Kadıköy, Bekirdere, Mehmet Ali Paşa Mahallelerinin memnuniyetle karşıladığı bu istasyonlar arasında Baki Efe, Fuat Özçelebi, Harun Ormancı ve Kocaeli Bankası'nın yaptırdıkları da vardır. Artezyen kuyularındaki suyun pompalanmasından doğan elektrik sarfiyatı için bir sonraki icraat Karakayalar Suyunun kente getirilmesi olmuş, DSİ'den gelen uzmanlar imkânsız olduğunu söyleseler de Atakan'ın çabalarıyla mümkün hale getirilmiştir.[37]

---

[33] Özdemir, s. 52.

[34] "İzmit süratle genişleyen, nüfusu artan bir sanayi şehri olmakla beraber maalesef problemleri sayılamayacak kadar çok. Su, elektrik, kanalizasyon, yol dertlerinin yanında gecekonduları sayabilirim…" Bkz. Milliyet, "Leyla Atakan", 27 Şubat 1969, s. 1-2.

[35] Özdemir, s. 48-49.

[36] "Kocaeli ili, İzmit gecekondu bölgeleri amme tesisleri projelerinin yapımı için teknik yardım olarak 100.000 tl, su işi için 600.000 tl, yol işi için 300.000 tl ve istimlak bedeli olarak 1.000.000 tl tahsis edilmiştir. İzmit Belediyesinde bulunan gecekondu bürosu İzmit imar planını ve gecekondu bölgelerine ait amme tesisleri projelerini hazırlamaktadır." Bkz. BCA, 030.01.73.464.03.(03 Kasım 1967).

[37] Özdemir, s. 41-43.

a-SELMA_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:25 Page 10

1968-Seçim Mitingi. Kaynak: Yavuz Ulugün

1969 senesinin başında kendisiyle ilgili ulusal basında yapılan haberde Leyla Atakan'ın seçildiğinden beri yaptığı uygulamalar şu şekilde ifade edilmiştir:

> *"Bundan sekiz ay evvel İzmit'te musluklardan su günde sadece iki üç saat akarmış. Şimdi 24 saat akıyor. Eski Belediye başkanı zamanında bundan tam bir yıl evvel elektrik kilovatına 5 kuruş zam yapılmış. Leyla Atakan ise kilovat başına 5 kuruş indirim yapmış. Önümüzdeki yıllarda suda da indirim düşünüyormuş. Sabah 7.30da evvela belediye teşkilatını garajlara, mahalledeki çöpçülere kadar kontrol eder, sonra belediyeye gelirmiş. Tabii bu arada belediyenin aksayan işleri düzelme yoluna girmiş, rüşvet olayları azalmaya başlamış."*[38]

Halkın sağlığına oldukça önem veren ve siyasi hayatından önce de bu alandaki çalışmalara destek veren Leyla Atakan, hayatının son 15 senesinde Verem Savaş Derneği'nin başkanlığını üstlenmiştir. Atakan'ın belediye başkanı olmadan önce planlamaya başladığı Kocaeli Verem Hastanesi için, 1966'da Başbakan Süleyman Demirel'in katılımıyla temel atma töreni yapılmıştır. Hastane, CHP İl Başkanı Avukat Cemil Karakadılar'ın belediyeye bağışladığı arazi üzerine inşa edilmiştir. Atakan'ın verem konusundaki çalışmaları, kendisinin Uluslararası Verem Savaş Derneği'nin davetlisi olarak 31 Ağustos 1969'da on beş günlüğüne ABD'ye gitmesinde etkili olmuştur.[39]Sosyal yaşam konusunda da aktif olan Leyla Atakan'ın döneminde,eski tren istasyonunun yanında, iskelenin doğusunda Milli Savunma Bakanlığına ait arsa satın alınıp buraya ön tarafı halk gazinosu, arka tarafı nikah salonu olacak şekilde bir projeye de başlanmıştır. Kadınların bir araya gelebileceği, akşamları restoran olarak kullanılabilecek, kaloriferli bu yapı, Atakan'ın vefatının hemen ardından bitirilmiş ve hizmete açılmıştır.[40]

[38] Milliyet, "Leyla Atakan", 27 Şubat 1969, s. 1-2.
[39] Özdemir, s. 53-54.
[40] Özdemir, s. 50-51.

a-SELMA_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:25 Page 11

Kaynak: Yavuz Ulugün.

Yoğun çalışma temposu içinde İzmit Belediye Başkanı Leyla Atakan'ın en önemsediği konulardan birisi de İzmit Körfezi kıyısındaki bataklık alan olmuştur."Deniz kenarında olmamıza rağmen denizden mahrumuz" diyen Atakan[41], 160 dönümlük bu bataklıkta fuar alanı oluşturma fikrini 28 Haziran 1968'de Fen İşleri Müdürü İsmet Erol ile paylaşmış, bir yıl içinde Şehitlik'e giden yol ve bataklığın fuar alanı olarak düzenlenmesi için çalışmaları başlatmıştır. Bu kapsamda Kocaeli Ticaret ve Sanayi Odası'nın da yardımlarıyla Kocaeli Sanayi Sergisi'nin yeni dizaynı için çaba sarf eden ve bir yılda bataklık alanı kurutan Atakan'ın planları arasında Halkevi'nin karşısından Başiskele'ye kadar olan alanı doldurarak park ve ormanlık alan oluşturmak da yer almış, dönemin AP'li Meclis Üyesi Rıdvan Atay'ın da ifade ettiği üzere bu hayalini gerçekleştirmeye ömrü vefa etmemiştir.[42]

İzmit Belediye Başkanı Leyla Atakan'ın mesai arkadaşlarıyla 2 Nisan 1969'da başlattıkları çalışmalar ilebahsedilen bataklık doldurularak fuarın bugünkü yeri olan 35 bin metrekarelik alan 3. Kocaeli Sanayi Sergisi'ne yetiştirilmiştir.Eş zamanlı olarak sergi alanından Kocaeli'ne giden yol da açılmıştır.[43] Bu doğrultuda 1969'da 3. Kocaeli Sanayi Sergisi, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Vali Hüseyin Meydanoğlu, Kolordu Komutanı Korgeneral Naci Asutay'ın katılımıyla açılmıştır. Sonrasındaki süreç ise fuar alanına dair planların gerçekleştirilmesine dair çalışmalarla geçmiştir.[44]

Türkiye'nin ilk sanayi fuarı olma özelliğine sahip olan Kocaeli Sanayi Fuarı, 1966'da küçük bir sanayi sergisi halinde faaliyete başlamıştır. 1970'te serginin açılışı esnasında Leyla Atakan, "hedefimiz fuar sahasının ilk etapta 100 bin metrekareye çıkartılmasıdır. Düşündüğümüz 500 bin metrekare üzerinde kurulu uluslararası bir fuardır" demiştir; nitekim bir sene sonrasında fuar sahasının 160 bin metrekareye çıkartılmış olduğunu görmekteyiz. Atakan'ın vefatının ardından belediye başkanlığı vazifesini devralan Erol Köse[45] 1971'de, 127 firmanın katılımıyla İzmit Belediye Parkı'ndaki Kocaeli Sanayi Fuarı'nın açılışında şu konuşmayı gerçekleştirmiştir:

[41] Milliyet, "Leyla Atakan", 27 Şubat 1969, s. 1-2.
[42] Özdemir, s. 44-47.
[43]http://www.kartepeilcesi.com/guncel/leyla-atakan-bir-efsaneydi-h6877.html (Erişim: 17 Ocak 2019).
[44] Özdemir, s. 45-47.
[45]Türkyolu-Bizimşehir, "Yeni Belediye Başkanı Erol Köse", 25 Nisan 1971, s. 1-6. Türkyolu-Bizimşehir, "Erol Köse Görevine Başladı", 28 Nisan 1971, s. 1-5.Cumhuriyet, "Halktan Yana Belediye Başkanı Köse, İzmit'te Spekülatör ve Aracı Engelini Aşabilecek mi?", 5 Kasım 1977, s. 5.

a-SELMA_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:25 Page 12

"Bu fuarın kurulmasında en büyük emeği geçen rahmetli Leyla Atakan ve üç arkadaşının çabalarını bıraktıkları yerden devam ettiriyoruz. Belediye tarafından 500 bin metrekare fuar sahasının istimlak işlemleri başlamıştır. Bir fuar kapanmadan gelecek yılın fuar hazırlıklarına başlıyoruz. Beş sene içinde uluslararası bir fuar açacağımıza inanıyorum. Bu fuarın gerçekleşmesinde en büyük emekleri geçen Leyla Atakan ve üç arkadaşının hatıraları önünde saygı ile eğilir, bu eserin yükselmesinde büyük yardımları dokunan sayın valimiz Ertuğrul Ünlüer'e Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Halil Köseoğlu, Fuar Komitesi Başkanı Şahap Bilgisu, Belediye Meclisi, İl Genel Meclisi, Ticaret Odası Meclisi üyelerine, bizlere büyük destek olan sayın İzmitlilere teşekkürü bir borç bilirim."[46]

Leyla Atakan'ın Vefatı Ve Yankıları

Leyla Atakan, oldukça önem verdiği Kocaeli Fuarı için yaptığı çalışmalar esnasında, fuar Komitesinin Değirmendere'de yaptığı toplantıdan dönerken Gölcük-İzmit arasında meydana gelen trafik kazası neticesinde vefat etmiştir.[47] Kocaeli Fuarının mimarı olan[48] İzmit Belediye Başkanı Leyla Atakan ile birlikte, Belediye Başkan Yardımcısı İsmail Kolaylı, Belediye Encümen Azası Abdurrahman Yüksel ve Belediye Encümen Azası olan Türkyolu-Bizimşehir Gazetesi sahibi Feridun Özbay da 10 Şubat 1971'de Gölcük yolunda, Kavaklı Mevkiinde 41 AT 281 plakalı arabayla gerçekleştirdikleri kazada yaşamlarını yitirmişlerdir.[49] Kaza, otomobil Yeniköy yakınlarındayken, karşıdan gelen aracın farlarının İsmail Kolaylı'nın gözlerini alması sebebiyle yol ortasında park eden ve patlayıcı madde taşıyan askeri araca arkadan çarpmıştır. Mühimmat sevkini yaptığı Gölcük'ten dönen Bekirdere Mühimmat Depo Komutanlığına bağlı traylere vuran otomobilden tek sağ çıkan Abdurrahman Yüksel de hastanede hayatını yitirmiştir.[50] D-130 Karayolu Başiskele Seymen Mevkiinde geçirdikleri trafik kazasında hayatlarını yitirenler Bağçeşme Mezarlığı'na defnedilmişlerdir.[51] Halkın büyük katılım gösterdiği cenaze törenine katılamayan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün temmuz ayında ziyaret ettiği Leyla Atakan'ın mezarına, genel başkanlığından sonra da, 14 Eylül 1972'de geldiği ulusal basına yansımıştır.[52]

Atakan'ın vefatı sonrası İzmit Belediye Başkanlığı vazifesini yürütecek isim arayışı ile devam etmiştir.25 Nisan'da yapılan seçimler için AP'den Mecdi Oktay, CHP'den Erol Köse, DP'den Nail Kurtaran, MNP'den Salih Sakoğlu, MGP'den Erdoğan Arda ve TİP'ten Şinasi Yelda aday olurken bağımsız olarak da Nedret Pınar, Ahmet Ülgen, Hasan Özcan, Hasan Marmara, Osman Koygun ve Hüseyin Yalçın seçim yarışına katılmıştır. Ancak Hüseyin Yalçın, Leyla Atakan'ın vefatının istismar edildiğini düşündüğü için adaylıktan çekildiğini açıklamıştır[53]. Bu seçim yarışını kazanan isim, 1967'de CHP Kocaeli İl Başkanı olan Erol Köse olmuştur.[54]

Sonuç

Siyaset içinde kendisine yer bulmada her zaman güçlük yaşayan Türk kadını, bu kulvardaoldukça az sayıda kalmış ve her kesim içinden yükselen olumsuz seslerle baş etmek yahut geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu seslerle baş edebilmiş, çekilmeyerek verdiği mücadeleyi kazanabilmiş kadınlarımızdan birisi Leyla Atakan'dır. Atakan, günümüzde dahi kadının yeterince varlık gösteremediği belediyecilikte, yarım asır önce verdiği savaşım ile başarılı olmuştur. Kısa süren belediye başkanlığı döneminde İzmit'te pek çok ve köklü değişikliğe imza atmasının yanı sıra sosyal yardım hareketliliği ile dikkat çekmekte olan Leyla Atakan'ın halkın sevgisini kazanmış olmasında, onlarla birlikte ve onlar için çalışmış olması önemli bir rol oynamıştır. Öyle ki Atakan, sadece başkanlık süresi içinde değil, kadınlar, çocuklar ve veremliler başta olmak üzere hastalar adına Kocaeli'nde-

46"Atakan'dan Köse'ye"

47Türkyolu-Bizimşehir, "Leyla Atakan ve Arkadaşlarını Bir Kez Daha Anıyoruz", 11 Şubat 1985, s. 1.

[48]Mehmed Kemal, "Yeniden Başlamak", *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1988, s. 8.

[49]Türkyolu-Bizimşehir, "İzmit Mateme Boğuldu", 11 Şubat 1971, s. 1, Sesim, "Türkyolu-Bizimşehir Yaşayacak", 5 Mart 1971, Sayı: 61, Cilt: 6, s. 2-5.Cumhuriyet, "İzmit Belediye Başkanı Trafik Kazasında Öldü", 12 Şubat 1971, s. 1-7.

[50]Milliyet, "İzmit Belediye Başkanı Atakan Kazada Öldü", 12 Şubat 1971, s. 1-9.

[51]http://www.ozgurkocaeli.com.tr/izmit-sehitleri-bugun-aniliyor-317077h.htm (Erişim: 17 Ocak 2019). http://www.ozgurkocaeli.com.tr/leyla-atakan-ve-arkadaslari-aniliyor-343918h.htm (Erişim: 17 Ocak 2019).

[52] Milliyet, "İnönü Dinlenmek Üzere Dün Akşam İstanbul'a Geldi", 24 Temmuz 1972, s. 1-11. Milliyet, "İnönü, Leyla Atakan'ın Büstüne Çiçek Koydu", 15 Eylül 1972, s. 1.

[53] Milliyet, "İzmit'te Leyla Atakan'ın Yerine Bugün Belediye Seçimi Yapılacak", 25 Nisan 1971, s. 3.

[54] Küpçü, s. 40.

a-SELMA_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:25 Page 13

aktif geçirdiği önceki hayatı çerçevesinde de değerlendirilmesi gereken bir isimdir. Bu minval üzere adının daha fazla duyurulması ve yaptıkları ile İzmit'in marka isimlerinden olması gereken Leyla Atakan, kendisini yaşadığı yere adamış birisine verilmesi gereken bu değeri hak etmektedir. Halk tarafından doğrudan seçilerek oturduğu başkanlık koltuğunda çok fazla vakit geçirmeden vaktinin çoğunluğunu sokaklarda, gecekondu mahallelerinde, çok önem verdiği fuar alanında, İzmitlilerle değerlendirmeyi yeğleyen Leyla Atakan, her an tartışılagelen kadınlar ve hakları mevzularından bahis olunurken örnek verilecek isimlerin başında gelmelidir. Atatürk'ün Türk kadınına kazandırdığı hakları sonuna değin kullanan Leyla Atakan ile ilgili daha fazla çalışma yapılması gerekliliği, bu metnin ele alınmasında kaynak yönünden çekilen güçlük göz önüne alınarak temenni edilmektedir. Bu bağlamda kaynak edinimimde desteğini esirgemeyen Yavuz Ulugün'e teşekkür ediyorum.

Kaynak: https://www.ozgurkocaeli.com.tr/efsane-kadin-leyla-atakan-6296yy.htm (fotoğraf İsmail Küçük)

a-SELMA_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:25 Page 14

Kaynakça

Resmi Yayınlar:

BCA, 030.01.73.462.04.

BCA, 030.01.73.464.03.

Resmi Gazete, "442 Sayılı Köy Kanununun 20. ve 30. Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun", Kanun No: 2329, Sayı: 2540, 28 Teşrinievvel 1933, s. 3183.

Resmi Gazete, "Belediye Kanunu", Kanun No: 1580, Sayı: 1471, 14 Nisan 1930, s. 8826.

Resmi Gazete, "Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", Kanun No: 307, 27 Temmuz 1963.

Resmi Gazete, "İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanununda Değişiklikler Yapılmasına ve ilgili Bazı Kanunların Kaldırılmasına Dair Kanun", Kanun No: 306, Sayı: 11465, 27 Temmuz 1963.

Resmi Gazete, "İntihabı Mebusan Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Kanuna Bir Madde İlavesine Dair Kanun", Kanun No: 2598, Sayı: 2877, 11 Kanunuevvel 1934, s. 4521.

TBMM Zabıt Ceridesi, "Köy Kanununun 20 ve 30. Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında I/784 Numaralı Kanun Layihası ve Dahiliye Encümeni Mazbatası", 4. Devre, 2. İctima, 76. inikat, Cilt: 17, 26 Ekim 1933, s. 1.

Tetkik Eserler:

Arslan, Ali, "1963'ten günümüze Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye'nin Siyasi Yapısı", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2007, Sayı: 1, Cilt: 4, ss.1-32.

Bozkurt, Birgül, Bozkurt, İbrahim, "Türkiye'nin İlk Kadın İl Belediye Başkanı 'Müfide İlhan' ve Mersin'deki Çalışmaları", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Yıl 10 Sayı 19 (Bahar 2014), ss. 51-75.

Kaçer, Murat, "Türkiye'de Belediye Başkanlığı Seçimlerinde Yenilenme (1963-2014)", *Manisa CelalBayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 15, Sayı 4, Aralık 2017, ss. 329-350.

Kemal, Mehmed, "Yeniden Başlamak", *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1988.

Küpçü, Mustafa, *62 Yıllık Siyaset Hayatıyla Erol Köse*, Dahi Yayıncılık, Kocaeli 2014.

Özdemir, Hikmet, *Leyla Atakan 1925-1971*, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Ankara 2002.

Torun Çelik, Esma, "Çok Partili Hayatın İlk Yıllarında Kocaeli'nde Siyasal Hayat", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S: 63, Güz 2018, ss. 301-342.

Süreli Yayınlar:

Cumhuriyet, "1221 Belediye Başkanlığından 684'ünü AP, 301'ini CHP Aldı", 4 Haziran 1968.

Cumhuriyet, "Halktan Yana Belediye Başkanı Köse, İzmit'te Spekülatör ve Aracı Engelini Aşabilecek mi?", 5 Kasım 1977.

Cumhuriyet, "İzmit Belediye Başkanı Trafik Kazasında Öldü", 12 Şubat 1971.

Cumhuriyet, "Ulusal Görev Günü", 2 Haziran 1968.

Hayat, "İzmit Leyla Abla'nın Heykelini Dikiyor", 25 Şubat 1971, Sayı: 9.

Körfez, "İzmit Belediye Başkanı Olan Leyla Atakan", 4 Haziran 1968.

Milliyet, "İnönü, Leyla Atakan'ın Büstüne Çiçek Koydu", 15 Eylül 1972.

Milliyet, "İzmit Belediye Başkanı Atakan Kazada Öldü", 12 Şubat 1971.

a-SELMA_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:25 Page 15

Milliyet, "Kadın Haklarının 50. Yılı Kutlanıyor İlk Kadınlarımıza Ödül", 5 Aralık 1984.

Milliyet, "Leyla Atakan", 27 Şubat 1969.

Milliyet, "İnönü Dinlenmek Üzere Dün Akşam İstanbul'a Geldi", 24 Temmuz 1972.

Türkyolu-Bizimşehir, "Erol Köse Görevine Başladı", 28 Nisan 1971.

Türkyolu-Bizimşehir, "Leyla Atakan ve Arkadaşlarını Bir Kez Daha Anıyoruz", 11 Şubat 1985.

Türkyolu-Bizimşehir, "Yeni Belediye Başkanı Erol Köse", 25 Nisan 1971.

Sözlü Kaynaklar:

Kenan Akman (Görüşme tarihi: 19 Şubat 2019).

Yavuz Ulugün (Görüşme tarihi: Şubat/Mart 2019).

Elektronik Kaynaklar:

http://www.kartepeilcesi.com/guncel/leyla-atakan-bir-efsaneydi-h6877.html (Erişim 17 Ocak 2019).

http://www.bizimyaka.com/biyografi-43-Leyla-Atakan (Erişim 19 Ocak 2019).

http://www.tkdf.org.tr (Erişim: 20 Ocak 2019).

http://www.ozgurkocaeli.com.tr/leyla-atakan-unutulmadi-370149h.htm (Erişim: 10 Şubat 2019).

https://www.ozgurkocaeli.com.tr/efsane-kadin-leyla-atakan-6296yy.htm (Erişim: 12 Şubat 2019).

a-SELMA_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:25 Page 16

Ek.1: Kocaeli ve Sakarya İllerinin Başbakan Süleyman Demirel'e ilettikleri taleplere dair belge. BCA, 030.01.73.462.04 (10 Ekim 1966).

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

2574 10.10.1966

Sayın Haldun Menteşeoğlu
İmar ve İskân Bakanı

Kocaeli ve Sakarya İllerine yaptığım gezi esnasında çeşitli konularda şahsıma yapılan talepleri ilişikte sunuyorum.

Bakanlığınızı ilgilendiren bu konuları inceliyerek, mümkün olanların sür'atle is'afını, zamanla kayıtlı olanların veya imkânsız görülenlerin nedenleri ile birlikte tarafıma bildirilmesini önemle rica ederim.

Süleyman Demirel

BAŞBAKAN

030 | 01 | | | 73 | 462 | 4

2 sayfa 1

a-SELMA_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:25 Page 17

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Eb

İMAR VE İSKAN BAKANLIĞI

K O C A E L İ

- Kaynarca ilçesi elektrik tesisatının 1967 yılında hizmete girmesinin sağlanması ve ilçeye ihtiyaca cevap verecek içme suyu temini.
- Kandıra sahillerinin turistik yönden değerlendirilmesi.(Yol-su-İmar plânlarının yapılması)
- İzmit - Tekirdere Kireçocakları mahallesi elektrik ve su işinin halli.

S A K A R Y A

- Adapazarı-Hızırtepe mahallesinin yol, su, elektrik işinin halli.

030 01 73462 4

2

a-SELMA_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:25 Page 18

Ek. 2: Leyla Atakan ve mesai arkadaşlarının geçirdiği kaza ile ilgili haber Milliyet, "İzmit Belediye Başkanı Atakan Kazada Öldü", 12 Şubat 1971.

Leylâ Atakan'ın duvaklı tabutu

Belediye Başkanı Leylâ Atakan ile arkadaşlarının bulunduğu otomobil, kazadan sonra bu hale geldi. [SANCAR ŞENER]

İZMİT BELEDİYE BAŞKANI ATAKAN KAZADA ÖLDÜ

Atakan ve üç arkadaşının bulunduğu otomobil işaretsiz park eden bir araca çarptı...

Belediye Başkanı Leylâ Atakan ile üç arkadaşının ölümüyle sonuçlanan kazaya, yol ortasında ışıksız olarak parkeden işte bu treyler yolaçtı. Başkan ile arkadaslarını taşıyan özel otomobil, üzerinde «Dikkat patlayıcı madde» yazılı treylere bindirir bindirmez hurdahaş hale geldi ve içindekilerden hiçbiri kurtulmadı. Resimde, feci kazaya yol açan askeri araç görülüyor. [SANCAR ŞENER]

Kazâda ölenlerden İsmail Kolaylı (ortada), Abdurrahman Yüksel (solda) ve Feridun Özbay (sağda.

İZMİT, Özel olarak giden TUFAN TÜRENÇ bildiriyor

İZMİT Belediye Başkanı Leylâ Atakan, Başkan Vekili İsmail Kolaylı, Belediye Meclisi üyesi Abdurrahman Yüksel ve Encümen üyegazeteci Feridun Özbay önceki gece Değirmendere'den dönerlerken içinde bulundukları otomobil, yolun sağında, ışıksız ve işaretsiz duran askeri bir araca çarpmış, kazada dördü de ölmüşlerdir.

Leylâ Atakan ve arkadaşları önceki gün İzmit Sanayi Fuarı toplantısından sonra, Değirmendere'ye bir lokantaya yemek yemeğe gitmişlerdir. Saat 23 sıralarında Leylâ Atakan ve arkadaşları İsmail Kolaylı'nın kullandığı 41 AK 281 plâka sayılı

Devamı Sa. 9. Sü. 1 de

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

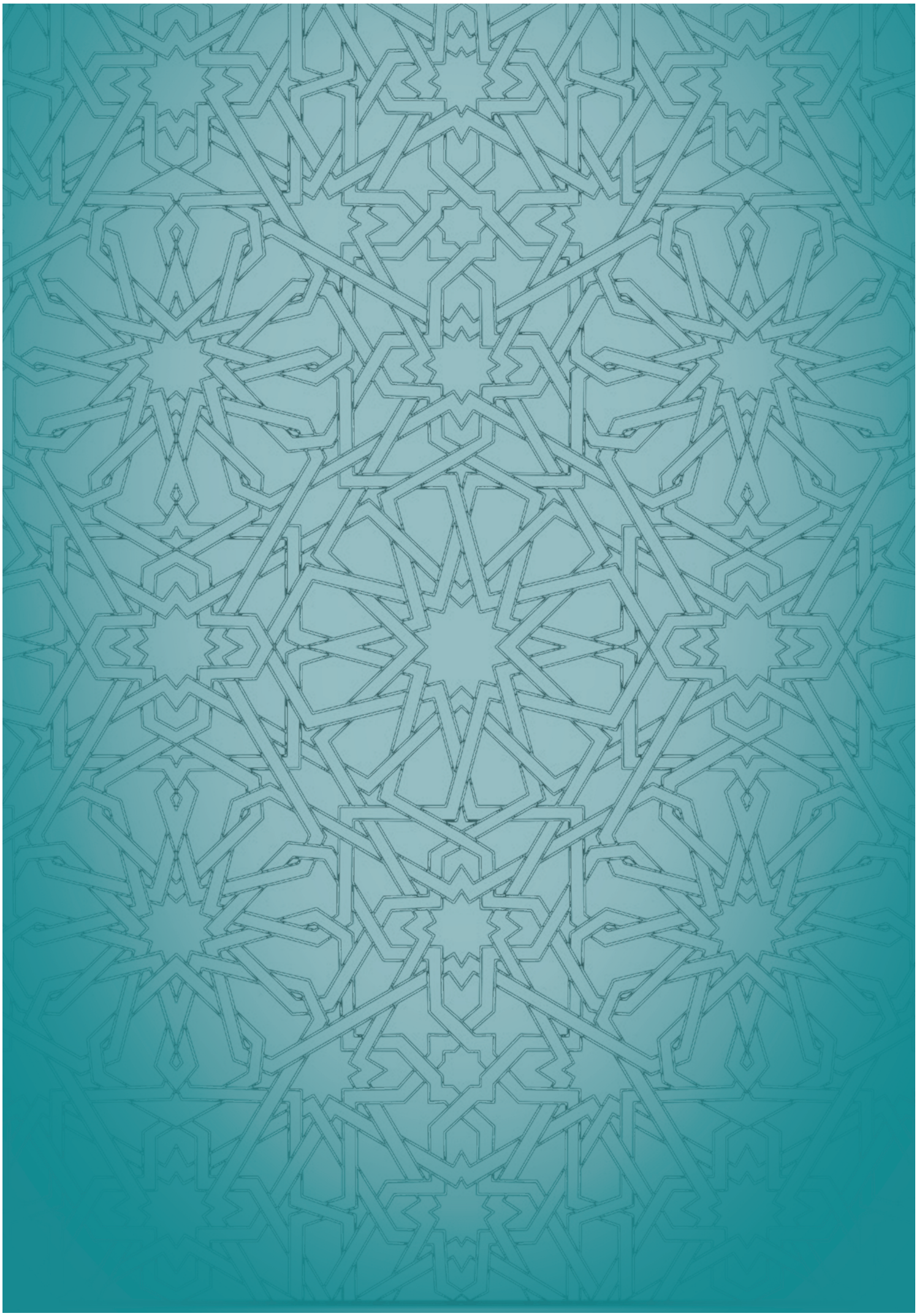

a-SEDEF_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:39 Page 2

12 Mart 1971 Muhtırasına Giden Süreçte Son Durak: 12 Ekim 1969 Genel Seçimleri ve Kocaeli'ne Yansıması

Sedef BULUT*

Giriş

Türkiye'de, XIV. Dönem TBMM üyelerini belirlemek için yapılan 1969 Genel Seçimleri,12 Mart 1971 Muhtırası öncesinde yapılan son seçim olması dolayısıyla önemlidir. 12 Mart Muhtırasına giden süreçte, Türkiye'de yaşanan sosyal ve ekonomik gelişmeler, dünyada meydana gelen oluşumların ortaya çıkardığı farklı dinamikler ile birlikte incelenmelidir. Muhtıranın birinci maddesinde gerekçe olarak gösterilen "anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve siyasi huzursuzluklar"[1] ifadesi 1969 Seçimleri öncesinde Türkiye'nin içinde bulunduğu durumun adeta özeti gibidir.

Türkiye'de 1960'ların sonlarına doğru giderek belirginleşen ekonomik sıkıntılara, siyasi ve ideolojik kamplaşmalarla işçi ve öğrenci olayları eklenince,1969 Seçimlerinin oldukça gergin bir ortamda yapıldığını söylemek mümkündür. ABD 6. Filosunun Temmuz 1968′den sonra Şubat 1969′da yeniden İstanbul'a gelmesi yoğun protesto gösterilerine neden olmuş, şiddet olaylarının dozu giderek artmış, üniversiteler adeta kilitlenme noktasına gelmiştir[2]. Başlangıçta, yetersiz eğitim sistemine tepki olarak gelişen öğrenci hareketleri, dünya çapında alevlenen 1968 Hareketinin de etkisi ile Türkiye'nin bağımsızlığı ve kalkınma modeli gibi farklı bir mücadele alanına dönüşmüştür. Öğrenciler parlamento dışı muhalefet düşüncesinden büyük ölçüde etkilenmişlerdir.[3]

Türkiye gündemini yoğun bir şekilde meşgul eden siyasi olaylar, Kocaeli yerel basını tarafından da ilgi ve endişe ile takip edilmiştir. Anarşinin dozunun arttığı bu süreçte siyasi parti liderleri basın tarafından itidalli olmaya ve birleşmeye davet edilmiştir.[4] Aynı şekilde Mayıs ayının ilk günlerinde Yargıtay eski başkanı İmran Öktem'in cenaze töreninde çıkan olaylar Türkiye genelinde büyük akis yaratırken, Kocaeli basını da bu konuya yer vermiştir. Seçimler yaklaşırken ülkenin büyük bir huzursuzluğa sürüklenerek yalnızca aşırı sol tarafından değil aşırı sağ tarafından tehdit edildiğine dikkat çekilmiştir.[5]

1969 seçimlerinde Nispi Temsil sisteminden vazgeçilerek barajsız d'hont sistemi[6] uygulanmaya başlamış ve milletvekili adaylarının partili delegeler tarafından belirleneceği ön seçime gidilerek

* Dr. Öğr. Üyesi Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

[1] 12 Mart Muhtırasının Birinci Maddesi: Parlamento ve Hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş, ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:3, Toplantı:2, C.12, 70.Birleşim, 12.03.1971.

[2]Ayrıntılı bilgi için Bkz., Sedef Bulut, Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri, Ankara, 2007, s.33-107

[3]Hikmet Özdemir, " Siyasal Tarih(1960-1980)", Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980, İstanbul, 1997, s.226.

[4]Ayrıntılı bilgi için, Bkz. Dündar Çiğit, "On beş Günde Bir", *Sesim,* C.1, S.10, 20 Ocak 1969, s.13.

[5] Sesim Bağımsız Aktüalite Dergisi, C.2., S. 18, 20 Mayıs 1969.

[6] D'hondt Sistemi: En yüksek ortalama mekanizması ile aynı sonuçları veren bu sisteme göre, her partinin aldığı oylar teker teker, bire, ikiye, üçe, o bölgeden çıkacak milletvekili sayısına kadar bölünür, elde edilen sonuçlar büyüklük sırasına göre sıralanır. Ülkü Varlık-Banu Ören, Seçim sistemleri ve Türkiye'de Seçimler, İstanbul, 2001 s.45.

a-SEDEF_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:22 Page 3

aday tespiti yapılması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte1965 Seçimlerinden farklı olarak siyasi partilerle ilgili de bazı değişikler görülmektedir. 1966 yılında Türk siyasi hayatına Birlik Partisi(BP) adı ile yeni bir parti katılmıştır. İlk başkanı Hasan Tahsin Berkman olan ve daha çok Alevi partisi olarak algılanan BP, 1969 seçimlerine Hüseyin Balan Genel Başkanlığında girmiştir.[7]1965-1969 arasında Adalet Partisi'nin mutlak iktidar olduğu bu dönemde, parti içi kavga ve hizipler de gündemi uzun süre meşgul etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi içerisindeki "Ortanın Solu" fikrine yönelik eleştiriler, 18. Kurultayda bir hesaplaşmaya dönüşmüş, Kurultaydan Bülent Ecevit ve ekibi galip çıkmıştır. CHP içerisindeki bu çatışma, yeni bir partinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Turhan Feyzioğlu ve partiden ayrılanlar 12 Mayıs 1967'de Güven Partisini(GP) kurmuşlardır.[8]

AP içerisindeki hizipleşmeler ise bu süreçte-henüz- bir siyasi partiye dönüşmese de Süleyman Demirel'e karşı özellikle eski Demokrat Partililer (DP) ciddi bir muhalefet yürütmüşlerdi. DP'lilerin siyasi haklarının iadesini savunanlar, eski Cumhurbaşkanı ve DP'nin kurucularından Celal Bayar önderliğinde, Bizim Ev olarak bilinen siyasi bir kulüp oluşturmuşlardı. Hatta Celal Bayar eski DP taraftarlarından 1969 genel seçimlerinde oy kullanmamalarını isteyen bir talimat yayınlamıştır.[9]

1969 seçimleri öncesinde, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) ismi 1969 Adana Kongresi ile Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirilmiş ve seçimlere bu isimle katılmıştır.[10] 1969 seçimlerine AP, CHP, GP, MHP, Millet Partisi(MP), BP, Türkiye İşçi Partisi(TİP)ve Yeni Türkiye Partisi(YTP) olmak üzere sekiz parti katılmıştır.

1969 seçimlerine Türkiye genelinde damgasını vuran, seçim sistemi tartışmaları olmuş, bu tartışmalar Kocaeli yerel basınında da karşılık bulmuştur. Türk siyasi tarihi içerisinde önemli politikacılar yetiştirmiş olan Kocaeli, seçim sürecine de, Türkiye genelindeki coşku ile katılmıştır.

1969 Genel Seçimleri Sürecinde Kocaeli

Seçim tarihi yaklaşırken Kocaeli'nde, hem meydanlarda hem de yerel basında politik tartışmaların giderek alevlendiği görülmektedir. Ülke genelinde yaşanan olaylar ve parti içi hesaplaşmalar küçük ölçekte bölgedeki hem parti teşkilatlarını, hem de yerel basını etkilemiştir. Örneğin ülke genelinde tartışma yaratan eski DP'lilerin siyasi hakları meselesi seçim sürecinde gündemi meşgul etmiştir. Türk Yolu gazetesindeki bir makalede Yeni Türkiye Partisi'nin arkasında Celal Bayar'ın olduğu yönündeki iddialara yer verilmiş ve seçimler yaklaştıkça milletvekili transferlerinin artacağı AP içindeki DP'lilerin YTP'de toplanacakları ileri sürülmüştür. Söz konusu yazıda, YTP canlı doğmuş, ölü haline gelmiş bir siyasi teşekkül olarak tanımlanmıştır.[11]

DP Kocaeli eski milletvekili Cemal Tüzün'ün Cumhuriyet Gazetesinde Bayar ve arkadaşları adına çıkan " *vefalı ve yürekli bir iktidar istiyoruz*" şeklindeki beyanatı, AP tabanında ciddi bir karşılık bulmuştur. İzmit'te AP ileri gelenlerinden Fettah Öven ve yüz arkadaşı Süleyman Demirel'e bir telgraf çekmişlerdir. Bu telgrafta "*şereflerin iadesi için millete kesin beyanatınıza ihtiyaç vardır"* diyen partililer aksi halde sonucun AP için olumlu olmayacağını da vurgulamışlardır. [12]

Her ne kadar bu yönde tartışmalar ön plana çıksa da, aslında Kocaeli AP teşkilatının yapısı bu konuda hükümete karşı çıkarak oyların bölünmesine neden olacak bir nitelikte değildir. AP İl Başkanı Hüseyin Şenses, Türkiye'de demokrasi oturuncaya kadar, tedbirli hareket etmenin zorunlu olduğunu söylerken, Kocaeli teşkilatına eski DP'lilerin hâkim olduğunu ancak onların AP'yi bölmemek ve kuvvetli tutmak kararında olduklarını vurgulamaktadır. Dolayısıyla Bayar'ın başını çektiği bu hareketin en azından bu süreçte AP'yi bölmesi mümkün gözükmemektedir. [13]

Seçim öncesinde Kocaeli için en önemli gelişme, milletvekili sayısında olan değişikliktir. Önce 24 Mayıs'ta TRT de açıklanan ve iki gün sonra Resmi Gazete' de yayınlanan karara göre milletvekili sayısı 5 ten 4 e indirilmiştir. Buna gerekçe olarak ise 1965 seçimleri ertesinde Kaynarca'nın Kocaeli'nden alınıp Sakarya'ya bağlanması gösterilmiştir. Bu durumun siyasi çevreleri derinden etkilediğini söylemek mümkündür. Önceden 5 vekillik için yapılan hesaplar 4 e düşünce rekabet daha da kızışmıştır. Bu vekilliklerin özellikle AP ve CHP arasında nasıl paylaşılacağı ise büyük merak konusu olmuş seçim süreci boyunca çeşitli tahminler yapılmıştır.[14]

---

[7] Bulut, "Muhtıra Sonrası", s.232-236.
[8] Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, İstanbul, 2000, s.166-167.
[9] FerozAhmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye, 1945-1980, İstanbul, 1994, s.287.
[10] Özdemir, "Siyasal Tarih", s.223.
[11] Cevdet Yakup, "1969 Seçimi Yaklaştıkça" Türk Yolu Bizim Şehir Gazetesi, 13 Mart 1969, s.1.
[12] Türk Yolu, 29 Ağustos 1969.
[13] Türk Yolu, 26 Ağustos, 1969.
[14] Sesim, C.2, S.195 Haziran 1969.

a-SEDEF_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:22 Page 4

AP'nin rakibi CHP'nin içindeki parti içi çekişmeler ve sürtüşmeler dönemin basınında da geniş yer tutmuştur. Bu süreçte CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit'in Kandıra ve Gölcük gezileri memnuniyetle karşılanmış ve teşkilatlara adeta moral vermiştir. Bülent Ecevit siyaset sahnesinde giderek ön plana çıkarken, yapmış olduğu konuşmalar da kitleleri etkilemiştir. Bu anlamda Kandıra'da yapmış olduğu konuşma büyük tezahürata yol açmıştır. "*Çağımız herkesin her şeyi daha çabuk öğrenebildiği haber alabildiği mukayese edip değerlendirebildiği bir çağdır. Bu çağın insanlarına baskıyı, haksızlığı, sömürüyü kabul ettirmek kolay değildir"* diyen Ecevit *"çağımız böylelerini çığ gibi ezecektir"* sözleriyle büyük ilgi görmüştür.[15]

CHP teşkilatındaki çatışma ve huzursuzluklar kadar, seçim çalışmaları için lüzumlu paranın temin edilememesi de ayrı bir sıkıntı yaratmaktadır. CHP İl Başkanı, Milletvekilliğine adaylığını koyacakların da partiye bir an önce yardımda bulunmaları istemiş, aksi takdirde istenilen hedefe ulaşmanın oldukça güç olacağı yönündeki endişelerini dile getirmiştir. Merkez Yönetim Kurulu üyesi Turhan Feyzioğlu'nun seçim öncesinde ve sırasında kullanılmak üzere Kandıra teşkilatına bir cip temin etmesi ise partililer tarafından sevinçle karşılanmıştır.[16]

1969 Seçimlerine giden süreçte, en çok eleştirilen konu "ön seçim" kararı olmuştur. Önseçim tartışmaları gündeme damga vurmuş, gazete sütunlarında günlerce yoklama yolsuzluklarından bahsedilmiştir.[17] Özellikle büyük partilerde merkez organları, bu yetkilerini kullanırken alt basamaklarla sorun yaşamaktan kurtulamamışlardır. Merkez adaylarının liste başlarına konmasıyla seçilme şansı düşük sıralara itilen il adayları bu durumdan şikâyetçi olmuşlardır. En önemlisi de, illerde arka sıralarda kalan ya da listeye hiç giremeyen kimselerin, sonradan merkez organlarınca liste başlarına yerleştirilmesi ciddi sorun yaratmıştır. Fakat esas şikâyetler, illerde adayların seçilmesiyle ilgilidir. Hikmet Sami Türk'e göre; Gerçek önseçim, geniş önseçimdir. O gün uygulanan önseçim usulü ise, eski deneme veya yoklama usulünün adlî denetim altında sürmesinden başka bir şey değildir.[18]

Kocaeli'nde de ön seçim tartışmaları ülke geneline paralel olarak gündemden hiç düşmemiştir. Ağustosta yapılan ön seçimle aday listeleri kesinleşmiş ve seçim propagandaları hız kazanmıştır. Bu süreçte Kocaeli basınında ön seçim meselesi geniş yer bulmuş, nüfusu 300 bini aşmış bir kentin kaderinin her partiden delege sıfatını taşıyan birkaç yüz kişinin eline bırakılması haksızlık olarak değerlendirilmiştir.[19]

Mayıs ayı itibarı ile yapılan değerlendirmelerde Nihat Erim'in tekrar aday olmasına kesin gözü ile bakılırken milletvekilli adayı olma hususunda AP'deki hareketliliğin daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. AP adaylık konusundaki çalışmaları daha Nisan ayında başlatmış İl başkanlığında parti temsilcileri, delegeler ve muhtarlarla yapılan toplantıda 12 Ekim için görev taksimatı yapılarak daha sistemli bir mücadele başlamıştır.[20]

CHP'deki genel eğilim Nihat Erim ve Turan Güneş'in listede üst sırada yer almasıdır. Ancak Güneş, kısa bir süre sonra aday olmayacağını açıklamıştır. "*CHP içinde işgal ettiğim mevki, memleketime ve partime hizmet etmek için Milletvekili olmamamı gerektirmiyor*" diyen Turan Güneş, beyanatını "*şahsi görüşüm teşkilatımızda çalışan her değerli, genç ve dinamik arkadaşa hizmet imkânı vermektir"* diye sürdürmüştür. Şu sözleri ile de esasında dürüst ve kalifiye bir politika için çok önemli olan bir hususun da altını çizmiştir. "*… teşkilatımızpolitikayı şahsi yükselme ya da imtiyaz olarak görecekleri değil, parti ve memleket hizmeti gibi görenleri seçmesini bilecektir".*[21]

Kocaeli'nde Aday Belirleme Süreci ve Ön seçimler

31 Ağustos'ta yapılacak ön seçim yaklaşırken parti listelerinde yer alacak aday adayları için genel merkezler başvuru ücretini de belirlemiştir. Bu anlamda partilerin belirlediği ücretler birbirinden farklıdır. Örneğin AP bu ücreti 5000 olarak belirlerken(parti teşkilatında görev alanlar ve halen milletvekili olanlar 2500 lira ödeyecektir) CHP 3000 olarak belirlemiştir. Aday adaylığı için AP'ye başvuru süresi 10 Ağustos'ta biterken, CHP'de 26 Ağustos'a kadar devam etmektedir. GP, MP, MHP ücret olarak 1000 lira, TİP ise 100 lira ücret tespit etmiş, hatta hali vakti yerinde olmayanlardan ücret alınmayacağı beyan edilmiştir. Aday adayı müracaat süreleri GP'de, 16 Ağustos'a, MP'de 12

[15] Türk Yolu, 1 Mayıs, 1969.
[16] Sesim, C.2, S.17, 5 Mayıs, 1969.
[17] Hikmet Sami Türk, "Türk Seçim sisteminde Oy Hakkı", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 26 Sayı: 3-4, Yayın Tarihi: 1969 s.83.
[18] Türk, "Türk Seçim", s. 86-87.
[19] Sesim, C.1, S.25, 5 Eylül 1969.
[20] Sesim, C.2, S.24, 20 Ağustos, 1969.
[21] Türk Yolu, 29 Temmuz 1969.

a-SEDEF_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:22 Page 5

Ağustos'a, MP'de 26 Temmuz'a MHP'de 20 Ağustos'a, TİP'te ise 15 Ağustos'a kadardır. Ön seçimi yapacak sandık kurullarının tespitine ise 25 Temmuz'da başlanacak ve bir hafta içinde tamamlanacaktır. [22]

12 Ekim'de yapılacak seçimlerde, Türk Yolu gazetesinin haberine göre, 163.719 seçmen, 622 sandıkta oy kullanacaktır. Elde edilen bilgiye göre, İzmit merkez ilçede 325 sandıkta 80.276 seçmen, Gebze ilçesinde 65 sandıkta 18.426 seçmen, Karamürsel ilçesinde 68 sandıkta 18.327 seçmen ve Gölcük'te 68 sandıkta 19.235 seçmenin oy kullanması beklenmektedir. 18.000 seçmene sahip Kaynarca ilçesi ise çok kısa bir süre önce Sakarya iline bağlandığından dolayı seçimlerde Kocaeli öncekinden bir eksik milletvekili sayısı ile temsil edilecektir.[23]

En çok aday başvurusu AP'ye olmuş ve 14 aday adayından oluşan bir liste hazırlanmıştır. Adaylık müracaatında bulunanların hepsi kendini şanslı bulurken adaylardan 3 tanesi zaten hâlihazırda Kocaeli milletvekilidir. Milletvekili Süreyya Sofuoğlu, Şevket Ustaoğlu, Sedat Akay'ın yanı sıra Vehbi Engiz, Cevat Âdemoğlu, Nihat Rüştü Kırcalı ve Sabri Yahşi en şanslı adaylar olarak görülmektedir. Listede birincilik ve ikincilik için kıyasıya mücadele veren adaylar delegeleri etkilemek için büyük mücadele etmiştir.[24]

Aday listeleri belirlenirken parti içindeki kutuplaşmalar da yavaş yavaş su yüzüne çıkmıştır. Bu anlamda belediye seçimlerinde veto edilen ve AP içinde güçlü bir hizbi olan İsmet Duran'ın hangi adayı destekleyeceği de ayrı bir merak konusu olmuştur.[25]Önseçim meselesi hakkında basında genelde eleştirel yazılara rastlanmaktadır. Ancak Türk Yolu gazetesinin başyazısında, ön seçimin önemine değinilerek, delegeler adeta bir vicdan muhasebesine davet edilmektedir. " *yüreğinde vatan hizmeti yanan bir delege kılı kırk yarmalı, tatlı sözlere bol vaatlere, birkaç kuruşla vicdanları satın alanlara asla itibar etmemelidir."* Bir delegenin seçeceği aday icabında memleketin kaderinde rol sahibi olacak karakterde ve yaradılışta olmalıdır.[26]

Dört vekillikten ikisini kazanmayı hedefleyen CHP'de ise masrafları karşılayabilmek için Kocaeli çapında bir yardım kampanyası düzenlenmeye karar verilmiştir. Liste başında Nihat Erim olmak üzere CHP'nin 6 aday adayı vardır. CHP cephesinde en çok tartışılan konu -daha önce aday olmayacağına dair söz vermesine rağmen- Mardin Milletvekili Nazmi Oğuz'un listede yer almasıdır. Nazmi Oğuz'un Erim'i ekarte etme yönünde çaba gösterdiğini söyleyen CHP teşkilatında, başta Gebze ve Kandıra olmak üzere büyük tepkiler ortaya çıkmıştır. CHP'liler Oğuz'un adaylığının yalnızca AP'nin işine yarayacağına dikkat çekerek, onun AP'nin yayın organı olan Hürsöz gazetesi tarafından desteklendiğine vurgu yapmışlardır. Bütün bu gelişmeler ışığında CHP'nin ikinci milletvekilliğini kazanması ise son derece zayıf bir ihtimal olarak görülmektedir. MP ve GP 4 aday, Türkiye'nin en kalabalık işçi kesimlerinden birine sahip olmasına rağmen Kocaeli'nde fazla varlık gösteremeyen TİP'ten ise 3 aday adayı milletvekillik için başvuruda bulunmuştur.[27]

Aday adayı listeleri ile ilgili yorumlar yapılırken ön plan çıkan görüş, mücadelenin AP ile CHP arasında geçtiği yönündedir. CHP'de Nihat Erim'in liste başı olmasından sonra ikinci ve üçüncü sıra için kıyasıya bir mücadele başlamıştır. Türk Yolu gazetesinin yorumuna göre, hayat pahalılığı halk için büyük bir yıkım olurken, AP Kocaeli milletvekilleri de kendilerinden bekleneni verememiş, Kocaeli sorunları sadece vaatte kalmıştır. Şüphesiz bu durum CHP için bir avantaj olarak görülebilir ve eğer listelerde inançlı gençler yer alırsa CHP'nin iki milletvekili kazanması mümkündür.[28] TİP ve diğer parti yöneticileri iddiasız olduklarını söylemekten çekinmez iken MP Başkanı ise 4 milletvekilliği kazanacaklarını iddia etmektedir.[29]

CHP'nin liste başı adayı Kocaeli Milletvekili Nihat Erim tüm seçim kampanyası boyunca AP'ye yüklenmiş, Başbakan Demirel'e ağır eleştiriler yöneltmiştir. Yol makinelerinin göstermelik olarak bir yerden bir yere taşındığına dikkat çeken Erim, seçim göstermeliği yerine AP'den iş istemek halkın hakkıdır derken, AP'ye karşı en şiddeti eleştiriler CHP aday adayı Ferudun Özbay'dan gelmiştir. AP'nin Türkiye'yi dünyanın en pahalı ülkesi yaptığını iddia eden Özbay, Demirel'i israf ile suçlarken, daha kötü durumlara düşmekten kurtulmanın tek yolunun ise "AP'yi tasfiye etmek" olduğunu vurgulamıştır.[30] Aynı zamanda gazeteci olan Özbay, *"başbakan vatandaşla alay mı ediyor?"* başlıklı

[22]Türk Yolu, 19 Temmuz, 1969.
[23] Türk Yolu, 22 Temmuz 1969.
[24] AP aday adayları ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz., Sesim, 20 Ağustos, 1969, s.9.
[25] Türk Yolu, 10 Ağustos 1969.
[26] Cevat Yakup, "Önseçimin Önemi, Türk Yolu, 30 Temmuz 1969.
[27]Sesim, 20 Ağustos, 1969, s.10-16.
[28]Cevat Yakup, " Seçim Havası", Türk Yolu, 17 Ağustos, 1969.
[29] Türk Yolu, 26 Ağustos 1969.
[30] Türk Yolu, 19 Ağustos 1969.

a-SEDEF_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:22 Page 6

köşe yazısında, Demirel'in vatandaşın iktisadi sıkıntı ve kasvet içinde bulunmadığı yönündeki sözlerini şiddetle eleştirmiştir. Bu durumda yapılması gereken Demirel'i başbakanlık mevkiinden indirmektir ki, bu anlamda 12 Ekim seçimleri büyük fırsat olacaktır.[31]

Ağustos ayı sonuna doğru aday listeleri kesinleşmiştir. Nihayetinde, CHP'den 6, AP'den 14, MP'den 4, TİP'ten 2, GP'den 4, MHP'den 6, YTP'den 4 Birlik partisinden 1 aday katılmaktadır. CHP'den 1100, AP'den 1300 delege oy kullanacak olup, seçimler saat 8.00' de başlayıp 17.00'de bitecektir. İlçelerde de aynı yöntem tatbik edilecek olup, seçim biter bitmez tasnife geçilecektir. Nihat Erim'in CHP'de liste başı olmasına kesin gözle bakılırken AP'de listenin nasıl sıralanacağı merak konusu olmuştur.[32]

31 Ağustos'ta yapılan ön seçimden sonra, AP listesi sürpriz isimlerden oluşmuştur. Beklenen isimlerin aksine kendilerine daha az şans tanınan Sabri Yahşi ve Vehbi Engiz listede ilk iki sırada yer alarak neredeyse seçilmeyi garantilemiştir. Kocaeli milletvekilleri ise listede aşağı sıralarda yer almışlar, dolayısıyla yeniden seçilme şanslarını büyük ölçüde kaybetmişlerdir. CHP'de ise adaylığı en başından beri tartışılan Nazmi Oğuz ikinci sırada yer almıştır. Ancak bu durumda esas mesele, dört milletvekili çıkarma hakkına sahip Kocaeli'nde CHP'nin ikinci milletvekilini çıkarıp çıkaramayacağıdır.[33]Aynı zamanda, listelerde seçilemeyecek konuma düşen bazı kişilerin kendi partilerinden istifa ederek müstakil aday olarak ortaya çıkmaları da eleştirilen konuların başında gelmektedir.[34]

AP ve CHP listelerindeki sıralama her iki partideki huzursuzlukları gün yüzüne çıkarmakla beraber gazetelerde seçim anketleri yapılmış, sonuçlar tahmin edilmeye çalışılmıştır. AP'nin iki vekilliği garanti görülürken esas çekişmenin dördüncü vekillik üzerinden olacağı tahmin edilmektedir. Tahminlerde AP önde görülürken seçim sonuçlarında İzmit merkez ilçenin belirleyici olacağı öne sürülmektedir.[35]

Türkiye genelinde 12 Ekim1969 Genel Seçimleri, önceki seçimlere kıyaslandığında en düşük katılım oranına sahip olmuş (% 64), seçmen sandığa gitmek konusunda isteksiz davranmıştır. CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit de son genel seçimlerde katılma oranının düşme nedenleri üzerindeki görüşlerini açıkladığı basın toplantısında, Türkiye'de seçmenlerin büyük bir kısmının önseçim sisteminden şikâyetçi olduğunu söylemiştir. Öte yandan 1969 seçimlerinde 13 bağımsız adayın kazanması bir bakıma, parti seçimi yanında kişi seçimi imkânı vermeyen seçim sisteminin protestosu olarak değerlendirilebilir[36].

Adalet Partisi milletvekili aday adaylığı Demirel tarafından veto edilen Necmettin Erbakan da, Konya'dan bağımsız aday olup Meclis'e girmiştir.[37]AP'nin zaferi ile sonuçlanan 12 Ekim 1969 seçimlerinde, AP: 256, CHP:143, GP: 15, MP:6, MHP:1,BP:8, TİP:2, YTP:6 ve Bağımsızlar:13 milletvekilliği kazanmıştır.[38] Kocaeli bazında ise partilerin aldıkları oy oranları şu şekildedir; AP:52.35,CHP:32.99,MP:5.87,GP:3.52, TİP:1.90, MHP:1.38, BP:1.35, YTP:0.42, Bağımsız:0.21.[39]

Sonuç

Kocaeli'nde seçim sürecinde yaşanan gelişmeler, Türkiye geneli ile büyük ölçüde paralellik göstermiştir. Gerek AP gerekse de CHP içindeki hiziplerin ortaya çıkardığı sorunların benzerleri, küçük ölçekte de olsa Kocaeli siyasi parti teşkilatlarına yansımıştır. Türkiye genelinde çok tartışılan DP'lilerin siyasi hakları meselesi ve en yoğun olarak da önseçim tartışmaları Kocaeli gündemini meşgul etmiştir. Bunun dışında öğrenci olayları, anarşi, hayat pahalılığı vb. sorunlar da seçim sürecinde Kocaeli yerel basınında tartışılmıştır.

AP ülke genelinde elde ettiği galibiyete paralel olarak, Kocaeli'nde de başarılı bir seçim süreci yaşamıştır. Çok tartışılan dördüncü milletvekilliği meselesi neticelenmiş, AP 3 milletvekilliği kazanmıştır. AP listesinde en büyük sürprizi Sabri Yahşi yapmış, listeye girmesi bile beklenmez iken delegelerin desteğini alarak büyük bir başarı örneği göstermiştir. CHP yine liste başı adayı Nihat Erim tarafından temsil edilirken, seçim sonuçları ilan edildiğinde, ikinci vekilliği kıl payı kaçırdığı

[31]Ferudun Özbay, "Başbakan Vatandaşla Alay mı Ediyor?Türk Yolu, 20 Ağustos 1969.
[32] Türk Yolu, 30 Ağustos 1969.
[33] Sesim, C.1, S.25, 5 Eylül 1969, s.11-12.
[34] Sesim, C.3, S.26, 20 Eylül 1969.
[35]Sesim, C.3, S.27, 5 Ekim, 1969, s.6.
[36] Türk, "Türk Seçim", s.83.
[37] Bulut, "Muhtıra Sonrası", s.213.
[38] www.seçim-sonuçları.com/1969.
[39] www.tbmm.gov.tr/secim yılı 1969.

a-SEDEF_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:22 Page 7

görülmüştür. AP tüm ilde 52671 oy alırken CHP ise 33194 oy almıştır.[40]

CHP'nin ikinci vekilliği kaybetmesine sebep olarak, ikinci sırada yer alan adaya duyulan tepki gösterilmiştir. Bu yüzden CHP seçmeni sandığa gitmekte gönülsüz davranmıştır. Oysaki önseçimde yaşanan bütün çatışma ve kırgınlıklara rağmen AP'liler kıratın altında birleşmiştir ki bu da aslında AP, Kocaeli teşkilatının başarısıdır.[41] CHP kendi içindeki kırgınlıkları aşamadığı gibi seçim sonrası suçlu arayışına girmiş, belediye başkanından seçim komitesine kadar herkes bu sonuçtan mesul tutulmuştur.

Kısaca, AP en başından itibaren organize ve düzenli bir şekilde çalışmış, CHP içindeki karışıklıktan da faydalanarak da 3 milletvekilini parlamentoya göndermiştir. AP listesinin başında bulunan ve Kocaeli'nde çok sevilen deneyimli eğitimci Sabri Yahşi, Ticaret ile uğraşan Vehbi Dengiz ve eski AP il Başkanı Cevat Âdemoğlu XIV. Dönem meclisinde Kocaeli'ni temsil etmiştir.

[40] Sesim, C.3., S.28, 20 Ekim 1969, s.14-15.
[41] Ayrıntılı bilgi için Bkz. Sesim, 20 Ekim 1969.

a-SEDEF_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:22 Page 8

Kaynakça

Ahmad,Feroz, Demokrasi Sürecinde Türkiye, 1945-1980, İstanbul,1994.

Bulut, Sedef, Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri, Ankara,2007.

Çavdar, Tevfik, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, İstanbul,2000.

Çiğit, Dündar "On beş Günde Bir",Sesim, C.1,S.10, 20 Ocak 1969,s.13.

Özbay, Ferudun,"Başbakan Vatandaşla Alay mı Ediyor?", Türk Yolu, 20 Ağustos 1969.

Özdemir, Hikmet, " Siyasal Tarih(1960-1980)", Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980,İstanbul, 1997.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:3,Toplantı:2,C.12,70.Birleşim,12.03.1971.

Sesim Bağımsız Aktüalite Dergisi, C.2.,S. 18, 20 Mayıs 1969.

Sesim, C.2,S.19, 5 Haziran 1969.

Sesim, C.2,S.24, 20 Ağustos,1969.

Sesim,, C.1,S.25, 5 Eylül 1969.

Sesim, C.3,S.26, 20 Eylül 1969.

Sesim, C.3,S.27, 5 Ekim, 1969.

Sesim, C.3.,S.28, 20 Ekim 1969

Türk YoluBizim Şehir Gazetesi,1 Mayıs,1969.

Türk Yolu, 19 Temmuz,1969.

Türk Yolu, 22 Temmuz 1969.

Türk Yolu,29 Temmuz 1969.

Türk Yolu, 10 Ağustos 1969.

Türk Yolu, 19 Ağustos 1969.

Türk Yolu,29 Ağustos 1969.

Türk Yolu, 26 Ağustos 1969.

Türk Yolu,30 Ağustos 1969.

Türk, "Hikmet Sami, " Türk Seçim sisteminde Oy Hakkı",Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 26 Sayı: 3-4, Yayın Tarihi: 1969, s.83.

Varlık, Ülkü -Banu Ören, Seçim sistemleri ve Türkiye'de Seçimler, İstanbul,2001.

Yakup, Cevdet, "1969 Seçimi Yaklaştıkça" Türk Yolu,13 Mart 1969.

Yakup,Cevat, "Önseçimin Önemi, Türk Yolu, 30 Temmuz 1969.

Yakup,Cevat, "Seçim Havası", Türk Yolu, 17 Ağustos,1969.

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

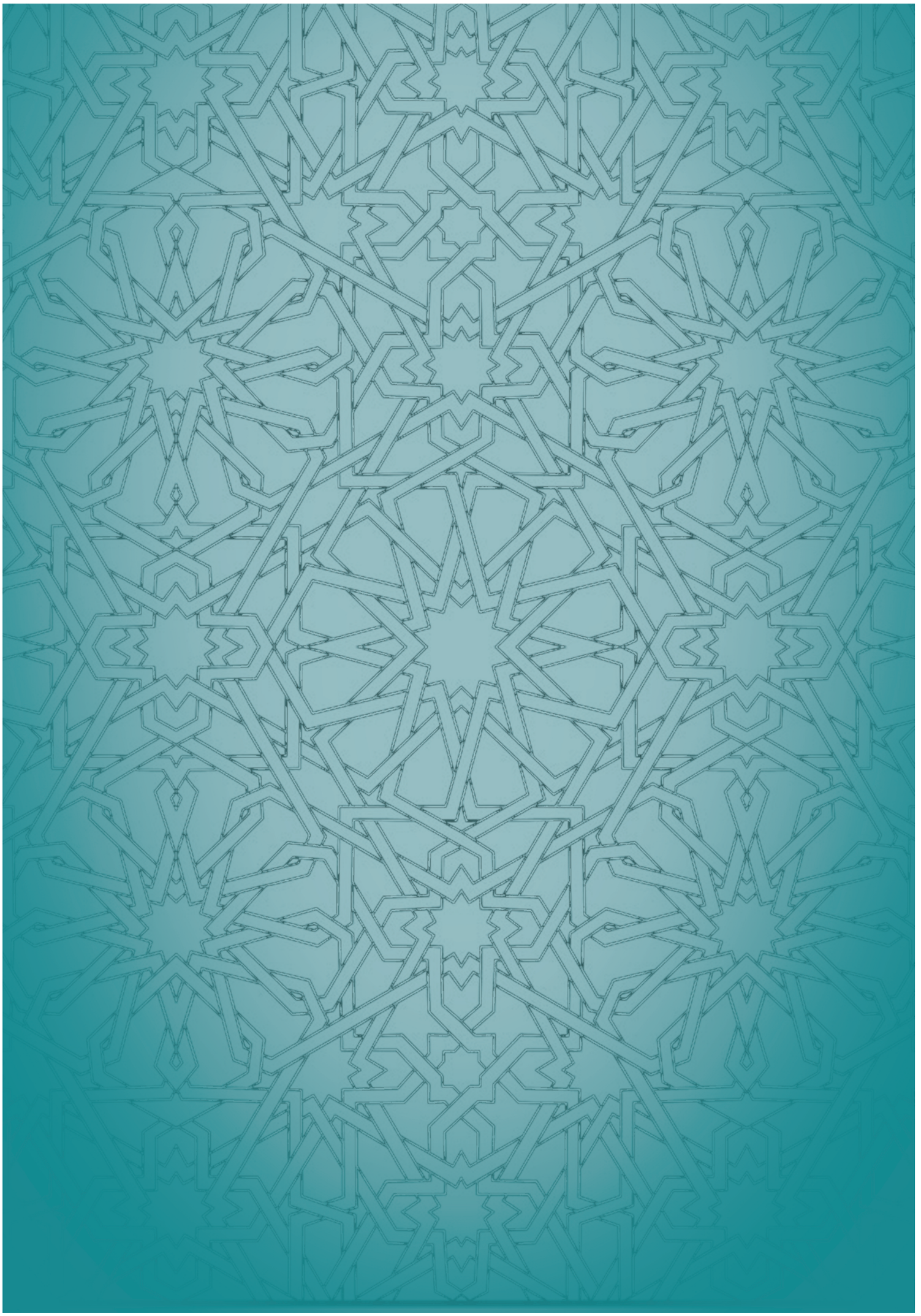

a-a7 Aylin GÖLCÜK_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:07 Page 2

Bir Hafıza Mekânı Olarak Kasr-ı Hümayun

Aylin GÖLCÜK*

Karşımıza Saray-müze[1], Küçük Saray[2] ya da Sultan Aziz'in Av köşkü[3], gibi ibarelerle çıkan söz konusu yapıya, biz yazı boyunca İzmit Kasr- ı Hümayunu tabirini kullanmayı tercih ettik. 'Kasr' kelimesi Arapça kökenli olup 'köşk' anlamına gelmektedir, 'Hümayun'kelimesi ise Farsça kökenli olup 'Padişaha ait' anlamı taşımaktadır[4]. Yukarıda belirtildiği üzere bu yapı için kullanılan 'Saray 'kelimesi ise yine Farsça kökenli olup T.D.K. 'ya göre 'hükümdarların ve devlet başkanlarının oturduğu büyük yapı ', 'kamu işlerinin yürütüldüğü büyük yapı 've 'görkemli ve büyük yapı 'gibi çeşitli anlamlar ile açıklanmıştır[5]. Bizi tüm bu tanımlamaları yapmak zorunda bırakan durum aslında konumuz olan yapının yapıldığı tarihten itibaren birçok farklı amaç için kullanılmış olması ve bunun sonucu olarak kent belleğinde farklı adlarla anılmasıdır.

Bu bildiride İzmit Kasr-ı Hümayununun içerisinde cereyan eden olaylar, tarihsel gelişimi içinde anlatılmaya çalışılacaktır.

İzmit Kasra-ı Hümayunu, Kocaeli' nin merkez ilçesi İzmit'in KemalpaşaMahallesi, Saray Yokuşu sokakta,güney ve batıdan yüksek duvarlarla çevrili bir avlunun ortasında yer alır. Müştemilatı ile birlikte geniş bir alana yayılmıştır. İnşa edildiği dönem dikkate alındığında,Körfeze hâkim konumundan dolayı İzmit kent siluetinin önemli bir unsuru olmuştur[6], 19.yy'ın 2. Yarısında İzmit'in kentsel gelişiminde bir dönüm noktası olmuştur[7].

Yapının Tarihçesi

Kasr-ı Hümayun 'un yapım tarihi çeşitli kaynaklarda farklılık arzetmektedir. Tam olarak kanıtlanmış olmamakla birlikte, Kasr-ı Hümayun 'unyerinde, Evliya Çelebi'nin aktardığına göre IV. Murat tarafından yapılmış, 1766 yılında depremden dolayı yıkılmış bir saray vardı[8]. Elimizde bu saray ile ilgili bir veri olmadığı için Kasr-ı Hümayun'un yerinin tayin edilmesinde ne kadar belirleyici olduğu hakkında bir fikrimiz yok. Günümüz araştırmacılarından Şennur Kaya bu eserin yapımını II. Mahmu'a dayandırır ve İzmit Kasr-ı Hümayununun II. Mahmud tarafından yaptırıldığını, Sultan Abdülmecid zamanında yandığını ve nihayetinde Abdülaziz tarafından yeniden yaptırıldığını söyler[9]. Avni Öztüre Sultan II. Mahmut tarafından yapılıp, Sultan Abdülaziz tarafından restore edildiğini, Nail İnal Bey Abdülmecid döneminde başlanıp Abdülaziz döneminde bitirildiğini, Mustafa Cezar

* Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü yüksek Lisans Öğrencisi, e-mail: aylinkomek@hotmail.com

[1] Nevnihal Erdoğan, Sonay Ayyıldız, Mehtap Özbayraktar, Tarihi İzmit Kent Merkezi Mahalleler, Sokaklar, Mimari Eserler, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s.136

[2] Nezih Fıratlı. İzmit Şehri ve Eski Eserleri Rehberi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s.32

[3] Yegan Kâhya. İzmit Sultan Abdülaziz Imperial Hunting Lodge: Restoration Following the 1999 Earthquake, ITU VOL.9, No:12, (2012), s.1

[4] Mustafa Nihat ÖZÖN, Osmanlıca- Türkçe Sözlük, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2008,s.342-424

[5] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cd6c6e50f6008.87033782

[6] Savaş Yıldırım, (2016). İzmit Kasr-ı Hümayun Tavan Resimleri, Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu – II, Kocaeli, CIII, s.1781

[7] Kâhya, İzmit Sultan Abdülaziz…, s.17

[8] Erdem Yücel. İzmit'te Sultan Orhan Gazi Cami, Türk Dünyası Araştırmalar ı (9), İstanbul, 1980, s.197 -205

[9] Şennur Kaya. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmit Kenti, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Doktora Tezi), İstanbul ,2008, s.169-170

a-a7 Aylin GÖLCÜK_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:07 Page 3

ise Abdülaziz'in binayı tamamlatmış veya inşa ettirmiş olduğunu söyler [10]. İsmail Arar,' Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı 'adlı eserinde Kasr'ın yapım tarihi ile ilgili 1874 tarihini verir. Aynı yıl yapılmış olan Haydarpaşa-İzmit demiryolunu da Kasr'ın yapımının gerekçesi olarak gösterir[11]. Çoklu yazarlı bir eser olan Tarihi İzmit Kent Merkezindeki Mahalleler, Sokaklar ve Mimari Eserler adlı kitap ise yapıyı 1861-1876 tarihiyle Sultan Abdülaziz'in tahtta kaldığı süreye tarihlemiştir[12]. Yapının Sultan II. Mahmud'a dayandırılması meselesi Galitekin'e göre doğru değildir.

XIX. Yy.'da Sultan II. Mahmud, yaptığı yeniliklerin halk üzerindeki tesirini bizzat görmek ve halkla olan ilişkilerini güçlendirmek içinmemleket gezilerini başlatmıştır. II. Mahmud, böylece uzun süre payitaht dışına çıkmamış, hatta seferlere de katılmamış padişahların, bu durumunu değiştirmek yolundayeni bir adım atmıştır[13]. Bu vesile ile 7 Eylül 1833 yılında Gemlik-İzmit gezisine çıkmıştır. Bu gezisinde Sultan II. Mahmud Altıncıoğlu Konağında kalmıştır[14]. Sultan II. Mahmud'a Şehzade Abdülmecit Efendi de eşlik etmiştir. Yenilikçi bir Padişah olan II. Mahmud 'un 28 Kasım 1836 tarihli 2. İzmit gezisine oğulları Şehzade Abdülmecid ve Şehzade Abdülaziz dekatılmıştır. Üç gün İzmit'te kalmışlar ve bu arada çeşitli fabrikaları çarşı ve camileri ziyaret etmişlerdir[15]. Bu üç günlük zaman zarfında Kasr-ı Hümayun 'da kalmışlardır. Ancak Galitekin'e göre bu Kasr-ı Hümayun İzmit Tersanesinde bulunan Kasr-ı Hümayun'dur[16]. Nitekim bizim de ulaştığımız Cumhurbaşkanlık Osmanlı Arşivlerinde bahsedilen İzmit Tersanesi ve Kasr-ı Hümayun'unu konu edinen çeşitli belgeler bulunmaktadır[17].

Galitekin savını, İzmit Tersanesinin tamir keşif defterleri ile desteklemekte ve Tersane Kasrı Hümayununun Bahriye Nezareti'ne söz konusu olan Kasr'ın ise Hazine -i Hassa'ya bağlı olduğunu belirterek[18] bu durumun karışıklığa sebep olduğunu söylemektedir.

İsmail Ararise Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı adlı eserinde İzmit Kasrı'nın Abdülaziz zamanında, 1874 yılında, Haydarpaşa-İzmit demiryolu işletmesinin açılması üzerine Padişahın demiryolu ile İzmit'e gitmesi ihtimali göz önünde tutularak istasyona yakın ve körfeze bakan küçük bir tepe üzerinde inşa edilmiş olduğunu yazar[19].

Demiryolundan İzmit Kasr-ı Hümayunu (Salih Zeki koleksiyonu-Foto Kamer)

Sultan Abdülaziz (1861-1876)

Yukarıda üzerinde durduğumuz İzmit Kasr-ı 'nın banisi meselesi karışık görünse de Şennur Kaya, kaynaklarda, günümüzdeki yapının Sultan Abdülaziz tarafından yaptırıldığının genel kabul gördüğünü belirtir[20].

[10] Ahmet Nezih Galitekin. Tarihte İzmit ve İzmit Tarihinde Bir Eşraf Ailesi Soydan'lar, İstanbul, 2011, s.286
[11] İsmail Arar, Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı, Yayımlayan: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 1997, s.33
[12] Nevnihal Erdoğan, Sonay Ayyıldız, Mehtap Özbayraktar, Tarihi İzmit Kent Merkezi Mahalleler, Sokaklar, Mimari Eserler, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s.136
[13] Şerif Korkmaz, Sultan Abdülmecid'in İlk Memleket Gezisi, OTAM,25/ Bahar 2009
[14] Kaya, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e…, s.199
[15] Korkmaz, Sultan Abdülmecid…, s. 85
[16] Galitekin, Tarihte İzmit…, s.287
[17] Belgeler için bkz: Cumhurbaşkanlık Devlet Arşivleri, İ. DH. / 431-28563
[18] Galitekin,Tarihte İzmit…, s.287
[19] İsmail Arar, Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı, Yayımlayan: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 1997, s.33
[20] Kaya, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e… ,2008, s.199

a-a7 Aylin GÖLCÜK_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:07 Page 4

Sultan Abdülaziz Mısır ve Avrupa'ya ziyarete giden ilk ve tek Osmanlı padişahı olarak dikkati çekmektedir[21]. Avrupa gezisi sırasında Batı'nın kentlerini, binalarını, yaşayış tarzı ve sanat eserlerini bizzat gören Sultan Abdülaziz, geziden sonra döndüğü İstanbul'da benzer çalışmalar başlatmıştır. 1867 Paris Evrensel Sergisi dönüşünde Viyana'da da Belveder Sarayı ve Ambras Galerisi'ndeki resim ve heykellerden oluşan sanat eserlerini dikkatlice incelemiştir. Gördüğü heykellerden etkilenen Abdülaziz dönüşünde kendi heykelini yaptırarak, bu alanda ilk ve tek Osmanlı hükümdarı olarak da tarihe geçmiştir. O'nun bu tutumu Osmanlı Sanatında Heykelin benimsenip yerleşmesine öncülük etmiştir[22].

Sultan Abdülaziz, başta resim olmak üzere müzik ve tiyatroya özel ilgi göstermiştir. Türk resim sanatı açısından büyük önem taşıyan ressamları yurt dışına eğitim almaları için göndermiş ve yurt dışından getirttiği ressamları saray ressamı olarak görevlendirmiştir[23]. Sultan Abdülaziz'in de resim konusunda yetenekli olduğu, sipariş verdiği resimlerin eskizlerini çizdiği belirtilmektedir. Ayvazovski bu konuyla ilgili şöyle bir yazı yazmıştır: "… Ben ressamım; pek çok resim müsveddesi gördüm, lâkin dünyada bir sandalın vaz 'a mahsus olan halini böyle dört çizgi ile irâeye (göstermeye) muvaffak hiçbir ressam tasavvur edemem"[24]. Donanmaya verdiği değerle Batılı Devletlerin de dikkatlerini üstüne çeken[25], Abdülaziz'in,donanmaya olan sevgisi İzmit Kasr-ı Hümayun 'un üst kat Divanhanesindeki "gemi tasvirleri" ile İzmit Kasr-ı Hümayun'una da yansımıştır.

İzmit Kasr-ı Hümayunu üst kat Divanhane Güney duvarında yer alan Gemi tasvirli duvar resimleri

Mimarî Üslûp

Bir Batılılaşma[26] devri eseri olan İzmit Kasr-ı Hümayunu, İstanbul 'da da çok sayıda batılı tarzda eserin mimarı[27] olan Karabet Balyan tarafından Neoklasik üslupta yapılmıştır. Tamamıyla batı Avrupa Fransız mimarisinin o zamana ait özelliklerini taşır. Zemin katta büyük bir mermer döşeli salonun iki yanında şömineli iki oda vardır. Bunların gerisinde de abidevi bir merdiven ile yukarı çıkılır. Burada büyük bir divanhane ve bunun iki yanında iki yatak odası vardır. Sağdaki odaya mermer kaplı bir banyo dairesi kapı vasıtasıyla bağlıdır. Solda ise tuvalet ve çatıya çıkan merdiven bulunmaktadır[28]. Bahçesinde bulunan Agavat binası ve Seyis binası ile birlikte İzmit körfez panoramasınahâkim bir tepeye kurulmuştur. İstanbul'dayer alan sahil sarayları gibi artık eskinin eklemlenen binalarının tersine tek seferde planlanıp bitirilen bir mimari anlayışın ürünüdür.

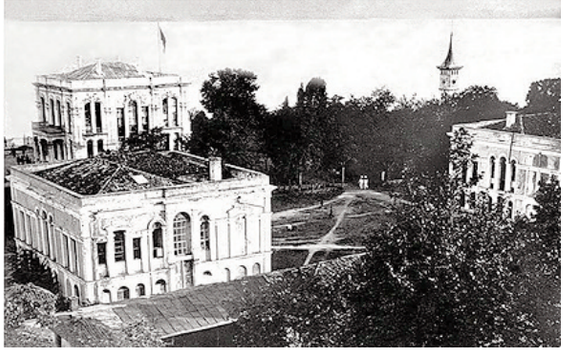

İzmit Kasr-ı Hümayunuve bahçesinde yer alan müştemilatlar. (Fotoğrafta tarih belirtilmezken 1901 tarihinden sonra çekilmiş olmalıdır. Zira fotoğrafta Sultan II. Abdülhamid tarafından yaptırılmış olan Saat Kulesi de görülmektedir.)

[21] Mesut Dündar. Beylerbeyi Sarayı, TC. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, (Doktora Tezi)2008, s.167

a-a7 Aylin GÖLCÜK_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:07 Page 5

Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) Zamanında İzmit Kasr-ı Hümayun

Ülkede gelişen farklı düşünce akımları, Batılılaşmanın getirdiği yeni kurumlar ile eski kurumlar arasındaki çekişmeler Sultan Abdülaziz devrinin sonunu getirmiştir[29].Sonrasında yeğeni V. Murad' ın tahta geçirilmesi (1876) ve yalnızca 3 ay tahtta kalmasının ardından onun da tahttan indirilerek yerine II. Abdülhamid'in (1876-1909) geçirilmesi Osmanlı Devleti'nin siyasi açıdan yaşadığı sıkıntıların bir göstergesi olarak okunabilir.

33 yıl tahtta kalan Sultan II. Abdülhamid devrinde Tanzimat öncesi geleneğe dönülmüş ve Sultan Yıldız Sarayı'nın dışına bile nadiren çıkmıştır[30].

Sultan II. Abdülhamid döneminde Kasr-ı Hümayun 'a efrad-ı cedide (yeni askere alınan erler) yerleştirilirken 1894 depreminde bina zarar görmüş ve bilahare tamir olunmuştur[31].

Sultan II. Abdülhamid, İzmit'e ziyarette bulunmamasına karşılık İzmit'te varlığını hissettirmeye devam etmiştir.1886 tarihli bir belgeye göre İzmit Kasr-ı Hümayunu civarında bir Millet Bahçesi çalışması başlatılmıştır[32] ve ayrıca II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. Yılı dolayısıyla Kasr-ı Hümayun 'un Saltanat Kapısı yönünde bir saat kulesi inşa ettirilmiştir[33].

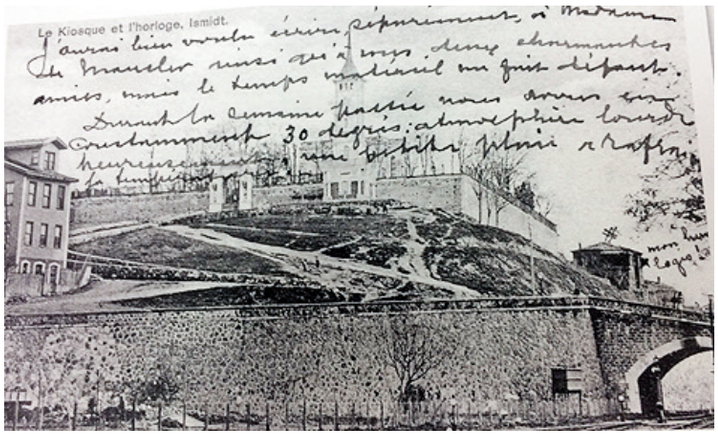

İzmit Saat Kulesi. Seyfettin Ünlü Arşivi 1910

[22] Dündar, Beylerbeyi …, s.168
[23] Sultan Abdülaziz, Şeker Ahmet Paşa ve Süleyman Seyyid'i resim eğitimi için Avrupa'ya yollamış ve Ayvazovski, Chlebowski, Guillemet ve Berton gibi sanatçıları Saray ressamı olarak görevlendirmiştir. Bk.:Dündar, Beylerbeyi…, s.166
[24] Hikmet Toker. Sultan Abdülaziz Döneminde Osmanlı Sarayı'nda Mûsikî, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Doktora Tezi)İstanbul,2012, s.78
[25] İngilizlerin, Sultan Abdülaziz'in kurduğu devasa donanmadan rahatsızlık duydukları ve bu nedenle de bir şekilde Sultan Abdülaziz 'in ölümünde parmakları olduğu şeklinde yayınlar vardır. bk.: Toker. Sultan Abdülaziz…, s.70
[26] "Batı Avrupa'da on altıncı on yedinci asırlarda bilimde gerçekleştirilen atılım yanında Rönesans ve Reformasyon hareketleri de Avrupa'da büyük bir manevi kalkınmaya ön ayak oldu. On sekizinci yüzyıl aydınlanma hareketi bu gelişmenin parlak bir uzantısını ve devamını teşkil eder. Yine on beşinci ve on altıncı asırlardan başlayarak Avrupa'nın sınai faaliyette veteknolojide, gelişmeler kaydettiğini görüyoruz. Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'daki bu gelişmeler karşısında kayıtsız kalamazdı. Bu bir bakım şundan dolayı imkansızdı ki, bilim düşünümdeki gelişmelerin hiç değilse somut etki ve yankılarının daha fazla uzun vadeli olarak kendilerini hissettirmelerine karşılık endüstri ve teknolojideki yeniliklerin insan yaşamı üzerindeki etkileri çok daha kısa ve daha dolaysız olarak belirli biçimlerde hissolunurlar. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'nın sınai ve teknolojik yeniliklerine ayak uydurmaya, kalburüstü yenilikleri günü gününe takip etmeye çalıştı. Fakat bunda ancak sınırlı ölçüde başarılı olabildi. Çünkü temeldeki bilim ve tefekkür gelişme ve dönüşmelerine ister istemez uzak ve yabancı kalmaktaydı. "Ord. Prof.Dr. Aydın Sayılı. Batılılaşma Hareketimizde Bilimin Yeri ve Atatürk, 1985 / dergipark.org.tr
[27] Kasr-ı Hümayun Mimarı Karabet Balyan, Sultan II. Mahmud, Abdülmecid ve Abdülaziz olmak üzere üç padişaha mimarlık yapmış olup eserleri arasında: Dolmabahçe Sarayı, Salı Pazarı Sahil Sarayı, Çırağan Sarayı, Ortaköy Cami, Harbiye Binası Sultan II. Mahmud Türbesi bulunmaktadır. bk:Fıratlı, İzmit Şehri ve Eski Eserleri Rehberi, s.3
[28] Fıratlı, İzmit Şehri…, s.33
[29] Mesut Dündar. Beylerbeyi…, s.169-170
[30] Haluk Selvi. SultanV. Mehmed Reşad 'ın İzmit Seyahati, Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu- II, Kocaeli -2016,c.II, s.925
[31] Galitekin.Tarihte İzmit…, s.289
[32] Cumhurbaşkanlık Devlet Arşivleri.DH.MKT. /1577-16 /H-18-04-1306
[33] Fıratlı, İzmit Şehri…, s.31

a-a7 Aylin GÖLCÜK_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:07 Page 6

Sultan V. Mehmed Reşad (1909-1918)

Sultan II. Abdülhamid'in ardından tahta geçen V. Mehmed Reşad (1909-1918), 40 yılın ardından memleket ziyaretlerine yeniden başlamıştır[34].

Sultan V. Mehmed Reşad 'ın İzmit'e gerçekleştireceği geziyi düzenleyen Dahiliye Nezareti, 22 Ekim 1909'da İzmit Mutasarrıfı Cemal Bey'e Sultan V. Mehmed Reşad'ın İzmit'e yapacağı ziyaret için yapılan hazırlıkların nasıl gittiğini ve Padişahın kalacağı İzmit Kasr-ı 'nın durumunu sormuştur. Mutasarrıf Cemal Bey uzun zamandır kullanılmayan bu yapının Sultan'ın kalması için uygun olmadığını belirtmiş bunun üzerine Sultan Kasr-ı Hümayunda kalmamış ancak memurları ve kendisine verilen hediyeleri orada kabul etmiş, kendisi de birçok ihsanda bulunmuştur[35].

Sultan V. Mehmed Reşad'ın Kasr-ı Hümayun'dan ayrılışı

Millî Mücadele Yıllarında (1919-1923) Kasr-ı Hümayun

Osmanlı İmparatorluğu 1914 yılında 1. Dünya Savaşı katılmış, İzmit Kasr-ı Hümayunu savaş sırasında karargâh olarak kullanılmış ve 1917 tarihinde İngiliz Kıtaat-ı Askeriyesi Umum Kumandanı General Majör Kruger'in İzmit Kasr-ı Hümayunu'nu ziyareti esnasından lüzumundan bahisle buranın tahliyesi için İstanbul'da teşebbüsatta bulunacağını ifade eylediği bir belge bulunmaktadır[36]. Yine bu dönemde İzmit Kasr-ı Hümayun'u, Hükümet Konağı'nın 9 Şubat 1918'de yanması üzerine Hükümet Konağı olarak kullanılmaya başlanmıştı[37]. 11 Temmuz 1919 tarihli bir belgede ise İngiliz Mümessili Askerisinin Kasr-ı Hümayunu işgal etmiş olduğu belirtilmektedir[38]. Bu işgalden sonra İzmit Kasr-ı Hümayunu geri alınmış ve tekrar Hükümet Konağı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Birinci Ordu Kumandanı Sakallı Nurettin Paşa'nın da aralarında bulunduğu 1. Ordu'nun Subayları (1923)

[34] Haluk Selvi. Sultan V. Mehmed Reşad 'ın İzmit Seyahati (27 – 28 Ekim 1909), Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Sempozyumu – II, Kocaeli ,2016, c.II, s.925
[35] Selvi, Sultan V. Mehmed…, s.930
[36] Cumhurbaşkanlık Devlet Arşivleri. DH. ŞFR. /627-136-
[37] Kaya,Tanzimat'tan Cumhuriyet'e…, s.85-88
[38] Cumhurbaşkanlık Devlet Arşivleri. DH. ŞFR:/629 – 59

a-a7 Aylin GÖLCÜK_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:07 Page 7

Ali Kemal Vak'ası

Millî Mücadele yıllarında Kasr'da gerçekleşen tarihi olaylardan birisi de Millî Mücadele karşıtı yazılarıyla halkın öfkesine ve düşmanlığına maruz kalan Peyam-ı Sabah gazetesinin başyazarı Ali Kemal'in, İstanbul'da Teşkilat-ı Mahsusa mensubu iki kişi tarafından yakalanıp, İstiklal Mahkemelerinde yargılanması için Ankara'ya götürülmek üzere İzmit'e getirilmesidir. Gazeteci Ali Kemal Kasr-ı Hümayununda İzmit 1. Bölge Komutanı olan Sakallı Nurettin Paşa'ya götürülmüştür. Nurettin Paşa ile aralarında geçen konuşmada Ali Kemal şunları söylemiştir:

"Bu davanın muvaffak olacağını hiç tahmin etmiyordum. Muvaffakiyetsizlik halinde ise, büyük devletleri daha ziyade şiddete sevk ederek vatanın tamamıyla harap olmasına sebep olunacaktı… Ben, Türk Milleti'nde bu kadar büyük yaşama gayreti ve mücadele ruhu olduğunu bilmiyordum. Bu bilgisizliğimden dolayı mazur görülmeliyim. Çünkü hayatımın büyük kısmı Avrupa'da geçmiştir. Türk Milletini tanımıyormuşum, tanıyamamışım[39]. Bu konuşmanın ardından Ali Kemal dışarı çıkarılmış, İzmit Kasr-ı Hümayununun kapıları Ali Kemal'e kapatılmış ve belki de ölüme terk edilmiştir. Ali Kemal Ankara'ya götürülemeden halk tarafından linç edilmiştir.

Peyam-ı Sabah Gazetesi Baş Yazarı Ali Kemal (Ö.6 Kasım 1922)

Kasr-ı Hümayun'da Bir Fransız

İzmit Kasr-ı Hümayununda gerçekleşen önemli olaylardan biri Fransız yazar Claude Farrère'nin 18 Haziran 1922'de Mustafa Kemal ile bir görüşme yapmak istemesi ve bunun kabul edilmesi üzerine Mustafa Kemal'in aynı gün İzmit'e gelmesi ve 19 Haziran'da bu görüşmeyi gerçekleştirmeleridir. Büyük sevgi gösterileri ile karşılanan Claude Farrère Atatürk'e aslında buraya kendi inisiyatifi ile değil bir görev üzerine gönderildiğini itiraf etmiştir.[40] Buna rağmen Atatürk tarafından hoş karşılanmış, kendi adına düzenlenen çay partisinde bando mızıka ve asker eğlenceleri ile ağırlanmıştır[41].

Claude Farrère ve Mustafa Kemal İzmit Kasr-ı Hümayun 'da yemekte (19 Haziran 1922)

[39] Fevzi Çakmak. Kuva-yı Milliye Hareketine Karşı Farklı Bir Bakış:" Ali Kemal, Kuva-yı Milliye 'nin 90. Yılında Batı Anadolu " Uluslararası Sempozyum Bildirileri 6-8 Eylül 2009, 1.Basım 2010, İzmir, s.20-21

[40] https://tr.ambafrance.org

[41] Tarık Saygı. Millî Mücadele'de Atatürk ile Claude Farrère 'nin İzmit 'i Ziyareti, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi,7 Ekim 2013 -Nisan 2014, s.83

a-a7 Aylin GÖLCÜK_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:07 Page 8

Atatürk "eğer dostumuz Claude Farrère seyahatlerine İstanbul'da hitam verselerdi seyahati natamam kalmış addetmek zaruri olurdu. Bugün hakiki manzarasını görmek için böyle esaret altında bulunan değil, hürriyet ve istiklalini muhafaza etmekle bahtiyar olan bir muhite gelmek lazım geliyordu" demiştir[42].

Claude Farrère görüşmesi ile ilgili önemli bir husus da şudur ki M.Kemal, Claude Farrère'nin kendisiyle görüşme arzusu ile ilgili telgrafı aldığında, olumlu yanıt vermesine karşılık, Padişah'ın Stockholm Elçisi Galip Kemal Bey'i kabul edemeyeceğini bildirmiştir[43]. Bu tavır, Anadolu mücadelesi ile Payitaht arasında köprü kurulmasının önüne geçme çabası olarak yorumlanabilir.

İstanbul'dan Gelen Ilımlı Gazeteciler

M. Kemal Atatürk ve Fransız yazar ve Diplomat Claude Farrère'nin bu görüşmesinden 81 gün sonra, yeni bir Devlet oluşumuna olanak verecek olan Büyük Taarruz gerçekleşmiş ve düşman karşısında büyük bir zafer kazanan Türk Milleti için artıksavaş bitmiş siyasi süreç başlamıştır.

M. Kemal Atatürk, savaş meydanında kazandığı bu zaferi siyasi olarak da taçlandırmak istemiş ve bu yolda adımlar atmıştır. M. Kemal Atatürk 14 Ocak'tan 20 Şubat'a kadar otuz beş gün sürecek bir Anadolu gezisine çıkmıştır[44]. 16 Ocak 1923 tarihinde İzmit'e gelen M. Kemal, burada İzmit Kasr-ı Hümayun'unda[45] İstanbul basının ılımlı gazetecilerinden oluşan bir grupla önemli bir toplantı gerçekleştirmiştir. Kurtuluş savaşı mücadelesi boyunca Basını etkili bir biçimde kullanan M. Kemal bu toplantıyla, halkın yeniliklere karşı aydınlatılması ve basının hükümet ile iş birliği içerisinde olmasını amaçlamıştır. Toplantıya katılan gazeteciler daha sonra, yapılması planlanan değişiklikler hakkında kamuoyunu hazırlamak görevini üstlenmişlerdir[46]. Toplantıya;

İstanbul Mebusu Adnan Bey (Adıvar)
Halide Edip (Adıvar)
Vakit Başyazarı Velid Bey (Ebuzziya)
İleri Başyazarı Suphi Nuri Bey (İleri)
İkdam Yazarı Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)
Tanin Yazarı İsmail Müştak Bey (Mayakon)
Akşam Yazarı Falih Rıfkı Bey (Atay)
İleri Yazarı Kılınçzade Hakkı Bey (Kılıç) katılmıştır[47].

Toplantıda İstanbul'un geleceği, Halifenin görev ve yetkileri, Ankara'nın başkent olması, yeni anayasa, yeni Türk Devleti'nin kesin ve sürekli şeklini sağlayacak ve belirleyecek bir yasa olup olmayacağı şeklindeki çok önemli konular hakkında M. Kemal'e sorular sorulmuştur[48].

Yapılan bu görüşmelerin dikkat çekici bir yanı vardı o da şudur ki bu toplantıdaki konuşmalar, her zaman olduğu gibi Atatürk 'ün yaverleri ya da özel kalemi tarafından değil Meclis'in dört stenografı tarafından kayıt altına alınacaktı. Bu durum, bu toplantıya ayrı bir önem verildiğini göstermekte idi.

İstanbul Gazetecileri İzmit'te (16-Ocak -1923)

[42] Saygı,Millî Mücadele'de…, s.85
[43] Zeki Sarıhan. Kurtuluş Savaşı Günlüğü 4, Sakarya Savaşından Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921 – 20 Kasım 1922)Ankara, s.479

a-a7 Aylin GÖLCÜK_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:07 Page 9

İzmit Kasr-ı Hümayunu Etrafındaki Düzenlemeler

1933 tarihine gelindiğinde Hükümet konağı olan İzmit Kasr-ı Hümayununun yamacına, bugün hala Cumhuriyet törenlerinin yapıldığı, Cumhuriyet Meydanı düzenlenmiştir[49]. Cumhuriyet'in 10. Yılı anısına düzenlenen meydanda Heykeltıraş Nejat Sirel tarafından mermer bir kaide üzerine oturan bronz bir Atatürk heykeli bulunmaktadır[50]

İzmit Kasr-ı Hümayunu 'nun Güneyinde yer alan Atatürk Heykeli

1967 yılına kadar Hükümet Konağı olarak kullanılan İzmit Kasr-ı bu tarihten sonra müze olarak kullanılmaya başlanmıştır. SEKA Kâğıt fabrikasının inşasında ortaya çıkarılan tarihi eserler uzun zaman boyunca Merkez İlkokulu ve Sümer İlk Okulu'nda muhafaza altına alınmışlardır. İkinci Dünya savaşı yıllarında Kâğıt Fabrikası içinde bir müze kurma düşüncesi hasıl olmuşsa da bu gerçekleştirilememiştir. Sonunda eserle 1947 yılında İstanbul'a gönderilmiştir. 1964 yılında İzmit Kasr-ı müze yapılmak istenmiş ancak dönemin Valisi Kasr-ı valilik makamı olarak işgal edince müze fikri yineertelenmiştir. Sonunda Müzeler Genel Müdürlüğü'nden Arkeolog Mahmut Akok Müzeyi düzenlemiş ve İzmit'in kurtuluş gününde 28 Haziran 1967 'de müze resmen açılmıştır.[51]

Saray- Müze

[44] İsmail Arar. Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı,1997, s.14
[45] Arar, Atatürk'ün İzmit…, s:33, Mustafa Kemal Eskişehir – İzmit Konuşmaları (1923). Kaynak Yayınları,3. Basım (1999), İstanbul, s.83.
[46] Deniz Gültekin, Cumhuriyetin İlanı Sonrası Atatürk Dönemi Türk Basını (1923-1938), s.2
[47] Mustafa Kemal Eskişehir – İzmit Konuşmaları (1923). KaynakYayınları, 3. Basım (1999), İstanbul, s.83
[48] Osman Akandere., Atatürk 'ün İzmit Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar, Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu – III, c: II, Kocaeli,2017, s.1233
[49] Kaya,Tanzimat'tan Cumhuriyet'e…, s.251
[50] Fıratlı, İzmit Şehri…, s.31-32.
[51] Fıratlı, İzmit Şehri…, s.34-35.

a-a7 Aylin GÖLCÜK_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:07 Page 10

Sonuç

Yukarıda da değindiğimiz üzere İzmit şehri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma çabalarının temas ettiği bir şehirdir.

İmparatorluğun 18. 19. yy'larda sanayileşme adına İzmit şehrine yaptığı yatırımlar, bu yatırımların kontrolleri ve İmparatorluk tebaasının bu gelişmelere verdiği tepkilerin ölçülebilmesi gerekliliği Padişahların İzmit'e ziyaretlerini gerekli kılmıştır.

Bu ziyaretler esnasında konaklayabilecekleri bir temsil binasına ihtiyaç duyulması üzerine Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılan (1861-1876)bugünkü İzmit Kasr-ı Hümayunu, yapıldığı tarihten itibaren İzmit şehri için adeta bir "Hafıza Mekânı" olmuştur.

Yapı, Osmanlı İmparatorluğu Padişahlarından Sultan Abdülaziz ve Sultan V. Mehmed Reşad'ı ağırlamış, II. Abdülhamid'in varlığını ise kendisini çevreleyen duvarların dışına yapılan Saat Kulesi ile hissetmiştir. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'ni kuracak olan M. Kemal'i, silah arkadaşlarını, Fransız bir diplomat ve Gazeteci olan Claude Farrère'i, Muhalif bir Gazeteci olan Ali Kemal'i, bir grup İstanbullu ılımlı Gazeteciyi de ağırlamış ve hepsini hafızasına kaydetmiştir.

Sultan Abdülaziz'in inşa ettirmesi sonucunda Osmanlı Devleti'nin İzmit'teki temsil yapısı olan eser, daha sonra Osmanlı Devleti'ni yıkmak isteyen emperyalist güçler karşısında direniş gösteren Anadolu Halkı'nın temsil yapısı olmuştur. Zaman içinde hükümet Konağı, Türk Askeri Karargâhı olarak ve İşgal için gelen İngilizlerce Karargâh olarak kullanılmıştır.

16 Ocak 1922'de Atatürk'ün İzmit Kasr-ı'nda bir araya getirdiği gazetecilere ilk kez Cumhuriyet rejiminin sinyalleri burada verilmiş ve muhalif gazeteci Ali Kemal ölüme bu Kasr'da yaptığı görüşmeden çıkınca yakalanmıştır. İngiliz Askerler İzmit'i işgal ettiklerinde kendilerine savaşı yönetecek bir yer aramış ve onlar da Kasr-ı Hümayunu seçmişlerdir.

Kasr-ı Hümayunun Batı yönüne, Cumhuriyet'in ilan edilmesini takip eden yıllarda Cumhuriyet törenlerinin kutlanması amacıyla bir meydan eklenmiştir (1933). Atatürk Heykeli'nin de bu meydana eklenmesi ile birlikte bugün Kasr-ı hümayun ve çevresi okunması gereken bir tarih kitabına dönüşmüştür. Tüm bu gelişmeler yalnızca İzmit'in değil Türkiye'nin de monarşiden cumhuriyete geçiş hikayesini kronolojik bir biçimde gözler önüne sermektedir.

Toplumu bir arada tutan ülkü birliğinin gerçekleşmesi için toplumsal bilince ihtiyaç vardır. Bu bilincin gelişmesinde ise İzmit Kasr-ı gibi tarihi hafızası olan mekanlara ihtiyaç duyulur. Bu tür mekanlar ve içinde vuku bulan vak'aların toplamı,toplumu oluşturan bireylerde aidiyet duygusu yaratmaktadır.

Konumuz olan yapı bugün, hem sahip olduğu mimarlık anlayışını yansıtan hem de içinde cereyan eden olayların atmosferini yaşatan bir anıt olarak ziyaretçilerini beklemektedir.

a-a7 Aylin GÖLCÜK_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:07 Page 11

Kaynakça

Cumhurbaşkanlık Devlet Arşivleri (CDA)

Dahiliye Nezareti Evrakı Şifre Kalemi (DH. ŞFR.)

Dahiliye Nezareti Evrakı Mektubi Kalemi (DH.MKT)

Diğer Kaynaklar

Akdere, Osman. "Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar", Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III, c: II, Kocaeli, 2017

Arar, İsmail. Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı, Yayınlayan: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş, Eylül ,1997

Çakmak, Fevzi. ''Kuva-yı Milliye Hareketine Karşı Farklı Bir Bakış Ali Kemal", Kuva- yı Milliye'nin 90. Yılında Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 6-8 Eylül 2009, 1. Basım, İzmir, 2010

Dündar, Mesut. Beylerbeyi Sarayı, T. C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2008

Fıratlı, Nezih. İzmit Şehri Eski Eserleri Rehberi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971

Galitekin, Ahmet Nezih. Tarihte İzmit ve İzmit Tarihinde Bir Eşraf Ailesi Soydan'lar, İstanbul, 2011

Gültekin, Deniz. Cumhuriyet'in İlanı Sonrası Atatürk Dönemi Türk Basını (1923-1938)

Kâhya, Yegan. İzmit Sultan Abdülaziz İmperial Hunting Lodge: Restoration Following the 1999 Earthquake, ITU, VOL. 9, No: 12, 2012

Kaya, Şennur. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmit Kenti, İstanbul Teknik üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2008

Korkmaz, Şerif. Sultan Abdülmecid'in İlk Memleket Gezisi, OTAM, 25/ Bahar 2009

Mustafa Kemal Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923) Kaynak Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 1999

Sarıhan, Zeki. Kurtuluş Savaşı Günlüğü 4, Sakarya Savaşından Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921- 20 Kasım 1922), Ankara

Saygı, Tarık. Millî Mücadelede Atatürk ile Claude Farrère' nin İzmit'i Ziyareti, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 7 Ekim 2013- Nisan 2014)

Selvi, Haluk. ''Sultan V. Mehmed Reşad' ın İzmit Seyahati", Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu- II, Kocaeli, 2016

Toker, Hikmet. Sultan Abdülaziz Döneminde Osmanlı Sarayında Musiki, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul ,2012

Yıldırım, Savaş." İzmit Kasr-ı Hümayun Tavan Resimleri", Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II, Kocaeli, 2016

E-Kaynaklar

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cd6c6e50f6008.87033782

https://tr.ambafrance.org

https://www.kirmizilar.com/tr/index.php/konuk-yazarlar2/2624-batililasma-hareketimizde-bilimin-yeri-ve-ataturk

a-GİRİŞ 1. CİLT 2_Tarih Sempozyumu 24.2.2020 11:08 Page 10

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

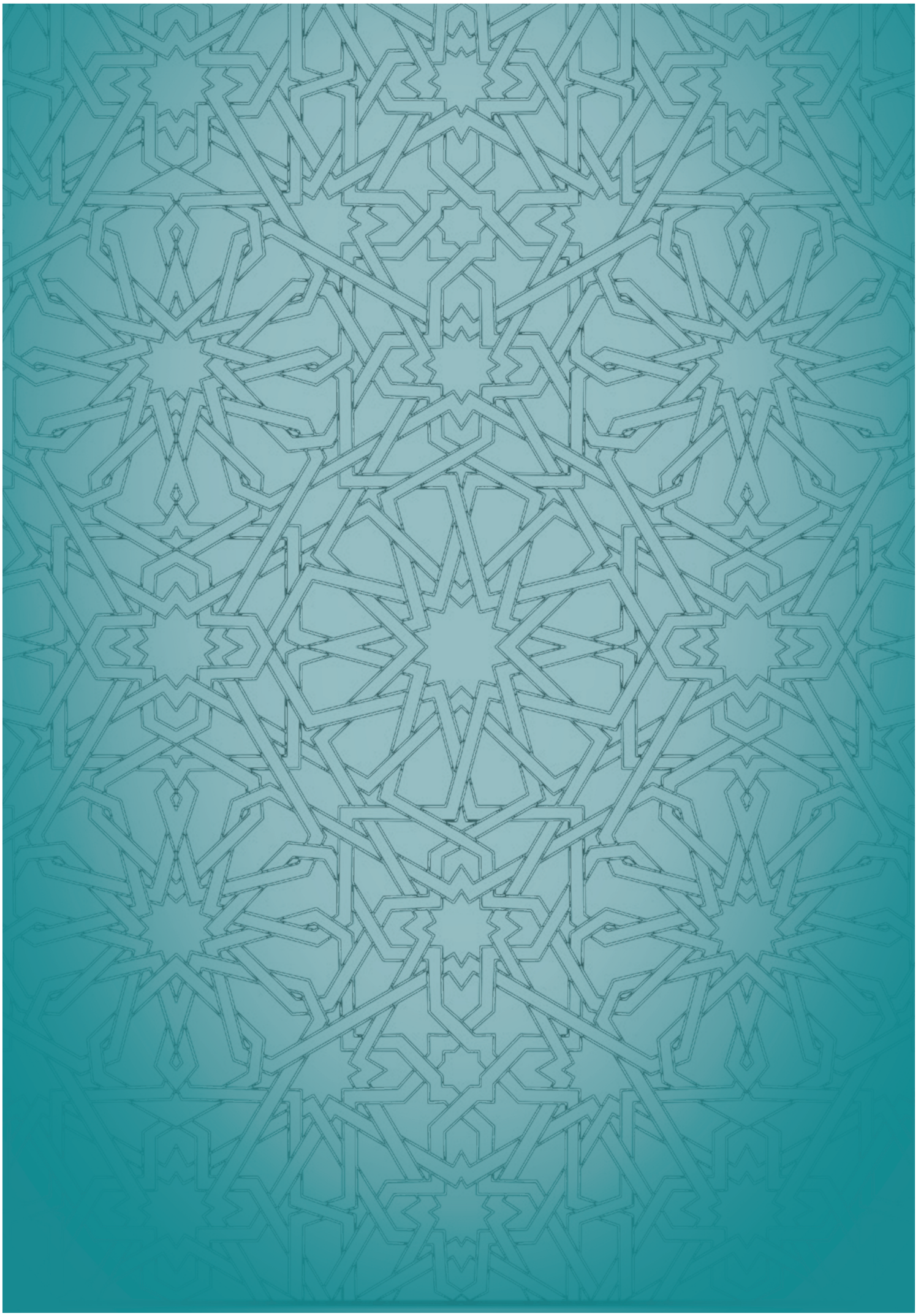

a-a8 Yusuf ÇETİN_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:09 Page 2

Kocaeli ve Çevresinde Orhan Gazi Döneminde İnşa Edilen Çantı Camilerin Plan ve Fonksiyonları Üzerine Bir Değerlendirme

Yusuf ÇETİN*

Giriş

Kuruluşundan beri temel felsefesi gaza ve cihad olan Osmanlı Devleti'nde idareciler Allah yolunda mücadelede bulunarak Allah'ın adını ve hükmünü yüceltmek amacıyla birer mücahid ve gazi olarak fetih faaliyetlerinde bulunmuşlardır. İdareleri altındaki halkları Allah'ın emaneti olarak görüp adalet, insaf, dürüstlük ve merhamet ile yönetmişlerdir[1]. Bu düstur ile hareket eden ve Osmanlıları bir uç beyliğinden devlet aşamasına getiren Orhan Gazi, babası Osman Bey'in izinden yürüyerek fetih yönünü Batı'ya çevirmiş, Bizans Devleti'nin merkezi yönetiminde görülen basiretsizlik yüzünden güney Marmara bölgesindeki Rum tekfurlarının bağımsız davranmalarını fırsat bilerek bu bölgedeki kentleri teker teker ele geçirmeye başlamıştır. 1326'da Bursa'nın fethinden sonra 1327'de Kandıra, Karamürsel ve Aydos (Kartal) ele geçirilmiş, nihayet İstanbul yolu üzerinde en büyük engel olan Nikomedeia (İzmit) 1331'de kuşatılmış ve 1337'de fethi tamamlanmıştır. Fetihten hemen sonra yeni fethedilen yerlerin imarı için mimari alanda yapılanmaya hız verilmiştir. Bölgede Orhan Gazi adı ile anılan ancak son dönemlerde yeniden inşa edilen birçok yapının adının Orhan Gazi'ye ait vakıf kayıtlarında dazikredilmesi bu yoğun imar faaliyetlerine işaret etmektedir[2].

Orhan Gazi bu fetihlerde ve devletin kuruluşunda Ortaçağ Türk-İslam dünyasının ekonomik, mistik ve siyasi güce sahip bir teşkilatı olan ahilerden azami ölçüde yararlanmıştır. Bu fetihler sırasında Şeyh Edebalı başta olmak üzere, babası Osman Gazi'nin yakınında yer alan ahi şeyh ve önderleriyle Orhan Gazi'nin de çok sıkı bir ilişkisi olduğu dönemin en önemli kaynakları olan Aşıkpaşazade ve İbni Batuta anlatmaktadır[3]. Aynı zamanda kendisi de bir ahi unvanı taşıyan Orhan Gazi yeni fethedilen bölgelerde hızlı bir imar faaliyetine girişmiş kurulan zaviyeler ve camilere ahi dervişler görevlendirerek bu bölgelerde Türk-İslam kültürünü yayma faaliyetlerini başlatmıştır. Ömer Lütfi Barkan'ın "Kolonizatör Türk Dervişler" diye adlandırdığı bu dervişler dinî ve sosyal fikirler propagandası ileyeni fethedilen bölgelerdeki halk kütleleri arasında kaynaşmayı ve teşkilatlanmayı sağlamış, temsil ve fütuhat işlerini kolaylaştırarak bu bölgelerin İslamlaşmasında büyük rol oynamışlardır.[4]

Orhan Gazi döneminde fethedilen Kocaeli çevresinde inşa edilen zaviyeler ve Orhan Gazi adıyla anılan bu camiler Osmanlı fütuhat politikasının önemli bir faaliyet alanını oluşturmuştur. Günümüze çok az örneği ulaşabilmiş bu camilerin planları incelendiğinde ahi dervişlerin irşat faaliyetlerine uygun olarak inşa edildikleri ve tamamen fütuhat politikası doğrultusunda işlevlendirildikleri dikkat çekmektedir.

* Prof. Dr. Iğdır Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı, Iğdır-Türkiye, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Ağrı-Türkiye, e-mail: yusufcetin04@hotmail.com.

[1] Nejdet Gök, "Osmanlı Kuruluş Dönemi Çerçevesinde; Ahilik Teşkilatının Marmara ve Kocaeli Bölgesi Fetihlerindeki Rolleri" s. 361. (http://www.kocaelitarihisempozyumu.com/bildiriler2/31.pdf, Erişim Tarihi: 16.12.2018).

[2] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Orhan Bey Vakfiyesi", Belleten, C.V, Ankara 1941, s. 277-278; Ali Himmet Berki, "Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahları", Vakıflar Dergisi, S.V, Ankara 1962, s.128; Enver Konukçu, "Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Sakarya Bölgesi", Sakarya İli Tarihi, Sakarya 2005, s. 76-81

[3] Gök, Osmanlı Kuruluş..., s. 358.

a-a8 Yusuf ÇETİN_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:09 Page 3

Orhan Gazi Dönemi Çantı Camilerin Plan Özellikleri ve İşlevleri

Orhan Gazi dönemine ait kayıtlarda Kocaeli çevresinde Orhan Gazi adı ile anılan birçok çantı cami adı zikredilmektedir. Bu camilerin büyük bir bölümü yıkılmış ve yeniden yapılmış olmalarına rağmen Orhan Gazi hatırasını devam ettirerek aynı adla anılmaktadırlar[5]. Kısmen orijinal özelliklerini koruyarak onarımlarla günümüze ulaşabilen iki çantı cami Sakarya'da bulunmaktadır. Bunlardan ilki Büyük Tersiye (Büyük Esence) Köyü Orhan Gazi Camii'dir[6] (Foto. 1).

Merkez ilçeye bağlı Büyük Tersiye (Büyük Esence) Köyü Camii'nin kitabesi ve vakfiyesi yoktur. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan vakıf kayıtlarında: "Sapanca Kazası'na tâbi Tersiye-i Kebir Kariyesi'nde vâki merhum ve mağfirun-leh Sultan Orhan Cami-i Şerifleri"[7] olarak adı geçen cami çevre köylerde de Orhan Gazi'ye mal edilmektedir. Ayrıca Orhan Gazi ile oğlu Süleyman Paşa'ya ait Evkaf-ı Ada'ya bağlı yerlerde Tersiye Orhan Camii de Orhan Bey adına görülmektedir[8]. Caminin yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber bölgenin Orhan Gazi döneminde tam olarak Osmanlı hâkimiyetine girdiği 1326-1359 yılları arasında yapılmış olabileceği düşünülmektedir.

Orhan Gazi Camii, Büyük Tersiye, Küçük Tersiye ve Hasan Bey köyleri arasında tepe üzerine kurulmuş bir cuma camiidir. Yakın zamana kadar bu üç köy buraya cuma namazına gelmekte idiler. Ancak oldukça harap halde bulunan cami günümüzde kullanılmamaktadır[9].

Tabanı toprak üstüne konulmuş büyük taş temellere oturtulmuş olan cami çantı dediğimiz tarzda 7-10 cm. kalınlığında 20-30 cm. eninde kütüklerden yapılmış olup, köşeler kertme-geçirme şeklinde bir birine bağlanmıştır. Cami daha sonraki dönemlerde dıştan ve içten bağdâdî üstüne sıva ile örtülmüştür. Döşeme kaplamaları hızar biçmesi olan caminin üst örtü içten düzgün olmayan kontrplak ile kaplanmış, dıştan ise kiremitle örtülmüştür[10].

Cami plan bakımından incelendiğinde 15.40x8.60 m. ebatlarında dikdörtgen bir yapıya sahip olduğu, bir giriş bölümü ile harim kısmından meydana geldiği görülmektedir (Çiz. 1). Önceleri caminin doğu ve batı yönünde, harim kısmına paralel yerleştirilen uzun dehlizler sonraki dönemlerde ortadan kaldırılmıştır. Bu dehlize ait izler doğu ve batı duvarlarda mevcuttur (Foto. 2-3).

Sakarya'da onarımlarla daha sağlam bir şekilde günümüze ulaşan ve halen ibadete açık olan tek çantı cami Büyük Kaynarca (Topçu) Köyü Şey Muslihuddin Camii'dir[11]. Cami Kaynarca İlçesi'nin 5 km. kuzeyinde bulunan Büyük Kaynarca (Topçu) Köyü'nde yer almaktadır (Foto. 4, 5).

Sultan Orhan'ın Şeyhülislâm'ı tarafından yaptırıldığı bilinen caminin Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bir de vakıf kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtta: "Evkaaf-ı mülhakadan Yoros Kazası'na bağlı Şeyhler Nahiyesi'nin Kaynarca-i Kebir Nahiyesi'nde Şeyh Muslihuddin Cami-i Şerifi" şeklinde gösterilmiştir[12]. Caminin bânisi olan Şeyh Muslihuddin Efendi Orhan Gazi'nin Veziri Sinanüddin Yusuf Paşa'nın babasıdır. Sinanüddin Yusuf Paşa 1360 yılında vezirliğe tâyin olmuş, Orhan Gazi devrinin son ve I. Murad devrinin ilk veziridir. Babasının ilmiye Salnamesi'ndeki künyesinde: "Gâzi el-gâzât Muslihuddin Musa bin Mecdeldin İsa Çelebi"[13] diye geçmektedir. Şeyh Muslihuddin Camii'nin yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte yöre topraklarının Osmanlı hâkimiyetine girdiği 1326 tarihinden sonraki bir tarihte yapılmış olduğu düşünülebilir.

Taş temeller üzerine oturtulmuş, kalın ahşap kütüklere bindirilmiş tamamı ahşap olan cami, çantı tarzında, uzun kütüklerin kertilip birbirine geçirilmesi ile çivisiz olarak yapılmıştır. 1820 yılında yapılan onarımda duvarlar içten ve dıştan ortalama 4 cm. kalınlığında düzgün tahtalarla kaplanmıştır. Üst örtüsü içten düzgün tahtalar, dıştan kiremit ile kaplıdır. Ahşap beden duvarları üzerinde yer alan

---

[4] Ömer Lütfi Barakan, Kolonizatör Türk Dervişleri, Hamle Yayınevi, İstanbul 1993, s. 12-13.
[5] Yusuf Çetin, Sakarya ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Dini Mimari Eserler, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1999, s. 57-67; Yusuf Burak Dolu, "Kocaeli ve Çevresinde Çantı (Ahşap Yığma) Teknikle Yapılmış Camiler", s-1685-170, (http://www.kocaelitarihisempozyumu.com/bildiriler/103.pdf,Erişim Tarihi:19.12.2018).
[6] Çetin, Sakarya ve Çevresinde..., s. 57-59.
[7] Ekrem Hakkı Ayverdi, İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402),İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1966, s. 124.
[8] Konukçu, Osmanlı Devletinin…, s.81.
[9] Yusuf Çetin, "Kuruluş Dönemi Osmanlı Mimarisine Ait İki Çantı Camii: Sakarya Büyük Tersiye (Büyük Esence) Köyü Orhan Gazi Camii ve Büyük Kaynarca (Topçu) Köyü Şeyh Muslihuddin Camii" Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi, S. 17, 2014, s. 4.
[10] Çetin, Sakarya ve Çevresinde..., s. 57-59.
[11] Çetin, Sakarya ve Çevresinde...,, s. 60-64.
[12] Ayverdi, İstanbul Mimari Çağının..., s. 123.
[13] İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Doğu Kütüphanesi Yayınları, C.I, İstanbul 1971,

a-a8 Yusuf ÇETİN_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:09 Page 4

bol pencerelerle iç mekân aydınlatılmıştır. Beden duvarlarında yapılan eklemelerin ve değişikliklerin izleri ince ve kısa ağaçlardan anlaşılmaktadır[14]. 1910 yılında kapsamlı bir restorasyon geçiren yapı eski sağlam, ağır ve dayanıklı yapısını kaybetmiştir.

Cami, 8.15x13.10 m. ebatlarında dikdörtgen bir plân özelliğine sahiptir. Ortadaki asıl ibadet alanını çevreleyen "U" şeklindeki dehlizi, iki katlı son cemaat yeri ve harim kısmından meydana gelen caminin bir de "U" şeklinde mahfili bulunmaktadır[15] (Çiz. 2).

Kocaeli bölgesinde günümüze ulaşmayan ancak Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından yerinde görülüp planı ve fotoğrafları yayınlanan Kandıra Emirler (Emir Ali) Köyü Orhan Gazi Camii[16] benzer plan özellikleri ile dikkat çeken bir diğer çantı camidir. Orhan Gazi döneminde bölgenin fethinde önemli rol oynayanve Orhan Gazi devrinin ileri gelen komutanlardan birisi ve Timurtaş Paşa'nın da babası olan Kara Emir Ali[17] tarafından yaptırıldığı düşünüldüğünde XIV. yüzyılın başlarında yapılmış olması gerekir.

Ayverdi'nin çizdiği plan ve yapının dış görünüşüne ait fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla dikdörtgen bir plana sahip caminin harim kısmını çevreleyen "U" biçimindeki dehliz burada da dikkat çekmektedir (Çiz. 3) (Foto. 6).

Ayverdi[18]'nin de adından söz ettiği Kandıra yakınlarında Döngeli Köyü Kütükçüler Divanı'nda bulunan Orhan Gazi Camii, Orhan Gazi'nin Kandıra ilçesini fethi sırasında 1302 yılında cuma cami olarak yaptırılmıştır[19]. Harap halde bulunan çantı tarzı caminin Yusuf Burak Dolu'nun yerinde yaptığı incelemeler sonucunda kalıntılardan yola çıkarak çizdiği planında yapının dikdörtgen planlı bir harim ile bir giriş revakına sahip olduğu görülmektedir. Ancak çatı izinden yola çıkılarak bölgedeki diğer çantı camilerde olduğu gibi bu camide de muhtemelen giriş bölümü ile birlikte harim bölümünü çevreleyen "U" biçimli bir dehlizi mevcut idi (Çiz. 4).

Ayverdi'nin adından söz etmediği veya adı değiştiği için bahsettiği yapılardan birisi olduğu tahmin edilen bir diğer çantı tarzı cami Kandıra İncecik Köyü Eski Camii'dir. 15-20 yıl önce terkedilen cami günümüzde harap haldedir[20]. Dolu'nun yerinde yaptığı incelemeler sonucunda kalıntılardan yola çıkarak çizdiği planında yapının dikdörtgen planlı harim kısmına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yapıya ait köşe dikmelerinin kalıntıları dikkate alındığında bölgedeki diğer çantı camilerde olduğu gibi harim bölümünün etrafının "U" biçimli bir dehliz ile çevrili olduğu tahmin edilmektedir (Çiz. 5).

Kandıra'da bulunan ve Ayverdi'nin adından söz ettiği bir diğer çantı cami de Üğümce Köyü Camii'dir. Kesin tarihi bilinmemekle birlikte plan ve mimari özellikleri dikkate alındığında bölgedeki diğer camilerle birlikte Orhan Gazi döneminde yapılmış olması muhtemeldir. Günümüzde tamamen ortadan kalkan caminin Dolu tarafından yerinde yapılan incelemeler sonucunda[21] çizilen planında dikdörtgen bir harime sahip olan caminin kuzey ve doğu yönlerinde yer alan dikmelerin kalıntılarından harimi çevreleyen bir dehliz ihtimalini akla getirmektedir. Planda sadece kuzey ve doğu yönde görülen bu dehlizin bölgedeki diğer çantı camilerde görülen "U" biçimli bir dehliz olması muhtemeldir (Çiz. 6).

Orhan Gazi dönemi Osmanlı tarihine bakıldığında hızlı ve planlı fetih faaliyetleri sayesinde Marmara bölgesinin tamamı kısa sürede ele geçirilmiş, Çimpe Kalesi'nin alınması ile Osmanlı'ya Rumeli yolu açılmıştır. Bir taraftan beyliğin topraklarını genişleten Orhan Gazi diğer taraftan askeri, idari ve iktisadi faaliyetlere ağırlık vererek devlet mekanizmasını sağlam temeller üzerine oturtmuştur. Gerek fetih faaliyetlerinde gerekse devlet teşkilatını oluşturma adına yaptığı kurumsallaşma çalışmalarında babası Osman Gazi'nin de yakınında yer alan ahi şeyhleri ve önderleri ile sıkı bir ilişkisi olmuş, Ortaçağ Türk-İslam dünyasının ekonomik, mistik ve siyasi güce sahip bu teşkilatın gücünden azami ölçüde yararlanmıştır. Dönemin en önemli kaynaklarından olan Aşıkpaşazade tarihinde Anadolu'yu şekillendiren ve İslamlaştıran gruplar olarak belirttiği dört gruptan birisi olan "Âhiyân-ı Rum" diye adlandırdığı bu grubun fetih faaliyetlerinde Orhan Gazi'nin

s. 8; Ayverdi, İstanbul Mimari Çağının..., s. 123.
[14] Ayverdi, İstanbul Mimari Çağının..., s. 123.
[15] Çetin, Erken Dönem Osmanlı ..., s. 6.
[16] Ayverdi, İstanbul Mimari Çağının..., s.124, 126,127.
[17] Ayverdi, İstanbul Mimari Çağının..., s. 126; Adem Apak, "Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Bursalı Bir Vezir Ailesi: Kara Timurtaş Oğulları",Marife, Yıl 2, Sayı 1, Bahar 2002, s. 182.
[18] Ayverdi, İstanbul Mimari Çağının..., s. 133.
[19] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kocaeli/kulturenvanteri/dongeli-koyu-sultan-orhan-cami (Erişim Tarihi: 19.12.2018)
[20] Dolu, Kocaeli ve Çevresinde..., s. 1693.

a-a8 Yusuf ÇETİN_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:09 Page 5

yanında yer almaları ve en yakınındakilerin ahi komutanlar olduklarının vurgulanması Kocaeli bölgesinin fethinde ahi teşkilatının önemini ve etkinliğini ortaya koymaktadır[22].

Fetihten sonra bölgenin yapılanmasında da büyük ölçüde etkili olan ahiler boş topraklara kurdukları zaviyeler sayesinde bu bölgelerin imar ve iskânında önemli rol oynamışlardır. Bir taraftan zirai faaliyetlerle üretime başlanmış diğer taraftan yerleşik hayata ait her türlü imar faaliyetlerini gerçekleştirerek bu beldeleri şenlendirmişlerdir. Kısa süre içerisinde bu zaviyelerin etrafında yeni göçlerle birlikte şehirler teşekkül etmiş ve göçer nüfus yerleşik hayata geçirilerek devletin sosyo-ekonomik yapısı üzerinde önemli tesirleri olmuştur. Bu yerleşimlerin zirai, iktisadi ve dini hayatında önemli rol oynayan ahilerin bulundukları yerlerin asayiş ve emniyetini sağlamada da önemli rol oynadıkları görülmektedir[23].

Zaviyelerin dışında bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir diğer yapı grubu da "Yan Mekanlı, Tabhaneli veya Zaviyeli Camiler" olarak adlandırılan camilerdir. Erken dönem Osmanlı mimarisinde dönemin sosyo-kültürel yapısının bir getirisi olarak XIV. yüzyılda kullanılmaya başlanan bu yapılar Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve gelişmesinde etkin olan ahiler ve gezici dervişler için inşa edilmiş olup dini işlevinden çok sosyal amaçlara hizmet etmişlerdir[24]. İlk örneklerini Orhan Gazi döneminde gördüğümüz bu camilerin dinsel eylem için öngörülmüş ibadet mekânlarının dışında farklı işlevler için düşünülmüş yan mekânlarının bulunduğu görülmektedir. Semavi Eyice: "Her çeşit sosyal binanın, bilhassa erken Osmanlı devrinde kargır kadar ahşaptan da yapılabileceğini muhtemel görmek yanlış olmaz. Tabhaneli camilerin taş ve tuğladan yapılanlar kadar ağaç ve keresteden yapılmış olanlar da muhakkak ki vardı." demekte ve özellikle Kuzey ve Kuzey-Batı Anadolu'nun ormanı bol bölgelerinde, bu camilerin ahşap örneklerinin olabileceği üzerinde durmaktadır[25].

Zaviyelerin etrafında gelişen büyük yerleşimlerin dışında daha küçük köy yerleşimleri için de bir kaç köyün arasında, bir taraftan Müslümanların ibadet ihtiyaçlarını karşılamak diğer taraftan da gezici ahi dervişlerin yukarıda zikredilen faaliyetlerini gerçekleştirirken birer üs olarak kullanacakları çantı tarzı camiler inşa edilmiştir. Bu camilerin malzemesine bakıldığında bölgenin zengin orman örtüsünden faydalanılarak kısa süre içinde inşa edilmelerine imkân tanıyan ahşap malzemenin kullanıldığı görülmektedir. İnşa tekniği olarak da çantı tekniği denilen ahşap kütüklerin çivi kullanılmaksızın birbirlerine geçirilmesi ile oluşan bir pratik teknik kullanılmıştır. Bölgenin bol ve ucuz malzemesi olan ahşap sayesinde kısa süre içinde inşa edilen bu yapılara ibadet işlevi dışında ibadet mekânlarının etrafındaki dehlizlerle birden fazla işlev yüklenmiştir. Böylece orta mekân ibadete yanlardaki dehlizler de gezici ahi dervişlerin faaliyetleri ve ikametleri için kullanılarak kuruluş döneminde kısıtlı bir bütçeye sahip olan devlet ekonomisine katkı sağlanmıştır. Bu pratik, ekonomik ve işlevsel yapılar sayesinde yeni fethedilen bölgede bir yandan devletin temel görevlerinden birisi olan halkın ibadet ihtiyacını karşılama eylemi gerçekleştirilirken diğer yandan devletin kuruluş dönemi fütuhat politikası doğrultusunda ahi dervişlerin gücünden faydalanmak için bir üs olarak kullanılması sağlanmıştır.

[21] Dolu, Kocaeli ve Çevresinde..., s. 1699.
[22] Gök, Osmanlı Kuruluş..., s. 358;Hadidi, Tevarih-i Ali Osman (Haz. N. Öztürk), Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1991, s. 48-79
[23] Barakan, Kolonizatör Türk …, s. 46-47;Lütfi Bergen, Ömer Lütfi Barkan'ın Dervişleri ve Anadolu'da Şehir Kurmak, Akademik Platform, file:///D:/Kocaeli%20Sempozyumu/__mer%20L__tfi%20Barkan_____n%20Dervi__leri%20Ve%20Anadolu___da%20__ehir%20Kurmak[#377272]-402446.pdf (Erişim tarihi: 13.01.2019).
[24] Türkan Acar, "Tabhaneli Camilerin Tipolojisi Üzerine Bir Deneme", SDÜ fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, Nisan 2013, Sayı:28, ss.. 303-326 s. 304.
[25] Semavi Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müesessesi Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, XXI, İstanbul 1962, s.19.

a-a8 Yusuf ÇETİN_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:09 Page 6

Değerlendirme ve Sonuç

Osmanlı cami mimarisinde Kuzey-Batı Karadeniz bölgesinde XIV. yüzyılın başlarından itibaren çantı tarzı dediğimiz bir ahşap cami grubunun varlığı görülmektedir. Ancak sadece Orhan Gazi döneminde Kocaeli ve çevresinde bu camiler içerisinde orijinal özellikler taşıyan farklı bir üslubun daha varlığı ortaya çıkmaktadır. Sakarya Büyük Kaynarca (Topçu) Köyü Şeyh Muslihuddin Camii, Sakarya Büyük Tersiye (Büyük Esence) Köyü Orhan Gazi Camii, aynı dönemden kalan yıkıldığı için günümüze ulaşmayan Kandıra Emir Ali Köyü Orhan Gazi Camii, Kandıra Kütükçüler Orhan Gazi Camii, Kandıra Üğümce Köyü Camii ve Kandıra İncecik Köyü Eski Camii plan itibariyle diğer çantı camilerden farklı özellikler göstermektedir. Bu camiler harim kısmının etrafını çevreleyen "U" biçiminde veyaharimin her iki yanına paralel yerleştirilen dehlizleri ile dikkat çekmektedirler. Harim kısmından tamamen bağımsız olan ve birkaç küçük mazgal pencere ile harim kısmına bağlanan bu dehlizler adeta erken dönem Osmanlı mimarisinde "Yan Mekânlı, Tabhaneli veya Zaviyeli Camiler" dediğimiz camilerin planlarını hatırlatmaktadır. Osmanlı mimarisinin erken döneminde fütüvvet camileri olarak da adlandırılan ve ilk örnekleri Orhan Gazi döneminde gördüğümüz bu camilerin dinsel eylem için öngörülmüş ibadet mekânlarının dışında farklı işlevler için düşünülmüş olan yan mekânlarının bulunduğu görülmektedir. Orhan Gazi döneminde fethedilen bu bölgede yapılan camilerde de beyliğin kuruluş dönemi olduğu için ekonomik açıdan orta mekânın ibadete yanlardaki dehlizlerin de farklı işlevler için düşünülmüş olması mümkündür. Nitekim Büyük Kaynarca (Topçu) Köyü Şeyh Muslihuddin Camii'nin yan dehlizlerinde restorasyon öncesi ahşap rahlelerin olması ve köydeki yaşlı kişilerin beyanlarına göre son dönemlere kadar bu yerlerin medrese olarak kullanılmış olması bu fikri doğrular niteliktedir (Foto. 7)[26].

Böylece erken dönem Osmanlı cami mimarisinin çok önemli bir plan şeması olan yan mekânlı (zaviyeli) cami planının bölgedeki en önemli örneği olan Geyve Sinan Bey Zaviyesi'nden çok daha önce ahşap malzeme ile benzer amaçlarla bu camilerde uygulandığı görülmektedir. Kuzey-Batı Karadeniz bölgesinde yaygın olarak karşımıza çıkan çantı tarzı dediğimiz ahşap camiler içerisinde Kocaeli ve çevresinde yan mekânlı (zaviyeli) camilerin ilk defa ahşap malzeme ile ortaya konulmuş olması farklı bir uygulama olarak bölgesel anlamda orijinal bir üslubun varlığını da ortaya koymaktadır. Günümüze bu gruba giren camiler içerisinde onarımlarla orijinal özelliklerini nispeten koruyarak gelebilmiş tek cami olan Büyük Kaynarca (Topçu) Köyü Şeyh Müslihuddin Camii bize bölgeye özgü bu camilerin plan ve işlevsel özellikleri hakkında yeterince bilgi verebilmektedir.
Kuruluş dönemi Osmanlı tarihinin bir parçası olmanın yanı sıra Osmanlı cami mimarisinin plan zenginliği açısından da önemli olan bu camiler son derece bakımsız durumda olup yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Temennimiz erken dönem Osmanlı arkeolojisi açısından çok önemli olan bu ata yadigârı camilerin çağdaş ve bilimsel yaklaşımlarla yerinde korunarak restorasyonlarının yapılması vegelecek nesillere ulaştırılmasının sağlanmasıdır.

[26] Çetin, Kuruluş Dönemi Osmanlı..., s.7.

a-a8 Yusuf ÇETİN_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:09 Page 7

Kaynakça

Acar, Türkan, "Tabhaneli Camilerin Tipolojisi Üzerine Bir Deneme", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, Nisan 2013, Sayı: 28, s. 303-326.

Apak, Adem, "Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Bursalı Bir Vezir Ailesi: Kara Timurtaş Oğulları", Marife, Yıl 2, Sayı 1, Bahar 2002, s. 181-196.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1966.

Bergen, Lütfi. Ömer Lütfi Barkan'ın Dervişleri ve Anadolu'da Şehir Kurmak, AkademikPlatform,file:///D:/Kocaeli%20Sempozyumu/__mer%20L__tfi%20Barkan_____n%20Dervi__leri%20Ve%20Anadolu___da%20__ehir%20Kurmak[#377272]-402446.pdf (Erişim tarihi: 13.01.2019).

Berki, Ali Himmet,"Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahları", Vakıflar Dergisi, S.V, Ankara 1962, s.127-129.

Burak Dolu,Yusuf, "Kocaeli ve Çevresinde Çandı (Ahşap Yığma) Teknikle Yapılmış Camiler", s.1685-1701. http://www.kocaelitarihisempozyumu.com/bildiriler/103.pdf, (Erişim Tarihi:19.12.2018).

Çetin, Yusuf, Sakarya ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Dini Mimari Eserler, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1999.

Çetin, Yusuf, "Kuruluş Dönemi Osmanlı Mimarisine Ait İki Çantı Camii: Sakarya Büyük Tersiye (Büyük Esence) Köyü Orhan Gazi Camii ve Büyük Kaynarca (Topçu) Köyü Şeyh Muslihuddin Camii" Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi, S. 17, 2014, s.1-15.

Danişmend, İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Doğu Kütüphanesi Yayınları, C.I, İstanbul 1971.

Enver Konukçu, "Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Sakarya Bölgesi", Sakarya İli Tarihi, Sakarya 2005, s. 76-81.

Eyice, Semavi,"İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, XXI, İstanbul, 1962, s.1-80.

Gök, Nejdet, "Osmanlı Kuruluş Dönemi Çerçevesinde; Ahilik Teşkilatının Marmara ve Kocaeli Bölgesi Fetihlerindeki Rolleri", s. 354-364.

http://www.kocaelitarihisempozyumu.com/bildiriler2/31.pdf, Erişim Tarihi: 16.12.2018).

Hadidi, Tevarih-i Ali Osman (Haz. N. Öztürk), Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1991.

Kültür Portali: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kocaeli/kulturenvanteri/dongeli-koyu-sultan-orhan-cami (Erişim Tarihi: 19.12.2018).

Ömer Lütfi Barakan, Kolonizatör Türk Dervişleri, Hamle Yayınevi, İstanbul 1993.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Orhan Bey Vakfiyesi", Belleten, C.V, Ankara 1941, s. 277-278.

a-a8 Yusuf ÇETİN_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:09 Page 8

Çizim ve Fotoğraflar

Çizim1. Büyük Tersiye (Esence) Köyü Orhan Gazi Camii Planı (Y. Çetin)

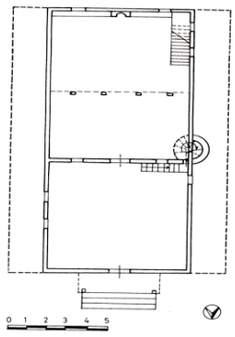

Çizim 2. Büyük Kaynarca (Topçu Köyü) Şeyh Muslihüddin Camii Planı (Y. Çetin)

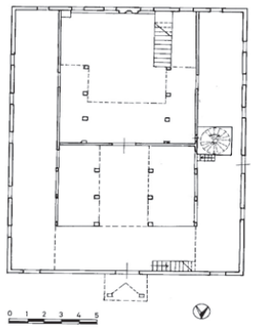

Çizim 3. Kandıra Emir Ali Köyü Orhan Gazi Camii Planı (E.H. Ayverdi)

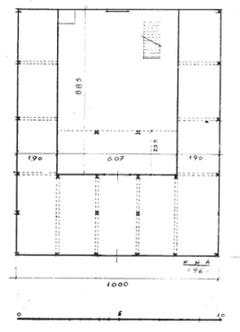

Çizim 4. Kandıra Kütükçüler Köyü Orhan Camii Planı (Y.B.Dolu)

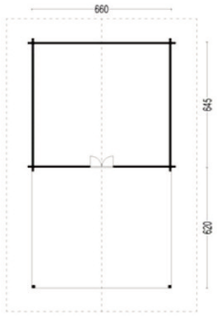

a-a8 Yusuf ÇETİN_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:09 Page 9

Çizim 5. Kandıra İncecik Köyü Eski Camii (Y.B. Dolu)

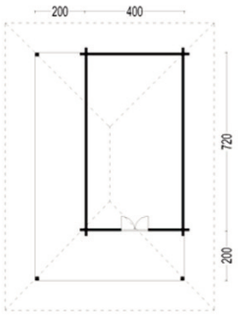

Foto. 1. Büyük Tersiye (Büyük Esence) Köyü Orhan Gazi Camii Kuzey-doğu Cephesi

Foto. 2. Büyük Tersiye (Büyük Esence) Köyü Orhan Gazi Camii Doğu Cephesi

Foto. 3. Büyük Tersiye (Büyük Esence) Köyü Orhan Gazi Camii Batı Cephesi

a-a8 Yusuf ÇETİN_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:09 Page 10

Foto. 4. Büyük Kaynarca (Topçu) Köyü Şeyh Muslihuddin Camii Kuzey-Doğu Cephesi (Restorasyon öncesi)

Foto. 5. Büyük Kaynarca (Topçu) Köyü Şeyh Muslihuddin Camii Kuzey-Batı Cephesi (Restorasyon sonrası)

Foto. 6. Kandıra Emir Ali Köyü Orhan Gazi Camii (E. H. Ayverdi)

Foto. 7. a. Doğu dehlizinin içerden görünüşü ve üst örtüsü (Restorasyondan önce)
b. Doğu dehlizinin içerden görünüşü ve üst örtüsü (Restorasyondan sonra)

a

b

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

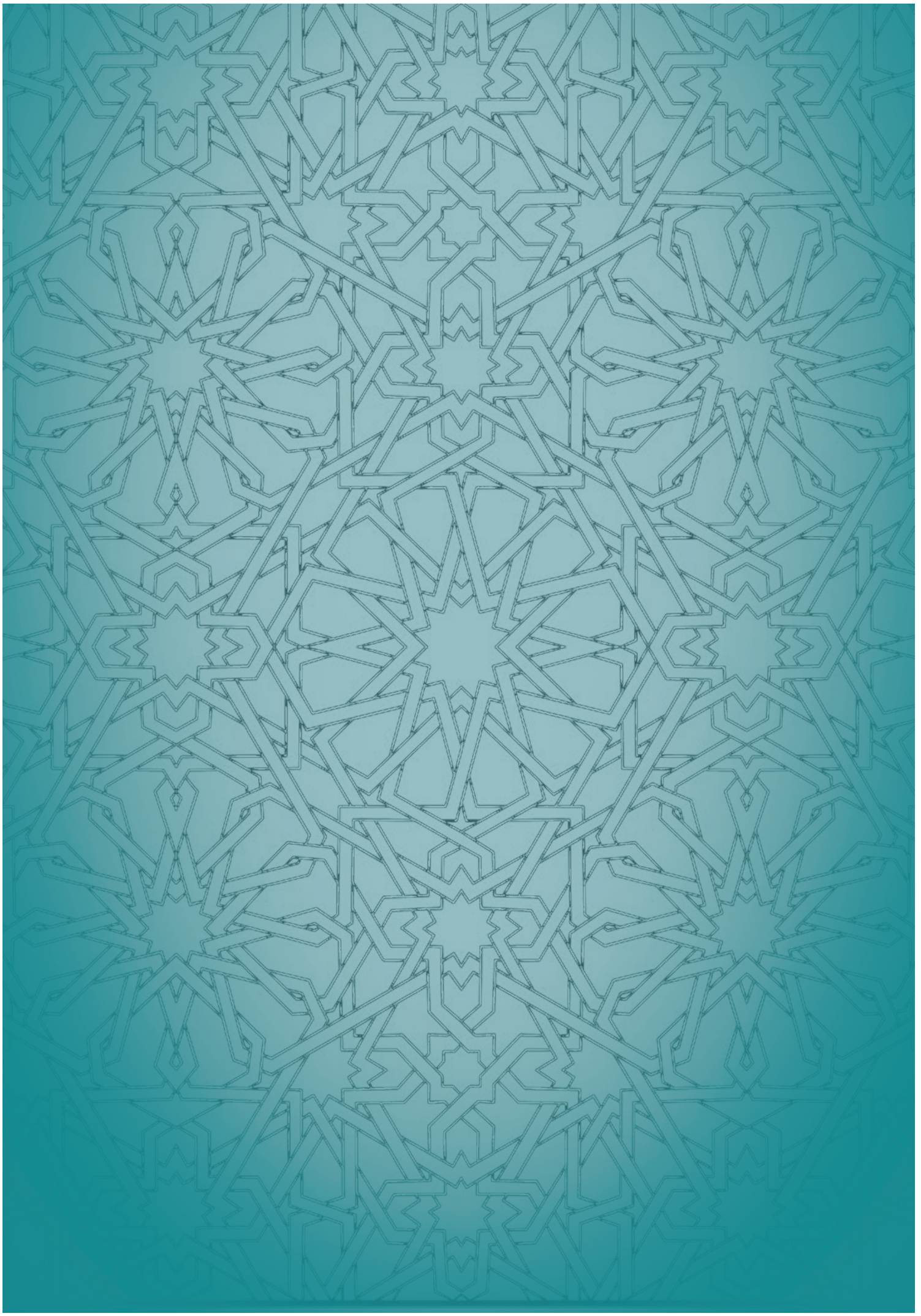

a-a9 ibrahim tamer_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:12 Page 2

The Mamluk's Influences In Ottoman Architecture, Gebze Çoban Mustafa Paşa Mosque As Example

Ibrahim Hassanein*
Tamer Mokhtar**

Marble is one of materials used by Muslims from the early period of the first centuries until the 13th century AH / 19th century AD in construction and decoration.

Marble was used in Egypt in the Islamic Period, especially in the Mamluk Period, most of it in the buildings. We find it used in all things. It was used to cover the qibla wall and the niches - Mihrabs- Covered floors, and Columns' Mosques were marble and most of them were from ancient buildings. Marble used in the decoration of the entrances and in making Pulpits -Minbars- , Pews, Steles and Shrines.

Marble in the Mamluk period was decorated with all decorative elements of the Calligraphy and Geometric, as well as floral patterns of all kinds.

There have been numerous marble Sources in Egypt:

Local sources: The land of Egypt is very rich in marble. The eastern desert is considered to be one of the most important places. It is located in Wadi al-Deeb (west of Jabal al-Zayt) near the Red Sea, Close to the coast of the Red Sea is gray marble, which is diabetic. In the mountain of Dokhan, there is two kinds of marble white and the other is colorless. In the marble mountain near the Nile Valley in the east of Esna Call "El Duaij".and marble extracted from this site is two kinds used in Islamic Period, and Kalkashandy Confirmed that, In the Upper Egypt, there are several places for the extraction of marble in the Islamic Period, such as Edfu and Aswan, where the red and green marbles are extracted. It was carried on ships in the Nile and transported to Cairo[3].

External sources: Egypt imported marble from the Levant, imported from Aleppo the yellow marble, and from Hebron red marble. The sources said that the boats were loaded with marble taken from the ruins of the cities of Syria to Egypt. It is possible that it imported marble from the country of Hijaz. It was famous in Egypt for a kind of marble, the color of green pistachio, in the name of the Hijazi marble. In addition to marble imported from Europe in the Mamluk period, imported from Italy Carrara marble, from France imported colored marble, as well as from Greece and Turkey as imported Belgian marble[4].

Marble colors: There are several colors of Marbles, and used in Several Things, varied between transparent white marble, which was the most kind used and dark blue, which was used in lintels and skirting and the lower parts of the walls, red and black (white in black and red) and gray and green and black[5].

* Dr., Faculty of Archaeology, Damietta University, Egypt, Email: iwi00@fayoum.edu.eg
** Assist prof., Faculty of Arts, Helwan University, Egypt, , Email: tameermokhtar@gmail.com
[3] - Khairallah, Gamal Abdel Ati, 'aemal alrakham fi alqahirat aleithmaniat dirasat 'athriat faniat, Dar Al-Wafa, Alexandria, 2019,p p. 20-21.
[4] - Atiyat Ibrahim, namadhij min munshat walat misr aleuthmaniiyn fi 'iistanbul, Archaeological Study, Egypt, Cairo, Egypt, 1994, pp. 22, 23.
[5] - Issa, Mervat Mahmood, alfunun almamlukia, Book under Publishing, 2019, p34.
[6] - Al-Bakri, Abdel Razek Ad Al-Raziq, Al-Rawdah Al-Manoushe in the Egyptian News Al-Mahrousa, Library of Religious Culture, Cairo, 1997, pp 81-82.

a-a9 ibrahim tamer_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:12 Page 3

Mamluk influences on the Mosque of Gobain Pasha:

The great cultural heritage of the architecture and Islamic arts in Egypt during the Mamluk period influenced the architecture and the arts in the Islamic world. It was an example of the influence of the architecture of the Turkish mosques in the Mamluk architecture of the Gobain Mustafa mosque in Gebze.

Founder and Date of construction:
Firstly: The Founder:

Chopin Pasha of Croat origin from Bosnia, so he was sometimes known as Boshnak, married Hafsa Sultan, the daughter of Sultan Selim I, so he was also named Damad. He worked at the beginning of his life as a Janissary. And He was promoted to minister under Sultan Selim I, and he continued during the reign of Sultan Suleiman el kanony who appointed him the commander of the military campaign to open the island of Rhodes (928 AH / 1521 AD), and during the campaign arrived the news of the death of Khair Bak administrator's, and Gobain Pasha became a ruler of Egypt, who he was the first administrator of Ottoman Egypt on 6 th The Dhu al-Hijjah of 928 AH / 1522 AD, until 4 Shawwal 929 AH / 1523 AD6, which continues in the rule of Egypt nine months and five Ten days, and He was able to eliminate a revolution by some Mamluk princes. After a period of time, Chopin Pasha asked to return to Istanbul and indeed he responded to his request and returned to Istanbul. He was appointed a minister one more Time in 929 AH / 1523 AD and still in this position until his death in 935 AH / 1529 AD. He was buried in a Shrine that he had built before his death, in his huge Complex in Gebze[7].

Date of construction:

Mostafa Pasha established a large architectural Complex in the suburb of Gebze, A suburb of Istanbul , And Chopin Pasha began to build the Complex[8], including the mosque after his promotion to the post of the second minister of the Ottoman Empire in 928 AH / 1521 AD, was completed in accordance with the founding text of the highest entrance of the mosque in 930 AH / 1523-1524 AD, and continued construction without interruption until his return from Egypt under the supervision of his wife Hafsa Sultan on construction[9].

Marble in the Mosque of Gobain: The mosque is rectangular and the northern side of it is a penthouse covered with five domes based on six Columns. The elevation of the mosque is 25 m. The wall of the front colonnade of the mosque is covered by marble, it likes Mamluk marble, The middle of the wall is the entrance to the main mosque, which divides it into two similar sections, covered by marble slabs with a height of 3.5 m, each with a marble mihrab in the middle of each of the two mihrabs of the Mosque of Daoud Pasha and the Mosque of the Ghori Mosque(figurer 1-2). The mihrab is divided into three areas Upper area is arch of niche and decorated by zigziag Decoration, the middle part has decoration with the arrow heads, and the underside is a port with small wooden niche decorations. On the sides of the niches are marble blocks divided into three parts. The bottom is a vertical marble slab in red, black and white, topped by a horizontal strip of Kufic script, topped with colored vertical marble slabs. The top of the marble frieze is topped by a floral decoration horizontal skirting[10].

The interior of the mosque was a square area 14.55*14.55 m, was covered with a huge dome[11], and its four inner walls were covered with marble panels similar to the one in the façade and its height

---

[7] -The area of Gebza is one of the most important areas that have played a role throughout history as a point of supply and establishment of troops and convoys that leave Istanbul or come from Anatolia. The importance of this site has increased since the beginning of the sixteenth century with the beginning of the expansion of the influence and property of the Ottoman Empire, Attia, Abdullah, namazij min munshat walat misr aleuthmaniiyn fi istanbul, Research in the Studies of Turkish Art, The Egyptian Renaissance Library, Cairo, 2007, p. 179.

[8] - Mostafa Pasha Architectural Group is the second largest group established during the reign of Sultan Soliman al-Qanuni after Sultan's mother's group in Istanbul. The architectural complex of Mostafa Pasha is composed of nine buildings. Its buildings group called Kulliya in Turkish and It is meant as an architectural complex, The architectural group is composed (Mosque, Madrasa, mausoleum, Hospital, Library,almshouse,Khan, Al Basha Rooms Group (founder), - Attia, namazij min munshat walat misr, pp.179 – 180.

[9] - Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul1986, pp. 63-65.

[10] - Oktay Osmanlı Devri Mimarisi, pp. 63-65.

[11] - Attia, namazij min munshat walat misr, p.182.

[12] - Evliye Çelebi Seyahatnamesi, Cilt 111,p. 166-169.; Bayram, Tuba; Çoban Mustafa Paşa Camii ve Kulliyesi, p.70

[13] - Demircanlı , Yüksel Yoldaş, İstanbul mimarisi için kaynak olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi, ankra, 1989, s. 138. - Oktay Osmanlı Devri Mimarisi, pp.165.

a-a9 ibrahim tamer_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:12 Page 4

was 3.5 meters. The marble facades of this mosque remind us of the marble in the Mamluk mosques such as the Ghouri mosque and the mosque of Qijmas al Ishaqi (figures 3-4) .

The firstly, marble sources in the mosque: - The Mosque of Gobain Mustafa Pasha and its rare marble decorations are important example in Turkish architecture. We have never seen this richness and exaggeration in the use of marble, according to the Mamluk style that influenced the founder while he was in Egypt. Among the mosques of Turkey, has pointed out that the confiscation of the explicit that Mustafa Pasha made these marble panels of his Mosque in Egypt and took to Istanbul after that, and states Evliya Çelebi that during his tenure in Egypt, Guban Pasha ordered the marble makers to make these marble slabs specifically for the mosque, was also made a marble candlestick Also lavish Prevent more than a thousand Egyptian gift and send it all to Darejeh port in Gebze, Evliya Çelebi was initially impressed this Mosque and decoration and commend the manufacturer even said that man is unable to identify and describe these magnificent decorative elements[12].

It is noted that the decoration of the mosque influenced by the Mamluk decorative style carried out here in a harmonious and consistent with the model of the Ottoman mosque, and if the Goban Pasha took these pieces of marble from Egypt, it is no doubt that some Egyptian craftsmen and manufacturers have contributed to make of these pieces of marble and completed the rest of the decorations in Kbersah The same, we have reached the signature of one of the Egyptian manufacturers on wooden Quran box inlaid Ivory, made by Elosta Ahmed Elmemary in Egypt[13].

Ways of decoration: There are many ways of decoration of marble and the most important ways are:

Scrap Marble: They are small pieces of regular size that are geometric shapes or floral patterns and are used as mosaics in skirting wall covering around Kufic inscription[14] like inscription's Ghory Mosque in Cairo and Goban Mosque in Gebza (figures 5-6).

Engraving (Drilling) and add : The marble surface is drilled and filled with other materials such as shells or with a different color of marble, such as white marble chasing with colored marble[15], this way used in decorate Kufic Inscriptions in Marble skirting in Ghory Mosque , the muslim artist engraved inscription in marble and add black thing in engraved places to appear inscriptions, and this way used same in kufic inscription which made in marble skirting in Goban Mosque in Gebza.

Covering by inlying: This way used in colored marble , and used in Geometric friezes and make Parallel and cross lines and contained different things[16] , this way is used in marble which cover walls in top and below in Ghori mosque in Egypt and in the same in Goban Pasha in Gebza.

Collection and Jointing: Is small pieces of multicolored marbles and shapes are collected and pasted with Stucco after a pre-painted or design work, called scrap marble or mosaic[17].

This way made in vousoir in arches in Ghori Mosque and Goban Pasha in Gebza.

Engraving: there are 2 Kinds: Embossing Decorations and Deep decorations, Deep decorations Is used in Ghori decorations in below niches round small wooden niches in ghori mosque in Egypt and made in same shape in Goban Pasha in Gebza.

Calligraphy inscriptions: The Muslims in the field of decoration Calligraphy completely innovated, until these decorations became one of characteristics of the Islamic arts in general, and participated by all the nations of Islam, and used by artists in various architectural and arts, and that most of the writings that we see on the Islamic monuments and artifacts are not intended to register the name of the author The masterpiece or the construction of the building or its history or the blessing of some verses of the Koran or propaganda words, but intended to be a decorative element in itself[18].

---

[14] - Ibrahim,Leylaa; Ammen,Muhammed, el-mustlahat el-Mimariyye fi el-Wasaiq el-Mamlukkiye , 648-923 H.- 1250-1517.M , Kahire,1991, p. 41.

[15] - sharid, kamali, alrakham waistikhdamatih eabr altaarikhi, alqahirat, 1976m, p.49.

[16] - aleamri, amali, 'iieadat aistikhdam alrikham fi aleasr almamlukii, bahath mustakhraj min dirasat athariat aslamyt, 1978,p. 257.

[17] - aleamri, 'iieadat aistikhdam alrikham, p. 257.

[18] - hasn, zikaa muhamad , funun al'iislam, dar alfikr aleurbaa, 1948m, p.234.

[19] - hasn , funun al'iislam, dar alfikr aleurbaa, 1948m, p.237.

[20] - eabd alhamid, eala' aldiyn eabd aleali, alnuqush alkitabiat alkufiat eali aleamayir al'iislamiat fi misr fi bidayat aleasr al'ayubii wahatiy nihayat aleasr aleuthmanii, risalat dukturati, kuliyat aladabi, qism alathar, jamieat sawahaj, 2010,p. 20.

a-a9 ibrahim tamer_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:12 Page 5

The decoration of the calligraphy, especially the Kufic calligraphy, is a special field because it is almost independent of the improvement of calligraphy itself. The decoration of the Kufic Calligraphy in Egypt dates back to the end of the second century AH. The Kufic decorations were spread throughout the Islamic world. The eastern section of the Islamic empire was generally the more riche than the western section, and perhaps the most beautiful examples of mastery of the Kufic scriptures, what we find on the Monuments of the city of Diyarbakir[19].

The calligraphy was used in both Kufic and Naskhi in the Mamluk period, as a decorative element commonly used in the decoration of architectural works and antiques. In the field of architecture, we see the decoration of the facades and walls of the establishments of all kinds, especially the religious, as we see also decorated pavements and marble Skirting.

The Kufic decorations were popular throughout the Islamic world and in Egypt in particular. The Kufic script was simple at first, and the artists then created a number of decorative Kufic scripts, such as arabesque Kufic, floral Kufic, Quadrangular Kufic and geometric, as well as Kufic inscriptions on floral grounds[20].

The inscriptions in the Kufic by different types are used in the decoration of the buildings, and we see these calligraphy and inscriptions usually in the structures of all kinds. We see these works executed with pieces of marble, such as written texts, on columns, marble or friezes or inside medallion with Multiple designs.

The marble Paneling in the Mustafa Goban Pasha Mosque in Gebze were decorated with Kufic inscriptions (figure 5), which were carried out almost similar to the Kufic scriptural motifs executed on the marble facades in the Mamluk period in Egypt. Two types of Kufic inscriptions were used in the decoration of the marble facades in the Goban Pasha Mosque:

Firstly: braided (almudafar) Kufic-inscription:

This type of inscriptions is called this name because it likes the hair curling and wrapping one on top of the other, in which the calligrapher can engrave or argue some letters with each other, especially the end of letters relate to the letters and become like the braided[21], and used the braided (almudafar) Kufic-script in the decoration of marble facades in the outer wall of the mosque of Goban Mustafa (The main façade of the mosque). We see it decorated marble (figure 5), which topped with vertical marble slabs, engraved in marble and confined in Gamahs, and filled with black paste. Most of it has now fallen. And the content of the inscriptions is a Quran verses of the Prophets and its text

بسم الله الرحمن الرحيم ﴿قُلْ إِمَّنْ أَمْ عَبْدٌ مَّوْتُ وَعَدُونَ .... يُوحَى﴾ صدق الله العظيم..

The marble inscriptions inside the mosque are decorated with a frieze of Kufic script similar to the port with the outer wall. The contents of the inscriptions are Quran verses that begin from the right of the wall of the mihrab and continue on the four inner four walls. The Quran verses are

بسم الله الرحمن الرحيم ﴿اللَّهُ إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ...﴾

, followed in the left wall by Quran content

﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ....﴾

, and in the wall facing the wall Qibla Quran verses of its content

﴿بِاسْمِ اللَّهِ مَجْرِيهَا وَمُرْسَاهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ....﴾

followed in the fourth wall right of the mihrab Quran verses

﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ....﴾ صدق الله العظيم.

[21] - eabd alhamid, alnuqush alkitabiat alkufiat, p. 20.
[22] - eabd alhamid, eala' aldiyn eabd aleali, alnuqush alkitabiat alkufiat eali aleamayir al'iislamiat fi misr fi bidayat aleasr al'ayubii wahatiy nihayat aleasr aleuthmanii, risalat dukturati, kuliyat aladabi, qism alathar, jamieat sawahaj, 2010,p. 20.
[23] - yasin, eabd alnaasir, alrumuz aldiyniat fi alzakhrifat al'iislamiat dirasat fi (mytafiziqa alfan al'iislami), zuhara' alshurqa, altabeat al'awli, alqahirat, 2006, p. 115.

a-a9 ibrahim tamer_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:12 Page 6

The same Mamluk style was found in the marble mosaics of Mamluks and the most famous are the marble mosaics that adorn the wall of the mihrab in the al-Ghuri Mosque.

Secondly: quadrangular Kufic – script:

It is one of the types of Kufic decorative Inscriptions used in the decoration and beautification of the Islamic architecture. It is characterized by the letters of writing in an angular shape, and the writing in its full form gives this style a design or engineering layout[22]. The quadrangular Kufic – script was used in the decoration of marble facades in the Goban Pasha Mosque in the lower Friezes of the outer wall and in the interior skirting of the mosque and the contents of

"ياالله-ي محمد-ي أبوبكر-عمر-علي-عثمان"

The same Mamluk style was found in the marble facades of Mamluks and the most famous of which are the decoration of marble that adorn the two large Ewan mihrabs in Convent (Khanqqat) al-Ghori in Cairo(figures 7-8). It has the quadrangular Kufic – script with the theme

"لا اله الا الله محمد رسول الله

The same line was executed on the marble covered in the entrance Mosque of Jamal al-Din al-Stadar under the niche of the Mihrab and its content

" لا اله الا الله محمد رسول الله"

Floral Decoration:

The floral decoration played a prominent role in the decoration of Islamic art. It was used by the Muslim artist during the various historical periods. The artist's use of floral decoration is a result of the prohibition of Islam paints any Organism[23].

The floral decoration was used extensively in the Mamluk period as a decorative element commonly used in architectural ornamentation and applied antiques. In the field of architecture we see the decoration of the facades and walls of the establishments of all kinds, especially the religious, as we see also embellished cladding and friezes marble.

We have used floral decoration of all kinds in the decoration of the buildings, and we see these decorations usually in the buildings of all kinds, we see the decoration of the floral carried out drilling on the columns and the design of marble and cornices, or carried out in the form of multi-shapes and many more.

The marble in the Mustafa Goban Pasha Mosque were decorated with floral decoration, which were carried out almost similar to floral decoration executed on the marble facades in the Mamluk period in Egypt. Various floral decoration were used in the decoration of the marble facades at the Goban Pasha Mosque(figure 9), in :

Firstly: Rumi decoration:

Is a plant limbs made in a manner not subject to the system of nature has been derived by the Turkish from the Seljuks[24], and used this decorative method is also a traditional also called arabesque, a kind of plant decorations imitated by the Europeans and it consists in addition to the limbs and leaves of the plant of the lobes and half of the ventilating fans overlap and intertwine In a decorative manner consistent[25]. with the evolution of the Ottoman period overlapped with the decorations of the Rumi, where they used repetition, contrast and symmetry so that we can call it the Ottoman Rumi[26], and used this decoration in the lower frieze in the outer niches of the Goban Pasha mosque, The shape of the horns. It was also carried out on the lower frieze of the mihrab of the Ghuri Mosque, Suleiman Pasha Mosque in the Citadel and the Mosque of Daoud Pasha.

Rumi is used as borders for skirting which made Kufik Inscriptions inside, and this decorations ap-

[24] - marzuq, muhamad eabd aleaziz, alfunun alzakhrafiat al'iislamiat fi aleasr aleuthmanii, alqahirat, 1974, p. 76-77.
[25] - ilbasha, hasan, fan alqahrt bayn alfunun alaislamiat, kitab alqahrt tarikhiha wafununaha watharuha, muasasat al'ahram, 1970, p. 214.
[26] - hasn , funun al'iislam, dar alfikr aleurbaa, p.249.

a-a9 ibrahim tamer_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:12 Page 7

peard in Ghori Mosque in cairo and the same in Goban Pasha Mosque in Gebza(figures 10-11).

Secondly: The plant leaves:

The plant leaves were one of the most decorative elements on the Mamluk antiquities. It became a decoration in the Mamluk period in general. A triangular floral leaf was executed. It is made of two halves of two palm trees, which are turned upside down and frequently applied to the marble stucco at the Ghuri Mosque in the horizontal girdle that crowns the top of the marble frieze In the wall of the mihrab. It appeared in the same shape and in the same place in the mosque of Goban Pasha (figuer5).

- Geometric decoration

Elements and Geometric decoration became an essential element of the decoration in the Islamic arts, especially in the Mamluk period in Egypt, the artists excelled in the formation of exquisite Geometric designs of simple geometric shapes such as rectangle, square, the pistol and the appraiser and the circle. The artists are excellent to use the five, six and eight Stars and reached to creation star dish in Egypt in the 6th century AH / 12 AD. We find his first appearance in a portable wooden niche made for the tomb of Mrs. Ruqaya in the late Fatimid period, and the development of the starry dish began with six fillings (bonds) in its framework and then increased the fillings to eight and ten until the number reached sixteen filling[27].

In the Mamluk period, there is a great development in the use of geometric decoration in marble and has been used in the decoration of entrances, facades, niches, beams, columns, platforms and etc.

The marble facades in the Mustafa Goban Pasha Mosque were decorated with geometric motifs, almost identical to the geometric motifs on the marble likes in the Mamluk period in Egypt. Various geometric motifs were used in the decoration of the marble facades at the Goban Pasha Mosque:

- Zigzag decoration

One of the most famous decorations used in the decoration of marble tuxes, was used extensively in the marble arches in niches of the Mamluk period, It was also carried out in the arches of niches of the outer walls of the mosque of Goban Pasha(figures 12-13).

- Decorations of arrowheads:

One of the most decorated motifs used in the decoration of marble tuxes in the Mamluk buildings, we find it in the marble friezes in the mausoleum of the Gouri Mosque and the Mosque of Daoud Pasha, and was similarly shaped in the mausoleum of the Goban pasha Mosque (figures 15).

- Star Patterns:

On the right and left of the mihrab is an ornament decorated with marble in a square shape. Inside it is a circle that comes out of its circumference.

Hexagon Ring:

Is an architectural form consisting of forms in the shape of the letter T and arranged in circular shape around the center, which is one of the most famous geometric decoration used in the decoration of Mamluk wood[28], has been carried out this decoration inside the boxes in the lower friezes of the outer wall of the mosque of Goban Pasha.

- Crestings:

Of the architectural elements famous and implemented on the marble friezes, and show this decoration in the mosque of the Ghuri in Egypt, and carried out in the same shape in the mosque of Goban Pasha, and the decoration of the cresting appeared in the mosque of Goban Pasha crowned

[27] -aleajmiu, muhamad mustafi, rawayie min althf alaslamyt, almutamar alththani lilathar fi albilad alearabiati, baghdad, 1975, p. 332.

[28] - aldasuqiu, shadyt, alakhshab fi aleamayir aldiyniat bialqahirat aleithmaniati, zuhara' alshrq lilnashri, 2003, p. 304.

a-a9 ibrahim tamer_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:12 Page 8

marble friezes from the top, It was carried out in a marble frieze, horizontal drilling and black paste.

- Small wooden niches:

The manufacturer used some forms of architectural elements, the most famous of which is small wooden niches; This decoration has always been used to cover the bottom of the niches of the mosques. This decoration is found in the lower part of the mihrab of the al-Ghouri Mosque and Sulaiman Pasha al-Khadem mosque in the citadel. It was also executed in the same shape at the bottom of the mihrabs with the outer wall of Goban Pasha Mosque in Gebza (figures 16- 17) .

Conclusion

This study shows that the relationship between the Mamluk state in Egypt and the Ottoman state, and it played a major role in the transfer of architectural and artistic influences between this two countries. This influence was appeared after the Ottoman conquest of Egypt in 1517 AH / 1798 AD. , vice versa.

The most important example of the Mamluk art of the Mamluks was influenced by the Coban Pasha Mosque in the city of Gebza. from studying of the marble facades in this mosque revealed that these tuxes decorated with its walls are very similar to the marble mosaics found in many mosques in Cairo in the Mamluk period. such as The marble in Al-Ghori Mosque has similarities in the artistic ways applied to them, in addition to the decorative elements beginning with the inscriptions in addition to the Floral and geometric decoration.

Figure 1, iche (Mihrab) For Ghory Mosqe

Figure 2, iche (Mihrab) For Goban Mosque

Figure 3, Colored marble skirting in below walls in Ghory Mosque

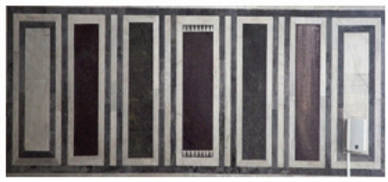

Figure 4, Colored marble skirting in below walls in Goban Pasha Mosque

Figure5, frieze of Kufic inscription in Goban Pasha

a-a9 ibrahim tamer_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:12 Page 9

Figure 6, Frieze of Kufic inscription in Ghory

Figure 7, quadrangular Kufic – script in Ghory tomb

Figure 8, quadrangular Kufic – script in Goban Pasha

Figure 9, Floral Decoration in marble frieze In Goban Pasha

Figure 10, Rumi Decoration for Mihrab's suliman pasha in Mohammed Ali's castle

Figure 11, Rumi Decoration for Mihrab's Goban pasha

Figure 12, Zigzag Decoration for top of Mihrab's Ghory

Figure 13, Zigzag Decoration for top of Mihrab's Goban pasha

Figure 14, Arrow heads decoration for Mihrab's dawud pasha in cairo

Figure 15, Arrow heads decoration for Mihrab's Goban pasha

Figure 16, Small wooden niche in below Mihrab's Ghory

Figure 17, Small wooden niche in below Mihrab's Goban pasha

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

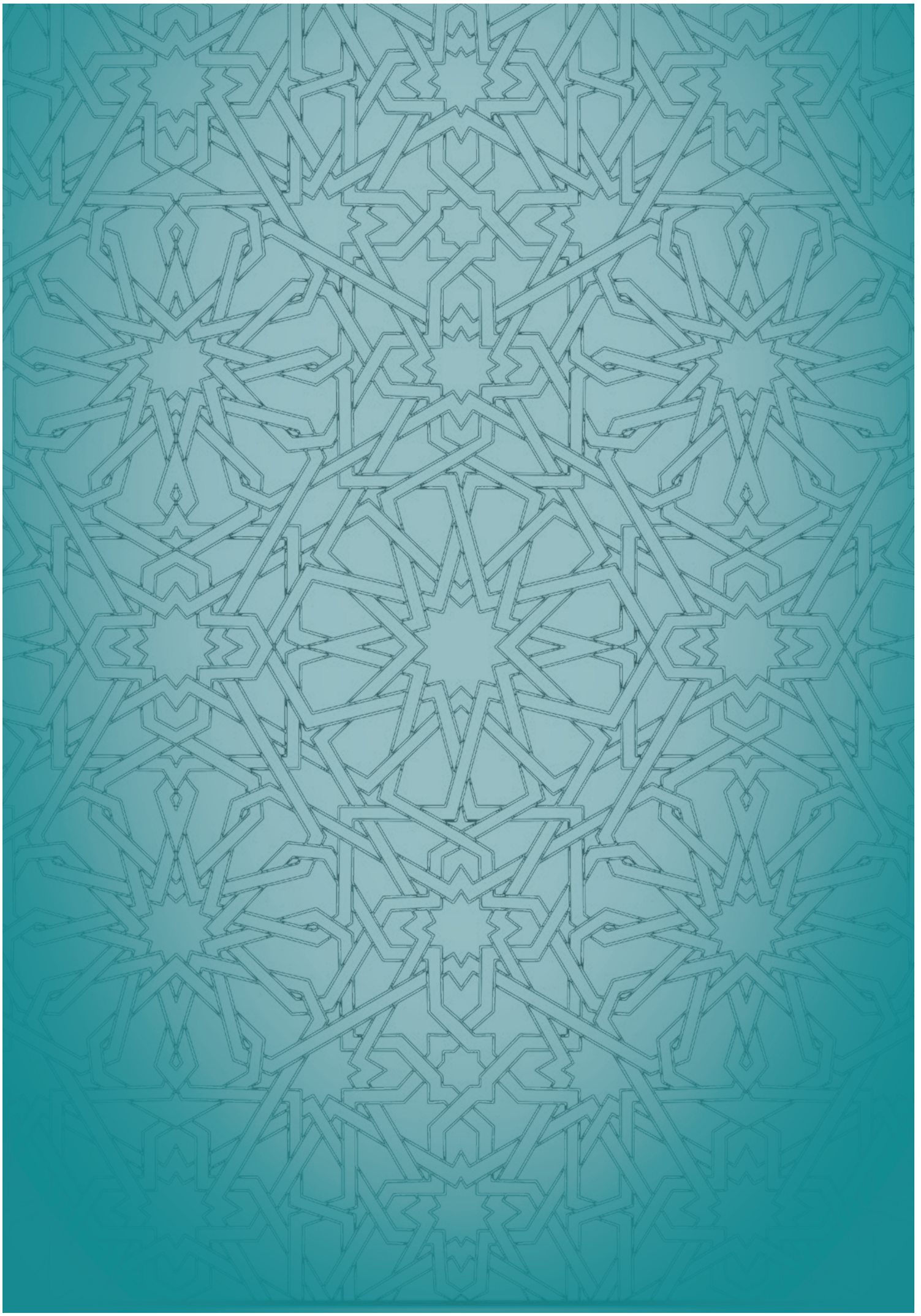

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

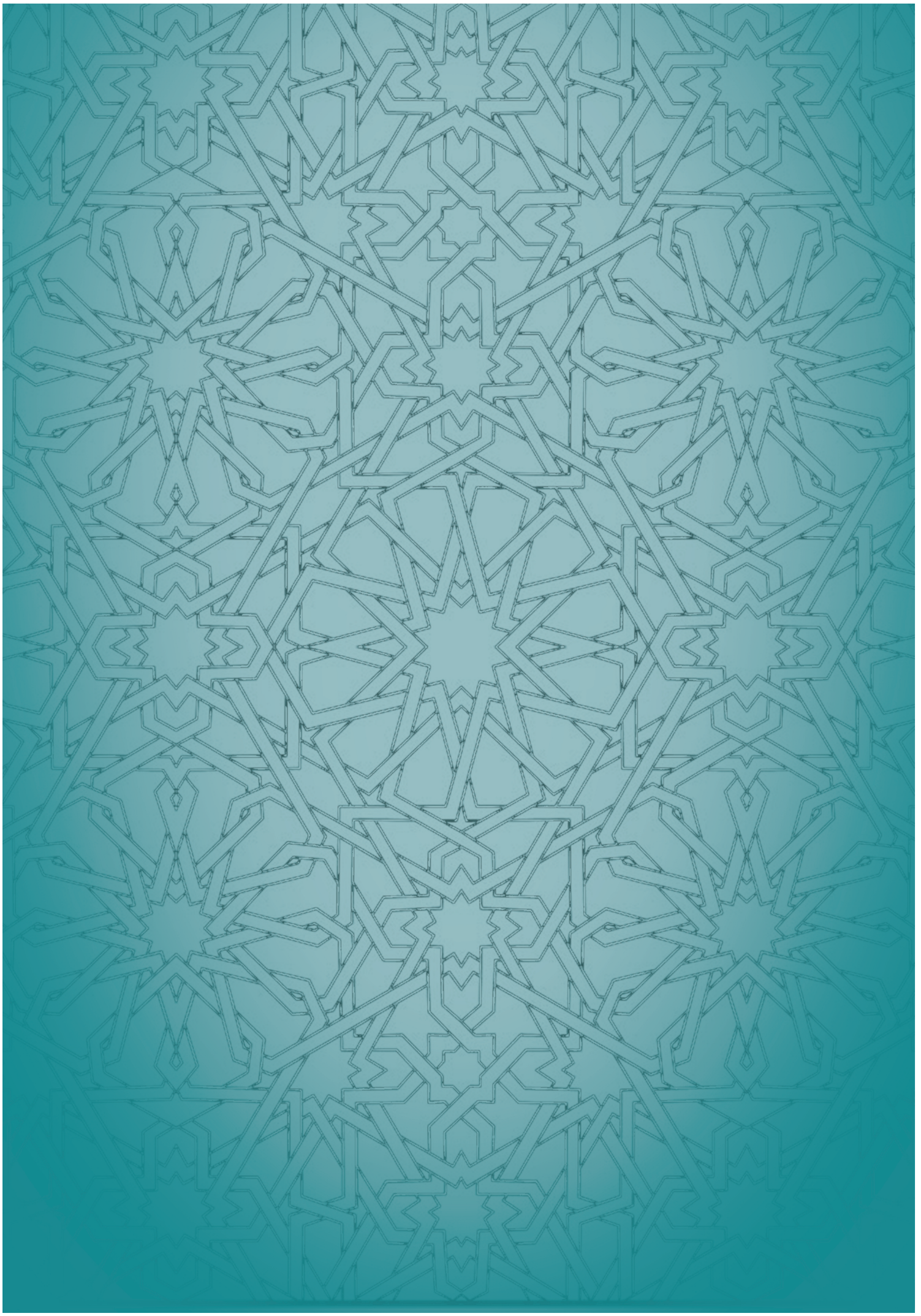

a-a10 Mine CAN_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:15 Page 2

Gölcük / Saraylı Camii Ahşap Kapısının Desen Çözümlemesi

Mine CAN*

Giriş

Saraylı Köyü, Kocaeli İli Gölcük İlçesinin en büyük köylerinden birisidir ve Gölcük kent merkezinin 3 km. güney batısındadır. Saraylı köyünün ismini köy mezarlığı içindeki saraydan aldığı düşünülmektedir. 1326 yılında bölgenin ilk fethiyle kurulan köylerden biri olan Saraylı[1], Roma dönemine ait çok miktarda kalıntıya ev sahipliği yapmaktadır. Aynı zamanda bünyesindeki tarihi yapılar üzerinde 18. Yüzyıl sonu Osmanlı el sanatlarını gözlemlemek mümkündür.

Saraylı Camii ahşap kapısı geleneksel Türk ahşap sanatında kullanılan düz satıhlı derin oyma tekniğiyle süslenmiş[2] zengin bir desen repertuarı sunmaktadır. Saraylı Camisinin tam olarak hangi yılda ve kim tarafından yaptırıldığına dair kesin bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak Camiye ait vesikalardan evkâf-ı mülhakadan (Osmanlı İmparatorluğu zamanında devletin nezareti altında olmak şartıyla tesis edenin neslinden gelen ve mütevelli denen kişilerce idare edilen vakıf türü[3]) olduğu anlaşılmıştır. Aynı vesikada "…Saraylı karyesinde mütevelli-i sâbık Molla Ahmed oğlu Ömer Efendi" ibaresi bulunduğu için eğer vakfın nesli kesilmedi ise camii yaptıran ve vakfını kuran zatın bu kişi olduğu belirtilmektedir[4].

Fotoğraf 1. Saraylı Camii ahşap kapısının genel görüntüsü.

* Doç. Dr.. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi Değirmendere Ali Özbay MYO, mine_can82@hotmail.com

[1] Ahmed Nezih Galitekin, Gölcük Tarihçe ve Kültür Mirası Eserler, İstanbul, 2005, s. 269.

[2] H. Örcün Barışta, Türk El Sanatları, Ankara, 1975, s. 17.

[3] https://eksisozluk.com/evkaf-i-mulhaka--696832

[4] Ahmed Nezih Galitekin, Gölcük Örcün Köyü ve Baba Sultan Zaviyesi, İstanbul, 1998, s. 98.

a-a10 Mine CAN_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:15 Page 3

Sembol Kavramı ve Türk Süsleme Sanatındaki Yeri

İnsanoğlunu önceleri korku, büyü ve din, sonraları ise iletişim kurma, kendini ifade etme ve söylenemeyen, somut olmayan, tanımlanamayan olay ve olguları (kuvvet, güç, aşk, bereket, nazar, ölüm, yaşam vb.) sembolleştirme eğiliminde olmuştur. Bu sebeple sembolizm dil, din, kültürel, sosyal, dini, felsefi ve mitolojik boyutlarıyla toplumların yaşantısını belgeler niteliktedir. Sanatsal açıdan bakıldığında ise tarihsel süreç içerisinde sanatın biçimi ve içeriği değişse de insanın düşündüklerini sembolleştirme eğilimi değişmemiştir[5].

Evrensel dil olarak kabul edilen sembolizm, sanatın her türünde ve her dönemde insanın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Semboller doğrudan açıklanamayan yönleri ile salt bir nesne ve olguyu işaret etmezler ve çoğunlukla birden fazla anlam ve kavramı içlerinde barındırırlar. Bu sebeple semboller zaman ve mekanın ötesinde evrensel bir dile sahiptir[6].

Sanatçılar eserlerinde çoğu zaman sembollere yer vermişlerdir. Eserler üzerinde sembolik dil var olmakla birlikte, nesne ve figürler sadece fiziki görüntülerini değil, fikir ve anlayışları da ifade etmektedir. Bu sebeple bir sanat eserindeki sembollere bakarak sanatçının düşüncesini irdelemek mümkündür. Kısacası sembolizmin dilini anlamak, sanatçının hayal dünyasındaki inanç ve duygularını da ortaya çıkarabilir.

Türklerin Orta Asya'daki inanç sistemleri süsleme sanatlarının gelişmesinde önemli bir role sahiptir. Özellikle İslamiyet öncesi Manihaizm, GökTanrı Dini, Şamanizm ve Budizm gibi inanç sistemlerinden beslendikleri bilinmektedir[7]. Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden sonra eski kültürler değişim süreci içine girmiş ve yayıldıkları bölgelerdeki kültür ve inanç felsefeleriyle oluşan yeni sentez sonucunda, günün koşullarına uygun bir dil ve anlatım tarzı yaratarak sanatta yeni bir kimlik oluşturmuştur[8]. Kuzey Afrika'dan Çin'e kadar oldukça geniş bir coğrafyaya yayılan bu kültürde Türkler sanat geleneklerini Orta Asya'dan getirdikleri sanat gelenekleri ile kaynaştırarak İslam dininin değerleri çerçevesinde yeniden yorumlamış ve Türk-İslam sanatı adıyla etkisini yüzyıllarca sürdürecek bir sanat geleneğini ortaya koymuşlardır[9]. Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle birlikte özellikle Selçuklu ve Osmanlı sanatı İslam felsefesiyle yoğrulmuştur. Ancak İslamiyetin etkisiyle Orta Asya'dan getirdikleri hayvan üslubu gerilemiş, insan ve hayvan figürleri erken Selçuklu döneminden sonra giderek azalmıştır. Sanatçılar bunun yerine bitkisel, geometrik ve sembolik bezemeleri disiplin, tekrar, düzen ilkesiyle soyut bir biçimde işlemişlerdir. Türk-İslam süslemesinin bu sembolik anlatımında çok anlamlılık, mükemmeliyetçilik, sabır gibi İslam felsefesinin etkileri olduğu kadar, Orta Asya inançları, mitleri ve geleneklerinin de etkisi büyük olmuştur[10].

Türk sanatlarının bu derin tarihsel süreç, imge ve işaretlerden oluşan ve bugün süsleme başlığı altında topladığımız her türlü bezeme, maddi alemin dışında pek çok manevi anlamlar içermektedir. Türk süsleme sanatı bağlamında sanatkarlar söylenemeyen soyut olguları yüzyıllardır geleneksel olarak sembolleştirme eğiliminde olmuştur. Bu amaçla çalışmada Saraylı Camii ahşap kapısı üzerinde kullanılan sembolik motiflerin ifade ettiği soyut anlamlar açısından da değerlendirilmesi doğru olacaktır.

Saraylı Camii Ahşap Kapısının Desen Çözümlemesi

Dikdörtgen şeklinde olan kapı iki kanatlıdır ve her iki kanat da ikişer panodan oluşmaktadır (Fotoğraf 1). Kanatların üzerini simetrik olarak bezeyen desenler taç formunda tasarlanmıştır. Kapının süsleme konusunu bitkisel, nesnel, geometrik ve sembolik kaynaklı motifler oluşturmaktadır. Her iki kanattaki süsleme desenleri aynı gibi görünmekle birlikte bazı motiflerin

Fotoğraf 2. Gülbezek, gülçe tarzında düzenlenmiş rozet motifi.

[5] Özlem Alp, Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş, Ankara, 2009, s. 1.
[6] Özlem Alp, Orta Asya'dan Anadolu'ya…, s. 66.
[7] Özlem Alp, Orta Asya'dan Anadolu'ya…, s. 22.
[8] Selçuk Mülayim, Değişimin Tanıkları Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi, 1999, s.24.
[9] Yusuf Çetin, "Türk İslam Bezeme Sanatında Gamalı Haç (Svastika) ile Çarkıfelek Motiflerinin Köken ve İkonografik Anlamları Üzerine Bir Değerlendirme", 8 (2017) s. 354.
[10] Özlem Alp, Orta Asya'dan Anadolu'ya…, s. 25-26.
[11] Özlem Alp, Orta Asya'dan Anadolu'ya…, s. 26.

a-a10 Mine CAN_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:15 Page 4

boyutlarında farklılıklar mevcuttur. Kapı halka ve aynalarının hemen altında, sağda ve solda yer alan rozet motiflerin içerisinde farklı bezemelerin kullanılmış olması ve sağ kanattaki dairenin diğer taraftan daha büyük oluşu dikkat çekmektedir. Bu durum İslam inancında "Yaratan yalnızca Allah'tır, insan yaratamaz" düşüncesinin bir sonucu olarak, sanatçının kusursuz olarak yaptığı tüm düzenlemelerde bilinçli olarak küçük bir kusur yapması[11] şeklinde açıklanabilir.

Dıştaki panolar üzerinde desenler üst üste yerleştirilmiş iki bölümden oluşmaktadır. Bölümler arasında boşluk bırakılarak birbirinden paralel iki çizgi ile ayrılmıştır. Alttaki bölümde üzerinde yatay olarak yerleştirilmiş bir hilal motifi olan kulplu bir vazo yer almaktadır. Kuran'da da sıkça kullanılan ay (hilal) ve güneş gibi simgeler Allah'ın gücünün işaretlerindendir. Ay, İslamiyet'te cennetin, yeniden doğuşun, dirilişin simgesi[12] olarak kabul edilmektedir. Vazodan yukarıya doğru yükselen ve her iki yana kıvrılan dalların ara ve uçlarına penç ve rozet şeklinde çiçek motifleri yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2). Ayrıca desen aralarına yer yer küçük yapraklar ve lale motifleri işlenmiştir.

Selçuklu ve Beylikler dönemi mimari yapılarında rozet kullanımı oldukça yaygındır. Türk süsleme terminolojisinde rozet; gülbezek, gülçe, madalyon gibi isimlerle de tanınmaktadır. Gülbezek ve gülçe; güle benzer süsleme öğelerinin tümü, bir daire içine resmedilmiş yapraklardan ibaret süslemeler[13] şeklinde tanımlanmıştır. Saraylı Camii ahşap kapısı üzerinde yer alan daire şeklindeki gülbezek veya gülçelerin etrafına yüzeysel yivler ve damla motifleri işlenmiştir. Ayrıca bu bölümde yer alan dallar kıvrılarak şal deseni şeklini almıştır. Şal desenlerinin içine ise örgü sistemli süslenmeler yapılmıştır.

Fotoğraf 3

Fotoğraf 4

Madalyon tarzında düzenlenmiş rozet motifleri.

Üst bölümde ise büyük hilal formlu bir çanaktan çıkan uzunca dalların çeşitli şekiller oluşturularak kıvrımlı olarak uzandığı ve uçlarına yine aynı penç motifleri ile küçük yaprak ve lale motiflerinin işlendiği ve üst kısma bir küçük rozet çiçeğin yerleştirildiği görülmektedir. Bu dalların ortasında büyük çaplı bir rozet motifi bulunmaktadır (Fotoğraf 3). Rozet motifinin içerisi dairesel formlu üçlü saç örgüsü ile çevrelenmiş ve orta boşluğu örgü sistemi ile süslenmiştir. Örgü süslemeler dairenin alt kısmında bulunan desen boşluklarına da uygulanmıştır. Daire en güçlü ve evrensel simgelerden biri olup Türk süsleme sanatında en kutsal motiflerden sayılır. Şekil olarak güneş ve ayı temsil eder. Soyut anlam olarak sınır, bütünlük ve topluluk gibi fikirleri ifade eder[14]. Karmaşık olarak işlenmiş olan bu kompozisyonda süsleme öğelerinin birbirine girift olarak düzenlenmiş olduğu görülmektedir. Türk süsleme sanatlarında kullanılan motifleri tek başına bulmak zordur. Süsleme ögelerinin iç içe bir anlayışla uygulandığı karmaşık düzenlemelere oldukça sık rastlanır. Saraylı Camii kapısının kompozisyonunda olduğu gibi bütün birleştirmeler yüzeyi belirli bir yoğunlukta doldurma ve zenginleştirme esasına dayanmaktadır[15].

Kanatların iç pano kompozisyonlarında aşağıdan yukarıya doğru uzanan tek bir düzenleme olduğu görülmüştür. İç panolarda da dıştaki panolarda kullanılan motiflere benzer süsleme unsurları kullanılmıştır. Burada tekrarlama ve ritmin doğadaki örneklerinde olduğu gibi, karmaşık olarak ya da farklı tempolarla kullanımı söz konusudur[16]. Bu bölümde en altta oldukça küçük bir vazodan yükselen kıvrımlı dallar ortada yer alan büyük çaplı bir rozet motifi ile bağlanarak zenginleştirilmiştir. Etrafına yüzeysel yivler ve damla motifleri işlenmiş olan rozetin içerisine dairesel formda hareket eden, çift sıralı bir helezon ve orta boşluğuna ise yine küçük rozet şeklinde bir çiçek yerleştirilmiştir (Fotoğraf 4). Bu küçük rozet motifinin aynısı kompozisyonun en tepe noktasına da işlenmiştir. İç kanatlar üzerinde dış kanatlara ilave olarak kozalak, karanfil ve çarkıfelek motifleri kullanılmıştır. Bu yapılanma ile kompozisyonda çiçekler gelişi güzel serpiştirilmeyip yer-

[12] Nuray Gümüştekin, "Anadolu ve Diğer Kültürlerde İşaret ve Simgelerde Anlam", Balıkesir Ün. Sosyal Bilimler Dergisi, 26 (2011), s. 107.
[13] Celal Esat Arseven, Sanat Ansiklopedisi II, İstanbul, 1965, s. 665.
[14] Eda Öz Çelikbaş, Türk Sanatında Mistik Bağlamda Geometrik Sembolizme Genel Bakış, 1 (2018), s. 60.
[15] Selçuk Mülayim, "Türk Süsleme Sanatında Arabesk Problemi", Sanat Tarihi Dergisi, 2 (1983), s.82.
[16] Selçuk Mülayim, "Süslemeden Tezyinata", Sanat ve Tasarım Dergisi, 9 (2012), s.39.

a-a10 Mine CAN_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:15 Page 5

leri planlandığı üzere dikkatle belirlenmiştir. Kıvrımlı dalların uçlarında yer alan kozalaklar hatai üslubunda stilize edilmiştir. Desen aralarında yine pençler, küçük yapraklar ve lale motifleri yer almaktadır. Hatai, doğada bulunan çiçeklerin dikine kesitinin, anatomik çizgilerinin üsluplaştırılmasıyla (stilize edilmesiyle) oluşturulan ve çoğunlukla simetrik bir biçimde çizilen motif çeşidi[17] olarak bilinmektedir. Penç motifi de, hatai grubundan olan bitkisel kökenli bir motif çeşididir. Bir çiçeğin kuşbakışı görüntüsünün üsluplaştırılarak çizilmesiyle elde edilir[18].

Fotoğraf 5. Çarkıfelek motifi

Kapının alt ucuna yakın, küçük vazo motifinin hemen üzerinde iki adet rozet şeklinde çarkıfelek motifi dikkat çekmektedir (Fotoğraf 5). Türk-İslam bezeme sanatında çarkıfelek motifinin en yaygın anlamlarından birisi iyilik ve bereketin sembolü olarak kullanılmasıdır. Eski Türk toplumlarında Tanrının yeryüzüne iyilik ve bereketini güneş vasıtasıyla yaydığına inanılırdı[19]. Bu sebeple güneşi çarkıfelek motifinin temsil ettiği kabul edilmekteydi. Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra da çarkıfelek motifi iyilik ve bereket sembolü olarak kullanılmaya devam etmiştir[20].

Sol iç panonun kenarı boyunca, kanatların birleşme kısmında, kabartma olarak işlenmiş bir bordür görülmektedir. Bordürün orta kısmında rozet şeklinde bir çarkıfelek motifi bulunmaktadır. Sütun görüntüsü verilmiş bordürün kenarına damla motifleri işlenmiştir. Bordürün alt bölümünde bitkisel, üst bölümünde ise iki doğrunun kıvrılmasından oluşan basit bir zencerek (geçme) motifi yer almaktadır. Zencerekler, çeşitli doğruların kırılarak veya kıvrılarak birbiri içerisinden geçmesiyle oluşturulmuş zincir görünümlü süslemelerdir[21].

Sonuç

Saraylı Camii ahşap kapısının süsleme deseni genel olarak değerlendirildiğinde, Türk süsleme sanatlarına ait temel motiflerin kullanıldığı anlaşılmıştır. İslam mimarisinde figür yasağından dolayı sanatçılar, insan üzerinde yarattığı sağlam ifade ve mükemmellik duygusu nedeniyle geometrik formlara yönelmişlerdir. Aynı şekilde süsleme sanatında bir başka anlatım yolunu bitkisel süslemelerde bulmuş ve sanatçılar bütün gücüyle bitkisel stilizasyonlara ağırlık vermiştir. İnsanın evren karşısındaki saygısını soyut ve güçlü bir mesajla yansıtan bu sistemde, otorite ve saygınlığı anlatan simetri güçlüdür [22]. Bu anlayışın güzel bir örneği olan ahşap kapının kompozisyonunda girift bitkisel motiflerin aralarında geometrik, nesneli ve sembolik süsleme ögeleri yüzeyi belirli bir yoğunlukta ve zenginlikte doldurmuştur. Yukarıya doğru yükselen bitkisel süslemelerin aralarına yerleştirilmiş rozet ve madalyon motiflerinin, kompozisyon içerisindeki dengeli ve simetrik dağılımı dikkat çekicidir. Kompozisyonda sembolik ve üstü örtülü anlatım belirgin olup, doğadaki bir şeyi hatırlatmaktan çok bir duyguyu uyandırma çabası içerisindedir. Bu sebeple dini bir yapıya ait kapının süsleme konusunu taşıdıkları sembolik anlamlar içerisinde, İslâm düşüncesinin ürünü ve belirtisi olarak yorumlamak doğru olacaktır. Kompozisyonda bütünlük ve topluluk gibi fikirleri ifade eden daire motifi geometrik formlar içerisinde baskındır. İslam dininde iyilik ve bereketin sembolü olarak kabul edilen çarkıfelek motifini de aynı grupta değerlendirmek doğru olur. Her iki kanatta yer alan ve yukarıya doğru bakan ay motifleri ile cennet, yeniden doğuş ve diriliş simgelenmiştir. Kompozisyonda gül, karanfil, lale, kozalak gibi bitkisel motiflerin Türk süsleme sanatlarının temel

[17] İnci A. Birol, F. Çiçek Derman, Türk Tezyini Sanatları Motifler, 1995, s. 65.
[18] İnci A. Birol, F. Çiçek Derman, Türk Tezyini…, s. 47.
[19] Sevgi Parlak, Halil İbrahim Kunt, M. Argun Kocadağıstan, "Siirt Ulu Camii Minaresi ve 2008 Yılı Restorasyonu", Journal of Faculty of Letters/Edebiyat Fakültesi Dergisi, 1 (2001), s. 33.
[20] Yusuf Çetin, "Türk İslam Bezeme Sanatında…", s. 358.
[21] Sitare Turan Bakır, "Geçmişten Günümüze Türk Çini Sanatı", 2000'li Yıllarda Türkiye'de Geleneksel Türk El Sanatlarının, Sanatsal, Tarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildiriler Kitabı, s. 214.
[22] Selçuk Mülayim, Süslemeden Tezyinata….., s. 62-66.

a-a10 Mine CAN_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:15 Page 6

tarzlarından olan hatai üslubunda sadeleştirilmiştir. 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk süsleme sanatlarında en çok kullanılan çiçekler arasında olan gül, lale ve karanfilin[23] İslam tasavvufunda da soyut anlamlar içerdiği bilinmektedir.

Sonuç olarak, Saraylı camii ahşap kapısı Osmanlı dönemi Türk süsleme sanatının karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Kapının alt kısımlarında ve açılıp kapanan yapı elemanlarında yıpranmalar mevcuttur. Ana malzemenin ahşap ve bölgenin nemli bir iklime sahip olması nedeniyle günden güne bozulmanın yaşanması normaldir. Eserin orijinal yapısına zarar vermeden doğru yöntemlerle bakımının yapılması, yaşayan kültürel mirasının gelecek nesillere aktarılması için adına önem arz etmektedir.

[23] Feriha Akpınarlı ve Zeynep Balkanal, "16-18. Yüzyıllarda İstanbul'da Üretilen Kumaşlarda Bitkisel Bezemelerin İncelenmesi", Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 1 (2012), s. 191.

a-a10 Mine CAN_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:15 Page 7

Kaynakça

Akpınarlı, Feriha; Balkanal, Zeynep, "16-18. Yüzyıllarda İstanbul'da Üretilen Kumaşlarda Bitkisel Bezemelerin İncelenmesi", Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 1 (2012), ss. 179-209.

Alp, Özlem, Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş, Eflatun Yayınevi, Ankara, 2009.

Arseven, Celal Esat, Sanat Ansiklopedisi II, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1965.

Barışta, H. Örcün, Türk El Sanatları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 975, Ankara, 1975.

Bakır, Sitare Turan, "Geçmişten Günümüze Türk Çini Sanatında Tasarım", 2000'li Yıllarda Türkiye'de Geleneksel Türk El Sanatlarının, Sanatsal, Tarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 1999.

Birol, A. İnci; Derman, F. Çiçek, Türk Tezyini Sanatları Motifler, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1995.

Öz Çelikbaş, Eda, "Türk Sanatında Mistik Bağlamda Geometrik Sembolizme Genel Bakış", Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 1 (2018), ss. 55-66.

Çetin, Yusuf, "Türk İslam Bezeme Sanatında Gamalı Haç (Svastika) İle Çarkıfelek Motiflerinin Köken ve İkonografik Anlamları Üzerine Bir Değerlendirme", Social Sciences Studies Journal, 8 (2017), s. 353-365.

Galitekin, Ahmed Nezih, Gölcük Tarihçe ve Kültür Mirası Eserler, Gölcük Belediyesi Kültür Yayınları: 6, İstanbul, 2005.

Galitekin, Ahmed Nezih, Gölcük Örcün Köyü ve Baba Sultan Zaviyesi, Gölcük Belediyesi Kültür Yayınları: 1, İstanbul, 1998.

Gümüştekin, Nuray, "Anadolu ve Diğer Kültürlerde İşaret ve Simgelerde Anlam", Balıkesir Ün. Sosyal Bilimler Dergisi, 26 (2011), ss. 107.

Mülayim, Selçuk, "Süslemeden Tezyinata", Sanat ve Tasarım Dergisi, 9 (2012), ss.25-67.

Mülayim, Selçuk, Değişimin Tanıkları Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999.

Mülayim, Selçuk, "Türk Süsleme Sanatında Arabesk Problemi", Sanat Tarihi Dergisi, 2 (1983), ss. 22-82.

Parlak, Sevgi; Kunt, H. İbrahim; Kocadağıstan, M. Argun, "Siirt Ulu Camii Minaresi ve 2008 Yılı Restorasyonu", Journal of Faculty of Letters/Edebiyat Fakültesi Dergisi, 1 (2001), ss. 33.

Şaman Doğan, Nermin; Yazar, Turgay, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimari Süslemesinde Küre, Küre ve Koni Kesiti/Kabara, Rozet", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 19 (2013), ss. 221-244.

-https://eksisozluk.com/evkaf-i-mulhaka--696832, Erişim tarihi: 12.01.2019.

CİSR-İ SİTÂRE / SİTÂRE KÖPRÜSÜ
(İzmid'ten Anadolu'ya Dağılan Yolların Başı)

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

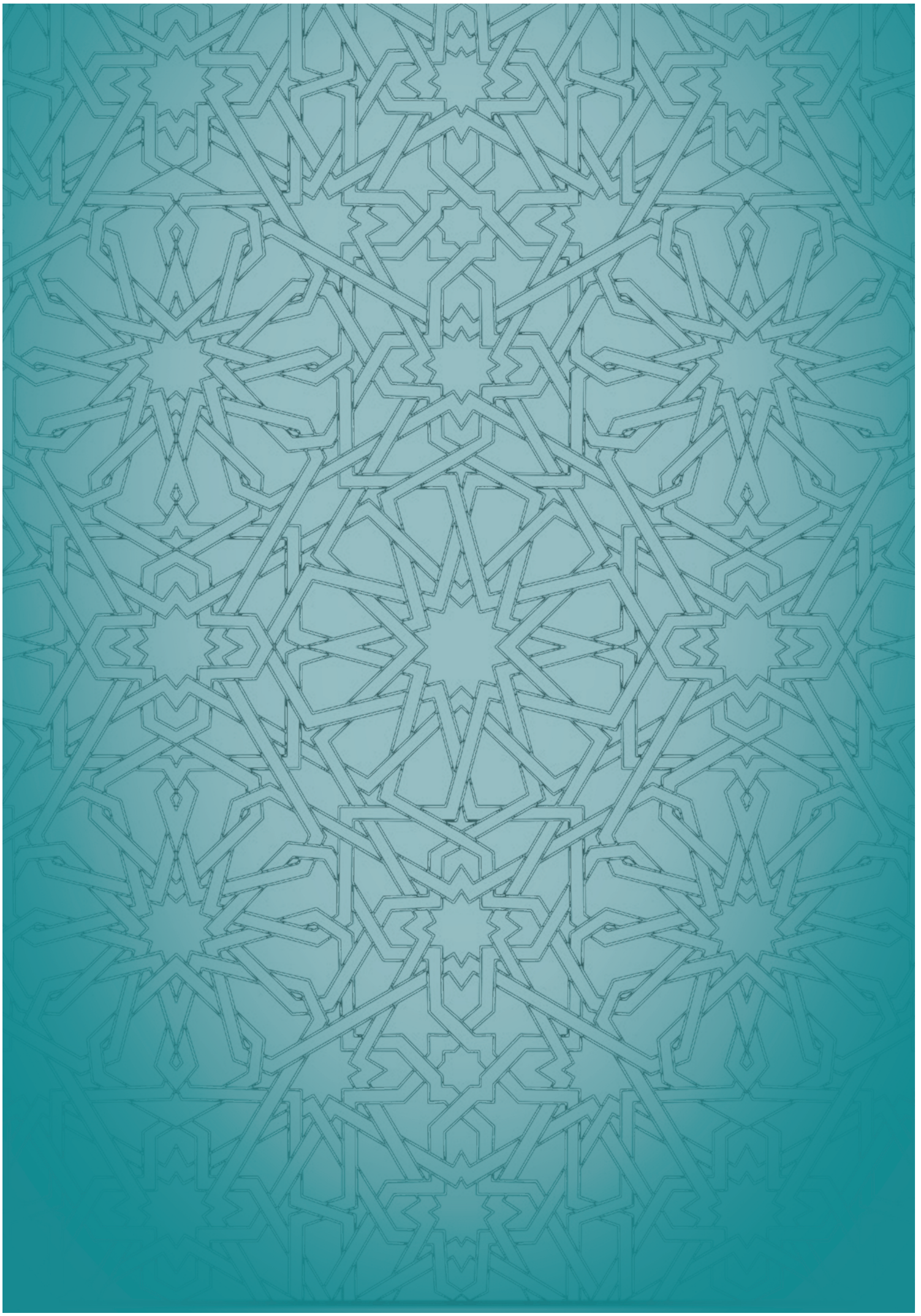

a-a11 nevnihal hikmet_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:17 Page 2

Kocaeli Ve Sakarya Yöresinde Mimari Mirasın Korunmasına Dair Özgün Bir Model: "Gelenekten Cıttaslow'a Taraklı"

Nevnihal ERDOĞAN*
Hikmet Temel AKARSU**

Giriş

Çağımızda ekonomik gelişmenin ne tür sonuçları olduğu artık herkes tarafından bilinmektedir. Gelişen sanayileşme, ulaşım ağının yayılmasının yanı sıra hızla otomotive dayalı hayat tarzına geçilmesi, köylerden kopan ve yeni hayatlar kurmak isteyen tarım insanlarının şehirlerde yarattıkları yeni yaşam formları ve buna benzer birçok sebep dolayısıyla yöremiz kesif bir endüstrileşme, sanayileşme, betonlaşma süreci içerisinde bir yandan zenginleşir ve ülkenin en yüksek oranda vergi üreten yöresi olurken bir yandan da bunun sakıncalı sonuçları ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu sakıncalı sonuçların en önemlileri geleneksel yaşam dokusunun yok edilmesi, geleneksel mimarinin tahrip edilmesi, betonlaşma, doğal kaynakların yok olması, çevre felaketleri vs.dir.

Günümüzde küreselleşmenin getirdiği olumsuzluklara tepki olarak ortaya çıkan "cittaslow" hareketi, tüm dünyada gelişmekte olan mekanik, pragmatik, rasyonalist, egoist ve tekdüze kapitalist yaşam tarzına dair bir itiraza, bir karşı çıkışa dönüşmüştür. Bu olumsuzluklar sonucu ortaya çıkan "Yavaş" hareketinden (slow movement) etkilenen "Sakin Kent" anlayışı ; yerellik vurgusu, kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve sürdürülmesi gibi yaklaşımlar içerir.

"Cittaslow" düşüncesi ise bu gelişmeleri müteakip 1999 yılında İtalya'nın Chianti-Greve kentinde ortaya çıkar. İtalya'nın dört belediye başkanı çevre kirliliğinin önlenmesi, yerel kültür ve geleneklerin korunması, yerel üretimin teşviki ve yöresel mutfağın yaşatılması gibi konuları içeren bir dizi prensip üzerinde uzlaşmaya varmıştır[1]. Sakin kentlerin oluşturduğu kurumsal yapı "Sakin kentler birliği" (Cittaslow Association) olarak ifade edilmektedir. Sakin Kentler Birliği'ne katılmak gönüllülük esasına dayanır, üye olanlar sakin kent fikrini, uygulamalarını, kriterlerini amaçlarını benimserler. [2]. "Sakin Şehir" sertifikası alabilmek için belli başlı bazı koşullar gerekmektedir. 50.000 nüfusun altında olan ve söz konusu koşulları sağlayan yerleşimlere takdim edilen bu sertifikanın dört yılda bir yenilenmesi gerekmektedir. Kuşkusuz bu dört yılda "Sakin Şehir" prensiplerinin sürdürülebilir olduğunun kanıtlanması gerekmektedir. Yani bir kere bu belgeyi aldıktan ve bu saygınlığı edindikten sonra bildiğini okumak söz konusu değildir. Aynı kalite ve standartdın yani, "Sakin Şehir" ilkelerinin sürdürülebilir olması gerek ve şarttır. "Sakin Şehir" sertifikasına sahip olunabilmesi için gerekli şartlar arasında kolayca tahmin edilebileceği teknik ve belediyecilik anlamındaki pek çok önlem ve uygulamanın yanı sıra yerel kültürel özelliklerin korunması, endüstriyel yeme içme ve yaşama kültüründen uzak durulması, motorlu taşıt trafiğine sınırlama getirilmesi, ses kontrolü, mimari mirasın korunması, endüstriyel inşaat unsurlarından kaçınmak, örf, anane ve yerel beslenme alışkanlıklarının muhafaza edilmesi, geleneklerin, festival ve şenliklerin otantik özelliklerine özen gösterilmesi, küçük üretim, el sanatları vs. yerel otantik üretimlerin desteklenemsi gib pek çok şart daha doğrusu ilkesel tavır, tercih ve uygulama önem taşımaktadır.

* Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi. E-mail: nevnihal.erdogan@kocaeli.edu.tr – nevtrakya@gmail.com
** Mimar-Yazar. E-mail: htakarsu@gmail.com

[1] Paul.L.Knox, "Creating Ordinary Places:Slow Cities in a Fast World", Journal of Urban Design, 10/1 (2005), s. 1-11.

[2] Susan Radstrom, "A Place-Sustaining Framework for Local Urban Identity: An Introduction and History of Cittaslow", Italian, Journal of Planning Practice, 1/1 (2011), s.90-113.

a-a11 nevnihal hikmet_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:17 Page 3

Türkiye, dünyada en fazla sakin kentin bulunduğu ülkedir (cittaslow, 2015). 2010 yılında Uluslararsı Cittaslow Hareketi ile bağlantı kuran Taraklı, 2011 yılında "Cittaslow" ünvanını kazanmış ve o tarihten itibaren bu ünvanı koruyabilmek ve ilçenin menfaatine çabalarda bulunmak için gerekli bir çok çalışmayı eşzamanlı olarak başlatmıştır.

Söz konusu ilçelerden Taraklı "Cittaslow"(Sakin Şehir) ağına dâhil olan ilk bölge ilçesi olduğu için mimar ve araştırmacıların öncelikle ilgisini çekmiştir.

Taraklı'nın mimari değerinin keşfedilmesi, kaybedilmek üzere olan geleneksel mimari mirasın son anda yıkılmaktan alıkonarak tescil edilmesi, bilinçli yöneticiler önderliğinde bu yapıların restore edilmesi, çevre ve doğanın korunmasına azami özen gösterilmesi ve giderek ilçenin dünyaca bilinirliği ve saygınlığı yüksek "Cittaslow" (Sakin Şehir) ağına kabul edilmesi, ardından Avrupalı Seçkin Destinasyonlar (EDEN) ağına dâhil olması ve bu süreçler boyunca yürütülen özenli çalışmalar geleneksel mimarinin korunması ve restitüsyonu açısından incelenmeye değer bir örnek teşkil etmektedir.

Taraklı, Batı Anadolu'da Osmanlı bânilerinin ilk fütuhatlarından bugüne kalmış kuruluş ilçelerinde ifade bulan geleneksel Osmanlı-Türk yaşam tarzını günümüzde en sade ve rafine şekilde yaşayan küçük bir ilçedir. Taraklı taşıdığı bu özellikleri savunup koruyup geliştirerek kendine özgü bir kalkınma, zenginleşme ve ilerleme modeli yaratmayı denedi. Bu alanda tüm dünyada hüküm süren en ileri, yenilikçi ve öncü düşünsel akımların tarafında olarak kendine yepyeni ve çağın ilerisinde bir gelişme, yaşama ve mimarlık anlayışı yarattı.

Bu bildiride, Taraklı'nın barındırmış olduğu mimari unsurların kaydedilmesi, yapı karakteristiğinin analiz edilmesi ve geleneksel mimari mirasın korunması ve restitüsyonu için yapmış ve yapmakta olduğu çalışmalar ve "Gelenekten Cittaslow'a Taraklı" bilimsel araştırma projesi bağlamında Taraklı'nın mimari envanteri incelenecektir.

1. Kuzey-Batı Anadolu Bölgesinin Özgün Karakteristiği ve Taraklı

Kuzey-Batı Anadolu; Kocaeli, Sakarya, Bolu, Bursa, Zonguldak yöresi sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin bânilerinin işgal ordularına karşı vermiş olduğu Kurtuluş Savaşı'nın asıl cereyan ettiği alan değil aynı zamanda Osmanlı bânilerinin ilk yerleşik olduğu bölge, ilk fütuhatlarını gerçekleştirdikleri ve devleti kurdukları otantik yurttur. Dolayısıyla bölgede hâkim yaşam tarzı, ülkemizin maziden gelen kodlarını ve karakteristiklerini en güçlü şekilde yansıtmaktadır. Ancak olağanüstü otantik motiflerle, mimari doku ile; yaşam karakteristiği ile bezeli bölge aynı zamanda -doğal bir sonuç olarak - ülkenin ekonomik açıdan en gelişkin bölümünü teşkil etmektedir.

Bizler mesleki formasyonumuz gereği yöremizdeki mimari dönüşümlere karşı daima inceleyici ve takipçi olmuş mimar, yazar ve akademisyenleriz. O nedenle yöremizde cereyan eden bu mimari doku değişikliği daima ilgi alanımızda olmuştur. Bu süreç içerisinde ilgimizi çeken Taraklı ilçesi ile ilgili olarak yüksek lisans çalışmaları, saha incelemeleri, lisans üstü ek ders programları ve akademik incelemeler yaptığımızda görmüş olduk ki; Taraklı'nın yaşadığı mimari süreç bölgenin orta ölçekli kent ve kasabaları için nitelikli bir gelişme ve koruma modeli olabilir. Çünkü bu ilçede uluslararası yeni bir yaşam modeli olarak "cittaslow" (sakin şehir) ağına kabul edilmek için gerekli uygulamalar yapılmış ve bu hedefe ulaşılırken mimari alanda çaplı bir restorasyon, renovasyon ve restitüsyon yapılarak geleneksel mimari-kültürel değerler büyük oranda korunabilmiş, bir kısmı da geri kazanılabilmiştir.

Taraklı'nın ardından bu sürece (Cittaslow Ağına) dahil olan Mudurnu ve Göynük de geleneksel mimari değerlerin korunması için halihazırda nitelikli çaba içindedirler ve bu bölgelerdeki mimari gelişmeleri de dikkatle izlemekte, akademik alanda konu edinerek üzerinde çalışmaktayız.

2. "Gelenekten Cittaslow'a Taraklı" Yerleşmesinde Mimari Mirasın Korunmasına Dair Özgün Bir Model

Kuzey-Batı Anadolu'nun denizden uzak, merkezi bölgelerindeki dağlık alanlarda yer alan küçük bir ilçe olan Taraklı genel yapısı itibariyle Türkiye'nin karakteristiğini yansıtan tipik bir ilçedir. Ve bu ilçede yapılan uygulamalar daima gerçekçi, ölçülü, hayatın pratiğine ters düşmeyen ve aşırılıktan uzak çalışmalardır. Uçuk ve marjinal girişimlere mesafeli duran Taraklı idarecileri ve sakinleri, ye-

a-a11 nevnihal hikmet_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:17 Page 4

nilikçi fikirleri dingin ve akılcı bir yaklaşımla gündemlerine almaktan geri durmamaktadırlar.
Bu anlamda; Taraklı, Türkiye'de "Cittaslow" yani "Yavaş Şehir" bir başka deyişle de "Sakin Şehir" ağına dâhil olan ve bunun gereklerini tutku ve özenle yerine getirmeye çalışan ilk ilçelerimizden biridir. Görünüşte doğal, akılcı ve olması gereken bir girişim olarak algılanan bu tasarruf düşünüldüğü kadar kolay ve basit bir şey asla değildir. Öncelikle geleneklerine, göreneklerine ve aidiyetine son derecede bağlı bir toplum yapısı olan Taraklı'nın özelinde, Osmanlı'dan bu yana sürüp gelen köklü yaşam tarzına ters gelmeyecek bir ağırbaşlılık, dinginlik ve ciddiyet içinde yapısal dönüşüm gerçekleştirmek çabası içinde olmak gerekmekteydi. Kentin yerel yöneticileri, entelektüel kanaat önderleri ve yerli ileri gelenleri bu konuda son derecede ileri fikirli ve uz görüşlü bir şekilde davranmış ve tüm dünyada "sıra dışı" denebilecek bu girişime gövdesini koymaktan kaçınmamıştır. Bu, birçok insan için şaşırtıcı olabilir. Mütedeyyin ve orta halli kasaba insanları olarak görülen, geleneklerine özenle bağlı Taraklı halkının bu öncü girişime taraftar olup bunu sahipleneceğini beklemek ilk başta belki birçokları için hayaldi. Fakat halim-selim, uz görüşlü, yeniliklere açık ve çağın gelişmelerini dikkatle izleyen Taraklı halkı herkesi şaşırtarak yaratıcı bir tutum geliştirmiş ve "Cittaslow" mentalitesini tüm özellikleri ile birlikte benimsemiştir. (Kuşkusuz şu aşamada her şey istenilen noktada değildir. Ama hummalı çabalar tüm hızıyla devam etmektedir.)

Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: Burası her yıl on binlerce yabancı turist tarafından ziyaret edilen, dışa dönük, modern çağın çılgın ve marjinal ecnebi insanları ile iç içe bir sahil kasabası, namlı bir turistik destinasyon ya da gözde bir eğlence ve "leisure" merkezi değildir. Burası Orta Anadolu ve orijinal Osmanlı-Türk yurdunun tüm geleneklerini bağrında taşıyan, muhafazakâr ve mütedeyyin, orta halli, toplumumuzun genel yapısını yansıtan, yüksek ahlâk sahibi, yardımlaşmacı, dayanışmacı ve konuksever, sade; hatta yoksul ve mütevazı bir kasabadır. Dolayısıyla "Cittaslow" gibi yenilikçi fikirlerin burada başarılı olamayacağı ya da marjinal görüleceği önyargısı ilk başta karşımıza çıkabilir. Oysa Taraklı halkı, yöneticileri ve kanaat önderleri bu fikirleri ağırbaşlı ve aklıselim bir sükûnet içinde çürütmeyi başarmış; özgün bir model olan ve insanları mutlu eden, yerleşmeye özellik katan ve dünya çapında saygınlık getiren "Cittaslow" kültüründe adım adım ilerlemeyi ve başarılı olmayı bilmiştir.

Bu nedenden dolayı Taraklı pratiği çok önemlidir. Çünkü eğer Türk toplumunun kahir ekseriyetini temsil eden bir duygu, düşünce ve davranış yapısına sahip Taraklı halkı bu tür yenilikçi mimari ve kültürel formlara kapılarını açabiliyorsa eğer bu, başta yöremiz olmak üzere tüm Anadolu kırsal yerleşmeleri için geliştirilmeye müsait bir model olabilir. Yani kısacası gelenekten ve tarihsel mimari mirastan yola çıkarak başarılı bir "Cittaslow" uygulamasına ulaşılabildiyse ve bu sayede pek çok bina restorasyon ve restitüsyona tabi tutularak mimari doku, tüm tarihsel zenginliği ve azameti ile birlikte korunabildiyse ve kurtarılabildiyse ve yepyeni bir yaşam anlayışı gerçekleştirilebildiyse eğer bu gelişme bütün Anadolu kasabaları için bir model, bir ilham kaynağı, takip edilmesi gereken bir yol olarak tartışmaya değer, çok enteresan bir konudur.

Kısacası Taraklı tüm Türkiye'ye model teşkil edebilecek önemli bir girişim içindedir. Taraklı'nın başarısı benzeri birçok ilçe ve kasaba için ilham kaynağı ve kurtuluş yolu olabilir. Ne mutlu ki bu çalışmanın kaleme alındığı dönemde Taraklı bu alanda hiç de hafife alınmayacak bir mesafe kat etmiş ve ülke çapında başarılı, ayrıcalıklı, şöhretli ve özgün bir ilçe olmayı başarmıştı.

İşte bu nedenselliklerden dolayı Taraklı'nın mimari, kültürel, sosyal ve tarihsel olarak incelenmesi ve mimari halihazırının kayıt altına alınması önemli bulunduğu için bu çalışmada söz konusu ilçe mercek altına alınmıştır.

3. Mimarlık Disiplininden Yola Çıkıldığında Cittaslow Sürecinde Taraklı'da Geleneksel Dokuya Dair Korunmuş/Geri Kazanılmış Değerlere Örneklemler

Bu gelişmeleri takip ettiğimiz süreçlerin sonucunda Taraklı'nın gerçekleştirmiş olduğu modeli sosyal, siyasal ekonomik, kültürel ve mimari yönden İnceleyerek "Gelenekten Cittaslow'a Taraklı" (Nevnihal Erdoğan - Hikmet Temel Akarsu/Verita Yayıncılık)[3] adlı bir kitap hazırladık (Şekil 1)

Şekil 1. Gelenekten Cittaslow'a Taraklı kitabı

Kitapta konu edindiğimiz ve mimari yönden irdelediğimiz re-

[3] Nevnihal Erdoğan, Hikmet Temel Akarsu," Gelenekten Cittaslow'a Taraklı", İstanbul,Verita yayınları, 2018,s.1

a-a11 nevnihal hikmet_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:17 Page 5

store ya da restüte edilmiş geleneksel yapıların nasıl korunduğuna ve geleceğe nasıl aktarıldığına dair bir envanter hazırladık. Bu envanterden karakteristik olabilecek bazı örnekleri bu çalışmada sunmak dileğindeyiz:

Taraklı Pratiğinde Korunmuş Geleneksel Türk Evi Örneği: Meriç Özen Evi

Üç katlı olan evin girişi güney cephesi yönündedir. Zemin katında taş temel üzerine ahşap karkas konstrüksiyon birinci ve ikinci katlarda da devam etmektedir. Zemin kat sıva üstü badana olup üst katlarda cephe ahşap kaplamadır. Birinci kat ön cephede boylu boyunca bir çıkma olup 2.kat giriş aksında ahşap payandalara oturan ve ahşap dikmelerle taşınan üzeri kırma çatılı bir balkonu vardır

(Şekil 2)

Şekil 2. Ankara Caddesi'nden İllüstrasyon (İllüstratör: Z. Türkiz Özbursalı)

Zaman içinde zemin katın özgün planı şeması değişmiş, batı cephesi duvarına da ikinci bir giriş kapısı açılmıştır (Şekil 3). Üst katlarda halen konut olarak kullanılan binanın zemin kat tadil edilip

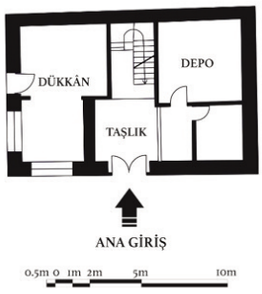

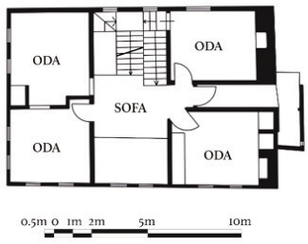

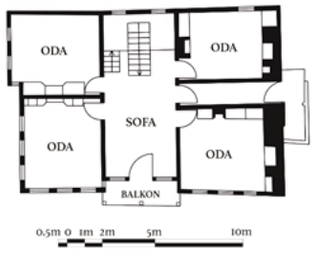

geniş pencereler açmak suretiyle ticaret amaçlı kullanılmaya başlanmıştır.

Şekil 3. Zemin Kat Planı **Şekil 4.** Birinci Kat Planı **Şekil 5.** İkinci kat Planı

Üst katların özgün plan şeması değişmeden korunabilmiş orta sofalı evlerden biridir. 1.kat sağ alt köşesinden girilen odanın kuzey duvarında ocak ve yüklük bulunmaktadır. Hem 1.kat merdiven sahanlığından hem de sofadan girilen kuzey doğudaki odanın doğu duvarında bir ocak (Şekil 4), 2.katta kuzey doğudaki odanın da doğu cephesinde bir gusül dolabı vardır (Şekil 5).

Taraklı Pratiğinde Korunmuş Geleneksel Dini Mimariye Ait Bir Örnek: Yunus Paşa Cami (Kurşunlu Cami)

Kurşunlu Cami adı ile bilinen Yunus Paşa Cami 1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında Vezir-i Azam Yunus Paşa tarafından yaptırılmıştır. Yığma taş tekniği ile yapılan cami kare planlıdır. Üç kubbeli ve revaklı bir son cemaat yeri olan binanın üzeri kurşun kaplı tek kubbe ile geçilmiştir. Batı yönünde tek şerefeli bir minaresi olan caminin girişi bugün çevre zemin kotunun altında kalmıştır (Şekil 6).

a-a11 nevnihal hikmet_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:17 Page 6

Şekil 6. Yunus Paşa Cami (Kurşunlu Cami) park tarafından görünüş
Şekil 7. Yunus Paşa Cami (Kurşunlu Cami) İllüstrasyonu (İllüstratör: Z. Türkiz Özbursalı)

Caminin bahçesinde şadırvan bulunmaktadır. Caminin oymalı ahşap kapısı çok iyi korunmuş durumdadır. İç mekânda mermerden mihrap ve mimber olup kare plandan kubbeye dört köşede tromplarla geçilmiştir. Kubbe içi ve duvarlarında sade ama özenli tezyinatları göze çarpar. Dış cepheleri küfeki taşı olan caminin saçak kornişleri de küfeki taşından işlenmiştir. Arka bahçesinde küçük bir hazire bulunmaktadır. (Şekil 8).

Taraklı pratiğinde restorasyonla korunmuş sivil mimariye bir örnek: Hacı Murat İlkokulu ya da Hacı Atıf Hanı

Çınaroğlu Ali Efendi tarafından okul olarak yaptırılan bina 1930-1970 yıllarında esas işlevinde kullanılmış, sonra restore edilerek 1970-1988 tarihleri arasında belediye binası, 1988-1996 arasında

da hükümet binası olarak kullanılmıştır.

Şekil 8. Batı yönünden Hacı Murat İlkokulu'nun görünüşü

Bina Mimar Sinan Caddesi ile Ankara Caddesi'nin birleştiği köşe parselde yer alan üç katlı binadır. Az eğimli arsada konumlanan bina çeşitli zamanlarda geçirdiği tadilatlar nedeniyle özgün planında kayıplar olmuştur. Taş temel üzeri ahşap karkas olan yapının bodrum katı taş kaplama, üst katları

a-a11 nevnihal hikmet_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:17 Page 7

ise sıva üstü boyadır. Bodrum kat pencereleri basık kemerli taş söveli, orta ve üst kat pencereleri dikdörtgen formdadır. Giriş aksında en üst katta kapalı bir çıkması olup geniş saçaklı kırma çatılıdır. İç sofalı plan tipine sahip olan bina kuzey cephesinden iki katlı, güney cephesinden üç katlı olarak algılanmaktadır.

Taraklı Pratiğinde Restorasyonla Turizme Kazandırılmış Butik Otellere Dair Bir Örnek: Çakıroğlu Konağı

Konak yaklaşık 150 yıl önce sahibi Çakır Abdullah tarafından eşinin vefatı üzerine evleneceği hanımın istekleri doğrultusunda inşa edilmiş. Yeni eşi İstanbullu olan Çakır Abdullah, eşi İstanbul özlemi çekmesin diye odaların duvarlarına İstanbul'u anımsatan hayali manzara resimleri

yaptırmıştır.

Şekil 8. Çakıroğlu Konağı'nın park tarafından illüstrasyonu (İllüstratör: Z. Türkiz Özbursalı)

Tepede yer alan üç katlı Çakıroğlu konağı Taraklı'nın en önemli tarihi evlerinden birisidir. Orijinal kullanımı konuttur. Restorasyon sonrası günümüzde ticaret ve konaklama tesisi olarak kullanılmaktadır. Kare planlı olan konak eğimli bir arazide kerpiç dolgulu ahşap karkas inşaat tekniği ile yapılmıştır. Orta sofalı plan tipine sahip binanın en üst kat kuzey batı cephesinde de bir balkon

bulunmaktadır.

Şekil 9. Parktan Hisar tepesi yönünde Çakıroğlu konağı

Binanın üç kemerli giriş kapısı üzerinde ahşap payandalara oturan üçgen alınlıklı bir cumbası bulunmaktadır. Cumbada yer alan pencereler ile güney cephesinde giriş üstündeki pencereleri kemerli olup diğer pencereleri dikdörtgen formda ve giyotin pencerelerdir.

Dış cepheleri sıva üstü boyalı olan yapının 2. kat doğu ve güney cephesinde bitkisel ve geometrik desenli karo mozaik süslemeler, saçak altında da ahşap konsollar bulunmaktadır. Cepheleri simetrik olan yapının köşelerinde ve kat hizalarında ahşap hatıllar vardır ve çatı saçak önü ahşap kaplamalı yaprak motifleriyle dikkat çekicidir.

a-a11 nevnihal hikmet_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:17 Page 8

Sonuç:

Örnekler çoğaltılabilir. Ayrıntılı envanter ve bunlara dair nitelikli mimari plan, görünüş, kesit, vaziyet planı, tarihçe, mimari analiz, illustrasyon ve fotoğraflar için "Gelenekten Cittaslow'a Taraklı" kitabına başvurulabilir. Ancak bildiride asıl vurgulanmak istenen şudur: Yukarıda sıraladığımız örneklerden de görülebileceği gibi Cittaslow (Sakin Şehir) ağına dâhil olmak, geleneksel mimari dokunun korunması, geliştirilmesi ve yönetilebilmesi için yararlı ve nitelikli bir modeldir. Yaygınlaşması Anadolu'nun kültürel zenginliğinin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için yararlı olacaktır.

a-a11 nevnihal hikmet_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:17 Page 9

Kaynaklar

Erdoğan, Nevnihal; Akarsu, Hikmet Temel," Gelenekten Cittaslow'a Taraklı, Verita yayınları, İstanbul, 2018.

Knox, Paul.L. "Creating Ordinary Places:Slow Cities in a Fast World", Journal of Urban Design, 10/1(2005), ss.1-11.

Radstrom, Susan , "A Place-Sustaining Framework for Local Urban Identity: An Introduction and History of Cittaslow, Italian", Journal of Planning Practice, 1/1(2011), ss. 90-113.

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

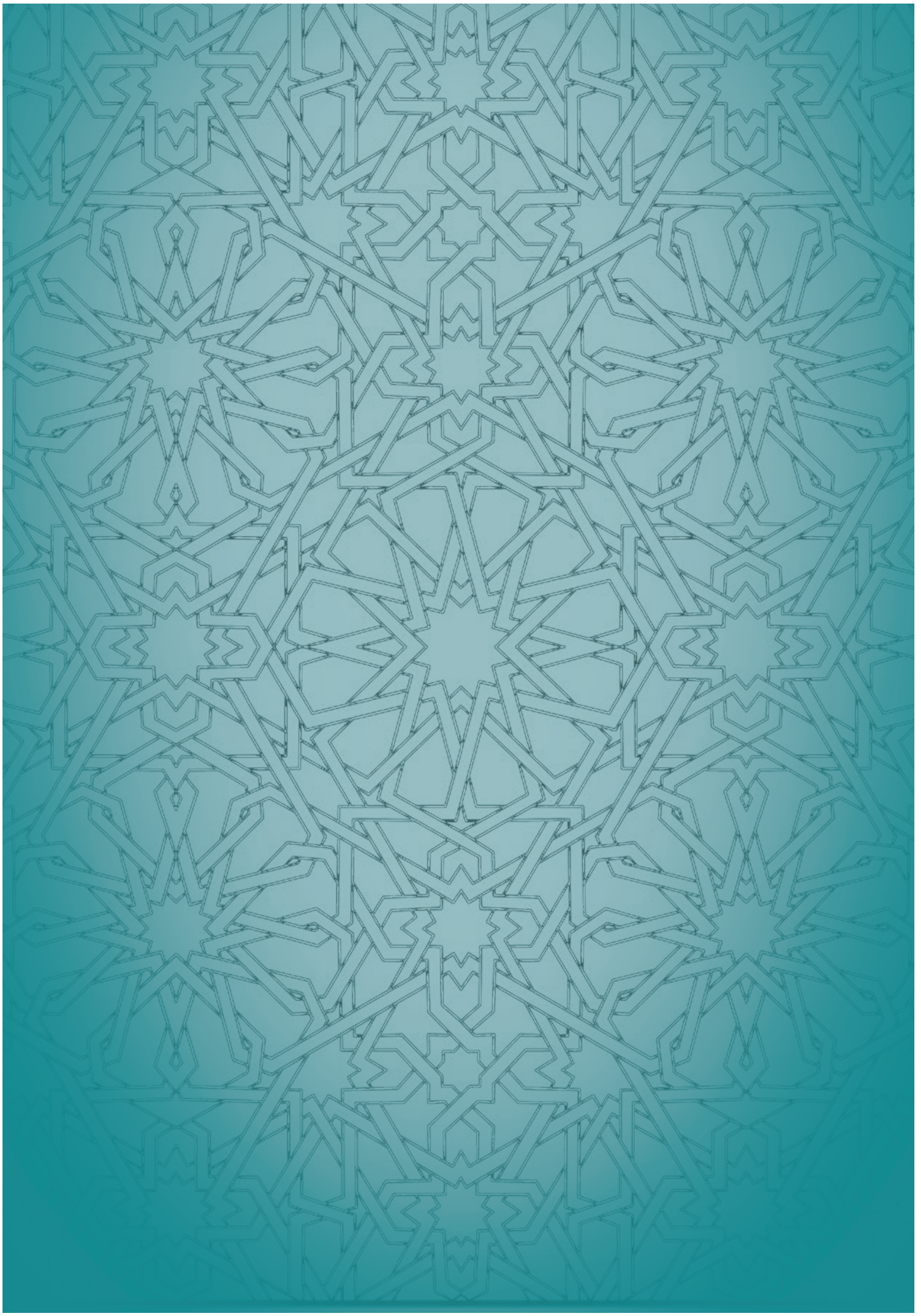

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

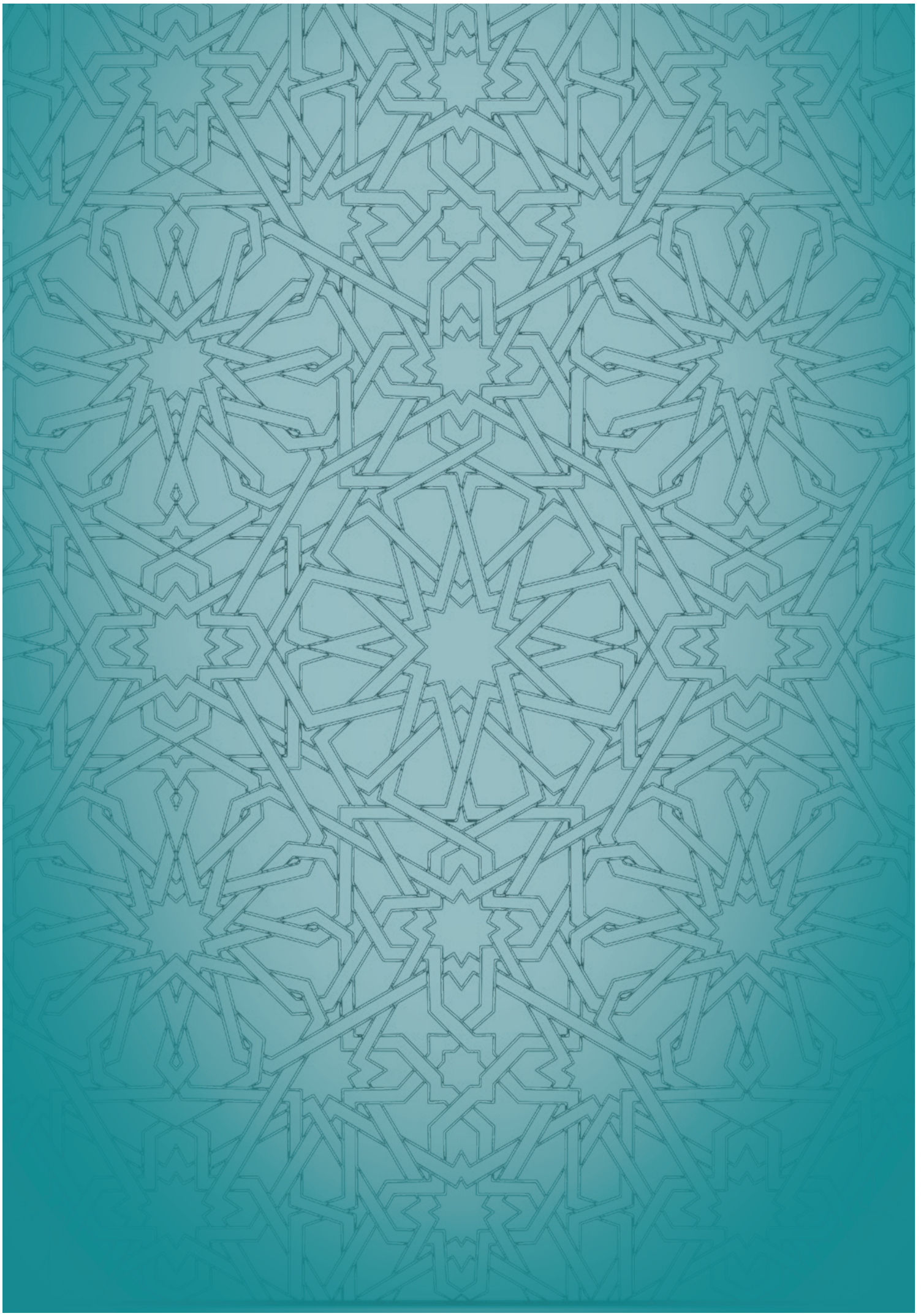

a-a12 Rıdvan ŞÜKÜR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:22 Page 2

Osmanlı Sivil Mimarisinin Bir Örneği Olarak; Tarihi Gebze Evleri

Rıdvan ŞÜKÜR*

Giriş

Hac ve ticaret kervanları ile İstanbul'dan yola çıkan yolcuların, ilk menzil kasabası Gebze'ye ulaştıklarında buranın Müslüman Türk kasabası olduğunu anlamalarına kasaba içindeki üç cami çevresinde kümelenen Türk evleri yardımcı olmuştur.

Eski Gebze kasabasının bilinçli olarak Türklerin yerleşip yapılaşması 1500'lü yılların sonlarına rastlar. İstanbul'un fethedilmesi ve doğuya giden ticaret yolu üzerinde bulunması, Gebze'nin önemini arttırmıştır. Bölge Türklerin eline geçtikten sonra ahşap evlerle süslenmiştir.[1] Günümüze ulaşamayan Gebze'deki tarihi Türkevleri; bu mekânlara ilgi duyanların çektiği fotoğraflarla belgelenmiştir, fotoğrafların dışında Gebze'ye yolu düşen ünlü ressamlar tarafından evlerin tabloları çizilmiş, seyyahlar tarafından anlatılmıştır. Bu durum tarihsel bir gerçek olan Gebze'deki sivil Osmanlı mimarisinin daha yakından tanımamıza yardımcı olmuştur. Bu evlerin tamamına yakınını son altmış yıl içerisinde yıkıldı, sonuç olarak birer birer kaybettik. Dar Sokak aralarında ve meydanlarda kalan bu evlerin son örneklerinin çocukluğumuzda teker, teker birer yıkılmasına şahit olmamız işin acı tarafıydı. O günlerde Cuma pazarının kurulduğu, Gölcüönü meydanındaki konak, her pazara gidişimizde beni derinden etkilerdi. Modern binalar meydana getirirken, benliğimizi, Osmanlı sivil mimarisinin kalan örneklerini ortadan kaldırdık. Matrakçı Nasuh'un Kanuni Sultan Süleyman'ın İran seferi sırasında Gebze'ye uğradığı zaman çizdiği minyatüründe evler iki ve üç kat olarak[2] resmediliyor.

Bozoklu Osman Şakir'in Gebze Çizimi

* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, ridvansukur@hotmail.com

[1] E. Yücel- c soykan - Gebze ve Eskihisar, Türkiye Turing ve otomobil kurumu,1976, S.43

[2] Hüseyin Yurdaydın, Nasuhü'ssilahi Matrakçı),Beyan-ı Menazil-i sefer-i Irakeyn, Türk Tarih Kurumu yayınları, 2014, Ankara, 12b

a-a12 Rıdvan ŞÜKÜR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:22 Page 3

Evliya Çelebi kaleme aldığı seyahatnamesinde, Gebze'den bahsederken; bağlı bahçeli, bin kadar eski usul bakımlı ev olduğunu söylüyor.[3]

II. Mahmut dönemi Şeyhülislamlarından Yasincizade Abdülvehhap Efendi, elçi olarak 1810 yılında İran'a gittiği yolculuğu sırasında Bozoklu Osman Şakir Efendi, kafilenin tercümanlığı görevini üstleniyor. Bozoklu Osman Şakir asli görevi dışında, bu yolculuk boyunca geçtikleri yerleri resimliyor. İstanbul'dan Tahran'a kadar süren yolculuk sırasında çizilen otuz bir resimden biriside Gebze'ye aittir.[4] Minyatürde kırmızı kiremit örtülü, yeşil ağaçlar arasında Gebze Evleri bir cami etrafında resmedilmiş.

Ünlü ressam ve müzeci Osman Hamdi Bey, 1881'de tuale aktardığı "Gebze'den Manzara" isimli tablosunda Gölcüönü meydanındaki Nalbant Kadir Ağa'nın konağı resmediyor.Detaycı bir oryantalist olan ünlü ressam, evin önünden aşağı, çarşı hamamına doğru uzanan yoldaki sokak taşlarıyla birlikte, evin önündeki asma dışında evin renklerini tablosunda belirginleştiriyor.

Osman Hamdi Bey'in Gebze Gölcüönü Meydanı Tablosu

Konağın duvarına asılı olan yörede üçayak diye adlandırılan ahşap bahçe merdiveni detay olarak resme anlam katıyor. Ünlü tabloda Kadir Ağa'nın Konağının pencerelerinin alt kısımlarındaki sadelik üst kısımlarda yerini alçı süslemelere bırakıyor, odalara ışıklar saçan, renkli camlı üst pencereler Osman Hamdi'nin tablosunda bir başka detay olarak hemen göze çarpıyor. Evin iki kanatlı sokak kapısı ve eli böğründe üstünde yükselen ikinci kat klasik Gebze evlerinden birisinin detayları olarak karşımıza çıkıyor.

Hoca Ali Rıza'nın Gebze Evi Çizimi

[3] Evliya Çelebi, Tam Metin seyahatname, Üç dal neşriyat, 1993, s. 515

[4] Yakup Öztürk- Bozoklu Osman Şakir'in Musavver İran seyahatnamesi ve Fatih'ten 1914 Kuşağına Türk Resim sanatı-İstanbul Şubat 2018, s. 315.

a-a12 Rıdvan ŞÜKÜR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:22 Page 4

Üsküdarlı Ressam Hoca Ali Rıza Bey, Anadolu'nun pek çok yerini gezerken, 1900'ün Ağustos ayında Gebze'ye de yolu düşmüş, kasabada bulunduğu zaman içerisinde Türk İslam medeniyetine ait eserlerin resimlerini çizmiştir. Eserleri sulu boya olmasına rağmen Osmanlı sivil mimarisinin ne kadar zengin olduğunu, geleneksel Türk evlerini Gebze'de çizerek göstermiştir.

Üsküdarlı ressam Hoca Ali Rıza'nın öğrencisi Süheyl Ünver, 1900 yılında Hocasının çizmiş olduğu resimlerdeki evleri yerinde görmek ve Gebze evlerini daha yakından tanımak için 1967 yılında bir gezi yapıyor. Daha önce çizilmiş sulu boya resimlerin alt köşelerine durum tespiti yapan notlar düşmüş. Bu ev var, bu yok, yeri boş arsa şeklinde Gebze evlerinin 65-70 yıl sonraki durumlarını tespit etmiş.

Gebze Evleri

Gebze son döneme kadar beş mahallesi olan orta büyüklükte kaza merkezidir. Kasaba 16. Yüzyıl başlarından itibaren önemli bir yerleşim haline gelmiştir.[5] Eski kasaba merkezi, günümüzdeki hükümet konağının çevresidir. Kendine has özellikleri olan Gebze evleri, İstanbul'daki evlerin taşradaki yakın akrabası olarak değerlendirilebilir. Mesafenin yakın olması, mimari ve malzeme olarak etkilenmeyi de beraberinde getirmiştir. O yıllarda idari olarak İstanbul'un bir parçası olan Gebze'deki evler yerel ve sosyal etkilerin gölgesinde şekillenmiştir. Gebze'deki evlerin planlanmasında İslami toplum düzeni ve İstanbulluların yaşam biçimleri etkili olmuştur.

Gölcüönü'deki Kadir Ağa'nın Konağı

Gebze evlerinin en belirgin özelliği zemin katlarının ağaç hatıllarla güçlendirilmiş taş yapılar olmasıdır.[6] Ahşap hatıllarla yapılan yüksek taş duvarlar, bahçeyi, giriş katını sokaktan ve komşulardan saklar. Bitişik planda yapılan evlerin yamuk arsaları, üst katların planlanmasında eli böğründeler üzerine yerleştirilen çıkmalarla, şehnişinlerle muntazam hale getirilir. Bu uygulama ile ev içi kullanım alanı arttırılırdı. Giriş katındaki taş duvarlara küçük aydınlık pencereleri bırakılarak giriş kısmının aydınlatılması sağlanırdı. Bu pencerelerde ahşap parmaklıklar olurdu. Taşlık ve müştemilat buradan aydınlatılır. Başka pencereler açılmazdı.

Gölcüönü Meydanı ve Gebze Evleri

[5] Doç. Dr. Gülfettin Çelik, 16-19. Yüzyıl Gebze (Sosyo - Ekonomik bir inceleme), Gebze Belediyesi yayınları, 2003, s.121.

[6] E. Yücel- C. sovkan –age. s.43

a-a12 Rıdvan ŞÜKÜR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:23 Page 5

Evlerin yapımında malzeme olarak taş, kerpiç, tuğla ve ahşaba yer verilmiştir. Alt katların kalın duvarlarda taş ve kerpiçler, üst katların döşeme ve karkasında hafif ahşap dikmeler, payandalar, kirişler ve yer yer tuğlalar kullanılmıştır.

Sokak üzerinde bulunan evlere çift kanatlı, ahşap kapılardan girilirdi. Evlerin alt katı insan günlük insan yaşamı dışında kullanımlara ayrılmıştır[7]. Evin zemin katı sokağa bütünüyle kapalıdır. Evin çift kanatlı tahta kapısı, yabancılara geçilmemesi gereken kale kapısı gibidir.[8] Gebze'deki evlerin giriş katları ihtiyaca göre ahır, depo, samanlık olarak kullanılmıştır.[9] Evin giriş katına genellikle iki kanatlı, tahta bir kapıdan girilir. Eve gelen yabancılar, kapı kenarındaki kapı halkasını kapıya vurarak geldiklerini haber verirdi. Taş duvarlardan oluşan giriş katlarında mutfak, hela, yıkanma yerleri, erzak depoları, müstahdem odaları vardır. Döşemeye gömülü sarnıç ya da su ve zeytinyağı küpleri evin girişinin bir parçası olmuştur. Azda olsa kuyusu olan evler vardır. Sokak başlarında ve kasabanın çeşitli yerlerinde çeşmeler vardır. Günlük hayat içinde su sıkıntısı yaşanmaz.

Yöre insanın bazılarının tam olarak isimlendirdiği giriş katı, ev sahibinin ekonomik ve sosyal durumuyla ilgili olarak depo, ahır, samanlık ve taşlık olarak kullanılmıştır.

Tarihi Bir Gebze Evi

Kadir Ağanın torunu Halil Vardar, o konakta çocukluğunun geçtiğini, giriş olarak konağın yanında tek katlı bölümün kullanıldığını, eşek at gibi binek hayvanlarını giriş katında tam dedikleri yerin bir bölümünde tuttuklarını belirtiyor, ayrıca konaklarının altında giriş katında üç tane büyük zeytinyağı küpü olduğunu, ihtiyaç duyulduğunda aile kadınlarının maşrapa ile küpten yağ aldıklarını ifade ediyor.[10] Evin altı kısaca yarısı ahır, yarısı zeytin başta olmak üzere ürünlerin konulduğu depo işlevi görüyor.Gebze Evlerinin giriş kapıları ahşaptandır.[11] Bunlar iri başlı çivilerle sağlam yapılmış tek ve çift kanatlı kapılardır. Genellikle evlerde kullanım şartları gereği çift kanatlı olanlar tercih edilmiştir. Gebze'deki evlerin en bilinen özelliklerinden birisi alt katları ağaç hatıllarla güçlendirilmiş taş yapılar olmasıdır.[12] Son örneklerini Çocukluğumuzda gördüğümüz evlerde değişmeyen mimari anlayış ve ortak noktalardan birisi buydu. Evlerin alaturka kiremitlerle kaplı çatıları cephe duvarlarından dışarı doğru taşar, geniş saçaklar evlerin estetik olarak tamamlayıcısı olurdu. Süheyl Ünver'e göre Gebze'deki evlerin en güzeli Güzeller mahallesindeki meydana nazır bir buçuk asırlık evdir.[13] Bu ev dışından eski Anadolu evleri gibi sıvalı, alçı pencereli ve şehnişinlidir. Ocaklı odası vardır. Gebze'deki eski evlerden birisi Sultan Orhan ve Mustafa paşa hamamı arasındaki sokaktadır. Hicri 1218 tarihini taşıyan ev o günlerde harap durumdadır. Pencere dışlarında, üstlerinde Levhalar vardır. Levhalar binanın sıvasına resmedilmiştir. Ressam Rıza Bey'in zamanında Gebze'de incelediği ama daha sonra olmayan evler Celal Esad Bey'in kitabında vardır. Süheyl Ünver çeşitli zamanlarda dış şekilleri tamir edilirken bozulmuşalçı pencereleri kırılmış, sayılarının yüzü geçen pek çok evin olduğundan bahsediyor[14]. Çoban Mustafa paşa camisi çevresinde zamanının zevki ile süslenmiş pek güzel evler vardır.

[7] Prof. Metin Sözen - Türklerde ev Kültürü - Nisan 2001, s. 81.
[8] Doğan Kuban, Türk Ahşap Konut Mimarisi, 17.-19. Yüzyıllar, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 2013, s.13
[9] Sedat Hakkı Eldem, Türk evi plan tipleri, İTÜ Mimarlık Fakültesi baskı atölyesi, 1968, s. 13.
[10] Halil Vardar-Hereke'de 19 Ağustos 2018tarihinde röportaj.
[11] Prof. Celal Esad Arseven, Türk Sanatı, cem Yayınevi, 1970, s. 117,
[12] E. Yücel- C. soykan –age. S.43
[13] Ahmet Nezih Galitekin, İzmit- Gebze Süheyl Ünver'in defter ve dosyalarında Kocaeli, 2010, s. 147
[14] Galitekin, age, s. 149

a-a12 Rıdvan ŞÜKÜR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:23 Page 6

Kandilciler Konağı

Gebze'deki Türk evleri başlangıcından günümüze yaşam alanı olarak yemek yeme, yatma, dinlenme hatta yıkanma ihtiyaçlarını karşılama durumuna sahiptir.[15] Hem oturma hem de yatak odası olarak planlanan odalarda akşamları yüklüklerin içinden şilteler çıkarılıp, yerlere serilip yatılırdı. Sabahları erkenden kalkılır, yataklar toplanır, yine yüklüklerin içine yerleştirilerek oda oturma odası haline dönüştürülürdü.

Gebze'deki evler içerisinde bazı odalar bir ailenin yaşayabileceği şekilde tasarlanmış ve uygulanmıştır. Evler, toplumların kalplerinin attığı yerler olmuştur.[16]

Gebze evlerinin mutlaka arka tarafında bir bahçesi ve bahçede üzüm asması olurdu. Bahçedeki asmaların hemen yanında çeşitli güller muhakkak olması gereken bir detaydı. Bu geleneği hem anneannemin evinde hem de babaannemin evinde yaşadım. Her evin bahçesinin bir bölümü, hanım eli, mor salkım sarmaşık ve asma çardaklarından oluşur. O günlerden hafızalarda kalan hanımeli kokuları hala eskilerin anılarındadır. Sonbaharda açan kasımpatılar, yaklaşmakta olan kışın habercileridir.

Ev Plan Tipleri

Gebze evlerine yakın ilgi gösteren Prof. Y. Mimar Sedat Hakkı Eldem, bu evlerden birisinin 1926 yılında çizdiği sulu boya resim belge niteliğindedir. Bölgedeki evlerin onlarcasının eskizini bu dönemlerde çizmiştir.

Prof. Y. Mimar Sedat Hakkı Eldem Gebze evlerini yakından incelemiş, 1936 ve 1940 yılları arasında öğrencilerine bu evlerle ilgili tespitler ve rölöveler yaptırmıştır. Bu gün ayakta olmayan bu evlerin çoğunu bu çalışmalar vesilesiyle tanıyabiliyoruz.

Hacı Halil Mahallesi (Hane no:47-49)

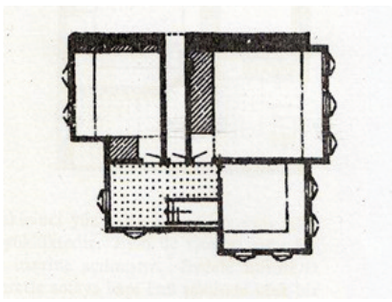

Sedat Hakkı Eldem, Bekiroğlu Hüsnü'ye ait evin çok eski olduğunu kaydını düşmüş notlarına. Bundan 38-40 yıl önce esaslı bir tamir görmüş, dört yıl önce bu tamir tekrarlanmış.[17] diye bahsetmiş.

Sedat hakkı Eldem tarafından çizimi yapılan ev örneğinde evin bir tarafı sağırdır.[18] Sofanın bir tarafında iki yöne çıkıntısı olan sekilik kısmı vardır. Yukarı kata ulaşmamızı sağlayan merdiven açıklık alanı etkilememektedir. Emin Bekiroğlu Hüsnü'ye ait evin sofaya açılan taraflarında pencere yoktur. Odaların ölçüsü aynı değildir. Simetri yoktur.

[15] Prof. M Sözen, Türklerde Ev Kültürü, s. 72
[16] Doğan Kuban, Türk Ahşap Konut Mimarisi, 17.-19. Yüzyıllar, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 2013, s.11
[17] Bülent Çetinor, (yüksek mimar), Eski Gebze Evleri, İlgi Dergisi, Bahar 1995, s. 11
[18] Sedat Hakkı Eldem, Türk Evi Plan Tipleri, s. 36,

a-a12 Rıdvan ŞÜKÜR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:23 Page 7

Sultan Orhan Mahallesi (Hane no:17)

Gebze sultan Orhan mahallesinde Hafız Necati evinin bir tarafı kapalıdır.[19] Oda pencereleri sadece dışarıya açılır. Merdiven sofanın içindedir. Evde ve odalarda planda simetri görülmez.Bu evin yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte yaşı o dönemde 350 civarında olduğu tahmin ediliyor.[20] 1898 senesinde Hafız Necati'ye satılmış vebu tarihte esaslı bir tamir görerek sokak cephesinin sağ yarısı gördüğü tamir nedeniyle, içerden ve dışarıdan eski görünümünü kaybetmiştir. Binanın mutfak kısmı tamamı ile bakımsız, harap olduğu için o günlerde birinci katın ocaklı odası bu görevi görmektedir. Helâları bakımsız ve harap olasına rağmen ahşaptan yerlerine yapılmıştır.

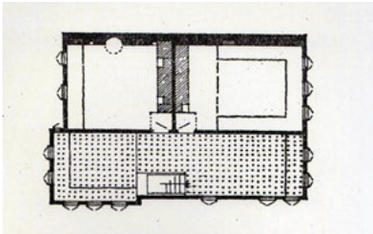

Hane 17'nin Ev Planı

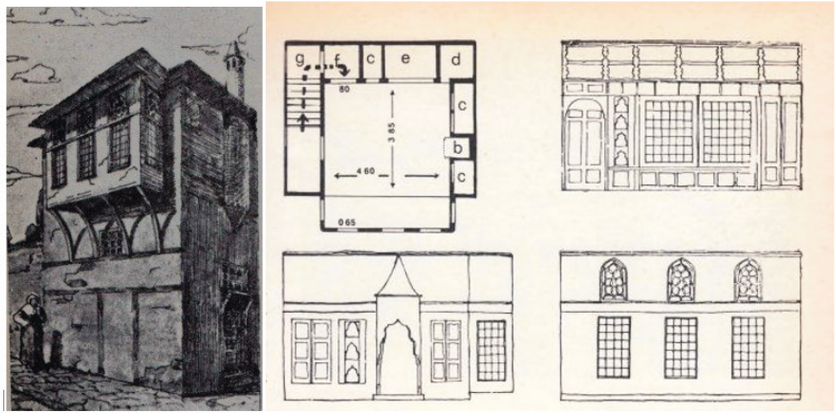

Celal Esad Arseven'in Krokisini Çizdiği Gebze Evi

Celal Esad Arseven'in Krokisini Çizdiği Gebze Evi

Celal Esad Arseven'in krokisini çizdiği 18. Yüzyıl Gebze evi tek odalı[21] olmasına rağmen planında her şey yerli yerinde ve Ocak, yüklük ve dolaplar tam bir uyum içerisindedir. Merdiven sahanlığından ulaşılan oda oldukça aydınlıktır. Eli böğründeler üstüne yerleştirilen şahnişin görüntüye anlam ve içinde yaşayanlara ferahlık sağlıyor.

Gebze Evlerinde Eli Böğründe ve Şahnişin Uygulamaları:

"Eli böğründe" sözünün mimari karşılığı; geleneksel sivil mimari örnekleri evlerin çıkmalarının, cumbalarının altına aralıklı olarak yerleştirilen kavisli, iç bükey ahşap taşıyıcılara deniyor.[22] Gebze'deki geleneksel Türk evlerinin çoğunda giriş katının üstüne yerleştirilen taşıyıcıları; eli böğründe uygulamalarını her mahallede görmek mümkündür. Bu yapı elemanları binanın cephesine güzellik katmaktadır. Eli böğründeler üstüne yerleştirilen şahnişin evlere bambaşka güzellikler katmıştır. Şahnişin kelime anlamı ile Türk mimarisinde odanın karşı ön cephesinde yer alan genellikle sokağa bakan üç yanı pencereli çıkmalardır. Geleneksel Gebze evlerinde bir odanın dışa doğru çıkma yapan üç tarafı pencereli bölümü olan[23] uygulamalar sıkça uygulanmıştır.

Üsküdarlı Ressam Ali Rıza Bey, 1900 yılında çizmiş olduğu Gebze resimlerinde evlerin giriş katlarındaki hatıllar, evlerin çıkma kısımları takviye eden eli böğründeler, şahnişinler açık olarak görülüyor.[24]

Şahnişin uygulaması Gebze'de sıkça uygulanmıştır. Gebze'nin göze hoş gelen güzel görüntüsünü, şahnişleri, cumbaları, çıkmaları, eli böğründekileri ve geniş saçakları ile ahşap evler sayesinde olmuştur.[25] İstanbul'un yanı başında yer alan bu menzil kasabası İstanbul'dan mimari olarak her zaman etkilenmiştir.

---

[19] Sedat Hakkı Eldem, Türk Evi Plan Tipleri, s. 40,
[20] Bülent Çetinor, (yüksek Mimar), age. , s. 11
[21] Prof. Celal Esad Arseven, Türk Sanatı, cem Yayınevi, 1970, s. 115,
[22] Dr. Emel İşleyen - Geleneksel Türk Mimari resimleri- Marmara üniversitesi Yayınevi 2013 s. 25,
[23] Metin Sözen / Uğur Tanyeli, Sanat Kavram ve terimleri sözlüğü, Remzi Kitabevi, Kasım 1996, s. 225
[24] Ahmet Nezih Galitekin, İzmit- Gebze Süheyl Ünver'in defter ve dosyalarında Kocaeli, 2010, s. 272-277
[25] Erdem Yücel, C. Soykan, age., s. 43.

a-a12 Rıdvan ŞÜKÜR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:23 Page 8

Bağdadi Sıva

Gebze Evlerinde Bağdadî Sıva Örnekleri

Gebze Evlerinde Bağdadî Sıva Örnekleri

Bağdadî sıvayı, üzerine sıva yapılan, aralıklı olarak çakılan rendesiz tahta ve çıtalarla oluşturulan yüzey olarak tanımlayabiliriz. Gebze'deki ahşap evlerde Bağdadi çıtalar üzerine vurulan sıva üç kat olarak yapılır. Birinci kat kıtıklı(keten, kendir lifleri) kireç harç ile yadakıtıklı kireç + alçı karışımı ile yapılır. Harç çıtalara mala ile çarpılır ve mala ile ayrıca bastırılarak çıtaların arasına sokulur. Birinci kat kuruduktan sonra ikinci ve üçüncü kat sıva uygulaması yapılır[26].

Gebze'deki evlerin birinci ve ikinci katlarında cephelerde duvarların içine bağdadi üzerine sıva uygulaması yapılmış, dış cephelerde birinci ve ikinci katlar ahşapla kaplanmıştır.[27] Bazı odaların tavanları bağdadi çıtalar çakılır, alçı sıvalarla kaplanır, resimlerle süslenirdi.

Yalı baskısı tekniği:

Evlerin çoğu giriş katlarından sonra, üst katların cepheleri bindirmeli ahşap tekniği ile kaplanmıştır. Yalı baskısı denilen, birbiri üzerine bindirilerek uygulanan cephe ahşap kaplama tekniği çevrede çok sık olarak yapılmıştır.

Pencereler

Gebze evlerinde odalar bol ışıkla aydınlatılmıştır. Evlerin cephelerinde en önemli yeri işgal eden elemanların başında pencereler gelir. Pencereler ihtiyaca ve odaların büyüklüğüne göre sayıları arttırılarak ayarlanırdı[28]. Gebze evlerinin aydınlatmayı sağlayan pencereleri iki bölümde düşünmek daha doğru olur. Birinci katlardaki sadelik ikinci katlarda yerini daha gösterişli iki katlı pencere uygulamasına bırakır. Üst katlarda daha iyi aydınlatma sağlamak içinfarklı bir yöntem uygulanmıştır.

Kadir Ağa'nın Konağının Pencereleri

[26] Dr. Emel İşleyen –age., s. 14
[27] Bizim evlerimiz, Katibim yayınları s. 15,
[28] Sedat Hakkı Eldem, Osmanlı dönemi Türk Evi, cilt 3, 1987, s. 89

a-a12 Rıdvan ŞÜKÜR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:23 Page 9

Kadir Ağa'nın Konağın Pencerelerinin Içten Görünüşü

Pencerelerin alt sınırı genellikle sedir yastığının yüksekliğinin bitim noktasından başlar, yukarı doğru devam eder. Üst katlarda iki kademeli pencere uygulaması yapılmıştır. Konak tipi evlerin üst katlarında bulunan pencerelerin alt kısımları, yalnızca aydınlatma amacı için kullanılmıştır.

Kadir Ağa'nın Konağın Pencerelerinin Alçı Şebekeleri

Üst sıradaki alçı şebekeli kafa pencereleri, süs unsuru oldukları kadar aydınlatma aracı olarak da tercih edilmiştir. [29] Alt pencerelerin kapakları kapandığı zaman odaların içerisine ışık veren pencerelere üstlük veya baş penceresi de deniyordu. Üst pencereler Gebze evlerinde sivri kemerli, tavana yakın durumda bulunan camlı tepe pencereleri, genellikle alçıyla bağlanan iki cam yüzey olarak uygulanmıştır. Dış yüzdeki camlar çoğunlukla renksizdir, ya da beyazdır. İç kısımda renkli yüzeyin fazla ışık almasına ve korunmasına yardımcı olurdu.[30] Bunlar insan boyunun ulaşamayacağı kadar yüksekte bulunup, açılmadıkları için sabit durumda, alçı şebekeli olarak yapılmışlardır.Türk evinde ışıklandırma açısından önemli yeri olan tepe pencereleri Gebze'de en belirgin şekilde Gölcüönü meydanında Kadir ağanın konağında karşımıza çıkar.Evlerde oda pencerelerinin sayısı çok fakat küçüktür.[31] Alçı çerçeveli üst pencereler sabit, alt pencereler hareketli olup açılıp kapanabilir durumdadır.Dışarı doğru açılan pencere kanatlarıuygulaması yerine, kayıt içerisinde aşağı yukarı açılıp kapanan pencere sistemi kullanılmıştır.

Odalar

Osmanlı sivil mimarisinde temel öğe odalardır.[32] Geleneksel Türk evlerinde Oda daima kendi başına bir varlık, bir bütündür.[33] Yüzyıllarca tekrarlanan yaşam biçimi ve alışkanlıklar, odalara şekil vermiştir. Gebze evlerinde odaların sokak ve bahçe taraflarında sıra, sıra pencereleri bulunur, ayrıca odaların içinde pencere cephesi boyunca devam eden kerevetler yerleştirilir. Bunun üzerine minderler ve yastıklar konulur, buna Gebze çevresinde sedir denirdi.

[29] Erdem Yücel, Gebze ve Eskihisar, 1991, Gebze Rotary Derneği yayın no:1 sf. 34
[30] Prof. Önder Küçükerman, Kendi Mekanının arayışı içerisinde Türk ev- Türk Turing i 1996. Sf. 131
[31] Bizim evlerimiz, age., s. 15
[32] Prof. Metin Sözen - Türklerde ev kültürü, age., s. 74
[33] Sedat Hakkı Eldem, Osmanlı dönemi Türk Evi, cilt 3, age., s. 15

a-a12 Rıdvan ŞÜKÜR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:23 Page 10

Gebze evlerinde odalar bir birlerine bağlı değildir. Odaların aralarında geçiş söz konusu olmadığı gibi, her birinin ortada bulunan sofaya, bağımsız kapı bağlantıları vardır. Gebze evlerinde oda daima kendi başına bir varlık, bir bütün olarak değerlendirilebilir.[34]

Odanın planı, içinde yaşayanların rahatı düşünülerek hazırlanır ve uygulanırdı. Bölgedeki Türk evinde odalar yapı içinde yaşayanların belirli eylemlerini kendi başına karşılayan bağımsız bölümler olmuştur.[35] Gebze evlerinde Odanın şekli prensip olarak dikdörtgen olurdu. Günlük hayat için gerekli elemanlar plana dâhil edilerek uygulanır, konfor arttırılırdı.[36] Kendi başına bağımsız odalar genellikle ortak alan sofaya açılırdı. Gebze'nin beş mahallesindeki evlerinin odalarında da durum farklı değildi. Gebze evlerindeki odaların şekillenmesinde daha çok evlerde yaşayanların ihtiyaçları belirleyici olmuştur. Gebze evlerinde yatak odası diye ayrı bir bölüm bulunmazdı. Gebze evlerinde odalar, dinlenme, yemek yeme, çalışma, yatma hatta yıkanma eylemlerinin düzenli tekrarlandığı yerler olmuştur. Bütün aile bireylerinin bir arada yaşadığı evlerin, her köşesinden en verimli şekilde faydalanma düşüncesinin ilke olarak benimsenmiştir. Odanın içinde bir ocak, yüklük ve banyo ihtiyaçlar için odanın değişik yerlerine ustalıkla yerleştirilirdi. Odalarda yatma vakti gelip, yatılacağı zaman yüklüklerdeki yataklar yere serilir. Odalarda yemek yenileceği zaman dolaplardan bir tabure çıkarılır, üzerine geometrik desenli sofra örtüsü yayılır, örtü üzerine yerleştirilen sini çevresine yiyecek aile bireyleri için tahta kaşıklar dizilerek gelen yemeğe hazırlık yapılır, sini etrafına dizilerek yemekler yenilirdi. Mustafa Paşa Mahallesindeki dedemin evinde durum farklı değildi. Bağ ve bahçe dışında hayvancılıkla uğraşan aile bireyleri odada yemek vakti toplanır yer sofrasında ortaya gelen çorba kâsesine kaşıklar sallanırdı. Gebze evlerinde oda hem yemek, hem de yatmak için çok rahatça kullanılabilirdi. Kısacası aynı oda içerisinde gündüz oturulur, yemek yenilir, yatılır, abdest alınır, namaz kılınır, İbadetlerde yapılır. Geleneksel Gebze evlerinde mobilya olmazdı. Her odada bir aile yaşayabiliyordu. Yaşam ihtiyaçları oda içerisinde görülebiliyordu. Evin içerisine dışarıda gezilen pabuçlar ile girilmez evin kapısında bırakılır. İçeriye terlik veya ayaklardaki meshle girilebilirdi.

Odalarda cam önüne yerleştirilmiş bir sedir her zaman olmazsa olmazlardandı. Bu sedirlerin oturmak için ortaları değil köşeleri makbuldü. Şahnişlerde köşelerden hem odanın içi hem de dışarısı rahatça görülebildiği için tercih sebebi olurdu[37]. Kahveler odada bu köşelerde yudumlanır, aile sohbetleri odalarda yapılırdı. Dışarıya doğru değil oda kapısına yönelik oturulurdu.Evin en önemli odası her zaman en güzel yöne doğrultulmuş ve çok sayıda pencere ile aydınlatılmıştır.[38] İstanbul çevresinde ve Gebze evlerinde son dönemde çeşitli adlar ile anılsa bile mutlaka bir başoda bulunurdu.[39] Burası eski Türk evlerinin en büyük ensüslü odasıdır.[40] Burada evin misafirleri ağırlanırdı. Evin en önemli odası, en elverişli yöne yönelmiş ve çok sayıda pencere ile donatılmıştır.[41] Kapılar odanın içine doğru açılır.

Sofalar

Gebze evlerinde Sofalar, ortada evin odalarının kapılarının açıldığı meydan görevi gören açık alanlardır. Sofalar yalnızca odalar arasında bağlantıyı sağlayan[42] yerler değildir. Geleneksel olarak Odaların açıldığı sofalar evin merkezi olmaktan başka dinlenme, sohbet etme ve ortak kullanıma

[34] S. Hakkı Eldem - Türk evi, 1987 s. 15
[35] Prof. Önder Küçükerman- Kendi Mekanı arayışı içinde Türk evi /Türk Turing 1996. s. 70
[36] Sedat Hakkı Eldem, Osmanlı dönemi Türk Evi, cilt 3, 1987, s. 15
[37] Sedat Hakkı Eldem, Osmanlı dönemi Türk Evi, cilt 3, age., s. 15
[38] Prof. Önder Küçükerman - KendiMekan arayışı içinde Türk evi, Türk Turing, 1996 s. 131.
[39] Bizim evlerimiz, Kâtibim yayınları age., s.15
[40] Dr. Emel İşleyen, age., S. 14,
[41] Önder Küçükerman, Anadolu mirasında Türk evleri, s. 141,
[42] Sedat Hakkı Eldem, Osmanlı dönemi Türk Evi, cilt 3, 1987, sf. 60

a-a12 Rıdvan ŞÜKÜR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:23 Page 11

açık yerlerdir.[43] Gebze evlerinde, günlük işlerini halleden aile üyeleri sofalarda diğer aile üyeleri ile sohbet ederlerdi. Ev hayatının neşeli, neşesiz olduğu gibi bütün olayların olduğu gibi görüşüldüğü mekânlardı. Büyük evlerde aile çevresinde eğlenceler yapılacaksa buralarda yapılırdı. Gebze'de evler ile ilgili çalışmalar yapan Sedat Hakkı Eldem "Gebze'de on sekizinci yüzyıla ait evlerin dış sofaları kapalıdır"[44] tespitinde bulunmuştur.

Ocak

Sözlük anlamı ile ocak: ateş yanmasına mahsus bacalı yerdir.[45] Eski Türk evlerinin ayrılmaz bir parçası olan ocakların gündelik ev hayatında birçok işlevi olduğu bilinir.[46] Yemek pişirmek asli görevi olan ocaklar her oda ve evde asli unsur olarak karşımıza çıkar. Gebze'deki bütün evlerin kışlık odalarına ocaklar yapılmıştır. Üstü kiremit döşeli yüksek ocak bacaları, dikdörtgen prizma şeklindedir[47]. Ocaklardan ısınmak içinde faydalanılmıştır.

Ara Kat

Gebze'deki bazı evlerin yüksek tavanlı giriş katlarında asma katlar (ara katlar) planlanmıştır. Bu kat zeminin tamamını kapsamayıp asma kat şeklinde olurdu. Soğuk kış aylarında bu kuytu asma katların sıcak odalarında yaşanır, böylece evin kullanım alanı küçülür, kolaylık sağlanırdı. Zaman içerisinde bu kat evde önem kazanmış, evde yaşayanlar tarafından benimsenmiştir. Buranın yüksekliği diğer kattan alçak olmuştur.[48]

Merdivenler

Evin üst kat sofasına ahşap merdivenle çıkılır. Evlerde merdivenler sofanın uygun yerinde bulunur, çıkışları dik olsa bile kısmen rahatlığı vardır. Üst katlara çıkan ahşap merdivenler[49], aynı yerden başlayıp yukarı devam etmeyebilir. Ahşap basamaklar yürüyeni yormaz, ölçülüdür, yükseklikleri aşağıda ne ise yukarı kadar aynı devam eder.

Konutların Süslenmesi

Konutların süslenmesi cana yakın ve ev sahibinin zevklerini yansıtır. Evin dışındaki resimli süslemelerde evin yapım tarihi ve maşallah gibi yazılar yazılırdı. Eski yazılar, minyatürler, işlemeli beyaz kese içindeki Kuran-ı kerim duvarların değişmez süsleriydi. Odaların duvarlarındaki ahşap dolaplar bezemelerden en çok nasibini alan bölümlerdi.Ayrıcaevlerde en çok süslenen kısımlar, odaların tavanlarıydı.

Tavan işlemeleri

Gebze'deki Türk evlerinin en fazla özen gösterilen yerlerinden biri tavanlardır.[50] Geleneksel Türk

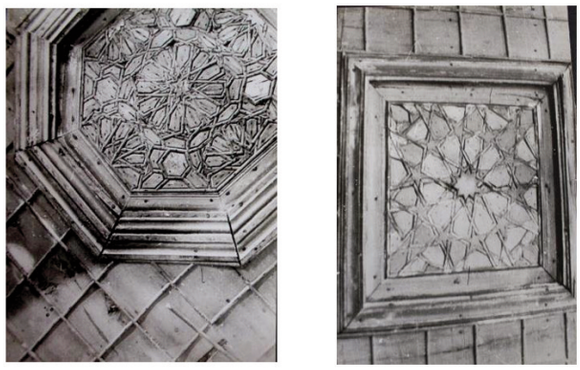

Kadir Ağa Konağının Tavan Süslemeleri

[43] Bizim Evlerimiz, age., S. 30
[44] Sedat Hakkı Eldem, Türk Evi plan tipleri, İstanbul, age., sf. 33
[45] Prof. Celal Esad Arseven, Osmanlı döneminde Mimarlık sözlüğü, Islahat-ı Mimariye, Kaknüs yayınları, 2017, s. 35
[46] Bizim evlerimiz, age., s. 31
[47] Prof. Celal Esad Arseven, Türk sanatı, Cem yayınevi, İstanbul, 1970
[48] Faruk Şener ile röportaj, 5 Eylül 2018, Gebze,
[49] Erdem Yücel- Yücel Soyhan, age., s.43,
[50] Sedat Hakkı Eldem, Osmanlı dönemi Türk Evi, cilt 3, 1987, s. 90

a-a12 Rıdvan ŞÜKÜR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:23 Page 12

evlerinde "üst örtü" olan tavan[51] alt örtü halıların ve evin bütünleyicisi olarak görülmüştür. Tavanlar daima ahşap kirişler üzerine tahta kaplama olarak yapılmıştır. Evlerde tavan gözle görülür biçimde odanın kimliğini tamamlama görevini yerine getirir. Tavanlar çoğu zaman, tavanın orta kısmı çıtalarla altıgen veya sekizgen geometrik şekiller halinde bölünmüştür. Bizlerin göbek diye adlandırdığımız ortadaki sekizgen şeklin etrafında kareler halinde bölümler bütün oda tavanına yayılırdı. Ailemizle gittiğimiz evlerin tavanlarında solmuş halde yeşil zemin üzerinde kırmızı çıtaların davandaki renk uyumu insanı etkilerdi.Tavanda elde edilmek istenen şekiller, ince çıtalar ve bordür tahtalarıyla oluşturulur. Gebze evlerinin tavanlarında klasik Osmanlı tarzında çubuklar altıgen üçgen, kare ve dikdörtgen şekillerden meydana gelmiştir. Tavanlar genellikle yeşil boyalıdır. Gebze evlerinde en çok süslenen yüzeyler, tavanlar ve dolaplar olmuştur. Sanat eseri tavanlar, yapan ustanın hüneri sayesinde adeta konuşurdu.

İç dekorun büyük bir kısmı ahşap yüzeylere uygulanmış,[52] evlerde odalara estetik kazandırılmıştır.

Nalbant Kadir Ağa'nın Konağı

Yapıldığı tarih ve kim tarafından yaptırıldığı belli değildir. Son dönem konağın sahiplerinin ihmalleri sonucu bina bakımsız kalmış, yıkılma durumuna gelmiştir. Bu bina iki katlı olup birinci katta hiçbir özellik görülmez. İkinci kat Gebze evlerinin bütün özelliklerini estetik olarak bünyesinde barındırır. Konak taş temeller üzerine inşa edilmiştir.

Süheyl Ünver ve Gebze Evleri

1316 yılında (1898) Gebze'ye gelen Ressam Üsküdarlı Rıza bey, tarihi ahşap evleri inceliyor, tespitlerde bulunuyor, ahşap evlerin resimlerini çiziyor. Daha sonra öğrencisi Süheyl Ünver, bu evler ile ilgili 1960'lı yıllarda inceleme ve karşılaştırma gezisine çıkıyor,tarihi evler için Gebze'ye geliyor. Evlerin dışında yapılış tarihlerinin yazdığını belirtmiş. Gebze ziyareti günlerinde tuttuğu notlarında; ayakta kalan evlerin birçoğunun asırlık evler olmadığını, dışından gösterişli, alçı pencereli eski evlere her mahallede birkaç tanesine rastlanabileceğini söylüyor.

Hoca Ali Rıza'nın Çizimiyle Kadir Ağa'nın Konağı

[51] Prof. Önder küçük Erman- şemsi Güner,Anadolu Mirasında Türk evleri İstanbul -1995, s. 125
[52] Sedat Hakkı Eldem, , Osmanlı dönemi Türk Evi, cilt 3,age., s. 18

a-a12 Rıdvan ŞÜKÜR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:23 Page 13

Sivil mimari örnekleri evleri bu güne taşıyamadık

Osmanlı Mimarisinin en az bilinen tarafı evleri ve konaklarıdır.[53] Bu gün artık az bilinen Eski Gebze evlerinin ne kadar zengin, sivil mimari eser örnekleri olduğunu, bu evlerde yüzyıllar boyunca yaşayıp, kaybettikten sonra daha iyi anlıyoruz. Bu gün artık yerlerinde olmayan bu güzel evlerin konakların yerlerine yapılan estetikten uzak prizmatik görünümlü kibrit kutusunu andıran evleri ve İşhanlarını Gebze sokaklarında gördükçe neleri kaybettiğimizi daha iyi anlıyoruz.

Çok yakınında Darıca'da bulunan Rum evlerinden görüntü olarak her zaman farklı olan Gebze evleri farklı bir anlayışın, inanışın ve yaşayışın izlerini, sıcaklığını üzerinde hep taşımıştır. Çatı eğimleri, geniş saçakları, pencereleri, cumbaları ve şahnişleri ile bu farklı yaşantı izlerini çevrelerine her zaman hissettirmişlerdir.

İbrahim Ağa Caddesi Girişindeki Evler

Sonuç

Ahşabın ve yapılarda kullanılan malzemenin, zamanın acımasız yıpratması karşısında yetersiz kalması, gerekli tamirat ve restorasyonun zamanında yapılamaması evlerde yok olma sürecini hızlandırmıştır. Sosyal ve ekonomik durumlar nedeniyle çoğalan mirasçıların arsa ve evler üzerinde hak talep etmeleri evlerin durumunu bir başka boyuta taşımıştır. O yıllarda bu evlerin Osmanlı sivil mimariaçısından önemi ve değeri tam olarak anlaşılamamıştır. Bu kültürel değerlerinin korunmasına yönelik bir çalışmanın olmaması, kanunların çıkarılması ve uygulanması konusunda geç kalmışlık Gebze evlerinde yok olma sürecini hızlandırmıştır. Gebze'deki eski Türk evleri değişen hayat tarzına fazla uyum sağlayamamıştır. Aile yapısının çekirdek aile şekline dönüşmesi, Gebze'deki Konak

[53] Sedat hakkı Eldem, Türk Mimari eserleri, yapı ve kredi yayınları, 1976 s. numarası yok

a-a12 Rıdvan ŞÜKÜR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:23 Page 14

tipi evler dışında Gebze evlerinin her odasında bir ailenin yaşayabildiği, ocağının ve banyosunun olduğugeniş evlerde bireylerin bir arada yaşama arzusunu azalmıştır. Geçmişten geleceğe mimari özellikleri olan tarihi evlerimizi taşıyamadık. Kaybettik.

a-a12 Rıdvan ŞÜKÜR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:23 Page 15

Kaynakça

Ahmet Nezih Galitekin, İzmit- Gebze Süheyl Ünver'in defter ve dosyalarında Kocaeli, İzmit-Gebze, 2010,

Bülent Çetinor, (yüksek mimar), Eski Gebze Evleri, İlgi Dergisi, Bahar 1995,

Prof. Celal Esad Arseven, Osmanlı döneminde Mimarlık sözlüğü, Islahat-ı Mimariye, Kaknüs yayınları, 2017

Prof. Celal Esad Arseven, Türk sanatı, Cem yayınevi, İstanbul, 1970

Dr. Emel İşleyen, Geleneksel Türk Mimari terimleri- 2013,

Erdem Yücel, Gebze ve Eskihisar, 1991Gebze Rotary Derneği yayın no:1

Erdem Yücel, Cihat Soyhan, Gebze ve Eskihisar, Türkiye Turing ve Otomobil kurumu, 1976

Doç. Dr. Gülfettin Çelik, 16-19. Yüzyıl Gebze (Sosyo - Ekonomik bir inceleme), Gebze Belediyesi yayınları, 2003,

Hüseyin Yurdaydın, Nasuhü'ssilahi (Matrakçı),Beyan-ı Menazil-i sefer-i Irakeyn, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 2014,

Prof. Metin Sözen - Türklerde ev kültürü, 2001

Metin Sözen / Uğur Tanyeli, Sanat Kavram ve Terimleri sözlüğü, Remzi Kitabevi, Kasım 1996,

Prof. Önder Küçükerman- Şemsi Güner, Anadolu Mirasında Türk evleri İstanbul -1995

Prof. Önder Küçükerman- Kendi Mekanı arayışı içinde Türk evi /Türk Turing 1996,

Sedat hakkı Eldem, Türk Mimari eserleri, yapı ve kredi yayınları, 1976

Sedat Hakkı Eldem, , Osmanlı dönemi Türk Evi, cilt 3, 1987,

Sedat Hakkı Eldem, , Türk Evi plan tipleri, İTÜ Mimarlık Fakültesi baskı atölyesi, İstanbul 1968,

Yakup Öztürk- Bozoklu Osman Şakir'in Musavver İran seyahatnamesi ve Fatih'ten 1914 Kuşağına Türk Resim sanatı-İstanbul Şubat 2018,

a-a12 Rıdvan ŞÜKÜR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:23 Page 16

Ek 1. Matrakçı Nasuh'un Gebze Minyatürü

Ek 2. Kandilcilerin Konağı

a-a12 Rıdvan ŞÜKÜR_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:23 Page 17

Ek 3. Klasik Bir Gebze Evi / Sultan Orhan Mahallesi

Ek 4. Gebze Muallimköy'de Bir Ev Örneği

Ek 5. Gebze Muallimköy'de Bir Ev Örneği

Osmanlı Padişahlarını Av Köşkü Bir Süre Vali Konağı Görevi yapan Köşk Şimdi Müze olarak hizmet veriyor

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

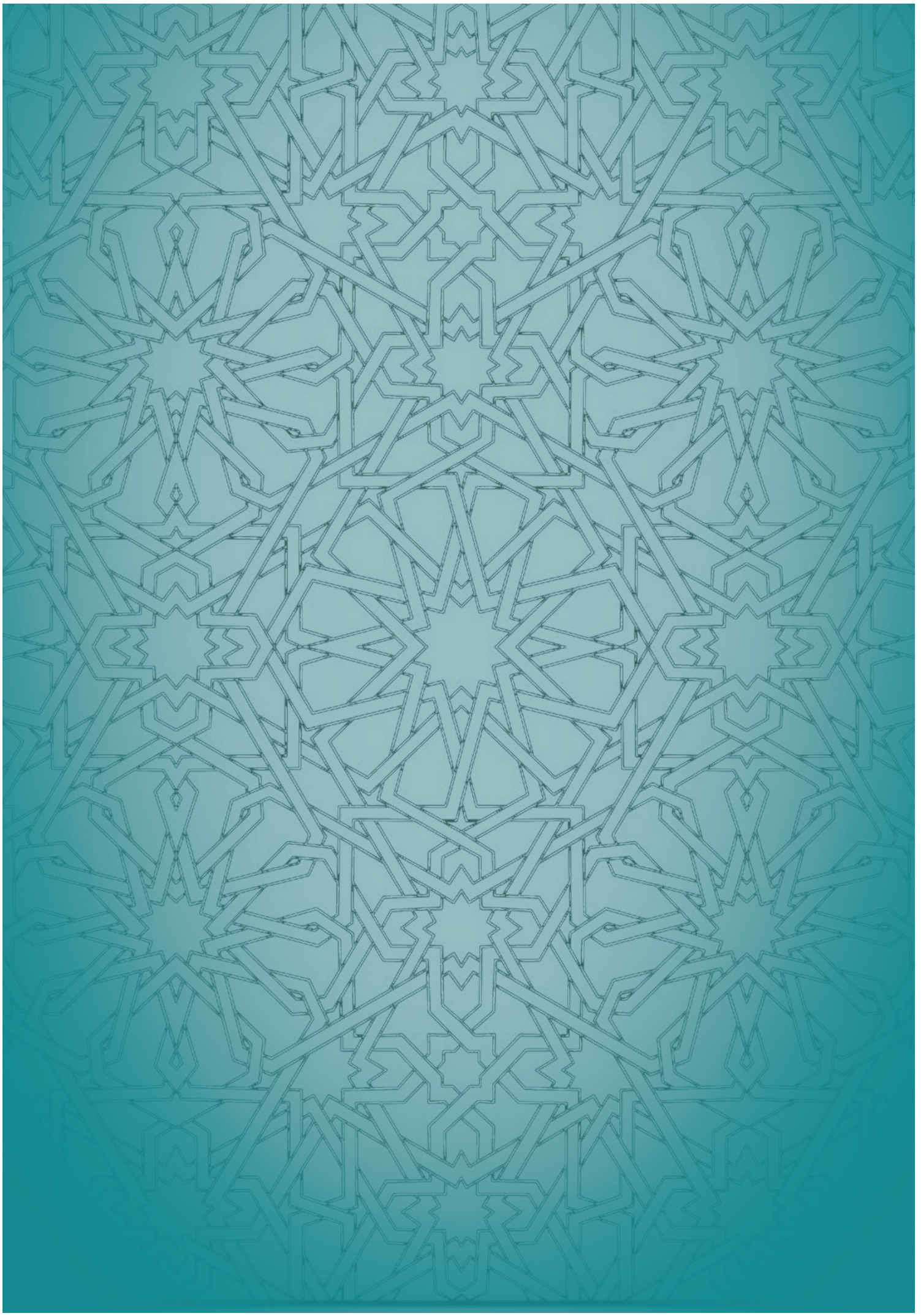

a-a13 Betülnur HÜLAGÜ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:27 Page 2

Pertev Paşa Camisinin Leed Yeşil Bina Sertifika Sistemi Açısından Değerlendirilmesi

Betülnur HÜLAGÜ*

Giriş

Kocaeli çeşitli tarihi yapılara ev sahipliği yapan önemli bir şehirdir. Bu yapılardan biri olan 16. Yüzyıldan kalan Mimar Sinan yapıtı ve zamanında menzil külliyesi olarak kullanılan Pertev Paşa – Yeni Cuma cami - tarihi, mimari ve kültürel açıdan İzmit için önem taşımaktadır.

Enerji ihtiyacının gün geçtikçe arttığı dönemde, sürdürülebilirlik kavramı ihtiyaç haline gelmiştir. Toplumsal bilinçlendirmeyi güçlendirmek ve yapılara yeşil bina sertifikasını kazandırmak amacıyla yapılan LEED (Leadership in Energy and Environmental Design) sertifikası sistemi ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda toplumun bilinçlenmesi ve tarihi yapı olan Pertev Paşa caminin LEED performans değerlendirme sistemi açısından durum değerlendirilmesi yapılarak 16. Yüzyılda inşa edilmiş yapının ne kadar güncel bir tasarıma sahip olup olmadığı değerlendirilip LEED sertifika sistemine göre puan verilecektir. Bu çalışmanın amacı tarihi yapıyı sadece sürdürülebilirlik kapsamında değerlendirmeyip LEED sistemindeki ana başlıkları ele alarak mantıklı ve kanıta dayalı bir değerlendirme yapmaktır. Aynı zamanda bu çalışmada Pertev Paşa camisinin daha sürdürülebilir bir yapıya sahip olabilmesi için önerilerinde bulunulmuştur. Restorasyonu devam eden caminin ekolojik yaklaşımlarla enerji korunumu hedeflenmiştir.

1. Pertev Paşa Külliyesi Tarihçesi

Pertev Paşa Külliyesi Ankara – İstanbul yol istikameti üzerinde yer alıp 16. yy Osmanlı döneminde menzil külliyesi[1] olarak Mimar Sinan yapıtıdır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde vezir olan Pertev Paşa ölümünden sonra vasiyeti üzerine Mimar Sinan tarafından yapılmıştır.

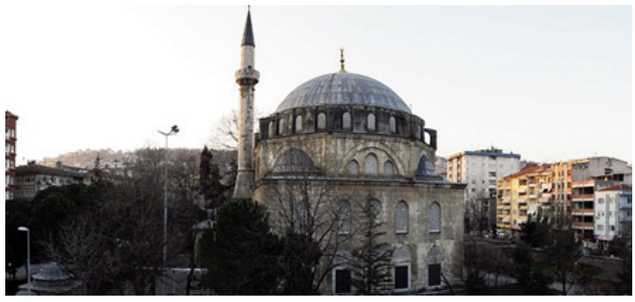

Fotoğraf 1: Pertev Paşa Cami (Yeni Cuma cami)

Külliyeler cami etrafında sıralanarak medrese, türbe, hamam, kervansaray, çarşı,mektep gibi yapılardan oluşmaktadır. Pertev paşa külliyesi; cami, kervansaray, hamam, sıbyan mektebi ve çeşme-şadırvandan- su haznesinden oluşmasına rağmen günümüze sadece cami, şadırvan , çeşme ve su haznesi ulaşmıştır.[2] Sıbyan mektebi yapılan onarımlar sonucu özgünlüğünü yitirmiştir. Hamamın

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi mail:bnhulagu@hotmail.com

[1] Konaklama yeri

[2] Sönmez N. Ü., (2010) Mimar Sinan Yapısı Menzil Kulliyelerinden; İzmit Pertev Paşa Kulliyesi, Yuksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi

a-a13 Betülnur HÜLAGÜ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:27 Page 3

ise bazı kalıntıları günümüze ulaşmıştır. Tarihte bir çok onarım gören Pertev Paşa külliyesi belgelerden anlaşıldığı üzere ilk olarak depremde hasar gören cami, hamam ve imaretin 1719 yılında onarım gördüğü[3], 1764 yılında da cami, imaret, sebil ve su yolunun onarım gördüğü[4] anlaşılmaktadır. Aynı zamanda 1858 yılında padişaha gönderilen raporda caminin onarıldığı[5] anlaşılmaktadır. Son olarak 1952-1961 yıllarında camide ince kalem işlerinin ve pencerelerin restorasyondan geçtiği[6] görülmektedir.

2. Sürdürülebilirlik, Leed Oluşum ve Gelişim Süreçleri

1960lı yıllarda savaşın ve hızlı nüfus artışının etkisiyle çevresel uyanış dönemi olarak kabul edilen ve 1970li yıllarda yaşanan petrol krizinden sonra sürdürülebilirlik anlayışı muazzam bir patlama yapmıştır. Mimaride de etkisini gösteren kriz,minimum enerji arayışı doğrultusunda güneş enerjisine yönelim olmuştur.

Mimaride minimum enerji tüketimi anlayışını ortaya koyan Sürdürülebilirlik kavramı brundtland kanununda; "Bugünün ihtiyaçlarını karşılarken gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamasını engellememek" olarak açıklanmıştır. Bu tanımdan yola çıkarak günümüzde tarım alanlarının azalması, gelişmemiş ülkelerde açlık oranının artması, küresel iklim değişikliklerinin olması, arazilerin giderek verimsizleşip çölleşmeye başlaması ve karbon salınımının giderek artması gelecek yıllarda bu durumların artacağını göstermektedir. Bundan dolayı bilinçsiz doğal kaynak tüketimini, ekosistemin bozulmasını ve küresel ısınma artışının inşa kaynaklı nedenlerini engellemek amacıyla yapılarda ekolojik yaklaşım olarak yeşil bina anlayışı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte yeşil bina değerlendirme sistemi olarak bir çok sektör ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları; BREEAM (İngiltere), LEED (Amerika), GREEN STAR (Avustralya), CASBEE (Japonya)'dir.

Bu çalışmada en çok kullanılan yeşil bina sertifika sistemlerinden LEED (Leadership in Energy and Environmental Design) sertifika sistemi ele alınarak Kocaeli tarihinde önemli bir yere sahip olan Mimar Sinan yapıtı tarihi Pertev Paşa Camisinin tasarım kriterleri değerlendirilip şu anda restorasyonu olan caminin bu sürecine sürdürülebilirlik açısından katkı sağlanması amaçlanmıştır.

2.1 Leed Değerlendirme Sistemi

Amerikan yeşil binalar konseyi tarafından (USGBC) 1998 yılında kurulan LEED (Leadership in Energy and Environmental Design / Enerji ve Çevresel Tasarımda Liderlik) yapılara yeşil bina değerlendirmesi yapıp sertifika kazandıran sektördür. Yapı özelliklerine göre kriter değerleri değişmektedir.

LEED 2009 Mevcut Yapılar; Bakım ve Onarım (Existing Buildings; Operations and Maintenance) gibi çeşitli değerlendirmeler vardır. Belli kriterlere göre değerlendirilen yapılar; Sertifikalı, Gümüş, Altın veya Platin sertifika unvanını alırlar. Toplam 110 krediden oluşan LEED sertifika sisteminde 40-49 arası Sertifikalı, 50-59 arası Gümüş, 60-79 arası Altın ve 80 üstü puanlar platin sertifikayı almaya hak kazanır.

Sertifikalı	Gümüş	Altın	Platin
40-49 puan	50-59 puan	60-79 puan	>= 80

Fotoğraf 2: LEED sertifika değerleri

[3] M. Erdoğan, '' Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri", Vakıflar Dergisi, cilt VII, İstanbul, 1968, s.184-185, belge no: 63'ten naklen Um. Şk. Ahk. Df. Bşb. Arş. No. 81, s. 209.
[4] M. Erdoğan, a.e., s. 200, belge no: 107'den Anadolu Ahk. Şky. Df., Bşb. Arş. No:42, s.331
[5] M. Erdoğan, a.e., s. 204, belge no. 115'ten Dahiliye İradeleri, Bşb. Arş. No. 27 297. S.331
[6] A. Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1987, s. 291.

a-a13 Betülnur HÜLAGÜ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:27 Page 4

LEED sertifikasyon sistemi 7 kategoriden oluşmaktadır. Bu kategoriler; Sürdürülebilir Araziler (Sustainable Sites), Su Verimliliği (Water Efficiency), Enerji ve Atmosfer (Energy and Atmosphere), Malzemeler ve Kaynaklar (Materials and Resources), İç Mekan Yaşam Kalitesi (Indoor Air Quality) ile Tasarım ve Yenilik (Innovation and Design) ve yerel öncelik olarak sıralanmaktadır.[7]

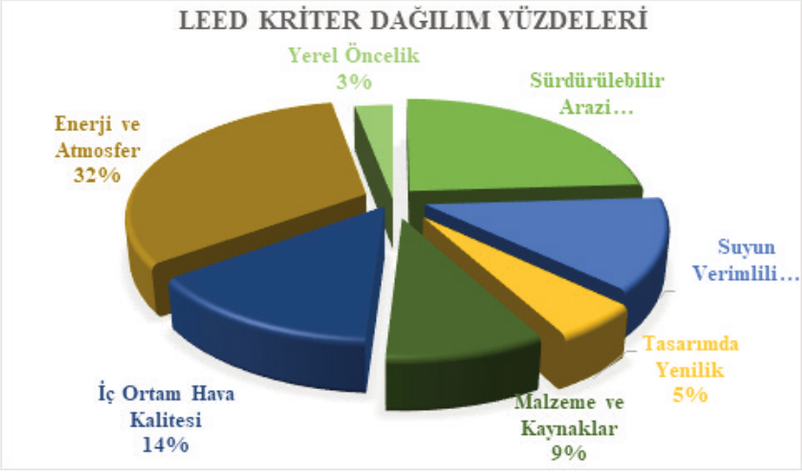

Fotoğraf 3 Kaynak: Betülnur Hülagü tarafından düzenlenmiştir.

Mevcut yapılar için oluşturulan LEED EB sertifikasının amacı; yapıların çevreye olan zararlı etkilerini azaltmak ve enerji, su verimliliğini, iç mekan yaşam kalitesini arttırmaktır.

3. Pertev Paşa Camisinin Leed Açısından Değerlendirilmesi

Bu çalışmada Pertev Paşa camisi LEED EB tarafından değerlendirilip restorasyon çalışması devam eden camiye önerilerde bulunulacaktır.

3.1 Sürdürülebilir Arazi

Sürdürülebilir arazi 26 krediden oluşup toplam kredi sisteminin % 24'üdür. Bu kategorideki amaç yapının oluşturduğu çevresel etkileri minimuma indirmektir.

Pertev paşa camisi yerleşim yerlerine, kafelere, bankalara, hastaneye, kamu binalarına, eczanelere ve birçok alışveriş merkezlerine, okullara, kültür merkezine, halk kütüphanesine ve İzmit'in ünlü caddesi Fethiye caddesine yakın olduğu için konumu itibariyle Yapılaşma Yoğunluğu & Temel Hizmetlere Yakınlık kriterinden 5 puan almaktadır. Toplu Taşıma Erişimi açısından değerlendirildiğinde cami, hem otobüs duraklarının hem yeni kurulan tramvay hattının yakınında olması

[7] Akça S., (2011) "Leed Yeşil Bina Değerlendirme Sistemi Ölçekleri, Kavramsal Kademelenme Ve Kaynak Kullanımı Düzeyinde Tutarlılığın Ölçülmesi Üzerine Bir Araştırma", Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi

a-a13 Betülnur HÜLAGÜ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:27 Page 5

nedeniyle bu kriterden tam puan almaktadır. Bisiklet park yerleri konularak halkın ulaşımı kolaylaştırılabilir ve kredi kazanılabilir. Aynı zamanda şehir yoğunluğu ve dar sokaklardan dolayı sınırlı araba park yeri vardır.

Hava kirliliğini azaltması bakımında düşük CO^2 salınımlı araçların kullanımına teşvik amaçlı özel park istasyonları oluşturulabilir. Eğer bu öneri uygulanırsa Yakıt Tasarruflu Araçlar bakımından 3 kredi kazanılabilir.Tarihi külliyenin bulunduğu alanyeşilliğini korumuş, açık alanlar sağlanmış ve yüksek ağaçların gölgesi sayesinde çatı hariç ısı ada etkisi[8] azalmaktadır.

Mimar Sinan caminin kubbesini tuğladan yapmıştır ve hava koşullarından korumak için kurşun levhayla kaplamıştır. Bu da ısı ada etkisini arttırmaktadır.

Yağmur suyu kontrolleri nitelik ve miktar bakımından da kredi puan değeri vardır. Bu kategorideki amaç yağmur sularını maksimum düzeyde değerlendirmek ve yer altı su seviyesini korumaktır.

Yağmur suları çatıdan toplanıpfiltreden geçip tuvalet rezervuarı olarak kullanılabilir.

Aynı zamanda çökeltme havuzu[9] kullanılarak yağmur suyu tekrar kullanılabilir.

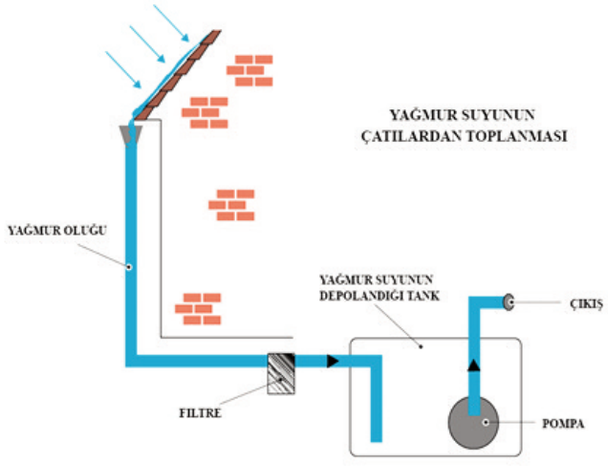

Işık kirliliğini azaltmak LEED için 1 kredi puana sahiptir. 23.00 dan sonra ışıkların yüzde 50 sinin azalması gerekmektedir. Pertev Pasa camisinde 23.00 dan sonra sadece çevresel aydınlatmalar gözlenmekte, camide ekstra aydınlatma ve ışık kirliliği görülmemektedir.

LEED sürdürülebilir arazi kategorisinde maksimum 26 puan alınabilirken Pertev Pasa camisi bu kategoride 17 puan almıştır. Yenilikçi ve ekolojik öneriler ve yöntemler sayesinde bu puan 23'e kadar çıkartılabilir.

LEED Sürdürülebilirlik Arazi Değerlendirme Tablosu

KRITERLER	KREDİ	KAZANILAN KREDİ	POTANSİYEL KREDİ
Arazi Seçimi	1	1	-
Yapılaşma Yoğunluğu & Temel Hizmetlere Yakınlık	5	5	-
Terk Edilmiş Sahaların Yeniden Geliştirilmesi	1	-	-
Alternatif Ulaşım : Toplu Taşıma Erişimi	6	6	-
Alternatif Ulaşım : Bisiklet İmkanları	1	-	1
Alternatif Ulaşım : Yakıt Tasarruflu Araçlar	3	-	3
Alternatif Ulaşım : Otopark Kapasitesi	2	1	-
Saha Gelişimi : Doğal Ortam Korunması	1	1	-
Saha Gelişimi : Azami Düzeyde Açık Alanlar	1	1	-
Yağmur Suyu Tasarımı : Miktar Kontrolü	1	-	1
Yağmur Suyu Tasarımı: Nitelik Kontrolü	1	-	1
Isı Ada Etkisi : Çatı Harici	1	1	-
Isı Ada Etkisi Çatı	1	-	-
Işık Kirliliği Azaltılması	1	1	-
	26	**17**	**+6**

[8] Isı ada etkisi: şehir merkezlerinin binalardan kaynaklı olarak, kırsal alanlara göre daha fazla ısınmasıdır.
[9] Suyun çamur gibi yoğun katı maddelerin bekletilerek suyun dibine çökerek sudan uzaklaştırılması

a-a13 Betülnur HÜLAGÜ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:27 Page 6

3.2 Su Verimliliği

Bu kategorideki amaç su verimliliğinin arttırmak ve şehir su şebekesindeki su akışını azaltmaktır. Bu bölüm toplam 10 kredi puana sahiptir. Su en önemli yaşam kaynağı olduğu için gereksiz tüketimini azaltıcı yönde uygulamalar yapılması lazımdır. Şebeke suyu yerine sulama alanlarında cami kubbesinden toplanan yağmur suyu, arıtılmış ve atık sulardan sulama yapılarak şebeke suyunun tüketilmesi engellenmelidir. Aynı zamanda camide şadırvan yerinde abdest alınan sular toplanıp peyzaj sulama alanlarına dağıtılabilir. Böylelikle şebeke suyu değerlendirilmiş ve su verimliliği sağlanmış olur.

Yapıdaki tuvalet sularından %50 su tasarrufunun sağlanması için tuvaletlerde su tasarruflu armatürler kullanılabilir. Aynı zamanda tuvaletlerde içilemez sular (yağmur suları, gri sular) kullanılmalıdır. Su tüketimini azaltmak için Debi sabitleyiciler, otomatik batarya sensörleri, az su tüketen rezervuar sistemleri ve yüksek verimli tuvalet sistemler kullanılabilir.

Bu bölümdeki toplam puan 10 olmasına rağmen Pertev Paşa camisi şu anki durumuyla puan kazanamamıştır. Önerilen çevresel yöntemler uygulanılırsa su verimliliği kategorisindeki puan 10 olabilmektedir.

LEED Su Verimliliği Değerlendirme Tablosu

KRITERLER	KREDİ	KAZANILAN KREDİ	POTANSİYEL KREDİ
Peyzaj Etkin Sulama	2-4	-	4
Yenilikçi Atık Su Teknolojileri	2	-	2
Su Kullanımını Azaltmak	2-4	-	4

3.3 Enerji ve Atmosfer

Kategoriler arasından en yüksek puana sahip olan Enerji ve Atmosfer 35 kredi puana sahiptir. Bu kategorideki amaç enerji talebini azaltmak ve çevresel etkileri minimuma indirmektir. ASHRAE 90.1-2007 standartlarına uyularak izolasyon, HVAC, sıcak su iletimi, elektrik, aydınlatma gibi uygulamalar göz önüne alınarak Optimum Enerji Performansından[10] puan alınabilir.

Camide bulunan güney cephedeki pencerelerle günışığı sağlanmaktadır. Aynı zamanda batı-doğu, güney ve kuzey cephedeki pencerelerle gün ışığı desteklenmektedir.

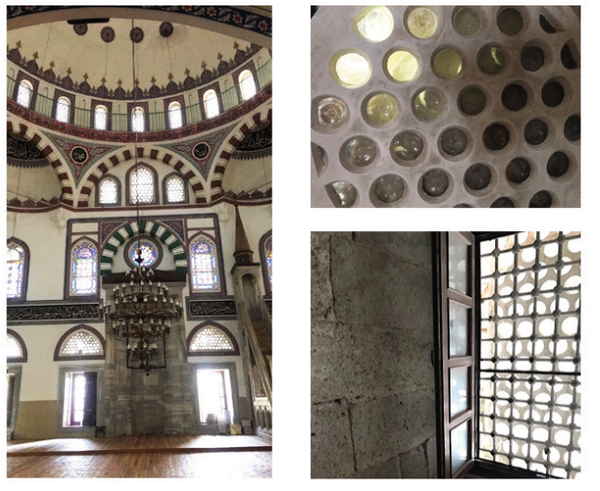

Pertev Paşa Camisinin Güney Pencereleri

Pencereler sayesinde ek aydınlatma ihtiyacı azalır.İkincisıra pencerelerde doğu ve batı cephesinde 4, kuzey cephesinde 3 ve güney cephesinde 5 tane pencere vardır.[11] Kuzeydeki pencerelerin az

[10] Akça S., (2011) ‘’LEED YESIL BINA DEĞERLENDiRME SiSTEMi ÖLÇEKLERİ, KAVRAMSAL KADEMELENME VE KAYNAK KULLANIMI DÜZEYİNDE TUTARLILIĞIN ÖLÇÜLMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA”, Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi

a-a13 Betülnur HÜLAGÜ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:27 Page 7

olması ısı kaybını azaltmaktadır. Yarı saydam camlar yazın iç ısınmayı kışın ise ısı kaybını engellemektedir. (Fotoğraf 7)

Yenilebilir enerji kullanımında biyo yakıt enerji sistemi kullanılarak çevreye olan olumsuz etkiler azaltılabilir.Soğutucu akışkan kullanmamak (doğal soğutucuları kullanmak) ya da belirtilen özelliklere uygun soğutucu akışkan seçmek gerekir. Akışkan hesaplamaları tablosu hazırlanmalı, soğutucu olarak seçilen cihazların akışkan tipini, GWP ve ODP değerlerini gösteren teknik bilgiler verilmelidir.[12] Yeşil Enerji Kullanım kriterinde yenilebilir enerji biyo yakıt kullanılarak puan alınabilir. Ölçüm ve Doğrulama kriterinde yapının enerji tüketimi belli aralıklarda ölçülüp buna göre iyileştirici uygulamalar yapılarak puan kazanılabilir.

LEED Enerji ve Atmosfer Değerlendirme Tablosu

KRITERLER	KREDİ	KAZANILAN KREDİ	POTANSİYEL KREDİ
Enerji Performansı Optimizasyonu	1-19	9	-
Yerinde Yenilenebilir Enerji	1-7	-	7
Arttırılmış Devreye Alma	2	-	-
Arttırılmış Soğutucu İdaresi	2	-	2
Ölçüm ve Doğrulama	3	-	3
Yeşil Enerji	2	-	2
	35	**9**	**+14**

Bu kategoride Pertev Paşa camisi enerji performansı açısından aydınlatma gibi unsurlar göz önünde bulundurularak 9 puanalmıştır. Eğer önerilen ekolojik yaklaşımlar uygulanırsa +14 lük puan artışı olabilir.

3.4 Malzeme ve Kaynaklar

Bu kategorinin amacı yapılarda oluşan atıkları yönetmektedir. Atık yönetim planı bir inşaatın yüzde 75 ini oluşturabilir. Aynı zamanda bu geri dönüşüm sayesinde ham madde kaynağı korunmuş olur. Restorasyonu devam eden camide kubbesi muhafaza edilmiş ve camide bazı parçalar onarılarak tekrar kullanıldığı için 3 puan kazanmaktadır. İnşaat atık yönetiminde şu anda restorasyonu devam eden camide inşat atık planın yapılıp atık tiplerini belirledikten sonra ilgili kuruluşlara bildirilmesi lazımdır. Böylelikle atıkların %50 si geri dönüştürülürse 1 puan, %75 i geri dönüştürülürse 2 puan kazanabilir. Aynı zamanda cami yakınlarında geri dönüşüm atık toplama alanları bulunmalıdır. Kâğıt, karton, cam, plastik ve metaller ayrı ayrı toplanarak depolanmalıdır.

Yerel Malzeme seçiminde ana malzeme taş olduğu için karbon salınımı az olmuştur. Zemin ahşapla kaplandığı için kolay yenilebilir malzemedir. Restorasyon sürecinde kullanılacak ahşaplar FSC (Orman Yönetim Konseyi - forest stewardship council) kullanılırsa puan kazanılabilir.

Pertev paşa camisinin taş malzeme detayı

[11] Sönmez N. Ü., (2010)," MİMAR SİNAN YAPISI MENZİL KÜLLİYELERİNDEN;İZMİT PERTEV PAŞA KÜLLİYESİ, Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi

[12] Akça S., (2011) ‘’LEED YESIL BINA DEĞERLENDiRME SiSTEMi ÖLÇEKLERİ, KAVRAMSAL KADEMELENME VE KAYNAK KULLANIMI DÜZEYİNDE TUTARLILIĞIN ÖLÇÜLMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA’’, Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi

a-a13 Betülnur HÜLAGÜ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:27 Page 8

LEED Malzeme ve Kaynaklar Değerlendirme Tablosu

KRITERLER	KREDİ	KAZANILAN KREDİ	POTANSİYEL KREDİ
Yapı Yeniden Kullanım-Mevcut Duvar , Kat ve Çatıların Muhafaza Edilmesi	1-3	3	-
Yapı Yeniden Kullanım – Taşıyıcı Olmayan İç Elemanların Muhafaza Edilmesi	1	1	-
İnşaat Atık İdaresi	1-2	-	2
Malzeme Yeniden Kullanımı	1-2	2	-
Geri Dönüştürülmüş İçerik	1-2	-	2
Bölgesel Malzemeler	1-2	2	-
Hızlıca Yenilebilir Malzemeler	1	1	-
Onaylı Ahşap	1	-	1
	14	**9**	**+5**

Pertev Paşa cami mevcut yapısıyla 9 puan alabilirken getirilen önerilerle 5 puan eklenerek bu kategoriden tam puan alabilmektedir.

3.5 İç Mekan Hava Kalitesi

Bu kategori kapalı ortamlardaki hava kalitesini arttırmayı amaçlamıştır. Camide düşük karbon salınımlı malzeme; taş kullanılmıştır. Taze hava girişinin izlenmesinde sensörlü karbondioksit alıcı yerleştirilir. CO2 oranı arttığında otomatik mekanik soğutma devreye girer. Bu uygulama LEED için 1 puan değerindedir. Aynı zamanda karşılıklı cephelerden pencereler açılarak doğal havalandırma sağlanmış olunur.İnşaat sırasında SMACNA prensiplerine göre "İç Hava Kalitesi Planı" oluşturulmalı ve uygulanmalı, sahada depolanan malzemeler toz, nem gibi olumsuz koşullardan korunmalı, havalandırma üniteleri inşaat sırasında kullanılacaksa tüm hava dönüşüm kanallarının her birine ASHRAE 52.2-2009 standardına uygun olarak hava filtresi takılmalı ve bütün filtreler inşaat bitiminde değiştirilmelidir.[13]

İnşaat bitiminden sonra yapıya temiz hava filtreleriyle iç hava kalitesini attırmak için hava verilir. Bu yöntemle Kullanım Öncesi İç Ortam Hava Kalitesi Yönetimi kategorisinden 1 puan alınır. Düşük salınımlı boya-yapıştırıcılar için VOC değeri (uçucu organik madde) değerinin az olduğu malzemeler kullanılmalıdır. İç ortamda zemin ahşapla kaplandığı için düşük salınımlı malzeme kullanılmıştır. Termal konforu attırmak için HVAC sistemi kullanılabilir. Termal Konfor Doğrulama kriterinde kulan HVAC sisteminin doğru çalışıp çalışmadığı üzerine anket yapılmasıyla puan elde edilir. Pertev Paşa camisinde yüksek pencere boylarından dolayı doğal aydınlatma sağlanabilmesine rağmen manzara gözükmemektedir.

Pertev Paşa camisinin güneyinde Marmara denizi bulunmaktadır. Yapının bahçesinde bulunan ağaçlar ve sınır duvardan dolayı manzara-deniz gözükmemektedir. Aynı zamanda pencerede bulunan demir parmaklıklar manzarayı da büyük ölçüde engellemektedir. Camideki pencerelerin büyük ve

[13] Akça S., (2011) ''LEED YESIL BINA DEĞERLENDiRME SiSTEMi ÖLÇEKLERİ, KAVRAMSAL KADEMELENME VE KAYNAK KULLANIMI DÜZEYİNDE TUTARLILIĞIN ÖLÇÜLMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA", Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi

a-a13 Betülnur HÜLAGÜ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:27 Page 9

fazla olmasından dolayı gün ışığı sağlandığı yapı 1 puan alabilirken manzara kriterinden puan alamamaktadır.

LEED İç Mekan Hava Kalitesi Değerlendirme Tablosu

KRITERLER	KREDİ	KAZANILAN KREDİ	POTANSİYEL KREDİ
Taze Hava Girişinin İzlenmesi	1	-	1
Arttırılmış Havalandırma	1	-	1
İnşaatta İç Ortam Hava Kalitesi ve Yönetim Planı	1	-	1
Kullanım Öncesi İç Ortam Hava Kalitesi Yönetimi	1	-	1
Düşuk Salımlı Malzemeler-Yapıştırıcılar	1	-	1
Düşuk Salımlı Malzemeler-Boya ve Kaplamalar	-	1	-
Düşuk Salımlı Malzemeler-Yer Kaplamaları	1	1	-
Düşuk Salımlı Malzemeler-Kompozit Ahşap	1	1	-
İç Mekan Kimyasal ve Kirletici Madde Kontrolü	1	-	-
Sistemlerin Kontrol Edilebilirliği-Aydınlatma	1	-	-
Sistemlerin Kontrol Edilebilirliği-Termal Konfor	1	-	1
Termal Konfor-Tasarım	1	-	1
Termal Konfor-Doğrulama	1	-	1
Gühışığı ve Manzara-Gühışığı	1	1	-
Gühışığı ve Manzara-Manzara	1	-	-
	15	**4**	**+8**

Pertev Paşa camisi mevcut tasarımıyla LEED İç Mekan Hava Kalitesini kategorisinden 4 puan almaktadır. İyileştirme önerileri uygulandığı taktirde +8 puan eklenebilir.

3.6 ve 3.7 LEED sisteminde ekstra puan olup şu ana kadar olan kriterlerin toplamı 100 olmaktadır.

3.6 Tasarım ve Yenilik

Pertev Paşa camisinde tasarım olarak iç mekanın üst kısımlarında delikler gözükmektedir. Bu delikler akustiğin iyi yayılmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda dış cepheye yenilikçi nanoteknoloji olarak su itici hidrofobik şeffaf malzeme kaplanarak cephe temizliği sürekli olarak sağlanmış olur. Hidrofobik cephelerde yağmur sayesinde kendi kendini temizleyebilir böylelikle erişilemeyen yüksek cepheler hidrofobik malzeme ile kaplanabilir. Bu da Pertev Paşa camisi açısından yenilikçi bir yöntem olur. Böylelikle enerji ve su tüketimi azaltılmış olunur. Tasarım ve yenilikçide puanlama değeri 1 den 5 e kadardır. Mevcut tasarımla 1 olurken önerilen yenilikçi malzeme ile 5 puana kadar çıkabilmektedir.

3.7 Bölgesel Öncelikler

Bu bölüm sadece ABD'de puanlanmaktadır. Maksimum kredisi 4'tür. Ekstra iki kategori de katıldığında toplam LEED değeri 110 üzerinden değerlendirilmektedir.

Sonuç

Sürdürülebilirlik kavramı gün geçtikçe önemli bir ihtiyaç haline gelmektedir. Yapı sektöründe inşa edilen yapıların; enerji, ham madde tüketimi, atıklardan dolayı çevresel kirlilik, fosil tabanlı yakıtlara bağlı olarak yüksek CO2 salınımı, ekolojinin bozulması ve insan sağlığının tehdit altına girmesi gibi çevreye zarar verecek olumsuz etkileri çok fazladır.Bu çalışmada 16. Yüzyıldan kalan tarihi açıdan önemli Mimar Sinan yapıtı Pertev Paşa camisinin mevcut yapısını sürdürülebilirlik konularını ele alarak LEED yeşil bina değerlendirme sistemi ile değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın amacı sürdürülebilirlik konusunda bilinçlendirmeyi arttırmak, İzmit kent tarihine Pertev Paşa külliyesi açısından katkıda bulunmak ve restorasyon sürecinde olan camiye ekolojik önerilerde bulunmaktır. Pertev Paşa camisi LEED kapsamında değerlendirilip kriterlere göre puan verilmiş ve yapılan öner-

a-a13 Betülnur HÜLAGÜ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:27 Page 10

ilere göre kazanılabilecek potansiyel krediler puanlanmıştır. Pertev Paşa değerlendirilme sonucunda 39 puan elde edip ekstra kriterlerden de 1 puan alarak toplam 40 puana ulaşan cami LEED yeşil bina sertifika sisteminde sertifikalı derecesine girebilir. Önerilerle birlikte kazanılabilecek potansiyel puan +43 olarak toplam 83puana çıkartılabilir aynı zamanda ekstra kriterlerden puan eklendiği taktirde +5 puan ile toplam 88 puan elde edilip platin yeşil bina sertifikası alınabilir.

Getirilen öneriler uygulanırsa cami 40 puandan 88 puana çıkarak Platin Sertifikası alabilir.

a-a13 Betülnur HÜLAGÜ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:27 Page 11

Kaynakça

Aktuğ İ., ‘’İZMİT PERTEV PAŞA (YENİ CUMA CAMİİ), Kültür Bakanlığı

Sönmez N. Ü., (2010)," MİMAR SİNAN YAPISI MENZİL KÜLLİYELERİNDEN;İZMİT PERTEV PAŞA KÜLLİYESİ, Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi

Akça S., (2011) ‘’LEED YESIL BINA DEĞERLENDiRME SiSTEMi ÖLÇEKLERİ, KAVRAMSAL KADEMELENME VE KAYNAK KULLANIMI DÜZEYİNDE TUTARLILIĞIN ÖLÇÜLMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA’’, Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi

CusolitoC., Marino L., Silvetti A., (2018) ‘’ Conservation of The Historical Town of Izmit Through The Restoration of Pertev Mehmet Pasha Mosque ‘’, International Journal of Architecture & Planning

Baştanoğlu E., (2017)‘’ LEED YEŞİL BİNA SİSTEMİ UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: AVRUPA VE TÜRKİYE’’ yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi

M. Erdoğan, ‘’ Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri’’, Vakıflar Dergisi, cilt VII, İstanbul, 1968, s.184-185, belge no: 63’ten naklen Um. Şk. Ahk. Df. Bşb. Arş. No. 81, s. 209.

M. Erdoğan, a.e., s. 200, belge no: 107’den Anadolu Ahk. Şky. Df., Bşb. Arş. No:42, s.331

M. Erdoğan, a.e., s. 204, belge no. 115’ten Dahiliye İradeleri, Bşb. Arş. No. 27 297. S.331

A. Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1987, s. 291.

Kaymaz S., (2017)‘’ENDÜSTRİ YAPILARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİ BURSA’DA BİR ENDÜSTRİ YAPISINA LEED SERTİFİKA SİSTEMİ DEĞERLENDİRMESİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ’’, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi

Çelik K. (2016)‘’LEED SERTİFİKA SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE’ DEKİ UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ’’, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi

https://islamansiklopedisi.org.tr/pertev-pasa-kulliyesi

https://www.flickr.com/photos/sinandogan/6915831384/in/photostream/

http://www.kirkbir.com/

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

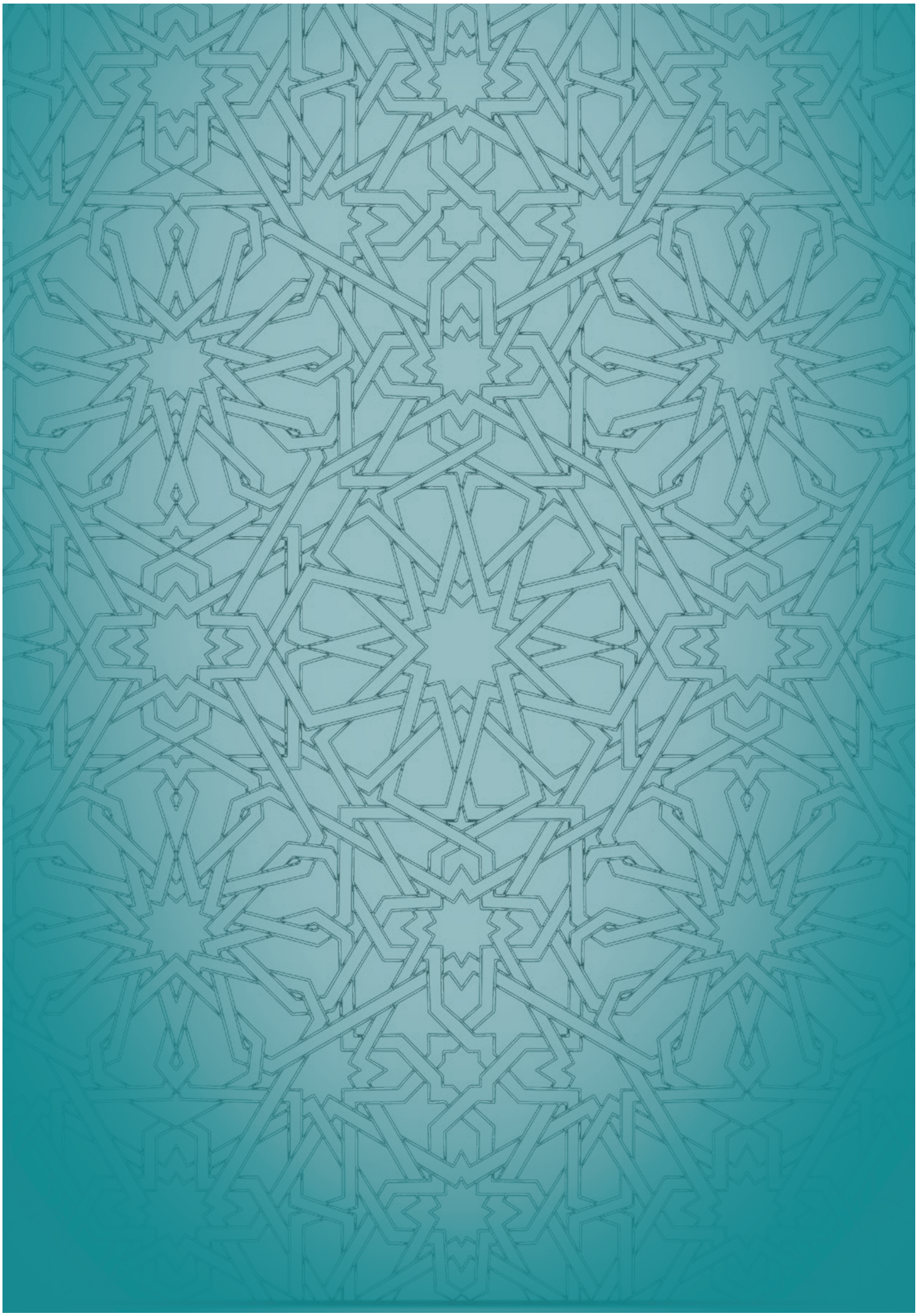

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

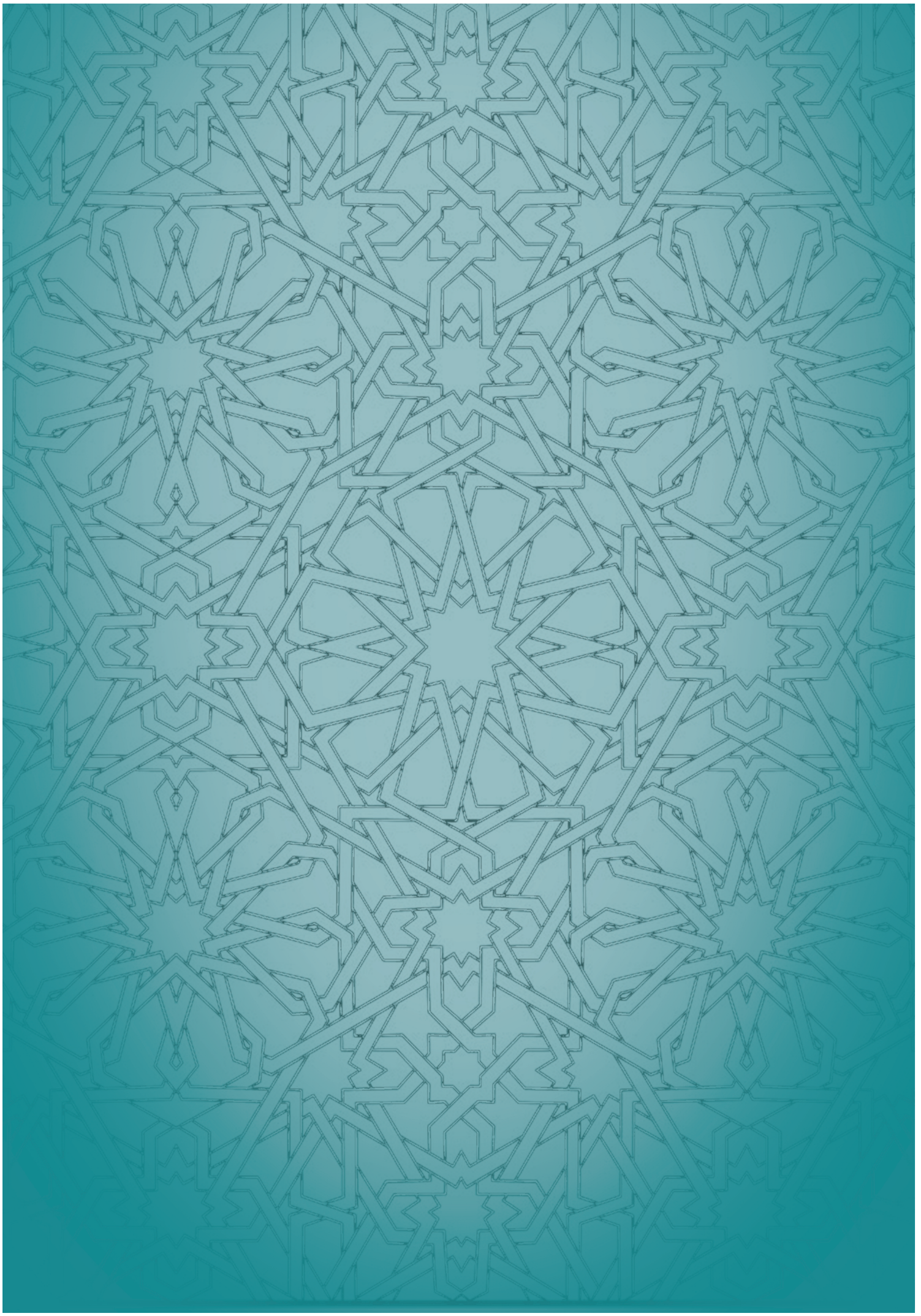

a-a14 Recep DİKİCİ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:32 Page 2

Ak Ali Efendi'nin Câmiu'l-Ahbâr Adlı Eseri Ve Kocaelili Diğer Âlimlerin Eserlerinden Nakiller

Recep DİKİCİ*

Giriş

Kocaeli'nin millî mücadele yıllarında yoğun siyasal olaylara tanık olması bakımından millî mücadelede ve yetişen meşhur âlimlerin şahaserler kaleme aldıkları il olması itibariyle de kültür tarihinde önemli bir yeri vardır. Bunda, Osmanlı başkenti İstanbul'un yanıbaşında ve Ankara'ya geçişte bir köprü görevi üstlenmesinin büyük payı vardır. Kocaeli Birinci dünya Savaşından sonra ilk işgale uğrayan yerlerden biridir. Bununla birlikte, işgalden ilk kurtulan illerden biri de, Kocaeli'dir[1].

Kocaeli'ne bilimsel ve kültürel bakımdan değer katan sözkonusu eserlerden biri de, İzmitli büyük İslâm âlimi Ak Ali'inin İslâmiyet ve İbâdete dâir yazdığı "Câmiu'l-Ahbâr" adlı eseridir. Mevzuyaa zemin teşkil etmesi bakımından kısaca İslâmiyet ve ibâdet hakkında bilgi sunulması faydalı olacaktır.

Allahü teâlâya karşı, kalb, dil ve beden ile yapmaları ve inanmaları lazım olan şükür borcu, kulluk vazifeleri, Allahü teâlâ tarafından bildirilmiş ve Onun sevgili Peygamberi tarafından ortaya konmuştur. Allahü teâlânın gösterdiği ve emrettiği kulluk vazifelerine, (İslâmiyet) denir. Allahü teâlâya şükür, Onun Peygamberinin getirdiği yola uymakla olur. Bu yola uymayan, bunun dışında kalan hiçbir şükrü, hiçbir ibadeti, Allahü teâlâ kabul etmez, beğenmez. Çünkü insanların iyi, güzel sandıkları çok şey vardır ki, İslamiyet, bunları beğenmemekte, çirkin olduklarını bildirmektedir.

İbâdet, kulluk etmek, tapınmak, yani kendini aşağılamak, alçaltmak demektir. Bütün yükseklikler, iyilikler kendisinde bulunan, hiç bir noksanlığı olmayan ve her şey, var olmak için ve varlıkta kalabilmek için, Ona muhtaç olan ve kendisi hiçbir şey için, hiçbir şeye muhtaç olmayan ve herkese fayda ve zarar yalnız Ondan gelen ve Onun izni ve emri olmadıkça, hiçbir şeyin, hiçbir şeye zarar ve iyilik yapamayacağı, Ondan başka her şeyin önü ve sonu yokluk olup, hep var olana ancak ibadet olunur. İbadet, yalnız böyle birinin hakkıdır. Allahü teâlâdan başka, böyle birisi yoktur ve olamaz. Her Müslümanın kendisine lazım olan ilmihal bilgilerini, doğru yazılmış, nakli esas alan bir ilmihal kitabından öğrenmesi gerekir. Nitekim Ak Ali Efendi'nin bu eseri de bu tür eserlerden biridir. Nitekim Bir hadis-i şerif meâli şöyledir:

"Bilerek yapılan az bir ibadet, bilmeyerek yapılan çok ibadetten daha iyidir."[2].

---

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı, rdikici@selcuk.edu.tr.

[1] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973, VIII, 142; İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Türkiye Basımevi, 1961, İstanbul, IV, 464. Geniş bilgi için bk. Ali Üzmez, Milli Mücadelede Servetiye Cephesi, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli, 2011; Haluk Selvi, Millî Mücadele'de İlk İşgaller, İlk Direnişler, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011; Yusuf Çam, Milli Mücadele'de İzmit Sancağı, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 1993; Turgut Özel, Kocaeli Yarımadası'nda Milli Mücadele ve Yahya Kaptan, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, Tez (Yüksek Lisans), Dnş.: Prof. Dr. Özcan Mert, İstanbul, 1996; Şaban Ortak, Milli Mücadele`de İzmit Mutasarrıfı Ali Suad Bey ve Faaliyetleri, Tez (Yüksek Lisans), Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1998.

[2] Mehmet Zihni Efendi, Nimet-i İslâm, İstanbul, 1329, s. 26; Seyfettin Kılıç, Temel Dini Bilgiler, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2004, s. 15; Komisyon, Rehber Ansiklopedisi, İstanbul, 1993, IX, 259.

a-a14 Recep DİKİCİ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:32 Page 3

Bu arada tarihte bilginler tarafından çeşitli ilimler dâir "Câmi" adlı eserler kaleme alınmıştır. Nitekim Müneccimbaşı Derviş Ahmed Dede Efendi (1113/1701)'nin tarihe dâir Camiu'd-Düvel (müneccimbaşı Tarihi), Hüseyin el-Mar'aşî (1176/1762)'nin mantığa dâir Camiu'l-Künuz ve Nefaisü't-Takrir, es-Siczi, Ebu Said Ahmed es-Siczî (477/1084)'nin astronomiye dâir el-Camiu ale'l-Cümel ve'l-Mevakı' fi Ilmi'n-Nücum, Huneyn b. İshak el-ibadi et-Tabib (260/873)'nin tıbba dâir Calinus'un Kitabü'l-Cami' ve Hind Hakimi Karbanis'in Sözleri, İstanis, Hassanis- Yahya b. Halid, Ebu Bekr'in kimyaya dair Kitabü'l-Cami, el-Marakaşi, Hasan b. Ali (h.750)'nin psikolojiye dâir Camiü'l-Mabadi ve'l-Gayet fi İlmi'l-Mikat, Celaleddin es-Süyutî (911/1505)'nin hadise dâir el-Camiü's-Sagir'i, Kırk Emre el-Hamidi Muhammed (880/1475)'nin fıkıha dâir Camiu'l-Fetava, Aziz Mahmud el-Hüdai (1038/1628)'nin tasavvufa dâir Camiu'l-Fedail ve Kamiu'l-Rezail, Muinüddin Muhammed el-İci (906/1500)'nin tefsire dâir Camiu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an, Fahreddin er-Razi (606/1210)'nin genel konulara dâir Camiu'l-Ulum, el-Keşmiri, Muhammed Murad'ın Kur'ân ilmine dâir Camiu'l-Müfredati'l-Kur'aniyye, es-Sururi, Muslihuddin el-Geliboli (969/1561)'nin örf ve adetlere dâir Şerh-i Muammayat-i Cami, et-Temürtaşi, Şemsüddin Muhammed (1004/1595)'nin kelama dâir Tenvîru'l-Ebsâr ve Camiu'l-Bihâr fi'l-Furu adlı eserleri vardır.

Türk-İslâm âlimleri, insanların dünya ve âhiret seadetine ermeleri ve ebedî azaptan kurtulmaları için İnsanların bilmesi gereken dîni bilgileri ihtiva eden çok değerli eserler kaleme almışlardır. Bunlardan biri de, İzmitli âlim Ak Ali Efendi'nin İslâmiyet ve ibadete dâir yazdığı "Câmiu'l-Ahbâr" adlı eseridir.

Câmiu'l-Ahbârın bir elyazma nüshası, Konya Bölge Yazama Eserler Kütüphânesi, Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphânesi Koleksiyonu, 2560/2'de bulunmaktadır. 20 varaklık (151b-170b), 19 satır halinde, 213x152 mm. ebadında, yazı türü kaba nesih ve kağıt türü üç ay damgalı olan bu nüsha, Al renkte meşin, şemseli, mıklebli bir cilt içindedir. Söz başları koyu kahverengi mürekkeple belirlenmiştir.

Ak Ali Efendi, Câmiu'l-Ahbâr'da Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Yûsuf, Hz.Yakup, Hazret-i Âişe, Hazret-i Fatıma, Hazret-i Ömer, İbn Abbâs, Mâlik b. Dinar, Enes b.Mâlik, Şeyh Gazâlî, Ka'bu'l-Ahbâr, Hasan-ı Basrî isimlerini zikrederek haberleri kaydeder. Bu arada Berü'l-Vâizîn adlı bir eseri kaynak gösterir.

Ahbâr (haberler)'ı, "hikâye" ve "rivâyettir" başlıklarıyla kaydeden Ak Ali Efendi, eserinde kendinden bilgi aktarmaz. Câmiu'ş-Ahbâr'da tamamen âyet, hadis-i şerîf ve kelâm-ı kibârlara yer verir. Tercih edilen fıkhî görüşü belirtir. Bu eserini, h.1208 yılında tamamlamıştır.

1. Ak Ali Efendi'nin Hayatı Ve Eserleri

Ak Ali Efendi: İzmitli âlimlerden olan Ak Ali Efendi, h.1168 (m.1754)'de "Kitâbu'l-Fezâil" isminde kısmen akâid ve kısmen mevizadan bahseden üç bab halinde tertiplenmiş Türkçe bir eser kaleme almıştır (Edirne Selimiye Yazma Kütüphanesi, 6376 ve Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 3886'de iki yazma nüshası kayıtlıdır)[3] . Bu eser hakkında, Ahmet Demirtaş tarafından, "Kocaelili Ak Ali Efendi, Fezail (inceleme-çeviriyazı dizin-tıpkıbasım)" (Akademik Kitaplar, İstanbul, 2012) isminde bir çalışma yapılmıştır. Ak Ali Efendi, Gevgili kazasının Novatya nahiyesinde medfundur. Halk arasında, "Akbaba" adıyla tanınır. Ak Ali Efendi, Gazi Evrenos Bey tarafından evkâfı ihyâ olunan camii şerifte imamlık vazifesi yapmıştır[4] .

1.1. Câmiu'l-Ahbâr

Allahü teâlâ'ya hamd ve Muhammed aleyhisselâma salavât ile eserine başlayan Ak Ali Efendi'nin eserinde ele aldığı konuları şu başlıklara ayırarak sunabiliriz:

1.1.1. Namaz kılmanın önem ve ehemmiyeti:

Hazret-i Peygamber aleyhisselâm şöyle buyurdu ki: "Bir kimse namazı kılsa İslâm evini yapmış olur ve bir kimse namazı kılmasa İslâm evini yıkmış olur."

[3] Bu eserin yazma nüshası, 97 vrk. 15 satır, nestalik, çapa fligranlı, kahverengi deri sırtı yeşil kağıt kaplı cilt, söz başları kırmızı, son sayfa noksandır. Ayrıca Ankara İlâhiyat Fakültesi, Numara 46768'de kayıtlı 98 varaklık bir yazma nüshası ve Ankara Millî Kütüphane, Numara 566616, 585962 ve 620794'de üç yazma nüshası bulunmaktadır.

[4] Bursalı Mehmed Tahir, Bursalı, Osmanlı Müellifleri, Çeviren: Fikri Yavuz, Meral Yayınları, İstanbul, 1995, I, 243.

a-a14 Recep DİKİCİ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:32 Page 4

Hikâye:

Rivâyet olınur ki, Hazret-i Yakup (aleyhisselâm) Yûsuf'dan ayrılacağına çok ağladığı için hitap geldi ki, "Ey Yakup! Yûsuf da benim mahlûkumdur. Mahlûk için bunca ne ağlarsın. Ey Yakup! Bir Kimse dost edinsin ki hiç emsâli ve benzerleri olmaya ve senden düçâr düşmeye." O zaman Yakup dedi ki, "Ya Rabbi! Benzeri olmayan padişahsın sen. Ama ben ne yapayım ki, seni dost tutayım." Nidâ geldi ki, "Ey Yakup! Bil ki, her kim benim farz ettiğim namazı kılsa, o benim dostumdur. Her kim namazı terk eylese o benim düşmanımdır. Vay o kişinin başına ki, namaz kılmadığına tevbe etmeyip cehennemde kala.

Hikâye:

Rivâyet olunur ki, İsâ Peygamber (salavâtullahi alâ nebiyyinâ ve aleyhi), bir köye uğradı ki, suları çok, türlü türlü meyveleri ile müzeyyen, bağları ve bahçeleri nihayetsiz, köy halkının hepsi nimet ve mal sahibi olup ibadetle meşgul olmuşlardı. Hazret-i İsâ'ya saygı gösterdiler ve ikramda bulundular. Hediyeler arz ettiler. İsâ aleyhisselâm hiç bir şey almayıp geçip gitti. Üç yıl sonra yine bir gün o yere geldi ve gördü ki, suları kurumuş, bahçeleri kalmamış, harap olmuş ve malları zayi olmuş, köy halkından bir kişi yok. O zaman İsâ aleyhisselâm, yüzünü göğe çevirip münâcaatta bulundu, " Yâ Rabbi! Bu ulu şenlik neden harap oldu. Acaba sihir mi karartti veyahut fitne nazar mı değdi? Yoksa yağmur yağıp böyle harap etti. O saat Cebrail indi: "Yâ İsâ! Hazret-i Hak teâla buyurdu ki, "İzzetim ve celâlim hakkı için sihir erişmedi, nazar değmedi, yağmur da yağmadı. Fakat bir namaz kılmayan uğradı ve köyün suyuyla yüzünü yıkadı. O sebepten harap oldu." O halde namaz kılmayan dünya mamurunun harap olmasına sebep olduysa, dini harap edip cehennemlik olduğuna şaşılmaya[5].

1.1. 2. Namazdan sonra Âyete'l-Kürsî okumanın fazileti:

Resûlullah buyurdu ki, "Bir kimse beş vakit namaz kılsa, ardın da Âyete'l-Kürsî okusa, o kimse ile cennet arasında perde hemen ölümdür. Yani ölmezden evvel cennete girmez. Yoksa hemen girerdi. O zaman ölüm perdesi aradan gittiği gibi cennete girer demektir.

Yine Resulullah demiştir ki, bir kimse döşeğin üzerine yattığı vakit Âyete'l-Kürsî okusa kendi nefsini, ailesini ve çevredeki bütün komşularını âfetlerden ve belalardan korur.

Rivâyettir:

Âişe (radıyallahu anha) şöyle dedi: "Yâ Resûlallah! Hiçbir kimse hesapsız cennete girer mi? Dedi ki: Allah bilir ve resulü bilir. Buyurdu ki: Bir kimse her namazın sonunda Âyete'l-Kürsî okusa,

Yine Resûl hazreti buyurdu ki, "Yâ Ali senin üzerine olsun, Âyete'l-Kürsinin bir harfine bin berekat ve bin rahmet vardır. Yine bir kimse yattığı vakitte Âyete'l-Kürsi'yi okusa ve ondan sonra vessemâi ve't-târik okusa, Allahü Teâlâ onun için gökte yıldızlar sayısınca hasenât verir.

Bir kimse sabah namazını kılıp dünya kelamı söylemeden bu dua okuyup sonra Âyete'l-Kürsi okusa o gün kaç saat ise her saat karşılığında o kişiye elli bin yıl taat sevabı yazıla.

Kâbul-Ahbâr (radıyallahu anh) şöyle rivâyet eder: Hazret-i Resûl (aleyhisselâm) buyurur: Hak (celle ve alâ) Musa nebiye münacatında buyurdu ki: "Yâ Musa! Fecr namazını Muhammed ümmeti kılalar, o günde ve o gecede onlara erişen günahları izzetim ve celalim hakkı için yarlığayım, dedi. Yâ Musa Mıuhammed ümmeti dört rekat öğle namazını kılsalar, evvel rekat için onlara yarlığadım. İkinci rekatta mizanlarını ağır ettim. Üçüncü rekat için meleklere, onlar için tesbih okumalarını, istiğfar etmelerini söylerim. Dördüncü rekat için gökler kapılarını açarım, cevriler onlara nazar eyler[6].

1.1. 3. Cemaatla namaz kılmanın fazileti:

Resûlullah buyurmuştur ki: Bir kimse bir vakit namaza cemaatla müdavemet etse yani devamlı cemaatla namaz kılmayı adet etse, Allahü Teâlâ ona beş haslet vere: Evvel eli darlığını ondan def eyleye, zenginlik ola. İkinci azabı kabirden ref eyleye. Üçüncü kitabı sağından vere. Dördüncü sırat yıldırım gibi geçe. Beşinci hesap âsan ola.

---

[5] Ak Ali Efendi, Câmiu'l-Ahbâr, varak 121 b-122a.
[6] Ak Ali Efendi, Câmiu'l-Ahbâr, varak 122b-123a.

a-a14 Recep DİKİCİ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:32 Page 5

Rivâyettir:

Hazret-i Resûl buyurdu ki: Bir kimse beş vakit namazı cemaatta hazır olsa can çekişme halinde imanlı olur Yine buyurmuştur ki: dört kimseye özür yoktur. Kıyamet gününde azaba müstehak olmak mukarrerdir. Birincisi kabeye gücü yetip bedeni sağ olup yol güvenlikte olup hacca gitmeyen. İkincisi bir günah işleyip geri acilen tevbe etmeyen, üçüncüsü yemek isteyen gelip bir şey vermeyip mahrum gönderendir. Dördüncüsü ezanı işitip cemaate hazır olmayaıp, namazda bulunmayan. Yine mescide cemaata giderken edebiyle ve vakarıyla yürüye, yavaş ve ağır yürüye, gülmeye ve oynamaya. Edeple mescid kapısına geldiğinde cehd edip edeple sağ ayağını ileri koya.

Hikâye:

Bir kadın Hasan Basrî'ye geldi. Ey Müminlerin İmamı! Din arlığı nedir? Din kavli nedir? Din cevheri nedir? Din küreği nedir? Din hazinesi nedir? dedi. Hasan Basrî şöyle dedi: Ey Kadın! Sen değil, ben öğreneyim, dedi. Kadın şöyle dedi: Ey Müslümanların İmamı! Duvarı yıkıldı. Duvarından bir taş çıktı. Bu mesele o taşta yazılmış. Din arlığı abdest almak, din kavli namaz kılmaktır, din cevheri Allah'tan korkmaktır, din küreği Allah ve halktan utanmaktır, din hazinesi ilimdir. O zaman her kimse ki, namazı olmasa dininin kavli olmaz. Her kim ki, Allah'tan korkusu olmasa dininin cevheri olmaz. Herkim ki ilmi yoktur onun dininin hazinesi yoktur. Hazret-i Resûl aleyhisselam buyurdu ki: Bir kimse abdestle yatsa onun döşeği mescid olur ve uykusu namaz kılmak olur[7].

1.1. 4. Zekat Vermek Ve Anne-Babaya İtaat:

Resûllah aleyhisselam buyurmuştur ki: Zekât vacip olup vermeyen yarın kıyamet günü o mal aç ejderha, yılan gibi olur da boynuna dolanır. Başını yukarı kaldırıp o zehirli dişleriyle o kişinin tepesini dele, beyni gözünden ve burnundan aka. Melekler diyeler ki: Senin saklayıp da vermediğin zekatını vermediğin maldır. Tat gör tatlı mıdır? diyeler. Bu vecihle azaba tutula tâ mahşer ahvali oluncaya kadar. Bundan Allah'a sığınırız. O zaman mahşer ahvali tamam olunca Harşîn türlü azapla onu cehenneme ilete.

Hazret-i Resûl aleyhisselam buyurdu ki: Bir kimse malının zekatını verirse hesapsız cennete gire dedi. Ve de kıyamet günü istediğinin üçüncüsü ataya anaya asi olunur. Hazret-i Resûlullah aleyhisselam buyurmuştur ki: Kim babasına ikramda bulunursa, mukarrep yetmiş meleğe ikram etmiş olur, kim annesine ikram ederse mürsel nebiye ikram etmiş olur. Ve yine buyurdu ki: Ana hakkı Allah hakkıdır yani bir kimse anasını razı etse, Allahü teâlâ ondan razı olur. Ve de Resûl aleyhisselam buyırdu ki: Bir kimse anasını hoşnut etse, o beni hoşnut etmiş olur. Ataya asi olsa o bana asi olmuş gibidir. Ben ondan bizarım, dedi. Bundan Allah'a sığınırız.

Hazret-i Resûl buyurdu ki: Bir kimse suçsuz yere anasını döğse gerçekte o kimse İslâm dinini dövmüştür. Buyurdu ki: Atasını anasını incitse yetmiş mukarrep meleği incitmiştir. Anasını incitse yetmiş Mürsel nebi incitmiştir. Yine bir kimse anasını dövse Kabe-i şerifi bin kere yıkmış gibidir. Yine atasını dövse ve anasını dövse Beytü'l-Ma'mûr'u bin kere yıkmış gibidir. O kimse Hazret-i Hakk'a, bütün meleklere ve bütün nebilere düşmandır. Eğer hasta olursa hatırını sormak ve ölürse cenazesine varmak. Ve de Müslümanlar makberesine defn eylemek selam vermek. Zira ki asi olan dört kitapta melundur, dedi. Bundan Allah'a sığınırız.

Rivâyettir:

Hazret-i Resûlullah aleyhisselam bir yerden geçip giderken bir ekin sulayıcısı kimseyi görüp dedi ki selam vereyim. Cebrail aleyhisselam hemen yetişip bu kişi cehennem ehlidir, selam verme Yâ Resûlullah!. O zaman Hazret-i Resûl aleyhisselam da selam vermedi, mübarek yüzünü çevirip geçti. Sonra dönüp geldiği vakit diledi ki, o kişiye selam vermeyip geçip gide. O zaman Cebrail geldi, dedi ki: Yâ Muhammed! Sen bu kişiye selam verip müsâfaha eyle ki, bu cennet ehlindendir, dedi. O zaman Hazret-i Resul ona selam verip gittikten sonra Cebrâile sordu ki: Nedir hikmet bu kişi ehli cehennem iken şimdi cennet ehlidir? O zaman Cebrail şöyle dedi: Bu kişi ataya asi olduğu için cehennem vacip olmuştu. Ama bu gece ata ana bundan razı olup yüzüne gülerek baktılar. Bu sebepten Hak Teâlâ günahını affedip cennet vacip eyledi, dedi. Ama ana ata ölmüş olsa onları kabrinde razı etmeye birkaç vecihle çare vardır. O da şu ki: Oğlan sâlih olsa ata ana öldükten sonra oğlan atanın dostu kim ise onunla dost olsa ata kabrinde razı olur. Ve de ata ana için hayrât ve sadaka eylese kabri içinde gene razı olurmuş[8].

[7] Ak Ali Efendi, Câmiu'l-Ahbâr, varak 123 a- 125 b.
[8] Ak Ali Efendi, Câmiu'l-Ahbâr, varak 126a-127a.

a-a14 Recep DİKİCİ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:32 Page 6

1.1. 5. İçki İçmek:

Resûlullah aleyhisselam şöyle buyurdu: İçki içen günahta putan tapan gibidir. Zira akıl zâil olur. Küfür kelimesi söylemeden hâlî olmaz. Bütün pisliklerin içki aslıdır. İman müminin kalbinde cem olmaz. İbn Mesûd rivâyet eder ki: içkide dokuz lanet vardır: Birincisi sıkıcıya, ikincisi sıktırana, üçüncüsü içene, dördüncüsü sâkisine, beşincisi taşıyana, altıncısı sâkına, yedincisi alana, sekizincisi içki için bağ dikene, dokuzuncusu satıp parasını alana.

Rivâyettir:

Eğer bir kimse iki kere içki içse ettir: Hasan-ı Basrî dedi ki: Herhangi bir kimse eğer bir damla da olsa içki içse, kalbi kararır. Eğer ikere içse hafıza ondan bizar olur. Eğer sekiz defa içse Allahü Teâlâ celle ve alâ azametiyle ondan bizar olur. Eğer dokuz kere içse Huraş adlı canavar, çenkeline düşürüp cehennem karnına kor. Allah korusun. Meğer ki tevbe eyleye. Tevbesiz ölürse onu Huraş alır gidermiş. Ümittir ki bütün ümmet-i Muhammed'e Hak Teâlâ tevbe ve tevfîk müyesser eyleye. Âmin yâ Rabbelâlemîn. Ve de kıyamet gününde Huraş'ın istediğinin beşincisi mescidde dünya kelâmı söyleyendir[9].

1.1. 6. Gülmenin sakıncalı olduğu haller:

Resûlullah aleyhisselam şöyle buyurdu ki: Bir kimse dört yerde gülse o kimsenin yirmi beş yıllık ameli boşa gider. Birincisi cenaze ardından yürüyüp gözü önünde giderken gülmek. İkincisi makbere içinde gülmek. Üçüncüsü Kur'ân okunurken gülmek. Rivâyettir ki: Cemaat mescide girseler melekler hazır olurlar. Kur'ân-ı Azîm dinlemek için cemaat dünya kelamı söylemeyeler, melekler dağılıp kaçarlar. Varıp ulu dergâha; Yâ Rabbi! Kulların bizi evinden sürdü, diye şikâyet ederler. Ve de buyurdu ki: Mescidin mezbelesi dünya sözü. Hazret-i Resul buyurdu ki: Halkın üzerine bir zaman gele ki, dünya maslahatlarını mescidlerde söyleşirler, onlara Hak teâlâ'nın rahmeti yoktur. Yani rahmet nazarı ve mertebeleri yoktur. Zinhar onlarla oturmayın, dedi. O zaman bu hadisten anlaşıldı ki: Zamane halkı çıkıp mescidlerde dünya sözü söyleşip de cemaatla namazı kıldıklarından çok faide eyleyip, her vakitte dünya sözü söyleşip bu kadar amelleri de kazanmışken zayi eylese. O sebepten Harîş ile cehenneme girerlermiş[10].

1.1. 7. Karı-Koca hakları:

Kocanın hanımı üzerinde hakkı budur ki, bir kimsenin hanımı geldi, dedi ki: Yâ Resûl! Kocanın hanımı üzerindeki hakkı nedir? O zaman Hazret-i Resûl aleyhisselam buyurdu ki: Hanıma lazımdır ki, kocasına muti olup âsi olmaya. Hatta taş yatağından o dağa ilet diye faidesiz kendine emir ederse, yüz çevirmeye ve döşeğe davet ettiğinde men eylemeye. Eğer âsi olursa belaya tutulup, muazzep ola ve bütün hayırları kabul olmaya. O kavimden ayrıldığı gibi hayrından ayrıla. Ve de nafile oruç tutarsa kocasının izni yoksa oruç sevabı olmaz. Ve dahi helalinden başkasına bakmaya. Her kez na mahreme görünmeye onun rızası olmadıkça evden de çıkmaya. Eğer hanım kocasından izinsiz çıksa her adımı başına melekler ona lanet edeler. Tâ ki dönüp evine gelinceye kadar Hazret-i Hak da azametiyle ona lanet ede.

Hikâye:

Bir kişi Resûlullah aleyhisselama geldi ve şöyle dedi: Yâ Resûlullah! Ben sana pak itikadla iman gelirim. Fakat dilerim ki, bana türlü mucizeler gösteresin. Taki kalbim mutmain ola, dedi. Resûlullah şöyle buyurdu: Ne dilersin? Dedi. O şöyle dedi: Kaba ağacı davet eyle, yerinden kopa gele göreyim. O zaman buyurdu ki: Var şimdi Resûlullah davet etti gel de. O kişi de varıp Resûlullah davet etti deyince hemen o ağaç iki tarafa çalkalanıp köklerini sürüyerek huzuru şerife geldi. Edeple selam verince o kişi istemeden Fahr-i âlemin önünde diledi ki secde eyleye. O zaman Resûlullah men edip buyurdu ki Allah'dan başkasına secde haramdır. Eğer Âdem oğluna secde caiz olaydı, hanımlara buyururdum ki, kocalarına secde edeler. Zira kocaların hanımları üzerinde hakkı çoktur. Hazret-i Resulden şöyle nakledilir: Beş kişinin cennetlik olmasına ben kefil oldum. Birincisi atasına anasına muti olanlar. İkincisi kocasını hoşnut eden hanım. Üçüncüsü Mekke yolunda olup kılanlar. Dördüncüsü ahlâkı yüksek olanlar. Ayrıca buyurdu ki: Beş kişinin namazı dergâha varmaz. Birincisi kocası hoşnut olmayan kadın. İkincisi kaçmış kulluk. Üçüncüsü üç günden fazla küs olandır. Dördüncüsü içki içenin. Beşincisi cemaatın rızası olmadığı yerde imamet eyleyenin.

[9] Ak Ali Efendi, Câmiu'l-Ahbâr, varak 128a.
[10] Ak Ali Efendi, Câmiu'l-Ahbâr, varak 128b-129a.

a-a14 Recep DİKİCİ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:32 Page 7

Hazret-i Resûlullah aleyhisselam buyurdu ki: Bir kimse haksız yere hanımını dövse kıyamet günü o kişinin davacısı hanımı değildir, hasmı benim demiştir. Ve yine buyurdu ki: Bir hanımın nice yüz bin cehizi olsa kocasına bir kez minnet eylese sen benim malım ile adam oldun dese, o hanım cennete girmeye ve cennetin kokusunu duymaya ve bütün melekler ona lanet eyleye. Taki kocası razı olmayınca rahmet bulmaya. Hazret-i Şefî aleyhisselâm buyurdu ki: Ey Benim kızım Fatıma! Kocanın rızası Allah rızası, gazabı Allah gazabıdır.

Hz. Ömer buyurdu ki: Hanımımın üzerimde birçok hakkı vardır. O sebepten onca cevrine katlanırım. Birincisi nefesi cehenneme perdedir, nefesimi sakin eyler kalbim haramdan uzak olur. İkincisi çamaşırlarımı yıkar. Üçüncüsü malımın hazinedarıdır, malımı korur. Dördüncüsü oğlancığımı emzirir ve yemek pişirir.

Ve dahi sordular: Yâ Resûlullah! Allah katında hangi müminin imanı kâmildir? Hazret-i Sürûru âlem buyurdu ki: Bir kimse hanımının yüzüne gülerek baksa onun için on hasenât, iyilik yazıla.

Kadının evdeki hizmeti yapması lazımdır. Kocasının dışardaki hizmetleri görüp, kadının din müşkillerini bildire, namaz, abdest, hayız ve gusül gibi bunları öğrete. Helalinden yemek yedire. Zira ki haramla biten et cehenneme lâyıktır. Vebâli kocanın üzerine olur. zulüm eylemeye, adalet eyleye[11].

1.1. 7. Çocukların Anne Babası üzerindeki hakları:

Ama oğlanın atası üzerinde hakkı beştir: Birincisi Ad vermek, adların iyisi peygamber adıdır. Ve dahi adların hayırlısı budur ki, Esmâu'l-Hüsnâ'ya muzaf ola. Abdullah, Abdurrahman, Abdulazîz, Fazlullah, Emrullah gibi ve bunlara benzer neki varsa. İkincisi sünnet yaptırmaktır. Üçüncüsü Kur'ân-ı kerîm okutmaktır. Resulullah aleyhisselam buyurdu ki: Bir kimse oğlanı mektebe verse, öyle ki bismillahirrahmanirrahim dese, Allahü Teâlâ o oğlan için bir berat vere ki o da yanmaya, ondan sonra cehennemden azâd ola. O oğlanın atası ve anası da cehennemden azâd ola diye berat yazıla ki ondan azâd ola. Dördüncü kendine mahalle yerden evlendirmektir. Beşincisi namaz kıldırmak yani oğlan yedi yaşına varsa döverek namaz kıldıra. Hazret-i Resûlullah aleyhisselam buyurdu ki: Cennet yolu sizin üzerinize olsun, nedir? Buyurdu ki: Evlâdınıza ve ehli ıyâlınıza güzel ahlâk vermektir. Komşularına da ikram etmektir. Ehl-i beytinize lütufla söylemektir, dediler. Cennet yolunu bildirdin. Cehennem ehli yolu nedir bildir. Buyurdu ki: Ehl-i beytine, yakınlarına, arkadaşlarına ve komşularına çirkin ahlak sahibi olandır[12].

1.1. 8. Komşu Hakları:

Hazret-i Resûl aleyhisselam buyurdu ki: Komşunun on hakkı vardır. Birincisi komşu ödünç istese vermektir. Davet etse varmaktır. Hasta olsa hatırını sormaktır. Yardım istese gücü yettiğince yardım etmektir. Musibet erişse kaza eylemektir. Bu ki sünnettir. Hazret-i Resûlullah bunu yapmıştır. Ve dahi bir hayır işlese mübarek ola demek. Gerek olursa namazına hazır olmaktır yani komşunun malını kendi malı gibi gözlemektir ve yemek kokusuyla incimektir. Ve yine buyurdu ki: Cebrail aleyhisselâm komşuyu o kadar ısmarladı ki, ben zannettim ki, komşu birbirine miras vermiş ola, dedi. Ve dahi kasem edip buyurdu ki: Allah'ın azameti hakkı için komşu onun şerrinden emin olmayıncaya kadar hiçbir kişinin imanı muteber değildir. Ve yine buyurdu ki: Ataya, anaya, yakın halka be yakınlara ve komşuya ikram edeler.

Hikâye:

Mâlik b. Dinâr'ın evinin kıblesi tarafında bir Yahudi ev vardı. O Yahudi din düşmanı idi. Düşmanlığından şeyhin mihrabına yakın yere ayak yolu eylemişti. İstihzâ edip derdi ki Mâlik'i necis rayihası incitir mi?! der ve gülerdi. Mâlik bu kadar erişince diledi ki komşucuğumsun dedi. Hatta Yahudi bu ahlakına hayran olup, bir gün dedi ki, Yâ Malik sana bu kadar eziyyet ettim ki sen sabretmene sebep nedir? dedi. Mâlik cevap buyurdu ki: bizim Resûlumüz buyurdu ki: Cebrail aleyhisselam komşuyu o kadar ısmarladı. Ben sandım ki bunlar birbirinden miras dahi yiyeler. O sebepten ben de bu denli cevre sabreyledim, dedi. O zaman Mecûsi dedi ki: Şimdiye kadar dininde sevgili yoktur deyip kelime-i şehadet getirip Müslüman oldu[13].

[11] Ak Ali Efendi, Câmiu'l-Ahbâr, varak 129b-131a.
[12] Ak Ali Efendi, Câmiu'l-Ahbâr, varak 132a-132b.
[13] Ak Ali Efendi, Câmiu'l-Ahbâr, varak 132b-133a.

a-a14 Recep DİKİCİ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:32 Page 8

1.1. 9. Akraba Hakları:

Hazret-i Muhammed aleyhisselam buyurdu ki: Bir kimse rızkım bir kat ve ömrüm uzun olsun dilerse, akrabalığı sılayla ki bütün amellerde acele sevap çoktur. Eseri dahi zâhir olup, âhiretteki sevabından başka üç günlük ömrü otuz yıllık olur. Enes b. Mâlik (radıyallahu anh) buyurdu ki: Üç kişi kıyamet gününde tâ mahşer ehlinin hesabı tamam oluncaya kadar arş gölgesinde ola. Birincisi kavmine sıla eyleyen. İkincisi o kadın ki kocasının yetimleri kalıp kocaya varmaya. Ve dahi o yetimlerin üzerine bâliğ oluncaya kadar hizmet eyleye, o yemek serip de fukaraya yedirendir. O zaman bu manadan anlaşıldı ki, o ibadetler hatim duasını edenler ve hadisi kıyamette arş gölgesinde kaydını görürlermiş[14].

1.1. 10. Âlimlerin Hakkı:

Peygamber efendimiz (aleyhisselam) şöyle buyurdu: "Âlimlere saygılı olunuz. Çünkü siz onlara dünyada ve âhirette muhtaçsınız." Yani Muhammed aleyhisselam ulemaya tazim edin. Zira ki siz onlara hem dünyada ve hem âhirette onlara muhtaçlarsınız. Dünyada olan ihtiyaç budur ki her türlü helal ve haramı ayırt etmektir. Âhirette olan ihtiyaç şefaat edile dedi. Her kimki âlimin yakını ve dostu olanlar varıp buluşalar muratları hâsıl ola. Ve dahi hadisler gelmiştir ki, bir kimse bir âlime yedi gün hizmet eylese Hak teâlâ'ya yedi yıl hizmet etmiş gibidir. Her gününde bin şehid sevabı yazıla. Yine buyurduki: Bir âlimden bir mesele okusa ve bilmeyenlere bildirip söylese, her bir meselesine bin günah affedile. Yine buyurdu ki: Bir kimse cehennemden azâd olmuş kimse göreyim dese, o ilim okuyanların yüzüne baksın. Yine o ilim talim eyler, onun bir günü bin yıllık taatinden efdaldir ve uludur, dedi. Yine buyurdu ki: Bir âlimin ziyaretine varsa Medîne'de beni ziyaret etmiş olur gibidir. Eğer bir âlimin bir âlimle müsafaha ederse benimle müsafaha etmiş gibidir. Eğer bir âlimin meclisinde otururşa, benimle oturmuş gibidir. Ve buyurdu ki: âlimin meclisinde bir saat oturmak, bin köle azad etmekten daha hayırlıdır. Âlimin yüzüne bakmak gazaya bin at göndermekten daha hayırlıdır. Bu yüzden buyurdu ki: Âlimler, peygamberlerin varisleridir. Hazret-i Resulullah'ın kâim makamlarıdır. O ilim olmayıp mücerred amel işleyenler ne kadar çok amel eyleseler geceler kâim olursa âlim katında bedr olmuş ay katında yıldızlar gibidir[15].

1.1. 11. Leyle-i Kadrin Faziletleri:

Allahü Teâlâ Kur'ânı kadîmi bu gecede indirmekle tazim eyledi. İkincisi o gecede melekler inmiştir. Üçüncüsü kendi habibine bütün ilmin denizi iken o gece şenlik gibi ulu gece dersin geceyi kemaliyle idrak edemezsin, diye buyurdu. Dördüncü bin ay içinde olan ibadetten bu gece olan ibadetin hayırlı olduğudur. Bu sureye sebep nüzul buyurdu ki, İbn Abbâs radıyallahu anh buyurdu ki: O vakit ki Allah resûlüne Cebrail bu haberi götürmüştü ki Benî İsrâil'den bir kişi bin ay muttasıl kılıcını omuzundan indirmeyip gündüzün oruçla kaza eyledi, diyecek. Hazret-i Seyyid aleyhisselâm bu haberden gayet melûl olup buyurdu ki: Benim ümmetimin ömürleri uzun ola ki amelleri uzun yani ziyade olaydı, diye tehassür ederken Hak teâlâ habibinin bu gammının defi için İnnâ Enzelnâ suresini gönderip, buyurdu ki: Yâ Muhammed! Sen benim ümmetimin ömrü az diye gam çekme senin ümmetin ki bir gece verdim o gecede ümmetin ibadet ettiği benim katımda hayırdır. O Benî İsrâilin bin ay içindeki ibadetinden duyup habibini tamam teselli etti. Bu bin ay hesapta seksen üç yıl dört ay olur.

Hazret-i Âişe radıyallahu anha rivayet eder: Şefi aleyhisselam buyurdu ki: Bir kimse Leyle-i kadri ihyâ eylese ve namaz kılıp günahına tevbe etse, Hak teâlâ onun günahını affede rahmete gark eyleye[16].

1.1. 12. Aşurenin Faziletleri:

Bedrü'l-Vaizin'de şöyle kaydedilmiştir: Hak teala'nın habibi dertlilerin tabibi Muhammed el-Mustafa aleyhisselam buyurdu ki: Bir kimse Âşure günü orçlu olsa, on iki bin umre, on iki bin şehid sevabı verile. Bir kimse aşure günü bir yetime iyilik etse, en aşağısı yetimin başını sıksa eli altında ne kadar kıl varsa onun sayısınca cennette derece verile. Ve de bir kimse aşure gecesi oruç iftarı ederse, sevap bakımından bütün ümmet-i Muhammed'i toplayıp bir ulu ziyafet eyleyip bütün ehl-i imanı doyurmaya eşittir, dedi. Ve dahi bir kimse aşure günü muharremin onuncu günü oruçlu olsa, o kimse İsmail Peygamber evladından yüz bin kul azad etmiş gibidir. Ve dahi o kişiye cennette köşk yapıla, müşebbak olmuş köşklerin ve dahi kati cehenneme haram eyleye. Ve dahi cennetin bütün kapıları açıla herhangi kapısından dilerse gire. Ama bu aşure gününde evla olan budur ki, yalnız ol-

[14] Ak Ali Efendi, Câmiu'l-Ahbâr, varak 134b.
[15] Ak Ali Efendi, Câmiu'l-Ahbâr, varak 134b-135a.
[16] Ak Ali Efendi, Câmiu'l-Ahbâr, varak 135b-136a.

a-a14 Recep DİKİCİ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:32 Page 9

maya. Yahudilere nisbettir. Belki bu on günü hep oruçlu olmazsa bari aşure günü ile bir gün ya ilk gün oruçlu ola. Ve dahi buyurmuştur ki: Bir kimse aşure günü dört rekat namaz kılsa her bir rekatta bir fatiha on ihlas okusa bu namaz, Sıddıklar namazıdır. Bu namazı kılan Sıddıklardan yazılır, dedi.

Ve dahi İslam sünnetindendir ki, vasiyyet eyleye, üç gün geçmeden gücü yettikçe cehd eyleye ki, borcunu eda eyleye. Üzerinde hakkı olanlara rızalaşsa bütün kul haklarını eda eyleyip oruç ve salatı kadar sene vasiyyet eyleye[17].

2. Kocaelili Diğer Âlimlerin Eserlerinden Nakiller

2.1. Karamürsel Nâibi Abdullah Şevket'in Necâtu'l-Mükellefîn (İstanbul, 1317, s. 121-123, 167) Adlı Eserinden Nakiller:

Gusül Abdesti ile ilgili Bilgiler:

Guslün farzı üçtür: Mazmaza, istinşak ve diğer kalan bedeni yıkmaktır.

Yıkanmak on bir veçh üzeredir. Bunlardan beşi yani hayız, nifas, hanâneynin içtimâı, fışkırarak ve şehvetle meninin çıkması, meni ile ihtilam olunması farzdır. Zira bunlardan temizlenmek, kati delille sabittir.

Dördü de sünnettir: Cuma gününde, iki bayramda (Kurban ve Ramazan Bayramı günlerinde), Arefe gününde ve ihram giyeceği vakitte gusül etmek gibi.

Biri vaciptir. O da meyyit guslüdür. Biri de müstehaptır ki, kâfirin Müslüman olduğu vakitte gusül etmesidir.

Guslün sünneti de, niyet ve besmeleden sonra altıdır: Önce ellerini sonra avret mahallini yıkamak, sonra bedendeki necaseti temizlemek, sonra abdest alıp, sonra üç defa sağ, üç defa sol omuzlarına, üç defa başına su döküp delk ederek (sıvazlayarak) bütün bedeni temizlemektir.

Eğer guslettiği mahal suyun birikeceği bir mahal ise, abdest alırken ayaklarının guslünü sonraya bırakmalıdır.

Gusül sırasında kadın örülmüş saçlarını çözmesi gerekmediği gibi inmiş saçını da yâykamak gerekmeyip yalnız diplerinin ıslanmasıyla kifayet eder.

Cünup, hayızlı ve nifaslının kıraet kasdıyla değil dua niyetiyle fatihayı şerîfeyi ve duaya benzeyen âyet-i kerîmeleri kıraet etmesi câizdir.

Bazıları mekruh dediler. Fakat kunut duasını okumak ittifakla mekruh değildir.

Cünup, hayızlı ve nifaslının Kur'ân'ı hurûfu mukattaa ile tehcî (heceleyerek) veya harf harf çocuğa öğretmesi câizdir.

Cünüp, hayızlı ve nifaslı için Mushaf-ı şerîfe dokunmak caiz değildir. Üzerinde kılıfı olursa câizdır.

Abdestsiz olan kimsenin Mushaf-ı şerife dokunması câiz değildir. Mushaf-ı şerif dikilmemiş kılıfa sarılmış olursa abdestsiz olan kimsenin dokunması câizdir. Kılıf dikilmiş olursa câiz değildir.

Abdestsiz olan kimsenin fıkıh kitaplarına ve tefsir kitaplarına dokunması mekruhtur. Abdestsiz olan kimsenin kimsenin ezberden Kur'ân tiavet etmesi câizdir.

Cünup olan kimsenin mescid-i şerife girmesi câiz değildir. Bir kimse mescidde ihtilam olsa çıkmak için teyemmüm eder. Mescidin içinde su varsa abdest alır. Hırsız ve başkasından korkup da mescidden çıkamaz ise teyemmüm edip mescidde oturur. Fakat Kur'ân tilavet edemez ve namaz kılamaz.

Şehidin Istılah Manası:

Şehid, cennete şahid olduğu (cenneti gördüğü) yahut cenazesinde meleklerin hazır bulunduğu veya şehidler Allah indinde canlı oldukları için şehid diye isimlendirilmiştir.

[17] Ak Ali Efendi, Câmiu'l-Ahbâr, varak 137b-138a.

a-a14 Recep DİKİCİ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:32 Page 10

2.2. Karamürsel Nâibi Abdullah Şevket'in Ahlâk-ı Dînî (Hürriyet Matbaası, İstanbul, 1328, 393-396, 134-138) Adlı Eserinden Nakiller:

Bazı Dînî Tavsiyeler:

Peygamber eEfendimiz hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmaktadır: "Bir hususta uzaklaşmak ve kurtulmak için özür dileyen kimse ister doğru ister yalancı olsun, özrünü kabul etmeyen kimse kıyamet gününde benim şefaatıma kavuşamaz." "Allahü teâlâ hazretleri salâhı gerektiren yalanı sever, fesada götüren doğruyu sevmez." Yani bir kusur edip de sonra mazeret beyan edip kusurunun affını dilerse, özrünü kabul ediniz ve fesada götüren doğrudan dönünüz, demektir. Harpte hile, iki kişinin arasın düzeltmek ve karı kocayı barıştırmak için yalan söylemenin caiz olduğuna, zikredilen hadis-i şerif delil teşkil etmektedir.

Büyük âlimler Allahü teâlânın yirmi beş hususta hoşlanmadığını hadis-i şeriflerin delaletiyle rivâyet etmişlerdir:

Birincisi, namazda el ve ayak ile oynamak.
İkincisi, sadaka verirken eziyet vermemek.
Üçüncüsü, kabristanda gülmek.
Dördüncüsü, başkasının ayıbını tesbit etmek ve vakıf olmak için bakmak.
Beşincisi, başkalarının avret yerine bakmak.
Altıncısı, cima ederken çok konuşmak.
Yedincisi, yatsı namazını eda etmeden yatıp uyumak.
Sekizincisi, yatsı namazını kıldıktan sonra uzun müddet oturup konuşmak.
Dokuzuncusu, peştemalsız (örtüsüz) sema altında yani açıkta yıkanmak.
Onuncusu, örtüsüz sema altında eşlerin cima etmesi.
On birincisi peştamalsız uryan (çıplak) olarak nehre ve denize girmek.
On ikincisi, uryan olarak yani peştamalsız hamama girmek.
On üçüncüsü, namazı eda etmeksizin ezan ve ikamet bitiminde konuşmak.
On dördüncüsü, fırtınalı havada gemiye ve vapura binmek.
On beşincisi, etrafında koruyucu duvar (korunak) olmayan yüksek bir divan üzerinde yatıp uyumak.
On altıncısı, yalnız olarak bir evde yatmak.
On yedincisi, hayızlı iken zevcesiyle cima etmek.
On sekizincisi, ihtilamdan sonra, gusülden önce zevcesiyle cima etmek.
On dokuzuncusu, cüzzamlı olan kimse ile arasında bir arşın kadar boşluk bulunmadıkça konuşmak.
Yirmincisi, akan nehir kenarına işemek.
Yirmi birincisi, meyveli ağacın altına işemek ve büyük hacetini def etmek.
Yirmi ikincisi, ayak üzerinde gusül etmek.
Yirmi üçüncüsü, ışık olmaksızın bir eve girmek.
Yirmi dördüncüsü, namaz esnasında üfürmek.
Yirmi beşincisi, ayak üzerinde don giymek.

Zikredilen mekruhların bazıları âyet deliliyle ve bazıları sünnet deliliyle yasak ve mekruh olup, bunlardan bazısı kör ve bazısı çocuğun dilsiz olmasını gerektirdiğinden ve yol açtığından dolayı bunlardan kaçınmak gerekir.

Ve yine büyük âlimler, Muhammed ümmetinden on kimsenin Cenâb-ı hakkın rahmetinden uzak kalacağını bildirmektedir. Bunlar, katil, sihir yapan, deyyûs olanlar, adaba aykırı şekilde zevcesiyle çiftleşen ve hayvanlara vati eden, mahrem zatını nikah, fitne ve fesada çalışan, harp ehline silah veren, farz olan zekatı vermeyen, malı ve gücü olup da farz olan haccı ifa etmeyendir. Hastalıktan önce sıhhati, fakirlikten önce zenginliği ve ölümden önce hayatı ganimet bilmeyendir.

a-a14 Recep DİKİCİ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:32 Page 11

Cenâb-ı Hak sekiz kişinin ibadetini kabul etmez. Yani karşılığında ecir ihsan etmez. Birisi efendisinden kaçan köle, birisi zevcinden kaçan kadın, birisi zekâta mani olan, birisi abdesti terkeden, birisi baş örtüsüz namaz kılan kadındır.

Dört haslet şakilik hasletindendir ki birisi gözü kuru yani Allah korkusundan dolayı ağlamamak, birisi kalp kasveti, birisi tûlü emel, birisi dünyada kalmaya muhabbettir.

Üç haslet imân alâmetindendir. Birisi namaz, birisi zekât, birisi oruçtur.

Üç haslet, nifak alâmetidir. Birisi sözünde yalan, birisi vadinde durmama, birisi emanete hıyanet etmedir.

Dokuz haslet, unutmaya sebep olur. Evde ekşi elma, keşniç otu, penîr ve fare artığı yemek, kabir kitâbelerini okumak, iki kadın arasında yürümek, biti yere atmak, ense çukurundan kan almak, durgun su üzerine işemek, demişlerdir. Bunların her birisi için hadis-i şerifler rivâyet etmişlerdir.

Yukardan beri söylenen adaba riayet, her iki dünyada da seâdet ve selâmeti gerektirir. Aksi ise her halde rezalet ve nedamet söz konusudur.

Hakikî Mabuda Karşı Kulluk Vazifesini İfâ etmek:

Büsbütün dünyadan alakayı kesmek ve insanlarla ilişkide bulunmamak mümkün olmamakla beraber, imkan nisbetinde Allahü teâlâya ibadet ve teatle münacatta bulunmak, Cenab-ı Hakk'a karşı kulluk âdâbını icrâ etmek, en ihtimam gösterilecek işlerdendir. Bu ise on dört şekilde hasıl olur:

Birincisi, Daima Cenâb-ı Allah'ın azamet ve ceberutunu, mülk ve melekUtunu tefekkürdür.

İkincisi, Dünya alâkalarından sıyrılıp, Cenâb-ı Bârî teâlâ hazretlerine kalben bağlılıktır.

Üçüncüsü, Sükûta devamdır.

Dördüncüsü, kalbin huzurunu temin etmek için, uzuvların sükûnetine çalışmaktır.

Beşincisi, Cenâb-ı Hakkın her emrine bağlanmaktır.

Altıncısı, Cenâb-ı Allah'ın bütün yasaklarından kaçınmaktır.

Yedincisi, Hüküm ve kadere tam bir teslimiyettir.

Sekizincisi, kalp ve dil ile devamlı Allah'ı zikretmektir.

Dokuzuncusu, Cenâb-ı Hakk'ın âyât-ı beyyinâtını ve azîm şânını tefekkürdür.

Onuncusu, Hakkı bâtıla tercih etmektir.

On birincisi, bütün mahlukâttan ricayı kesmek ve bir şey istememektir.

On ikincisi, tevâzudur.

On üçüncüsü, Cenâb-ı Hak'tan hayâdır.

On dördüncüsü, Cenâb-ı Rezzâk-ı Âlem Hazretlerinin fadl ve keremine tam bir tevekküldür.

İşte şu zikredilenler, Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd Hazretlerine karşı olan âdâptır ki, emir ve yasakları kapsar ve insanoğlunun lehlerine yaratılanları içerir.

2.3. Ahmed Hilmi Efendi'nin Muhibbu'l-Fıkh Li Hıfzı'd-Dîn Adlı Esrinden (İstanbul, 1328, s. 8-9) Nakiller:

Velîme:
Evlilik mahallinde olan yemek, kadîm sünnetlerdendir. Bir kise düğün yemeği ile başka bir yere davet edilse, düğün yemeğine icabet etsin.Eğer o kimse icabet etmezse, günahkâr olur.

a-a14 Recep DİKİCİ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:32 Page 12

Velîme (düğün) yemeğinden bir şeyi alıp, isteyen vermek, ancak sahibinin izniyle olur. Eğer davet edilen kimse, velime meclisinde lehv (faydasız eğlence, boş işler) olduğunu bilirse, icabet eylemesin.

Kelâm (Söylemek):

Kelamın bazısıyla sevap kazanılır, teşbih (subhanallah), tahmîd (Elhamdülillah) ve tekbir (Allahü Ekber) gibi. Ve Nebî (aleyhisselâm)a salavat-ı şerife, Kur'ân tilaveti, hadis-i şerifler ve fıkıh ilmi gibi. Nitekim Hak Subhânehu ve Teâlâ Hazretleri'nin:

"Allahü teâlâ'yı çokça zikreden erkekler ve zikreyleyen kadınlar (var ya) onlar için Alla Teâlâ bir mağfiret ve pek büyük mağfiret hazırlamıştır." (Ahzab Suresi, 35).

Kelamın bazısıyla da günah kazanılır. Bu konuda hadis-i şerifler çoktur. Günah meclisinde bulunan bir kimse, kendisi de o günahı işlediği halde, teşbih ile kelam eylese, bu kelam kendisiyle alay edilmeyi ve muhalefeti gerektirir. Ve vaki olur ki, o teşbih ile günahkâr olunur.

Eğer o teşbih, ibret için ve günâhkarların fiillerini inkâr için olursa, müstehabtır.

Ve buna benzerdir ki, bir kimsenin pazarda tesbîh ve tahmîd (Subhânallah ve Elhamdülillah demesi), pazarın dışında yalnız tesbihinden fedaldir. Nitekim Nebî (aleyhisselâm):

"Gafiller içinde Allah'ı zikreden, Allah yolunda cihad eden gibidir." Buyurmuştur. Yani; gafiller içinde Allah (celle Celâluhu)'yu zikretmek, Allah (Celle Celâluhu) yolunda cihad etmek gibidir.

Tüccar taifesi, ticaret malını açtığında "La ilahe illallah" yahut Subhanallah" yahut "Allahümme Salli Alâ Muhammed" dese, günahkar olur. Zira o, bu kelam ile para kazanır. Ama gazii savaş alanında ve âlim ilim meclisinde tekbir getirse, ecir almışlardır. Zira onların maksatları, tazim ve dinin alametlerini açığa çıkarmaktır.

Nebî (aleyhisselâm)'dan rivayet olundu ki, kıraat mahallinde sesi yükseltmeyi mekruh görmüşlerdir. Ve cenazenin yanında, harpte ve vaaz meclisinde sesi yükseltmeyi mekruh görmüşlerdir.

İmâm-ı Azam kabrin yanında Kur'Ân okumayı kerih görmüştür. İmâm-ı Muhammed kabrin yanında Kur'ân okumayı caiz görmüştür. Fetva da, buna göredir. Zira kabir üzerine Âyetü'l-kürsî, İhlâs-şerif ve Fatiha okumakla nice eserler varid olmuştur.

Bazı kelamın da, ne ecir ne de sevabı vardır; kalk-otur, yedim-içtim gibi. Bu kelam, ne ibadettir ve ne de günahtır. Melekler (Kirâmen Kâtibîn) ancak sevap ve günah olan kelimeleri yazarlar.

Bazıları da "söylenen sözü yazarlar, lakin cezası olmayan dünyada yok olur, cezası olan baki kalır" buyurdular.

Bazı kelamlar var ki, kişi günahkar olur: yalan, gıybet, söz taşıma, sövme gibi. Bunların tamamı, akıl ve nakil ile haramdır.

Temellük (yaltaklanma, yağcılık) da haramdır. Ve temellük âdetten ziyade tevazu ve kendini zelil göstermektir.

Beyit:

"Tevazu övülmüş, tezellül (kendini zelil kılmak) ise zemmolunmuştur.

Ve Nebî (aleyhisselam): "Yağcılık mü'minin ahlakından değildir, ancak talebenin üstadına, çocuğun ana-babasına, kölenin de efendisine (yağcılığı) müstesna."

Yalan, aklen ve naklen haramdır. Ancak savaşta düşmanı aldatmak için yalan söylemek haram değildir. Ve de iki insanın arasını düzeltmede ve bir kimsenin karı-koca arasını düzeltmesinde, zalimin zulmünü defetmekte yalan haram değildir. Zira halis niyeti, ıslah içindir.

Ta'rîz ile (üstü kapalı) yalan söylemek mekruhtur. Ancak bir hacet için olursa, mekruh olmaz. Ta'rîz, tasrihin (açık söylemenin) zıddıdır. Sözü örtülü söylemektir.

a-a14 Recep DİKİCİ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:32 Page 13

Mesela bir kimseye "gel bizimle yemek ye" desen, o "yemek yedim" diye yalan söylese, bundan muradı bir hacete binaen, "dün yemek yedim" demekse, mekruh değildir.

İnsanlara söz ve hareketleri ile zulmeden kimse için söylenen söz gıybet değildir. O zalim için hâkime varıp, zulmünü bildirmek günah değildir, belki sevaptır. Nehy-i ani'l-münker (kötülüğü engelleme) babındandır ve gıybet değildir. Yalnız bilinmesi içindir.

Bu takdirce, köy halkı hakkında konuşmak gıybet değildir. Zira bundan kasdedilen meçhuldür. Boşa konuşulan söz gibi olmuş olur. Molla Hüsrev'in Dürer adlı eserinde bildirilmiştir ki, bir Müslüman kardeşinin kötülüğüne dikkat edilsin diye söylemek gıybet değildir. Gıybet, gazaplı bir şekilde söyleyip kötülemektir.

2.4. İsmâil Hakkı İzmidî'nin Tenbiîhu'l-Mü'minîn Adlı Eserinden (Çeviren: Recep Dikici, Dünya Kitabevi, Konya 2015, s. 40-41) Nakiller:

Mesele-i mühimme (Kur'ân okumak):

Malum ola ki, imânın şubelerinden bir şubesi, Kur'ân-ı azîmi okumaktır ki, namaz içinde kâim (ayakta) olup okursa, yüz hasene (sevap) yazılır. Eğer oturup okursa elli hasene yazılır. Eğer namazın dışında abdestle okursa, yirmi beş hasene yazılır. Eğer abdestsiz ezberden okursa, on hasene yazılır. En faziletli ve en sevap olan, abdestli ve kıbleye karşı oturup âdâb üzere okumaktır. Kur'ân'ı, mushafın yüzünden okumak, ezberden okumaktan daha faziletlidir. Zira mushafa nazar etmek de, ibadettir. Özellikle okuduğu satır-ı şerîfin altına şehadet parmağını gezdirmek de gerektir. Tâki gözü bakmak suretiyle nurlandığı gibi parmağı da bereket bula. Mushafı şerifi öpmek, şer'îdir.

Tenbîh (Kur'ânı teennî ile okumak):

Bir kimse namaz kılarken farz namazlarda fatiha sûresi ki, yedi âyet-i şerifedir. Her âyette vakf edip teennî, sebat ve temkin ile okursa, evlâ ve ahsen olur. Zira bazı esrârı kapsamaktadır ki, mahallinde yazılıdır. Namazda kalp huzuru lazım olduğu gibi, Kur'ân-ı kerîm (âyetleri) okumak da lâzımdır. Zira ikisi de münâcât makamındandır. Gerek namazda gerekse namazın haricinde Kur'ân-ı azîmü'şşânı tilâvet ederken acele ve hafiflik etmeyip teennî, sebât ve temkin ile okumalıdır. Zamanımızda kılınan teravih namazlarında Kur'ân'ın hâli nicedir, var kıyâs et. Allahü Teâlâ, emîn olan peygamber hürmetine hâlimizi ve diğer müslümanların hâlini düzeltsin.

Tenbîh (Dört halifenin mertebeleri):

Evliyâ-yı ârifîn hazretlerinin (kaddesellahu ervâhahum) hepsinin en faziletlisi yani Allahü teâlâ katında sevap bakımından en çok olanı, makam bakımından en yükseği ve hayırlısı Ebû Bekr es-Sıddîk et-Takî (radıyallahu teâlâ anh) hazretleridir. Ondan sonra bütün evliyânın en faziletlisi Ömerü'l-Fârûk et-Takî (radıyallahu teâlâ anh) hazretleridir. Ondan sonra bütün velilerin en faziletlisi Osmân zinnûreyn (radıyallahu teâlâ anh) hazretleridir. Bunlardan sonra bütün evliyânın en faziletli ve hayırlı olanı İmâm-ı Aliyyü'l-Murtezâ (kerremellahu veçhe ve radıyallahu teâlâ anh) hazretleridir. En faziletli olmak, bu tertip üzeredir. Kurtuluşa götüren itikâd da, ancak bu itikaddır. (Allahü Teâlâ hepimizi kötü itikaddan korusun).

Tenbîh (Mü'minin beden temizliği):

Bir mümin diğer bir mümine başını tıraş et, tırnaklarını kes ve bıyıklarını kırkdır, zira bunlar sünnet-i seniyyedendir dese, o da ne olursa olsun yapmam diyerek cevap verse, gerçekten o kimse kâfir olur. Bir kimse enbiyâ-ı kirâm (aleyhimüssalâtu vesselâm)'dan bir nebînin sünnetlerinden bir sünneti inkâr etse veya red etse veya ayıplasa veya râzı olmasa, gerçekten kâfir olur. Nitekim itimat edilir çok sayıdaki kitaplarda böylece yazılmıştır. Gaflet olunmamalıdır.

a-a14 Recep DİKİCİ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:32 Page 14

2.5. İzmitli Karadavud'un Şerhu Delâili'l-Hayrât[18] Adlı Eserinden(çeviren: Abdülkadir Çiçek, Rahmet Yayınları, İstanbul, Tarihsiz, s. 1052-1056) Nakiller:

-Celâl ve İkrâm Sahibi (ZÜL-CELÂLİ VE'L-İKRÂM).
Şu manayadır: Öyle yüce ve mukaddes Allah'tır ki, cümleye karşı tam bir istiğnâ sahibi olup, in'am ihsan eder.
Şu manaya da gelebilir: Kıyamet günü, izzet huzurunda sâlih kullarına in'am eder..

Duâların makbul olması zımnında okunan bu isim: Allahü teâlânın isimleri arasında

sayılır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Efendimiz, bu manada şöyle buyurdu:

-"Duânızda:

-Ey Celâl ve İkrâm Sahibi.

Kavli ile ilhâh ediniz. Bu şanlı isim hürmetine, ihtiyacınızın hâsıl olması için, duaya devam ediniz."

İsm-İ Azam:

Bir başka rivâyette şöyle anlatıldı:

-Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Efendimiz, bir kimsenin yanından geçti. O kimsenin namaz kıldıktan sonra, şöyle duâ ettiğini gördü:

-Ey Celâl ve İkrâm Sahibi (Yâ Zel-Celâl ve'l-İkrâm.)

Resûlullah (aleyhisselam) Efendimiz o kimseye şöyle buyurdu:

-"Ey Adam! Bu büyük ismin hürmet, celâlet, izzet ve kerameti ile senin duânın makbul oldu."

Sünen'de: İbn-i Hibbân, Hakim, Müslim'in istihraçlarına göre, Enes (radıyallahu anh)'ın şöyle dediğini anlattılar:

-Resûlulllah (sallallahu aleyhi vesellem) Efendimizle beraberdik. Bir adam namaza durdu. Rükû, secde, teşehhütten sonra, dua etti. (Namazı bitirince), bu duâsında dahi şöyle dedi:

-Allahım, senden dilerim; hamd sana mahsustur. Senden başka ilah yoktur. Hannân'sın, Mennân'sın. Ey Celâl ve İkrâm Sahibi, ey Hayy Kayyûm..

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Efendimiz, bize şöyle sordu:

-"Biliyor musun, bu adam neye tevessül ederek sebep bilip duâ etti?"

Ashâb:

-En doğrusunu, Allah ve Resûlü bilir, deyince Resûlullah (salllahu aleyhi vesellem) Efendimiz şöyle buyurdu:

-"Şu Yüce Zat'a yemin ederim ki, nefsim onun kudret elindedir; bu adam, Şanı büyük Allah'a İsm-i Azam'ı ile duâ etti. Öyle bir İsm-i Azamla ki, kim onunla Yüce Allah'a duâ etse, mutlaka kabul buyurur. O isim hürmetine, kendisinden bir şey istenildiği zaman verir.

İşbu kimse, onunla duâ etti."

-Gaybı ve Şehadeti Bilen Pek Büyük Yüce Allahım..

---

[18] Delâil-i Hayrât hakkında bk. Kâtib Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, Matbaatu'l-Behiyye, İstanbul, 1941, I, 759-760.
[19] Bu duânın Arapça okunuşu şöyledir: Allahümme innî es'elükeminel-hayri küllihi mâ alimtü ve minhü mâ lem a'lem ve nes'elüke bismikel-azîmillezî izâ duiyte bihi ecebte ve izâ süilte bihi 'a'teyte.

a-a14 Recep DİKİCİ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:32 Page 15

Cümlenin buraya kadar olan kısmına hulâsa mana şudur.

-Bu güzel vasıfların, yüce isimlerin hürmet ve kasemi ile sen merhametliler merhametlisi, keremliler keremlisi Mevlâya bütün dileklerimi ve emellerime murad ve maksutlarıma kavuşup bermurad olmamı niyaz eder isterim.

Devam edelim:

-Senden dilerim.

Ey merhametliler merhametlisi, ey duâ edenlere icâbet eden ben kulun; sen Ganî, Kerîm, Rauf, Rahîm, Yüce Mevlâ'ya tazarrû ve niyaz edip, nimet, ihsan talebinde bulunurum.

-O azametliden de azametli ismin hürmetine ki: Onunla sana duâ olunduğu zaman kabul edersin; onunla sana bir dilek yapıldığı zaman, verirsin.

Resûlullah'ın Hazret-i Âişe'ye Öğrettiği Duâ:

İmâm-ı Taberânî (rahmetullahi aleyh) Mucem-i Evsât'ında Enes b.Mâlik'ten rivâyet edildiğini çıkararak şöyle dediğini anlattı:

-Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Efendimiz, Hazret-i Âişe (radıyallahu anha)'nin hücresine girdi.

Hazret-i Âişe şöyle dedi:

-Yâ Resûlallah! Yüce Allah'ın öyle bir ismini bana bellet ki, onunla kendisine duâ edildiği zaman, kabul eder. Onunla kendisinden bir şey talep edildiği zaman, verir. Bunun üzerine, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Efendimiz, Hazret-i Âişe'ye bazı tavsiyelerde bulundu. Sonra Hazret-i Âişe kalkıp abdest aldı ve şu duâyı okudu:

-Allahım, senden hayrı n tümünü isterim; ister onlardan bildiğim olsun, isterse bilmediğim. O ismin hürmetine senden dilerim ki: Onunla sana duâ edildiği zaman kabul edersin; bir şey istendiği zaman verirsin[19].

Hazret-i Âişe (radıyallahu anha) bu duâyı okuyunca, Resûlullah (salllallahu aleyhi vesellem) Efendimiz, kendisine şöyle buyurdu:

-"Vallahi, senin sorduğun mübârek isim, bu isimler arasında vardır."

Devam edelim:

-Senden dileğimdir.

Bu cümlenin daha açık şerhli manası şudur:

Ey âlemlerin ilâhı! Ey evvellerin ve âhirlerin Rabbı! Ben âciz zelîl günahkâr kulun; sen Dâim, Bakî, Ferd, Vâhid, Samed şânı büyük Allah'a daima tazarru ve niyaz eder, isterim.

-Şu ismin hürmetine ki: Onun azameti karşısında UZAMÂ..

-Burada geçen:

-Uzamâ. Tabiri ile şunlar anlatılmaktadır: Nebîler, resûller, mukarreb melekler.. Bunlardan başka; zatlarında, cinsleri, cemaatları arasında azametli şanlı olanlar dahi murad edilmiş olabilir. Yahut, her iki zümrenin toplamı..

-Mülûk..

Yani: Padişahlar, sultanlar, cebbarlar ve sâir şerefli v önde giden müteazzim ve mütekebbirler.

-Siba'..

a-a14 Recep DİKİCİ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:32 Page 16

Yani: Yırtıcı canavarlar. Arslan, kaplan ve benzeri hayvanlar.

-Hevamm..

Yani: Haşerât ve eziyet veren hayvanlar..

-Ve.. Bunlardan başka yarattığın her şey zelîl oldu.
Yani uysallaştı; boyun eğip itaat etti.

Duâya devam edelim:

-Yâ Allah!, Yâ Rabbi!

Bu cümlenin biraz daha şerhli manası şudur: Ey beni ketm-i ademden vücûda getiren; imân nuru ile müşerref eden; dünyaya ve âhirete dair hesaba gelmeyen üstün nimetler ve nice lütuflar ihsan eden Rabbim.

-Duâmı kabul eyle. Lütfunla, kereminle..

-Ey izzet ve ceberût zatına mahsûs olan zat..

Sema Meleklerinin Tesbihi:

Said b. Cübeyr'e (radıyallahu anh) dair bir rivâyeti, Ebû Nuaym Hilye'sinde şöyle anlattı:

Dünya semasında olan melekler, kıyamete kadar secdede durup şöyle duâ ederler:

-Mülk ve melekût sahibi Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir (Sübhâne zi'l-mülki ve'l-melekût).

İkinci semadaki melekler, kıyamete rükûda durup şöyle duâ ederler:

-İzzet ve ceberût sahibi Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir (Sübhâne zi'l-izzeti vel-ceberût).

Üçüncü semadaki melekler, kıyamete kadar kıyamda durup şöyle duâ ederler:

-Diri ve ölmeyecek olan Yüce Zat, noksan sıfatlardan münezzehtir (Sübhâne'l-Hayy'ilezî lâ yemût).

Devam edelim:

-Ey mülkün ve melekûtun sahibi..

Yani: Gayb ve şehâdet âleminde tam manası ile tasarruf sahibi olan nimeti şümullü zat..

-Ey Hayy lâ yemût..

Şu manadadır:

-Ey şânı yüce, umûma şâmil nimet ve ihsan sahibi, devam eden, bekâ ile sıfatlanan, zatî bir hayatla dâim, bâkî zevâlden münezzeh zat, mukaddes Allah..

-Sübhânsın.

Yani: Zatını kemâl sıfatları ile tavsîf, noksan sıfatlardan tenzîh ve takdîs ederim.

-Rabbim şânın ne kadar büyük; mekânın ne kadar yüksek; sen Rabimsin.

Yani: Ancak sen, zat ve sıfatında, halk ve icâdda, cümle tasarrufta teksin. Şerîk ve nâzırın yoktur.

a-a14 Recep DİKİCİ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:32 Page 17

-Ey Ceberûtunda mukaddes olan..

Şu manayadır: Ey zat, sıfat ve ilahî isimlerinde şânına noksanlık, kusur, ayıp icâb eden şeylerden yana tam manası ile münezzeh olan şânı büyük Allah..

-Rağbetim sanadır..

Yani: Lütfuna, affına, mağfiretine ve ihsanınadır; bunları dilerim.
-Ancak senden korkarım.

Yani: Gazâbından, hışmından, azâbından, ikâbından, itâp ve intikâmından korkar, sana sığınırım.

-Yâ Azîm ya Kebîr yâ Cebbâr..

Burada:

-Cebbâr.

Sıfatının açık manası şudur:

Dilediği gibi, tam tasarruf, tam istilâ eden; dilediği üzerine tam manası ile kahrını ve hükmünü geçiren..

Yahut şu manayadır: Cümle işleri yararlı kılan, cümle kırıkları, geri yerlerine in'am eden..

-Yâ Kâdir yâ Kavî..

Yani: Ey güçlü, âcizlikten ve zayıflıktan münezzeh ve müberrâ..

-Pek mukaddessin ey büyük Allah.. Yücesin yâ Âlim..

Yani: Ey cümle eşyayı, ezelî ilmi ile muhit olan şânı büyük Allah.. Sen isimlerinde ve yüce sıfatlarında, sonradan olma vasıflardan ve cümle ayıptan, noksandan yana yücesin; münezzeh ve mukaddes oldun. Ezelden ebede kadar yücesin..

-Sübhânsın yâ Azîm..

Bu cümle Sehliye nüshasında vardır. Bizim metinde de vardır. Ancak, bazı mutemet nüshalarda yoktur. Şu demektir:

-Ey azâmet, celâl, kibriyâ, yücelik, irtifâ ile muttasıf olan zatı mukaddes Allahım.

Senin zat, sıfat, isim ve fiillerini noksanlık, kusur ve futur icâb eden şeylerden tenzîh ve takdis e-derim..

-Sübhânsın ey Celîl..

Şu demektir:

-Ey şânı büyük Allahım. Zat, sıfat, esmâ, ef'âlini cümle noksan, kusur, ayıp ve füturdan daima tenzîh ederek, sana hamd şükür ve duâ ile tazarrû ve niyaz ederim.

Sonuç:

Türk-İslâm tarihinde topluma öğütler vermek için dinî-tasavvufî konularda birçok nasihat eseri yazılmış ve bunların birçoğu ilmihal bilgilerine dayalı olmuştur. Anadolu'da kaleme alınan bu eserlerin ortak bir dil ve üslup içinde yazıldıkları görülmektedir. Bu eserlerden birisi de, Kocaelili Ak Ali Efendi tarafından yazılan "Câmiu'l-Ahbâr" adlı eser olup, bu eser klasik Osmanlı ilmihal ve nasihat eserlerinde hâkim olan tertip ve üslupla yazılmıştır. Kocaelili olduğu bizzat kendisince ifade edilen Ak Ali Efendi'nin kabri bugün Yunanistan'da olup orada cami imamı olarak görev

a-a14 Recep DİKİCİ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:32 Page 18

yapmış ve bulunduğu yerdeki halkı irşat etmek amacıyla hem ilmihal hem de nasihat amaçlı eserler kaleme almıştır. Eserinde kullandığı kaynakların çoğunun, halka öğüt vermek amacıyla yazılmış, tasavvufî konuların sıkça geçtiği, ancak zayıf hadisler yönünde de epey zengin bulunan kitaplardan oluştuğu dikkati çekmektedir. Eserin bilinen yazma nüshası, Konya Bölge Yazama Eserler Kütüphânesi, Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphânesi Koleksiyonu, 2560/2'de kayıtlı olup, karinelerden hareketle yakın tarihimizde kaleme alınmış bazı ilmihal kitaplarında da etkisinin bulunduğu söylenebilir. Eserde geçen birçok rivayet, haber ve hikâyeler sağlam kaynaklara dayanmaktadır. Bu durum, bizzat eserde belirtilmiştir.

a-a14 Recep DİKİCİ_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:32 Page 19

Kaynakça

Ak Ali Efendi, Câmiu'l-Ahbâr, Konya Bölge Yazama Eserler Kütüphânesi, Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphânesi Koleksiyonu, 2560/2.

Bağdatlı, İsmail Paşa, Keşfu'z-Zunûn Zeyli, Matbaatu'l-Behiyye, İstanbul, 1945.

Bursalı, Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, Çev. Fikri Yavuz, Meral Yayınları, İstanbul, 1995.

Cevdet, Karamürsel Nâibi Abdullah, Ahlâk-ı Dînî, Hürriyet Matbaası, İstanbul, 1328.

Cevdet, Karamürsel Nâibi Abdullah, Necâtu'l-Mükellefîn, İstanbul, 1317.

Çam, Yusuf, Milli Mücadele'de İzmit Sancağı, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, Matbaatu'l-Behiyye, İstanbul, 1941.

Danişmend, İsmâil Hakkı, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1961.

Hakkı, İsmâil Efendi, Tenbîhü'l-Mü'minîn, Çev. Recep Dikici, Dünya Kitabevi, Konya, 2015.

Hilmi, Ahmed Efendi, Muhibbu'l-Fıkh li Hıfzı'd-Dîn, İstanbul, 1328.

Kılıç, Seyfettin, Temel Dini Bilgiler, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2004.

Komisyon, Yeni Rehber Ansiklopedisi, İstanbul, 1993.

Ortak, Şaban, Milli Mücadele`De İzmit Mutasarrıfı Ali Suad Bey ve Faaliyetleri, Tez (Yüksek Lisans), Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1998.

Özel, Turgut, Kocaeli Yarımadası'nda Milli Mücadele ve Yahya Kaptan, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, Tez (Yüksek Lisans), Dnş.: Prof. Dr. Özcan Mert, İstanbul, 1996.

Selvi, Haluk, Millî Mücadele'de İlk İşgaller, İlk Direnişler, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011.

Üzmez, Ali, Milli Mücadelede Servetiye Cephesi, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli, 2011.

Zihni, Mehmet Efendi, Nimet-i İslâm, İstanbul, 1329.

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

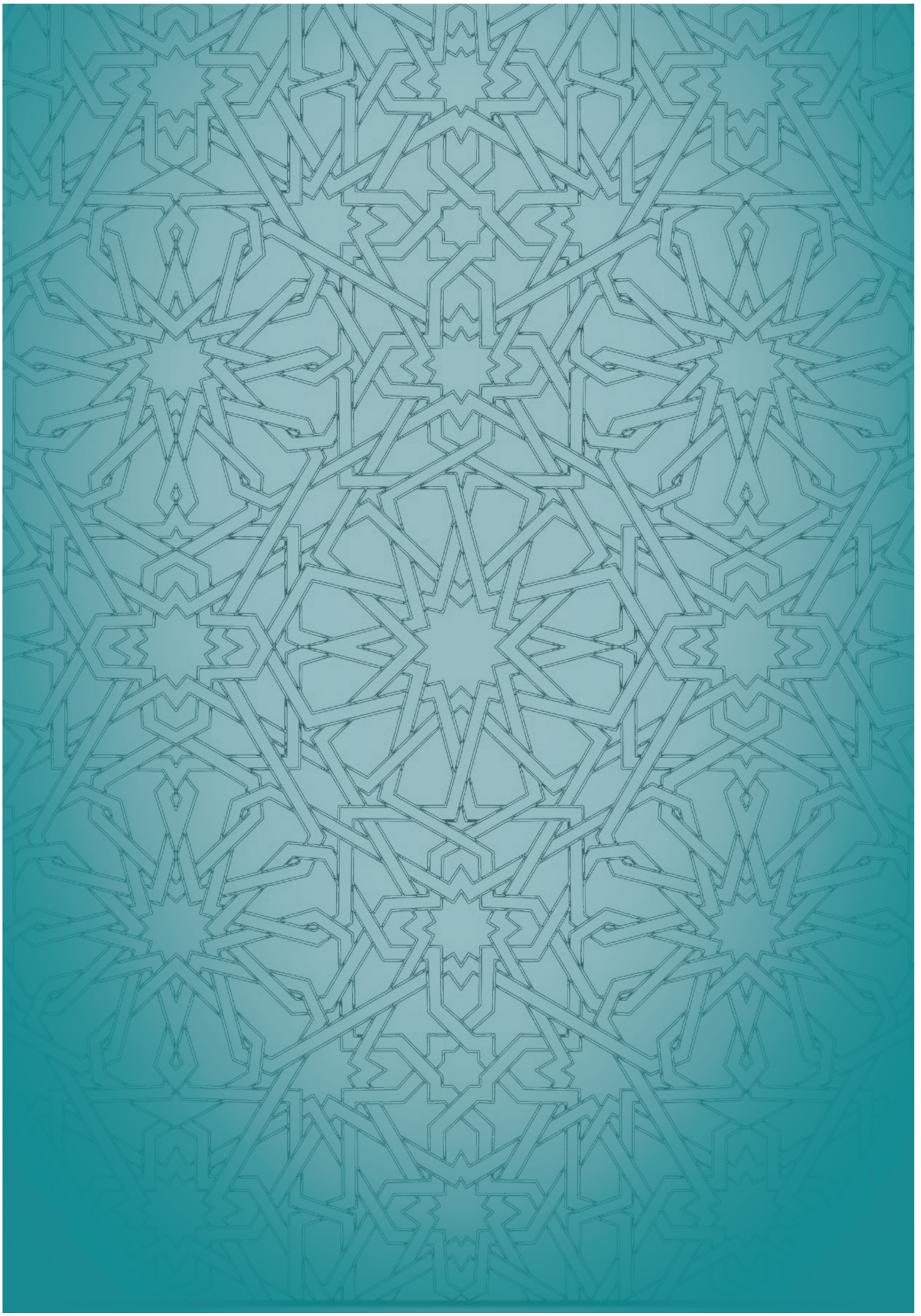

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

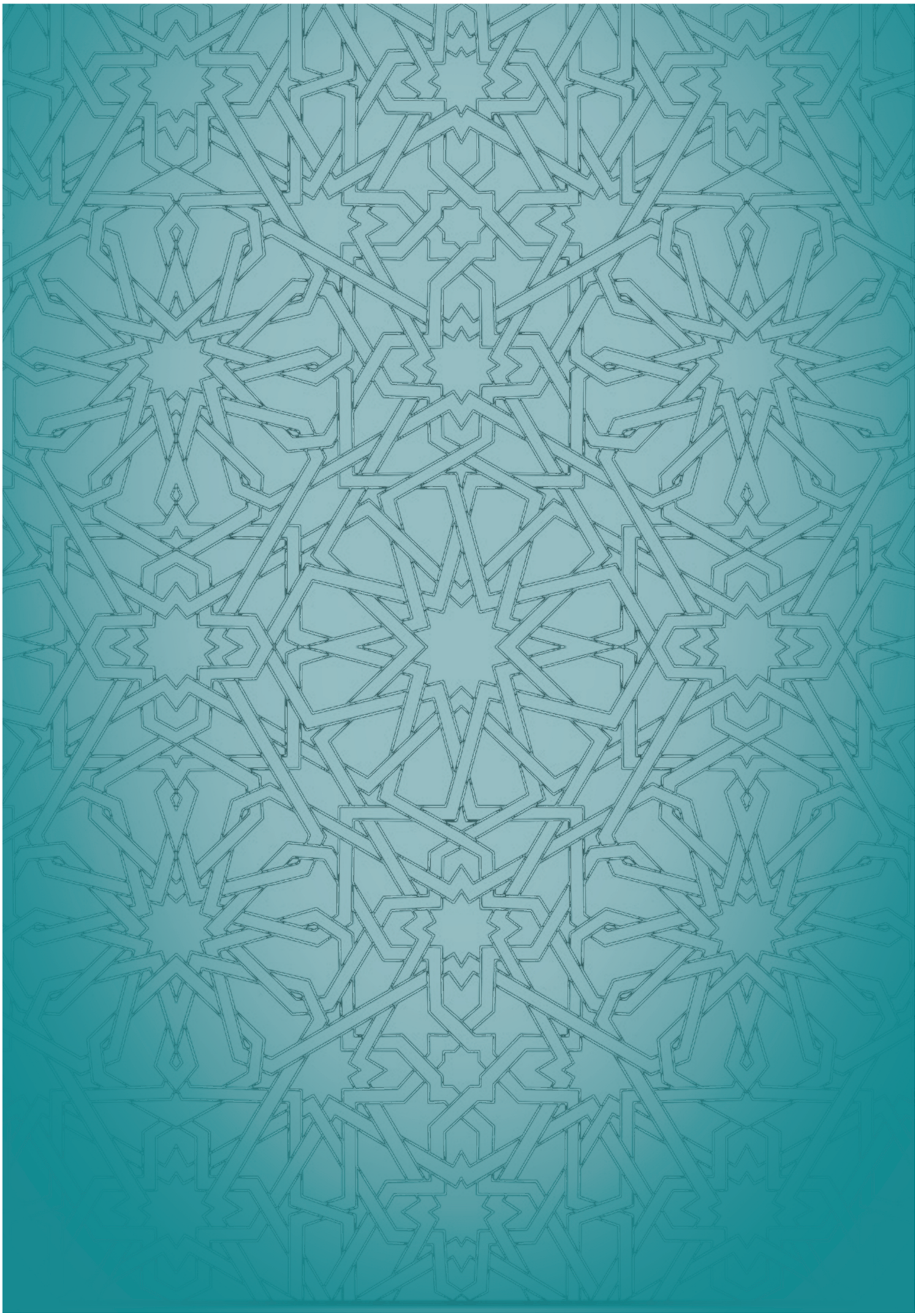

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 2

"Kocaeli ve "İzmit" Ön İsimli İşçi Sendikaları ve İşçi Sendikaları Grev ve Önemli Eylemleri Tarihçesi

İrfan ÖZDİLEK NİŞANCIK*

19. yüzyıl, Osmanlı açısından Avrupa karşısında iktisadî ve askerî açıdan geri kalmışlığın önlenebilmesi amacıyla sosyal, siyasî, ekonomik vb. her alanda çok sayıda reformun yapıldığı zorlu bir dönem olmuştur. İktisadî açıdan yapılan reformların en önemli ayağı ise, gerek kamu öncülüğünde, gerek özel sektörün desteklenmesiyle, gerekse demiryolu, limanlar, tütün sanayi, madencilik vb. alanlarda yabancı sermayenin teşvik edilmesiyle fabrikalar açılmasının sağlanması şeklinde olmuştur. Bu yatırımların doğal bir sonucu olarak, İmparatorluk sınırlarında çok sayıda işçi çalıştıran ve geleneksel zanaat sistemindeki ailevî ilişkiler yerine, işçi ve işveren tarafları arasında sınırların daha belirgin olduğu ve bu iki kesim arasındaki ilişkilerin daha kurumsal hale geldiği yeni bir üretim tarzı ile karşı karşıya kalınmıştır. İktisadî ve sosyal hayatın genelinde olduğu gibi, çalışma hayatında da özellikle işçi kesimi için maddî manevî yaşam ve çalışma şartlarının zorlaşmasıyla birlikte, Avrupa ülkelerinin daha önceki dönemlerde yaşadığı gelişmelerin benzeri bir şekilde işçi hareketleri artmaya başlamıştır.

1870'lerden itibaren süreklilik kazanan bu işçi hareketleri, 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet ile birlikte sosyal, ekonomik ve psikolojik ortamın da işçiler lehine daha fazla özgürlük vadeden bir yapıya bürünmesi sonucu ülke geneline yaygınlaşmış, grevlerde de önemli bir artış yaşanmıştır. İşçi hareketlerinde yaşanan bu gelişmenin bir diğer önemli ayağı ise, işçiler arasındaki artan dayanışma bilinciyle birlikte işçi örgütlenmesinin de hız kazanması ve çok sayıda sendika kurulması olmuştur. Osmanlı işçileri ilk kez 1860'lı yıllarda, sendika benzeri örgütlülükler olarak çeşitli işçi dernekleri kurmuştur. Ancak bunlar, Avrupa'da olduğu gibi sendikadan çok işçi yardımlaşma sandıkları biçiminde ortaya çıkmıştır. Yapılan demiryolları, limanlar, maden ocakları vb. kuruluşları işleten Batılı kapitalistler, fabrikaları işletmek için gerekli emek ihtiyacını, topraksız köylüler ve kapitalist gelişme sonucu işsiz kalan zanaatçılardan karşılamıştır. Türkiye işçi sınıfının ilk çekirdeğini demiryolu işçileri oluşturmuştur.

Yabancı şirketlere ait demiryollarının yapımında ve korunmasında çalışan ilk işçiler, ülke için o zamana kadar yepyeni bir varlık olarak ortaya çıkmıştır. Maden ocaklarında, silah yapımında, atölyelerde pek çok işçinin çalışmaya başlamasıyla birlikte, Türkiye işçi sınıfının doğuşu ve gelişimi serüveninin başladığı görülmüştür. Yarı köylü niteliğinde olan, topraklarından tam anlamıyla kopmayan pek çok işçi, yılın belli dönemlerinde kendi köylerinde, belli dönemlerinde ise maden ocakları, demiryolları ve diğer kapitalist işletmelerde çalışmıştır.

Sendika

Sendika, çalışanların ortak hak ve çıkarlarını korumak, sorunlarını çözmek için kurulmuş ekonomik öğeler taşıyan, devlet, siyasi parti ve iktidar örgütlenmelerinden bağımsız örgütlerdir. Sendikalar sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan çalışanlarla işverenler arasındaki güç eşitsizliğini ortadan kaldırmak için oluşturulmaya başlamıştır. Sendikal yapılanma öncesi iş koşullarına itiraz, yardımlaşma dernekleri ve meslek sandıkları aracılığıyla olmuştur. Bugünkü anlamda sendikal örgütlenme ise önceleri belirli niteliğe sahip çalışanların oluşturduğu ve meslek sendikaları olarak tanımlanan bir yapıdan, sonraları niteliksiz işçilerinde yer aldığı genel sendikalara doğru bir evrim geçirmiştir. Sendikal yapı, iş yeri temsilcilikleri temelinde şekillenmektedir. Şube ya da bölge merkezleri çatısı altında birleşen bu birimler en üstte Genel Merkez çatısı altında toplanmaktadır.[1]

* Şehir Kültürü Tarihçisi/Araştırmacı-Yazar/Sakarya Halk Gazetesi Yazarı

[1] *https://www.cesen.org/duyurular/225-sendika-nedir.html*

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 3

Dünyada Sendikaların Ortaya Çıkışı

Sendikalar işçi sınıfı hareketinin bir parçası olarak, Sanayi Devrimi'nden sonra ortaya çıktılar.1650'li yıllara doğru İngiltere'de Sanayi Devrimi Hareketi başladı. Buhar enerjisinin üretimde kullanılmasıyla ortaya çıkan bu dönüşüm Kapitalist Üretim Sistemi olarak adlandırılan yeni bir üretim sisteminin de habercisiydi. Sanayi Devrimi yeni teknolojik gelişmelerin de hazırlayıcısı oldu. Zanaatkârın, köylünün artık geçinemeyerek kentlerde kurulan fabrikalara akarak işçileşme sürecine girdiler.

Çalışma ve yaşama koşullarının gittikçe ağırlaşması işçi hareketlerinin doğmasına neden oldu. Fabrika sisteminin aynı anda çok sayıda kişinin yan yana çalıştığı bir sistem olması işçilerin bir araya gelişini kolaylaştırıyordu. Başlangıçta işçi eylemleri örgütsüz biçimde kendiliğinden gelişiyordu. Genellikle ağır çalışma koşullarına karşı anlık öfkeler biçimindeydi. İş koşullarının daha da kötüleşmesi, kadın ve çocuk emeğinin ağır ve tehlikeli işlerde de sınırsızca kullanılması tepkilerin daha da büyümesini sağladı. İşçilerin olumsuz olan ve giderek olumsuzlaşan koşullara ilk tepkisi, makina kırıcılığı biçiminde ortaya çıktı. Sonuç alınamaması üzerine yardımlaşma dernekleri kuruldu. Bunlar, işçilerin örgütlü biçimdeki çözüm arayışlarıydı. Aynı mesleğe sahip işçilerin kendi aralarında kurdukları örgütlenmeler oluştu.

Adına birlik denilen bu yapılar, bugünkü anlamdaki sendikaların çok gerisinde, yardımlaşma sandıklarıydı. Bu sandıklarda çalışma koşulları nedeniyle hastalanan, iş göremez hale gelenlere yardımlar yapılırdı. Zaman içinde yardım sandıkları grev ve direnişleri de örgütlemeye başladı. İşçi hareketi giderek güç kazandı. İşçi sınıfı yardımlaşma sandıkları şeklinde başlattığı örgütsel deneyimini geliştirerek sendikal yapıları oluşturdu. Bugünkü sendikalara benzer özellikte bilinen ilk sendikal örgütlenmeler 1700'lü yılların başında İngiltere'de ortaya çıktı. Bunların çoğunluğu meslek sendikalarıydı. İşçi sınıfı yasal anlamda sendikalarına kavuşmak için uzun yıllar mücadele etti. Sendikal birlikler şeklinde kurulan ilk örgütlenme çalışmalarının üzerinden 100 yılı aşkın bir süre geçtikten sonra 1820 yılında yine İngiltere'de ilk yasal sendika kuruldu.[2]

Türkiye'de Sendikaların Ortaya Çıkışı

Türkiye'de sendikalar Batı'daki örneklerine göre çok ileri tarihlerde ortaya çıktı. Osmanlı İmparatorluğu döneminde belli üretim dalları dışında sanayileşme yaşanamadığından işçi sınıfının ortaya çıkışı gecikmişti. Buna bağlı olarak sendikaların ortaya çıkması da batıdaki örneklere göre ileri tarihlerde oldu. İmparatorluk döneminde bilinen ilk işçi hareketleri 1830'lu yıllarda tarım işçilerinde görüldü. Bunlara karşı İmparatorluğun çıkardığı "nizamnameler" oldukça sertti. Üretimin durdurulması (grev) vatan hainliği olarak değerlendirilerek ölümle cezalandırılıyordu. Kasımpaşa Tersanesi İşçileri ve Beyoğlu Telgrafhanesi İşçileri tarafından 1872 yılında gerçekleştirilen grevler de ilk grevler olarak kabul edilmektedir.

1871 yılında kurulan "*Ameleperver Cemiyeti*" (*İşçi Severler Derneği*) kimi araştırmacılar tarafından ilk sendika olarak tanımlansa da asıl olarak yardımlaşma sandığı işlevine sahip bir örgütlenmeydi. Tanzimat öncesinde Osmanlı devletinde çalışma hayatı genellikle tezgâh ve el işlerine dayalıydı. Klasik dönemin bu geleneksel üretim yapısı Tanzimat reformları ile son buldu. Liberal bir yapıya dönüşmeye başlayan ekonomiyle modern anlamda ilk sanayi işletmeleri, fabrikalar kurulmaya başlandı. Bununla birlikte ilk kurulan fabrikalar Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla kuruldu. Bu fabrikalarda çuha, deri, silah, barut gibi askeri malzemeler üretiliyordu ve çalışanlar genellikle askerlerdi. Süreç içerisinde ise özellikle gayrimüslimlerin kurduğu fabrikalarla ücretli işçiler ortaya çıkmaya başladı.

Osmanlı devletinin ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda gelişmesini büyük ölçüde geciktiren ve ülkenin içinde bulunduğu feodalizm koşullarından daha ileri bir düzen olan kapitalizme geçmesini güçleştiren başka faktörler de vardır. Özellikle ülkede uzun yıllar egemen olan askeri feodal sistem ve din ideolojisine göre oluşmuş olan katı teokratik yapı, ülke yönetiminde ağırlığı olan ekonomik, toplumsal ve siyasal kurumların oluşmasında başlıca unsurdur. Oysa Avrupa devletleri bu değişimleri Osmanlıdan çok önceleri yaşamış ve kapitalist düzene çok daha önce geçmiştir. Osmanlı devleti toplumların tarihsel gelişme yasalarının dışında kalmamış, geç de olsa kapitalist sisteme geçme yönünde ilerlemiştir. Çünkü toplumların gelişme yasası, bir toplumdaki üretim ilişkilerinin, toplumsal ekonomik yapının ve bunlara bağlı olarak meydana gelen feodal sistemin hiç değişmeden kalmasını olanaksız kılmaktadır. Tarihsel gelişmenin zorunlu bir sonucu olarak Osmanlı feodalizmi diğer ekonomik-siyasal faktörlerin de etkisiyle büyük bir değişime uğramış ve daha ileri bir toplumsal ekonomik düzen olan kapitalizme geçiş süreci 19. yüzyılın ortalarından itibaren başlamıştır. Osmanlıda kapitalizmin yeterince gelişememesi, henüz yeni

[2] *https://www.cesen.org/duyurular/231-dunyada-sendikalarin-kisa-tarihcesini-ozetler-misiniz.html*

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 4

oluşma aşamasında olan işçi sınıfının eylemlerinde en önemli öğelerden birisi olan sınıf bilincinin gelişmesini uzun süre engellemiştir. Osmanlı imparatorluğunda ilk fabrika 1835 yılında fes üretimi için kurulan Feshane'dir.

Yıllar içinde halı ve ipekli dokuma fabrikaları kurulmuş, bunu tersane, maden, demiryolları, deri, tütün ve gazhane işletmeleri izlemiştir. Osmanlı'da ticaret ve sanayi üretimi büyük ölçüde gayrimüslimlerin yönetimi ve denetimi altında gerçekleşmiştir. Kapitalizminin ülkeye girmesinden sonra, demiryollarının yapımı hızlanmış, maden ocakları işletilmeye başlanmış, yeni sanayi kuruluşları açılarak işçi sınıfı sayısal olarak artmaya başlamıştır. Ancak tüm bu gelişmelerin büyük ölçüde yabancıların denetiminde gerçekleşmesi, sömürgeleştirilmiş bir devletin, içinde bulunulan dönemin en önemli özelliklerinden birisi olan "*uluslaşma*" ve "*ulusal sanayinin kurulması*" aşamasına geçmesini uzun süre engellemiştir. Kapitalizm, kapitalist ilişkilerin yavaş da olsa gelişmesine yol açmış, ancak ulusal sanayinin kurulmasına imkân vermemiştir. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde işçi hareketi üzerinde etkili olan unsurların önemli bir bölümü, 1789 Fransız Devrimiyle birlikte Avrupa'da canlılık kazanan eşitlik, özgürlük, kardeşlik taleplerine dayalı demokratik düşünce ve oluşumların bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Batıda bu yönde gelişmeler yaşanırken, Türkiye'de işçi hareketinin ilk kıpırdanışlarının kendisini göstermeye başlamıştır.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sendikal Faaliyetler

Cumhuriyet sonrası işçi hareketi ve sendikacılığın gelişmesinde sanayileşme hareketlerinin büyük etkisi oldu. Osmanlı'dan alınan güçlü bir sanayileşme ve kitlesel anlamda işçi bulunmuyordu. Sanayileşme alanında asıl atılım 1930 sonrasında başladı. İzleyen yıllarda kurulan Şeker fabrikaları, Sümerbank, Kömür işletmeleri, Karabük Demir çelik, Türk Petrolleri, Kâğıt fabrikaları devlet eli ile oluşturulan sanayi girişimleriydi. Bunları diğer işletmeler izledi. İmalat sanayinde yeni yeni fabrikaların kurulmasıyla işçi sayısında büyük artışlar oldu. Ancak çalışanların "sınıf" temelinde birleşmeleri yasaktı.

Dolayısıyla sendikaların kuruluşu yasaktı. İşçi-işveren ilişkilerini düzenleyen bir yasa kaçınılmaz hale geldi. Cumhuriyetin kurulmasından sonraki tek partili dönemde dış borçların ödenmesi, 1929 ekonomik bunalımı, II. Dünya savaşı tehlikesine karşı ordunun güçlendirilmesi çabaları nedenleriyle emeğiyle geçinenler üzerinde baskı uygulandı. 1939-1946 döneminde asker sayısının büyük oranda artırılması dolayısıyla aile reisi askere alınan birçok işçi ailesi ciddi ekonomik problemlerle karşı karşıya kaldı.

1946'ya kadar gelinen dönemdeki 1924 Anayasası cemiyet kurma hakkını tanıyordu ve bu hakka dayanarak bazı sendikalar kurulmuştu ancak 1936'ya gelindiğinde önemli bir sendikal örgütlenme bulunmuyordu.

1936 yılında ilk İş Kanunu çıkartıldı.1936 tarihli ve 3008 sayılı İş Kanununda işçi temsilciliği kurumu düzenleniyordu, 20 ve daha fazla işçinin çalıştığı işyerlerinde, çalışan işçi sayısına göre değişen sayıda temsilci seçilecekti. 20'den az sayıda işçinin çalıştığı işyerlerinde ise temsilci seçimi işçilerin çoğunluğunun vereceği karara bırakılmıştı.

14 Temmuz 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu ise sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağı getirerek, sendikal örgütlenmeyi olanaksız hale getirdi. Bununla birlikte 18.01.1940 tarihli Milli Koruma Kanunu ile de 3008 sayılı kanunun bazı hükümleri askıya alındı. Bu dönemde gelir dağılımındaki dengesizlik çalışan kesimler aleyhine mütemadiyen bozulmuştu, getirilen zorunlu çalışma uygulaması ve çalışma sürelerinin uzatılmasıyla toplumsal huzursuzluk arttı ve düzene tepki gösterme eğilimleri başladı.

Nitekim bu durum 1946 başında kurulmuş bulunan Demokrat Partinin büyük bir çoğunlukla iktidara gelmesinde son derece etkili oldu, işçilerin örgütlenmeleri için gerekli koşullar oluştu ve Türk çalışma hayatı için yepyeni bir dönem başladı.

İlk Sendikalar Kanunu Sonrasında Sendikalaşma ve TÜRK-İŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde dünyada demokrasi rüzgârları esiyordu. Türkiye'de bu etki ile süratle "*çok partili*" düzene geçti. 1945/46 yıllarında Çalışma Bakanlığı, İş bulma Kurumu ve İşçi Sigortaları Kurumu kuruldu. 1947 yılında ilk Sendikalar kanunu çıkartıldı ve ilk kez yasal zeminde sendikalar kuruldu ve toplu iş sözleşmesi ve grev yasası çıkarılmamasına rağmen hak arama yönünde faaliyet gösterme çabasına girdiler.

1946 yılı Haziran ayında Cemiyetler Kanunundaki "*sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağı*" kaldırıldı. Ülkede hızla sendikalar kurulmaya başlandı. Bu sırada Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kuruldu ve bu partilerin kadroları da kendi görüşleri doğrultusunda sendikalar kurmaya başladılar. Ne var ki, sendikaların mevcudiyetine rağmen ör-

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 5

gütlenmeden beklenen yararlar elde edilemedi ve 1946 yılının Aralık ayında iki sosyalist parti ve kurdurdukları sendikalar kapatıldı. 1950 yılında büyük bir çoğunlukla iktidara gelen Demokrat Parti, örgütlenme özgürlüğü açısından son derece önemli bir adım attı ve ILO'nun "*Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı İlkelerinin Uygulanmasına İlişkin 98 Sayılı Sözleşmesi*" Türkiye tarafından onaylandı.

1952 yılında sendikal birlik konusunda çok önemli bir gelişme oldu ve *Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu* (*Türk-İş*) kuruldu. Türkiye'de ilk kez değişik işkollarında ve bölgelerde çalışan işçiler Türk-İş'in kurulmasıyla aynı çatı altına toplandı. Bu sendikal birliğin ne derece başarılı olduğu tartışılabilir ancak işçilerin örgütlenme özgürlüğü açısından önemi yadsınamaz. 1946 öncesindeki örgütlenme korkusu büyük ölçüde silinmiş ve işçi kesimi daha çok hak elde edebilmek için kendisine uygun bir ortam bulmuştur. 1950 öncesinde tek parti iktidarı döneminde yukarıda da belirtildiği üzere işçi kesimi hayatını insanca idame ettirebilecek olanaklardan yoksundu, işçi aristokrasisi dışındaki kişilere "amele" denirdi ve amelelerin herhangi bir konuda müdüre şikâyette bulunma hakkı bile yoktu. Demokrat Parti iktidarı bunları değiştirdi ve ocak-bucak teşkilatlarına çok sayıda işçi aldı. Bunu yapmasında ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı ABD ve Batı Avrupa'daki mevcut durum da etkili oldu, zira bu ülkelerde sendikalar ile iktidarlar arasında uyumlu bir ilişki vardı ve sendikaların sosyal yapı içinde büyük etkileri vardı.

1950 sonrasında sendikalar üyeleri için bazı temel hakları elde ettiler. Grev hakkı olmamasına rağmen, çıkarttıkları uyuşmazlıklar ile üyelerinin ücretlerini artırmayı başardılar, bunu yaparken elbette işçinin örgütlü gücü kullanılmadı zira o dönemde bunu gerçekleştirmek çok zordu, sendikalar üst düzey siyasi ilişkileri kullanma yolunu seçtiler. Bu yöntem daha sonraki yıllarda Türk işçi hareketindeki ayrılığın temel noktasını oluşturacaktı: İşçilerin haklarını almasında örgütlü güç mü harekete geçirilmelidir, yoksa hükümetle üst düzey ilişkiler mi kurulmalıdır? Nitekim 1967 yılında Türk-İş'ten üç sendikanın ayrılması ve DİSK'in kurulmasında bu anlayış farkı yatıyordu.

1961 Anayasası Sonrasında Sendikalaşma

1960 sonrasındaki döneme temel karakterini veren husus 1961 Anayasası ve 24 Temmuz 1963'de yürürlüğe giren 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunudur. Yeni Anayasada "*çalışma ile ilgili hükümler*" başlığı altında çalışma hakkı (*md.42*), çalışma şartları (*md.43*), dinlenme hakkı (*md.44*), ücrette adalet sağlanması (*md.45*), sendika kurma hakkı (*md.46*), toplu sözleşme ve grev hakkı (*md.47)* ve sosyal güvenlik (*md.48)* hususları düzenlenmiş bulunmaktaydı.

Sendikalı işçilerin ülkemizde toplu sözleşme ve grev hakkından yararlanmaya başlamaları önemli birtakım değişiklikleri gündeme getirdi. 1963'den sonra işçilerin durumlarında ilk defa enflasyonun doğurduğu kayıpları telafi edecek düzelmeler ortaya çıktı. 27 Mayıs 1960 ihtilali olduğunda Türkiye'de sendikalı işçilerin ciddi bir miktarı Türk-İş çatısı altındaydı ancak konfederasyon içindeki uyuşmazlıklar Türk-İş'in sosyal yaşamda etkili bir rol oynamasını engelliyordu. Türk-İş yönetiminin "*siyasal iktidarla iyi geçinme*" anlayışı yüzünden darbe desteklendi. Bir grup ise darbe karşıtıydı ancak bir bölünme hemen olmadı, farklı siyasi tercihler Türk-İş içinde birlikte yaşamaya devam etti.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi Türkiye'nin siyasal yaşamında olduğu kadar işçi hareketlerinde de bir dönüm noktası oldu ve yeni bir dönemin açılmasına öncülük etti. 1960 öncesi dönemde ürkek geri çekilmeye hazır, haklarını mücadele ederek elde etmekten çok siyasal iktidar ile iyi ilişkiler kurma çabası içinde olan işçi hareketti, 1961 yılında, İstanbul'da düzenlenen Saraçhane Mitingi'nde[3] taleplerini ilk kez güçlü olarak duyurdu. 1961 Anayasası, sendikalara toplu iş söz-

[3] Saraçhane Mitingi: 31 Aralık 1961 tarihinde İstanbul Saraçhane meydanında yapılan miting, cumhuriyet dönemi işçi hareketi tarihinin o güne kadarki en kitlesel eylemidir. Saraçhane mitingi 27 Mayıs sonrasında oluşan siyasal ve sendikal atmosfer içinde gerçekleşti. 1960'ların en önemli siyasal gelişmesi olan 27 Mayıs Darbesi, emek hareketi açısından da dolaysız sonuçlar üretti. 27 Mayıs'ın ardından oluşturulan hükümetin programında "Adil ve insanî çalışma şartları[nın], hür ve bağımsız sendikacılık[ın], bütün icaplarıyla ve demokratik bir düzene uygun, kolektif müzakere sistemi[nin tesisi]" başlıca konular olarak vurgulanıyordu. 27 Mayıs, gönüllü veya zoraki, ama yine de sendikal hareketin tamamının desteğini aldı. Darbeciler de sendikaların desteğini almaya özel önem verdi. 27 Mayıs'tan sadece dört gün sonra Bakanlar Kurulu'nun Türk-İş'in Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) üyeliğine izin vermesi bu desteğin simgesel bir örneğidir. Sendikaların Kurucu Meclis'te altı temsilci ile yer alması ve Cemal Gürsel'in atadığı 15 kontenjan senatörü arasında Türk-İş İcra Kurulu üyesi Ömer Ergün'e de yer vermesi, 27 Mayısçıların sendikacıların da gönlünü kazanmaya çalışan diğer adımları olarak görülebilir (Çelik, 2010). Öte yandan Anayasa ile sendikal hakların güvence altına alınması 27 Mayıs'ın dolaysız sonuçlarından biri olmuştur. 1961 Anayasası, Türkiye'de sosyal politika ve çalışma ilişkileri açısından köklü bir yönelim değişikliğidir. 1961 Anayasası, 1924 Anayasası'nın klasik liberal özgürlükler sistematiği ile yetinmeyip, ekonomik ve sosyal haklara da geniş yer verdi. Anayasanın 2. maddesi, devletin nitelikleri arasında sosyal hukuk devleti ilkesini de saydı. Anayasa'yı hazırlayan Kurucu Meclis, çeşitli toplumsal kesim-

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 6

leşmesi ve grev hakkı tanımasına rağmen 1963 yılına kadar yasal düzenlemeler gerçekleştirilemedi. Bu yöndeki talepler işçiler tarafından 1961 yılının Ocak ayında İstanbul'da Aralık ayında da Kocaeli'nde dile getirildi.

31 Aralık 1961'de İstanbul'da düzenlenen ve yüz binden fazla işçinin katıldığı *Saraçhane Mitingi ve Kocaeli Mitingi* grev ve toplu sözleşme hakkının dile getirildiği en önemli işçi hareketi oldu. [4] Sendikaların varlığına karşı grevsiz ve yetersiz toplu pazarlık hakkıyla faaliyet gösterdiğinden işçi haklarının korunmasında yeterince etkin olunamadı. 1961 Anayasası'nda ilk kez "*grev hakkına*" yer verildi. Çalışma yaşamında ise yapı oldukça değişti. O döneme kadar Türk-İş'e üye işçilerin çok büyük bir bölümü kamu kesiminde çalışmaktaydılar. Doğal olarak öncelikle kamu kesiminde geniş ölçüde toplu iş sözleşmeleri imzalanmaya başladı. Bunu özel sektördeki örgütlenmeler ve toplu iş sözleşmeleri izledi. Ancak, kamu kesimi işyerleri, yürürlükteki yasaların genellikle uygulandığı ve işçi haklarına özellikle işçilerin geniş oy gücü nedeniyle bir ölçüde de olsa saygı gösterilen yerlerdi. Özel sektörde ise işçinin işverene oy vermesi söz konusu olmadığından tek taraflı bir sömürü tehlikesi baş gösterdi. Böylece, Türk sendikacılık hareketi önemli bir değişikliğe uğradı. Geçmişte kamu kesiminde üst düzeyle ilişkiler kurarak hak elde eden sendikacılar eski alışkanlıklarını sürdürdüler ve özel kesimdeki işverenle de anlaşmaya başladılar. İşte bu noktada Türk sendikacılığında ciddi ayrılık hareketleri ortaya çıkmaya başladı. Özel sektördeki örgütlenmelerle birlikte emek-sermaye çelişkisi keskinleşti. Aynı dönemde kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP), işçi kesiminde sempati toplamaya başladı. 1963 Kavel grevinde, grev hakkının Anayasada bulunmasının yeterli olmadığı, grev hakkının uygulama esas ve koşullarını gösterecek bir "Grev Yasası" ihtiyacı çarpıcı bir şekilde ortaya çıktı. 1963'ün 24 Temmuz'unda 274 Sayılı yeni bir Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Toplu Sözleşme Grev Yasası çıkartıldı.

DİSK ve HAK-İŞ Sendikal Yaşama Giriyor

Türk-İş'in 1966 yılındaki altıncı genel kurulunda TİP'li sendikacılar Türk-İş Yönetim Kuruluna giremedi. 1966'da yaşanan Paşabahçe grevine dayanışma gösterilmesi konusunda Türk-İş'e bağlı sendikalar arasında görüş ayrılığı çıktı. Dayanışma göstermek isteyen sendikalar; *Sendikalar Arası Dayanışma* (SADA) biçiminde birleşerek, greve sahip çıktılar. Türk-İş bu sendikaların üyeliklerini askıya aldı. 13 Şubat 1967 tarihinde, bu sendikalardan *T. Maden-İş, Lastik-İş, Basın-İş, Gıda-İş ve Zonguldak Maden İşçileri Sendikaları* DİSK'i kurdular. Uzun ve etkili grevler, direnişler yaşandı.51 yıl aradan sonra ilk kez 1976 yılında 1 Mayıslar kutlanmaya başlandı. Yaygın ve uzun süreli kitlesel grevlerle 1980'lere gelindi.[5]

12 Eylül 1980 darbesi öncesine gelindiğinde DİSK içinde büyük huzursuzluklar yaşanıyordu, bu nedenle 12 Eylül sonrası yönetimin kapatma kararına karşı DİSK son derece pasif bir tutum izledi. Hâlbuki o dönemde DİSK belediyelerde, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinde diğer kamu kuruluşlarında etkinliğini artırmıştı ve bağlı sendikalardaki üye işçi sayısı 400.000'in üzerindeydi.

---

lerin temsiline de olanak vermekteydi. Türk-İş'in geniş bir katılımla seçtiği altı temsilci de Kurucu Meclis'te yer almıştı. Dönemin Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, bu temsilcilerin ICFTU kanalıyla diğer ülke anayasalarında sendikal haklarla ilgili düzenlemeleri araştırarak Anayasa çalışmalarına katkıda bulunduğunu belirtir. Bu yıllarda işveren örgütlerinin henüz Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi 652 ciddi bir varlık gösteremediği de biliniyor (Çelik, 2010). 1961 Anayasası, 46. maddesi ile ayrımsız bütün çalışanlara (memurlar dâhil) sendikalaşma hakkı tanıyor ve Türkiye'de sendika hakkına ilk kez açık bir anayasal güvence getiriyordu. 46. madde "Çalışanlar ve işverenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler" hükmüne yer veriyordu. 1961 Anayasası'nın 47. maddesi toplu sözleşme ve grev hakkını güvence altına alıyordu: "İşçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler." Grev hakkına açıkça yer verilen anayasada lokavt anayasal bir düzenleme olarak yer almamış, madde metninde sadece "...işverenlerin hakları" ifadesi ile yetinilmişti. Grev hakkının Anayasal statü kazanması işçi hakları açısından radikal bir adımdı. Grev hakkı sendikacılar ile 27 Mayısçılar arasında önemli bir köprü oldu. Grev hakkının Millî Birlik Komitesi ve "inkılap hükümeti" zamanında verilemeyeceği, bu kanunun seçimle işbaşına gelecek hükümetlere bırakılacağı söylentileri sendikacıları ve işçileri endişeye düşürdü ve ümitsizliğe sevk etti. 27 Mayıs sendikacılar arasında özellikle grev hakkı açısından "yüzyılda bir defa ele geçen fırsat" olarak değerlendirildi. Sendikacılar, CHP ve DP dönemlerinin deneyiminin de etkisiyle grev hakkının politikacılar tarafından değil askerler tarafından tanınmasını istiyordu. 27 Mayısçılarla iyi ilişkileri olan sendikacılar, askerleri siyasetçilerden daha kolay etkileyebileceklerini düşünmüş olmalılar. Nitekim daha sonra yaşananlar sendikacıların öngörüsünü haklı çıkardı. Anayasa ile güvence altına alınan sendikal haklara ilişkin kanunlar, iki yıl gecikmeyle (Temmuz 1963) ve sınırlandırılarak çıkarılabildi (Çelik, 2010). Saraçhane mitingi de sendikal yasaların geciktirilmeden ve sulandırılmadan çıkarılması için düzenlenmişti. ("Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi" Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü/Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü- Çalışma ve Toplum Dergisi, 2016/2-Sahife:647-678)

[4] a.g.m. Cilt:2 sahife: 105)

[5] https://www.cesen.org/duyurular/232-turkiye-de-sendikalarin-kisa-tarihcesi-ozetler-misiniz.html

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 7

1960 ve 1980 darbeleri arasındaki dönemde belirtilmesi gereken iki örgütlenme daha vardır. *Türkiye Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu* (MİSK) 23 Haziran 1970 tarihinde kuruldu. "*Tek ve mecburi sendikacılık"* anlayışını benimseyen devlete bağlı bir yapısı vardı. Büyük bir başarı sağlayamadı.

1975 yılında Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasından sonra, devlet ve işveren destekli olarak bazı işyerlerine girmeye çalıştı. 12 Eylül 1980'de faaliyeti durdurulduğunda bağlı sendikalara üye işçi sayısı 22.000 civarındaydı. 1984 yılında yeniden faaliyete geçmesine izin verildi. *Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu* (Hak-İş) ise 22 Ekim 1976 günü kuruldu. Hak-İş'in kuruluş beyannamesinde; konfederasyonun işçi ve işverenin hakkını hak terazisinde tartarak, korkmadan, yılmadan haklı olana hakkını teslim edeceği belirtilmekteydi. Bir başka deyişle; Hak-İş işçilerle işverenler arasında bir hakem rolü oynayacaktı. Milli Güvenlik Konseyi 15 Eylül 1980'de Hak-İş'in malvarlığını kontrol altına aldı, 19 Şubat 1981'de ise malvarlığı ve faaliyeti serbest bırakıldı. Hak-İş'in 19-20 Aralık 1981 tarihinde yapılan genel kurulunda ise 12 Eylül yönetimi açık bir şekilde destekleniyordu. Genel olarak, 1961 Anayasası ve 1963 yılında çıkarılan 274 ve 275 sayılı kanunlardan 1980'e kadar uzanan dönemin işçiler açısından verimli bir dönem olduğu söylenebilir. Bu dönemde işçi ücretleri hiç olmadığı kadar yüksek bir düzeye ulaşmıştır.

12 Eylül ve Sonrasında Sendikalaşma

12 Eylül 1980 günü yapılan askeri müdahale birçok alanda olduğu gibi çalışma hayatında da temel değişiklikleri ve beraberinde problemleri getiriyordu. Nitekim yapılan ilk işlerden biri 12 Eylül günü DİSK ve MİSK'in ve bunlara bağlı sendikaların faaliyetlerinin durdurulması ve yöneticilerinin gözaltına alınmasıydı. 15 Eylül 1980 günü ise DİSK, MİSK ve Hak-İş ile bağlı sendikaların her türlü taşınır ve taşınmaz malvarlığı ile evrakına el kondu, faaliyetleri durdurulan sendikalara da kayyım atandı.

DİSK ve bağlı sendikaların davası ancak 1986 yılı Aralık ayında sonuçlandı. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 2 nolu askeri mahkemesi, 24 Aralık 1986 tarihli kararında, 264 sendikacıyı ve sendika çalışanını, TCK'nın 141.maddesini ihlal ettikleri gerekçesiyle, muhtelif hapis cezalarına çarptırdı. DİSK ve bağlı 28 sendika kapatıldı. Yargılananlar, aleyhlerine verilen karara karşı Askeri Yargıtay'a başvurdular. Ancak, Askeri Yargıtay daha karar vermeden, 12 Nisan 1991 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 3713 sayılı Terörle Mücadele Yasasının 23.maddesi ile TCK'nın 141.maddesi yürürlükten kaldırıldı. DİSK ve bağlı sendikalar aleyhine açılan dava böylece bu açıdan dayanaksız kaldı, bu kuruluşların malvarlıklarının ise İş ve İşçi Bulma Kurumuna devredilmesi öngörüldü.

Milli Güvenlik Konseyi 19 Şubat 1981 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 45 nolu kararıyla Hak-İş'in faaliyetlerini ve malvarlığını serbest bıraktı. Konfederasyon 1982 yılı Ağustos ayında Anayasa Taslağını eleştirdi ancak 2821 ve 2822 sayılı kanunların yürürlüğe konuşundaki temel amacın güven sağlanması prensibi olduğunu ve bunun doğru olduğunu belirtti. Oysa 1980 sonrasına temel karakterini kazandıran ise kendi içinde bir bütünlük arz eden ve dönemin anlayışını yansıtan 1982 Anayasası ve söz konusu kanunlardı. 12 Eylül sonrasında MİSK hakkında ise dava açılmadı, yeniden faaliyete geçmesine ise 23 Mayıs 1984 tarihinde izin verildi.

Türk-İş ise geleneksel sendikacılık anlayışını bu dönemde de sürdürdü ve 12 Eylül askeri müdahalesini destekledi, hatta Genel Sekreteri Sadık Şide'yi yeni kurulan hükümete Sosyal Güvenlik Bakanı olarak verdi. Ancak, Türk-İş'in yönetimle iyi geçinme tavrı bir süre sonra yerini tepkiye bıraktı. Çünkü 1983 sonrası dönemde işçi haklarında genel olarak bir gerileme ve çalışan kesimlerin ekonomik ve sosyal durumlarında ciddi bozulmalar baş gösterdi. Nitekim 1984-1987 döneminde Türk-İş çeşitli mitingler ve kapalı salon toplantıları düzenledi. 1988 yılında ise içinde genel grevin de bulunduğu bir eylem programı kabul edildi, 1987 ve 1988 yıllarında yaygınlaşan kitle eylemleri 1988 yılının ilk aylarında tüm bölgelerde ve tüm işkollarında kitleselleşti. Bu dönemde Türk-İş'i oluşturan sendikaların üye kitlesinde ve her düzeyindeki yönetimlerinde yaşanan değişiklikler, Türk-İş'in politikalarına da yansıdı.

Türk-İş yavaş yavaş sınıf sendikacılığı yapmaya başlıyordu. Genel kurulda alınan karar doğrultusunda, 1 Mayıs, Türk-İş tarafından ilk kez 1990 yılında kapalı salon toplantısı ve işyerlerindeki toplantılarla kutlandı. Aynı günlerde, Türk-İş memurların sendikalaşmak için verdikleri mücadeleyi destekledi. Ne var ki, böylesine temel bir yapı değişikliğine giden Türk-İş, üye sendikalarda sendika-içi demokrasinin geliştirilmesi için ve sendikasız işçiler ile işsiz kesimlerin örgütlenmesi doğrultusunda önemli bir çaba göstermedi. DİSK ise 12 Eylül 1980'den 12 yıl sonra, 1992 yılı başında yeniden faaliyete geçti.

DİSK eski yapısından son derece farklı olarak yeniden doğdu, sınıf ve kitle sendikacılığının eskidiği ve çağdaş sendikacılığın uzlaşmayı, sorunları masa başında çözmeyi gerektirdiği kabul edildi. DİSK yavaş yavaş örgütlendi ve açılışından iki yıl sonra, 1994 Ocak ayında açıklanan Ça-

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 8

lışma Bakanlığı rakamlarına göre 16 işkolunda %10 barajını aştı, toplu sözleşme yapma yetkisi kazanan 16 bağlı sendikası ve bu sendikaların toplam 296.161 üyesi vardı.

1987 yılı sonrasında işçilerin siyasal alanda etkilerini artırmalarıyla 1980'den sonra meydana gelen parasal kayıplar yeniden kazanıldı. Ancak, 5 Nisan 1994'de alınan kararlar sonrasında kayıplar yeniden başladı ve özellikle hızlandırılmaya başlanan özelleştirmeler ile temel bir iş güvencesi problemi ortaya çıktı. Parasal birtakım kazanımlar elde etmeye çalışırken, Türkiye'de sendikal güvence olmadığını göz ardı ederek faaliyetlerini sürdürdüler ve büyük rakamlarda sendikasızlaştırma yaşandı. Bu dönemde kısmi süreli çalışma, belirli süreli hizmet sözleşmesiyle çalışma, taşeron çalıştırma gibi hızla yaygınlaşan çalışmalara karşı işçiyi koruyucu mevzuatın getirilmesi konusunda işçi örgütlerinin samimi bir çabası olmadı.

"Kocaeli" Ön Adlı İşçi Sendikaları

Kocaeli TÜMAŞ İşçileri Sendikası: Sendikanın tam adı "*Kocaeli Ağaç ve Mantar Mamulleri Mobilya İmalatı, Doğrama ve Bıçkıcılık Sanayi Kereste Fabrikaları Her Çeşit Tahta ve Benzeri Tomrukçuluk İşçileri ve Çalışanları Sendikası"* olup İzmit'te kuruldu. Kuruluş tarihi 29 Mart 1970 ve kuruluş yeri İzmit[6] olan sendika kuruluş tüzüğünü kendisinden 20 gün önce 10 Mart 1070'de İstanbul Tuzla'da kuruluşunu gerçekleştiren *Türkiye Ağaç ve Mantar Mamulleri Mobilya İmalatı, Her Çeşit Tahta ve Benzeri Tomrukçuluk İşçileri Sendikası* (TÜMAŞ)'ndan almıştır. Ağaç İşkolunda çeşitli faaliyetler gösterdiği bilinen sendikanın faaliyetleri hakkında bilgi edinilememiştir. Sendikanın faaliyeti 12 Mart 1979'da münfesih sayılmıştır.

Kocaeli Askeri İşyerleri İşkolu İşçileri Sendikası: 7 Ekim 1955'de savunma sanayi işkolunda faaliyet göstermek üzere Gölcük'te kurulan bağımsız işçi sendikası[7] . Sendika, *Sıtkı Adanur, Hüseyin Akdeniz, Ahmet İnce, Hüseyin Tuluç, Mithat Ruacan, Hamdi Erdem, Muhittin Aksoy, Mustafa Alpdündar*[8]*, Faruk Demirel, Hasan Kıyıt, Mehmet İtikat* ve *Ahmet Kulun* tarafından kuruldu. Sendikanın kuruluş tüzüğünde amaç ve ilkeleri *"...Sendika insan hakları temeline dayanan milli, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti içinde faşizm, komünizm, gericilik, yoksulluk, sefalet, cehalet ve adaletsizlikle mücadele etmeyi ilk görevlerinden sayar... Sendika, Türk Sendikacılık Hareketinin müşterek bir kararı olmadıkça partlerüstü bir politika takip etmeyi ve bir siyasi partiyi veya onlara bağlı teşekkülleri desteklememeyi prensipleri arasında sayar*" şeklinde belirtilmiştir.[9] Gölcük Harb-İş[10] içindeki sendikal rekabet, 3 Ekim 1965 tarihli genel kurulda iyice su yüzüne çıktı. Bu genel kurulda muhalif delegelere söz hakkı verilmemesi, bin 41 üyenin olağanüstü genel kurul isteminin dikkate alınmaması, muhalif sendika üyelerinin işyerlerine çekilen telgraflarla işlerinden attırılmak istenmeleri gibi nedenlerle tırmanan sendika içi çatışma, bir grup üyenin Gölcük Harb-İş'ten ayrılarak As-İş'i kurması ile sonuçlandı. Sendikanın 10 Mayıs 1967'de toplanan genel kurulunda Osman Özdemiroğlu başkanlığa, Sıtkı Adanur genel sekreterliğe seçildi. Bir sonraki 28 Haziran 1969 tarihli genel kurulda ise başkanlığa Mustafa Alpdündar getirildi. Aynı genel kurulda Türk Harb-İş Federasyonu'nun Türk sendikacılığına ayak uyduramadığı ve Türk-İş içeresinde kendisine ayrılan "*şerefli mevkii dolduramayan*" federasyonun yerine, milli tipte bir sendika kurulması gerektiği ve bunun da Türk As-İş olacağı ileri sürülerek, Türk As-İş'in teşkilatlanmasına katılmasına kararlaştırıldı. Alınan bu karar gereği sendika, Türk Harb-İş Federasyonundan ihraç edilen Ankara Harb-İş Sendikası ile birlikte Türk As-İş'in (*Türkiye Milli ve Yabancı Askeri İşyerleri ve Yardımcı Kuruluşları İşçi Sendikası)* oluşturulması çalışmalarına katıldı ve 1968'de kendisini feshedip Türk As-İş'e iltihak ederek bu sendikanın Kocaeli şubesine dönüştü.[11]

Kocaeli ve Havalisi Belediye Hizmetleri İşçileri Sendikası: 28 Şubat 1974'te genel hizmetler işkolunda faaliyet göstermek üzere İzmit'te BES-İŞ (*Kocaeli ve Havalisi Belediye Hizmetleri İş-*

[6] Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi-Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Ortak Yayını-İstanbul-1996. Cilt: 1 sahife 21
[7] a.g.m. Cilt: 1 sahife 81
[8] Mustafa ALPDÜNDAR: Sendikacı 1932 yılında Trabzon-Of'ta dünyaya geldi. Türk-Harb-İş yöneticilerinden olup Danışma Meclis Üyeliği yapmıştır. Çalışma hayatına 1947 yılında Zonguldak Ereğli Kömür İşletmeleri'nde başladı. Sonra Kocaeli-Gölcük Askeri İşyerlerinde tersane işçiliği, ağır bakım tamir fabrikası atölyeler şefliği yaptı. 1955'te Kocaeli Askeri İşyerleri İşkolu İşçileri Sendikası kurucusu ve yönetim kurulu üyesi oldu. Aynı sendikada ikinci başkanlık ve genel başkanlık görevlerinde bulundu. Türk Harb-İş Sendikası'nın idari ve mali sekreterliğini 16 yıl boyunca sürdürdü. Bu arada Gölcük Belediyesi'nde 1965-1970 yılları arasında Belediye Meclisi Üyeliği ve Belediye Başkan Vekilliği yaptı. 1981'de, 12 Eylül Sonrasında kurulan Danışma Meclisi üyeliğine atandı. 1982 Anayasası Danışma Meclisi'nde oylanırken ret oyu verdi. 1983 seçimlerinde Halkçı Parti listesinden Kocaeli Milletvekili Adayı oldu ancak Milli Güvenlik Konseyi'nce veto edildi. 1992 yılında yürütmekte olduğu Türk Harb-İş Sendikası ikinci başkanlığından kendi isteği ile ayrıldı.
[9] a.g.m. Cilt: 1 sahife 81
[10] Bu sendikanın tam ismi "Gölcük Tersaneler İşçileri Sendikası" olup, sonraki dönemde sendikanın uzun adı "Kocaeli Harp Sanayi ve Yardımcı İşkolları İşçileri Sendikası" kısa adı da HARP-İŞ olarak geçmektedir. (a.g.m. Cilt: 1 sahife 489)
[11] a.g.m. Cilt: 1 sahife 82

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 9

çileri Sendikası) adı ile kurulan, Türk-İş'e bağlı *Türkiye Belediye Hizmetleri İşçi Sendikaları Federasyonu* (BİF) üyesi işçi sendikası. Sendikanın kurucuları Başkan *Mehmet Eroğlu, Bülent Özer, Kenan Akgün, M.Asım GÜREL, Mehmet Serdar, Ömer Öner, Şerif Tekin, Ethem Yücel, Refik Aykanat, Mehmet Özkan, Niyazi Korkmaz, Yahya Aktan, Abdullah Şahin* ve *Ali Ersoy*'du. 26 Ocak 1975 tarihinde ilk genel kurulunu yapan sendikanın tüzüğünde bulunan yasalara aykırı maddeler Çalışma Bakanlığı'nca tespit edilerek değiştirildi. Yapılan genel kurul sonunda Genel başkanlığa Mehmet Eroğlu, genel sekreterliğe Bülent Özer, genel muhasipliğe Ali Kars, teşkilat genel sekreterliğine Mehmet Serdar getirildi; üye aidatının miktarı belirlendi. Sendikanın 21 Mayıs 1979 tarihli beyannamesinde 5'i kadın toplam bin 46 üyesi bulunuyordu. 30 Kasım 1979 tarihli Kocaeli Bölge Çalışma Müdürlüğü'nün Çalışma Bakanlığı'na yazdığı yazıda BES-İŞ Sendikası'nın kapatılmış olduğunu bildirdi. Ancak bu konuda Kocaeli Valiliği'nin oluru olmadığından sendikanın dosyası işlemden kaldırılmadı. Bunun devamında 7 Ekim 1979 tarihinde yapılan olağanüstü genel kurulunda sendika ana tüzüğünün bazı maddelerinde değişiklikler yapıldı ve sendikanın uzun isminin *Marmara Belediyeleri ve Genel Hizmetler İşçileri Sendikası* olarak değiştirildi. Aynı genel kurulda sendika genel başkanlığına Ömür Aykanat, yönetim kurulu üyeliklerine Taylan Aksoylu, Hasan Çokgezer, İbrahim Yılmaz, Ekrem Yıldırım ve Sadettin Baloğlu seçildi.[12] 15 Kasım 1981 tarihinde yapılan sendika olağan genel kurul toplantısında sendikanın çalışma alanı genişletilerek unvanı *Batı Karadeniz ve Marmara Bölgesi Belediyeleri ve Genel Hizmetler İşçileri Sendikası* olarak düzenlendi ve kısa ad *BES-İŞ* olarak değiştirildi. Genel Başkanlık görevine Ömür Aykanat'ın tekrar seçildiği genel kurulda yönetim kurulu üyeliklerine *İsmet Salman, Muammer Hazar, Ekrem Yıldırım, Taylan Aksoylu, Şeherban Bekiroğlu* ve *T.Hakkı Mumsuz* getirildiler. Çalışma Bakanlığının verilerine göre sendikanın 10 Mayıs 1982 tarihinde 105'i kadın olmak üzere toplam 4 bin 200 üyesi; 18 Ocak 1983 tarihinde 117'si kadın toplam 5 bin 269 üyesi bulunuyordu. Ağustos 1983 genel kurulunda alınan karar sonrası Kocaeli Valiliği'nin Çalışma Bakanlığı'na 29 Eylül 1983 tarihli yazısına göre Belediye-İş Sendikası'na iltihak etti.[13]

Kocaeli Belediyeleri Merkez İşçi Sendikası: 8 Mart 1965'te genel hizmetler işkolunda faaliyet göstermek üzere *İzmit Belediye İşçiler Sendikası* adı ile İzmit'te kurulan Türk-İş'e üye işçi sendikası. Sendikanın kurucuları *Rıza Duran, Necati Zorer, Mehmet Eroğlu, Muhittin Lüleci, Şevket Gençtürk, Ömer Mert, Hasan Peker, Yahya Aktan* ve *Recep Özdenizer*'di. 9 Mayıs 1965'te toplanan ilk genel kurulunda Necati Gençoğlu genel başkan seçilirken Mehmet Eroğlu genel sekreter seçildi. Sendikanın ismi 15 Haziran 1969'da yapılan ve Ekrem Kayhan Yıldırım'ın genel başkan seçildiği genel kurulda *Kocaeli Belediyeleri Merkez İşçi Sendikası* olarak değiştirildi. 1971 yılında genel kurul yapılmadığı için bir grup üye Kocaeli Valiliği'ne ve Çalışma Bakanlığı'na şikâyette bulundu. Genel kurul 2 Eylül 1973'te toplanabildi ve bu genel kurulda Ekrem Kayhan Yıldırım yeniden genel başkan seçildi.[14] 17 Ekim 1976'daki genel kurulda Ekrem Kayhan Yıldırım yerini korudu ve sendikanın Türk-İş'e bağlı bir federasyona bağlanması kararı kabul edildi ancak federasyonun adı açıkça belirtilmedi. Buna rağmen sendikanın 1976 yılı çalışma raporunda, Kocaeli'nde seçimleri kazanan CHP'li belediye başkanları ile DİSK ve DİSK'e bağlı Genel-İş Sendikası aleyhinde iddialar ileri sürülüyor; DİSK'in Çin Devlet Başkanı Mao'nun ölümünde genel yas ilan ettiği, DİSK Genel Sekreteri İbrahim Güzelce'nin cenaze törenine çok para harcandığı iddia ediliyordu. Bunun devamında da DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler ve Nazım Hikmet hakkında ağır sözler kullanılıyordu.[15] Sendikanın Çalışma Bakanlığı'na yaptığı bildirimlere göre 1971'de 230, 1979'da 788 ve feshedildiği genel kurulunda 370 üyesi bulunuyordu. Sendika genel başkanının değişmediği 13 Ocak 1980 tarihli genel kurulda Türk-İş'e bağlı bir federasyona bağlı olma isteği yinelendi; önerge yine federasyon adı belirtilmeden kabul edildi. 18 Aralık 1983'te sendikanın feshine ve İstanbul'da bulunan *Türkiye Belediyeler ve Kamu İşçileri Sendikası*'na iltihakına karar verildi.[16]

Kocaeli Metal Çelik, Mühimmat, Makine, Metalden Mamul Eşya, Boru ve Oto Sanayi İşçileri Sendikası (*KOCAELİ METAL-İŞ*): 28 Haziran 1965'te metal işkolunda faaliyet göstermek üzere Kocaeli Boru-İş (*Kocaeli Boru Sanayii İşçileri Sendikası*) adı ile İzmit'te kurulan Türk-İş'e bağlı Türkiye Metal-İş Federasyonu üyesi işçi sendikası. Kurucuları *Şevki Galiba, Ruhi Akgün, Samim Akyol, Ahmet Özşentürk, Cafer Kandas, Abdurrahman Saltan* ve *Mehmet Dal*'dı. 17 Eylül 1967'de yapılan genel kurulda başkanlığa Ruhi Akgün, ikinci başkanlığa Aziz Çalık seçildi. Başkanlığa İbrahim Kızılgör ile genel sekreterliğe Ergün Asalkan'ın seçildiği 14 Eylül 1969 tarihli genel kurula Türkiye Metal-İş Federasyonu Genel Sekreter Yardımcısı Fehmi Işıklar'da[17]

[12] a.g.m. Cilt: 1 sahife 154
[13] Belediye-İş Bülteni-Temmuz/Ağustos/Eylül 1983 Sayı: 83/03 Sayfa: 6
[14] a.g.m. Cilt: 2 sahife 273
[15] Kocaeli Belediyeleri Merkez İşçi Sendikası 1976 Çalışma Raporu-Sahife: 117-118
[16] a.g.m. Cilt: 2 sahife 273
[17] Fehmi IŞIKLAR: 1941 Şanlıurfa doğumlu sendikacı, SHP Milletvekili ve HEP Genel Başkanı. Erkek Sanat Enstitüsünü Şanlıurfa'da bitirdikten sonra 1958'de MKE'ye bağlı Kırıkkale Mühimmat Fabrikası'na tornacı olarak girdi. Aynı dönemde Kırıkkale Aksam Tekniker Okulu'nu bitirdi. 1966'da Muğla'da orman işletmeleri tamirha-

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 10

katıldı. 31 Aralık 1970 tarihi itibarı ile sendikanın üye sayısı sadece 628 idi ve 28 Kasım 1971'de yapılan 4. Genel kurulunda sendikanın ismi değiştirildi. Sendikanı ismi *KOCAELİ METAL-İŞ* (*Metal, Mühimmat, Metalden Mamul Eşya Boru ve Oto Sanayi İşçileri Sendikası)* olarak değiştirildi. Yapılan aynı genel kurulda başkanlığa *İbrahim Kızılgör* ikinci başkanlığa *Selahattin Duran* seçildi. Sendikanın Türk Metal-İş Federasyonu'na üye olması da oybirliği ile kabul edildi. 11 Ocak 1972'de Çalışma Bakanlığına yapılan bildirimde üye sayısı 585 iken 31 Aralık 1972'de bu rakam bin 302'ye yükseliyordu. 11 Haziran 1973'te sendika yönetiminde bulunan *Selahattin Duran* ve *Ergün Asalkan* anlaşmazlık nedeni ile görevlerinden istifa ettiler. Sendikanın 15 Haziran 1974 tarihinde yapılan 5. Genel kurulunda DİSK ve Maden-İş'e karşı mücadele verilmesi gerektiğinden, Milliyetçi Kocaeli İşçilerinin yakın zamanda Türk-İş'in çatısı altında toplanacağından hareketle, işçi haklarının korunması gerektiği için Milli Sendikacılığın gerekli olduğundan söz edildi. Aynı genel kurulda sendikanın feshine, bütün hak, alacak, borç, yetki ve menfaatleriyle ve üyeleri ayrıca yeni bir işleme tabi tutulmaksızın *Türk Metal Sendikası* (*Türkiye Metal Çelik Mühimmat Makine Metalden Mamul, Eşya Oto Montaj ve Yardım İşçileri Sendikası*)na iltihakına ittifakla karar verildi.[18]

Kocaeli ve Havalisi Tütün Müskirat Gıda ve Yardımcı İşçileri Merkez Sendikası: 24 Kasım 1950'de gıda sanayi işkolunda faaliyet göstermek üzere *Kocaeli Tekel Tütün İşçileri Sendikası* adı ile İzmit'te kurulan işçi sendikası. Kurucuları *Hüseyin Baturer, Tevfik Danabay, Ömer Sertel, Naim Lale, Kemal Barje, Hamdi Gökmen, Kâtip Kemal, Ahmet Sevinç, Mustafa Erdem, Hamdiye Tuna, Safinaz Erdem*[19]*, Hikmet Çefle* ve *Mehmet Tanıl* olarak belirlendi. Kocaeli Valiliği'nin 10 Ocak 1951 tarihinde Çalışma Bakanlığı'na gönderdiği yeni tüzükte, sendikanın adı *Kocaeli Tekel Yaprak Tütün Bakım ve İşletme Evleri İşçileri Sendikası* olarak geçmektedir. Sendika tüzüğünün 40. maddesine göre sendika Adapazarı, Hendek ve Düzce'de şubeler açabileceği ve şubelerin açılışında sendika birlikleri hakkındaki kanunun 8. maddesinin göz önünde tutulacağı ifade edilmektedir. 22 Temmuz 1951 tarihinde yapılan sendika genel kurulunda sendika yönetim kuruluna *Kemal Şenyontar, Ahmet Süzen, Hüseyin Baturer, Sabri Güven, Mehmet Gürel* ve *Mehmet Kaymak* seçildi. 30 Mayıs 1959 genel kurul raporunda sendikanın adı *İnhisarlar Tütün İşçileri Sendikası*[20], Çalışma Bakanlığı yazışmalarında *İzmit Tütün İşçileri Sendikası* olarak geçmektedir.[21] Aynı genel kurulda sendikanın merkezi İstanbul'da bulunan *Türkiye Müskirat ve Tütün İşçileri Sendikaları Federasyonu*'na üye olmasına oybirliği ile karar verildi. Genel kurulun son günü yapılan seçimlerinde *Kemal Şenyontar* başkanlığa, *Ahmet Sevink* ikinci başkanlığa seçildi. 30 Temmuz 1960 ve 30 Mayıs 1961'de yapılan sendika genel kurullarında da *Kemal Şenyontar* yeniden başkanlığa seçildi. 29 Şubat 1964'de yapılan genel kurulda sunulan çalışma raporunda 1 Ocak 1963'te iş ihtilafı yolu ile işçi ücretlerine % 5-10 oranında zam sağlandığından, asgari ücretin saatinin 82 kuruştan 103 kuruşa yükseltildiği, mukavele ile çalışanların kadroya alındığından söz ediliyordu. Yapılan seçimlerde *Kemal Şenyontar* başkanlığa *Ahmet Peker* genel sekreterliğe, *Bektaş Toker* veznedarlığa seçildi. Sendika başkanının profesyonel olarak bin lira aylıkla çalışmasına oybirliği ile karar verildi. Sendikanın adı *KHTMGYİMS* (*Kocaeli ve Havalisi Tütün Müskirat Gıda ve Yardımcı İşçileri Merkez Sendikası*) olarak değiştirildi. Sendika tüzüğünün 35. Maddesine göre sendika, *Türkiye Tütün Müskirat Gıda ve Yardımcı İşçileri Federasyonu* ve Türk-İş üyesiydi. 26 Mart 1966'daki genel kurulda başkanlığa *Kemal Şenyontar* yeniden seçildi; sendika üye aidatı 12, 5 TL, federasyon aidatı üye başına 300 kuruş olarak belirlendi. 27 Nisan 1968'de yapılan 17. Genel kurulda üye 576 kişiden 495'i katılıyordu. Genel kurulda yapılan tüzük değişikliği ile eklenen

---

nesinde atölye şefi olarak çalışmaya başladı. Metal-İş Federasyonu'na bağlı Muğla Metal-İş Sendikası'nın kuruluş çalışmalarına katıldı. 1968'de Metal-İş Federasyonu Genel Sekreter Yardımcılığı ile aktif sendikacılığa başladı. 1970'de aynı federasyonun genel sekreterliğine getirildi. 1973'teki Bursa Otomotiv Grevi sırasında federasyon yöneticileri ile anlaşmazlığa düştü ve aynı yıl Bağımsız Çağdaş Metal-İş Sendikası'nı kurdu ve genel başkanlığını üstlendi. Bağımsız Çağdaş Metal-İş'in 1976'da DİSK'e bağlı Türkiye Maden-İş'e bağlanmasından sonra Maden-İş'in genel başkan yardımcılığı görevine get5irildi. Aynı yıl DİSK Yürütme Kurulu üyesi seçildi ve Aralık 1977'de yapılan DİSK Altıncı Genel Kurulunda Abdullah Baştürk'ü destekledi ve 1977-1980 arasında iki kez genel sekreterliğe seçildi. 12 Eylül 1980 sonrasında DİSK yöneticileri ile birlikte Türk Ceza Kanunu'nun 146/1 maddesine ihlalden yargılandı, dört yıla yakın bir süre tutuklu kaldı. Serbest bırakıldıktan sonra SHP'de siyasete atıldı. 1987 seçimlerinde SHP Bursa Milletvekili seçildi. 1990'da SHP'den ayrılarak kurucuları arasında yer aldığı Halkın Emek Partisi'ni kurdu ve genel başkanlığını üstlendi. Temmuz 1991'de DİSK'in yeniden faaliyete geçmesi sonrasında siyasi çalışmayı tercih etti ve DİSK Genel Sekreterliği görevinden istifa etti. 1991'de yapılan seçimlerde SHP-HEP işbirliği sonucunda SHP Diyarbakır Milletvekili seçildi. Halkın Emek Partisi içinde SHP'den ayrılınması yönündeki tartışmalarda SHP'de kalınması gerektiğini savundu ve istifa etmedi. Anayasa Mahkemesi tarafından Halkın Emek Partisi kapatılırken milletvekilliği düşürüldü, 1994'ten sonra aktif siyasal ve sendikal yaşamdan çekildi.

[18] a.g.m. Cilt: 2 sahife 274

[19] Hamdiye Tuna ve Safinaz Erdem Kocaeli'nin ilk sendikacı kadınları olup, bu sendikanın kurucuları arasında bulunmaktan öte yürütme kurullarında da görev almışlardı.

[20] a.g.m. Cilt: 2 sahife 258

[21] Çalışma Bakanlığı 1959 Yılı Faaliyet ve Çalışma Raporu – Sahife: 187

[22] a.g.m. Cilt: 2 sahife 259

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 11

"*icra ve yönetim kurulu üyelerine ayda iki seferi geçmemek üzere 15 günde bir yapılan normal yönetim kurulu toplantıları için 25'er lira verilmesi*" öngörüldü. Kongrede başkanlığa *Kemal Şenyontar* yeniden seçildi. 14 Mart 1970'teki genel kurulda sendikanın kendisini feshederek Tek Gıda İş'e (*Türkiye Tütün Müskirat Gıda ve Yardımcı İşçileri Sendikası*)na iltihakına oybirliği ile karar verildi.[22]

Kocaeli Maden Madeni Eşya ve Makine Sanayi İşçileri Sendikası: 8 Mayıs 1960'da metal iş-kolunda faaliyet göstermek üzere *Kocaeli Maden-İş* adı ile İzmit'te kurulan işçi sendikası. Kurucuları *Hüsamettin Torun, M.Ali Kasırga, Samim Akyol, Sabahattin Demirtaş, İsmail Çakır, Halit Kanısıcak* ve *Osman Alemdar*'dı. 9 Haziran 1962'deki genel kurulunda sendikanın adı *Marmara Bölgesi Maden-İş* olarak değiştirildi ve başkanlığa *M.Ali Kasırga* seçildi. Çalışma Bakanlığı 274 sayılı kanunun[23] yürürlüğe girmesinden sonra sendikayla yaptığı üye sayısı ile ilgili yazışmalarında cevap alamayınca valilik aracılığı ile sendika başkanı *M.Ali Kasırga*'nın ifadesine başvurduğunda, başkan 1962 yılından bu yana üyelerinin dağıldığını ve yeni yasaya göre intibak genel kurulunu yapamadıklarını beyan etti. Çalışma Bakanlığı, bu açıklamaya dayanarak sendikayı münfesih saymanın yasalara göre mümkün olmadığını belitti. Bu nedenle 23 Haziran 1972'de bulunabilen 11 üye ile bir genel kurul yapılarak sendikanın feshine, demirbaşlarının genel kurulda seçilen tasfiye heyeti tarafından *Kocaeli Metal-İş Sendikası*'na devrine karar verildi.[24]

Kocaeli Bölgesi İşçi Sendikaları Birliği: 21 Kasım 1954'te İzmit'te kurulan ve Türk-İş üyesi işçi sendikaları birliği. Kurucu sendikalar *Darıca Taşliman Aslan Çimento Sanayi Fabrikası İşçileri Sendikası, Kocaeli Yapı İşçileri Sendikası, Kocaeli Yapı İşçileri Sendikası, Kocaeli Akaryakıt İşçileri Sendikası ve Kocaeli Makine ve Teknik İşçileri Sendikası*'ydı. Birliğin kuruluşunda kullanılan ilk tüzüğünde "*milli bir teşekkül*" olduğu, siyasi faaliyette bulunmayacağı, herhangi bir siyasi teşekkülün faaliyetlerine vasıta olamayacağı, milliyetçiliğe ve milli menfaatlere aykırı hareket edemeyeceği hükümleri yer alıyordu. Aynı tüzükte birliğin Türk-İş üyesi olduğu yazılmakla birlikte Çalışma Bakanlığı 25 Aralık 1954 tarihli yazısı ile üyeliğin henüz gerçekleşmemiş olduğunu bu maddenin tüzükten çıkartılması gerektiğini bildirdi. Aynı yazı içeriğinde yer alan bir başka maddede de birlik üyesi sendikalardan *Kocaeli Yapı İşçileri Sendikası* ve *Kocaeli Makine ve Teknik İşçileri Sendikası* iltihak kararlarının yürürlükteki mevzuata aykırı şekilde alındığı gerekçesi ile birlikten ihracını istedi. Bu talep üzerine kurucu olan bu iki sendikanın birlikten ihracı 16 Nisan 1954'te gerçekleştirildi. Birliğin 8 Nisan 1956'daki genel kurulunda *İbrahim Çetkin, Sadi Gülerman, Mehmet Sevim, Salih Güngörmez, Kadir Tunalı, Razzak Çevik, Necati Cansever*[25]*, İsmail Ergin, Nuri Altın, Muharrem İğdir, Nuri Güçlü, Abdullah Ata, Bahattin Köksal, Ali Kasırga, Sadettin Kınay* ve *Hayri Akten* yönetim kurulu üyeliklerine seçildiler. Daha önce birlikten ayrılmak zorunda kalan *Kocaeli Makine ve Teknik İşçileri Sendikası,* 23 Temmuz 1955'teki genel kurulunda birliğe yeniden üye olma kararı aldı. *Kocaeli Yapı İşçileri Sendikası*'nın da üyeliği aynı tarihli genel kurulda karara bağlandı. Bu dönemde *Gölcük Tersaneler İşçileri Sendikası, SEKA Elektroşemi İşçileri Sendikası* ve *Hereke Dokuma İşçileri Sendikası* da birliğe üye oldular. Çalışma Bakanı *Mümtaz Tarhan*[26]'ın görev dönemini içeren 9 Aralık 1955-22 Kasım 1957 tarihleri arasında Türkiye'deki işçi sendika birliklerinin kapatılması davası birliklerin lehine sonuçlandı ve bunun takibinde birlik 24 Ağustos 1958'deki genel kurulunda alınan kararla Türk-İş'e üye oldu. Aynı genel kurulda birliğin genel başkanlığına *İbrahim Çetkin*, ikinci başkanlığa *Sadi Gülerman* ve *Necati Cansever* seçildi.11 Aralık 1960'taki genel kurulunda yönetimde herhangi bir değişiklik olmadı. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ve Demokrat Parti'nin düşürülmesinden sonra sendikal örgütlerde ortaya çıkan huzursuzluk ve bölünmeler birliği de etkiledi; ancak Demokrat Parti'ye muhalif olarak bilinen yönetim yerini korudu. Bununla birlikte 1960 sonrasında özelikle 1962'den sonra birliğin işlevlerini yerine getiremediği ve gücünün giderek azaldığı gözlendi. Çalışma Bakanlığı, 1966'da Kocaeli Valiliği'ne başvurarak 1961'den beri birliğin faali-

[23] 274 Sayılı Kanun: 15 Temmuz 1963 tarihli Sendikalar Kanunu olup, 24 Temmuz 1963 tarih ve 11462 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Toplam dokuz bölüm, 66 maddeden ibaret olarak ilk hali ile 22 Temmuz 1963 günü düzenlenerek yayınlanmıştır.

[24] a.g.m. Cilt: 2 sahife 259

[25] Necati CANSEVER: İzmit 1926 doğumlu sendikacı, Selüloz-İş Başkanlarından, Türk-İş yöneticilerinden olup 1938'de 12 yaşında iken SEKA'da çalışmaya başladı. Daha sonra Gölcük'te Makine Fabrikası'nda çalıştı. 1949-1952 arasında Kâğıt-İş Sendikası'nın haysiyet divanı başkanlığını yaptı. Kocaeli Makine ve Teknik İşçiler Sendikası'nda sekreter (1952), ikinci başkan (1953), başkan (1954) oldu. 1954'te Kocaeli Sendikalar Birliği'nin kurucuları arasında yer aldı ve ikinci başkanlığına getirildi. 1964'te Selüloz-İş Sendikası'nı kurdu ve genel başkanlığını üstlendi. 1967'de işçilikten ayrılarak profesyonel sendikacı oldu. 1971-1984 yılları arasında Türk-İş yönetim kurulu üyeliği yaptı. 1984'te emekli oldu. Şubat 1994 ve Mayıs 1996'da İşçi Emeklileri Cemiyeti İzmit Şube Başkanlığına seçildi.

[26] Mümtaz TARHAN: İstanbul 1907 doğumlu olup 1970 yılında İstanbul'da vefat etti. 9 Aralık 1955-25 Kasım 1957 tarihleri arasında Çalışma Bakanı olarak görev yaptı. Hukuk öğrenimi gördü. 1954-1957 yılları arasında Demokrat Parti Ankara Milletvekili olarak görev yaptı. IV. Menderes Hükümeti'nde Çalışma Bakanlığı yaptı. Bakanlığı döneminde 6900 sayılı Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortaları Kanunu çıkarıldı. 6734 sayılı kanunla işçilere hafta tatili ve genel tatil günlerinde ücret ödenmesine ilişkin 5837 sayılı kanunda değişiklikler yapıldı.

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 12

yetleri hakkında bilgi alınamadığını bildirdi ve durumunun incelenmesini istedi. Birliğin dosyası Kocaeli İş Mahkemesi'nin 23 Eylül 1971 tarihli kararı ile işlemden kaldırıldı.[27]

Kocaeli Kâğıt-İş Sendikası: 17 Ekim 1947'de kâğıt işkolunda faaliyet göstermek üzere uzun adı *Kocaeli Selüloz Sanayi Müessesesi İşçileri Sendikası* adı ile İzmit'te kurulan işçi sendikası. Kurucuları Sümerbank Selüloz Sanayi Müessesesinde çalışan *Sabahattin Şimdin, İsmet Duymuş, Fethi Türengil, İsmail Demirer, Hikmet Martı, Halit Cansever* ve *Safi Güler'*di. Sendika tüzüğünün yanı sıra Selüloz İşçileri Sendikası Yardım Yönetmeliği başlıklı, yarı sendika tüzüğü, yarı yardım sandığı yönetmeliği niteliğindeki ikinci bir belgeye sahipti.[28] 31 Aralık 1951 tarihinde toplanan genel kurulunda sendika başkanı seçilemedi ve genel kurulu 13 Ocak 1952 tarihine ertelendi. Bu tarihte yapılan genel kurulunda sendika genel başkanlığına *Halit Cansever* seçildi. Aynı genel kurulda ikinci başkanlığa *Nuri Tarhan*, muhasipliğe *Fethi Özgür*, veznedarlığa *İlyas Yılmaz*, sekreterliğe *Ahmet Çiçekçi*, sözcülüğe *Sabahattin İstanbullu*, diğer üyeliklere de *Mustafa Keskin, Mustafa Dayan, Şevki Yalçın, Ali Osman Korkmaz, Mustafa Karakuzu* seçildiler. Sendika içerisinde kuruluşundan bu yana karşılıklı farklı iki görüşe sahip olunduğu ve seçimi kaybeden karşı grubun içinden *İbrahim Odabaşıoğlu* imzası ile Valiliğe verilen dilekçede seçimlerde usulsüzlük olduğu belirtildi ise de itiraz reddedildi. Kuruluşunda 800 kadar üyesi bulunduğu bilinen sendikanın 1952 yılında Çalışma Bakanlığına verilen bildirgesinde üye sayısı bin 500 olarak belirtiliyordu. 11 Aralık 1954'te yapılan genel kurulunda sendikanın *Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği*'ne üye olması ve her ay 10 TL aidat verilmesi kararı oyçokluğu ile kararlaştırıldı. Aynı genel kurulda yapılan seçimler sonucunda yönetim kurulu üyeliklerine *Rahmi Kater, İbrahim Baturel, Hüseyin Soytürk, Ziya Bilgisu, Cemal Yassı, Mehmet Şahin, Şükrü Ötkü, Niyazi Koç, Fazıl Astepe, Halit Cansever, Ekrem Adıyaman* seçildiler. Genel kurulda liste başı isimliğini *İbrahim Odabaşıoğlu*'nun çektiği listeden de yönetim kurulu üyeliklerine seçilenler olunca genel kurul seçimlerine itiraz edildi. Seçimlerde sendika delegesi olmayanların oy kullandığı yönünde yapılan itirazlar sonucunda genel kurul 26 Mart 1955 tarihinde yenilendi. Yapılan genel kurul ve yenilenen seçimler sonucunda kendileri hakkında itiraz yapılan ve genel kurulun yenilenmesi hakkında karar verilen *Şükrü Ötkü, Rahmi Kater* ve *Halit Cansever* en fazla oyu alarak yeniden yönetime seçildiler. 11 Şubat 1956'da yapılan genel kurulda yönetim kurulu üyeliklerine *Halit Cansever, Fazıl Astepe, İsmail Kahraman, İbrahim Odabaşıoğlu, Ali Eşiyok, Sami Özenç, Recep Filiz, Rahmi Kater, Fethi Özgür, Reşat Sakarya* ve *Şükrü Ötkü* getirildiler. 27 Mayıs 1960'daki askeri müdahalenin hemen ardından Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği'nin de yöneticilerinden olan Hikmet Çefle ve müessese işçilerinden Salih Güngörmez zamanın Çalışma Bakanı Cahit Talas[29]'a bir şikâyet dilekçesi gönderdiler. Gönderdikleri şikâyet yazısında sendika yöneticilerinin "*…sakıt*[30] *hükümetin meşum*[31] *emellerine ram olmak için üç seneden beri mutat kongreyi yapmadıkları gibi ellerinde mevcut olmayan bir bütçe dışı namütenahi* [32] *para sarf ettikleri…*" iddiası vardı. Sendika 274 sayılı Sendikalar Kanunu'nun yasalaşmasında sonra intibakını tamamladı ve 19 Ekim 1963'te yapılan genel kurulunda adını Türkiye Kâğıt-İş (*Türkiye Selüloz ve Kâğıt İşçileri Sendikası*) olarak değiştirdi. Kabul edilen yeni tüzüğüne göre sendikanın Türk-İş üyeliği yeniden kayda geçirildi. 1960 sonrasında sendikadan ihraç edilen üyelerden eski başkan *Halit Cansever* yeniden üyeliğe alınması oyçokluğu ile reddedildi. Yapılan oylama sonrasında *Rıdvan Gülşen* genel başkanlığa, *Rahmi Kater* ikinci başkanlığa ve *Nusret Çoker*'de genel sekreterliğe seçildi. 27 Eylül 1964'te seçimlerin yenilenmesini isteyen bin 990 imzalı bir dilekçenin görüşülmesi için olağanüstü genel kurul toplandı. *Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy* ([33])'un divan başkanlığında yapılan genel kurulda dönemin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit de bir konuşma yaptı. Sendikanın, *Uluslararası Endüstri Kuruluşları ve Genel İşçiler Federasyonu* üye olması kararlaştırıldı. Aynı genel kurulda

[27] a.g.m. Cilt: 2 sahife 273
[28] a.g.m. Cilt: 2 sahife 194
[29] Cahit TALAS: 1917 Trabzon doğumlu. 30 Mayıs 1960-6 Eylül 1960 ve 3 Mart 1961-20 Kasım 1961 tarihleri arasında iki kez Çalışma Bakanlığı yaptı. Siyasal Bilgiler Okulu'nu bitirdi. 27 Mayıs 1960 sonrasında Temsilciler Meclisi Üyeliği ve Cemal Gürsel Hükümetlerinde çalışma bakanlığı yaptı. 2007 yılında İstanbul'da vefat etti.
[30] Sakıt: 1.düşen, 2. Düşmüş, 3. Hükümsüz kalmış, geçerliliğini yitirmiş, 4. Düşük cenin. (bknz: bknz. Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü-Prof.Dr. Mehmet KENAR/2.Basım-Derin Yayınları-İstanbul-2005-Sahife: 677) (Arapça)
[31] Meşum: Uğursuz, şom (a.g.szl. Sahife: 504) (Arapça)
[32] Namütenahi: Sonsuz, bitmez tükenmez, uçsuz bucaksız, engin (a.g.szl. Sahife: 593) (Farsça/Arapça – na+mütenahi)
[33] Seyfi DEMİRSOY: 1920 Makedonya- Nasliç doğumlu sendikacı. Türk-İş Konfederasyonu kurucularından ve 1960-1974 Türk-İş Genel Başkanı. 1974 yılında Londra'da vefat etti. Ailesi Makedonya'dan göç ederek Çatalca'nın Elbasan Köyü'ne yerleştiğinde sadece üç yaşında idi. İlkokulu köyünde ortaokulu Çatalca'da okudu. 1945'te İstanbul Bomonti Bira Fabrikası'nda işçi olarak çalışma hayatına başladı. 1947'de İstanbul Bomonti Bira Fabrikası İşçi Sendikası'nın kuruluşuna katıldı; sendikada saymanlık ve başkanlık görevlerinde bulundu. 1948'de İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin kurucuları arasında yer aldı; yönetim kurulu üyeliği, başkan vekilliği ve başkanlık görevinde bulundu. 1952 yılında İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin temsilcisi olarak kısa adı TÜRK-İŞ olan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun kuruluş çalışmalarına katıldı ve geçici icra kurulunda sayman olarak görevlendirildi. Bu arada Türkiye Tütün, Müskirat ve Yardımcı İşçi Sendikaları Federas-

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 13

Halit Cansever ve *Mustafa Dayan* hakkında ihraç kararlarının kaldırılmasını isteyen önerge yine reddedildi. Seçimler sonrasında seçimlerin tekrarlanmasını isteyen bin 990 imzalı dilekçe de reddedilince, *Halit Cansever*'in yakını olan *Necati Cansever* "*Artık Kâğıt-İş'i bölmeye karar verdik*" diyerek bazı delegelerle birlikte salonu terk etti. *Necati Cansever* o dönemde *Kocaeli-İzmit Makine ve Teknik İşçileri Sendikası*'nın1957'den beri genel başkanlığını yürütüyordu. 28 Kasım 1965'te yapılan genel kurulda sendika başkanlığına Nusret Çoker seçildi.18 Mart 1967'de yapılan olağanüstü genel kurulda *Kâğıt-İş'*in aynı işkolunda kurulu olan *Selüloz-İş* ile birleşmesini sağlamak üzere *SEKA-İŞ*'e[34] iltihak kararı alındı. 10 Nisan 1967'de yapılan olağanüstü genel kurulda *Kocaeli Kâğıt-İş*'in feshine ve *SEKA-İŞ*'e iltihak kararı alındı. Ancak bazı sendika üyelerinin bu karara itirazı üzerine iltihak genel kurulu ve alınan karar geçersiz sayıldı. 5 Aralık 1967'de olağanüstü ve 13 Ocak 1968'deki olağan genel kurullarda *Nusret Çoker* başkanlığını korudu. 1 Şubat 1969'da toplanan genel kurulda başkanlığa *Hayrettin Öztufan* genel sekreterliğe *Fehmi Meriç* seçildi ve sendikanın uzun ismi Selüloz-İş (*Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları Sanayii İşçileri Sendikası*) olarak değiştirildi. 4 Nisan 1970 tarihinde yapılan olağanüstü genel kurul toplantısı sonucunda *Kocaeli Kâğıt-İş*'in feshine ve sendikanın *Selüloz-İş*'e iltihakına 115 üyenin 114'ünün kabul oyu ile karar verildi. [35]

Kocaeli SEKA Elektroşimi İşçileri Sendikası: 31 Ekim 1952'de kâğıt sanayii işkolunda faaliyet göstermek üzere *Kocaeli Selüloz Sanayi Müessesesi Elektroşimi Sanayi İşçileri Sendikası* adı ile kurulan işçi sendikası. Kurucuları *Mustafa Uyguç* (başkan), *Ramiz Şerbetçi* (ikinci başkan), *Hikmet Yakaner, Elfaz Dursun, Hasan Örnek* (sözcü), *Ali Can, Halil Böğür* (veznedar), *Ahmet Turan* (muhasip), *Saim Özçakır* (sekreter), *Bahattin Erdem, Necati Meray* ve *Salih Güngörmez*'di. Sendikanın 18 Haziran 1955 tarihinde toplanan genel kurulu Fazıl Astepe'yi başkanlığa seçti. 12 Mart 1958'de sendikanın adı *Türkiye Kâğıt ve Selüloz Sanayi İşletmeleri Umum Müdürlüğü Elektroşimi İşçileri Sendikası* olarak değiştirildi. Sendikanın 23 Temmuz 1960'taki genel kurulunda *Salih Güngörmez* başkan seçildi. 14 Temmuz 1962 tarihli genel kurulunda da *Salih Güngörmez* başkan oldu ve aynı genel kurulda sendikanın uzun adı SEKA Elektroşimi İşçileri Sendikası olarak değiştirildi. Sendikanın 28 Mart 1964'tki genel kurul toplantısında yapılan seçimlerde *Salih Güngörmez* başkan seçilirken faaliyetlerinde hareketlilikler azalmaya başladı. Sendikanın Çalışma Genel Müdürlüğü'ne bildirdiği bildirimlerinde 15 Mart 1971 tarihi itibarı ile *85* üyesi bulunuyorken; 28 Mart 1973 itibarı ile *50* üyesi bulunuyordu. Aynı dönem sonrası yıllık bildirimlerinde 7 Mayıs 1974'te *48*; 5 Mayıs 195 itibarı ile *12* üyesi bulunuyordu. Sendika 8 Kasım 1975 tarihli genel kurulunda fesih kararı aldı ve kendiliğinden kapatıldı.[36]

Kocaeli Bankası[37] ve Büro İşçileri Sendikası (*Kocaeli Bank-İş*): 18 Mart 1975'te ticaret işkolunda faaliyet göstermek üzere Kocaeli Bank-İş "*Kocaeli Bankası ve Büro İşçileri Sendikası*" adı ile İzmit'te kurulan işçi sendikası. Sendikanın geçici yönetim kurulu *Fikri Gürdal* (başkan), *Erdal*

---

yonu'nun kuruluşunu tamamladı ve federasyonun genel sekreterliğine getirildi. Türk-İş'in 1952, 1953 ve 1957'de yapılan genel kurullarında yönetim kurulu üyeliğine seçilen Demirsoy, 1954 ve 1957'de Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekilliğine adaylığını koydu, ancak yoklamaları kazanamadı. 27 Mayıs 1960'dan sonra Türk-İş Genel Başkanı Nuri Beşer'in başkanlıktan düşürülmesi üzerine Kasım 1960'ta yapılan Türk-iş dördüncü genel kurulunda genel başkanlığa seçildi. Türk-İş'in 1964, 1966, 1968, 1970 ve 1973'te toplanan genel kurullarında delegelerin büyük çoğunluğunun oylarıyla yeniden genel başkan seçilen Demirsoy, bu görevini ölünceye kadar aralıksız olarak sürdürdü. (a.g.m. Cilt: 1 sahife: 264-265)

[34] SEKA-İŞ (Türkiye Selüloz Kâğıt ve Mamulleri Sanayi İşçileri Sendikası): 10 Mart 1967'de kâğıt işkolunda faaliyet göstermek üzere İzmit'te kurulan işçi sendikası. Kurucuları arasında 27 Eylül 1964'teki genel kurulda Kocaeli Kâğıt-İş Sendikası genel kurulunu terk etmeye karar verdiklerini açıklayan Necati Cansever ve Salih Güngörmez de vardı. SEKA-İŞ Sendikası, aslında aynı kurumda örgütlü Kocaeli Kâğıt-İş ve Selüloz-İş sendikalarının birleşmelerini sağlamak amacıyla her iki sendikanın da iltihak etmeleri için kurulmuştu. Ancak 30 Nisan 1967'de yapılan genel kurulda kavga çıkması ve üyelerin birbirine girmesi nedeni ile genel kurul divan başkanı seçimi yapılamadığından toplantı hükümet komiserince tatil edildi. Sendika ikinci başkanı Rafet Özatıcı ve arkadaşları 6 Mayıs 1967'de Kocaeli Valiliğine verdiği dilekçede ayrı bir müteşebbis heyet listesi sunarak eski yönetimce yapılacak başvuruların hükümsüz sayılması gerektiğini bildirdiler. Bu dilekçeden iki gün önce valiliğe verilen Genel Başkan Necati Cansever imzalı başka dilekçede ise müteşebbis yönetim kurulu üyeliğinden istifa eden Rafet Özatıcı ve Bahattin Erdem'in yerine Yılmaz Ertan ve Mustafa Dayan'ın getirildiği bildirildi. Böylece iki gruba ayrılan müteşebbis yönetim kurulu üyeleri 14 Mayıs 1967'dfe ayrı-ayrı yerlerde genel kurul yapacaklarını valiliğe bildirdiler. Bu genel kurullardan birinde başkanlığa Rafet Özatıcı, diğerinde Necati Cansever başkan seçildiler. Tarafların birbirine karşı açtıkları davalar sonucunda her iki genel kurul da hükümsüz sayıldı. SEKA-İŞ Sendikası yönetiminde genel kurulda işbaşında olan Necati Cansever başkanlığındaki yönetim görevde kaldı. Olaylar ve bölünmeler nedeni le Kocaeli Kâğıt-İş ve Selüloz-İş'in SEKA-İŞ'te birleşmeleri de gerçekleşemedi. Bunlardan Kocaeli Kâğıt-İş 1970'de Selüloz-İş'e iltihak etti. 27 Temmuz 1974 olağanüstü genel kurulda SEKA-İŞ'in bütün hak, yetki ve menfaatleri, borçları ve demirbaşlarının Selüloz-İş Sendikası'na devredilmesine karar verildi. (a.g.m. Cilt: 3 sahife 7)

[35] a.g.m. Cilt: 2 sahife 194-195

[36] a.g.m. Cilt: 3 sahife 4

[37] Kocaeli Bankası: İzmitli bir grup girişimci, Aktar Kemal (Öz) önderliğinde Esnaf Bankası adı ile bir banka kur-

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 14

Gürkan (başkan vekili), *Gülseren Uybaş* (sekreter), *Fatma Ü.Özkanlı* (muhasebeci), *Aziz Kuzu* (veznedar), *Meltem Gülerman, Alaattin Taşkelek, İsmail Serçin, İbrahim Sarıyıldız* ve *Afet Kular*'dan oluşuyordu. 24 Aralık 1975'teki birinci genel kurulunda tüzük değişikliği yapıldı ve sendikanın uzun adı *Kocaeli Bankası İşçileri Sendikası* olarak değiştirildi. 28 Nisan 1976'da yapılan genel kurulda da tüzük değişikliği yapıldı ve sendikanın 31 Aralık 1976 tarihinde 50 üyesi

maya kalkışırlar. Başlıca nedeni de Terakki Ticaret Anonim Şirketi'nin (Türk Ticaret Bankası – İzmit Şubesi) Adapazarı İslam Bankası'na katılırken anlaşmaya uyulmamasıydı. O günlerde İzmit'e gelmiş bulunan Cumhuriyet Halk Partisi müfettişi Ali Nazmi Bey'in de uygun görmesiyle bankanın kuruluşuna karar verilir. Adının da "Kocaeli Halk Bankası" olması uygun bulunmuştur. Ertesi gün vali Vehbi Bey de (Demirel) partiyi ziyaretinde desteğini açıklar ve özel idarenin beşbin liralık hisse almasını buyurduğu gibi kendisi de kurucular arasına girmeye karar verir. Sonunda 26 Ocak 1927 tarihinde 50,000.- TL sermayeli Kocaeli Halk Bankası Türk Anonim Şirketi kurulur ve banka 26 Mayıs 1927'de mahkemece, 4 Haziran 1927'de de İzmit Ticaret ve Sanayi Odası'nca tescil edilir. Kurucuları şu kişilerden oluşmakta idi: Ticaret Odası Birinci Başkanı Hasan Bedrettin (Babila) Eski Mebus (Portakal) Hafız Rüştü Eski Mebus Ali, İstanbul'da sabık İktisat vekili Sırrı Bey (Bellioğlu – İzmit mebusu) eşi Münire Hanım Meclisi Umumi Azası (İl Genel meclis Üyesi) Şakir Meclisi Umumi Azası Fuat Meclisi Umumi Azası Sadettin Şark Pazarı sahibi Sadettin (Yalım) Belediye Başkanı Moralı zade Abidin Bakkaliye Tüccarı Moralı zade Ferit Borsa Komiseri Mehmet Tütün Kooperatifi Başkanı Yüce Rıfat Kocaeli Vapur Şirketi kurucularından Rıza Bedri (Babila) Bey namına Hasan Bedrettin (Babila) Müskirat (İçki) Fabrikatörü İsmail Hakkı Müskirat Fabrikatörü Hasan Milli İmalathane sahiplerinden Mustafa Dakik (Un) Fabrikatörü Hacı Ali Beyoğlu Halit Eyüp Dakik Tüccarı Kanuni Şahit Tüccardan Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu) Başkanı Hacı Ali Yaprak Tütün Tüccarı Saka oğlu Mümtaz Yaprak Tütün Tüccarı Veysi Yaprak Tütün Tüccarı Hakkı Selçuk Yaprak Tütün Tüccarı Yusuf Osman Yaprak Tütün Tüccarı Kavalalı Mustafa Sabri Zahire Tüccarı Kalemci oğlu Salih Hakkı Deri ve Yapağı Tüccarı Hacı Murtaza oğlu Ahmet Nuri Kereste Tüccarı Bekir Ağa oğlu Bekir Vehbi Kereste Tüccarı Hacı Rıfat oğlu Mehmet Sabri Karabaş mahallesi Tüccar Mehmet oğlu Hasan Kireç ve Yağlıboya Tüccarı İsmail Hakkı Umran Ticarethanesi sahibi Esat Tüccar ve Komisyoncu Ustrumcalı Oğullarından Sabri Tüccar Hazım Efendi oğlu Osman Zeki (Akköseoğlu) Taşköprülü Tüccar Mustafa Zahire Tüccarı Şemsi Bey oğlu Selahattin Nalburiye Tüccarı Arif Efendi oğlu Kamil Tüccar Abdülkerim Manifatura Tüccarı Mehmet Nuri, Manifatura tüccarı Zihni, Manifatura Tüccarı Macit Manifatura Tüccarı Kadızade Recep Efendi mahdumlarından Hüseyin Manifatura Tüccarı Cemal Bey oğlu Bekir Manifatura Tüccarı Zade Hacı Ali Manifatura Tüccarı Yüzbaşı oğlu Faik Nüzhet (Belgin) Manifatura Taciri Uzun Ömer oğlu Ömer Hulusi İstikamet Bakkaliye Mağazası'nda Şevket İstikamet Bakkaliyesinde Kemal Bakkaliye Tüccarı Hacı Şefik Nurettin Paşa caddesinde Bakkaliye Tüccarı Hacı Osman İstanbul'da Bakkaliye Tüccarı Hafız Mehmet Hereke'li Bakkaliye Tüccarı Hüseyin Hazır Elbise Tüccarı Mustafa Kavafiye Tüccarı (ayrıca kartpostal editörü) Tüysüz oğlu M. (Mehmed) Nazif Tüccardan Ali Rıza Efendi oğlu Kemal Avukat Ali Vasfi (Akalın) Avukat Abdül Aziz Avukat Ragıp (Akça) Bağçeşme'de Celep Tüccarı Salih Kapanönünde Kasap Hakkı Kapanönünde Kasap Sarı Ali Eseler Karye'sinden (köyünden) Zürra (Çiftçi) Mehmet İstiklal-i Milli Fırıncı Hasan İbrahim Merkez Eczanesi sahibi Hasan Behçet Ziya Eczanesi sahibi Yusuf Ziya (Bilgisu) Kocaeli Eczanesi Sahibi Yusuf İzzet İhsaniye Karyesinde (Köyünde) Gürcü oğlu Ali Rıza Kandıralı Hatip (oduncu) Tüccarı Hafız Hüsnü oğlu Hasan Kandıralı Hatip Tüccarı Tevfik Bekir oğlu Hurşit Kandıralı Hatip Tüccarı Asım Efendi oğlu Raif Kandıralı Bakkaliye Tüccarı Niyazi oğlu İsmet (Yelkencioğlu) Kandıralı İsmet Bey oğlu Niyazi (Yelkencioğlu) İstanbul'da Ecza-i Kimyeviye Tüccarı Ramazan zade Cemal Bey namına Hüseyin Bedrettin (Babila) Himmet oğlu Hüseyin Fikri Kooperatif Eksperi Mehmet Nuri (Kıral) İnşaat Kalfası Vahdettin Diş Tabibi Ali, Bahariye Müteahhitlerinden Haşim, Hereke Fabrikası Muhasebecisi Emin, Hereke Fabrikası Müdürü Reşat, Adapazarı Ticaret Odası Reisi Hayri Adapazarı, Borsa Komiseri Halit, Adapazarı İslam Ticaret Bankası Müdürü Ahmet Asım, Adapazarı'nda Eczacı Raşit. Bankanın ilk Yönetim Kurulu Başkanlığı'na Ticaret Odası Başkanı Babilazade Hüseyin Bedrettin (Babila), Başkan Yardımcılığı'na Kalemcizade Salih, üyeliklerine Tuhafiye ve Itriye tüccarı Ali Rıza zade Kemal, Bakkaliye Tüccarı ve Belediye Reisi Abidin (Aral) Beyzade Ferit, Komisyoncu Ustrumcalıoğullarından Sabri, Yaprak Tütün Tüccarı Kavalalı Mustafa Sabri ve Kandıralı Asım Efendi zade Raif Bey, müdürlüğüne İslam Bankası İzmit şubesi eski müdürü Edip Bey ve muhasebeciliğine Kocaeli Vapur Nakliyat Şirketi muhasebecisi Ziya Bey atanır. Şirket Hürriyet Caddesi üzerindeki İzmit Ticaret ve Sanayi Odası'nın alt katında faaliyete geçer. 4 Şubat 1929'da sermaye 100,000.- TL'ye çıkartılır. Bankanın 1930'ların ortasındaki müdürü Hakkı Önen Bey'dir. Sermaye, Kocaeli Asliye Mahkemesi'nin 29 Temmuz 1960 tarihli kararı ile 2,000.000.- TL'ye yükseltilirken Kocaeli Ticaret sicili Memurluğunun Ana Sözleşme 'deki kimi maddelerin değişmesi nedeniyle 30 Temmuz 1960 tarihli tescilinden anlaşıldığı üzere bankanın adresi Kemalpaşa mahallesi, Kemaliye Caddesi, Nö. 3 olarak değişir. 16 Mayıs 1960 tarihinde Baç semtinde bir şube açılırken Bankanın adı 3 Ekim 1961 tarihinde "Kocaeli Bankası" olarak kısaltılır ve 14 Aralık 1967'de sermaye bu kez 3.000.000.- TL'ye, 10 Aralık 1970'de 5.000.000.- TL'ye, 1966 yılında Yarımca şubesi açılırken merkez şubede 1967'de Ömerağa mahallesine taşınır. Sermaye, 29 Temmuz 1976'da 10.000.000.- TL'ye, 9 Haziran 1980'de 30.000.000.- TL'ye yükselir. Bu arada banka el değiştirirken 20 Haziran 1982'de sermayesi 4.000.000.000.- TL'ye çıkartılır ve nihayet 27 Temmuz 1982'de Türk Ekonomi Bankası adını alır ve şirket merkezi İstanbul'a nakledildi. 1990'ların başından itibaren Türkiye'de özel bankacılık faaliyetlerinin öncülüğünü yapan TEB, 2000 yılında sermayesini yatırımcılara açmış; hisse senedi İMKB'de işlem görmeye başlamıştır. TEB'in ana ortağı olan TEB Mali Yatırımlar AŞ'nin (TEB Holding A.Ş.) hisselerinin yüzde 50'si, 10 Şubat 2005'te Avrupa Birliği'nin önde gelen bankalarından BNP Paribas'ya devredilmiştir. 2009 yılında BNP Paribas Grubunun Fortis Bank Belçika ve Fortis Bank Lüksemburg'u sırasıyla %75 ve %66 hissesini alması sonucunda BNP Paribas Grubu Fortis Bank Türkiye'nin büyük ortağı haline gelmiştir. TEB'in dolaylı çoğunluk hissedarları BNP Paribas ve Çolakoğlu Grubu, TEB ile Fortis Bank'ın TEB markası altında birleşmesi konusunda mutabakata varmış ve 14 Şubat 2011'de iki bankanın birleşmesi gerçekleşmiştir. TEB Holding TEB'de %55 oranında çoğunluk hisselerine sahiptir. (bknz. Geniş bilgi için "Halk Partililerce Kurulmuş Kocaeli Halk Bankası/Nam-ı Bugün TEB" Feyzullah Yavuz ULUGÜN-Şubat-2018-MATREK Matbaası/KOCAELİ)

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 15

bulunuyordu. 11 Şubat 1978'de yapılan ikinci genel kurulda *Kazım Akok* başkanlığa, *Aytekin Bay* ikinci başkanlığa *Tülin Yamanlı* genel sekreterliğe seçildi. Sendikanın 31 Aralık 1978 tarihi itibarı ile Çalışma Bakanlığı'na yaptığı bildirimde üye sayısı 44'ü kadın olmak üzere toplam 81 olarak gözüküyordu. 29 Mart 1980'de yapılan üçüncü genel kurulda *Tülin Erdoğdu* başkanlığa seçilirken *Erol Gülerman* ikinci başkanlığa seçildi ancak 3 Kasım 1981'de yönetim kurulunda meydana gelen istifalar sonucunda sendika başkanlığına *Behçet Öztürk* getirildi. 26 Mart 1983 tarihindeki dördüncü genel kurulunda sendikanın gerektiğinde bir işçi konfederasyonuna bağlı bir sendikaya iltihakı prensip olarak kabul edildi ve bu genel kurulda *Behçet Öztürk* yeniden genel başkan seçildi. 8 Ekim 1983'te yapılan olağanüstü genel kurul toplantısında sendika ana tüzüğünü 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'na uyarladı. Bu genel kurulda sendikanın adı da *TEB Büro-İş* (*Türkiye Ekonomi Bankası ve Büro İşçileri Sendikası*) olarak değiştirildi. Sendika 1 Eylül 1984 tarihinde olağanüstü genel kurul toplantısı yaptı ve bu genel kurulunda ana tüzüğün Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nca yasalara aykırı olduğu tespit edilen hususları değiştirildi. 24 Mayıs 1986'daki genel kurulda sendikanın ana tüzüğünde değişiklik yapılarak, genel merkez İzmit'ten İstanbul'a alındı ve tüzükte bu şekilde belirlendi. Yönetim kurulu üye sayısı beşten 3'e düşürüldü; yapılan seçimler sonucunda yönetim kurulun asıl üyeliklerine *Mehmet Başeğmez, Altan Akbulut* ve *İsmail Serçin* seçildiler. 30 Ocak 1988'de yapılan olağanüstü genel kurulunda feshedilmesine oybirliği ile karar verildi.[38]

Kocaeli ve Havalisi Enerji ve Su İşçileri Sendikası (*TES-İŞ*): 9 Temmuz 1967 tarihinde genel hizmetler işkolunda faaliyet göstermek üzere *Kocaeli Belediye-İş (Kocaeli Belediyesi İşçileri Sendikası)* adı ile kurulmuş ve daha sonra işkolu değiştirerek *TES-İŞ*'e bağlanan işçi sendikası. 10 kişilik kurucu bir heyet tarafından kurulan sendikanın geçici yönetim kurulu başkan *Ali Rıza Duran, Necati Zoral, Ali Ersoy, Hamdi Oruç, Fehmi Öziş, M.Asım Gürel* ve *Ahmet Çetin'*den oluşuyordu. 21 Ekim 1967'de yapılan birinci genel kurulda sendikanın adı *TES-İŞ Kocaeli ve Havalisi Enerji, Su ve Kamu Kesimi İşçileri Sendikası* olarak değiştirildi. Ayrıca sendikanın TES-İŞ Federasyonu'na üye olması ittifakla kabul edildi. Yapılan genel kurulda *A.Rıza Duran* başkanlığa, *Kenan Akgün* sekreterliğe ve *Mehmet Eroğlu* mali sekreterliğe seçildi. 7 Eylül 1968'de yapılan genel kurulda başkan *A.Rıza Duran* yerini korurken, genel sekreterliğe *Halil İbrahim Büyükyılmaz* seçildi. 30 Ekim 1969 tarihinde sendika başkanı *Ali Rıza Duran* görevinden istifa etti; başkanlığa *Mehmet Eroğlu*, ikinci başkanlığa *Mehmet Serdar* seçildiler. 31 Aralık 1972 tarihi itibarı ile sendikanın üye sayısı Çalışma Bakanlığına gönderilen bildirgelere göre 188 olarak görünüyordu. 27 Temmuz 1973'te tüzük değişikliği için olağanüstü genel kurul toplandı. Ancak sendika içindeki huzursuzluklar ve kopmalar aralıksız sürdü. Bu tarihten sonra dağılan sendika Kocaeli Valiliğinin bir yazısından anlaşıldığına göre münfesih sayıldı.[39]

Kocaeli-Türkiye Yapı Montaj İnşaat ve Sanayi İşçileri Sendikası *(Yapı-İş)*: 4 Mayıs 1971'de Kocaeli'nde yapıcılık (*inşaat*) işkolunda faaliyet göstermek üzere kurulan işçi sendikası. Sendikanın kurucuları genel başkan *Sermet Çavuş, Türkel Özarar genel sekreter, Sezai Bayer teşkilatlanma sekreteri, Hasan Anahtar, Ali Doğan, Ali Özyurt, Ülkü Kocaer* ve *Hasan Sadık* olarak bildiriliyordu. Sendikanın kurucu üyelerinin düzenledikleri 25 Eylül 1972 tarihli toplantı zaptı bu sendikanın kendini feshettiğini göstermektedir. Ancak 26 Nisan 1973'te yine İzmit'te inşaat işkolunda kurulan *Yapı İş*'in (*Türk Yapı Montaj İnşaat ve Sanayi İşçileri Sendikası*) kurucularının bir bölümünün ilk kuruluştakiler ile aynı kişiler olması durumu biraz farklılaştırmaktadır. Çalışma Bakanlığı belgelerinde yeni bir sendika gibi görünen *Yapı-İş*'in gerçekte 4 Mayıs 1971'de kurulması ile yasal başvuru yapılan sendikanın ikinci kuruluşu olduğunu düşündürmektedir. 26 Nisan 1973'te kurulan Yapı-İş'in kurucuları *Sermet Çavuş, Yaşar Ulusoy, Cevdet Çavuş, Hasan Sadık, Ali Özyurt, Sezai Bayer* ve *İsmet Kocatepe*'ydi. Sendikanın müteşebbis heyet başkanlığına *Sermet Çavuş*, sekreterliğine *Sezai Bayer* ve mali sekreterliğe *Yaşar Ulusoy* getirildi. 29 Nisan 1974 tarihi itibarı ile *Yapı Montaj İnşaat ve Sanayii İşçileri Sendikası*'nın 110 üyesi bulunuyordu. 28 Nisan 1974'te sendika ana tüzüğünde Çalışma Bakanlığınca yapılması istenilen değişiklikleri yapmak üzere olağanüstü genel kurul toplandı. 23 Mart 1975'teki genel kurulda genel başkanlığa *Sermet Çavuş,* genel başkan vekilliğine *Hayri Güngörmüş*, genel sekreterliğe *Türkel Özarar*, mali sekreterliğe *Yaşar Ulusoy*, eğitim sekreterliğine *Hasan Sadık*, teşkilatlanma sekreterliğine *Sezai Bayer* seçildi. Çalışma Bakanlığı'nın verilerine göre 2 Mart 1976 tarihi itibarı ile sendikanın bin 604 üyesi bulunuyordu. 1979 yılı sonunda Çalışma Bakanlığına verdiği yıllık bildiriminde 297; 1981 yılı sonunda da 418 üye bildiren sendikanın olağan genel kurullarını zamanında yapmadığı tespit edildiğinden 274 sayılı yasanın 25/1 maddesi hükmü gereğince davalar açıldı. Ancak hiç birinde de suç sabit görünmediğinden ceza alınmadı ve yönetıcilerin beratlarına karar verildi. 27 Ekim 1979'da dördüncü genel kurul yapıldı. Kongrede 30 üye hazır bulundu ve sendika genel başkanlığına *Sermet Çavuş* yeniden seçildi. Sendika genel sekreterliğine *Türkel Özarar*, genel mali sekreterliğe *Yaşar Ulusoy*, genel başkan vekilliğine *Burhanettin Kibaroğlu*, genel teşkilat-

[38] a.g.m. Cilt: 3 sahife 172
[39] a.g.m. Cilt: 3 sahife 205-206

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 16

lanma sekreterliğine *Şevki Can* ve genel eğitim sekreterliğine *Yalçın İlbuldu* seçildiler. 31 Aralık 1981 tarihi itibarı ile yapılan Çalışma Bakanlığı bildiriminde üye sayısını 609 olarak bildiren sendika 1983 sonrasında çıkartılan yasalara[40] uyum sağlayamadığından genel kurul toplayamadı ve münfesih sayıldı.[41]

Kocaeli Yapı Montaj İnşaat ve Sanayi İşçileri Sendikası *(Yapı-İş)*: 27 Haziran 1972'de yapıcılık işkolunda faaliyet göstermek üzere Kocaeli'nde kurulan bağımsız işçi sendikası. Sendikanın kurucuları Genel Başkan *Sermet Çavuş*, Genel Sekreter *Hasan Anahtar*, teşkilatlanma sekreteri *Şevki Can, Fevzi Koralp, Ali Doğan, Zihni Akın* ve *Mevlut Cebeci* olarak gözüküyordu. Öte yandan Kocaeli'nde yapıcılık işkolunda yeni bir sendika kurulması çalışmaları 4 Mayıs 1971'de başlamış ve *Sermet Çavuş, Türkel Özarar, Sezai Bayer, Hasan Anahtar, Ali Özyurt, Ülkü Kocaer* ve *Hasan Sadık Türk Yapı Montaj İnşaat ve Sanayi İşçileri Sendikası*'na resmen kurucu olarak bildirilmişlerdi. Ancak baştan itibaren ortaya çıkan anlaşmazlıklar, faaliyette bulunmadan kendini feshetti. 27 Haziran 1972'de bazı kurucuları değişmiş olarak yeniden kurulan sendikanın kuruluşundan bir süre sonra sendika yöneticileri ile Kocaeli'nde bulunan *Batı Türk Yapı Sendikası*'na[42] iltihak etme konusunda ihtilaf çıktı. Yönetim Kurulu üyelerinden *Hasan Anahtar, Ali Doğan, Fevzi Kavur* ve *Mevlut Celepçi* iltihaktan yana tavır aldılar. Bu ekip, 21 Aralık 1972 tarihinde

[40] Ülkemizde sendikal faaliyete ilişkin kanunlardan 5018 sayılı Kanun 16 yıl; 274 sayılı Kanun 17 yıl uygulanabildiğine göre, 29 yıl yürürlükte kalan 2821 sayılı Kanun bunlar içinde en uzun soluklu olanıdır. Kanunun kabul ediliş süreci ve yürürlüğe girişi; yürürlüğe girişi sonrası ortaya çıkan sorunlar ve eleştiriler ise incelemeye değer nitelik taşımaktadır. 2821 sayılı Sendikalar Kanununun kabul sürecinin başlangıcı 12 Eylül 1980 tarihidir. Bu tarihte gerçekleştirilen askeri darbe ile sendikal faaliyet önemli bir kesintiye uğramış; deyim yerindeyse askıya alınmıştır. Bu gelişmenin hemen sonrasında 1982 Anayasasının hazırlık çalışmalarına başlanmıştır. Anayasa'ya paralel olarak yürütülen bir başka hazırlık da toplu iş ilişkilerini düzenleyen kanunlara ilişkindir. 1980–1982 döneminde yönetimi elinde bulunduran Milli Güvenlik Konseyi, yasama faaliyetinin önemli bir bölümünü kendi vesayetinde bulunan Danışma Meclisine vermiş olmasına rağmen; toplu iş ilişkilerine ilişkin kanunlar Konseyin özel gündemine alınmış; bunların hazırlanması görevi Danışma Meclisine verilmemiştir. Konseyce toplu iş ilişkilerine ilişkin kanunların hazırlanması görevi 1981 yılında oluşturulan "Sosyal Güvenlik, İş ve İşçi İlişkileri Komisyonu" na bırakılmıştır. Bu durum 2821 sayılı Kanunun kabul ediliş sürecinin danışma niteliğinde de olsa, bir Meclisçe tartışılmadığını göstermektedir. Kanımızca bu durumun ortaya çıkardığı sıkıntılar sonraki yıllarda sıkça gündeme gelecek olan ciddi sorunlara yol açmıştır. 1982 yılında, önceki döneme abartılı bir tepki niteliğini taşıyan Anayasa'nın halkoyuna sunulması ve kabulüyle toplu iş hukukuna ilişkin düzenlemelerin çerçevesi oldukça ayrıntılı bir biçimde çizilmiştir. Öyle ki, Anayasa'daki bazı hükümlerin bir kanunda ve hatta tüzükte yer alması bile tartışılabilir niteliktedir. Örneklemek gerekirse, Anayasa'nın 51. maddesinin 7. fıkrasında sendika yöneticisi olabilmek için kaç yıldır işçi olarak çalışmak gerektiği dahi (10 yıl) düzenlenmiştir. Bu ayrıntılı ve tepki niteliğindeki düzenlemelerin temel amacı; bir yandan Anayasa'yı sert bir kanun niteliğine büründürüp kolayca değiştirilmesini önlemek; öte yandan ona dayalı kanunlarla kanun koyucunun ileriki yıllarda bazı konularda değişiklik yapmasını güçleştirmekti. Bu nedenle, Milli Güvenlik Konseyinde kabul edilen ve Türk Endüstri İlişkileri Sisteminde ciddi kısıtlamalar getiren 2821 sayılı Kanundaki düzenlemelerin bir kısmının kaynağının doğrudan doğruya 1982 Anayasası olduğu söylenebilir. Belirtelim ki, 2821 sayılı Kanunun kabulünden önce önemli bir başka gelişme daha yaşanmıştır. Milli Güvenlik Konseyince göreve getirilmiş bulunan hükümet Anayasanın kabulünden hemen sonra, bir sendikalar kanunu tasarısı hazırlayarak Konseye sunmuştur. Bu tasarı genel olarak 1317 sayılı Kanunla değişik 274 sayılı Kanun hükümlerine ve sistematiğine olabildiğince sadık kalmaya; 1963–1981 döneminde uygulamada ortaya çıkan aksaklıkları gidermeye çalışmıştır. Milli Güvenlik Konseyi kendisine sunulan tasarıyı Sosyal Güvenlik, İş ve İşçi İlişkileri Komisyonuna göndermiş; Komisyon ise kendine gelen tasarıdan oldukça farklı bir metni Milli Güvenlik Konseyine sunmuştur. Konsey Genel Sekreterliği Komisyondan gelen bu metni kamuoyunun görüşlerine açmış; bu süreçte Türk İş ve TİSK'in bazı görüşleri de dikkate alınmıştır. Son aşamada, Milli Güvenlik Konseyine sunulan tüm bu metinlere Konseyce son şekli verilmiş ve Sendikalar Kanunu 2821 Kanun numarası ile 7 Mayıs 1983 günlü Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Ekleyelim ki, süreç 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu bakımından da paralel yürümüştür. İkiz kanunlar diyebileceğimiz 2821 ve 2822 sayılı Kanunlar genel olarak aynı süreçten geçmiş ve aynı eleştirilere maruz kalmıştır. Yıllar içinde yapılan değişiklikler her ikisini de kapsar nitelikte olmuştur. Kabul edildiği 1983 yılından 2012 yılına kadar geçen 29 yıllık sürede 2821 sayılı Kanunda 11 kez değişikliğe gidilmiştir. 28.08.1983 Gün ve 2882 s. Kanunla Yapılan Değişiklikler 2882 sayılı Kanunla Sendikalar Kanununun 10/2. maddesinde yer alan "işçi sendikasının şube genel kuruluna delege seçimine" açıklık getirilmiş; maddenin ilk halindeki 14. maddeye (seçimlerde uyulacak esaslar) yapılan atıf kaldırılmıştır. 2882 sayılı Kanunla getirilen bir başka değişiklik ise, Sendikalar Kanununun Seçimlerde Uyulacak Esaslar başlıklı 14. maddesinin 3. ve 14. fıkralarına ilişkindir. Değişiklik gerekçesinde şube genel kurullarının süresinin kısa olabileceği ve madde hükmünün bu sebeple ve masrafların azaltılması gerekçesi ile süreci hızlandırmaya yönelik biçimde değiştirildiği ifade edilmektedir. 2882 sayılı Kanunla 2821 sayılı Kanunun işkollarına ilişkin 60. maddesinde de değişiklik yapılmıştır. Bu anlamda 3. nolu Petrol ve Lastik işkoluna Kanunun ilk halinde 11 nolu işkolu olarak düzenlenmiş Kimya işkolu eklenmiş; 17 nolu işkolunda diğerleriyle beraber bulunan Banka ve Sigorta işkolu 11 nolu işkolu olarak ve ayrıca düzenlenmiştir. Bunların dışında 2882 sayılı Kanunla getirilen bir ek madde ile sendikalara bölge şubesi kurma olanağı da tanınmıştır.

[41] a.g.m. Cilt: 3 sahife 482

[42] Batı Türk Yapı Sendikası:11 Ocak 1972'de yapıcılık işkolunda faaliyet göstermek üzere Batı Türk Yapı Sendikası (Batı Anadolu Yapıcılık ve Yardımcı İşkolları Sanayii İşçileri Sendikası adıyla Kocaeli'nde kurulan bağımsız işçi sendikası. Sendikanın kurucuları Mehmet Çıldır (genel başkan), Mehmet Yiğit (genel sekreter, İbrahim Bayram (teskilatlanma sekreteri), Arif Kursun (mali sekreter), Rıza Doğan, Osman Bayram ve İsmet

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 17

yaptıkları bir toplantıda genel başkan *Sermet Çavuş*'u sendikadan ihraç ettiklerini ve yerine *Hasan Anahtar*'ı getirme kararı aldıklarını noter kanalı ile duyurdular. Bu toplantıda *Hasan Anahtar* ekibi, sendikanın *Batı Türk Yapı Sendikası*'na iltihak ettiğini ve iltihak edilen sendikanın adını *Yapı-İş* olarak değiştirmesi nedeni ile Yapı-İş'in hükmünün kalmadığını da yine noter kanalı ile bildirdi. Sendikanın Sermet Çavuş başkanlığındaki diğer yöneticileri de sendikanın fesih ettiğini ve adını *Yapı-İş* olarak değiştiren *Batı Türk Yapı İşçileri Sendikası*'na iltihak kararlarının geçersiz olduğunu iddia ederek genel kurul hazırlıklarına başladılar. Bu grup *Sermet Çavuş, Sezai Bayer, Yaşar Ulusoy, Cevdet Çavuş, Hasan Sadık, Ali Özyurt, İsmail Kocatepe*'den oluşuyordu. *Yapı-İş*'in geleceği ile ilgili kararların ancak genel kurulda alınabileceğinin kabulü üzerine her iki ekip de ayrı-ayrı genel kurul yaptı; ancak ortak bir karar ve genel kurul süreci oluşturulamadı. *Sermet Çavuş* ve ekibi sendikanın merkezini Bilecik'e taşıyarak genel kurulu burada topladı; *Hasan Anahtar* ve ekibi genel kurulu Kocaeli'nde topladı ve *Batı Türk Yapı-İş* ile birleşme kararı yenilendi. Ancak bu genel kurulda şaibeli sayılarak hakkında "*hükümet emirlerine muhalefet*" gerekçesi ile soruşturma açıldı. *Hasan Anahtar* ve Ekibi, adını *Yapı-İş* (*Yapı Yol Montaj Baraj Liman ve İnşaat Sanayi İşçileri Sendikası)* olarak değiştirilen *Batı Türk Yapı-İş*'e geçtiler ve *Hasan Anahtar* bu sendikanın genel sekreteri oldu. Sendikanın 1973 yılında bin 561 üyesinin bulunduğu bildirilmiştir.[43]

Kocaeli Harp Sanayii ve Yardımcı İşkolları İşçileri Sendikası (*HARP-İŞ*): 1 Kasıl 1952'de askeri işler ve savunma sanayii alanında faaliyet göstermek amacı ile *Kocaeli/Gölcük Tersane İşçileri Sendikası* adıyla Gölcük'te kurulan, Türk-İş'e bağlı *Türkiye Askeri İşyerleri İşçi Sendikaları Federasyonu* 1963'ten sonra Türk Harb-İş Federasyonu üyesi işçi sendikası. Hepsi de Gölcük Tersanesi işçisi olan kurucuları *Müfit Ongan, Şükrü Yayın, Enver Ergör, Haşim Özdemir, Muzaffer Cebeci, Mehmet İtikat, Hasan Turgay, Kemal Negiç, İsmail Yılmaz, Bahattin Erkan* ve *Faik Aydın*'dı. 29 Haziran 1953 ve 11 Eylül 1953'te yapılan tüzük değişiklikleri ile sendikanın adı sırasıyla *Gölcük Deniz Fabrikaları İşçileri Sendikası* ve *Gölcük Deniz İşçileri Sendikası* olarak değiştirildi. 25 Ocak 1956'da faaliyete geçen *Türkiye Askeri İşyerleri İşçi Sendikaları Federasyonu* (*) nun kuruluş çalışmalarına katılarak bu federasyonun kurucusu oldu. 16 Haziran 1956 tarihli Muhittin Aksoy'un genel başkan seçildiği genel kurulda sendikanın adı bir kez daha değiştirilerek *Milli Müdafaa Vekaleti Deniz İşçileri Sendikası* şeklini aldı. Sendikanın 26 Temmuz 1958 ve 18 Temmuz 1959'da yapılan genel kurullarında *Cevdet Daşpınar* genel başkanlığa, *Ethem Ezgü*[44] ikinci başkanlığa seçildi. 16 Temmuz 1960'tatoplanan genel kurulda sendikanın *Kocaeli*

Varol olarak gözüküyordu. Batı Türk Yapı Sendikası'nın kuruluş tüzüğünde Ege ve Marmara Bölgesi civarında faaliyet gösteren bir bölge sendikası olacağı belirtiliyordu. 4 Ocak 1973 tarihinde yapılan genel kurulda sendikanın adı, Yapı-İş (Yapı Yol Montaj Baraj Liman ve İnşaat Sanayi İşçileri Sendikası) olarak değiştirildi. Ayrıca İzmit'te Kurulu bulunan Yapı-İş'in (Yapı Montaj İnşaat ve Sanayii İşçileri Sendikası)na katılması kararı alındı. Ancak Yapı-İş (Yapı Montaj İnşaat ve Sanayii İşçileri Sendikası), o tarihte ayrı-ayrı genel kurul toplamış, iki başlı bir sendika konumundaydı. Kendilerinin yasal yönetim olduğunu iddia eden Hasan Anahtar ve Ekibi ülkücü kadrolara ve MİSK (*)'e yakın olduklarından aynı çizgideki Batı Türk Yapı Sendikası'na iltihak kararı almışlardı. Aynı genel kurulda yapılan seçimlerde genel başkanlığa Mete Beşen (**), ikinci başkanlıklara İ.Mesut Kahratlı ve Kemal Genç ile genel sekreterliğe Hasan Anahtar getirildiler. MİSK 'in inşaat işkolundaki örgütlenmesinin bir parçası olarak düşünülen sendika faaliyetlerini sürdüremediği, tüzüğünde yapması gereken değişiklikleri yapamadığı ve diğer yasal yükümlülüklerini yerine getiremediği gerekçeleri ile dava edildi ve Kocaeli Emniyet Müdürlüğü'nün 28 Kasım 1979 tarihli yazısı ile münfesih sayıldı. (a.g.m. Cilt: 3 sahife 482) (*) Türkiye Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK) 23 Haziran 1970 tarihinde kuruldu. "Tek ve mecburi sendikacılık" anlayışını benimseyen devlete bağlı bir yapısı vardı. Büyük bir başarı sağlayamadı. 1975 yılında Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasından sonra, devlet ve işveren destekli olarak bazı işyerlerine girmeye çalıştı. 12 Eylül 1980'de faaliyeti durdurulduğunda bağlı sendikalara üye işçi sayısı 22.000 civarındaydı. 1984 yılında yeniden faaliyete geçmesine izin verildi. Ancak 1987'de başlayan kopmalarla birlikte Yurdumuz İşçi Sendikaları Konfederasyonu(Yurt-İş) adını almıştır.1990'lı yılların başında bu sivil toplum örgütü kendini feshetmiştir. (**) Mete BEŞEN: 1944 Kahramanmaraş doğumlu olup, Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu genel sekreter ve genel başkanlarından; MHP Merkez Yürütme Kurulu üyesi. Ailesi çiftçilikle uğraşıyordu ve babası sağlık memuru idi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi. 1964-1969 yılları arasında Ulaştırma Bakanlığında görev yaptı, 1969 yılında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Yapı İşleri Daire Başkanlığı'nda işçi statüsünde çalışmaya başladı. 1970'de üye olduğu Baysen-İş'in 1972'de genel sekreterliğine seçildi ve Bayındırlık Bakanlığı'ndaki işinden ayrılarak profesyonel sendikacı oldu. 1975'te MİSK'e bağlanan Türk Yapı-Sen'in kurucuları arasında yer aldı ve kurucu genel sekreterliğini üstlendi. Aynı yıl toplanan genel kurulda genel başkanlığa seçildi. 1975 ve 1977'deki genel kurullarda MİSK 'in genel sekreterliğine getirildi. 1979-1980 arasında Türk Çelik-Sen'in de genel başkanlığını üstlendi. 12 Eylül 1980'den sonra kısa bir süre gözaltında kaldı. 12 Eylül sonrasında MİSK' in faaliyetten men edilmesi sonrasında1984'e kadar çiftçilikle uğraştı. 1984'te yeniden faaliyete geçen MİSK' in genel başkanlığına seçildi. 1988'de adı Yurt-İş olarak değiştirilen MİSK'in yeniden genel başkanlığına getirildi ve bu görevini Yurt-İş'in tasfiye edildiği 1989'a kadar devam ettirdi. MHP içinde etkin rol yürüten Beşen, 1992-1994 yılları arasında MHP Merkez Yürütme Kurulu Üyeliği yaptı. Beşen, halen aktif sendikacılık faaliyeti ile uğraşmamaktadır.(a.g.m. Cilt: 1 sahife 161)

[43] a.g.m. Cilt: 3 sahife 482

[44] Ethem EZGÜ: İstanbul 1924 doğumlu olup, Türk Harb-İş Federasyonu genel başkanlarından, Türk-İş Teşkilatlanma sekreterlerinden ve Adalet Partisi Samsun milletvekillerinden. Ortaokulu bitirdi, Gölcük'te askeri iş-

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 18

*Bölgesi İşçi Sendikaları Birliği'*ne üye olması oybirliği ile karar verildi ve yapılan seçimler sonrasında *Muhittin Aksoy* başkanlığa seçildi. Bu çalışma döneminde sendika yönetim kurulu tarafından 274 sayılı Sendikalar Kanunu henüz çıkmadan sendikacılıkta merkeziyetçiliği savunan Türk-İş yönetimine, bu konudaki eleştirileri ve önerileri içeren kapsamlı bir rapor hazırlanarak sunuldu. 20 Nisan 963 tarihli genel kurulda sendikanın adı bir kez daha değiştirildi ve adı *Gölcük Harp Sanayii ve Yardımcı Kolları İşçileri Sendikası* olarak değiştirildi. Yapılan genel kurul seçimlerinde *Şevki Erencan* genel başkanlığa, *Ahmet Kıvılcım* ikinci başkanlığa seçildi. 4 Ocak 1964 tarihli genel kurulda Erencan ve Kıvılcım görevlerini *Fevzi Uzuner* ve *Mustafa Alpdündar*'a devrettiler. 3 Ekim 1965 tarihli genel kurulda ise sendikanın adı Harp-İş (*Kocaeli Harp Sanayii ve Yardımcı İşkolları İşçileri Sendikası*) haline getirildi ve *Fevzi Uzuner* ikinci kez genel başkanlık görevin getirildi. 12 Ağustos 1967 tarihli genel kurulda yapılan seçimlerde *Fevzi Uzuner* başkanlık görevinde kaldı. Sendika içi huzursuzlukların arttığı bu dönem içinde Kocaeli Harp-İş'ten ayrılan *Sıtkı Adanur, Hüseyin Akdeniz, Hüseyin Tuluç, Ahmet İnce, Mithat Ruacan, Hamdi Erdem, Muhittin Aksoy, Mustafa Alpdündar'a, Faruk Demirel, Hasan Kıyık, Mehmet İtikat, Ahmet Kulun* 7 Ekim 1966'da *As-İş*'i (*Kocaeli Askeri İşyerleri İşkolu İşçileri Sendikası)* kurdular. Türk Harb-İş Federasyonu'nun bu iki sendikayı birleştirme çabaları sonuç vermedi. As-İş, Türk Harb-İş Federasyonu'ndan ayrılan *Ankara Harb-İş Sendikası* ile birlikte 1968'te *Türk As-İş*'i (*Türkiye Milli ve Yabancı Askeri İşyerleri ve Yardımcı Kuruluşları İşçi Sendikası*) kurdu. Daha sonra *Türk As-İş Sendikası* 1970'te bugünkü *Türk Harb-İş Sendikası*'nın kuruluşunda yer aldı. Bu dönemde *Nimet Eryılmaz* adlı bir sendika üyesi "*Sendika yönetiminin… İki yıllık görev süresini bilerek uzattıkları gerekçesi ile*" yönetim kurulu hakkında suç duyurusunda bulundu ve dava açıldı. Bunun üzerine mahkeme 10 Ekim 1969 tarihinde verdiği ara karar ile sendika yönetiminin görevden el çektirilmesine, yeni yönetim kurulu oluşturulana kadar kayyum tayin edilmesine karar verdi. Kayyumlar Kurulu, tarafından ilan edilen 18 Temmuz 1970 tarihinde toplanan genel kurulda *Fevzi Uzuner* başkanlığa, *Selahattin Tankutay* genel sekreterliğe seçildiler. Bunu 2 Ocak 1971'de yapılan olağanüstü genel kurul izledi. Bu genel kurulda sendikanın kendini feshederek *Türk Harb-İş*'e (*Türkiye Harb Sanayii ve Yardımcı İşkolları İşçi Sendikası*) iltihakına karar verildi, sendika *Türk Harb-İş'in Kocaeli Şubesi* oldu.[45]

"Kocaeli" ön isimli işçi sendikalarından kendisi hakkında bilgi edindiğimiz bu üç sendikanın dışında tespit edebildiğimiz diğer sendikaları *Kocaeli Nakliye İşçileri Sendikası*[46]*, Kocaeli Ağır Kimya Sanayi İşçileri Sendikası*[47]*, Kocaeli ve Marmara Bölgesi Yapı İşçileri Sendikası*[48]*, Kocaeli KOMOTAŞ Kara Motorlu* ve *Motorsuz Taşıt İşçileri Sendikası*[49] ilk akla gelenlerdir. Bunun yanında *Kocaeli Metal-İş Sendikası*[50] *ve Kocaeli Akaryakıt İşçileri Sendikası*[51] aşağıya dipnot olarak

yerlerinde işçi olarak çalışmaya başladı. 1956'da Kocaeli Harb-İş adını sonraları alan Gölcük Deniz İşçileri Sendikası yönetim kurulu üyeliğine seçildi. 1959'da seçildiği Türk Harb-İş Federasyonu genel başkanlığını n1966'ya kadar sürdürdü. Türk-İş'te 1964-1966 arasında yönetim kurulu üyeliği, 1966-1968 yılları arasında genel sekreter yardımcılığı, 1968-1979 yılları arasında teşkilatlandırma sekreterliği, 1977-1980 yılları arasında 16.Dönem Adalet Partisi Samsun Milletvekili olarak TBMM'de bulundu. Türkiye Haber-İş'in 1980 ve 1981!deki genel kurullarında genel başkanlığa getirildi ancak bu seçimler mahkeme kararı ile iptal edildi. 1982-1983 arasında yeniden Türk-İş yönetim kurulu üyeliği yaptı. 1980-1984 arasında Çimse-İş Sendikası genel başkan danışmanlığında bulundu. 1984'te Türkiye İşçi Emeklileri Cemiyeti genel başkanlığına seçildi. Sosyal Sigortalar Kurumu Müdürler Kurulu üyesi olarak 1995-1997 yılları arasında görev yaptı. (a.g.m. Cilt: 1 sahife 418) 25 Kasım 2009 tarihinde Ankara'daki evinde vefat etti, TBMM'de kendisi için tören düzenlenmedi. Ankara Kocatepe Camii'nde kılınan cenaze namazı sonrasında Ankara Karşıyaka Mezarlığı'nda defnedildi. Evli ve iki çocuk babası idi (https://www.haberler.com/milletvekili-ezgu-topraga-verildi-haberi/)

[45] a.g.m. Cilt: 1 sahife 537

[46] Sendikanın kurucuları makine işçisi Ahmet Barın, nakliye işçisi Ahmet Taşlı, nakliye işçisi Kemal Kayralcı, Enver Gündoğdu, Demir Karışık, Ahmet Gürçay, Mustafa İncebel ilk akla gelen olarak yazılabilir. Listenin devamına yine nakliye işçisi olan Kazım Kahraman, İsmail Kara, Necati Durak, İsmail Tel, Osman Çolak, Abdullah Çolak, Rahim Çivi, Süleyman Taşyılmaz ve Şükrü Oğur'u eklemek mümkündür. Bu sendika Kocaeli Akaryakıt İşçileri Sendikası, Kocaeli Selüloz Sanayi İşçileri Sendikası ile Kocaeli İşçi Sendikaları Birliğinin 1952'de kuruluşunu yapan sendika olarak bilinir. (a.g.m. Cilt: 1 sahife 174)

[47] Sendika, 14 Nisan 1966'da Kocaeli İzmit'te kuruldu. 20 Şubat 1971'de Petrol-İş'e (Türkiye Petrol Kimya Azot ve Atom İşçileri Sendikası) iltihak etti. (a.g.m. Cilt: 2 sahife 534)

[48] 9 Ekim 1963'te Kocaeli/İzmit'te kuruldu. 15 Kasım 1973'te tasfiyesine karar verildi. (a.g.m. Cilt: 2 sahife 41)

[49] 29 Aralık 1967 tarihinde Kocaeli'nde kuruldu. Sendika kısa ad olarak KOMOTAŞ-İş adını kullandı; 25 Temmuz 1974'te yapılan fesih genel kurulunda üyelerinin (toplam 11 üye) oybirliği kararı ile fesih edildi. (a.g.m. Cilt: 2 sahife 222)

[50] Sendika, Kocaeli/İzmit'te metal sektörü çalışanlarını ve işçilerini bir çatı altında toplamak üzere kuruldu. 28 Haziran 1965'te Metal Çelik Mühimmat Metalden Mamul Eşya Boru ve Oto Sanayi İşçileri Sendikası'na iltihak etti. (a.g.m. Cilt: 2 sahife 404)

[51] Kocaeli Akaryakıt İşçileri Sendikası,1946 yılında Kocaeli/İzmit'te kuruldu. Aynı yıl 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlama törenlerinde henüz kuruluşunu tamamlamış durumda bulunmayan Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği adına bu sendika başkanı Atatürk Anıtı'na çelenk koydu. (a.g.m. Cilt: 1 sahife 174)20 Ekim 1956'da kendini feshederek Türkiye Petrol İşçileri Sendikası'nın şubesi olma kararı aldı. İstanbul Akaryakıt İşçileri Sendikası ile birlikte sağlanan katılım ile birlikte yönetim kurulunun yeniden belirlenebilmesi amacıyla 30 Aralık 1956'da

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 19

eklenen kısa bilgileri ile sayılabilir.

"İzmit" Ön Adlı İşçi Sendikaları

İzmit SERÇİP-İŞ (*Türkiye Seramik Porselen ve Çini Sanayi İşçileri Sendikası*) Sendikası: 6 Eylül 1967 tarihinde metalden başka maden sanayii, toprak ve seramik işkolunda faaliyet göstermek üzere Kocaeli/İzmit'te kurulmuş işçi sendikası. Geçici yönetim kurulu *Remzi Çakar* (genel başkan), *Selim Balkan (*genel başkan vekili*), Özcan Özkan* (sekreter), *Necati Özbay* (veznedar), *Hamdi Özcan, Mustafa Rumelioğlu, M.Ali Karamürsel, Şevki Çakıroğlu, Mevlut Albayrak, Muhittin Karadeniz, Ethem Tüfekçi, Alattin Cerman, Hüseyin Özyamanoğlu* ve *Rahmi Ay'*da oluştu. 24 Aralık 1967'de sendikanın genel kurulu yapıldı ve DİSK'e katılması oybirliği ile kabul edildi. Sendika genel başkanlığına seçilen *Remzi Çakar,* 2 Mart 1968 tarihli yönetim kurulu toplantısında alınan karar gereği haysiyet divanına sevk edildi ve sendikadan ihraç edilmesine karar verildi. Ancak 30 Mart 1968 tarihinde yapılan yönetim kurulu toplantısında bu kararın hukuki bir değeri olmadığı ve başkan hakkında alınan kararın hukuksuz olduğu belirtildi. 25 Mayıs 1969 tarihinde toplanan olağanüstü genel kurulda sendikanın DİSK'e üye olması yeniden genel kurulun oyuna sunuldu ve ittifakla kabul edildi. Faaliyet gösterdiği işkolu da, metalden başka maden sanayii, toprak, seramik, çimento olarak değiştirildi. Genel başkanlığa *Remzi Çakar* yeniden seçilirken *Ethem Tüfekçi* başkan vekilliğine, *Özcan Özkan* genel sekreterliğe seçildi. 1968 yılında genel merkeze bağlı Karamürsel Eternit Fabrikası'nda işyeri temsilciliği kurulurken 1969 yılında Kocaeli ve Konya şubeleri açıldı. 16 Temmuz 1970'te yapılan olağanüstü genel kurulda başkanlığa *Hidayet Özdil*, başkan vekilliğine *İbrahim Öner*, genel sekreterliğe *Nusret Çakır* seçildiler. Sendika tarafından Çalışma Bakanlığına gönderilen 6 Mayıs 1971 tarihli yazıda üye sayısının 605 olduğu ve DİSK'in 12 Mart 1971 tarihli kararı ile sendikanın DİSK üyeliğinden çıkartıldığı yazıyordu. 11 Haziran 1972'de olağanüstü gene kurul yapıldı ve tüzük değişikliğine gidildi. Faaliyet işkolu çimento ve toprak olarak yeniden belirlendi. Sendikanın Türk-İş'e üye olması ittifakla kabul edildi ve genel başkanlığa *Hidayet Özdil*, başkan vekilliğine *Mustafa Kocabıyık* seçildi. 26 Mart 1973 tarihi itibarı ile sendikanın üye sayısı bin 106 olarak belirtiliyordu. 4 Ağustos 1974'te beşinci genel kurul yapıldı ve başkanlığa *Hidayet Özdil* tekrar seçilirken ikinci başkanlığa *Ali Göktaş* seçildi. 25 Mayıs 1975'te yapılan olağanüstü genel kurulda sendikanın herhangi bir konfederasyona üye olması konusunda icra kuruluna yetki verildi. Aynı genel kurulda genel başkanlığa *O.Zeki Ağıryılmaz* seçilirken ikinci başkanlığa *Abdurrahman Sırma* seçildi. Bu tarihten sonra genel kurul yapmayan sendikanın 11 Ekim 1979'da infisah[52] ettiği Valilikçe Çalışma Bakanlığına bildirildi.[53]

İzmit Makine ve Teknik İşçiler Sendikası (*Türkiye Selüloz Kâğıt Mamulleri İşçileri Sendikası*): 9 Şubat 1952'de kâğıt işkolunda faaliyet göstermek üzere İzmit Makine ve Teknik İşçiler Sendikası adıyla Kocaeli/İzmit'te kurulan Türk-İş ve İCEM[54] Üyesi işçi sendikası. Sendikanın kurucuları *Habib Seval, Sabahattin İstanbullu, İhsan Yonter, Hamdi Çakır, Ahmet Gürdal, Kemal Gülener, Arif Çağıran, Cevdet Bulut, Hasan Akar, Yahya Danabay, İsmail Sevinç* ve *Niyazi Buyrul'*du. Kocaeli Sendikalar Birliği[55]'ne katılma kararının alındığı 23 Temmuz 1955 tarihli genel

---

yapılan olağanüstü genel kurulla gidildi. Ancak yönetimde herhangi bir değişiklik olmamasına rağmen genel kurulda tüzük değişikliğine gidilerek sendikanın kısa adı Petrol-İş; uzun adının da Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası olması kararlaştırıldı. (a.g.m. Cilt: 2 sahife 521)

[52] İnfisah: 1. Hükümden düşme, 2. hükümsüz kalma, 3. bozulma. (Arapça) (a.g.szl. Sahife: 389)

[53] a.g.m. Cilt: 3 sahife 53-54

[54] ICEM (Uluslararası Kimya Enerji Metal ve Genel Hizmet İşçileri Sendikaları Federasyonu): Ağustos 1907 tarihinde Fabrika İşçileri Uluslararası Federasyonu adı ile Almanya'nın Stuttgart kentinde kuruldu. Kurulduğunda yedi Avrupa ülkesinden sekiz sendikayı bir araya getiriyordu. Federasyon genel olarak vasıfsız işçileri örgütleyen sendikaların temsilcilerince Sosyalist Enternasyonal'in 7.Kongresi sırasında oluşturuldu. Kurucuları Danimarka, İsveç, Norveç, Avusturya ve Almanya vasıfsız işçiler sendikalarının temsilcileridir. Alman Fabrika İşçileri Sendikası Başkanı August Brey sekreter olarak atandı. Federasyon, 1910'da sekiz ülkeden 225 bin işçiyi temsil ediyordu. Federasyon adını 1950'de IFF (Uluslararası Sanayii Sendikaları ve Fabrika İşçileri Federasyonu), 1964'te ICF (Uluslararası Kimya ve Genel İşçi Sendikaları Federasyonu), 1975'te enerji işkolunda kapsamına alarak ICEF (Uluslararası Kimya Enerji ve Genel Hizmet İşçileri Federasyonu) olarak değiştirdi. ICEF, 1995 Kasım ayında MIF (Uluslararası Madencilik Federasyonu) ile birleşerek ICEM (Uluslararası Kimya Enerji Metal ve Genel Hizmet İşçileri Sendikaları Federasyonu) ADINI ALDI. Türkiye'den ICEM'e üye sendikalar Türk-İş'e bağlı sendikalar Petrol-İş, Belediye-İş, Genel Maden-İş, Türkiye Maden-İş, Çimse-İş, Selüloz-İş, DİSK'e bağlı Lastik-İş, Gıda-İş, Tümka-İş'tir. ICEM'e toplam 20 milyon işçi üye bulunmaktadır. (a.g.m. Cilt: 3 sahife 437-438)

[55] Kocaeli Sendikalar Birliği: 21 Kasım 1954'te İzmit'te kurulan ve Türk-İş üyesi işçi sendikaları birliği. Kurucu sendikalar Darıca Taşliman Aslan Çimento Sanayi Fabrikası İşçileri Sendikası, Kocaeli Yapı İşçileri Sendikası, Kocaeli Yapı İşçileri Sendikası, Kocaeli Akaryakıt İşçileri Sendikası ve Kocaeli Makine ve Teknik İşçileri Sendikası'ydı. Birliğin kuruluşunda kullanılan ilk tüzüğünde "milli bir teşekkül" olduğu, siyasi faaliyette bulunmayacağı, herhangi bir siyasi teşekkülün faaliyetlerine vasıta olamayacağı, milliyetçiliğe ve milli menfaatlere aykırı hareket edemeyeceği hükümleri yer alıyordu. Aynı tüzükte birliğin Türk-İş üyesi olduğu yazılmakla birlikte Çalışma Bakanlığı 25 Aralık 1954 tarihli yazısı ile üyeliğin henüz gerçekleşmemiş olduğunu bu maddenin tüzükten

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 20

kurulunu 31 Mart 1956 tarihinde yapılan genel kurulu takip etti. Bu genel kurulda yönetim kuruluna *Hüseyin Okur, Ahmet Hulusi Armağan, Resul Yayman, Hüseyin Asker, Abdülrezzak Çevik, Necati Cansever Cevdet Bulut, Osman Toğuşlu* getirildiler. 7 Eylül 1957'de yapılan genel kurulda *Necati Cansever* genel başkan, *İhsan Yönter* ikinci başkan ve *Ahmet Armağan* genel sekreter oldu. Genel Başkanın değişmediği 13 Eylül 1958'deki genel kurulda *Abdülrezzak Çevik* ikinci başkan ve *Ali Denizlioğlu* genel sekreter seçildi. 10 Ekim 1964'teki genel kurulda sendika genel kurulunda tüzük değişikliğine gidilerek sendikanın adı Selüloz-İş (*Türkiye Selüloz Kâğıt ve Makine İşçileri Sendikası*) haline getirildi. Seçimlerde Necati Cansever yeniden genel başkan olurken, İsmail Kahraman ve Hidayet Topçuoğlu ikinci başkan seçilirken Mesut Sarper genel sekreter oldu. Aynı işkolunda sendikanın kuruluşundan beri karşısında olan Kâğıt-İş (*Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları Sanayii İşçileri Sendikası*) ile Selüloz-İş'in birleşmesini sağlamak amacı ile 10 Mart 1967'de SEKA-İŞ Sendikası adı ile yeni bir sendika kuruldu. Bu iki sendikanın birleşmeleri sırasında yaşanılanları bildirimizin "*Kocaeli*" ön isimli işçi sendikaları başlığında 9. Sırada kaleme alınan Kocaeli Kâğıt-İş Sendikası maddesinde kaleme aldığımız için tekrara kaçmayacağım. Sendika 1971 yılında SEKA işvereni ile anlaşma sağlayamadı ve grev ilan etti. Sözleşmenin işverenin isteği doğrultusunda imzalanması için İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın yaptığı baskıya sendika direnince grev "*ülke güvenliği"* gerekçesi ile yasaklandı ve bunun üzerine işçiler protesto eylemi yaptılar. Sendikanın 20 Haziran 1971'de yapılan olağanüstü genel kurulunda *Necati Cansever* genel başkan, *İlyas Başyılmaz* ikinci başkan ve *Salih Güngörmez* genel sekreter oldular. Genel kurulda 1970 yılında Türk-İş'in işyerlerinde iki saatlik boykotun SEKA işyerlerinde uygulanması ve pasif kalınması eleştirildi. 2 Temmuz 1972 tarihinde yapılan genel kurulda yöneticiler değişmeden seçimler sonuçlandı. Selüloz-İş'in 4 Ekim 1981'deki genel kurulunu 10 Ağustos 1983 tarihli olağanüstü genel kurul toplantısı izledi. Toplantıda sendika tüzüğü 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'na uygun hale getirildi. Genel Başkan *Necati Cansever'*in istifasının kabul edilmediği genel kurulun ardından 24 Aralık 1983'te dokuzuncu genel kurula gidildi. Seçimler sonucunda *Rüstem Kılıç* genel başkan, *Sabidin Konyalı* genel başkan vekili ve *Ahmet Akcan* genel sekreter seçildiler. Selüloz-İş'in 28 Aralık 1985'te olağanüstü toplanan genel kurulunda genel başkanlığa *İsmail Onay*, genel başkan vekilliğine *Tuncay Becedek*, genel sekreterliğe *A.Nevzat Sözer* seçildi. Sendikanın 22-23 Kasım 1986'da yapılan onuncu genel kurulunda ICEM'e üye olunması önerisi onaylandı ve mevcut yönetim yeniden göreve seçildi. 1988 yılında yapılan toplu iş sözleşmesi görüşmelerinde çok uzun sürmesi nedeni ile SEKA işyerlerinde çalışan yaklaşık 10 bin 200 işçi çeşitli eylemler yaptılar. Toplam 62 gün süren eylemler yemek boykotu, sakal bırakma, topluca viziteye çıkma ve işi yavaşlatma şeklinde sürdürüldü. Ancak yapılan görüşmelerde anlaşmaya varılamadığından dolayı 6 Eylül 1988 tarihinde grev başlatıldı; grev 15 Ocak 1989 tarihinde anlaşma ile sonuçlandı. 16-17 Aralık 1989 tarihinde toplanan 11. Genel kurul toplantısında genel başkanlığa *Fikret Karakadılar*, genel başkan vekilliğine *Müslüm Ocak,* genel sekreterliğe *Mithat Sarı*[56] seçildi. Sendika ile SEKA arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar sonrasında 10 Ocak 1991 tarihinde yeniden grev uygulamasına gidildi ve grev 17 gün sonra Bakanlar Kurulu tarafından ertelendi. Sendikanın yürütmeyi durdurma talepli olarak Danıştay'a

çıkartılması gerektiğini bildirdi. Aynı yazı içeriğinde yer alan bir başka maddede de birlik üyesi sendikalardan Kocaeli Yapı İşçileri Sendikası ve Kocaeli Makine ve Teknik İşçileri Sendikası iltihak kararlarının yürürlükteki mevzuata aykırı şekilde alındığı gerekçesi ile birlikten ihracını istedi. Bu talep üzerine kurucu olan bu iki sendikanın birlikten ihracı 16 Nisan 1954'te gerçekleştirildi. Birliğin 8 Nisan 1956'daki genel kurulunda İbrahim Çetkin, Sadi Gülerman, Mehmet Sevim, Salih Güngörmez, Kadir Tunalı, Razzak Çevik, Necati Cansever, İsmail Ergin, Nuri Altın, Muharrem İğdir, Nuri Güçlü, Abdullah Ata, Bahattin Köksal, Ali Kasırga, Sadettin Kınay ve Hayri Akten yönetim kurulu üyeliklerine seçildiler. Daha önce birlikten ayrılmak zorunda kalan Kocaeli Makine ve Teknik İşçileri Sendikası, 23 Temmuz 1955'teki genel kurulunda birliğe yeniden üye olma kararı aldı. Kocaeli Yapı İşçileri Sendikası'nın da üyeliği aynı tarihli genel kurulda karara bağlandı. Bu dönemde Gölcük Tersaneler İşçileri Sendikası, SEKA Elektroşemi İşçileri Sendikası ve Hereke Dokuma İşçileri Sendikası da birliğe üye oldular. Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan'ın görev dönemini içeren 9 Aralık 1955-22 Kasım 1957 tarihleri arasında Türkiye'deki işçi sendika birliklerinin kapatılması davası birliklerin lehine sonuçlandı ve bunun takibinde birlik 24 Ağustos 1958'deki genel kurulunda alınan kararla Türk-İş'e üye oldu. Aynı genel kurulda birliğin genel başkanlığına İbrahim Çetkin, ikinci başkanlığa Sadi Gülerman ve Necati Cansever seçildi.11 Aralık 1960'taki genel kurulunda yönetimde herhangi bir değişiklik olmadı. 1962'den sonra birliğin işlevlerini yerine getiremediği ve gücünün giderek azaldığı gözlendi. Çalışma Bakanlığı, 1966'da Kocaeli Valiliği'ne başvurarak 1961'den beri birliğin faaliyetleri hakkında bilgi alınamadığını bildirdi ve durumunun incelenmesini istedi. Birliğin dosyası Kocaeli İş Mahkemesi'nin 23 Eylül 1971 tarihli kararı ile işlemden kaldırıldı.

[56] Mithat SARI: 1947 Fethiye/Muğla doğumlu olup Selüloz-İş Genel Başkanı. 1969'da SEKA Dalaman Fabrikası'nda montaj işçisi olarak çalışmaya başladı ve aynı yıl işyerinde örgütlü bulunan Selüloz-İş'e üye oldu. 1973-1976 yıllarında Selüloz-İş Dalaman Şube sekreteri olarak görev yaptı. 1976 ve 1979'da toplanan şube genel kurullarında genel başkanlığa aday oldu, ancak seçilemedi. 1986'da seçildiği SEKA Dalaman şube başkanlığını 1989'a kadar sürdürdü. Şube başkanlığı döneminde SEKA'ya bağlı işyerlerinde dolayısıyla SEKA Dalama İşletmesi'nde 6 Ekim 1988-16 Ocak 1989 tarihleri arasında uygulanan grevde aktif görev aldı. Bu grev nedeni ile 21 ayrı soruşturma geçirdi, ancak açılan davlarının hepsinden beraat etti. Aralık 1989'da toplanan Selüloz-İş Genel Kurulu'nda sendikanın genel sekreterliğine seçildi. Haziran 1992 ve Ocak 1995'te yapılan genel kurullarda Selüloz-İş genel başkanlığına seçildi.(a.g.m. Cilt: 3 sahife 568)

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 21

başvuru yapması sonrasında, Danıştay'ın sendika lehine yürütme durdurma kararı vermesi üzerine anlaşma sağlandı ve toplu iş sözleşmesi bağıtlandı. 6 Haziran 1992'de toplanan olağanüstü genel kurulda tüzük değişiklikleri yapıldı. 22 Ocak 1993 tarihinde İzmit'te Kurulu Kartonsan Fabrikası işyerinde 17 gün süren bir grev uygulandı ve 307 üyenin katılımı ile yapılan grev anlaşma ile sonuçlandı. 22 Şubat 1993'de 216 işçinin çalıştığı Tuzla Camiş Ambalaj işyerinde uygulanan grev ise aynı gün anlaşma ile sonuçlandı. 21-22 Ocak 1995'teki 13. Genel kurul toplantısında *Mithat Sarı* yeniden genel başkan olurken *Ergin Alşan* genel başkan yardımcısı ve *Müslüm Ocak* genel sekreter seçildi. Selüloz-İş'in *İzmit, Balıkesir, Afyon, Çaycuma, Dalaman, Giresun, Kocaeli, Kastamonu, İstanbul, İzmir* ve *Silifke* şubeleri ile *Çumra, Bastaş, Baysalman, Eltaş, Kâğıt Torba, Meteksan* ve *Çopikas* temsilcilikleri bulunmaktadır. Selüloz-İş'in Çalışma Bakanlığına bildirilen üye sayısı 1971'de *9 bin 52,* 1973'te *10 bin 42, 1977'de 12 bin 100,* 1981'de *12 bin 649,* 1988'de *19 bin 126,* 1990'da *14 bin 213,* 1992'de *15 bin 795,* 1994'te *16 bin 777 ve* 1996'da *16 bin 866* idi.[57]

İzmit Yapı Kalfa ve İşçileri Sendikası: 10 Şubat 1953 tarihinde yapıcılık işkolunda faaliyet göstermek üzere İzmit İnşaatçılar Sendikası adı ile İzmit'te kurulan, Kocaeli Sendikalar Birliği'ne bağlı işçi sendikası. Genel merkezi İzmit'te bulunan sendikanın kurucuları *Muharrem Curabay, Zekeriya Akbul, Salih Kuru, Mehmet Benli, Halit Ülküsal, Lütfü Zuhal* ve *İbrahim Taşören*'di. Sendikanın adı 4 Temmuz 1953 tarihinde yapılan bir değişiklik sonrasında *Türkiye Yapı İşçileri Sendikası* oldu. 10 Şubat 1954 tarihinde yapılan genel kurulda da adı *Türkiye Yapı Kalfa ve İşçileri Sendikası* olarak değiştirildi. Yönetim kurulu 9 Nisan 1954 tarihli toplantısında *Muhammet Curabay*'ı genel başkan olarak görevlendirdi. 20 Ekim 1954'te sendikanın Gölcük Şubesi kuruldu. 30 Mart 1955 tarihinde toplanan genel kurulunda Kocaeli Sendikalar Birliği'ne katılma kararı alındı. Sendika 1958 yılından sonra genel kurulunu yapamadığı ve faaliyetlerini sürdüremediği için Kocaeli Bölge Çalışma Müdürlüğü'nün 28 Nisan 1961 tarihli kararı ve Medeni Kanunun 70.maddesi gereğince münfesih sayıldı.[58]

"İzmit" ön isimli işçi sendikalarından kendisi hakkında bilgi edindiğimiz bu üç sendikanın dışında tespit edebildiğimiz diğer sendikaları *İzmit Rafineri ve Teknik İşçileri Sendikası*[59], *İzmit Yapı Montaj Sanayi İşçileri Sendikası*[60] ve *İzmit Bilumum İnşaat Sektörü İşçileri Sendikası*[61] ilk etapta sayılabilir. Bununla birlikte listeye devam etmek gerekirse *İzmit Yapıt-İş Sendikası*[62], *İzmit ÇAĞYAPI-İŞ Sendikası*[63], *İzmit Konut-İş Sendikası*[64], *İzmit TÜM-İş Sendikası*[65], *İzmit Devrimci İnşaat-İş Sendikası*[66], *İzmit Nakliyat-İş Sendikası*[67], *İzmit TÜMSAN-İş Sendikası*[68], *İzmit Teknik Metal İş Sendikası*[69] ve *İzmit Çağdaş DMO-İş Sendikası*[70] sendikaları sayılabilir.

---

[57] a.g.m. Cilt: 3 sahife 11-12
[58] a.g.m. Cilt: 3 sahife 416
[59] Sendika; 10 Şubat 1961'de İzmit'te kurulan bu sendika 6 Kasım 1971'de münfesih sayıldı. (a.g.m. Cilt: 2 sahife 534)
[60] Sendika; 1 Mart 1974'te İzmit'te kuruldu. 28 Kasım 1979'da münfesih sayıldı. (a.g.m. Cilt: 2 sahife 43)
[61] 9 Mart 1972'de İzmit'te kuruldu. 8 Aralık 1972'de münfesih sayıldı. (a.g.m. Cilt: 2 sahife 43)
[62] 10 Mart 1976'da İzmit Yapı Montaj İnşaat ve Sanayi İşçileri Sendikası uzun adı ile İzmit'te kuruldu. 12 Mayıs 1980'de münfesih duruma düştü. (a.g.m. Cilt: 2 sahife 43)
[63] Sendika; 19 Ocak 1974'te İzmit Çağ Yol ve Yapı İşçileri Sendikası adı ile Kocaeli'nde kuruldu. 15 Mayıs 1974'te olağanüstü genel kurulu sonrasında İlerici Yapı-İş'e (İlerici Yapı Yol Onarım İşleri Sendikası) iltihak etti (a.g.m. Cilt: 2 sahife 43)
[64] 29 Haziran 1976'da Türkiye Konut İnşaat Sanayii İşçileri Sendikası adı ile İzmit'te kuruldu. Sendika, 13 Mart 1978'de Baysen-İş Sendikası'na iltihak etti. (a.g.m. Cilt: 2 sahife 44)
[65] 20 Aralık 1977'de Türkiye İnşaat Tesis Her Türlü Yapıcılık ve Geçici Montaj Sanayii İşçileri Sendikası uzun; İzmit Tüm-İş kısa adı ile İzmit'te kuruldu. 25 Ekim 1981'de Evrim-İş'e (Türkiye Emekçi İnşaat Ünite Yol Baraj Genel Yapıcılık ve Yeni Montaj Sanayii İşçileri Sendikası)na iltihak etti. (a.g.m. Cilt: 2 sahife 44)
[66] Sendika; 6 Ağustos 1980'de İzmit İmar İnşaat Montaj Yapı ve Yapım İşçileri Sendikası uzun adı ile Kocaeli/İzmit'te kuruldu. 1 Ocak 1984 tarihinde genel kurulunu toplayamadığı ve yeni yasal düzenlemelere uygunluk sağlayamaması nedeni ile münfesih sayıldı. (a.g.m. Cilt: 2 sahife 44)
[67] Sendika; 23 Ağustos 1983 tarihinde İzmit Kara Nakliyat İşçileri Sendikası adı ile kuruldu. 10 Haziran 1984'te TÜMTİS'e (Türkiye Motorlu Taşıt İşçileri Sendikası) na iltihak etti. (a.g.m. Cilt: 2 sahife 228)
[68] 6 Mayıs 1975'de Türkiye Metal Eşya ve Makine Sanayi İşçileri Sendikası uzun adı ile Kocaeli/İzmit'te kurulmuş olup, kısa ad olarak İzmit TÜMSAN-İş Sendikası adını kullanmıştır. 28 Kasım 1979 tarihinde münfesih sayıldı. (a.g.m. Cilt: 3 sahife 416)
[69] 4 Mayıs 1978'de Metal Montaj Çelik ve Sanayi İşçileri Sendikası adı ile İzmit'te kuruldu. Altı sene ve dört genel kurul süreli sendika son genel kurulunu toplayamadığından ve yeni yasal düzenlemelere uygunluk sağlayamaması nedeni ile münfesih sayıldı. (a.g.m. Cilt: 2 sahife 410)
[70] 14 Aralık 1978'de Kocaeli Çağdaş Devlet Malzeme Ofisi İşçileri ve Çalışanları Sendikası adı ile İzmit'te kuruldu. Kuruluşundan kısa bir süre sonra toplanan olağanüstü genel kurulunda adını "İzmit Çağdaş DMO-İş Sendikası" olarak değiştirdi. 12 Mayıs 1979'da kendiliğinden feshedildi. (a.g.m. Cilt: 3 sahife 232)

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 22

Osmanlı'da İlk İşçi Eylem Ve Grevleri

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında yoğunlaşan işçi hareketi, özellikle yaşanan grevlerle birlikte daha sonraları sendikalaşmanın temelini oluşturacak bir dönemin başlangıcı niteliğindedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışma ilişkileri alanında, biçimsel anlamda, yani sendikalar içerisindeki işçi örgütlenmeleri, değişik tarihlerde yapılan hukuksal düzenlemelerle yasaklanmış durumdaydı. Örneğin, 1845 tarihli *"Polis Nizamnamesi"*, işçi örgütlenmelerini ve işçi hareketlerini yasaklamaktaydı. 1909 tarihli *"Tatil-i Eşkâl Kanunu"* da kapsamına giren işyerlerinde (*kamu hizmet sektöründe*), işçi sendikaları konusunda yasaklayıcı düzenlemeler yapmaktaydı. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu'nda işçi kesiminin örgütlenmeleri, günümüzdekinden daha değişik biçimler de alabilmiştir.

Hukuki düzenlemelerden kaynaklanan bu durum dışında, işçi örgütlenmeleri üzerinde etkide bulunan toplumsal faktörler de bulunmaktadır. Uzun yıllar geleneksel yapısını koruyan tarım-dışı uğraşlarda lonca ya da benzeri sınırlayıcı örgüt yapılarının hâkim olduğu toplumsal kuruluşlarda Batıda izlenen sanayileşmeyle hızlı bütünleşme, sendikal yapılarda "*geleneksel"* yapıların uzantılarını da içeren "*geçiş"* örgütlerinin doğuşuna neden olmuştur. Usta-kalfa-çırak bütünselliği, işçi-işveren ayrışmasının kristalleşmesine gölge düşürmüştür. Zanaat zihniyeti uzun zaman etkinliğini sürdürmüştür. Nitekim birçok işçi örgütü, 1325 (1909) tarihli *"Esnaf Cemiyetleri Talimatnamesi"* uyarınca kurulmuştur. Örneğin, 1910 yılında kurulan Ekmekçi Esnafı Amele Cemiyeti adı ile anılan toplamda 57 cemiyetten oluşan İstanbul Esnaf Teşkilatı, işçilerden ustalara ve işverenlere kadar değişik statülerdeki çalışanları içeriyordu. Diğer taraftan özellikle İkinci Meşrutiyet öncesi dönemdeki bazı kuruluşların, isimlerinde "*amele*" sözcüğünü taşımalarına karşın, birer işçi kuruluşu olarak nitelendirilmeleri zordur.

Bunlar, dönemin şiddetli baskı koşullarında, dernek biçiminde kuruluşlardır ve daha çok hayır ve yardımlaşma kuruluşu niteliğini taşımaktadırlar. Bunun yanında 1908 öncesindeki dönem için iki işçi örgütünden söz edilmektedir. Birincisi, kökü 1868'e değin giden 1871 Ameleperver Cemiyeti'dir. İlk işçi cemiyeti olarak faaliyet gösterdiği öne sürülen bu örgütün, gerçekte bir işçi derneği olmadığı ve işçilere yardım etmek üzere kurulan hayır kurumlarının bir örneği olduğu belirtilmiştir ancak iş bırakma eylemleri ve grev bir türlü şekli ile iş yaşamına girmeye başlamıştır. İkinci işçi örgütü ise Tophane fabrikaları işçilerinden bir grubun 1894'te kurduğu, Osmanlı Amele Cemiyeti'dir. İşçilerin kötü çalışma koşullarına karşı birleşmesinden doğan bu derneğin çalışmaları ancak bir yıl kadar sürebilmiş ve kurucuların tutuklanmasından ve sürülmesinden sonra dağıtılmıştır.

1870'lerin başlarında bir yandan imparatorluğun içinde bulunduğu büyük mali sıkıntı ve ekonomik çöküşün kendini iyiden iyiye duyurmaya başladığı, öte yandan yeni fabrikaların, atölyelerin madenlerin ağırlıklı olarak yabancı girişimciler tarafından açıldığı yıllardır. 1870 sonrasında en fazla işçi çalıştıran sanayi dalları kara, deniz ve demiryolu ulaşımı, inşaat, dokuma, madencilik, cam, kâğıt, tütün ve gıda idi. Burala rda önemli sayılabilecek bir işçi yığışmasından bahsedilebilir. Müslüman işçilerin yanında Rum, Ermeni, Hırvat, Boşnak azınlıklarla İngiliz ve Fransız işçiler bir yana bırakılırsa, çok düşük ücretlerle çok ağır iş koşullarında çalışılmakta idi. İşçiler çoğu zamanlarda ağır iş koşulları ve çalışma şartlarının güçlüğünden dolayı iş bırakmaya kadar gelebiliyor, çoğu defalarda işçi sıkıntısı baş gösterebiliyordu.

Bu dönem içinde Kocaeli Bölgesi'nde de yaşanan bir grev vardır ki; bölgenin ilk işçi eylemi olarak tarihimizde yerini almaktadır. Yapım çalışmaları süren Yarımburgaz-Ömerli Demiryolu'nda Mart 1872'de başlayan grev yankısını 9 Mart 1872'de İzmit Demiryolu işçilerine de yansıtmıştır. Bu eylem Kocaeli İşçi Hareketi Tarihi'nin ilk tespit edilmiş işçi eylemidir. Buna göre Demiryolunun yapımında çalışan bazı ustabaşılar şirketle aralarında çıkan anlaşmazlık nedeni ile Yarımburgazda greve gittiler. Ustabaşılar, yolun ölçülmesi ve bu ölçünün sonucuna göre alacakları para konusunda demiryolu yapımını yürüten şirketle anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Sorunların çözümlenmemesi nedeniyle iş bırakan ustabaşılar, yol üzerine kurdukları çadırların içine oturarak malzeme getiren trenlerin geçişine engel olmak istediler. Grevcilerden birinin silahlı olması nedeni ile şirket zor kullanarak yolu açmayı başaramadı konu mahkemeye yansıdı. *Ömerli-Yarımburgaz Demiryolu Grevi* üç hafta sürdü. Aynı günlerde İzmit dolaylarında çalışan demiryolu işçileri de

[71] Dâhiliye Nazırı Ethem Paşa: 1818 yılında Sakız Adası'nda doğan Ethem Paşa, Hüsrev Paşa Konağı'nda büyüdü. Henüz dört ya da beş yaşında iken 1821'de başlayan ve kısa bir sürede Yunan bağımsızlık mücadelesine dönüşen Rum ayaklanması esnasında, 1822'de Osmanlı ve Mısır donanmaları tarafından misilleme olarak harekât yapılan Sakız Adası'ndan sağ salim kurtulmuş ama esir edilmişti. Koca Hüsrev Paşa, esir pazarından satın alarak, İbrahim Ethem adını verdiği bu çocuğu öz oğlu gibi benimsemiş, çocuğu Müslüman yaparak yetiştirmişti. 12 yaşına geldiğinde bir kez daha başka bir diyara giderek kaderini çizecekti. Çünkü Osmanlı'nın "çağı yakalaması projesinin bir parçası olarak kendini Paris'te bulacaktı. Hüseyin, Rıfkı, Ahmet ve Abdüllatif adındaki arkadaşlarıyla beraber, Avrupa kültür ve tekniğinin, yurda yayılması ve memlekette Tan-

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 23

9 Mart 1872 günü greve gittiler. Eylem sırasında greve katılan işçilerle şirketin müdürü arasında sert çatışmalar yaşandı. Bu gelişmeler üzerine Zaptiye Nezareti, olay yerine bir zaptiye bölüğü gönderdi. Gazete haberlerinde *Nazır Ethem Paşa*[71]'nın da bizzat olay yerine gittiği bildiriliyordu. 13 Nisan tarihli La Turque gazetesinde yer alan bir haberde İzmit Demiryolu hattının yapımında çalışan Hırvat işçilerle ustabaşı arasında çıkan anlaşmazlık nedeni ile de işin bir süre durduğu bildirildi.[72] 1872 Şubatında Beyoğlu Telgrafhanesi 'nde çalışanlar greve gitmişler, bu grev Levanten[73] tüccar ve bankerler arasında huzursuzluk ve tepki yaratmıştır. Aynı yılın 9 Mart 1872

---

zimat'ına çalışılması siyaseti gereği bu dört münevver genç, Fransız tercüman ve müsteşrik ("Şarkiyatçı" , "Oryantalist" ,"Doğubilimci"de denir.) Amédée Jaubert'in eşliğinde, batılılaşma hareketinin öncüsü olan Sultan II. Mahmut tarafından 10 bin Frank harcırah verilerek 1831 yılında bir yelkenli gemi ile, Paris'e gönderildi. Zira Ethem ve diğer üç çocuk hakkındaki bu karar, Osmanlı hükümeti tarafından 1830 yılında alınmıştı. Fransız sefiri Guilleminot, Aralık 1830'da bu kararı bir telgraf ile hükümetine bildirmiş, söz konusu çocukların Serasker Hüsrev Paşa'nın yetiştirmelerinden seçilmiş olduklarını paylaşmıştı. Dört genç Aralık 1830 veya Ocak 1831'de İstanbul'dan ayrıldı, Şubat başında Marsilya'ya ve nihayet bir yelkenliyle İstanbul'dan başlayan yolculuk 4 ay sonra Marsilya'da sona erdi. Paris'e gelen dört genç Fransızca öğrenmeleri için döneminin en ünlü okullarından biri olan Institution Barbet'ye yatılı olarak yerleştirildi. Sahibi olan Jean-François Barbet'ye bir süre sonra gene Hüsrev Paşa'nın yetiştirmelerinden olan Mehmed Reşit adında beşinci bir genç emanet edildi. Bu dört genç aslında Osmanlı'nın bir "medeniyet projesi" idi. Hüsrev Paşa, 4 Şubat 1831'de "Evlatlarım" hitabıyla başlayan ve Fransızca olarak kaleme alınan mektubunda bu eğitim işinin önemini şöyle anlatır : " … buraya hiçbir şey öğrenmeden döndüğünüz takdirde bunun ne kadar utanç verici olacağını tahmin edersiniz". 15 Haziran 1832 tarihli mektubunda "Devlet büyüklerimiz size bakarak benim örneğimi takip edip etmeyeceklerine ve çocuklarının geleceğini Avrupa'nın ilmine emanet edip etmeyeceklerine karar vereceklerdir" diyecekti. Çocukların eğitimi üstlenen Barbet'ye doğrudan doğruya bir mektup yazan Hüsrev Paşa, Fransız eğitimciye üstlendiği sorumluluktan dolayı teşekkür edip, bir kez daha Osmanlıların ilim ve irfandan nasiplerini almaktan aciz bir millet olduklarını iddia edenleri yalancı çıkarmanın ne denli şerefli bir görev olduğunu hatırlatıyordu. Barbet'nin okulu zaten başarılarıyla tanınıyordu zira daha sonraları Kuduz Aşısını bulacak olan Louis Pasteur gibi birçok bilim adamı burada eğitim almıştı. 1840'ta Sultan Abdülmecid, Barbet'ye hizmetlerinden dolayı Nişan-ı İftihar ihsan etmiş, nişanla birlikte gelen Mustafa Reşit Paşa imzalı mektupta da Barbet'nin "İmparatorlukta ıslahat ile medeniyetin terakkisine olan katkıları" zikredilmişti. On yıl kaldığı Paris'te ümitleri boşa çıkarmayıp Madencilik Okulu'nu (birincilikle bitiren Ethem Bey, 23 yaşında İstanbul'a döndü. Şurayı Askeri'ye memur olan Edhem Paşa,1840 yılında İstanbul Boğazı'ndaki Sarıyer Madenine müdür oldu. Rezervinin yeterli olmadığı gerekçesiyle maden kapatıldı,2 yıl sonra da Amasya'daki Gümüşhacı Köyü madenine gönderildi. Keban ve Ergani madenlerine başmühendis olarak tayin edilen Edhem Paşa, yaklaşık 7-8 yıl maden ocaklarında çalışarak bilgisini görgüsünü artırmasına rağmen, idari ve siyasi hayatı tercih etmiştir. Arkasında 185 sayfalık madenlere, jeolojiye dair makaleler bırakıp saraya adım attı. 1846'da döndüğü İstanbul'da 1847'den 1856'ya kadar saraya bağlı olarak mabeyin ferikliğine kadar yükselen Edhem Paşa, aynı sene vezir rütbesi kazanmıştı. Meclis-i Ali-i Tanzimat, Meclis-i Vala, Encümen-i Danış üyeliklerinde bulunmuş ve muhtelif nazırlık ve elçilik görevlerinden sonra Şubat 1877'de Padişah II. Abdülhamit o sırada sadrazamlık görevini yapmakta olan Mithat Paşa'yı görevden alarak yerine o sırada Şura-yı Devlet reisi olan İbrahim Edhem Paşa'yı getirdi. Bu tarih 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde toplanan Tersane Konferansı'nın başarısızlıkla sonuçlanarak 20 Ocak 1877 tarihinde dağıldığı ve savaşın kaçınılmaz duruma geldiği günlere rastlar. Padişah bu başarısızlıktan Mithat Paşa'yı sorumlu tutmuş, onu sadece sadrazamlıktan almakla kalmamış, sürgüne de göndermişti. Edhem Paşa sadrazam olduktan 2-3 ay gibi kısa bir süre sonra Ruslar hem batıdan, hem de doğudan Osmanlı Devleti'ne saldırarak savaşı başlattılar. İ Edhem Paşa bu savaşın büyük bir bölümünde sadrazamlık görevinde kaldı. İbrahim Edhem Paşa'nın sadrazamlık macerası 11 ay 4 gün sürdü. Bu görevden sonra Viyana büyükelçiliği ve sonrasında Dâhiliye Nazırı oldu. Sultan Abdülmecit'in Fransızca öğretmeni de olan Edhem Paşa, 1893 yılında İstanbul'da vefat etti. Sinirli yapısı ve Rum kökenli olması nedeniyle "Deli Corci" denen İbrahim Ethem Paşa, Sultan Abdülmecit'in Yağlıkçılar Kâhyası Hacı Mustafa Ağa'nın kızı Fatma Hanım'la evlendi. Dört çocuğu olan Edhem Paşa'nın Halil Ethem, İsmail Galip ve Mustafa adını taşıyan çocuklarından bir tanesi de meşhur "Kaplumbağa Terbiyecileri" tablosunun ressamı Osman Hamdi Bey.

[72] Baydar, O. Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi cilt:1 Sahife: 67-68-Frankfurt-1982'den aktaran (a.g.m. Cilt: 3 sahife 488); a.g.m. Cilt: 2 sahife 29.

[73] Levanten: Osmanlı döneminde, özellikle Tanzimat sonrasında İstanbul'da ve büyük liman kentlerinde yoğunlaşan ve ticaretle uğraşan, Müslüman olmayan azınlıklar" diye tanımlamaktadır. İzmir sadece bugün değil, geçmişte de Anadolu'nun önemli ticaret ve ihracat merkezlerinden biri olagelmiştir. İzmir'in dünya ticareti açısından yıldızı 17. yüzyılın ortalarına doğru parlamış ve burası belli başlı Avrupa ülkeleriyle Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticaretin en işlek noktalarından biri haline gelmiştir. İzmir batılı gezginlerin şehirdeki ticari hareketlilikle, çevrenin zenginliğini ve ticaretle uğraşanların ekonomik düzeyinden övgüyle söz ettikleri görülebilmektedir. 18. Yüzyılda İzmir pek çok Avrupalı tüccar ve şirketlerini mıknatıs gibi kendisine çekmeye başlamıştır. İzmir'e yerleşen Avrupalı tüccar, çerçiler ve aracılarla birlikte doğuya uzanan vadi ve ovalara yayılan bir komisyoncular ve toptancılar ağı da kurmaya başlamıştı. İzmir'deki yabancılar birlikte yaşama ve birbirleriyle evlenmeler sonucunda, kendi etnik kökenlerinin özelliklerini yitirmişlerdi. Bu evliliklerin, bazen, Rum ve daha seyrek de olsa Ermeni ve Gürcü kızlarıyla gerçekleştirilmesi, Avrupalıların doğu alışkanlıklarına yakınlaşmalarını sağlamıştı. Bunun yanı sıra Levanten ailelerin hepsinin İzmirli ya da adalı Rum hizmetçileri ve dadıları vardı. Bu durum çocukların yetişme biçiminde etkili olmaktaydı. Bu nedenle Rumca, etnik kökenleri farklı olan Levantenlerin ortak anlaşma lisanı haline gelmiştir. Sayılabilecek bazı Levanten Aileler arasında Van der Zee, Reggio, Penetti, Missir, Maltass vb. sayılabilir. (Levantenlerin Gözünden Cumhuriyet Döneminde Karşıyaka - Yrd. Doç. Dr. Aykan Candemir Ege Üniversitesi İ.İ.B.F., Bornova-İZMİR-Karşıyaka Kültür ve Çevre Sempozyumu/22-23 Aralık 2005)

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 24

tarihinden 13 Nisan 1872 tarihine kadar İzmit Demiryolu yapımının ustabaşı ve Hırvat işçiler arasında çıkan bir anlaşmazlık yüzünden bir süre durduğu haber verilmektedir. Bunun öncesinde 6 Nisan 1872'de The Levant Herald Gazetesi'nde yayınlanan habere göre Yarımburgaz-Ömerli demiryolunda bazı ustabaşıların ücret konusunda şirketle anlaşmazlığa düştükleri ve 20 günden beri iş bıraktıkları, demiryolunun üzerine çadır kurup rayların döşenmesi için gereken malzemeyi getiren trenlere engel oldukları yazılmaktadır.[74]

Savaş yılı olan 1877'de işçi hareketlerinde durgunluk gözlenir. 1878'de iş bırakma eylemlerinin çoğunluğunun özel işyerlerinde meydana geldiği yazılı kaynaklarda yerini almıştır. 1878 Ekim ayında duvarcıların, ayakkabıcıların, tersane işçilerinin grevleri haber olarak gazetelerde haber olarak verilmektedir.[75] 1879 yılına gelindiğinde iş bırakmalar sıklaşmaya başlamıştır. Bunun başlıca nedeni Osmanlı Maliyesinin iflasın eşiğine gelmiş olması, mali sorunların derinleşmesi, kâğıt para olan "*kaime*" nin değerinin büyük hızla düşmesi böylece gerçek ücretlerdeki aşınmalar olarak sayılabilir.

10 Mart 1879 'da 500 kadar yapı işçisi ücretlerinin arttırılması ve iş saatlerinin kısaltılması istemiyle iş bırakmıştır. Bununla birlikte 25 Mart 1879^'da Şirket-i Hayriye'nin şantiye ve dökümhanelerindeki işçiler, temmuz ortalarında Tersane işçilerinin ücretlerinin kaime ile ödenmesini protesto ederek greve gitmişlerdir. 1880 Şubatında İdare-i Mahsusa işçileri üç aydır ücret alamadıklarını belirterek iş bırakmışlar; 1880'deki diğer işçi eylemleri Haydarpaşa-İzmit Demiryolu işçileri grevi, Haliç Vapur Şirketi çalışanları eylemleri daha çok ödenmeyen ücretlerinin ödenmesi için yapılan başvuru ve kısa süreli iş bırakmalar olarak sayılır.[76] Sınıf bilinci taşıdığı söylenebilecek gerçek anlamdaki ilk işçi örgütü olan Amele-i Osmani Cemiyeti yöneticileri "*Kanun-u Esasi"*nin 113. maddesinde bulunan hükme göre sürgün edilmişlerdir.[77]

İkinci Meşrutiyet Dönemi İşçi Eylem ve Grevleri

1908 yılında İkinci Meşrutiyet ilan edilince, kısmi bir özgürlük ortamı oluşmuştur. Padişahın yetkilerini sınırlamış, siyasi parti ve işçi örgütlerinin kurulmasına izin verilmiştir. Yapılan reformlar, kısa bir süreyi kapsasa da, ülkenin siyasal ve sosyal hayatına belli bir canlılık getirmiştir. Bu dönemin, kısa sürse de bir özgürlük ortamı yaratması, ekonomik ve siyasal açıdan gelişmenin önünü açmakla birlikte, ülkedeki işçi sınıfı ve sosyalist hareketin ilerlemesine de olumlu etkilerde bulunmuştur. 1908 sonrasında grevlerin hızla artması ve yaygınlaşması nedeniyle 1909 yılında Tatil-i Eşgal Kanunu çıkarılmış ve kamuya yönelik hizmetleri yerine getiren kurumlarda sendikalaşmak yasaklanmıştır. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte otuz yıllık baskı dönemi sona ermiş, sendikalar ve siyasal hareketler için geçmişe göre çok daha özgür bir atmosfer oluşmuştur.

1908 sonrasında oluşan yeni siyasal durum sosyalist hareketin de gelişip ilerlemesi için elverişli koşullar yaratmıştır. Bu kısa süre içinde az sayıda sosyalist eğilimli örgütler kurulmuştur. Oysa o güne kadar, basına yönelik sansür nedeniyle, gazetelerde sosyalist kelimesinin geçmesi bile yasaklanmıştır. Aynı dönemde ilk defa özellikle yapılan işçi eylemlerini ve grevleri haber yapan ilk sosyalist işçi gazeteleri çıkmaya başlamıştır. Bu gazetelerin sınırlılıklarına rağmen, sosyalist düşüncenin işçiler arasında yayılmasında, işçi sınıfının örgütlenmesinde, grevlerin hız kazanmasında ve işçi sınıfı hareketinin gelişmesinde büyük katkıları olmuştur.

İkinci Meşrutiyetle birlikte işçi örgütlenmeleri hem nicelik hem de nitelik olarak farklılıklar göstermeye başlamıştır. Sayısal olarak artan grevler, niteliksel olarak da sürekli hale gelmiştir. Kuşkusuz bu durumda çeşitli ekonomik-sosyal faktörlerin etkisini görmek mümkündür. Osmanlıda söz konusu dönem itibariyle, ilk işçi örgütlenmelerinin kurulduğu yıllara göre sanayileşme, buna bağlı olarak da işçi sayısında belirli bir artış gözlenmiştir. Genel olarak bakıldığında, Osmanlı döneminde sendikal örgütlenmelerin oldukça farklı özellikler gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu özellikleri ana hatlarıyla ortaya koymak gerekirse; sendika niteliği taşıyan, ama dernek çerçevesinde gerçekleştirilen örgütlenmeler ve işçi yardımlaşma kuruluşları çerçevesinde değerlendirilebilecek, sendikal bir nitelik taşımayan ve dernekler biçiminde gerçekleştirilen örgütlenmeler bulunmaktadır.

İkinci Meşrutiyet (*23 Temmuz 1908*) dönemiyle birlikte, Osmanlı devletinin her köşesinde, özellikle büyük şehirlerde, çok hareketli bir toplumsal ve siyasal yaşayış başlamıştır. Geleneksel iktidar yapısının yıkıldığı ve yerine nasıl bir rejim kurulacağının daha belli olmadığı, bu özgürlük günlerinde her çeşidinden dernekler kurulmuş, gazeteler çıkarılmış, kitaplar yayımlanmıştır. Hürriyet'in İlanından 31 Mart (13 Nisan 1909) olaylarına kadar geçen süreyi bir yana ayırmak gerekir.

[74] a.g.m. Cilt: 2 sahife 30
[75] La Turque Gazetesi 16-17 ve 22 Ekim 1878 tarihli sayılarından aktaran (a.g.m. Cilt: 2 sahife 30)
[76] a.g.m. Cilt: 2 sahife 30
[77] 113. madde, Padişaha, dilediği kimseleri sürgün etme yetkisi tanımıştı) (a.g.m. Cilt: 1 sahife. 40-41

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 25

1910 yılı ortalarında İstanbul ve Selanik başta olmak üzere, İzmir, Zonguldak, Drama ve Kavala gibi İmparatorluk kentlerindeki demiryolu, tütün, yükleme ve maden işçileri ile marangozlar, terziler, kunduracılar, fırıncılar, matbaa işçileri, garsonlar ve pamuk ipliği bükücüleri sendikalarda ve sendika dışı işçi kuruluşlarında örgütlenmiş durumda idiler. Hatta işçilerin Rumeli kesimindeki örgütlenme girişimleri, 1909 yılı ortalarında kurulan ve üyelerinin çoğunluğu Yahudi nüfus tarafından oluşturulan Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu ile bir üst düzey kuruluşunun doğmasıyla da sonuçlanmıştır. Bu dönemde sınıf temeline ve sosyalist düşünceye dayanan ilk işçi örgütleri, Selanik ve Makedonya'da Bulgar işçilerince kurulmuş, *Bulgar Sosyal Demokrat Partisi'*nin *ve Sosyalist İşçi Birliği'*nin üyesi olan Bulgar işçileri, Türk ve Makedonya işçisinin mesleksel örgütlenmesine geniş ölçüde katkıda bulunmuşlardır. Diğer yandan dünyadaki işçi örgütleriyle ilişki kuran ilk Osmanlı sendikası *Osmanlı Mürettipler Derneği*[78] (*Mürettibin-i Osmaniye Cemiyeti*) de 1908'de kurulmuştu. *Anadolu Osmanlı Demiryolu Memurin ve Müstahdemini Cemiyet-i Uhuvvetkâranesi* adlı işçi derneği, gerek lideri olan Dr. Arhangelos Gabriel'le gerekse talepleriyle şirkette de, Osmanlı hükümetinde de huzursuzluk yaratıyordu.

Öte yandan Şark Demiryolu işçileri bir Dayanışma Cemiyeti çatısı altında örgütlenmişlerdir. Selanik'teki 3.200'den fazla tütün işçisi bir sendikada örgütlenmiştir. Manastır'da işçiler Sınıf Bilinci adında bir örgüt kurarak, işçiler arasındaki etnik çatışma ve gerginliklere karşı mücadele etmeyi amaçlamışlardır. İskeçe tütün fabrikalarındaki işçiler *Türk-Bulgar tütün İşçileri Sendikası'*nı kurdular. 1909'da sosyalizm sempatizanı bir öğretmen Vodina'da *Tekstil İşçileri Sendikası'*nı kurdu. 1912'ye gelindiğinde sol hareketler ve işçi örgütlerinde canlanma görülür. Ancak ardı ardına patlak veren savaşlar (*1911-12 Trablusgarp Savaşı*, *1912-13 Balkan Savaşı* ve *1914-18 Birinci Dünya Savaşı*) sonrası iyice artan *İttihat ve Terakki İstibdadı* Osmanlı'da yeni yeni serpilen işçi örgütü hareketinin sonunu getirmiştir.

Amele- i Osmani Cemiyeti[79] (Osmanlı Amele Derneği) Kuruluşu

Sanayileşmenin yeterli düzeyde olmaması, işçilerin hakları ile ilgili düzenlemelerin ve yine sendikacılığın ortaya çıkmasını da geciktiren bir durumdu. Yine de 19.yyın ikinci yarısında ilk grevler yaşanmaya başladı. İlk grevler Zonguldak kömür madenlerinde ve İstanbul'da tersane işçileri tarafından gerçekleştirildi. 1870'li yıllarda ülke ekonomisinin iflas etmesi ile özellikle devlet sektöründe çalışanlar aylarca ücretlerini alamadılar. Bunun bir sonucu olarak demiryolu işçileri, iskele hamalları, terzihane işçileri, duvarcılar gibi farklı iş kollarında da grevler sıklaşmaya başladı.

İşçi grevlerinin yaşandığı bu yıllar ilk işçi örgütlenmelerinin de kurulduğu yıllar oldu. Sınıfsal özellik taşıyan ilk örgütlenme, *"Amele-i Osmani Cemiyeti"* (*Osmanlı Amele Derneği*) 1894'te Tophane Fabrikalarında çalışan bir grup işçi tarafından kuruldu. Osmanlıda işçilere uzun yıllar Amele[80] denmiş ve ilk işçi örgütlenmeleri Amele Cemiyeti adıyla kurulmuştur. Osmanlı'da ilk grevin 1863 yılında Zonguldak-Ereğli kömür madenlerinde çalışan işçileri tarafından gerçekleştirildiği yazılı kaynaklarda yer almaktadır. Osmanlıda kurulan sınıfsal nitelikli ilk işçi örgütlenmesi 1894 yılında İstanbul'da Tophane fabrikalarında çalışan işçilerce gizli olarak kurulan

---

[78] Osmanlı Mürettipler Derneği: 23 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla başlayan cemiyetleşme süreciyle birlikte birçok cemiyet ve kulüp kurulmuştur. Bunlardan biri de İstanbul'daki gazete ve matbaalarda çalışan mürettiplerin kurduğu Mürettibin-i Osmaniye Cemiyeti'dir. Cemiyet, Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra 5 kişi tarafından kurulmuş ve nizamnamesi, Cemiyetler Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra 30 Ocak 1910 tarihinde onaylanarak resmiyet kazanmıştır. 1912 yılında nizamname değişikliğine giden Cemiyet, Birinci Dünya Savaşı yıllarında birkaç defa kapanıp açılmış ve Mütareke döneminde tekrar faaliyete geçmiştir. 28 Aralık 1922'de Cemiyetin ismi Türk Mürettibin Cemiyeti olarak değiştirilmiştir. Türk Mürettipler Cemiyeti ise 1933 yılında Türk Mürettipler ve Matbaa İşçiler Birliği'ne dönüştürülmüştür. 1938 yılında da yaklaşık 30 yıldır aralıklarla faaliyette olan Mürettipler Cemiyeti lağvedilmiş ve yerine bütün basın işçilerinin dâhil olabileceği Matbaa İşçileri Birliği teşkil olunmuştur. (Osmanlı Mürettipler Cemiyeti-Ahmet Ali Gazel- Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Afyonkarahisar/Türkiye-BİLİG Dergisi-Bahar 2018/Sayı:85 Sahife: 83-112)

[79] Amele-i Osmani Cemiyeti: 1894-1895 yıllarında İstanbul'da Tophane fabrikasında gizli olarak kurulmuş olan Amele-i Osmanî Cemiyeti'dir. Bu Cemiyet de kurulmasından yaklaşık bir yıl sonra II. Abdülhamit'in ajanları tarafından ortaya çıkarılmış ve dağıtılmıştır; gizli örgütün yöneticileri tutuklanmış ve sürülmüştür. 1908 Devrimi'nden hemen sonra demokratik hak ve özgürlükler kullanılabildi. İşçiler de, sınıf çıkarları veya parçasını oluşturdukları ulusalcı hareketlerin çıkarları doğrultusunda örgütler kurdular. İstanbul, Selanik, İzmir, Zonguldak, Drama, Kavala, Ksanti, Gümülcine ve Gevgeli'de bu nitelikte örgütler oluşturuldu. İttihat ve Terakki de kendi denetimi altında işçi örgütleri oluşturmaya çalıştı.

[80] Amele: Arapça "amel", yani "iş" kelimesinden türetilen "amele"; işçi, ırgat anlamında kullanılmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar, çoğunlukla inşaat, tarım ve madencilik alanlarında yoğunlaşan işgücüne genel olarak amele denmiş, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha çok ağır işlerde çalışan vasıfsız işçiler amele olarak adlandırılmıştır.

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 26

Osmanlı Amele Cemiyeti'dir. Osmanlı Amele Cemiyeti'nin bu dönemde kurulan diğer sendikal örgütlenmelerden en önemli farkı, Paris işçi sınıfının mücadelesini örnek alması ve II. Abdülhamit döneminin ağır baskı koşullarında mücadeleyi örgütlemeye çalışmasıdır. Cemiyet kurucuları, bir taraftan işçilerin ekonomik mücadelelerini örgütlerken, diğer taraftan da illegal alanda siyasal faaliyeti örgütlemeye çalışmışlardır. Sendikaların kurulmasını mümkün kılan sanayileşme süreci, azgelişmiş ve sömürgeleştirilmiş ülkelerde gelişmiş kapitalist ülkelere göre çok geç başlamıştır. Kuşkusuz bu durumun pek çok ekonomik siyasal nedeni vardır. Geç sanayileşme, sadece ekonominin bir dünya sistemi olan kapitalizme eklemlenmesini geciktirmemiş, aynı zamanda toplumsal-siyasal gelişmenin diğer Avrupa ülkelerinin gerisinde kalmasının da en önemli nedenini oluşturmuştur. Gizli bir örgütlenme olan bu cemiyetin tespit edilmesi ile cemiyet üyeleri sürgün edildi ve bir yıllık faaliyetinin ardından kapatıldı.

II. Meşrutiyetin getirdiği hürriyet ortamı ise işçi örgütlenmelerinin ve grevler yoluyla haklarını aramalarının önünü açtı. Büyük şehirlerde o zamana dek görülmeyen grevler ve işçi eylemleri ortaya çıktı. II. Meşrutiyet'in hemen ardından, Ağustos- Eylül aylarında 30 gün içinde 30 ayrı grev yaşandı. Bunların en önemlileri yabancı firmalar tarafından işletilen maden ocaklarında ve demiryollarında olanlardı. Aynı dönemde sanayinin yoğunlaşmış olduğu İstanbul ve İzmir gibi şehirlerde işçi haklarını savunan bazı dernek kulüpler ortaya çıktı.

İmparatorluğun son yıllarına doğru işçi hareketi ve sendikal faaliyet bakımından bir hareketlenme gözlendi. 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanını izleyen günlerde, var olan siyasal hareketlilikten etkilenerek Anayasaya örgütlenme hakkıyla ilgili hükümler konulması üzerine, başta İstanbul ve Selanik olmak üzere çeşitli işkollarının geliştiği bölgelerde çok sayıda sendika kuruldu. Yaygın grevlere gidildi. Siyasi iktidar değişse de, grevlere karşı tutumun değişmediği İttihat Terakki'nin uyguladığı sert yöntemlerden anlaşıldı.

Grevler ve Eylemler Ardı ardına geliyor

İstanbul, işgal altına alındıktan sonra ardı arkası kesilmeyen, çeşitli işkollarına yayılan grevlere sahne olmuştur. 1919'da Osmanlı Sosyalist Fırkasından Hüseyin Hilmi'nin çevresinde örgütlenen tramvay işçileri, ardından reji işçileri, 13 Temmuz 1919'da Hisar iskelesi ve Ekim'de Kasımpaşa Tersanesi işçileri işi bırakmıştır. Yine bu dönemde çok sayıda işçi cemiyetleri ve birlikleri kurulmaya başlanmıştır. Bunlardan bazıları *Kasımpaşa Seyr-i Sefain Amelesi Cemiyeti, Tramvay Şirketi Amele Cemiyeti, Beynelmilel Deniz İşçileri İttihadı*'dır. 1920'de İstanbul'da grevler daha da yoğunlaşmıştır.

17 Nisan'da, Rum ve Fransız gazeteleri mürettiplerinin grevi başladı. 23 Nisan 'da Tünel işçileri greve gitmiştir. 10 Mayıs'ta greve giden Tramvay işçileriyse, 6 Haziran'a kadar sürdürdükleri direnişlerini başarıyla sonuçlandırmışlardır. Ardından Kazlıçeşme'deki deri işçilerinin yüzde 90'ı grev yapmıştır. Tersane işçilerinin grevini 24 Temmuzda Deniz Maden Kömürü Cemiyeti işçilerinin grevi ve Şirketi Hayriye işçilerinin grevi izlemiştir. 13 Ekim'de de Şark Demiryolları işçilerinin grevi gerçekleşmiş, 1921de ise, Şirket-i Hayriye, Seyr-i Sefain, Haliç idaresi üçlüsünde çalışan gemiciler ve deniz yolları ve Tramvay şirketi işçileri 1 Mayıs kutlamalarına katılarak o gün çalışmadıklarından ötürü, bir günlük grev yapmışlardır. 1922'ye gelindiğinde Türkiye Sosyalist Fırkasından ayrılan Tramvay işçilerinin kurduğu Müstakil Sosyalist Fırkası sınırı olmayan çalışma süresinin günde 8 saatle sınırlandırılmasını, dinlenme süresininse haftada 23 saat olmasını önermiştir. 1923 yılında cumhuriyetin ilanından sonra işçilerin ekonomik ve siyasi örgütleri sık sık çeşitli bahanelerle engellenmeye çalışılmıştır. Türkiye'de işçi hareketinin tarihine bakıldığında İstanbul'un işçi eylemleri ve işçi örgütlenmesi bakımından her zaman merkezi bir konumda olduğu görmüştür. Bunda kentin aynı zamanda ülkenin en önemli ekonomik merkezi olması, sanayinin İstanbul ve çevresinde yoğunlaşması, işçi sayısının fazlalığının ve yüz yılı aşkın bir işçi hareketine sahip olmasının büyük etkisi vardır.

Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyet'i arasındaki geçişin özellikle devlet yapısı ve ekonomik-toplumsal sistem açısından bir sürekliliğe sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Cumhuriyetin ilk yıllarında benimsenen "*İmtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kütleyiz*" sloganı ayrı bir sınıf olarak örgütlenmenin, işçi sınıfının hak ve çıkarları için mücadele etmesinin önündeki en önemli engellerden birisini oluşturmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye toplumunun sınıfsız olduğu ya da sınıfların çıkarlarının çelişmediği yönünde bir düşüncenin egemen olduğu söylenebilir. Ancak bu düşüncenin ülkenin içinde bulunduğu somut durumun ifadesinden çok, başlı başına yeni bir toplum tasarımından kaynaklandığını, ancak gerçekte Türkiye Cumhuriyetinin, başından itibaren nicelik olarak zayıf da olsa farklı sınıflar üzerinde inşa edildiğini söylemek mümkündür.

Toplumsal yaşamın yeniden düzenlenmeye başlandığı, ülkenin kalkınma atılımlarına hazırlandığı, bir anlamda yeniden inşa edildiği Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1924 yılında *Amele Teali Cemiyeti* (*İşçi Yardımlaşma Derneği)* kurulmuştur. Çatısı altında birden çok sendika bulunan Amele Teali

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 27

Cemiyeti'nin 1925 yılı başlarında üye sayısı 30 bini aşmıştır. 1927 yılının 1 Mayıs'ında 2000'e yakın işçi iş bırakmış ve cemiyet binasında toplanarak 1 Mayıs'ı coşkuyla kutlamıştır. 1927'nin sonlarında Amele Teali Cemiyeti "*yasadışı bulunarak*" kapatılmıştır. 150 etkin sendika üyesi ve cemiyetin yönetim kurulu üyeleri tutuklanmış, cemiyet binasına el konmuştur.

Amele Teali Cemiyeti'nin dağıtılması ardından, yıllarca işçilerin sendikal-siyasal örgütlenmesine fırsat verilmemiş, bu yönde yapılan girişimler de başarısızlıkla sonuçlanmıştır Osmanlı'dan alınan güçlü bir sanayileşme ve kitlesel anlamda işçi bulunmuyordu. Sanayileşme alanında asıl atılım 1930 sonrasında başladı. İzleyen yıllarda kurulan Şeker fabrikaları, Sümerbank, Kömür işletmeleri, Karabük Demir çelik, Türk Petrolleri, Kâğıt fabrikaları devlet eli ile oluşturulan sanayi girişimleriydi. Bunları diğer işletmeler izledi. İmalat sanayinde yeni yeni fabrikaların kurulmasıyla işçi sayısında büyük artışlar oldu. Ancak çalışanların "sınıf" temelinde birleşmeleri yasaktı. Dolayısıyla sendikaların kuruluşu yasaktı. İşçi-işveren ilişkilerini düzenleyen bir yasa kaçınılmaz hale geldi.

Cumhuriyetin kurulmasından sonraki tek partili dönemde dış borçların ödenmesi, 1929 ekonomik bunalımı, II. Dünya savaşı tehlikesine karşı ordunun güçlendirilmesi çabaları nedenleriyle emeğiyle geçinenler üzerinde baskı uygulandı. 1939-1946 döneminde asker sayısının büyük oranda artırılması dolayısıyla aile reisi askere alınan birçok işçi ailesi ciddi ekonomik problemlerle karşı karşıya kaldı. 1946'ya kadar gelinen dönemdeki 1924 Anayasası cemiyet kurma hakkını tanıyordu ve bu hakka dayanarak bazı sendikalar kurulmuştu ancak 1936'ya gelindiğinde önemli bir sendikal örgütlenme bulunmuyordu.

1936 yılında ilk İş Kanunu çıkartıldı.1936 tarihli ve 3008 sayılı İş Kanununda işçi temsilciliği kurumu düzenleniyordu, 20 ve daha fazla işçinin çalıştığı işyerlerinde, çalışan işçi sayısına göre değişen sayıda temsilci seçilecekti. 20'den az sayıda işçinin çalıştığı işyerlerinde ise temsilci seçimi işçilerin çoğunluğunun vereceği karara bırakılmıştı. 1945/46 yıllarında Çalışma Bakanlığı, İş bulma Kurumu ve İşçi Sigortaları Kurumu kuruldu. 1947 yılında ilk Sendikalar kanunu çıkartıldı ve ilk kez yasal zeminde sendikalar kuruldu ve toplu iş sözleşmesi ve grev yasası çıkarılmamasına rağmen hak arama yönünde faaliyet gösterme çabasına girdiler.

1946 yılı Haziran ayında Cemiyetler Kanunundaki "*sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağı*" kaldırıldı. Ülkede hızla sendikalar kurulmaya başlandı. Bu sırada Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kuruldu ve bu partilerin kadroları da kendi görüşleri doğrultusunda sendikalar kurmaya başladılar. Ne var ki, sendikaların mevcudiyetine rağmen örgütlenmeden beklenen yararlar elde edilemedi ve 1946 yılının Aralık ayında iki sosyalist parti ve kurdurdukları sendikalar kapatıldı. 1952 yılında sendikal birlik konusunda çok önemli bir gelişme oldu ve Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) kuruldu. Türkiye'de ilk kez değişik işkollarında ve bölgelerde çalışan işçiler Türk-İş'in kurulmasıyla aynı çatı altına toplandı. Bu sendikal birliğin ne derece başarılı olduğu tartışılabilir ancak işçilerin örgütlenme özgürlüğü açısından önemi yadsınamaz. 1946 öncesindeki örgütlenme korkusu büyük ölçüde silinmiş ve işçi kesimi daha çok hak elde edebilmek için kendisine uygun bir ortam bulmuştur.

1961 Anayasası'nda ilk kez "*grev hakkına"* yer verildi. Çalışma yaşamında ise yapı oldukça değişti. O döneme kadar Türk-İş'e üye işçilerin çok büyük bir bölümü kamu kesiminde çalışmaktaydılar. Doğal olarak öncelikle kamu kesiminde geniş ölçüde toplu iş sözleşmeleri imzalanmaya başladı. Bunu özel sektördeki örgütlenmeler ve toplu iş sözleşmeleri izledi. Ancak, kamu kesimi işyerleri, yürürlükteki yasaların genellikle uygulandığı ve işçi haklarına özellikle işçilerin geniş oy gücü nedeniyle bir ölçüde de olsa saygı gösterilen yerlerdi. Özel sektörde ise işçinin işverene oy vermesi söz konusu olmadığından tek taraflı bir sömürü tehlikesi baş gösterdi. Böylece, Türk sendikacılık hareketi önemli bir değişikliğe uğradı. Geçmişte kamu kesiminde üst düzeyle ilişkiler kurarak hak elde eden sendikacılar eski alışkanlıklarını sürdürdüler ve özel kesimdeki işverenle de anlaşmaya başladılar. İşte bu noktada Türk sendikacılığında ciddi ayrılık hareketleri ortaya çıkmaya başladı. Özel sektördeki örgütlenmelerle birlikte emek-sermaye çelişkisi keskinleşti. Aynı dönemde kurulan *Türkiye İşçi Partisi* (TİP), işçi kesiminde sempati toplamaya başladı. 1963

[81] Sarıyer'de Kurulu olan Kavel Kablo Fabrikası'nda 28 Ocak 1963'te başlayan iş bırakma ve direniş eylemi, işçilerin grev hakkının 275 sayılı Toplu İş sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu ile yasalara geçmesiyle son buldu. Vehbi Koç'a ait olan fabrikada, Amerika'dan gelen genel müdürün göreve başlamasıyla işçiler üzerindeki baskılar artmıştı. TÜRKİŞ'e bağlı Maden-İş Sendikası'na üye 170 işçinin sabrını taşıran ise fazla mesai ve kıdem esasına göre verilen yıllık ikramiyelerin kaldırılması ve sendikadan istifa etmeleri yönündeki baskılar oldu. Maden-İş'in yaptığı görüşmelerde sonuç alınmadı. İşçiler, patronun bu saldırgan tutumunu protesto etmek için iş bırakarak tezgâh başına oturdular. İşçiler, fabrikanın kapılarını kaynaklayarak kendilerini içeri kilitlediler. Bir hafta içeride kalan işçiler, daha sonra seslerini duyurmak için dışarı çıktılar ve fabrikanın önüne çadır kurarak direnişe geçtiler. 4-5 Şubat günlerinde de eylemlerini sürdüren işçiler, fabrikada idari kadroda

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 28

Kavel Grevi'nde[81], grev hakkının Anayasada bulunmasının yeterli olmadığı, grev hakkının uygulama esas ve koşullarını gösterecek bir "*Grev Yasası*" ihtiyacı çarpıcı bir şekilde ortaya çıktı. 1963'ün 24 Temmuz'unda *274 Sayılı yeni bir Sendikalar Kanunu* ile *275 sayılı Toplu Sözleşme Grev Yasası* çıkartıldı.

Daha sonra DİSK'in kurulması konusunda TİP'in Malatya Kongresinde karar alındığı ileri sürüldü, ancak kesin olan 1967 yılında Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonunun (DİSK) kurulması ve özel sektörde emek-sermaye çelişkisini yaşayan işçilerin, Türk-İş'in sendikal faaliyet geleneğinden farklı bir anlayışla karşı karşıya kalmalarıdır. DİSK sınıf bilinci ve mücadelesi temelinde bir sendikal anlayışa sahipti. Ne var ki, işçi hareketine böyle bir ivme kazandıran DİSK'e bağlı sendikalar, Türk-İş'e bağlı sendikaların toplu iş sözleşmelerinde elde ettiği ücret, iş güvencesi ve diğer işçilik haklarından daha ileri kazançlar sağlayamadı. Bundan başka, bir süre sonra siyasal hareketlerin mücadele alanına dönüştü. 1975 yılından sonra ise DİSK içinde huzursuzluklar artmaya başladı, çünkü birçok sosyalist grup ve parti kendi denetimlerinde sendikalara sahip olmak istiyorlardı. Böylece sendikalarda tasfiyeler, ayrılmalar baş gösterdi, sendika-içi demokrasi uygulanamadı. 1960-1990 arası dönemde ülkedeki siyasal yaşamın da zenginliğine bağlı olarak çok sayıda sendika tüm yurtta olduğu gibi ilimiz Kocaeli'mde de bir çok grev ve eylem yaptı ve hakkını aradı.

Kocaeli Coğrafyası İşçi Grev ve Eylemleri (1870-1990)

Yarımburgaz-Ömerli ve İzmit Demiryolu Grevleri (9 Mart 1872): Yapım çalışmaları süren Yarımburgaz-Ömerli Demiryolu'nda Mart 1872'de başlayan grev yankısını 9 Mart 1872'de İzmit Demiryolu işçilerine de yansıtmıştır. Bu eylem Kocaeli İşçi Hareketi Tarihi'nin ilk tespit edilmiş işçi eylemidir. Buna göre Demiryolunun yapımında çalışan bazı ustabaşılar şirketle aralarında çıkan anlaşmazlık nedeni ile Yarımburgazda greve gittiler. Ustabaşılar, yolun ölçülmesi ve bu ölçünün sonucuna göre alacakları para konusunda demiryolu yapımını yürüten şirketle anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Sorunların çözümlenmemesi nedeniyle iş bırakan ustabaşılar, yol üzerine kurdukları çadırların içine oturarak malzeme getiren trenlerin geçişine engel olmak istediler. Grevcilerden

---

çalışan 40 kişiyi de fabrikaya sokmadılar. Fabrikaya alınmayanlar bunun üzerine Vali Niyazi Akı ile görüşerek şikâyette bulundu. Vali, işveren ve sendika temsilcileriyle bir görüşme yaptı. 9 Şubatta İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın olaya el koyduğunun ve taraflar arasında anlaşma sağlandığının bildirilmesine karşın herhangi bir protokol yapılmadı. Pazartesi günü fabrikaya gelen patron, protokol yapılmaksızın işçilerden işbaşı yapmalarını istedi. İşçiler, protokol olmadan çalışmayacaklarını belirterek bu teklifi reddetti. Bunun üzerine bildiri yayımlayan Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), işçilerin anlaşmaya uymadığını, hukuk düzeni ve devlet otoritesine saygının sağlanamadığını ileri sürdü. Bildiri yerini buldu. 14 Şubatta polis devreye girdi. Dağılın uyarısına uymayan işçilere;" Sizi komünistler, ben sizi dağıtmasını bilirim" diyen bir polis komiserinin emri üzerine, polisler cop ve tabancalarla saldırdı. Saldırıda 9 işçi cop ve tabanca kabzasıyla yaralandı. Olay yerine toplanan İstinye halkı, □Olur mu böyle olur mu, kardeş kardeşi vurur mu□ dizeleriyle polisi protesto etti. İşçilere saldırı bununla da sınırlı kalmadı. Polise karşı geldikleri iddiasıyla 29 işçi hakkında tutuklama kararı çıkarıldı. Sarıyer Savcılığı, fabrika önünde meydana gelen olaylarla ilgili soruşturma başlattı. Savcılık, patronun tüm işçileri işten atmasının lokavt sayılmayacağını ileri sürerek patrondan yana tavır aldı. Bu arada Türk-İş İstanbul 1. Bölge Temsilciliği, valiye bir yazı göndererek uyuşmazlığın çözümü için hakem tayin edilmesini istedi. Kavel işçileri, başka fabrikalarda çalışan işçilerce de desteklendi. Vehbi Koç'a ait General Elektrik Fabrikası işçileri bir dayanışma kampanyası açarak Kavel işçileri için 335 lira topladı. Türk Demirde çalışan 800 işçi de yardım kampanyasının yanı sıra sakal bırakma eylemine başladı. Kavel Direnişi giderek daha büyük ses getirmeye başladı. 27 Şubat'ta güney bölgesinde bulunan 23 sendika başkanıyla 45 yönetici, yaptıkları toplantıda TÜRKİŞ'in Kavel olaylarında olumsuz bir tutum aldığını belirterek konfederasyonla ilişkilerini kestiklerini açıkladılar. Sendikacılar, Türk-İş İcra Heyeti'nin Kavelde pasif kaldığını, kendisinden bekleneni yerine getirmediğini, işçilerin ekonomik ve sendikal haklarını koruyamadığını ve patron zihniyetiyle hareket ettiğini söylüyorlardı. Açıklamada ayrıca, 4. Bölge Temsilciliği'nde toplanan paranın Kavel işçilerine verileceği, Güney Bölgesi İşçi Sendikaları Konseyi'nin oluşturulduğu ve başına Abdulgafur Demir'in getirildiği belirtildi. Eyleme, 2 Mart günü işçi eşleri de katıldı. Direniş sürerken kablo yüklü kamyonların fabrikadan çıkarılmak istenmesi üzerine, kadınlar barikat kurarak bunu engellemek istedi. Ancak polis ekipleri kadınları dağıttı. Yaralananlar oldu. Sürdürülen temaslar ve arabuluculuk çabaları sonucu taraflar 4 Martta anlaşmaya vardılar. Anlaşmaya varılması üzerine işçiler işbaşı yaptı. Anlaşma nedeniyle Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, Başbakan Yardımcısı Burhan Feyzioğlu, Vali Niyazi Akı, Emniyet Müdürü Haydar Özkın, Bölge Çalışma Müdürü Sabih Türsan ile sendika temsilcileri ve TİSK başkanının katıldığı bir tören düzenlendi. Kavel Kablo Fabrikası'ndaki direnişin sona ermesinin ardından 12 işçi tutuklandı. 52 işçi ile ilgili 5 ayrı dava açıldı. Bu işçilere, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefet, polise mukavemet, mesken masuniyetini ihlal ve benzeri suçlamalar yöneltiliyordu. 10 Haziran'da tutuklu 6 işçinin serbest bırakılmasından sonra işten atılmalar üzerine, fabrikanın kaplama dairesindeki 30 kadar işçi toplu halde iş bıraktı. Bu eylem nedeniyle duruma el koyan Sıkıyönetim, 6 işçiyi gözaltına aldı, 5□inin grev kışkırtıcısı olduğu ileri sürüldü. Grev ve toplusözleşme yasalarının henüz çıkmadığı ve grevin yasak olduğu bir dönemde yapılan bu direniş, Türkiye işçi sınıfı tarihinde dönüm noktasıydı. Eylemin grev hakkının verilmesini zorlayıcı niteliği, çalışma hayatını düzenleyen yeni yasaların çıkarılmasında önemli bir rol oynadı. 15 Temmuz 1963□te kabul edilen ve 24 Temmuz 1963□te yürürlüğe giren 275 sayılı Yasa'da yer alan ve yasadan önce yapılan grev nedeniyle haklarında takibat yapılan işçilerin davalarının düşmesine ilişkin madde, Kavel maddesi olarak bilinir.

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 29

birinin silahlı olması nedeni ile şirket zor kullanarak yolu açmayı başaramadı konu mahkemeye yansıdı. Ömerli-Yarımburgaz Demiryolu Grevi üç hafta sürdü. Aynı günlerde İzmit dolaylarında çalışan demiryolu işçileri de 9 Mart 1872 günü greve gittiler. Eylem sırasında greve katılan işçilerle şirketin müdürü arasında sert çatışmalar yaşandı. Bu gelişmeler üzerine Zaptiye Nezareti, olay yerine bir zaptiye bölüğü gönderdi. Gazete haberlerinde *Nazır Ethem Paşa*'nın da bizzat olay yerine gittiği bildiriliyordu. 13 Nisan tarihli La Turque gazetesinde yer alan bir haberde İzmit Demiryolu hattının yapımında çalışan Hırvat işçilerle ustabaşı arasında çıkan anlaşmazlık nedeni ile de işin bir süre durduğu bildirildi. [82]

ANSA Antibiyotik ve İlaç Fabrikası Grevi (*17.04.1989*): İzmit Köseköy' deki Deva Holding'e bağlı Ansa Antibiyotik İlaç Hammaddeleri Fabrikası'nda 17 Nisan 1989 tarihinde başlayan grev. Laspetkim-İş Sendikası ile işveren sendikası KİPLAS arasında 6 Aralık 1988 tarihinde başlayan toplu sözleşme görüşmeleri uyuşmazlıkla sonuçlanmıştı. Uyuşmazlık tutanağının hazırlanmasından sonra gelişmeleri protesto eden 125 işçi, 22 Mart 1989'ta toplu vizite eylemi ve yemek boykotu yaptı. 17 Nisan 1989'da başlayan greve ilişkin bir açıklama yapan Laspetkim-İş Sendikası Genel Başkanı Atilla İlmian "*İşveren bir milyar liralık malını soğuk hava deposunda aylarca bekletmeyi göze alıyor, ama grevin bitmesi için hiçbir yaklaşımda bulunmuyor*" dedi. Grev devam ederken fabrika yönetim kurulu, 29 Haziran 1990 günü fabrikayı tasfiye etme kararı aldı. Laspetkim-İş Sendikası, bu kararın yasadışı olduğu yönünde Kocaeli İş Mahkemesi'ne dava açtı. Grevci işçiler, 5 Ağustos 1990'da işverenin bu tutumunu protesto amacı ile açlık grevine başladı. 71 kişi ile devam eden grev, 30 Kasım 1990'da sona erdi.[83] Ansa Antibiyotik İlaç Hammaddeleri Fabrikası'nda 17 Nisan 1989'da başlayan grev iki yıla yakın bir süre devam ederek işyerinin kapanması ile sone erdi.[84]

BASTAŞ Ampul Fabrikası Grevi (*02.04.1973*): Philips ve Tefken Ampul Fabrikası şirketlerinin ortaklaşa İzmit-Köseköy' de kurdukları Bastaş Flüoresan Ampulleri Fabrikası'nda 2 Nisan 1973 tarihinde başlayan grev olayı. DİSK'e bağlı Maden-İş Sendikası'nın örgütlü olduğu işyerinde çalışan 117 işçi, özellikle ücret zammı ve kıdem tazminatı konularında çıkan toplu sözleşme uyuşmazlığı nedeniyle greve gitti. Grevin başlamasının ardından işverende lokavta gittiğini açıkladı. Taraflar arasında anlaşma uzun süre sağlanamadı, ancak anlaşmanın sağlanamaması üzerine gidilen uzlaştırma kurulu asgari saat ücretlerinin 350 kuruş olmasını, ücret zamlarının da 1. ve 2. yıllar için 125'er kuruş olarak ödenmesini önerdi. Diğer anlaşmazlık konusu kıdem tazminatlarına esas alınan sürenin 30 güne çıkartılmasını kabul etmedi. Grev, 20 Temmuz 1973'de sona erdi.[85]

BOMSAŞ, KARTONSAN, OLUMKSA, İpek Kağıt Eylem ve Grevleri (*10.11.1988*): İzmit Köseköy' de bulunan Bomsaş Kâğıt, Karamürsel'de kurulu İpek Kâğıt ve Olmuksa ile Kartonsan kâğıt fabrikalarında, Ekim 1988'de başlayan sakal bırakma eylemleri ile Olmuksa' da 10 Kasım 1988, diğer işyerlerinde 18 Kasım 1988'de başlayan grev ve eylemlerin tamamı. Türk-İş'e bağlı Selüloz-İş Sendikası'nın örgütlü olduğu 4 işyerinde çalışan işçiler işverenin toplu sözleşme görüşmelerinde takındığı tavrı protesto etmek amacı ile sakal bırakma eylemine başladılar. Aynı işyerlerinde çalışan bin 240 işçi bir süre sonra da greve gitti. 3 Ekim 1988'de Karamürsel'deki İpek Kâğıt Fabrikası ve Olmuksa işyerlerinde işverenin sözleşme masasında izlediği tavrı protesto eden 236 işçi, topluca sakal bırakma eylemine başladı. Sakal bırakma eylemi ile ilgili açıklama yapan İpek Kâğıt İşyeri Temsilcisi Hasan Uygun, sakal bırakma eylemine tüm işçilerin katıldığını belirterek "*Bizde sesimizi sakal bırakarak duyurmak istiyoruz*" dedi. Sakal bırakma eylemleri sürerken diğer yandan devam eden toplu sözleşme görüşmeleri uyuşmazlıkla sonuçlanıp uzlaşmaya gitti. Uzlaşmanın da olumsuz sonuçlanması üzerine Selüloz-İş Sendikası, 31 Ekim 1988 günü dört işyerinde grev kararı, işverende 1 Kasım günü lokavt kararı aldı. 10 Kasım 1988 günü 800 işçi Olmuksa' da, 18 Kasım günü 300 işçi İpek Kâğıt' ta, 60 işçi Bomsaş 'ta ve 80 işçide Kartonsan' da grevlerini başlattı. 18 Kasım 1988 günü Olmuksa Fabrikası'nda başlayan grev ile ilgili işçilere hitaben bir konuşma yapan Selüloz-İş Sendikası Genel Teşkilatlanma Sekreteri Ali Şahin "*Özel kâğıt fabrikalarında ilk grevimiz Olmuksa' ya nasip oldu. İstediklerimizi elde edinceye kadar greve devam edeceğiz*" dedi. Grevler 23 Kasım 1988 tarihinde tarafların anlaşmasıyla sona erdi.[86]

CHRYSLER Fabrikası Lokavtı *(14.02.1970)*: Kocaeli Gebze'de kurulu Chrysler Otomobil Fabrikası'nda 14 Şubat 1970'te uygulamaya konulan lokavt kararı. Türk-İş'e bağlı Türkiye Metal-İş Federasyonu üyesi Otomobil-İş Sendikası'nın işverenle üyesi bulunan 610 işçi adına sürdür-

---

[82] Baydar, O. Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi cilt:1 Sahife: 67-68-Frankfurt-1982'den aktaran a.g.m. Cilt: 3 sahife 488; a.g.m. Cilt: 2 sahife 29.
[83] a.g.m. 1.Cilt Sahife: 70
[84] a.g.m. 2.Cilt Sahife: 312
[85] a.g.m. 1.Cilt Sahife: 132
[86] a.g.m. 1.Cilt Sahife: 187

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 30

düğü toplu sözleşme görüşmelerinde anlaşmaya varılamaması üzerine sendikanın grev kararı almasından önce işveren lokavta gitti. Görüşmeler sırasında işveren sendikanın 40 saatlik çalışma süresi ve disiplin kurulu oluşturulması gibi taleplerine karşı çıkmıştı. 6 Mart 1970 günü fabrikada çalışan bir grup işçi Chrysler'ın Taksim'de bulunan ofisine giderek 14 günlük ücret alacaklarının kendilerine ödenmesini istediler, işveren bu talebi reddetti; Ancak grev 30 Nisan günü tekrar bir araya gelen tarafların anlaşması sonrasında sona erdi. Sendika talep ettiklerinin çok üzerinde haklar elde etti, 24 Temmuz'un İşçi Bayramı olarak kutlanması ve tatil günü sayılması dahi sağlandı. Toplu sözleşmenin imzalanmasından sonra bir açıklama yapan Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç "*Grev yapsaydık, bu kadar ileri haklar alamazdık. Lokavtla işvereni yere serdik, bu diğer işverenlere ibret olsun*" dedi ve işçiler, 5 Mayıs 1970 günü işbaşı yaptılar.[87]

Çelik Halat Fabrikası Grevi (*06.10.1974*): İzmit Köseköy'de kurulu bulunan Çelik Halat Fabrikası'nda 6 Ekim 1974'te başlayan grev. İşyerinde örgütlü olan Türk-İş'e bağlı Türk Metal Sendikası'na üye 320 işçi, sendika ile işveren arasındaki toplu sözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine sendika grev kararı aldı. Grev nedeni ile İzmit'e gelen Türk-İş 1. Bölge Temsilcisi Ziya Hepbir, Çelik Halat'taki greve işverenin katı tutumunun yol açtığını öne sürerek, işverenin uzlaştırma kurulu toplantılarına da katılmadığını söyledi. Üç aydan fazla süren Çelik Halat Grevi, 9 Ocak 1975'te imzalanan iki yıllık bir toplu sözleşme ile sona erdi. İşçiler imzalanan sözleşmeye göre *%100* oranında bayram ve tatil zammının yanı sıra yemek paralarında, doğum, ölüm ve eğitim yardımlarında da artışlar sağlandı.[88]

Darıca Arslanköy Çimento Fabrikası Yemek Boykotu Ve Açlık Grevi (05.01.1962): İzmit Darıca'da bulunan Arslanköy Çimento Fabrikası'nda 5 Ocak 1962'de yapılan yemek boykotu ve açlık grevi eylemi. Fabrikada çalışan 450 işçiden 300'ü üye oldukları bağımsız Darıca Çimento Fabrikası İşçileri Sendikası Başkanı Hüseyin Akkaya'nın işine son verilmesi üzerine yemek boykotuna gitti. İşçilerin eyleminin yanı sıra sendika yönetim kurulu üyeleri de açlık grevine başladılar. İşverenin fabrikadaki çalışmasına ve işine son verilen sendika başkanının yeniden işe alındığını açıklaması üzerine eylemlerine son veren işçiler 6 Ocak 1962 günü tekrar işbaşı yaptılar.[89]

Deniz Nakliyat Grevi (20.10.1971): Denizcilik Bankası Deniz Nakliyatı TAO Genel Müdürlüğü işyerlerinde ve gemilerinde 20 Ekim 1971'de başlayan, ancak İstanbul, Kocaeli ve Zonguldak bölgesindeki uygulamanın Sıkıyönetim Komutanlıkları tarafından durdurulması üzerine bu iller dışında kalan diğer yedi gemide uygulanan grev. Türk Deniz Ulaş-İş Federasyonu'na bağlı Deniz Ulaş-İş Sendikası tarafından yürütülen ve toplamda 2 bin gemi adamını, personeli ve hizmetliyi kapsayan toplu sözleşme görüşmelerinde çıkan uyuşmazlık nedeniyle sendika 4 Ağustos günü grev kararı almış, ancak uygulamaya koymamıştı. İstanbul, Kocaeli ve Zonguldak bölgesi Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından durdurulan grev Bandırma'da *Büyük Reşit Paşa*, Samsun'da *Kars* ve *Malatya*, Hopa'da *Elazığ;* Mersin'de *General Ali Fuat Cebesoy*, *General Zeki Doğan* ve *Yozgat* gemilerinde 219 gemici tarafından uygulanabildi. Gemilerde sürdürülmekte olan grev, Bakanlar Kurulu'nun aldığı 30 gün süreli erteleme kararı üzerine 23 Ekim 1971 günü kaldırıldı.[90]

Deniz Nakliyat Grevi (*17.09.1974*): Denizcilik Bankası Deniz Nakliyat TAO'ya bağlı gemilerde 17 Eylül 1974'te başlayan grev. Şirkete bağlı şilep ve tankerlerde çalışan gemi adamları Türk-İş'e bağlı Deniz Ulaş-İş Sendikası ve Deniz Nakliyat şirketi arasında toplu iş sözleşmesi görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve gittiler. Sendikanın almış olduğu grev kararının uygulanması ise daha önceden iki kez Bakanlar Kurulu kararı ile ertelenmişti. Greve ilk gün 13 gemide başlandı. Bu gemiler ve demirli oldukları limanlar şunlardı; Karadeniz Ereğlisi Limanı *Rize, Kastamonu*, Zonguldak Limanı *Kars*, Samsun Limanı *Erzurum, Kenan, Erdemir;* Kocaeli Limanı *Adıyaman*, Ordu Limanı Büyük Reşit Paşa, Yarımca Limanı *Malazgirt, Garzan* ve İPRAŞ Limanı *Gaziantep* ve *Batman*'dı. Greve İzmit Körfezi'nin çeşitli yerlerinden katılan dört tankerden Gaziantep 46 mürettebatı ile İPRAŞ Rafinerisi'nde, Malazgirt 16 mürettebatı ile PETKİM'de, Garzan 37 mürettebatı ile Yarımca Mobil Tesisleri önünde bulunuyordu. Grevin başlaması ile İzmit Körfezi'nde bulunan dört tankerin iskelelere bağlı olması nedeni ile hem o gemilerin hem de diğer grev dışında bulunan ticari gemilerinde yükleme-boşaltma işlemleri de durduruldu. Grev dışında bulunan diğer ticari gemilerin mağduriyetlerinin engellenmesi adına Kocaeli Sulh Hukuk Mahkemesi, İpraş Rafinerisi İskelesi'nde bağlı bulunan Batman tankeri ile Yarımca Mobilde bulunan Garzan Tankeri 'nin açığa alınması kararı çıktı. Ancak Sendikanın İstanbul'da bulunan genel merkezine kararın tebliğ edilememesi nedeni ile durumda değişiklik olmadı. Yarımca'da da limana ham petrol getiren gemilerin yanaşamaması nedeni ile yükleme-boşaltma işlemleri tamamen durdu. Dönemin Ulaştırma Bakanı Ferda Güley, anlaşmaz-

[87] a.g.m. 1.Cilt Sahife: 209-210
[88] a.g.m. 1.Cilt Sahife: 229
[89] a.g.m. 1.Cilt Sahife: 258
[90] a.g.m. 1.Cilt Sahife: 278

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 31

lığa müdahale ederek bir anlaşma zemini sağlamaya çalıştı. Bakan Güley, 30 Eylül 1974 günü açıklama yaparak anlaşmanın sağlandığını açıkladı. Bunun ardından 2 Ekim 1974 günü 2 bin 634 çalışanı kapsayan yeni toplu iş sözleşmesi imzalandı.[91]

DİSK Üyesi Sendikaların İki Saatlik İş Bırakma Eylemleri *(20.03.1978)*: DİSK'in 20 Mart 1978'de düzenlediği iki saatlik iş bırakma eylemi. 16 Mart 1978'de İstanbul Üniversitesi'nin önünde altı öğrencinin bombayla katledilmesini protesto amacıyla DİSK'e bağlı binlerce işçi, saat 08-10 arasında iki saat süreyle iş bıraktı.[92] Eyleme DİSK dışındaki bazı sendikaların yanı sıra çok sayıda kitle örgütünün üyeleri ve öğrencilerde katıldı. Eylem Türk-İş'e bağlı Hava-İş Sendikası tarafından da desteklendi. 20 Mart 1978'de sabah saat sekizde başlayan eylem nedeni ile başta İstanbul, Ankara, İzmir ve Kocaeli olmak üzere birçok şehirde belediye hizmetleri durdu; sular akmadı, elektrikler kesildi, otobüsler çalışmadı.[93] Elektrik kesintileri nedeni ile TRT yayınlarında da aksamalar oldu.[94] Eylem sırasında Türkiye'nin çeşitli yerlerinde protesto gösterileri düzenlendi. Konuşmalar yapıldı, konuşmacılar katillerin derhal bulunmasını istiyorlardı. Eyleme Denizli, Uşak, Balıkesir, Adana, Eskişehir, Antalya ve Bandırma'da da çok sayıda işçi katıldı; buralarda herhangi bir olay yaşanmadı. Gösteriler nedeni ile Kocaeli'nde 35, Karadeniz Ereğlisi'nde 15 kişi gözaltına alındı.[95]

Gazal Gaz Aletleri Sanayi Grevi (27 Temmuz 1979): Kocaeli Yarımca'daki Gazal Gaz Aletleri A.Ş. Fabrikası'nda 27 Temmuz 1979'da başlayan ve 11 Ağustos 1979'a kadar 17 süren grev. Fabrikada örgütlü bulunan Bağımsız Otomobil-İş Sendikası'nın işyerinde çalışan 550 işçi için oturduğu toplu iş sözleşmesi görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve gitme kararı aldı. Bağımsız Otomobil-İş Sendikası ile MESS arasında 24 Nisan'da başlayan toplu iş sözleşmesinin anlaşmazlığı sonrasında uzlaşma kuruluna gidilme kararı alınmıştı. Uzlaşma kurulunun kararını sendikanın kabul edilemez bulması sonrasında 12 Temmuz günü grev kararı alındı. Tamamı 17 gün süren greve 550 işçinin tamamı katıldı; 11 Ağustos 1979 tarihinde imzalanan toplu iş sözleşmesi ile Gazal A.Ş. işçileri saat ücretlerine birinci yıl için 9,00 lira; ikinci yıl için 9,25 lira zam yapıldı.[96]

Genel-İş İzmit Belediyesi Grevi (07.06.1978): DİSK'in 22-26 Aralık 1977'de toplanan 6.Genel Kurulu'nda Abdullah Baştürk, genel başkanlığa seçilmişti. Aynı dönemde imzalanma ve toplu iş sözleşmesi aşamasına gelinen toplu sözleşmelerde uyuşmazlık aşamasına sıkça gelinmeye başlanmıştı. Dönem içinde Genel-İş Sendikası, 19 işyerinde grev uygulamasında bulundu. Bunlar Geyve, Bitlis, Seydişehir, Ordu, Niğde, İzmir Gültepe, Osmaniye, Adapazarı, Orhangazi, Darıca, Gemlik, Mihalıççık, Tuzla, Afyon ve Burdur Belediyesi olarak kayıtlara geçti. Aynı grevler ile birlikte başlayan Ankara Yeşiltepe Kooperatifi Grevi ilk kapılar grevi olarak tarihe geçti. Genel-İş Sendikası bu dönem sonrasında 1978-1980 döneminde 44 grev uyguladı. Bunlardan en önemlileri 15 Temmuz 1978'de Isparta Belediyesi'nde başlayıp 591 gün süren grev ve İzmit Belediyesi'nde 7 Haziran 1978'de, 6 Şubat 1979'da ve 3 Mayıs 1979'da uygulanan grevlerdir.[97]

Genoto ve Çelik Montaj İşçileri İle Dayanışma Mitingi (12.01.1971): İzmit Gebze ve Kadıköy arasında kurulu metal iş kolunda faaliyet gösteren işyeri ve fabrikalarda çalışan işçilerin 12 Ocak 1971'de destek ve dayanışma amaçlı yaptıkları miting. Bölgede bulunan 29 işyerinde çalışan yaklaşık 8 bin işçi, Genoto ve Çelik Montaj Fabrikalarında işine son verilen 420 işçiyle dayanışma amacıyla oturma eylemine başladı. İşçiler aynı gün bir yürüyüş ve mitingde düzenlediler. Otomobil-İş Sendikası'nın örgütlü bulunduğu Genoto Fabrikası'nda işverenin lokavta gitmesi üzerine 264 işçinin iş akdine son verilmişti. Çelik Montaj Fabrikası'nda da 154 işçinin işlerine son verilmişti. Bu durumu protesto etmek amacıyla çalıştıkları işyerlerinde önce oturma eylemi yapan binlerce metal işçisi, daha sonra araçlarla Genoto Fabrikası önüne gelerek Ankara Asfaltı yolu ile Kadıköy'e kadar yürüdüler ve burada bir miting yaptılar. Kadıköy'deki mitingde yapılan konuşmalarda, işkolunda son günlerde piyasadaki durgunluk gerekçesiyle işten çıkarılan işçi sayısının bin 500'ü bulduğu vurgulandı.[98]

---

[91] a.g.m. 1.Cilt Sahife: 278-279
[92] Hürriyet Gazetesi 17 Mart 1978 "İki saatlik boykot"; Tercüman Gazetesi 17 Mart 1978 "DİSK'ten uyarı boykotu"; Milliyet Gazetesi 18 Mart 1978 "Altı öğrencinin katiline iki saatlik boykot".
[93] Cumhuriyet Gazetesi 21 Mart 1978 sahife:3 "İhtar Direnişi"; Hürriyet Gazetesi 21 Mart 1978 "Cinayetlere İhtar Boykotu", Aydınlık Gazetesi 21 Mart 1978 "İhtar direnişi başarıyla yapıldı" ve "Yüz binler cinayetlere yeter dedi" başlıklı haber özeti.
[94] Sakarya Akşam Haberleri Gazetesi 22 Mart 1978 sahife: 1 ve 3 "TRT yayınlarında aksama oldu" başlıklı haber.
[95] a.g.m. 1.Cilt Sahife: 419-420
[96] a.g.m. 1.Cilt Sahife: 435-436
[97] a.g.m. 1.Cilt Sahife: 4449-450-451-452'den özetle.
[98] a.g.m. 1.Cilt Sahife: 468

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 32

Gebze Belediyesi İşçileri Direnişi (10 Haziran 1994): Gebze Belediyesi'nde 10 Haziran 1994'te başlayan direnişleri. 27 Mart 1994 Genel Mahalli Seçimleri' nde Gebze Belediye Başkanlığını kazanan Refah Partili Ahmet Penbegüllü[99], 10 Haziran 1994 tarihinde 653'ü belediye işçisi, 80'i belediye memuru olmak üzere toplam 733 belediye çalışanını işten çıkardı. Gerekçesiz olarak ve çalışanlara tebliğ edilmeden yapılan işten çıkarma, işlere son verilen işçi ve memurların listesinin belediye binasına asılması ile ilan edildi.[100] Belediye Başkanının bu hareketi "*Gebze Direnişi*" olarak bilinen eylemin başlamasına neden oldu. Direnişe sadece işten çıkartılan işçiler ve memurlar değil belediyenin tüm çalışan personeli dâhil oldu ve katıldı. Direniş ilk gününden itibaren önemli olaylara sahne oldu. Türkiye kamuoyunun ve medyasının geniş ilgisi ile karşılandı. Eylem kitle örgütlerinin olduğu kadar işçi ve memur kuruluşlarının da büyük sempatisini kazandı, onlardan büyük maddi destekler ve moral aldı; yerel halk ve esnaftan da ilgi ve yardım gördü. Eyleme destek veren Gebze'deki kitle örgütleri ve esnaf, direnişçilerin ve sendikanın yanında olduklarını bildirdiler. Refah Partisi'nin meclis üyeleri ve belediye başkanı işgal altına alınan belediye binasında mahsur kaldılar ve polis nezaretinde binadan çıkartılabildiler. DİSK Genel Başkanı Kemal Nebioğlu ve Genel-İş yöneticileri direniş başlar başlamaz Gebze'ye geldiler ve Başkan Ahmet Penbegüllü ile görüştüler ancak olumlu sonuç alınamadı. Direnişin 21.günü olan 30 Haziran 1994'te belediye binası ve direniş alanının etrafı yaklaşık 200 asker ve bin dolayında polis ve özel tim görevlisi tarafından kuşatılarak alanın araması yapıldı; o günden sonra direnişçiler polis kuşatması altına alındı. 9 Temmuz 1994'te İçişleri Bakanı Nahit Menteşe, Gebze'ye geldi ve "*Şeriatın kestiği parmak acımaz, direniş bitecek"* dedi. Bu sözler direnişi bitirmeye yönelik sözler olarak değerlendirildi ve direnen işçi sayısı her geçen gün azalmaya başladı ve 31 Temmuz 1994 Pazar günü sabaha karşı yaklaşık 5 bin polis tüm Gebze'yi kuşattığında direnişçi sayısı 60-70 kişi kadardı; aynı gün direniş sona erdi. İşten çıkartılanlar belediyedeki işlerine dönmedi.[101]

İzmit Belediyesi Grevi (06 Şubat 1979): Yaklaşık bin 500 işçinin çalıştığı İzmit Belediyesi'nde 6 Şubat 1979 tarihinde başlayan grev. İzmit Belediyesi işyerlerinde örgütlü DİSK Genel-İş Sendikası'na üye bin 300'e yakın işçilerin toplu iş sözleşmesi görüşmelerinden uyuşmazlık sonucu alınması ardından alınan grev karı uygulamaya konuldu. Grev devam derken, 15 Mart'ta çalışmak isteyen işçiye grevciler arasında meydana gelen çatışmada bir kişi yaralandı ve olaylara müdahale eden güvenlik güçleri toplamda 7 kişiyi gözaltına aldı. İşbaşı yapmak isteyen ve bu nedenle baskı gördüklerini ileri süren işçilerin miting başvurusu Kocaeli Valiliği tarafından reddedildi. İzmit Belediye Başkanı 10 Mayıs 1979'da yaptığı açıklamada "*Çalışmak isteyen işçilerin hayatlarını güvenceye alabilmek"* için tüm belediye hizmetlerinin durdurulduğunu açıkladı. Eylem nedeni ile İzmit'te salgın hastalıklarda artış görüldüğü öne sürüldü. Grev, 151. günü, 6 Temmuz'da Bakanlar Kurulu tarafından ertelendi. 7 Temmuz'da da taraflar arasında anlaşma sağlandı. DİSK Genel-İş Sendikası İzmit Şubesi Başkanı Nafiz Bostancı, toplu sözleşme hükümlerinin yerine getirilmediğini öne sürek ölüm orucuna başladığını açıkladı.[102]

İzmit Demokrasi Mitingi (26.09.1992): Dönemin hükümetinin demokratikleşme konusunda vaatlerini yerine getirmesini sağlamak ve demokratikleşme paketini geri çekmesini protesto etmek amacı ile DİSK tarafından İzmit'te 26 Eylül 1992 günü düzenlenen miting. İzmit'te düzenlenen

---

[99] Ahmet Penbegüllü 1950 yılında Tokat'ta doğdu. İlk orta ve lise tahsilini Tokat'ta yaptıktan sonra Ankara Üniversitesi Mühendislik Fakültesi İnşaat Mühendisliği bölümünde öğrenim gördü. 1968 yılında iş hayatına atıldı. Önce Nevşehir'de Sağlık Bakanlığı bünyesinde Çevre Sağlığı Teknisyeni olarak devlet memurluğuna başladı. Aynı görevde Tokat ve Ankara'da memurluğa devam etti. Daha sonra Ankara'da İller Bankası Genel Müdürlüğü'ne İnşaat Mühendisi olarak çalıştı. Askerlikle birlikte toplam 10 yıl devlet memurluğunda kaldı. 1978'de askerliğini Erzurum Hasankale'de yedek subay olarak tamamladı. Askerlik sonrası memleketi Tokat'ta 11 yıl inşaat mühendisliği, proje müellifliği ve müteahhitlik yaptı.1989'da İstanbul'a taşındı. 2 yıl İstanbul'da ve 4 yıl da Gebze'de inşaat mühendisliği ve müteahhitlik yaptı. 1991 yılında Gebze'ye geldi. Refah Partisi Gebze İlçe Başkanlığı yaptı. Başkanlığının ilk yılında 1994 Yerel Seçimlerinde, Refah Partisi'nden Gebze Belediye Başkanlığı'na seçildi. 1999 yılında yapılan yerel seçimlerde bu kez kapatılan RP yerine Fazilet Partisi'nden tekrar Belediye Başkanı seçildi. Gebze Güreş İhtisas Kulübü'nü kurdu ve başkanlığını yaptı. Bu kulüple Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası'nı ülkemize getirdi.2 kez Türkiye Lig şampiyonluğunu elde etti. Kadrosunda birçok Dünya ve Avrupa şampiyonu sporcu barındırdı. Bir dönem Gebzespor'a başkanlık yaptı. Gebze Belediyesi Atletizm takımı ile Türkiye 2.'liğini Gebze'ye getirdi.2001 yılında hakkındaki birçok suçlamalar sebebi ile DGM tarafından tutuklanarak Kartal Cezaevine konuldu.1 yıl 1 ay tutuklu kaldıktan sonra 2002 yılında tahliye edildi ve 2003 yılında da hakkındaki tüm davalardan beraat etti. Yeniden görevine dönen başkan Ahmet Penbegüllü 2004 yerel seçimlerinde yeniden aday gösterilmeyince siyasete bir süre ara verdi. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Mahalli İdareler Genel Koordinatörlüğü görevine getirildi. Rahatsızlanarak bu göreve ara verdi. Ahmet Penbegüllü 22 Temmuz Genel Seçimlerinde Ak Parti Kocaeli Milletvekili aday adayı oldu. 22 Temmuz seçimlerinden kısa bir süre sonra, 31 Ağustos 2007'de hayata veda etti.

[100] Hürriyet Gazetesi 12 Haziran 1994 "Gebze Belediyesi'nde 733 işe son verme", a.g.m. 1.Cilt Sahife: 437.

[101] a.g.m. 1.Cilt Sahife: 437-438'dan özet; Serhat Salihoğlu/Genel-İş Gebze Şubesi, Direniş Günlüğü ve Haber Bülteni; Genel-İş Emek, Haziran 1994 Sayı: 16 sahife: 6

[102] a.g.m. 2.Cilt Sahife: 181.

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 33

mitinge çeşitli sendika ve demokratik kitle örgütlerine üye binlerce işçi ve yönetici/üye katıldı. DİSK'in 12 Eylül'den sonra düzenlediği bu ilk miting, Eski Sanayi Mevkii'nden Anıtpark'a kadar yaklaşık bir kilometrelik yürüyüşle başladı. İzmit girişlerinde şehir dışından gelen otobüsler polis tarafından tek-tek arandı. Topluluk DİSK ve üye sendikaların bayrakları ile "Gerçek demokrasi istiyoruz", "*12 Eylül Anayasasına Hayır", "Sendika seçme özgürlüğü-referandum", "İşçi kıyımına son"* yazılı pankartlar taşıdı. Mitinge katılan bağımsız Laspetkim-İş ve Otomobil-İş Sendikası ile memur sendikaları ve demokratik kitle örgütleri de alandaki yerlerini aldılar. SHP'li milletvekili ve yöneticilerin de katıldığı mitingde konuşan DİSK Genel Başkanı Kemal Nebioğlu, hükümetin demokratikleşme paketini geri çekmesini eleştirdi ve 12 Eylül'den kalan bin 500 dolayında yasa ve yönetmeliğin hala yürürlükte olduğunu belirtti. Nebioğlu ayrıca Türk-İş ve Hak-İş'e seslenerek "*Eğer demokrasiye saygıları varsa gelsinler referandum hakkını birlikte savunalım*" diyordu. Mitinge katılanlar daha sonra olaysız bir şekilde miting meydanından ayrıldı.[103]

İzmit İşçilerinin Bir Günlük Sessiz Yürüyüşü (16 Aralık 1961): Dönemin hükümeti ve bakanlıkları tarafından hazırlanan çalışma yasalarının aldığı tepki sonrasında İzmit'te 16 Aralık 1961'de yapılan işçi yürüyüşü. İzmir ve Ankara'daki işçilerin ardından İzmit'te de 12 işçi sendikası, yaklaşık beş bin işçinin katıldığı sessiz bir yürüyüş düzenlendi. Yürüyüşe katılan sendika üyesi olan ve olmayan işçiler Türk Bayrağı ile Atatürk resminin yanı sıra "*Ekmeğimize katık istiyoruz", "Kemerlerde sıkacak delik kalmadı", "Grevsiz sendika, fitilsiz lambaya benzer"* ve *"Tek taraflı tasarruf olmaz"* yazılı dövizler taşıdılar. Önce SEKA'ya gelen işçiler, daha sonra Atatürk Anıtı önünde saygı duruşunda bulundular. Şehir caddelerinden geçerek *İzmit İşçi Sendikaları Birliği*'ne[104] gidildi ve olaysız dağılındı.[105]

İzmit Klor Alkali Fabrikası Grevi (25 Haziran 1965): İzmit'teki Tarım Koruma İlaçları A.Ş. Klor Alkali Fabrikası'nda 25 Haziran 1965'te başlayan grev ve 10 Temmuz1965'te yapılan yürüyüş. O dönemde Türk-İş'e bağlı olan Kimya-İş Sendikasının yaptığı toplu iş sözleşmesi çağrısına işverenin uymaması nedeni ile işyerinde çalışan 563 işçiden 350'si greve gitti. Bölge Çalışma Müdürlüğü kararı ile 104 işçinin greve katılmama kararı alındı; 46 işçi greve katılmadı. Fabrikada çalışan 73 mühendis ve teknik elemanda çalışmaya devam etti. Greve ilişkin görüşlerini belirten sendika çevreleri işverenin uzlaşmaz tutumunda Kimya-İş yöneticilerinin Türkiye İşçi Partisi (TİP) üyesi olmalarının etkisi bulunduğunu öne sürdüler. Grev kararının ardından işverenin talebi üzerine yapılan grev oylamasında oylamaya katılan 496 işçiden 342'si grev lehine oy kullanırken, 154 işçi greve hayır dedi. Tarım Koruma İlaç Fabrikaları AŞ'deki grev süresince işçilerle işveren arasında çeşitli olaylar yaşandı. 29 Haziran'da işverenin misafiri olduğunu iddia ettiği kişileri

---

[103] a.g.m. 2.Cilt Sahife: 181.

[104] İZMİT (KOCAELİ) İŞÇİ SENDİKALARI BİRLİĞİ: 21 Kasım 1954'te İzmit'te kurulan Türk-İş üyesi işçi sendikaları birliği. Birliğin kurucu sendikaları Taşliman Aslan Çimento Sanayi Fabrikası İşçileri Sendikası, Kocaeli Yapı İşçileri Sendikası, Kocaeli Akaryakıt İşçileri Sendikası, İzmit Makine ve Teknik İşçileri Sendikasıydı. Birliğin ilk tüzüğünde "milli bir teşekkül" olduğu, siyasi faaliyette bulunamayacağı, herhangi bir siyasi teşekkülün faaliyetlerine vasıta olamayacağı, milliyetçiliğe ve milli menfaatlere aykırı hareket edemeyeceği hükümleri yer alıyordu. Tüzükte ayrıca birliğin Türk-İş üyesi olduğu belirtilmekle birlikte, Çalışma Bakanlığı 25 Aralık 1954 tarihli yazısıyla üyeliğin henüz gerçekleşmediğini bildirerek bu maddenin tüzükten çıkartılmasını istedi. Ayrıca birlik üyesi sendikalardan Kocaeli Yapı İşçileri Sendikası ile İzmit Makine ve Teknik İşçileri Sendikası'nın iltihak kararlarının yürürlükteki mevzuata aykırı bir biçimde alınması nedeni ile bu sendikaların birlikten ihracının gerektiğini belirtti. Bu talepler üzerine kurucu iki sendikanın ihracı 16 Nisan 1955'de gerçekleştirildi. (Bu bilginin alındığı kaynağın bir başka bölümünde 29 Ekim 1946 tarihinde Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları törenine katılan 1946 yılı Haziran ayında Kocaeli Selüloz Sanayi İşçileri Sendikası, Kocaeli Nakliye İşçileri Sendikası, Kocaeli Akaryakıt İşçileri Sendikası tarafından kuruluş kararı alınan sendikalar birliği. Birliğin kuruluş başvuru evraklarının dışında adı geçen sendikaları dışında Tesviye İşçisi İdris Erdinç, Tesviye İşçisi Mehmet Ayla, Terzi Ali Kırsever, Tesviye İşçisi Fethi Çetin ve Elektrikçi Osman Esen'in de imzaları bulunuyordu. a.g.m. 1.Cilt Sahife: 173.) Birliğin 8 Nisan 1956'daki genel kurulunda İbrahim Çektin, Sadi Gülerman, Mehmet Sevim, Salih Güngörmez, Kadir Tunalı, Rezzak Çevik, Necati Cansever, İsmail Ergin, Nuri Altın, Muharrem İğdir, Nuri Güçlü, Abdullah Ata, Bahattin Köksal, Ali Kasırga, Sadettin Kınay ve Hayri Atken yönetim kurulu üyeliklerine seçildiler. Daha önce birlikten ayrılmak zorunda kalan İzmit Makine ve Teknik İşçileri Sendikası 23 Temmuz 1955'teki genel kurulda birliğe üye olma kararı alındı. Kocaeli Yapı İşçileri Sendikası'nın da üyeliği aynı genel kurulda karara bağlandı. Yine bu dönemde Gölcük Tersaneler İşçileri Sendikası, SEKA Elektroşimi İşçileri Sendikası ve Hereke Dokuma İşçileri Sendikası birliğe üye oldular. 9 Aralık 1955-22 Kasım 1957 tarihleri arasındaki Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan'ın Dönemi'nde Türkiye'deki sendika birliklerinin kapatılması istemi ile açılan dava birlikler lehine sonuçlandı. Birliğin 24 Ağustos 1958'deki genel kurulunda alınan kararla Türk-İş'e üye olundu. Aynı genel kurulda başkanlığa İbrahim Çektin, ikinci başkanlığa Sadi Gülerman ve Necati Cansever seçildi. 11 Aralık 1960'taki genel kurulda yönetimde değişiklik olmadı. Bununla birlikte özellikle 1962'den sonra birliğin işlevlerini yerine getiremediği ve gücünün giderek azaldığı gözlendi. Çalışma Bakanlığı, 1966'da Kocaeli Valiliği'ne başvurarak 1961'den bu yana birliğin faaliyetlerine ilişkin bilgi alınamadığını bildirdi ve durumun incelenmesini istedi. Birliğin dosyası Kocaeli İş Mahkemesi'nin 23 Eylül 1971 tarihli kararı ile işlemden kaldırıldı. (a.g.m. 2.Cilt Sahife: 273)

[105] a.g.m. 2.Cilt Sahife: 181.

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 34

içeri sokmak istemesi üzerine çıkan olaylarda Avni Erakalın, Hikmet Çefne ve Naci Mete adlı sendikacılar gözaltına alındı ancak savcılık daha sonra sendikacıları serbest bıraktı.[106] 3 Temmuz 1965 günü işçilerin işyerine hammadde sokulmasını engellemek istemesi nedeni ile çıkan olaylarda Kimya-İş Sendikası İzmit Şubesi Başkanı Naci Uğur ve beş grev gözcüsü gözaltına alındılar. Bu arada Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar ve İstanbul Milletvekili Rıza Kuas[107] grevci işçileri ziyaret ederek grevi desteklediklerini açıkladılar. 5 Temmuz'da fabrikaya 830 ton hammadde tuz getiren bir geminin jandarma koruması altında boşaltılması istenmesi üzerine işçiler denize atlayarak gemiye çıktı ve boşaltma işlemini engellediler. Olay sırasında işverenin denize sudkostik boşaltan boruların vanasını açarak bazı işçilerin yanmasına neden olduğu iddia edildi. Olaylar daha da artınca ortamın gerginleşmesini engellemek üzere Kocaeli Emniyet Müdürü arabulucu olarak devreye girdi, olaylardan hemen sonra 26 işçi daha greve katıldı. Olaylı grev sürerken Kimya-İş hükümetten anlaşmazlığın çözümü için arabuluculuk yapmasını istedi. Sendikanın başvurusuna telefonla verilen cevapta Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel'in arabulucu seçmekle görevlendirildiği bildirildi. Bu arada grev meydanında çıkan olaylar sırasında 14 kişi yaralanırken dokuz kişi ile birlikte Kimya-İş Sendikası danışmanlarından Bahattin Kocamanoğlu'da gözaltına alındı. Kimya-İş Sendikası 10 Temmuz'da kendilerine yapılan baskıları protesto etmek üzere bir yürüyüş düzenledi. Yürüyüşe 20'den fazla sendikaya üye 3 binden fazla işçi katıldı. Çeşitli sloganlar atıldı ve "*Grev işçinin parası, sendikanın yarası", "Sermaye diktatörlüğü istemiyoruz" ve "Kanunları çiğneyenler 27 Mayıs'ı hatırlayın*" gibi sloganların yer aldığı pankartlar taşındı. Türk-İş 1.Bölge Temsilciliği 14 Temmuz'da anlaşmazlığın çözümlenmesi için Türk-İş Grev Koordinasyon Heyeti'nin hükümetçe arabulucu seçilen Sanayi Bakanı Ali Naili Erdem'le görüşmesine karar verdi. Ancak taraflar arasında yapılan görüşmelerde olumlu sonuç almak mümkün olmadı. Grev 11 Ağustos 1965 günü baskılarla kırıldı.[108]

Yol-İş Sendikası Grevi (20 Eylül 1995): Türk-İş'e bağlı Yol-İş Sendikası'nın örgütlü olduğu karayolları işyerlerinde çalışan işçiler 20 yıl aradan sonra 20 Eylül 1995 günü ilk defa greve çıktılar. 1995 yılı kamu kesimi toplu iş sözleşmelerinde işveren sendikası Kamu-İş ile görüşmelerin uyuşmazlık ile sonuçlanması üzerine birçok sendika gibi Yol-İş Sendikası da grev kararı almıştı. Greve Zincirlikuyu'daki Karayolları 17.Bölge Müdürlüğü ve Küçükyalı'daki 1.Bölge Müdürlüğü'nde çalışan 2 bin 600 işçi ile İzmir Karayolları Bölge Müdürlüğü'nden 2 bin işçi katıldı. Greve, Gelibolu, *Kırklareli, Adapazarı, Kocaeli'*nde de bulunan toplam 19 işyerinde çalışan sendikalı üyelerde dâhil oldu. Grev, DİSK, Harb-İş ve Aras Kargo işçileri tarafından da desteklendi. Arabulucuların araya girmesi sonucunda yapılan görüşmeler sonucunda karşılıklı anlaşma sağlandı. İmzalanan toplu iş sözleşmesi ile işçiler 1995 yılı için %25,28; 1996 yılı için %29,8 oranında ortalama yıllık artış ücret zammı almaya hak kazandı ve grev 1 Kasım 1995 günü sona erdi.[109]

Çimse-İş Sendikası Grevi (15 Ekim 1995): 1995 yılı kamu kesimi toplu iş sözleşmelerinde işveren sendikası Kamu-İş ile görüşmelerin uyuşmazlık ile sonuçlanması üzerine birçok sendika grev kararı almıştı. Bu sendikalardan biri de Türk-İş'e bağlı çimento fabrikalarında örgütlü Çimse-İş Sendikası idi. Sendikanın örgütlü olduğu Kocaeli'ndeki Yarımca Porselen ve Çitosan işyerlerinde de greve gidildi. Greve çıkılan Yarımca Porselen AŞ'de 563 İŞÇİ, Çitosan'da da 3 bin 300

---

[106] Hürriyet Gazetesi 30 Haziran 1965 "Kocaeli Tarım Koruma Grevi'nde 3 Sendikacıya Gözaltı" 5.sahife. Sakarya Akşam Haberleri Gazetesi "Komşuda üç gözaltı" sahife: 3; a.g.m. 2.Cilt Sahife: 181.

[107] Rıza Kuas: (Adapazarı 1926-İstanbul 1981) Sendikacı, Lastik-İş Sendikası Genel Başkanlarından, DİSK Yürütme Kurulu Üyelerinden, 1965-1973 yıllarında Türkiye İşçi Partisi Milletvekili. Ortaokul öğrenimini yarıda bırakarak İstanbul'da Gislaved Lastik Fabrikası'nda çalışmaya başladı. Derby Lastik Fabrikası'nda çalışırken 1950'de daha sonra Lastik-İş Sendikası'na dönüşen İstanbul Lastik ve Kauçuk İşçileri Sendikası'nın işyeri temsilciliğini, ardından da Kazlıçeşme Şube Başkanlığını yaptı. 1954'te aynı sendikanın genel başkanlığına seçildi ve 1980'e kadar aynı sendikanın aralıksız genel başkanlığını yaptı. Bu arada İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin saymanlığını yaptı. 1960'ta işyerinden ayrılarak sendikal çalışmalarını profesyonel olarak yürütmeye başladı. Lastik ve kauçuk işçilerinin tek bir sendika çatısı altında toplanmaları için çalışmalarda bulundu ve bunun için büyük çaba gösterdi. 1961'de İstanbul Lastik İşçileri Sendikası'nın Lastik-İş'e katılmasını sağladı. 1964*1966 yılları arasında Türk-İş yönetim kurulu üyeliği yaptı; Türk-İş yönetimine egemen olan partiler üstü politika anlayışına eleştiriler yöneltti. Türk-İş'i işçi haklarını savunmakta yetersiz kalmakla suçladı. 1967'de DİSK'in kurucuları arasında yer aldı. 19678-1975 yıllarında DİSK'te yürütme ve yönetim kurulu üyesi olarak görev yaptı. Sendikal mücadele yaşamı içerisinde sosyalizme yakınlaşan Kuas, 1961'de bir grup sendikacı tarafından kurulan Türkiye İşçi Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. 1963'te İzmir'de toplanan TİP 1.Büyük Kongresi'nde partinin genel sekreterliğine seçildi. Türkiye İşçi Partisi'nden 1965'te Ankara, 1969'da İstanbul Milletvekili seçildi. Mayıs 1974'teki Lastik-İş Genel Kurulu'ndan sonra böbreklerinden rahatsızlanan Kuas, aktif sendikacılığı bırakmak zorunda kaldı. Görev yapacak durumda olmamasına rağmen 1977'deki Lastik-İş genel kurulunda üyelerin istekleri nedeni ile bir kez daha genel başkanı seçildi. 1981'de İstanbul'da vefat etti.

[108] a.g.m. 2.Cilt Sahife: 182.

[109] Hürriyet Gazetesi 11 Ekim 1995 "Karayolları Grevi 21.Gününde"; Yeni Sakarya Gazetesi 2 Kasım 1995 "Karayollarında anlaşma" 1. sahife; Adapazarı Akşam Haberleri Gazetesi "Grevde Mutlu Son" 2 Kasım 1995 s.1; a.g.m. 2.Cilt S: 209.

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 35

işçi çalışıyordu. Hükümetle Türk-İş arasında 26 Ekim'de varılan anlaşmanın ardından 28 Ekim'de Çitosan ve Yarımca Porselen işyerlerinde toplu sözleşme imzalandı. Buna göre işçilere 1995 yılı için %25,28; 1996 yılı için %29,8 oranında ortalama yıllık artış ücret zammı verildi. Grev 29 Ekim'in tatile rastlaması nedeni ile 30 Ekim 1995 günü sona erdi ve işçiler aynı gün sabah işbaşı yaptı.[110]

SEKA Grevi (25 Eylül 1995): SEKA ve Devlet Malzeme Ofisi işyerlerinde grevler 25 Eylül 1995 günü başladı. Konu yine 1995 yılı kamu kesimi toplu iş sözleşmelerinde işveren sendikası Kamu-İş ile görüşmelerin uyuşmazlık ile sonuçlanması oluyordu. Türk-İş'e bağlı Selüloz-İş Sendikası, üyesi bulunan 7 bin 141 işçinin katıldığı grev en çok basın sektörünü etkiledi. Grev nedeni ile gazeteler ithal kâğıt kullanmak zorunda kaldılar. Türk-İş'in 15 Ekim'de hükümetin güven oylamasına gideceği gün düzenlediği Ankara'daki mitinge Selüloz-İş Sendikası üyesi işçilerde katıldı; aynı gün hükümet güvenoyunu alamadı. Azınlık Hükümeti, 17 Ekim'de diğer bazı grevlerle birlikte SEKA Grevi'ni de erteledi. Ancak görüşmeler Türk-İş ile hükümet arasında devam ettirildi. Hükümet ile Türk-İş arasında 26 Ekim'de anlaşmaya varılması üzerine Selüloz-İş üyelerine de çağrıda bulunuldu. Buna göre işçilere 1995 yılı için %25,28; 1996 yılı için %29,8 oranında ortalama yıllık artış ücret zammı verildi. Ancak Selüloz-İş Sendikası bu anlaşmayı tanımayarak sözleşmeyi imzalamadı ve Danıştay'a başvurdu. Danıştay, sendikanın talebini haklı bularak yürütmeyi durdurma kararı verdi. Bu kararın ardından Selüloz-İş Sendikası Genel Başkanı Mithat Sarı, taleplerinin işveren tarafından kabul edilmemesi halinde yeniden greve çıkacaklarını belirtti. 5 Aralık 1995 günü SEKA'ya ait sekiz müessese ve üç alım-satım müdürlüğü işyerinde çalışan işçiler adına sürdürülen toplu iş sözleşmesi görüşmelerinde anlaşma sağlandı. İmzalanan toplu iş sözleşmesine göre ücretler birinci altı ay için brüt 20 milyon 900 bin, ikinci altı ay için 23 milyon 800 bin TL oldu. İşçilerin Türk-İş ile imzalanan protokolde yer alan sosyal haklardan da yararlanacağı söylendi.[111]

Kocaeli Sendikalar Birliği'nin Emeğe ve Sendikal Haklara Saygı Yürüyüşü ve Mitingi (23 Haziran 1990): Kocaeli Bölgesi'ndeki Türk-İş ve Hak-İş'e bağlı sendikalarla 23 bağımsız sendikanın katılımı ile oluşan Kocaeli Sendikalar Birliği'nin 23 Haziran 1990'da düzenlediği yürüyüş ve devamında yapılan miting. Kocaeli Bölgesi'ndeki işçiler arasında dayanışmayı pekiştirmek amacı ile düzenlenen "*Birlik ve Dayanışma Yürüyüşü ve Mitingi*" hazırlık komitesi adına açıklama yapan Selüloz-İş Sendikası Genel Başkanı Fikri Karakadılar, farklı konfederasyonlardan sendika üyelerini kapsayan böyle bir mitingin ilk kez düzenlendiğini belirterek "*Mitingimiz işçilerin ortak sesini duyuracak*" dedi. Miting çağrısı için çeşitli illerde dağıtılmak üzere yaklaşık 80 bin bildiri bastırıldı. İstanbul'da 40 sendika şubesinin katılımıyla oluşturulan İstanbul Sendikalar Platformu da mitingi destekleme kararı alarak üyeleri ile birlikte otobüslerle İzmit'e geleceklerini açıkladı. Miting günü saat 11'de işçiler, aileleri ve yöre halkından oluşan yaklaşık 15 bin kişi Baç Kavşağı'nda toplandı. Çevre illerden otobüslerle İzmit'e gelen işçilerde bu kalabalığa katıldı. İşçiler buradan yaklaşık bir km'lik Anıtpark'a doğru yürüyüşe geçerek sloganlar atmaya başladı. İşçiler yürüyüşte "*İşçiler Elele, genel greve", "Hükümet istifa", "Genel grev hakkımız, söke-söke alırız", "İşçiler birleşin, iktidara yerleşin*" sloganlarını attı. İzmit halkı eylemi sempati ile karşıladı; yürüyüşü evlerinin önünden izleyenlerde zaman-zaman davul-zurnalar eşliğinde işçilere destek verdiler. Gösteriye katılanlar, üzerinde "*Herkese iş, herkese aş", "İş cinayetlerine son", "Çağdaş demokratik sendikal haklar istiyoruz*" ve "*Tüm sendikal ve siyasal yasaklar kalksın*" gibi sloganlar bulunan pankartlar taşıdı. İşçilerin alanda toplanmasından sonra başlayan sonra başlayan mitingde konuşan Selüloz-İş Sendikası Genel Başkanı Genel Başkanı Fikri Karakadılar "*Genel greve hazır mısınız?"* diye sorunca, işçiler topluca "*evet*" yanıtını verdiler. Harb-İş Sendikası Genel Başkanı İzzet Çetin'de konuşmasında, 10 yılda bir darbelerle gelen yasak ve işkencelerin artık son bulmasını istedi. Miting sırasında sıkı önlemler alan polis, alana girenleri tek-tek aradı. Eylem, konuşmaların sona ermesinin ardından olaysız bitti.[112]

KROMAN Çelik Fabrikası Grevi (15 Ağustos 1972): Kocaeli Gebze'deki Kroman Çelik Fabrikası'nda 15 Ağustos 1972'de başlayan grev. O dönemde Türk-İş üyesi olan Otomobil-İş Sendikası'nın örgütlü olduğu işyerinde çalışan 290 işçi, toplu sözleşme uyuşmazlığı nedeni ile greve gitti. Uyuşmazlığın çözümü için hükümetten arabuluculuk talep eden ancak sonuç alamayan Otomobil-İş Sendikası yetkilileri tarafından yapılan bir açıklamada "*İşverenler dışarıdan hurda gemi satın alınması yolu ile ihtiyaçları olan üretimi büyük çapta karşıladıklarından fabrikanın çalışmamasından ciddi bir zarar görmüyorlar ve bu nedenle de anlaşmaya yanaşmıyorlar*" denildi. 9 Haziran 1973'te tarafların anlaşması üzerine toplu iş sözleşmesi imzalandı. İki yılı kapsayan sözleşme ile saat ücretlerine birinci yıl 150 kuruş, ikinci yıl 500 kuruş zam yapılması kararı alındı.[113]

---

[110] a.g.m. 2.Cilt S: 209.
[111] a.g.m. 2.Cilt S: 209.
[112] a.g.m. 2.Cilt S: 274.
[113] a.g.m. 2.Cilt S: 301.

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 36

Karayolları İşçilerinin "Çalışma" Eylemi (24 Temmuz 1972): Karayolları Genel Müdürlüğünün çeşitli illerdeki 14 işyerinde 24 Temmuz 1972'de yapılan çalışma eylemi. Genel Müdürlüğün 1 Mart 1972'den bu yana süren toplu iş sözleşmesi görüşmelerindeki uzlaşmaz tutumunu protesto eden yaklaşık 2 bin karayolu işçisi başta İstanbul olmak üzere Kocaeli, Sakarya, Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli'ndeki işyerlerinde ücretli izinli sayıldıkları 24 Temmuz İşçi Bayramı tatilinde "*çalışma*" eylemi yaptı. Yol-İş Federasyonu'na bağlı İstanbul Yol-İş Sendikası'nın eylem kararı İstanbul Karayolları Küçükyalı Merkez Atölyesi'nde, Topkapı 12.Şube Şefliği'nde, Tekirdağ 18.Şube'de ve Uzunköprü Yapım Şantiyesi' nde çalışan işçiler "*çalışma eylemi*" yaptıkları gün için herhangi bir ücret talebinde bulunmadılar. Yol-İş Federasyonu ile Karayolları Genel Müdürlüğü arasındaki anlaşmazlığın Başbakan Süleyman Demirel'in ve Türk-İş'in arabuluculuk çabalarına karşın giderilememesi üzerine sendika grev kararı aldı. Federasyon Başkanı Halit Mısırlıoğlu Bayındırlık Bakanlığının vermek istediği ücret zammını kabul etmeyince taraflarca greve gidilmeden anlaşmaya varıldı.[114]

LASSA Fabrikası İnşaatı Grevi (13 Nisan1977): İzmit Köseköy' deki Lassa Lastik Fabrikası'nın montaj müteahhidi İntes İnşaat Şirketi'nde 13 Nisan 1977'de başlayan grev. DİSK'e bağlı TİS (Türkiye İnşaat Sanayi İşçileri Sendikası) İş'e üye 300 işçi toplu sözleşme uyuşmazlığı nedeni ile greve gitti. Sendikanın grev uygulamasına karşı işverende lokavt uygulamasına gittiğini açıkladı. Türkiye İnşaat Sanayi İşçileri Sendikası Genel Başkanı Ruhi Göbüt, greve ilişkin açıklamasında, işverenin lokavt kararı alarak grev kırıcılığı yaptığını, piyasada oto lastiğinin karaborsa olduğunu, Lassa'nın üretime geçmesinin bu sıkıntıyı hafifleteceğini ve greve niçin zorlandıklarını anlayamadıklarını söyledi. Grev, 8 Temmuz 1977'de imzalanan toplu iş sözleşmesi ile sona erdi ve saat ücretlerine birinci yıl için 6,5 lira, ikinci yıl için 8,5 lira zam yapıldı.[115]

LASPETKİM-İŞ Pirelli ve BRİSA Fabrika İşgal Eylemi (14 Ocak 1991): Laspetkim-İş'in 28-29 Ekim 1989'daki genel kurulunda başkanlığa Vahdettin Karabay[116] genel başkan vekilliğine Şerafettin Yığın, genel sekreterliğe Halil Altunay getirildi. Sendikanın 1991 yılı içinde gerçekleştirdiği en önemli eylemlerden biri Pirelli ve Brisa Fabrikası işyerlerinde iş avanslarının ödenmemesi dolayısı ile fabrikayı bir günlük işgal eylemleri[117] ve takibinde de Adapazarı ve İzmit Good-Year'da 115 işçinin işten çıkarılması nedeni ile 4 Mart 1991'de işyerini terk etmeme eylemlerini gerçekleştirmeleridir.[118]

LASSA Lastik Fabrikası İş Bırakma Eylemi (6 Mart 1979): Yaklaşık bin işçinin sendikalı olarak DİSK'e bağlı Lastik-İş Sendikası'nın örgütlü bulunduğu İzmit'teki Lassa Lastik Fabrikası'nda 6 Mart 1979'da başlayan iş bırakma eylemi. DİSK'e bağlı Lastik-İş Sendikası'nın üye işçileri arkadaşlarının işine son verilmesi nedeni ile 6 Mart Pazartesi sabahı fabrikaya geldiklerinde 19 kişiye işbaşı yaptırılmaması nedeni ile çalışmayı reddettiler ve işi bıraktı. İşvereni protesto etmek üzere fabrika önünde toplanan işçiler, jandarma tarafından dağıtıldı. İşçilere hitaben bir konuşma yapan Lastik-İş Sendikası Kocaeli Şubesi Başkanı Durmuş Ali Yalnız, işçilerden ertesi sabah işbaşı yapmalarını istedi. İşçilerin eylemi sürdürmeleri üzerine 9 Mart'a kadar işbaşı yapmayan işçilerden 850'sinin iş akitlerinin feshedildiği kendilerine noter kanalı ile bildirildi. Sonraki gün 150 işçinin işbaşı yapması diğer işçiler tarafından protesto edildi.[119]

Lastik Fabrikaları Grevi (10 Mart 1990/2 Nisan 1990/24 Nisan 1990): Bağımsız Laspetkim-İş Sendikası'yla Kiplas arasında sürdürülen toplu iş sözleşmesi görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine sendika grev kararı aldı. Sendikaya üye işçilerin çalıştığı Goodyear Lastik Fabrikası'nın Kocaeli ve Arifiye' deki işyerlerinde 10 Mart 1990'da, Pirelli ve Brisa Lastik Fabrikaları'nda 2 Nisan 1990 ve 24 Nisan 1990'da grevler başladı. Dört işyerinde çalışan toplam 3 bin 7345 işçinin greve gitmesi ile başlayan eylem için Laspetkim-İş Sendikası, örgütlü olduğu

---

[114] a.g.m. 2.Cilt S: 236-237.
[115] a.g.m. 2.Cilt S: 313.
[116]Vahdettin KARABAY: 1951 yılında Hereke' de doğdu. Orta öğrenimini tamamladıktan sonra 1968'de Nuh Çimento fabrikasında işçi olarak çalışmaya başladı. Askerlikten sonra Türk Pirelli'ye geçti. 1983 yılında Türk Pirelli'de kurulan Laspetkim-İş Sendikası'nın kurucu üyesi genel başkanı oldu. 1994'te Lastik-İş ve Lastik PETKİM sendikalarının Birleşme Genel Kurulu'nda genel başkan seçildi. 9. DİSK Genel Kurulu'nda yönetim kurulu'na seçildi. 1996'da toplanan Olağanüstü Genel Kurul ve 1997'deki 10. Genel Kurul'da yönetim kurulu üyeliğine seçildi. 18 Nisan 1999 seçimlerinde DSP milletvekili olan DİSK Genel başkanı Rıdvan Budak'tan boşalan genel başkanlığa getirildi. Uluslararası sendikal alanda ICFTU ve ETUC, işkolu bakımından da ICEM yönetim kurulu üyesidir. 30 Temmuz 2000'de yapılan DİSK'in 11. Genel Kurulu'nda da yeterli oy alamadığı için genel başkanlığı, Tekstil-İş Sendikası Başkanı Süleyman Çelebi'ye bıraktı. Evli ve iki çocuk babasıdır.
[117] a.g.m. 2.Cilt S: 312.
[118] Adapazarı Akşam Haberleri Gazetesi 5 Mart 1991 "Goodyear' da 115 kişinin boykotu"; Sakarya Gazetesi 5 Mart 1991 "Goodyear' da işten çıkartmalara uyarı boykotu"; Yeni Sakarya Gazetesi 6 Mart 1991 "Lastik Fabrikası'nda boykot"
[119] a.g.m. 2.Cilt S: 313.

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 37

Goodyear Lastikleri İşletmesi'ne bağlı iki fabrika ile Türk Pirelli Lastikleri A.Ş. işyerlerinde ve Brisa işyerlerinde çalışan işçiler adına kademeli olarak toplu sözleşme 27 Kasım 1989'dan itibaren görüşmelerine başladı. Sürdürülen görüşmelerin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine ilk öncelikli olarak Goodyear' ın iki işyeri için grev kararı alınarak, 10 Mart 1990'da bu işyerlerinde greve çıkıldı. Good-Year'da grev devam ederken sözleşme görüşmeleri tıkanan Pirelli ve Brisa işçileri 19 Mart'tan itibaren iş bırakarak dört gün süreyle işyeri önünde beklediler. Lastik fabrikalarında ikinci grev 2 Nisan 1990'da 735 işçinin çalıştığı Pirelli'de başladı. Son grev uygulaması 24 Nisan günü Brisa Bridgestone işyerinde başlatıldı. Daha sonraki günlerde yapılan tekliflerin değerlendirildiği toplantılar yapılmaya başlandı. Toplantıların devam ettiği süreçte *TİSK Genel Başkanı Refik Baydur,* lastik işkolunda süren grevlerin sendikanın katı tutumu nedeni ile sona erdirilmediğini öne sürerek işkolundaki işçilik maliyetlerinin son derece yüksek olduğunu, böylesi yüksek maliyetler karşısında gerekirse lastik işkolunda çalıştırılmak üzere dışarıdan işçi getirileceğini söyledi. Bu açıklamanın yapılmasından kısa bir süre sonra 10 Ağustos 1990'da Bakanlar Kurulu lastik grevlerinin tümünü 60 gün süreyle erteledi. Toplam 3 bin 735 işçinin katıldığı grevlerin ertelenmesinin ardından Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı İmren Aykut[120], arabulucu olarak devreye girdi. 21 Ağustos'ta bir araya gelen Laspetkim-İş ve Kiplas Sendikaları ücretle ilgili maddelerde anlaşmaya vardılar. Anlaşmaya göre ortalama 2 bin 800 lira olan saat ücretlerine birinci yıl 7 bin 400 lira zam yapıldı. İkinci yarıyıl zamlarıyla ikici yarıyıl ücretlerinin 18 bin 350 liraya çıkartılmasına karar verildi. İzin ve yakacak paraları 1 milyon 500 biner liraya, bayram paraları birer milyon liraya çıkartıldığı belirtildi.[121]

Maga Deri Fabrikası Grev ve Eylemleri: İzmit Köseköy' deki Maga Deri Fabrikası'nda 21 Ocak 1991'de başlayan grev ve eylemler. Türk-İş'e bağlı Deri İş Sendikası'nın örgütlü olduğu işyerinde çalışan 558 işçi toplu sözleşme uyuşmazlığı nedeni ile greve gitti. Altı gün süren grev, diğer grevlerle birlikte Bakanlar Kurulu'nun 25 Ocak tarihli kararı ile Körfez Savaşı gerekçe gösterilerek ertelendi. 27 Ocak'ta grevin sona ermesinin ardından işbaşı yapmak üzere fabrikaya gelen işçiler içeri sokulmayarak kendilerinin izinli oldukları söylendi. Bir süre sonra işveren tarafından noter aracılığı ile işçilere ihbar ve kıdem tazminatları ödenmek üzere işten çıkartıldıkları bildirildi. Bu bildirimin ardından fabrika önünde toplanan işçilere üç gün boyunca hiçbir açıklama yapılmadı. 25 Şubatta ödeme yapılacağı haberini alan işçiler sabah saatlerinden itibaren fabrika önünde toplandılar. Fabrika kapısına asılmış çizelgelerde her bir işçinin alacağı tutarın yazılmış olmasına rağmen ödemelerin ne zaman yapılacağı konusunda herhangi bir açıklama bulunmuyordu. Bunun üzerine işçiler bir süre sessizce bekledi. Saat dokuz sıralarında fabrikayı çevreleyen tel örgüleri aşan işçiler topluca içeriye girmeye başladı, Jandarma barikatını aşarak yemekhaneye giren yüzlerce işçi "*işvereni isteriz, hakkımızı isteriz, paramızı versinler*" sloganları atarak beklemeye başladılar. "Bizi tanklarla da ezseniz buradan ayrılmayız" diyen işçilerin eylemleri günlerce sürdü. İşçilerin direnişi iki aydan fazla sürdü. 7 Mayıs'ta Deri-İş Sendikası'nın görüşme çağrısına fabrika sahibi Ali Şen[122] olumlu yanıt verdi. Ücretlerin % 50 arttırılmasını ve işten çıkarılan işçilere bu zamlı ücret üzerinden ihbar ve kıdem tazminatı ödenmesini kabul etti. 558 işçinin yaklaşık3 milyar 200 milyonu bulan ücret alacağı ile kıdem tazminatlarının ödeneceğinin belirtilmesi üzerine işçiler 9 Mayıs'ta eylemlerini sona erdirdi. Başlangıçta yasal grev olarak başlayan ve grev ertelemesinin ardından hak grevine dönüşen *Maga Deri Fabrikası Direnişi*, 1991 yılının önemli işçi grev ve eylemlerinden biri olarak tarihe geçti.

Yarımca Seramik Fabrikası Grevi: İzmit Yarımca'daki Sümerbank'a ait Seramik ve Çini Fabrikası'nda 15 Mayıs 1973 tarihinde başlayan grev. Bağımsız Serçip-İş Sendikası'nın örgütlü olduğu işyerinde çalışan bin 200 işçi toplu sözleşme uyuşmazlığı nedeni ile greve gitti. Serçip-İş Sendikası Genel Başkanı *Hidayet Özdil*, grevin ücret anlaşmazlığı nedeni ile başladığını belirterek, "*grevdeki işçilerden 250'si kız, örf ve adetlerimize sadık kalarak onlara görev vermedik*" dedi. 18 Mayıs'ta seramik fabrikasının sürekli olarak 1300 derecelik bir ısıda tutulması gereken 11 fırınında görevli 130 işçi, grevdeki işçileri desteklemek için açlık grevine başladı. 2 Tem-

---

[120] İmren Aykut: (Tarsus 1940) 21 Aralık 1987-23 Haziran 1991 tarihleri arasında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı. İktisat öğrenimi gördü. 12 Eylül 1980 sonrası oluşturulan Danışma Meclisi'ne seçildi. Anavatan Partisi İstanbul Milletvekili iken 2.Turgut Özal, Yıldırım Akbulut ve 1.Mesut Yılmaz Hükümetlerinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı yaptı. Türkiye'nin ilk Çalışma Bakanı oldu.

[121] a.g.m. 2.Cilt S: 313.

[122] Ali ŞEN: 1939 yılında Kosova'nın Prizren kentinde doğdu. Tam adı Ali Haydar Şen'dir. Türkiye'ye yerleştikten sonra İstanbul, Fatih-Sakalı Şerif semtinde manav dükkânı açmış ve bir süre manavlık yapmıştır. 1981-1983 ve 1994-1998 yılları arasında Fenerbahçe Spor Kulübü Başkanlığını yapmıştır. Sarı-Lacivertli kulübü iki kez şampiyonluğa taşıyıp, birçok kupalar kazandırmıştır. 'Ali Şen başkan, Fenerbahçe şampiyon' sloganı ile özleşmiştir. Çeşitli gazetelerde günlük yazılar yazmıştır. İşçi olarak Danimarka'ya gidişinde, varlıklı bir mobilyacının kızı olan eşi Bente ile yaşadığı aşk ve zaman içinde işçilikten patronluğa yükselişi Danimarka televizyonunda bir belgesele konu olmuştur. Sahibi olduğu şirket, BOTAŞ'ın açtığı doğalgaz dağıtım ihalesini 37 şirket arasında kazanan 4 şirketten biri olması ile gündeme gelmiştir. Renkli kişiliği ile tanınır. Hayatını Bodrum'un Yalıkavak beldesinde geçirmektedir.

a-irfan sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:03 Page 38

muz'da imzalanan toplu sözleşme ile 48 gün süren grev sona erdi. Serçip-İş Sendikası Genel Başkanı Hidayet Özdil, iki yıl için yapılan sözleşmede saat ücretlerine toplam 225 kuruş zam elde edildiğini bildirdi.[123]

Bunun yanı sıra bölgemiz Kocaeli'nde çeşitli tarihlerde yapılmış önemli grevler ve işçi eylemleri bulunmaktadır. Bu eylem ve grevleri bildirinin uzunluğuna tertip komitesince herhangi bir kısıtlama getirilmemesine rağmen burada yer darlığından dolayı kısaca sıralamak sade adlarını vermek istiyorum. *Rabak Alüminyum Fabrikası İşgali* (08.09.1969, *Gölcük Ordu Pazarları Grevleri* (11.01.1975), *Mannesman Fabrikası Grevleri* (25.11.1965), *Marshall Boya Fabrikası Çalışanları Grevi* (29.03.1976), *Otosan İşçileri İş Bırakma Eylemi* (04.08.1979), *Öz Ağaç-İş Kocaeli Mobilya Grevi* (13.03.1989) eylemleri öncelikli olarak sıralamak mümkündür. Ardından Türk Kablo Fabrikası İşçileri Grevi (23.10.1974), SEKA ile ilgili olanları *SEKA Grev ve Eylemleri* (13.07.1988 ve 01.12.19892), *SEKA Grevi* (10.01.1991), *SEKA Yemek Boykotu* (26.10.1971 ve 05.11.1986) şeklinde sıralayabiliriz.

Sonrasında listemize *Petrol-İş Grev ve Ertelemeleri Eylemleri* (18.02.1987), *Pirelli Lastik Fabrikası Grevi* (10.01.1966), *Retrans Fabrikası İşçileri Protesto Eylemi* (02.07.1995), ve *Goodyear Fabrikası İşçileri Grev ve Yürüyüşü* (25.04.1968 ve 14.08.1964) eklemesi yapılabiliniz. Bu listeye 02.08,1967 tarihli *Sosyal Sigortalar Kurumu İşçileri Grevi,* 22.01.1969 tarihli *Hereke Sümerbank İşçileri Grevi, Çayırova TOE İşçileri Protesto Eylemi* (29.04.1993), *Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü Grevi* (28.10.1967) ve *Yarımca Seramik Fabrikası İşçileri Grevi* (21.12.1970 grev ve eylemlerini unutmak ve yazmamak olmazdı…

[123] a.g.m. 3.Cilt S: 488

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

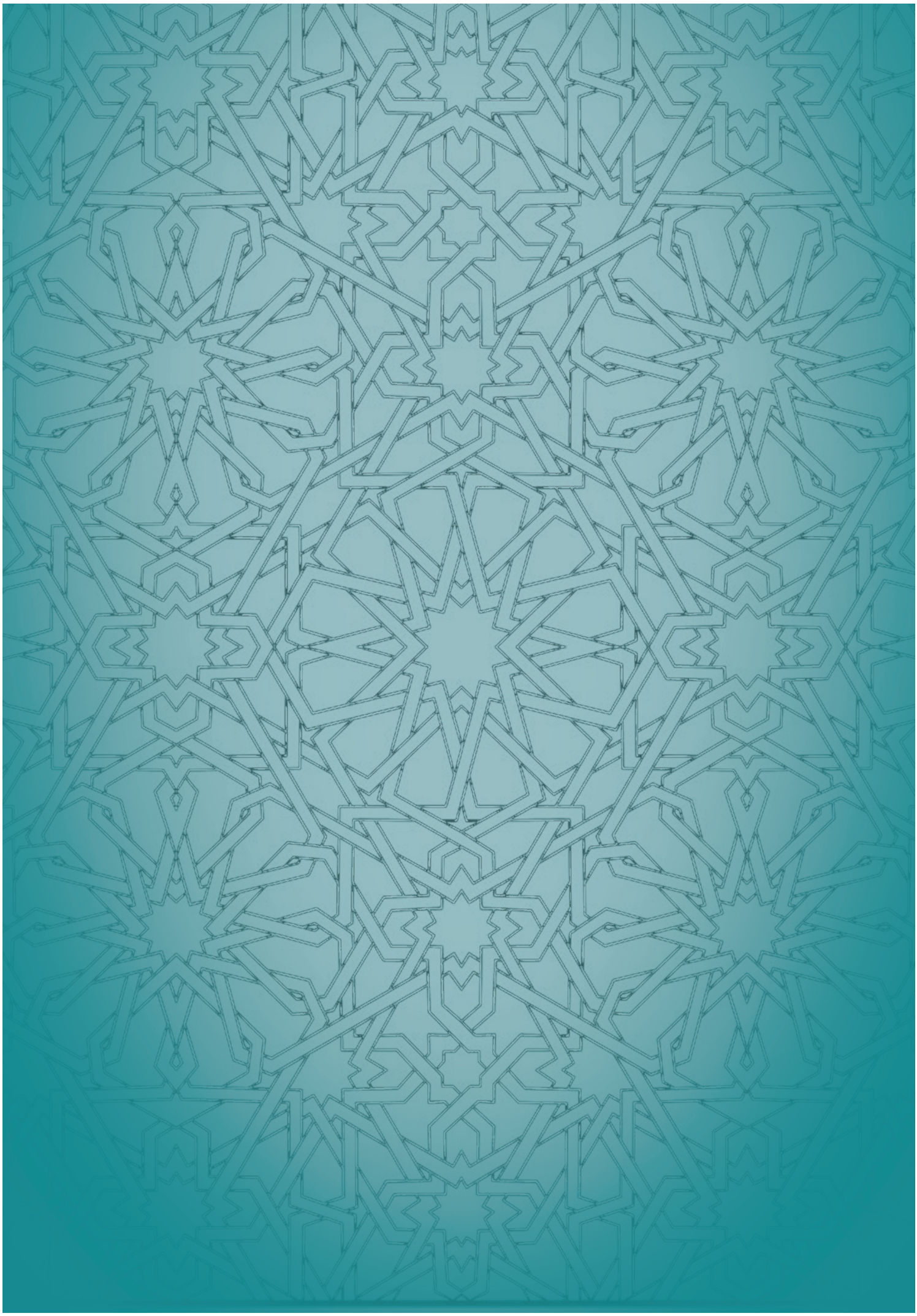

a-kadri sendika_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:34 Page 2

SEKA ile Selüloz-İş Sendikası Arasında İmzalanan İlk Toplu İş Sözleşmesinin Analizi

Kadri UNAT*

Giriş

İnsanların emek temelli ilk mücadeleleri kolektif olmaktan uzak, bireysel ve dağınıktı. Bu mücadeleler; yerel bilgilere dayanan ve çoğunlukla kişiler arası doğrudan ilişkiler üzerinden şekillenen çatışmalar olarak değerlendirilmektedir.[1] Söz konusu mücadelelerin mikro düzeyde ve örgütsüz olması, üretim ilişkileri temelinde açıklanabilir. Çünkü sanayi öncesi toplumlarda üretim, çoğunlukla hayvancılık ve tarıma dayanmaktaydı. Buna bağlı olarak çıkarlar bireysel, çatışmalar ise anlıktı.[2]

Emeğini belli bir ücret karşılığında işverene satan geleneksel bir işçi sınıfının olmadığı dönemde, sınıf oluşumundan bahsedebilmek imkânsızdır.[3] Çünkü sınıfı kavramakta kullanılması gereken kilit kavram deneyimdir. Sınıfın oluşumu da ancak birtakım insanların ortak deneyimlerin sonucu olarak aralarındaki çıkarların özdeşliğini, karşı tarafta yer alanlara göre duyumsamaya ve ifade etmeye başlamasıyla gerçekleşebilir. Zira sınıf bilinci; gelenekler, değer sistemleri, düşünceler ve kurumsal biçimlerde somutlaşan bu deneyimlerin kültürel terimlerle ele alınmasıdır. Dolayısıyla sınıf, bir kategori veya yapı değil, insan ilişkilerinde gerçek anlamda var olan bir şeydir. Bu minvalde düşünüldüğünde her biri bağımsız şekilde var olan iki farklı sınıfın mevcut olması gerekir. Thompson'un deyimiyle; "Âşıklar olmadan aşk olmaz."[4]

Buna bağlı olarak ancak sermayenin hâkim olmaya başladığı evreyle birlikte emeğin hak arayışları farklı boyutlara ulaştı. Böylelikle İşçi-işveren ilişkileri, grev-lokavt türü yaptırım araçları, sendikalar ve toplu sözleşmeler kapitalizm sürecinin ayrılmaz parçaları oldu.[5] Üretim biçimi ve ilişkileri açısından Sanayi Devrimi, sınıfların oluşumunda bir kırılma noktası oluşturdu. Devrim ve makineleşme insanlara tüketebileceğinden fazlasını üretme imkânı sağlayarak geçimlik ekonomilerin sonunu getirdi ve artı değerin keşfine yol açtı. Artı üretim ve kâr olgusunun iç içe geçmişliği, bir taraftan insanlara yeni yatırımlar yapma imkânı sunarken diğer taraftan da bu yatırımlarda istihdam edecekleri yeni bir sınıfa ihtiyaç duymalarına neden oldu. Bu çerçevede artı üretimin ve büyük kazançlar elde etme fikrinin, insanlık tarihinde geri dönüşü olmayan bir dönemi başlattığı ifade edilmektedir.[6] Sanayi Devrimi ile birlikte işçi sınıfının sayısı ve genel nüfus içindeki oranı büyük bir hızla artmaya başladı. Orta Çağ'da toplumun en kalabalık kesimini oluşturan alt orta sınıflar gittikçe azaldı; bir yanda az sayıdaki zengin sermayedar zümreden, diğer yanda ise işçi yığınlarından oluşan bir sosyal yapı ortaya çıktı.[7]

Çünkü sanayileşme sürecinde insanlar alışageldikleri yaşam tarzlarından koparak fabrikalarda ça-

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü. E-posta: unat@ankara.edu.tr, unatkadri@gmail.com

[1] Charles Tilly, *Toplumsal Hareketler*, (Çev. Orhan Töz), Babil Yayınları., İstanbul, 2008, s. 32.

[2] Hande Şahin, *İşçi Hareketine Tarihsel Bir Bakış: Dünden Bugüne Yaşanan Dönüşümlerin Yapısal Bir Analizi, İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Ocak 2015, Cilt: 17, Sayı: 1, s. 163.

[3] Şahin, *a.g.m.,* s. 164.

[4] Edward Palmer Thompson, *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, Birikim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2015, s. 40.

[5] Zafer Toprak, *Türkiye'de İşçi Sınıfı 1908-1946,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016, s. 3.

[6] Şahin, *a.g.m.,* s. 165.

[7] İbrahim Erol Kozak, *Sendikaların Tarihi Gelişimi (İngiltere Örneği), Sosyal Siyaset Konferansları (37-38)*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1988, s. 66.

a-kadri sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:08 Page 3

lışmaya yöneldi ve önceden pasif durumda olan bu insanlar, maruz kaldıkları kötü koşulların iyileştirilmesi için harekete geçerek örgütlenmeye başladı. Zira söz konusu süreç; düşük ücretlerin, kötü çalışma koşullarının ve çeşitli siyasi baskıların uygulanmasına sahne oldu. Diğer bir deyişle üretimdeki gelişmeler, işçilerin çalışma koşullarının ağırlığı, ücret yetersizliği ve mekanikleşmenin getirdiği sorunlar, işçi hareketlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırladı.[8] Bu açıdan bakıldığında sanayileşmenin sevimli koşullarda gerçekleşmediğini belirtmek gerekir.[9]

İşçiler ilk olarak İngiltere'de ve 18. yüzyılda yazışma dernekleri, dayanışma dernekleri, yardımlaşma sandıkları ve emek birlikleri şeklinde örgütlenmeye başladı.[10] 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise giderek güçlenen küreselleşme süreci, bir yandan sömürge paylaşım kavgasını kızıştırırken öte yandan emek-sermaye çelişkisini yatıştırmaya yönelik çözümler üretmeye çalıştı[11] ve işçi örgütlenmelerinin önünü açarak sendikaların serbestçe kurulmasına imkân sağlayan yasalar yürürlüğe girdi. Bu çerçevede İngiltere'de 1824'te, ABD'de 1842'de, Almanya'da 1869'da, Fransa'da ise 1884'te çıkarılan yasalarla örgütlenmelerin önü açıldı.[12]

İngiltere'de başlayan Luddism Hareketi'ni,[13] asıl işçi örgütlenmesi olarak kabul edilen Chartism Hareketi takip etti ve sendikalı işçi sayısı 1840'lı yıllarda 800 bin civarına yaklaştı.[14] Bu örgütlenmeleri ABD'de kurulan İşçi Şövalyeleri ve Amerikan İşçi Federasyonu, Almanya'da kurulan İşçi Kardeşliği ile Fransa'da kurulan Genel İş Konfederasyonu takip etti.[15] Böylelikle 19. yüzyılda çok sayıda işçi sendikası ve işçi örgütü kuruldu.

1-Osmanlı Devleti'nde İşçi Sınıfının Doğuşu ve İşçi Örgütlenmeleri

Türkiye işçi sınıfı tarihine ilişkin literatürün zayıflığı konusunda uzun bir süre boyunca verilen iki temel klişe cevap oldu. Bunların birincisi, kaynakların yetersizliği üzerinde durmaktadır. Bu bakış açısına göre, tarihsel kaynaklar seçkinler tarafından tutuldu, ayrıca ezilenler de arkalarında kendi seslerini duyuracak kaynaklar bırakmadı. İkincisi ise, işçi sınıfının varlığı-yokluğu üzerinden yürütülen tartışma temelinde şekillendi. Buna göre, Türkiye'de Batı'daki gibi bir kapitalist gelişimden bahsedilemeyeceği için işçi sınıfından bahsedilemez; dolayısıyla "olmayan" bir sınıfa dair tarihsel çalışmalar yapılmasını beklemek mümkün değildir.

Ancak son dönemde yapılan araştırmalar, Osmanlı Devleti'nde işçi sınıfının ortaya çıkışına ve gelişimine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Koç'a göre; "Osmanlı İmparatorluğu'nda işçi sınıfı öncelikle inşaat sektöründe, madencilikte ve askerlikte ortaya çıktı. Örneğin, 1550-1557 yılları arasında inşa edilen Süleymaniye Camii ve İmareti inşaatında 2,7 milyon işgünü çalışılmıştı. Bu sürenin 1,5 milyon gününü (yüzde 55'ini) ücretli işçiler, 1,1 milyon gününü acemi oğlanlar, 140 bin gününü de köleler gerçekleştirmişti. Ücretlilerin çalıştığı 1,5 milyon işgününün 290 bin günü vasıfsız işçilere

---

[8] Ateş Uslu, *Avrupa'da Erken Dönem Sosyalist Teori ve İşçi Hareketleri (1830-1840)*, *Akademik İncelemeler Dergisi,* Cilt: 9, Sayı: 1, Yıl: 2014, s. 5.

[9] Michael G. Roskin, *Çağdaş Devlet Sistemleri,* 7. Baskı, Adres Yayınları, Ankara, 2014, s. 6.

[10] Yazışma Dernekleri, 1700'lü yılların sonunda oy hakkı için mücadele etmek amacıyla kurulan ve mektuplaşarak haberleşen derneklerdi. Bunlar arasında yer alan Londra Yazışma Derneği'nin İngiltere'de ortaya çıkan ilk siyasal işçi örgütü olduğu ileri sürülmekle birlikte, Thompson'a göre Sheffield, Derby ve Manchester'daki dernekler daha önce kurulmuştur. Ayrıca yine Thompson'a göre Londra Yazışma Derneği, bir işçi sınıfı derneğinden çok popüler radikal bir dernek olarak değerlendirilmelidir. Bu durum derneğin üye profilinden kaynaklanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Thompson, *a.g.e.,* 49-54

[11] Toprak, *Türkiye'de İşçi Sınıfı 1908-1946,* s. 2.

[12] İngiltere'de sendikalar, teminat altına alınmış gerçek anlamda sendikal haklara 1871-1875 talihleri arasında çıkarılan kanunlarla kavuştu. Ancak 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin hemen öncesinde, 1927'de, yürürlüğe giren yeni bir kanun sendikaların birtakım faaliyetlerini yasakladı. 1946'da yürürlüğe giren bir başka kanun ise bu yasakları kaldırdı. Bkz. Kozan, *a.g.m*., s. 75; Aysen Tokol, *Sosyal Politika*, Vipaş Yayınları, Bursa, 2000, s. 25-26.

[13] Şahin, *a.g.m.,* s. 167.

[14] 1837-1848 yılları arasında işçileri etkisi altına alan hareketin temel esasları tüm vatandaşlara oy hakkı tanınması, seçim bölgeleri arasında eşitlik sağlanması, milletvekili adaylığı için ödenen vergilerin kaldırılması, oy kullanma işleminin gizli olarak yapılması ve çalışma süresinin günlük on saat olarak belirlenmesi şeklinde özetlenebilir. G. Lafrance-Kemal Sülker, *Dünya'da ve Bizde Sendikacılık*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1966, s. 10.

[15] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özkiraz-Nuray Talu, *Sendikaların Doğuşu: Türkiye ve Batı Avrupa Ülkeleri Karşılaştırması, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 2, 2008, s. 109-114; Necati Toprak (Der.), *ABD ve Fransa'da İşçi Sınıfı, Sendikalar ve IV. Enternasyonal*, Pencere Yayınları, İstanbul, 2001, s. 13, 55.

a-kadri sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:08 Page 4

aitti. 1631 yılında Musul Kalesi'nin yapımında ücretli olarak çalışanların (ücretli işçilerin) sayısı ise 3035'ti. Bu arada devlete ait madenlerde de ücretli işçi çalıştırılmaktaydı."[16]

Osmanlı Devleti'nde sendikal anlamda işçi örgütlenmesi de; sanayileşememe, işgücünün niceliksel ve niteliksel açıdan yetersizliği, 1908'e değin cılız örnekler dışında oluşmadı. 1908 öncesindeki işçi örgütleri, ya da işçilere yönelik örgütler genellikle yardımlaşma faaliyetleri için kurulmuş hayır kuruluşlarıydı.[17] Bununla birlikte 1895'te gizli bir şekilde kurulan ve 1896'da kapatılan Amele-i Osmani Cemiyeti ilk sendika olarak değerlendirilmektedir.[18] Toprak, Avrupa'daki Jöntürkler ile teması, gizli bir şekilde kurulması ve Abdülhamid'e karşı tavır alması nedeniyle cemiyeti; yarı sendikal yarı siyasal bir dernek olarak değerlendirmektedir.[19]

Bununla birlikte Toprak, yakın dönemde yayınlanan eserinde 1908 yılını işçi sınıfının oluşumunda bir dönüm noktası olarak ele almaktadır. Yazar bu durumu, emeğin sınıfsal bir nitelik kazanmasına ve belirli bir bilince ulaşmasına bağlamakta ve bunun ancak 1908 itibariyle söz konusu olduğunu savunmaktadır.[20] Alkan da benzer bir yaklaşımla modern anlamda ilk sendikaların ve grevlerin II. Meşrutiyet Dönemi'nde meydana geldiğini ifade etmektedir.[21] Bu yaklaşımın temelinde Temmuz 1908'i takip eden iki buçuk aylık süre zarfında meydana gelen grevlerin sayıca fazla olması yatmaktadır. Toprak bu kısa süre içerisinde; maden, liman, rıhtım, havagazı, tütün, tramvay, telgraf, gümrük, deniz işletmeleri vb. kuruluşlarda çalışanların irili ufaklı çok sayıda grevler gerçekleştirdiğini tespit etmektedir.[22]

II. Meşrutiyet Dönemi'nin başlangıcında örgütlenmeye dair olumlu bir yaklaşım vardı. Söz konusu ortamda toplumun neredeyse bütün kesimleri gibi işçiler de bu süreci iyi değerlendirerek hızlı bir şekilde örgütlendi. Bu süreçte kurulan ilk işçi örgütlerinin bir kısmı şunlardır: Anadolu Osmanlı Şimendiferleri Şirketi Memurin ve Müstahdemini Heyet-i İttihadiyesi,[23] Şark Demiryolları İşçileri (ismi tam olarak belirlenememiştir), Hicaz Demiryolları İşçileri, Aydın Şimendiferler Amelesi Cemiyeti, Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti, İskeçe Tütün Amelesi Osmanlı İrtibat ve Terakki Cemiyeti, Sigara Amelesi İttihad Cemiyeti ve Amele İttihad Cemiyeti (bunlar Cibali Tütün Fabrikası çalışanları tarafından kurulmuştur), Duhan Rejisi İstanbul Fabrikası Amele Teavün Cemiyeti…[24]

Osmanlı'daki işçi örgütlenmeleri, 1908'in yaz aylarında yaşanan yoğun grev dalgasıyla eş zamanlı olarak genişledi. Söz konusu grev dalgası Ekim ayına değin ivme kazanarak devam ederken, işçiler için iş bırakma eyleminin olağanlaştığı bir dönemin başlangıcı; toplum, devlet ve kamuoyu için ise

---

[16] Yıldırım Koç, *Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi",* Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s. 13.

[17] Söz konusu yardım ve hayır kuruluşlarına örnek olarak uzun bir süre işçi örgütlenmesi olarak kabul edilen, fakat sonradan bir yardım kuruluşu olduğu anlaşılan Amelperver Cemiyeti (1871), Uhuvvet (1893), İtalyan Amelesi Cemiyeti, Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti (1901) gibi dernekler ele alınabilir. Kadir Yıldırım, *Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Hareketleri ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922),* (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 154-157.

[18] Şehmus Güzel, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İşçi Hareketi ve Grevler*, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 810; Kemal Sülker, *Türkiye'de Sendikacılık*, Sendika Kültürü Serisi No: 1, İstanbul, 1955, s. 11.

[19] Zafer Toprak, *Amele-i Osmanî Cemiyeti*, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1993, s. 242.

[20] Toprak, *Türkiye'de İşçi Sınıfı 1908-1946,* s. 7-8.

[21] Mehmet Ö. Alkan, *Kısa Bir Tashihin Uzun Hikâyesi "Anadolu Osmanlı Şimendiferleri/Demiryolları Şirketi Memurin ve Müstahdemini Cemiyet-i İttihadiyesi", Tanzimat'tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi (1839-2014) Yeni Yaklaşımlar-Yeni Alanlar-Yeni Sorunlar,* (Haz. Y. Doğan Çetinkaya-Mehmet Ö. Alkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, 145.

[22] Grevler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Toprak, *Türkiye'de İşçi Sınıfı 1908-1946,* s.15-36.

[23] Alkan, *Kısa Bir Tashihin Uzun Hikâyesi "Anadolu…,* s. 145.

[24] Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım, *a.g.t.,* s. 331-332.

[25] Yıldırım, *a.g.t.,* s. 199.

a-kadri sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:08 Page 5

işçi hareketlerine tanık olunan bir dönem oldu.[25]

Ancak II. Meşrutiyet Dönemi'nin ilk aylarında meydana gelen grevler, İttihat ve Terakki Fırkası'nın iş uyuşmazlıklarının çözümü, grevler ve sendikalar gibi konularda birtakım önlemler almasına neden oldu. Bu çerçevede Mebusan Meclisi'nin açılması beklenmeden 8 Ekim 1908'de "Tatil-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-ı Muvakkatı" isimli bir geçici kararname yürürlüğe kondu. Mebusan ve Âyan meclislerinde yapılan görüşmelerin sonunda da, geçici kararnamede bazı değişiklikler yapılarak, 9 Ağustos 1909'da "Tatil-i Eşgal Kanunu" kabul edildi. Kanun'a göre; kamu hizmeti gören bütün kuruluşlarda, başka bir ifadeyle tramvay, liman, rıhtım, havagazı, elektrik ve su gibi çok sayıda işçi çalıştıran işyerlerinde grev yapılması yasaklandı ve mevcut sendikaların kapatılması kararlaştırıldı.[26]

1913-1918 arası dönemin olağanüstü koşullarından dolayı işçi örgütlenmelerinde bir durgunluk yaşandı. Bu durumun yaşanmasında uzun süren savaşların yanı sıra işçi örgütlerinin önemli bir kısmının 1913 itibariyle kaybedilen topraklar arasında yer alan Selanik'te kurulmuş olmasının etkisi vardır.[27] Ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Mütareke Dönemi'nde hem grevlerde hem de işçi örgütlenmelerinde tekrar bir hareketlilik başladı. Dört yıllık sürede, önceki altı yıllık süreye göre üç kattan daha fazla sayıda grevin yapılmış olması bu hareketliliğin önemli bir göstergesi olarak ele alınmaktadır.[28]

2- Cumhuriyet Dönemi'nde İşçi Sınıfı ve Yasal Mevzuat

Osmanlı Devleti'nin son döneminde savaşların kaybedilmesi, sınırların daralması, ekonomik yapının çökme noktasına varması ve işçi örgütlenmelerinin önemli bir kısmının kaybedilen topraklar içinde kalması gibi etkenler, zaten zayıf olan işçi hareketinin daha da güçsüzleşerek Türkiye'ye miras kalmasına neden oldu. Bu şekilde bir mirasın devralınması, cumhuriyet döneminde işçi sınıfı oluşumunu ve bu oluşumdan bağımsız düşünülemeyecek olan sınıf hareketini de olumsuz etkiledi.

1927 yılı verilerine göre; Türkiye'de 65 bin işletmede 257 bin kişi çalışmaktaydı. Bu işletmelerin yüzde 36'sı tek kişilikti ve söz konusu işletmelerde sadece işyeri sahibi çalışıyordu. İşletmelerin yüzde 8'inde ise işyeri sahibinin yanı sıra aile üyeleri de bulunuyordu. İşletmelerin diğer yüzde 36'lık bölümünde, işyeri sahibi dâhil olmak üzere 2-3 kişi çalışıyordu. 4 ve daha fazla sayıda kişinin çalıştığı işyerlerindeki 166 bin kişiden 11 bini patron, geri kalanı işçi ve memurdu. Türkiye genelinde, işçi sayısının 100'ün üstünde olduğu işyeri sayısı ise sadece 155'ti.[29]

İşçi sınıfının bu denli zayıf olmasının yanı sıra 1920'li ve 1930'lu yıllar Cumhuriyet rejiminin ve bir sistem olarak kapitalizmin Türkiye'de yerleşmeye başladığı yıllardır. Her iki sistemin de yerleştirilmesi yoğun alt yapı çalışmalarını gerektirmekteydi. Bundan dolayı herhangi bir kaotik durum kabul edilemezdi. Sermaye birikiminin önünde engel oluşturabilecek her türlü girişim engellenmeliydi. Sınıf çatışması da bu bağlamda önüne geçilmesi gereken hassas konulardan biri olarak ele alındı. Diğer bir deyişle yeni kurulan devletin ideolojisi olan sınıfsız toplum hedefi içinde sınıf çatışması kabul edilemez bir durumdu.[30]

Bununla birlikte Atatürk döneminde işçi sınıfı örgütlenme hakkına sahipti. Ancak 15 Haziran 1937 tarihine kadar yürürlükte kalmaya devam eden 1909 tarihli Tatil-i Eşgal Kanunu'na göre; yukarıda da değinildiği üzere hükümetten ruhsat veya ayrıcalık alarak demiryolu, tramvay ve liman işleriyle aydınlatma işleri gibi kamuya yönelik bir hizmetle yükümlü bulunan her çeşit şirkette çalışan işçi-

---

[26] Kanun metni ve Mebusan Meclisi ile Ayan Meclisi görüşmeleri için bkz. A. Gündüz Ökçün, *Ta'til-i Eşgal Kanunu, 1909 (Belgeler-Yorumlar),* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 503, Ankara, 1982; Toprak, *Türkiye'de İşçi Sınıfı 1908-1946,* s. 38.

[27] Söz konusu durgunluk, grevlerin sayısal gelişimi takip edildiğinde de açıkça görülebilmekteydi. 1908 yazındaki 143 grevden sonra, 1909-1912 döneminde 73 grev yapılmışken, 1913-1918 döneminde ise sadece 10 greve yapıldı. Yıldırım, *a.g.t.,* s. 204.

[28] Mütareke Dönemi'ndeki işçi örgütlenmeleri ve grevler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erol Ülker, *Mütareke İstanbul'unda Tramvay İşçileri Hareketi: Türkiye Sosyalist Fırkası, İşgal Makamları ve Radikaller, Tanzimat'tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı (1839-2014) Yeni Yaklaşımlar-Yeni Alanlar-Yeni Sorunlar,* (Haz. Y. Doğan Çetinkaya-Mehmet Ö. Alkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, s. 213-227; Yıldırım, *a.g.t.,* s. 205-212.

[29] *Türkiye'nin Nüfusu 1927*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1929.

[30] Hande Çelik Şahin, *Türkiye'de İşçi Sınıfının Gelişim Süreci ve Geçmişten Günümüze İşçi Hareketi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı: 7, 2010, s. 23-24.

[31] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ökçün, *Tatil-i Eşgal Kanunu, 1909 Belgeler-Yorumlar.*

[32] Yıldırım Koç, *Atatürk Döneminde Örgütlenme Hakkı, Aydınlık,* 12 Kasım 2012.

a-kadri sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:08 Page 6

lerin sendika kurmaları yasaktı.[31] Oysa söz konusu iş yerlerinde çalışanların 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu'na göre dernek kurmalarına engel bir durum söz konusu değildi.[32]

Bu bilgilerden hareketle işçi örgütlenmesi konusunda Atatürk döneminin belli bir bölümünde, meşrutiyet döneminden miras alınan yasal mevzuatın uygulanmaya devam ettiği dikkat çekmektedir. Fakat 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nden sonra ekonomide Devletçilik ilkesinin uygulanmaya başlaması ve hızlı bir sanayileşmenin söz konusu olması, işçi sayısında önemli oranda bir artışı beraberinde getirdi. Bundan dolayı iş ilişkilerinin yeniden ele alınması gereği hissedildi ve yeni bir yasal mevzuat oluşturuldu.

Cumhuriyet dönemdeki işçi-işveren-devlet ilişkilerine dair ilk kapsamlı düzenleme 8 Haziran 1936'da kabul edilerek yürürlüğe konan 3008 sayılı İş Kanunu'dur. 148 maddeden oluşan kanunun ana başlıkları şu şekildedir: Umumi hükümler, iş akdi, işin tanzimi, işçilerin sağlığını koruma ve iş emniyeti, iş ve işçi bulma, grev ve lokavt yasaklığı ile iş ihtilaflarının hâlli, iş hayatının murakabe ve teftişi, sosyal yardımlar ve cezai hükümler. İş Kanunu'nun geniş bir kısmı grev ve lokavt konusuna ayrılmıştır. Söz konusu bölümün ilk maddesi bu konuda oldukça nettir ve buna göre, "Grev ve lokavt yasaktır." Cezai Hükümler bölümünde yer alan maddelere göre grev yapan işçilerin, para cezasına ve bir aydan altı aya kadar hapisle cezalandırılması öngörülmektedir.[33]

Cumhuriyet döneminin diğer bir önemli düzenlemesi de 28 Haziran 1938'de kabul edilerek yürürlüğe konan 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'dur. Kanun, genel anlamda örgütlenme şekillerini ortaya koymakla ilgilidir. İşçileri ilgilendiren kısımda ise, dokuzuncu maddenin (h) bendine göre; "Aile, cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına veya adına dayanan" cemiyetlerin kurulmasının yasaklanmasıdır.[34] Buna göre, doğrudan ifade edilmemekle birlikte sendikaların kurulması yasaklanmaktadır. Bütün bu gelişmelerin etkisiyle 1923-1946 yılları arası dönem, sendikasız dönem olarak ifade edilmektedir.[35]

1939-1945 yılları arasında yaşanan İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen siyasal konjonktür, kapitalizmin komünizm ile karşı karşıya kalmasına neden oldu. Türkiye'nin de çeşitli iç ve dış etkenlerle çok partili siyasal yaşamı benimsediği savaş sonrasında siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlarda bir liberalleşme dönemi yaşandı. Bu süreçte Cemiyetler Kanunu'nda 5 Haziran 1946'da yapılan ve sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağının kaldırılmasını öngören değişiklikle işçi sınıfının örgütlenmesinin önündeki engel kaldırıldı.[36] Hemen ardında da çalışma hayatına ilişkin konuları düzenleyerek bunları yürütmek ve denetlemek üzere 7 Haziran 1945'te Çalışma Bakanlığı kuruldu. Söz konusu bakanlığın başlıca görevi çalışanların gerekli güvenlik koşullarına ve hayat standartlarına ulaşmasını sağlamak oldu.[37] Yapılan bu değişikliklerle, sınıf esaslı örgütlenme ve sendika kurma yasağı kaldırıldı ve işçilerin örgütlenmesinin önü açıldı. Türkiye'nin bu adımı atmasında, İkinci Dünya Savaşı sonrasında izlediği dış politikanın etkisi oldu. Savaş sonrasında Türkiye, dünyaya uluslararası işbirliğine ve etkileşime hazır, demokratik bir ülke ve toplum olmak istediği imajını vermeye çalıştı. Öte yandan, işçilere sendikal haklar verilmesinde, Türkiye'nin ILO'ya işçi temsilcilerinin de yer aldığı tam delegasyonla katılmak istemesinin ve ülkedeki işçi sayısının artmasının da etkisi oldu.[38]

Böylece çeşitli bölgelerde sendikalar kurulmaya başlandı. Ancak işçilerin önemli bir bölümü, sendikacılığa soğuk bakmaktaydı. Geçmiş yıllarda sendikacılığın komünistlikle özdeş tutulması da işçilerin kaygı duymalarının diğer önemli nedeniydi. Zira ilk kurulan sendikaların çoğunluğunun sosyalizmi benimseyen partiler öncülüğünde kurulmuş olması nedeniyle 17 Aralık 1946 tarihinde antikomünist kaygılarla ve sıkıyönetim kararıyla kapatıldı.[39]

Türkiye'de sendikalaşma sürecinin başlaması, 26 Şubat 1947'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "5018 Sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun" ile mümkün olabildi. Böylelikle grev hakkını içermeyen ve beşinci maddesi sendikalara siyaset yasağının devamına hükmeden ilgili kanun ile sendikaların kuruluş esasları ve faaliyet alanları belirlenmekteydi.[40]

Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçildiği ve siyasi partiler arası rekabetin söz konusu olmaya

---

[33] Ayrıntılı bilgi için bkz. *Resmi Gazete,* 15 Haziran 1936.
[34] *Resmi Gazete,* 14 Temmuz 1938.
[35] Pıçak-Kadah, *a.g.m.,* s. 2014.
[36] *TBMM Tutanak Dergisi,* Dönem: VII, Cilt: 24, s. 63-64.
[37] Ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan Uzun, *Çalışma Bakanlığı'nın Kuruluşu ve İlk Faaliyetleri(1945-1947), Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri Kitabı,* (Yay. Haz. Erdem Ünlen)**,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt II, Ankara, 2017, s. 1029-1061.
[38] Uzun, *a.g.m.,* s. 1049.
[39] *Ulus,* 18 Aralık 1946.
[40] *Resmi Gazete,* 26 Şubat 1947.

a-kadri sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:08 Page 7

başladığı bu yıllarda iktidar ve muhalefet işçi sınıfını kazanmak amacıyla grev ve lokavt konusunu gündemlerine almışlarsa da, işçilere grev ve lokavt ile toplu sözleşme hakları tanınmadı.[41]

3- İzmit Kâğıt Fabrikası'ndan SEKA'ya İşçi Sınıfı ve Sendikal Faaliyetler

Yukarıda da değinildiği üzere 1929 Dünya Ekonomik Krizi, Türkiye'de uygulanan ekonomi politikasının değişmesine ve Devletçilik uygulamasına geçilmesine neden oldu. Bu çerçevede sanayi ve bankacılık alanında görevlendirilen Sümerbank, 3 Haziran 1933'te 20 milyon lira sermaye ile kuruldu. Aynı yıl içinde hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında kâğıt fabrikasının inşa edilmesi görevi Sümerbank'a verildi. Mehmet Ali Kâğıtçı'nın hazırladığı projenin tamamlanmasının ardından temeli 14 Ağustos 1934'te Başbakan İsmet İnönü tarafından atılan kâğıt fabrikasının[42] açılış töreni ise İktisat Bakanı Celal Bayar'ın katılımıyla 6 Kasım 1936'da gerçekleştirildi.[43] Birinci fabrikanın kuruluşunu takiben 1944'te İzmit İkinci Kâğıt Fabrikası,[44] 1945'te Klor, Alkali ve Paçavra Selülozu, 1954'te Üçüncü Kâğıt Fabrikası ve Oluklu Mukavva Tesisi, 1960'ta ise Beşinci Kâğıt Fabrikası açıldı.[45]

Demokrat Parti döneminde kâğıt fabrikası ile ilgili önemli bir yapısal dönüşüme de imza atıldı. 13 Mayıs 1955'te yürürlüğe konan 6560 Sayılı Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi Kanunu ile Sümerbank'tan ayrı bir kamu iktisadi teşekkülü olarak 100 milyon lira sermayeli Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi (SEKA) adıyla yeniden yapılandırıldı.[46]

İzmit Kâğıt Fabrikası çalışanlarının örgütlenmeye dönük ilk önemli girişimleri ise 1946 yılına denk gelmektedir. Çok partili siyasal yaşama geçiş sürecinde Eylül 1946'da kurulan Kocaeli Selüloz Sanayi İşçileri Sendikası, İzmit Kâğıt Fabrikası çalışanlarının ilk sendikası olması açısından önemli bir yere sahiptir. Sendika, Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi mensuplarından Şoför İdris'in girişimleri ve yönlendirmesiyle kuruldu.[47] Ancak 1947 tarihli Sendikalar Yasası çıkmadan önce kurulan bu sendika, dönemin hükümetinin yukarıda da değinildiği üzere sendikaları kapatma kararı alması üzerine diğerleri gibi kapatıldı. 1947 yılında yürürlüğe giren Sendikalar Yasası'ndan sonra kâğıt fabrikası işçileri yine örgütlendi ve iki ayrı sendika kurdu. Bunların biri Kâğıt-İş Sendikası iken diğeri de Selüloz Sanayii Müesseseleri İşçileri Sendikası'dır.[48] Örgütlenme noktasında önemli gelişmelerin bir diğeri de Demokrat Parti döneminde gerçekleşti. Zira İzmit Kâğıt Fabrikası çalışanları Habib Seval, Sabahattin İstanbullu ve İhsan Yonter gibi isimler öncülüğünde mevcut sendikaların birleşmesiyle 9 Şubat 1952'de Makine ve Teknik İşçiler Sendikası kuruldu. Sendika'nın, 10 Ekim 1964 tarihli Genel Kurulunda ise tüzük değişikliğine gidilerek Selüloz-İş (Türkiye Selüloz Kâğıt ve Makina İşçileri Sendikası) ismi kullanılmaya başlandı.[49] Bu süreçte yaşanan önemli gelişmelerden biri de SEKA-PER (Türkiye Selüloz ve Kâğıt Sanayi Personeli Sendikası)'in 6 Temmuz 1965 tarihinde kurulmuş olmasıdır. Sendikanın kurucuları arasında Mümin Özgen, Muammer Ete, Bedrettin Işıl, Sezai Koray ve Lütfü Tözge gibi isimler yer aldı.[50]

---

[41] Ayrıntılı bilgi için bkz. Görkem Akgöz, *İşçiler Greve Karşı: 1947 Sendikacılığının İlk Yıllarında Grev Tartışmaları, Mülkiye Dergisi,* 38 (4), 2014, s. 121-158.
[42] *Vakit,* 15 Ağustos 1934.
[43] *Ulus,* 7 Kasım 1936.
[44] Emre Dölen, *Dünyada ve Türkiye'de Kâğıtçılığın Tarihçesi,* Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2015, s. 373,
[45] Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi Genel Müdürlüğü, *SEKA'nın Kuruluşu Gelişmesi Bugünkü Durumu, Türkiye ve Dünya Kâğıt Sanayii ile Mukayesesi,* Kocaeli, 1977, s. 3-4.
[46] *Resmi Gazete*, 21 Mayıs 1955.
[47] *Sendika Gazetesi,* 28 Eylül 1946.
[48] Selüloz Sanayii Müesseseleri İşçileri Sendikası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. *Selüloz Sanayii Müesseseleri İşçileri Sendikası Ana Tüzüğü,* İzmit Selüloz Basımevi, 1947.
[49] https://www.izmitteseka.com/emek (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2019)
[50] *SEKA POSTASI***,** 15 Ağustos 1965.

a-kadri sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:08 Page 8

4- 15 Temmuz 1963 Tarihli 274 Sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu

27 Mayıs 1960 sabahı, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne mensup bazı genç subaylar, radyoda yayınladıkları bir bildiriyle yönetime el koyduklarını ilan etti.[51] Söz konusu genç subaylar, Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in başkanlığında ve 38 kişiden oluşan Milli Birlik Komitesi'ni (MBK) kurmuşlardı. MBK'nin öngördüğü şekilde bir yandan Demokrat Partililer tutuklanarak Yassıada yargılamalarına başlandı,[52] diğer yandan da demokratik düzeni yeniden kurmak üzere harekete geçilerek bir ilim heyeti oluşturuldu ve yeni anayasa hazırlıklarına başlandı.[53]

Yassıada'daki yargılamalarla yeni anayasa çalışmaları eş zamanlı yürütüldü. Yargılamaların devam ettiği günlerde, Askeri Müdahalenin yıl dönümü olan 27 Mayıs 1961'de tamamlanan Anayasa, 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunuldu ve yüzde 61 oranında evet oyuyla kabul edildi. Türkiye'nin en özgürlükçü anayasası olarak kabul edilen 1961 Anayasası, öngördüğü kurumlar ve tanıdığı haklar açısından düşünüldüğünde Türkiye'de yeni bir dönemi başlattığı ifade edilmektedir.[54]

Anayasanın örgütlenme hakkını, grev hakkını ve toplu sözleşme özerkliğini güvence altına alması, işçi sınıfı için yeni bir dönemi başlattı. Zira 1963'te hazırlanarak yürürlüğe giren 274 ve 275 sayılı kanunların dayanağı, sosyal devlet ilkesini temel alan 1961 Anayasası oldu. 15 Temmuz 1963'te kabul edilerek 24 Temmuz 1963'te yürürlüğe konan 274 Sayılı Sendikalar Kanunu ile sendikaların kurulması ve üyelikte serbestlik ilkeleri güvence altına alındı. Aynı tarihte uygulanmaya başlanan 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu ile de toplu iş sözleşmesi, toplu iş uyuşmazlıklarının çözüm yolları ve grev hakkı ilk kez düzenlendi.[55] Söz konusu yasal düzenlemeler, kısa süre içerisinde hem sendikaların hem de sendikalı işçi sayısının artmasını sağladı. Dönemin istatistiklerine göre sendikalaşma oranı 1961 yılında % 43,2 iken, 1965 yılında % 58,1'e, 1970 yılında ise % 62,1'e çıktı.[56]

5- SEKA ile Selüloz-İş Sendikası Arasında Yapılan Toplu İş Sözleşmeleri ve Karşılaştırmaları

Yukarıda aktarılan gelişmeler üzerine ilki SEKA ile Kâğıt-İş Sendikası arasında, diğerleri ise SEKA ile Selüloz-İş Sendikası arasında olmak üzere toplu iş sözleşmeleri imzalandı. Bu çalışmanın konusunu da 1964, 1965, 1967 ve 1969 yıllarında imzalanan bu toplu iş sözleşmeleri oluşturmaktadır.

5.1. Genel Çerçeve

SEKA tarihinin ilk toplu iş sözleşmesi 4 Mart 1964 tarihinde imzalandı. Toplu iş sözleşmesi görüşmeleri, Kâğıt-İş Sendikası'nın 28 Kasım 1963 tarihli başvurusu üzerine Aralık ayında İstanbul'da başladı.[57] İki ay devam eden görüşmelerin sonunda mutabakata varılarak SEKA Genel Müdürü Yaşar Başkaya ve yardımcıları ile Kâğıt-İş Başkanı Rıdvan Gülşen ve Genel Sekreter Nusret Çoker arasında 11 Şubat 1964'te protokol imzalandı.

Toplu iş sözleşmesinin imza töreni ise SEKA'nın Müdürler Kurulu Salonu'nda 4 Mart

---

[51] Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976, s. 329.
[52] Aydemir, *a.g.e.*, s. 362–366.
[53] İlim Heyeti, Prof. Naci Şensoy, Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Sıddık Sami Onar, Prof. Hüseyin Nail Kubalı, Prof. Ragıp Sarıca, Prof. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. İsmet Giritli gibi isimlerden oluşturulmuştu. Bkz. *Ulus,* 29 Mayıs 1960.
[54] Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY, İstanbul, 2010, s. 377- 411.
[55] Ayrıntılı Bilgi için Bkz., *Resmi Gazete,* 24 Temmuz 1963.
[56] Samet Yaşar, *274 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun Hazırlanma Süreci ve Sendikalar, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* Sayı: 2, Cilt: 6, 2017, s. 99.
[57] *SEKA POSTASI,* 1 Aralık 1963.

a-kadri sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:08 Page 9

1964'te gerçekleştirildi. Sözleşme, Genel Müdür Yaşar Başkaya'nın da hazır bulunduğu ortamda işveren olarak Genel Müdür Yardımcısı Hüsnü Gündüzalp ile işçileri temsilen Kâğıt-İş Sendikası Genel Başkanı Rıdvan Gülşen ve Genel Sekreter Nusret Çoker tarafından imzalandı.[58] Yaklaşık iki bin işçinin katıldığı İmza töreninin dikkat çeken yönü, Sanayi Bakanı Muammer Erten'in de bu törene katılmış olmasıdır.[59]

1964'te bir buçuk yıllığına imzalanan ilk toplu iş sözleşmesinin süresi 30 Haziran 1965'te sona erdiği için, söz konusu sözleşme feshedildi ve 16 Temmuz 1965'te yeni bir sözleşme imzalamak üzere müzakerelere başlandı. Hereke Mensucat Fabrikası'nda başlayan müzakerelerde SEKA yönetimi adına Genel Müdür Cemal Köstem, Personel Müdürü Zeki Kutlay, Hukuk Müşaviri Güven Çangatin vd.; Selüloz İş Sendikası adına ise başkan Necati Cansever ile idare kurulundan Şevki Sarıbay ve Salih Güngörmez gibi isimler yer aldı.[60] Kırk gün devam eden görüşmelerin sonucunda mutabakata varıldı ve *23 Eylül 1965*'te sözleşme imzalandı.[61] İki yıl geçerli olmak üzere imzalanan toplu iş sözleşmesi; bir başlangıç, dört kısım, 93 madde ile bir geçici madde ve sekiz EK'ten oluşmaktadır.[62]

SEKA ile Selüloz-İş Sendikası arasındaki üçüncü toplu iş sözleşmesi görüşmeleri, Sapanca Gölü kıyısındaki bir otelde, 12 Temmuz 1967'de başladı.[63] Görüşmelerde SEKA adına Genel Müdür Aziz Gümüş, Genel Müdür Yardımcısı Ahmet Ülgen, Personel Müdürü Lütfü Okutan ve Hukuk Müşaviri Güven Çangatin gibi isimler yer alırken Sendika adına Başkan Edip Cansever, İlyas Yılmaz, Salih Güngörmez, Yılmaz İnanç, Halit Cansever ve Ali Eşiyok gibi isimler yer aldı.[64] Olumlu bir hava içerisinde iki ay civarında devam eden görüşmeler, Eylül ayının ilk yarısında sona erdi ve sözleşme, *20 Eylül 1967*'de şehir gazinosunda yapılan bir törenle imzalandı.[65] 1 Temmuz 1967-30 Haziran 1969 tarihleri arasında geçerli olmak üzere imzalanan sözleşme; bir başlangıç, dört kısım, 94 madde ve yedi EK'ten oluşmaktadır.[66]

1969 yılı toplu iş sözleşmesi görüşmelerinin ilk toplantısı ise SEKA Toplantı Salonu'nda 20 Mayıs'ta gerçekleştirildi. Bu toplantıda SEKA adına Genel Müdür Aziz Gümüş, Müdür Yardımcısı Nihat Avcı ve konuyla ilgili diğer yöneticiler, Selüloz İş Sendikası adına ise Başkan Necati Cansever ve diğerleri yer aldı.[67] İlk toplantıyı takiben görüşmelere 23 Mayıs itibariyle 1967 yılındaki gibi Sapanca Gölü kıyısındaki otelde devam edildi. SEKA POSTASI'na yansıdığı üzere, görüşmeler karşılıklı güven ve saygı içerisinde seyretti ve 15 Ağustos'ta ön protokol imzalandı.[68] İmza töreni 29 Eylül 1969'da yapılan ve 1 Temmuz 1969-30 Haziran 1971 tarihleri arasında geçerli olmak üzere iki yıllığına imzalanan sözleşme; bir başlangıç, dört kısım, 99 madde ve beş EK'ten oluşmaktadır.[69]

5.2. Format

Sözleşmelerin yönetici, sendika temsilcisi, mekân ve imza törenleriyle ilgili genel çerçeve yukarıda aktarıldığı şekilde iken yapılan tespitlere göre, söz konusu sözleşmelerin formatı genel anlamda aynıdır. Ancak sözleşmelerin kısım ve bölüm sayıları aynı olmakla birlikte, madde ve EK sayıları değişiklik arz etmektedir. Sözleşmelerin genel formatını somutlaştıran tablo şu şekildedir:

[58] *SEKA POSTASI,* 15 Mart 1964.
[59] *SEKA POSTASI,* 15 Şubat 1964.
[60] *SEKA POSTASI,* Temmuz 1965 (İlave Sayı).
[61] *SEKA POSTASI,* 1 Ekim 1965.
[62] *SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 23 Eylül 1965 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi*, Selüloz Basımevi, İzmit, 1965.
[63] *SEKA POSTASI,* 15 Temmuz 1967.
[64] *SEKA POSTASI,* 1 Ağustos 1967.
[65] *SEKA POSTASI,* 1 Ekim 1967.
[66] *SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 18 Eylül 1967 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi*, Selüloz Basımevi, İzmit, 1967.
[67] *SEKA POSTASI,* 1 Haziran 1969.
[68] *SEKA POSTASI,* 15 Ağustos 1969.
[69] *SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 29 Eylül 1969 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi*, Selüloz Basımevi, İzmit, 1969.

a-kadri sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:08 Page 10

BaşlangıçKonu ve Tarafların Amacı

Birinci Kısım Genel Hükümler **Birinci Bölüm**Sözleşmenin Konusu ve Uygulama Alanı **İkinci Bölüm**Tarafların Hak ve Borçları

İkinci Kısım Hizmet Akitlerinin Yapılması, Muhtevası ve Sona Ermesi **Birinci Bölüm**Hizmet Akitlerinin Yapılması **İkinci Bölüm**Hizmet Akitlerinin Muhtevası **Üçüncü Bölüm**Hizmet Akitlerinin Sona Ermesi

Üçüncü Kısım Disiplin Cezaları ————- ————- ————-

Dördüncü KısımMüşterek Hükümler **Birinci Bölüm**Toplu İş Sözleşmesinde Tesbit Olunan Hususların Uygulanması ve İzlenimi **İkinci Bölüm**Çeşitli Hükümler **Üçüncü Bölüm**Son Hükümler

EKLER————- ————- ————

5.3. İçerik Karşılaştırması

Toplu iş sözleşmeleri, çalışmanın bu bölümünde içerik açısından değerlendirilerek karşılaştırılmaktadır. Bu çerçevede işçiler için öngörülen ücretler, işçilerin özlük hakları, SEKA ile sendikanın karşılıklı hakları ve sorumlulukları belirlenmeye çalışılmaktadır.

Sözleşmelere göre işçiler için öngörülen asgari saat ücretleri, çocuk yardımı ve vasıta ücretleri konularında dikkat çeken istatistikler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

	1964	**1965**	**1967**	**1969**
ASGARİ SAAT ÜCRETİ	95 Kuruş	150 Kuruş	180 Kuruş	225 Kuruş
SEYYANEN YAPILAN ZAM	————-	55 Kuruş	60 Kuruş	75 Kuruş
FAZLA MESAİ (GECE)Saat Ücreti Bazında	% 50 Zamlı	% 50 Zamlı	% 50 Zamlı	% 50 Zamlı
BAYRAM GÜNLÜKLERİ	Milli ve Dini Bayramlarda Çalışanlara Normal Günlüklerinin Dışında Ödenen İkinci Günlük Ücretleri % 30 Zamlı	Milli ve Dini Bayramlarda Çalışanlara Normal Günlüklerinin Dışında Ödenen İkinci Günlük Ücretleri % 30 Zamlı	Milli ve Dini Bayramlarda Çalışanlara Normal Günlüklerinin Dışında Ödenen İkinci Günlük Ücretleri % 50 Zamlı	Milli ve DiniBayramlarda Çalışanlara Normal Günlüklerinin Dışında Ödenen İkinci Günlük Ücretleri % 50 Zamlı
ÇOCUK YARDIMI	Her Bir Çocuk İçin Aylık 10 TL**NOT**: Eğitim-Öğretime devam eden her bir çocuk için 5 TL ilave	Her Bir Çocuk İçin Aylık 10 TL**NOT:** Eğitim-Öğretime devam eden her bir çocuk için 5 TL ilave	Her Bir Çocuk İçin Aylık 10 TL**NOT**: Eğitim-Öğretime devam eden her bir çocuk için 5 TL ilave	Her Bir Çocuk İçin Aylık 10 TL**NOT**: Eğitim-Öğretime devam eden her bir çocuk için 5 TL ilave
VASITA ÜCRETİ	İşçilere Fiilen Çalıştıkları Her Gün İçin Brüt 70 Kuruş	İşçilere Fiilen Çalıştıkları Her Gün İçin Brüt 70 Kuruş	İşçilere Fiilen Çalıştıkları Her Gün İçin Brüt 70 Kuruş	İşçilere Fiilen Çalıştıkları Her Gün İçin Brüt 100 Kuruş
Ödenmesi Öngörülen Toplam Zam Miktarı	8 Milyon TL	12 Milyon 500 Bin TL	14 milyon 800 Bin TL	20 Milyon 650 Bin TL

Toplu iş sözleşmelerinin dördünde de I. Kısımların II. Bölümleri sendika ile işverenin haklarını ve borçlarını, diğer bir deyişle karşılıklı sorumluluklarını içermektedir.

Sözleşmelere göre sendika;

- ✓ İşçinin gereği gibi çalışması, işine bağlanması ve işini benimsemesini,
- ✓ İmalat kalitesinin yükseltilmesini,
- ✓ Üretimin arttırılmasını,
- ✓ Malzeme, teçhizat ve tesisatın iyi niyetle kullanılmasını ve muhafazasını,
- ✓ İşyerlerinde karşılıklı saygı ve sevginin geliştirilmesinde işverene yardımcı

a-kadri sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:08 Page 11

olmayı,

- ✓ Sendikalı olmayan işçilerle toplu iş sözleşmelerine taraf olmayan diğer sendika üyesi işçilere de baskı yapmamayı kabul etmektedir.

Sendika temsilcileri ise;

- ✓ İşçiler ile işveren arasındaki uyuşmazlıkları çözmeye çalışmayı,
- ✓ İşçilerin, toplu iş sözleşmelerine göre işverene tanınan haklara uymalarını sağlamayı,
- ✓ İşyerlerinde siyasi propaganda yapmamayı,
- ✓ Temsilcilik işlerini bahane ederek asıl görevlerini ihmal etmemeyi taahhüt etmektedir.[70]

NOT: 1964 ve 1965 yıllarında imzalanan sözleşmelerde yer almadığı halde 1967 ve 1969 sözleşmelerinde yer alan 12. madde ile sendika temsilcilerine birtakım yeni haklar tanınmıştır. Buna göre:

- ✓ Sendika temsilcilerinin görevleri süresince suç teşkil etmeyen fiil ve hareketlerinden dolayı iş sözleşmeleri feshedilemez,
- ✓ İşyeri temsilcilerinin, sendikanın ve temsilcinin rızası olmadan işyerleri değiştirilemez,
- ✓ Temsilciler görevlerini yerine getirmeleri nedeniyle kötü muameleye tabi tutulamaz, alacakları terfi ve zamlardan geri bırakılamaz.[71]

Sözleşmelere göre işveren ise;

- ✓ İşçileri sendikadan ayrılmaya, başka bir sendikaya üye olmaya veya olmamaya, sendikada kalmaya zorlayıcı etki ve baskı yapmamayı, sendika idaresine doğrudan veya dolaylı olarak müdahale etmemeyi kabul etmektedir.
- ✓ Çalışma ve üretim yöntemleri, üretim ölçüleri ve çalışma, zaman ve kalite standartlarının ve işçi kadrolarının tespiti ve uygulanması, makine ve teçhizatı tadil, tevsii ve bunların yerlerini değiştirme, iş programlarının tanzimi vb. durumlar ile işin ve işyerinin idaresine dair yetkiler, sadece işverene aittir.[72]

Sözleşmelere Göre İşçilerin Uymaları Gereken Kurallar;

- ✓ Kendilerine verilen üretim, imalat ve teknik emniyet malzemeleri ile teçhizatı ve makineleri usulüne uygun şekilde kullanmak,
- ✓ İş esnasında tehlikeli olabilecek her türlü ihmal dikkatsizlikten sakınmak,
- ✓ İşyerlerinde yangına neden olacak hareketlerde bulunmamak,
- ✓ Kendilerinin ve işyerlerinin temizliğine özen göstermek,
- ✓ Yerlere tükürmemek, sümkürmemek ve işyerini kirletmemek,
- ✓ İşveren tarafından tamim, tebliğ ve ilan edilecek emir ve talimatlara aykırı hareket etmemek,
- ✓ İş esnasında iş arkadaşlarını her ne şekilde olursa olsun gereksiz yere meşgul etmemek ve şakalaşmamak,

---

[70] SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 23 Eylül 1965 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi, s. 4-8; SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 18 Eylül 1967 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi, s. 4-8; SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 29 Eylül 1969 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi, 4-9.

[71] SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 18 Eylül 1967 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi, s. 9; SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 29 Eylül 1969 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi, s. 10.

[72] SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 23 Eylül 1965 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi, s. 9-10; SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 18 Eylül 1967 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi, s. 9-11; SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 29 Eylül 1969 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi, 10-12.

a-kadri sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:08 Page 12

- ✓ Maiyetindeki işçi ve çırakları özel hizmetlerinde kullanmamak,
- ✓ İş saati bitmeden izinsiz olarak işi terk etmemek,
- ✓ Göreve sarhoş gelmemek, işyerinde alkollü içki, uyuşturucu kullanmamak ve işyerinde bulundurmamak,
- ✓ İş saatinde uyumamak vb.[73]

Sözleşmelere Göre İşçilerin Özlük Hakları;

- ✓ İşveren, işçi fazlalığı dolayısıyla toplu olarak işçi tasfiyesine karar verdiği takdirde aşağıdaki sıraya göre hareket eder:
  - A Deneme süresini (1 Ay) doldurmamış işçiler,
  - B Emeklilik hakkını kazanmış olan işçiler,
  - C SEKA işyerlerinde iki seneden az çalışmış olanlar.
- ✓ Hiçbir işçi sendikaya üye olduğundan, sendikal hareketlere katıldığından dolayı veya suç teşkil etmeyen bir nedenden dolayı işten çıkarılamaz. Ancak mekanizasyon, işin sona ermesi, hastalık, iş kazası veya kendi talebi ile işçinin iş sözleşmesi sona erdiğinde aşağıda gösterildiği şekilde kıdem tazminatı ödenir.

  NOT: İşçinin, işletmede geçirdiği her yıl için aşağıdaki şekilde kıdem tazminatı ödenir.
  - 1-3 yıla kadar (3. yıl dâhil) 15 gün
  - 3-5 yıla kadar (5. yıl dâhil) 20 gün
  - 5 yıldan fazla 30 gün[74]

Sözleşmelerin Uygulanma Süresi;

- ✓ 4 Mart 1964 tarihli Toplu İş Sözleşmesi: Bir buçuk Yıl
- ✓ 23 Eylül 1965 tarihli Toplu İş Sözleşmesi: İki Yıl
- ✓ 18 Eylül 1967 tarihli Toplu İş Sözleşmesi: İki Yıl
- ✓ 29 Eylül 1969 tarihli Toplu İş Sözleşmesi: İki Yıl

Sonuç

1929 Dünya ekonomik krizinden sonra Türkiye'de ekonomide devletçilik politikasının benimsenmesi ve bu çerçevede planlı ekonomiye geçilmesi beraberinde hızlı bir sanayileşmeyi getirdi. Bu durum ülkedeki işçi sayısını arttırmakla birlikte işveren-işçi ilişkileri yeniden düzenlendi, ancak 1936 tarihli İş Kanunu'nda işçilere grev ve lokavt hakkı tanımadığı gibi 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu'nda da sınıf esasına dayalı derneklerin, doğal olarak da sendikaların kurulması yasaklandı. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nı takiben Türkiye'de çeşitli iç ve dış nedenlerle başlayan demokratikleşme bu alanlara da yansıdı ve 1947 yılında yürürlüğe konan Sendikalar Yasası ile işçilerin örgütlenmelerinin önü açıldı. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında kurulan İzmit Kâğıt Fabrikası çalışanları da bu süreçte ilk olarak sendikal örgütlenmeye gitti. Bu arada iktidar adayı siyasi partiler bu süreçte işçilere grev ve lokavt hakkının da tanınacağı vaat ettilerse de bu mümkün olmadı.

Türkiye'de bu konulardaki asıl önemli gelişmeler ise 1961 Anayasası ve 274 ile 275 sayılı kanunlar ile mümkün olabildi**.** Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük kamu iktisadi teşekküllerinden biri olan SEKA ile çalışanları arasındaki toplu iş görüşmeleri de bu gelişmelerden

[73] SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 23 Eylül 1965 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi, s. 25-31; SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 18 Eylül 1967 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi, s. 27-32; SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 29 Eylül 1969 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi, 29-35.
[74] SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 23 Eylül 1965 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi, s. 31-32; SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 18 Eylül 1967 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi, s. 32-33; SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 29 Eylül 1969 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi, 35-37.

a-kadri sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:08 Page 13

sonra yapılmaya başlandı.

Bu çerçevede yapılan ilk toplu iş sözleşmesi SEKA ile Kâğıt-İş Sendikası arasında 1964'te imzalanmakla birlikte 1965, 1967 ve 1969 tarihli sözleşmeler SEKA ile Selüloz-İş Sendikası arasında imzalandı. Ayrıca 1964 yılında imzalanan toplu iş sözleşmesinin uygulama süresi bir buçuk yıl, diğer toplu iş sözleşmelerinin uygulama süresi iki yıl olarak belirlendi. Bunların yanı sıra sözleşmelerin formatının genel anlamda aynı olduğu tespit edildi.

Toplu iş sözleşmeleri görüşmelerinde üzerinde en çok durulan konu işçilere ödenen ücretlerin zam miktarları oldu. Ücretler, görüşmeler sırasında sıkı bir pazarlık konusuna dönüşmüşse de genel anlamda işçilerin lehine kararlar alındı.

Sözleşmelere göre özlük hakları konusunda işçilerden yana kararlar alındığını belirtmek mümkündür. Dahası yine sözleşme metinlerinden hareketle işveren pozisyonundaki SEKA ile işçiler arasındaki karşılıklı sorumlulukların dengeli bir şekilde belirlendikleri ifade edilebilir.

Bütün bu bilgiler çerçevesinde 1961 Anayasası'nın özgürlükçü ruhuna uygun, işveren olarak SEKA'yı ve çalışanlarını çeşitli açılardan tatmin eden toplu iş sözleşmeleri imzalandığını belirtmek yerinde olacaktır.

a-kadri sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:08 Page 14

Kaynakça

Resmi Yayınlar

Resmi Gazete

TBMM Tutanak Dergisi

Türkiye'nin Nüfusu 1927, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1929.

Süreli Yayınlar

Sendika Gazetesi

SEKA POSTASI

Ulus

SEKA Yayınları

SE*KA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 23 Eylül 1965 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi,* Selüloz Basımevi, İzmit, 1965.

SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 18 Eylül 1967 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi, Selüloz Basımevi, İzmit, 1967.

SEKA ile SELÜLOZ–İŞ Arasında 29 Eylül 1969 Tarihinde İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi, Selüloz Basımevi, İzmit, 1969.

Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi Genel Müdürlüğü, *SEKA'nın Kuruluşu Gelişmesi Bugünkü Durumu, Türkiye ve Dünya Kâğıt Sanayii ile Mukayesesi,* Kocaeli, 1977.

Araştırma Eserler

Akgöz, Görkem; *İşçiler Greve Karşı: 1947 Sendikacılığının İlk Yıllarında Grev Tartışmaları, Mülkiye Dergisi,* 38 (4), 2014.

Alkan, Mehmet Ö.; *Kısa Bir Tashihin Uzun Hikâyesi "Anadolu Osmanlı Şimendiferleri/Demiryolları Şirketi Memurin ve Müstahdemini Cemiyet-i İttihadiyesi", Tanzimat'tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi (1839-2014) Yeni Yaklaşımlar-Yeni Alanlar-Yeni Sorunlar,* (Haz. Y. Doğan Çetinkaya-Mehmet Ö. Alkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.

Aydemir, Şevket Süreyya; *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976.

Çelik Şahin, Hande; *Türkiye'de İşçi Sınıfının Gelişim Süreci ve Geçmişten Günümüze İşçi Hareketi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı: 7, 2010.

Dölen, Emre; *Dünyada ve Türkiye'de Kâğıtçılığın Tarihçesi,* Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2015.

Güzel, Şehmus; *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İşçi Hareketi ve Grevler*, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Koç, Yıldırım; *Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi",* Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.

Kozak, İbrahim Erol; *Sendikaların Tarihi Gelişimi (İngiltere Örneği), Sosyal Siyaset Konferansları (37-38)*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1988.

Lafrance G. - Sülker, Kemal; *Dünya'da ve Bizde Sendikacılık*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1966.

Ökçün, A. Gündüz; *Ta'til-i Eşgal Kanunu, 1909 (Belgeler-Yorumlar),* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 503, Ankara, 1982.

Özkiraz Ahmet - Talu Nuray; *Sendikaların Doğuşu: Türkiye ve Batı Avrupa Ülkeleri Karşılaştırması, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 2, 2008.

Roskin, Michael G.; *Çağdaş Devlet Sistemleri,* 7. Baskı, Adres Yayınları, Ankara, 2014.

Sülker, Kemal; *Türkiye'de Sendikacılık*, Sendika Kültürü Serisi No: 1, İstanbul, 1955.

Şahin, Hande; *İşçi Hareketine Tarihsel Bir Bakış: Dünden Bugüne Yaşanan Dönüşümlerin*

a-kadri sendika_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:08 Page 15

Yapısal Bir Analizi, İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Ocak 2015, Cilt: 17, Sayı: 1.

Tanör, Bülent; *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY, İstanbul, 2010.

Thompson, Edward Palmer; *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu,* Birikim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2015.

Tilly, Charles; *Toplumsal Hareketler*, (Çev. Orhan Töz), Babil Yayınları., İstanbul, 2008.

Tokol, Aysen; **Sosyal Politika**, Vipaş Yayınları, Bursa, 2000.

Toprak, Necati (Der.); *ABD ve Fransa'da İşçi Sınıfı, Sendikalar ve IV. Enternasyonal*, Pencere Yayınları, İstanbul, 2001.

Toprak, Zafer; *Amele-i Osmanî Cemiyeti*, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1993.

Toprak, Zafer; *Türkiye'de İşçi Sınıfı 1908-1946***,** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016.

Uslu, Ateş; *Avrupa'da Erken Dönem Sosyalist Teori ve İşçi Hareketleri (1830-1840)*, *Akademik İncelemeler Dergisi,* Cilt: 9, Sayı: 1, Yıl: 2014.

Uzun, Hakan; *Çalışma Bakanlığı'nın Kuruluşu ve İlk Faaliyetleri(1945-1947), Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri Kitabı,* (Yay. Haz. Erdem Ünlen)**,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt II, Ankara, 2017.

Ülker, Erol; *Mütareke İstanbul'unda Tramvay İşçileri Hareketi: Türkiye Sosyalist Fırkası, İşgal Makamları ve Radikaller, Tanzimat'tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı (1839-2014) Yeni Yaklaşımlar-Yeni Alanlar-Yeni Sorunlar,* (Haz. Y. Doğan Çetinkaya-Mehmet Ö. Alkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.

Yaşar, Samet; *274 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun Hazırlanma Süreci ve Sendikalar, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* Sayı: 2, Cilt: 6, 2017.

Yıldırım, Kadir; *Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Hareketleri ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922),* (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

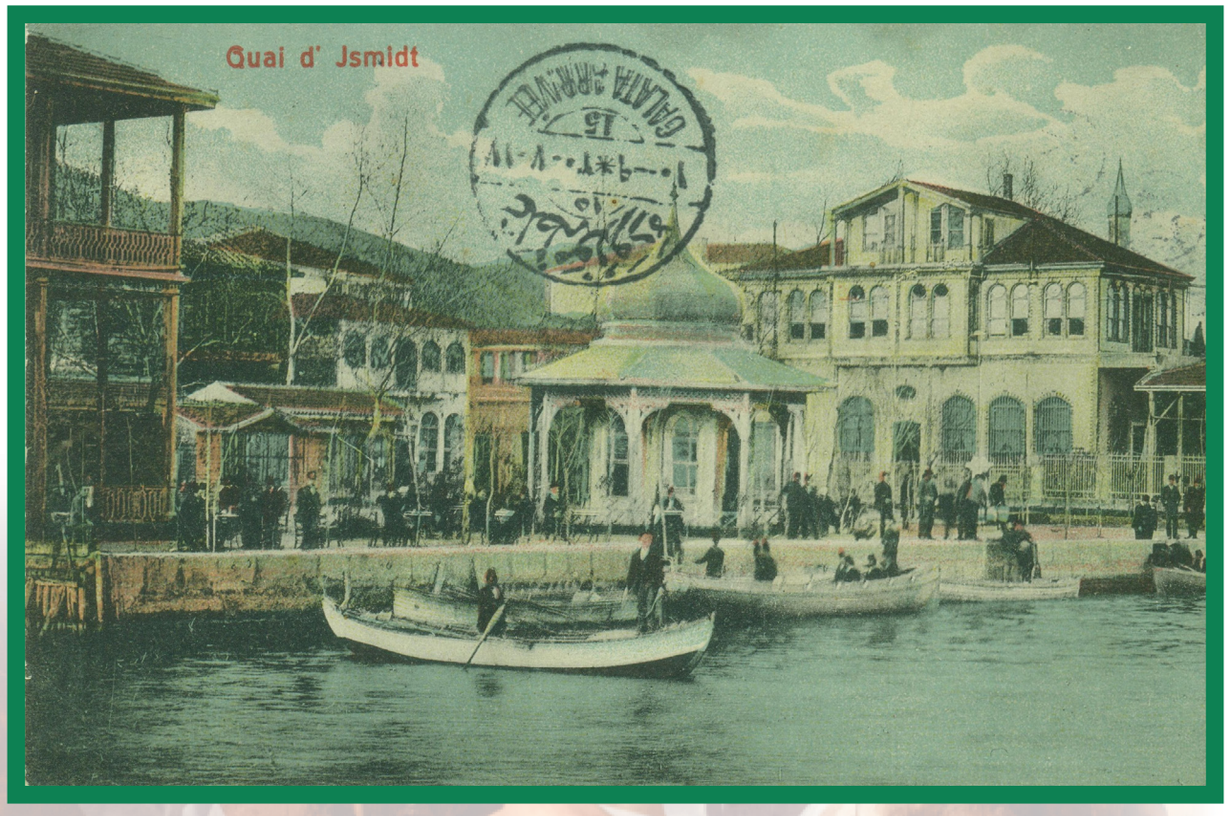
Quai d' Jsmidt

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

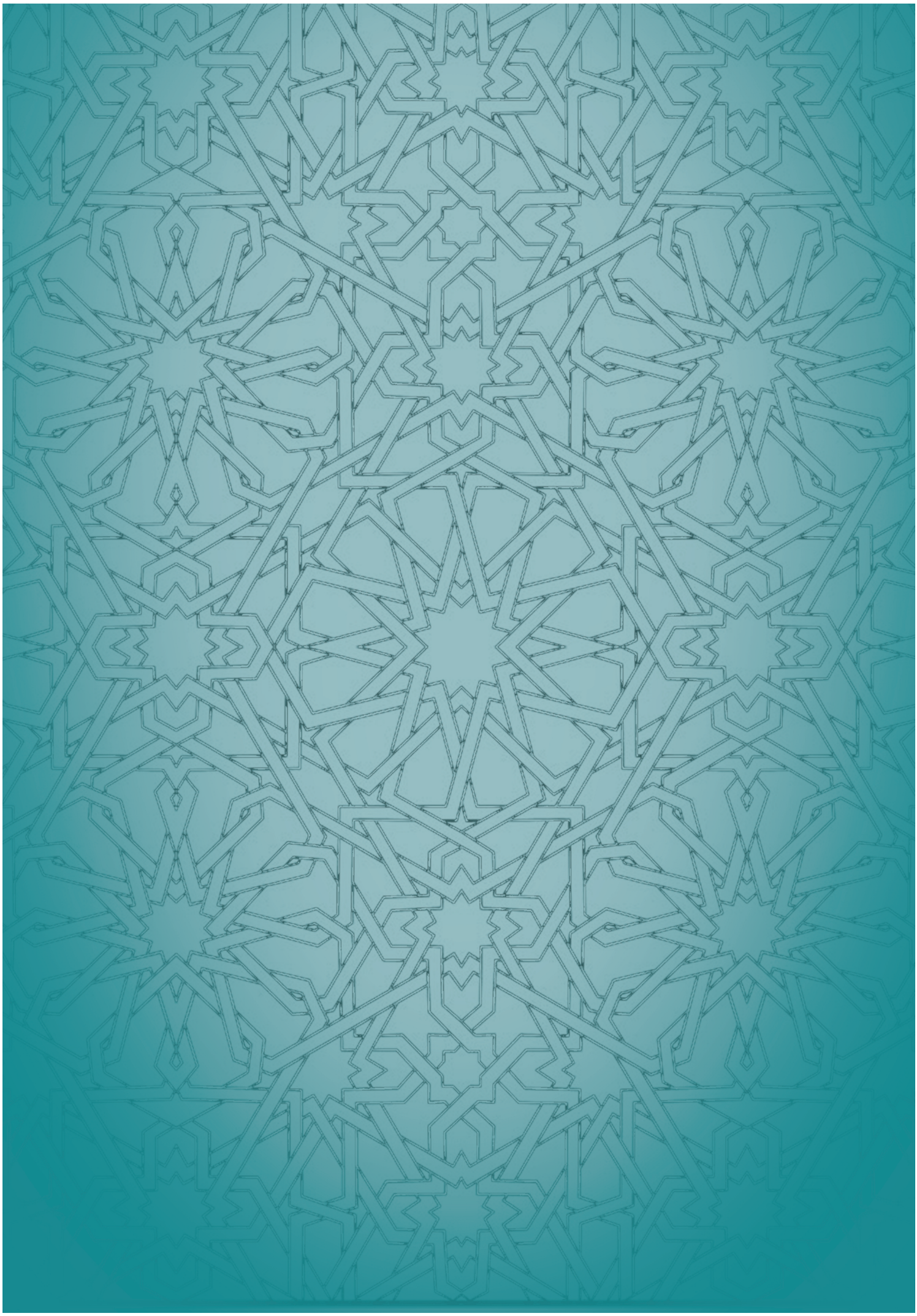

a-feyzani_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:27 Page 2

Kocaeli Türkülerinin Grafiksel Analiz Yardımıyla İncelenmesi

Feyzan GÖHER VURAL*
Timur VURAL**

Giriş

Türk halk edebiyatının ve Türk müzik kültürünün güzide ürünleri olan türküler, farklı yönleri ile araştırmalara konu olmuşlardır. Doğrudan birer tarih kaynağı olarak kabul edilmeseler de, dolaylı kaynaklar arasında yer alabilirler. Bilhassa göç, savaş gibi toplumsal olayları konu alan türküler, bu kapsamda değerlendirilebilir. Tarih biliminin yanı sıra sosyoloji, psikoloji ve felsefe gibi bilim dalları, türkülerde işlenen toplumsal ve bireysel durum ve duygulardan faydalanarak çeşitli çıkarımlar gerçekleştirebilir. Şüphesiz bu örnekleri arttırmak mümkündür. Halk edebiyatı ve müzikolojinin ise temel veri kaynakları içinde türkülerin çok önemli bir yeri vardır.

Türküler, sözleri açısından pek çok sosyal bilim dalının inceleme alanına girse de melodik ve ritmik yapı analizleri müzikoloji ile birlikte matematik ve fizik gibi sayısal bilimlerden faydalanmayı gerekli kılar. Müzikal analizlerin çok çeşitli metotları mevcuttur. Seslerin frekansları ve ritmik yapılar, matematiksel özellikler gösterdiği için müzikal analizlerde sıklıkla bu bilim dalının -matematik- yöntemleri kullanılır.

Metrik analizler, sıklıkla yorum ile notasyon arasındaki paralelliğin ölçümünde kullanılır (Temperley, 2001, s.25). Bir eserin ses alanı, yoğun kullanılan ses bölgesi (tessitura), sık kullanılan ritmik kalıpların belirlenmesi vb. özellikleri saptamayı amaçlayan çalışmalarda ise Hamdrum, Alpharabius (haz.M.Cihat Can) gibi bilgisayar yazılımları ya da Matrix benzeri bilgisayar programları önemli birer yardımcıdır.

Ses yüksekliği olarak da tanımlayabileceğimiz perde (pitch), basit görünen bununla birlikte karmaşık bir ses ağıyla çevrili bir olgudur (Deutch, 1982, s.6). Perde, sesin tizlik derecesine ilişkin bilgiyi taşıyan parametresidir. Bir sese ilişkin bir perdenin algılanabilmesinin ölçütü, o sesin periyodik olma derecesidir. Müziksel bir ses, zamana bağlı bir periyodik fonksiyon olarak düşünülebilir. Sesin şiddetindeki yükselme ve alçalmalar, nasıl söndüğü gibi özellikler, o sese ilişkin tınıyı belirleyen özellikler arasındadır (bkz. Şekir 1). Daha kapsamlı bir inceleme için ise harmoniklerine göz atmak gerekir (bkz. Şekil 2). (Bora, 2002, s.55-56).

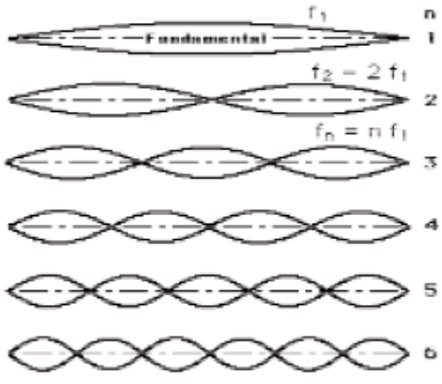

* Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Müzikoloji Bölümü, feyzan_goher@yahoo.com
** Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Türk Müziği Bölümü, trvural@yahoo.com

a-feyzani_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:40 Page 3

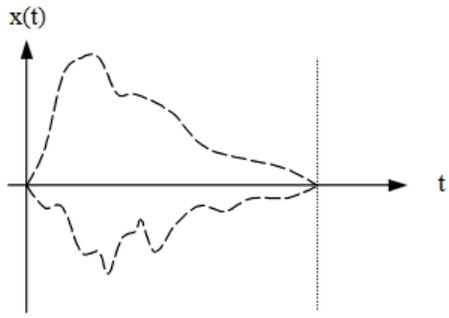

Grafik 1. Doğal Bir Müzikal Ses Örneği**Grafik 2.**Titreşen Bir Telin İlk Altı Harmoniği (Bora, 2002, s.55)

Bu dalgalanımların grafikler yoluyla gösterimi, seslerin birbirileri ile olan ilişkileri, perde geçişlerinin niteliği vb. durumları net şekilde ortaya koyar (Llyod, 1970, s.73). Biz ise bu çalışmada Kocaeli türkülerinin doğal seslerinin artarda sıralanımı ile elde edilen melodik çizgilerini çıkararak tekrar eden ezgisel motifleri, ses alanını, perdeler arası ilişkiyi, aralıkların niteliğini bir bakışta göstermeyi hedefledik. Buna göre analiz edilen Kocaeli türkülerine yönelik veriler aşağıda sunulmuştur.

Bulgular

Türkülerin melodik akışını gösteren çizgi grafiğine geçmeden evvel, ritmik ve melodik diğer özelliklerine de değinmek yerinde olacaktır[1].

1 "Bizim Evin Yanına" Adlı Türkünün Analizi

Türkü Adı: Bizim Evin Yanına

Derleyen: Ümit Kaftancıoğlu

Kaynak kişi: Yöre kadın ekibi

Yöre: Kocaeli – Akmeşe Köyü

"Bizim Evin Yanına"türküsü A(a1+a2)+B formundadır. Yani iki temel bölümden oluşan eserin, ilk bölümü, kendi içinde iki bölmeciğe sahiptir. Eser, dört vuruşlu ana usulde yazılmıştır.

Türküde kullanılan ritmik yapılar ve türkudeki kullanım sıklıklarına ilişkin bilgiler, aşağıda sunulmaktadır:

Tablo 1. Türküde Kullanılan Ritim Kalıpları ve Kullanım Sıklıkları

Ritim Kalıbı	Kullanım Yüzdesi (~%)	Ritim Kalıbı	Kullanım Yüzdesi (~%)
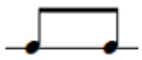	35.5		9.7
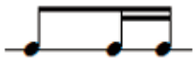	19.4		6.4
	16.1	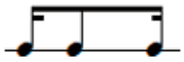	3.2
	9.7	**Toplam**	100

Tablo incelendiğinde, Kocaeli yöresine ait olan "Bizim Evin Yanına" adlı türküde en fazla iki sekizlik notanın yan yana kullanılmasıyla oluşan ritmik kalıbın kullanıldığı görülmektedir. Öyle ki türküde yer alan ritim kalıplarının 1/3'ünden fazlası bu kalıptadır. Bunu, bir sekizlik ve iki onaltılıktan oluşan ritim kalıbı ve iki onaltılık bir sekizlikten oluşan ritim kalıpları takip etmektedir. Bu üç ritim kalıbı, türkünün %71'inde yer almaktadır. Daha az kullanıma sahip ritmik yapılar ise, tek başına kullanılan dörtlük, sekizlik, noktalı dörtlük ve bir onaltılık bir sekizlik bir onaltılıktan oluşan yapılardır.

"Bizim Evin Yanına" Türküsü, tamamen temel basit ritmik kalıplardan oluşmaktadır. Bu yönüyle, eğitim dağarının her aşamasında kullanıma uygun görülmektedir. Elbette bunu söyleyebilmek için,

a-feyzani_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:40 Page 4

eserin ses aralığı da iyi bilinmelidir. Aşağıda buna yönelik olarak yaptığımız tespit yer almaktadır:

Eserin Ses Alanı:

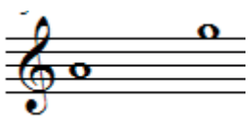

"Bizim Evin Yanına" adlı türkü, 7'li aralık içindedir.

Pestte la (dügah) perdesinden başlayıp, tizde sol (gerdaniye) perdesine uzanmaktadır.

Türk müziğinde la (dügah), Batı müziğindeki gibi 440 frekans (Hz) üzerinden değil, daha pes (do-261.6Hz ya da fa-349.2 Hz) seslendirildiği için, ses alanı da ritmik yapı gibi eğitimde kullanılabilir olduğunu göstermektedir.

"Bizim Evin Yanına" Hüseyni bir türküdür ve çıkıcı-inici bir özelliğe sahiptir.

Aşağıda, türküde yer alan sesler ve kullanım yüzdeleri yer almaktadır:

Tablo 2. Kullanılan Sesler (pesten tize)

Perde	Yüzdesi (~%)	Perde	Yüzdesi (~%)	Perde	Yüzdesi (~%)
La	9.1	Re	25.7	Fa #²	9.1
Si b³	9.1	Mi	22.7	Sol	6.1
Do	18.2	**Toplam**			100

Yukarıda pesten tize doğru sıralanan sesler, kullanım sıklığına göre, aşağıdaki grafikte sunulmuştur.

Grafik 3. Kullanılan Seslerin Yüzde Dağılımı

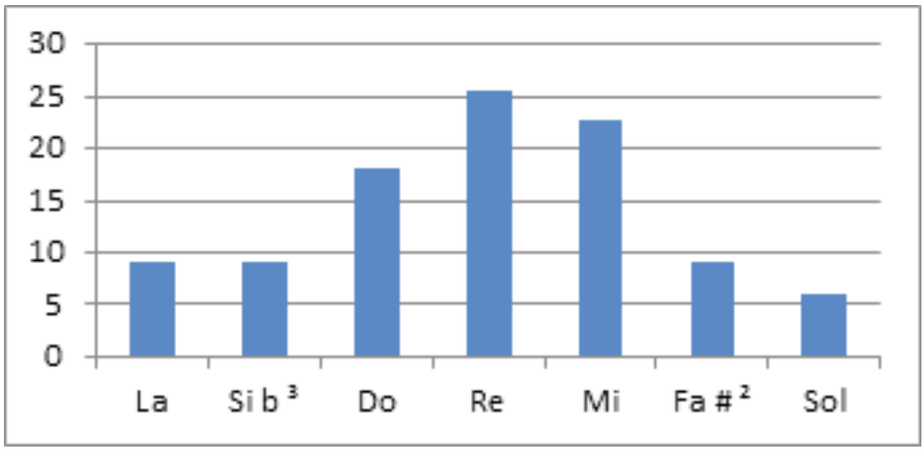

Grafik 1.'de görüldüğü üzere,"Bizim Evin Yanına" adlı Kocaeli türküsünde yoğun ses kullanımı, sözlü eserlerin genel özelliğine uygun olarak, orta kısımlarda artmıştır. Dizinin üçüncü sesi do, dördüncü sesi re ve beşinci sesi mi, en sık kullanılan ses alanını oluşturmaktadır. Eserin melodik yapısının analizine ilişkin önemli bir kısım da, melodik yürüyüşlerin karakteridir. Aşağıdaki tabloda, türkünün melodik yapısı içindeki aralıklar ve kullanım sıklıkları sunulmuştur:

a-feyzani_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:40 Page 5

Tablo 3. Kullanılan Aralıklar

Aralık	Kullanım Yüzdesi (~%)
Birli (ses tekrarı)	22.7
İkili	75.8
Üçlü	1.5
Toplam	100

Aralık Kullanım Yüzdesi (~%)

Birli (ses tekrarı) 22.7

İkili 75.8

Üçlü 1.5

Toplam100Tablo 3 incelendiğinde, "Bizim Evin Yanına" adlı türkünün çok yüksek oranda, yan yana ses hareketlerinden oluştuğu görülmektedir. Bu, Türk Müziğinin tipik özelliklerinden birisidir. Türk müziğinde, Batı müziğinde olduğu gibi majör-minör tonları hissettiren üçlü atlamalar yerine, genellikle yakın hareketler tercih edilir. İncelediğimiz Kocaeli türküsü de, Türk müziğinin bu özelliğine son derece uygundur. Hatta alışıldığın da dışında yakın ses hareketlerine sahiptir. Türkünün bu özelliği de rahat icra edilmesine imkân tanıyabilecektir (Vural ve Vural, 2017, s.2711).

Türkünün ezgisel hareketlerini gösteren grafik ise aşağıda sunulmuştur.

Grafik 4. Ezgisel Hareketi Gösteren Grafik

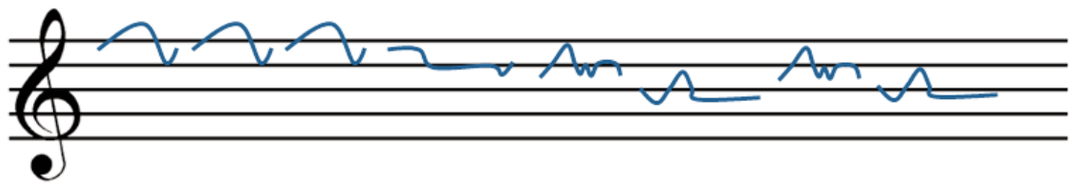

Daha önce de değinildiği üzere Bizim Evin Yanına" adlı türkü, 7'li aralık içindedir. Bu şekillenme, Grafik 2.'de de görülmektedir. Eserin inici bir yapıda olduğu grafikten net şekilde anlaşılmaktadır. İlk üç ölçünün tamamen aynı melodiye sahip olduğu; son iki ölçünün de kendilerinden önceki ölçülerin tekrarı konumunda oldukları; bu durumda eserin melodik çeşitlilik açısından durağan olarak sınıflandırılabileceği ifade edilebilir.

2. "Darbuka Çala Çala" Adlı Türkünün Analizi

Türkü Adı: Darbuka Çala Çala

Derleyen: Mustafa Hoşsu

Kaynak kişi: Fatma Anıl

Yöre: Kocaeli - Kandıra

"Darbuka Çala Çala"türküsü A+B formundadır. Yani iki temel bölümden oluşmaktadır. Eser, dört vuruşlu ana usulde yazılmıştır.

a-feyzani_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:40 Page 6

Eserde kullanılan ritmik yapılar ve türküdeki kullanım sıklıklarına ilişkin bilgiler, aşağıda sunulmaktadır:

Tablo 5. Türküde Kullanılan Ritim Kalıpları ve Kullanım Sıklıkları

Ritim Kalıbı	Kullanım Yüzdesi (~%)	Ritim Kalıbı	Kullanım Yüzdesi (~%)
	18.7	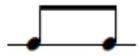	8.3
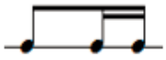	14.6	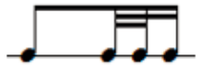	8.3
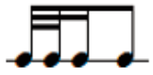	14.6		6.3
	12.5		4.2
	12.5	**Toplam**	100

Tablo 5 incelendiğinde, "Darbuka Çala Çala" adlı türkünün, "Bizim Evin Yanına" adlı türküye göre daha fazla ritmik yapı bulundurduğu görülmektedir. Ayrıca kullanılan ritmik yapılar da bir önce analiz ettiğimiz türküye göre karmaşıktır. "Darbuka Çala Çala" türküsünde otuzikilik nota kullanımına rastlanmaktadır. Türkülerde sık sık bir alt ya da üst notayla süslemelerin otuzikilik notalarla yapıldığı görülür.

"Darbuka Çala Çala" türküsünde en fazla iki onaltılık ve bir sekizlikten oluşan kalıp kullanılmıştır. Daha sonra aynı kullanım oranları ile bir sekizlik ve iki onaltılık kalıp ve iki otuzikilik, bir onaltılık, bir sekizlik kalıp gelmektedir. Bunları tabloda yer alan diğer kalıplar izler. Eserin ses alanı aşağıda görülmektedir.

Eserin Ses Alanı:

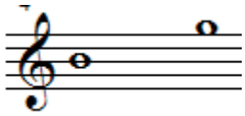

"Darbuka Çala Çala" adlı türkü, 6'lı aralık içindedir.

Peste si (buselik) perdesinden başlayıp, tizde sol (gerdaniye)

perdesine uzanmaktadır. Bu aralık, insan ses sınırlarını zorlamayacak özelliktedir.

İnici-çıkıcı özelliğe sahip olan eser, Azeri Ayağını anımsatmak beraber, A bölmesinde si üzeri çıkıcı kürdi dizisi ve inici hicaz dizisi kullanılmıştır. Karar sesi si'ye gelirken yine kürdi dizisini kullanmıştır.

Tablo 6'da türküde kullanılan perdeler ve kullanım yüzdeleri sunulmuştur.

a-feyzani_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:40 Page 7

Tablo 6. Kullanılan Sesler (pesten tize):

Perde	Yüzdesi (~%)	Perde	Yüzdesi (~%)
Si	11.2	Fa #	17.7
Do	9.8	Sol	21.1
Re	21.1	**Toplam**	100
Mi b²	19.1		

Yukarıda pesten tize doğru sıralanan sesler, kullanım sıklığına göre, aşağıdaki grafikte sunulmuştur.

Grafik 5. Kullanılan Seslerin Yüzde Dağılımı

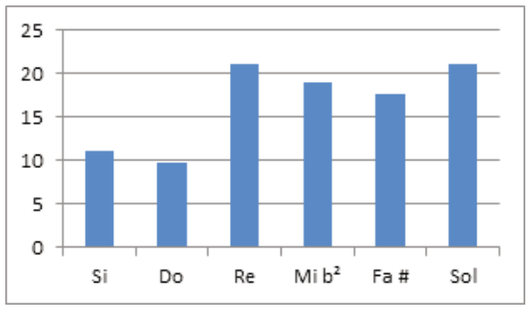

Grafik 5. incelendiğinde "Darbuka Çala Çala" türküsünün tiz kısımlarda yoğunlaştığı; en fazla kullanılan seslerin, re ve sol olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tabloda ise türkünün melodik yapısı içindeki aralıklar ve kullanım sıklıkları sunulmuştur:

Tablo 7. Kullanılan Aralıklar

Aralık	Kullanım Yüzdesi (~%)
Birli (ses tekrarı)	22.5
İkili	65.5
Üçlü	8
Dörtlü	4
Toplam	100

Tablo 7 incelendiğinde, "Darbuka Çala Çala" türküsünün de, bir önce analiz ettiğimiz türkü gibi, yüksek oranda yan yana ses hareketlerinden oluştuğu görülmektedir. Bu, daha önce de belirttiğimiz üzere, Türk Müziğinin tipik özelliklerinden birisidir. Türküde en sık kullanılan ikinci durum, aynı ses tekrarıdır. Daha sonra üçlü hareketler gelmektedir ki; bunların %4'ü inici; %4'ü çıkıcıdır. En az kullanıma sahip olan dörtlü aralıkların hepsinin çıkıcı aralık olduğu belirlenmiştir (Vural ve Vural, 2017, s.2715). Türkünün ezgisel hareketlerini gösteren grafik ise aşağıda sunulmuştur.

Grafik 6. Ezgisel Hareketi Gösteren Grafik

Grafik incelendiğinde eserin genellikle tiz bölgede seyrettiği bir kez daha görülmektedir. Genellikle

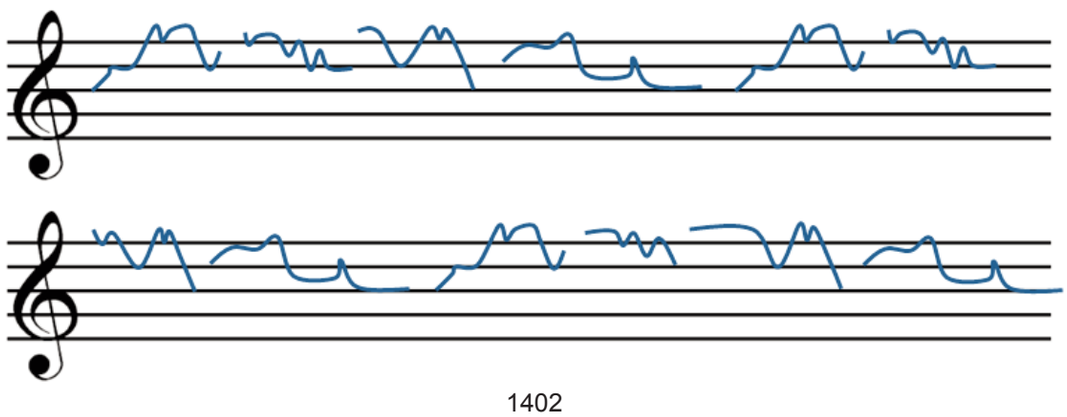

a-feyzani_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:40 Page 8

yakın aralıklar arasında melodik hareketlerin yapıldığı söylenebilir. Eserde ilk dört ölçüde yer alan melodik çizginin, sonraki dört ölçüde birebir tekrar edildiği görülmektedir. Tiz bölgedeki yakın seslerin iniş çıkışını, doğrudan 4 ila 5 seslik inişler takip etmiştir. Eserde si (buselik) perdesi üzerinde uzun kalışlar, melodik cümlelerin sonunda tercih edilmiştir.

3. "Evlerinin Önü de Aralık" Adlı Türkünün Analizi

Türkü Adı: Evlerinin Önü de Aralık

Derleyen: Yılmaz Pakalınlar

Kaynak kişi: Fatma Dinç (Koca Fatma)

Yöre: Kocaeli – Kandıraki

"Evlerinin Önü de Aralık" türküsü A+B formuna sahiptir. Yani iki temel bölümden oluşmaktadır. Dört vuruşlu ana usulde yazılmıştır.

Türküde kullanılan ritmik yapılar ve türkü deki kullanım sıklıklarına ilişkin bilgiler, aşağıda sunulmaktadır:

Tablo 9.'da görüldüğü üzere, "Evlerinin Önü de Aralık" türküsünde toplam 9 ritim kalıbı kullanıl-

Tablo 9. Türküde Kullanılan Ritim Kalıpları ve Kullanım Sıklıkları

Ritim Kalıbı	Kullanım Yüzdesi (~%)	Ritim Kalıbı	Kullanım Yüzdesi (~%)
	34.1		2.3
	22.6	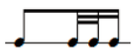	2.3
	15.9		2.3
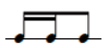	9.1		2.3
	9.1	**Toplam**	100

mıştır. En fazla kullanılanların, karmaşık olmayan ritim kalıpları olduğu görülmektedir. En fazla kullanılan kalıp, iki sekizlikten oluşandır. Bir sekizlik, iki onaltılıktan oluşan kalıp ve bir dörtlük, türküde sık kullanılan ritmik yapılardır.

Eserin Ses Alanı:

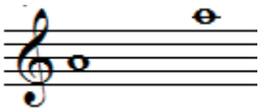

"Evlerinin Önü de Aralık" adlı türkü, bir oktavlık ses aralığına sahiptir. Peste la (dügah) perdesinden başlayıp, tizde la (muhayer) perdesine uzanmaktadır. Bu aralık, insan ses sınırlarını zorlamayacak bir özelliğe sahiptir.

Inici karakterli eser, Maya Ayağını anımsatmaktadır. A bölmesi beyati dizisi özelliklerini göstermek ile beraber, B bölmesi üçüncü ölçüden itibaren neva (re) üzeri hicaz beşli dizisini gösterip, karar sesine gelirken mi naturel ile beyati dizisinde bitmektedir.

Tablo 10'da türküde kullanılan perdeler ve kullanım yüzdeleri sunulmuştur.

a-feyzani_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:40 Page 9

Tablo 10. Kullanılan Perdeler (pesten tize):

arıda pesten tize doğru sıralanan sesler, kullanım sıklığına göre, aşağıdaki grafikte sunulmuştur.

Perde	Yüzdesi (~%)	Perde	Yüzdesi (~%)
La	16.5	Fa	13.6
Si b²	4.9	Fa #	1.9
Do	10.6	Sol	11.6
Re	18.5	La	3.9
Mi	18.5	**Toplam**	100

Grafikte geçici olarak diyez alan fa ve natürel fa sesleri birlikte işlenmiştir.

Grafik 7. Kullanılan Seslerin Yüzde Dağılımı

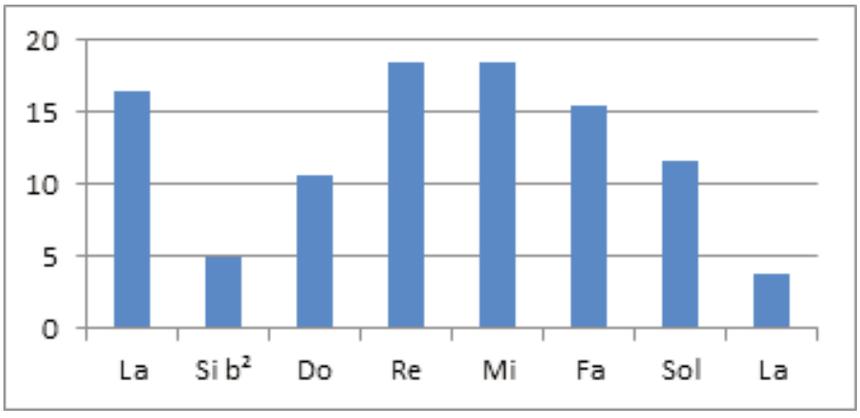

Grafik 3. Incelendiğinde, "Evlerinin Onü de Aralık" türküsünün yoğun kullanılan ses alanının do-sol arası olduğunu söylemek mümkündür. Ancak karar sesi olan la(dügah) da, bilhassa müzik cümlelerinin bitişinde, tekrarlar halinde yer almıştır. Bu nedenle cümlelerin arasında sık kullanılmasa da, bitişlerdeki tekrarlar nedeniyle, grafikte dikkat çekmektedir.

Aşağıdaki tabloda türkünün melodik yapısı içindeki aralıklar ve kullanım sıklıkları sunulmuştur:

Tablo 11. Kullanılan Aralıklar

Görüldüğü üzere, "Evlerinin Önü de Aralık" türküsü de analiz ettiğimiz diğer iki türkü gibi, komşu

Aralık	Kullanım Yüzdesi (~%)
Birli (ses tekrarı)	35.3
İkili	56.9
Üçlü	3.9
Dörtlü	3.9
Toplam	100

perde hareketinin en fazla yapıldığı eserlerdendir. İkili aralıklar, bu türküde de sıkça kullanılmış; yakın hareketler tercih edilmiştir. Daha sonra, yine diğer iki türküde olduğu gibi aynı ses tekrarı gelmektedir. Toplamda 4 kez (%3,9) kullanılan üçlü aralıkların 3'ü inici, 1'i çıkıcıdır. Dörtlü aralıkların ise 1'i inici, 3'ü çıkıcıdır (Vural ve Vural, 2017, s.2717). Türkünün ezgisel hareketlerini gösteren grafik aşağıda sunulmuştur.

a-feyzani_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:40 Page 10

Grafik 8. Ezgisel Hareketi Gösteren Grafik

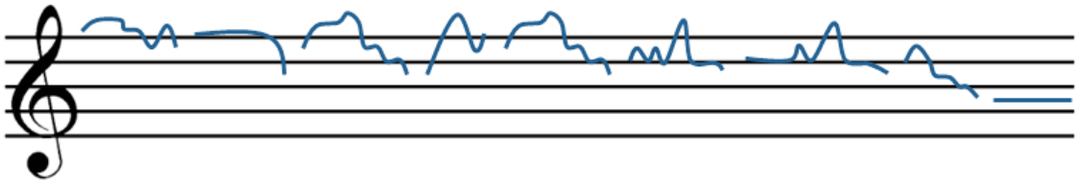

Grafik, eserin inici karakterini net şekilde gözler önüne sermektedir. Eserin tamamındaki bu durum, ölçü bazında da geçerlidir. İlk üç ölçüde yer alan tiz bölgede dolanım ve dördüncü ölçüde tiz bölgeye hızlı bir atlayışın ardından eser kademe kademe pest kısma inmiştir. Küçük ses hareketleri kısa zikzaklar şeklinde gösterilmiştir. Eserin karar sesi, en son ölçüde baskın şekilde hissedilmektedir.

Son Söz

İncelenen üç Kocaeli türküsü, 6-7 ve 8'li ses aralığına sahiptir. Eserlerde karmaşık olmayan ritim kalıpları tercih edilmiştir. Bununla birlikte bilhassa süslemelerin yapıldığı kısımlarda onaltılık ve otuzikilik nota değerlerinden oluşan ritmik yapılar kullanılmıştır. Çalışma örneklemine dahil olan türküler, uygun perdeden başladıklarında eğitim dağarında kullanılabilir yapıdadırlar.

Melodik çizgilerin sergilendiği grafiklerde sıklıkla melodik kalıpların tekrar edildiği dikkat çekmektedir. Sesler arasında yakın hareketler görülmektedir. İnici karaktere sahip eserlerin tamamında görülen inicilik durumu, ölçüler bazında da takip edilebilmektedir.

a-feyzani_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:40 Page 11

Kaynakça

Bayrak, M. *Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri.*Baran Ofset. Ankara 1996.

Bora Uzay, Bilim ve Sanatın Kesiştiği Temel Bir Nokta: Matematik Ve Müzik İlişkisi, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* C.XV, S.1, s.53-68.

Diana Deutsch, (1982), *ThePsychology of Music,* New York: AcademicPress.

LlyodLlewelyn S. (1970), *Music and Sound,* New York: BooksForLibrariedPress.

Temperley David (2001), TheCognition of Basic Musical Structures, London: The MIT Press.

Vural Göher Feyzan ve Vural Timur (2017), "Altı Kocaeli Türküsü Üzerine Analiz", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu,* C.4, 2709-2731.

[1]İncelenen türkülerin sözel analizi için bkz. Vural Göher Feyzan ve Vural Timur (2017), "Altı Kocaeli Türküsü Üzerine Analiz", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu,* C.4, 2709-2731; bkz. Feyzan Göher Vural, Kocaeli ve Sakarya Türkülerinde Motifsel Nitelik Taşıyan Çiçek, Hayvan, Renk Unsurlarının Türk Mitolojisi ve Türk Sanatındaki Yeri, *Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu,* s.1919-1928

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

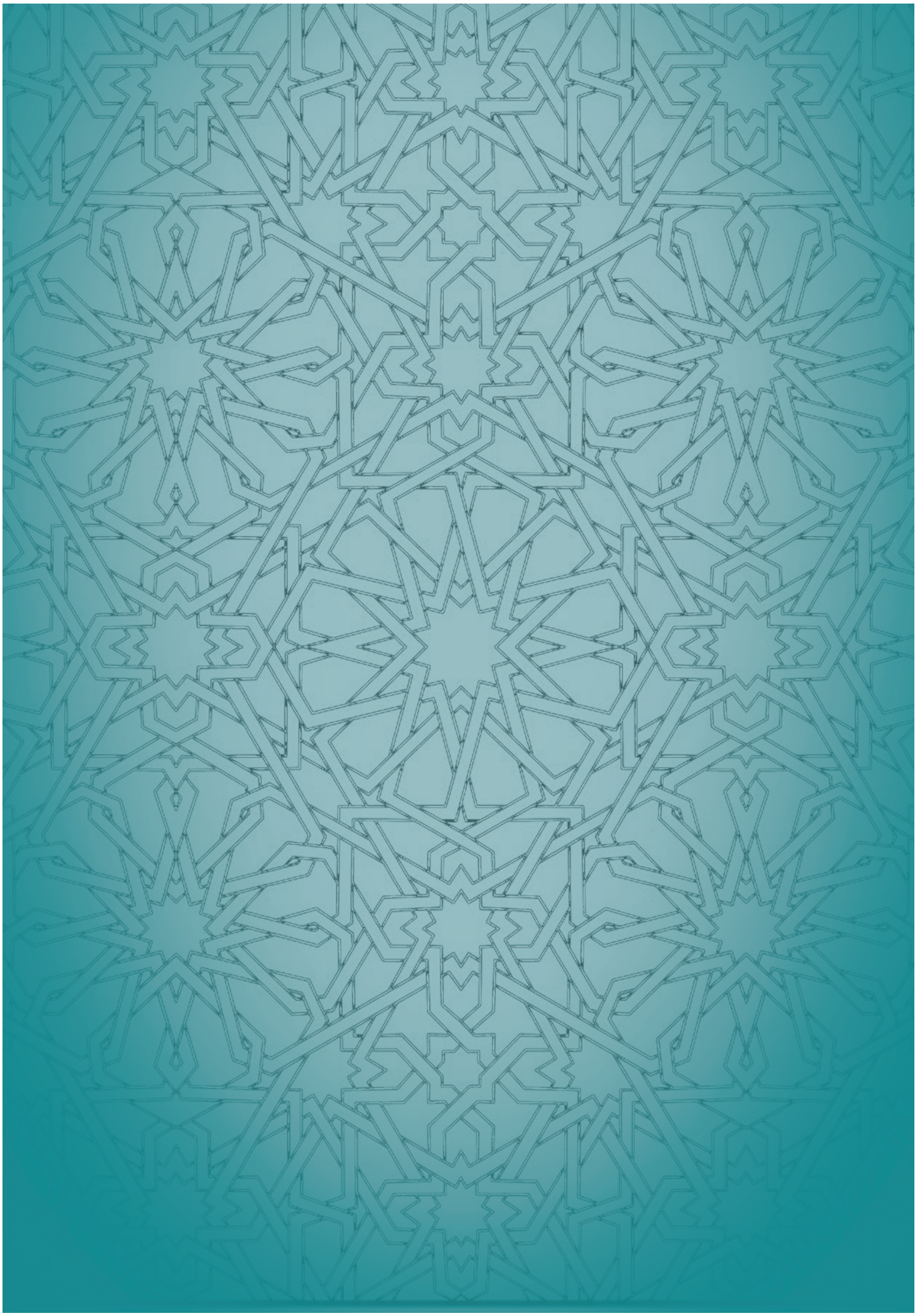

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

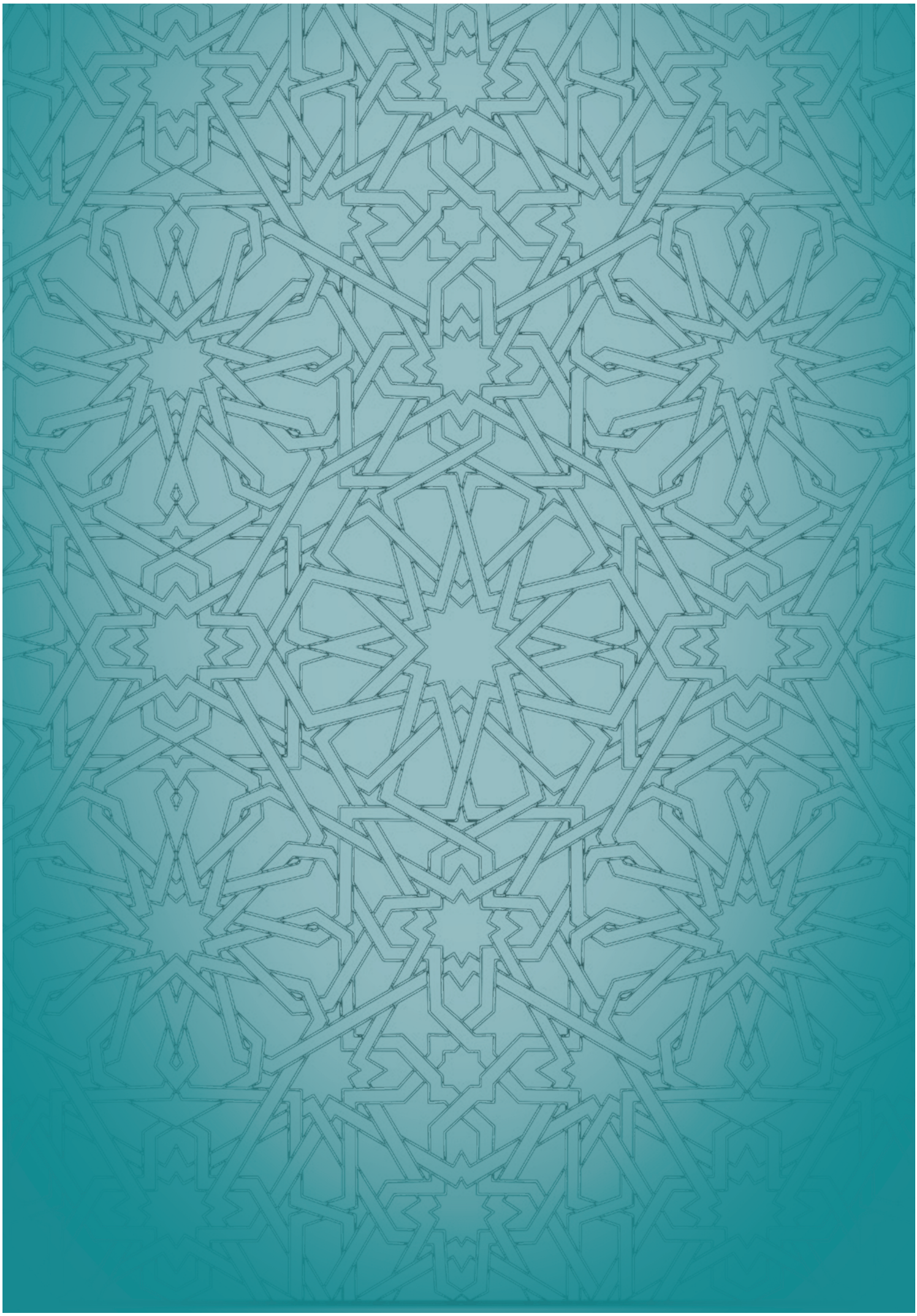

a-emine pabuç_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:21 Page 2

16. ve 17. Yüzyıllarda Kocaeli Pabuçları

Emine DİNGEÇ*

Bu bildiride 16. ve 17. yüzyıllarda Kocaeli ve çevresinde giyilen pabuçlar ele alınacaktır. Osmanlı Devleti'nde birçok esnaf grubu gibi ayakkabı üreten ve satan esnaf bazı kurallara tabi idi. Üretim ve uygulamada geleneksellik esastı. Üretilen ayakkabılar kasaba, şehir ve çevresinde satılıyordu. Bundan dolayı ayakkabının nerede üretildiğini söylemek gerekmiyordu. Ancak bazen çok ün yapmış ustaların isimleri anılırdı. Oysa bildirinin konusunu oluşturan dönemde Kocaeli ve çevresinde pabuçlar üretildikleri yerle adlandırılmaktaydı. Ayakkabılar Gebze pabucu, Kandıra pabucu, İznikmid pabucu ve Geyve pabucu olarak tanımlanmıştır. Bu bildiride bölgenin şehir ve kasabalarında üretilen pabuçların söz konusu şekilde adlandırılmasının nedeni araştırılacaktır. Osmanlı hirfet düzeni içinde genellikle başta her çeşit tekstil (ipekli, yünlü, pamuklu dokumalar vb) ürünleri, silah, keçe gibi ürünler yalnız yakın çevresi için değil uzak diyarlara da gönderilmek üzere yapılmaktaydı. Bu sebeple onların üretildikleri yerle anılmaları olağandır. Bildiriye konu olan pabuç üretimi acaba böyle bir aşamaya mı geçmiştir yoksa 17. yüzyılın koşulları içinde yeni bir durum mu söz konusudur. Konunun seçilmesinde ayakkabıcılık alanında yapılan çalışmaların kapsamlı olmasına rağmen bu konuya değinilmemiş olması etkili olmuştur.

Bu alandaki literatüre baktığımızda şunları söylemek mümkündür. Ayakkabı ile ilgili çalışmaların başında Emine Gürsoy Naskali'nin editörlüğünde çıkan *Ayakkabı Kitabı* belirtilebilir.Bu eser, dil, edebiyat, tarih ve etnografya açısından ele alınan farklı makalelerden oluşmaktadır. Osmanlı tarihi ile ilgili bölümü kısıtlıdır.[2] Hülya Tezcan'ın Moğolistan'da sunduğu, ayakkabı hakkındaki bildiri metni genel bilgiler içermekte olup oldukça kısadır.[3] Yine Tülin Çoruhlu'nun "Eski Ayakkabılar" başlıklı makalesi de benzer içeriğe sahiptir.[4] Öte taraftan konu ile ilgili etimolojik araştırmaların sayısı tarih alanına göre daha fazladır.[5] El ile ayakkabı dikiminin azalması nedeniyle, ayakkabıcılığı yaşayan ustalardanöğrenmeye yönelik çalışımalar da mevcuttur.[6] Bu eserlerin dışında ayakkabı genellikle giyimin bir parçası olarak ele alınmıştır. Bahsi geçen eserlerde 16. ve 17. yüzyılda bölgesel olarak üretilen ayakkabılardan bahsedilmemiştir. Bildirinin söz konusu yüzyıllara daraltılması Erken Modern Dönem gelenekçi anlayışının sınırlarını da test etmeyi amaçlamasından kaynaklanmaktadır. Sıralanan zengin literatürün derlediği bilgileri esas alarak, yeni ampirik bulguları da ekleyerek, yu-

* DumlupınarÜniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Doç. Dr, emine.dingec@dpu.edu.tr.

[1] Bkz. *Ayakkabı Kitabı,* ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yay., İstanbul 2003.

[2] Hülya Tezcan, "Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya Uzanan Yolculuğunda Ayakkabının Kullanımı", ed. Osman Kunduracı, Ahmet Aytaç, *X. International TurkıcCulture, Art andProtection of CulturalHeritageSymposium / Art Activity, 21-27 September 2016*, Ulan Bator, Mongolia, s. 147-150.

[3] Tülin Çoruhlu, "Eski Ayakkabılar", *İlgi*, S. 81 (Bahar 1995), s. 29-31. Makalesini gönderdiği için Tülin Çoruhlu'ya teşekkür ederim.

[4] Murat Parlakpınar, "Derleme Sözlüğü'nde Ayakkabı ve Ayakkabıcılıkla İlgili Söz Varlığı", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/1 (Haziran 2013), s. 139-154; İncinur Atik Gürbüz, "Klasik Türk Edebiyatı Metinlerinde Ayakkabıcılar", *TurkishStudies,* 12/5 (2017), s. 33-60; Mesut Şen, "Ayakkabı ile ilgili Kelimeler Üzerine", *Ayakkabı Kitabı,* ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yay., İstanbul 2003, s. 3-17; Gülden Sağol, "Ayakkabı Kelimelerinde Anlam Değişmeleri", *Ayakkabı Kitabı,* ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yay., İstanbul 2003, s. 19-33.

[5] Melda Özdemir, Nuran Kayabaşı, "Kahramanmaraş İlinde Ayakkabı Yapımı", *Milli Folklor,* 17/66 (2005), 75-81; Songül Kuru, A. Candan Paksoy, "Ayakkabı Modası Perspektifinde Kahramanmaraş Çarık ve Yemenilerinin Yaşam Seyrinin Değerlendirilmesi", *Motif Akademi Halkbilim Dergisi,* 1 (2014), s. 99-122.

[6] İlerde bahsedilecek.

a-emine pabuç_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:59 Page 3

karıda sorulan soruya cevap aranacaktır. Bu konudaki argümanım 17. yüzyılda esnaf düzeninin yeni koşulların da etkisiyle bir takım değişimler gösterdiği ve bu değişimlerin tekstil kadar önemli ve yaygın bir üretim alanı olan dericilik ve ayakkabıcılık sektöründe kendini gösterdiğidir. Söz konusu değişimin en dikkate değer örnekleri de hem bir transit geçişlere açık bir bölge olan hem de hayvancılığın yaygınlığı nedeniyle gelişkin bir dericilik faaliyeti bulunan İznikmid, Kandıra, Geyve ve Gebze gibi yerlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu örneklere bakarak hipotezim yerel bir üretim organizasyonu olan hirfet düzeninin yavaş yavaş genişlemesi ve "akreb bazardan" "uzak bazara" geçiş eğilimi gösterdiğidir.

Bu argüman ve hipotezimizi test etmek için birincil kaynak 16. ve 17. yüzyıllara ait şer'iyye sicillerinden rastgele örnekleme alınacak ve değerlendirilecektir. Çıkarılan tablo ve sayısal değerler bu örneklemelerin sonucudur.Ayrıca bir üst mahkeme olan mühimme kayıtları da incelenecektir. Söz konusu yüzyıllarda Osmanlı'yı ziyaret eden seyyahlarının izlenimlerine başvurulacaktır.

Yukarıda isimleri zikredilenliteratürde ayakkabı imalatı ve ayakkabı çeşitleri ile ilgili zengin terim ve ad derlemesi yapılmıştır. Osmanlı'da ayakkabı için kullanılan terimler çeşitlidir. Bu çeşitlilik yüzyılların getirdiği birikimle oluştu. Erken Modern Dönemde geleneksel forma sahip oldu. Ayakkabılar ökçeli, ökçesiz, parmağı örten, ayağı tam kapatan, bileğe veya dize kadar uzanan formlarda üretildi. Potin[7], çizme, başmak[8], pabuç[9], tomak[10], çarık, nalın, takunya, mest[11],terlik[12], edik- çedik[13] isimlerini aldı. Kadın için üretilenlerin önüne "zenne", erkek için "merdane" ismi eklendi. Çocuk ayakkabı ise "asrapa" olarak adlandırıldı.[14] Üretildiği yer isimlerinin eklenmesi ile ayakkabı için kullanılan terimler daha da zenginleşti. Yukarıda adı geçen ayakkabılar "çizmeci", "başmakçı" ve "pabuççu" olarak hizmet veren ayrı esnaf zümreleri tarafından üretilirdi. Dikicileri ve "haffaf" (kavaf) adı verilen satıcıları farklıydı. Eski pabuç ve çizmeleri "pineduzan" yamardı.[15] Hepsinin ayrı çarşıları mevcuttu.[16] Adı geçen esnaf zümreleri debbağlar, nalçacılar[17] ve kebkebciler[18] ile işbirliği içinde olurdu. Debbağlar ayak ölçülerine göre deriyi hazır eder, nalçacılar hazırlanmış ayakkabılara nalça çakar, kebkebciler çivilerdi.[19] Ayakkabının sağlamlığı verilen akçe başına iki gün dayanması ile ölçülürdü.[20] Bu süre dolmadan ayakkabı delinirse debbağın, sökülürse dikicinin suçu olarak kabul edilirdi.[21] İyi bir ayakkabı, koncu tamam, sığır gönünden, üç sıra çivili, ince biz sıkı iplikle dokunmalıydı. İşçilik standarttı. Fiyatı kullanılan sahtiyana göre değişmekteydi.

Nalça, ayakkabı topuklarının aşınmalarını önlemek için topuk altlarına çakılan "u" biçimindeki demirdi. Söz konusu uygulama ayakkabıların ömrünü uzatmaktaydı. Kaba, patika ve taşlı yollar için ayakkabıyı sağlamlaştırma tedbiriydi. Nalçalama suretiyle hem ayak yoldaki taşlardan korunmakta hem de ayakkabı ökçesi çabuk eskimemekteydi. 16. yüzyılın başlarında özel işleri için Osmanlı'ya gelen İtalyan Theodoros Spandunis nalçanın ismini vermeden Türklerin çizme ve ayakkabılarına çiviyle demirden pençe yaptırdıklarını belirtir. Kadınların da bu şekilde ayakkabılarına demir pen-

[7] Üstü açık, parmakları tamamen örten, burnu küt, arka kısmı sert, topuk gözükmeden giyilen ayakkabıdır. Tabanı kalın köseleden olurdu. Nalça ve çivi çakılmazdı. Kadın ve erkek başmağı arasındaki fark erkeğin taban astarı sahtiyandan kadınınki atlastan olmasıydı. Bkz. Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yay., Ankara 1969, s. 29.

[8]Pabuçlar ayağa giyilen ayakkabının genel adıdır. Bkz. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 185.

[9]Tomak uzun konçlu, yandan kopçalı mest tarzında, Sünbülî dervişlerinin sema sırasında giydiği ayakkabıdır. Koçu, tomak için verilen bilgilerin farklılığından evde mi sokakta mı giyileceği konusunda karmaşaya düşmüştür. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*,s. 229; Bu konudaki karmaşaya dikkat çeken Engin Yılmaz kelimenin köküne inerek çözümlemeye çalışmıştır. Ancak önerisi kelimenin yuvarlak anlamına "tom" isim kökünden veya "tom" (şekil alma açısından) fiilinden türemiş olabileceğinin ötesine gidememiştir. Bkz. Engin Yılmaz, "'Tomak' Kelimesi",*Ayakkabı Kitabı,* ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yay., İstanbul 2003, s. 46-47.

[10] Mest, deriden, altı kösele kullanılmadan yapılan ayakkabıydı. Boyu incik kemiğinin üstüne kadar çıkar, düğmesiz, bağsız olur, çorap gibi kullanılırdı. Bkz. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 173.

[11] Terlik, tabanı köseleden, üstü deri veya kumaş malzemeden yapılırdı. Arkası ve yanı açık, ön kısmı kapalı olurdu. Bkz. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 228.

[12] Edik "çekme" adıyla da anılırdı. Reşat Ekrem Koçu, "çekme" ve "çediği" sarı sahtiyandan yapılan kısa ve bol konçlu, tabanı yumuşak ayakkabı içine giyilen ayakkabı olarak tarif etmektedir. Bkz. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 69.

[13] Yaşar Yücel, *1640 Tarihli Es'âr Defteri,* Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara 1982, s. 47.

[14]Evliya Çelebi*, Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* C. 3, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 1999, s. 108.

[15] BOA, DVNSMHM.d, 36/499.

[16]Ayakkabıların altına demir çakan meslek zümresidir.

[17]Kebkeb, iri başlı ayakkabı çivisidir. Kebkebciler adı geçen çiviyi üreten esnaf zümresidir.

[18] Adı geçen meslek zümreleri için bkz. Yücel, *1640 Tarihli Es'âr Defteri,* s. 48-49.

[19]Yücel, *1640 Tarihli Es'âr Defteri*, s. 47.

[20] Tezcan, "Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya …", s. 147.

[21]Theodoros Spandunis, *Osmanlı Sultanları,* haz. Donald M. Nicol, çev. Necdet Balta, Kitap Yay.,İstanbul 2015, s. 135.

a-emine pabuç_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:59 Page 4

çeler taktırdıklarını ekler. Bu nedenle taşlı sokaklarda atlar ya da katırlar gibi ses çıkardıklarını belirtir.[22] Nalça çakma sonraki dönemde de devam etti. Nitekim,1657-58 yılında Alman seyyah Hiltebrandt Osmanlı'da ayakkabının ökçesine düz bir demir çakılı olduğunu söylemektedir. Yine onun gözlemlerine göre ayakkabı alan birisinin ilk işi demirciye gitmekti. Bunun için demirciler ve ayakkabıcılar yan yana olurdu.[23]

Kadın ve erkek ayakkabılarının boyutlarını tanımlamak için rakam yerine özel terimler kullanıldı. Sıralama büyükten küçüğe ulu ayak, rüzgâr ulusu (ölüsü), ulu orta, zergerdan, orta ayak, kiçi ayak olarak ifade edildi.[24] Debbağ deriyi, haffâf ayakkabıyı satarken fiyatlandırmada bunu ölçüt aldı.

Ayakkabılar evde veya sokakta kullanılmasına göre ayrıştı.Seyyahların da belirttiği gibi Osmanlı kültüründe ev içine pabuç ile girilmezdi.[25] Morsyon, kadınların evde yalınayak veya terlik ile dolaştıklarını gözlemlemişti.[26] Ev içinde mest, terlik, edik, çedik, giyilmekteydi. Bunlar hafifti.Tomak ayakkabı çeşidinin ev için mi yoksa dışarı ayakkabısı mı olduğu konusu tartışmalıdır. 1640 yılıEs'ar defterine göre sahtiyandan ve meşinden yapılan tomak, kullanıldığı malzemelere göre ev ayakkabısı niteliğindedir.[27] Mestlerin uzunudur.[28] Dışarda ise potin, çizme, başmak, pabuç, postal, çarık giyilirdi. Sokakta yaygın olarak altı kösele ile sağlamlaştırılmış pabuçlar kullanılırdı.[29] Pabuç ayağa giyilen ayakkabının genel adı olarak geçmekteydi. Gönden yapılan çarık ise ucuz olduğundan kullanımı yaygındı.[30] Başmak da ayakkabı anlamına gelmekteydi. Ayak parmaklarını örter, ökçeli ayakkabı olan yemeniye benzerdi. Ancak yemeniye göre daha kapalı olup, burnu küt ve yuvarlak arkası sertti.[31] Başmağın biraz daha uzunu incik kemiklerinin üstüne kadar çıkanına potin denirdi. Potinler dönem dönem sivri burunlu, küt burunlu, alçak topuklu, yüksek topuklu imal edildi.[32] Kundura da incelenen dönemde kullanılan ayakkabılardan biridir.[33] Konçsuz, kısa topuklu, altı nalçalı, ağır ve kabadır.[34] Çizme ise baldırı örten diz kapağına kadar çıkan uzun konçlu ayakkabıdır.[35] Anadolu'da çizme, ''sokman'' olarak anılırdı.[36] Alman seyyah Hiltebrandt çizmeyi mevki sahibi kişilerin at binerken giydiğini bildirir. Belirttiğine göre beyler attan inince pabuçlarını giyebilsinler diye hizmet-

[22] C. J. Hiltebrant, *Schwedische Gesandchaftreisenach Siebenbürgen der Ukrania und Constantinople 1656-1658,* haz. F. Babinger, Leiden, E.J. Brill, Leiden1937, s. 137; 149.
[23] Yücel, *1640 Tarihli Es'âr Defteri,* s. 47.
[24]İngiliz seyyah AaronHill, 18. yüzyılın başında Osmanlı topraklarında bulunmuştur. Bkz. Aaron Hill,*The Present State of the Ottoman Empire*, London 1710, s. 93, 137-138;Fynes Moryson, *Theltineary,* IV.,Universityog Glasgow and James Mac Lehoseand Sons Publishers, Glasgow 1907,s. 225; İngiltere, İrlanda ve Avrupa'nın bir çok yerini gezen Moryson da Tüklerin kendi ülkesindeki Taylorslar gibi evde ayakkabılarını çıkardıklarını bildirmektedir. Bkz. Moryson, *Theltineary*, s. 225.
[25]Moryson, *Theltineary*, s. 226-227.
[26] Yücel,*1640 Tarihli Es'âr Defteri,* s. 48.
[27]Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C.III, MEB, İstanbul 1971, s. 510.
[28] Koçu,*Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 185.
[29] Koçu,*Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 64; Farrünnisa Bilecik, "Çarık", *Ayakkabı Kitabı,* ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yay., İstanbul 2003,s. 39-42.
[30]Üstü açık, parmakları tamamen örten, burnu küt, arka kısmı sert, topuk gözükmeden giyilen ayakkabıdır. Tabanı kalın köseleden olurdu. Nalça ve çivi çakılmazdı. Kadın ve erkek başmağı arasındaki fark erkeğin taban astarı sahtiyandan kadınınki atlastan olmasıydı. Bkz. Koçu,*Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 29; Bursa İhtisap Kanunamesine göre başmaklar da üç sıra çivili, sahtiyan astarlı, sığır gönü ökçe olurdu. Gönün karın kısmının çizmeye ve başmağa kullanılması önerilmezdi. Bkz. *Kanunname-i İhtisab-ı Bursa*, Türk Standartları Enstitüsü, Ankara 1998, s.21.
[31] Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*,s. 193.
[32]90 Numaralı GŞS, 73b-3; 26 Numaralı ÜŞS, 95b-1.
[33] Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*,s. 161.
[34] Koçu,*Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 77.
[35] Şen, "Ayakkabı ile ilgili Kelimeler Üzerine", s. 11.
[36] C. J. Hiltebrant'in gözlemlerine göre bey at üzerinde iken hizmetkârı pabucunu bir beze sarılı olarak kucağında taşırdı. Bey istediği yere gelince, attan inerken ayağını hizmetkârına uzatırdı. O da geniş çizmeyi zorluksuz onun ayağından çekerek çıkarır, pabuçlarını uzatırdı. Beyler konaklara çizme ile girmezlerdi. Bkz. C. J. Hiltebrant, Schwedische Gesandchaftreisenach Siebenbürgen der Ukrania und Constantinople 1656-1658, haz. F. Babinger, Leiden, E.J. Brill, 1937, s. 149; 137.

a-emine pabuç_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:59 Page 5

kârları ayakkabılarını taşırdı.[37] Hill de attan inince âdete göre pabuç giyildiğini, çizmeyle dolaşılmadığını belirtir.[38] Postal ise konçsuz geniş mest ayakkabıdır.[39] Evde ve dışarda kullanılan ayakkabılar dışında özel kullanım yerleri olan ayakkabılar vardı. Tahtadan yapılan nalın ve takunya ıslak zeminlerde özellikle hamamda tercih edilmekteydi.[40] Nalın takunyaya göre daha kaliteli, yüksek ve zarifti. Takunyanın ayakkabı gibi ökçesi varken nalının altı iki ayaklı köprü gözü şeklindeydi. Schweigger nalınları boyalı tahtadan olarak tarif etmektedir.[41] Hamam dışında berber dükkânlarında çırakların nalın giymeleri nizamnamelerine geçmiştir. Nalın ve takunya sokak ayakkabısı olmamakla birlikte taşrada takunyayla, İstanbul'da nalınla sokağa çıkılmıştır.[42]

Yukarıda da belirtildiği gibi erkek ve kadın ayakkabıları farklı isimlendirilmekteydi.Ancak seyyahların belirttiğine göre kadın ve erkek ayakkabıları arasında çok fark yoktu. Seyyah Ferese-Canaye kadınların ayaklarına burnu ve ökçesi iyi demirlenmiş mavi, sarı veya kırmızı renkte potin giydiklerini gözlemlemişti.[43] Morsyon kadınların dışarda dore veya gümüş işlemeli pabuç veya fotin giydiklerini belirtmekteydi.[44] Schweigger ise kadınların nalın, iç edik, çizme, başmak, alçak ayakkabı giydiklerini yazmaktadır. Seyyahların izlenimlerine göre botlar hafif büyük ve bol, ayakkabılar ise düşük kalitedeydi.[45]

Askeri sınıfın giydiği ayakkabılar önüne icra ettikleri meslek ile (baltacı pabucu, yeniçeri pabucu vb.) betimleniyordu.[46] Yeniçeri pabucu kebkebliolurdu. Ökçesi, köselesi ve gönü sağlamdı.[47] Yine ulemanın, aşçıların giydiği çizmeler farklılık göstermekteydi. Farklılık renk sınırlamaları ile de sağlanmaktaydı. Örneğin ulema "asumanî" olarak geçen mavi renk giyerdi.[48] Evliya Çelebi İmdadiye Hanı'nın hizmetinde bulunan görevlilerin ayakkabılarını "poçuklu pabuç" olarak nitelendirir.[49]

Öte taraftan Osmanlı Devleti'nde ayakkabı milletlerin fark edilmesinde ayırt edici bir unsurdu. Kıyafet konusundaki hususlar fermanlarla bildirilmişti. Ayakkabının rengi, derisi bu ayrımı kolaylaştırırdı. Ancak bazı Gayrimüslimler üst toplum statüsünde kabul edilen Müslümanlardan farklı giyinmeyi tercih etmezlerdi. Devlet böyle zamanlarda kıyafet düzenlemelerine uyulmasını hatırlatan yeni fermanlar çıkarırdı. 1568 yılında çıkan bir fermana göre Yahudi taifesinin başmakları siyah, yassı yüzlü ve astarsız olmalıydı. Kadınları ise başmak giymeyip eski kanuna göre kundura ve şirvani, Ermeni kadınları ise meşin iç edik ve şirvani başmak giymeliydi.[50] 1577 yılında kıyafet yasağına uyulmadığı anlaşılınca yasak yenilendi. Gayrimüslimlerin Müslümanlar gibi kaliteli kumaştan elbise, başmak giymemeleri bir kez daha hatırlatıldı.[51] Gayrimüslim ayakkabıları özel bir tür değildi. Sadece kalitesi daha düşük ve içi astarsızdı. Rengi siyahtı. Ayakkabı üretilirken tüm deri kullanmaları yasaktı. Derinin daha değerli olan ortasını değil boyun ve etek kısımlarını kullanmaları gerekiyordu.[52] Gayrimüslim ayakkabı dikicileri de farklıydı. İstanbul'da siyah pabuç Edirne Kapısında, Yahudi işi kabagül (kabakel pabucu) Parmak Kapı'da, ayrıca kafir işi olarak Saka Çeşmesi'nde satılırdı.[53]

Erken Modern Dönem Osmanlı'da ayakkabılar belirtildiği gibi geleneksel forma sahipti. Böyle olmasının iki önemli nedeni bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi esnaf teşkilatında ustanın yaptığının aynısını yapmanın hüner kabul edilmesi,[54] diğeri ise ayakkabının sosyal statü belirleyici özelliğine

---

[37]Hill, *The Present State of the Ottoman Empire*, s. 93; 137-138.
[38]İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara 2012, s. 1371.
[39] Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*,s. 179; 17. Yüzyılda nalınlar dişbudak, ceviz ve şimşirden yapılıyordu. Bkz. Yücel, s. 125.
[40]Scweigger, Salomon, *Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-1581),* çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yay., İstanbul 2014, s. 203-204.
[41] Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*,s. 179-180; 221.
[42]PhilippeDu. Frense - Canaye, *Le voyageduLevant 1573,* haz. M. H. Hauser, Ernest Leroux, Paris 1871, s. 76; Kutsal toprakları gezen 17. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde bulunmuştur. George Sandy, *Sandy'sTravailes,* J. Sweeting, Londra 1652, s. 54.
[43]Moryson, *Theltineary*, s. 226-227.
[44]Scweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk*, s. 203-204; 222.
[45] 24 Numaralı İŞS, 92a-1; 5 Numaralı ÜŞS, 58b-5.
[46] 24 Numaralı İŞS, 35a-1.
[47] 24 Numaralı İŞS, 92a-1.
[48]Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* C. 4, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, YKY, İstanbul 2001, s. 316.
[49] Ahmet Refik Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, Haz. Abdullah Uysal, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000, s. 82-83; Yavuz Ercan, yoksul gayrimüslimler olarak belirtmiştir. Bkz. Yavuz Ercan, "Osmanlı İmpratorluğunda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku", *OTAM*, 1/1 (1990), s. 121.
[50] Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, s. 88-89.
[51]Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, s. 223.
[52] Yücel, *1640 Tarihli Es'âr Defteri,*s. 49.
[53] Özer Ergenç, "Osmanlı Klasik Döneminde Sağlık Bilgisinin Üretimi", *Şehir, Toplum, Devlet, Osmanlı Tarih Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 474.

a-emine pabuç_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:59 Page 6

sahip olmasıydı. Söz konusu dönemde ayakkabı kişisel zevkleri yansıtmaktan öte kimlik tespitinde bazı işaretler içerirdi. Renkler mensup olunan din hakkında bazı emareler taşırken belirli meslek grupları da kendilerine özel tanımlanan ayakkabıyı giyerek tebaadan ayrılırdı. Öte taraftan ayakkabı farklı kalitede deriden yapılırdı. Böylece ayakkabı kişilerin meslek, kimlik, aidiyet ve maddi kültürü hakkında bilgi verirdi. Ayakkabıların kimlik ayırt edici özelliği formlarının değişmesini kısıtladı. Ancak söz konusu durum bazı gelişmeleri engelleyemedi.

Kocaeli Pabuçları

Yukarıda adı geçen meslek taifeleri ayakkabıları, yüzyılların getirdiği tecrübelere dayanarak geleneksel olarak üretirdi. Bununla birlikte bölgesel farklılıklar ayakkabı formatlarına zenginlik kazandırdı. Ayakkabı temel özelliğini kaybetmiyordu. Ancak bir veya birkaç yönü ile ayırt edici yanı ortaya çıkıyordu. Farklılığın çıktığı yere göre ayakkabı o yörenin ismini alıyordu. Örneğin yemeninin birkaç çeşidi kayıtlara geçmişti. Yemeni denilince akla üstü açık, parmak aralarının ucu görülebilen, topuk kısmı yumuşak, tabanı ince ayakkabı gelirdi.[55] Ancak Galata yemenisi denildiğinde ayakkabının ön kısmının daha kısa olduğu sadece parmak uçlarını tuttuğu anlaşılmaktaydı.[56] Bu şekilde anılmasında ayakkabının genel formu korunmakla birlikte dışardan fark edilecek bir biçime sahip olması yatmaktaydı. Bu şekilde bir yönü ile farklılaşan ayakkabılar özel isimlerle anıldı.

Evliya Çelebi seyahatnamesinde yerel isimlerle anılan pabuçlara yer vermiştir. Boşnak pabucu bu isimlerden biridir.[57] Üretilen pabuçlar genellikle yerinde tüketildiğinden kişilerin ait oldukları şehir ve bölge hakkında da bilgi vermektedir. Örneğin Kanijeliler mahmizli kubadi pabuçlar,[58] Elburz yakınlarında bulunan Tavustan'ın Çerkez halkı Acem pabucu,[59] Cezayirliler siyah fillar pabuç,[60] Macarlar önü uzun ve ökçeli pabuç giyerlerdi.

Şer'iyye sicillerine ayakkabıların belirli bir yere ait olduğunun yansıması kaçak köleleri tarif ederken ortaya çıkmıştır. Kayıp, kaçak veya bir suçtan arananların veya vergi tahsilinde kişilerin karışmaması için "ismiyle resmiyle tersim" yoluna gidilirdi. Kişinin adı dış görünüşü; saç rengi, göz rengi, sakalı, boyu ve baştan başlayarak ayağına kadar giydiği kıyafet, ait olduğu milliyeti kayıt edilirdi. Resim ve fotoğrafın kullanılamadığı bir dönemde kişiler belirtilen kıstaslara göre adeta anlatımla resmi çizilirdi. Şer'iyye sicilinde bu tanımlamalara geçmeden önce "tafsil budur ki" veya "vech-i tezkiretü'l-hurûf budur ki" kaydı yer alırdı.[61] Söz konusu tanımlamanın içinde kıyafetin yer alması giyim alanındaki kısıtlılığı göstermektedir.

Mahkemeye gelen (burada kullanılan örneğe göre) kaçak bir kölenin ayağına giydiği ayakkabıyı kadı veya kâtip bir model belirterek yazmıştı. Kayıtlara "Kandıra pabucu", "İznikmid pabucu", "Gebze pabucu" veya "Geyve pabucu" diye belirterek yazdı. Ancak o da biçimsel özelliği açıklayarak kaydetmedi. Biçimsel farklılığı detaylandırmaya gerek duymadı. Dönemin yaşayanları bölgesel farklılıkları ayırt edebilmekteydi. "Kandıra pabucu", "İznikmid pabucu", "Gebze pabucu"

---

[54] Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 29; 246.
[55] Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 29.
[56] Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* C. 1, haz. Orhan Şaik Gökyay, YKY, İstanbul 1996, s. 162.
[57]*Kanijelileriidikleri başlarında tâç kalpaklarından vekâfiresbâbı gibi güderi deriden dolamalarından ve kutmennâmesbâblarından ve meşin ve sahtiyanlı çakşırlarından ve mahmîzlikubâdîpâbuçlarından ve sünnetten kısacık esbâblarından bellidir kim bunlar Kanijelidir derler…*Bkz.Evliya Çelebi*, Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* C. 6, haz. Seyit Ali Kahraman,Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2002, s. 318.
[58]Evliya Çelebi*, Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* C. 7, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, YKY, İstanbul 2003, s. 289.
[59]Evliya Çelebi*, Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* C. 8, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, YKY, İstanbul 2003, s. 159.
[60]Tafsîl budur ki İskender b. Abdullah meclis-i şer'deasferü'l-levn, eftehu'l-hâcibeyn, ezraku'l-ayneyn başına bir cânibi mor bir cânibi kızıl yelken takye ve eğinine ak kebe ve içine siyah yelek ve keten bezi gömlek ve don ve alaca kolan kuşak ve ayağına ak aba çakşır ve tokalı Kandıra pabucu giyer ve bir alaca destmâli var Eflâkıyyü'l-aslabd-ı âbıkı tutup fahru'l-a'yân çavuş âdemisiMahmud'ateslîm olunup nafakası ve hıfzı için yevmî ikişer akçe takdîr olundu. Tahrîren fî 18 Zilka'de sene 930 (17 Eylül 1524). Bkz. 5 Numaralı ÜŞS, 50b-4; Timurhan Vech-i tezkiretü'l-hurûf budur ki Doğancıyân zümresinden Mustafa ve Pîrinâm kimesneler meclis-i şer'de bir sarışın açık kaşlı, gök gözlü, orta boylu, başına külâh ve eğinine bir yüzü ak ve bir yüzü kır aba ve ayağına tokalı pabuç ve kır aba çakşır giyer ve içine sarı yelek giyer Rûsiyyü'l-aslabd-ı âbıkıgurre-i Şevvâlin yirmi beşinci günü tutup Üsküdar Emîni Timurhan'a teslîm olunup nafakası ve hıfzı için yevmî ikişer akçe takdîr olundu. Tahrîren fî evâhıriŞevvâli'l-mübârek sene 930 (Ağustos-Eylül 1524). Bkz. 5 Numaralı ÜŞS, 50a-1.
[61] 13 Zilhicce 931/ 1 Ekim 1525. Bkz. 5 Numaralı ÜŞS, 55b-1.

a-emine pabuç_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:59 Page 7

veya "Geyve pabucu" denildiği zaman o dönemin insanlarının akıllarına bir pabuç şekli geliyordu. Söz konusu pabuçların kıstas değerinin olması yakalanan kaçak kölelerin betimlemelerinde kullanılmasından anlaşılmaktadır. Ayakkabıların kullanılmış olması, bu değeri arttırmaktadır. Şöyle ki köhne bir ayakkabının kimliğini koruması özel bir tarza sahip olduğunun kanıtıdır. Bu nedenle sicil tutanaklarını yazan kişi;

"…başında kara ağrız ve ayağında *Gekvize pabucu* ve boz ağrız çakşır giyer abd-ı âbıkı tutup…"[62]; "…sarı saçlı, başıkabak, arkasında köhne ak kebe ayağında *Gekvize pabucu*, sarışın, açık kaşlı, orta boylu…"[63]; "…Kır aba çakşır ve *İznikmid pabucu* giyer.."[64]; "…başına Frenk şapkası ve eğinine köhne kır yelek ve ayağına *Geyve pabucu* giyer…"[65] diye kaydetti.

Bazen kaçak kölelerin kıyafet tanımlamaları "kaçak" ilanı veren sahiplerinin tarifine göre kayıtlara geçiyordu. Sahip, kölenin kendisine tesliminin sağlanması için detaylı tasvir yapmaktaydı. Burada da yine ayakkabı için yöresel isimler kullanılmaktaydı:

"…başına bir cânibi mor bir cânibi kızıl yelken takye ve eğinine ak kebe ve içine siyah yelek ve keten bezi gömlek ve don ve alaca kolan kuşak ve ayağına ak aba çakşır ve *tokalı Kandıra pabucu* giyer…"[66]; "…başına keçe takye ve eğnine boz kebe ve kır naçara ve ak gömlek ve ayağına aba çakşır ve *Kandıra papucu* giyer…"[67].

Gebze, Kandıra, İznikmid ve Geyve pabuçlarının geçtiği kayıtlar belirtilen şekildedir. Daha detaylı ve özel tarife rastlanılmadı. Söz konusu ayakkabıların kölelerin ayağında tarif edilmesi nispeten bu ayakkabılar hakkında bir fikir vermektedir. Çünkü ayakkabıların yapılmasında belirli standart vardı. Bahsi geçen pabuçlar hakkında tahminde bulunmaya çalışırsak; öncelikle kölelerin önemli bir çoğunluğunun Gayrimüslim olmaları dolayısıyla kalitesi Müslümanların giydiğine göre biraz düşük olmalıydı. Derisi meşindendi. Rengi siyahtı. Detaylar belirtilmediği için daha ileri tahminlere gidilememektedir. Bu yetersizlikler nedeniyle pabuçların biçimsel farklılığını anlayamıyoruz. Ancak kendi döneminde kolayca anlaşılması zikredilmesini anlamlı kılmaktadır.

Girişte belirtilen veri toplama yöntemine göre kaçak kölelerin ayaklarında, İstanbul dâhil olmak üzere Kocaeli ve çevresinde üretim yeri ile nılan yedi çeşit pabuç tespit edildi. Bu yerleşim yerleri, Gebze, Kandıra, İznikmid, Geyve, İstanbul, Frenk ve Engüri'dür. Adı geçen tanımlamalardan Kocaeli'nin farklı nahiyelerinde pabuç dikiminin yaygın olduğu anlaşılmaktadır. İslambol pabucu olarak anılan pabuçlar da bulunmaktadır. İstanbul ve Kocaeli çevresinde başka yerlerde imal edilmiş Frenk ve Engüri (Ankara) gibi ayakkabılara da rastlanılsa da çok fazla değildi. Kocaeli çevresinde elimizdeki verilere göre sırasıyla Gebze, İznikmid, Geyve ve Kandıra pabuçları tercih edilmekteydi. Bu nahiyeler içinde ise Gebze pabuçları en yaygın kullanıma sahipti. Bunun en önemli nedeni Gebze'nin diğer yerleşim yerlerine göre yol ağlarının üzerinde olması olsa gerekir. Başka bir ifade ile ticaret ağına sahip olması kullanımını daha yaygın kılmış olmalıdır.

[62] 934/ 1527-1528 Bkz. 5 Numaralı ÜŞS, 85b-2.
[63] EvahirReceb 930 / Mayıs Haziran 1524. Bkz. 5 Numaralı ÜŞS, 48a-2.
[64] 28 Zilkade 930 / 27 Eylül 1524. Bkz. 5 Numaralı ÜŞS, 50a-3.
[65] H. 18 Zilkade 930 / 17 Eylül 1524. Bkz. 5 Numaralı ÜŞS, 50b-4.
[66] 28 Zilhicce 933 / 25 Eylül 1527. Bkz. 5 Numaralı ÜŞS, 77b-2.
[67] Vech-i tahrîr-i sicil budur ki Yeniçeriyân zümresinden Şücâ' b. Abdullah meclis-i şer'a bir arapabd-ı âbık ki başına sarı külâh ve eğinine köhne âsumânî çuka ve ayağına kurt ağzı pabuç giyer gurre-i Şa'bânın dokuzunda getirip Üsküdar Emîni âdemisi Mustafa b. Abdullah'a teslîm olunup nafakası ve hıfzı için yevmî iki akçe takdîr olundu. Tahrîren fî evâiliŞa'bâni'l-mu'azzam sene 931. Bkz. 5 Numaralı ÜŞS, 62b-5. Bunun gibi başka örnekler de bulunmaktadır. Bkz. 5 Numaralı ÜŞS, 62b-4; 5 Numaralı ÜŞS, 63b-1; 5 Numaralı ÜŞS, 65a-1; 5 Numaralı ÜŞS, 69b-3; 9 Numaralı ÜŞS, 108b-3.

a-emine pabuç_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:59 Page 8

	Normal	Tokalı	Toplam
Gebze İznikmid	15 7	1	16 7
Geyve	3	2	5
Kandıra İslambol	1 1	2 2	3 3
Frenk	2		2
Engüri	1		1

Tablo.1. Kocaeli ve Çevresinde Kullanılan Pabuçlar (16. ve 17. Yüzyıl)

Ayakkabıcılık bir zanaattır. Yani el işi ile yapılırdı. Genel olarak üretilen ürünler birbirine benzese de farklı bölgelerdeki ustanın dikişi, deriyi kullanışı farklılık gösterirdi. Çırak ve kalfa ustanın yaptığı şekilde ayakkabı üreterek zaman içinde aynı tarzda diken bir ekol doğmaktaydı. Böylece ayakkabı türlerinde çok farklılık olmamakla birlikte bölgesel farklılıklar ortaya çıkmaktaydı. Elden ele ve nesilden nesile geçen uygulama ile zaman içinde ayakkabıların yerel tarzları oluşmaktaydı. Kocaeli ve çevresinde neredeyse her yerleşim yerinin kendi adıyla anılan bir ayakkabıya sahipliği, bölgenin Hac, tüccar ve sefer yol ağlarının üzerinde olmasından kaynaklıarz talep ilişkisinin canlılığı ile açıklanabilir. Üretim ve tüketim arzına bağlı olarak bölgesel çeşitlilik isim yapabilmiştir.

Kocaeli ve çevresinde giyilen pabuçların bazıları "tokalı", "kurt ağzı" veya "ilikli" olarak tanımlanmıştı. Söz konusu ifadeler pabucun biçimini tarif etmektedir. Tokalı pabuçlarda ayakkabının üst kısmında deriden orta kalınlıkta bir bağ bulunurdu. Muhtemelen bunlar ayağı daha iyi sarmaktaydı. Adı geçen bölgede çok olmasa da tokalı pabuçlar kullanılmaktaydı. 37 pabucun 7'si tokalı idi (Bkz. Tablo 1). Kurt ağzı[68] muhtemelen ucu sivri diye belirtilen pabucun başka bir söylemiydi. Ayakkabı konusunda çalışma yapan araştırıcılardan Sadettin Eğri kurt ağzı ifadesini ayakkabı ölçüsü olarak almıştır.[69] İncinur Atik Gürbüz ise bunun model olarak mı yoksa ayakkabı ölçüsü olarak mı alınması konusundaki karmaşaya değinmiştir. Aslında Atik Gürbüz'ün Remzî'nin Divanı'ndan verdiği örnekten "Yine kurd ağzı pabuçla dolaşur her şebde / Bekliyor subha değin yâr eşiğin o çomar" model olma ihtimalinin yüksekliğini göstermektedir.[70] Nitekim ihtisap kanunlarında ve narh kayıtlarında ayakkabı ölçüleri içinde kurt ağzı bulunmamaktadır.[71] İlikli ise bağcık geçirilerek giyilen ayakkabı olmalıydı. Bütün bunlar geleneksel formlarda üretilen pabuçlarda farklı tarzların uygulandığını göstermektedir. Söz konusu detaylar ayakkabıların zevk ve tercihe göre de üretildiğini de anlatmaktadır.

Sonuç

Yukarıda anlattıklarımın ışığında şu tespitlerin yapılabileceğini düşünüyorum. Erken Modern Dönemde yöresel olarak hirfet erbabının kendi kadim adetlerinde ve ihtisap nizamnamelerinde belirlenen standartlara uygun ayakkabılar üretilmiştir. Her beldenin hirfetinin kendi yaşadıkları bölgeden kaynaklanan ihtiyaçlara yönelik tarz ve standartları oluşmuştur. Bu sebeple bir bölgedeki ayakkabının şekil ve malzemesi ile bir başka bölgedekilerin aynı olması düşünülemez. Çünkü hirfet erbabının en önemli özelliği talebe uygun tarz ve miktarda üretimde bulunmasıdır. Oysa yukarıda da gösterildiği gibi geleneksel boyuttayeni zevk ve tercihler ayakkabılarada yansıdı. Daha önce ayakkabıda pek görülmeyen tokalı, ilikli, topuklu, sivri burunlu tanımlamalarıyla yeni modeller görülmeye başlandı. Bu yeni modellerin ortaya çıkışı hem iktisadi ilişkilerin yerelden daha geniş bir alana yayılmasıyla hem de ayakkabıcılıkta deneyimli olan bölgelerin ürünlerinin yavaş yavaş başka bölgelere örnek teşkil etmesiyle açıklanabilir. Bölgenin genel olarak sefer ve Hac yolu üzerinde olması ayakkabı satışlarının artmasına vesile olmuş olmalıdır. Yine bu nedenle Kocaeli pabuçların alıcıları sadece İstanbul ve Kocaeli çevresi değil aynı zamanda adı geçen güzergâhta seyahat edenlerdi. Böylece Kocaeli ve çevresinde üretilen pabuçlar sadece iç pazara yönelik değildi. Bu yönüyle

[68]Saadettin Eğri, "Bursa Arşiv Belgelerinde "Huffâf, Postalcı ve Başmaklar", *Ayakkabı Kitabı,* ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yay., İstanbul 2003, s. 270; Atik Gürbüz, "Klasik Türk Edebiyatı Metinlerinde Ayakkabıcılar", s. 54.

[69] Atik Gürbüz, "Klasik Türk Edebiyatı Metinlerinde Ayakkabıcılar", s. 54.

[70] Yücel, *1640 Tarihli Es'âr Defteri,* s. 47; *Kanunname-i İhtisab-ı Bursa*, s. 21.

a-emine pabuç_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:59 Page 9

Kocaeli pabuçları bölgeler arası ticarete konu olmuştur.

Burada bunun en tipik örneği olarak Kocaeli ve çevresindeki ayakkabılar ele alınmıştır. Gerçi 16. ve 17. yüzyıl belgeleri Kocaeli ve çevresindeki pabuçlar ile diğer bölgelerdeki pabuçlar arasındaki model farklılıklarını ayrıntılı bir şekilde görmemize olanak vermemiştir. Bildiri konusu olan pabuçların özellikle belirtilmesi ve vurgu yapılması bu konuda bir hüküm vermemize yardımcı olmaktadır. Bütün bunlar Kocaeli'nde ayakkabı üretiminde ihtisaslaşmaya gidildiğini göstermektedir. Kocaeli'nde pabuç üretimi Selanik'te keçe, Bursa'da ipekli, Ankara'da sof, Konya'da boğasi gibi bilinen bir meta'dır.

a-emine pabuç_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:59 Page 10

Kaynakça

Osmanlı Arşivi, Mühimme Defteri (DVNSMHM.d), 36/499.

90 Numaralı Galata Şer'iyye Sicili (GŞS).

24 Numaralı İstanbul Şer'iyye Sicili (ÜŞS).

5 Numaralı Üsküdar Şer'iyye Sicili (ÜŞS).

9 Numaralı ÜŞS.

26 Numaralı ÜŞS.

Altınay, Ahmet Refik, *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, haz. Abdullah Uysal, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.

And, Metin, *16. Yüzyılda İstanbul-Kent-Saray-Günlük Yaşam*, YKY, İstanbul 2015.

Atik Gürbüz, İncinur, "Klasik Türk Edebiyatı Metinlerinde Ayakkabıcılar", *TurkishStudies,* 12/5 (2017), s. 33-60.

Bilecik, Farrünnisa, "Çarık", *Ayakkabı Kitabı,* ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yay., İstanbul 2003, s. 39-42.

Çoruhlu, Tülin, "Eski Ayakkabılar", *İlgi*, 81 (Bahar 1995), s. 29-31.

Eğri, Saadettin, "Bursa Arşiv Belgelerinde "Huffâf, Postalcı ve Başmaklar", *Ayakkabı Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yay., İstanbul 2003,s. 265-273.

Ercan, Yavuz, "Osmanlı İmpratorluğunda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku", *OTAM,* 1/1 (1990), s. 117-125.

Ergenç, Özer, "Osmanlı Klasik Döneminde Sağlık Bilgisinin Üretimi", *Şehir, Toplum, Devlet, Osmanlı Tarih Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 467-481.

Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* C. 1, haz. Orhan Şaik Gökyay, YKY, İstanbul 1996.

Evliya Çelebi*, Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* C. 3, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 1999.

Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* C. 4, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, YKY, İstanbul 2001.

Evliya Çelebi*, Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* C. 6, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2002.

Evliya Çelebi*, Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* C. 7/8, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, YKY, İstanbul 2003.

Frense - Canaye,PhilippeDu.,*Le voyageduLevant 1573,* haz. M. H. Hauser, Ernest Leroux, Paris 1871.

Hill, Aaron, *ThePresentState of the Ottoman Empire*, London 1710.

Hiltebrant, C. J.,*Schwedische Gesandchaftreisenach Siebenbürgen der Ukraniaund Constantinople 1656-1658*, haz. F. Babinger, E.J. Brill, Leiden 1937.

Kanunname-i İhtisab-ı Bursa, Türk Standartları Enstitüsü, Ankara 1998.

Koçu, Reşat Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yay., Ankara 1969.

Kuru, Songül, A. Candan Paksoy, "Ayakkabı Modası Perspektifinde Kahramanmaraş Çarık ve Yemenilerinin Yaşam Seyrinin Değerlendirilmesi", *Motif Akademi Halkbilim Dergisi,* 1 (2014), s. 99-122.

a-emine pabuç_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:59 Page 11

Moryson, Fynes, *An Itineary,*IV., James MacLehoseandSonsPublisherstotheUniversity, Glasgow 1907.

Özdemir, Melda, Nuran Kayabaşı, "Kahramanmaraş İlinde Ayakkabı Yapımı", *Milli Folklor,* 17/66 (2005), 75-81.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C.III, MEB, İstanbul 1971.

Parlakpınar, Murat, "Derleme Sözlüğü'nde Ayakkabı ve Ayakkabıcılıkla İlgili Söz Varlığı", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/1 (Haziran 2013), s. 139-154.

Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara 2012.

Sağol, Gülden, "Ayakkabı Kelimelerinde Anlam Değişmeleri", *Ayakkabı Kitabı,* ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yay., İstanbul 2003, s. 19-33.

Sandy, George, *Sandy'sTravailes,* J. Sweeting, Londra 1652.

Scweigger, Salomon,*Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-1581),* çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yay., İstanbul 2014.

Spandunis, Theodoros, *Osmanlı Sultanları,* haz. Donald M. Nicol, çev. Necdet Balta, Kitap Yay., İstanbul 2015.

Şen, Mesut, "Ayakkabı ile ilgili Kelimeler Üzerine", *Ayakkabı Kitabı,* ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yay., İstanbul 2003, s. 3-17.

Tezcan, Hülya, "Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya Uzanan Yolculuğunda Ayakkabının Kullanımı", ed. Osman Kunduracı, Ahmet Aytaç, *X. International TurkıcCulture, Art andProtection of CulturalHeritageSymposium / Art Activity, 21-27 September 2016*, Ulan Bator, Mongolia, s. 147-150.

Yılmaz, Engin, "'Tomak' Kelimesi ", *Ayakkabı Kitabı,* ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yay., İstanbul 2003, s. 43-48.

Yücel, Yaşar, *1640 Tarihli Es'âr Defteri,* Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara 1982.

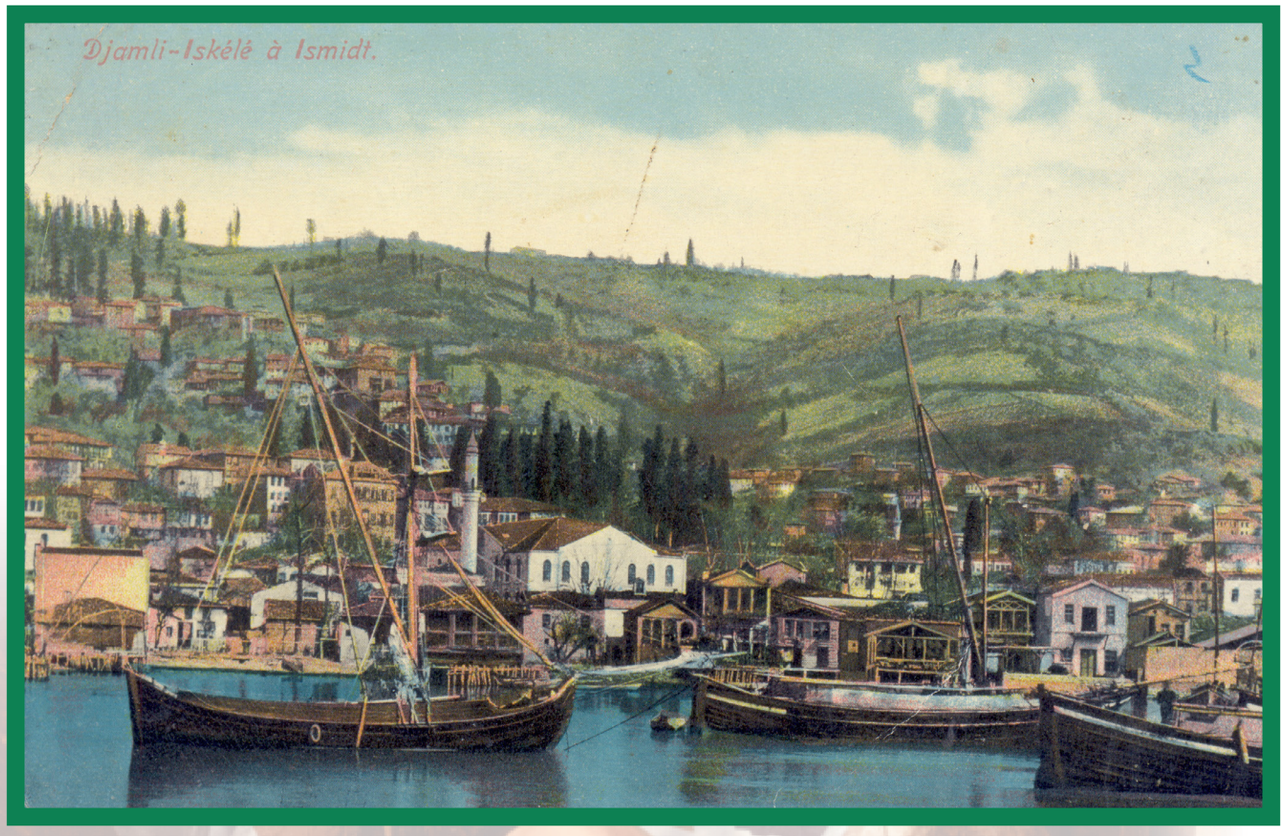
Djamli-Iskélé à Ismidt.

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

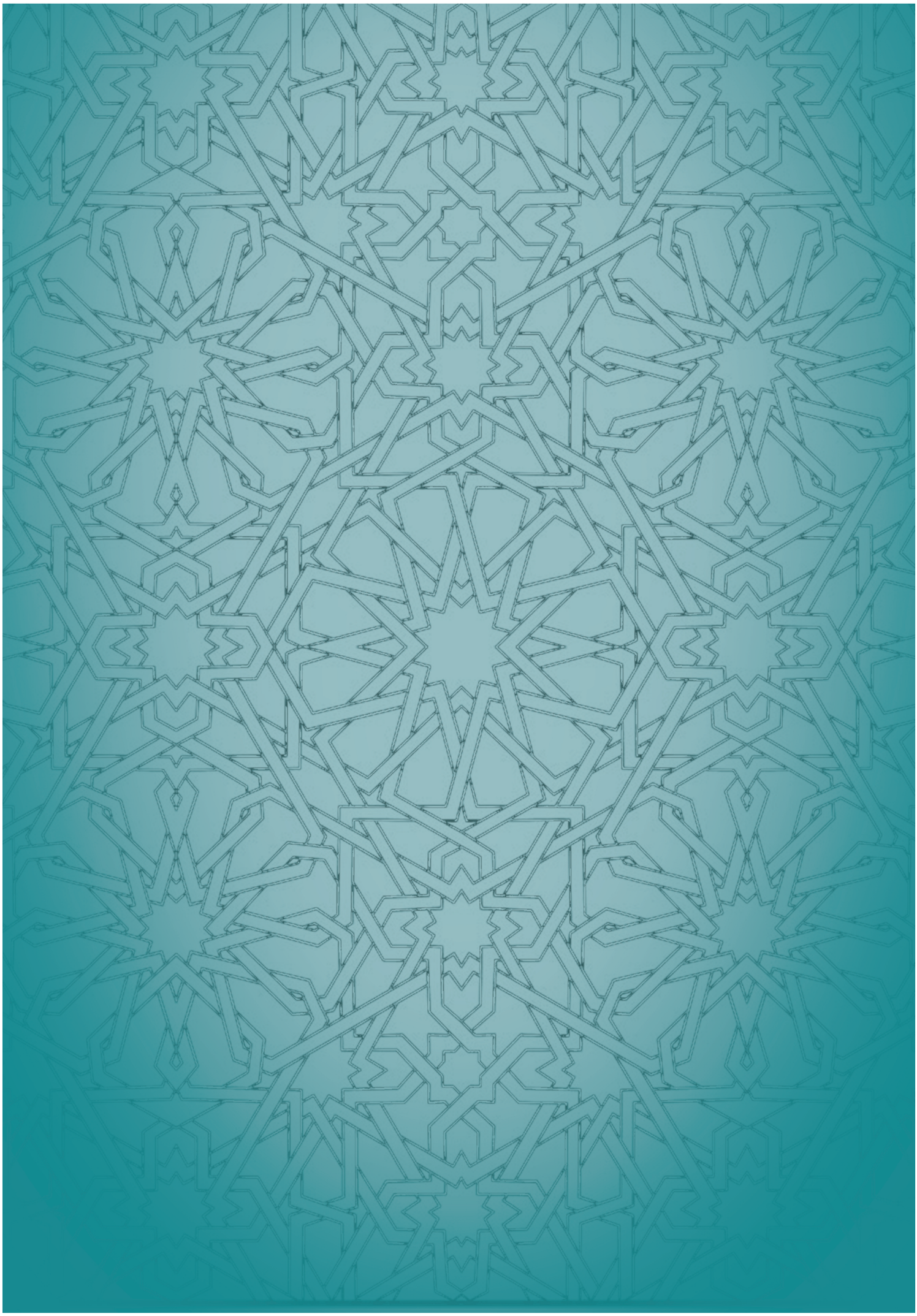

a-seda-dantel_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:36 Page 2

Kocaeli Manavlarında Geleneksel Bir El Sanatı Olan Dantelin Yeri

Seda Güneşdoğdu SAĞDINÇ*

Giriş

Türkler birçok uygarlığın beşiği olan Anadolu'ya yerleşmelerinden sonra bu eski uygarlıkların kültürlerini yeni sentez içinde yaşatmaya çalışmıştır. Günümüz de ise hâlâ her köşesinde bu kültürlerin izlerine rastlanmaktadır. İşte bu nedenle ortaya çıktığı toplumun duygularını, sanatsal beğenilerini ve kültürel özelliklerini yansıtan el sanatlarının kökenleri Anadolu da çok eskilere dayanmakta, bu özellik onları daha anlamlı ve araştırmaya değer kılmaktadır.[1]

Anadolu'ya geçiş kapılarından biri olan Kocaeli ili ise klasik dönemde (M.Ö. 12. -8. yüzyıllar arası) Bebrikler ile uygarlığa adım atmış, daha sonra Bitinler, Frigyalılar, Lidyalılar, Persler, Romalılar, Selçuklular, Bizanslılar ve Osmanlılar gibi birçok eski uygarlık bu bölgede yaşamıştır. Türkiye Cumhuriyetin ilanından hemen sonra, 20 Nisan 1924 tarihinde Kocaeli vilayet olmuştur. 1960'lı yıllara gelindiğinde ise il genelinde sanayileşmede büyük bir artış olmuş buna bağlı olarak da nüfusun sosyal ve kültürel yapısı değişmiş, ortaya çıkan iş imkânları kente göçü hızlandırmıştır. Kocaeli'nin şu an 12 ilçesi bulunmaktadır. Günümüzde bu ilçelerde göçmenler, Çerkezler, tatarlar, manavlar, Lazlar gibi birçok topluluk üyesi birlikte yaşamaktadır.[2]

Manavlar ise Kocaeli'nin yerli ahalisi olarak bilinir. Bu topluluk Anadolu'ya yerleşen ilk Türklerin bir devamı olarak gelmiş, yine ilk defa 1320-1328 yılları arasında Kocaeli ilinin kuzeyine Kandıra yöresine doğru yerleşmişlerdir. Manavlar, yerleştirildikleri her bölgede hemen kurulu bir düzene geçmiş, doğal afetler, aşırı nüfus artışları gibi çok büyük zorlamalar veya zorluklar olmadıktan sonra aynı yörede yüzyıllarca yaşamışlardır. Ayrıca yerleşik bir yaşam anlayışını benimseyen bu topluluk üyeleri, bu alanlarda toprağı işlemesi, tarımla uğraşması ile de arazilerin boş kalmasını önlemişlerdir.[3]

Türkçe dışında dil konuşmayan yerleşik Türkler olan anılan manavlar, günümüzde Kocaeli il sınırları içinde 367 mahalle ve köyde yaşamaktadırlar.[4] İl nüfusunun da %17.74 oranıyla[5] önemli bir kısmını oluşturan bu topluluğun yaşam koşullarını, yaşadığı alanları, kültürlerini inceleyerek ve belgelemek, Kocaeli halkının nasıl yaşadığı hakkında bilgi sahibi olunması sağlanabilir.

Bu amaçla da, bu çalışmada unutulmaya yüz tutmuş geleneksel bir el sanatı olan dantelin Kocaeli ilinde yaşayan manavların yaşamlarındaki yeri araştırılmış, incelemiş ve belgelemeye çalışılmıştır. Bunun içinde manavlarla karşılıklı görüşmeler yapılmış, araştırma doğrultusunda hazırlanan anket formları bizzat manavlar tarafından doldurulmuş, farklı bireylerin sahip olduğu dantellerin nerede kullanıldığına dair bilgiler alınmış ve fotoğrafları çekilerek belgelendirilmiştir.

* Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Fizik Bölümü Öğretim Üyesi, seda.sagdinc@kocaeli.edu.tr

[1]Taciser, Onuk, "Osmanlı'dan Günümüze Oyalar- Oya Culture Since Ottomans", Ankara, 2005. s.1.
[2]Ali Aktaş, "İzmit Sancağında Manavların Etnik ve Kültürel Yapısı", Cinius Yay., İstanbul,2016, s.51, Işıl Altun, Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm, Yayıncı Yayınları, İstanbul, 2004, s.31-38.
[3] Ali Aktaş, A, "İzmit Sancağında Manavların Etnik ve Kültürel Yapısı", Cinius Yay., İstanbul,2016, s. 67.
[4]Resül Narin, Sakarya Türkmen/Manav Tarihi, Sakarya Yerel Kültür Derneği, Adapazarı, 2018, s. 28; Ali Aktaş, "İzmit Sancağında Manavların Etnik ve Kültürel Yapısı", Cinius Yay., İstanbul, s.23.
[5]Ali Aktaş, "İzmit Sancağında Manavların Etnik ve Kültürel Yapısı", Cinius Yay., İstanbul,2016, s.23

a-seda-dantel_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:15 Page 3

Geleneksel Bir El Sanatı Olan Dantel

Dantel, her türlü iplikle örülebilen veya bir kumaşın kenarına uygulanabilen, birçok deseni olan ince ağ görünümünde örgü anlamına gelmektedir. Danteller, motif şeklinde örülüp yan yana eklenerek değişik yüzeylere sahip ürünlerin oluşturulmasında uygulanabilmektedir.[6] Oya ise çiçekle örgü sanatının birleşmesinden doğmuş süslemek amacıyla yapılan ve ayrıca taşıdıkları mesajlarda bir iletişim aracı olarak da kullanılan ve tekniği örgü olan bir dantel türüdür[7].

Dantelin ilk ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Ancak, 1913 yılında yapılan Mısırdaki kazılarında bulunan bir keten tunikle, günümüzden 5000 yıl önce insanların örgü tekniğini bildikleri saptanmıştır.[8] İğne ile yapılan örgülerin ise 12. Yüzyılda Anadolu'dan Yunanistan'a oradan da İtalya yolu ile Avrupa'ya yayıldığı bilinmektedir.[9] Oya sözcüğünün başka dillerde karşılığının bulunmaması, bu sanatın Türklere, özellikle Türk kadınına özgü bir sanat olduğunu düşündürmektedir. Süslenmek anlamında kullanılan oya sözcüğü 11. Yüzyıl Türklerinde "Ev bezendi" Memluk Türklerinde "Oyu", Kırgız Türklerinde "Oyuma" şeklinde söylenmiştir.[10]

17yüzyıl Ehri Hiref defterlerinde çevresi metal bükümlü ipliklerle süslenmiş bazı örtülerden söz edilmesine rağmen, Türk dantel ve oyalarına ulaşabilmiş en eski örnekler ancak 18. yüzyıldan kalmadır. Bu dönemden önceki tarihler için sadece eldeki çeşitli yazılı kaynak ve minyatürlerden bilgi edinilmektedir. Levni'nin minyatürlerinde, Enderun'lu Fazıl'ın Zenanname'sinde ve Fenercioğlu albümünde çemberlerin, hotoz ve fes oyalarının, dal

18oyalarının örnekleri görülür. Oyalar aileler arasında nesilden nesile geçerek, koleksiyonlarda veya müzelerde saklanmakla, korunmaktadır.[11]

Dantelin Kocaeli Manavlarının Yaşamındaki Yeri ve Kullanımları

Manavlar mütevazı bir yaşayış biçimine sahiptirler. Bunu kılık kıyafetlerine bakarak dagörebilisiniz. Günümüze kadar daha çok kırsal kesimde kadınlar ve kızlar, başlarına oyalı çember bağlarlar. Saçlarını da kapatmazlar, uzun saçlı olanlar ise saçlarını sırtlarından aşağı örerek omuzlarından aşağısının görünmesini sağlarlardı. Gelinler ise dantelli beyaz örtme örtünürler ve saçlarını göstermezlerdi. Böylece evli kadınla bekar kızlar kıyafetleri ile ayrılmış olurdu. Yaşlı kadınlar ketenden yapılmış çözme örtmeler ve yazma denilen siyah örtüleri kullanırlardı.[12]

[6]Cavidan Başar ve Mücella Kahveci, Geleneksel El Sanatları, Kartepe Kitabı II, Kartepe Belediyesi Kültür Yayınları, 2014, s. 695-785
[7]Taciser Onuk, İğne Oyaları, Türkiye İş Bankası, Ankara, 1988.
[8]Alice Stevensonand Michael W. Dee, Confirmation of theworld'soldestwovengarment: theTarkhanDress, Antiquity, A review of worldarchaeology, 349, 90, 2016.
[9]Habibe Şimşek,Uluborlu (Isparta) Çeki Oyaları" Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından düzenlenen ICANAS 38 (Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları) Kongresinde yayınlanmış Bildiri.
[10]ONUK, Taciser, (1999). "Osmanlı süsleme Sanatı (İşleme- Örgüoya)" Osmanlı Kültür ve Sanat Ansiklopedisi. Yeni Türkiye Yayınları. Cilt. 11. Ankara, s. 321-323.
[11]Örcün,Barışta, İnce Örgüler, Sanat ve Kültür, İslam-Tematik Ansiklopedi, 1994.s. 304-307,
H. Feriha AKPINARLI1 Cennet Şeyma KARABACAK. Oyalardaki Bitkisel Bezemelerin İncelenmesi, İdil, 6, (34),,2017, s. 1879-1892.
[12]Ali Aktaş, "İzmit Sancağında Manavların Etnik ve Kültürel Yapısı", Cinius Yay., İstanbul,2016, s.174.

a-seda-dantel_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:15 Page 4

"Kız kundakta, çeyiz sandıkta" düşüncesi ile manavlarda kız çeyizine çok önem verilir. Dantel ve oyalar geçmişten günümüze hâlâ çeyizlerde kullanılmaktadır. Kandıra'da kız tarafı çeyiz olarak havlu, eşarp, peçete, yatak örtüsü, masa örtüsü, tülbent, dantel ve kilim hazırlar.[13] Çeyize konulan kadın geceliklerinde, damat pijamalarında dantel ve oyalar kullanılır [Resim 1].

Resim 1. (a) Damat pijaması [K1] ve (b-c) kadın geceliklerinde [K1-K2] dantel kullanımı.

Banyo da havlu kenarlarında, çamaşır makinesi örtülerinde, diş fırçalıklarında ve banyo camı örtüsünde dantel örneklererastlanmaktadır (Resim 2). Ayrıca çeyize konulan havluların kenarında hem dantel hem de oya işleri yer almaktadır. Havlular tek ucuna ya da iki ucuna yapılan danteller dikilerek kullanılmaktadır. Havlu ucu dantelleri, daha çok renkli dantel ipleriyle yapılır [Resim 2(b-g)]. Havlu uçlarında bulunan danteller, bu havluların kullanılmadan önce ütü yapılması gerektiğinden, yeni nesil manav kadınları tarafından daha az tercih edilmemektedir.

a) (b) (c)

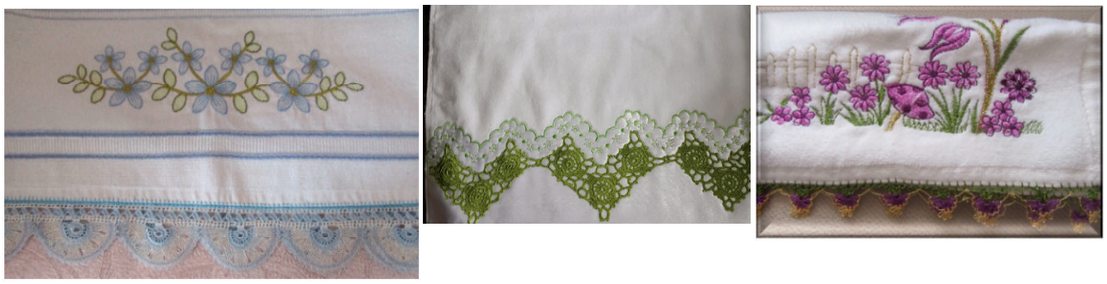

(d) (e) (f)

[13]Ali Aktaş, "İzmit Sancağında Manavların Etnik ve Kültürel Yapısı", Cinius Yay., İstanbul,2016, s.138.

a-seda-dantel_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:15 Page 5

(g) (h) (i)

Resim 2 (a-g) Havlu kenarları dantel ve oya ile işlenmiş örnekler (h) çamaşır makinesi örtüsü ve (i) lavabo aynası önü örtüsü [K3, K4-K9].

Misafir Türk âdetlerinde önemli bir yer tutar. Misafir gelince evde bulunan en güzel şeylerle ikram yapılır, ev en güzel örtülerle süslenir ve ona verilen değer bu şekilde gösterilmeye çalışılır. Çay bardakları, çay bardakaltı tabakları, su bardakları, tepsiler dantel örtülerle en güzel şekilde kaplanır (Resim 3-4). Bu gelenek günümüzde tam olarak yerine getirilemese de evde süs olarak bu eşyalar kullanılmaktadır.

(a) (b) (c)

Resim 3 (a) Dantel tepsi örtüsü ve altı çay bardağı örtüsü (b) dantel tepsi örtüsü ve altı fincan altı örtüsü (c) Altı kahve fincanı yanı bardağı örtüsü [K10].

(a) (b) (c)

Resim 4. (a) Dantel bardakaltı örtüleri [K9] (b) çay bardağı altı örtüsü [K11]. (b) sürahi ağzı dantel örtüsü ve bardakaltı örtüsü [K9, K12]

a-seda-dantel_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:15 Page 6

Ev eşyalarını hem korumak hem de güzel görünmelerini sağlamak için de danteller kullanılmaktadır. Sandalye, masa, portmanto, televizyon, telefon, buzdolabı gibi eşyalara dantel örtüler örtülür (Resim 5-7)

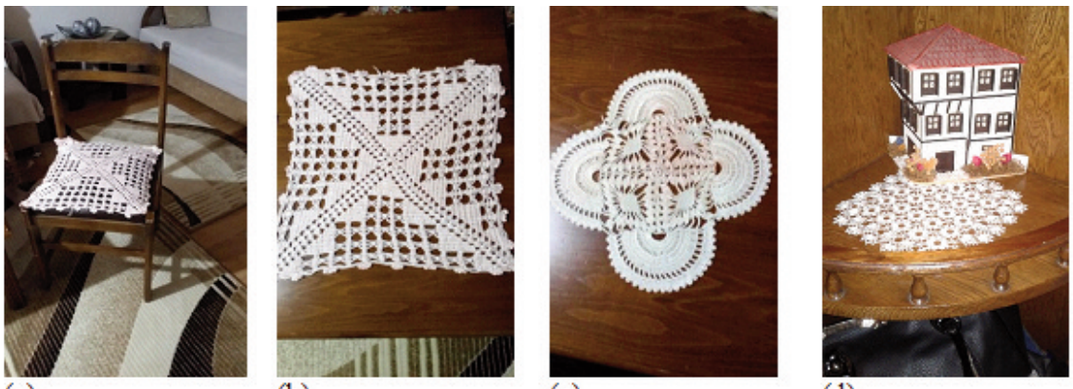

(a) (b) (c) (d)

Resim 5. Tığişi dantel sandalye ve portmanto örtüleri [K1]

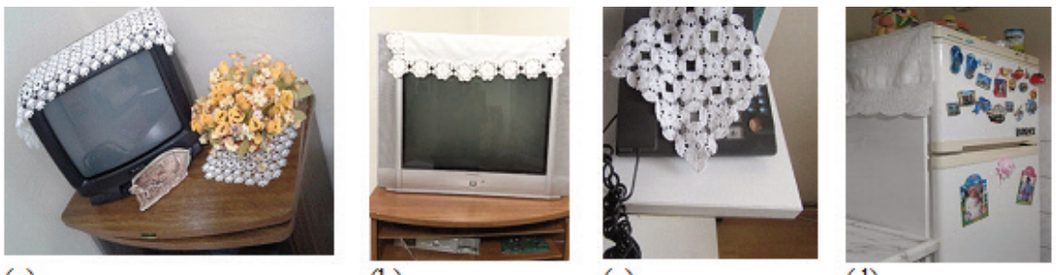

(a) (b) (c) (d)

Resim 6. (a) Dantel televizyon örtüsü ve televizyon masası örtüsü, (b) Dantelli kumaş televizyon örtüsü (c) dantel telefon örtüsü [K1, K5] (d) buzdolabı örtüsü [K8]

(a) (b) (c) (d)

Resim 7. (a) Dantel fiskos masası örtüsü [K13] (b) sehpa örtüsü [K4] ve (c) ve (d) kumaş ucuna geçirilmiş masa örtüleri [K9, K14]

a-seda-dantel_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:15 Page 7

İki ya da tek bölümden oluşan tığ işi gaz lambası örtüleri de çeyize konulmaktadır. Resim 8(d)'de 1974 yılında çeyiz için yapılmış bir gaz lambası örtüsü görülmektedir.

(a) (b) (c) (d)

Resim 8. Tığ işi dantelden yapılmış gaz lambası örtüleri [K1, K14]

Sünnet, Kurân okuma gibi dini vecibelerini yaparken manavlar sürahilerin ağzını, bardak ve bardakaltlarını aynı şekilde dantel örtülerle örter. Okuma yapılırken bunlarla ikram yapılmaya özen gösterirler. Manavlarda bu gelenek devam etmektedir. Kur'an'ı Kerim'e dantelden yapılmış kılıf geçirilir, namaz başörtüleri ve namaz seccadesi dantel ve oyalarla süslenir (Resim 8). Tülbentlerde rengârenk oyalar kullanılır (Resim 9).

(a) (b) (c) (d)

Resim 8. (a) Dantel Kur'an'ı Kerim kılıfı ve yastık ucu danteli [K12] (b) namaz başörtüleri [K5, K12] ve (c) Dantelle süslenmiş namaz seccadesi [K4] (d) sürahi ağzı dantel örtüsü ve bardak altıörtüsü [K11]

a-seda-dantel_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:15 Page 8

Resim 9. Manavların kullandıkları bazı oyalı tülbent çeşitleri (a) Üzüm oyalı tülbent [K9] (b) Sinek kanadı oyalı tülbent [K6] (c) Karanfil oyalı tülbent [K6] (d) Yaprak oyalı tülbent [K9] (e) Civciv oyalı tülbent [K15] (f) Yaprak oyalı tülbent [K6] (g) Boncuk oyalı tülbentler [K5] (h) Kaya oyalı tülbent[K6].

Halk inanışları toplumun yaşayış tarzını biçimlendiren öğelerdendir. Manavlarda bir çok halk inanışı vardır ve bunları yaşamlarına uygularlar. Bunlardan bazıları dantel ve oya ile ilgilidir. Bir tanesi manavlar askere uğurlama etkinlikleri sırasında uyulan halk inanışıdır. Buna göre, uğurlanan gencin birliğine teslim olduğu haberi alınıncaya kadar düğüm atılması gereken işler yapılmaz. Örneğin; oya yapılmaz; urgan bağlanmaz.[14] Diğer bir halk inanışına göre, kadınlar yeni bir elişine başladıklarında üzerine ağırkanlı olarak tanınan biri gelirse o işin çok uzun sürede tamamlanacağına inanırlar. Ağırkanlı yanlarından geçip gidene kadar el işlerine ara verirler.[15]

Bu çalışmada ise Kocaeli'nde yaşayan manavlara dantel ve oyanın yapımı, kullanımı ve saklanması hakkında sayısal bilgilere ve verilere ulaşılabilmek için bir anket düzenlendi. Bu anketin sonuçları değerlendirildi. Hazırlanan anket, manav kadınlarına yüz yüze, kişiler aracılıyla ya da internet yolu ile yapıldı. Bu çalışmaya beş farklı ilçeden 17 ile 84 yaşları arasında farklı mesleklere sahip 47 kişi katıldı (Şekil 1). En çok katılımcı başta merkez ilçe İzmit olmak üzere (%61), Körfez, Derince, Kartepe ve Gebze'dendir. Yaş aralığına baktığımızda ise 40-50 yaş aralığındaki katılımcılar, mesleki olarak ise ev hanımları %72 oranla en fazladır (Şekil 1).

Ankete katılan manavların %77 si dantel, %72 si oya yapmayı bilmektedirler. Ayrıca oya yapmayı bilenlerin ise hemen hemen hepsi tığ oyası, %70 i ise iğne oyası yapabilmektedir.

Manavların dantel ve oya yapmayı nasıl ve kimler tarafından öğrendikleri araştırıldığında, en çok akrabalarından (anneanne, babaanne, abla, kardeş, yenge ve anne) ve arkadaşlarından öğrendikleri görüldü. %66 oranında da katıldıkları Halk Eğitim Merkezi, Belediyenin düzenlediği kurslar, Kız Meslek Lisesinden dantel yapmayı öğrenmektedirler. Bu orana da en çok katkıyı, son yıllarda belediyenin düzenlediği kurslarla olduğu ankete katılan kişiler tarafından ifade edildi. Televizyondaki hanımlara yönelik programlar, dergiler, dantel öğrenmelerini sağlayıp sağlamadığı sorulduğunda ise bunların %53 oranında sağladığı görüldü. Son yıllarda dantel öğrenmek için internet sitelerinin de kullanıldığı kişiler tarafından belirtildi.

%87 oranında Manavlar günümüzde, dantel için gerekli olan malzemeyi tuhafiyecilerden ve kumaşçılardan hazır olarak almaktadırlar. %77 si kendi üretimleri olan bir malzeme olmadığını belirtmekle birlikte daha önce ise keten ipliği, keteni ve yünü kendilerinin yaptıklarını ifade etmektedirler.

[14]Ali Aktaş, "İzmit Sancağında Manavların Etnik ve Kültürel Yapısı", Cinius Yay., İstanbul,2016, s.138.
[15]Ali Aktaş, "İzmit Sancağında Manavların Etnik ve Kültürel Yapısı", Cinius Yay., İstanbul,2016, s.446.

a-seda-dantel_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:15 Page 9

Şekil 1. Ankete katılan manavların (a) yaş aralığı (b) yaptıkları dantel çeşitleri (c) katılan ilçeler (d) meslek dağılım aralıklarının grafikleri

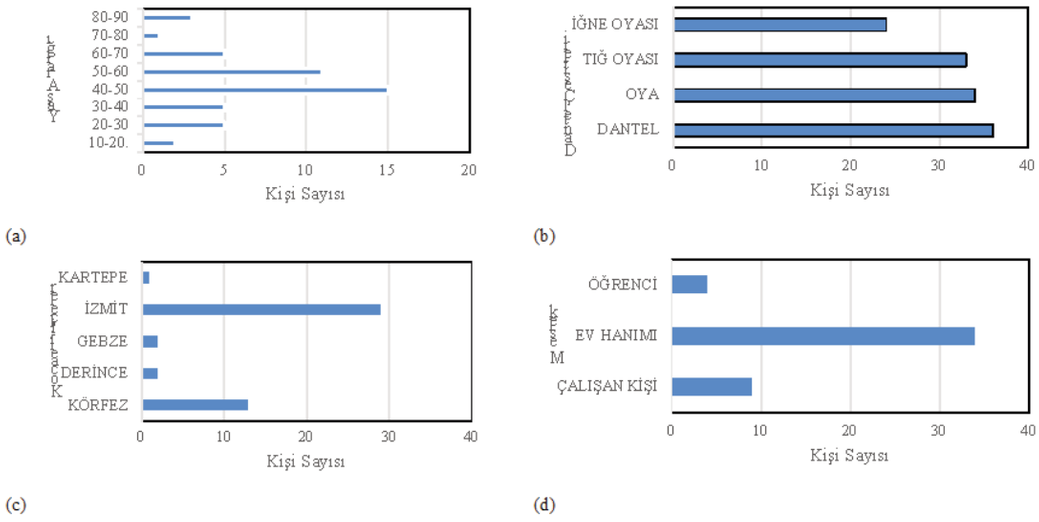

Ankete katılan manavların %70' i motif ve desenlerin kaynağının daha önceden yapılan örnekler olduğunu, %23 de kitaplar ve dergilerin de kullanıldığını ifade ettiler. Fotokopi çekilerek ya da yapılmış bir dantel örnek alınarak, işler çoğaltılmaktadır. % 92 oranında ankete katılan manavlar, görülüp beğenilen dantel motif ve desenleri, elden ele dolaştırılarak yapılmaktadır. Ayrıca dantel yapmayı bilen kişiler, dantel yaparken örneklere bakarak bu işleri yapmakta ve örnekleri yaptıkça öğrenmeleri pekişmektedir.

Genç kızlar, nişanlılar, kızı veya oğlu evlenecek anneler çeyiz için dantel ve oyaları hazırlamaktadır. Ankete katılan evli olan manavların hepsinin çeyizinde dantel vardır. Ancak %83 ü evlerinde danteli kullanmaktadırlar.

Bu örneklerin adlarını ya kendileri bulmakta ya da başkalarından öğrenmektedirler. Manavlar sinek kanadı oyası, dut oyası, yaprak oyası, karanfil oyası, çark örneği, elti eltiye küstü örneği, kaya örneği, kanser örneği, bir avuç altın örneği, kurtçuk örneği, çim örneği, domates biber oyası örneği, örümcek oyası, zilli oya, kirazlı oya, fıstıklı üzüm oya, sümbül oyası, saray süpürgesi oyası, kaynanadili iğne oyası, sümbül oyası, tren yolu ve fıstık oyası, balıksırtı modelini bildikleri ifade ettiler. Bu yapılan danteller ve oyalar yapanlarca kullanılmaktadır.

Ankete katılan manavların %49'u motif desenlerinin anlamı ve mesajı var olduğunu ifade ettiler. Ayrıca hepsinde dantel işleri çeyizlerinde vardı.

Sonuç

Kocaeli'nde dantel konusunda yapılan gözlem ve incelemeler sonucunda, manavların danteli hala yoğun şekilde yaptıkları ve kullandıkları anlaşılmaktadır. Hemen her evde masa, vitrin, pencere vb. yerlerde dantellerin en nadide örnekleri ile karşılaşmak mümkün olmaktadır. Ancak yeni nesille dantel ve oya işlerinin öğretilmesi ve sevdirilmesi gerekmektedir. Böylece gelecek nesillere de bu geleneksel el sanatının taşınacağı ve yaşatılacağı düşünülmektedir.

Teşekkür

Bu çalışmada bilgi ve yardımlarını esirgemeyen başta Melek Çeliköz Portakal'a, Resül Narin'e, Prof. Dr. Ayşe Tuba Ökse' ye, Kent Konseyi Başkanı Dr. Metin Şentürk'e, Kocaeli Yerel Kültür ve Kadın Kollarına, ankete katılan ve koleksiyonlarını fotoğraf çekip bizimle paylaşan manavlara teşekkür ederim.

a-seda-dantel_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:15 Page 10

Kaynak Kişiler

[K1] Belgin Durgut Koleksiyonu, 1969, Ev Hanımı, Gebze- Duraklı Köyü,

[K2] Aliye Arık Koleksiyonu, 1970, Ev Hanımı, İzmit.

[K3] Ümran Tepecik, 1966, Ev Hanımı, Gebze.

[K4] Çiğdem DuyakKoleksiyonu,1969, Ev Hanımı, Kirazlıyalı-Körfez

[K5] Zehra Sözeri Koleksiyonu, 1966, Ev Hanımı, Kirazlıyalı-Körfez

[K6]Seniha Çağlar Koleksiyonu, 1954, Ev Hanımı, Yenikent/İzmit

[K7] Aysel Öztürk Koleksiyonu, 1963, El emeği Standı, Merkez-İzmit

[K8] Ümran YAVAŞ Koleksiyonu, 1969, Ev Hanımı, Gebze-Duraklı Köyü

[K9] Melek Bulut Koleksiyonu, 1975, Ev Hanımı, Melemezli Köyü, Gebze

[K10]Ümran Tepecik, 1966, Ev Hanımı, Gebze.

[K11] Hakime Okçay (Safiye Gönen Koleksiyonu), 1968, Ev Hanımı, İzmit

[K12] Melek Çeliköz Portakal Koleksiyonu, 1965, Ev Hanımı, İzmit-Merkez

[K13] Sevinç Cevher Koleksiyonu, 1977, Ev Hanımı, Yahyakaptan-İzmit

[K14] Havva Şahin Koleksiyonu, 1959, Ev Hanımı, İzmit.

[K15] Hatice Kurt Olcay Koleksiyonu, Ev Hanımı, 1959 İzmit/Hasanoğlu Köyü.

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

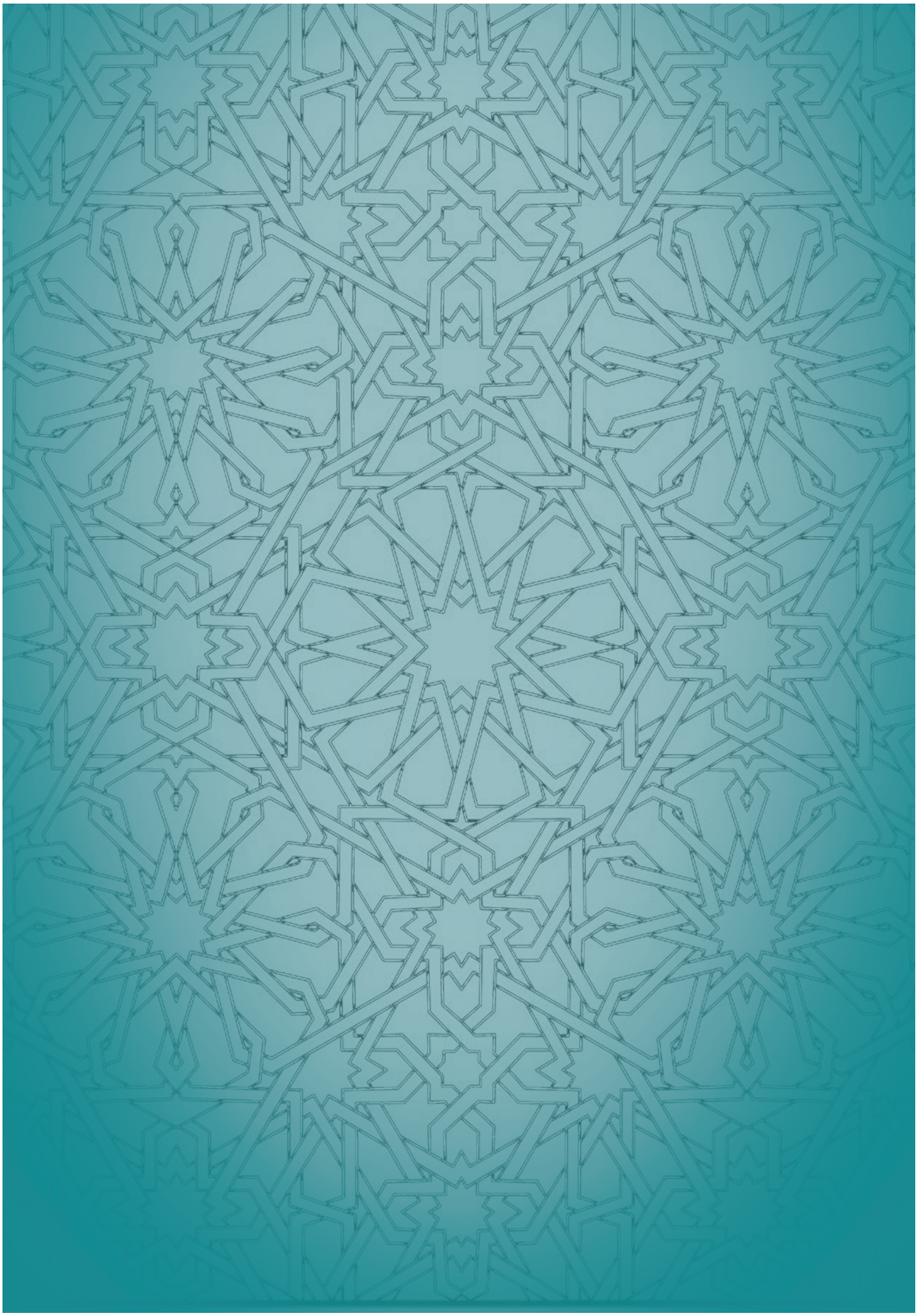

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:44 Page 2

Coğrafi İşaretlerin Yöreler İçin Önemi ve Kocaeli'nde Coğrafi İşaret Almış El Sanatı Ürünleri

Zeynep BALKANAL*

Giriş

Günümüzde yöresel değerlerin korunması önem kazanmaktadır. Toplum olarak geleneksel ürünlere ilgi artmakta fakat gelişen teknolojiye bağlı olarak da yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıkları farklılıklar göstermektedir.

Tüketiciler söz konusu yöre adıyla satılan ürünleri o yöre adına duydukları güven nedeniyle, diğer yerlerde üretilenlere tercih edebilirler. Bu nedenle bir ürün için belirli bir kalite ve aitlik işareti haline gelmiş yer adlarının coğrafi işaret veya geleneksel ürün adı olarak koruma altına alınmasında o yöre halkının menfaatlerinin korunması açısından büyük fayda vardır.[1]

Coğrafi işaretlerin diğer sınai haklardan üstünlüğü tek bir üreticiyi değil, belirli şartlar altında belli bölgede üretim yapan kişilerin tümünü birden -kolektif olarak- korumasıdır. Çünkü coğrafi işaret alansal, yöresel, bölgesel, ülkesel genelliğe, bir anlamda anonimliğe sahip olup, sağladığı hak belli bir kişiye veya bazı kişilere bağlanamaz.[2]

Coğrafi işaretler, yöresel ürünlere güven duyulmasını sağlayarak tüketicileri korumasının yanında kırsal bölgelerde kültürel mirasları koruyan ve kırsal bölgelerin gelişiminde rol oynayan yasal ve ekonomik işleve sahiptir.[3]

Son dönemlerde gerek iç gerekse dış turizmin yönelim alanı geleneksel değerler olmaya başlamış ve bu sebeple ülkelerin yöresel değerlerin tescillenip turizm sektöründe yeni pazarlama alanı olarak kullanması, dünya ülkelerinin sıkça izlediği ulusal turizm politikalarından biri olmuştur.[4]

Coğrafi işaret kavramı son yıllarda "Yerelliğin Dünya ile Buluşması" sloganı ile birlikte sıklıkla kullanılır olmuştur. Bir dizi yasal kural ile yerel bir ürünün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına hizmet etmektedir. Coğrafi işaretler bunun yanında ilgili olduğu yöreye bir marka ve değer katmaktadır. Türkiye'de bu konuda yetkili kuruluş olan Türk Patent Enstitüsü coğrafi işaret kavramını açık bir şekilde tanımlamıştır.

* Dr. Öğretim Üyesi Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi zbalkanal@gmail.com

[1] https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/6B3F914C-E72C-437C-8A30-F50C51DE0A23.pdf (Erişim tarihi: 10.02.2019)

[2] Mehmet Marangoz ve Murat Akyıldız, "Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Açısından Coğrafi İşaretlerin Önemi ve Buldan Bezi Örneği". Buldan Sempozyumu, Denizli (2006), s. 287.

[3] Fügen Durlu Özkaya, Serdar Sünnetçioğlu veAyşe Can, "Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi Hareketliliğinde Coğrafi İşaretlemenin Rolü", Journal of TourismandGastronomyStudies, (2013), 1/1, s. 16.

[4] Ayhan Orhan, "Yerel Değerlerin Turizm Ürününe Dönüştürülmesinde "Coğrafi İşaretlerin" Kullanımı: İzmit Pişmaniyesi Örneği", Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, (2010), 21 (2), s. 250.

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 3

Coğrafi işaret, temel olarak benzerlerinden farklılaşmış ve bu farkı kaynaklandığı yöreye borçlu olan bir yöresel ürün adını ifade eder. Bu anlamda coğrafi işaret, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökenin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işarettir. Coğrafi işaretler menşe adı ve mahreç işareti olarak ikiye ayrılır.[5]

Menşe adı; Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya istisnai durumlarda ülkeden kaynaklanan, tüm veya esas özelliklerini bu coğrafi alana özgü doğal ve beşerî unsurlardan alan, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerin tümü bu coğrafi alanın sınırları içinde gerçekleşen ürünleri tanımlayan adlar menşe adıdır. Menşe adları sadece ait oldukları coğrafi bölgede üretilirler. Çünkü ürün, niteliklerini ancak ait olduğu yöre içinde üretildiği takdirde kazanabilir. Menşe adına Finike Portakalı ve Malatya Kayısısı örnek gösterilebilir.[6]

Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya ülkeden kaynaklanan, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından bu coğrafi alan ile özdeşleşen, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinden en az biri belirlenmiş coğrafi alanın sınırları içinde yapılan ürünleri tanımlayan adlar mahreç işaretidir. Mahreç işaretlerinin, ürünün özelliklerinden en az biri o yöreye ait olmakla birlikte, yöre dışında da üretilebilmesi söz konusudur. Ürünün yöre ile bağı sadece ünü de olabilir. Mahreç işaretine Antep Baklavası, Hereke İpek Halısı vb. örnek gösterilebilir. Coğrafi bir yer adı içermese dahi menşe adı ve mahreç işaretinde yer alan şartları taşıyan bir ürünü belirtmek için geleneksel olarak kullanılan, günlük dilde yerleşmiş ve coğrafi bir yer adı içermeyen adlar da menşe adı veya mahreç işareti olabilir.[7]

Bir başka tanımlama da bu iki sınıflamaya girmeyen ancak piyasada geleneksel üretim ve işleme yöntemi ile üretilen veya geleneksel bileşimden kaynaklanan ve geleneksel hammaddeler ve malzemelerden üretilen ürünlere verilen "geleneksel ürün" tanımıdır. Bunlara pastırma, höşmerim, baklava ve lokum örnek olarak verilebilir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi konumu ve üç ayrı iklim kuşağına sahip olması, farklı toprak yapısı ile kültürel miras ve beşerî sermayesinin çeşitliliği sadece bu topraklara özgü ürünlerin ve imalat tekniklerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu faktörler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin coğrafi işarete konu olabilecek çok çeşitli ürünlere sahip olabileceği beklentisi ortaya çıkmaktadır. Bu ürünlerin coğrafi işaret ile korunmasının sağladığı avantajlar belli başlı üç grupta toplanabilir: üreticilere koruma sağlaması, pazarlama olanaklarını arttırması ve ekonomik getiri sağlayarak kırsal kalkınmayı desteklemesi. Dolayısıyla Türkiye ekonomisi açısından coğrafi işaretlerin yakından incelenmesi, Türkiye'nin bu avantajlardan ne ölçüde faydalandığının ortaya konması açısından önem taşımaktadır.[8]

Coğrafi İşaret Tescilinin Amacı:

1.Coğrafi işarete konu olan ürünün kalitesinin korunması, 2. Bilinen özellikte üretiminin sağlanması, 3. Coğrafi işarete konu olan yörede veya özellikte üretim yapanların korumadan yararlanmalarının sağlanması, 4. Ülkenin milli ve kültürel değerlerinin korunması olduğu ifade edilmektedir.Coğrafi İşaret Kapsamına Giren Ürünler:1. Doğal ürünler 2. Tarım ürünleri 3. Maden ürünleri 4. El sanatları 5. Sanayi ürünleridir.[9]

Türk Patent ve Marka Kurumu Bilgi Sistemi'nde bulunan verilerden edinilen bilgilerden, Türkiye'de 2018 istatistiklerine göre mahreç işareti ve menşe adı almış el sanatı ürünleri 86 adettir. Bunlardan 6'sı menşe adı almış, geri kalanı ise mahreç işareti almış el sanatlarıdır.[10]

---

[5] https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/6B3F914C-E72C-437C-8A30-F50C51DE0A23.pdf (Erişim tarihi: 10.02.2019)

[6] https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/6B3F914C-E72C-437C-8A30-F50C51DE0A23.pdf (Erişim tarihi: 10.02.2019)

[7] https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/6B3F914C-E72C-437C-8A30-F50C51DE0A23.pdf (Erişim tarihi: 10.02.2019)

[8] Ummuhan Gökovalı, "Coğrafi İşaretler ve Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, (2007), 21/2, s. 143.

[9] Esra Gürel, Arslan Zafer Gürler, Burcu Nabalı ve Bekir Ayyıldız, "Coğrafi İşaretlerin Kırsal Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi: Tokat İli Örneği", XII. Tarım Ekonomisi Kongresi, 25-27 Mayıs 2016, Isparta, s. 1052.

[10] http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/geographicalRegisteredList/, (Erişim tarihi: 28.01.2019)

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 4

Coğrafi işaret korumasının sağladığı çeşitli yararlar vardır. Coğrafi işaretleme yolu ile bir ürünün kalitesinin korunması ve bilinen özellikleri içerecek şekilde üretilmesi sağlanırken başka bir ürünün o bölge ürünü gibi satılması engellenmektedir. Ürünün katma değeri artarken yöreye ekonomik katkı da sağlamaktadır. Kırsal turizm ve kırsal istihdama da önemli bir ivme getirmektedir. Göçün azalması ve küçük işletmelerin canlanması, sağladığı faydalar arasında sayılabilir. Bu konuda yerel ve merkezi kurum/kuruluşların desteğinin önemi büyüktür. Ayrıca yörede farkındalık oluşması ve tüm aktörlerin planlı ve uyumlu çalışmaları önem arz etmektedir.

Kan ve Gülçubuk "Kırsal Ekonominin Canlanmasında ve Yerel Sahiplenmede Coğrafi İşaretler" konulu araştırmalarında, bir işaretin coğrafi işaret olarak nitelendirmesi için gerekli olan unsurları belirtmişlerdir. Bu unsurlar;

a. Ürün; Bir işaretin coğrafi işaret olarak nitelendirilmesi için her şeyden önce o işaretin bir ürünü belirtmesi gerekmektedir. Çünkü coğrafi işaretler ürünün kökenini belirtir ve kullandıkları ürünlerin diğerlerinden ayırt edilmesini sağlar.

b. Belirli bir coğrafya; Coğrafi işaretler sınırları belirlenmiş bir coğrafyadan kaynaklanan ürünleri ifade eder. Bu husus konuyla ilgili düzenlemelerin çoğunda mevcuttur.

c. İşaret; Coğrafi işaretler, ürünleri ayırt etmeye ve kullanıldıkları ürünleri farklılaştırmaya yarayan işaretlerdir.

d. Ürünün belirli bir karakteristik taşıması; Coğrafi işarete konu olan ürünler yetiştirildiği alandan dolayı belirli bir özellik kazanmış yani diğer benzerlerine göre farklılaştırılmış ürünlerdir. Bu unsurlar toprak, nem, rüzgâr vb. iklim bileşenleri olabileceği gibi, yörenin ürünü işleme tekniklerinden kullandıkları malzemelere kadar olabilecek her işareti için (Designation of Origin) ürünün "belirli bir kalitesi veya karakteristik özelliğinin" olması, mahreç işareti içinse (Protection of GeographicalIndication) "belirli bir kalite, itibar veya coğrafyasına atfedilen diğer özelliklere" sahip olması gerekmektedir.

e. Ürünün karakteristik özelliği ile coğrafi kökeni arasında ilişki olması; Coğrafi işaretlere konu olan ürünlerin en büyük özelliklerinden biri de ürünün karakteristik özelliği ile kökeni olan coğrafya arasında ilişkinin olmasıdır.[11]

Ekonomik faydalarının yanı sıra coğrafi işaretler kültürün korunması açısından da yüksek öneme sahiptir. Ülkemizde bulunan el sanatı ürünlerinin yerel değerlerine sahip çıkılması, uluslararası boyutta tanınması açısından da önemlidir.

Ürünlerin kalitesini tescil ederek markalaşmasını sağlayan coğrafi işaretler, özellikle kırsal kalkınma açısından ön plana çıkmaktadır. Coğrafi işaretler, bu yönüyle yöresel ürünleri turistik bir değere dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Bu potansiyelin ortaya çıkarılması için coğrafi işaretlerin farkındalığı ve tanıtımına ilişkin stratejiler geliştirilmesi gerekir.[12]

Coğrafi işaretleri önemli kılan unsurlardan bir tanesi içinde barındırdığı anlam ve onun bir kırsal kalkınma aracı olarak küreselleşmeye karşı yerel hareketlerin teşvikini sağlayan bir olgu olarak görülmesidir. Bu nedenle coğrafi işaretlerin yerele ve dolayısıyla kırsal kalkınmada sağladığı avantajlar 5 ana başlık altında toplanabilir:

a. Koruma aracı; bu işaretler üreticilerin sahte kullanımdan dolayı haklarının gasp edilmesinden ve tüketicilerin ise aldatılmasından koruyan bir araç olarak kullanılabilir.

b. Pazarlama aracı; coğrafi işaretler ürünün pazardaki imajını, şöhretini ve profilini olumlu etkilemektedir.

c. Kırsal kalkınma aracı; üretim için farklı bir yaklaşım olup, yerel işletmelerin sürdürülebilirliğinin sağlanması, kırsal-kültürel mirasın ve biyo çeşitliliğin korunması amacı ile kullanılabilmektedir.

[11] Mustafa Kan ve Bülent Gülçubuk, "Kırsal Ekonominin Canlanmasında ve Yerel Sahiplenmede Coğrafi İşaretler", U. Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, (2008), 22/2, s. 59-60.

[12] Nursen Vatansever Deviren ve Onur Yıldız, "Coğrafi İşaretlerin Bölgesel Turizm Açısından Değerlendirilmesi:

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 5

d. Ekonomik bir denge oluşturma aracı; az gelişmiş ile gelişmiş alanlar arasındaki ekonomik farklılığın giderilmesinde kullanabilmektedir. Bunun yanında korumanın devlet tarafından sağlanması üreticiler için daha az masraf anlamına gelmektedir.

e. Bilgi aracı; coğrafi işaretler üretici ile tüketici arasında bilginin ve kültürün paylaşımını sağlayan önemli bir bilgi aracıdır. Özellikle tüketicilerin sadece tükettikleri ürün hakkında değil bölgenin kültürü hakkında da bilgi sahibi olmasına olanak vermektedir.[13]

Günümüzde turizm sektörü, dünyada en hızla gelişen ve büyüyen sektörlerin başında gelmektedir. Türkiye'de turizm yönünden daha çok kıyı turizmi tercih edilmekle birlikte, turizmin bütün bir yıl içerisine yayılması ve az gelişmiş bölgelerin kalkınması için alternatif arayışlara gidilmektedir. Bu nedenle turistlerin kültürel mirasa ilgileri sonucu gelişen kültürel turizm küreselleşen dünyada olduğu gibi ülkemizde de giderek önem kazanmaktadır.[14]

Gerek hammadde gerekse yapılış tekniği ve motiflerinin zengin çeşitliliği ile el sanatlarımıza coğrafi işaret alınması o yöre için çok yararlı olacaktır. Bu nedenle araştırmaya konu olarak Kocaeli ilinde coğrafi işaret almış el sanatı ürünleri seçilmiştir. Kocaeli ilinde coğrafi işaret almış el sanatı ürünlerini "Hereke Yün El Halısı", "Hereke Yün İpek El Halısı", "Hereke İpek Halısı", "Karamürsel Sepeti", "Kandıra Bezi" olarak sıralayabiliriz.

Kocaeli Hakkında Genel Bilgi

Kocaeli'nin kuzeyinde Karadeniz, doğusunda ve güneydoğusunda Sakarya, güneyinde Bursa batısında Yalova ve İstanbul illeri yer almaktadır. Biri Büyükşehir Belediyesi ve İzmit, Derince, Körfez, Gebze, Gölcük, Karamürsel, Kandıra, Başiskele, Kartepe, Çayırova, Darıca, Dilovası 12 İlçe Belediyesi olmak üzere toplam 13 Belediyesi bulunmaktadır. Yüzölçümü: 3.505 km² dir.[15]

Asya ile Avrupa kıtaları arasında önemli kara ve demiryolu güzergâhlarının kesiştiği bir yerde kurulan Kocaeli, bugün Marmara Bölgesi'nin ve yurdumuzun en önemli endüstri ve sanayi yerleşimlerinden biridir. Kocaeli'nin tarihi çok daha eski çağlara uzanır.

Kocaeli Türk egemenliğine ilk olarak 11. yüzyılın sonlarında Selçuklular zamanında (1078) geçmiştir. İznik'in Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti olmasıyla birlikte kentin önemi iyice artmıştır. Ancak Haçlı Seferleri sırasında kısa bir süre Haçlı Ordusu komutanı AleksiosKomnenos tarafından işgal edilen kentin, Türk egemenliğine kesin olarak geçişi ise Orhan Bey döneminde olmuştur. Selçuklu döneminden günümüze Haçlı Seferleri'nde yağmalanması nedeniyle kalan eser sayısı oldukça azdır.

Kocaeli, Osman Bey ve oğlu Orhan Bey'in uç beylerinden Akçakoca tarafından 1337 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Nikomedya Osmanlı egemenliğine geçtikten sonra, önce İznikmid, daha sonra İzmid (İzmit) adını almıştır. Şehir en parlak dönemine Kanuni Sultan Süleyman zamanında ulaşmıştır. 19. yüzyılda İstanbul-İzmit arasında işleyen ve 1873 yılından itibaren de Haydarpaşa-Ankara güzergâhında faaliyet gösteren demiryolunun kente ulaşmasından sonra Kocaeli'nin ticari ve sosyal yaşamı canlanmaya başlamıştır. Kent, 1888 yılında bağımsız sancak olmuş ve ismi İzmit olarak değiştirilmiştir. Daha sonra bölgeye fatihi Akçakoca'dan dolayı Akçakoca'nın yurdu manâsına gelen 'KOCAELİ' adı verilmiştir.[16]

Kocaeli nüfusu 2018 yılına göre 1.906.391'dir.[17]

Kocaeli ili, Karadeniz ve Marmara Denizi'ne olan kıyıları, İstanbul metropolüne olan yakınlığı, tarihi eserleri, müzeleri, Mimar Sinan'ın eseri olan camileri, doğal güzellikleri, plajları, yaylaları, trekking parkurları, SEKA parkı, Kocaeli Fuarı, Uluslararası İnterteks Fuarı, Kartepe Kayak Merkezi, Yuvacık Barajı, mesire alanları, Sapanca Gölü, Darıca Faruk Yalçın Hayvanlar Alemi ve Botanik Bahçesi, Harikalar Sahili, alışveriş merkezleri, kültür mer-

---

Muğla Örneği", TheJournal of AcademicSocialScienceStudies, (2017), 62/1, s. 512.

[13] Mustafa Kan ve Bülent Gülçubuk, "Kırsal Ekonominin…, s. 61.

[14] Mine Can, "Geleneksel Türk El Sanatlarının Turizme ve Ekonomiye Katkısı", Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, (2013), 5/2, s. 261.

[15] http://www.kocaelikulturturizm.gov.tr/TR-69185/genel-bilgiler.html, (Erişim tarihi: 10.02.2019)

[16] http://www.kocaeli.bel.tr/tr/main/pages/tarihce/16, (Erişim tarihi: 10.02.2019)

[17] https://www.nufusu.com/il/kocaeli-nufusu, (Erişim tarihi: 11.02.2019)

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 6

kezleri, olimpik buz pateni salonu, Gölkayparkı, alternatif turizm çeşitlerine imkan sunan, nitelikli turizm tesisleri, sahillerinde bulunan balık lokantaları, dünyaca tanınan Hereke Halıları, kente özgü pişmaniyesi, Karamürsel sepeti, Kandıra Bezi, Çenesuyu ve bir çok kültür ve turizm değerleri ile ticaret, sanayi, bilim, kültür, turizm ve sanat açısından ayrı bir öneme sahip marka şehirdir.[18]

Kocaeli İlinde Coğrafi İşaret Almış El Sanatı Ürünleri:

Hereke Yün El Halısı, Hereke Yün İpek El Halısı ve Hereke İpek Halısı

Bugün dünyanın en ince ve değerli halıları olarak tanınan "Hereke Halıları" dokuma tarihinin olgunluk noktasıdır. 19. yüzyıl halı sanatı içinde önemli bir yere sahip, saray ve çevresi için özel olarak dokunan Hereke halıları, Anadolu halılarından aldığı geleneği geliştirmiş hem desen tasarımlarıyla hem de dokuma tekniğiyle bu sanatı daha üst seviyelere taşımıştır.[19]

Fotoğraf 1. Hereke Halı Fabrikası-Dokuma Usta ile Yardımcılarının Tezgahları/1914[20]

Fotoğraf 2. Haygonoş Dokudukları Sivaskâri İpek Seccade IRCICA Fotoğraf Arşivi 90453-42[21]

Hereke halı ve seccadelerindeki kompozisyon düzenlemeleri, madalyonlu (göbekli), birim desenli, 1/2 simetrik desenli, yekpare desenli, mihraplı desenli, yollu desenli, geometrik desenli olmak üzere yedi ana grupta toplanabilir. Saraylardaki Hereke halılarının büyük bir kısmında madalyonlu kompozisyon uygulanmıştır.[22]

Hereke halıları daima Türk (Gördes düğümü, çift bağlama) düğümü ile dokunmaktadır. Hereke'de saray halı desenlerinin yanında, Uşak, madalyon halı, Feshane (Çift kesimli) kabartmalı halı, Kafkas, bademli gibi desenler de dokunmaktadır.[23]

Hereke halı desenleri bugün hâlâ Osmanlı döneminde başlayan Türk süsleme sanatları üslûbu geleneğini sürdürmektedir. Bitkisel, formda üslûplaşma çiçek ve yapraklar, efsanevi kuş figürleri nesnel formda vazo sütun ve mihraplar, oryantal çizgilerle fakat sade ve dinlendirici kompozisyonlarla biçimlendirilmektedir. Desenler kopya yöntemi ile çoğaltılarak dokuyuculara verilmektedir. Hereke halılarının desenleri, tüm Türk halılarının karışımından oluşmuş karma desenlerdir. Bu nedenle desen ve kompozisyon çeşitliliği görülür. Desenler halının en küçük birimini oluşturan motiflerin belli bir düzen içerisinde ahenkle yerleştiril-

[18]http://www.kocaelikulturturizm.gov.tr/TR-69185/genel-bilgiler.html, (Erişim tarihi: 11.02.2019)
[19] https://www.fikriyat.com/kultur-sanat/2018/04/30/dokuma-tarihinin-olgunluk-noktasi-hereke-halisi, (Erişim tarihi: 08.02.2019)
[20]http://www.eskiturkiye.net/3950/hereke-hali-fabrikasi-dokuma-tezgahlari-1914, (Erişim tarihi: 11.02.2019)
[21]Vahide Gezgör, "Hereke Fabrika-i Hümayunu'nda Halı Üretimi", Milli Saraylar Koleksiyonu'nda Hereke Dokumaları ve Halıları, İstanbul, 1999, s.172.
[22]Vahide Gezgör, "Hereke Fabrika-i Hümayunu'nda…, s. 178-179-180.
[23]Aysen Soysaldı, "Osmanlı Hereke Fabrika-î Hûmayunu ve Bugünkü Hereke Halıcılığı", https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/13.htm, (Erişim tarihi: 09.02.2019)

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 7

mesinden oluşmuş, halının yüzeyinin bütününe verdiği görüntüyü yansıtmaktadır. Bu motifler çoğunlukla kendi başlarına her biri bir anlam taşımış, halıya özgünlük kazandırmıştır. Kullanılan motifler bitkisel kökenli lale, karanfil, gül, rumi, penç, hatayi, bulut, dal ve çeşitli yaprak motifleridir. Türk bahçe kültürünün yansıması olan motiflerle oluşturulmuş halılar genel olarak, Binbir Çiçek, Ağaçlı, Kuşlu, Yedi Dağın Çiçeği, Kandilli, Lalezar, Gülizar, Polonez, Tebriz, Kafkas, Kafesli, Ferhan gibi desen isimleri ile anılmaktadır.[24]

Hereke halısı; yöresel halılardan farklı olarak iskeleti oluşturan yün çözgü ve atkılar yerine pamuk çözgü ve atkılar kullanılarak üretilmektedir. Bu özelliğiyle bugün Hereke halısı, mevcut halılar arasında 360.000 ilmik ile metrekaresinde en fazla düğüm bulunan halıdır ve "ekstra ince" halılar sınıfının başında yer almaktadır. Yine dünyaca tanınan İpek Hereke halısı ise daha çok seccade boyutlarında üretilmekte ve bu halılarda metrekareye düşen ilmik sayısı 1.000.000'u bulmaktadır.[25]

Hereke Halı ve İpekli Dokuma Fabrikası, Cumhuriyetin kurulmasının ardından 1925'te Maliye Bakanlığı'na, 1933 yılında Sümerbank'a devredilmiştir. 1995 yılında Sümerbank'ın özelleştirilme çalışmaları sırasında TBMM Milli Saraylar Dairesi Başkanlığı'na devredilmiştir. Fabrika, hâlen TBMM Millî Saraylara bağlı olarak müze-fabrika şeklinde halı ve kumaş üretimine devam etmektedir.[26]

Hereke halılarında desen numaraları ve adları vardır. Bunlardan seccade örnekleri şunlardır: 1011-Çeşmi Bülbül, 4014-Zümrüdüanka, 1272-Çinili Bahçe, 1245-Bahardalı, 12-Kufili, 10-Güzelleme, 1024-Kandilli, 1009-Sultanahmet, 14-Asmalılale, 17-Saray Kandili, Taban halıları ise; 1002-Yedi Dağın Çiçeği, 1061-Erik Dalı, 1042-İnce Lalezar, 1077-Hasbahçe, 1070-Bademli, 21-Zengin, 1072-Laleli, 1021-Eskilalezar, 1037-Tebriz, 1078-Ferhan, 1003-Polonez, 1098-Kırçiçeği, 1085-Lalezar, 1108-Müzelik, 1062-Bindallı, 1026-Kafkas, 1109-Pençeli, 1094-Rozet, 1296-Meram, 1055-Kafesli gibi hala üretilen desenlerdir.[27]

Hereke halılarının bordürlerinin sağ ya da sol köşesinde üretildiği tezgâhın özelliklerini yansıtacak biçimde eski yazı ya da Latince yazılmış "Hereke" künyesi bulunmaktadır (Fotoğraf 3-4).

Fotoğraf 3. Milli Saraylar Halı Koleksiyonunda Bulunan İpek Secadenin Hereke Damgası. Env. No: 42/1370[28]

Fotoğraf 4. Hereke Halısının Bordüründe 'Hereke' Yazısı[29]

[24] Esra Çelik, "Kocaeli Yarımadasına Özgü El Sanatlarından Örnekler", Kocaeli Tarih Sempozyumu, Kocaeli, 3-5 Nisan 2015, http://www.kocaelitarihisempozyumu.com/bildiriler2/117.pdf, (Erişim tarihi: 01.02.2019) s. 1741.
[25]"Milli Mirasımızdan İki Önemli Kuruluş; Yıldız Porselen ve Hereke İpekli Dokuma-Halı Fabrikaları", TBMM Basımevi, Milli Saraylar Başkanlığı Yayını, İstanbul, 1997.
[26] http://www.millisaraylar.gov.tr/fabrikalar/hereke-hali-ve-ipekli-dokuma-fabrikasi, (Erişim tarihi: 10.02.2019)
[27] Aysen Soysaldı, "Osmanlı Hereke …, (Erişim tarihi: 09.02.2019)
[28] Vahide Gezgör, "Hereke Fabrika-i …, s. 184.
[29]https://www.fikrivat.com/kultur-sanat/2018/04/30/dokuma-tarihinin-olgunluk-noktasi-hereke-halisi, (Erisim ta-

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 8

01.09.1996 tarihinde Sümer Halı A.Ş. "Sümer Halıcılık El Sanatları San. ve Tic. A.Ş." tarafından Hereke Yün İpek El Halısı, Hereke Yün El Halısı ve Hereke İpek Halısı adı altında coğrafi işaret başvurusu yapılmış vemahreç işareti alınmıştır(Fotoğraf 5-6-7-8). Şu an bu belgelerin sahibi olarak Körfez Belediyesi görünmektedir.

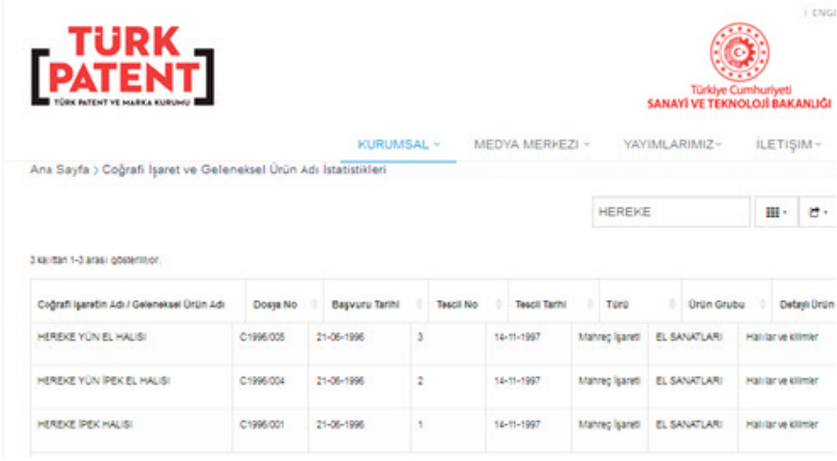
TÜRK PATENT
TÜRK PATENT VE MARKA KURUMU

Türkiye Cumhuriyeti
SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI

KURUMSAL MEDYA MERKEZİ YAYIMLARIMIZ İLETİŞİM

Ana Sayfa › Coğrafi İşaret ve Geleneksel Ürün Adı İstatistikleri

HEREKE

3 kayıttan 1-3 arası gösteriliyor.

Coğrafi İşaretin Adı / Geleneksel Ürün Adı	Dosya No	Başvuru Tarihi	Tescil No	Tescil Tarihi	Türü	Ürün Grubu	Detaylı Ürün
HEREKE YÜN EL HALISI	C1996/005	21-06-1996	3	14-11-1997	Mahreç İşareti	EL SANATLARI	Halılar ve kilimler
HEREKE YÜN İPEK EL HALISI	C1996/004	21-06-1996	2	14-11-1997	Mahreç İşareti	EL SANATLARI	Halılar ve kilimler
HEREKE İPEK HALISI	C1996/001	21-06-1996	1	14-11-1997	Mahreç İşareti	EL SANATLARI	Halılar ve kilimler

Fotoğraf 5. Türk Patent Enstitüsü Coğrafi İşaret Sayfası[30]

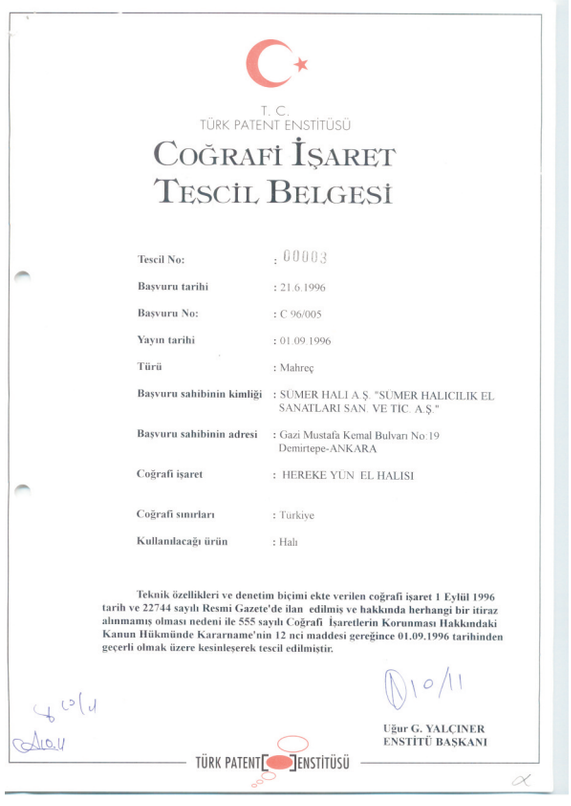
T. C.
TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ

COĞRAFİ İŞARET
TESCİL BELGESİ

Tescil No: : 00003
Başvuru tarihi : 21.6.1996
Başvuru No: : C 96/005
Yayın tarihi : 01.09.1996
Türü : Mahreç
Başvuru sahibinin kimliği : SÜMER HALI A.Ş. "SÜMER HALICILIK EL SANATLARI SAN. VE TİC. A.Ş."
Başvuru sahibinin adresi : Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No:19 Demirtepe-ANKARA
Coğrafi işaret : HEREKE YÜN EL HALISI
Coğrafi sınırları : Türkiye
Kullanılacağı ürün : Halı

Teknik özellikleri ve denetim biçimi ekte verilen coğrafi işaret 1 Eylül 1996 tarih ve 22744 sayılı Resmi Gazete'de ilan edilmiş ve hakkında herhangi bir itiraz alınmamış olması nedeni ile 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname'nin 12 nci maddesi gereğince 01.09.1996 tarihinden geçerli olmak üzere kesinleşerek tescil edilmiştir.

Uğur G. YALÇINER
ENSTİTÜ BAŞKANI

TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ

MAHREÇ İŞARETİ TEKNİK ÖZELLİKLERİ

Halı Tipi : Hereke Yün
Kalite : 60x60
Dm2'deki İlme : 3.600
Düğüm Tarzı : Türk Düğümü (Çift)
Hav Yüksekliği (mm) : 3.5-4.5
İlme İplik No (Nm) : 3.5/1 Yün
Çözgü İplik No (Ne) : 20/12 Pamuk
Kalın Atkı İpi (Ne) : 20/12 Pamuk
İnce Atkı İpi (Ne) : 20/6 Pamuk
Malzeme Sarfiyatı
a) İlme : 4500 g/m2
b) Çözgü : 900 g/m2
c) Kalın Atkı : 350 g/m2
d) İnce Atkı : 300 g/m2
Toplam : 6050 g/m2

Fotoğraf 6. Hereke Yün El Halısı Coğrafi İşaret Tescil Belgesi[31]

rihi: 12.02.2019)
[30]http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/geographicalRegisteredList/, (Erişim tarihi: 28.01.2019)
[31]https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/659A1421-9AEC-4D82-A82C-4EEDFC9D6F26.pdf. (Erisim tarihi: 10.02.2019)

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 9

T. C.
TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ

COĞRAFİ İŞARET TESCİL BELGESİ

Tescil No:	: 00002
Başvuru tarihi	: 21.6.1996
Başvuru No:	: C 96/004
Yayın tarihi	: 01.09.1996
Türü	: Mahreç
Başvuru sahibinin kimliği	: SÜMER HALI A.Ş. "SÜMER HALICILIK EL SANATLARI SAN. VE TİC. A.Ş."
Başvuru sahibinin adresi	: Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No:19 Demirtepe-ANKARA
Coğrafi işaret	: HEREKE YÜN İPEK EL HALISI (80 X80)
Coğrafi sınırları	: Türkiye
Kullanılacağı ürün	: Halı

Teknik özellikleri ve denetim biçimi ekte verilen coğrafi işaret 1 Eylül 1996 tarih ve 22744 sayılı Resmi Gazete'de ilan edilmiş ve hakkında herhangi bir itiraz alınmamış olması nedeni ile 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname'nin 12 nci maddesi gereğince 01.09.1996 tarihinden geçerli olmak üzere kesinleşerek tescil edilmiştir.

10/11

Uğur G. YALÇINER
ENSTİTÜ BAŞKANI

TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ

MAHREÇ İŞARETİN TEKNİK ÖZELLİKLERİ

Halı Tipi	: Yün ipek
Kalite	: 80x80
Dm2'deki İlme	: 6.400
Düğüm Tarzı	: Türk Düğümü (Çift)
Hav Yüksekliği (mm)	: 3.5-4.5
İlme İplik No (Nm)	: 18/4 Yün
Çözgü İplik No	: 30/85 Denye İpek
Kalın Atkı İpi	: 30/30 Denye İpek
İnce Atkı İpi	: 30/15 Denye İpek
Malzeme Sarfiyatı	
a) İlme	: 4000 g/m2
b) Çözgü	: 700 g/m2
c) Kalın Atkı	: 150 g/m2
d) İnce Atkı	: 150 g/m2
Toplam	: 5000 g/m2

Fotoğraf 7. Hereke Yün İpek El Halısı Coğrafi İşaret Tescil Belgesi[32]

[32]https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/659A1421-9AEC-4D82-A82C-4EEDFC9D6F26.pdf, (Erişim tarihi: 10.02.2019)

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 10

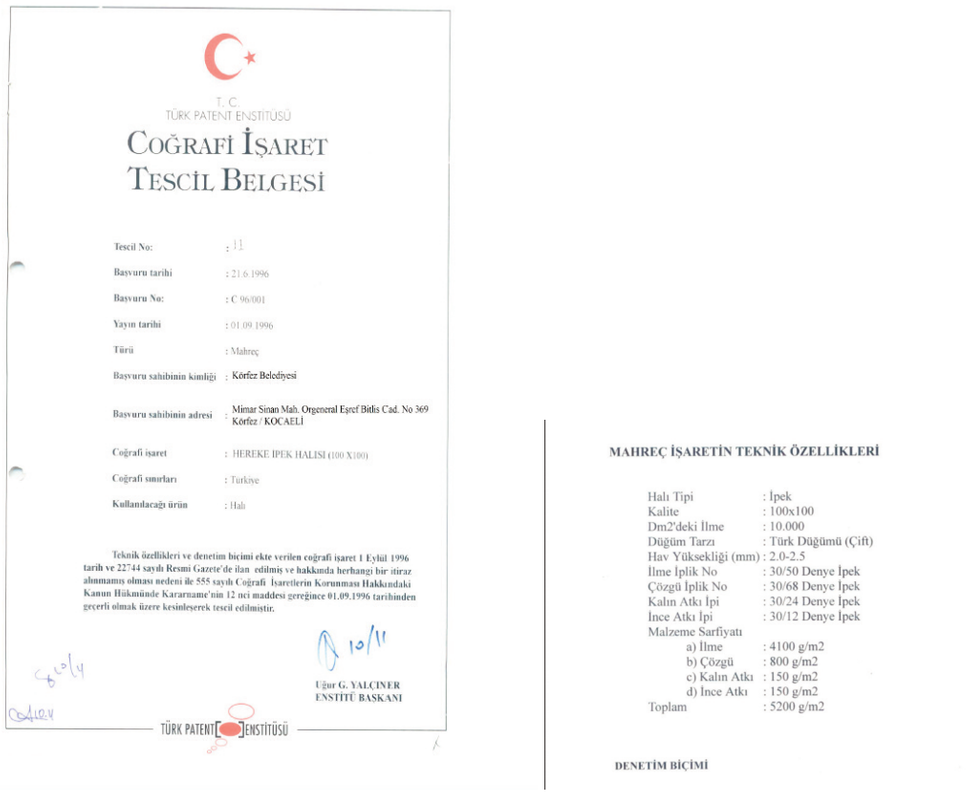

T. C.
TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ

COĞRAFİ İŞARET
TESCİL BELGESİ

Tescil No:	: 11
Başvuru tarihi	: 21.6.1996
Başvuru No:	: C 96/001
Yayın tarihi	: 01.09.1996
Türü	: Mahreç
Başvuru sahibinin kimliği	: Körfez Belediyesi
Başvuru sahibinin adresi	: Mimar Sinan Mah. Orgeneral Eşref Bitlis Cad. No 369 Körfez / KOCAELİ
Coğrafi işaret	: HEREKE İPEK HALISI (100 X100)
Coğrafi sınırları	: Türkiye
Kullanılacağı ürün	: Halı

Teknik özellikleri ve denetim biçimi ekte verilen coğrafi işaret 1 Eylül 1996 tarih ve 22744 sayılı Resmi Gazete'de ilan edilmiş ve hakkında herhangi bir itiraz alınmamış olması nedeni ile 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname'nin 12 nci maddesi gereğince 01.09.1996 tarihinden geçerli olmak üzere kesinleşerek tescil edilmiştir.

10/11

Uğur G. YALÇINER
ENSTİTÜ BAŞKANI

TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ

MAHREÇ İŞARETİN TEKNİK ÖZELLİKLERİ

Halı Tipi	: İpek
Kalite	: 100x100
Dm2'deki İlme	: 10.000
Düğüm Tarzı	: Türk Düğümü (Çift)
Hav Yüksekliği (mm)	: 2.0-2.5
İlme İplik No	: 30/50 Denye İpek
Çözgü İplik No	: 30/68 Denye İpek
Kalın Atkı İpi	: 30/24 Denye İpek
İnce Atkı İpi	: 30/12 Denye İpek
Malzeme Sarfiyatı	
a) İlme	: 4100 g/m2
b) Çözgü	: 800 g/m2
c) Kalın Atkı	: 150 g/m2
d) İnce Atkı	: 150 g/m2
Toplam	: 5200 g/m2

DENETİM BİÇİMİ

Fotoğraf 8. Hereke İpek Halısı Coğrafi İşaret Tescil Belgesi[33]

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 11

Fotoğraf 9. Hereke Yün Seccade Envanter No: 42/1204 Yalova Atatürk Köşkü[34]

Fotoğraf 10. Hereke Yün İpek Seccade Envanter No: 11/1070 Dolmabahçe Sarayı[35]

[33]https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/8B6B31D9-B49F-47CC-BA46-C4EADF92ED0E.pdf, (Erişim tarihi: 10.02.2019)
[34]Mehmet Kenan Kaya, Yaşar Yılmaz, Sara Boynak ve Vahide Gezgör, "Milli Saraylar Koleksiyonu'nda Hereke Dokumaları ve Halıları", İstanbul, (1999), s. 284.
[35]Mehmet Kenan Kaya, Yaşar Yılmaz, Sara Boynak ve Vahide Gezgör, Milli Saraylar Koleksiyonu'nda…, s. 246.

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 12

Fotoğraf 11. Hereke İpek Seccade, 19. Yüzyıl, Topkapı Sarayı Müzesi[36]

Karamürsel Sepeti

Doğada kendiliğinden yetişen veya kültüre alınmış bitkilerin saplarını, soyulmuş yada kabuklu ince dallarını ve yapraklarını doğrudan doğruya; kalın dallarını ise boyuna (uzunlamasına) yarıp ince levhalar (ağaç şeritler) haline getirdikten sonra çeşitli biçimlerde örme ve değerlendirme işlemine "bitkiselörücülük"adı verilmektedir. Günümüzde kolay ve ucuza elde edilen hammaddeleri ve tarımsal ürün artıklarını işleyerek, iç ve dış pazarlarda alıcı bulan değerli ürünlere dönüştürebilen bir el sanatı konumuna gelmiştir.[37]

Bitkisel örücülük tekniği ile sepet yapımının tarihi kaynaklarda görüldüğü üzere geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Geçmişten günümüze sepetler tarım ürünlerinin hasadı için, yiyecek,eşya ve bazen de canlı taşımakta kullanılmış ve kullanılmaktadır. Kullanılan malzeme ya da kullanılacağı yere göre çeşitli isimler almıştır. Bazen de yapıldığı yörenin ismi ile anılmaktadır. Sepetler yapıldığı bölgenin ekolojik koşullarına bağlı olarak malzeme, çeşit ve örgü tipi açısından farklılıklar gösterir. Sepet yapımında genellikle yaşlı ve kalın kestane ya da fındık ağaçları; bunların yanında saz, kamış, ince söğüt dalları, sorgun ağacı, buğday sapı gibi çok çeşitli, esnek dal ve liflerin kullanıldığı da görülmektedir.[38]

Karamürsel tarihi ve coğrafi yapısından ve Anadolu'da ki çeşitli uygarlıklara köprü olma konumundan dolayı değişik kültürlerinde merkezi halini almıştır. Bu nedenle 'Uygarlıkların Bahçesi' olarak adlandırılır. Güzel Anadolu'nun tarihi süreç içindeki yaşam çeşitliliği, bizlere bugüne kadar kesintisiz intikal eden kültürel zenginlikler sağlamıştır. Sonra Anadolu'da dışarıdan gelen göçlerinde onun kültür birikimlerine yeni lezzetler kattığını belirtmek gerekir. Karamürsel'in de bir Anadolu kenti olarak kültürel bağlamda kendisine özgü özellikleri mevcuttur."Ufacık tefecik gördün de Karamürsel sepetimi sandın?" deyimi bile halk el sanatının edebi bir hicivle kültürel mesajlara dönüşmesine katkı sağlayabilecek güzel bir örnektir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.[39]

---

[36]Oktay Aslanapa, "Türk Halı Sanatının Bin Yılı", İstanbul, 1987, s. 206.
[37]Mustafa Arlı ve Filiz Nurhan Ölmez, "Bitkisel Örücülük Ürünleriyle Çağdaş Aplikasyon Örnekleri", Türkiye'de El Sanatları Geleneği ve Çağdaş Sanatlar İçindeki Yeri Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 1997, s. 90.
[38] http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR-51138/sepetcilik-gelenegi.html, (Erişim tarihi: 14.02.2019)
[39] https://www.karamursel.bel.tr/detay/karamursel/tarihce.html, (Erişim tarihi: 14.02.2019)

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 13

Halk ağzında bu sözün hikâyesi şöyledir: "Sultan Abdülaziz'in Hereke'deki av köşküne geldiğini haber alan Karamürsel eşrafı, padişaha bir hediye götürmeye karar verir. İtina ile toplanan kirazlar bir sepetin içinde padişaha sunulur. Bu değişik ve oldukça sade hediyeyi gören padişah, biraz şaşırarak biraz da küçümseyerek hediye sepetini şöyle bir süzer. Bir yandan da içinde ne olduğunu merak eder. Gümüş bir tepsi getirilir ve sepetin içindeki kirazlar tepsiye boşaltılır. Sultan Abdülaziz hayretle şöyle mırıldanır: "Sepeti ufak tefek gördük amma, içindekini tepsiye sığdıramadık." Karamürselliler, "Ufacık tefecik gördün de Karamürsel sepeti mi sandın?" esprisinin bu efsaneden doğduğunu anlatmaktadırlar.

Karamürsel'e ait olan ve başka bir benzeri olmayan Karamürsel sepetinin başka sepetlerden farkı sapı olmamasıdır.Sepetin orijinali örgülerin aralarındaki boşluklar sayesindeiçine konulan meyve ve sebze gibi şeylerin hava almasını sağlayarak bozulmasını önlemektedir.

Kestane ve fındık ağacından el yordamıyla sadece çakı ve bıçakla yapılan sepette, vernik gibi kimyasal maddeler kullanılmamakta ve zeytinyağı sürülerek sepetin daha fazla dayanma gücü artırılarak ve haşerelerden korunması sağlanmaktadır. Bu sayede hem organik hem de dayanıklı sepetler yapılmaktadır (Fotoğraf 12).

Fotoğraf 12. Karamürsel Sepeti[40]

Karamürsel sepetini ilçede Meşhur Karamürsel Sepetçisi adlı dükkânında Mehmet Ali Koygun üretmekte ve dünyanın birçok ülkesine ihraç etmektedir. Bunun yanı sıra ilçede Karamürsel Pazarcılar Odası, Karamürsel Halk Eğitim işbirliği ile İş-Kur'un meslek edindirmeye yönelik destekleme çalışmaları doğrultusunda Karamürsel sepeti örme kursları talebe göre verilmektedir.

[40]http://www.karamurselsepetcisi.com.tr/urundetay.asp?idnourun=60, (Erişim tarihi: 14.02.2019)

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 14

Dünyanın birçok ülkesine ihraç edilen Karamürsel sepeti içinKaramürsel Belediye Başkanlığı tarafından 06.11.2006tarihinde coğrafi işaret başvurusu yapılmış, 18.07.2010 tarihinde tescillenmiştir (Fotoğraf 13).[41]

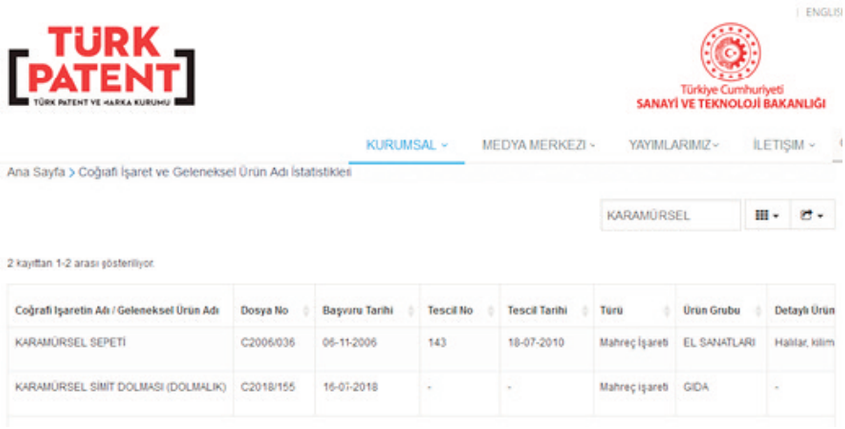

Fotoğraf 13. Türk Patent Enstitüsü Coğrafi İşaret Sayfası[42]

Coğrafi İşaretin Başvuru Tarihi: 06.11.2006

Başvuru No: C2006/036

Coğrafi İşaretin Türü: Mahreç

Başvuru Sahibi: Karamürsel Belediye Başkanlığı

Başvuru Sahibinin Adresi: Cumhuriyet Cad. Karamürsel KOCAELİ

Ürünün Adı: Sepet

Coğrafi İşaretin Adı: Karamürsel Sepeti

Kullanım Biçimi: Markalama

Coğrafi Sınırları: Kocaeli'ne bağlı Karamürsel İlçesi ve köyleridir. Belirtilen özelliklere bağlı kalmak şartı ile başta Karadeniz Bölgesi olmak üzere Türkiye'nin diğer bölgelerinde de yapılabilir.

Ürün Tanımı ve Ayırt Edici Özellikler: Kestane ağacının köklerinden çıkan ve yerel alanda "şah" denilen dal ve filizlerden yapılan, elde örülen sepettir. Bu sepetler, yaş meyve ve sebzenin toplanmasında ve taşınmasında kullanılır. Özgün işçiliğe sahiptir. Görünüş olarak sepet oval biçimde imal edildiğinden ufak görünüşüne sahip olmasına rağmen iç hacmi geniştir. Bağ ve bahçelerde kullanılan bu sebepler özel kuşak ile üreticinin beline takılmak suretiyle yüksek miktarda yaş meyve ve sebzelerin zedelenmeden ve ezilmeden taşınmasını sağlar.

Normal bir Karamürsel sepeti 6-8 kg. meyve ya da sebze depolama, taşıma kapasitesine sahiptir. Tekleme ve ikileme tekniği ile örgü biçiminde gerçekleştirilen Karamürsel sepetinin üst bölümünde kullanılan kamaların kuşağa saplanması suretiyle dik durması ve uzun süre (ortalama 3-4 yıl) kullanılması sağlanmaktadır.

Üretim Metodu: Mart ve Ağustos aylarında yabani kestane ağacının kökünden çıkan filizler kesilerek toplanır. Bu işlemin ağaçların canlanma döneminden hemen önce olması gerekmektedir. Toplanan filizlerde neminin azalması için en az bir hafta güneş altında kurumaya bırakılır. Yaklaşık 5-7 cm. çapında, 120-150 cm. uzunluğundaki bu filizler, bıçakla soldan sağa doğru yarılarak çıtalar haline getirilir. Sonra bu çıtaların, bir müddet su içinde tutularak yumuşamaları ve esnemeleri sağlanır.

[41]https://www.etkinpatent.com/karamursel-sepeti-cografi-isaret-ilani/, (Erişim tarihi: 10.02.2019)
[42]http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/geographicalRegisteredList/, (Erişim tarihi: 28.01.2019)

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 15

Sepet ustası, yere bağdaş kurarak bu çıtalardan sert olanlarını, sepetin taban yapısını oluşturan dipliğin imalatı için kullanmaya başlar. Sepetin dipliği için usta, 8 adet ana çıtayı çapraz bir şekle getirir ve döşemeye başlar. Dipliği döşedikten sonra usta, örme çıtalardan birini almakta ve sağ eliyle bu çıtayı, dipliğin şeritlerinden birinin altına sokmaktadır. Bu arada, sağ ayakla çatılan şeritlerin kesiştikleri orta noktaya basar. Böylece çatılan çıtaların oluşturduğu şeritler bozulmadan durmaktadır.

Bu noktayı eksen kabul ederek, dipliğin örmesinin bitimine kadar, usta ayağını aynı noktada sabit tutarak bu eksen etrafında döner. Usta, her iki eliyle dipliklerinin birinin altından, yanındakinin üstünden geçirerek örme işlemini sürdürür. Bu işlem sonucu 30-40 cm. çapında iki sıralık bir daire meydana gelir. Bu dairenin kenarına, filizlerin kabuk kısmından alınan doğal şerit ile çember kuşak örülür ve böylece sepetin dip kısmı tamamlanmış olur. Çıtaları yukarı kalkık duran dipliğin ortası ise hafif çöküк durumdadır. İmalatın ikinci bölümünde usta, dipliğin yukarıya kalkmış uçlarını ters çevirir ve sepetin dış bükey kısmı da, sepetin dipliğini tamamlayan yan düzeyi halini alır. Örme, bu alana kaydırılır.

Örme çubuklarından birini eline alan usta, çubuğun uç taraflarını iç alana gelecek şekilde kullanarak örmeyi sürdürmekte ve dokumada atkının, çözüğünün içinden geçmesine benzer bir şekilde sepette örme şeridi dipliklerin arasından geçmektedir. Yan örgüler de, ustanın maharetiyle oval bir oluşumla gerçekleşmekte ve sağlanan bütünlükle, sepetin boyutu ortaya çıkmaktadır. Üretimde son alarak sepetin ağız kısmı yapılmaktadır. Bu kısma "ağız çemberi" denilmektedir. Bu çemberde de çıtanın koyu renkli kabuklarından yararlanılır. Bu koyu kabuklar ayrıca sepette renk farklılığı da yaratır.

Sepetin ağız çemberi, 5 adet bu özel şeritten oluşmaktadır. Sonra bu şerit dikey kamalarla dış taraftan dipliğin iç örgüsüne sokulmakta, uçları ise, ters çevrilerek ağız çemberini oluşturan örmenin içine yerleştirilmektedir. Sepet, bu şekilde tamamlanmış olur. Karamürsel sepetinin tabanı takribi 8-15 cm, gövde genişliği 30, ağız genişliği 23, boyu ise 35 cm. dir.

Denetim: Ürünün üretimi, pazarlanması, mahreç işaretinin kullanım biçimi, markalanması, ürün üzerinde belirtilmesi, işaretlenmesi veya etiketleme şekillerini ayrıntılı olarak denetlemek üzere Karamürsel Belediyesinden 1, Karamürsel Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğünden 1 ve Karamürsel İlçe Tarım Müdürlüğünden 1 üye olmak üzere toplam 3 kişiden meydana gelecek bir denetleme kurulu oluşturulacaktır. Denetleme yılda en az iki defa yapılacak ve neticeleri rapor haline getirilecektir. Şikâyet ya da ihtiyaç duyulduğunda denetleme her zaman yapılacaktır.

Kandıra Bezi

Kandıra geçmiş dönemlerden bugüne dek uzanan ve bu yapısı pek değişmeyen, Türkmen kimliğine sahip Manav kökenli vatandaşların yoğunlukta olduğu bir ilçedir.[43]

Dayanıklılığıyla bilinen ve "Çalı Yırtmaz" diye adlandırılan Kandıra bezinin ilk olarak Romalılar döneminde dokunmaya başlandığı, çift kat dokunarak yelkenlerde, bir rivayete göre de nem çekici özelliği nedeniyle Mısır'da mumyalama işlemlerinde kullanıldığı belirtilmektedir (Fotoğraf 14-15).[44]

Günümüzde Kocaeli'nde Kandıra bezinin yeniden üretimi ile ilgili birçok çalışma yapılmaktadır. Kandıra İlçesi ve köylerinde Kandıra Bezi halen dokunmaktadır. Belediye bu konuda Meslek ve Sanat Eğitimi Kursları (KO-MEK) açmakta ve eğitimlerini sürdürmektedir. Unutulmaya yüz tutmuş Kandıra Bezi'nin yeniden gündeme gelmesi için kursiyerlere Kandıra Bezi dokuma ve dokudukları bezleri günlük kullanım ve turistik amaçlı çeyiz ve aksesuar haline getirip kursiyerlere ekonomik açıdan da faydalı olmaktadır. Kurslara isteyen herkes katılabilmekte ve belli bir yaş grubu gözetilmemektedir. Kursların sonunda halka açık sergiler yapılarak Kandıra Bezi'nin tanıtımına da katkı sağlanmaktadır.[45]

[43]http://www.kandira.gov.tr/ilcemiz, (Erişim tarihi: 13.02.2019)
[44]https://www.aa.com.tr/tr/yasam/iki-bin-yillik-gelenek-kandira-bezi-yeniden-canlandiriliyor/1018557, (Erişim tarihi: 13.02.2019)
[45]https://www.kocaeli.bel.tr/tr/main/news/kultur/15/kandira-bezine-ko-mek-ozeni/32445, (Erişim tarihi: 13.02.2019)

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 16

Fotoğraf 14-15. Kandıra Bezi[46]

Fotoğraf 16-17. Kandıra Bezinden Üretilmiş El Sanatları[47]

Kandıra bezi, kundak bezinden kefen bezine kadar insanoğlunun yaşamı boyunca ihtiyaç duyacağı bir üründür. Bu bezden; gömlek, iç çamaşırı, hırka, gelinlik, elbise, şalvar, çarşaf, mefruşat ürünleri gibi ürünler yapılmaktadır.[48]

Günümüzde Kandıra ve yakın köylerde keten ekimi az da olsa devam etmektedir. Diğer yandan önceden dokunmuş sandıklarda saklanan bezler artık gün yüzüne çıkmış, modern hayatın getirdiği birçok üründe keten bezleri malzeme olarak kullanılmaya başlanmıştır. Meslek Liseleri el sanatları bölümlerinde Kandıra Bezinden el işlemeleri yapılarak çıkan ürünler sergilenmektedir.[49]

Kandıra Halk Eğitim Merkezi 09.01.2018 tarihinde Kandıra Bezi için coğrafi işaret başvurusunda bulunmuştur. T.C. Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından 01.08.2018 tarihinde yayınlanan Coğrafi İşaret ve Geleneksel Ürün Adı Bülteni'nde Kandıra Bezi'nin 6769 Sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu Gereğince İncelenen Coğrafi İşaret ve Geleneksel Ürün adı Başvurularının Listesinde yer alan bilgileri aşağıda verilmiştir.

[46]https://i.pinimg.com/originals/c9/06/e2/c906e26ec36812e089623d263a6d3ae6.jpg, (Erişim tarihi: 14.02.2019)
[47]https://www.aa.com.tr/tr/yasam/iki-bin-yillik-gelenek-kandira-bezi-yeniden-canlandiriliyor/1018557,(Erişim tarihi: 14.02.2019)
[48]Esra Çelik, "Kocaeli Yarımadasına…, s. 1743.
[49]http://kandiralilar.org/Yazi.aspx?ID=6, (Erişim tarihi: 13.02.2019)

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 17

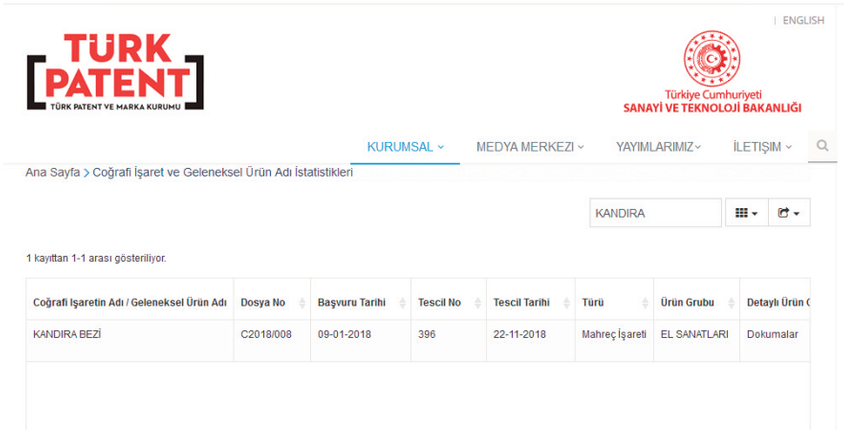

Fotoğraf 18. Türk Patent Enstitüsü Coğrafi İşaret Sayfası[50]

2018/34 Sayılı Resmi Türk Patent ve Marka Kurumu Yayım Tarihi: 01.08.2018 Coğrafi İşaret ve Geleneksel Ürün Adı Bülteni 22

3. Kandıra Bezi

Başvuru No: C2018/008

Başvuru Tarihi: 09.01.2018

Coğrafi İşaretin Adı: Kandıra Bezi

Ürün / Ürün Grubu: Bez / Dokumalar

Coğrafi İşaretin Türü: Mahreç işareti

Başvuru Yapan: Kandıra Halk Eğitim Merkezi

Başvuru Yapanın Adresi: Akdurak Mahallesi Aşık Veysel Caddesi Sanat Sokağı No:6 Kandıra / KOCAELİ

Coğrafi Sınır: KandıraİlçesiKandıra

Kullanım Biçimi: Kandıra Bezi ibaresi ürünün üzerinde, etiketinde kolayca görülebilecek şekilde kullanılabilir.

Ürünün Tanımı ve Ayırt Edici Özellikleri:

Kandıra Bezi, keten bitkisinden elde edilen bir ip türü ile Kandıra'ya özgü tezgâhlarda dokunarak yapılan bir bez çeşididir. Kandıra Bezinin hammaddesi doğal rengi mat ve koyu renkte olan keten bitkisinin gövdesinin kurutulmasıyla elde edilen keten lifleri ipliğidir. Ürünün üretiminde ince ip veya kalın ip kullanılır. İnce ipten üretilmiş bezden çay takımı, gömlek, masa, gecelik, masa örtüsü, köşe yatağı, yatak çarşafları ile mendil gibi ürünler üretilirken, kalın ipten üretilmiş bezler değerlendirilmek üzere pantolon, çuval, kilim gibi ürünler üretilir. Üretimde özellikle pamuğa keten kullanılırken ketene keten üretimler de mevcuttur. Kandıra Bezi dokumalarının sağ ve sol kenarlarında pamuk ipliklerinin yan yana getirilmesi ile oluşan şerit bulunur. Üretilen ipliklerden dokumalar, bezayağı tekniği ile yapılır.

Yerli Kandıralılar günlük yaşamlarında üste cepken, gömlek ve içlik alta fistan veya şalvar, başa örtme, yarım fes ve çember, ayağa çarık, çorap ve lastik giyerlerken aksesuar olarak kullanılırdı. Günümüzde ise Kandıra halkı özellikle yaşlı kimseler halen geleneklerine uygun giyim tarzını günümüze taşımaktadır. Kandıra'nın köylerinde dokuma tezgâhlarında, yöresel ifade ile düzenlerde, dokunan Kandıra Bezi ile çay takımı, peçete, gömlek, masa, gecelik, masa örtüsü, köşe yatağı, ceket, pantolon, yatak çarşafları ile mendil, yağlık, işlemeli uçlar, örtme eski Türk motifleri ile işlenerek yapılmaktadır. Dayanıklılığı ile bilinen

[50]http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/geographicalRegisteredList/, (Erişim tarihi: 30.01.2019)

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 18

Kandıra Bezinin ilk olarak Romalılar döneminde dokunmaya başlandığı, Romalıların "çalı yırtmaz" diye adlandırılan çift kat dokuma Kandıra Bezini yelkenlerde kullandığı, bir rivayete göre de nem çekici özelliği nedeniyle Mısırlılarda mumyalama işlemlerinde Kandıra Bezi kullanıldığı iddia edilmektedir.

Üretim Metodu:

Keten bitkisi, ilkbahar aylarında havaların ısınmasıyla diğer bitkiler gibi büyümesini hızlandırır. Bahar aylarında mavi renkte çiçekler açar. Haziran ayından itibaren de elle yolunarak hasadı yapılır. Yolunan ketenlerin birkaç tutamı bir araya getirilerek 'bölme' (demet) oluşturulur. Beş adet bölme güneşte kuruması için birbirine dayanarak 'çuğul' haline getirilip dikilir. Çuğullar tarlanın tamamı yolunduktan sonra hayvanlardan ve rüzgârdan korumak için bir araya getirilir ve kurutularak yığın halinde saklanır. Kurutulan bitkiden çırpma yöntemiyle ketenin tohumu gövdesinden ayrılır. Tohumu çıkarılmış keten işlenmesi kolay olması için yumuşatılmak amacıyla üç günden bir haftaya kadar suda bekletilir. Keten ıslama işlemi genelde dere yataklarında ya da deniz kenarlarında yapılır. Islatılarak yumuşatılmış keten gövdeleri harmana getirilir ve öküzlerin çektiği silindir taşla gövdeler çiğnenir. Keten liflerinin keçinlerinden (odunsu kısım) ayıklanabilmesi için önce tokmakla dövülüp yumuşatılması gerekmektedir. Daha sonra da mengelez denilen ahşap bir aletle keten lifleri ezilerek keçinler ayıklanır ve lifler taranacak duruma getirilir.

Mengelezdekeçinlerinden ayrılan, ikiye ayrılmış keten burmaları kıtık tarağında taranır. Bu işlem keten liflerinin başındaki evin yuvalarının koparılması için yapılır. Kıtık tarağında taranan keten lifleri kız saç örgüsü şeklinde örülerek burma yapılır. Burma halinde iken de keten lifleri bir kez daha tokmakla dövülerek işlenmeye hazır hale getirilir. Elde edilen lifler burma haline getirilir.

Keten burmaları ip yapılmak üzere bir dizi işlemden geçer. Burma halindeki ketenler tekrar tokmakla dövülür ve taranır. Taranan burmanın ince ve yumuşak kısmı sarım yapılır. Kaba kısmı ise 'çöp' adını alır. Keten liflerinin ip haline getirilmesinde farklı yöntemler vardır. Bu yöntemler lifin kalitesine ve kullanılacak malzemenin niteliğine göre değişir. İnce ipler sarımın, kalın ipler çöp kıtığının (keten lifi tarama aleti) eğrilmesiyle elde edilir. Kandıra Bezinde kullanılacak keten ipinin ince ve dokuma esnasında ele batmaması için pürüzsüz olması gerekmektedir.

İnce iplik elde etmek için sarımlar örekenin başlığına sarılır. Başlıktaki sarım çıkrıkla eğrilmek için hazır hale getirilir. Ele alınıp arşaktan (iğin kolayca dönmesini sağlayan yuvarlak alet) geçirilen keten lifi iğin elde çevrilmesiyle eğrilir ve ince ip haline gelir. İğin rahatlıkla çevrilebilmesi için parmaklar, ara sıra şeplek denilen yapışkanımsı maddeye batırılır. Bu düzenekte elde edilen ip ince bezlerin çözgü ipi olarak kullanılmaktadır. Bu ip çıkrıkta eğrilen ipten biraz kalıncadır. Keten lifinden en ince ve en kaliteli ipi çıkrıkta eğrilerek elde edilir. Bu ipe süğüm denir. Eğirme işlemi öreke, başlık ve bunlarla ilgili çıkrık düzeneği ile gerçekleştirilir. Kullanılan en gelişmiş çıkrık, biri biraz küçük iki tekerlek ile bunların çevirdiği mekanizmadan ibarettir. Dönüştürülen keten iplikleri büyük bir bakır kazana koyulup içine kül karıştırılarak kaynatılır. Bu sayede keten iplikleri beyazlatılmış olur. Ayrıca çözgüde (tezgâha gerilen ve kumaş boyunu ayarlayan ip) kullanılan pamuk veya keten ipliği çirişlenerek (haşıllama) de kullanılır.

Kandıra Bezinin dokunmasında çözgüde pamuk atkıda keten ipliği kullanılır. Atkıda kullanılan keten ipliğinin numarası kullanım amacına göre 8/1 ilâ 14/1 nm (metre/gram) arasında değişmektedir. Çözgüde (tezgâha gerilen ip) kullanılan pamuk ipliğinin numarası 16/2 nm (metre/gram) ilâ 20/2 nm (metre/gram)'dır.

Çözgü ve atkı ipleri (keten: 8-14/1 nm[metre/gram], pamuk: 16-20/2 nm[metre/gram]) taraktan çift geçirilir. Atkı tel sayısı, dokumalarda kullanılan ipliğin kalınlığına göre 1 cm^2 12, 16, 20'dir. Çözgü üst bobinlere sarılır, atkı alt masuralara sarılır. Tur 10 numara, iplik 800 turdur. Tarağa geçirilen iplik 180 tanedir. Kumaş genişliği 42-50 santimetre arasında, uzunluğu ise kullanım amacına göre değişmektedir. Kandıra Bezi dokumalarının sağ ve sol kenarlarında 6 adet pamuk ipliğinin yan yana getirilmesiyle 3'er sırada (toplam 24 tel) pamuk ipliği bulunur.

Çözgü ve atkı ipi su, un, nişasta, yağ ve sabun kullanılarak yapılan çirişleme (haşıllama) yöntemiyle kullanılır. Çiriş; nişasta, un, yağ ve sabun kullanılarak hazırlanan ipin suda kaynatılması işlemidir. Bu sayede çözgü ve atkı ipi sağlamlık ve kayganlık kazanır. Çirişleme (haşıllama) de bu işleme verilen isimdir.

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 19

Keten dokumaları hem ince iplerde hem de kalın iplerde düzen olarak adlandırılan 4 güçlü (çözgü ipinin geçirildiği sistem) ve 2 ayaklı ahşap dokuma tezgâhlarında üretilir. Dokumalar bezayağı tekniği ile yapılır.

İnce iplerin (süğüm) dokunması ve dokuma çeşitleri:

1) Yalınzak/Yalıngat: Altı ve üstü iplik(keten) olan dokuma çeşididir. Yani tamamen ketenden üretilir. Düz ve sadedir. İç çamaşırı, sofra bezi, nadiren de çarşaf olarak kullanılan bezdir. Genelde her türlü işlemenin özellikle gergefin yapıldığı bez çeşididir. Ayrıca yazın teri emmesi ve serin tutma özelliği vardır.

2) Üskülü: Çözgüsü keten, atkısı pamuk bezidir. Keten ipine pamuk ipliği işlenerek yapılan dokuma çeşididir.

3) Çezme: Çubuklu yani desenli dokumalara çezme denir. Çarşaf için kullanılan bir dokuma çeşididir. Bunların çözgüsü keten, dokuması pamuk olduğu gibi atkısının bir kısmının pamuk olduğu dokuma çeşidi de vardır.

Kandıra Bezi dokuması tamamen ahşap malzemeyle, çivisiz birbirine geçirilerek oluşturulan düzen adı verilen el dokuma tezgâhlarında yapılmaktadır. Tezgâhlar çirişlenen pamuk ipliğiyle örülür. Tezgâhta kullanılan tarağın çevresi ahşap dişleri ise kamıştandır.

Dokumanın işlevine göre ip sıklığı değişkenlik göstermektedir. Özellikle giyimde kullanılacak bir bezin üretiminde daha sık bir dokuma tercih edilmektedir. 1 cm²'de yaklaşık olarak 14-16 sıra ip dokunur. Dokumalar işlevine göre 42-50 santimetre, uzunluğu ise 100 santimetre arasındadır; ketene-keten, ketene-pamuk şeklinde yapılabilir. Ketene-pamuk şeklinde yapılan dokumalarda kumaşların kenarlarına 3-4 sıra beyaz pamuk ipliğiyle dokuma yapılmaktadır. Ayrıca bu dokumalardan çarşaf da yapılmaktadır. Kökboyasıyla renklendirilmiş dokumalar dikilip birleştirilerek çarşaf olarak da kullanılmaktadır.

Dokuma işleminden sonra özellikle Kandıra'nın coğrafi koşullarından ve özelliklerinden etkilenerek bu bezlere çeşitli motiflerle nakışlar yapılmaktadır. Mandagözü, sevda çiçeği gibi nakış şekilleri yörede işlenen nakışlardır.

Kalın iplerin dokunması ve dokuma çeşitleri:

Kalın ipler çöp tarağına takılan kıtıktan (lif tarama aletinden çıkan kaba çöpler) çekilerek eldeki iğ ve arşakla (iğin kolayca dönmesini sağlamak için iğin altına 3-5 santimetre yükseklikten takılan yuvarlak alet) eğrilir. Bir diğer kalın ip eğirme usulü ise çıkrıkla eğirmedir. Bu çıkrık ince ip eğiren çıkrıktan daha az teferruatlıdır. Çıkrık tekerleği kalındır. Çıkrık başına oturan bir kişi çıkrığı çevirirken diğer kişi koltuk altına aldığı kıtığı eğirerek elindeki kıtık bitinceye kadar 30-40 metre gider. Eğirme bittiğinde çıkrık başında duran çıkrığa takılı masuraya ipi sarar. En kalın olan ipe eriş, kıtık ipi denir. Erişten dokunan kalın bezden pantolon, çuval, kilim gibi ürünler üretilmektedir. Özellikle kilim dokumalarında yün ipliğine çözgü vazifesi görerek kendini gizler ve keten ipliği saçaklardan gözükür.

Coğrafi Sınır İçerisinde Gerçekleşmesi Gereken Üretim, İşleme ve Diğer İşlemler:

Kandıra Bezi geçmişi, dokunmasında kullanılan malzeme ve dokuma usulü ile Kandıra ilçesi ile ünlenmiştir.

Denetleme:

Kandıra Bezinin üretim metodunda açıklanan özelliklerine uygunluğuna ve amblem kullanımına ilişkin denetimler Kandıra Belediyesi Kültür Müdürlüğünden, Kandıra Tarım ve Orman İlçe Müdürlüğünden ve Kandıra Halk Eğitimi Merkezinden görevlendirilecek konuda uzman birer kişiden toplam 3 kişilik denetim mercii tarafından yapılacaktır. Denetim mercii denetimleri yılda 1 defa, ayrıca herhangi bir şikâyet durumunda da her zaman denetim yapar. Denetim mercii, kamu kuruluşlarından veya özel kuruluşlardan veya bunlarda görevli uzman gerçek veya tüzel kişilerden denetimin gerçekleştirilmesi sırasında faydalanabilir veya hizmet satın alabilir. Denetim mercii hakların korunmasında hukuki süreçleri yürütür[51]

[51]https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/allNews/newsDetail?newsId=976, (Erişim tarihi: 04.02.2019)

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 20

Sonuç

Üretimleri devam eden el sanatlarımız yıllardır teknolojinin gelişmesi ile yaşam tarzlarının değişmesi gibi etkenlerden özelliklerini yitirmekte ve değişim yaşamaktadır. Kendi özelliğine göre üretilen el sanatları orijinal olması sebebiyle kültürümüzün değişmez ögeleridir. Tabii ki ürünün hammaddesi, üretim biçimi ve yapıldığı yörenin özelliklerini taşıması o ürüne değer katmaktadır.El sanatlarımızın kültürel boyutunun önemi düşünülecek olursa yörelere sağlayacağı katkıların payının da buna bağlı orantılı olacağı aşikârdır.

Coğrafi işaretler, konumuz itibarıyla el sanatları ürünlerimizin taklitlerine karşı korunması ve orijinalliğinin bozulmaması gibi nedenlerden dolayı önemli bir unsurdur. Yöresel kültürümüzün bir parçası olan el sanatlarımızın coğrafi işaret alınarak korunması, hem yöre, hem üretici, hem de tüketici için maddi ve manevi yönlerden önem taşımaktadır.

Ülkemizde teknolojik gelişmelerden etkilenmeyerek ya da daha az etkilenerek el sanatları açısından kültürel değerlerini halen koruyan bazı bölgeler bulunmaktadır. Yerel yönetimler son yıllarda el sanatlarına ve el sanatlarının coğrafi işaretlerinin alınmasına önem vermektedirler. Bu sayede yörelerinde hem kültür turizmi gelişecek hem de ekonomik olarak fayda sağlanabilecektir. Birçok el sanatımız maalesef ekonomik kaygılar nedeniyle yok olmuş ya da yok olmaya yüz tutmuştur. El sanatlarını gelecek nesillere aktarabilmek için yeni ustaların da yetişmesi gerekmektedir. Bunun için de yerel yönetimlere iş düşmektedir. Aynı zamanda köyden kente göçlerin de engellenmesi yine iş imkânlarına bağlıdır. Bu konularda başta kalkınma ajansları olmak üzere çeşitli fon sağlayıcı kuruluşların destekleri ile projeler üretilmelidir.

El sanatlarımızın yöresel ekonomiye katkılarının artması için coğrafi işaretin önemini vurgularken, kişilere sürekli bir iş imkânı sunması, el sanatı ürünlerinin bölgede düzenli yapılarak ticaretinin geliştirilmesi ve en önemlisi ürünün niteliğinin bozulmadan gelecek kuşaklara aktarılması açılarından öneminin algılanması gereklidir. Bu sebeple "Coğrafi İşaretlerin Yöreler İçin Önemi ve Kocaeli'nde Coğrafi İşaret Almış El Sanatı Ürünleri" başlığı araştırma konusu olarak seçilmiştir. Konuyu seçerken coğrafi işaretlerin yöreler için önemi vurgulanarak bu konuya dikkat çekmek amaçlanmıştır.

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 21

Kaynakça

Arlı, Mustafa ve Ölmez, Filiz Nurhan, Bitkisel Örücülük Ürünleriyle Çağdaş Aplikasyon Örnekleri, Türkiye'de El Sanatları Geleneği ve Çağdaş Sanatlar İçindeki Yeri Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 1997.

Aslanapa, Oktay, Türk Halı Sanatının Bin Yılı, Eren Yayınları, İstanbul, 1987.

Can, Mine, Geleneksel Türk El Sanatlarının Turizme ve Ekonomiye Katkısı, Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, 5/2, (2013), s. 259-266.

Çelik, Esra, Kocaeli Yarımadasına Özgü El Sanatlarından Örnekler, Kocaeli Tarih Sempozyumu, Kocaeli, 3-5 Nisan 2015, http://www.kocaelitarihisempozyumu.com/bildiriler2/117.pdf, Erişim Tarihi: 01.02.2019.

Deviren Vatansever, Nursen ve Yıldız, Onur, Coğrafi İşaretlerin Bölgesel Turizm Açısından Değerlendirilmesi: Muğla Örneği, TheJournal of AcademicSocialScienceStudies, 62/1, (2017), s. 511-524.

Gezgör, Vahide, Hereke Fabrika-i Hümayunu'nda Halı Üretimi, Milli Saraylar Koleksiyonu'nda Hereke Dokumaları ve Halıları, İstanbul, 1999.

Gökovalı, Ummuhan, Coğrafi İşaretler ve Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21/2, (2007), s. 141-160.

Gürel, Esra, Gürler, Arslan Zafer, Nabalı, Burcu ve Ayyıldız, Bekir, Coğrafi İşaretlerin Kırsal Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi: Tokat İli Örneği, XII. Tarım Ekonomisi Kongresi, Isparta, 25-27 Mayıs 2016.

Kan, Mustafa ve Gülçubuk, Bülent, Kırsal Ekonominin Canlanmasında ve Yerel Sahiplenmede Coğrafi İşaretler, U. Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, 22/2, (2008), s. 57-66.

Kaya, Mehmet Kenan, Yılmaz, Yaşar, Boynak, Sara ve Gezgör, Vahide, Milli Saraylar Koleksiyonu'nda Hereke Dokumaları ve Halıları, TBMM Milli Saraylar Daire Başknlığı Yayını, Yayın No: 21, İstanbul, 1999.

Marangoz, Mehmet ve Akyıldız, Murat, Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Açısından Coğrafi İşaretlerin Önemi ve Buldan Bezi Örneği, Buldan Sempozyumu, http://buldansempozyumu.pau.edu.tr/kitap/7.oturum/4.pdf, Denizli, 2006.

Milli Mirasımızdan İki Önemli Kuruluş; Yıldız Porselen ve Hereke İpekli Dokuma-Halı Fabrikaları, TBMM Basımevi, Milli Saraylar Başkanlığı Yayını, İstanbul, 1997.

Orhan, Ayhan, Yerel Değerlerin Turizm Ürününe Dönüştürülmesinde "Coğrafi İşaretlerin" Kullanımı: İzmit Pişmaniyesi Örneği, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 21 (2), (2010), s. 243-254.

Özkaya Durlu, Fügen, Sünnetçioğlu Serdar ve Can Ayşe, Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi Hareketliliğinde Coğrafi İşaretlemenin Rolü, Journal of TourismandGastronomyStudies, Cilt 1, Sayı 1, (2013), s. 13-20.

Soysaldı, Aysen, Osmanlı Hereke Fabrika-î Hûmayunu ve Bugünkü Hereke Halıcılığı, https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/13.htm, Erişim Tarihi: 09.02.2019.

https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/6B3F914C-E72C-437C-8A30-F50C51DE0A23.pdf, Erişim Tarihi: 10.02.2019.

http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/geographicalRegisteredList/, Erişim Tarihi: 28.01.2019.

http://www.kocaelikulturturizm.gov.tr/TR-69185/genel-bilgiler.html, Erişim Tarihi: 10.02.2019.

http://www.kocaeli.bel.tr/tr/main/pages/tarihce/16, Erişim Tarihi: 10.02.2019.

https://www.nufusu.com/il/kocaeli-nufusu, Erişim Tarihi: 11.02.2019.

a-zeynep-coğrafi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:51 Page 22

http://www.kocaelikulturturizm.gov.tr/TR-69185/genel-bilgiler.html, Erişim Tarihi: 11.02.2019.

https://www.fikriyat.com/kultur-sanat/2018/04/30/dokuma-tarihinin-olgunluk-noktasi-hereke-halisi, Erişim Tarihi: 08.02.2019.

http://www.eskiturkiye.net/3950/hereke-hali-fabrikasi-dokuma-tezgahlari-1914, Erişim Tarihi: 11.02.2019.

http://www.millisaraylar.gov.tr/fabrikalar/hereke-hali-ve-ipekli-dokuma-fabrikasi, Erişim Tarihi: 10.02.2019.

https://www.fikriyat.com/kultur-sanat/2018/04/30/dokuma-tarihinin-olgunluk-noktasi-hereke-halisi, Erişim Tarihi: 12.02.2019.

http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/geographicalRegisteredList/, Erişim Tarihi: 28.01.2019.

https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/659A1421-9AEC-4D82-A82C-4EEDFC9D6F26.pdf, (Erişim Tarihi: 10.02.2019)

https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/8B6B31D9-B49F-47CC-BA46-C4EADF92ED0E.pdf, Erişim Tarihi: 10.02.2019.

http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR-51138/sepetcilik-gelenegi.html, Erişim Tarihi: 14.02.2019.

https://www.karamursel.bel.tr/detay/karamursel/tarihce.html, Erişim Tarihi: 14.02.2019.

http://www.karamurselsepetcisi.com.tr/urundetay.asp?idnourun=60, Erişim Tarihi: 14.02.2019.

https://www.etkinpatent.com/karamursel-sepeti-cografi-isaret-ilani/, Erişim Tarihi: 10.02.2019.

http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/geographicalRegisteredList/, Erişim Tarihi: 28.01.2019.

http://www.kandira.gov.tr/ilcemiz, Erişim Tarihi: 13.02.2019.

https://www.aa.com.tr/tr/yasam/iki-bin-yillik-gelenek-kandira-bezi-yeniden-canlandiriliyor/1018557, Erişim Tarihi: 13.02.2019.

https://www.kocaeli.bel.tr/tr/main/news/kultur/15/kandira-bezine-ko-mek-ozeni/32445, Erişim Tarihi: 13.02.2019.

https://i.pinimg.com/originals/c9/06/e2/c906e26ec36812e089623d263a6d3ae6.jpg, Erişim Tarihi: 14.02.2019.

https://www.aa.com.tr/tr/yasam/iki-bin-yillik-gelenek-kandira-bezi-yeniden-canlandiriliyor/1018557, Erişim Tarihi: 14.02.2019.

http://kandiralilar.org/Yazi.aspx?ID=6, Erişim Tarihi: 13.02.2019.

http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/geographicalRegisteredList/, Erişim Tarihi: 30.01.2019.

https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/allNews/newsDetail?newsId=976, Erişim Tarihi: 04.02.2019.

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

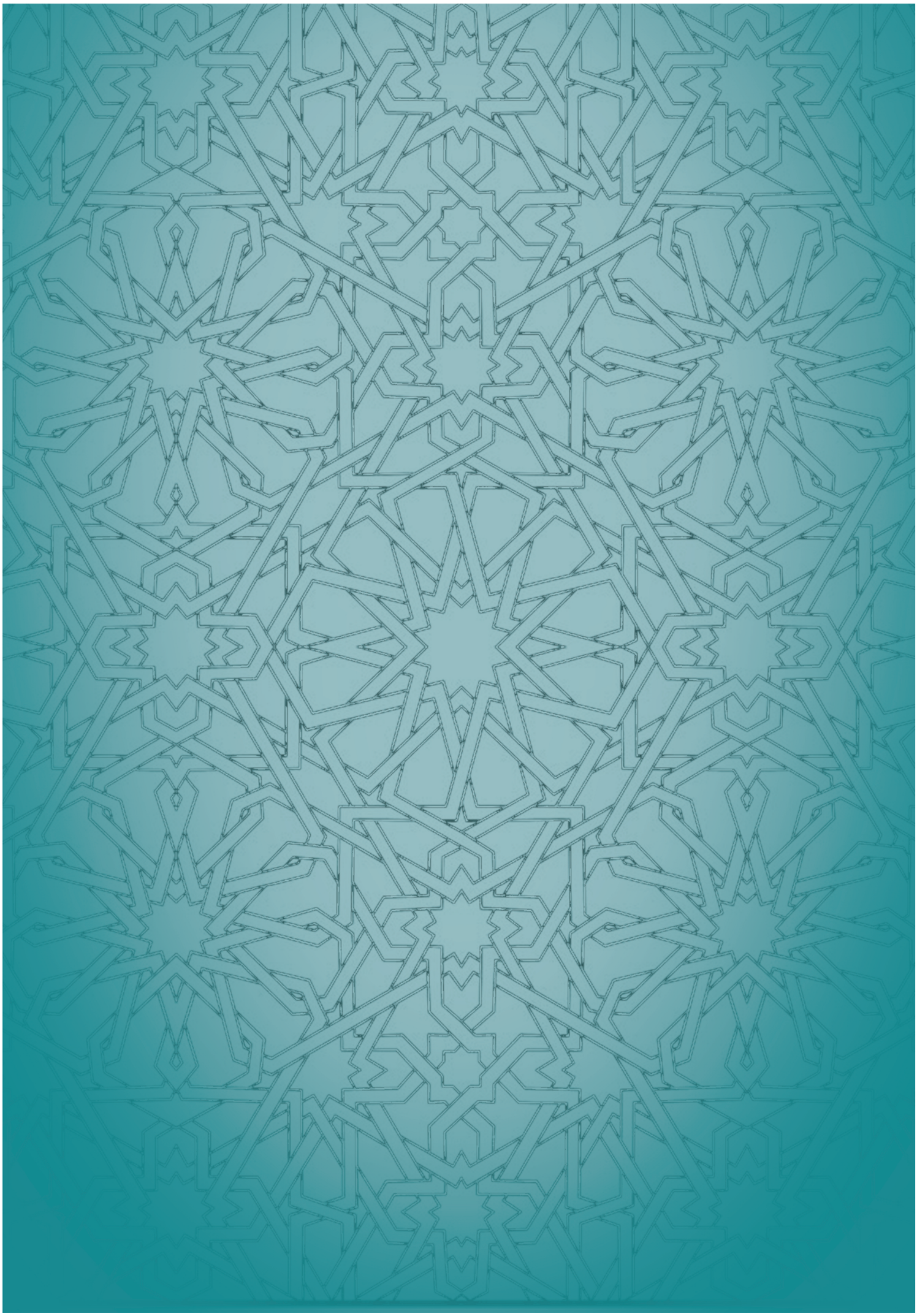

a-tülin ipeki_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:42 Page 2

Geyve'de İpek ve İpekböcekçiliği

Tülin ÇORUHLU*

Geyve Sakarya ilinin Adapazarı merkez ilçesinin güneyinde, İstanbul'dan gelip Bilecik, Eskişehir, Antalya yönüne ayrılan D100 karayolunun üzerinde bulunur. Sakarya nehrinin sağ bölümüne kurulmuştur. Tarihi İstanbul-Bağdat yolu üzerindedir. İl merkezine 35 km uzaklıkta bulunur. Yüzölçümü 780 km2 ilçe merkezinin denizden yüksekliği 80 metredir. En yüksek yeri Çine Taşı tepesidir. Sakarya nehri boyunda bulunan Bayat, Bozören, Kozan, Eşme ve Doğantepe köyleri daha düzlük alan olmakla birlikte ilçenin % 80'ı dağlık ve ormanlık alandır.

İlçenin doğusu Sakarya ilinin Taraklı ve Karapürçek, batısında Pamukova, kuzeyi Adapazarı (Sakarya Merkez) ve Sapanca, güneyi ise Bilecik'in Osmaneli ve Gölpazarı ilçeleri ile sınırdır. Yakın tarihlere kadar Pamukova eski adıyla Akhisar ve Taraklı Geyve ilçesine bağlı köyler iken bu gün her ikisi de ilçe olmuştur. Dolayısıyla adı geçen ilçeler de bu araştırmanın kapsamı içerisindedir. Bu gün Pamukova'nın bir köyü olan Mekece de dahil olmak üzere, tarihi Hicaz demiryolunun Doğançay, Ali Fuat Paşa, Pamukova(Akhisar), Mekece(Lefke) istasyonları yakın bir tarihe kadar Geyve ilçesi sınırlarında kalmaktaydı. Anadolu'yu İstanbul'a dolayısıyla Avrupa'ya bağlayan eski ticaret yolu (İpek Yolu), Osmanlı döneminin İstanbul'dan çıkıp doğu ülkelerine ulaşan 'Bağdat Yolu' ya da 'Ordu Yolu' Geyve sınırlarından geçerek devam emektedir. Geyve 1957 tarihine kadar İzmit'e bağlı bir Nahiye iken, Sakarya'nın il olmasıyla bu ile bağlanmıştır. Eski ulaşım ağı üzerinde bulunması, coğrafi konumu ve İstanbul'a yakınlığı Geyve'yi tarih boyunca ticari bakımdan önemli kılmıştır. Bulunduğu coğrafya Türklerin Marmara Bölgesinde ilk yerleştiği alanlar ve Osmanlı Beyliğinin kuruluş bölgesidir. Dolayısıyla İbni Batuta, Aşık Paşazade, Evliya Çelebi, Charles Texier, Edouard Charton vb. bir çok tarihçi ve seyyahın da Anadolu'ya geçiş güzergahı üzerindedir.

Bölge halkının geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. 1990 yıllarına kadar en önemli gelir kaynakları bağcılık, tütün, pamuk ve ipekböcekçiliği iken, bunlardan tütün, pamuk ve böcekçilik bugün terk edilmiştir. Dut ağaçları kesilmiş, yerine başta ayva olmak üzere başka meyve ağaçları dikilmiştir. Pamuk tarlaları da sebzecilikte kullanılmaya devam etmektedir.

Kerestecilik, çömlekçilik, dericilik, pamuklu ve ipekli dokumacılık bölgenin önemli ürünleridir. Dokumacılık için önemli ve pahalı bir hammadde üreten ipek böcekçiliği Osmanlı döneminde Geyve'nin en önemli Pazar ürünlerinden biridir. Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin en önemli ipek kozası ve ipek üreten şehirleri Bursa, Bilecik, Adapazarı, Eskişehir ve Alanya'dır ve bu şehirlerde ipek kozası kooperatifleri bulunmaktadır. Geyve bölgesinde ipek sadece işlenmiyor (Resim 1), aynı zamanda yoğun olarak üretiliyordu. Dut ağaçları ile kaplı Geyve coğrafyasında üretilen ipek kozalarının bizzat devlet eliyle teşvik edildiği anlaşılmaktadır. Osmanlı dönemi Salnamelerinde Geyve'nin İpek kozası yetiştiriciliği ile ilgili önemli bilgiler sağlanır. Örneğin H.1312, M.1895 ta-

* Dr. Öğr. Üyesi Sakarya Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, e-mail: tcoruhlu@sakarya.edu.tr

a-tülin ipeki_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:27 Page 3

rihli Kastamonu Vilayeti Matbaasında tab olunan Salnamede yer alan bilgiye göre; Geyve ve Adapazarı bölgesinden, Ziraat erbabı arazi sahiplerine ipek kozalarında kullanılmak üzere teşvik için 40 dekar arazi ve 22 bin dut fidanı verilmesi, bu desteğin ipek kozası yetiştiriciliğini heveslendireceği, tohum ve fidan yardımının daha sonraki yıllarda da devam edeceği bilgisi sağlanır[1]. Yine arşiv vesikalarından ipek böceği yetiştiricilerinden arazi ve emlak vergisi almayarak veya vergi miktarlarını düşürülerek böcek yetiştiriciliğinin teşvik edildiği anlaşılmaktadır[2]. Ayrıca köylerde ve merkezde ipek kozası yetiştiricilerinin evlerinin bahçelerine böcekhane yapmak için ruhsat talebinde bulunduklarına dair de çok sayıda belge ile karşılaşılmaktadır[3].

Ancak ipek ve ipek böcekçiliği bölgede Osmanlı döneminden beri devam eden bir gelenektir. Bununla ilgili olarak 1640 tarihli Narh defterinde Geyve ve Akhisar'ın pamuklu dokumalarının yanı sıra çeşitli incelik ve kalınlıklarda özellikle mavi ve pembe ipek ipinden, uçkur ve kuşaktan, bezden söz edilir.[4]1880 lerde Adapazarı ve Sakarya ihraç ürünlerinin başında ipek, pamuk ve keten gibi dokuma ve tekstil hammaddesi gelmektedir, bölgedeki 27 ipek fabrikasından ikisi Adapazarı merkez, ikisi Sapanca, dördü Akyazı, onikisi Hendek, yedisi Geyve'dedir[5]. Ayrıca başbakanlık Osmanlı Arşivleri Geyve'de bir harir hanı[6] ve 1894 ve 1898 tarihli iki ayrı belgede Orta Karye ve Akhisar'da İpek Fabrikasından söz edilmekte olup, Akhisar'da buharla çalışan bir ipek fabrikasına ruhsat verildiği yazmaktadır[7]. Adapazarı kazası Subaşı mahallesinde 1915 yılında Spahizade Ahmet bey'e ait altmış çarklı koza fabrikası 1920 yılında ipek ve mefruşat fabrikasına dönüştürülmüştür.[8] Cumhuriyetin ilk yıllarında bölgede koza, iplik ve ipek tacirleri arasında Diyarbekirli Zadeler, Hafız Nasrullah, Sipahizade Hamit, Göçünzade Mustafa oğlu, Arapzade Seyid Efendi, Halimoğlu Mehmed gibi isimlerden söz edilebilir.[9] Bu tüccarlardan Hafız Nasrullah soyadı kanununda Nasrullah Biler olmuştur ve kurduğu 40 çarklı, 50-60 işçi çalıştıran, 60-80 bin kilo koza işleyen fabrikası 1960 lı yıllara kadar aktiftir. Ayrıca 1932 yılında Adapazarı merkezde Cevat Bey (Cevat Adapazarlı) fabrikası da 76 çarklı, 150-200 civarında işçi çalıştıran ve 180-200 bin kilo koza işleyen fabrikası ile 1960 lara kadar hizmet vermiştir[10]. Bu fabrika bu gün Adapazarı merkezde bulunan Cevat Bey iş hanının yeride bulunmaktaydı ve Geyveli tüccarlar işlenmiş kozaları bu fabrikaya veya Bursa'ya götürmekteydi. Saha çalışması sırasında tespit edilen bilgiler ışığında Geyve'de 1970'lerde dahi aktif olan Topal Ethem lakaplı Ethem Boztürk adlı bir vatandaşın ipek fabrikası vardır. Ayrıca aynı dönemde Geyve'nin önemli koza tüccarı Murat Işık ve oğlu Nazmi Işıktır.[11] Pamukova (Akhisar) da ise 1990 lara kadar koza ticareti yapan ve ipek kozalarını işleyen Yağcı Halis lakaplı Halis Hercan'da hala sağ ve Pamukova merkezde yaşamaktadır. Halis Hercan'ın iki büyük böcekhanesi ve koza işleme ocak/fırınları hala ayaktadır.

Ülkemizde üretilen ham ipek, ipekli kumaş ve ipek halı üretiminde ayrıca tekstil sanayimizin çeşitli dallarında kullanılmaktadır[12]. Bez dokumalarda atkı ve çözgü ipek veya çözgü pamuk atkı ipek (bürümcük) .[13]

---

[1] Osmanlı Devri Kastamonu Vilayeti Salnamesinde Bolu Sancağı (Hazırlayan Günay Önal), 2.Cilt (15-2),Bolu 2011,s.569

[2] BOA Geyve belgeleri Sıra No:2265, Dosya:2175, Gömlek:134, 26 L 1316 tarihli/Sıra No:2190, Dosya:2523, Gömlek:, 125, 4 Ca 1319 tarihli evraklar

[3] BOA Geyve belgeleri Sıra No:2287, Dosya:2084, Gömlek:49, 22 R 1315 tarihli/ Sıra No:2369, Dosya:1356, 30 R 1316 tarihli/Sıra No:2275, Dosya:2107, Gömlek:104, 2 C 1316 tarihli evraklar

[4] Mübahat Kütükoğlu, Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, Enderun Yayınları, İstanbul 1983, s.158-159

[5] Resul Narin, SATSO İLE 1 ASIR, Adapazarı 2017, s.61

[6] BOA Geyve belgeleri Sıra No:3073, Gömlek:11114

[7] BOA Geyve belgeleri Sıra No:2369, Dosya:55, Gömlek:22, 29 S 1311 tarihli / Sıra No:2276, Dosya:2106, Gömlek:32, 27 R 1316 tarihli / Sıra No:2223, Dosya:2357, Gömlek:60, 11 S 1318 tarihli evraklar

[8] Resul Narin, a.g.e., s.48/Resul Narin, Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Adapazarı
Ticari Hayatına Dair Tespitler, Geçmişten Günümüze Sakarya Uluslararası Sempozyumu (23-25 Kasım 2017) bildiriler kitabı, kasım 2018 Adapazarı.s.482,487

[9]Resul Narin, SATSO İLE 1 ASIR, Adapazarı 2017, s.52,66

[10] R.Narin a.g.e., s.141

[11] Kaynak kişi Nazmi Işık(76 Yaş), Geyve Tepecik mahallesinde yaşamaktadır.

[12] Ela Taş, 'Van-Hakkari yörelerinde Sine olarak bilinen Kilimler', ARIŞ VII; Ankara 2012, s.122-131

[13] Tülin Çoruhlu, Kaynarca Dokumaları, IRMAK/Kaynarca Özel Sayı 2006, Sakarya, s.110-115

a-tülin ipeki_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:27 Page 4

Bu gün söz konusu böcek hanelerin örnekleri Geyve, Pamukova, Taraklı köylerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmaya konu olan böcekhaneler, yetiştiricinin ekonomik durumuna bağlı olarak evlerin bahçelerinde müstakil olarak, evlere bitişik bina olarak veya evin içinde özel bölüm olarak planlanmıştır.

Geyve bölgesinde ipek böceği üretimi Koza Satış Kooparatifi'nden veya tüccardan satın alınan özel paket içindeki yumurtalarla başlar. İpek böceği yumurtaları yaklaşık 11-12 günlük kuluçka devresi geçirerek yumurtadan çıkar. Yumurtadan çıkan larvalar, iklim ve hava şartlarına bağlı olarak süresi değişen, larva döneminde 4 defa deri değiştirir. Bu nedenle larva dönemi 5 hayat dönemine ayrılır. Her hayat dönemi (yaş) yem yeme safhası ve deri değiştirme (uyku) safhası olarak ikiye ayrılır. Yem yeme safhalarında daima taze dut yaprağı ile beslenirler. Yani dut yaprağı ağacından kesildikten sonra en geç üç-beş saat içinde böceğe yedirilmelidir. Yağmurdan dolayı ıslanmış yaprak böceğin sağlıklı gelişimini ve kalitesini bozar. Dut yaprakları, birinci evrede çok ince kıyılmış, ikinci evrede biraz daha iri kıyılmış olarak verilirken, üçüncü ve dördüncü evrede yaprak ve filizler, beşinci evrede de dallar halinde böceklerin üzerine serilir. Böcek her uykudan kalkınca yatakları büyütülerek, temizlenir. Böcek yatakları, tavandan aşağı sarkan iki-üç kat halinde ve aralarında ortalama 80 cm. yükseklik kalacak şekilde hazırlanır. Genellikle yataklar yere değmez. Bunun nedeni, hem havalanmanın rahat olması, hem de böceğe zarar verebilecek hayvan ve haşeratların böceğe ulaşmasını engellemektir. Ahşap iskeleler şeklinde hazırlanan yatakların üzerine kimyasal boyalar içermeyen temiz kağıt veya kartonlar serilir. Böceğin sağlıklı gelişmesi için yumurtadan çıktıktan itibaren 26 santigrat derece ile başlayan ve gelişme süresi sonunda 20 santigrat dereceye kadar düşen ısıya ihtiyaç vardır. Ayrıca yine yumurtadan çıktıktan itibaren % 85 ile başlayıp gelişme süresi sonunda % 70 düşen nem oranında yetiştirilmesi verimi açısından uygundur. Ortam ısı ve nem oranlarının düşmesi ya da yükselmesi gelişim süresini olumsuz etkiler ve kaliteyi düşürür. Yumurtadan çıktıktan sonra yem yemeğe başlayan böcek, toplam dört uyku dönemi geçirir ve bu dönemlerde beslenmesi durdurulur. Bir sonraki evreye deri değiştirerek başlayan böcek her defasında biraz daha büyür ve dördüncü uykudan kalkmış olan böcek başlangıç ağırlığının 10 000 katına ulaşmış olur. Bu evre sonunda böcek yem yemeyi bırakır ve kozasını örmek için ortam arar. Rahat koza sarabilmesi için sergenlerin üzerine dikey olarak küçük meşe dalları ve yatay olarak da bölgemizde orman fundası olarak büyüyen süpürge çalısı serilir. Meşe dallar ve süpürge çalıları taze kesilmiş ancak suyunu atmış ve nispeten kuru olmalıdır. Aksi durum kozanın nem almasına veya kirlenmesine sebep olur. Artık sona yaklaşan larva dönemindeki bu evreye çalı dikmek denir. Çalı hiç dikilmez veya dikme süresi gecikirse, böcek daha önce yediği yem dallarının ve dışkılarının bulunduğu sergen üzerinde koza sarmaya başlar. Kozanın zemine yakın yada zeminde oluşması, henüz koza sarmamış olan veya hastalıklı olan böceklerin sıvı salgılarıyla kozanın lekelenmesine sebep olur. Bu arada belli aralıklarla dikilmiş çalıların arasına yem koyulmaya devam edilir. Çünkü gelişimini tamamlayan böcek, dallara çıkıp kozasını örerken, diğer böcekler gelişimini tamamlamaya çalışır. Bu durum 3-4 gün kadar daha devam eder ve yumurtadan çıkışından itibaren yaklaşık 40 gün sonunda kozalar toplanıp işlenmeye hazır hale gelir. Kozalar toplandıktan sonra fazla zaman geçirmeden ipekler kozadan alınmalıdır. Aksi durumda, böcekler kelebeğe dönüşüp, kozayı delip dışarı çıkarlar. Dolayısıyla bu durum ipek ipinin kesilmesine ve kalitenin bozulmasına sebep olur. Toplanan kozaların içindeki larvalar kelebeğe dönüşmemesi için su buharında haşlanarak yeniden kurutulması gerekir, bu ayrı bir işçiliktir. Dolayıs ile bu işlemi genellikle koza üreticileri değil tüccarlar veya koza fabrikaları yapar.

Kozacılık faaliyeti dut ağaçlarına su yürüdüğü ve dut yaprağının taze olduğu Mayıs-Haziran aylarında yapılır ve itina isteyen, yoğun ilgilenilmesi gereken bir süreçtir. Kozanın kalitesi bu ilgiye ve tecrübeye bağlıdır. Bu nedenle kozacılık yani ipek böceği yetiştiriciliği, yetiştiricinin yaşam alanı ile doğrudan ilgilidir.

Kozacılığın yapıldığı dönem başlamadan, böcek yetiştirilecek alanların kapı, pencere, duvarlarda veya zeminlerinde yarık, kırık, çatlak yerler varsa tamir edilir ve badana yapılır. Balçık sıva ve kireç badana ortamdaki fazla nemin emilmesi ve binanın nefes alması için uygundur. Çünkü ortamdaki sıcaklık, nem gibi etmenlerinde dikkate alınması gerekir. Nem ve sıcaklığın dengelenmesi, tavanların tahta kaplanmadan, ahşap kirişleme ile yapılması ve pencerelerin sayı ve boyutunun artması ile çözüme kavuşur. Dolayısıyla böcek yetiştiriciliği ile ilgili bu durumlar, bölgede konut mimarisinin oluşumunda doğrudan etkilidir.

Geyve'deki konutların plan tiplerinin şekillenmesine etki eden en önemli faktörler halkın iktisadi yaşamıdır. Dolayısıyla Geleneksel konut mimarisinin şekillenmesinde, yakın zamana kadar bölge halkının temel geçim kaynağı olan ipek böceği yetiştiriciliği (kozacılık) evlerin oluşumunu birinci derecede etkileyen faktördür.

İpek böceği yetiştiriciliği yaklaşık 45 günlük bir dönem olduğu için, özellikle köy yerleşimlerinde, böcekçilik yanında, halkın geçimi meyve, sebze yetiştiriciliği ve hayvancılık faaliyetleriyle sağlan-

a-tülin ipeki_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:27 Page 5

dığı için evlerin zemin katı yiyeceklerin saklandığı veya işlenildiği işlik, depo ve ambar vazifelerini görmektedir. Dolayısıyla böcek yetiştirme dönemi dışındaki zamanlarda böceklikler kurutma ve depolama alanları ya da evin yazlık mekanları olarak kullanılmaktadır.

İpek böceği yetiştiriciliği, önceleri evlerin bahçesinde ya da eve bitişik olarak yapılan böceklik bölümünde yapılırken, daha sonraları koza üretimi önemini yitirmeye başlayınca böcekhaneler ayrı bir bölüm olmaktan çıkmış ve ev içerisinde sofanın ve odaların olduğu bölüme taşınmıştır. Evlerin ayrı böcek hanesi yok ise birinci ve ikinci kat sofa ve eyvanları bu iş için ayrılır. Havalandırma ve böcek sal yada yatakları kolay kurabilmek için tavanların kirişleme sistemi tahta ile kapatılmaz ve açık bırakılır.

Böcekhaneleri plan özelliklerine göre üç ana grupta incelemek mümkündür. Birinci grubu müstakil böcekhaneler oluşturur (Resim 2/3). Müstakil böcekhaneler evlerin bahçelerinde yer alırlar. Söz konusu bahçeler genellikle dut ağaçları ile doludur. Birkaç evin kaplayacağı alanı işgal eden bu örnekler, genellikle temel geçimini böcekçilikten sağlayan ailelere aittir. Derinlemesine dikdörtgen planlı müstakil böcekhaneler, dıştan bakıldığında, bir üretim haneden çok, balçık sıvalı, iki katlı, tüm cephelerinde farklı boyutlarda pencere dizileri olan, saçakları fruşlarla taşınan, alturka kiremit ile örtülü, monoton cepheli konut gibi görünmektedir. Yapılara giriş, dar cephesinden çift kanatlı kapı ile sağlanmaktadır. Binanın büyüklüğüne bağlı olarak yapının diğer kısa kenarına da üst kat odalarına çıkmak için tek kanatlı bir giriş kapısı eklenmiş örnekler de vardır. İnşa malzemesi, taş temel üzerine ahşap kiriş ve hatıllar arası kerpiç dolgu, duvarlar iç ve dışta balçık sıvalıdır (Resim 2/11). Yüksek köylerde duvarların dıştan tahta kaplanmış örnekleri de vardır. Zemin kat tabanı sıkıştırılmış toprak tabandır. Zemin kat depo görünümünde tek bir mekandan oluşur. Bu kısımda genellikle iki sıra halinde üst kat döşemesini taşıyan ahşap ayaklar ve üst kata çıkan ahşap merdiven bulunur.Tavan sistemi bölgesel özellik olarak konut mimarisinde de görüldüğü gibi, taşıyıcı ayaklar üzerine çapraz atılan ana ahşap kirişler üzerine paralel olarak sıralanmış ahşap dizmelerle sağlanmıştır. (Resim 10). Zemin kat çoğu zaman sağır cephelidir. Ancak pencere olması halinde duvarın üst seviyesindesayıca az ve boyut olarak küçüktür (Resim 5/6). Yani bu kısım adeta işlik ve depo görünümündedir. Bu mekan, böcekçilikle ilgili olarak, dalları ile kesilerek getirilen dut yapraklarının, böceğe verilecek hale getirilmek üzere hazırlandığı, hatta yağışlı havalara rastlandığında ıslanan yaprakların kurutulduğu yerdir. Merdiven ile çıkılan üstkat tabanı tahta döşenmiştir. Bu katın kısa kenarında bazen tek, bazen de yan yana iki oda bulunmaktadır. Bu odalar bizzat böcek işiyle ilgilenen kişilerin üretimle ilgili günlük ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılmaktadır (Çizim 1). Dut yapraklarının ve filizlerinin hazırlanıp istiflenmesi, çalışanların barınması ve dinlenmesi gibi ihtiyaçlarda kullanılmaktadır. Beşik çatı ile örtülmüş olan üst katta sayıları mekanın büyüklüğüne bağlı olarak değişen ve çatıyı taşıyan ahşap dikmeler bulunur.Tavan kaplaması yoktur ve çatı kirişleme sistemi açık olarak bırakılmıştır. Bunun nedeni böcekhanenin havalandırılması ve kirişlere tavandan sarkan böcek yataklarının asılacak olmasıdır. Yataklar, tavan kirişlerine ip veya tel sarkıtılıp, bu iplerin ucuna da tahtalardan hazırlanmış levhaları bağlayıp asarak hazırlanır. İp yada tel yerine bazen yatağı taşıyabilecek kalınlıkta düz budanmış ağaç dalları da tavan kirişlerine çakılıp, bunların ucuna yataklar bağlanabilir. Bu katta farklı boyut ve diziler halinde, çift ve tek kanatlı olmak üzere her yönde pencereler vardır. Cepheden bakıldığında bazen bir katta farklı boyutta iki/üç sıra pencere görmek mümkündür (Resim 3). Ayrıca böceklik pencereleri bazen camsız ve genellikle ahşap kanatlarla kapanmaktadır. Bu halleriyle dışarıdan bakıldığında konuttan ayrılırlar.

İkinci grup böcekhaneler konuta bitişik ve çoğu zaman konutla birlikte inşa edilmiş örneklerdir (Resim 4/5/6/8 ve Çizim 1/2). Bu böcekhaneler ve konutlar genellikle köy içi veya ilçe merkezinde karşımıza çıkar. Bölgede geleneksel olarak konut giriş cepheleri binanın sokağa bakan cephesindedir. Bahçeler evin arkasındadır. Bu durumda böcekhaneler parselin konumuna uygun olarak ve bir cephesi sokaktan da algılanabilecek şekilde planlanır. Örneklere bakıldığında eve bitişik olarak inşa edilmiş böcekliklerin bazen kısa kenarından konuta birleştiği ve uzun cephesinin sokak boyunca uzandığı, bazen de tam tersi olarak uzun kenarından eve bağlanıp, bu kenarın bahçeye doğru devam ettiği, kısa kenarın ise sokak cephesini oluşturduğu görülür. Kısa kenar sokağa bakan örneklerde bazen alt katın sokağa bakan cephesinde dükkan olduğu da görülür. Üst kat odası da bu durumda sokak cephesine konuşlanır. Bu durumda böcekliğin sokaktan ve bahçeden olmak üzere iki girişi vardır. Ayrıca eve bitiştiği duvarından da bir kapısı vardır. Dolayısıyla plan olarak müstakil böceklikler ile aynı özellikleri göstermek ile birlikte boyut olarak biraz daha küçüktürler. Genellikle konut+böceklik olarak planlandıkları için dış görünümü, plan özellikleri ve kullanımı açısından konut ile organik bir bütünlük içerisindedir. Böcekhane olarak inşa edilen bu mekan, böcek mevsimi dışında, evin yazlık mekanları, kışlık depolama, kurutma ve işlik mekanları olarak kullanılmaktadırlar (Resim 12).

Üçüncü grupta ise bir bölümü böceklik olarak inşa edilmiş veya ev olarak inşa edilmişken, sonradan bir bölümü böcekliğe dönüştürülen konutlardır (Resim 7/9 ve Çizim 3). Bu grup böcekçiliğin önemini yitirmesi ya da ev ekonomisine katkı sağlamak için bu işi yapan küçük işletmeciler nedeni ile

a-tülin ipeki_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:27 Page 6

ortaya çıkmıştır. Geyve bölgesinde geleneksel Türk konut mimarisinde uygulanan farklı planlı yapıların kullanılmasına karşın, böceklik olarak kullanılan yapılarda genellikle iç sofalı, yan sofalı ve tek eyvanlı, köşe sofalı planlar uygulanmıştır.

Konutların sokağa bakan cephelerinde çıkma, cumba ve bol aydınlık sağlayan pencereler ile çift kanatlı cümle kapısı vardır. Evlerin cephe düzenini oluşturan öğeler; binaların yüksekliği, kat sayısı, giriş kapısının yeri, pencereler, çıkmalar, saçaklar ve çatıdır. Konutun en önemli cephesi sokağa bakan cephesidir. Sokak boyunca görüş elde etme çabası bu cepheye hareket kazandırmıştır. Çeşitli nedenlerden dolayı sağır görünümlü olan arka ve yan cepheler ancak bulundukları parselin, yanından cadde ya da sokak geçiyorsa yapının cadde ile ilişkisini sağlamak amacıyla önem kazanmıştır. Pencere eğer çıkma yapan bölümde ise ¼ (40x160 ve 45x180) oranındadır. Pencereler çoğunlukla iki yatay ve bir dikey kayıtlıdır. Düşey sürmelidir (Resim 7a). İçeriye açılan tek ya da çift kanatlı kırma pencereler de vardır. Üst kat pencereleri ahşap dikmeler, üçgen alınlıklar ile hareket kazanmıştır. Zemin kattaki pencereler yalındır. Çatılar ahşap iskelet üzerine kurulmuştur. Beşik çatı yaygın olarak kullanılmıştır. Kırma çatılı evlere de sık rastlanır. Çatı bazı örneklerde giriş cephesi üzerinde üçgen alınlık oluşturacak biçimde çıkma yapar. Saçaklar cepheleri hareketlendiren diğer bir mimari unsurdur. Çatının düzensiz çıkmaları da saçaklarla toparlanmış ve çatı kare ve dikdörtgene yakın görünüm kazanmıştır. Saçaklar furuşlar ile desteklenmektedir.

İç sofalı plan tipinin yaygın olarak kullanılmasının sebebi, sofaya farklı işlevler yüklenmesinden kaynaklanmaktadır. Halkın geçim kaynağını oluşturan kozacılık faaliyeti üst katlardaki sofa içerisinde yapılmaktadır. Bu sebepten sofanın daha geniş bir alanda ve ferah bir ortam oluşturmasını sağlama çabası plan tiplerine de yansımış, en kolay ve rahat çözüm olarak iç sofalı plan tipi uygulanmıştır

Geyve'deki geleneksel evlerin büyük çoğunluğu iki katlı evlerdir (İki kat+çatı katı, iki kat+subasman ve iki kat+böceklik). Köylerdeki evlerde ahır ya da depo bölümleri ile birlikte üç kat olan evler de bulunur.

İki katlı olan evlerde genel olarak alt kat servis alanı, üst kat yaşam alanı olarak planlanmıştır. Ancak bazı örneklerde üst katın işlev değiştirmesi sonucu alt katın yaşam alanı olarak kullanıldığı görülür (Resim 10). Bu işlev değişikliğinin en önemli nedeni,asıl yaşam alanını oluşturan üst katın, böcekçilik/kozacılık faaliyetiyürütmek için dönüştürülmüş olmasındandır. Az sayıdaki bu örneklerin dışında alt kat genel itibariyle servis alanı vazifesi görür.

Yan sofalı ve tek eyvanlı plana sahip konutlarda odalar evin sokağa bakan cephesinin köşelerine, sofa ise arka cepheye yerleştirilmiştir (Çizim 3). İki odanın arasında ise yine ön cepheye bakan bir eyvan bulunmaktadır. Bu eyvan zemin katta kapı ve giriş eyvanı olarak kullanılmaktadır. Girişin karşısında yer alan merdiven üst kat sofasına çıkmakta, yani merdiven kovası arka cepheye yaslanmış durumdadır. Üst katta arka cephe bol pencerelerle sofayı aydınlatmaktadır. Üst kat sofası böceklik olarak kullanıldığı için tavan kaplaması yoktur. Çatının ahşap kirişleri böcek yatakları asmak ve ortamın havalandırılması için açıkta bırakılmıştır. Ayrıca birinci ve ikinci grup böcekliklerde olduğu gibi, bu mekan kozacılık amaçlı kullanımı dışında, mevsime göre yazlık mekan, kurutmalık, kışlık elma, ayva, armut, ceviz, fındık, mısır vb kurutma ve depolama yeri olarak da kullanılmaktadır (Resim 12).

Her işte olduğu gibi İpek böceği yetiştiriciliği ve yetiştirilen kozadan kaliteli ürün alabilmek, tecrübe gerektiren bir durumdur. Böceğin yumurtadan çıkması, larva dönemi ve kozayı oluşturması sırasında, beslenme koşulları ve yaşam ortamının iklimlendirilmesi önemlidir. İpekböceğinin yaşam süresi boyunca, yetişme ortamının değişen ısı ve nem oranlarında muhafaza edilmesi, böcekhanenin uygun konforda inşa edilmesi ile ilişkilidir. Geyve bölgesi bu konuda tecrübeleri ile geleneksel böcekhane mimarisini geliştirmiş bir bölgedir. Osmanlı devletinin ilk yerleşim merkezleri arasında yer alan Geyve'de ipek böceği yetiştiriciliği ve ipeküretimi yüzyıllar boyunca devam etmiş ve Geyve ipeği yerel bir ürün olmanın ötesinde standartları ile başkent (Bursa ve İstanbul) piyasasında ticari bir ürün olarak yerini bulmuştur. Geyve'de böcekçilik Cumhuriyet döneminde de ivme kaybederek önemini sürdürmeye çalışmıştır. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren temel geçim kaynağı olmaktan çıkmıştır. Küçük çaplı lokal birkaç üreticinin direnmesine rağmen, bölgedeki üretim hızla gelişen sentetik liflerden oluşan fabrikasyon üretime yenik düşmüştür. Bu gün bölgedeki böcekhaneler terk edilmiş, çoğu yıkılmış, bu çalışmada örnek olarak belgeleyerek tespit edebildiklerimiz ise yıkılmaya yüz tutmuştur.

Bu çalışmanın amacı, tamamen organik ve yaşam dostu bir ürün olan ipek kozasının sağlıklı koşullarda yetiştirildiği 'böceklik veya böcekhane' mimarisinin Geyve bölgesine özgü özelliklerini ortaya koymaktır. Plan özellikleri, malzeme ve teknikleri ile belgelenen bu mekanlar 'İpek Kozacılığı'nın yeniden canlandırılmasında örnek alınacak veya 'İpek üretimi' geçmişini gelecek kuşaklara belgeleyebileceğimiz taşınmaz kültür varlıklarıdır.

a-tülin ipeki_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:27 Page 7

Resim 3. Bahçe içinde müstakil böceklik

a-tülin ipeki_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:27 Page 8

Resim 5. Konuta+ böceklik

a-tülin ipeki_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:27 Page 9

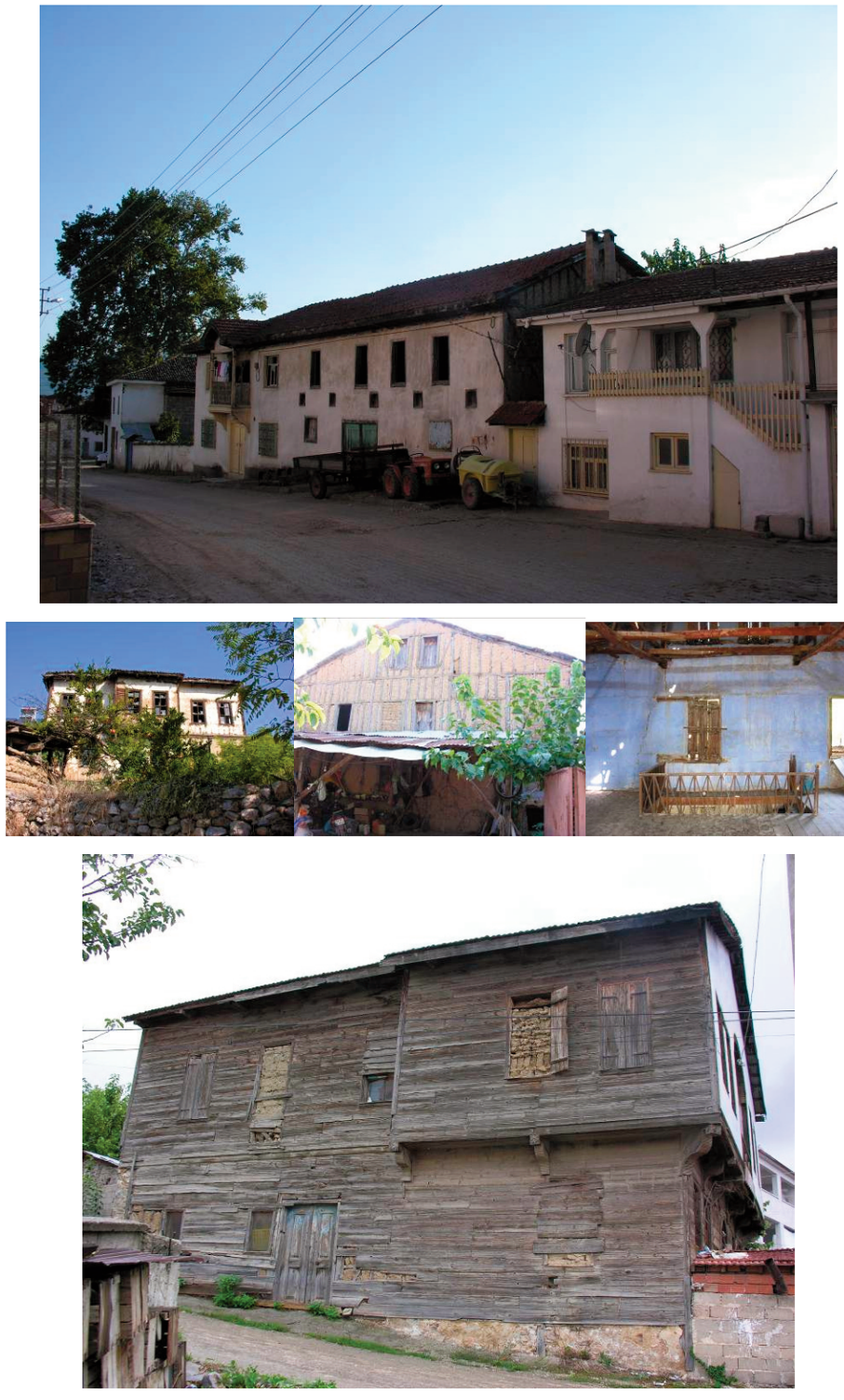

Resim 8. Eşme köyü konut+böceklik

a-tülin ipeki_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:27 Page 10

Resim 11. Böcekliklerde duvar örme tekniği

a-tülin ipeki_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:27 Page 11

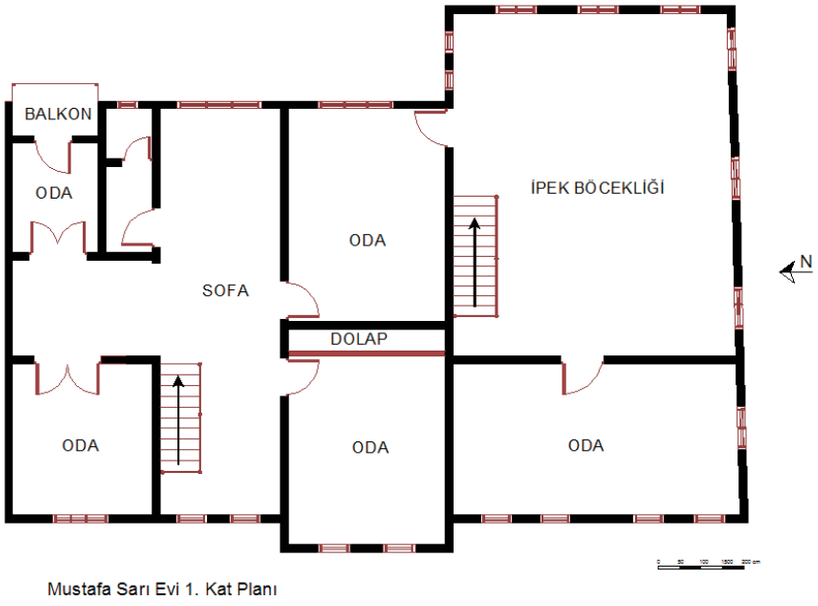

Çizim 1. Geyve merkez, konut +böceklik planı

a-tülin ipeki_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:27 Page 12

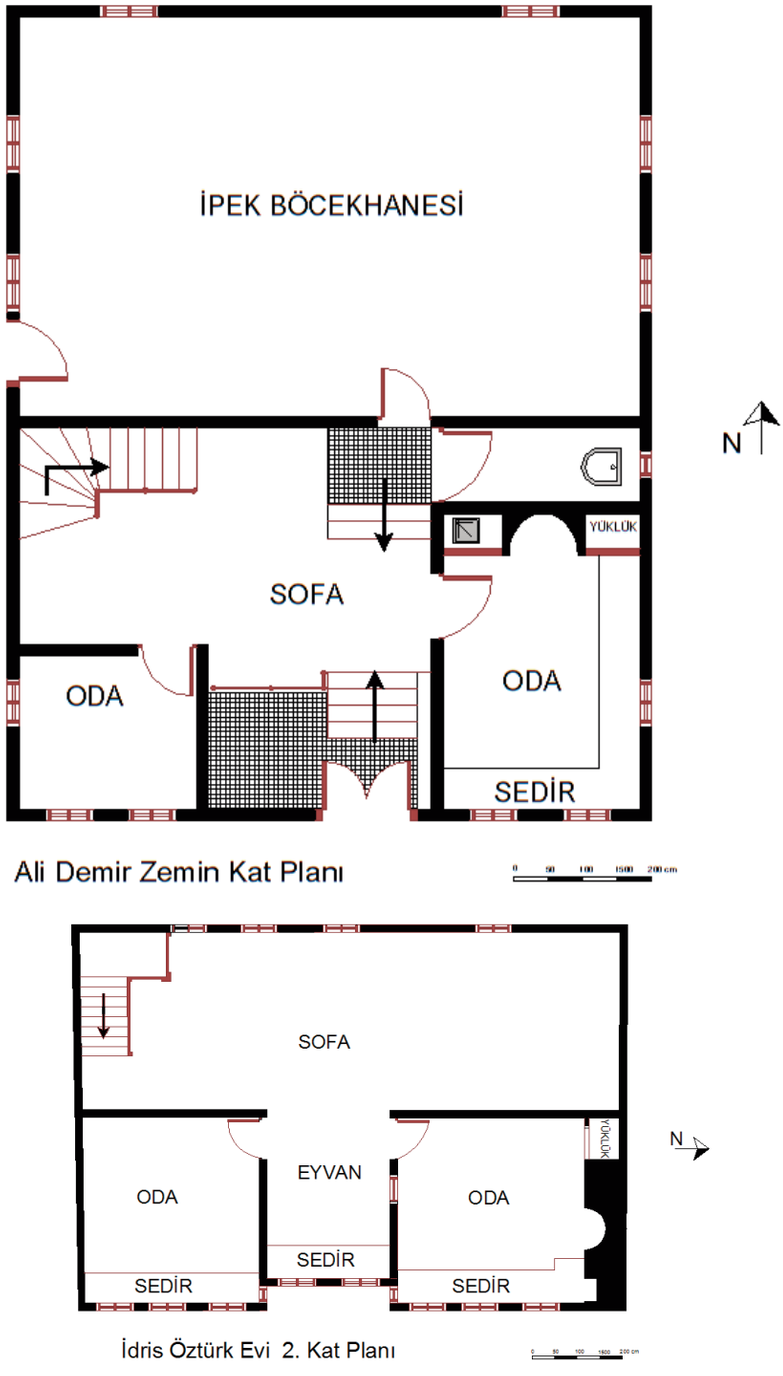

Çizim 3. Bayat köyü ev planı, böceklik olarak kullanılan sofa ve eyvan

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

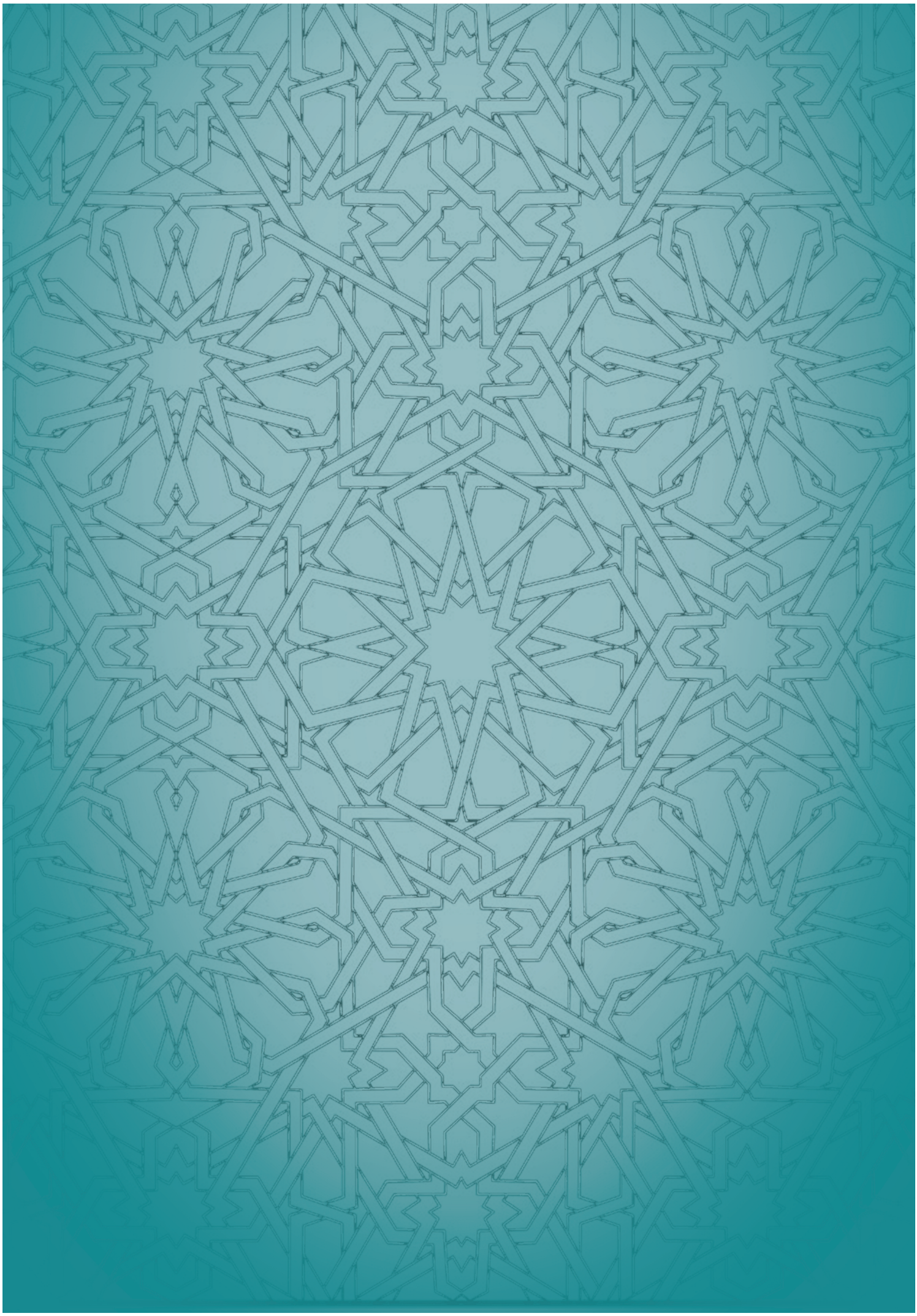

a-osman_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:36 Page 2

İstanbul'un Tarihi Kimliğine Yazılı Kocaeli'nin Antik Dekoratif Taşları: Hereke Pudingi ve Kutluca Kireçtaşı

O. Serkan ANGI*
Yılmaz MAHMUTOĞLU**

Giriş

Uygarlık tarihinde önemli bir yere sahip olan İstanbul'un tarihi kimliğini, anıtsal yapılarında kullanılan doğal taşlar oluşturmaktadır. Özellikle, antik kent merkezi olarak bilinen "Tarihi Yarımada" bölgesini süsleyen önemli anıtsal yapılar adeta farklı doğal taşlardan oluşturulan bir "müze" görünümündedir. Burada bulunan başlıca; Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarının simgesi sayılabilecek saray, kilise, cami, sur, külliye, türbe vb. birçok yapıda, tarihsel dönemler boyunca Kocaeli bölgesinden sağlanan "Hereke Pudingi" ve "Kutluca Kireçtaşı (Gebze Rudistli Kireçtaşı)" genellikle mimari bezeme elemanı olarak yoğun bir şekilde kullanılmıştır. İstanbul'daki önemli kültürel miras yapılarında kullanılarak onların, sahip oldukları göz alıcı renkleri ve desenleri ile estetik değerlerini artıran Kocaeli'nin antik dönemlerden bu yana çok önemli kültürel ve tarihi bir değere sahip bu dekoratif taşlarının, sadece Kocaeli'nin civarında ve İstanbul'da değil, özellikle Roma ve Bizans döneminde, İtalya başta olmak üzere, Dünya'nın birçok ülkesinde bulunan önemli anıtsal yapılarda da kullanıldığı bilinmektedir.

İstanbul'daki önemli anıtsal yapıların birçok kârgir mimari yapı elemanında zamanla, özellikle atmosferik etkiler sonucu ortaya çıkan "taş hastalıkları" ve buna bağlı oluşan yıpranma ve tahribatlar, bugün bu yapıların bir çoğunda restorasyon çalışmalarını zorunlu hale getirmiştir. Son on yıl içerisinde, bu yapıların birçoğu restore edilmiş, bazıları için ise çalışmalar günümüzde halen devam etmektedir. Öte yandan, kültürel miras niteliğindeki anıtsal yapıların mimari ve estetik değerlerinin korunması amacıyla yapılması önem arz eden bu restorasyon çalışmalarında, yapıların "özgün" malzemesi olan "orijinal" doğal taşlara ve bu doğal taşların sağlanabileceği potansiyel kaynaklarına günümüzde önemli derecede ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu bildiride, Kocaeli Yarımadası'nda, Körfez ilçesine bağlı Hereke ve Kutluca yerleşkelerinin civarında yer alan ve İstanbul'daki tarihi yapıların restorasyonlarında kullanılması amacıyla Hereke Pudingi ve Kutluca Kireçtaşı elde edilebilecek potansiyel kaynak alanları araştırılmıştır. Çalışma kapsamında, bölgede bulunan antik ocak yerleri ile orijinal taş sağlanabilecek lokasyonlar saptanmış ve belirli noktalardan alınan temsili doğal taş örnekleri üzerinde yapılan ilgili laboratuvar deneyleri ile malzeme özellikleri belirlenmiştir.

Sonuç olarak, her iki doğal taşın belirlenen potansiyel kaynak alanlarından temin edilebilecek orijinal taşların, İstanbul'daki tarihi yapıların restorasyon çalışmalarında kullanılabileceği anlaşılmıştır.

İnceleme Alanının Tanıtımı ve Kocaeli'nin Antik Dekoratif

Taşlarının Kullanıldıkları Yerler

Antik çağda, "Bithynia" ismiyle bilinen bölgenin sınırları içinde kalan ve İstanbul'dan önce Doğu

* Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Maden Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Ayazağa Yerleşkesi, 34469, Maslak-Sarıyer/İSTANBUL, angio@itu.edu.tr
** Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Maden Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Ayazağa Yerleşkesi, 34469, Maslak-Sarıyer/İSTANBUL, yilmazm@itu.edu.tr

a-osman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:12 Page 3

Roma (Bizans) İmparatorluğu'na başkentlik yapmış olan Kocaeli (İzmit/Nicomedia) şehri, aynı zamanda o çağlarda, bulunduğu coğrafi konumundan dolayı önemli bir liman ve ticaret merkezi, günümüzde ise önemli bir sanayi bölgesi olarak bilinmektedir. Kocaeli ili, merkez ilçesi olan İzmit başta olmak üzere, Gebze, Körfez, Derince, Kandıra, Gölcük ve Karamürsel ilçelerinden oluşmaktadır.

İnceleme alanı, Kocaeli ili, İzmit Körfezi'nin kuzeyinde, Körfez ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Bölge kuzeyde Şile, batıda Gebze, doğuda Derince ilçelerine komşudur. Ortalama yüksekliği 200 metreyi geçmeyen Kocaeli platosunu oluşturan yükseltiler İzmit'ten, Kocaeli Yarımadası'nın batısına doğru uzanır. Genellikle bodur bitkilerle kaplı arazi çoğunlukla kuzey güney yönünde gelişmiş drenaj hatlarına sahiptir.

İstanbul başta olmak üzere, Kocaeli ve civarındaki birçok tarihi ve kültürel yapılar ile anıtlarda (Kutluca Roma Köprüsü, Kaiser Wilhelm Köşkü, Hereke Dokuma Fabrikası, Gebze-TÜBİTAK bahçesinde bulunan Kartacalı Hannibal Heykeli vb) kullanılan, Hereke Pudingi ve Kutluca Kireçtaşı olarak bilinen antik doğal taş kaynaklarının geçmiş dönemlerde bu bölgeden sağlandığı bilinmektedir (Şekil 1, 2, 3 ve 4). Kocaeli ilinin, Bizans İmparatorluğu'na başkentlik yaptığı zamanlarda, bölgeden çıkarılan bu doğal taşlar, o dönemde bölgede inşa edilen birçok yapıda dekoratif malzeme olarak kullanılmıştır. Bu yapıların harabelerinden sağlanan birçok doğal taş türü ile beraber, bölgede işletilen antik taş ocaklarından çıkarılan Hereke Pudingi ve Kutluca Kireçtaşı, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde inşa edilmiş olan İstanbul' ve başta İtalya olmak üzere, Yunanistan, Mısır, Tunus, İsrail ve İspanya'daki tarihi yapılarda çoğunlukla "devşirme" malzeme olarak kullanılmıştır (Gnoli, 1988; Erguvanlı vd, 1989a; Lazzarini, 2004); (Şekil 5 ve 6). Günümüzde ise bölgede, bu doğal taşlara ait faal olarak işletilen herhangi bir taş ocağı bulunmamaktadır. Ayrıca yöreden çıkarılan Karamürsel-Dereköy Od (Volkanik Tüf) ve Kandıra-Kefken (Karbonat Çimentolu Kumtaşı) taşlarının antik dönemden günümüze kadar "yapı taşı" olarak kullanıldığı da bilinmektedir.

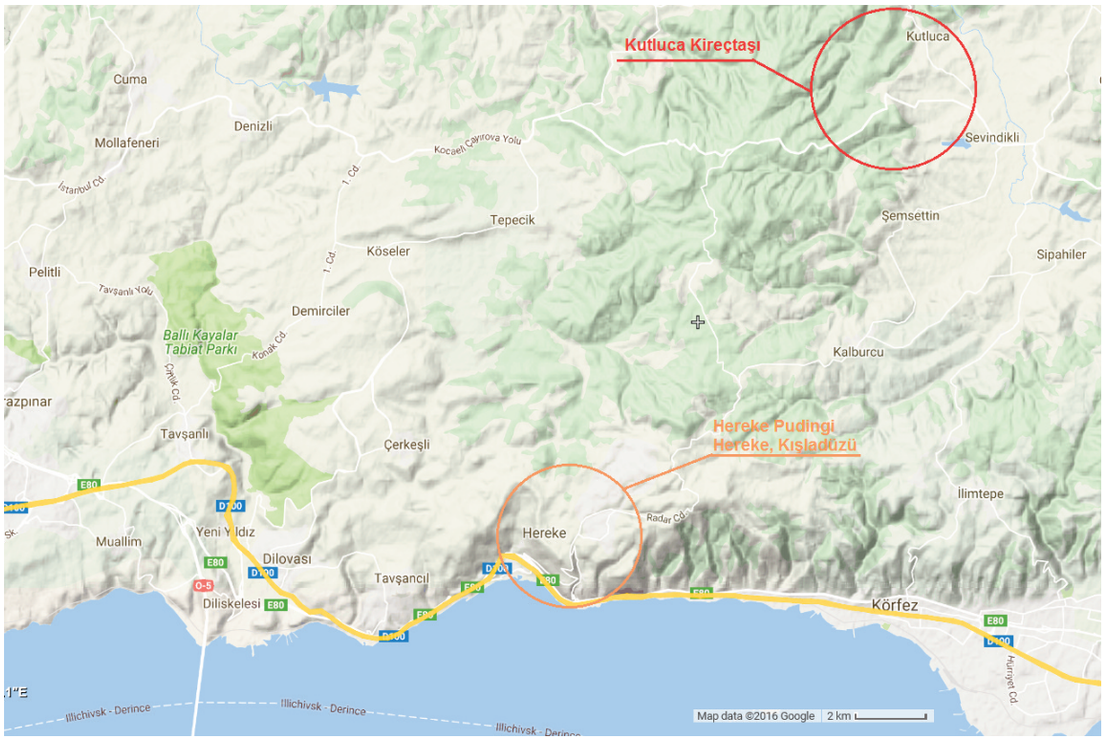

Şekil 1. Hereke Pudingi ve Kutluca Kireçtaşı'nın potansiyel kaynak alanlarının konumları.

İstanbul'daki tarihi yapıların iç ve dış mekânlarında süsleme amacıyla değişik kökenli doğal taşlar kullanılmıştır. Kentin tarihi kimliğini oluşturan saray, kilise, cami, sur, külliye, türbe vb. birçok yapıda başta Bakırköy Küfeki Taşı ve Marmara Adası Mermeri olmak üzere, Hereke Pudingi ve Kutluca Kireçtaşı (Gebze Taşı; Erguvanlı,1949, Marmor Triponticum; Lazzarini, 2004)) genellikle bezeme (kaplama-döşeme) ve taşıyıcı yapı elemanı (sütun-kemer taşı, söve ve beden taşı) yaygın

a-osman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:12 Page 4

olarak kullanılmıştır (Angı vd., 2012; Mahmutoğlu, 2014). Topkapı Sarayı, İstanbul Arkeoloji Müzesi, Ayasofya Müzesi, Alman Çeşmesi, Sultanahmet Camii, Yeni Camii, Beyazıt Camii, Şehzade Camii, Hırka-i Şerif Camii ve Kariye Müzesi bu iki taşın kullanıldığı önemli yapılar arasındadır (Şekil 7 ve 8). Ayrıca, Sirkeci Büyük Postane, Haydarpaşa Lisesi ve Tren Garı, Erenköy ve Pendik İstasyon Camiileri, Baltalimanı Hastahanesi, Cerrahpaşa Hastahanesi, Şişli Etfal Hastahanesi bahçesindeki II. Abdülhamid tarafından yaptırılan Saat Kulesi, Beşiktaş Eski Deniz Müzesi ile İTÜ'ye ait Gümüşsuyu, Taşkışla ve Maçka kampüs binalarında vb. birçok yapıda da bu doğal taşların kullanıldığı bilinmektedir (Şekil 9 ve 10); (Sayar ve Erguvanlı, 1955). İstanbul ve Kocaeli'nin yanı sıra, Hereke Pudingi ve Kutluca Kireçtaşı'nın yaygın olarak kullanıldığı bir diğer önemli ilimiz Başkent Ankara'dır. Bu doğal taşlar, özellikle Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde inşa edilen yapılarda (TBMM Binası, Eski Tren Garı, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, PTT Pul Müzesi vb.) kullanılmışlardır (Şekil 11).

Şekil 2. İnceleme alanında Roma dönemine ait Kutluca Kireçtaşı'ndan yapılmış lahit (a; Erguvanlı vd., 1989b) ve Kutluca Köprüsü (b).

Şekil 3. Hereke'deki Kaiser Wilhelm Köşkü'nün bahçe duvarlarında kullanılan Hereke Pudingleri.

a-osman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:12 Page 5

Şekil 4. Gebze-TÜBİTAK bahçesindeki Hereke Pudingi blok taş içine yerleştirilmiş Kartacalı Hannibal Heykeli.

Şekil 5. İtalya-Venedik'teki San Marco Kilisesi'nin giriş kapısı kemerlerinde kullanılan Hereke Pudingi ve Kutluca Kireçtaşı.

a-osman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:12 Page 6

Şekil 6. Tunus Zeytun Camii'nin içindeki sütunlarda kullanılmış Kutluca Kireçtaşı.

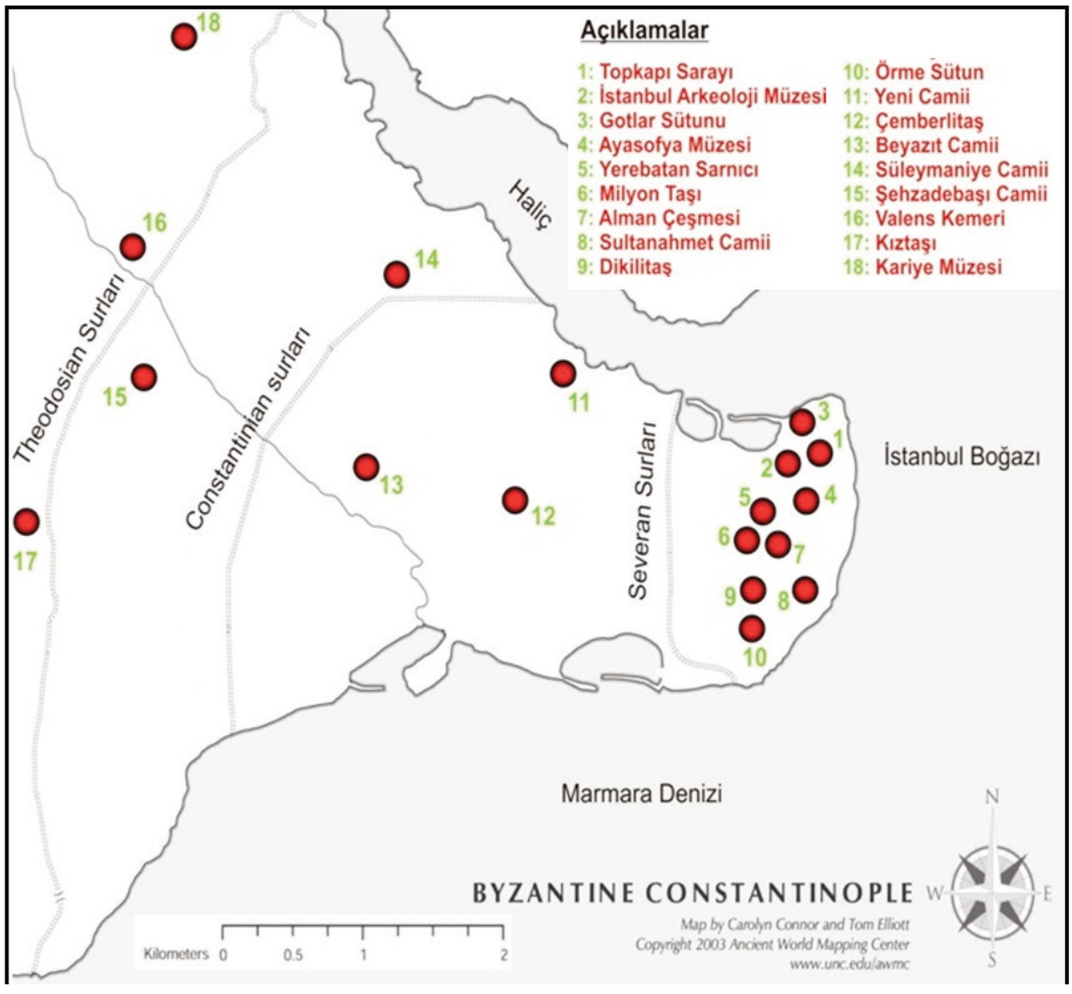

Şekil 7. İstanbul Tarihi Yarımada'daki doğal taş kullanılan önemli tarihi ve kültürel yapılar ile anıtlar (Angı, 2010a); (1, 2, 4, 7, 8, 11,13, 14, 15 ve 18 numaralı olanlarda Hereke Pudingi ve Kutluca Kireçtaşı kullanılmıştır).

a-osman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:12 Page 7

Şekil 8. Kutluca Kireçtaşı ve Hereke Pudingi'nin tarihi yapılarda kullanımı ve korunmuşluk durumları. Kanuni Sultan Süleyman Türbesi Giriş Kemeri-Süleymaniye Camii (a), Yeni Camii Avlu Revak Sütunu (b), Beyazıt Cami Avlusu Yer Döşemesi (c), Topkapı Sarayı Harem Bölümü Revak Sütunu (d); (Angı, 2010a; 2010b).

Şekil 9. İstanbul Erenköy İstasyon (Zihni Paşa) Camii'nin beden duvarlarından kullanılmış olan Hereke Pudingleri.

a-osman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:12 Page 8

Şekil 10. İstanbul Sirkeci Büyük Postane Binası'nın duvarlarında kullanılmış olan Hereke Pudingi ve Kutluca Kireçtaşı.

Şekil 11. Ankara Eski Tren Garı girişindeki sütunlarda kullanılmış olan Hereke Pudingleri.

Arazi Çalışmaları

İnceleme Alanının Jeolojisi

Kocaeli Yarımadası jeolojik olarak, Paleozoyik, Permo-Triyas, Geç Kretase-Orta Eosen, Geç Oligosen-Erken Miyosen, Pliyosen ve Kuvaterner yaşlı çökel kayalar ile Permiyen, Permo-Triyas ve

a-osman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:12 Page 9

Geç Kretase yaşlı magmatik kayalardan oluşur. Paleozoyik yaşlı birimleri, transgresif aşmalı olarak Permo-Triyas yaşlı kayaçlar örter. Bu yaş aralığındaki birimler de Paleozoyik yaşlı birimler gibi birbirinden kısmen farklı üç istif hâlinde bulunur. Bu istiflerden birincisi ve en yaygın olanı (Kocaeli Triyas İstifi), en altta çakıltaşı, kumtaşı ve çamurtaşı-şeylden oluşan akarsu çökelleri ile başlar. Bu çökellerin üzerine, kıyı-sığ denizel kumtaşları gelir. Tümüyle şelf çökellerinden oluşan denizel istif, üste doğru silttaşı, şeyl, killi kireçtaşı, dolomit ve dolomitik kireçtaşından, yumrulu killi kireçtaşı ve silttaşı-şeyl ardalanması ile ammonitiko-rosso fasiyesindeki yumrulu kireçtaşlarından, kumtaşı arakatkılı marnlardan, kumtaşı-şeyl ardalanmasından ve bu birimin yanal eşdeğeri olan kırıntılı kireçtaşı-çakıltaşından (Çerkeşli Formasyonu-Noriyen) oluşur. Paleozoyik ve Permo-Triyas yaşlı birimler üzerinde transgresif aşmalı olarak Geç Kretase-Orta Eosen yaşlı çökeller yer alır. Bu istif, altta karasal-sığ denizel çakıltaşı, kumtaşı (Teksen formasyonu; Santoniyen-Kampaniyen), konglomera (Hereke Formasyonu; geç Kampaniyen-erken Maastrihtiyen) ve biyoklastik kireçtaşlarıyla (Kutluca Formasyonu; geç Kampaniyen-erken Maastrihtiyen) başlar (Altınlı, 1968; Abdülselamoğlu, 1977). Hereke Pudingi ve Kutluca Kireçtaşı olarak adlandırılan yapı ve kaplama taşlarının kaynağını bu iki formasyon oluşturmaktadır.

Kutluca Formasyonu

Biyoklastik kireçtaşı, kumlu ve çakıllı kireçtaşlarından oluşan birim "Kutluca Formasyonu" olarak adlanmıştır. "Kutluca" adı ilk kez Altınlı (1968) tarafından kalın tabakalı biyostromal kireçtaşları (mikritli biyoklastitler) için Hereke çakıltaşı kapsamında ''Kutluca kireçtaşı üyesi" olarak kullanılmıştır. Birim adını Kutluca Köyü'nden almaktadır. Arazi çalışmaları sırasında Kutluca Köyü, Kıyırlı Mahallesi ve Sevindikli Göleti memba tarafındaki tepelik oluşturan bölgede uzanıma sahip alan içerisinde antik ve güncel işletme izleri olan ve pasa yığınlarına sahip ocaklar bulunmaktadır (Şekil 12). Formasyon genelde açık gri, bej ve pembe renkli, ince-kalın tabakalı, biyoklastik kireçtaşlarından oluşur. Yer yer koyu gri renkli, orta-kalın tabakalı, kumlu kireçtaşı karakterindedir. Tabanında bazen çakıltaşı, bazen de çakıllı, Hippurites'li, yumrulu, biyostromal özellikli kireçtaşları içerir. Bazı kesimleri koyu ve çok açık pembe renkli olup, yığışım halinde Rudist'lerden oluşur. Bunlarla birlikte girift olarak bulunan kırmızı renkli kuvars çakıllı çamurtaşları Neojen çökelleriyle benzerlik gösterir. Paleozoyik ve Triyas yaşlı birimler üzerinde transgresif aşmalı olarak açısal uyumsuzlukla yer alan birim, yanal yönde Hereke ve Teksen formasyonları ile giriktir (iç içe geçişli). Üstte Akveren Formasyonu ile geçişlidir. Hereke Formasyonu gibi, Akveren Formasyonu'nun olduğu istiflerde ve onun altında gözlenir. Kalınlığı 0-70 m arasında değişen birimde önemli bir yanal değişim gözlenmez (Erguvanlı 1949; Altınlı, 1968).

Hereke Formasyonu

Birim adını Hereke İlçesi'nden alır. Genelde %90-95 oranında kireçtaşı ile dolomit çakıllarından ve karbonat çimentosundan oluşan çakıllı kireçtaşı ve/veya karbonat çimentolu çakıltaşı karakterindedir. Bu özelliği ile birim "karbonatlı çakıltaşı" olarak tanımlanabilir. Açık gri, beyaz, bej, yersel olarak pembe renkli, orta-kalın ve az belirgin tabakalı olan birimde çakıllar genellikle tabanda bulunan Triyas yaşlı kireçtaşlarından ve dolomitlerden türemiştir. Ancak yarı plastik-az pekişmiş halde iken taşınmış kendinden türeme kireçtaşı çakıllarını (intraklast) da içerir. Karadan türeme taneler kuvars-kuvarsitten oluşur. Kireçtaşı çakılları oldukça iyi yuvarlaklaşmıştır. Bazı düzeyleri tümüyle çakıltaşı, bazı düzeyleri çakıllı kireçtaşı, bazı düzeyleri seyrek çakıllı kireçtaşı veya kireçtaşı bileşimindedir. Çakıltaşından oluşan kesimlerinde tabakalanma belirsizdir. Genelde kötü boylanmalı olan birimde tane boyu alttan üste doğru küçülür. Uzaktan Kutluca Formasyonu ile ayrılmayacak derecede benzerlik gösteren birimin az çakıllı ve söz konusu kireçtaşı ile olan geçiş kesimlerinde Rudist'ler gözlenir. Birimin yaşı Kutluca Formasyonu ile yanal yönde geçişli olduğundan, geç Kampaniyen-erken Maastrihtiyen (Üst Kretase) olarak kabul edilmiştir. Formasyon sığ denizel çökellerle temsil edilmektedir (Erguvanlı 1949; Altınlı, 1968).

Arazi çalışmaları sırasında Çerkeşli ve Köseler köyleri arasında, Yukarı Hereke-Kışladüzü mevkiinde ve TEM Otoyolunun Hereke'de büklüm yaptığı vadi yamaçlarında yayılım gösterdiği saptanmıştır. Şekil 12 de verilen haritalarda uygun nitelikteki Kutluca Kireçtası ve Hereke Pudingi'nin sağlanabileceği alanlar sırasıyla RK1, RK2, RK3 ve HP kodlarıyla belirtilmiştir. RK1, RK2 ve RK3 ocaklarına eski İstanbul-İzmit yolu (Kocaeli-Çayırova yolu) veya Hereke-Şile arasındaki Radar yolu (Radar Caddesi), Kışladüzü mevkiindeki ocağa İstanbul- İzmit arasındaki E5 ve E80 Otoyolları üzerinden rahatlıkla ulaşılabilmektedir

a-osman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:12 Page 10

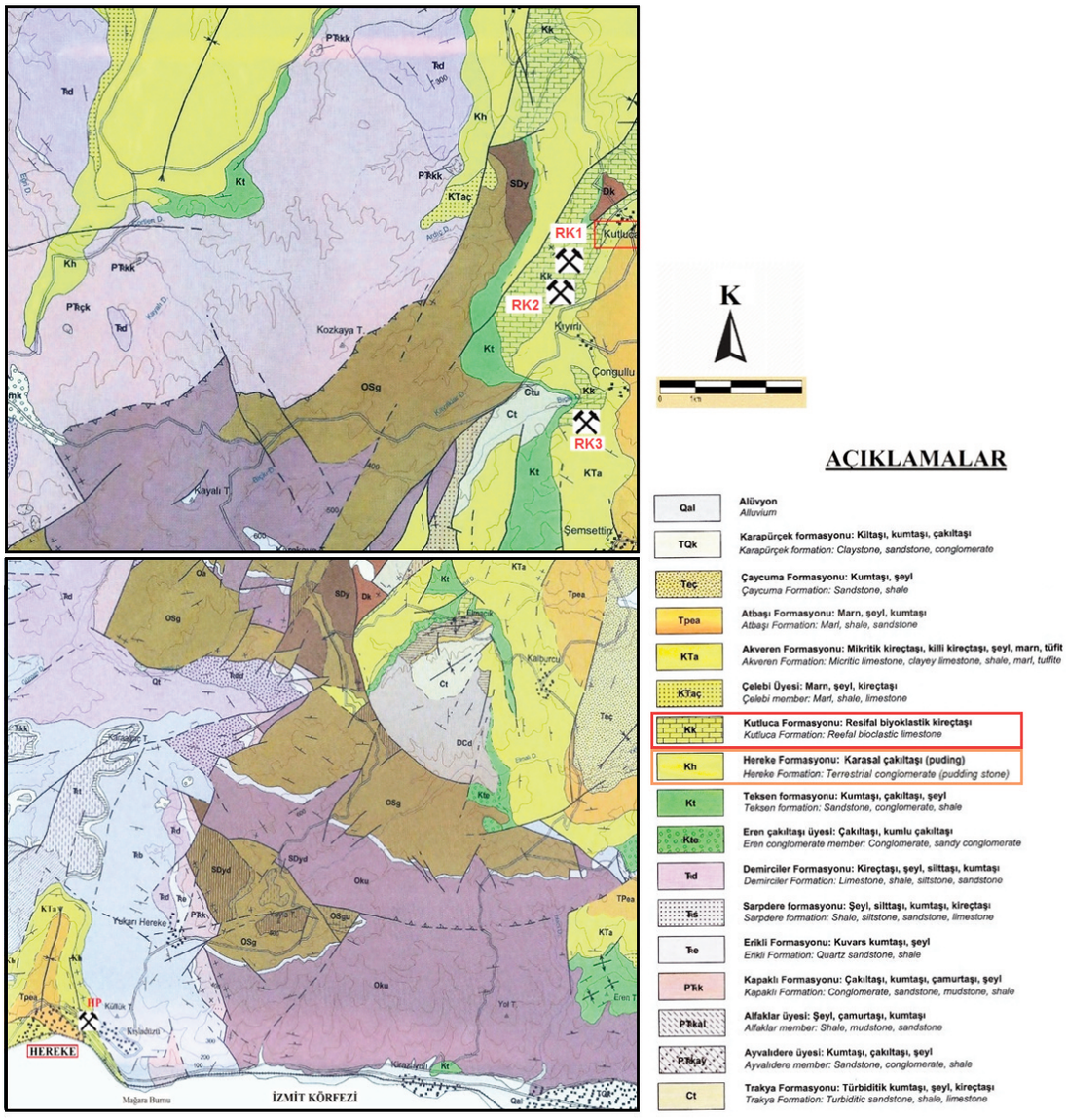

Şekil 12. Kutluca ve Hereke formasyonlarının yayılım gösterdiği alanlar ve çalışma sırasında belirlenen üretim yapmaya uygun potansiyel taş ocakları (RK1, RK2 ve RK3; Kutluca Kireçtaşı, HP; Hereke Puding'i içerisinde açılmış eski ocak yerleri); (Gedik vd., 2005; 1:50.000 ölçekli MTA Türkiye Jeoloji Haritası'ndan düzenlenmiştir).

Kutluca Kireçtaşı Ocakları

Şekil 12 de RK1 koduyla gösterilen ocak Kutluca Köyü güney batısında, köye çok yakın Köprücek mevkii adı verilen bölgede yer almaktadır. Yerleşim alanına uzak, küçük bir vadinin sol yamacında bulunan ocakta yakın geçmişte üretim yapılmıştır. Kayacın esas iskeletini farklı büyüklüklerdeki Rudist fosili kavkıları/kavkı kırıntıları oluşturur. Taneler arasını bağlayan karbonat çimentosu demir oksit içermektedir. Bu nedenle kayaç kırmızımsı, kızıl ve koyu kızıl kahverengi görünümdedir (Şekil 13).

a-osman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:12 Page 11

Şekil 13. Köprücek mevkiinde bulunan Kutluca Kireçtaşı ocağı (Şekil 12 deki RK1 kodlu ocak). Sağda ocak aynasındaki güncel üretim izi ve ocaktan alınan numunenin parlatılmış örneği.

RK2 kodlu ocak eski İstanbul-Kutluca yolunun kuzeyinde, yola çok yakın mesafede Kutluca Köyü Kurtkaya mevkiinde yer almaktadır (Şekil 14). RK1 kodlu ocağa yaklaşık 100 m mesafede ve Kutluca Kireçtaşı'nın farklı düzeyinde açılmıştır. Yaklaşık 10 m yüksekliğe sahip ocak aynasına sahip ocağa ulaşım yolu bulunmaktadır. Açık bej renkte, yer yer masif yapıdaki kireçtaşı yoğun miktarda Rudist ve Hippurites fosili içermektedir. Ocak aynasında, çoğunlukla açık ve koyu bej renkli kalın tabakalı kireçtaşları görülmektedir. Yerleşime uzak mesafede bulunan RK2 kodlu ocakta günümüzde üretim yapmaya uygun ayna bulunmaktadır (Şekil 14).

Bölgedeki en büyük antik ocak (RK3) Kıyırlı Mahallesi'nin güney batısında, Sevindikli Göleti'nin membasındaki vadinin sağ sahilinde bulunmaktadır. Ocağa ait antik yol kullanılarak, ocağa günümüzde de kolayca ulaşılabilmektedir. Yamacın tepeye erişen kesiminde bulunan ocak çukurunun büyüklüğü ve yamaçta biriktirilen güncel ve antik pasa yığınının fazlalığı, farklı dönemlerde ocakta üretim yapıldığına işaret etmektedir (Şekil 15). Yerel halktan edinilen bilgilerden ve ocak aynasındaki gözlemlerden yakın geçmişte ocağın faal olduğu anlaşılmıştır. Kutluca Köyü'nün güneybatısında yer alan ocak etrafında işletilmenin etkileyeceği yerleşim alanı bulunmamaktadır. Ocak, Sevindikli Göleti'ne uzak mesafede yer alır. Ocak aynasında yer yer masif ve kalın tabakalı, bol fosilli, farklı desen ve renkte kireçtaşı tabakaları bulunmaktadır.

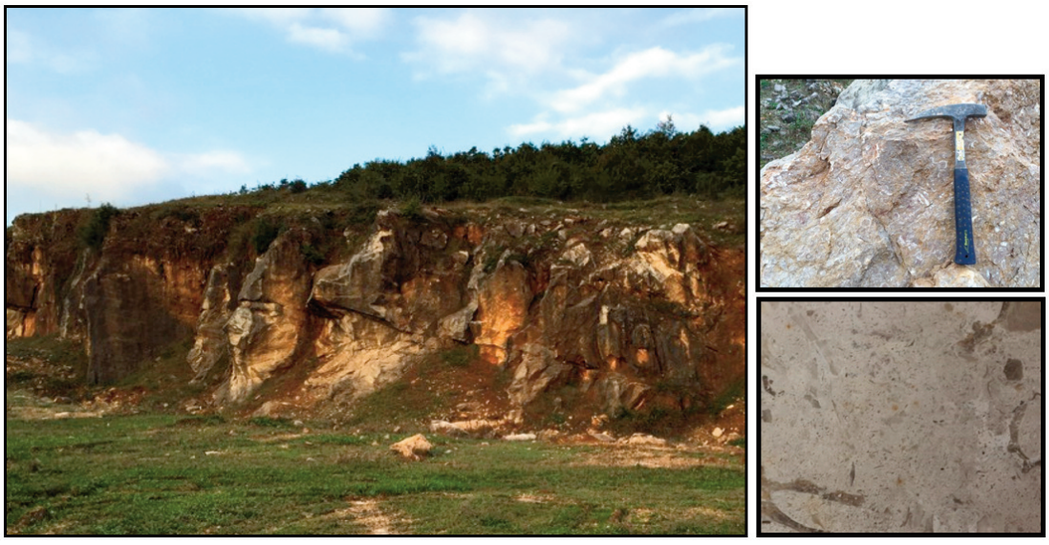

Şekil 14. Kurtkaya mevkiinde bulunan Kutluca Kireçtaşı ocağı (Şekil 12 deki RK2 kodlu ocak). Sağda ocak aynasından alınan bloğun görünümü ve plakanın parlatılmış örneği.

a-osman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:12 Page 12

Şekil 15. Kıyırlı Mahallesi güney batısında Sevindikli Göleti memba tarafında bulunan Kutluca Kireçtaşı ocağı (Şekil 12 deki RK3 kodlu ocak). Sağda ocak aynasından alınan bloğun görünümü ve plakanın parlatılmış örneği.

Hereke Pudingi Ocağı

Şekil 12 de verilen harita üzerinde konumu "HP" koduyla belirtilen Hereke-Kışladüzü Mahallesi'ne komşu vadinin sol yamacında bulunmaktadır. Mevcut ocak yerleşim alanına yakın mesafededir. Ancak ocağın devamında bulunan ve kuzeye uzanan vadinin her iki yamacında geniş alanlarda ocakta üretilen aynı türdeki taş izlenmektedir. Renk ve desen açısından tarihi ve kültürel birçok yapıda kullanılan taşla bire bir benzerlik göstermektedir (Şekil 16). Antik ocaklar kıyıya yakın ve günümüzde TEM otoyolunun geçtiği bölgenin altında bulunmaktadır. Bu ocaklardan antik dönemlerde üretilen blokların Hereke Limanı'na kolayca taşınıp, deniz yolu ile başta İtalya (San Marco Kilisesi-Venedik) olmak üzere dünyanın birçok ülkesine nakledildiği ve kullanıldığı bilinmektedir (Lazzarini, 2004).

Şekil 16. Yukarı Hereke Mevkii, Kışladüzü Mahallesi kuzeybatı-batısındaki vadi yamacını oluşturan Hereke Formasyonu ve bu sahada açılan Hereke Pudingi ocağı (Şekil 12 deki HP kodlu ocak). Sağda ocak aynasından alınan bloğun görünümü ve plakanın parlatılmış örneği.

a-osman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:12 Page 13

Tarihi yapılarda kullanılan ve atmosferik koşullarının etkilerine karşı farklı davranan tane ile çimento arasındaki bağın zayıflaması ve kopması sonucunda mevcut yapılarda kullanılan bu türdeki elemanların yenilenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu tür restorasyon çalışmaları İstanbul'da son on yıldan beri sürdürülmekte, "orijinal" taş yerine "taklit" malzeme kullanılmaktadır. Renk ve görünüm açısından kıyaslanamayacak nitelikteki "yapay" malzemelerin mimaride aranan görsel ve işlevsel özellikte olmadıkları yapılan uygulamalardan anlaşılmaktadır. İnceleme alanında bulunan ve yukarıda tanıtılan sahalar çalışmaya konu orijinal taşlar için "potansiyel" alanlar olarak değerlendirilmiştir.

Laboratuar Çalışmaları

Yapı ve kaplama taşlarında aranan standart özelliklerin belirlenmesi amacıyla, yukarıda detaylı olarak açıklanan ocaklardan alınan örnekler üzerinde laboratuvarda; petrografik analiz ve fiziko-mekanik deneyler yapılmıştır. Deneyler, her ocağı temsil eden bloklar kullanılarak hazırlanan 5'er adet numune üzerinde iki aşamada tekrarlanmıştır (Şekil 17).

Birinci aşamada sırasıyla petrografik tanımlama yapılmış, donma-çözünme işlemine tabi tutulmamış numunelerin fiziksel ve mekanik özellikleri belirlenmiştir.

İkinci aşamada ise donma-çözünme işlemine tabi tutulan numunelerde ağırlıkça don kaybı, ultrasonik dalga hızları ve don sonrası tek eksenli basınç deneyleri uygulanmıştır (Mahmutoğlu vd. 2015; Özmen, 2016). Bu iki durumda elde edilen sonuçlar karşılaştırılmış ve bildiriye konu olan taş türlerinin atmosferik koşullardan etkilenip etkilenmediği irdelenmiştir.

Petrografik Analizler

Ocaklardan alınan bloklardan hazırlanan parlatılmış plaka ve ince kesitler yardımıyla, incelemeye konu olan taş türlerinin makroskobik ve mikroskobik özellikleri belirlenmiştir. Kutluca Kireçtaşı makroskobik olarak bej, kızıl, kızılımsı kahve renklerinde olup, bol miktarda yuvarlak ve ay şekilli Rudist fosili kavkıları/kavkı kırıntıları ile yassı Hippurites fosilleri içermektedir. İskeleti oluşturan kavkıların, çimento ile arasındaki bağın nispeten zayıf olduğu ve bazı numunelerde kayacın ilksel dokusunda yer yer boşlukların bulunduğu görülmüştür. Taşın rengindeki değişim çimentosundaki demir içeriği ile ilişkilidir. (Şekil 18).

İnce kesitler üzerinde yapılan mikroskobik incelemede, kayacın iskeletini oluşturan fosillerin tamamen kalsitten oluştuğu belirlenmiştir. Doku içerisinde az miktarda kuvars minerali gözlenmektedir. Taneler arasını dolduran ve kuvvetli bağ oluşturan çimento ise mikrit (karbonat çamuru) karakterlidir (Şekil 18).

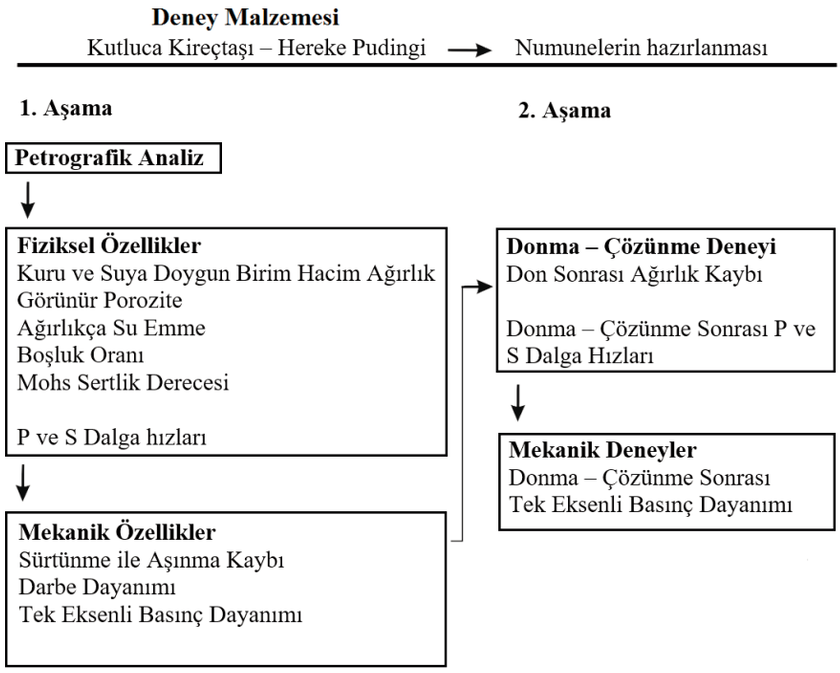

Şekil 17. Çalışma kapsamında yapılan laboratuvar analiz ve deneylerinin akış diyagramı.

a-osman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:12 Page 14

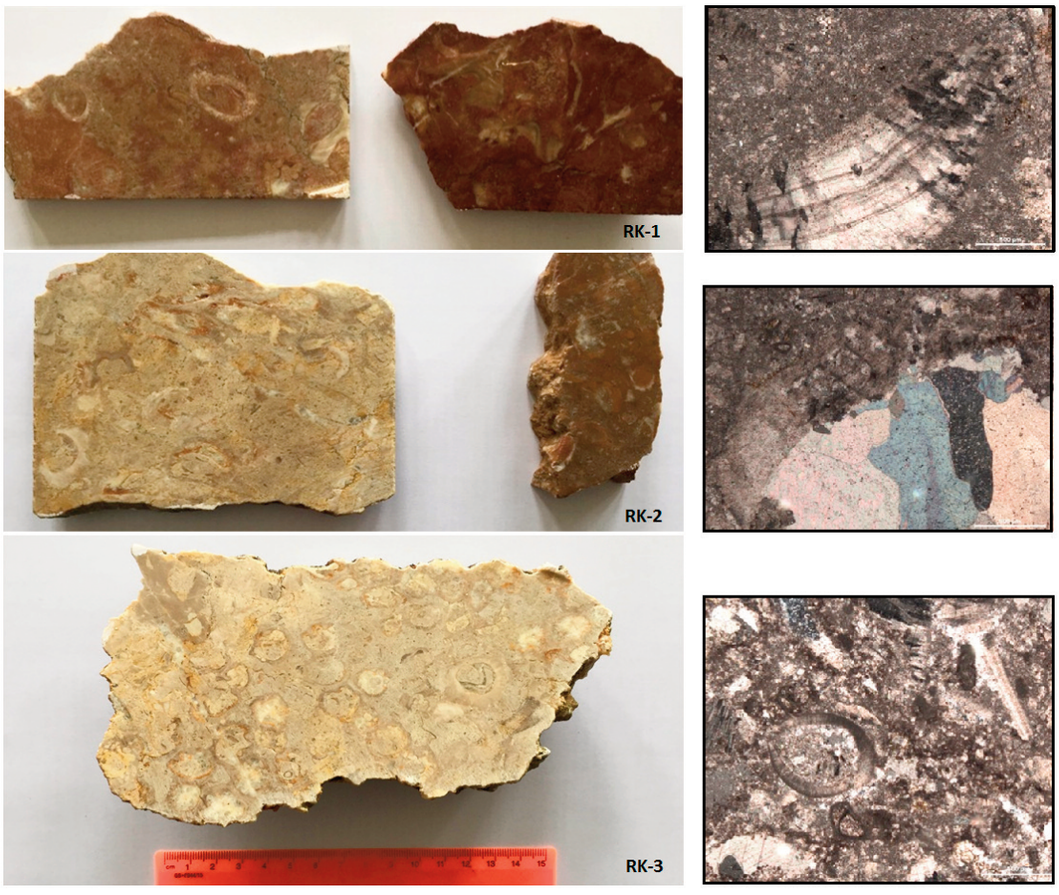

Şekil 18. Gebze Kutluca köyü mevkiinden alınmış Rudistli Kireçtaşı numunelerinin parlatılmış yüzeyleri ve mikroskop altındaki görünümleri.

Kışladüzü Mahallesi mevkiinden (Hereke) alınan Hereke Pudingi örnekleri farklı boyutlarda yer yer iri ve yuvarlak taneler içeren kötü boylanmış konglomeradan oluşmaktadır. Konglomera çakılları tabanda bulunan Triyas yaşlı kireçtaşı ve dolomitten türemiştir. Kayacın çimentosunun tamamını demiroksitli (hematit) karbonat oluşturur. Bu nedenle gri ve bej çakıl taneleri arasındaki bağlayıcının rengi taşın cilalanması durumunda görsel açıdan estetik bir görünüm oluşturmaktadır. Tarihi yapılarda, çoğunlukla kırmızı çimentolu ve ufak çakıllı olanların tercih edildiği bilinmektedir (Şekil 19).

Kayacın ince kesitinde ise iskeleti oluşturan çakılların bazılarında kalsit damarları ve ikincil kalsit büyümeleri (sparit) görülmüştür. Yer yer çimento ile taneler arasındaki bağın çözünmeye bağlı olarak zayıfladığı, dokuda mikro boşlukların oluştuğu saptanmıştır. Çimentoyu oluşturan karbonat çamuru içerisinde düzensiz dağılmış, kum-silt boyutunda kırıntılar bulunmaktadır (Şekil 19).

a-osman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:12 Page 15

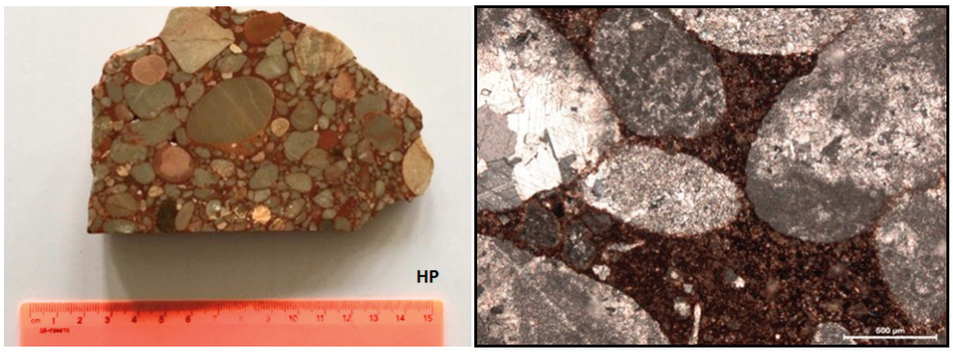

Şekil 19. Kışladüzü mevkiinden alınan Hereke Pudingi numunesinin parlatılmış yüzeyi ve mikroskop altındaki görünümü.

Fiziksel Deneyler

İnceleme alanındaki ocaklardan alınan örneklerin fiziksel özellikleri, TS 699 (2009)'e göre belirlenmiştir. Deneyler, temsili blok örneklerinden hazırlanan 10'ar adet küp numune üzerinde tekrarlanmıştır. Deney programının ilk aşamasında (Şekil 17) yapılan fiziksel deneyler sonucunda elde edilen ortalama kuru (γ_k) ve doygun (γ_d) birim hacim ağırlıkları ve görünür porozite (n_a) ile su emme (w_a) değerleri Tablo 1'de topluca verilmiştir. Bu değerler yapı ve kaplama taşı standartlarında (TS 11137, TS 11143) önerilen sınır değerlerle uyumludur. Her iki taş türünü kalsit ve dolomit minerali oluşturduğundan sertlikleri 3-4 Mohs arasındadır.

Ocak No	γ_k (g/cm^3)	γ_d (g/cm^3)	n_a (%)	w_a (%)
RK1	2.69	2.70	0.58	0.21
RK2	2.62	2.64	2.40	0.92
RK3	2.66	2.67	0.93	0.35
HP	2.71	2.72	0.77	0.28

Tablo 1: Kutluca Kireçtaşı (Rudistli Kireçtaşı) ve Hereke Pudingi'nin fiziksel özellikleri.

Aynı örnekler üzerinde ultrasonik dalga hızı (Vp ve Vs) ölçümleri Puntid marka deney aletine monte edilen 1 ve 250 Mhz frekanslara sahip aktarıcı ve algılayıcı başlıklar yardımıyla yapılmıştır. Birinci aşama sonunda Kutluca Kireçtaşı'nın ortalama P ve S dalgası hızları sırasıyla; Vp=6040 m/s, Vs=5975 m/s, Hereke Pudingi'nin ise Vp=Vs=6300 m/s olarak ölçülmüştür. İkinci aşama sonrası (donma-çözünme sonrasında) Vp ve Vs dalgası hızlarında değişiklik olmamıştır. Bu durum donma-çözünme nedeniyle taşlarda yıpranma olmayacağını gösterir.

Mekanik Deneyler

Fiziksel deneylerde kullanılan numuneler daha sonra mekanik özelliklerin belirlenmesi amacıyla aynı standartta (TS 699; 2009) öngörülen koşullarda deneye tabi tutulmuştur.

Deney programının birinci ve ikinci aşamasında (Şekil 17) yapılan mekanik deneyler sonucunda elde edilen ortalama darbe, aşınma, don öncesi ve don sonrası tek eksenli basınç direnci değerleri Tablo 2'de topluca verilmiştir.

Ocak No	Darbe Direnci (kg/cm^2)	Aşınma Direnci (cm^3/50 cm^2)	Tek Eksenli Basınç Direnci (kg/cm^2)	
			Don Öncesi	Don Sonrası
RK1	8	11,27	367,8	153,2
RK2	18,5	11,52	633,8	307,6
RK3	10	12,25	606,6	529,2
HP	8,8	10,78	452,2	274,2

Tablo 2: Kutluca Kireçtaşı (Rudistli Kireçtaşı) ve Hereke Pudingi'nin mekanik özellikleri.

a-osman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:12 Page 16

Tablo 2'deki değerlerden RK1, RK2 ve HP kodlu ocaklardan alınan taş örneklerinin tek eksenli basınç direncinin donma çözünmeden etkilendiğini göstermektedir. Buna karşı örneklerin tümünün darbe ve aşınma direnci değerleri yapı ve kaplama taşı standartlarında (TS 11137, TS 11143) önerilen sınır değerlerle uyumludur. Ayrıca deney programının ikinci aşamasında hesaplanan ağırlıkça don kaybının ihmal edilebilir düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada, Kocaeli Yarımadası'nda, Hereke ve Kutluca civarından, Kocaeli'nin antik dekoratif taş türlerinden Hereke Pudingi ve Kutluca Kireçtaşı'nın sağlanabileceği potansiyel kaynak alanları belirlenmiştir. Çalışma sonucunda, İstanbul'daki farklı dönemlere ait tarihi ve kültürel yapıların restorasyonunda kullanılabilecek orijinal taş kaynakları ortaya çıkarılmıştır.

Belirlenen potansiyel kaynak alanlar günümüzde taş üretimine uygun olup, yapılan laboratuvar deneyleri sonucunda fiziksel ve mekanik özelliklerinin yapı ve kaplama taşı standartlarında öngörülen değerleri büyük ölçüde karşıladığı anlaşılmıştır. Mevcut restorasyon uygulamalarında, taklit (imitasyon) malzeme kullanımının yapıların mimari özgünlüğünü bozduğu, görsel ve teknik açıdan kısa zaman içerisinde tahrip olduğu anlaşıldığından, bu çalışma sonucunda belirlenen potansiyel sahalardan orijinal taşların seçilerek temin edilmesi ve yapılacak restorasyonlar için kullanılması önerilmektedir.

Kültürel miras değerlerimizi oluşturan bu güzide eserleri, özgün malzemeler kullanarak restore etmek ve gelecek nesillere aktarmak önemli bir vatandaşlık görevimizdir.

Bu çalışma ile ilgili, geçmiş dönemlerde yaptığı önemli araştırmalar ile bizlere ışık tutan değerli hocamız merhum Prof. Dr. Sayın Kemal ERGUVANLI'yı da rahmetle anıyoruz.

a-osman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:12 Page 17

Kaynakça

Abdülselamoğlu, Ş., The Paleozoic and Mesozoic in the Gebze Region: Explanatory Text and Excursion Guidebook, İTÜ Maden Fakültesi yay., İstanbul, 1977.

Altınlı, İ.E., "İzmit-Hereke-Kurucadağ Alanının Jeolojik İncelemesi", MTA Dergisi, 71 (1968), s. 1-26.

Angı, S., "İstanbul Tarihi Yarımada'daki Antik Yapılarda ve Anıtlarda Kullanılan Doğal Taşların Özellikleri ve Korunmuşluk Durumları" İBB-KUDEB Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi, 6 (2010a), s. 31-42.

Angı, S., "Süleymaniye Camii'nin Yapımında Kullanılan Doğal Taşlar ve Günümüzdeki Korunmuşluk Durumları", İBB-KUDEB Kargir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri I Bildiriler Kitabı, (2010b), s. 87-92.

Angı, S., Mahmutoğlu Y., Yeşilkaya, Z., "İstanbul'daki Tarihi Yapıların Restorasyonunda Küfeki Taşının Yerine Kullanılabilecek Yapı Taşı Alternatiflerinin Araştırılması", İBB-KUDEB Kargir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri III Bildiriler Kitabı, (2012), s. 90-105.

Erguvanlı, K., Ahunbay, Z., "Mimar Sinan'ın Eserlerinde Kullandığı Taşların

Erguvanlı, K., Ahunbay, Z., Ahunbay, M., Eriş, İ., Marmara Bölgesi Eski Taş Ocakları, TÜBİTAK MAG-681 Projesi, İstanbul, 1989b.

Erguvanlı, K., Hereke Pudingleri ile Gebze Taşlarının İnşaat Bakımından Etüdü ve Civarlarının Jeolojisi, Doktora Tezi, İstanbul, 1949.

Gedik, İ., Pehlivan, Ş., Timur, E., Duru, M., 1:50.000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları, No:16, BURSA-G23a Paftası, MTA yay., Ankara, 2005.

Gnoli, R., Marmora Romana, Edizioni dell'Elefante, Rome-Italy, 1988.

Lazzarini, L., Pietre e Marmi Antichi, CEDAM Publishing, Padova-Italy, 2004.

Mahmutoğlu, Y., "İstanbul'un Gerçek Hafızası Küfeki Taşı ve Restorasyonda Kullanılabilecek Trakya Bölgesi Yapı Taşı Olanakları", Yer Mühendisliği Dergisi, 4 (2014), s. 42-46.

Mahmutoğlu, Y., Angı, O.S., Özmen, I.E., "İstanbul'un Kimliğine Yazılı Yerli Dekoratif Taşlar: Puding ve Rudistli Kireçtaşı; Tarihi Yapılarda Kullanımları, Günümüzdeki Korunmuşluk Durumları ve Sağlanabilme Olanakları", İBB-KUDEB Kargir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri VII Bildiriler Kitabı, (2015), s. 165-179.

Mühendislik Jeolojisi ve Mimari Özellikleri", Mühendislik Jeolojisi Bülteni, 11 (1989a), s. 109-114.

Özmen, I.E., Kocaeli Yarımadası'nda Kutluca Kireçtaşı ve Hereke Pudingi Olanaklarının Araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016.

Sayar, M., Erguvanlı, K., Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları, İTÜ Maden Fakültesi yay., İstanbul, 1955.

TS 11137, Kireçtaşları-Yapı ve Kaplama Taşı Olarak Kullanılan, Türk Standartları Enstitüsü yay., Ankara, 1993.

TS 11143, Konglomera-Yapı ve Kaplama Taşı Olarak Kullanılan, Türk Standartları Enstitüsü yay., Ankara, 1993.

TS 699, Doğal Yapı Taşları - Muayene ve Deney Metotları, Türk Standartları Enstitüsü yay., Ankara, 2009.

Place des céréales à Ismidt.

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

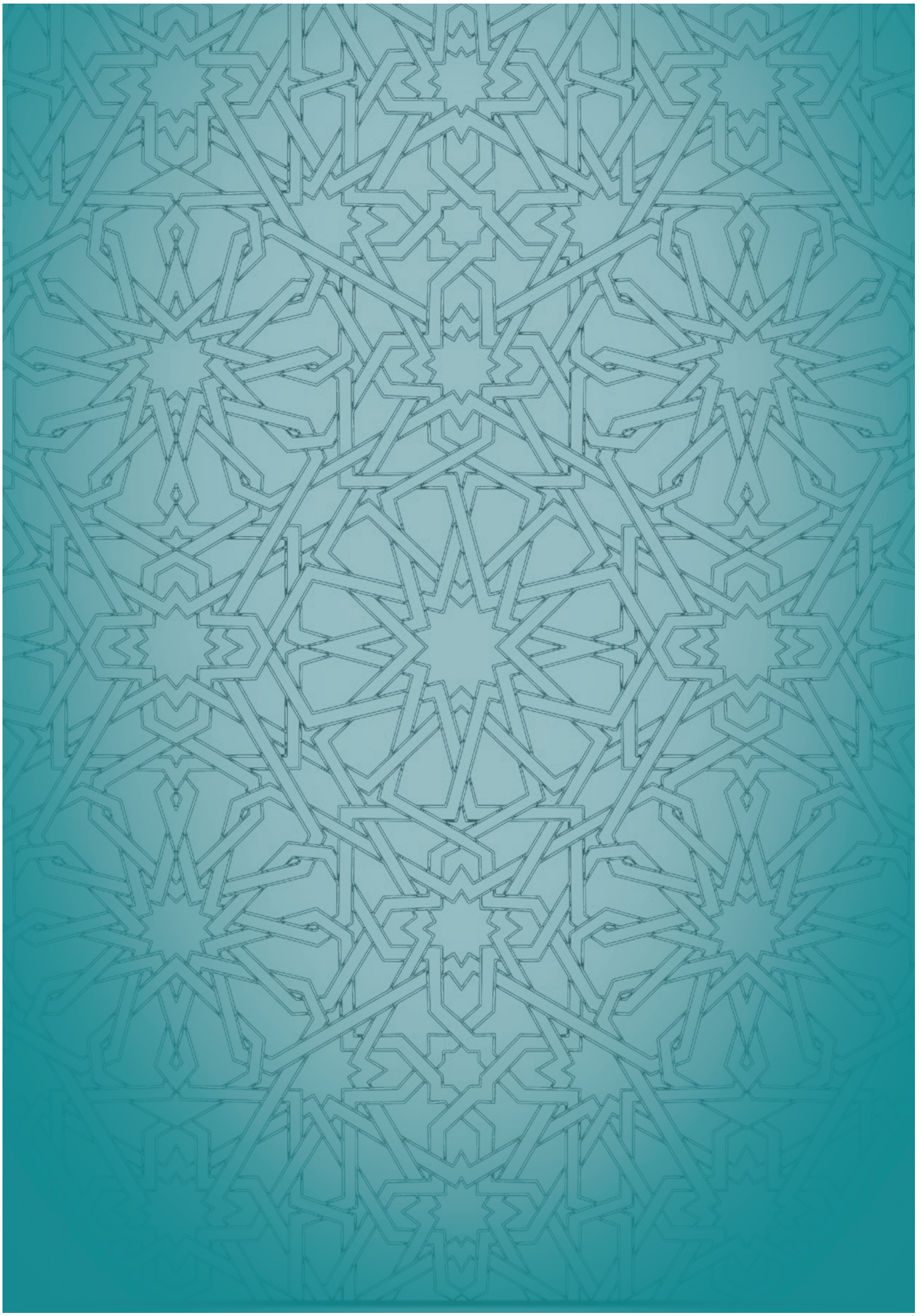

a-a24 ömür tülay_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:38 Page 2

Gastronomi Festivallerinin Kocaeli Turizmine Katkısı: Eşme Ayva Festivali Örneği

Ömür ALYAKUT*
Tülay POLAT ÜZÜMCÜ**

Giriş

Turizmin hızlı gelişimine ve turistik talebin artışına paralel olarak farklı alternatif turizm faaliyetleri hızla artmaya başlamıştır. Bu kapsamda festivaller özellikle son yıllarda önem verilmeye başlanan etkinliklerden biridir [1]. Bölgelerin tanıtılmasında yüksek bir etkiye sahip, bölgenin veya ülkenin ulusal ya da uluslararası çapta bilinirliğine katkı sağlayan festivaller, turizm faaliyetlerini de destekleyen en önemli etkinlikler arasındadır. Festivaller; yerel idare ya da yerel halk tarafından tarihi önceden belirlenerek yapılan, yörenin simgesi haline gelerek gelenekselleşmiş, sürekliliği sağlanarak yeni nesillere aktarılması ve yaşatılması amaçlanan bilim, sanat, oyun ve diğer sosyal alanlarda düzenlenen ulusal veya uluslararası gösteri ya da şenliklerdir. Bazen festivaller, turizm bakımından başlıca güdüleyici olmakta, bazen de destinasyonun kültür vaadinin bir parçası olmakta ve destinasyonun tanınması ve markalaşması bakımından önemli rol oynamaktadır [2].

Festival türleri arasında bulunan gastronomi (yemek, şarap ya da tarım ürünleri vb.) festivalleri en önde gelen festival türlerindendir. Gastronomi festivalleri tüm festivallerin yaklaşık olarak % 30'unu oluşturmakta ve buna ek olarak dünya genelinde sayıları gittikçe artmaktadır. Bu festivaller bölgeye özgü yiyecek ürünlerinin sunumu, üretimi, tadımı, yemek tarifleri, kültürel yemek ritüelleri ve törenleri, mutfak kültürleri ve gelenekleri gibi birçok unsuru içinde barındırmaktadır [3].

Ülkemiz farklı temalara sahip çok sayıda ulusal ve uluslararası festivale ev sahipliği yapmaktadır. Kocaeli ili Kartepe ilçesi Eşme beldesinde 2018 yılında 2'ncisi düzenlenen Eşme Ayva festivali de bunlardan biridir. Bu çalışma kapsamında Eşme Ayva Festivali'nin Kocaeli ve Eşme'ye katkılarını değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde Eşme meyve üreticilerinin sorunları ve Ayva üretimi de ele alınmıştır. Bu çalışma ile Eşme Ayva Festivali'nin sürdürülebilirliğine ve Eşme yöresine katkı sağlamak ümit edilmiştir.

Literatür İncelemesi

1. Festival Kavramı ve Etkinlik Turizmi

Festival sözcüğü, eğlence ve şenlik anlamında Latince festum kelimesinden gelmektedir. Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre festival sözcüğü; dönemi, yapıldığı çevre, katılanların sayısı veya niteliği programla belirtilen ve özel önemi olan sanat gösterisidir. Yine TDK festival kavramını; bir bölgenin

* Öğr. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi Kartepe Turizm MYO. E-posta: oalyakut@hotmail.com
** Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi Kartepe Turizm MYO. E-posta: tulayuzumcu@hotmail.com

[1] Aydan Bekar, Emine Kocatürk, Çağrı Sürücü, "Gastronomi Festivallerinin Algılanan Destinasyon İmajına ve Tekrar Ziyaret Etme Niyetine Etkisi: Fethiye Yeşilüzümlü ve Yöresi Kuzugöbeği Mantar Festivali Örneği", Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 5/2 (2017), s. 28-36.

[2] Özkan Erdem, Metin Mızrak, Celal Aratoğlu, "Festivallerin Bölge Turizmine Katkıları ve Sürdürülebilirliği: Uluslararası Mengen Aşçılık ve Turizm Festivali Örneği", Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 6/1, (2018), s.228-245.

[3] Menekşe Cömert, Kadir Çetin, "Gastronomi Temalı Yerel Festivaller Üzerine Bir Değerlendirme", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10/54 (2018), s. 1092-1101.

a-a24 ömür tülay_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:38 Page 3

en ünlü ürünü için yapılan gösteri, şenlik olarak tanımlarken[4], Macaristan Festival Birliği (2009) ise; hedef kitlesi için yüksek kalitede eğlence veya boş zaman deneyimi yaşatmak, bir veya daha fazla konuya odaklanmak, bir veya daha fazla sahnede düzenli olarak kültürel, sanatsal, gastronomik, spor vb. programları organize etmek amacıyla yapılan etkinlikler olarak tanımlamaktadır[5].

Etkinlik turizmi içerisinde en önemli yeri alan etkinlikler festivallerdir ve festivalleri diğer etkinliklerden farklı kılan, gerçekleştirildiği toplumu yansıtması, o topluma özgü olması ve bir toplumun kendini ifade tarzı olmasıdır[6]. Festivaller, Falassi (1987) tarafından klasik kültürel-antropolojik perspektifle; özel olarak belirlenmiş günlerde yapılan, dinsel veya dünyevi bir kutlama zamanı olarak tanımlanmıştır. Festivaller, toplulukların değerlerini, ideolojilerini, kimliğini ve sürdürülebilirliğini sağlar[7].

Etkinlikleri festival olarak adlandıran modern yaklaşımın temsilcisi Getz, festivalleri "temalı, halk kutlamaları" olarak tanımlamıştır[8]. Etkinlikler turizmin önemli motive edici güçleridir ve çoğu destinasyonun gelişimi ve pazarlama planlarında kilit bir rol oynamaktadır[9]. Quinn (2006) festivallerin yoğunlaşması ve talep görmesinin festival turizmi adı altında bir turizm türünün ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtirken, kimi araştırmacılar (Ekin, 2011; Getz, 2010; Quinn, 2006) festival turizmi ile etkinlik turizmi kavramlarının birbirine çok yakın anlamlar taşıdığını ifade etmektedir. Bu kapsamda; kültürel ve tarihi organizasyonlar (Getz, 2008: 403; Gül vd., 2013), hasat şenlikleri (Arcodia ve Whitford, 2006), eğlence ve spor (Pios vd., 2014) ya da herhangi bir etkinliğe katılmak üzere ortaya çıkan turistik hareketler festival turizmi kapsamında değerlendirilmektedir[10]. İspanya'da gerçekleştirilen Boğa Güreşleri ve Domates Festivali, Brezilya'daki Rio Karnavalı, Fransa'daki Cannes Film Festivali, Paris, Londra, Milano Moda Haftaları gibi büyük çapta ve dünyaca ünlü özel olaylar ile Kurtuluş ve anma günleri, bienal ve resitaller, konserler ve bazı sportif müsabakalar ile özel kuruluşların düzenlediği etkinliklerin dışında, belediyeler, kaymakamlıklar, vakıflar ve köy muhtarlıklarınca yapılan şenlikler de festival turizmi kapsamındadır [11].

Etkinlikler farklı araştırmacılar tarafından değişen özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Her etkinliğin birbirinden farklı özellikleri olması nedeni ile bu etkinlikleri sınıflandırmak konuyu netleştirecektir. Etkinliklerin içeriklerine göre yapılan sınıflama en kapsamlı ve net sınıflandırma olacaktır. Bu konuda en kapsamlı Getz'in yapmış olduğu etkinlik sınıflandırması olup, Şekil 1'de görülmektedir.

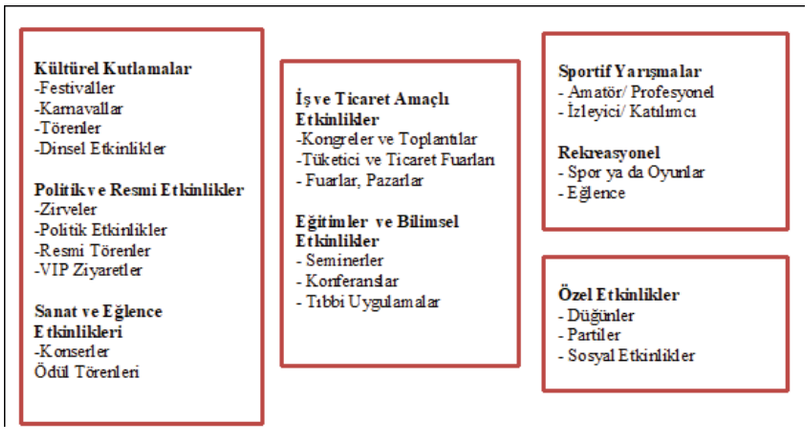

Şekil 1: Etkinliklerin Sınıflandırılması[12]

[4] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=FEST%C4%B0VAL,
[5] Adrienn Nagy ve Henrietta Nagy, "The Importance Of Festival Tourism In The Economic Development Of Hungary", Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development, 2/2 (2013), ss. 57-59.
[6] Aslı Albayrak, Alternatif Turizm, Detay Yayıncılık, Ankara, 2013.
[7] Donalds Getz, " The Nature and Scope of festival Studies", International Journal of Event Managment Research, 5/1 (2010), s. 1-47.
[8] Getz, "The Nature….", s. 2.
[9] Donalds Getz, "Progress in Tourism Management, Event Tourism: Definition, Evolution, And Research Tourism Management", 29 (2008), s. 403–428.
[10] Banu S. Yıldız, Eray Polat, "Yerel Halkın Eskişehir'de Düzenlenen Festivallerin Etkilerine Yönelik Algıları", Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 4 (2016), s. 40-62.
[11] Taner Dalgın, Onur Atak, Hüseyin Çeken, "Festivallerin Bir Kırsal Turizm Çekiciliği Olarak Önemi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9/47 (2016), ss. 1179-1184.
[12] Getz, "The Progress….", s. 404.

a-a24 ömür tülay_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:38 Page 4

Festivallerin ortaya çıkışı dinsel nedenlerle olmaktadır. Eski çağlarda düzenlenen geleneksel kutsal törenlerle insanlar dinsel inançlarına ilişkin bilgilerini tekrarlamakta, bu törenler her yıl aynı zamanlarda gerçekleştirilerek nesilden nesile aktarılmaktaydı. Eski Yunan Uygarlığında ise Şarap tanrısı Dioniysos'u anmak için onun adına festivaller düzenlenerek, dans, tiyatro ve müzikli eğlenceler ile halk eğlendirilmekte, ücretsiz içki dağılmaktaydı. Musevilik, Hristiyanlık, Budizm ve Müslümanlığın hakim olduğu Eski Anadolu Uygarlığı, Roma, Çin, Hint, Uzakdoğu, Ortadoğu ve Arap Yarımadasında dinsel nedenli pek çok festival düzenlenmiştir. Rönesans sonrasında dinsel olaylar yerini, din dışı etkinliklere, festivallere bırakmış, II. Dünya Savaşı sonrası ise festivaller uluslararası boyut kazanmıştır[13].

Festivallerin hareket noktası yerel kimlik ve özgünlük kavramlarıdır ve destinasyonların arkeolojik, tarihi, sanatsal ve kültürel değerlerinin korunması ve sürdürülebilirliğinde festivallerin bir araç olarak görülmesi gerektiği vurgulanmaktadır[14]. Festivaller, turizm sayesinde giderek artan bir şekilde, şehirlerin ve destinasyonların modern kültür merkezleri olarak imajının değişmesi kadar, ekonomik kalkınması için de önemli bir araç haline gelmektedir[15]. Ayrıca festivaller destinasyon üzerinde önemli bir ekonomik etkiye sahip turistik yerler olarak görülmekte ve şüphesiz festivallerin başarılı turistik cazibe merkezleri haline gelmesi de kısmen hedeflerine ve yönetilme biçimlerine bağlı olmaktadır[16].

Festivaller yerel bir topluluk tarafından belirli periyodlarda düzenlenen, yörenin simgesi haline gelmiş, toplumun kendine özgü bir değerini kutlamak, bir olay veya kişiyi anmak amacıyla yapılan kültürel, sanatsal ve sosyal içerikli etkinliklerdir[17]. Getz (1989) festivallerin aynı zamanda bir etkinlik olduğunu belirtmiştir. Etkinlik toplumsal kimliğin korunmasını ve gelişmesini sağlayan, yapıldığı bölgenin gelişiminde ve çekiciliğinin arttırılmasında rol oynayan organizasyonlardır. Etkinlikler; olimpiyatlar, dünya fuarları gibi büyük etkinliklerden, festivallere ve açık hava/tesislerinde yapılan küçük etkinliklere kadar değişen ölçeklerde yapılan organizasyonların tümü olup, önemli bir turistik çekicilik unsurudur[18]. Ayrıca festivaller boyunca insanların etkileşim içerisine girmeleri, farklı sosyal aktivitelerin oluşması hoşgörü ortamını geliştirmekte ve psikolojik tatmin sağlamakta, yörenin yerli ve yabancı turistler tarafından yakından tanınmasına olanak tanımakta, gelenek ve göreneklerin yayılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır[19].

Festivaller katılımcılar açısından; Yerel Festivaller, Ticarileşmiş Festivaller, Tek Kültürlü Festivaller ve Çok Kültürlü Festivaller olarak ele alınabilmektedir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Eşme Ayva Festivali ise bu kapsamda Yerel Festivaller grubunda yer almaktadır. Yerel festivaller, belirli bir kültürün parçası olan ve bu kültürden beslenen etkinliklerdir ve ev sahibi kültüre yönlendirilmekte ve bu kültürün üyeleri tarafından kontrol edilmektedir[20]. Ayrıca festivaller; sanat, el işi, etnik veya yerel kültür, alışveriş, dini- tarihi konular, yemek-şarap ya da tarım ürünleri gibi farklı temalara sahiptir[21]. Bu kapsamda bu çalışmanın hareket noktasını oluşturan Eşme Ayva Festivali bir Gastronomi Festivali niteliğindedir.

Festivaller, ekonomik kazanımlar sağlaması, yerel halkın doğal kaynakları koruma bilincini artırması gibi katkıları yanında, bazı durumlarda çevre için bir tehdit olmakta ve başka bazı sorunlara da neden olabilmektedir. Ayrıca festivallerin neden olduğu diğer bir olumsuz etki, fiyat artışlarıdır. Festival ziyaretçilerinin fiyata karşı duyarlılığı, hafta sonu müşterilerine göre oldukça düşüktür. Bu durum yerel halk üzerinde bazen olumsuz etkiler gösterebilmekte, festival süresince, artan talep nedeniyle yöresel ürünlerin fiyatlarında yükselmeler gözlenebilmektedir. Festivali fırsat bilen yöre esnafı, ürün/ hizmet fiyatlarını artırma yoluna başvurarak, bu durumdan kısa süreli çıkar sağlamak isteyebilmektedir. Festivallerin diğer bir olumsuz etkisi, şiddet olaylarına zemin hazırlayabilmesidir. Festivallerde ziyaretçiler tarafından sergilenen kaba davranışların artması veya festival süresince artan şiddet olayları, yerel halk tarafından artan anti–sosyal davranışlar olarak algılanmaktadır. Bu

[13] Albayrak, "Alternatif Turizm", s. 77-78.
[14] Onur Atak, Selma Tatar, Arda Tunaseli, "Kültürel Miras Oluşumunda Festivallerin Yeri ve Önemi: Fethiye Müzik Köyü Üzerine Bir Değerlendirme", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10/52 (2017), s. 1397-1406.
[15] Gema Gomez Casero, Alba, Angelica Jara Carol, Jimenez, Javier Beltrán, Roldan Jaime Nogueras, "Cultural Events: Case Study of a Theatre Festival as an Element of Tourist Attraction", Mediterranean Journal of Social Sciences, 9/4 (2018), s. 177-185.
[16] Wendy Frisby, Donald Getz, "Festival Management: A Case Study Perspective, Journal of Travel Research", (1989), s. 7-11.
[17] Cömert, Çetin, "Gastronomi…"
[18] Ayşe Nevin Sert, "Yerel Halkın Festivallerin Başarı Faktörlerini Algılamalarına Yönelik Bir Çalışma: Beypazarı Örneği", Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 1/2 (2017), s. 29-44.
[19] Atak, Tatar ve Tunaseli, "Kültürel…".
[20] Albayrak, "Alternatif Turizm, s.78-79.
[21] Yıldız, Polat, "Yerel…".

a-a24 ömür tülay_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:38 Page 5

durumda, gerek yerel halkın ve gerekse ziyaretçilerin festivale karşı memnuniyeti zamanla azalmaktadır[22]. Tablo 1'de festivallerin olumlu ve olumsuz etkileri verilmiştir.

Tablo 1: Festivallerin Olumlu ve Olumsuz Etkileri[23]

Olumlu Etkiler	Olumsuz Etkiler
1.Sosyal ve Ekonomik Kazanımlar	**1.Olumsuz Sosyal Davranışlar**
Artan istihdam fırsatları	Kaba davranışlar
Artan hayat standartları	Artan suç oranları
Artan eğlence fırsatları	Aşırı alkol tüketimi
Ekonomik kazanımlar	Yaralanma olayları
Yeni insanlarla tanışma fırsatı	Çevreye zarar
Turistik bölgenin tanıtımı ve turist artışı	Sosyal yapının değişmesi
Turistlerin kalış sürelerinin uzatılması	Malzemelerin suistimal edilmesi
2. Fiziksel Çevre İle İlgili Kazanımlar	**2. Fiziksel Çevre İle İlgili Sorunlar**
Çevrenin vitrinlenmesi	Çevresel hasar
Yerel kültürün ve mirasın korunması	Kirlilik
Altyapının gelişmesi ve yeni olanaklar	Kültürel mirasın hasar görmesi
Çevre bilincinin artırılması	Gürültünün yol açtığı rahatsızlık
Ulaşım ve iletişim sisteminin geliştirilmesi	Trafik ve park sorunları
Kentsel dönüşüm ve yenilenme	Aşırı kalabalık
3. Politik Kazanımlar	**3. Politik Sorunlar**
Uluslararası prestij	Fonların yanlış dağıtılması
Yatırımların tanıtılması	Sahiplik ve kontrolde sorumluluğun olmaması
Karşılıklı sosyal destek	İdeolojilerin yasallaştırılması
Yönetimsel becerilerin gelişmesi	Faaliyetlerin başarısız olması riski
Özgüven artışı	**4. Ekonomik Sorunlar**
Tecrübe artışı	Enflasyonist fiyatlar
Gelişmiş profil	Çıkar gruplarının suistimali
Yerel imajın güçlenmesi	Fırsat maliyeti

Turizmdeki festivallerin rolü, turistleri çekmek (belirli yerlere ve mevsimsellikten kurtulmak) yer pazarlamasına katkıda bulunmak (imaj oluşturma ve destinasyon markalaşmasını içerir), animasyon gösterileri ve çekici yerler ve destinasyondaki diğer kalkınma türleri için katalizör olarak rol oynamaktadır[24].

Festival ve etkinlik yönetimi ve turizmle ilgili konuları ele alan ilk gazete 1991'de şimdiki adı Loisir olan Kanada Uygulamalı Rekreasyon Araştırmaları Dergisi'nin özel sayısı olarak yayınlanmıştır. Etkinlik yönetimi ve etkinlik turizmi üzerine daha yeni çalışmalar Getz (2000; 2008), Harris, Jago, Allen, Huyskens (2001), Hede, Jago ve Deery (2002, 2003) ve Sherwood (2007) tarafından derlenmiştir. Ancak, araştırma literatürünün çoğu festivallerle değil, spor etkinliklerinin etkisi ile ilgilidir [25].

Bugün Avrupa Festivaller Birliği (EFA) yaklaşık 100 festival ve 40 ülke festival birliğini birbirine bağlamaktadır. EFA üyeleri, daha büyük bir festival topluluğunun parçası olmak isteyen herhangi bir festivali açık, etkili ve uluslararası bir yer haline getiren temel unsurdur. Festival bir sanat şölenidir ve EFA, sanata, sanatçıya ve izleyiciye adanmış bir topluluktur. EFA'nın değişen dijitalleşme ve küreselleşme dünyasındaki ana rolü, festival yapımcılarını, festival manzarasını bilgilendirmek, ilham vermek ve zenginleştirmek için birbirine bağlamaktır. Bu açıdan, EFA bir festivalin hizmet sağlayıcısı olup, Avrupa festivallerinin en eski kültürel ağıdır. Kurumlar ve tüm paydaşlar arasında bağlantı kurmak ve köprü olmak için kurulmuştur[26].

2. Festival Turizmi ve Gastronomi Festivalleri

Festival turizmi, turizm hareketleri içinde en hızlı büyüyen ve turistlerin en çok tercih ettiği turizm türlerinden birisidir. Festival turizmi, özel etkinliklerle birlikte uluslararası, ulusal ve yerel ölçekte kültürel paylaşım üzerine odaklanmaktadır. Yerel halk, hem katılımcılar, hem de sanatçılar ile tarihi ve gelenekleri, mutfak ve içecekleri, müzik ve danslarını içeren özgün kültürlerini paylaşmakta, festival sırasında yöre ile ilgili eşsiz ve unutulmaz deneyimler yaşamaktadır[27]. Bu kapsamda festival

[22] Kudret Gül, Barış Erdem, Melike Gül, "Yerel Festivallerin Etkinliğine Bağlı Ziyaretçi Kazanımları: Sındırgı Yağcıbedir Festivali Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18/2 (2013), s. 213-239.
[23] Gül, Erdem, Gül, "Yerel…", s. 218.
[24] Getz, "The Nature….", s.5.
[25] Getz, "The Nature….", s.2.
[26] https://www.efa-aef.eu/en/about/
[27] Mariya Stankova, Ivanka Vassenska, "Raising Cultural Awareness Of Local Traditions Through Festival Tourism", Tourism & Management Studies, 11/1 (2015), s. 120-127.

a-a24 ömür tülay_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:38 Page 6

turizmi, festivalleri turizm ve ekonomik kalkınmada ya da destinasyonun pazarlanması ve ilgi çekici yerlerin ve mekanların satışında bir araç olarak görmektedir[28].

Dünya çapında, festivaller ve yerel özel etkinlikler destinasyon kalkınma stratejileri içerisinde anahtar rol oynayan unsurlar olarak kullanılmaktadır[29]. Destinasyonlar, yerel yiyecek ve içeceklerin tüketiminin turistleri ev sahibi kültüre yaklaştırması sebebiyle yerel yiyecek ve içecekleri, turizm ürününe dahil etmeye çalışmaktadır. Özellikle kırsal topluluklar, yerel ürünlerini tanıtmak için gastronomi festivallerini kullanmakta ve bu bağlamda kendilerini kent festivallerinden ayırmaktadır. Gastronomi festivalleri kırsal alanlarda turizmin gelişmesi için alternatif bir fırsat olmakta ve mevcut ürünlere değer katmaktadır[30]. Hall ve Mitchell (2006)'e göre, gastronomi ile ilgili mevcut olan ürünlerin (tarım ürünleri, şarap, aşçılık okulları, ünlü restoranlar vb.) turistlerin o destinasyonu ziyaret etmesini ve restoranlarda yemek yemelerini ve yine konaklama tesislerinde kalmalarını sağlamaktadır. Ayrıca gastronomi ürünleri sayesinde turistlere yönelik zeytin ve üzüm hasat şenlikleri veya şarap festivalleri gibi etkinlikler düzenlenmektedir[31].

Gastronomi festivalleri bir bölgenin mutfak kültürüne ait pek çok öğeyi bünyesinde bulunduran ve periyodik olarak düzenlenen etkinlikler[32] olup, belirli bir bölgeye özgü yiyecek ve içeceklerin tadımı, üretimi, sunumu, o yörenin mutfak kültürü gibi pek çok unsuru barındırmaktadır[33]. Cohen ve Avieli (2004)'ye göre gastronomi festivalleri, yemek kültürüne ilişkin örneklerin gözlemlendiği kutlama odağında gastronomiye ilişkin deneyimlerin yaşandığı festivallerdir. Bu festivallerde yiyecek, kutlamanın başlıca sebebi olmakta ve turistlerin özgün ve hatırlanabilir yiyecek-içecek deneyimi yaşamasını sağlamakta ve farklı kültürler ile tanışması için fırsat sunmaktadır[34].

Gastronomi festivalleri; düzenlendiği bölgenin tanıtımında ve turizmde rekabet edebilirliğine katkı sağlayan festival türlerindendir. İnsanların gittikleri destinasyonlarda gastronomik değerlere gösterdikleri ilgi, gastronomi turizminin desteklediği o bölgeye ait gastronomik değerlerle ilgili yerel, ulusal ve uluslararası etkinliklerin artmasını sağlamıştır[35]. Gastronomi festivalleri, şarap rotaları, gastronomi turları, yiyecek veya içecek imalathanelerinin ziyaret edilmesi, aşçıların verdiği eğitimler gibi etkinlikler bunlardan bazılarıdır[36]. Örneğin 38. Londra Şarap Fuarı'na 2018'de 40 ülkeden 14.000'den fazla kişi katılmış, yenilikçi tadımlar ve ustalık dersleri verilmiştir[37]. 23.Niagara Icewine 2018 Festivali'nde ise her zevke uygun 100'den fazla Icewines ve sofra şarapları tadımı yapılarak, 35'ten fazla şarap imalathanesinde eşsiz şarap ve yiyecek eşleşmeleri ile canlı açık sokak festivalleri sunulmuştur[38].

Özetle gastronomi festivalleri yöreye ekonomik katkı sağlaması yanında, kırsal kalkınmaya katkıda bulunma, kültürel mirası yaşatma, sezon dışı dönemlerde turistik çekicilik oluşturma ve olumlu bir imaj kazandırarak[39] gastronomi turizminin gelişmesine katkı sağlamaktadır[40].

3. Kartepe/ Eşme Hakkında Genel Bilgi

Kartepe ilçesi 22.03.2008 tarih ve 26824 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 1/32. maddesi gereğince; Uzunçiftlik, Uzuntarla, Eşme, Acısu, Maşukiye, Büyükderbent, Arslanbey, Sarımeşe ve Suadiye ilk kademe belediyelerinin tüzel kişilikleri kaldırılarak mahalleleri ile birlikte Köseköy İlk Kademe Belediyesine katılmıştır. Köseköy Belediyesi merkez olmak ve Köseköy Belediyesinin adı Kartepe olarak değiştirilerek Kocaeli İlinde Kartepe İlçesi kurulmuştur[41].

[28] Getz, "The Nature….", s.5.
[29] Stankova ve Vassenska, "Raising…".
[30] Ariana Çela, Jill Knowles Lankford, Sam Lankford, "Local Food Festivals in Northeast Iowa Communities: A Visitor and Economic Impact Study", Managing Leisure, 12 (2007), s. 171–186.
[31] Eda Özleyen, Mustafa Tepeci, "Manisa'da Yöresel Yemeklerin ve Lezzetlerin Turizmin Gelişimine Katkısının Belirlenmesi", Turizm Akademik Dergisi, 4/2 (2017), s. 139-152.
[32] Murat Doğdubay ve Selin İlsay, "Bir İletişim Biçimi Olarak Gastronomi Konulu Festivaller", Bir İletişim Biçimi Olarak Gastronomi, Detay Yayıncılık, Ankara, 2016.
[33] Elanur Şahin, Gürkan Akdağ, Celil Çakıcı, "Gastronomi Turizmi Kapsamında Gastronomi Festivalleri: İstanbul Örneği", 2. Uluslararası Turizmin Geleceği Kongresi: İnovasyon, Girişimcilik ve Sürdürebilirlik Kongresi, 2018.
[34] Cömert, Çetin, "Gastronomi…"
[35] Doğdubay, İlsay, "Bir İletişim.." s. 179.
[36] Şahin, Akdağ, Çakıcı, "Gastronomi…", s.91.
[37] https://www.londonwinefair.com/
[38] http://www.niagarawinefestival.com/icewine-festival
[39] Cömert, Çetin, "Gastronomi…"
[40] Şahin, Akdağ, Çakıcı, "Gastronomi…", s. 91.
[41] https://www.kartepe.bel.tr/idet/48/644/tarihce.

a-a24 ömür tülay_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:38 Page 7

Eşme, Sapanca gölünün kuzey kıyısında konumlanmış küçük bir yerleşim yeri olup Kartepe'ye karşıdan bakan bir noktada ve Kocaeli ile Sakarya sınırındadır[42]. Eşme, D 100 karayolu üzerinde bulunmaktadır. Yöre halkı demografik yapısı; Muhacir ve Manav kökenli olup, nüfusu 2018 yılı itibarıyla 3.156 olarak belirtilmektedir[43]. Eşme, sahip olduğu tarım ve orman arazileriyle önemli bir yerleşim yeridir. Orman; beyaz kayın, kestane ve meşe ağaçlarıyla kaplıdır. Yabani karayemiş vardır ve olgunlaştığında meyvesi aşılı olandan daha lezzetli olur[44]. Tarım alanları ise; Nisan ayından Ekim ayına kadar süren dönem içerisinde sırasıyla; kiraz, erik, armut, ceviz, incir ve ayva meyveleri bakımından zengindir.

Eşme sahili, muhteşem panoramasıyla gelenlerin mutlaka uğraması gereken bir yerdir. Eşme'de 7 kilometre uzunluğunda bulunan yürüyüş parkuru meyve bağları arasından geçmektedir[45]. Kocaeli Valiliği Orman ve Su İşleri 1. Bölge Müdürlüğü tarafından hazırlanan Kocaeli Doğa Turizmi Master Planı-2013-Eşme ve çevresi yürüyüş parkuruna ait bilgiler tablo 2'de verilmiştir[46].

Tablo 2: Eşme ve Çevresi Yürüyüş Parkuru Uzunluğu[47]

Parkurun Adı	Parkur Uzunluğu (km)	Parkurun Bulunduğu İlçe	Bilinirlik (Bölgesel B, Ülke Seviyesi T; Milletlerarası M)
Avluburun-Davalıkıran Eşme	5	Kartepe	T
Avluburun Yankilise Eşme	5	Kartepe	T
Avluburun Karabayır Eşme	5	Kartepe	T
Eşme- Yenimahalle Maşukiye	6	Kartepe	T
Kirazoğlu Barajı	5	Kartepe	T
Eşme Ahmediye- Eşme	6	Kartepe	T
Eşme Ahmediye –Eşme	9	Kartepe	T

Eşme, kuşların geçiş yeri olup kuş gözlemciliğine ve doğa sporlarına uygun bir yerdir. Sapanca gölü Eşme kıyısında su sporları ve olta balıkçılığına uygundur[48] bu nedenle her yıl Kartepe Belediyesi tarafından düzenlenen Uluslararası Sazan Balığı Tutma Yarışması'na ev sahipliği yapmaktadır[49]. Ayrıca Eşme'de el sanatları da gelişmiştir bu kapsamda Karagürgen ağacından takunya yapılmaktadır[50].

4. Eşme Ayvası ve Eşme Ayva Festivali

Eşme denilince ilk olarak akla, adını dünya pazarında duyuran Eşme ayvası gelmektedir. Eşme Ayvası, orta-iri, iri, yuvarlak geniş karınlı, sapa doğru daralır. Eti gevrek, sulu, mayhoş ve boğucu değildir. Sofralık değeri yüksektir. Ayvanın toplanma dönemi ise Eylül sonlarıdır. Fotoğraf 1'de Eşme Ayvası görseli verilmiştir.[51].

Fotoğraf 1:
Eşme Ayvası

[44] Kartepe Kaymakamlığı (2012). Kartepe Kırsal Kalkınma ve Eko Turizm Projesi, Marka/12-02/DFD-018.
[45] http://www.nufusune.com/50259-kocaeli-kartepe-esme-mahallesi-nufusu
[46] Derman Küçükaltan, Ahmet Kubaş, Tülay Polat Üzümcü, Kartepe Kitabı içerisinde Turizm Bölümü, Kartepe Belediyesi Yayınları, Kocaeli. 2013
[47] https://www.kartepe.bel.tr/idet/48/644/tarihce
[48] Kocaeli Valiliği Orman ve Su İşleri 1.Bölge Müdürlüğü, Kocaeli Doğa Turizmi Master Planı, Kocaeli, 2013.
[49] Kocaeli Valiliği Orman ve Su İşleri 1.Bölge Müdürlüğü, Kocaeli Doğa Turizmi Master Planı, Kocaeli, 2013.
[50] Küçükaltan, Kubaş, Üzümcü Polat, "Kartepe…", s. 463.
[51] http://www.milliyet.com.tr/sazan-baligi-tutma-yarismasi-nda-oduller-kocaeli-yerelhaber-3081649/

a-a24 ömür tülay_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:38 Page 8

Ayvasıyla ünlü Eşme'de bu güne kadar 4 kez Ayva Festivali düzenlenmiştir. Bu festivallerin ilk 2'si Eşme Belediyesi (Kartepe ilçesi oluşmadan önce), son 2'si de Kartepe Belediyesi ev sahipliğinde yapılmıştır. Bu kapsamda yapılan etkinlikler şunlardır: En iyi ayva bahçesi, en iyi ayva üreticisi ve en iyi ayva tatlısı kategorilerinde yarışmalar düzenlenmiştir. Festivalde; ayvadan yapılmış ürünler (reçel, marmelat, cezerye vb.) ve stantlarda ayva tanıtımı ve satışı yapılmıştır. Yine festival kapsamında zanaatkarlar; Cam, Hat Sanatı, Ebru, Kündekari, Kaligrafi, Kandıra Bezi ve Çini standlarında sanatlarını icra etmişlerdir. Bunların yanı sıra festival sırasında halk oyunları gösterisi, çocuklara yönelik eğlence ve animasyon gösterileri (gölge oyunu, kukla vb.), Mehteran takımı gösterisi sergilenmiştir[52].

Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada, Eşme Ayva Festivali'nin yöreye katkılarını derinlemesine incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemi uygulanmış ve verilerin elde edilmesinde yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Nitel araştırma: gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanmaktadır[53]. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, nitel araştırmalarda en sık başvurulan veri toplama tekniğidir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda önceden belirlenmiş sorular sorulmakta gerektiğinde ek sorularla zenginleştirilmektedir. Bu sorular; hem sabit seçenekli cevaplamayı hem de ilgili alanda derinlemesine gidebilmeyi birleştirmektedir[54]. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçsal örneklem yöntemi kullanılmıştır. Amaçsal örneklem yöntemi, tam anlamıyla nitel araştırma süreci içinde ortaya çıkmıştır. Amaçsal örnekleme, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir[55]. Böylece seçim için önemli olduğu düşünülen ölçütler belirlenmekte ve bu ölçütlere göre seçilen örneklemin, araştırma evrenini bütün nitelikleri ile temsil edebildiği düşünülmektedir[56]. Sorulardan elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle yorumlanarak açıklanmıştır. Bu tür analizde amaç elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Verileri çarpıcı şekilde yansıtmak için doğrudan alıntılara yer verilir. Betimsel analiz 4 aşamadan oluşur: bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanmasıdır[57].

Bu bilgiler doğrultusunda çalışmanın örneklemini; konuyla ilgili zengin bilgisi olduğu düşünülen 2'si esnaf, 6'sı çiftçi (meyve bahçesi sahibi), 2 'si yerel yönetim temsilcisi olmak üzere toplam 10 kişi oluşturmuştur. Bu katılımcılarla 07.02.2019- 12.02.2019 tarihlerinde, doğal ortamlarında yarı yapılandırılmış görüşme formu eşliğinde yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme formunda; katılımcıların demografik özellikleri, Ayva Festivali'ne ilişkin düşünceleri, festivalin yöreye sağladığı katkılar ve sürdürülebilirliği, ulusal ve uluslararası boyuta yayılması için tanıtımına yönelik bilgilerine başvurulmuştur. Bu bilgileri elde etmek için Erdem ve arkadaşlarının (2018) ''Festivallerin Bölge Turizmine Katkıları ve Sürdürülebilirliği: Uluslararası Mengen Aşçılık ve Turizm Festivali Örneği'' çalışmasında kullandığı sorulardan yararlanılmıştır. Ayrıca ek sorularla ayva üretimi ve üreticisinin sorunları da ele alınmıştır. Elde edilen bilgiler belli temalar altında toplanmış ve yorumlanmıştır. Çalışmanın güvenilirliğini arttırmak amacıyla bir uzmanın çözümlemeleri dikkate alınmış ve ortak noktalar belirlenmiştir [58].

Çalışmanın Bulguları

Bu bölümde katılımcıların Eşme Ayva Festivali'ne yönelik görüşleri ve önerileri 5 tema altında toplanmıştır. Bu temalar; Eşme Ayva Festivali'nin Düşündürdükleri, Festivalin Yöreye Katkıları, Festivalin Sürdürülebilirliği, Ulusal ve Uluslararası Tanıtım Faaliyetleri, Eşme Ayva Üretimi ve Üreticilerinin Sorunları başlığı altında gruplanmıştır. Temalar yorumlanırken öncelikle katılımcıların genel düşünceleri ortaya koyulmuş, daha sonra da–daha çok- ilginç olan ifadelerin aynen sunulma yoluna gidilmiştir.

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Çalışmada görüşlerine başvurulan katılımcıların 1'i kadın diğerleri erkektir, yaş ortalamaları 46

[52] Küçükaltan, Derman, Kubaş, Ahmet ve Üzümcü Polat, Tülay, "Kartepe…", s.464.
[53] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kocaeli/nealinir/esme-ayvasi
[54] www.ozgurkocaeli.com.tr/esme-ayva-festivaline-muhtesem-acilis-360210h.htm.
[55] Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara, 2018, s. 41
[56] Funda Yaşar Örge, ''Nitel Bir Araştırma: Türkçe Dersinde Beceri Eğitimi'', Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9/6 (2014), ss. 868
[57] Yıldırım, Şimşek, Sosyal…, s. 118.
[58] Ezel Tavşancıl, Esra Aslan, İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri, İstanbul, 2001

a-a24 ömür tülay_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:38 Page 9

yaş/yıldır ve belediye çalışanları hariç tamamı Eşme'de ikamet etmektedir. Katılımcıların 3'ü Muhacir kökenli, diğerleri Manav kökenlidir. Eğitim durumları; 5'i lise, 2'si ilkokul, 1'i ortaokul, ön lisans ve lisans mezunudur. Katılımcıların 2'si esnaf (cafe sahibi, tarım aletleri satıcısı), 5'i çiftçi (meyve bahçesi sahibi) ve 2'si yerel yönetimde görev yapan ve festivalin organizasyonundan sorumlu olan çalışanlardır. Katılımcılar toplam 10 kişi olup K 1,
K 2 … olarak kodlanmıştır.

Tema 1: Eşme Ayva Festivali'nin Düşündürdükleri

Eşme Ayva Festivali hakkında ne düşünüyorsunuz? Sorusuna katılımcıların görüşleri doğrultusunda şöyle bir çerçeve çizilebilir.

Katılımcılar tarafından festivalin bir tanıtım aracı olduğu, Eşme ve Kocaeli'yi dünyaya tanıttığı ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra festivalin herkesi bir araya getirdiği, dayanışmayı arttırdığı ve bağları güçlendirerek moral kaynağı olduğu bildirilmiştir. Tüm bu olumlu katkıların ayva üreticisini teşvik ettiği de dile getirilmiştir. K 3 konuyla ilgili farklı olarak düşündükleri şunlardır:

"Halk, bu festivali istiyor çünkü yöre tanıtıldığı gibi Ayva'da tanıtılıyor. Ancak festival süresi 1 günle sınırlı olduğu için gelenekselliği yaşatamıyoruz, kendimizi olması gerektiği gibi yansıtamıyoruz."

K 5 bir diğeri ise konuyu şöyle özetlemiştir:

"Festival önemli çünkü sesimizi duyurmak, ürünümüzü tanıtmak istiyoruz. Ancak resmi makamlar daha çok Kartepe dağı ve Maşukiye yöresi turist çektiği için bizi ihmal ediyorlar. Buna rağmen hafta sonu Eşme sahili dolup taşıyor, festivalin etkisi var tabii."

Festivale ilişkin olumlu görüşlerin yanı sıra, festivalin her yıl düzenlenmediği, bu durumun yöreyi ve ürünü unutturduğu yönünde olumsuz görüşler de bildirilmiştir.

Tema 2: Festivalin Yöreye Katkıları

Eşme Ayva Festivali'nin yöreye katkıları nelerdir? Sorusuna katılımcılar; festivalin ekonomik, sosyal ve kültürel katkıları olduğu yönünde ortak görüş belirtmiştir. Bu kapsamda K 1 ve K 4, festivalin ekonomik katkılarına yönelik şu görüşleri bildirmiştir:

"Her ailede neredeyse meyve bahçesi var çünkü tek geçim kaynağımız çiftçilik. Festival süresince ayva satışımız artıyor. Hatta kabzımallar toptan alım için gelmişlerdi ancak alınacak ayva kalmamıştı. Ayrıca ayvadan yapılan ürünlerimiz de satılıyor ve evde yaptıklarımızdan para kazanıyoruz, bu ürünlere festival haricinde de talep var."

"Biz ayvalarımızın çoğunu Bursa'ya gönderiyoruz. Oradan Avrupa ülkelerine ve Orta Doğu pazarına ihracat yapılıyor. Bunda festivalin de etkisi var tabi."

Festivalin sosyal katkısına yönelik K 7 ve K 2 şöyle görüş bildirmiştir:

"Özellikle kadın olarak biz, çalışmak ve ailemize katkı sağlamak istiyoruz. Festival nedeniyle sosyal hayatın içine giriyoruz, kendimizi gösterebiliyoruz. Burada bir bayram havası var, herkes birbirine yardım ediyor."

"Festival nedeniyle gücümüzü birleştirmek ve sesimizi duyurmak için Tarımsal Kalkınma Kooperatifi kurduk. Dayanışma ve birlik sağladı aslında festival. İş hayatında etkili olmak istedik. Ancak devlet desteğine, proje geliştirmeye ve soğuk hava depolarına ihtiyaç var. Bu yüzden festival bize sponsorluk için sosyal çevre de sağlıyor."

Festivalin kültürel katkılarına yönelik ise K 8 şu görüşü dile getirmiştir:

"Festival sayesinde ayva ilgi görüyor ve ayvanın geleneksel üretimini anlatabiliyoruz. Ayvadan yapılan bir çok ürünü sergiliyor ve satıyoruz. Geleneksel olarak ayva tatlısı, reçel, marmelat, puding, jöle, eskiden beri yaptığımız kurabiyeler vb. Bunların hepsini büyüklerimizden öğrendik. Ancak gençlerde öğrenme hevesi yok."

a-a24 ömür tülay_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:38 Page 10

Tema 3: Ayva Festivalin Sürdürülebilirliği

Festivalin sürdürülebilirliği ile ilgili neler yapılabilir? Sorusuna verilen ortak görüşlerle şöyle bir çerçeve çizilebilir:

Eşme'nin, Sapanca Gölü'nün kıyısında ve Kartepe Dağı'nın karşısında eşsiz bir coğrafi konuma sahip olması nedeniyle gerek turizm gerekse imar bakımından risk altında olduğuna dikkat çekilmiş yörenin şu an imara kapalı olduğundan tarımsal üretimin sürdürüldüğü belirtilmiştir. Ancak çevre illerin yanı sıra Araplardan oluşan Orta Doğu pazarının yoğun ilgisi olduğu, bu durumun Sapanca ilçesinde olduğu gibi yöreyi ciddi yapılaşma riski ile karşı karşıya bıraktığı ifade edilmiştir. Bu yüzden yörenin imara açılmaması ve tarımsal üretim alanı olarak kalması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu kapsamda yörede sadece tarımsal turizm, kırsal turizm, gastronomi turizmi gibi doğaya dayalı sürdürülebilir turizm türlerinin yapılabileceği dile getirilmiştir.

Katılımcıların festivalin sürdürülmesiyle ilgili diğer görüşleri ise şunlardır:

Festivallerde yarışma için; sponsorluğu halkın kendisinin yaptığı, festival harcamaları ve ikramlar için belediye dışında bir sponsor ya da destekçileri olmadığını belirterek, festivalin sürdürülebilirliği için organizasyonun düzenli yapılmasına dikkat çekmişlerdir. Bu konudaki zorluklara ilişkin Getz ve Frisby'nin (1988) çalışmaları bu görüşleri destekler niteliktedir. Örneğin; festival yöneticilerinin benzersiz zorluklarla karşı karşıya olduğunu, etkinliklerin sürdürülemediğini, yalnızca yılda birkaç gün ya da birkaç hafta boyunca devam ettiğini, etkinliği düzenlemek için gönüllü gruplara ve kişilere büyük ölçüde güvenildiğini, gönüllülerin güçlü bir bağlılığa ve çeşitli aktivitelere zaman ayırmaya istekli olmalarına karşın, katılım alanlarında çok fazla eğitim veya uzmanlığa sahip olmayabildiklerini ifade etmişlerdir[59].

Konuyla ilgili K 9 şunları söylemiştir:

"Gençler çiftçilik yapmak istemiyor. Özellikle ayva yetiştiriciliği çok maliyetli ve zor bir iş... Ayvaları yılda 20 kere ilaçlıyoruz. Mazot, gübre ve ilaç maliyetleri çok yüksek artık yetişemiyoruz. Ayrıca ayva çok su istiyor, su olmadığı için yeterince ayva ekemiyoruz. Devlet desteği de almak zor ve sınırlı. Bu yüzden gençler, ayva bahçelerini satıyor ve başka işe yöneliyorlar. Bu yüzden bu işi sürdürmekte zorlanıyoruz."

Katılımcıların görüşlerine göre yörede tarımsal üretimin sürdürülmesinin zorluklarla karşı karşıya olduğu, özellikle üretim maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle gençlerin çiftçilik yapmayı istemediği belirtilmiştir. Bu kapsamda hem ürünün hem festivalin hem de yerel kültürün sürdürülebilmesi için kamu ve yerel yönetimlerin gerekli tedbirleri alarak tarımsal üretimi desteklemeleri gereklidir.

Tema 4: Eşme Ayva Festivali'nin Ulusal ve Uluslararası Tanıtım Faaliyetleri

Eşme Ayva Festivali'nin ulusal ve uluslararası boyuta yayılması için yapılması gerekenler nelerdir? Sorusuna verilen cevapların ortak noktaları şunlardır:

Festivalin duyurulmasının önemli olduğu çünkü duyuruların yetersiz kaldığı belirtilmiştir. Bu kapsamda sosyal medyanın etkili kullanılması, billboardlar, el ilanları ve geleneksel medyanın da (gazete, televizyon, sinema) duyurularda kullanılması gereken araçlar olduğu dile getirilmiştir. Kartepe Belediyesi'nin festival organizasyonu ve duyurularda yetersiz kaldığı, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nin de destek vermesi gerektiği belirtilmiştir. Özellikle festival tarihinin gelenekselleşmesi ve her yıl aynı tarihte kutlanarak, yeterince hazırlık yapılması gereklidir. Bu bağlamda konuyla ilgili katılımcılarından K 10'un görüşleri şu yöndedir:

"Festivalin organizasyonunda çeşitli aksaklıklar var, bu aksaklıklarla festivali ulusal ve uluslararası boyuta taşımak mümkün değil. Bu eksiklikler organizasyon alanının karmaşası, destek birimlerinin (ambulans vb.) eksikliği, ünlü bir sanatçının olmaması. Ayrıca daha da önemlisi yörede, konaklama yapılacak (otel, pansiyon vb.) ve yemek yenilecek (lokanta vb) mekanlar da yok. Tüm bunlar festivalle ilgili olumsuz algı oluşturuyor."

Tema 5: Eşme Ayva Üretimi ve Üreticilerinin Sorunları

Eşme Ayva üretimi ve üreticisi olarak sorunlarınız nelerdir? Sorusuna verilen ortak cevaplarla şöyle bir çerçeve çizilebilir:

[59] Yıldırım ve Şimşek, Sosyal…, s.239

a-a24 ömür tülay_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:38 Page 11

Katılımcılar sadece çiftçilik yaptıklarını, geçim kaynaklarının da çiftçilik olduğunu belirtmiştir. Ayva üretiminin maliyetli ve zor olduğu dile getirilmiştir. Özellikle ayvaların yılda 20 kez ilaçlandığı, ilaç maliyetlerinin çok yüksek olduğu bunun yanı sıra gübre ve mazot maliyetlerinin de üretim yapmalarını engelleyecek şekilde yüksek olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda maddi-manevi devlet desteğinin daha fazla olması gerektiğine dikkat çekmişler, kendilerinin maddi gücünün üretime yetmediğini ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili K 6, farklı olarak şunları söylemiştir:

"Ayvanın maliyetli olması sebebiyle erik ve ceviz yetiştirmeye başladık. Hatta ayva ağaçlarını söktük, diğer meyvelere yöneldik. Yöre kadınlarının çalışması için Tarımsal Kalkınma Kooperatifi kurduk. Ancak gerekli araç ve gereçleri temin edemiyoruz (soğuk hava, paketleme makinesi vb.), paramız olmadığı gibi yöre halkı da birlik olmuyor. Soğuk hava deposu olmadığından ayvaları toplayıp hemen pazarda satıyoruz. Projemiz var fakat bizi yönlendirecek Üniversite, belediye, ziraat odaları vb. kurum ve kuruluş olması lazım."

K 3 ise şunları söylemiştir:

"Meyve bahçelerinde alt yapı yapıldı ama arazi düzenlemesi yok, tarlada kazalar oluyor. Ayrıca yöremizde Eşme markalı reçel, marmelat, meyve suyu üretecek fabrika yok."

Katılımcılar Eşme'de yerel halkın geçimi ve yörenin kalkınması için ayva üretimini yapmak istediklerini ancak tüm çabalarına rağmen zorlandıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda yöre halkı yerel ve kamu yönetimleri ile üniversitelerden çeşitli proje, eğitim vb. destekler beklemektedir.

Sonuç ve Öneriler

Festivallerin; turizm, eğlence, eğitim, sosyal etkileşim, iş, ticaret ve ilham kaynağı olmak üzere çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Bu işlevleri ile festivaller; yörede ziyaretçi sayısını çoğaltmakta, ekonomik getiri sağlamakta, yöre imajını geliştirmekte ve yerel halkın gururunu artırmaktadır [60]. Lade ve Jackson, (2004) festivallerin temel başarı faktörlerini üçe ayırmış ancak her ne kadar kategorilere ayrılmışsa da aralarında bir etkileşim olduğunu belirtmiştir. Bu faktörler; Toplumun Katılımı ve Desteği, Yönetim ve Planlama Fonksiyonu ve Pazarlama Stratejileridir. Kim vd., (2008) festivallerin başarılı olmasında önemli faktörlerden birinin de toplumda festivali destekleyenlerin bulunması olduğunu ileri sürmüştür. Destekleyenlerin de; yöre halkı, belediye ve kaymakamlık olduğu ifade edilmiştir[61]. Bu çalışmada tüm bu boyutlar ve paydaşlar göz önünde bulundurularak Eşme Ayva Festivali değerlendirilmiş ve festivalin yöreye katkıları ve festivalle ilgili katılımcıların düşünceleri derinlemesine irdelenmiştir. Çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlar ve öneriler şunlardır:

• Festival organizasyonu her yıl düzenli hale getirilmelidir. Festivalin her yıl düzenli yapılması, yöreyi ve ürünü daha tanınır ve bilinir yapacaktır. Böylece festival, yöre ve ürün için bir tanıtım aracı olarak işlev görecektir. Festivalin tanıtımının yöresel düzeyde kalmaması ulusal ve uluslararası boyuta ulaşması beklenmektedir. Ancak festival organizasyonunun planlanması ve yürütülmesinde aksaklıklar tespit edilmiştir. Bu aksaklıkların giderilmesi için; yerel yönetim, yöre halkı, yaş meyve ve sebze üretici dernekleri yanında yurtdışı paydaşlar seçilmeli ve festival komitesi kurularak organizasyon planlanmalı ve yürütülmelidir. Bu amaçla günümüzün etkili pazarlama iletişimi olan sosyal medya başta olmak üzere geleneksel medyadan da (TV, radyo, gazete vb.) yararlanılmalıdır. Ayrıca Avrupa Festivaller Birliği (EFA), Uluslararası Festivaller Birliği (IAF) ve Türkiye Uluslararası Festivaller Birliği ile görüşülerek festivalin önce ulusal sonra da uluslararası boyutta yapılabilmesine yönelik bilgi alışverişi yapılmalıdır.

• Festivalle ilgili bir başka boyutta; alanının fiziki olarak planlanmasıdır. Örneğin yarışma alanları, sahne, kulis, ziyaretçi, tanıtım stantları, satış noktaları, eğitim salonları vb. noktaların planlanarak düzenlenmesi gerekmektedir. Bunlara ilave olarak alan güvenliğinin ve sağlık hizmetlerine yönelik planlamanın da yapılması önemlidir.

• Yapılan Eşme Ayva Festivali zamanı (29 Eylül 2018) ayva hasat zamanına denk gelmektedir. Hasat zamanı yapılacak festival etkinlikleri çeşitlendirilebilir böylece gelen yerli ve yabancı turistler yöre kültürünü tanıyabilirler ve yöresel meyveleri toplayıp, ürünleri tadabilirler. Bu etkinliklere; en güzel ayva bahçesi, en iyi ayva, en güzel ayva tatlısı yanında ayva toplama yarışmaları, inovatif ayva üretimi vb. örnek verilebilir.

• Festival kapsamında sektörel katılım ve sponsor desteği ile festivalin daha coşkulu kutlanması

[60] Erdem, Mızrak, Aratoğlu, "Festivallerin…", s. 228-245.Frisby ve Getz, "Festival Management…". Erdem, Mızrak, Aratoğlu, "Festivallerin..", s. 236.
[61] Sert, "Yerel…" .

a-a24 ömür tülay_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:38 Page 12

için; çeşitli eğlenceler ve şovlar, ünlü sanatçıların konserleri, tüm halka yönelik rekreatif etkinlikler yapılmalı ve ikramlar sunulmalıdır. Bunların yanında çiftçileri ve katılımcıları bilgilendirici ve farkındalıklarını artırıcı akademik etkinlikler (seminer, panel, demo gösterimler vb.) düzenlenmelidir.

• Bu çalışmada tarımsal üretimin sürdürülmesinin üretim maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle oldukça zor olduğu ve gençlerin artık tarımsal üretim yapmak istemedikleri belirlenmiştir. Bunun nedeni; mazot, ilaç, gübre ve işçilik maliyetlerinin yükselmesi ve devlet desteğinin yetersiz olması olarak tespit edilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak yasal düzenlemelerin yapılması, eksikliklerin tamamlanması ve tarımsal üretimin teşvik edilmesi önerilmiştir.

• Frisby ve Getz (1989), topluluk üyelerinin festivali para kazandıran bir turistik cazibe merkezi olarak değil, şehirlerinin kültür ve tarihinin bir yansıması olan eğlenceli bir topluluk temelli etkinlik olarak[62] görmektedir. Bu kapsamda yöre halkının festivali yalnızca ayva satışı ya da ayvaya yönelik gelir getirici bir etkinlik olarak görmedikleri, aksine yörenin ve ürünün tanıtımına, yöresel ürünlerin geleneksel yapımına ve unutulmaya yüz tutmuş ayva lezzetlerinin korunup yaşatılmasına dikkat çekmek istedikleri anlaşılmıştır. Gelenekselliği yaşatabilmek için festival süresinin bir gün ile sınırlı olmaması gerektiği ve daha yöresel ve kültürlerine ait etkinliklerin yapılması gerektiği belirtilmiştir.

• Festival esnasında özellikle kadınların sosyal hayatın içine girmesi, festivalin sosyal katkılarından biridir. Bu çalışma sırasında Eşme kadınlarının ayva bahçeleri olduğu üretimi aileleri adına sürdürdükleri, gönüllü olarak hem tarımsal üretim hem de festival kapsamında çalıştıkları tespit edilmiştir. Bu durum sosyal yardımlaşmaya, kadının iş hayatına girmesine, aile ve yöre ekonomisine katkı sağlamasına neden olduğundan kadını toplumsal hayatta birey olarak daha görünür ve etkili kılmaktadır.

• Festivalin sürdürülebilirliğinin sağlanması için öncelikle ayva üretiminin sürdürülebilirliği gereklidir. Ürünün üretilebilmesi için gerekli şartlar dile getirilmiştir. Bu kapsamda; ayva üretiminde kullanılan malzemelerin maliyetlerinin düşürülmesi, devlet desteğinin artırılması, ayva üretiminde gerekli olan su ve sulama sisteminin sağlanması ve meyve bahçelerinin düzenlenerek üretimde verimliliğin artırılması gereklidir. Üretilen ayvaların uygun koşullarda depolanması ve paketlenmesi de verimliliğin devamlılığı için önemlidir. Böylece yerel kalkınmanın da önü açılacak ve festival bir kalkınma aracı işlevi görecektir.

• Bu çalışma sırasında dikkati çeken bir husus da, yörede konaklama işletmelerinin hiç olmayışı, yiyecek içecek işletmelerinin ise yok denilecek kadar az oluşudur. Özellikle festivalin geliştirilmesini isteyen yöre halkının bu ihtiyaçları karşılayabilmesi için ivedilikle yörede ev pansiyonculuğu, yöresel restoranlar, yöresel hediyelik eşya ve ürünlerine yönelik tesislerin açılması gereklidir. Bu bağlamda üniversite, belediye ve ilgili kurum ve kuruluşlar aracılığıyla eğitim, proje vb. destekleyici çalışmalar yapılmalıdır.

Sonuç olarak, sanayi kenti olan Kocaeli'nin Eşme yöresi, tarımsal üretimin yapıldığı ve konumu itibarıyla turistik çekiciliğe (göl, dağ, ulaşım vb.) sahip bir destinasyondur. Bu bağlamda festivalin bölgede bir kaldıraç işlevi görmesi önemlidir bu amaçla yörenin gerek tarımsal üretim gerekse turistik hizmet verebilmesi için yerel halk ve paydaşların işbirliği yapması gereklidir.

[62] Frisby, Getz, "Festival Management…", s.7.

a-a24 ömür tülay_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:38 Page 13

Kaynakça

Albayrak, Aslı, Alternatif Turizm, Detay Yayıncılık, Ankara, 2013.

Atak, Onur, Tatar Selma ve Tunaseli Arda, "Kültürel Miras Oluşumunda Festivallerin Yeri ve Önemi: Fethiye Müzik Köyü Üzerine Bir Değerlendirme", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10/52, (2017), s.1397-1406.

Bekar, Aydan; Kocatürk, Emine; Sürücü, Çağrı, "Gastronomi Festivallerinin Algılanan Destinasyon İmajına ve Tekrar Ziyaret Etme Niyetine Etkisi: Fethiye Yeşilüzümlü ve Yöresi Kuzugöbeği Mantar Festivali Örneği", Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 5 (2017), ss. 28-36.

Casero, Gema Gomez; Alba, Carol Angelica Jara; Beltrán Javier Jimenez; Nogueras Jaime Roldan, "Cultural Events: Case Study of a Theatre Festival as an Element of Tourist Attraction", Mediterranean Journal of Social Sciences, 9/4, (2018), ss. 177-185.

Cömert, Menekşe; Çetin, Kadir, "Gastronomi Temalı Yerel Festivaller Üzerine Bir Değerlendirme", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10/54, (2018), ss.1092-1101.

Çela, Ariana; Lankford, Jill Knowles; Lankford, Sam, "Local Food Festivals in Northeast Iowa Communities: A Visitor and Economic Impact Study", Managing Leisure, 12, (2007), ss.171–186.

Dalgın, Taner; Atak, Onur; Çeken, Hüseyin, "Festivallerin Bir Kırsal Turizm Çekiciliği Olarak Önemi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, (2016), 9/47, ss.1179-1184.

Doğdubay, Murat; İlsay Selin, "Bir İletişim Biçimi Olarak Gastronomi Konulu Festivaller", Bir İletişim Biçimi Olarak Gastronomi, Detay Yayıncılık, Ankara, 2016.

Erdem, Özkan; Mızrak, Metin; Aratoğlu, Celal, "Festivallerin Bölge Turizmine Katkıları ve Sürdürülebilirliği: Uluslararası Mengen Aşçılık ve Turizm Festivali Örneği", Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 6/1, (2018), ss. 228-245.

Frisby, Wendy; Getz, Donald, "Festival Management: A Case Study Perspective", Journal of Travel Research (1989), ss. 7-11.

Getz, Donalds, "Progress in Tourism Management, Event Tourism: Definition, Evolution, And Research Tourism Management", 29 (2008), ss. 403–428.

Getz, Donalds, "The Nature and Scope of Festival Studies", International Journal of Event Management Research, 5/1(2010), s. 1-47.

Gül, Kudret; Erdem, Barış; Gül, Melike, "Yerel Festivallerin Etkinliğine Bağlı Ziyaretçi Kazanımları: Sındırgı Yağcıbedir Festivali Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18/2 (2013), ss. 213-239.

Kartepe Kaymakamlığı, Kartepe Kırsal Kalkınma ve Eko Turizm Projesi, Marka/12-02/DFD-018, 2012.

Kocaeli Valiliği Orman ve Su İşleri 1.Bölge Müdürlüğü, Kocaeli Doğa Turizmi Master Planı, Kocaeli, 2013.

Küçükaltan, Derman; Kubaş, Ahmet; Üzümcü Polat, Tülay,. "Turizm Bölümü", Kartepe Kitabı, Kartepe Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2013.

Nagy Adrienn ve Nagy Henrietta, "The Importance of Festival Tourism In The Economic Development Of Hungary", Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development, 2/2 (2013), ss. 57-59.

Özleyen, Eda; Tepeci, Mustafa, "Manisa'da Yöresel Yemeklerin ve Lezzetlerin Turizmin Gelişimine Katkısının Belirlenmesi", Turizm Akademik Dergisi, 4/2 (2017), ss. 139-152.

a-a24 ömür tülay_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:38 Page 14

Sert, Ayşe Nevin, "Yerel Halkın Festivallerin Başarı Faktörlerini Algılamalarına Yönelik Bir Çalışma: Beypazarı Örneği", Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 1/2 (2017), ss. 29-44.
Stankova, Mariya; Vassenska, Ivanka, "Raising Cultural Awareness of Local Traditions Through Festival Tourism", Tourism & Management Studies, 11/1 (2015), ss. 120-127.

Şahin, Elanur; Akdağ, Gürkan; Çakıcı, Celil, "Gastronomi Turizmi Kapsamında Gastronomi Festivalleri: İstanbul Örneği", 2. Uluslararası Turizmin Geleceği Kongresi: İnovasyon, Girişimcilik ve Sürdürebilirlik Kongresi, 2018.

Tavşancıl, Ezel; Aslan, Esra, İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Yıldız, S. Banu; Polat, Eray, "Yerel Halkın Eskişehir'de Düzenlenen Festivallerin Etkilerine Yönelik Algıları", Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 4, (2016), ss. 40-62.

Yıldırım, A.; Şimşek, H., Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2006.

İnternet Kaynakları

Eşme Mahallesi Nüfusu Kartepe Kocaeli E.T: 10.02.2019

http://www.nufusune.com/50259-kocaeli-kartepe-esme-mahallesi-nufusu

Eşme Ayva Festivali'ne Muhteşem Açılış. Özgür Kocaeli. 29 Eylül 2018 tarihli yazı

www.ozgurkocaeli.com.tr/esme-ayva-festivaline-muhtesem-acilis-360210h.htm.

E.T: 10.02.2019

Kartepe Belediyesi, Tarihçe; https://www.kartepe.bel.tr/idet/48/644/tarihce. E.T: 13.02.2019

Sazan Balığı Tutma Yarışması'nda Ödüller Sahiplerini Buldu, Milliyet Gazetesi, 09 Ekim 2018 tarihli yazı.

Türkiye Kültür Portalı. Eşme Ayvası–Kocaeli; E.T: 09.02.2019

https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kocaeli/nealinir/esme-ayvasi

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=FEST%C4%B0VAL,

E.T: 28.01.2019

https://www.efa-aef.eu/en/about/ ; E.T: 13.02.2019

https://www.londonwinefair.com/ E:T: 04.06.2016

http://www.niagarawinefestival.com/icewine-festival E.T: 06.06.2016

http://www.milliyet.com.tr/sazan-baligi-tutma-yarismasi-nda-oduller-kocaeli-yerelhaber-3081649/.

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

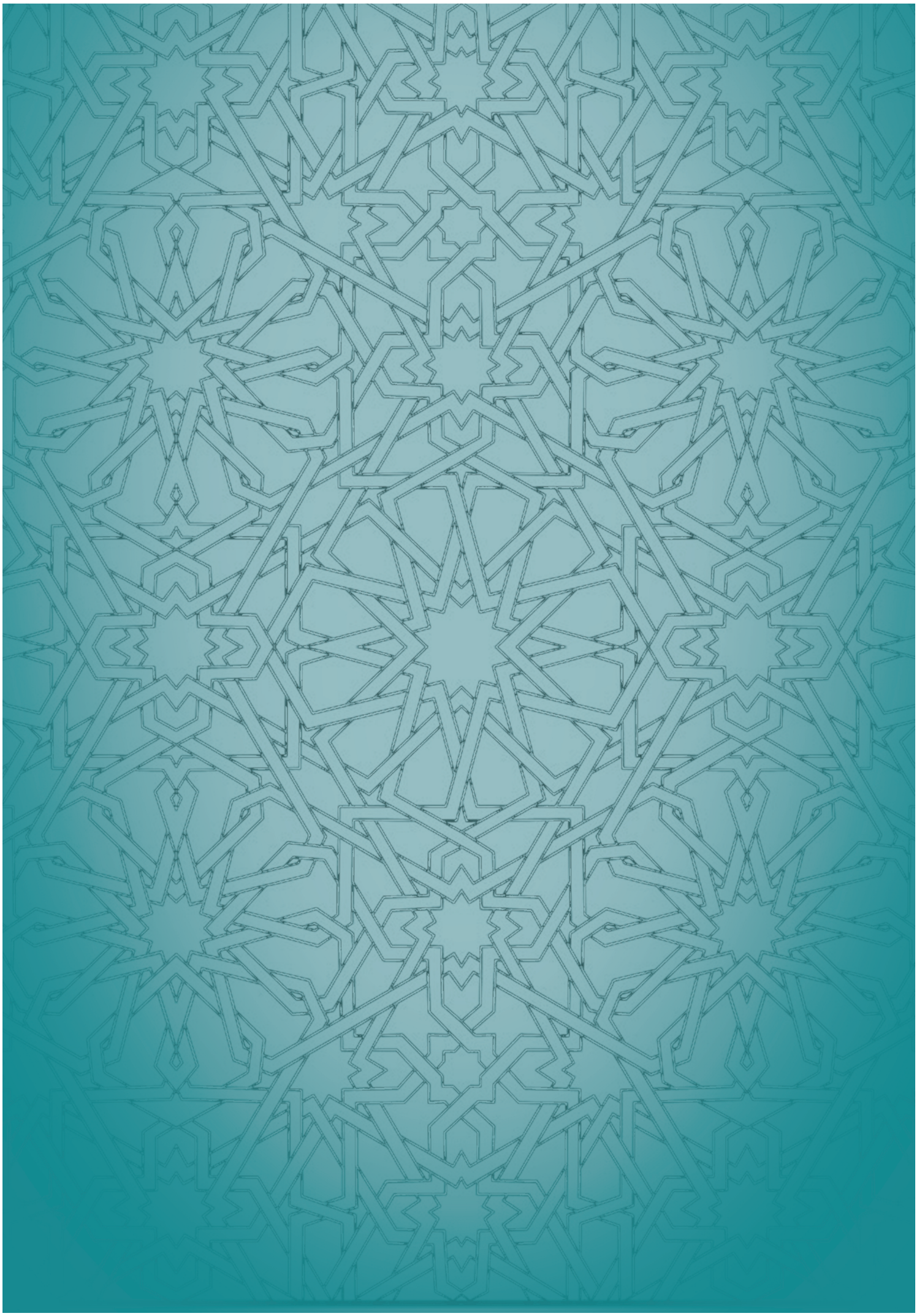

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:37 Page 2

Kocaeli Manavlarının Sosyo-Kültürel Hayatları

Seda Yılmaz VURGUN*

Giriş

Anadolu'nun fethiyle birlikte tarihte ilk defa Türkler Marmara'nın İstanbul, İzmit, İznik gibi şehirlerine yerleşmişlerdir.[1] İznik merkezli Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulması ile İstanbul ve Çanakkale şehirleri arasında kalan bölge Selçuklular tarafından fethedilmiştir. Bu durum Kocaeli tarihindeki önemli dönüm noktalarından biri olmuş ve çok sayıda Türkmen geniş topraklara sahip şehre ve çevresine yerleşmeye başlamıştır.[2]

Osman Gazi ise oğlu Orhan ile komutanları Akçakoca ve Konuralp'dan Adapazarı'na kadar uzanan dağ geçidini ele geçirmelerini istemiştir. Bu doğrultuda Akçakoca Kandıra'ya yerleşmiş ve Kocaeli'nin ilk gaza akın merkezi Kandıra olmuştur. Bölgeye yapılan akınlar ile Kocaeli'ndeki Türklerin varlığı iyice kök salmıştır.[3]

"Manav" kelimesi XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kocaeli'nin de içinde bulunduğu birçok bölgede kullanılan bir kelime haline gelmiştir. Ancak tarihi süreç içerisinde Manav kelimesinin kökeni ile ilgili birçok düşünce ortaya atılmıştır. Kelimenin günümüzdeki kullanımlarından biri "yaş meyve satan esnaf" şeklindedir.[4] Manav kelimesine yeni bir bakış açısı getiren Recep Yaşa bu kelimenin Türkistan'daki Kazaklar, Kırgızlar ve Yakut Türklerinde görülen, "koruyucu kişi ve boy beyi" anlamında kullanılan "Manap" tan geldiğini ifade etmiştir.[5] Fahri Tuna da Manav diye bir millet olamadığını, onların öz be öz Türk olduklarını vurgulamıştır.[6]

Resül Narin Selçuklulardan itibaren Türkleşme sürecine giren Kocaeli ve çevresinin yüzyıllar boyunca Manavların ana vatanı olduğunu ifade etmiştir.[7] Ali Aktaş da Manavların göçerlikten yerleşikliğe geçtiği iddialarının yetersiz kaldığını ve Manavların daha eskilere dayanan bir arka planı olduğunu belirtmiştir.[8]

* Dr. Öğr. Üyesi Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

[1] Recep Yaşa, "Osmanlı'nın Arka Planında Kocaeli ve Çevresinde Selçuklu Hakimiyeti", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, c.1, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2015, s.113.

[2] Yaşa, Osmanlı'nın Arka Planında...", s.113; Türk Yolu, sa:803, 12. Kanunu Evvel, 1941, s.3.

[3] Halik İnancık, "Koca-Eli Yöresinin Fethi", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, c.1, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2015, s.147.

[4] Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.1618.

[5] Recep Yaşa, "Adapazarı ve Çevresindeki Manavlar" I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Adapazarı, 1999, s.289-290.

[6] Fahri Tuna, Sakarya Türkmen/Manav Sözlüğü: Yedi Asırlık Bir Kültür, Sakarya Yerel Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 2018, s.10.

[7] Resül Narin, "Tarihsel Süreçte Kocaeli'nde Manav Kültürü Misafirperverlik", Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu-V.Bildiriler, c.3, Kocaeli, 2019, 1733-1734; Resül Narin, Sakarya Türkmen-Manav Tarihi, Sakarya Yerel Kültür Derneği Yayınları, Adapazarı, 2018, s.31.

[8] Ali Aktaş, "İzmit Sancağı'nda Yaşayan Manavlarda Halk Hekimliği ve Ocak Kültü", Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Bildirileri, c.3 Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2018, s.1875-1876.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 3

Bu tanımlamalardan ve yapılan saha çalışmalarından yola çıkarak Manavları "bulundukları bölgelerde yüzyıllardır yaşayan yerli, Müslüman, Türkmen halk" olarak belirtmek yerinde olacaktır. Selçukludan başlayarak Osmanlı'ya ve nihayetinde günümüze kadar Marmara'nın önemli yerleşim birimlerinde yaşayan Manavların, bu coğrafyada yurt edindikleri yerlerden biri de Kocaeli olmuştur. Bölgenin köklü tarihinde önemli bir yere sahip olmaları bunun en temel ispatı niteliğindedir. Bu çalışma kapsamında köylerde yapılan mülakatlarda Manavların atalarının çok uzun zamandır bölgede yaşadıklarına dair bilgileri sık sık dile getirmeleri de bölgenin tarihine ışık tutacak mahiyettedir.

Sosyo-Kültürel Hayat

Aile

Manav ailesi dede, büyükanne, çocuklar ve torunlardan oluşan kalabalık bir aile yapısına sahipti.[9] Ailede otorite yaşça en büyük kişi olan dedeydi. Dedeye ve yaşlı insanlara hürmet çoktu. Öyle ki dedeye saygıdan yan yana pek oturulmaz, olduğu yerlerde ise gereksiz konuşmalar yapılmazdı.[10] Dedenin veya büyükbabanın evde oturduğu özel bir bölme bulunmaktaydı. Dedenin sedirin köşesinde oturduğu yere *üst kıyı* denirdi.

Aile içinde otorite evin en yaşlı erkeğinde olmasına rağmen, kadınlara da gereken değer verilirdi. Evde söz sahibi olan ikinci kişi kayınvalideydi. Evde kayınpeder gibi oturduğu özel bir bölme mevcuttu. Gelinler ve diğer aile fertleri dedeye olduğu gibi büyükanneye de saygıda kusur etmezlerdi. Kayınvalide evdeki düzenle ilgilenir yemek yapar, evdeki huzur ve dengeyi sağlamaya çalışırdı. Ev oldukça kalabalık olduğunda çocuklara ayrı masa, büyüklere ayrı masa yapılırdı. Günümüzde ise hala bazı Manav köylerinde kalabalık haneler mevcudiyetini korumaktadır.[11]

Evde bulunan mutlak otoriter yapıda ailenin yeni fertleri olan gelinler de aileye katıldıktan sonra bu düzene uyarlardı. Bu düzenin en önemli sorumluluğu evdeki iş paylaşımıdır. Gelinler ev işlerine olduğunca destek olur, yatakları açar, toplar, evi çekip çevirirlerdi. Diğer aile fertleri gibi gelinler de kayınpedere karşı saygıda kusur etmezdi.[12] Evin büyüğüne duyulan saygı gereği gelinler kayınpederlerinden çekinir, üslup olarak yanlarında sessiz olurlar, konuşulacaksa bile yüksek sesle konuşmazlardı. Çocuklar evde yaramazlık yapmamaya dikkat eder, hatta çocuklara dedelerinin kendilerini dinlediği söylenerek yatarken gürültü yapmaları engellenirdi. Gelinler aynı şekilde evin bir diğer büyüğü olan kayınvalideye karşı saygılı olmaya önem verirlerdi. Kayınvalide bir şey sormadıkça konuşmamaya çalışırlardı. Aksi takdirde gelinlerin cevap vermesi ayıplanırdı.[13] Genel itibariyle büyüklere duyulan saygıdan eşler yan yana bile oturamaz, çocuklar büyüklerin yanında sevilmezdi.[14]

Manavlarda sabah erken kalkmak insanları zinde tutan önemli bir alışkanlıktır. Daha abdest alınmadan camlar açılarak "Hanemize bereket gelsin" denirdi. Yorucu bir gün geçirildiğinden gece erken yatılırdı. Erken uyumak çevreyi aydınlatmak için kullanılan, kandil ve gaz yağı gibi ürünlerden tasarruf edilmesi açısından da önemliydi. [15]

Manavların günlük hayatları oldukça hareketli ve yoğundur. Aile içi işletmenin devamı açısından dedenin görevi önemliydi. Aile fertleri gün içersindeki faaliyetlerde görevlerini bilirlerdi. Ancak yine de dede sabah erken saatlerde yapılacaklar konusunda bilgilendirme yapardı. Son kararları dede verir, evin gelirleri dede de toplanırdı.[16]

Manavlar köy hayatı içerisinde çok yoğun bir şekilde çalışırlar, boş zamanları olmazdı. Bölge toprakları bereketli olup, üç sezon ürün yetiştirildiği için yapılacak işler bitmezdi. Manav köylerinde sabah, öğlen, akşam periyotlarında farklı işler yapılırdı. Sabah ve öğlen günlük işler yapılırken, akşamları el işi ve ticari satış amacıyla tütün sarılırdı.[17]

---

[9] Kâmil Uğurlu, Zakir Ençevik, Eskişehir Şehrengizi: Muhacirler ve Manavlar, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2011, s.88.
[10] Rıdvan Malçok, 1961 doğumlu, Işıklar Köyü.
[11] Güzide, Yüçetin, 1927 doğumlu, Çaprazlar Köyü.
[12] Necla Uçak,1965 doğumlu, Kaynarcaya bağlı Konak Köyü.
[13] Fehmi Malakçı, 1952 doğumlu, Çavuşlu Köyü.
[14] İftariye Şenyiğit, 1943 doğumlu, Küçük Hasanlar Köyü.
[15] Abdullah Köktürk, 1955 doğumlu, Güvercinler Köyü.
[16] Fehmi Malakçı, 1952 doğumlu, Çavuşlu Köyü; İbrahim Özcan, 1939 doğumlu, Aslanlı Köyü.
[17] Neslihan Efe, 1985 doğumlu, Solaklar Köyü.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 4

Kırsal kesimde yaşayan kadın aile içi üretimin önemli bir parçasıydı. Kadınlar çocukların yetiştirilmesi, ev işleri, tarlayı ekip biçmek, hayvanların bakımı ile ilgilenirlerdi. Günlük hayattaki işlere ailenin her bireyinin katkısı olurdu. Çocuklar, yaşlılar, kadınlar, erkekler gün boyu farklı işler yaparak ailenin diğer fertlerine yardımcı olurlardı.

Çamaşır yıkama işi her gün yapılamadığından kadınlar çamaşırları biriktirerek, pınarlarda, dere kenarında veya ıhlamur ağacından yapılmış tekneler de yıkarlardı. Sabun yerine kül suyu kullanılır, kazanlarda kül suyu kaynatılırdı. Kül, hem çamaşır yıkamada hem de saçların yıkanmasında kullanılırdı. Kül suyu bit gibi böcekleri yok etmekte oldukça etkiliydi. Kadınlar çamaşır yıkarken köyün çocuklarının geçtiğini görürlerse hemen hepsini toplar sırayla yıkarlardı. Çocukları yıkama faslından sonra tekrar çamaşır yıkamaya devam edilirdi. Çamaşırlar kuruması için *germe* adı verilen ağaçtan tarlalarının kenarına yapılmış çitlerin üstüne asılırdı.

Yaz mevsiminde hayvanlar açık alana bırakılacaksa birileri yanlarında bulunurdu. Bu kişi dede, baba, çocuklardan biri olurdu. Kış mevsimi gelince ise Manavlar dağların arasında hayvanlarını otlattıkları özel alanlara giderlerdi.[18]

Çocuklar doğa ile iç içe vakit geçirirler, eğitimlerinden arta kalan zamanda hemen kıyafetlerini çıkararak günlük hayatın akışındaki yerlerini alırlardı. Kaz, koyun güder, topraktan evler fırınlar yapar, orak biçer, harman döver, hayvanları otlatır, anne ve babalarına yardım etmeye çalışırlardı.[19]

Aile bireyleri ihtiyaçları olan her şeyi kendileri yapmaya çalışırdı. Kadınlar ketenden kıyafet dokur, *saya* ve *zıbınlık* denilen iş kıyafetlerini ve evdeki şalvarlarını kendileri dikerlerdi.[20] Genel anlamdaki giysilerine ise *urba* denirdi.[21]

Soğuklar aralığın sonunda başlar nisana kadar devam ederdi. Soğuk havalarda köylerde hayvanları yalağa götürmek için köy halkı birlikte yol açardı. Kimlerin kazacağı ve kazma eyleminin hangi sıraya göre yapılacağına dair planlama yatsı namazından sonra köy odaları veya camilerde yapılırdı. Kuyudan en yakın eve kadar köy halkı beraber kazar ardından ise herkes sırayla kendi evine kadar yolu açmaya devam ederdi. Her hane hayvanlarını belirli saatlerde suya götürürdü. Suya götürme işine su alanına yakın olan evlerden başlanırdı. [22]

Günlük işler bitikten sonra kadınlar ve erkekler arasında çeşitli eğlence ve aktiviteler olurdu. Erkekler akşamları toplanır, yüzük gibi oyunlar oynar, askerlik ve avcılık anılarını anlatırlardı. Kadınlar ise kandil ışığında lambalar etrafında işlemeler, gelinlikler, çeyizlikler yapardı. Yaşlı kadınlar kış için hazırladıkları kuru elma, fındık gibi yiyecekleri çıkararak ortaya koyarlardı.[23]

Aile kadar önemli olan diğer bir konu da komşuluk ilişkileridir. Komşu tabiri birbirine bitişik ve yakın evlerde oturanlar için kullanıldığı aşikardır.[24] İyi komşuluk ilişkileri mutluluk ve sevincin paylaşılmasında acı ve kederin göğüslenmesinde köy ve şehir yaşamında ailelerin mutluluğunda önem arz ederdi.[25] Köylerde komşuluk ilişkileri sıcaktır. Herkes evde pişirdiği cizleme, gözleme gibi yiyecekleri birbirine vererek karşılıklı bir şeyler paylaşmanın hazzını yaşardı.[26] Geçen zaman içerisinde komşuluk ilişkilerini etkileyen faktörler ortaya çıkmıştır. Kahvelerin sayısının giderek artması ile komşu ziyaretleri azalmış, erkekler kahvelerde toplanır hale gelmişlerdir. Komşuluk ilişkilerini etkileyen diğer neden ise köyden yakın bölgelere yapılan kısmı göçlerdir.[27]

Manavlar da imece usulü yardımlaşma oldukça yaygındır. İmece, köylülerin yalnız başına yapamayacağı veya hızlı bir şekilde gerçekleştiremeyeceği faaliyetleri işbirliği ve yardımlaşma ile gerçekleştirmesidir. İmece usulü yardımlaşmada muhtaç, hasta, kimsesiz dul kadın ve yetimlere öncelik verilirdi.[28] Ev gibi bireysel yapıların inşasından, cami, okul gibi kamusal yapıların yapımına kadar

[18] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.
[19] Lütfiye Fidan 1950 Doğumlu, Çaprazlar Köyü.
[20] Fehmi Malakçı, Çavuşlu Köyü.
[21] Necla Uçak,1965 doğumlu, Kaynarcaya bağlı Konak Köyü.
[22] Fehmi Malakçı, Çavuşlu Köyü.
[23] Fehmi Malakçı, Çavuşlu Köyü.
[24] M.Cengiz Yıldız-Mustafa Gündüz, Komşuluk Kültürü, Nobel Yayınları, Ankara, 2005, s. 30.
[25] Emine Şenoğlu, 1946 doğumlu, Işıklar Köyü.
[26] İftariye Şenyiğit, Küçük Hasanlar Köyü.
[27] Orhan Duran,1964 doğumlu, Küçük Hasanlar Köyü.
[28] Türk Yolu, sa:453, 27 Çarşamba 1935, s.1

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 5

bunları örneklendirmek mümkündür. Köy halkı özellikle kamusal binaların yapımında büyük bir özveri ile çalışıp, tuğla taşımasından nakdi yardıma kadar birçok iş ile ilgilenmişlerdi.[29] Mesela Araman[30] köyünde harman işleri imece usulü ile yapılmakta, herkes birbirine yardım etmekteydi.[31]

Sofra Adabı ve Önemli Manav Yemekleri

Evde herkes aynı sofraya oturarak yemek yerdi. Evin büyüğü olan dede gelmeden yemeğe başlanmazdı. Sofradan kalkarken "Allah bereket versin" denirdi.[32] Yemek yere serilen *puhu* adından kasnağın üstüne konulan sinilerde yenirdi.[33] Puhuların yerini zamanla yer masaları almıştır. Yer masalarının altına ekmek veya ekmek kırıntılarının dökülmemesi için sofra bezi serilmekteydi. [34] Haneler kalabalık olduğundan kahvaltıda çorbasız öğün olmazdı. Sabah kahvaltısında tarhana, hamur, un, malay çorbası ve elde yapılmış makarna (erişte) yenirdi.[35] Hane halkı kalabalık olduğu için ardiyeler bol tutulur, örneğin her ev yedi tenekeye kadar peynir yapardı.[36] Ekmek çeşitleri gözleme, cizleme, bazlama, lokma toplu yerlerde cenaze gibi törenlerde yenirdi.[37]

Manavların kendilerine özgü yemekleri bulunmaktadır. En önemli soslarından biri de *dartı*dır. Dartı süt kaynarken üstünden alınan kaymağın üst üste konularak kaynatılmasından elde edilmektedir. Diğer bir sos şeklide *sütçü*'dür.

Mancar; ıspanak, gelincik gibi sebzelere verilen ortak bir isimdir. Sebzelerden yapılan mancar pidesi bölgede meşhurdur. Tavuklu keşkek de bölgenin tanınan yemeklerindendir. Bütün köy tavuğu keşkeğe koyulur, sonra çıkarılıp didiklenir ardından ise üstüne dartı denen sos konulurdu. Dartıdan yapılan düdük makarnada oldukça sevilen yemeklerdendir.[38]

İzmit'teki Eseler ve Solaklar köylerinde kaz bayramı yapılırdı. Yılbaşından sonra kazlar belirlenen bir cuma günü kesilir, cumartesi suya konur, pazartesi günü herkes kendi hanesini toplayarak pişirilen kazı yerdi.[39]

Çiçek dolması diğer bir meşhur yemek türüdür. Kabak çiçeğinin özleri sabah 6-7 arası toplanarak kabağın içine konulmaktadır. Ancak bu dolmada önemli olan çiçeğin özünü erken almaktır, geç kalınırsa çiçeğin özü şişmekte ve ardından çiçeğin yaprakları açılmaktadır.

Kabak yemeklerde çok kullanılan bir sebze türüdür. Kabak tatlısı, kabak kıvırma, kara kabak, kabaklı kavurma denen bir börek türü mevcuttur. Tavuk tiridi de sevilen bir diğer yemektir.

Manav köylerinde yetişen ürünler doğrultusunda yapılan yemek türleri bazı farklılıklar görülmektedir. Bazı köylerde kızılcık salatası, Kandıra bölgesinde kestane yemeği mevcuttur. Dılbıran Mantarı, Malgadın Mantarı, Kedi Burnu, Kedi Sakalı, Sütliyen gibi mantar türleri oldukça meşhurdur. [40]

Manavlar dartıdan ve sütten yapılan üre tatlısını oldukça sevmektedir. Malak tatlısı, nazlı tatlısı da önemli tatlılardandır. Gurt denilen tatlıda hamur kalburdan geçirilir ve tatlı halini almaktadır. [41]

Geçmiş dönemlerde sıcak içeceklerin yanında şeker pancarı olurdu. Bir ailenin ürettiği pancara göre şeker gelirdi. Çay pek bilinmez, ıhlamur ise pek bulunmazdı.[42] Günümüzde ise sevilen içecekler

[29] Fehmi Malakçı, Çavuşlu Köyü.
[30] Aramak köyü Kandıra'ya bağlı bir Manav köyüdür. Halk arasında Araman isimi ile de anılmaktadır. Araman ismi Eski Türk lehçelerinin tamamında dilek arzu utku anlamında kullanılmaktadır.
[31] Mehmet Memiş 1938 doğumlu, Araman Köyü.
[32] İbrahim Özcan, Aslanlı Köyü.
[33] Gülcan Memiş, 1982 doğumlu, Araman Köyü.
[34] Necla Uçak, Konak Köyü.
[35] Vahide Yüçetin, 1953 doğumlu, Işıklar Köyü.
[36] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.
[37] Melek Portakal Çeliköz, Eseler Köyü.
[38] Bilge Şehir Kocaeli Yemekleri, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2018, s.147, 203; Gülsen Yıldız, Sakarya: Türkmen Manav Mutfağı, Beşiz Yayınları, Adapazarı, 2018, s. 49,75.
[39] Aliye Arık, 1972 doğumlu, Kısalar Köyü; Nagehan Tutar, 1976 doğumlu, Kandıra'ya bağlı Erikli Köyü.
[40] Melek Portakal Çeliköz, Eseler Köyü.
[41] Melek Portakal Çeliköz, Eseler Köyü.
[42] Sacide Erdem, 1962 doğumlu, Solaklar Köyü.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 6

arasında kızılcık ve erik şurubu yaygındır.[43]

Kandıra bölgesi Kocaeli'nin tahıl ambarı konumundaydı.[44] Her sene dinlendirilen toprak parçasına *iyrek* denilmekteydi. Dinlendirilen yer ise *örü* olarak adlandırılmaktaydı. Manavlar yaşam için gerekli olan birçok ürünü kendileri üretmekte, sadece tuz gibi bazı maddeleri dışardan almaktaydı.[45] Kocaeli coğrafyasında en bereketli yağışların olduğu zaman haziran ayının üçüncü hafta dönümüne isabet etmekte Manavlar bu zaman dilimini ürün bereketi açısından takip etmekteydi.[46] Devlette üretimi artırmak için bir dizi faaliyette bulunmuş ve çiftçiye İgsaş gübre fabrikasından gübre temin etmişti.[47]

Tohumu için ekilen ve Zeyrek ya da Zeğrek olarak adlandırılan keten özellikle Kocaeli'nin Kandıra ilçesinde ve Orta Anadolu'da oldukça yaygındı.[48] Anayurdu Anadolu ve Balkanlar olarak kabul edilen ketenin[49] Kandıra'da yaygın olması bu ürünün yan sanayisini de geliştirmişti.

Ketenin tohumunun içine su atarak bezirhanede fırına koyarlar ardından mengene ile tohumları çevirirlerdi. Kış mevsiminde ise keten yağını çıkarırlardı.[50] Ketenin tohumundan yapılan bezir yağı yemeklere katılırdı.[51] Keten üretimi zahmetli olduğundan bırakılınca bezir yağı kullanılmamaya başlanmış ve dönem içerisinde yerini ayçiçek yağına bırakmıştır. Beziryağından zeytinyağına geçilmesi adına gazetelerde zeytinyağı halka tanıtılmaya çalışılmış,[52] ancak zeytinyağı günümüze kadar gelen süreçte Manavlara cazip gelmemiştir.[53] Bezir yağı üretiminin yıllar önce bırakılması nedeniyle yeni kuşak beziryağının tadını bilmemektedir.[54] Manav büyükleri "yağlar değişti hastalık başladı" diyerek beziryağı tüketirken ne kadar sağlıklı olduklarını dile getirmektedirler.[55]

Yazdan kışa bulgur, tarhana, salça gibi çeşitli ürünler yapılırdı. Köylerde unu öğütmek için kullanılan değirmenler köylülerin işini kolaylaştırırdı.[56] Biri değirmenini kendi zahiresini öğütmek için kırmış olsa bile birlikte tamir eder, sen kırdın sen yapacaksın demezlerdi.[57]

Akçakoca ve Kandıra'da avcılık yapılırdı.[58] Bazen toplu olarak sürek avına çıkılırdı.[59] Mesela Akmeşe köyünde yaklaşık 100 kişinin katıldığı sürek avı yapılırdı.[60] Manavlarda *bek* denilen bir kelime vardı. Bek kelimesi köy ve avcılık anlamında kullanılırdı. Beke gitmek köye gitmek ve ava gitmek şeklinde iki türlü algılanırdı. Manav köylerinde eski dönemlerde avcılık yaygın olup, her köyde mutlaka bulunurdu. Ava tek veya toplu olarak gidilirdi.[61] Ancak bazen acemi avcıların kendilerini de yaraladığı olurdu.[62]

Kış aylarında tavşan avı meşhurdu. Beke, çulluk, ördek gibi kuşları avlamak için gidilirdi. Bek avında hayvanın gelişi beklendiğinden biraz hileli olurdu. Karda ise tavşan keklik avı meşhurdu. Tavşan ve keklik avlamak için ayrı ayrı köpekler vardı. Tavşana giden köpek kekliğe gidemezdi. Tavşana giden köpeğin boynuna çıngırak takılır köpek tavşanı bulunca avcıya yaklaştırırdı.

Avcılığa meraktan ve tavşan etinin güzelliğinden gidilirdi. Manav köylerinde tavşan yenilirdi. Grup halinde ava gidildiğinde bir tavşanı iki kişi bulursa ikiye bölüştürülürdü. Eğer grup kalabalıksa bir tane tavşan vurulduysa, tavşan parçalanır o zaman onun yanına et veya tavuk konulurdu. Ancak kuzu ile tavşan karıştırılarak yemek yapılırsa tavşan eti seçilirdi.

---

[43] Melek Portakal Çeliköz, Eseler Köyü.
[44] Kıranlar, "İkinci Dünya...", s.1157.
[45] Fehmi Malakçı, Çavuşlu Köyü.
[46] Türk Yolu, sa: 15.089, 16 Haziran 1986, s.1.
[47] Türk Yolu, sa: 13.695, 17 Kasım 1981, s.3.
[48] Türk Yolu, sa:543, 16 Eylül 1937, s.1; Türk Yolu, sa:837, 13 Mayıs 1941, s.3.
[49] Füsün Ertuğ, "Anadolu'nun Önemli Yağ Bitkilerinden Keten/Linum, ve Izgın, Eruca: Ort Anadolu'da Bezir Yağı üretimi ve Bezirhaneler", Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, sa:1, 1998, s.114.
[50] Lütfiye Fidan, 1950 doğumlu, Çaprazlar Köyü.
[51] Emine Yücetin, Işıklar Köyü.
[52] Türk Yolu, sa: 9742, 2 Mayıs 1970, s.1.
[53] Nahide Demirel, 1942 doğumlu, Deli Mahmut Köyü.
[54] Arzu Tiryaki, Sipahiler Köyü; Ceyhun Atik, 1986 doğumlu, Aslanlı Köyü.
[55] İbrahim Özcan, Aslanlı Köyü.
[56] Vahide Yüçetin, Işıklar Köyü.
[57] Türk Yolu, sa:453, 27 Çarşamba 1935, s.1
[58] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.
[59] Türk Yolu, sa:556, 16 Kanunu Evvel 1937, s.1
[60] Türk Yolu, sa:808, 12. Kanunu Evvel, 1941, s.1
[61] Neslihan Efe, Solaklar Köyü.
[62] Türk Yolu, sa: 13.938, 2 Eylül 1982, s.1; Türk Yolu, sa: 12.487, 13 Ocak 1979, s.3.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 7

Eskiden tavşan pişirilirken çeşitli yöntemler kullanılırdı. Tavşan tencereye konulur içine soğan ve baharat eklenir, kapağın yanları hamur ile kapatılırdı. Kapağın kenarına konan hamur bir nevi tencerenin düdüklü tencere işlevi görmesine sebep olurdu. Ayrıca hava kaçırmasın diye tencerenin kapağının üstüne taş konurdu. Hamurda patlamalar olursa tencere ocaktan alınırdı. Mesela 1898 doğumlu Ümmü Gülsüm Malakçı bu yöntemle tavşan etini pişirmekteydi.[63] Solaklar köyünde ise tavşanı suya koyup kanını akıtırlar ardından haşlayarak fırına verirlerdi.[64]

Kandıra'da avcılık sık sık yapıldığından evlerde silahlar olurdu. Ancak devletin ruhsatsız silahlar ile ilgili kanun çıkarmasının ardından Kandıra'nın kırsal alanlarına ve mezarlıklara avcılık için olması muhtemel ruhsatsız silahlar ve kurşunlar atılmıştır. Halk cezalardan koktuğu için bu şekilde silahları ellerinden çıkarmıştır. [65]

Tütün Kocaeli bölgesinde yaygın olarak yetiştirilen bir üründü.[66] Topalar, Sadıklar köyleri de tütün yetiştirilmesi konusunda etkindi.[67] Akmeşe Kocaeli'nin güzel ve verimli nahiyelerinden biriydi. Tütünlerinin güzelliği ile meşhurdu. Ayrıca bölgede süt ve peynirin ihracatı yapılmaktaydı. [68] 1950'li yıllara gelindiğinde ise bölgede bağcılık ile ilgili gelişmeler artmış ve bağcılığa önem verilmeye başlanmıştı.[69] Ancak bir yandan ürünler yetiştirilmeye çalışılırken diğer yandan da dikkatsizlik sonucu yangınlar baş göstermişti. Örneğin Akmeşe köyünde 1981 yılının temmuz ayında çıkan bir yangında 70 ton buğday yanmıştı.[70]

Manav Evleri

Aile fertlerinin bir arada yaşadığı yapıların günümüzdeki karşılığı olan "ev" Türkçe'nin en eski kelimelerinden biri olup, Türk aile yapısı için oldukça önemlidir.[71] Aynı şekilde suyun tüm kültürlerde olduğu gibi Türk kültüründeki yeri, kutsal ve kutsi pınar anlayışı Türklerde çok yaygındır.[72] Bu çerçevede Kocaeli'ndeki Manav Köyleri de bu anlayış ile su ve dere yataklarının kenarında kurulmuşlardır. Başlangıçta üç ila on hane arasında değişen Manav köyleri, göçlerin etkisi ile zaman ile 30-40 haneye dönüşmüştür.[73] Kocaeli bölgesi Osmanlı döneminden itibaren muhacirlerin iskân alanlarından biri olarak kabul edilmiştir. Mesela, Akmeşe köyünde yaşayanların dörde üçünü Yugoslavya ve Kırcaeli'den göçenler oluşturmuştur.[74] 1950 yılına gelindiğinde de Bulgaristan'dan göçler gerçeklemiş ve göçmenlere yardım kampanyaları düzenlenmiştir.[75] 1969 yılına gelindiğinde ise Kocaeli'nde köyler göç almaya devam etmiştir.[76]

Genel itibari ile evler çift katlıdır ve alt katta ahır bulunurdu. Ahır evi oluşturan en geniş alanlardan biriydi.[77] Evler oldukça geniş olup 130-140 metre civarındaydı. Manav evlerinin özelliği çandı ağaçlar ile birbirine geçmiş şekilde yapılmalarıydı. *Çandı ev* çivisiz olarak birbirine geçirilen uzun kütüklerden oluşan bir yapı şeklidir. Özellikle Kuzey Anadolu'da kullanılan bu sistem ormanlık alanların yoğun olduğu bölgelerde yapılmıştır.[78] Manav evlerinin alt kısımları yığma tuğladan olup

[63] Fehmi Malakçı, Çavuşlu Köyü.
[64] İsmail Bayram, 1934 doğumlu, Solaklar Köyü.
[65] Türk Yolu, sa:13. 13 Ağustos 1981, s.1; Türk Yolu, 22 Ekim 1982, sa:13.977, s.1.
[66] Türk Yolu, 6 Mart 1986, s.1
[67] İktisadi Uyanış, Şubat 1951, s.20.
[68] Türk Yolu, sa: 85618, Temmuz 1941, s.1.
[69] Türk Yolu, sa:35752, Haziran 1950, sa: 2.
[70] Türk Yolu, sa: 13.603, 27 Temmuz 1981, s.1
[71] Tuncer Baykara, "Türk Evinin Günümüze Ulaşan Tarihi Esasları", Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri Bildirileri, 25-26 Mayıs 1998, Globus Dünya Basımevi, İstanbul, 2000, s.223.
[72] Zuhal Kültüral, "Pınar Kelimesi ve Türk Kültüründeki Yeri", Temizlik Kitabı, Ed: Emine Gürsoy Naskali- Salih Mehmet Arçın, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s.422.
[73] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.
[74] Safiye Kıranlar, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Kocaeli'nin Sosyo-Ekonomik Durumu Üzerine Bir İnceleme", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, c.3, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2015, s.1154. ss.1151-1181.
[75] Türk Yolu, sa:3744, 20 Aralık 1950, s1; Türk Yolu, sa:3752, 29 Aralık 1950, s.1
[76] Sesim, yıl:2, c.3, sa:27, 5 Ekim 1969, s.15.
[77] Melek Portakal Çeliköz, 1975 doğumlu, Eseler Köyü.
[78] Yusuf Burak Dolu, "Kocaeli ve Çevresinde Çandı (Ahşap Yığma:) Teknikle Yapılmış Camiler", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, c.3, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2015, s.1685.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 8

krişler ise odundandır. Ancak çandı evler ağaçtan yapıldığı için avantaj ve dezavantajlara sahiptir. Bu ev türünün dezavantajı zaman geçtikçe organik bir madde olduğundan mantarlar, böcekler ve bazı bitkiler için besin kaynağı ve yerleşim alanı haline gelmesidir. Ayrıca neme ve ıslanmaya bağlı olarak tahtaların şişip küçülmesi çandı evlerin diğer bir olumsuz özelliğidir.[79]

Evler bir plan dahilinde inşa edilmişti. İkinci kat aile fertlerinin yaşadığı alandı ve dört odaya sahipti. Evin alt katında bulunan ağıl da hayvanlar yaşadığı için sıcak olurdu. Eski Manav evlerinde genel itibari ile her evde ocak olurdu. Ağılın üst katında bulunan odada sıcaklık durumuna göre bir şey yakılmadığı olurdu. Çocuklar küçükse ailelerinin yanında yatardı. Ocağın olduğu oda ısınma, yemek yemek ve oturmak için kullanılırdı.[80] Kocaeli Manavlarının evlerinin her odasında banyo yapmak için kullanılan *hamamlık* adı verilen bölmeler mevcuttu.[81]

Evlerde bulunan salon kısmına *hayat* denirdi.[82] Hayat tabiri Avanos'un eski evlerinde de aynı şekilde kullanılmaktadır.[83] Hayat bütün kapıların açık olduğu yer anlamına gelirdi. Salonda bulunan koltuklar buğday çuvalından yapılırdı. Her evin bir köşesinde var olan *unluk* mutfak görevi görürdü. Her evde mutlaka dokuma tezgâhı mevcut olup mutfakta ekmek tabaklar bulunurdu. [84]

Manavların dışarıya bakan evlerinin camları genelde yukarıya doğru sürgü ile açılmaktaydı.[85] Eski Manav evlerinin tepeden bacası veya camı olan iç odalar mevcuttu. Bu odalarda tavanlarda bulunan camlardan az miktarda ışık eve girerdi. İç oda ayrıca soğuklardan korunaklı olup burada hane halkı toplanırdı. 40 yıl önceye kadar Salılar ve Çuvaşlı gibi köylerde bu evler mevcut iken günümüzde Taşköprü'ye bağlı Aslanlı Köyünde *çandı oda* adı verilen bu evlerden birkaç tane mevcuttur.[86] Bu durum Manavların Eski Türklerin barınakları olan çadır geleneğini kısmi olarak devam ettirdiklerini göstermektedir. Manavların tepeden camlı evlerinin benzerleri XIX yüzyılda Türkistan vahalarında da kendini göstermekteydi.[87]

Her Manav evinin mutlaka çiçekliği olur, zivane testeresi ile işlenirdi.[88] Eğer evin çiçeklik yani sergilik denen kısmındaki çiçeklerin sayısı fazla ve bakımlı ise o evin kızı takdire şayandı ve evlenmek için önemli bir adaydı. Bu durumu bilen köyün kızları çiçek yetiştirme konusunda rekabet halinde olurlardı. Evlerin camlarda en çok kullanılan çiçek türü begonyaydı. Ayrıca sergilik sadece çiçeklerin konulduğu bir alan değildi. Ayrıca burada ceviz, sarımsak, tarhana, yemeklere konan ve kurutulmuş lordan oluşan keş gibi yiyecekler de bulunurdu.[89]

Durhasan ve Sadıklar köyleri gibi birçok Manav köyünde üretmek çok önemliydi. Evlerin yanında ağıllar olup bu ağılların çevresinde işleri olan insanlar dolaşırdı. Hayvanlar ile uğraşması gerekenler ağılların yanında sürekli hareket halinde olurlardı. Ağılların etrafında sürekli tavuklar dolanır, köpekler *yalak* adı verilen kaplarda yemeklerini yerlerdi. [90]

Türk aile düzenin temel öğelerinden biri aile sofrası olduğu aşikardır. Aile fertleri aynı anda bir bütün olarak sofraya otururdu. Aile sofrası ocağın tam karşısına kurularak aile ile ocak arasında bir ilişki kurulurdu.[91] Duvardaki çıkıntıya ocaklık denirdi. Ocak kısmı duvardan dışarıya çıkık bir şekilde olurdu. Saç ayağının üstüne kap-kacak konularak yemek yapılırdı. Çıkıntının önündeki kısmına tuz ve baharatlar konurdu. Ocağın üstüne tüten ateşin isinin dağılmaması için takılan beze *yaşmak* denirdi. Bu yaşmak doğal iğnelik olarak kullanılmakta üstüne iğne takılmaktaydı.[92]

Manav evlerinde ağır iş yükünün ve yokluk dönemlerinin etkisinden dolayı pek eşya olmayıp yer sofrası, sini, divan, çöp kilimler, yer yatağı gibi çok az sayıda eşya mevcuttu. Çöp yatağı denen ketenin çöpünden yatak yapılır, orada yatılırdı. Evde ısınmak için yakılan ocağın etrafına toplanan büyükbaba, büyükanne ve çocuklar önlerini ve arkalarını dönerek ısınmaya çalışırdı [93]

---

[79] Ramazan Özen, "İnşaat Malzemesi Olarak Ahşap; Avantaj ve Dezavantajları", Anadolu'nun Ahşap Evleri, Ed: Aysun Özköse, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.6,8.
[80] Fehmi Malakçı, Çavuşlu Köyü.
[81] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.
[82] Necla Uçak, Konak Köyü.
[83] Mehmet Ali Esmer, Avanos'un Eski Türk Evleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.20.
[84] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.
[85] Melek Portakal Çeliköz, Eseler Köyü.
[86] Fehmi Malakçı, Çavuşlu Köyü; Neslihan Efe, Solaklar Köyü.
[87] Seda Yılmaz Vurgun, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısından XX. Yüzyılın İlk Yarısına Kadar Türkistan'da Kadın", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sa:214, 2015, s.6.
[88] Fehmi Malakçı, Çavuşlu Köyü.
[89] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.
[90] Neslihan Efe, Solaklar Köyü.
[91] Bahaddin Ögel, Türk Mitolojisi, c.II, Tük Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.650-51.
[92] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.
[93] Metin Sentürk, İnedikli Köyü.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 9

Manav köylerinin kendine özgü birtakım özellikleri bulunmaktaydı. Köylerde dört-beş evin bir fırının olması dikkat çekicidir.[94] Taşköprü'ye bağlı köylerde bir hane fırını kullanmak isterse önüne çalı koyar, diğer haneler o gün için fırını kullanmazlardı.[95]

En önemli besin kaynaklarından biri olan bulguru öğütmek için herkesin evinde bir bulgur taşı mutlaka olurdu.[96] Eğer bulgur taşı yoksa köyde mutlaka bir dibek taşı bulunurdu. Bulgur kaynatılıp kurutulduktan sonra komşular dibek gününü kararlaştırırlardı. Kaynatılan bulgurun kabuğunun alınması için köyün genç kızları ve erkekleri bir araya gelir ve dibek taşların bulgura vurarak kıvamına getirirlerdi. Dibek taşına bulgur dövülmesi sırasında köy halkı bir araya toplanır, bir yandan işlerini yapar diğer yandan eğlenirlerdi. Bulgur kaynatma, çamaşır yıkama ve dibek taşında bulgur dövülmesi adeta festival havasında yapılan faaliyetlerdi.[97]

Her Manav köyünde mutlaka bir köy odası olurdu.[98] Eğer köye gelen misafir tanıdıksa evlere, yabancı ise köy odalarına götürülürdü. Köy odalarına yemek yorgan getirilerek misafirin ihtiyaçları karşılanmaya çalışılırdı. Akşamları köy odasında yaş sırasına göre oturulurdu.[99] Köy halkı gelen misafirin anlatacaklarını etrafına toplanarak büyük bir keyifle dinlerlerdi. Köye gelen misafir önemli bir isim ise davul zurna ile karşılandığı da olurdu.[100]

Manavlar misafirperver bir halktır. Köy halkı dışarıdan birinin geldiğini görürse "misafir kime gelecek?" diye iddiaya girerdi.[101] Kapıdan giren herkese, aç olup olmadığı, sorulurdu.[102] Misafir eğer kendilerine gelmediyse on dakika bile olsa kendi sofralarına oturtmaya çalışırlardı.[103] Misafir için gözleme yapılır, tavuk kesilir, kavurma yapılırdı. Misafir için hazırlanan masadaki yiyeceklerin bol olmasına, masaya konan sininin, kap-kaçağın, sofra bezinin temiz olmasına özen gösterilirdi.[104] Her şeyin bol olmadığı zamanlarda bile misafiri en iyi şekilde ağırlamak için ellerinden geleni yaparlardı.[105] Akşam saatlerinde yürüyerek yolculuk yapan kişiler köy odalarında kalırlardı. Burada kalacak misafirlerin ısınması için odun getirirlerdi.[106]

Manavlar arasında misafir ile ilgili bazı sözler mevcuttur. "Misafir on kısmeti ile gelir, sekizi bizde kalır", "bize misafir geldi taş kaldıralım", "sizi hangi rüzgar attı, valla taş kaldırmalı", "dört gözle geleceğinizi beklerdik" gibi sözler sarf ederek, sarılıp zaman zaman sevinçten gözyaşı dökerlerdi.[107] Manavlar sevinçlerini söze değil gözyaşına dökerek duygulanırlardı.[108] Misafiri dışarı çıkıp yolcu etmenin diğer bir adı da *salavatlama* idi. Misafirleri gözden kaboluncaya kadar arkadan beklemeye *misafire saldırmak* denirdi.[109]

Manav insanları yerleşik hayatta geçince çile ve sıkıntıları azaldığından sakin bir tabiata bürünmüşlerdi. Manavlar arasında "ne ileri gideceksin ne geri durumu muhafaza etmeğe çalışacaksın" sözü meşhurdur. Manavlar klasik özelliklerinden kolay kolay değiştirmek istemezlerdi.[110]

Düğünler, Doğumlar, Ölümler

Eski Türklerde bekarlık ayıp sayılır, gençleri evlendirmek sosyal bir görev olarak nitelendirilirdi.[111] Kocaeli Manavlarında baba ve annenin görevlerinden biri çocuklarını evlendirmek ve yuva sahibi yapmaktır. Geçmişte evlenme geleneklerinin en canlı şekilde yaşandığı yerler köylerdi. Günümüzde köyler geleneksel özelliklerini büyük çapta yitirmişlerdir. Her yörede olduğu gibi evlilik ritüelleri söz, nişan ve düğünden oluşan üç aşamada gerçekleşmektedir.

---

[94] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.
[95] Arzu Tiryaki, 1985 doğumlu, Sipahiler Köyü.
[96] Necla Uçak, Konak Köyü.
[97] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.
[98] Türk Yolu, sa:453, 27 Çarşamba 1935, s.1.
[99] Abdullah Köktürk Güvercinler Köyü.
[100] Muzaffer Sever, "Gizli Kalmış Güzelliklere Doğru..", s.2, Deli Hasanlar Köyü ve Köylüleri, Türk Yolu, 13 Eylül 1941,sa:902, s.2.
[101] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.
[102] Yaşar Duran, 1938 doğumlu, Küçük Hasanlar Köyü.
[103] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.
[104] Güzide Yüçetin, Çaprazlar Köyü.
[105] Cemalletin Özcan, 1961 doğumlu, Aslanlı Köyü.
[106] Feruh Yemiş, 1968 doğumlu, Araman Köyü.
[107] Metin Şentürk, İnedikli Köyü.
[108] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.
[109] Güzide Yüçetin, Çaprazlar Köyü.
[110] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.
[111] Necdet Sevinç, Eski Türklerde Kadın ve Aile, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987, s.69.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 10

Kız istemeye büyükler gider, kızlar isteme esnasında evin başka bir kısmında olurdu.[112] Kız istemeye çat kapı gidilirdi, bazı köyler de kız verilene kadar bir şey ikram edilmezdi. Kız istemeye erkek tarafı üç-dört defa giderdi. Kız ile erkek tarafının anlaşması ile hediyeleşmenin ilk adımları da atılmış olurdu. Söz günü çember, yazma, bezin nakışlı hali olan *mahrama* verilirdi.[113]

Nişanlı kızlar içinde birtakım gelenekler mevcuttur. Nişanlı kız damat adayı ile evlendiği güne kadar görüşmemekteydi. Nişanlı kızlara erkek tarafı birtakım hediyeler götürmekteydi.[114] Nişanlı erkek kurban bayramında kız evine kurbanlık koç gönderir, özellikle koçun gösterişli olmasına dikkat edilirdi. Koç süslenir ve erkek tarafının ekonomik gücüne göre koçun alnına altın bağlanırdı.[115]

Anadolu'nun özellikle Yörük köylerinde düğünden önce düğüne davet niteliğinde hediyeler dağıtılırdı.[116] Bu hediyeler Bilecik Yörüklerinde *oku* adını alırken, Balıkesir, Kadirli ve Sumbas'ta *okuntu* adını alırdı.[117] Kocaeli Manavlarında düğün öncesinde köy sakinlerine ve başka köylere uzun beyaz mumlardan dağıtılır ancak bu hediyeler oku veya okuntu olarak nitelendirilmezdi.[118] Düğünlerden önce hısım akrabaya kibrit, bisküvi veya lokum dağıtıldığı da görülürdü.[119]

Türk düğünlerin de gelinin evinden ayrılacağı güne yakın zamanlarda bir odada çeyiz sergilenirdi.[120] Çeyiz serme adeti Manav kültüründe de önemli bir yer tutmaktadır. Çeyiz kızın evleneceği zamana kadar hazırlanan kocasının evine götürdüğü evde kullanmaya yönelik eşyalardı. Çeyiz geleneği yörelere göre değişim göstermekle birlikte temelde büyük bir farklılık göstermemiştir. Çeyiz içi olarak özellikle çeşitli nakışlar, lifler büyük yer tutardı.

Manavlarda çeyiz düğünden bir hafta önce ilk olarak kız tarafında, düğüne bir gün kaç kala ise erkek tarafının kadınlarının görmesi için açılırdı. Çeyiz ipler vasıtası ile duvarlara asılırdı. Çeyiz gelinin ailesinin ekonomik durumunun da bir göstergesiydi. Çeyizin üstüne bohçayı açarken evin bolluk ve bereketini artırmak için çörek otu veya pirinç atılırdı.[121] Gelinin çeyizine bakan kadınlar "çeyizi çokmuş", kumaş balyalarını kontrol ederek "ne çok kumaşı varmış" derlerdi. [122]

Cuma günü akşamı başlayan düğün pazar akşamı biterdi.[123] Cuma günü evlerden çalgıcılar eşliğinde yemek yapabilmek ve yiyebilmek için tabak, kaşık, tencere toplanırdı. [124] Düğün bitene kadar her gün yemek yapılır, gelenlere ikram edilirdi.Komşular tavuk getirerek kızartırlar, arpa şehriye çorbası gibi yemekler yaparlardı. Herkes bir sofrada oturarak, ağaç kaşık ile ortaya konan kaplardan yemek yerdi.[125] Düğünden önce Küçük Hasanlar köyünde, içine hiç bir şey konulmayan sadece yağlanan 200 tepsi börek yapılırdı. Hazırlanan börekler çitlere yerleştirilerek bekletilir, düğün günü hazırlanan şerbet böreklerin üstüne dökülürdü. Bazı köylerde de bu börekler şerbetsiz dağıtılırdı.[126]

Cuma günü kız tarafı erkek tarafına, ardından erkek tarafı da kız tarafına misafirliğe giderdi. Aslanlı köyünde *yavukluya gitme* adı verilen bu gelenek cumartesi günü gerçekleşirdi. [127] Kız tarafına yavukluya gitmek tabiri Gagavuzlarda nişan için de kullanılan bir tabirdi.[128] Kız tarafı erkek tarafına dünürcü olarak gider biz altı koyun istiyoruz derlerdi. Kız tarafı 300-500 kişilik bir grupla erkek tarafının nasıl hizmet ettiğine bakardı.[129] Kız tarafı erkek tarafının yaptığı ağırlamadan memnun kal-

[112] Vahide Yüçetin, Işıklar Köyü.
[113] Lütfiye Fidan 1950 Doğumlu, Çaprazlar Köyü; Sacide Erdem Solaklar Köyü.
[114] Ayla Akay, 1969 doğumlu, Kalburcu Köyü.
[115] Metin Şentürk, İnedikli Köyü; Ayla Akay, Kalburcu Köyü.
[116] Seda Yılmaz Vurgun, "Dünden Bugüne Bilecik Bölgesinde Yaşayan Yörüklerde Sosyo-Kültürel Hayat ve İktisadi Yapı", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sa: 63, Erzurum, Eylül 2018, s.597.
[117] Vurgun, "Dünden Bugüne", s.597; Gülda Çetindağ, "Kazak Türklerinde Evlilik Sürecinde Hediye", Kültür Tarihimizde Çeyiz, Ed: Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç, Picus Yayınları, İstanbul, 2007, s.222; Azat Kaya, Halk Bilimi, Balıkesir Bir Kentin Kimliği, Balıkesir Rotary Kulübü Yayınları, Ankara, 1997, s.352.
[118] Vahide Yüçetin, Işıklar Köyü.
[119] Fatma Uçak, Yahyalar Köyü, 1939 doğumlu, Araman Köyü.
[120] Kemal Polat, "Kırgız Türklerinde Hediyeleşme", Kültür Tarihimizde Çeyiz, Ed: Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç, Picus Yayınları, İstanbul, 2007, s.201; Sadi Yaver Ataman, Eski Türk Düğünleri ve Evlenme Ritleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.30.
[121] Ayşe Şahin, 1947 doğumlu, Kalburcu Köyü.
[122] İftariye Şenyiğit, Küçük Hasanlar Köyü.
[123] Cemal Aktay, 1946 Doğumlu, Işıklar Köyü.
[124] Mehmet Boztepe 1949 doğumlu, Araman Köyü; İbrahim Özcan, Aslanlı Köyü.
[125] Vahide Yüçetin, Işıklar Köyü.
[126] İftariye Şenyiğit, Küçük Hasanlar Köyü.
[127] Cemalletin Özcan, Aslanlı Köyü.
[128] Güllü Yoloğlu, Türklerin Aile Merasimleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s.41.
[129] Cemalletin Özcan, Aslanlı Köyü.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 11

mazsa kızı vermemek için diretirdi.

Cuma günü yapılan küçük kına için ayrı bir hazırlık yapılırdı. Kına yakılması köy düğün geleneğinde nikah kadar etkili ve önemli bir ritüeldi.[130] Kına gecelerini kadın ve erkekler ayrı yaparlardı. Kocaeli'nde kına gecesinin diğer bir adı da *dürü gecesi*'dir.[131] Köylerde küçük kına ve büyük kına olurdu. Küçük kına kadınlar arasında büyük kına erkek kadın karışık yapılırdı. [132]

Çaprazlar gibi bazı köylerde gelin kınasının gününü simgelemek için yapılan kına ekmeği perşembeden dağıtılırdı.[133] Kızın kınasında komşular yemek yapımına yardım ederdi. Geline kına günü kakül, yani kekil kesilirdi. Gelini elinden tutar içeri getirir oturturlar, yanına da mum koyarlardı. Kınalarda kızlar ve kadınlar kendi aralarında eğlenirlerdi. Kına gecesinde geline çeşitli maniler söylenirdi. Gelin için söylenen manilerden biri şu şekildeydi:

Çam başına kına koydum, yanmadı,
Annesine mektup yazdım gelmedi,
Annem benim döşeğime salladı da el oğluna yolladı,
Annem beni güldürmedi gülmesin,
Benden başka evlat yüzü görmesin.[134]

Düğün meydanında genelde erkekler oynardı. Kadınlar ise odunluğun üstünde oturarak erkekleri izlerler yada evlerde eğlenirlerdi.[135] *Dürü* düğün hediyesi anlamına gelmekteydi.[136] Bilecik Manavlarında olduğu gibi burada da dürü hediyesi olarak kadınlar birçok şey getirirdi. Bu hediyelerden biri de tavuktu.[137] Düğünlerde dürü niyetine para veya altın da getirildiği olurdu.[138] Hediyeleri kadınlar kadınlara erkekler de erkeklere verirdi. [139]

Pazar günü gelin ve damat düğün için hazırlanırdı. Damat için geleneksel damat tıraşı yapılırdı. Tüm ahali köy meydanı veya evin önünde toplanırdı. Berber "ustura kesmiyor!" diye bağırırdı. Berber hediyesini aldıktan tıraşa kaldığı yerden devam ederdi.[140]

Gelini pazar akşamı evden çıkmaya yakın giydirirlerdi.[141] Gelinlerin düğün günü giydikleri kaftan sonradan beyaz gelinliğe dönüşmüştü.[142] Kadınlar kendileri için günlük hayatlarında da hiçbir şey yapmazlardı. Gaz yağı ile mumu karıştırıp sobanın üstünde ısıtır ellerine sürerler, günümüzde kullanılan makyaj malzemeleri ve türevlerini bilmezlerdi.[143]

Pazar günü gelin almaya gidilirdi. Geline düğün boyunca ve sonrasında ne yapması gerektiği konusunda ailenin kadınları telkinlerde bulunurlardı. Gelin evden çıkmadan aile büyüklerinin elini öper onlardan helalık alırdı. Gelin alma kızın baba evinden koca evine götürülmesiydi.[144] Gelin alma günün sabahı genç kıza sahanda veya pişmiş yumurta yedirilirdi.[145] Geline çok özel bir hazırlık yapılmaz, örtme ile gidilirdi. Ancak Kalburcu gibi bazı köyler de gelin hamamı olur, gelin olacak kız komşuya gider orada yıkanırdı.[146]

Gelin almaya her tarafı halılar ile kaplı öküz arabası ile gidilirdi. Öküz arabasının her tarafı kapalı olduğundan gelin içinde görülmezdi. Manavlar arasında eskiden yaygın olan ancak günümüzde unutulmuş bir gelenek vardı. Gelinlerin ayakkabılarının içine para konurdu. Konulan bu altını genç akrabalar arasından seçilen sağdıç gelinin ayakkabısının içinden alırdı.[147]

---

[130] Işıl Altun, Kandıra Türkmenlerinde Doğum Evlenme ve Ölüm, Yayıncı Yayınları, Kocaeli, 2004, s.265.
[131] Mehmet Ziya Binler, Dünden Bugüne Türk Düğünleri, Hermes Ofset Yayınları, Ankara, 2015, s.54.
[132] Neslihan Efe, Solaklar Köyü.
[133] Lütfiye Fidan, Çaprazlar Köyü.
[134] Vahide Yüçetin, Işıklar Köyü.
[135] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü; Mehmet Yüçetin, 1954 doğumlu, Işıklar Köyü.
[136] Asiye Mevhibe Coşar,"Hediye Kelimeleri Sözlüğü", Kültür Tarihimizde Çeyiz, Ed. Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç, Picus Yayıncılık, İstanbul, 2007, 137.
[137] Muzaffer Yüçetin, Işıklar Köyü; Seda Yılmaz Vurgun, "Geçmişten Günümüze Bilecik Bölgesi Manavlarının Sosyo-Kültürel Hayatlarının Analizi", Vakanüvi- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, sa:3, 2018, s.498.
[138] Necla Uçak, Konak Köyü.
[139] Muzaffer Yüçetin, Işıklar Köyü.
[140] Fehmi Malakçı, Çavuşlu Köyü.
[141] Lütfiye Fidan, Çaprazlar Köyü.
[142] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.
[143] Lütfiye Fidan, Çaprazlar Köyü.
[144] Mehmet Yücetin, Işıklar Köyü.
[145] Sacide Erdem, Solaklar Köyü.
[146] Ayşe Şahin, Kalburcu Köyü.
[147] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 12

Gelini almak için sinsine töreni yapılırdı. Atı olanlar düğün evinden kız evine gider, dönüşte erkek evine doğru yarış yapılarak birinci gelene hediye verilirdi.[148] Kocaeli'nde de yaygın bir spor türü olan güreş[149] Manav düğünlerinde oynan geleneksel oyunlardandı. Sahipleri güreşi kazananlara gömlek ve çevre verirlerdi.[150]

Türklerin İslam öncesi Şamanist gelenekleri, İslam sonrası dinsel evlenme geleneklerinde gelin, damat evine geldiğinde başına saçı saçılması şeklinde kendini göstermiştir.[151] Bu adete benzer olarak Manav kültüründe gelin eve girerken şeker, leblebi veya para atılırdı.[152] Damadın güvey gününde arkasından yumurta atıldığı da olurdu.[153] Bazı köylerde ise damadın arkasından sopa ile vurulurdu.[154]

Düğün gününden bir gün sonra *duvak günü* olarak adlandırılan *gelin görmesi* yapılırdı.[155] Duvak günün diğer bir adı *paça günü*'dür. Manav düğünlerinde de gelinin başına örtülen al renk, eski Türklerden gelen bir gelenektir. Türk Kültüründe kırmızı rengin kutsiyeti ve yaygınlığı Orta Asya'da yapılan arkeolojik buluntularda da açık olarak görülmektedir.[156] Türklerde ruhunun ve güneşin sembolü olan al rengi hem sonsuzluğun hem de mutluluğun işareti sayılmıştır. Bu çerçevede yeni evlenene mutluluk ve saadet getirmesi maksadıyla gelinin giyisisinin rengi kırmızı seçilmiştir.[157] Al renk ile ilgili başka bir inanış da, Ateş Tanrısı olan "Al" ın kötü ruhları kovması inancıyla ilgilidir.[158]

Duvak günü, Uşak'ın Tatar Kasabası, Bolu'nun Dörtdivan, Kayseri'nin bazı yerlerinde de yapılmaktadır. [159] Duvak günü gelin beyaz kıyafet giydirilerek sandalyeye oturtulurdu. Yakın köylerden duvak gününe misafirler gelirdi. Duvak günü yeni evliliklere de vesile olur, anneler buraya geldiklerinde oğullarına kız bakardı.[160] Duvak atma hediyeleri Türkiye'de yaygın adetlerdendir. Duvak günü Tokat örneğinde olduğu gibi gelin eline bir miktar buğday alır, tanelerini sağa sola bereket getirsin diye serper, bunları toplayan kişiler bereket getirdiklerine inandıkları buğdayı çuvallara koyarlardı.[161] Pazartesi yapılan duvak töreninden sonra pınara gidilir, şerbet içilir, helva yenirdi. Gelin pınarın kenarında köy halkının sıra ile bakraçlarını doldururdu.[162]

Düğünden sonraki etkinlikler bir süre daha devam ederdi. Düğünden bir hafta sonra *börek yeme* ziyareti yapılırdı. Yani kız evi erkek evini, erkek evi de kız evini ziyarete giderdi. Bu adetin diğer bir adı da *Evirlik'*ti.[163]

Aileler yeni evli çiftlerin bir iki yıl içinde çocuk sahibi olmalarını beklemekteydi. Genç çiftlerin çocuk sahibi olmaları gerektiğini çocuğun aileye bereket getireceğine inanılırdı.[164] Türklerin doğacak çocuğun oğlan veya kız olacağına yönelik tahminler Manavlar arasında yaygındı.[165] Annenin karnına bakarak çocuğun cinsiyetine yönelik tahminler yapılırdı. Hamile kadın çocuğu sağlıklı ve güzel olsun diye çiçek, gül gibi güzel olan nesnelere bakardı.

[148] Mehmet Memiş 1938 doğumlu, Araman Köyü; Cemalletin Özcan, Aslanlı Köyü; İbrahim Özcan, Aslanlı Köyü.
[149] Türk Yolu, sa:487, 5 Ağustos 1936, s.2
[150] Mehmet Memiş Araman Köyü.
[151] Abdülkadir İnan, Tarihte Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, 167.
[152] Sacide Erdem, Solaklar Köyü.
[153] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.
[154] Fehmi Malakçı, Çavuşlu Köyü.
[155] Mehmet Memiş, Araman Köyü.
[156] Adem Aydemir, Türk Dünyasında Bazı Düğün Terimleri ve Al Duvak Geleneği Üzerine Turkish Studies, vol:8-9, 2013, s.636.
[157] Aydemir, "Türk Dünyasında...", s. 637.
[158] Aydemir, "Türk Dünyasında...", s. 638.
[159] Altun, "Kandıra Türkmenlerinde Doğum ...", s.305.
[160] Neslihan Efe, Solaklar Köyü.
[161] Erol Öztürk, "Evlilik Geleneğinde Hediyeleşme: Tokat Hatipli Örneği", Kültür Tarihimizde Çeyiz, Ed: Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç, Picus Yayınları, İstanbul, 2007, s.176.
[162] Sacide Erdem, Solaklar Köyü; Lütfiye Fidan, Çaprazlar Köyü.
[163] Şükran Şenyiğit, 1967 doğumlu, Küçük Hasanlar Köyü.
[164] Yalçın Akaltın, Sakarya Türkmen Manav Folkloru, Beşiz Yayınları, Adapazarı, 2018, s.67.
[165] Kadir İbrahimoğlu Kadirzade, Adetler İnançlar ve Türklerin Soy Kütüğü Meselesi, Çev:Ahmet Doğan, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s,19.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 13

Manavlar çocuklarına geleneksel Türk isimlerini vermekte, bu isimler özellikle Gebze bölgesinde olduğu gibi, anneanne, babaanne veya dedelerin isimlerinden seçilmekteydi[166] Bebek doğmadan hazırlıklar başlanır, ekonomik şartlar imkan vermese de gömleklerden örtmenin dantellerinden zıbın dikilirdi. Ancak zıbın aile büyüklerinin görmemesi için gece dikilirdi.[167]

Yeni doğum yapan kadın ilk iki üç gün tarhana çorbası içerdi.[168] Doğumdan sonraki kırkıncı gün bebek ve anneye mikroplardan ve ruhi kötülüklerden arınması için kırklama yapılırdı.[169] Çocuğun kırkı çıkana kadar yatağının başına makas ardından kapının arkasına süpürge konulurdu.[170] Yeni doğan bebek üç kez kırklanırdı. Kırk kaşık su önce çocuk için sonra anne için bir kaba konurdu. İlk önce bebeğe sonra anneye sırayla biriktirilen su dökülürdü. Günümüzde üç kere kırklanma yerine iki kere kırklanma yapılmaktadır. Çocuk doğduktan sonra 20'sinde ve 40'ında yıkanmaktadır. [171]

Yeni doğan çocuklarda kırk basmasına engel olmak için dışarı çıkartılan çocuklar selamlaştırılarak eve geri alınırlardı.[172] Cenaze geçtiğinde ise yeni doğan çocukları ayağa dikerler, uyursa kaldırırlardı ve bu duruma *yaşıt basması* derlerdi. Göğsü şişen kadına nazar değdiği düşünülür ve siviş toprağından *köstebekleme* yapılırdı.[173]

Erkek çocuklar ilerde asker olacağından güçlü olsun diye iki yaşına kadar emzirilirdi. Emzik olsun diye anneler şekerle ekmek çiğner, bu lokmayı temiz bir tülbentte koyarak bebeğin emebileceği şekle getirip ağzına verirlerdi. Bu emziğe *sormuk* denirdi. Çocuk da annesi ev veya bağ bahçe işlerini yaparken bunu emerdi. Kandıra yöresine ait Darbuka Çala Çala adlı türküde de annelerin yaptığı ekmek ve şekerden yapılan emzik şu şekilde anlatılmıştır:

Darbuka çala çala,
Çıktım bir kuru dala,
Korkarım dal kırılır,
Yârim ellere kala,

Ördek suya dalmıyor,
Sıddıka eve gelmiyor,
Huysuz oldu bu çocuk,
Şeker sormuk almıyor,

Kırk tepenin tepesi,
Emine'min küpesi,
Emine'm çocuk doğurmuş,
Hatçe abladır ebesi.[174]

Eski Türklerdeki atalar kültü inancı Kocaeli Manavlarında da etkisini göstermekteydi. Ölmüş ataları anma ve onlara kurbanlar sunma inanç ve adeti, geleneksel Türk dini tarihinin önemli unsurlarından biridir. Ölen ataların ve özellikle babaların ruhlarının geride kalanlara iyilik ya da kötülüklerinin dokunabileceği inancı, onlara karşı duyulan minnet hissi, atalar kültünün temelini oluşturmaktadır.[175]

---

[166] Mehmet Güneş, XIX. Yüzyıl Başlarında Gebze (Gekbüzede Nicel ve Nitel Özellikleri: Tereke Kayırlarına Göre), Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Bildirileri, c.3, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli,2018, s.514. ss.501-535.
[167] Lütfiye Fidan, Çaprazlar Köyü.
[168] Sacide Erdem, Solaklar Köyü.
[169] Aslı Büyük Okutan, "Doğum Sonrası İnanış ve Uygulamalardan Temizlik", Temizlik Kitabı, Ed: Emine Gürsoy Naskali- Salih Mehmet Arçın, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s.13.
[170] Ümiye Duran, 1977 doğumlu, Küçük Hasanlar Köyü.
[171] Güzide Yüçetin Çaprazlar Köyü; Lütfiye Fidan, Çaprazlar Köyü.
[172] Melek Portakal Çeliköz, Eseler Köyü.
[173] Vahide Yüçetin, Işıklar Köyü.
[174] Metin Şentürk, İnedikli Köyü.
[175] Harun Güngör, "Eski Türklerde Düşünce, Din ve Bilim", Türkler, c.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.467.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 14

Kocaeli Manavlarında atalar kültünün izleri kendini göstermektedir. Perşembe ve pazar akşamı da kutsal olarak görülür, Kur'an okunur cizleme denen krep benzeri küçük hamurlar yapılarak, çocuklara dağıtılırdı. Kutsal gecelerde ve kandillerde *yağ kokutma* veya *saç kokutma* yapılırdı. Evin büyükleri "camları aç, kokular duyulsun, ataların ruhuna değsin, ataların ruhu gelsin" derdi. Ölülerin yakınlarından bir şey beklediğine inanılır, bu nedenle evden yayılan yemek kokusu atalara bir mesaj niteliğinde olurdu. Ölülerin yaşayanlardan bir şeyler beklediğine inanılır, bu kokunun üç-dört hanede duyulmasına sağlanırdı. Çocuklar kendilerine bir şey verildiğinde nasıl mutlu oluyorsa atalarında bu şekilde mutlu olacağına inanılırdı.[176]

Deli Mahmut köyünde ölen kişi rüyada görülürse helva, börek, hamur yapılıp dağıtılırdı.[177] Pazar günleri akşamı ölmüşlerin ruhuna gitsin diye helva yapılır, kandil akşamları lokma dağıtılırdı.[178] Cuvaşlı köyünde de cuma gecesi ve pazartesi gecesi Kur'an okunurdu.[179] Taşköprü'de ölen kişin mezar taşı bir sonraki Kurban Bayramı'nda dikilirdi.[180]

Kocaeli'nin birçok yöresinde hayvana da saçı yapıldığı olmuştur. Ölmüş bir yakının gören kimse ertesi gün bir dua okuyarak yakının ruhu için kedi köpek türü bir hayvanı doyururdu.[181]

Bayramlar, Oyunlar, Eğlenceler

Kocaeli Manavlarında bayramlar büyük bir coşku ve heves ile beklenmektedir. Kurban ve Ramazan bayramları için yapılan hazırlıklar haftalar öncesinde başlamaktadır. Hıdrellez bayramının kutlanması ise köylere göre farklılıklar göstermektedir.

Hıdırellez

Baharın gelişi Türklerde büyük bir coşku ile beklenmektedir. Kocaeli Manavlarının baharın gelişin kutlayan bazı adetleri mevcuttu. Çocuklar yaz başlangıçlarında yumurtayı hanelerden toplayarak satarlar veya kaynatıp yenmesi için dağıtırlardı.[182]

Baharın gelişini simgeleyen Hıdrellez mayıs ayında kutlanan bir bayramdı.[183] Hıdrellez şenliklerine katılmak için Manav köylerinin bir kısmı Karaman'a giderlerdi.[184] Diğer bir kısmı da Kocaeli'ne bağlı Bayraktar Köyünde hıdrellezi kutlardı.[185] Bu köylerin sakinleri davullar ve zurnalar eşliğinde gelenleri karşılardı.[186] Hıdrellez günü sabah erken kalkılırdı. Genelde türbelerin bulunduğu köylerde Hıdrellez kutlamaları yapılır, ağaçların altında toplanılarak evde yapılan veya toplu olarak pişirilen yemekler yenirdi.[187]

Hıdrellez'den bir gün önce toplanan yumurta ise kaynatılarak kahvaltıda yenirdi.[188] Hıdrellez için bulgur pilavı yapılır, koyun kesilir veya hanelerden tavuk toplanırdı. Köy halkı toplanarak yemek yer, birbirlerine şakalar yaparak eğlenirlerdi.[189] Bayraktar köyünde ise kazanlarda etli pilav pişirilir gelenlere ayran ile ikram edilirdi. [190]

Dereköy'de kadınlar evlerden topladıkları yüzükleri bir maşrapanın içine koyar gülün altına gömerlerdi. Bir kızın başına kırmızı beyaz tülbent ve takarlar ve iplere bağlı olan yüzükleri çektirirlerdi.[191] Deli Mahmut, Karaahmetli köylerinde keseye koydukları parayı güle asarlar sabah alırlardı.

---

[176] Neslihan Efe, Solaklar Köyü.
[177] Nahide Demirel, Deli Mahmut Köyü; Nuray Demirel, Deli Mahmut Köyü.
[178] Vahide Yüçetin Işıklar Köyü.
[179] Fehmi Malakçı, Çavuşlu Köyü.
[180] Nahide Demirel, Deli Mahmut Köyü; Nuray Demirel, Deli Mahmut Köyü.
[181] Yaşar Kalafat, "Kocaeli Halk İnançlarında Yaşamakta Olan Mitolojik Bir Kavram Sahiplik", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, c.3, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2015, s.1743.
[182] Mehmet Memiş, Araman Köyü.
[183] Tuncer Baykara, Türk Kültürü, IQ Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.307.
[184] Güzide Yüçetin Çaprazlar Köyü.
[185] Türk Yolu, sa: 15.053, 1 Mayıs 1986, s.1
[186] Türk Yolu, sa. 15.057, 6 Mayıs, s.1.
[187] İftariye Şenyiğit, Küçük Hasanlar Köyü.
[188] Sacide Erdem, Solaklar Köyü; Nahide Demirel, Deli Mahmut Köyü.
[189] Sacide Erdem, Solaklar Köyü.
[190] Türk Yolu, sa: 15.053, 1 Mayıs 1986, s.1 ; Yaşar Duran, 1938 doğumlu, Küçük Hasanlar Köyü.
[191] Nahide Demirel. . Deli Mahmut Kövü: Nurav Demirel. Deli Mahmut Kövü: "Kava. Halk Bilimi". s.360.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 15

Hıdrellezde uygulanan bir başka gelenek de yoğurt yapmaktır. Hıdrellez günü yapılan yoğurdun mayasız bir şekilde tutuğuna ve yıl boyunca hastalıklara iyi geldiğine inanılırdı. Deli Mahmut, Karaahmetli gibi Kocaeli'nin birçok köyünde Hıdrellez gününden başlayarak ertesi gün akşama kadar yıkanılmazdı. Aksi takdirde bu gün yıkanan kişinin benekleneceğine inanılırdı. Düğünler hıdrellez gününe denk getirilmezdi. [192]

Hıdrellez'de Manavlar ateşi de kullanırlardı. Eski Türklerde olduğu gibi ateşin hastalıkları tedavi edeceğine inanırlardı.[193] Çaprazlar köyünde Hıdrellez'de ateş yakılır "Ağrım sızım gitsin!" denilerek ardından ateşin üstünden atlanırdı.[194] Çocuklar hıdrellez günü ellerine tavuk alıp ateşin üstünden geçmeye çalışırlardı.[195]

Hıdrellez kutlamaları ticaretin canlanmasına da vesile olurdu. Akmeşe köyünde ocaklar panayırı olurdu. Hıdrellez günü ticaret hacmi artardı. 25-30 kilo yük iki-üç saatlik mesafeye gidilerek satılırdı.[196]

Hıdrellezde uygulanan bir diğer uygulamada *kurguk* adını verdikleri yumurtlamak üzere olan tavuklarla ilgiliydi. Kurguk olarak adlandırılan hayvanın yumurtalarından biri boşaltılır içine demir konurdu. Başka bir uygulamada ise Kurguk ile yumurtalar arasına iki demir sokulur böylece hıdrellezin onları çarpması önlenirdi.[197]

Kurban ve Ramazan Bayramları

Bayramlaşma adetleri kendine özgü bir yapı arz etmekteydi. Bayramın her günü divanlara bağlı olan köyler bir köye gitmekteydi.[198] Mesela, Kandıraya bağlı Mülküşehsuvar divanına bağlı Tekeler, Çaprazlar, İnanlar, Hıdırlar, Yukarı Köy, Solaklar adlı altı köy bulunmaktaydı. Bayram zamanlarında altı köy birbirine bayrama giderdi. Kandıra'da bazen öğlene kadar bir köy ardından öğleden sonra bir köyde bayram olurdu. İlk gün bayram Tekerler, Yukarı Köy, 2. gün Solaklar, Çaprazlar, 3. gün ise İnanlar, Hıdırlarda olurdu.[199] Diğer bayramda zamanı geldiğinde bu sefer kutlamalar tersten başlardı. [200]

Bayram günlerinde öğle saatlerinde (genelde saat bir gibi) köylerin kızları alaylı eğlencesini yaparlardı. Belli bir alanda toplanıp selamlaştıktan sonra diğer köylere giderlerdi.[201] Bayramda gezen çocuklara şeker verilirdi.[202]

Kurban Bayramı arifesinde köylü kendi içinde hayır yapardı.[203] Hayır amacı ile köy adına ortaklaşa yemek vermeye *Köy Hayrı* denilmektedir. Hayır gününe köyün büyükleri bir araya gelerek karar verirdi. Eksik kap-kaçak ihtiyacı başka evlerden toplanırdı. Köyün kadınları bir araya gelerek pirinç, bulgur ayıklar, kazanlarda pilavlar, tavuklar veya etler pişirirdi. Hayır yemeği her köyde yapılmaz, genelde türbelerin olduğu köylerde yapılırdı. [204]

Erkekler bayram sabahı kalkar namaza giderdi. Bayram günü erkekler caminin önünde toplanırdı.[205] Kadınlarda yemek yapar camiden çıkan erkekler için kahvaltı hazırlarlardı. Bayram günü herkes üstüne düşen vazifeyi yapardı. Kurban ve Ramazan bayramları için özel yemekler pişirilirdi. Kurban Bayramı'nda et yemekleri ağırlıkta olurken, Ramazan Bayramı'nda yöresel yemekler daha çok ön plana çıkardı. Vazgeçilmez bayram yemeklerinden biri tavuk etinden yapılmış keşkektir. Bayramlarda yapılan yemekler pirinç ve bulgur konulan beyaz lahana dolması, fasulye ve nohuttur.[206] Bayramlarda ayrıca cevizli, tarçınlı lokum pişirilirdi.[207] Cevizli tarçınlı lokum Bilecik ve Bursa bölgesinde de yapılmaktadır.[208] Ancak bu lokmanın özü sade cevizlidir. Bayramlarda bir tepsi lokma

[192] Nahide Demirel, Deli Mahmut Köyü; Nuray Demirel, Deli Mahmut Köyü.
[193] Bayat, "İslam Öncesi Orta Asya..." s.814.
[194] Güzide Yüçetin, Çaprazlar Köyü.
[195] Nahide Demirel, Deli Mahmut Köyü; Nuray Demirel, Deli Mahmut Köyü.
[196] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.
[197] Ümüye Duran, Küçük Hasanlar Köyü.
[198] Cemalletin Özcan, Aslanlı Köyü.
[199] Lütfiye Fidan, Çaprazlar Köyü.
[200] Metin Şentürk, İnedikli Köyü.
[201] Sacide Erdem, Solaklar Köyü.
[202] Mehmet Uçak 1938 doğumlu, Araman Köyü.
[203] Ceyhun Atik, Aslanlı Köyü.
[204] Arzu Tiryaki Sipahiler Köyü; Ceyhun Atik, Aslanlı Köyü.
[205] Cemal Aktay, Işıklar Köyü.
[206] Güzide Yüçetin, Çaprazlar Köyü; Fatma Uçak, Araman Köyü.
[207] Necla Uçak, Konak Köyü.
[208] Aziz Elbas (Ed), Bursa Köylerinde Ekimden Hasatta, Hasattan Sofraya Yemek ve Mutfak kültür-1, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2014, s.109.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 16

ve helva yapılır, dağıtılırdı. Bayramlarda yapılan tatlılar ise kabak tatlısı ve sütlaçtır.

Bayramlarda güreş oynanır, salıncak kurulur, tef eşliğinde kadınlar eğlenirdi.[209] Bayramlarda kadınlar arasında eğlenilirken çeşitli maniler söylenirdi. Bunlardan biri gelin alma ile ilgiliydi.

Alaylı bulaylı, ter topalı ne istersin ne istersin bizim alaylı,
Şura da bir güzel var onu isteriz o güzelin adı ne bize bildirin,
O güzelin adı ..... hanımdır, nazlım nazlımdır kendisi gidemez,
Çeyizsiz çimensiz biz kızı vermeyiz, çeyizlen çimenle biz kız alırız,
Davulsuz zurnasız biz kızı vermeyiz biz kızı almayız.[210]

Ramazan ayının en güzel adetlerinden biri de davulcuların insanları davul ve manilerle uyandırmasıdır. Ramazanın ardından davulcular üç defa bahşiş toplardı. İlk bahşişe ramazan karşılama, ikinci bahşişe ramazan ortası, üçüncü bahşişe ramazan sonrası veya bayram namazı denilirdi.[211] Davulcuların halkı uyandırırken zamana uyamadıkları haller de olmuştur. Hatta bazen davulcuların 1-2 saat öncesinde davul çaldıkları için erken kalkan sakinlerin tepkisi gazetelere yansımıştır.[212]

Bazı Manav köylerinde bayramlar genç kızlar ve erkekler için hayırlı tanışmalara vesile olurdu. Bayramlar ve düğünlerde kızların bir ablası olurdu. Köyde bulunan belirli bir yolun bir kenarında kızlar bir kenarında erkekler olur, yol boyunca bazı gençler yürüyerek konuşurlardı. Özellikle Taşköprü'de bu durum yaygındı. Kayıklar köyünde yolda gezme adeti gelişmiştir. Bu faaliyetin bayramın hangi günü olduğu köye göre değişirdi.[213]

Aşure günüde özellikle Taşköprü bölgesinde özlemle beklenirdi. Aşurenin yapıldığı ilk gün özellikle bol bol aşure dağıtılırdı. Aşure dağıtıldığında herkes tencere çıkartırdı. Dibek taşlarında harman sonu dövülen buğday ile aşure yapılırdı.[214]

Med, turunç, çelik çomak, dokuz taş, oyunu çocuklar ve gençler arasında yaygın olan oyunlardandı.[215] Kışın kayık dedikleri kızak ile kayılırdı. Çavuşlu ve Aslanlı köylerinde babalar ağaçtan kızak yapma işi ile ilgilenirlerdi.[216] Kayık denen kızaklar bir örftü ve her evde bulunurdu. Kızaklar kayılmadan önce daha iyi kayması için kırağıya bırakılırdı. Büyüklük küçüklüklerine göre hız oranı değişirdi. Kızak kaymayı 25 yaşına gelene kadar çocuklar gençler toplu olarak yapardı.[217]

Ocaklık, Hekimlik ve Hastalıklar

Ateş kültü, aile ocağı ve atalar kültü birbirleriyle yakından ilgilidir. Her biri diğerinin tamamlayıcısıdır. Ocağın tütmesi, ateşin devamlı şekilde yanması, ataların o ocakta, o yurtta, o çadırda devamlı şekilde bulunması demekti. Ataların canları, ocağın ateşi içinde tecelli ederdi. Atalarla temasta olmanın bir vasıtası da ocak ve ateşti.[218] Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar Türk kültürünün hâkim olduğu bölgelerde ocaklık kültünün varlığı dikkat çekmektedir. Bu uygulama anneden-kıza, babadan-oğulla, eğer evlat yoksa bir yabancıya el vermek şeklinde gerçekleşmekteydi.[219] Ocaklı diye nitelendirilen kişiler belli hastalıkları tedavi gücüne sahip insanlardı.[220]

Kocaeli bölgesinde hastalıkları tedavi eden kişiler genelde kadındı. Kadın ve çocuklara zaman zaman erkeklerin de baktıkları olurdu. Tedavi yöntemleri hastalığın türüne göre değişmekteydi.[221] Tedavi açısında doğanın yapısında var olan bitki ve hayvanlar kullanılmıştır.[222]

---

[209] Necla Uçak, Konak Köyü.
[210] Güzide Yüçetin, Çaprazlar Köyü.
[211] Türk Yolu, sa: 15.078, 30 Mayıs 1986, s.1.
[212] Türk Yolu, sa: 15.078, 30 Mayıs 1986, s.1.
[213] Neslihan Efe, Solaklar Köyü; Metin Şentürk, İnedikli Köyü.
[214] Arzu Tiryaki, Sipahiler Köyü; Ceyhun Atik, Aslanlı Köyü.
[215] Cemal Aktay, Işıklar Köyü; Muzaffer Şengül 1953 Doğumlu, Işıklar Köyü; İsmail Bayram, Solaklar Köyü; Fehmi Malakçı, Çavuşlu Köyü; Burak Akay, 1995 doğumlu, Yarımca Köyü.
[216] Cemalletin Özcan, Aslanlı Köyü; İbrahim Özcan, Aslanlı Köyü; Fehmi Malakçı, Çavuşlu Köyü.
[217] Fehmi Malakçı, Çavuşlu Köyü.
[218] Eyüp Akman, "Türk Halk Hekimliğinde Ocaklı Geleneği ve Safranbolu'daki Ocaklar", Kastamonu Eğitim Dergisi, c.15, No:1, Kastamonu, 2007, s.393.
[219] Aktaş, "İzmit Sancağı'nda Yaşayan...", s.1875.
[220] Ahmet İçli, "Türk Kültüründe Ocak Anlayışı ve Ergani Deringöze Köyündeki Bir Ocaklı Aile", Mavi Deniz, sa:18, s.97.
[221] Arzu Tiryaki, Sipahiler Köyü.
[222] Ali Berat Alptekin. Türk Halk Hikavelerinde Halk Hekimliği. Milli Folklor. yıl:22. sa:86. 2010. s.5-19.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 17

Yılancık hastalığının tedavisinde küçük yılancık taşları çocuğa tükürük ile yapıştırılır, Vücudunun hangi bölgesinde en çok taş kalırsa çocuğun sıkıntısının orada olduğuna inanılırdı. *Köstebekleme*, *lazlama* veya *yakma* denilen yöntemler hastalıkların tedavisinde kullanılırdı.[223]

Manavlarda ocaklıların yaptığı *köstebekleme tedavisi* Türkiye'nin başka bölgelerinde de birtakım farklılıklar ile kendini göstermektedir. Çıbanın tedavisinde köstebek ayağı, ateş kültü ve çıban olan bölgeyi çizme temel öğelerdendir. Çıbanın üstüne özel siviş torağı sürülür biraz bekletilir, ardından kurutulmuş köstebek ayağı ile bu bölge çizilirdi. [224] Siviş çandı evlerde böceğin yuva yaptığı yerlerdeki kozadan alınırdı.[225] Ancak bazı köylerde siviş toprağının veba gibi salgın hastalıktan öldüğüne inanılan kişinin mezarından şifa bulmak için alındığına da inanılırdı. Tedavinin diğer bir aşamasın da ise çıbanlı bölgenin üstüne bez konulur ve üzerinden ateşi gezdirilir bu şekilde külün yara üstüne düşmesi sağlanırdı. Bu yöntemle çıban küçülür katılaşırdı.[226]

Safranbolu'da yapılan çizdirme ocağında ise çıban, kesilmeden önce bıçakla çizilir ve üzerinde yumurta gezdirilirdi. Evin ocağından alınan kül, yaraya sürülürdü. Bu işlemler yapılırken ocaklı kadın, sürekli içerisinden dua okurdu. Sonra bu yumurtayla beraber hastaya biraz da kül verilirdi. Bu yumurtayı herhangi bir tarladaki köstebek yuvasına gömesi istenirdi. Külü ise hasta yedi gün ocakçının tarif ettiği şekilde yaraya sürerdi.[227]

Bu iki örnekten anlaşılacağı gibi hastalıkların tedavisinde köstebek kullanımı sembolik gibi görünmektedir. Halk arasında köstebeğin ayaklarının bir şifa barındırdığından dolayı kullanıldığına inanılmaktadır. Ancak yapılan çalışmalarda köstebeğin uzuvlarının yanında sadece mezarının da kullanılması, bu durumun sembolik bir yanı olduğunu düşündürmektedir. Bu durumu da köstebeğin dünya ve Türk mitolojisindeki yerinde aramak faydalı olacaktır. Bir zamanlar insan olan köstebek Tanrı'nın istemediği ya da topluma zarar verecek davranışlarından dolayı ceza alarak yer altına gönderilerek erlik ile ilişkilendirilmiştir. Efsanede Erlik ile bağı kurulan köstebek insanî varlık dünyasını terk ederken bu dünyaya ait özelliklerini de bırakarak gitmiştir.[228] Köstebek ceza alıp yer altına gönderilse de yeryüzüne tüneller aracılığıyla çıkmaktadır. Köstebek ocaklarında boğarak can alma sembolik olarak bu dünya ile öteki dünya arasında bir güç elde edişi simgelemektedir.[229] Köstebeğin tedavide kullanılması ile bu hayvanın sembolik olarak gücünün ele geçirilmesi amaçlanmaktadır

Manavlar hastalıkların tedavisinde köstebek yanında toprağı da kullanmışlardır. Yakutlar gibi çeşitli Türk toplulukları toprağın iyileştirici vasfını kullanmayı da ihmal etmemişlerdi.[230] Halk hekimliğin de toprak kullanılan temel öğelerdendi ve hastalıkları iyileştirme konusunda Manavlar arasında yaygındı. Köstebeğin sembolik gücünü şifa niyetine kullanmakta ve toprağın iyileştirici gücü ile birleştirmekteydiler.

Hasta iyileştirme konusunda mahir olan kişiler sulu bir deri hastalığı olan *temreyi* tedavi etmeye çalışmışlardı. Temre eski Türklerde de bu ad ile anılırdı.[231] Hatta dönem insanları hastalığa iyi gelmesi umuduyla "Git temre, pis temre, puh temre" gibi sözler sarf ederlerdi. Arpacığa *it dirseği* denilir ve bu hastalığı tedavi edebilmek için evin ilk kızının birisinden el alması gerekliydi.[232]

Kurşun dökme işlemi Manav köylerinde yaygın bir gelenektir.[233] Kurşun dökülmesi genel itibar ile aynı olmasına rağmen köyden köye ufak çaplı farklılıklar göze çarpmaktadır. Kurşun kaynatılır bir suyun içine konurdu. Kurşun dökülecek kişinin başından aşağı bir çarşaf serilirdi. Kurşunun içinde bulunduğu su, baş, göbek sonra ayağa doğru dökülmektedir. Kurşunlu sudan üç yudum alınarak, kabın içinde kalan son suya ise soğan ekmek tarzı şeyler konularak sokağa dış kapının önüne serpilirdi.[234]

---

[223] Melek Portakal Çeliköz, Eseler Köyü.
[224] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü; Melek Portakal Çeliköz, Eseler Köyü.
[225] Lütfiye Fidan, Çaprazlar Köyü.
[226] Abdullah Köktürk Güvercinler Köyü; Melek Portakal Çeliköz, Eseler Köyü.
[227] Akman, "Türk Halk Hekimliğinde Ocaklı ..", s.397.
[228] E.I. Ivova,-İ.V. Oktyabrskaya-A.m. Sagalayev-M.S. Usmanova, Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri: İnsan ve Toplum, Kömen Yayınları, 2013, s.71.
[229] Ayşe Uğureli, "Anadolu Halk Hekimliğinde Köstebek Kullanımı ve Köstebek Ocaklarının Mitolojik Yansımaları", c.6, sa.16, 2019.
[230] Bahaddin Ögel, Türk Mitolojisi, c.II, Tük Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.341-342.
[231] Bayat, "İslam Öncesi Orta Asya...", s.817
[232] Neslihan Efe, Solaklar Köyü.
[233] Sacide Erdem, Solaklar Köyü.
[234] Ayşe Şahin, Kalburcu Köyü.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 18

Manavlar genel Türk toplumu inanışlarından bazı davranışları yapmamaya dikkat ederlerdi. Gece ıslık çalmamak, gece tırnak kesmemek, saçları ve tırnakları camdan dışarı atmamak bunlara örnek teşkil eden davranışlardır.[235] Çatlak tabak dan yemek yenilmez, su içilmez, çatlağın içine şeytan sürter (girer) denirdi.[236]

Taşköprü bölgesinde gelincik düğünü adında bir gelenek mevcuttur. Tavuk yumurtlarken çıkardığı guk guk sesi nedeniyle *kurguk* ismini almıştır. Kurguk tavuğunun civcivleri gelincik tarafından boğulmaya başlanırsa *gelincik düğünü* yapılırdı. Gelincikler civcivi boğmasın diye ellerine oklava ve börek açılan yağsız adı verilen geniş tahtayı alırlardı. Eğer yapan kadın ise başına al çember koyarak yanına iki çocuk alarak yola doğru giderdi. Köylüden soran olursa gelini düğüne götürüyoruz derlerdi. Ellerindeki aletleri vura vura hedef seçilen bölgeye götürür hiç arkalarına bakmadan dönerlerdi. Dönmüş olduklarında evlerini veya ahırlarını basan gelincikler gitmiş olurdu. Çocuklara gelincik düğünü için teneke çaldırırlardı. Kurguku kimse rahatsız etmez "kurguk orada rahatsız etme!" denirdi.[237] Ancak gelincikleri kovmanın bir diğer adeti de Küçük Hasanlar köyünde olduğu gibi kümesin etrafına kırmız kumaş sermektir.[238]

Korkan insanları içinde bulundukları olumsuz duygu halinden çıkarmak için *korkuluk alma* yapılırdı. Korkuluk almada dualar okunarak baştan başlayarak ayağa kadar vücuda avuç içine alına mendil un gibi maddeler eşliğinde değdirilirdi.[239] Bilecik Yörükleri korkuyu gidermek için yaptıkları ritüelle *dalak kesme* derlerdi.[240]

Kocaeli yoğun insan hareketleri nedeni ile salgın hastalıklardan da büyük ölçüde etkilenmiştir.[241] Kolera, sıtma, tifo, su çiçeği bölgede görülen hastalıklardandı.[242] Bölgede XIX. yüzyılda aşılama ve karantina gibi tıbbi teknikler kullanılmıştı.[243] Özellikle sıtma ve kolera 1950 yıllarda kendini hissettirmişti.[244]

El Sanatları

Ketenin ilk ekim zamanı ağustos, ikinci ekim zamanı ise eylüldür.[245] Keten tohumu yağı, çöpü başta olmak üzere her şeyinden her şekilde faydalanılan önemli bir üründür.[246] Ketenlerin sapları toplanarak bağlanır, on gün boyuca derede bekletilirdi. Dereden çıkan keten iki tahtanın arasında yuvarlanır böylece sarı kamışın içindeki çöpleri temizlenirdi. Sarı kamış ayrı bir yere alınır, tutam tutam taranarak iplik yapılırdı. Manav halkı giyinmek evde kullanmak için gerekli olan bez, giyecek, çarşaf gibi eşyaları bu şekilde dokurlardı.[247]

Özellikle Kandıra ketenleri dikkate değerdir.[248] Keten üretimi Kandıra'da öyle bir boyuta gelmiştir ki Kandıra keten sanayisi kurulmuş ve sermayesi her geçen gün artmıştır.[249] Devlet Kandıra'daki ketenciliği geliştirmek adına Şubat 1941 yılında Kandıra'da keten dokumacılığı kursu açmış, çok sayıda kadın ve erkek üç dönem devam eden kursa katılmıştır. Ayrıca kursu başarıyla bitirenlere tezgâh hediye edilmiştir.[250] Keten tarımı Türkiye'de 1959'a kadar gelişme halinde olmuş ancak

[235] Melek Portakal Çeliköz, Eseler Köyü.
[236] Metin Şentürk, İnedikli Köyü.
[237] Ceyhun Atik, Aslanlı Köyü; Nahide Demirel, Deli Mahmut Köyü.
[238] İftariye Şenyiğit, Küçük Hasanlar Köyü.
[239] Fahriye Dilemen, 1943 doğumlu, Dere Köyü.
[240] Vurgun, "Dünden Bugüne Bilecik...", s.595.
[241] Cebrail Yılmaz, Aslıhan Apınar vb., Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İzmit'te Salgınlar ve Karantinalar, Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, c.3, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2015, s.947.
[242] Müesser Özcan, Rahime Aydın Er, "XX.Yüzyıl Başlarında Salgın Hastalıklarla Mücadele de Aşı Çalışmaları", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, c.3, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2015, s.956, 958, ss.955-963; Türk Yolu, sa.15.074, 26 mayıs 1986, s.1; Türk Yolu sa: 802, 7 2. kanun 1941, s.3; Türk Yolu, sa:905, 17 Eylül 1941, s.1
[243] Özcan, "XX.yüzyıl....", s.956, 958.
[244] Türk Yolu, sa: 3700, 29 Ekim 1950, s.2.
[245] Türk Yolu, sa:543, 16 Eylül 1937, s1; Türk Yolu, sa:837, 13 Mayıs 1941, s.3.
[246] Türk Yolu, sa:906, 18 Eylül 1941, s.1; İbrahim Özcan, Aslanlı Köyü.
[247] İftariye Şenyiğit, Küçük Hasanlar Köyü; Lütfiye Fidan, Çaprazlar Köyü.
[248] İktisadi Uyanış, Şubat 1951, ss.26-27.
[249] Türk Yolu, sa: 15.098, 26 Haziran 1986, s.1; Türk Yolu, sa: 13.062, 25 Temmuz 1981, s.3; Türk Yolu, sa:845, 10 Haziran 1941, s.1.
[250] Türk Yolu, sa:810, 7 Şubat 1941, s.1, Türk Yolu, sa:839, 20 Mayıs 1941, s.2.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 19

yapay lif üretimine bağlı olarak 1970 yılından sonra gerileme göstermiştir.[251] 1978 yılına gelindiğinde ise sektörleşme kendini iyice göstermiş Kandıra'da keten fabrikası kurulmuştur.[252]

Ketenin çöpünden halı dokunmasında oldukça yaygındı. Manav köylerinde çocuklar, genç kızlar, kadınların hepsi kilim dokumayı bilirdi. Boyalar köylere gelen seyyar satıcılardan alınırlardı. Halılarda birçok renk ve desen kullanılırdı. Kırmızı, sarı, mavi kilim dokumada yoğun kullanılan renklerdi.[253]

İzmit'te ipek böcekliliği oldukça yaygın olup,[254] Kocaeli'nin Hereke bölgesi ipek el halı dokumacılığı ile çok tanınan bir bölgeydi.[255] Kandıra'da ipek böcekçiliğinin geliştirilmeye çalışıldığı yerlerdendi. İlçe merkezi ve köyleri ipek böcekçiliği ve kozacılık uygulaması adına pilot bölge seçilmişti.[256] Taşköprü'de ipek böcekçiliği ve dokumacılığı adına önemli olan diğer bir bölgeydi. Her evin yanında dut ağacı olur, ipek böceği yetiştirilir, ipekten ip eğrilerek halı dokunurdu.[257]

Sonuç

Manavların bir ırk veya topluluk olarak anılması, Manav tabirinin tam olarak anlaşılmaması nedeniyledir. Manavlar öz Türklerin ta kendisidir. Yerel anlamda bir değişin eseri olarak kullanılmaya başlayan bu tabir, bir ırk veya topluluğu değil, bölgede yüzyıllardır yaşayan yerleşik Türk toplumunu simgelemektedir.

Manavların Kocaeli şehrinin tarihi dokusu ve kültürel zenginliğine büyük katkıları bulunmaktadır. Neşeli, sakin ve uyumlu bir yapı gösteren Manavlar bölgenin en sevilen ahalilerindendir.

Kocaeli Manavları diğer şehirlerde yaşayan Manavlar ile karşılaştırıldığında kısmi benzerlikler mevcut olmak ile birlikte kendilerine özgü bir takım kültürel öğeler barındırmışlardır. Bu durum özellikle bayramlarda kendini göstermiştir. Bir divana bağlı olan köylerde her gün bir veya iki köyde bayram yapılır, bütün köyler bayramın yapılacağı köye toplanırdı. Bu bayramlaşma geleneği çok nadir tespit edilmiş bir gelenek olması ile dikkat çekmektedir.

Bölge Manavlarının kendilerin has özelliklerinden biride fırınlardı. Her köyde dört veya beş evin ortak fırını olur ve kullanım hakkı için önlerine çalı dikilirdi. Tarım ile uğraşan Manavların evinde dibek taşı onları simgeleyen diğer bir önemli unsur olması ile dikkat çekmiştir.

Çok zengin bir yemek kültürüne sahip olmaları da Manavların şehre kattıkları kültürel değerler açısından önem arz etmektedir. Mancarlı Pide, çiğce, tavuklu keşkek, sütlüce, dartı gibi yiyecekleri ile bölge lezzetlerine ciddi katkıda bulunmaktadır.

Manavların söz, nişan ve düğün gibi evlilik geleneği ile ilgili uygulamalarına bakılacak olursa Anadolu kültürünün geneliyle ve gerek İslâmî dönem gerekse öncesi olmak üzere, Türk tarihi boyunca uzanan tarihî kültürel kökenleriyle belirgin bir bütünlük gösterdiğini ifade etmek faydalı olacaktır.

Bölge Manavları ile ilgili bir diğer tespitte hıdrellez bayramı ile ilgilidir. Yapılan saha çalışmalarında hıdrellezin Kocaeli Manavları arasında yapılmadığı dile getirilmiş olsa da 75 yaş yukarısı Manav büyükleri hıdrellez şenliklerinin hatırladıklarını belirtmişlerdir. Köylerin büyükleri hıdrellezde toplu yemek yenildiği ve ateşten atlanıldığına dair anılarını sık sık nakil etmişlerdir.

Manavların örfleri, adetleri, gelenekleri ve göreneklerinde, Orta Asya'daki Türk kültürünün izini sürmek mümkün olmaktadır. Özellikle Türk kültüründe kendini gösteren ocaklıdan, aile hekimliğine, saçı geleneğinden, Türk çadırlarına varana kadar kadim ana yurdun izlerini tespit etmek mümkündür.

---

[251] Ceyhun Berkol, Geçmişten Günümüze Anadolu'da Keten Dokumacılığı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Tekstil Ana Sanat Dalı, İstanbul, 2008, s.114.
[252] Türk Yolu, 6 Mart 1978, sa:12.137, s.1
[253] Vahide Yüçetin Işıklar Köyü; İftariye Şenyiğit, Küçük Hasanlar Köyü.
[254] Abdullah Köktürk, Güvercinler Köyü.
[255] Türk Yolu, sa: 15.098, 26 Haziran 1986, s.1.
[256] Türk Yolu, sa:451, 13 İkinci Teşrin, 1935, s.3.
[257] Nuray Demirel, 1964 doğumlu, Deli Mahmut Köyü; Arzu Tiryaki Sipahiler Köyü; İbrahim Tiryaki, 1981 doğumlu, Oruçlar Köyü.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 20

Kocaeli'ndeki Manav köylerinin boşalması da önemli bir sorun olarak kendini göstermektedir. Kocaeli bölgesinde çok sayıda Manav köyünde yaşayan halk şehre göç etmiş bu durumda köylerin boşalma durumuna gelmesine neden olmuştur. Manav köylerinin boşalmasında 1960'lardan sonra devletin uyguladığı şeker pancarı kotası etkili olmuştur. Fazla ürettiği şeker pancarını satamayan köylü üretimi bırakmıştır. Okumak için köylerden şehre gidilmesi de köylerin boşalmasında etkili olan diğer bir etkendir.

Manavlar köy yaşamının eksikliğin her geçen gün artan şekilde hissetmeye başlamışlardır. Eski dönemlerde gerekli besinleri köylerinden elde edebilmekte ve fabrikalarda çalışmak onlar için yeterli olmaktaydı. Ancak zorlu yaşam koşulları girişken bir yapıya sahip olamayan Manavları bir değişim sürecine itmiş ve bu doğrultuda şehir içerinde söz sahibi olabilmek için faaliyetlerini hızlandırmışlardır.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 21

Kaynakça

Akalatın, Yalçın, Sakarya Türkmen Manav Folkloru, Beşiz Yayınları, Adapazarı, 2018.

Akman, Eyüp, "Türk Halk Hekimliğinde Ocaklı Geleneği ve Safranbolu'daki Ocaklar", Kastamonu Eğitim Dergisi, c.15, no:1, Kastamonu, 2007, ss. 393-400.

Aktaş, Ali, "İzmit Sancağı'nda Yaşayan Manavlarda Halk Hekimliği ve Ocak Kültü", Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Bildirileri, c.3 Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2018, 1875-1904.

Alptekin, Ali Berat, "Türk Halk Hikayelerinde Halk Hekimliği", Milli Folklor, yıl:22, sa:86, 2010, ss.5-19.

Altun, Işıl, Kandıra Türkmenlerinde Doğum Evlenme ve Ölüm, Yayıncı Yayınları, Kocaeli, 2004.

Bayat, Ali Haydar, "İslam Öncesi Orta Asya Türk Dünyasında Tababet", Türkler, c.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 808-828.

Baykara, Tuncer, "Türk Evinin Günümüze Ulaşan Tarihi Esasları", Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri Bildirileri, Globus Dünya Basımevi, İstanbul, 2000, ss.223-228.

Baykara, Tuncer, Türk Kültürü, IQ Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Berkol, Ceyhun, Geçmişten Günümüze Anadolu'da Keten Dokumacılığı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Tekstil Anasanat Dalı, İstanbul, 2008.

Bilge Şehir Kocaeli Yemekleri, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2018.

Binler, Mehmet Ziya, Dünden Bugüne Türk Düğünleri, Hermes Ofset Yayınları, Ankara, 2015.

Yıldız M. Cengiz - Gündüz Mustafa, Komşuluk Kültürü, Nobel Yayınları, Ankara, 2005.

Çetindağ, Gülda, "Kazak Türklerinde Evlilik Sürecinde Hediye", Kültür Tarihimizde Çeyiz, Ed: Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç, Picus Yayınları, İstanbul, 2007, ss.214-227.

Coşar, Asiye Mevhibe, "Hediye Kelimeleri Sözlüğü", Kültür Tarihimizde Çeyiz, Ed. Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç, Picus Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Dolu, Yusuf Burak, Kocaeli ve Çevresinde Çandı (Ahşap Yığma) Teknikle Yapılmış Camiler, Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, c.3, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2015, ss.1685-1701.

Elbas, Aziz (ed.) "Bursa Köylerinde Ekimden Hasata, Hasattan Sofraya Yemek ve Mutfak Kültür-1", Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2014.

Ertuğ, Füsün, "Anadolu'nun Önemli Yağ Bitkilerinden Keten/Linum, ve Izgın, Eruca: Orta Anadolu'da Bezir Yağı Üretimi ve Bezirhaneler", Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, sa:1, 1998, ss.113-127.

Esmer, Mehmet Ali, Avanos'un Eski Türk Evleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Güneş, Mehmet, "XIX. Yüzyıl Başlarında Gebze (Gekbüzede Nicel ve Nitel Özellikleri: Tereke Kayırlarına Göre)", Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Bildirileri, c.3 Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2018, ss.501-535.

Güngör, Harun, Eski Türklerde Düşünce, Din ve Bilim, Türkler, c.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.463-503.

lvova, E.l., Oktyabrskaya İ.V., Sagalayev A. M. Usmanova, M.S. "Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri", Kömen Yayınları, 2013.

İçli, Ahmet, "Türk Kültüründe Ocak Anlayışı ve Ergani Deringöze Köyündeki Bir Ocaklı Aile", Mavi Deniz, sa:18, ss.95-101.

İnan, Abdülkadir, Tarihte Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 22

İnancık, Halil, "Kocaeli Yöresinin Fethi", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, c.1, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2015, ss.147-150.

Kadirzade, Kadir İbrahimoğlu, Adetler İnançlar ve Türklerin Soy Kütüğü Meselesi, Çev:Ahmet Doğan, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

Kalafat, Yaşar, Kocaeli Halk İnançlarında Yaşamakta Olan Mitolojik Bir Kavram Sahiplik Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, c:3, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2015, ss.1743-1770.

Kaya, Azat, Halk Bilimi, Balıkesir Bir Kentin Kimliği, Balıkesir Rotary Kulübü Yayınları, Ankara, 1997.

Kıranlar, Safiye, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Kocaeli'nin Sosyo-Ekonomik Durumu Üzerine Bir İnceleme", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, c.3, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2015, ss.1151-1181.

Kültüral, Zuhal, "Pınar Kelimesi ve Türk Kültüründeki Yeri", Temizlik Kitabı, Ed: Emine Gürsoy Naskali- Salih Mehmet Arçın, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, ss.415-425.

Narin, Resül, Sakarya Türkmen-Manav Tarihi, Sakarya Yerel Kültür Derneği Yayınları, Adapazarı, 2018.

Narin, Resül, "Tarihsel Süreçte Kocaeli'nde Manav Kültürü Misafirperverlik", Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu- V Bildiriler, c.3, Kocaeli, 2019, ss.1733-1745.

Okutan, Aslı Büyük, "Doğum Sonrası İnanış ve Uygulamalardan Temizlik", Temizlik Kitabı, Ed: Emine Gürsoy Naskali- Salih Mehmet Arçın, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, ss.7-23.

Ögel, Bahaddin, Türk Mitolojisi, c:2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, ss.341-342.

Özcan, Müesser-Aydın Er Rahime, "XX.Yüzyıl Başlarında Salgın Hastalıklarla Mücadelede Aşı Çalışmaları", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, c:3, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2015, ss.955-963.

Özen, Ramazan, "İnşaat Malzemesi Olarak Ahşap; Avantaj ve Dezavantajları", Anadolu'nun Ahşap Evleri, Ed: Aysun Özköse, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, ss.1-18.

Öztürk, Erol, "Evlilik Geleneğinde Hediyeleşme: Tokat Hatipli Örneği", Kültür Tarihimizde Çeyiz, Ed: Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç, Picus Yayınları, İstanbul, 2007, ss.170-176.

Polat, Kemal, "Kırgız Türklerinde Hediyeleşme", Kültür Tarihimizde Çeyiz, Ed: Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç, Picus Yayınları, İstanbul, 2007, ss.191-213.

Sevinç, Necdet, Eski Türklerde Kadın ve Aile, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Uğureli, Ayşe, "Anadolu Halk Hekimliğinde Köstebek Kullanımı ve Köstebek Ocaklarının Mitolojik Yansımaları", c.6, sa.16, 2019, ss.162-173.

Uğurlu, Kamil- Ençevik Zakir, Eskişehir Şehrengizi: Muhacirler ve Manavlar, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2011.

Yaşa, Recep, "Osmanlının Arka Planında Kocaeli ve Çevresinde Selçuklu Hakimiyeti", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, c:1, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2015, ss.111-118.

Yaşa, Recep, "Adapazarı ve Çevresindeki Manavlar" I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Adapazarı, 1999, s.289-290.

Yaver, Sadi, Ataman, Eski Türk Düğünleri ve Evlenme Ritleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Yıldız M.Cengiz - Gündüz Mustafa, Komşuluk Kültürü, Nobel Yayınları, Ankara, 2005.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 23

Yoloğlu, Güllü, Türklerin Aile Merasimleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

Yıldız, Gülsen, Sakarya: Türkmen Manav Mutfağı, Beşiz Yayınları, Adapazarı, 2018.

Yılmaz, Cebrail, Aslıhan Akpınar vb., "Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İzmit'te Salgınlar ve Karantinalar", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, c.3, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2015, ss.947-953.

Yılmaz Vurgun, Seda, "Dünden Bugüne Bilecik Bölgesinde Yaşayan Yörüklerde Sosyo-Kültürel Hayat ve İktisadi Yapı", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sa: 63, Eylül 2018, Erzurum, ss.591-616.

Yılmaz Vurgun, Seda, "Geçmişten Günümüze Bilecik Bölgesi Manavlarının Sosyo-Kültürel Hayatlarının Analizi", Vakanüvi- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, sa:3, 2018, ss. 490-508.

Vurgun, Seda Yılmaz, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısından XX. Yüzyılın İlk Yarısına Kadar Türkistan'da Kadın", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sa:214, 2015, ss. 1-14.

Kaynak Kişiler

Ahmet Ucak, 1938 doğumlu Araman Köyü.

Fatma Uçak, 1939 doğumlu, Araman Köyü.

Mehmet Uçak 1938 doğumlu, Araman Köyü.

Mehmet Memiş 1938 doğumlu, Araman Köyü.

Gülcan Memiş, 1982 doğumlu, Araman Köyü.

Cemalletin Özcan, 1961 doğumlu, Aslanlı Köyü.

Ceyhun Atik, 1986 doğumlu, Aslanlı Köyü.

İbrahim Özcan, 1939 doğumlu, Aslanlı Köyü.

Güzide Yüçetin, 1927 doğumlu Çaprazlar Köyü

Lütfiye Fidan 1950 doğumlu, Çaprazlar Köyü.

Fehmi Malakçı, 1952 doğumlu, Çavuşlu Köyü.

Fahriye Dilemen 1943 doğumlu, Dere Köyü.

Nahide Demirel, 1942 doğumlu, Deli Mahmut Köyü.

Nuray Demirel, 1964 doğumlu, Deli Mahmut Köyü.

Neslihan Efe, 1985 doğumlu, Durhasan Solaklar Köyü.

Nagehan Tutar, 1976 doğumlu, Kandıra'ya bağlı Erikli Köyü.

Melek Portakal Çeliköz, 1975 doğumlu, Eseler Köyü.

Abdullah Köktürk 1955 doğumlu, Güvercinler Köyü.

Cemal Aktay, 1946 doğumlu, Işıklar Köyü.

Muzaffer Şengül, 1953 doğumlu, Işıklar Köyü.

Rıdvan Malçok, 1961 doğumlu, Işıklar Köyü.

Vahide Yüçetin, 1953 doğumlu, Işıklar Köyü.

Mehmet Yüçetin, 1954 doğumlu, Işıklar Köyü.

Emine Şenoğlu, 1946 doğumlu, Işıklar Köyü.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 24

Metin Şentürk,1967 doğumlu, Kocaeli, Körfez İlçesi İnedikli Köyü.

Ayla Akay, 1969 doğumlu, Kalburcu Köyü.

Ayşe Şahin, 1947 doğumlu, Kalburcu Köyü.

Aliye Arık, 1972 doğumlu, Kısalar Köyü.

Necla Uçak, 1965 doğumlu, Konak Köyü.

İftariye Şenyiğit, 1943 doğumlu , Küçük Hasanlar Köyü.

Orhan Duran, 1964 doğumlu, Küçük Hasanlar Köyü.

Ümiye Duran, 1977 doğumlu, Küçük Hasanlar Köyü.

Yaşar Duran, 1938 doğumlu Küçük Hasanlar Köyü.

Şükran Şenyiğit 1967 doğumlu, Küçük Hasanlar Köyü.

İbrahim Tiryaki, 1981 doğumlu, Oruçlar Köyü.

Arzu Tiryaki, 1985 doğumlu, Sipahiler Köyü.

İsmail Bayram, 1934 doğumlu, Solaklar Köyü.

Sacide Erdem, 1962 doğumlu, Solaklar Köyü.

Burak Akay, 1995 doğumlu, Yarımca Köyü.

Gazeteler

İktisadi Uyanış, Şubat 1951.

Sesim, yıl:1, c:2, sa:19, 5 Haziran 1969.

Sesim, c:3, sa:27, 5 Ekim1969.

Türk Yolu, sa:453, 27 Çarşamba 1935.

Türk Yolu, sa:451, 13 İkinci Teşrin, 1935.

Türk Yolu, sa:556, 16 Kanunu Evvel 1937.

Türk Yolu, sa:803, 12 Kanunu Evvel 1941.

Türk Yolu, sa:808, 12. Kanunu Evvel 1941.

Türk Yolu, sa:810, 7 Şubat 1941.

Türk Yolu, sa:839, 20 Mayıs 1941.

Türk Yolu, sa:837, 13 Mayıs 1941.

Türk Yolu, sa: 856, 18 Temmuz 1941.

Türk Yolu, sa: 3700, 29 Ekim 1950.

Türk Yolu, sa:3744, 20 Aralık 1950.

Türk Yolu, sa:3752, 29 Aralık 1950.

Türk Yolu, sa:3575, 2 Haziran 1950.

Türk Yolu, sa: 9742, 2 Mayıs 1970.

Türk Yolu, sa:9753, 15 Mayıs 1970.

a-seda-yılmaz_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:19 Page 25

Türk Yolu, sa:9768, 2 Haziran 1970.

Türk Yolu, sa:12, 6 Mart 1978.

Türk Yolu, sa: 13.588, 9 Temmuz 1981.

Türk Yolu, sa: 13.603, 27 Temmuz 1981.

Türk Yolu, sa: 13.062, 25 Temmuz 1981.

Türk Yolu, sa: 13.695, 17 Kasım 1981.

Türk Yolu, sa: 13.938, 2 Eylül 1982.

Türk Yolu, sa. 15.006, 6 Mart 1986.

Türk Yolu, sa: 15.053, 1 Mayıs 1986.

Türk Yolu, sa: 15.057, 6 Mayıs 1986.

Türk Yolu, sa:15.074, 26 Mayıs 1986.

Türk Yolu, sa: 15.078, 30 Mayıs 1986.

Türk Yolu, sa: 15.089, 16 Haziran 1986.

Türk Yolu, sa: 15.098, 26 Haziran 1986.

Vue générale.
Souvenir d' Ismidt (Nicomédie)
378 Editeur Mehmed Hakki Ismidt.

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

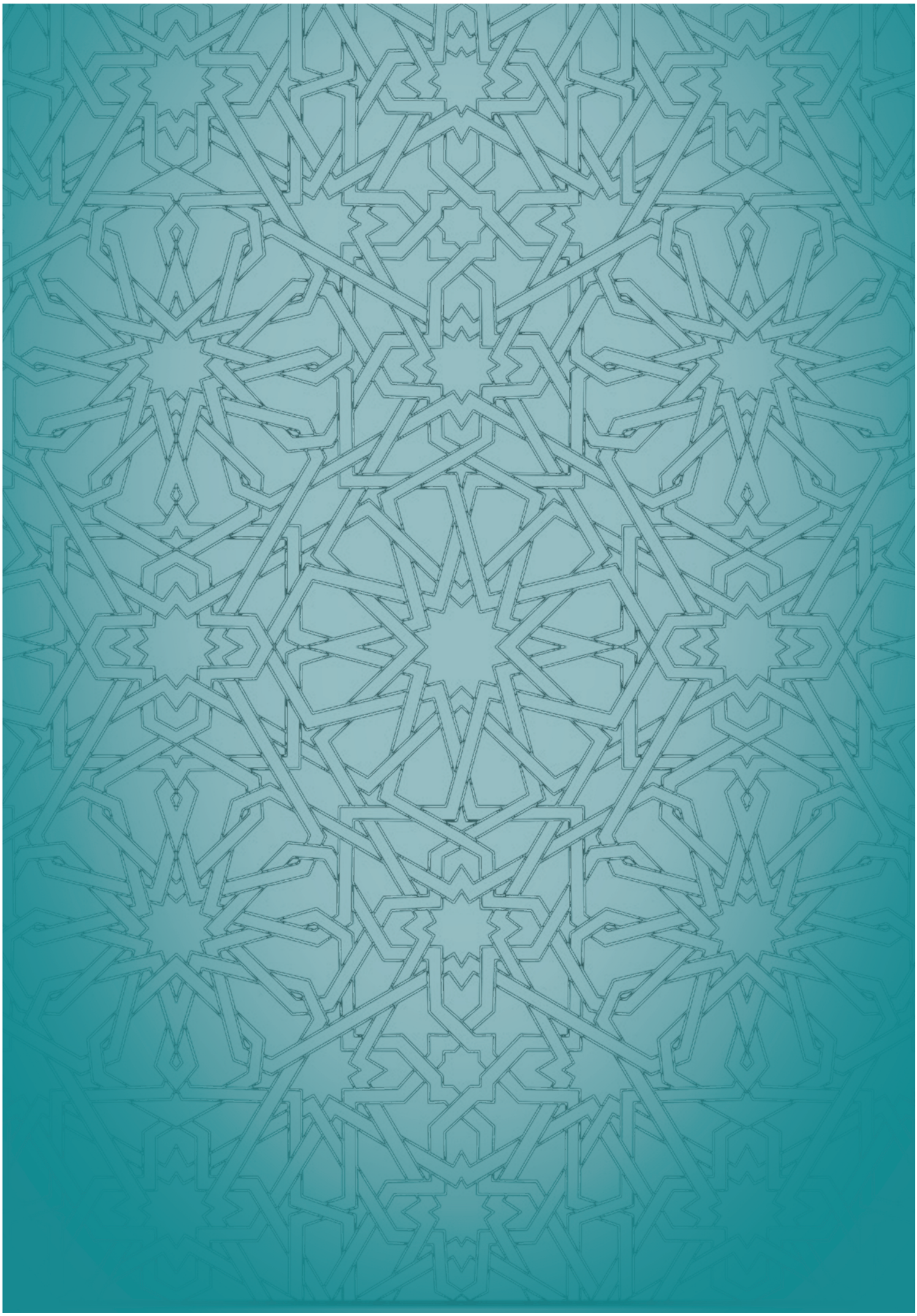

a-ersin-ugurkan_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:23 Page 2

Adapazarı Manavları Arasında Geleneksel Yağlı Yufka Daveti ve Yemeği

Ersin UĞURKAN*

Harita 1: Kocaeli ilinin Kuzey bölümünü oluşturan, Çoğunlukla Manavların yaşadığı Kandıra ilçesi[1]

Harita 2: Sakarya ilinin haritası yine Sakarya'nın Kuzey Batısındaki Kaynarca ilçesin dekiKandıra Manavlarıyla büyük benzerlik taşımaktadır.[2]

Giriş

Yufka ortak yardımlaşma sonucunda ortaya çıkan Anadolu coğrafyasında oldukça yaygın olarak kullanılan özel günlerde, özel yemekler yapmak için toplu şekilde ve çok sayıda yapılan mayasız ekmek türlerinden biridir. Uzun süre saklama avantajı sayesinde birçok yiyecekte tercih edilen Anadolu'nun hem ziyafet sofrasında hem de katığında yer alan bir yiyecektir. Ramazan hazırlıkların en önemli ritüeli olan yufka, Anadolu sofralarının bereket sembolüdür. Anadolu'nunmayasızekmeğidir. Cahit Külebiyurdum şiirinde vatanın kutsiyetiniekmeğe verilen değerle özdeşleştirmiştir.[3]"öpüm başıma koyduğum ekmeğim gibi değerlesin" mısraları yanında Anadolu'da hatta bir yemin kutsallık ve ahittir. Üzerine söz verilen nimettir "ekmek Kur'an hakkı için"[4].Yine "ekmek peşinde koşmak""ekmeğini taştan çıkarmak", "ekmeğini helalinden kazanmak" Anadolu Türk İslam anlayışında hurmada dâhil olmak üzere hiçbir gıda bu kadar kutsallaştırılmamış ve kendisine değer atfedilmemiştir.

*Öğr. Gör. Ersin Uğurkan, KOÜ-Kartepe Turizm MYO-eugur@gmail.com
[1]Aygunhoca, "Kocaeli Haritası" http://aygunhoca.com/2009-2017, (Erişim: 12.3.2019)
2Kocaeli Kandıralılar Derneği, "Kandıra Sofrası" http://kandiralilar.org, 15.12.2012, (Erişim:2.2.2019); Kanal54, "Kaynarca Belediyesi Dartılı Keşkek Hayvancılık Kültür, Sanat ve Sünnet Şöleni", https://www.youtube.com, 13.6.2013(Erişim:7.2.2019); Ömür Alyakut ve Tülay Polat Üzümcü, Gastronomi Turizmi Bağlamında Kandıra Beslenme Kültürü ve Unutulmaya Yüz Tutmuş Lezzetleri: Goncaaydın Köyü Örneği s.1837-1861
[3]Cahit Kulebi, "Yurdum" https://siir.alternatifim.com, 13.02.2007, (Erişim: 15.2.2019)
[4]Doğan Hızlan,"Ekmek Kuran Hakkı İçin"http://www.hurriyet.com.tr, 2.2.2002, (Erişim:16.2.2019).

a-ersin-ugurkan_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:28 Page 3

Ekmek sanki bütün yiyeceklerin özünü kendinde toplamış böylece dökülenalın terinin soyuttan somuta dönüşmesi ekmekle sembolleştirilmiştir. Nimetin efendisi olarak gıdaların en üst mertebesinde yer edinmiştir. Çünkü ekmek, savaş zamanında katık, ziyafet sofrasında da aştır. Bu yüzden de Anadolu dışında belkide başka bir yerde yere düşen ekmek üç kere öpülüp alınmaz. Varlıkta da yoklukta her daim vardır. Manavların arasında keşkek ne kadar önemliyse yufka da onlarla özdeş bir yiyecek haline gelmiştir. Kuru yufka tatlıdan tuzluya birçok alanda kullanılmaktadır. Kuru yufkadan yapılan yemeklerin yanında tatlılarda vardır. Manavlar arasında yufkadan yapılan bir davet yemeği ya da ziyafet özelliği taşıyan önemli bir yemek ise yağlı yufkadır.

En az keşkek kadar önemli bir yemektir.Kışın yapılan davet yemeğinin ana merkezini oluşturan bu yemek artık giderek azalmış çok az yapılır olmuştur. Hatta sadece bazı Manav kültürünün daha etkin yaşandığı birkaç köyde yapılan bir yemek haline gelmiştir. Çalışmada daha çok Adapazarı Manavları arasında yağlı yufka davet yemeği incelenmiş ve Manav kültürünün önemli bir kış yemeği olarak giderek unutulmaya başlayan bu davet yemeğinin çok daha görünür ve bilinir kılınması amaçlanmıştır.

İsmini şehirden geçen nehirden alan ve Bizans döneminde Sangarius olarak anılan nehir daha sonraki dönemlerde Sakarya kelimesine dönüşmüştür. Şehir halkı tarafından daha çok merkez ilçesi olan Adapazarı ismi kullanılmaktadır.[5] XVI. yüzyılda bir köy olarak kurulan Adapazarı'nın, ilk başlarda Ada veya Ada köy olarak adlandırıldığı, bir sonraki yüzyılda çevre için bir pazar yeri olarak seçildiği ve daha sonraki yüzyıllarda "Ada pazarı" olarak anılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Adapazarı Merkezi, Sakarya ili tarihsel süreçten günümüze göçler sonucunda büyümüş ve sonrasında şehir kimliğini kazanmıştır. Özellikle Osmanlının son dönemlerinde başta Kırım, Kafkasya ve Balkanlar olmak üzere sırasıyla toprak kaybettiği bölgelerden göç almasıyla Anadolu'nun küçük bir yerleşim birimi olan Adapazarı zamanla gelişme gösteren sonrasında hızla büyüyen şehirdir[6]. Manavlarla birlikteKafkas ve Balkan Muhacirlerinin dinamizmi kentin büyümesinde önemli rol oynayarak kent Anadolu'nun sentezini oluşturmuş bunun sonucunda kentin genel yapısı adeta mikro Türkiye'yi ortaya çıkarmıştır.

Teorik Alt Yapı

Manav Kimliği ile İlgili Değerlendirme ve Analizler

Adapazarı ve çevresinin yeme içme kültürünün çeşitliliğinin en önemli özelliği Kafkas ve Balkan Muhacirleri gibi yoğun bir göç almış bölge olmasından kaynaklanmaktadır. Bu göçler şehre karakteristik bir özellik kazanmıştır. Bu da gelenek ve görenekle birlikteyeme içme kültüründeki çeşitliliği artırmıştır. Adapazarı ve yakın çevresi kimliksel olarak analiz edildiğinde Manav,Tatar[7], Boşnak[8], Pomak[9], Arnavut[10],Abhaz[11], Adıge[12] (Çerkes), Türkmen Muhacirleri, Gürcü[13], Hemşinli[14] ve Lazlardan[15] oluşmaktadır. Şehir halkı sahip olduğu çeşitli kültürleri kendi yerel kimlikleri ile anonimleştirerek şehrin kültürel dokusunda sentez bir kimlik oluşmasını sağlamıştır.[16].Manavlar da ağırlıklı nüfus yapısıyla her kültür gibi gelenek ve göreneklerinin yanında farklı yeme içme kültürleri ile zenginlik oluşturmuştur. Adapazarı'nda yaşayan birçok toplulukla ilgili daha net kimliksel değerlendirme yapılmasına rağmen Manavlarla ilgili yorumlar ya da analizler biraz karmaşıktır. Yine de araştırmalar sonucunda halkın gelenek görenek ve yeme içme kültürü incelendiğinde Adapazarı ve

[5]Ömer Yüceller,"Rol Modelleriyle Şehirlerin Ruhu Sakaraya"https://www.dunyabizim.com, 13.2.2015(Erişim: 12.2.2019),Bilgiac,"Adapazarı Nedir?" http://bilgiac.blogspot.com, 06.06. 2016,(Erişim:12.2.2019)

[6]Yücel Öztürk, "XVI. Asırdan XVII. Asrın Başlarına Kadar Ada Kazası", Sakarya İli Tarihi, C. I, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Sakarya 2005, s. 223-231,,2015; Mustafa Sarı ve Bahadır Ünal, "Adapazarı'nda Gökçeören Bataklığını Kurutma Çalışmaları ve Muhacirlerle Yaşanan Sorunlar (1890-1908)", Akademik İncelemeler Dergisi, 9/2, 2014:140; Metin Tuncel, "Adapazarı", TDVİA, C. I, İstanbul 1988, s. 354.

[7] Nuri Kavak, "Kırım Tatarları'nın Kocaeli Vilayetine Yerleşmeleri ve Günümüzde Örgütlenme Sorunları " Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, 2015,s.476

[8]Resul Narin,"Balkanlar'dan Göç ve Adapazarı'ndaki Bosnalı Muhacirler" http://adapazaritarihi.blogspot.com, 10.7.2009 (Erişim: 1.2.2009); Boşnakmedya, "Balkanlar ve Kafkasya'dan Göç Eden Muhacirler",https://www.bosnakmedya.com, 21.7.2018 (Erişim:12.2.2019); Mustafa Sarı ve Bahadır Ünal, Akademik İncelemeler Dergisi, 9(2), 2014, s.142

[9]Pomakhaber "Pomak Yerleşim Yerleri" http://pomaknews.com, 2012, (Erişim: 12.10.2019)

[10] http://medyabar.com/haber/128452/arnavutlarin-asirlik-lezzeti-fliya-boregi.aspx

[11] Mustafa Sarı"Adapazarı'nda Muhaceret (1877-1908)", History Studies,7(4), 2015, s.90

[12]Cemile Şahin, "Çerkes göçleri ve Çerkeslerin Anadolu'da Yurt Edinme Arayışları: Sakarya Maksudiye Örneği", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi,5(8),2018, s.2797

[13]Ali Aktaş, "Sakarya'da Yaşayan Gürcüler 2", http://www.adatavir.com, 23.04.2016(Erişim: 20.2.2019)

[14] Aynı Yazar, "Sakarya'da Yaşayan Hemşinliler 1", http://www.adatavir com, 30.4.2016 (Erişim:6.2.2019)

[15] Aynı Yazar,"Sakarya'da Yaşayan Lazlar 1", http://www.adatavir.com,14.05.2016 (Erişim:7.2.2019)

[16]Fahri Tuna, "Üç Kıtanın Görünmeyen Başkenti" http://www.tyb.org.tr, 04.4.2014(Erişim:21.2.2019)

a-ersin-ugurkan_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:28 Page 4

çevresindeki "yerliler"olarak adlandırılır. Yani Adapazarı'ndaki diğer topluluklar gibi muhaceret yaşamamış olan topluluklara verilen isimdir.

Manavlar, birçok araştırmacı tarafından Yörüklerin yani göçerlerin yerleşik hayata geçenleri olarak kabul edilse da farklı yorumlar yapan araştırmacılarda vardır. Yörükler ile Manavlar arasındaki en önemli fark Manavların kent kültürü ile çok daha özdeş hale gelmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda "yerliliği" sembolize ederler. Bölgede yerleşik hayata geçen ilk Türkmen topluluklarıdır[17]. Öz itibariyle Oğuz yurdundan gelen Türk topluluğudur[18].Bu nedenle yaşam tarzlarının karakteristik oluşumunda da bu büyük rol oynamıştır.Tarım; bağ bahçe işleri bir kısmı bu işlerin tüccarlığını yaparak kentlilik kimliği kazanmıştır. Onların geçim kaynağı olduğu gibi yeme içme kültürünü de doğrudan etkilemiştir. Zaten bölgenin alüvyonlu toprakları Türkmenler arasında tarımı doğrudan cezbederek yerleşikliği kaçınılmaz kılmıştır. Bu nedenle de Anadolu'nun diğer yörelerinde olduğu gibi bu bölge Yörük toplulukların yaşamlarını sürdüreceği bir bölgeden ziyade ekip-biçilmek için uygun arazilerdi. Bunun içinde göçer ya da yarı göçer Türkmen topluluklarıyani Yörükler yerleşik hayata geçerek karakteristik olarak bu kavramı bir aidiyet olarak kullandıkları da söylenebilir.[19] Fakat diğer açıdan Bizans kayıtlarında Osmanlı öncesi Marmara Bölgesine gelip yerleşen Turani köylere (Türklerden) değinilmesi dikkate alındığındabirçok araştırmacıların "Yörüklerin yerleşik hayata geçenler olarak tanımladığı topluluklar" ile ilgili görüşlerle çelişki oluşturmaktadır.[20]Diğer açıdan Manavlar arasındaki Halk hekimliğinin yaygınlığı ve bunun "elverme geleneği" ile halen ailenin yakınana bu özelliğinin devri eski Türk inanç sisteminden derin izler taşımaktadır[21]. Bu da bu Türk toplulukların özgün kimliğini yansıtmaktadır.

Bölgenin çok kültürlü yapısı nedeniyle büyük bir olasılıkla diğer toplulukların onları tanımlamada kullandığı bir kavram olma olasılığı olduğu gibi farklı kültürler karşısında kendilerini ifade etme aracı da olabilir. Manavlar için kullanılan "yerlilik" ifadesi özgünlük ya da yerellikle yani bulundukları toprak ile özdeş olması ile ilişkilidir. Çoğu kez karıştırılan sebze ve meyve satan bir meslekle ile bir ilişkilendirildikleri için zaman zaman topluluğun kendisince bu tanımlamadan kaçınıldığı gözlemlenmiştir. Fakat "Manavlık"mesleği de orada satılan ürünlerdeki yerli ve yerelliği ifade ettiği için bu mesleğe Manav denmektedir. En fazla Manavların bağ bahçe işlerinde ehil olması ve sonrasında bunu tüccarlığa kadar taşımaları meyve sebzenin en iyisini yerlisini sattığından dolayı verilmiş bir isimde olabilir. Çünkü meyve ve sebzenin satıldığı yerde sonuçta en iyi halis olan ürün "yerliliği" göstermesinden dolayı verilen isimdir. Manavlık mesleğinden dolayı değil, ürünlerin yerliliği,halis o topraklara özgü özelliğinden dolayı da bu meslek için kullanılmış isimdir.

Doğu ve Güney Marmara çeşitli farklı kültürlerin yanında Manav nüfusunun çok fazla yoğunlaştığı bölgelerden biri olarak çok daha belirgindir.[22] Kocaeli ve Sakarya bu açıdan özel bir yere sahiptir. Karakteristik olarak sahip oldukları çok kültürlü yapısıyla Manav kültürünün tüm gelenek ve göreneklerıyle birlikte oldukça yoğun yaşandığı yerleşim birimlerine sahiptir. İzmit Sancağında bağlı 788 yerleşim alanında Manavlar yaşamaktadır. Günümüzde Kocaeli ili sınırlarında 367 mahalle, köy ve küçük köyler yerleşim alanı, Sakarya'da 377 mahalle, köy ve küçük köyler deki yerleşim birimleriyle beraber İstanbul Şile İlçesine 43 köyü Manav yerleşim alanı olarak İzmit Sancağında tespit etmek mümkündür. Günümüzdeki nüfus ölçü alındığında Kocaeli'nin % 17,74'ü ile Sakarya'nın % 40,62'si Manavlardan oluşmaktadır. Yine günümüz açısından İzmit Sancağının nüfusunun yaklaşık % 25,83'ünü Manavlardan oluşmaktadır[23].Kocaeli ili değerlendirildiğinde etkin bir Manav kültürünü oldukça dinamik yaşayan ilçe Kandıra'dır.[24] Sakarya'nın Kuzey Batısı Kaynarca ilçesi daha çok Kandıra Manavları ile büyük benzerlik gösterir. Bunda coğrafi yakınlığında etkisi büyüktür. Yine Manav kimliğinin nüfus yoğunluğu, gelenek ve göreneklerin yaşanması açısından Sakarya'nın merkez ilçesi Adapazarı ve Erenler'deki Manavlar genelde diğer Manavlarla büyük benzerlik taşımasına rağmen yeme içme kültüründe bazı farklılıklar görülebilmektedir.

[17]Aktaş, "Kültürel Yönleri ile Sakarya/Adapazarı", Adapazarı Merkez Belediyesi Yay. 2008, s.306
[18] Sümer, Faruk, (1999), Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilatları Destanları, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, s. 194.
[19] Fahri Tuna, Aynalı Kavak Yazıları,Değişim Yay.,2011, s.38
[20] Aktaş, "İzmit Sancağında Yaşayan Manavlarda Halk Hekimliği ve Ocak Kültü" Çoban Mustafa Paşa Kocaelİ Tarih Sempozyumu,2017,s.1876
[21]A.y.;age s. 1878
[22] Sedat Vurgun Yılmaz, "Geçmişten Günümüze Bilecik Bölgesi Manavlarının Sosyo- Kültürel Hayatlarının Analizi" VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi,3, 2018,s. 491
[23] Ali Aktaş, "Yerli Yerleşik Dil Bilmez Türkler: İzmit Sancağında Yaşayan Manavların Etnik ve Kültürel Yapıları",http://www.adatavir.com, 05.03.2016, (Erişim: 12.3.2019)
[24]Adem Sarı, "Kocaeli İskanları ve Kültürel Oluşum: Kandıra Örneği"Gazi Akçakoca Kocaeli Tarih Sempozyumu,2014, s.1757

a-ersin-ugurkan_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:28 Page 5

Manavlarda Yufka

Bir ekmek türü olan yufka, Orta Asya Türkçesindeki "yuwka" dan gelir. İnce ve daire biçiminde oklavayla açılan, saçta pişirilen ekmek çeşidi veya hamur yaprağı olarak adlandırılmaktadır. Yufka yapımında genellikle buğday unu, su ve tuz kullanılmaktadır. Yufkanın yaygın kullanılmasındaki en önemli etken henüz mayanın icat edilmediği dönemlerdir. Özellikle bu dönemlerde yuvarlak, metal eğimli plakaların üzerinde akıtma hamur ve açma hamur ürünlerinin pişirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Türklerde genelde ekmek, yerleşik düzene geçmeden önceki göçebe dönemde mayasız ekmek olarak yapılmakta ve buna yufka veya lavaş denilmektedir. Batı Anadolu'da daha çok "Yufka" ismiyle adlandırılmaktadır. Mayalı ekmek kullanılmaya başladıktan sonrada önemini kaybetmemiştir. Çünkü uzun süre dayanan ekmek türü olduğu için uzun süre saklana bildiğinden çorbalarda, hamur işi yiyeceklerde ve tatlılarda kullanılmaktadır. UNESCO tarafından Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne Türkiye adına dâhil edilen yufka ekmeği, özellikle kırsal bölgelerde, kış aylarında birçok ailenin sofralarında yer almaktadır[25]. Hatta Yufka özelinde Anadolu'da geleneksel ve özel bir kış yiyeceği olan Anadolu Manavları arasında yağlı yufka geleneği ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Adapazarı merkez ilçesi ile Erenler ilçesine bağlı olup resmiyette mahalle olan fakat köy kültürünün devam ettiği daha çok özgün Manav yerleşim birimi olarak adlandırılan Şeyhköy'ünde yağlı yufka davet yemeğinin ne ölçülerde uygulandığı araştırılmıştır. Bu yemeğin özgün kimliği korunarak yeni nesillere aktarımı ve gastronomi turizmine kazandırılması amacıyla bu köyün beslenme ile ilgili adet ve gelenekleri yağlı yufka bağlamında ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Bu kapsamda köyden toplam altı kişi ile yağlı yufka davet yemeği ile ilgili görüşmeler yapılarak, sorular sorulmuş bunun yanında genel anlamda Manav yemekleri ve tatlılarına da görüşme esnasında değinilmiştir. Bu bağlamda araştırmada sütlü üzüm ile ilgili de bireylerden elde edilen bilgilere de yer verilmiştir. Görüşme için daha çok 70 yaş üstü kadın bireylerin tercih edilmesine dikkat edilirken, eski davetlerle ilgili bir erkek bireye de sorular sorulmuştur.

Görüşmedeki bireylerin yaşlarının büyük tutulmasının nedeni geçmiş tecrübesi bu tür yemeklerin yapımı ile ilgili gelenek ve görenekleri daha iyi birikime sahip oldukları düşünüldüğünden yapılan ziyaretlerde yağlı yufka ile ilgili her türlü bilgiye ulaşılması amaçlanmıştır. Ayrıca ikincil olarak giderek unutulmaya başlanmış olan sütlü üzüm ile bilgilerin alınması hedeflenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden yüz yüze görüşme yöntemi kullanılmış ve fotoğraflar çekilmiştir. Hazırlanan görüşme formu çerçevesinde, yapılan yüz yüze görüşmelerin her biri ortalama 35-40 dk sürmüştür. Seçilen köyün baskın kimliği Manav olduğundan genelde halk arasında Manav köyü olarak adlandırıldığından dolayı özellikle seçilmiştir.

Görüşme formunda; görüşülen kadınlara yağlı yufka davet geleneği ve yemeği ile ilgili sorular sorulmuştur. Görüşülen bireylerin kameraya alınmış ve sesleri kaydedilmiştir. Köy kadınlarının görüşleri doğrultusunda elde edilen verilerin yorumlanmasında nitel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Analiz sürecinde köy kadınlarıyla yapılan görüşmelerin kayıtları nüsha haline getirilerek elde edilen nüshaların temaları belirlenmiş ve yorumlanmıştır. Bu yöntemde araştırmacılar, görüştüğü ya da gözlemlemiş olduğu bireylerin doğrudan alıntılara da ara ara yer verilmiş ve görüşmelerin her bir soruya verdikleri cevapları benzer olanlarınkiler ortak şekilde yorumlanmıştır. Bu analiz türünde temel amaç, elde edilmiş olan bulguların, okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde sunulmasıdır. Bu çalışmada yöreye özgü yağlı yufka yöresel yemeğinin ve sütlü üzümün yörenin yeme içme envanterine dâhil edilmesi amaçlanmıştır.

Bunun yanında geleneksel yeme içme kültürü, sadece açlık duygusunu tatmin etmenin ötesinde etnik ve kimliksel yönü ile belirli bir topluluğun kültürüne kodlanarak kimliksel algıya da önemli katkı sağlayacağından dolayı akraba topluluklar ile olan bağı ya da ortak değerlerin keşfedilmesine de imkân tanıyacağı düşünülmüştür. Diğer açıdan ötekinden farklı olarak diğerine karşı farklılaşmayı sembolize eder. Bu nedenle de mutfak ya da sofra kültürü aynı zamanda etnik kültürel yapılarla ilgili önemli bir kaynaktır. Türk mutfak kültürü asırların birikimine ve tecrübesine sahiptir sadece bir yeme içme kültürü değil, aynı zamanda sofra kültürü ve büyük küçük sıralamasını önemseyen çok boyutları olan bir mutfak kültürüne sahiptir. Nesilden nesile aktarılan tatlar imparatorluk deneyime sahip olan Türk mutfağı genişledikleri topraklara aynı zamanda kendi yeme içme kültürünü getirmiştir. Sadece bir yiyecek türünden bir ortak kültürü bulmak ulaşmak mümkündür. Bu nedenle hem geleneksel kültürümüz de var olanları ya da birinde var olan diğerinde unutulan kültürümüzün

[25]Ömür Alyakut ve Saime Küçükkömürler, (2018). Geleneksel Bir Ekmek Çeşidi: Yufka Ekmeği, Journal of TourismandGastronomyStudies, 6(3),ss. 379-395.

a-ersin-ugurkan_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:28 Page 6

tekrar canlanmasını hiç değilse teşvik etmek bu sayede giderek büyük ölçüde unutulmaya başlanmış olan bu somut olmayan kültürel mirasın bildik ve görünür olmasının sağlanması amaçlanmıştır.

Böylece çalışmada kimliksel analizlere de sıklıkla yer verilmiştir. Manav kimliği ile ilgili olarak yapılan değerlendirme ve analizlerin literatür taraması yanında Adapazarı ve çevresindeki Manavların yaşamlarının incelenmesi ve gözlenmesi sonucunda ayrıca bazı eklemelerde bulunulmuştur. Manav kültürüyle özellikle Manav beslenme kültür ile yapılan bilimsel çalışmalarla ilgili de literatür taraması yapılmıştır. Bireylere yağlı yufka ile beraber davet sofrasının önemli tamamlayıcı unsuru olan artık giderek yapımı azalan sütlü üzüm ile ilgili sorularda sorulmuştur.

Araştırmanın bulguları

Demografik Özellikler

Bu araştırma bağlamında Sakarya'nın Erenler ilçesine bağlı Şeyhköy'ünde toplam altı yöre kadınıyla görüşme gerçekleştirilmiştir.Görüşülen kadınların yaş ortalaması ise 70 dir. Görüşülen kadınların tamamı kendilerini Manav olarak tanımlamaktadırlar. Erkek ve Kadınların tümü kendilerinin ev hanımı ve eğitim durumlarının da ilkokul mezunu olduklarını belirtmişlerdir.

Yağlı Yufka Daveti ve Sütlü üzüm ile Bulgular

Adapazarı ve çevresindeki Manavlar arasında Yağlı yufka yemeği ve davet özelliğinin önemine dikkat çekilmiştir. Yine bu âdetin manav kültürü ile olan bağı değerlendirilmiştir. Bu geleneğin ne ölçülerde devam ettiği ve davet menüsündeki sütlü üzümün yapımı ve kullanılması da ele alınmıştır.

Temalar ve temalara ait bulgular

Tema 1: Yaşam dönelerinde, etkinliklerde, özel günlerde ve öğünlerde Yapılan geleneksel yemekler

Yapılan yemeklerin çok fazla olduğu fakat özel günler için yapılanlar olmakla birlikte artık eskisi kadar yapılmadığı, bugün daha çok eski tatlar özlendiğinde büyükler evde kendi ailesi için yaptığını belirttiler. Daha çok bayramlarda, sünnet düğünlerinde ve kınalarda geleneksel yemeklerin yapıldığı, yine eskiye göre çok fazla azalsa da özellikle kışın davetlerde yağlı yufka yapıldığına dikkat çekmişlerdir. Ayrıca Bayramda sütlü üzümün yapımı büyük ölçüde azaldığını vurgulamışlardır. Fakat keşkeğin yine tören yemeği olarak çok sıklıkla yapıldığı çünkü kınalarda kız tarafınca yapılan bir yemek olduğu tespit edilmiştir. En geleneksel yemeğin Yağlı yufka daveti olduğu özel bir günden ziyade bir kış daveti olduğuna değinilmiştir. Fakat hem davetin yapımının hem de yağlı yufka yapımının da çok azaldığı tespit edilmiştir.

Tema 2: Yağlı Yufka yemeğinin davet niteliği

Yağlı yufkanın davet özelliğinin olmasında en önemli nedeni mutlaka kışın yapılması ve eş, dost akraba ile beraber yenilen yanında birçok tamamlayıcı unsuru barından (Kaz/Ördek eti, Sütlü üzüm ve kıvırma tatlısı gibi) bu niteliğinden dolayı davet yemeği hatta bir tür ziyafet sofrası olarak tanımlanmaktadır. Uzun kış gecelerinin hem ziyafetle hem de muhabbetle geçirilmesi için özellikle daha uzaktakilerle görüşmeye vesile olan bir davet yemeği olduğu gözlemlenmiştir. Fakat bugün bu özelliğinin önemli ölçüde azaldığı ortaya çıkmıştır.

Yöre kadınlarından biri yağlı yufka davetini şu şekilde ifade etmiştir. " Yağlı yufka davetinde üç ve dört sofra dahi kurduğumuz zamanlar oldu. Sonrasında çok daha yakınları davet eder olduk,daha sonrasında ise davetin kendisi olmaz oldu". Buradan da anlaşılacağı gibi Yağlı yufka geleneğinin diğer sosyolojik bir faydası akraba-dost komşu ilişkilerinde önemli derece de sosyalleşmeyi sağlayan bir davet ya da ziyafet sofrası niteliğine sahip olmasıdır. Yöre kadınları geçmişte Manavlarda büyükbaş ya da küçükbaş hayvanın etini kullanımından çok kümes hayvanlarının etinden yararlanılması çok daha yaygın olduğunu dile getirmişlerdir. Çok sayıda yerli kaz ve ördeklerinin olduğu. Yağlı yufka davetine 1-2 ay kala hamur fitiller yapılarak, kazlara yutturuldukları böylece daha besili olarak yağlandırdıklarını ifade etmişlerdir. Geçmişte köylerde hendekler gibi sulak alanların ve hayvanların ihtiyaçlarını karşılamaları için meraların olması ördek ve kaz yetiştiriciliği için elverişli alan oluşturduğundan birçok aile rahatlıklakaz ve ördek bakabildiğini belirtilmiştir. Bu durum aynı zamanda "Yağlı Yufka Davet Yemeği'nin ortaya çıkmasında önemli etken olmuştur.

Yağlı yufka geleneği de kaz eti ile anlam kazanan bir ziyafet sofrası niteliği kazanmış gelenektir. En önemli özelliği davetin zamanlamasıdır. Mutlaka kışın yapılan bir davettir. Ziyafet sofrasının en önemli özelliği kazların eti kadar yağından da yararlanılmasıdır. Kazın özellikle kar görmesi

a-ersin-ugurkan_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:28 Page 7

beklenir. Çünkü kazın karın bölgesinde toplanan yağlar kış ayında tüm vücuduna yayılarak etinin eşit oranda yağlanmasını sağlar. Burada kazın dişi olması önemlidir. Çünkü dişi olanlarda yağlanma oranı daha fazlıdır. Bu yağ yufkaların yağlanmasında kullanılır. Yöre kadınları, kaz yetiştiriciliğinineskiden çok daha yaygınken giderek azaldığı, bazı köylerde tamamen kalkmışken şimdi tekrar yetiştirilmeye başlandığını açıkladılar. Hatta kaz olmadığı zaman bazı Manav köylerinde hindilerin fındık ya da cevizle özel beslenerek yağ oranının artırılmasıyla yağlı yufka davetinde özel olarak kullanılması için beslediklerini ifade etmişlerdir. Fakat kazın etinin diğerlerine göre daha özel yere sahip olması onu, olduğu müddetçe birinci derecede tercih edilen haline getirdiğini vurguladılar.

Yağlı yufkanın diğer önemli özelliğinin ev sahibinin sadece kendi ailesi için yapmaması ziyafet sofrası ya da davet niteliği taşımasıdır. Mutlaka yakın kişiler davet edilir. Davet edilmemiş olanlara da yakın komşulara mutlaka gönderilir. Uzun kış gecelerinde görüşmeleri sağlayan muhabbeti artıran eşin dostun akrabanın buluşmasını sağlayan bir sofradır, yağlı yufka geleneği. Artık iyice azalmış sadece Manav kimliğinin yoğun olarak yaşandığı köylerde bazı ailelerin devam ettirdiği ziyafetin kalitesinin yanında sosyalleşmenin aracı vesilesi olan bir davet olduğu anlaşılmaktadır.

Tema 4: Geleneksel manav lezzetleri ne sıklıkla yapılmakta ve eskiden olduğu gibi özgün kimlikleri korunmakta mıdır?

Yörenin Manavları arasında mayasız açma hamurun çok boyutlu şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir.Özellikle yufka yapımı Ramazan öncesi yapılan hazırlıkların en önemlilerindendir. Yufka bir ekmek türü olduğu için mayalı ekmeğin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte kullanımı bir miktar azalsa da. Kuru yufkanın kümes hayvanları (Tavuk, ördek ve kaz) ile ilgi yapılan yemeklerin yanında ıslatılarak tüketildiği ayrıca kuru yufkadan tatlı ve börekler yapıldığı ifade edilmiştir.

Temalar ve Temalara Ait Verilerin Yorumlanması

Tema 1: Yağlı Yufka yapımının ve davet yemeğin büyük ölçüde azalmasının nedenleri

Yöre kadınlarıyla yapılan görüşmeler sonucunda Yağlı yufka davet yemeğinin yapımının azalmasının en önemli nedenleri şu şekilde vurgulanmıştır.Geçmişte kaz ve ördek yetiştiriciliğinin Adapazarı ve çevresindeki köylerde yoğun olmasına rağmen artık beslenmemesinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Manav köylerinin önemli bir kısmında beslenen ördek ve kazlar açık alanlarda özellikle hendek ve arglarda su ve ot ihtiyacını karşıladıkları bundan dolayıda etlerinin kaliteli olduğu vurgulanmıştır. Fakat artık sulak alanların olmaması yeterince otlak alanların bulunmaması köylerin fiziki anlamda özgünlüğünü kaybetmesi ördek ve kaz yetiştiriciliğinin önemli derecede azalmasına neden olmuştur. Bu da yağlı yufka davet yemeğinin ve davetin kendisinin de ortadan kalkma noktasına getirmiştir.

Fakat yağlı yufkayı da artık yapan ailelerin de oldukça azaldığı anlaşılmıştır. Birincisi yapımının zor ve zahmetli olması, ikinci neden ise kaz ve ördek yetiştiriciliğinin azalmasıdır. Fakat diğer açıdan Yağlı yufkanın çok az yapılmasına rağmen özgün kimliğini büyük ölçüde korunduğu tespit edilmiştir. Çünkü yağlı yufkanın malzemelerin çoğu özgün malzemelerden oluştuğu için bu malzemeler olmadan yağlı yufkanın olması mümkün değildir. Kaz eti, yağı ve kuru yufka(el açması ve sacda pişmiş) olması gerekiyor. Çünkü malzemeden taviz kabul etmeyen bir yemek türü, ne hazır yufkadan mümkün nede kaz yağı ya da ördek yağı ve eti olmadan mümkün olan bir yemektir.

Tema 2: Bazı Yağlı Yufka davetlerinde ikram edilen sütlü üzüm yapımının büyük ölçüde azalması

Yağlı yufka ziyafet sofrasında unutulmaya yüz tutmuş diğer bir gelenekte sütlü üzümdür. Daha çok bayramlarda yapılan sütlü üzümün yapımı çok kolay olmasına rağmen artık yapımı önemli derece de azalmıştır. Bunun nedeni de her ne kadar yapımı kolay olsa da sütün mutlaka yağlı olması gerektiğinden ithal inek sütünden yapılanların yağ oranın düşük olmasından dolayı aynı lezzeti vermediğinden yapımı büyük ölçüde azalmıştır. Özellikle manavlar arasında manda yetiştiriciliğinin yaygın olması manda sütündeki yağ oranın yüksek olması sütlü üzümün lezzetini artırma da en önemli etkendir. Bundan dolayı lezzetli bir sütlü üzüm için ya manda sütü ya da yerli inek sütlerinin kullanılması gerekmektedir. Hâlbuki yapımı oldukça kolay ve sağlıklı olan sütlü üzümün giderek Manav sofralarında kalkması yeme içme kültüründeki özgün kimliğinin oldukça hızlı değiştiğinin göstergesidir.

Bu yerleşim birimlerinde kültürel anlamda köy kültürünün yaşanmasına rağmen geleneksel lezzetlerin eskisi yapılmadığı her ne kadar köy kültürü hâkim olsa da bu açıdan gelenekselliken daha

a-ersin-ugurkan_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:28 Page 8

hızlı kopuş gerçekleştiği ve oldukça pratiğe kaçıldığı anlaşılmıştır. Davet türü yemeklerin azalmasının nedeni de ailelerin çok daha bireyselleştiği bu da yerel tatları ve davet niteliği olan yemeklerioluмsuz etkilenmesine neden olmuştur. Fakat son yıllarda genel anlamda yerelliğe ve özgünlüğe karşı bir eğilim olduğundan eski tatların aranır olduğu ve yapımının merak edildiğine dair bulgulara rastlanılmıştır.

Tema 2: Büyük ölçüde Unutulma Sürecinde olan Yağlı yufka ve tamamlayıcı unsuru sütlü üzüm

Yağlı Yufka Yapımı

İdeal yağlı yufka için normal bir sofra kurulacak ise, kaz, ördek ve kuru yufka gereklidir. Kaz eti (dişi tercih nedeni), ve ördek eti davetin sayısına göre değişmekle birlikte 30-50 adet kuru sac yufkadır. Yağlı yufka için en önemli püf noktası yufkanın yağlanma şeklidir. Eğer yufka gerektiği şekilde ıslanmaz ve yağlanmaz ise lezzetli bir yağlı yufka sofrası mümkün olamaz. Çünkü az yağlandığında yufkalar kuru kalabilir, çok yağlandığında ise yufkaların tel tel olmasını engellediğinden yufkaların birbirine yapışmasına neden olur. Öncelikle genişçe alana sofra bezi serilerek yufkalar ayrı ayrı ıslatılır, ıslama işlemi suyu serpme şeklinde ve daha çok yufkanın kenarlarına yapılır. Her bir yufka biraz bekletildikten sonra (Kuruluğu gittikten sonra) yağlama işlemine geçilir.

Yağlamak için yapılması gereken kazın ve ördeğin yağlarının sızdırılmasıdır; bir gün önceden pişirilen kaz ve ördek tencereden alınır, soğuk bir yerde bekletilir. Bu şekilde kazın suyunun üstündeki yağlar tabaka şeklini alarak yüzeyde "kalıp" şeklini alır. Böylece kaz yağıda sızdırılmış olur. Hafifçe ıslatılan kenarda bekletilmiş yufkalar teker teker sızdırılan yağ (önceden eritiliyor) ile yağlanır ve üst üste konur. Üst üste konulduktan sonra kaz eti ile pilavla dürüm yapmak için üçgen kesilir. Yanında ayran, kızılcık şerbeti, üzüm suyu ya da erik suyu verilir. Ayrıca yağlı yufkanın yanında mutlaka yoğurtlu bir yemek bulunur. Çünkü ziyafet esnasında kaz yağının ağırlığını alsın diye bazen yoğurtlu biber, bazen yoğurtlu beyaz turp ikram edilir. Tatlı olarak Manavlarda bayramları akşam yemeklerinde ikram edilen sütlü üzüm ve kabak tatlısı ya da kabaklı kıvırma da olabilmektedir. Önemli nokta yağlı yufka kış yemeğidir. Mutlaka kazların kar görmesi gerekir. Hem yağın kazın her yerine yayılıp bütün etinin yağlanması için hem de tüylerinden daha rahat temizlenmesi için aynı zamanda oldukça ağır bir yemek olduğu için ancak kışın yenilebilir.

Kaz ve ördek etinin servisi de etler parçalanıp kemiklerinden ayrıldıktan sonra tepsiye yayılır. Kendi suyundan birkaç kepçe üzerine dökülerek fırına verilir. Bu şekilde haşlanan kaz eti kendi suyu ile hafif kızartılır. Bu şekilde yağı yufka ile dürüm yapılan etler yanında pilav ile tüketilir.

Görseller 1: Henüz yağlanmamış sacda açılmış kuru yufkalar ve yufkaların ıslatılması[26]

Görseller 2: Haşlanan kazın suyundan, kaz yağının sızdırılması işlemi[27]

[26]Ersin Uğurkan, 2.3.2019
[27]agy

a-ersin-ugurkan_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:29 Page 9

Görsel 3 ve 5: Kazdan elde edilmiş ve hazır hale getirilmiş sızdırılmış kaz yağı [28]

Görsel 4: Tepside Yağlanmış Yufkalar [29]

Görseller 6: Yağlı Yufka Sofrası Görsel 7 ve 8: İçine kaz eti sarılmış yağlı yufka ve sunum[30]

Sütlü Üzüm

Yağlı yufkanın yanında sunulan diğer bir yiyecekte sütlü üzüm, kabak tatlısı ya da kabaklı kıvırmadır. Fakat sütlü üzüm oldukça unutulmaya başlamış bir hafif tatlıdır. Sütlü üzüm için gereken malzemeler kuru üzüm, az biraz kuru incir (bu arzuya göre değişmektedir) gerekir. Öncelikle üzümler suda haşlanır sütü kesmemesi için üzüm suları süzülür ve ince ince kıyılmış incirlerle de biraz kaynatılır ve sonrasında soğumaya bırakılır. Ocakta kaynatılan süte arzuya göre şeker konularak kaynatıldıktan sonra daha önce kaynatılmış üzüm ve incirler kâselere konur. Kaynatılma işlemenin tamamlanmasından sonrakâselerekepçe ile şekerli süt konularak ılık bir ortam da kıvama gelmesi beklenir. Sütlü üzümde sütün yağlı olanı makbul olduğundan özellikle manda sütü ya da yerli inek sütünden yapılanı çok daha tercih edilir. Ilık ortamda kıvama gelen sütlü üzüm ve çok hafif uyuşur. Bu tatlı kesinlikle incir uyuşturması değildir. Kıvama gelen sütlü üzümde üzeri denilen yağlı tabaka oluşur yoğunluğu çok daha az fakat hafif bir tatlıdır.

[28] agy
[29] agy
[30] agy

a-ersin-ugurkan_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:29 Page 10

Görseller 9: Sütlü üzümün yapım aşamaları[31]

Sonuç ve Öneriler

Adapazarı ve Kocaeli çevresindeki Manavlar; yerleşik hayata geçen belli bir dönem sonra göçebe hayat tarzı yaşayan Yörüklerden önemli ölçüde ayrılarak tarımda oldukça ileri seviye gelen,bu hayat tarzı ile özdeşleşerek kültürel karakteristik yapısı buna göre şekillenen yerleşik Türkmen topluluğudur.

Böylece Manavlar, Türkmenlerin İslamiyet'e geçen Oğuz boylarının yerleşik hayata geçenlerine, Batı Anadolu'daki Yörüklerin tepki olarak "oturuk" ya da "Yatuk" olarak tanımladığı genelde Batı Anadolu'da yerleşik hayata geçen Türkmen topluluklarına verilen kültürel addır. Bu şekilde Eski Türk kültürü ile doğrudan birçok bağı olan fakat yerleştikleri topraklarda yeme içme kültürü ile özdeş hale gelmiş baskın karakteri "yerlilik" olan en eski Türk topluluğudur.

Yağlı yufka yemeği ile ilgili analiz yapıldığında, Yağlı yufka yemeği ilk algı olarak yağlanmış bir yufka akla getirse de kaz eti ve ördek eti ile bütünlük kazanan ve bunların yağlarının sızdırılmasıyla, yağlanan yufkalar ile ayrılmaz bir bütünlük sergileyen yemektir. Bu nedenle de yağlı yufka davetinin ana menüsüdür ve ana yemektir.

Yağlı yufka davet geleneğinin Adapazarı Manav köylerinde giderek azaldığı tespit edilmiştir. Özellikle (10-15 sene öncesine) yakın tarihe kadar ziyafet sofrası ya da davet yemeği özelliğine sahipken zamanla bu niteliği azalmaya başlayarak, bireysel çekirdek aile yemeğine doğru bir seyir izlemektedir. Yine de ziyafet sofrası ve davet yemeği niteliğine sahip olup bu yemeği yapan ailelerin önemli bir kısmı mutlaka davet yemeği olarak yapıldığına dikkat çekmişlerdir. Böylelikleakraba, eş dost ya da yakın çevreninin kaynaşmasını, bir araya gelmesine olanak tanıdığından sosyal dayanışmaya yönü de ağır basanbu yüzden sadece yeme içme değil, uzun süre görüşemeyen eş ve dostun tekrar bir araya gelmesini sağlayan ziyafet sofrasıdır. Böylelikle manevi etkisinden dolayıbazı yerlerde halen devam eden gelenektir. Yemeğin kendisi kadar eş dost ve akraba arasındaki ilişkilerde kışın buluşmaya vesile olan davet yemeğidir.

Yağlı yufka davet yemeğinin Adapazarı çevresindeki Manavlar arasında geçmişte çok daha yaygınken kısa zamanda diliminde ise bu davet yemeğinde azalma olduğu gözlemlenmiştir. Bu dramatik azalma hızının nedeni ise köylerdeki özgünlüğün, gelenek ve göreneklerin olumsuz yönde hızlı değişiminden kaynaklanmaktadır. Böylece gelenekselliğin önemli bir boyutu olan yeme içme kültüründe de özgünlükten ya da geleneksellikten çok hızlı bir kopuş sürecinin gerçekleştiği anlaşılmaktadır.Eğer bu yağlı yufka davet yemeği ya da ziyafeti daha bildik ve görünür hale gelmez ise her geçen yıl giderek azalan bu davetin, yemek ile birlikte kaybolabileceği tespit edilmiştir. Çünkü araştırma için seçilen köyün tamamına yakınının Manav olması üstelik diğer Manav köylerine göre geleneklerinin daha fazla korunduğu düşünüldüğünde bu köyde bile böyle bir durum ile karşılaşılması çeşitli tedbir alınmasını zorunlu kılmaktadır. Aksi durumda bu olasılığın gerçekleşmesi kaçınılmaz görünmektedir. Çünkü davet yemeği yapan ailelerin bir kısmı yağlı yufkanın en önemli aşaması olan yufkaları ıslama ve yağlama işlemini sadece büyüklerin bildiği onlara yağlattıklarını ifade etmişlerdir ki bu da yemeğin az yapıldıkça yapma tecrübesinin zamanla ortadan kalkacağını göstermektedir.

[31]agy

a-ersin-ugurkan_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:29 Page 11

Bu konuda alınabilecek önlemler;

Her şeyden önce bir yemeğin varlığını devam ettirilebilmesi geleneksel ve özgün kimliğini koruyabilmesi için ilgili yemeğin alt yapısı oluşturan unsurlarında varlığını devam ettirmesi gerekir. Bunun için özellikle bir dönem kaz yetiştiriciliğinin yoğun olduğu köylerin aynı şekilde eski haline dönmesi gerekir.Kaz ve ördek yetiştiriciliğin arttırılmasına yönelik yerel yönetimlerce Manav köylerine küçük teşvikler yapılabilir.

Yine Yağlı yufka ile ilgili olarakcoğrafi işaret tescili başvurusu yapılarak büyük ölçüde unutulmuş yemeğin özgün kimliğinin tekrar görünür kılınmasını ve korunmasına büyük katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda bir davet yemeği ya da ziyafet sofrası niteliğine sahip olduğu için UNESCO soyut olmayan kültürel miras listesinde yer alabilecek bir özelliği de sahiptir.

Yağlı yufka yemeği Adapazarı ve çevresindeki bazı restoranların kış menüsünde özel sipariş olarak davet ya da ziyafet sofraları için özel olarak hazırlanabilir. Hatta tamamlayıcı unsurları olan sütlü üzüm ve kabaklı kıvırma ile birlikte sunulabilir. Dahası Adapazarı Islama köfte restoranlarında oldukça yoğun olarak tercih edildiği gözlemlenen kabak tatlısının aynı şekilde daha fazla çeşitlendirmek ve zenginlik sağlamak için sütlü üzüm ve kabaklı kıvırma tatlı çeşitleri içinde yer alabilir.Bu ekonomik getiri hiç değilse yemeğin çok daha korunmasını ve tanınmasını sağlayacağından ekonomik getirisinin yanında kente marjinal fayda olarak olumlu bir katkı sunabilir. Özellikle kentteki ıslama köfte için gelen gastro turistler düşünüldüğünde böyle bir potansiyel değerlendirilebilir. Sadece kentte özgün menüleriyle ortaya çıkmış belli ölçülerde kendini ispatlamış restoranların menülerinde yağlı yufka yer almalı ki yağlı yufkanın özgün kimliğinden ödün verilmesin. Diğer önemli nokta yemeğin coğrafi işaret tescili alınırsa bu özgünlüğün korunmasına faydalı olacağı gibi Dartılı Keşkek, Islama köfte gibi kent ile özdeş hale getirilebilir.

Yine sütlü üzüm gibi oldukça yapımı kolay olan ve sağlık için faydalı olan tatlının da davet sofralarında olduğu gibi restoran menülerinde yer alması gerekir. Aynı yağlı yufkada yapılabilecek başvuru da olması gerektiği gibi bunun için de coğrafi işaret tescili “mahreç” olarak başvuruda bulunulabilir. Ya da UNESCO somut olmayan kültürel miras listesinde “Yağlı Yufka Davet Yemeği” ya da “Yağlı Yufka Ziyafet Sofrası” olarak listede yer alabilir.Çünkü yağlı yufka, sütlü üzüm, kabak tatlısı ya da kabaklı kıvırma da bunun içinde doğrudan yer alacağı için böylelikle geniş çapta bir korumaya olanak tanınmış olur.Aynı zamanda yemeği davet özelliği de koruma altına alınmış olur.

a-ersin-ugurkan_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:29 Page 12

Kaynakça

Aktaş, Ali "Kültürel Yönleri ile Sakarya/Adapazarı", Adapazarı Merkez Belediyesi Yay. 2008

_____, "İzmit Sancağında Yaşayan Manavlarda Halk Hekimliği ve Ocak Kültü" Çoban Mustafa Paşa KocaelİTarih Sempozyumu,2017,s.1875-1904

Alyakut, Ö. ve Üzümcü, T.P.,"Gastronomi Turizmi Bağlamında Kandıra Beslenme Kültürü ve Unutulmaya Yüz Tutmuş Lezzetleri: Goncaaydın Köyü",Çoban Mustafa Paşa Kocaeli Tarih Sempozyumu, 2017, s.1837-1861

Alyakut, Ö. ve Küçükkömürler, S.,"Geleneksel Bir Ekmek Çeşidi: Yufka Ekmeği", Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 6(3), 2018,s. 379-395.

Arı, A."Kocaeli İskanları ve Kültürel Oluşum: Kandıra Örneği", Gazi Akçakoca Kocaeli Tarih Sempozyumu,2014, ss.1753-1761

Tuna, F. Aynalı Kavak Yazıları, Değişim Yay.,2011

Kavak, N. "Kırım Tatarları'nın Kocaeli Vilayetine Yerleşmeleri ve Günümüzde Örgütlenme Sorunları " Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, 2015,s.475-480

Sümer, Faruk, (1999), Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilatları Destanları, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları

Sarı, M. ve Ünal,B. "Adapazarı'nda Gökçeören Bataklığını Kurutma Çalışmaları ve Muhacirlerle Yaşanan Sorunlar (1890-1908)", Akademik İncelemeler Dergisi, 9/2, 2014, ss.137-158

Sarı, M., "Adapazarı'nda Muhaceret (1877-1908)", History Studies,7(4), 2015, ss.87-112

Şahin, C. "Çerkes göçleri ve Çerkeslerin Anadolu'da Yurt Edinme Arayışları: Sakarya Maksudiye Örneği", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi,5(8),2018, ss.2782-2816

Tuncel, M."Adapazarı", TDVİA, C. I, İstanbul 1988

Yılmaz, S.V., "Geçmişten Günümüze Bilecik Bölgesi Manavlarının Sosyo- Kültürel Hayatlarının Analizi" VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi,3, 2018,s. 491-508

Öztürk, Yücel, "XVI. Asırdan XVII. Asrın Başlarına Kadar Ada Kazası", Sakarya İli Tarihi, C. I, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Sakarya 2005

İnternet

Aygunhoca, "Kocaeli Haritası" http://aygunhoca.com/il-ilce-ve-koylerimiz/3701-kocaeli-haritasi.html,2009-2017, (Erişim: 12.3.2019)

Aktaş, A. "Sakarya'da Yaşayan Gürcüler 2", http://www.adatavir.com, 23.04.2016 (Erişim: 20.2.2019)

_____. "Yerli Yerleşik Dil Bilmez Türkler: İzmit Sancağında Yaşayan Manavların Etnik ve Kültürel Yapıları, http://www.adatavir.com, 05.03.2016, (Erişim: 12.3.2019)

_____, "Sakarya'da Yaşayan Hemşinliler 1", http://www.adatavir com, 30.4.2016 (Erişim:6.2.2019)

_____, "Sakarya'da Yaşayan Lazlar 1", http://www.adatavir.com,14.05.2016 (Erişim:7.2.2019)

Bilgiac, "Adapazarı Nedir?" http://bilgiac.blogspot.com, 06.06. 2016,(Erişim:12.2.2019)

Boşnakmedya, "Balkanlar ve Kafkasya'dan Göç Eden Muhacirler", https://www.bosnakmedya.com, 21.7.2018 (Erişim:12.2.2019)

Tuna, F. "Üç Kıtanın Görünmeyen Başkenti" http://www.tyb.org.tr, 04.4.2014(Erişim:21.2.2019)

a-ersin-ugurkan_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:29 Page 13

Hızlan, D.,“Ekmek Kuran Hakkı İçin”, http://www.hurriyet.com.tr,2.2.2002, (Erişim:16.2.2019)

Kocaeli Kandıralılar Derneği, “Kandıra Sofrası” http://kandiralilar.org, 15.12.2012, (Erişim:2.2.2019)

Kanal54, Kaynarca Belediyesi Dartılı Keşkek Hayvancılık Kültür, Sanat ve Sünnet Şöleni, https://www.youtube.com, 13.6.2013 (Erişim:7.1.2019)

Kulebi, C. “Yurdum” https://siir.alternatifim.com/sair/cahit-kulebi/yurdum, 13.02.2007, (Erişim: 15.2.2019)

Narin,R. ”Balkanlar’dan Göç ve Adapazarı’ndaki Bosnalı Muhacirler” http://adapazaritarihi.blogspot.com, 10.7.2009 (Erişim: 1.2.2019)

Pomakhaber “Pomak Yerleşim Yerleri” http://pomaknews.com, 2012 (Erişim: 12.1.2019)

Yüceller, Ö.,”Rol Modelleriyle Şehirlerin Ruhu Sakarya” https://www.dunyabizim.com, 13.2.2015 (Erişim: 12.2.2019)

Medyabar, “Arnavutların Asırlık Lezzeti Fliya Böreği”,23.09.2017, http://medyabar.com,(Erişim:12.3.2019)

Kaynak Kişiler

M.T., 72 Şeyhköy

R. T., 74 Şeyhköy

C.M.,72 Şeyhköy

H.B, 71 Şeyhköy

K.B. 76 Şeyhköy

K. T.,55 Şeyhköy

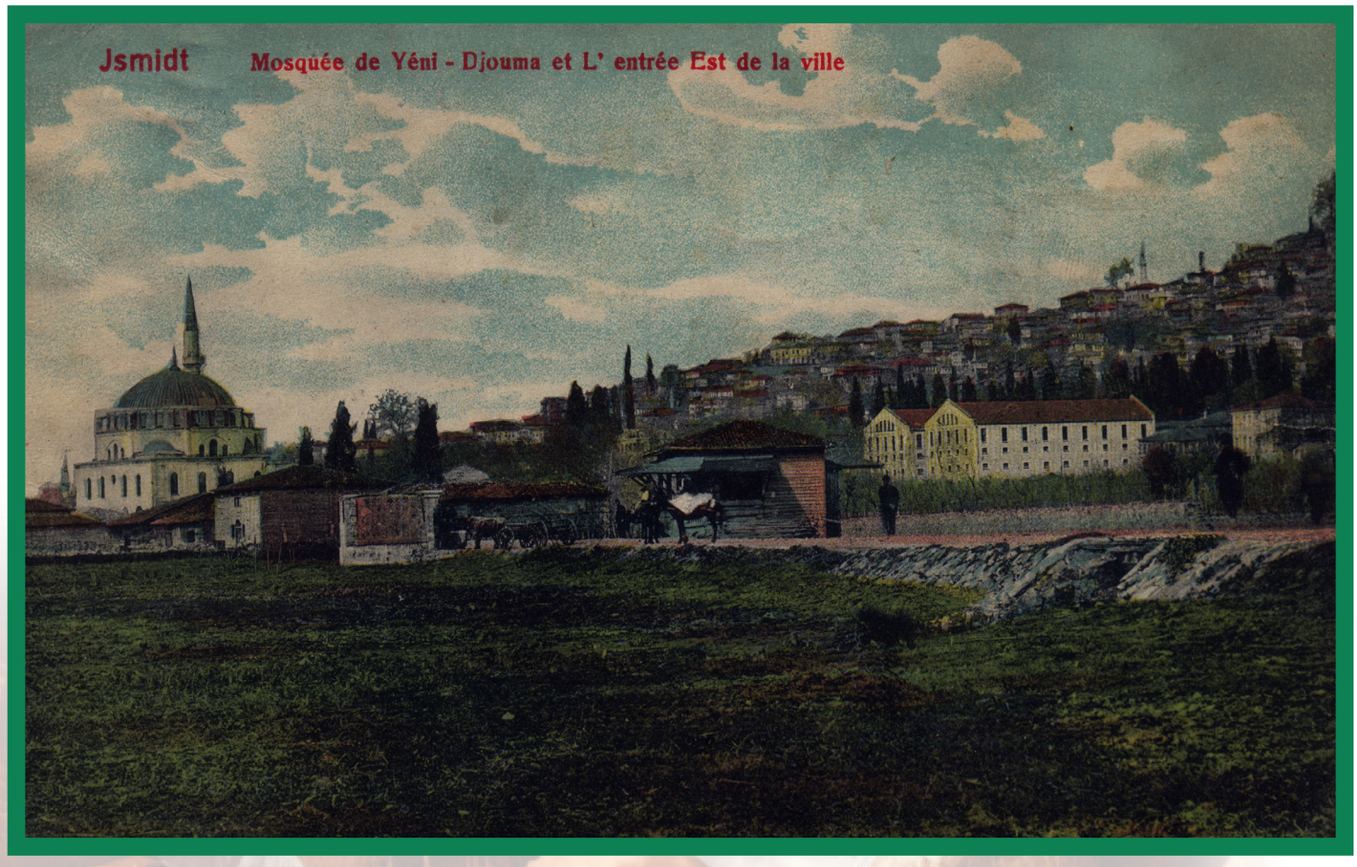
Jsmidt
Mosquée de Yéni - Djouma et L' entrée Est de la ville

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

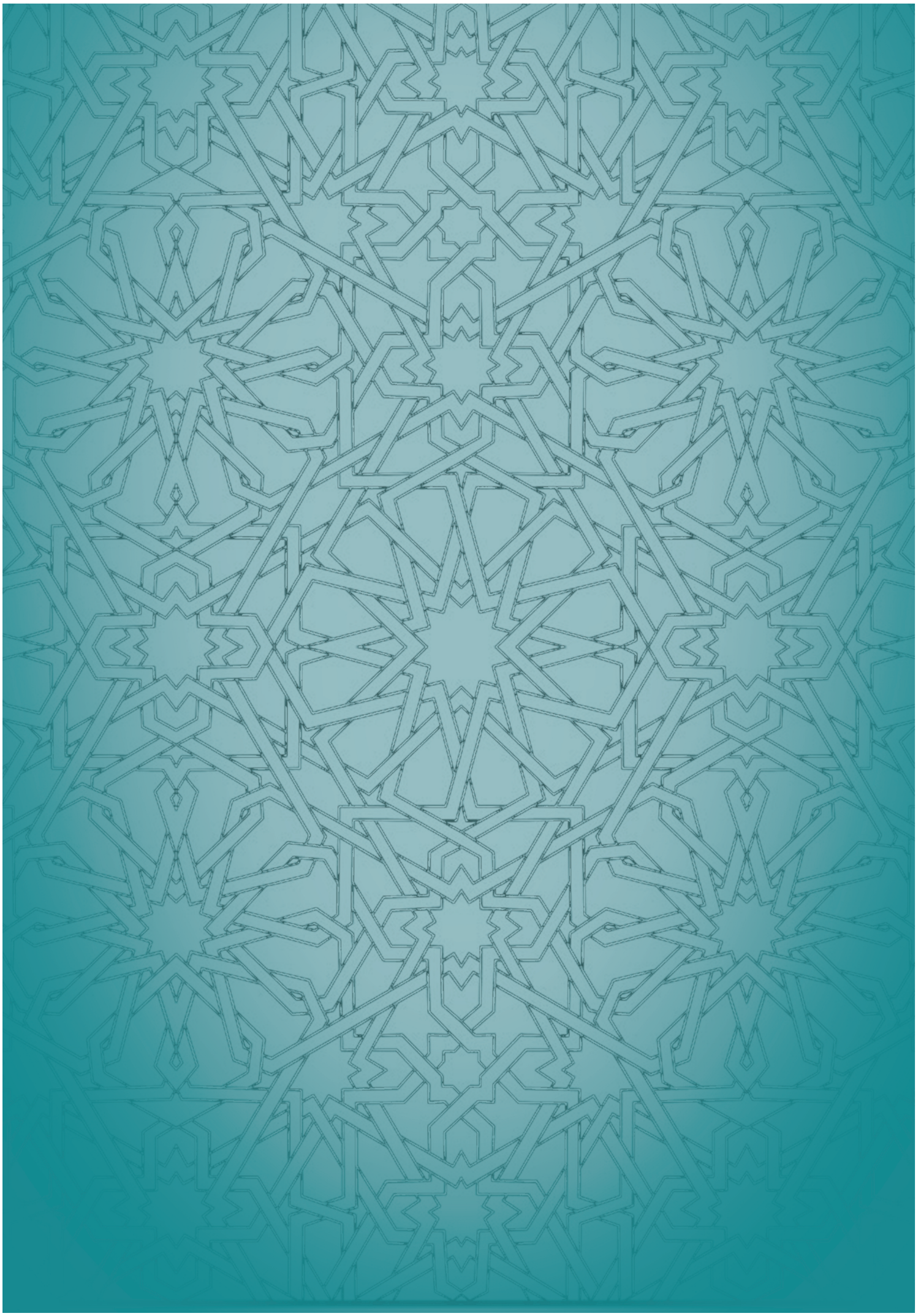

a-ülkü-onal_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:44 Page 2

Kocaeli'deki Artvin Muhacirlerinin Mutfak Kültürü ve Ekmek Pişirme Aracı Pileki

Ülkü ÖNAL*

1. Kocaeli Çevresinde Yapılan Ardanuç Yemeklerinden Örnekler

1.1. Çorbalar

1.1.1. Tutmaç Çorbası: Bu çorbanın adı, Dîvânü Lugati't-Türk'te de vardır. Ahıska ve Acara bölgelerinde de aynı çorba yapılmaktadır. Mayasız hamur sert kıvamlı olarak yoğrulur. Kalınca yufka açılır. Bu yufka ikiye katlanarak, üç parmak eninde parçalara ayrılır. Bu parçalarda dört köşe küçük kareler halinde kesilir. Kaynamakta olan suda haşlanır. Pişince ateşten alınır. Soğuk suyla açılmış lor katılır. Ayrı bir tavada kızartılan sarı yağın içine bir avuç kadar kare kesilmiş hamurlar atılarak kızartılır. Kondar (dağ kekiği) da konularak, tencereye dökülüp servis yapılır.

1.1.2. Erişte Çorbası: Makarna gibi kesilen hamur kaynar suda haşlanır. Sonra üzerine yağda kavrulmuş soğan ilave edilir. Taze ve kuru fasulyeyle de yapılır.

1.1.3. Helle Çorbası: Sarı yağda kavrulan bir miktar un, soğuk suda açılır. Kaynamakta olan suya katılarak karıştırılır. Tuz ilave edilir, kıvamı gelince indirilir.

1.1.4. Umaç Çorbası (Urva Çorbası): İçerisine un ve ekşi hamurun konduğu ahşap kaba urva kabı denir. Tarama sözlüğünde 15.yy.ile 16.yy.'da da geçmektedir. Bu çorba Güney Azerbaycan Türkleri ve Tatarlar tarafından da yapılır. Doğu Türkistan masallarında da adı geçer. Unla su karıştırılarak ovuşturulur, taneler arpa büyüklüğü haline getirilir. Bu taneler, kaynar suya atılarak pişirilir. Ayrı kapta açılan lor dökülür. Üzerine yağ ve kondar konur. Lor katılmayıp; yağ, salça ve soğanla da yapılabilir.

1.1.5. Kabak Çorbası: Kabak, bir tencerede suyun içinde pişirildikten sonra soyulup ezilir. Lapaya süt dökülerek karıştırılır. Tekrar kaynatılarak, indirilip servis yapılır.

1.1.6. Çinçar Çorbası: Çinçarlar (ısırgan otu) ayıklanır, yıkanır ve doğranır. Suda haşlanır. Bir yumurta, peynir ve birazda un karıştırılarak haşlama tenceresine ilave edilerek karıştırılır. Tavada tereyağı, yumurta kızartılarak ilave edilebilir. İstenirse bulgur katılarak yapılabilir.

1.1.7. Kızılcık Ekşisi Çorbası: Umaç (Koruh Aşı) çorbasında tarif edildiği gibi hamur elde edilir. Bu hamurlar suda haşlanır. İçine kızılcık şurubu katılır, kaynatılır.

1.1.8. Pancar Çorbası: Dağlarda toplanan pancar otu ayıklanıp temizlenir. Umaç verilir. Kaynamakta olan süte ilave edilerek karıştırılır. Süt katmayıp bulgurla yapılırsa yağ katılır.

1.1.9. Cadi Çorbası: Cadi unu (mısır unu), kaynar suya yavaş yavaş dökülür. Çorba kıvamına gelince indirilir. Üzerine yağ, soğan ve salça dökülür.

1.1.10. Kızılcık Ekşisi Çorbası (Koruh Aşı): Bir kaba konulan una su çiselenir, elle ovuşturularak küçük daneler oluşturulur. Bu hamurlar kaynar suda haşlanır. Üç kaşık kızılcık şurubu bir kapta açı-

* Araştırmacı, yazar. e-posta: ulkuonal08@hotmail.com

a-ülkü-onal_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:44 Page 3

larak katılıp, kaynatılır. Tuz ilave edilerek servis yapılır.

1.1.11. Urva Çorbası: Yarım kilo taze fasulye bir tencereye konarak tuz atılarak pişirilir. Bir kapta 2 kaşık un suyla açılıp tencereye dökülüp 5-10 dakika kaynatılır. Bir tavada tereyağı soğanla kavrulur buna da anuğ yakmak denir. Yemeğe dökülüp servis yapılır.

1.1.12. Gözlü Aş Çorbası: 250 gr. Barbunya ve 250 gr. Yarmaseçilir, karıştırılıp yıkanıp bir tencereye konur. Üzerine ılık su ve tuz dökülerek pişirilir. İnce doğranan soğanlar tereyağında salça da konularak, soğanlar pembeleşinceye kadar kızartıldıktan sonra tencereye dökülür. Biraz kaynadıktan sonra ateşten indirilip servis yapılır.

1.1.13. Puşruk Çorbası: Bir tencereye tereyağı konularak kavrulur. Bir kaşık un ilave edilerek az kızarıncaya kadar karıştırılır. Unu kavurmayıp daha sonra yemeğe katılacak suyun içine de katılabilir.4-5 bardak su ekleyip tuzda konup kaynatılır. İçerisine yerel peynir de konulabilir.

1.1.14. Lahana Çorbası: Beyaz lahana ince ince doğranır. Bir baş soğanı tencereye doğrayarak pembeleştirilir. Bu işleme anığ yakmak denir. Lahana tencereye dökülüp kavrulur. Su ve tuz atılarak pişirilir. Lahanalar piştimi, yarım kâse yöresel peynir atılır. Başka bir kaba 2 kaşık un konularak suyla açılır, tencereye dökülüp, 5 dakika kaynadıktan sonra servis edilir.

1.2. Hamur İşleri

1.2.1. Hınkal: Kalınca yufka açılır, muska şeklinde kesilir. Bir tencereye su konur, az tuz atılıp kaynatılır. İçerisine hamurlar atılarak pişirilir. Süzgeçten süzülerek bir tepsiye alınır. Yöresel peynir ve eritilmiş tereyağı dökülür. Fırını da kızardıktan sonra servis yapılır. Üzerine sarımsaklı yoğurt da dökülür.

1.2.2. Hınkal (Kavurmalı): Mayasız hamur yoğrulur. Ceviz büyüklüğünde parçalar alınarak elle avuç içi kadar açılır. İçerisine ince ince doğranmış kavurma konur. Ağzı yarım ay şeklinde kapatılır. Bir tencereye su konur, tuz atılır. Kaynayınca hamurlar içerisine atılır. Tabaklara alınır. Kinzi ve yeşilliklerle yenir.

1.2.3. Sinor: Böreklik açılan yufkalar sacda pişirilir. Rulo haline getirilerek iki parmak eninde kesilir. Tepsilere dizilerek fırında kızartılır. Yenileceği zaman bir kaba dizilir. Ilık su ile ıslatılarak üzerine yoğurt ve yağ dökülerek yenir.

1.2.4. Erişte: Yufkalar sacda pişirilir. Rulo haline getirilir. Bu rulo, makarna gibi ince ince kesilir. Fırında veya pilekide kavrulur. Bir kaba alınır. Üzerine ılık su dökerek ıslatılır. Eritilmiş tereyağı dökülerek ramazanlarda yenir.

1.2.5. Börek: Yufkalar açılıp pişirilir. Üst üste konarak saklanır. Yenileceği zaman ıslatılır bir tepsiye üst üste konur. Yufkaların arasına yağ ve ceviz konur. Hafif ateşte pişirilerek yenir.

1.2.6. Katmer: Yufkalar açılıp bir tepsiye dizilir. Bu yufkaların arsına ceviz içi ve tereyağı konulur. Fırında pişirilerek yenir. En makbulü 40 yufkadan yapılmaktadır.

1.2.7. Şoti: Mayalı hamur yuvarlak bir şekilde açılır. Sacda pişirilir. Üzerine tereyağı sürülerek de yenilir. Sahurda daha çok yapılır. Kızılcıktan şekersiz yapılan koruh açılarak tüketilir.

1.2.8. Cevizli Ekmek: Mayalı hamurdan bir parça alınarak yuvarlak biçimde elle açılır. Ortasına ceviz içi ve yağ konur. Hamurun üst kısmı büzüştürülerek birleştirilir. Üzerine yağ sürülerek fırında pişirilir.

1.2.9. Kete: Kulak yumuşaklığı kıvamında mayalı hamur yapılır. Bir parça alınarak yufka açılır. İçine yağ ve ceviz konur. Rulo haline getirilir, yuvarlak bir şekil verilir. Oklavayla biraz açılıp pişirilir. Zarf şeklinde yapılabilir.

1.2.10. Bükma: Yufka açılır, yağ ve dövülmüş ceviz konur. Oklavaya sarılır, elle sarılarak bir araya toplanır. Oklavadan çıkarılarak tepsiye dizilir. Fırında pişirilir.

1.2.11. Gevrekli: Kaymak az ılıklaştırılır. Sertçe yoğrulan hamurun içine katılır. Yuvarlak bir şekilde pişirilir. Yayla dönüşünde çocuklara dağıtılır.

1.2.12. Çörek: Mayalı hamur yoğrulur. Mayalandıktan sonra yuvarlak şekiller de çıkarılır. Daha sonra pileki veya fırınlı sobada pişer.

a-ülkü-onal_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:44 Page 4

1.2.13. Şöti (Bazlama) Yağlaması: Şötiler pişirilir. Tavaya tereyağı konup kızdırılır. Kesilerek parçalara ayrılmış şötiler ters yüz edilerek kızartılır.

1.3. Et Yemekleri

1.3.1. Pileki Kebabı: Pileki, içinde ekmek pişirilen çamurdan yapılan araçtır. Pilekinin içine, topraktan yapılmış sini veya alüminyum sini konulur. Dövülen et, soğan ve biberle birlikte pişirilir. Günümüzde fırında veya saç fırınlı sobada yapılmaktadır.

1.3.2. Lenger Kebabı: Soyulmuş patatesler doğranır. Bir tepsiye dökülür. Parça et ve soğan ve tereyağıyla birlikte fırına sürülür.

1.3.3. Kebap (Yatık Döner): Koyun kesilip kemiklerinden ayrılır. 15 cm. çapında dilimlere ayrılır. Kuru soğan doğranıp üzerine tuz atılıp ezilir. Et masaya yatırılır, tuzu ve biberi konur. Soğanın suyu etin üzerine sıkılır, posası da konur, yoğrulur. Bir saat sonra şişe dizilir. Ağaç parçalarıyla sıkıştırılır. Ateşe konur çevrilerek pişirilir. Cağa dizilerek kesilip, servis yapılır.

1.4. Sebze Yemekleri

1.4.1. Puçiko: Kurutulmuş taze fasulyeler pişirilir. Suyu süzülür. İçine bulgur veya gendime konularak kaynatılır. Tavada salça ve soğanla kavrulan yağ (anuğ) katılır. Lora sarımsak doğranıp sos yapılarak üzerine dökülüp servis yapılır.

1.4.2. Ğimi Turşusu Yemeği: Bir bardak bulgur, kaynar suya dökülerek pişirilir. Ğimi turşusu ufak ufak doğranır, az tuz atılarak tencereye dökülür. Bir kâse kaymağın içerisine bir kaşık un konularak urva yapılıp, karıştırılıp tencereye dökülür. Bir kâse lor (yoğurt yayılıp yağı alındıktan sonra ılıtılıp süzüldükten sonra elde edilir) ile 2 kaşık un katılıp, karıştırılıp tencereye ilave edilir. Bir iki taşım kaynadıktan sonra servis yapılır.

1.4.3. Asma Yaprağı: Kurutulmuş asma yaprağı, ince ince doğranır. Yağ, soğan ve salçayla kavrulur. Asmalar içine dökülür. Bulgur, su ve tuz katılarak pişirilir. Üzerine yoğurt veya lor dökülerek yenir.

1.4.4. Lahana: Beyaz lahana doğranır. Tencerede yağ, soğan ve salça kızartılır. Lahana içine dökülür. Bulgur ve tuz konularak pişirilir.

1.4.5. Ham Domates Yemeği: Olmamış domateslerin çekirdekleri çıkarılır. Yağ ve soğanın içine dökülür. Bulgur ve tuz katılarak pişirilir.

1.4.6. Fırında Kabak: Kabak soyulup ufak parçalar halinde doğranır. Bir tepsiye dökülür. Soğan,yağ ve ceviz dökülerek fırına sürülür.

1.4.7. Harşo: Kızartılmış soğanın üzerine domates konularak yapılır. Biber patlıcanda ilave edilebilir.

1.4.8. Pazi Kolu Kavurması: Pazı yaprakları suda haşlandıktan sonra doğranır. Yağ, soğan ve yumurta bir tencereye konarak kızartılır. Haşlanmış pazı yaprakları bunların üzerine dökülerek karıştırılır.

1.5.Tavuktan Yapılan Yemekler

1.5.1. Herisa (Düğün Yemeği): Dört kilo yarma tencereye konur. Su ve tuzla pişirilir. Süzgeçle süzülür. Bir kapta bolca tereyağı eritilir. İki baş soğan doğranıp kızartılır. Bir kapta tavuk haşlanır. Boş bir tencerenin dibine iki parmak kalınlığında yarma serilir. Üzerine didilmiş tavuk serildikten sonra yağ dökülür. Bu karışım üst üste üç kat döşenir. Sıcak külün üzerine konularak şuşlanması (demlenmesi) beklenir. Daha sonra servis yapılır.

1.5.2. Tavuklu Keşkek: Bir kapta tavuk, diğer bir kapta da yarma pişirilir. İkisi geniş bir kaba dökülerek tuz ekilir ve tahta bir kaşıkla macun haline gelene kadar karıştırılır. Tabaklara alınır. Üzerine eritilmiş tereyağı dökülerek servis yapılır.

1.6. Mısır Ununda Yapılan Yemekler

1.6.1. Papa: Mısır unu kaynamakta olan suya yavaş yavaş dökülerek karıştırılır. Tuz ilave edilir. Hamur kıvamına gelince ateşten alınarak bir tepsiye dökülür. Ortasına da yuvarlak bir çukur açılır. Bu çukura eritilmiş sarı yağ dökülür. Hamurdan alınan parçalar yağa batırılarak yenir.

1.6.2. Kuymak: Bir tencereye konulan kaymak, kaynatılır. Kaynamakta olan kaymağa mısır unu

a-ülkü-onal_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:44 Page 5

yedirilerek karıştırılır. Hamur kıvamına gelince kaynatılıp yağını bırakınca indirilir.

1.6.3. Cadi Ekmeği: Mısır unu ılık suyla tuz katılarak yoğrulur. Tepsiye yuvarlak yuvarlak şekiller verilerek dizilip, fırına verilir.

1.6.4. Acara Harşosu/Cadi (Mısır) Ğarşosu: İki baş kuru soğan tencereye doğranır. Bir kaşık tereyağı konularak pembeleştirilir. Su dökülerek kaynatılır. İçerisine yöresel acı peynir ve 2 yumurta kırılıp çırpıldıktan sonra tencereye dökülür. Birkaç kaşık mısır unu ilave edilerek karıştırılır. Lapa kıvamına geldi mi tabaklara alınır. Üzerine kırmızıbiber dökülür. Ekmek bandırılıp yenir.

1.7.Ekmeklerden Yapılan Yemekler

1.7.1. Kelec Aşı: Bayat ekmekler derin bir kaba doğranır. Soğan ve yağ tavada kavrulur. Üzerine suyla açılmış lor konur. Biraz kaynatılır. Ekmeklerin üzerine dökülerek servis yapılır.

1.7.2. Dögmeç: Sıcak cadi (mısır ekmeği) lokmalar halinde bir kaba doğranır. Bir tavada yağ eritilerek üzerine dökülerek yenir.

1.7.3. Ekmek Ğarşosu: Bayat ekmekler tepsiye dilimlenir. Tencereye tereyağı konur. 4 baş kuru soğan doğranıp kavrulur. İçerisine su konup kaynatılır. İki yumurta çırpılıp karıştırılarak katılır. Bir kâse yöresel peynir veya lor dökülüp karıştırılır. Ekmeklerin üzerine dökülerek yenir.

1.8.Diğer Yemekler

1.8.1. Korkot: Yarmanın taşta öğütülmüş şekline korkot denir. Tencere de ki suya tuz atılarak kaynatılır. İçerisine korkot ilave edilerek karıştırılır, muhallebi kıvamına gelince ateşten indirilir. Geniş bir kaba alınıp ortası açılır. Yarım kilo tereyağı eritilerek dökülür.

1.8.2. Keşkek (Düğün Yemeği): Bir adet karakabak soyulup küp küp doğranır. Tencereye konur. Bir kâse tamas eriği kurusu, bir çay bardağı pirinç üste üste kat kat döşenir. Çok az su konularak pişirilir. Üzerine ceviz içi serpilerek afiyetle yenir.

1.8.3. Sütlü Bulgur: Bulgur temizlenip yıkanır bir tencereye suyla beraber konup pişirilir. Azcık tuz atıldıktan sonra süt dökülüp kaynatılıp servis yapılır.

1.8.4. Peynir Eritmesi: Tavada tereyağı eritilir. Buna çeçil peynir ilave edilerek ocağın üzerinde karıştırılarak pişirilir, yumurta da kırılabilir.

1.8.5. Keşkek: Bir tencereye su ve tuz konur. İçerisine gendimeler atılıp pişirilir. Soğan doğranır. Çiğden tereyağı konulduktan sonra servis yapılır.

1.8.6. Koruh: Kızılcıklar pişirilip, süzülür. Kalan suyu katı bir hal alıncaya kadar kaynatılır. Suyla açılarak yemeklerin yanında yenir.

1.8.7. Kavut: Yabani armut olan panta veya normal armut toplanıp kurutulur. Fırınlı sobada veya köy fırınlarında pilekide de kurutulabilir. Buna furuç derler. Bazı köylerde furuça mısır veya buğday kavrulduktan sonra katılarak öğütülür. Su veya pekmez katılarak yemeklerin yanında tatlı olarak tüketilir.

1.8.8. Lor Kuymağı: Lor, derin bir kapta ezilir. İçerisine birkaç kaşık un konularak karıştırılır. Tavada eritilen tereyağının içerisine dökülüp pişirilir. Tabaklara alınarak servis yapılır.

1.8.9. Çüllü Pepe: Pişmiş şötiler bıçakla birkaç parçaya ayrılır. Bir tabak içerinse birkaç yumurta kırılır. Tuz atılarak çırpılır. Şötiler ters yüz edilerek tavada ki kızgın yağda kızartılır. Sahur ve acil durumlar yemeğidir.

1.9.Tatlılar

1.9.1. Aşure: Yarım kilo fasulye, yarım kilo mısır, 250 gr. nohut, 250 gr. yarma, 750 gr. pekmezkak (meyve kurusu), azıcık tuzdan oluşan malzemeler ayrı ayrı kaplarda iyice pişirilir. Daha sonra hepsi bir kaba konur. Tuz, karabiber, karanfil ve pekmez katılarak karıştırılır. Üzerine ceviz içi serpilir. Eskiden bakır sitillere konularak komşulara dağıtılırdı.

1.9.2. Hasuta: Pekmez suda açılır, biraz un katılır. Tencereye dökülerek karıştırılır. Piştikten sonra

a-ülkü-onal_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:44 Page 6

tabaklara alınır. Üzerine eritilmiş tereyağı dökülür.

1.9.3. Zürbiyet: Tabağa konulan pekmezin üzerine eritilmiş tereyağı dökülür.

1.9.4. Kaysife: Kurutulmuş erikler sıcak suda haşlanır. Haşlanan erikler ekşiyse, biraz şeker katılır. Bir tabağa alınır. Üzerine tereyağı ve ceviz içi dökülerek yenir.

1.9.5. Helva: Un yağda kavrulur. Dut pekmezi dökülerek karıştırılır. Elle yumurta büyüklüğünde şekiller verilerek servis yapılır.

1.10.Süt Ürünleri

1.10.1. Çeçil Peynir: Süt makineye çekilerek yağından ayrılır. Bir gün önce sağılan sütle karıştırılır. Kazana konup ateşte ısıtılıp maya verilir. Bazı yerlerde şıratı (yoğurt veya peynir suyu) maya olarak kullanırlar. Süt pıhtılaşınca altına ateş verilir. Bir araya toplanan peynirler tekneye çıkarılarak yoğrulur. Tekrardan kazana koyup bir müddet pişirilir. Bu işlem üç kere tekrarlanır. Peynir ele sarılarak yuvarlak şekiller verilir. Buna da gilik denir. Bu peynir didilerek eskiden güveçlere şimdi bidonlara tepilir. İçerisine çuma (çökelek) katılarak tepilenler de olur. Peynir tepilen kabın ağzına lor konarak bağlanır. Ters çevrilerek suyu süzdürülür.

1.10.2. Lor: Sadece Ardanuç ve çevresinde bilinmektedir. Yoğurtlar bir kap da biriktirilir. Yayıkta yayılıp yağı alınır. Kalan ayran bir kazana dökülüp ateşte ılındırılır. Bir torbaya dökülerek süzülür. Eskiden güveçlere, şimdi ise bidonlara tuzlanarak konur. Uzun zaman kalabilir. Açılarak çorbalara katılır.

1.10.3. Ağoz: İneğin doğumundan sonraki ilk sütü. Ağoz'a yumurta kırılıp, tuz ve şeker katılıp karıştırılır. Ayrıca ağoz katılarak kek de yapılır.

2. Dîvânü Lugati't-Türk'te Geçen Yemek Adları

Kocaeli yöresinde halen yapılmakta olan yemeklerden bazılarının adı, Dîvânü Lugati't-Türk'te de aynen ya da çok az bir değişiklikle geçmektedir.

1 Anuk
2 Aş
3 Ayran
4 Bekmez
5 Çörek
6 Etmek (Ekmek)
7 Kagut (Kavut)
8 Katmer
9 Katmer
10 Kavurma
11 Kurut
12 Kuyma (Kuymak)
13 Süzme
14 Tutmaç
15 Urva
16 Yağ
17 Yoğurt

a-ülkü-onal_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:44 Page 7

3. Artvin Yemeklerinin Şiirlere Yansımasından Bir Örnek

Ardanuç yöresinde en çok yapılan ve sevilen yemek, kurutulmuş fasulyeden yapılan, halk arasında da 'puçuko' olarak adlandırılan yemektir. Ardanuçlu şairlerden İrfan Gökdemir, bu yemeği mısralarında şöyle işlemiştir:

Puçuko

İlkbaharda bibim ekar karığa,
Boyur gedar sarılıpta sırığa,
Bişar suyun rengi benzar koruğa,
Soframızın baştacidur puçuko.

Kimilari ipa düzüp kurutur,
Yeşil rengi kuruyunca saridur,
Sariyağı anuğunda eridur,
Her bir derdun ilacidu rpuçuko.

O tayanur memleketin kışına,
Kaynar durur geçarocah başına,
Kimi sevmaz çamçum edar boşuna,
Sorsan tadın pek acidur puçuko.

Lekelanur tarlada pas vurdisa,
Güvelanur hele fazla durdisa,
Parkilari eğer telli kardisa,
Herkez sendan davacidur puçuko.

Kışın tipi her terefit oldurur,
Savuhyahar yaprağını soldurur,
Yetişmazsa ocağumi sondurur,
Na hocadur na hacidur puçuko.

Soraridim na yiyecoh kız ana,
Anam haman kurar idi kazana,
Anıları hatırlattı ozana,
Eşa dosta duvacidur puçuko.

Puçukoyi ben sevarımçadiynan,
Bir anilur Ardanuç'un adiynan,
Olsa yesam şimdi ağız tadiynan,
Gurbetçiya sılacidur puçuko.

4.Yemek Kültürüyle İlgili Halk Söylenceleri

4.1. Atasözleri ve Deyimler

- Aç ayı oynamaz.

- Açın kabadayısı.

- Açı oynatma toku tepretme.

- Ağzan çadi (mısır ekmeği).

- Ağzuaçadi. (Şaşırma ya da sevinme sözü.)

- Ben umarım bacımdan, bacım ölüyor acından.

a-ülkü-onal_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:44 Page 8

- Boş değirmen. (Çalışıp ürün elde edememek.)

- Çay üçtür içmeyen puştur.

- Çok topladım çigelek (çilek),dolduramadım bir külek(ahşap mutfak aracı).

- Fol yok yumurta yok.

- G…üyle kuymağa (kaymak ve unla yapılan yiyecek) düşmek. (Hak etmediği refaha kavuşmak.)

- Her gün keşiş kete yemez.

- Kebabı köz, yiğidi söz öldürür.

- Kendime urva (yemeklere katılan un) olamıyorum ki, başkasına tutmaç (hamur çorbası) olayım. (Kendim için basit iş yapamıyorum ki, başkası için ağır iş yapayım.)

- Öküze ekmek yedirmek. (Durumunun iyi olması.)

- Şöti(bazlama) gibi her tarafa dönmek. (Kişiliksiz.)

- Un uçuyor kepek kaşıyor.

- Urva olmamak. (Yetersiz.)

- Yazın boku, kışa çerezdir.

4.2. Halk İnanışları

-Unun içerisine üç çizgili ceviz konursa bereketli olurmuş.

-Hamur yoğururken tekneden dışarı hamur sıçrarsa, o gün eve aç biri veya misafir gelirmiş.

-Yeni gelin, ilk günü hamur yoğurup poğaça pişirirse eli bereketli olurmuş.

-Yeni gelin evlendikten bir hafta sonra katmer yapıp mahallenin pınarına gidermiş. Katmerin içindeki para kime çıkarsa o şanslı olurmuş. Ayrıca pınardan su doldurup evin etrafına serpermiş bereketli olsun diye!

- Gelin, kocasının evine geldikten sonra baba evi katmer yaparak oğlan evine gönderir. Buna sabahlık denir. Gelin, baba evine gidebilir. Buna da ayak dönümü denir.

5. Ekmeğimizi Pişirdiğimiz Bir Araç: Pileki

Artvin civarından Kocaeli'ne göçen muhacirlerin kurdukları köylerinde halen daha ekmekler pileki de pişer. Borçka muhacirleri pileki de pişirdikleri mayasız ekmeğe ğimyadi derler. Gölcük ve Kartepe ilçelerinde daha çok yapılmakta. Mısır ekmeğinde yapılan cadi ekmeği başta geliyor.

Pileki eskiden ekmek ve bazı yemeklerin pişirildiği pileki, aynı kültür coğrafyasında yer alan Ardanuç, Şavşat, Yusufeli, Posof, Oltu, Ahıska ve Acara'da, Borçka, Murgul ve Çaykara'da kırmızı topraktan yapılmaktaydı. Taştan yapılanlarda vardır. 93 Harbi ve sonraki tarihlerde Acaristan ve Artvin'de yaşanan göçlerle Anadolu'da kurulan köylerde de pileki kullanılmıştır. Hatta Ahıska Türkleri, sürgün edildikleri Orta Asya ve Azerbaycan'da da pilekiyi kullanmaya devam etmişlerdir. Yunanistan'da yaşayan Türkler de kullanmakta. Pilekiye Artvin merkezde ve Yusufeli'nde pilek, Acara'da kesi, Trabzon'da bileki denilmektedir. Pilekide pişirilen etli yemeğe Ardanuç'ta pilek kebabı adı verilmektedir. Eskiden ekmek ve yemeklerin vazgeçilmez pişirme aracı pilekiymiş. Bazı köyler de pilekinin üzerine karalahana yaprakları konur. Pilekide çörek denilen yuvarlak ekmek, küçük yuvarlak çadi gevreği, katmer, çadi, patates, kabak, kavut, erişte, gevrekli ,sinor,furuç ,keteler ve dövülmüş etten pilek kebabı pişirilirdi.

Ekmek veya yemek pişirmek için pilekilerin iyice kızması lazım. Pilekileri kızgın hâle getirmek için yüz yüze getirilerek çatı şeklinde üstten birbirine dayatılır ve bu ikisinin arasında ateş yakılır. Yeteri kadar kızgın hâle geldikten sonra birbirinden ayırarak birisi yere yatırılır. Önceden hazırlanmış hamur halindeki çörekler/tepir vasıtasıyla pilekinin içerisine yerleştirilir. Diğer pileki uygun şekilde üzerine kapatılır. Bunun üzerine de mevcut kor dökülerek pişmeye bırakılır. Bazı yerlerde pilekiler korun içerisine tamamen gömülerek de pişmeye bırakılır. Pilekinin üzerine lahana yaprağı ve saç konup üzerine kor dökülerek de pişirilir.

a-ülkü-onal_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:44 Page 9

İnce bir tepsi şeklinde olan pilekinin bir çeşidine de bazlama pilekisi denir. Altında ateş yakılarak bazlama ekmeği pişirilir. Pileki tıka/tıxa denilenen kırmızı topraktan yapılır. Bu toprak çıkarılıp elenir, su eklenerek ayakla veya tokaçla yoğrulur. İçerisine keçi kılı ve saman konur Su dökülüp, iyice hâsıl edilerek derin tepsiler şekline getirilir. Bir bez suya batırılarak iç kısımlara sürülür, böylece cilâlanır. Sonra da altına kül serilip gölgede kurumaya bırakılır. Pileki yapımında mevsim şartları önemlidir. Mayıs ayından sonra kasım ayından önce yapılır. Tıka/tıxa denilen özel kırmızı toprak, köylerin belirli bölgelerinde bulunur. Kazmayla eşilerek çıkarılır. Eskiden çok çıkarıldığından mağara gibi oyuklar oluşur. Pilekiler kuruyunca, üst üste dizilir. Ateşe konup dört beş saat yakılır. Yusufelili muhacirler beş pilekide ekmek pişirir.

Sonuç

Günümüzde değişen sosyal ve ekonomik yaşam nedeniyle her geçen gün dejenere olan kültürel öğelerimiz, yemek kültüründe de kendini hissettirmektedir. Artvin gibi çok göç veren şehirlerden, büyükşehirlere göç eden insanlar, her ne kadar yemek kültürlerini o coğrafyalara taşısalar da, bir zaman sonra değişimlere, yeni yemek kültürlerine kapılarını açmaktadır. Yalnız yüz yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen az bir değişimle Kocelin'da yaşayan Artvin muhacirlerinin, yemek kültürlerini muhafaza ettiklerini görmekteyiz. Yeni gelen kuşağın, özellikle yabancı evliliklerle bu kültürü unuttuğunu, yemek kültürlerinin değişime uğradığını da söylememiz yerinde olacaktır. Bu anlamda Artvinlilik bilincini, ruhunu taşıyan ileri yaş gruplarının, genç kuşağa sahip çıkması, yemek kültürlerinin ileriye taşınması için çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Son olarak çağrımız; özel günler ve festivaller yapılarak, yemeklerimiz tanıtılmalı, Kocaeli'de yaşayan Artvin ve Batum muhacirlerinin yemekleri kitaplaştırılmalıdır.

a-ülkü-onal_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:44 Page 10

Kaynakça

Önal, Ülkü, Ardanuç ve Ahıska'dan Maniler ve Türküler, Ürün Yayınları, Ankara, 2005.

Önal, Ülkü, Artvin Yöresi Yemekleri, Salmat Basım ve Yayın, Ankara, 2013.

Önal, Ülkü, "Ahıska Mutfak Kültürü", *Tatname*, 3 (2016), s. 73-82.

Kaynak Şahıslar

1-Nuran Torun, Üniversite mezunu, 55 yaşında, Kartepe-Kocaeli.

2-Filiz Arslan, Lise mezunu, 56 yaşında, Kartepe-Kocaeli.

3-Meşküre Kaya, Emekli memur, 55 yaşında, Derince-Kocaeli.

4-Pervin Şahin, Emekli öğretmen, 60 yaşında, Yahyakaptan-Kocaeli

5-Şükran Sirmen, Lise mezunu, 54 yaşında, Gölcük-Kocaeli.

a-ülkü-onal_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:44 Page 11

Fotoğraflar

Foto 1: Ardanuç'ta pileki yapımı

a-ülkü-onal_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:44 Page 12

Foto 2: Pileki ekmeği

Foto 3: Pilekide cadi (mısır ekmeği) yapımı

a-ülkü-onal_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:44 Page 13

Foto 4: Kocaeli'deki Artvin muhacirlerinin yemek örneklerinden

a-ülkü-onal_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:44 Page 14

Foto 5: Kocaeli'deki Artvin muhacirlerinin yemek örneklerinden

a-ülkü-onal_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:44 Page 15

Foto 6: Pileki

a-ülkü-onal_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:44 Page 16

Foto: 7: Pileki

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

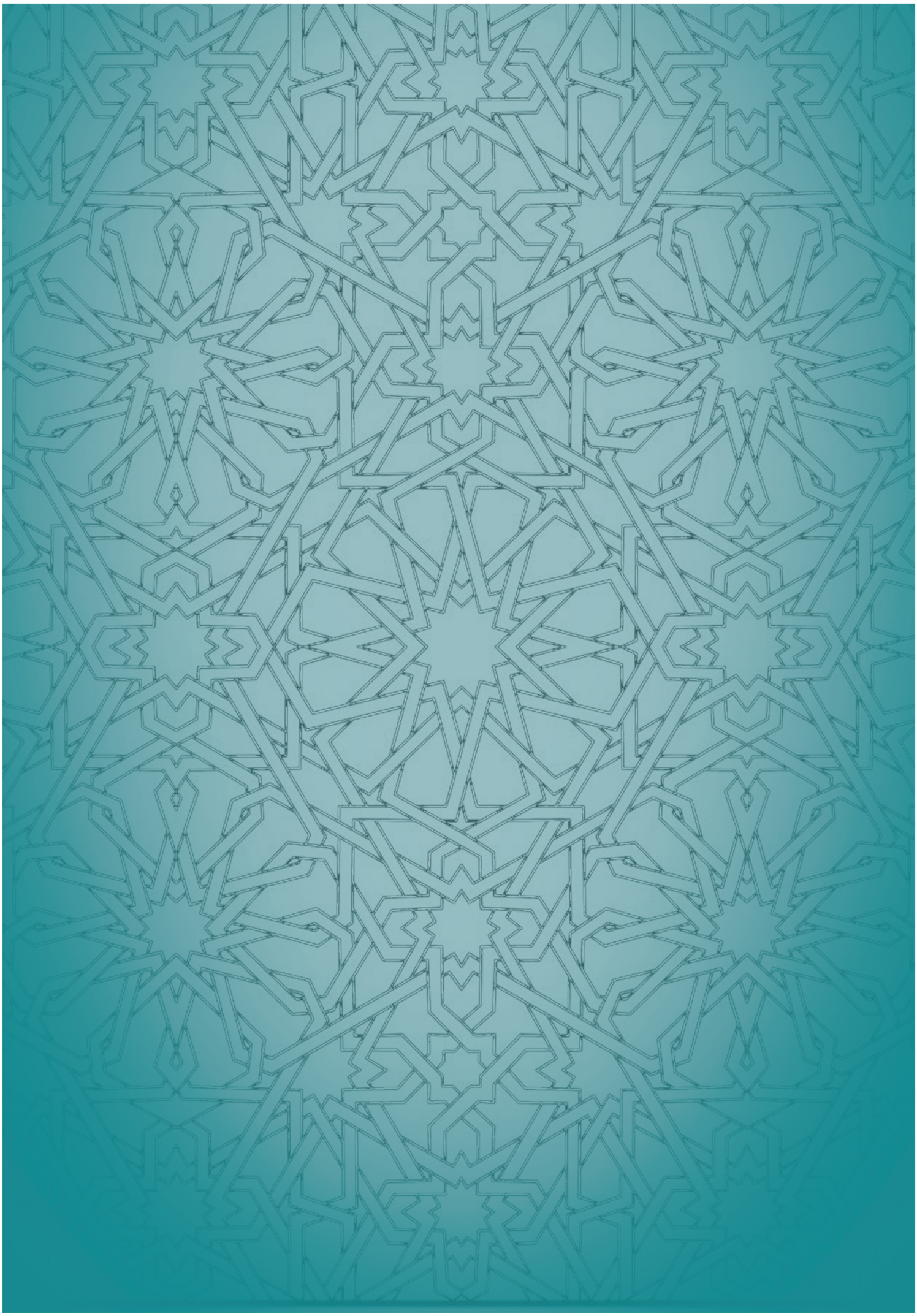

a-ayşe-akman_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:20 Page 2

Kandıra'da Özel Günlere İlişkin Yiyecek ve İçecekler, Sofra Gelenekleri Üzerine Bir Değerlendirme

Ayşe AKMAN*

Araştırma Alanı ve Araştırmaya İlişkin Bilgiler

Kandıra, Kocaeli'ne bağlı, Karadeniz'de 52 km uzunluğunda kıyısı olan tek ilçedir. Doğusunda Sakarya İlinin Kaynarca ve Karasu İlçeleri, batısında İstanbul İli Şile İlçesi ve Ağva Kasabası, kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Kocaeli'nin merkeze bağlı köyleri vardır.

Kandıradan genel görünüm

Tarihi çağlardan itibaren Kandıra, Romalıların, Bizanslıların ve en son olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçtikten sonra günümüze kadar ulaşmıştır. Kandıra İlçesi'ne bağlı Kerpe Kasabası Bitinya Krallığı'nın ardından Roma ve Ceneviz gemilerinin uğrak yeri haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında İstanbul'un odun kömürü, tomruk ve tahta ihtiyacı Kerpeden sağlanmıştır.

Kandıra, Orhan Bey zamanında 1308-1317 tarihleri arasında Kocaeli fatihi adıyla anılan Akçakoca Bey tarafından Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmıştır. Coğrafi konum bakımından İstanbul, Kocaeli ve Karadeniz'e yakınlığı nedeniyle Kandıra, Kurtuluş Savaşı sırasında çok yoğun trafiğin yaşandığı bir yer olmuştur.

* Antropolog, Kültür ve Turizm Bakanlığı

a-ayşe-akman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:56 Page 3

Kandıra'nın yerlisi olan halka eskiden beri "manav" adı verilmektedir. Manav sözcüğünün anlamları Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğünde şöyle belirtilmektedir:

"Manav (I) Tahıl satıcısı (Trabzon/Maçka köyleri).

Manav (II) 1. Mavi gözlü kimse (Isparta/Eğridir), 2. Tutuk konuştuğu için sözleri anlaşılmayan(Kocaeli/Kandıra). 3. Akılsız, ahmak (Sivas/Gemerek).

Manav (III) Anadolulu (Kırklareli/ Lüleburgaz/Ceylan Köyü). 2. Oturduğu yerin yerlisi olmayıp başka yerden gelen göçmen (Sakarya/ Akyazı), (Antalya/Serik). 3. Yörük (Balıkesir/Gönen) . 4. Yerli halk (Isparta/Keçiborlu), (Balıkesir/Susurluk), (Çanakkale/Biga), (Bilecik/Bozüyük), (Kocaeli/Kandıra), (Osmaniye/Ilgın)"[2].

Osmanlı İmparatorluğu zamanında İstanbul'daki sarayların tüm meyve ve sebzesi, eti, sütü, yoğurdu Kandıra'dan sağlanmaktaydı. Kandıra'nın yerel halkının aynı zamanda ticaretle de uğraşmalarından dolayı "manav" olarak adlandırıldıkları söylenir.Bu ad aynı zamanda orada yaşayan Türk unsurlar için kullanılmıştır. Kandıra'nın yerli halkına bu isim Balkanlardan gelen göçmenler tarafından verilmiştir. Manav sözcüğü, en fazla Batı Anadolu'da, yerli halka verilen ad olarak bilinir. Tabir, Sakarya, Bilecik, Bursa, Eskişehir illerinde deyaygın olarak kullanılmaktadır. Bunun nedeni ise 1877-78 yıllarında Kafkasya, Kırım ve Balkanlardan bu illere gelen gruplarla nüfusun farklılaşması ve grupların kendilerini ve diğer grupları tanımlama ihtiyacıdır. Yörede kendilerini manav olarak adlandıran grubun diğerleri gibi bir göç hikâyesi yoktur. Kendini yerli olarak adlandıran bu grup, Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren Türk kimliğini benimsemiş durumdadır[3].

Kandıra'nın köyleri dağınık bir yerleşime sahiptir. Balkan göçmeni olan Dalca ve Karaağaç Köyleri, Kafkas göçmeni olan Beylerbeyi Köyü toplu ve tek mahalleden meydana gelmiştir. Genelde köyler, "divan" adı verilen bir köye mahalle adı verilen birkaç köyün bağlanmasıyla bir aradadırlar.[4]

Bu çalışma, yörede düzenlenen alan araştırmaları sırasında kaynak kişilerle doğrudan görüşme ve gözlem teknikleri kullanılarak hazırlanmıştır. Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen alan araştırmaları, Kandıra Merkezde rehber kişilerle yapılan ön görüşmeler sonucunda planlanmıştır. Planlama doğrultusunda İlçe merkezinde, Bağırganlı, Teksen, Safalı ve Aramankaymaz köylerinde uygun kaynak kişilerle yazarın kendisi tarafından görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bilgilere ulaşılmıştır. Bu köylerde ağırlıklı olarak manav yerleşimi vardır.

Eski bir köy fırını

[1] Türkiye'de Halk Ağzından DERLEME SÖZLÜĞÜ IX L-R Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1977.
[2] Kudret Emiroğlu-Suavi Aydın: Antropoloji Sözlüğü. Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, s. 566
[3] Kandıra'ya ilişkin bu bilgiler için bkz. "Orman Denizi Kandıra", Bursa, 1997, Bay Yayıncılık.
[4] Bu yöresel bir tabirdir, başka yerlerde bu hamur parçalarına "pazı" da denilmektedir.

a-ayşe-akman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:56 Page 4

Giriş

Tarihin bilinebilen en eski dönemlerinden itibaren yemek yeme ve beslenme tüm insanlar için en temel ihtiyaç olmuştur. Başlangıçta avcı ve toplayıcı olarak yaşayan insanlar doğada hazır buldukları besinlerle yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Tarımın başlamasıyla besin elde etme konusunda büyük bir aşama kaydedilmiştir. Tarımsal üretimin hızlanması ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak beslenmenin amacı yalnızca karın doyurmakla sınırlı kalmamış; aynı zamanda bir beslenme kültürü de ortaya çıkmıştır. Bundan dolayıdır ki, bugün artık hemen her toplumun kendine özgü bir mutfak kültürü oluşmuştur.

Anadolu toprakları her türlü sebze ve meyvenin yetiştiği coğrafi koşullara sahiptir. Bu çeşitliliğin zenginlik kattığı Türk mutfağı, Fransız ve Çin mutfağı gibi dünyaca ünlü mutfaklar arasında haklı bir yer kazanmıştır.

İmece usulü ekmek pişirme

Türkiye hem bir Ortadoğu hem de Akdeniz ülkesi olması özelliğiyle farklı yemek kültürlerinin birleştiği bir ülkedir. Tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomik yapı nedeniyle Türk mutfağında unlu gıdalar ve et yemekleri daha fazla ön plândadır. Ancak farklı bölgelerimizde yetişen çok çeşitli sebzeler de mutfak kültürümüze ayrı bir zenginlik katmaktadır.

Kocaeli İlinin en büyük ilçelerinden biri olan Kandıra'da mutfak kültürü Türk mutfağının tüm özelliklerini taşımaktadır. Yörede her türlü meyve ve sebze yetiştirildiğinden çok çeşitli sebze yemeklerinden söz etmek mümkündür. Ayrıca kırlarda kendiliğinden yetişen bitkilerle yapılan yemekler de en sevilen yemekler arasındadır.

Kandıra'da henüz ekmeklerin satın alınmadığı dönemlerden beri kadınlar tarafından yemeklerin yanında tüketilen mayalı ekmekler yapılmıştır. Ekmeğin pişirildiği her evde ekmek hamurundan bir sonraki ekmekte kullanılmak üzere bir miktar hamur ayrılır. Bildiğimiz mayanın elde edildiği bu işleme yöresel olarak "hamur azıtmak" adı verilir.

Fırına verilen ak kabak

Hamur mayası, öncelikle ekmek için kullanılacak genişçe bir kap içerisinde bulunan unun bir köşesine konur. Başka bir kap içerisinde kaya tuzu katılarak tuzlu su hazırlanır ve hamurun yoğrulmasında bu su kullanılır. Mayayla birlikte hamur yoğrulduktan sonra üzeri bir bezle kapatılarak mayasının gelmesi için bekletilir.

Pişmek üzere hazırlanan ekmekler

Hamur taşmaya başladıktan sonra içine ekmeğin daha yumuşak olması için bir miktar mısır unu konur. Ekmeğin pişirilmesi mahalle fırınlarında mümkün olmaktadır. Bunun için her köyde birkaç tane bulunan fırınlar ortak alanlarda inşa edilmiştir ve fırın yakıldıktan sonra bir grup kadın aynı günde ekmek pişirebilir. Fırın, aynı anda 30-40 ekmeğin pişirilebileceği büyüklüktedir. Hamurun taşmasına yakın öncelikle mahalle fırınının temizlenmesi ve hazırlanması gerekir. Fırın yakıldıktan sonra "sıyırgı" adı verilen aletle küller çekilir ve uzun bir sopanın ucuna takılan ıslak bezle fırının içi silinir. Bu arada hamurdan pezi[5] adı verilen eşit büyüklükteki parçalar tahtalar üzerine dizilir. Ekmeklerden önce bir kural olarak fırında pide pişirilir. Ardından toplu halde oval bir kürek yardımıyla ekmekler pişmek üzere fırına sürülür. Ekmeklerin pişmesi sırasında o gün ekmek pişirecek olan kadınlar birbirlerine yardım ederler. Temelde köylerde ortaya çıkmış olan bu ekmek fırınları Kandıra'nın köylerinde ve ilçe merkezinde halen kullanılmaktadır.

Kandıra mutfağı, süt ve süt ürünlerinden yapılan yiyecekleriyle de dikkati çekmektedir. Bu grupta yer alan en önemli besin ise oldukça rağbet gören Kandıra yoğurdudur. Kandıra yoğurdu, manda

[5] Prof. Dr. Mahmut Tezcan: Türk Yemek Antropolojisi Yazıları. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.32.

a-ayşe-akman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:56 Page 5

sütünden yapılan oldukça kaliteli ve lezzetli bir yoğurttur. Yörenin köylerinde bulunan hayvanlar doğal beslenmiş olduklarından elde edilen süt de farklıdır. Kandıra yoğurdu, sahip olduğu ünü manda sütünün lezzetine borçludur. Yöreye özgü yoğurt inek ve koyun sütüyle de yapılmasına karşın, manda sütünden yapılanı daha makbuldür. Oldukça sert olan bu yoğurt ne kadar beklerse beklesin asla sulanmaz ve tadı ekşimez. Görüntü itibariyle peynir gibidir ve taze peynir gibi kesilebilir.

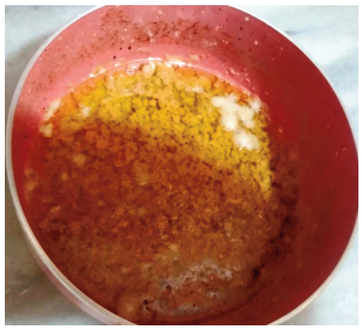

Dartı

Kandıra'nın kendine özgü süt ürünlerinden birisi de yöre dilinde "dartı" biçiminde adlandırılır. Dartı, süt henüz çiğken kaymağının üzerinden alınarak pişirilmesiyle elde edilir. Çiğ sütlerden kaymak toplandıktan sonra oldukça uzun süre, yağı ayrılıp tortusu dibine çökünceye kadar kaynatılarak hazırlanır. Bir süre saklanabilen dartı, keşkek üzerine, kızartmaların üzerine, sebze yemekleriyle birlikte, oturtmaların üzerine konularak tüketilebilir. Ayrıca üzerine yumurta kırılarak kahvaltılık bir yiyecek hazırlanabilir.

Manda sütünün özelliği nedeniyle oldukça yağlı olan Kandıra yoğurdunun kaymağı ilk bakışta dikkati çeker. Kandıra'nın köylerinde hanımların emeğiyle yapılan yoğurt, bakır veya alüminyum bakraçlarda mayalanır ve bu şekilde pazara sunulur. Kandıra yoğurdu bu şekliyle aynı zamanda geleneksel bir görüntüye sahip olur. Oldukça lezzetli olan bu yoğurt, yemeklerde ve çorbalarda kullanılmasının yanı sıra tatlılarla birlikte sevilerek tüketilen bir yiyecektir. Tatlılarda ve kaymak kullanılması gereken diğer yiyeceklerde kaymak yerine kullanılabilen bir yoğurttur.

Bakraçta Kandıra yoğurdu

Kandıra'da manda sütünden yapılan yoğurt dışında her türlü süt ürününü bulmak mümkün olabilmektedir. Köylerde sürdürülen hayvancılık nedeniyle inek sütü, koyun ve keçi sütü bulunabildiğinden, birçok türde peynir de yapılmaktadır. Bu peynirler kahvaltılık olarak kullanılabildiği gibi börek ve tatlılarda da kullanılmaktadır.

Karadeniz kıyısında bulunan Kandıra İlçesi, hem Kerpe, Kefken, Seyrek koylarına sahip olduğundan hem de Marmara Denizi kıyısındaki Kocaeli İli nedeniyle balıkçılığın üst düzeyde yapıldığı bir yerdir. İlçe ekonomisinde tarım ve hayvancılığın yanında balıkçılık da önemli bir yer tutmaktadır. Bu yüzden balık yemekleri ve konserve balık Kandıra mutfağında önemli bir yere sahiptir.

Yöre mutfağında en fazla tereyağı, zeytinyağı ve ayçiçek yağı tercih edilmektedir. Hamur işlerinde ve pilavlarda tereyağı, sebze yemeklerinde ise sıvıyağlar kullanılmaktadır. Yemeklerde pul biber, karabiber gibi en çok bilinen baharatlar olup baharat miktarı oldukça az tutulmaktadır.

Günümüzde ulaşılabilen arkeolojik buluntulardan anlaşıldığına göre, Eskiçağ Anadolu'sunda dinsel törenlerde toplu yemek yeme geleneği vardı. Düğünlerde, savaş öncesinde, ölü gömme törenlerinde toplu olarak yemek yenirdi. Bunun bir uzantısı olarak bugün Anadolu'nun her yerinde doğumda, sünnet törenlerinde, düğünlerde, cenaze törenlerinde, dini bayramlarda, yağmur dualarında, nevruz ve hıdrellez törenlerinde, koç katımında, yılbaşında ve kış yarısı törenlerinde toplu olarak yemek yeme geleneği vardır[6].

Bu çalışma içerisinde öncelikle insan yaşamının üç önemli evresi olan doğum, evlenme ve ölüm aşamalarına ilişkin bazı geleneklerden ve bu geleneklere eşlik eden tören yemeklerine ve yiyecek maddelerine yer verilecektir. Sonrasında ise dini ve mevsimlik bayramlarda yeme-içmeye dair gelenekler incelenecektir.

[6] Eren Akçiçek: "Dünden Bugüne Şerbetçiliğimiz". Sabri Koz; Yemek Kitabı içerisinde, s.968. Kitabevi Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, 2003.

a-ayşe-akman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:56 Page 6

I Doğum Aşamasına İlişkin Yiyecekler ve Tören Yemekleri

Doğum olayı Anadolu'da oldukça sevinçle karşılanır. Hamileliğin başından itibaren anne adayına özel ilgi gösterilir ve neler yapması, nelerden kaçınması ve neler yemesi gerektiği anlatılır. Yeni doğum yapmış olan kadın da "mezarı kırk gün açıktır" inancıyla dikkatli davranır. Bu gibi durumlarda neler yapılması gerektiği, kültürel aktarım yoluyla tüm kadınlar tarafından bilinmektedir.

Yörede konuyla ilgili olarak yapılan görüşmelerde doğum aşamasına ilişkin geçmişten günümüze aktarılan ve halen kadınlar arasında oldukça itibar edilen işlemlerin ve geleneklerin olduğu görülmektedir. Doğum yapmış olan kadına birkaç gün sonra geçmiş olsun demek ve çocuğun doğumunu kutlamak amacıyla etraftaki kadınlar ziyarete giderler (Merkez), (Teksen Köyü), (Safalı Köyü). Loğusa ziyaretine gidilirken mutlaka süt götürülür (Merkez). Yeni doğum yapmış olan kadına bir hafta boyunca komşu ve akrabalar çorba götürür (Safalı Köyü). Loğusanın bulunduğu evde ise kırmızı şekerden loğusa şerbeti hazırlanmıştır ve misafirlere bu şerbetten ikram edilir (Merkez).

Lohusa şerbetinden bahsetmişken, ileride anlatılacağı gibi evlenme gelenekleri içerisinde de önemli bir yer tutan kültürümüzde şerbet konusuna değinmekte gerekir. Şekerin suda çözünmesiyle ortaya çıkan mayanın koyusuna şurup, daha sulu olanına ise şerbet adı verilir. Aslında basit bir şekerli su olan şerbetin içerisine zamanla başka maddeler de katılmaya başlanmıştır. Çeşitli bitki, kök, kabuk veya tohumların eklenmesiyle farklı lezzette şerbetler elde edilmiş ve bunlar sevilerek tüketilmiştir.[7] Yeni doğum yapan kadının evinde yedi gün boyunca gelenlere kırmızı renkli nöbet şekeri kullanılarak hazırlanan loğusa şerbeti Osmanlılar zamanından beri devam eden bir gelenektir.

Yeni doğmuş bebeğin bakımı ve beslenmesi de geleneksel yapıda önceden belirlenmiş durumdadır. Yeni doğum yapan kadına ilk olarak çorba içirilir (Teksen Köyü), (Safalı Köyü). Herhangi bir çorba da olabileceği gibi, bulamaç çorbası özellikle tercih edilir(Teksen Köyü). Safalı Köyü'nde ise, yeni doğum yapmış kadına en fazla süt ve pirinç çorbası verilir. Yeni doğan bebek hemen annesi tarafından emzirilmez; süt vermek için üç ezan beklenir. Bu süre öncesinde ise hazırlanan şeker şerbeti çocuğa verilir (Safalı Köyü).

Yeni doğum yapmış olan kadın ve bebeği bir süre sonra evin dışına ziyaretlere başlar. Anne ve bebek ilk olarak kimin evine gitmişse, o kişi bebeğin eline bir parça ekmek, bir yumurta veya biraz para verir (Teksen Köyü).

Yeni doğum yapmış olan kadının sütü gelmezse ona bol bol soğan yedirilir (Teksen Köyü), (Safalı Köyü) ve süt içirilir (Safalı Köyü).

Yörede bebeğin dünyaya gelişini hem herkese ilan etmek hem de onun hayırlı ve uzun ömürlü olmasını sağlamak amacıyla "bebek mevlidi" geleneği mevcuttur. Bu geleneğe göre çocuk 1,5 aylık olduktan sonra tüm köy halkı mevlit için davet edilir. Öncelikle bir gelinin çeyizinin gösterilmesine benzer şekilde bebek için alınan tüm eşyalar misafirlere gösterilir. Çağrılan hocalar eşliğinde Kur'an okutulduktan sonra yemek verilir. Bu yemekte mutlaka pilav, üzerine et ve ayran bulunur. İsteğe bağlı olarak bunların dışında yemekler de yapılır (Safalı Köyü). Teksen Köyü'nde ise bebek mevlidinin yapılması için bebeğin kırkının çıkması beklenir. Bebek mevlidi ise mutlaka yemekli olur (Teksen Köyü).

Çocuğun ilk dişi çıktığı zaman dişini ilk gören kişi ona mutlaka bir hediye alır (Teksen Köyü).

II Evlenme Aşamasına İlişkin Yiyecekler ve Tören Yemekleri:

Kandıra'da kız isteme genel olarak "dünürlük" biçiminde adlandırılır.Kız isteme işi herhangi bir günde yapılamaz. Yörede hayırlı günler olarak kabul edilen Cuma akşamı (Perşembe günü akşam) veya İzmit gecesi(Pazar günü akşam) günlerinde kız istemek için gidilebilir(Safalı Köyü). Kız istemeye gelenlere ilk olarak kahve ikram edilir(Bağırganlı Köyü). Kız birkaç defa istendikten sonra kız evinin gönlü olmuş ve kızı vermeye karar vermişse, usul gereği kız son bir kez daha istenir ve kız tarafı olumlu kararı bildirir. Bunun üzerine oğlan evinin getirdiği tatlı yenir(Merkez). Önceleri kız babasının kızı verdiğini söylemesi üzerine şerbet içme geleneğinin olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca kız tarafı erkek tarafına mendil verir; bu da kızın verildiği anlamına gelirdi(Merkez). Kız tarafına birkaç kez gidildikten sonra ve kızın verileceği belli olunca son gidişte erkek tarafı kız tarafına elbiselik basma götürür. Bunun karşılığında kız tarafı da erkek tarafına bir örme kese verir. Bu hediye alışverişi de söz kesmenin olduğu anlamına gelirdi(Safalı Köyü). Kız istemeye gelenler ev halkına belli etmeden evin her yerine toz şeker serperler. Ayrıca bir parça pamuğa bal sürülür ve evin bir köşesine bırakılır (Bağırganlı Köyü).

Kız istemenin ardından "söz getirme" olur. Söz getirme geline elbiselik ve diğer giyim eşyalarından oluşan hediyelerin verildiği, kız istemeye göre daha kalabalık olabilen ve kız tarafında gerçekleşen

a-ayşe-akman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:56 Page 7

toplantıdır (Merkez). Söz kimi zaman da "küçük nişan" olarak adlandırılır. Küçük nişan yapılmışsa düğüne yakın bir zamanda ayrıca "büyük nişan" da yapılabilir (Bağırganlı Köyü). Bu da isteğe bağlı olarak yemekli veya yemeksiz olabilir (Merkez). Daha önceleri söz esnasında hiçbir zaman yemek verilmez; sadece erkek tarafının getirdiği şekerler ikramlık olarak bulunurdu (Bağırganlı Köyü).Aramankaymaz Köyü'nde ise söz kesme törenleri eskiden mutlaka yemekli yapılırmış. Son zamanlarda ise, çay ve yanında pasta-börek türü yiyecekler ikramlık olmuştur.

Erkek tarafının toplanarak kız evine nişan törenine gitmesi "nişan götürme" olarak adlandırılır (Aramankaymaz Köyü), (Safalı Köyü). Büyük nişan yapılacağı gün erkek tarafının kadınları kız evine siniler içerisinde nişan götürür. Sinilerin içerisinde gelin ve ailesi için çok sayıda şalvarlık, kazak, iç çamaşırı takımı gibi hediyeler bulunur. Ayrıca sinilerden birinin üzerine de pamuk balyası konur ki, bu da gelinin ileride bununla bez dokuması içindir. Bu sinilerden birinde sadece helva ve börek bulunur. Helvanın içine de bir tane altın veya madeni para konur. Böylelikle gelinin zengin olacağına inanılır (Bağırganlı Köyü). Safalı Köyü'ndeki nişan götürme usulüne göre erkek tarafının aldığı hediyeler; yanında gözleme, helva ve şeker bulunacak biçimde kız tarafına götürülür. Erkek tarafından misafirler ayrılırken aynı biçimde kız tarafı da gözleme, helva ve şeker gönderir. Nişanı takip eden bir hafta boyunca komşu ve akrabalar gelinin çeyizine bakmaya gelirler. Gelen misafirlere kız evinde gözleme ve helva ikram edilir (Safalı Köyü).

Ürenin yapımı

Düğünden önce gelinin çeyizleri düzenlenir, yıkanır ve kimi zaman sergilenir. Bunun ardından çeyiz sandığına konarak erkek tarafına götürülür. Çeyiz sandığına çeyizler yerleştirilirken aralarına da çörek otu serpilir (Bağırganlı Köyü), (Aramankaymaz Köyü). Bunun evde bereket sağlayacağına inanılır. Eskiden çeyizin gelinle birlikte götürüldüğü zamanlarda gelinin sandığına tepsi içerisinde yemek konurdu. Çeyizler erkek tarafında sergilenecekse, kız evinden görevli kadınlar çeyizle birlikte gider ve erkek tarafında çeyizi sererler. Bu işleri yapan kadınlara erkek tarafı yemek verir (Bağırganlı Köyü). Gelinle birlikte gelen çeyiz, erkek tarafında bir hafta boyunca serili halde kalır. Komşu ve akrabalar çeyize bakmaya gelirler ve gelenlere şeker ikram edilir (Safalı Köyü).

Üre

Yörede düğünler mutlaka yemekli olmaktadır. Geçmişte düğünlerin bir hafta sürdüğü zamanlarda erkek tarafında 4-5 gün davul çalınır ve yemek verilirdi (Safalı Köyü). Düğün sahibinin maddi durumu iyiyse yemeklerin hazırlanması için aşçı görevlendirir. Maddi durumu iyi olmayan kişilerin düğünlerinde ise, komşu kadınlar bir araya gelerek yemeklerin hazırlanmasında görev alırlar.

Düğün sofralarında yemeklerin özellikle çeşitli olmasına önem verilir. Düğün yemeklerinde dolma mutlaka bulunması gereken bir yemektir. Yaprak dolması, mevsimine göre lahana dolması veya biber dolması bulunur. Bunun dışında tercih edilen bir çorba türü ve et yemekleri de mutlaka olmak zorundadır. Düğün çorbası son zamanlarda unutulmuş olsa da geçmişte düğünlerde mutlaka olması gereken bir çorbadır (Merkez). Üre ise, merkezde olmasa da köylerde düğünlerde mutlaka yapılan bir sütlü tatlıdır. Kimi zaman şekersiz de yapılabilir.

a **Düğün ekmeği/Düğün Davetiyesi:** Düğünün ilk başladığı gün bir fırın ekmek yapılır. Buna "düğün ekmeği" veya "fıcık ekmeği" adı verilir. Bu ekmekler tüm köylüye düğün davetiyesi olarak dağıtılır (Safalı Köyü).Komşuları düğüne davet etmek için ekmek dağıtılır. Ekmek dağıtılanlar daha sonra heyamolaya katılır (Merkez).

Düğünden birkaç gün önce erkek tarafından olan genç kızlar ve kadınlar düğün günlerine özel kırmızı şalvarlarını giyerler ve başlarının üzerine koydukları sinilerle tüm köye çeşit çeşit yemek dağıtırlar. Bu dağıtılan yemekler bir anlamda düğün davetiyesi anlamına gelir. Davetiye anlamında ayrıca kibrit de dağıtılır (Bağırganlı Köyü), (Teksen Köyü). Teksen Köyü'nde ise yakın akrabaları

a-ayşe-akman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:56 Page 8

düğüne davet etmek için börek yapılırken; küçük kâğıtlar içerisinde kuru üzüm dağıtılarak daha uzak kişiler düğüne davet edilir.

b **Kına Gecesi Töreninde Yeme-İçme:**Kına gecesinin olduğu gün erken saatlerde kınacılar kız evine gider. Kız evine gidiş amaçları ise kınayı ve gelinin giysilerini götürmektir. Bunun yanı sıra bir şişe yağ (yemeklik), bir şişe gazyağı, sığır etinden bir but ve keşkeklik buğday götürülür. Kız evinde bu malzemelerle yemek hazırlanır ve daha sonra gelecek olan urbacılara ikram edilir (Safalı Köyü).Düğünün başladığı ikinci günün akşamüzeri erkek tarafından kız tarafına urbacı gider. Urbacılar, erkek tarafında yeni evli çift için hazırlanan ne kadar eşya varsa kız tarafına götürür ve gösterir. Kız tarafında urbacılara mutlaka yemek verilir. Yemekten sonra urbacılar eşyaları alarak geri dönerler(Safalı Köyü).

Dartlı keşkek

Kına gecesi günü kız evinde tüm misafirlere yemek verilir. Ayrıca kına gecesi günü için özel olarak keşkek hazırlanır. Keşkeğin ana malzemesi dövülmüş buğdaydır. Öncelikle buğday iyice kaynatılıp kıvamlı hale geldikten içine de ince doğranmış tavuk etleri konur. En son olarak üzerine de dartı konur ki,buna "dartı bastırmak" adı verilir.Keşkek kına gecesinin en çok bilinen ve sevilen yemeğidir (Aramankaymaz Köyü).

Gelin Çöreği

Düğün gününden önce yapılan küçük kına günü, gelinin arkadaşları gelin çöreği yapmak üzere erkek evine davet edilir. Bunun için öncelikle mayalı ekmek hamuru yoğrulur. Kızlardan her biri bu hamurdan bir parça alıp şekil verdikten sonra tepsiye bırakırlar. En sonda kalan büyük bir parça alınır ve o ayrıca hazırlanır. Erkek tarafında yapılan gelin çöreğini geline en yakın olan kişi süsler. Gelin ekmeğini yapan kişi üzerini de gelin telleriyle süsler.

Kız tarafında da damat çöreği yapılır ve üzeri kuru üzümlerle süslenir. Tepsilerde bulunan çörekler mahalle fırınına özel bir tören eşliğinde götürülür. En önde bir kişi bulunur ve elinde ayna tutarak gider. Onun arkasında klarnet çalanlar ve müzikten sorumlu kişiler, en arkada da tepsileri başları üzerinde fırına götüren kişiler bulunmaktadır. Böylece gayet neşeli bir kalabalık eşliğinde çörekler mahalle fırınına götürülür. Gelin ve damat çöreği düğün günü yemeleri için erkek tarafında hazır bekletilir. Bunların yanı sıra gerdek akşamında yemeleri için pişmiş tavuk ve un helvası da hazırlanarak kız evinden gönderilir. Bir kural olarak o akşam gelin ve damat birbirlerinin çöreğinden yemelidirler (Merkez).

Küçük kına akşamı ilk kına yapıldığı zaman oğlan evinden bezden zembil içine biraz pirinç, biraz et ve biraz şeker konur. Bunların yanı sıra bir parça kına ve keşkek de konur ve kız evine gönderilir. Buna karşılık olarak zembilin içine kız evinden bir taş konur ve geri gönderilir. Daha sonra bu taş sağlamlığın bir sembolü olarak hamamlıkta saklanır (Bağırganlı Köyü).

Kına gecesinde sevdiği olan bir genç, sevdiği kızın yanına gider ve başının üzerinden bir paket kuruyemiş atar. Böylece kimin kimi sevdiği belli olur. O kuruyemiş de kınaya katılan kadınlar tarafından yenir (Merkez).

Düğünden önce büyük kına gecesinin olduğu gün, her şey bittikten sonra gelin ve arkadaşları akşam geç bir saatte çalgıcılarla birlikte mahalledeki tüm evleri dolaşırlar ve ev sahibinden bir şeyler isterler. Bu geleneğe **"heyamola**" adı verilir. Sabaha kadar evler dolaşılır ve yiyecekler toplanır. Sabah ise toplanan yiyeceklerle bir masa hazırlanır ve genç kızlar hep birlikte bunları yerler (Merkez).

a-ayşe-akman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:56 Page 9

Heyamola geleneği benzer şekilde halen Bağırganlı Köyü'nde de sürdürülmektedir. Büyük kına akşamı erkek tarafı meyve suyu, kuruyemiş ve pişmiş tavukları hazırlar. Geline kına yakılmadan önce gelin ve arkadaşları cümbüşlü bir şekilde erkek tarafına gelirler. Hazırlanan yiyecekler alındıktan sonra geri dönerler ve bunlar kız evinde yenir.

c **Düğün Töreninde Yeme-İçme:**Gelin babasının evinden çıkarken birkaç tane yumurta sahanda pişirilir ve bunu gelin arkadaşlarıyla birlikte yer. Bu uygulamanın amacı gelinin çok çocuğunun olmasının ve diğer arkadaşlarının da evlenmesinin dilenmesidir (Merkez).

Gelin kız evinden çıkarken bir tavuk kesilir; daha sonra oğlan evinin kapısına gelince de bir tavuk kesilir ve eti pişirilerek misafirlere ikram edilir. Gelinin çeyiz sandığının içine tavuk, börek ve helva konur. Bunlar gelinle damadın o gece yemesi için konulan yiyeceklerdir(Teksen Köyü).

Gelin kız evinden çıkınca kız evinde hemen iki tane gözleme yapılır; bunlar bir tepsiye konur ve üzeri pullu serezle örtülür. Hazırlanan tepsi iki kişi tarafından oğlan evine götürülür. Bunu getiren kişilere gelin de birer tane oyalı yazma verir. Gelin geldikten sonra kayınvalide bu gözlemeden üç lokma alarak geline yedirir.Ayrıca kız evinden gerdek gecesinde gelin ve damadın yemesi için pişmiş tavuk ve helva gönderilir. Bunlar önceden odaya konur. Gelin ve damat bunlardan yedikten sonra bir miktar arttırırlar; artan kısımları da ertesi gün ev halkı tarafından tüketilir(Bağırganlı Köyü), (Safalı Köyü). Benzeri bir gelenek Aramankaymaz Köyü'nde de sürdürülmektedir. Gelin alma gününde kız tarafında tavuk kızartılır, baklava ve helva yapılır. Bunlar bakır bir siniye yerleştirildikten sonra üzeri süslenir. Bu tepsi gelinle birlikte gönderilir.

Yörede düğün sırasında erkek tarafından misafirler gelin almaya gittiklerinde kız tarafı bir tas şerbet hazırlamıştır ve bardaklarda en yakınlara bundan ikram edilir. Şerbeti içen kişi de bardağın içine bahşiş koymak zorundadır. Bu para şerbeti hazırlayıp ikram eden kişinin olur (Bağırganlı Köyü).

Gelin, kız evinden alınırken başından kuru üzüm ve para (Bağırganlı Köyü), buğday ve şekerli leblebi (Tekzen Köyü), şeker ve para (Aramankaymaz Köyü), damadın sağdıcı tarafından şeker (Safalı Köyü) serpilir.

Gelin erkek tarafına getirildiği zaman eline yağ verilir ve kapıya sürdürülür (Merkez), (Bağırganlı Köyü), (Tekzen Köyü), (Aramankaymaz Köyü), (Safalı Köyü). Kimi zaman da bal sürdürülür(Aramankaymaz Köyü).

Gelin getirilirken kız evinden yanına iki tane gözleme konur. Yeni evine geldiğinde ise kayınvalide tarafından bu gözlemelerden yedirilir ve şerbet içirilir (Bağırganlı Köyü), (Safalı Köyü).

Erkek tarafında gelin ve damat için özel olarak şerbet hazırlanır ve gelin geldikten sonra ikisine birlikte içirilir (Aramankaymaz Köyü).

Gelin indikten sonra erkek tarafının hazırladığı şerbet tüm konuklara dağıtılır (Tekzen Köyü), (Merkez). Bu şerbet, aradaki kırgınlıkları bertaraf etmek ve kız tarafıyla erkek tarafının bundan sonra iyi geçinmesini sağlamaya yönelik olarak yapılmaktaydı.

d **Duvak Töreninde Yeme-İçme:**Düğünden sonraki güne yörede duvak günü (Merkez, Bağırganlı Köyü) veya "paça günü" (Teksen Köyü) adı verilir ve yemekli eğlenceler düzenlenir. Bugün için özel olarak çörek yapılır ve diğer yemeklerin yanı sıra bu çörek de dilimlenir ve sofraya konur. Ayrıca o gün gelin suya götürülür; gelin suya giderken yanında şerbet götürür ve yolda gördüğü kişilere birer kepçe verir(Bağırganlı Köyü).

Duvak günü sabahı evde olanlar gelinin kız evinden getirdiği yemeklerden artan kısmı toplanarak yerler (Bağırganlı Köyü).

Gelin duvak günü sabahı görümcesini de yanına alır; evde hazırlanan yemeklerden bir sini hazırlar ve anne-babasına el öpmeye gider (Bağırganlı Köyü).

Duvak günü çok fazla misafir gelir ve o gün için gelenlere mutlaka yemek verilir (Aramankaymaz Köyü).

Duvak gününde gelinin eline buğday verilir ve kayınvalideyle oynarlarken bu buğday saçtırılır (Bağırganlı Köyü).

e **Düğün Sonrası Ziyaretlerinde Yeme-İçme:**Yörede düğünden sonra karşılıklı olarak yapılan ziyaretlere genel olarak "evirliğe gitmek" (Merkez), (Bağırganlı Köyü), (Tekzen

a-ayşe-akman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:56 Page 10

Köyü), "börek yemesi"(Aramankaymaz Köyü) adları verilir. Her iki ziyaret de yemekli olur. Börek kesmesi adetinde kız tarafı 10-15 tane kadar gözleme yapar ve öncelikle misafirlere bunlar ikram edilir. Üst üste konmuş olan gözlemeler dilimlenerek gelenlere verilir. Ama öncelikle damadın eline bir bıçak verilerek bunları bir defada kesmesi istenir. Damat bıçağı tutar ve "bıçak kesmiyor" der. Gelinin babası bu sırada herhangi bir tarlayı ya da ineği verdiğini söyleyince damat gözlemeleri keser. Hepsinin bir defada kesilmesi gerekir (Bağırganlı Köyü). Araman Kaymaz Köyü'nde oğlan tarafı gelinin çeyizlerini börek yeme gününe kadar asılı olduğu odada bekletir ve kız tarafını davet eder. Hazırlanmış olan börekler hep birlikte yendikten sonra gelinin çeyizleri toplanır.

Ancak bu karşılıklı ziyaretlerin ardından gelinle damadın kız evine gitmesine "küçük evirliğe gitmek" denir ve yine bugün için kız evi özel olarak börek yapılır ve birlikte yenir. Kız evinin hazırladığı börekler ortaya getirilir ve bu börekleri damadın kesmesi istenir. Damat bıçağın kesmediğini söyler. Bunun üzerine kayınpeder bir hayvan veya tarla bağışladığını söyledikten sonra damat börekleri keser. Bugüne özel olarak üre yapılır ve gelenlere ikram edilir. Üreye yöresel olarak "öğre" de denir (Teksen Köyü).

I Ölüm Aşamasına İlişkin Yiyecekler ve Tören Yemekleri:

Bir kişi vefat ettiği zaman cenaze evinde yapılması gereken ve cenaze yakınlarının dikkat etmesi gereken şeyler vardır. Bunlar yörelere göre farklılıklar gösterebilmektedir. Kandıra merkezde cenazenin kalktığı yere ekmek ve tuz bırakılır. Sonradan bunlar fakir bir kadın tarafından alınır.

Un helvası

Cenazenin yıkanması sırasında evde de dualar okunur. Dua okunduğu sırada ortaya bir ibrik konur ve ibriğe de bir havlu bağlanır. Cenaze gömüldükten sonra bu ibrik götürülür toprağın üzerine ilk olarak bu su dökülür. İbriğe bağlanan havlu da suyu döken kişiye hediye edilir. Bunun dışında mezara su döken herkese Kandıra bezinden bir kumaş, havlu veya yağlık hediye olarak verilir.

Bir kişi vefat ettiği zaman evinde mutlaka un helvası kavrulur ve eve dua okumak için gelenlere bu helvadan ikram edilir(Merkez). Bu gelenek Kandıra'nın köylerinde de vardır. Evde hazırlanan helvadan koparılarak avuç içinde şekil verilir. Bu biçimde hem eve gelenlere verilir hem de mezarlığa gidenlere dağıtılır.

Yörede bir cenaze olduğu zaman cenaze evinde yemek pişirilmeyeceği yönündeki ön kabule dayalı olarak konu komşu, akraba kim varsa cenaze evine yemek götürür. Bir tepsi üzerine çorbadan başlayarak tüm yemekler konur ve cenaze evine götürülür. Ölümü takip eden yedi gün boyunca cenaze evine yemek taşınır (Merkez).

Anadolu genelinde ölen bir kişinin ardından belirli günlerde mevlit okutma ve yemek verme geleneği mevcuttur. Bu gelenek ölüm olayının üçüncü, yedinci, kırkıncı ve elli ikinci günlerinde yerine getirilmektedir. Kandıra merkezde ölümün yedinci günü herhangi bir şey yapılmazken, köylerde ölenin ruhu için yine helva kavrulur ve dağıtılır. Kırkıncı günü ise, çok sayıda küçük ekmekler pişirilir ve dağıtılır. Buna "kırk ekmeği" veya "kırk çöreği" denir. Cenaze evinde de ailenin durumuna göre daha büyük veya mütevazı biçimde yemek verilir. Kandıra merkezde ölümün kırkıncı ve elli ikinci gününde yine un helvası yapılır. Un helvasının yanı sıra geniş kapsamlı yemek de verilir. Camide okutulan mevlidin sonunda yemek yenir; mevlit şekeri ve lokum ikram edilir.

II Dini ve Mevsimlik Bayramlara İlişkin Yiyecekler ve Tören Yemekleri:

Kuru börek

Yörede tören yemeklerinin eşlik ettiği geçiş dönemlerindeki özel günlerin yanı sıra önem verilen diğer günler de bayram günleridir. Bunlar içerisinde de İslam dini kuralları gereğince kutlanan Ramazan ve Kurban Bayramları, ayrıca halk geleneklerinde yaşatılmakta olan Hıdrellez Bayramı sayılabilir.

Ramazan Bayramı, bir ay öncesinden itibaren Ramazan orucu tutulması nedeniyle çok öncesinden birtakım hazırlıklar gerektirmektedir. Bayramdan önce Ramazan orucu tutulacağı için Ramazan ayının başında hazırlıklara başlanır. Hem oruç tutulacağı için hem de akşamları verilecek olan iftar davetleri için yiyecek hazırlıklarının yapılması zorunludur.

a-ayşe-akman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:56 Page 11

Bunun için alışverişler yapılır; zira oruç tutarken yenilmesi uygun olan şeylerin alınması gerekir.

Ramazan ayında yörede en çok tercih edilen yiyecek kuru börektir. Her evde toplu olarak bu börek hazırlanır ve içli börek ya da tatlı olarak tüketilir. Oruç tutarken mideyi rahatlatması bakımından çorbalar da bu zaman zarfında önem kazanır. Bu çorbalar, kesme çorba, umaç çorbası gibi tamamen kadınların el emeğiyle hazırlanan ve en çok sevilen çorbalardır.

Düdük makarna

Kesme çorba için hazırlanan erişte

Yine Ramazan ayında oruç tutarken önemli olan başka bir konu da vücudun gün boyunca kaybettiği su miktarını telafi etmektir. Bunun için de yörenin çok lezzetli yoğurduyla yapılan ayranın yanı sıra komposto tercih edilen içeceklerdendir. Yemeklerin yanında olması istenen komposto için önceden meyve konservesi yapılır ve sulandırılarak hazırlanır.

Lokum

Yörede özellikle Ramazan Ayı'nın ikinci haftasından itibaren yoğun olarak akraba ve komşular arasında iftar davetleri verilmeye başlanır. Bu yemeklerde sofrada çeşitli yemeklerin bulunmasına dikkat edilir. Sofrada oruç açarken yenilen ilk şeyler genellikle iftariyelik olarak adlandırılmaktadır. Yörede sofrada iftariyelik olarak sucuk, pastırma ve kaşar peyniri gibi daha ziyade kahvaltılık yiyecekler bulundurulur.

Oruç bozmanın ardından yemeğe çorbayla başlanır. Ardından bir et yemeği veya sebze yemeği, yanında pilav ya da makarna (düdük makarna veya erişte türünden), mutlaka içecek bir şey ve son olarak da tatlı bulunmalıdır. Kandıra'da iftar sofralarında en çok tercih edilen tatlılar ise daha önce tarif ettiğimiz akkabak tatlısı ve kuru börekle çeşitli şekillerde hazırlanan kuru börek tatlısıdır.

Son zamanlarda değişiklikler olsa da Kandıra'nın köylerinde bayramlar hala çok canlı olarak kutlanmaktadır. Her bayram daha önceden tespit edilen bir köy o yılki bayram kutlamasının yapılacağı yer olarak herkes tarafından bilinir. Etraftaki bütün köylerden misafirler geleceği için, bu köyde bulunanlar bayram için hazırlık yapar. Diğer hazırlıkların yanı sıra bayramlarda özellikle dolmalar, börekler ve tatlılar yapılır. Bunların içinde en önemlisi bir tür ekmek olarak kabul edebileceğimiz "bayram lokumu"dur.

Zerde

a-ayşe-akman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:56 Page 12

Daha önce Ramazan boyunca yapıldığından bahsettiğimiz akkabak tatlısı, sütlaç, zerde(saraç) en çok sevilen bayram tatlılarındandır.

Osmanlı saray mutfağının vazgeçilmez tatlılarından birisi olan zerde yörede saraç olarak da adlandırılır. Zerde yapımında pirinç, şeker ve nişasta dışında renk vermek üzere safran, bunun yanı sıra badem ve fındıkla da süslenmektedir. Saraya özgü mutfak defterlerinde bu tür tatlıların "paluze" veya "pelte" başlığı altında yer aldıkları da kaynaklarda belertilmektedir.[7] Kandıra mutfağında zerde, bilinen sütlacın suyla yapılmış şekline verilen isimdir. Bayram günleri boyunca kutlamanın olduğu köydeki tüm evlerde misafirler için sofra konur. Gelenler her evde mutlaka yemek yemek zorundadır.

Ramazan Bayramı'nın ardından gelen Kurban Bayramı da, her Müslüman'ın görevi olarak bilinen kurban kesme kuralı nedeniyle Anadolu'nun hemen her yerinde oldukça önem verilen bir bayramdır. Yörede Kurban Bayramı'na özgü olarak bir-iki gün öncesinden taze ekmek pişirilir ve yemeklerin yanında taze olarak tüketilir. Ekmek hamurundan bir miktar arttırılarak bununla "bayram bileği" hazırlanır. Ayrılmış olan hamur, oklavayla açılır ve çeşitli şekiller verildikten sonra fırında pişirilir. Bu şekilde hazırlanmış olan bayram bileği, eve gelen misafirlere ve çocuklara dağıtılır.

Bayram namazının ardından kurban kesme işlemi yapılır ve etler pay edilir. O gün, misafirlerin yemesi için bir miktar et pişirilir ve yanında mutlaka pilav yapılır. Bayramlarda hemen herkes bayram kutlaması için birbirini ziyaret eder. En güzel bayram geleneklerimizden biri olan el öpmek için gelen çocuklara harçlık ve mendil verme geleneği Kandıra'da halen devam etmektedir.

Kandıra'da unutulmaya yüz tutmuş geleneklerden biri de Hıdrellez kutlamalarıdır. Her yıl 6 Mayıs tarihinde kutlanan Hıdrellez Bayramı Anadolu halkı arasında en fazla bilinen ve yaygın olarak kutlanan mevsimlik bayramlarımızdan biridir. Bugündeki kutlamalar ve yerine getirilen uygulamalar en fazla kendisine büyük kutsiyet atfedilen Hızır Peygamber adınadır. Hıdrellez günü çoğunlukla yeni bir yılın başlangıcı olarak da kabul edildiğinden, o gün nasıl geçerse bütün yılın da aynı şekilde geçeceğine inanılır. Hıdrellez gününe özgü hazırlıkların ve o günde yapılan tüm uygulamaların sebebi budur. Kandıra'da Hıdrellez genellikle Akçakoca'nın mezarının olduğu Babatepesi'nde kutlanmaktadır. O gün için hazırlanan yemekler hep birlikte açık alanda yenildiği gibi, adağı olan kişiler de aynı günde burada kurban keserler.

Yörede Hıdrellez gününe ilişkin geleneklerden biri de, o gün hayvanı olan kişilerin taze peynir yapmasıdır. Yapılan peynirler bez torbalar içinde evin dışında bir yere asılır. Bu uygulamanın amacı, oradan gelen geçen herkesin bu peynirden sormadan alıp yemesinin sağlanmasıdır. O gün için çocuklar da köydeki tüm evleri dolaşarak peynir toplarlar. Bu peynir taze olarak tüketileceği için özel olarak tuzsuz yapılır. Bu peynirin tuzsuz olmasının başka bir nedeni de Hıdrelleze özgü tatlardan biri olan höşmeni içinde kullanılacak olmasıdır. Yapılış tarzını daha önce anlatmış olduğumuz höşmeni, tuzsuz peynirle yapılan yöresel tatlılardan biridir.

Kandıra mutfak kültürüne ilişkin yörede tespit edilen bazı inanışlar ve atasözleri ise şöyledir:

- Meyve kabukları sobada yakıldığı zaman bunların kokusuyla kuşların doyduğuna inanılır.
- Süt taştığı zaman ineğin memesinin sızlayacağına inanılır.
- Üre, helva gibi tatlılar yapılırken bir miktar tuz eklenir ki, şeytan aldatmasın diye.
- Fırın kokusu Allah korkusudur, denir. Bunun anlamı da fırın da yapılmış bir şeyden kokusunun duyulacağı inancıyla etrafta bulunan kişilere bir miktar verilmesi gerektiğidir.
- Yaş deridir gittikçe genişler, denir. Bu sözün anlamı da çok yenildiği takdirde midenin zamanla genişleyebileceğidir.
- Hıdrellez gününde meyve ve sebze toplanmaz; dağlarda doğal olarak yetişmiş olan herhangi bir yeşillik de koparılmaz.
- *"Ekmedim bostan, yemedim karpuz*" bu söz de her şeyin bir emek karşılığı oldu-

[7] Dr. Arif Bilgin: "Seçkin Mekanda Seçkin Damaklar: Osmanlı Sarayında Beslenme Alışkanlıkları (15-17. Yüzyıl". Sabri Koz: Yemek Kitabı içerisinde s. 103. Kitabevi Yayınl., İstanbul, 2003.

a-ayşe-akman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:56 Page 13

ğunu anlatmak üzere söylenen bir atasözüdür.

I Geçiş Dönemlerinde ve Diğer Özel Günlerde Yapılan Bazı Yemeklerin Tarifleri:

Düğün Çorbası: Bir kepçe kadar un suyla karıştırılır ve bu sulu karışım süzgeçten geçirilir. Daha sonra süzülmüş karışım bir tencere içerisinde kaynamakta olan et suyunun içine konur ve karıştırılmaya devam edilir. Ayrı bir yerde bir yumurta ve limon suyu çarpıldıktan sonra tencereye ilave edilir. Bir süre kaynatıldıktan sonra çorbanın içine eritilmiş ve içine baharatlar konmuş olan yağ gezdirilir. En son olarak da içine pişmiş ve küçük parçalara ayrılmış kuşbaşı et veya tavuk eti konur. Adından da anlaşılacağı gibi eski düğünlerde mutlaka bulundurulan düğün çorbası, Kandıra mutfağının en bilinen ve sevilen çorbalarından biridir.

Ovma Çorba (Umaç Çorbası): Ana malzemesi hamur olan bir çorbadır. Çorba için öncelikle sadece un ve suyla oldukça katı bir hamur hazırlanır. Bu hamurdan elle küçük parçalar koparılarak elde ovalanır ve şekil verilir. Bu parçalar bir süre bekletilerek kurumaları sağlanır. Diğer yanda bir tavada tereyağı eritilir ve içine salça konarak birlikte kavrulur. En son olarak bir tencerenin içine dolusu kadar su konarak salçalı karışım suya bırakılır. Kaynamış olan suya hamur parçaları atılarak hamurlar pişinceye kadar kaynatılır. Ocaktan indirildikten sonra tuz ve baharatlar eklenerek hazır hale getirilir. Bu çorba istenirse kıymalı olarak da yapılabilir. Bu durumda kıymanın önce yağda kavrulması gerekir.

Kuru Börek: Bu börek, sonbaharda kış hazırlığı olarak ya da Ramazan aylarında özel olarak hazırlanan bir yiyecektir. Hemen her evde bol miktarda bulunan kuru börek, hanımlar tarafından imece usulüyle hazırlanmaktadır. Bir miktar un içine tuz ve su konarak sert bir hamur haline getirilir. Kuru böreğin içine istenirse yumurta da konabilir. Ancak hamura hiçbir zaman maya konmaz. Bu hamur daha sonra küçük bezelere ayrılır ve ince ince oklavayla açılır. Elde edilen yufkalar yağsız olarak sac üzerinde pişirilir. Buna kuru börek adı verilir. Her ev için oldukça fazla sayıda pişirilen kuru börekler, aralarına kıyma, peynir ya da sebzelerden hazırlanan iç konarak tepsilere kat kat döşenir ve fırınlarda tekrar pişirilir. İstenirse aynı yöntemle tatlı olarak da tüketilebilir.

Düdük Makarna: Un, su ve bir yumurta karıştırılmak suretiyle sert bir hamur elde edilir. Düdük makarnanın hamuru mayasız olmalıdır. Hamurdan parçalar alınarak bunlar oklava yardımıyla açılır. Açılan pazılar bıçakla küçük kareler halinde kesilir. Bunlar da bir kalem kullanılarak silindir şeklinde bükülür ve yapıştırılır. Böylece hazır olan makarnalar kurumaya bırakılır. Kurumuş olan düdük makarnalar kaynamakta olan suyun içine bırakılarak pişirilir. Süzgeçle suyun içinden çıkarılan makarnalar bir tepsiye alınır ve üzerine kızartılmış bol tereyağı dökülür. En son olarak da rendelenmiş koyun peyniri serpilerek servise hazır hale getirilir.

Lokum: Mayalı bir hamur hazırlanır ve hamurun taşması beklenir. Bu hamurdan elle bir parça kopartılır ve inceltilerek düzgün bir şekil verilir. Bu parçaların içine dövülmüş ceviz, fındık ve kuru üzümden oluşan iç; peynirli iç veya soğanlı iç hazırlanarak konur ve rulo şeklinde kıvrılır. Hamur bitinceye kadar bu rulolardan hazırlanır ve dilimler halinde kesilir. Kesilen kısımlar üste gelecek şekilde tepsiye dizilir ve kabarmasını beklemek üzere tepside bir süre bekletilir. Lokumun başka bir türü de pırasalı olarak yapılanıdır. Pırasa bir-iki adet ince kıyılmış soğanla birlikte kavrulduktan sonra hamurun içine kaşık kaşık konur ve rulo şeklinde katlanır. En sonunda fırında kızarıncaya kadar pişirilir. Özellikle bayramlarda pişirilen lokuma aynı zamanda "bayram lokumu" da denilmektedir.

Höşmeni (Höşmerim): Anadolu'nun en çok bilinen ve sevilen tatlılarından biri olan höşmerim, Kandıra'da "höşmeni" olarak adlandırılır.Eskiden beri özellikle Hıdrellez günlerinde yapılan bir tatlıdır. Bu tatlının yapımında taze peynir kullanılmasına dikkat edilir. Bunun için de hanımlar tuzsuz olarak höşmerim için önceden evlerinde koyun sütünden peynir yaparlar. Bir miktar taze peynir ufalanır ve iyice karıştırılır. Eritilmiş tereyağının içine ufalanan peynirler atılarak, tahta kaşıkla sürekli karıştırmak suretiyle peynirlerin yağda erimesi sağlanır. Daha sonra içine bir miktar un konur ve bu karışım kaşıkla karıştırılmaya devam edilir. Un ve peynirler iyice sararıncaya kadar (yaklaşık yarım saat süre) kavrulur. Kavurma işlemi un kokusu gidinceye kadar devam eder. Kıvamına gelince üzerine şeker serpilerek demlenmeye bırakılır. Höşmeninin rengi sapsarı olmalı ve kendisi de muhallebi kıvamında olmalıdır.

Üre: Ana maddesi darı olan sütlü bir tatlıdır. Bu tatlı için kullanılan darı, yörenin köylerinde yetiştirilir ve değirmenlerde öğütülür. Tatlı yapmak isteyen hanımlar üre için kullanacakları darıyı semt pazarından alırlar. Darı, şekil olarak çok küçük taneli bir tahıldır ve kuşyemine benzerliğiyle bilinir. Üre yapımında kullanılacak olan darı büyükçe bir leğende soğuk suyla birkaç defa yıkanır. Yıkanmış olan darılar bir tencere içinde kaynamakta olan sütün içine yavaş yavaş konur ve koyulaşıncaya

a-ayşe-akman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:56 Page 14

kadar sürekli karıştırılır. Koyu kıvama gelen üreye ocaktan alınmaya yakın şekeri konur. Tencereden daha küçük kâselere boşaltılarak soğutulur ve servis yapılır. İsteğe bağlı olarak üzerine gülsuyu da dökülebilir. Darı, az miktarda kullanılmasına karşın pişince çok miktarda üre tatlısı yapılmış olur. Bu görünümü nedeniyle tatlıya "üre" adı verilmiştir. Muhallebi görünümündeki tatlı en çok düğünlerde tercih edilmektedir.

Akkabak Tatlısı:Yöredehemen herkesin bahçesinde yetiştirdiği akkabak Anadolu genelinde daha çok kışın yapılan balkabağıdır. Kabaklar kabukları soyulduktan büyük dilimler halinde dilimlenir ve yıkanır. Kabaklar, bir tencere içerisine bir sıra kabak bir sıra toz şeker olacak şekilde konur. Kısık ateşte kaynatılmak suretiyle pişmesi sağlanır. İsteğe bağlı olarak fırında da pişirilebilir. Kabağın üzeri dövülmüş fındık ya da cevizle süslenebilir. Akkabak tatlısı yılbaşı günü ve Ramazan ayı boyunca hemen her evde bulunması istenilen bir tatlıdır. Yeni bir yıla girerken kabak pişirmenin uğurlu geleceğine inanılır.

Sonuç

İnsanlığın var olduğu ilk dönemlerden itibaren en temel ihtiyaçlardan birisi olan yeme-içme olgusu zamanla bir beslenme ve mutfak kültürüne doğru evrilmiştir. Dünyanın farklı yerlerinde iklim ve coğrafi koşullara bağlı olarak elde edilebilen ürünlere ve farklı pişirme tekniklerine göre büyük mutfaklar ortaya çıkmış durumdadır. Fransız mutfağı, Çin mutfağı, İtalyan mutfağı ve Türk mutfağı gibi bu sınıflandırmaya uygun farklı kategoriler mevcuttur. Bütün büyük mutfakların sosyo-kültürel yönleriyle ilgili olarak yapılan birçok çalışma mevcuttur.

İnsan yaşamının doğum, evlenme ve ölüm gibi temel geçiş aşamalarında ortaya çıkan kimi törenler ve uygulamalara bazı yiyeceklerin ve yemeklerin eşlik ettiği görülür. Bunların dışında kimi dini ve mevsimlik törenlerde de insanların bir araya gelerek yemek yedikleri bilinmektedir. Tüm bu davranış kalıpları farklı ülkelerdeki mutfakların sosyo-kültürel yönlerine işaret eder.

Anadolu mutfak kültüründe yer alan ve Türklerin toplu yemek kültürüne dair yapılmış çalışmalar bu konuya ilişkin ne kadar zengin bir malzeme olduğunu gözler önüne sermektedir. Anadolu mutfak kültürünün mikro düzeydeki temsilcisi görünümünde olan Kandıra tören yemekleri için aynı ifadeyi kullanmak mümkündür.

Kandıra tören yemekleri konusunda yaptığımız çalışma Kandıra ilçe merkeziyle köyler arasında farklılıklar olduğunu göstermektedir. Bu farklılıklar yazımız içerisinde de belirtilmiştir. İnsan yaşamının üç geçiş aşaması olan doğum, evlenme ve ölüm aşamaları içerisinde, yemeğe ilişkin en fazla törenin ve malzemenin evlenme aşamasında olduğu görülmektedir. Bu sebeple evlilik aşamasına ilişkin yeme-içme geleneği yazımız içerisinde daha fazla yer tutmuştur.

Doğum aşamasında özellikle Kandıra merkezinde uygulandığını gördüğümüz "loğusa şerbeti"nin hazırlanarak gelen konuklara ikram edilmesi geçmişten gelen en eski geleneklerden birisidir. Bu gelenek günümüzde Kandıra'da halâ devam etmektedir. Loğusaya ilk olarak çorba içirilmesi, yanına gidenlerin süt götürmesi gibi uygulamalar Anadolu geneliyle büyük benzerlikler taşımaktadır. Loğusalık döneminde daha çok bulamaç çorbasının tercih edilmesi ise buraya özgü bir farklılıktır.

Çalışmamızın giriş bölümünde Kandıra mutfağında süt ve süt ürünlerinin ne kadar önemli bir yeri olduğundan söz etmiştik. Özellikle manda sütünden yapılan Kandıra yoğurdunun yöre mutfağının vazgeçilmez bir unsuru söylemek yanlış olmaz. Yörede yapılan görüşmeler esnasında tespit etmiş olduğumuz süt kaymağından yapılan "dartı" ise bir düğün yemeği olan keşkeğin üzerinde kullanıldığı gibi pek çok yemekle birlikte tüketilen bir ürün olması nedeniyle yöre mutfağının farklı bir yönünü oluşturmaktadır.

Anadolu genelindeki en yaygın düğün yemeklerinden birisi de keşkektir. Keşkeklik özel bir buğdayın uzun süre kaynatılmasıyla elde edilen keşkek hemen her yerde bilinir ve sevilir.Kandıra düğünlerinde de keşkek yapılmasına karşın, köylerde keşkeğin sadece kız tarafında kına gecesinde yapıldığı görülmektedir. Kandıra merkezde yapıldığı bilinen "dartılı keşkek" ise yöre mutfağına özgü bir lezzettir. Süt kaymağından yapılan dartının hem keşkek üzerinde hem de diğer yemeklerle birlikte kullanılması günümüzde yörede hala devam etmektedir.Eskiden beri evlerde yapılan dartı, günümüzde artık çarşıdan da temin edilebilmektedir.

Kandıra düğünlerinde ekmeğin, börek-çöreğin ve gözlemenin ayrı bir önemi vardır. Düğün öncesinde mutlaka ekmek yapılır. Bu ekmekler düğün yemeklerinin yanında bulunmasının yanı sıra düğün davetiyesi olarak da kullanılmaktadır. Yöreye özgü farklı bir uygulama ise, gelin ve damat çöreğinin hazırlanmasıdır. Çöreğin hazırlanması başından sonuna kadar bir seremoni eşliğinde yapılmakta ve gelinle damada verilmektedir. Bu anlamda başlı başına bir tören yiyeceği olarak mutfak kültüründe yer almaktadır. Gözleme ise, düğünün birçok aşamasında ikramlık olduğu gibi, başlı ba-

a-ayşe-akman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:56 Page 15

şına gelin için hazırlanan bir ikramlık olarak kullanılır. Düğünlerin bitiminde her iki taraf arasında yapılan karşılıklı ziyaretler için de özel olarak börek hazırlanır. Öyle ki, bu ziyaretlere "börek yemesi" adı verildiği bile olur. Osmanlı mutfağının en temel tatlılarından biri olan zerdenin safran katılmamış halinin halen Kandıra düğünlerinde yapıldığı bilinmektedir. Bu tatlı zerde olarak da bilinmesine karşın yöresel dille "saraç" olarak adlandırılmaktadır. Düğünlerde yapılan bir başkatatlı ise "öğre" veya "üre" adıyla bilinir. Değirmende çekilmiş darıdan yapılan ve sütlü bir tatlı olan üre yöre mutfağının kendine özgü yönlerinden birini oluşturmaktadır.

Anadolu düğünlerinin ele alınması gereken içeceklerinden birisi de "şerbet" tir. En basit haliyle şeker ve suyun karışımından oluşan şerbet, kız isteme aşamasından düğünün bitim akşamına kadar düğünlerde hep var olmuştur. Kandıra'da da bu kuralın bozulmadığını söyleyebiliriz.Daha eski zamanlarda kız verilip söz kesildikten sonra bunun üzerine şerbet içildiği, nişan törenlerinde de ikramlık olarak şerbetin kullanıldığı, yeni gelin eve geldikten sonra gelinle damat için özel olarak şerbetin hazırlandığı kaynak kişiler tarafından ifade edilmektedir. Şerbetin düğünlerde bu denli yer almasının iki önemli sebebi vardır. Bunlardan ilki maddi koşullara bağlı olarak bunun böyle olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde olduğu gibi soğuk ve sıcak pek çok içeceğin bulunmadığı zamanlarda şerbet yer almış olmalıdır. İkinci ve daha önemli bir diğer sebep ise şerbete yüklenen anlamla ilgilidir. Düğünlerde yeni çiftin mutlu olabilmesi ve uzun süreli bir evliliklerinin olmasını sağlamaya yönelik pek çok uygulamanın olduğu bilinmektedir. Öncelikle kız tarafında olsun daha sonrasında da erkek tarafında olsun şerbetin yapılması ve ikramlık olarak bulundurulması yeni çiftin hayatının şerbet gibi tatlı olmasını sağlayacağına duyulan inancın etkisiyledir. Yazımız içerisinde daha önce belirttiğimiz gelinin baba evinden çıkarken ve yeni evinin kapısına ilk geldiği sıra başından şeker, para ve buğday gibi şeylerin atılması, gelinin eline yağ ve bal verilerek kapılara sürdürülmesi gibi uygulamalar da yeni kurulan evliliğin mutluluk içinde geçmesi, tüm toplum açısından hayırlı-uğurlu ve bereketli olmasını sağlamaya yönelik uygulamalardır.

Yazımızda da belirtildiği üzere Kandıra'da evliliğin gerçekleşmesi birçok aşamada olmaktaydı. Kız isteme, söz getirme, küçük nişan, büyük nişan, küçük kına, büyük kına, düğün, duvak töreni ve sonrasında evirlik veya börek yeme aşamaları olarak sayabiliriz. Düğün öncesinden başlayarak yedi gün süren düğün töreninin de her aşaması yemekli olmakta ve bu yemekler yörenin aşçı kadınları kadınlara tarafından yapılmaktaydı. Günümüzde ise, evliliğe dair pek çok aşama ve bu aşamalardaki törenlerin ortadan kalktığı görülmektedir. Kız istemenin ardından nişan ve düğün törenleri bir arada olacak biçimde hafta sonundaki iki güne sığdırılmaktadır. Nişan ve kına gecesi törenlerinde kapsamlı yemekler yerine meşrubat ve pastadan oluşan hazır ikramlar tercih edilmektedir. Düğün törenlerinde verilen yemeklerin ise, profesyonel aşçılar tarafından yapılmaya başladığı ve yöreye özgü yemeklerin yerini her yerde bilinen temel yemeklerin almaya başladığı görülmektedir. Düğünden bir sonraki gün yapılan ve mutlaka yemekli olan duvak törenleri de günümüzde tamamen terk edilmiştir. Her iki tarafta bulunan ailelerin kaynaşmasına vesile olan evirlik ve börek yemesi ziyaretleri de artık unutulmuş durumdadır.

Kalıplaşmış olarak, hep aynı biçimde tekrarlanan törenler belirli özel yiyeceklerin üretimine ve tüketimine sebep olan ortamlardır. Hem bu özel yiyecekleri bilmek hem de genel olarak mutfak kültürünü incelemek sosyo-kültürel yapıyı en iyi anlamanın yollarından birisidir. Toplumda bir arada olmanın, bir ortak amaç doğrultusunda bir araya gelmenin manevi hazzını yaşatan tören sofraları değişen yönleriyle günümüzde temel fonksiyonlarını halâ sürdürmektedirler.

a-ayşe-akman_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 14:56 Page 16

Kaynakça

AKÇİÇEK, Eren: "Dünden Bugüne Şerbetçiliğimiz". Sabri Koz; *Yemek Kitabı* içerisinde, s.968. Kitabevi Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, 2003.

BİLGİN, Dr. Arif: "Seçkin Mekanda Seçkin Damaklar: Osmanlı Sarayında Beslenme Alışkanlıkları (15-17. Yüzyıl". Sabri Koz: *Yemek Kitabı* içerisinde s. 103. Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.

EMİROĞLU, Kudret- AYDIN, Suavi: *Antropoloji Sözlüğü.* Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003.

NARİN, Resul: Orman Denizi Kandıra. Bay Yayıncılık, Bursa, 1997.

TEZCAN, Prof. Dr. Mahmut: *Türk Yemek Antropolojisi Yazıları*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

Türkiye'de Halk Ağzından DERLEME SÖZLÜĞÜ. IX L-R Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1977.

Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü
Halk Kültürü Bilgi ve Merkezine ait belgeler

Ses Bantları:
B2001.0189
B2001.0190
B2001.0191
B2001.0192
B2001.0193
B2001.0194
B2001.0195
B2001.0196
B2001.0197
B2001.0198
B2001.0199
B2001.0200
B2001.0201
B2001.0202
B2001.0203
B2001.0204
B2001.0205
B2001.0206
B2001.0207
B2001.0208
B2001.0209
B2001.0210
B2001.0220
B2001.0221
B2001.0222
B2001.0223
B2001.0224
B2001.0225
B2001.0226
B2001.0227
B2001.0228
B2001.0229

Görüntüler:
3.İmece Usulü ekmek yapımı(S1984.0798)
2.Eski bir köy fırını(S1984.0802)
16.Lokum(S2001.2840)
7.Bakraçta Kandıra Yoğurdu(S2001.2844)
4.Fırına verilen ak kabak (S2001.2847)
5.Pişmek üzere olan ekmekler(S2001.2849)
11.Gelin çöreği(S2001.2932)
9.Ürenin yapımı(S2001.3289)
1.Kandıradan genel görünüm(S2001.3291)

Ayfer KOCATÜRK Özel Arşivi
6.Dartı
9.Üre
13.Kuru börek
14.Düdük makarna
15. Kesme çorbası için erişte
17.Zerde

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

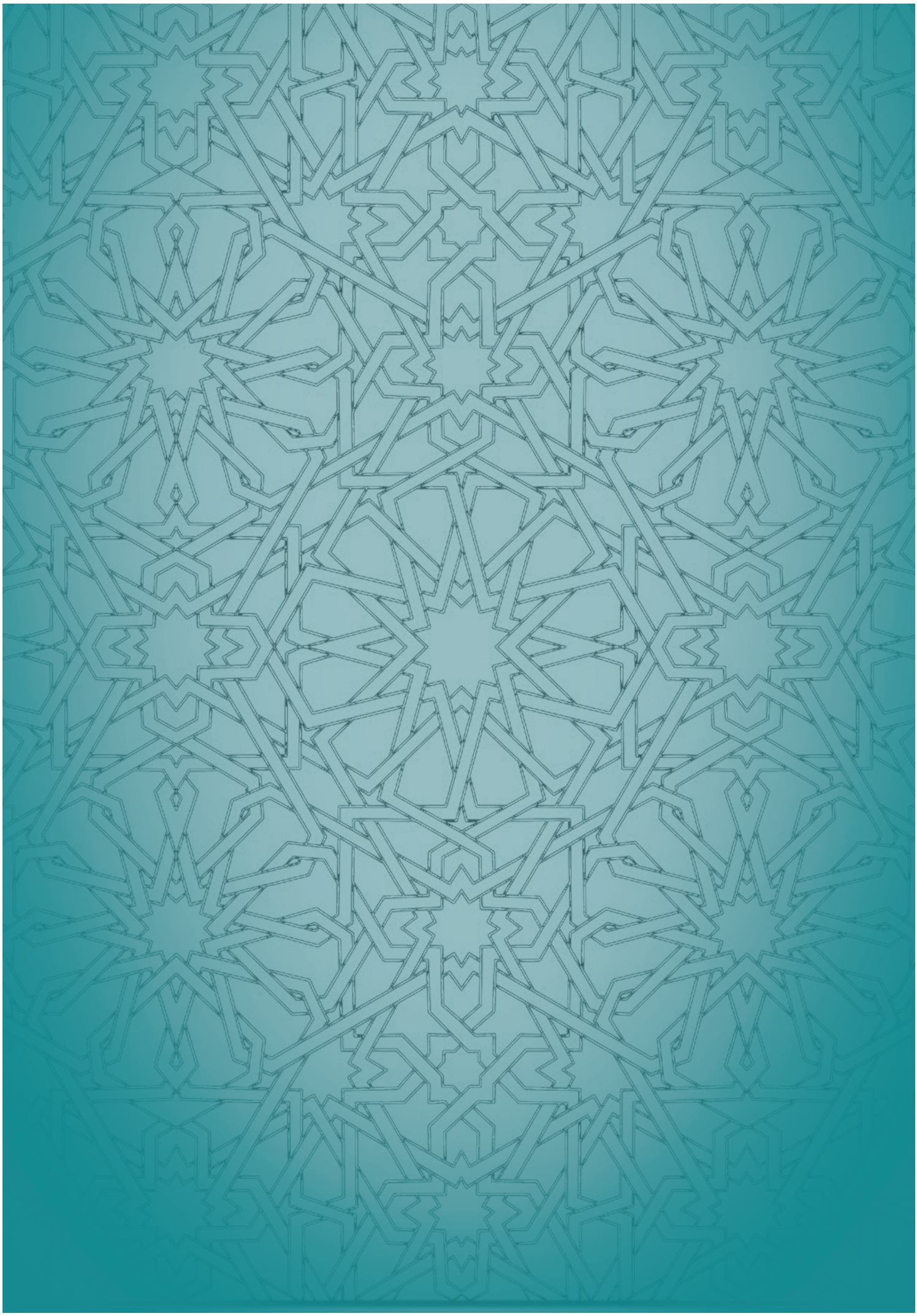

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:28 Page 2

Kocaeli'ndeki İki Camide Ahşap Eserler (Kapı ve Minber) Üzerine Değerlendirme

Gülseher KAHRAMAN*

Bilindiği üzere Kocaeli bölgesinde tarih boyunca vuku bulan depremlerin ve zamanın sebep olduğu tahribat ve buna insan eliyle verilen zararlar da eklenince, günümüze ulaşan tarihî eserlerin ne derece az olduğu ve bunların orijinal yapılarının bozulduğu rahatlıkla anlaşılır. Bu tahribattan kısmen korunabilmiş, tarihî ve sanat değeri olan iki eser Gölcük ilçesine bağlı Saraylı ve İzmit'e bağlı Uzuntarla köylerindeki camilerin ahşap kapı ve minberleridir.

Saraylı köyü, günümüzde Gölcük ilçesinin bir mahallesi ise de Osmanlı döneminde yüzyıllar boyu İzmit kazasına bağlı köy statüsünde bir yerleşim yeri idi. Bölge Orhan Gazi döneminde alınmış ve süratle Türk nüfus yerleştirilmişti. Osmanlı kaynakları İzmit Körfezi güneyinin 1326 yılında, İflefan ve Karamürsel beyler kumandasındaki birlikler tarafından alındığını kaydeder. Tahrir defterlerindeki kayıtlara göre bölgede Melekşah, Kazıklı, Hisarcık (sonra Hisareyn diye anılacaktır), Sığırlık, Saraylı, Örcün, Değirmendere, Hâlidere, Ulaşlı, Kulfallı gibi köyler kurulmuştur[1].

Bunlardan Saraylı köyündeki cami kadîm, yani inşa tarihi bilinmeyen bir eser ise de, sözlü rivayete göre zamanla tamire muhtaç bir duruma gelen cami, evliyaullahtan olduğu rivayet edilen Hâlidereli Derviş Mehmed Efendi tarafından, yaklaşık 250-300 yıl önce yeniden ihya olunmuştur. Bölgede hâlâ söylenmekte olan bir rivayete göre, kapı önce yine Derviş Mehmed Efendi tarafından tamir ettirilen, Hâlidere köyündeki Rûznamçeci İbrahim Efendi Camii'ne konulmuş iken, köylülerine kızan Derviş Mehmed, kapıyı sökerek sırtlanıp Saraylı Camii'ne götürmüştür. Yıllar önce Yukarı Hâlıdere'deki Rûçnamçeci İbrahim Efendi Camii yıkılmamış iken kapının yüksekliğini ölçen A. Nezih Galitekin, Saraylı Camii kapısından 54 cm. daha kısa olduğunu tesbit etmiştir[2].

Saraylı Camii'nde ilk olarak 03.07.1999 tarihinde bir çalışma yapılmış, deprem sonrasında 20.09.1999'da tekrar incelenmiştir. Kitabesi bulunmayan, arşiv vesikalarında yapım tarihini gösterir hiçbir kayda rastlanmayan caminin sanatkârı da bilinmiyor. A. Nezih Galitekin, bir sohbetimizde "gerek İstanbul'da gerekse Kocaeli'nde cami, mescit gibi İslâmî binaların mimarları başta Mimar Sinan gibi büyük üstatlar ise de son asırlarda tamiratların ve belgelerdeki tabiriyle müceddeden inşanın tamamı Ermeni ve Rum Kalfalar tarafından yapıldığı belgelerde görülüyor" demiştir. Saraylı Camii 50-60 sene önce aynı yerinde yeniden yaptırılmış kapı ve minber muhafaza edilmiştir.

Ahşapta uygulanan teknik düz satıhlı derin oyma, yuvarlak satıhlı derin oymadır. Kapının yukarı kısmındaki süsleme yarım daire alt kısmında dikdörtgen şeklindedir. Tezyinatta bitkisel, geometrik, nesneli bezeme görülmektedir.

Kapının iki kanadı iki dikey parçadan oluşmuş dolayısıyla iki kanat da dört dikey parçadan meydana gelmiştir. Kapı ortasında 6 cm genişliğinde bir orta pervaz yer almaktadır. Üzerinde süslemeler bulunan dört parça yan yana getirilerek birleştirilmiş olup, ince düz veya dilimli silmelerle motifler bir birinden ayrılmıştır. Her kanadın üzerindeki süslemeler diğer kanatta simetrik olarak tekrarlanmıştır.

* Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Konservatuari Eğitmeni

[1] A. Nezih Galitekin, Gölcük Tarihçe Ve Kültür Mirası Eserler, Gölcük Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2005, S. 24,, s. 216-217.

[2] A. Nezih Galitekin,Geçmişten Günümüze Halıdere, İstanbul, 1999, s. 227-231.

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 3

Kapının yan sövelerinden başlayacak olursak birinci dikey bordürün alt kısmındaki panoda ay şeklinde küçük bir vazodan çıkan kıvrım dallar rozet şeklinde çiçekler, çam kozalağını benzer şekilde motifler ve yapraklar kabartma olarak bezenmiştir. Bu panonun üstündeki panoda büyük yarım ay şeklinde bir vazodan çıkan rozet şeklinde çiçek kıvrım dal ve geçme motifli yuvarlak ve armudi şekiller kabartma olarak resmedilmiştir.

Kapının birinci kanadının ikinci dikey bordüründe ise, aşağıda bir noktadan çıkan kapı madeni rozet kilidinin yanından geçerek yukarıya yükselen kıvrım dallardan oluşan bitkisel bir motif yer almaktadır. Kıvrım dallarda hatailer, çam kozalağı motifleri, rozet çiçekler ile kapı madeni rozetinin altındaki kısmında büyük bir rozet bulunmaktadır. Diğer kanattaki motifler simetrik olarak tekrarlanmakla birlikte bu rozet daha büyük ve içi örgü motifi ile bezeli olarak yapılmıştır.

Kapı ortasındaki pervazın üzeri geometrik şekillerden oluşan kabartma ve bezeme ile süslenmiştir. Her iki kapı kanadının ortasına 22 cm çapında dairesel ajurlu madeni rozetler yerleştirilmiş, bunların ortasına da kulp vazifesi gören birer madeni halka takılmıştır.

Eser sağlam durumdadır. İlk inceleme tarihinde eserin durumu iyi olmasına rağmen ikinci incelemede zamanın getirdiği bir tahribat görülmektedir. İlk incelememizde (1999) kapı ahşap yüzeyde sadece koruyucu vernik uygulaması varken ikinci incelememizde (2019) kapı yüzeyine boya uygulandığı görülmüş olup oyma desenlere zarar verdiği düşünülmektedir.

Minber Cami harim kısmında mihrabın batısındadır. Ceviz ağacından yapılmıştır. En: 79-84, boy: 2.38, Kalınlık: 2.14-1.93. Her iki eserde de tarih ve yapan kişi ile alakalı bir kayıt bulunmamıştır. Kapı ile aynı ustanın elinden çıktığı düşünülmektedir. Teknik olarak kapıda olduğu gibi aynı ahşap teknikleri uygulanmıştır. Birçok kez tamir bakım gördüğü düşünülmekle birlikte yan alınlık üçgen parçalar hariç diğer bölümler daha yeni tarihlidir.

Kapı söveleri düz ağaçtan olup, taç kısmında profilli bir yatay tahta üzerinedizilen üstü yuvarlak alttan sivri ahşap saçaklarla bezelidir. Bunların üzerinde köşelerde birer ahşap topuz yerleştirilmiştir. Kapı aynasında üstte 'Kâbe-i Şerif' resmi altta ise, Besmele yazılı levha bulunmaktadır.

Gövde kısmında her iki yüzündeki aynalık 30 cm genişliğinde dikey beş bölüme ayrılmıştır. Minber aynaliğında düz satıhlı derin oyma ve yuvarlak satıhlı derin oyma tekniği uygulanmıştır. Aynalık üçgenindeki dikey panoda motifler üçgenin dik acılı kenarından itibaren beş bölümdür. İlk üçünde kompozisyon vazolu, son ikisinde vazosuz serbest düzendedir. Ay şeklindeki yarım daire formunun içi alt kısımda dilimli bölüm üç diş sırası ve en sonda ise ince bordür sırası ve içinde küçük daire dizisi belli aralıklarla bulunmaktadır.

Aynalık üzerindeki aynı motifler farklı dizilişlerle tekrar etmiştir. Vazolardan çıkan kıvrık dallar tek eksenli simetrik düzende sıralanmıştır. Bu dallar üzerinde ince kıvrık yapraklar ve çiçeklerden özellikle stilize koyungözü çiçeği yapraklı çiçekler, ortası çarkıfelek etrafı dilimli çiçekler, stilize cam kozalağı motifleri bulunmaktadır. Büyük Palmiye yaprakları beş bölümden oluşan kompozisyonun ilk iki bölümün ortası ve üstünde, üçüncü dördüncü ve beşinci bölümlerin üst kısmında yerleştirilmiştir. Kompozisyonda belli aralıkla 30 cm büyüklüğünde rozet motifleri içleri ortada çarkıfelek veya stilize koyun gözü çiçeği etrafı geniş saç örgüsü dışta ise, ince bordür arası daire dizi ile bezenmiş çevresinde ise, diş sıralarıyla çevrilmiştir. Minber aynalığında en dikkat çeken motif rozet formunun içinde "Selçuklu Yıldızı" ortasında çarkıfelek ve ince kıvrık yapraklarla bütünlenmiştir.

Eserin bulunduğu İzmit Gölcüğün coğrafi şartları nedeniyle (deprem ve kurtuluş savaşında Yunan işgalinde olması) pek çok kez yıkım ve yangınlar yaşamıştır[3].

Bu nedenle minberdeki yan aynalık üçgen kısmı sadece orijinal bölümdür yan aynalığı çevreleyen kapı, korkuluk, süpürgelik, şerefe ve şerefe altı sonra yapılmıştır. Merdiven ahşap geçmeli çerçeveli olup, korkuluk içleri geometrik oyma motifleri ile bezelidir.

Süpürgelikle dikdörtgen dört bölümden oluşmaktadır. Dikdörtgenlerin üst kısımlarına içleri oyma, ortası sivri şekilli tekstil perde görünümü verilmiştir. Şerefe altı kapı büyüklüğünde, üst kısmı tekstil perde motiflerine benzeyen profilli ağaç oymalı bir tarzda düzenlenmiştir. Bu bölüm ile şerefe korkuluğu arasında pano bulunmakta, pano merkezinde rozet, etrafında simetrik olarak düzenlenen, üç dilimli yaprak ve iki tarafında 'S'ler ile bezenmiştir.

[3]Ahmed Nezihi GALİTEKİN Gölcük Örcün Köyü ve Baba Sultan Zaviyes, İstanbul, 1998.

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 4

Günümüzde Kartepe ilçesine bağlı bir yerleşim yeri olan Uzuntarla ise, 93 Harbi diye meşhur 1878-1879 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Kafkasya'dan gelen halklar tarafından kurulmuştur. Caminin yapılış tarihine gösterir bir kayda rastlanmamıştır, iskândan çok kısa bir müddet sonra olduğunda şüphe yoktur.

1895 yılında İzmit sancağının doğu bölümünde bulunan yerleşim bölgelerinde yaşayan halk büyük ölçüde Çerkez ve Abhaz kökenli Müslümanlardan oluşuyordu. Bunlar 15-20 yıl önce Kafkasya'dan göç ederek, Osmanlı Devleti'ne sığınan göçmenlerdi[4].

Cami 1999 Marmara depreminde minaresi yıkılmış, yapı ağır hasar aldığı için yıkılarak aynı yerine yeniden inşa olunmuştur.

Uzuntarla Camii'nin kapısı Ceviz ağacından yapılmıştır. Kapı düz ağaçtan olup iki kanatlıdır. İki kanatta aynı süsleme uygulanmıştır. Dış bordürün alt, orta ve üst kısmında ahşap yapılarda kullanılan konsolların (eli belinde) küçük birer uygulaması yüksek kabartma şeklinde yapılmıştır.

İki bölümden oluşan kapı süslemeleri simetriktir. Her iki kanatta aynı desen tekrar edilmiştir, Sadece kanatların üst kısmında desen farklılığı bulunmakta. Sağ tarafta "Besmele", solda ise "La İlahe İllallah" yazı frizi bulunmaktadır. Yazılı bölümün üstünde cami kompozisyonu kubbe ve yanlarda iki minare 'den oluşmaktadır.

Yazılı bölümden sonra yapraklardan oluşan bordür bulunmaktadır. Stilize defne yaprak dizisinin ortasında "Besmelenin" bulunduğu kanatta 1970, "La İlahe İllallah" lafzının bulunduğu sol kanatta 'sene' yazılmaktadır. Kendisinden bilgi aldığımız Uzuntarla köyünden Kenan Toköz; cami 20 yüzyıl başında babası tarafından tamir edildiği için 'sene' ve 1970'yazılarının bu dönemde ahşaba oyulmadığını belirtmiştir

Dikdörtgen bölümden sonra dışa taşkın yarım yuvarlak üstü baklava bezemeli bir şerit bulunmaktadır. Hemen altındaki bölümde merkezinde iki "C" motifi sırt sırta gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Simetrik halde yaprak motifleri düzenlenmiştir. (Arada boşluk bırakılarak kapıya tutma kolu yerleştirilmiştir. En altta kare olan merkezinde kabara ve onu çevreleyen sekiz dilimli yaprak merkezden açılıyor. Dört köşesini 'S' kıvrımlı yaprak motifi bütünlemiştir. Kare kompozisyonun kenarlarında yapraklardan oluşan bordür saç örgüsü şeklinde yukarıya doğru ilerliyor.

Uzuntarla cami minberi, ceviz ağacından yapılmıştır. Kapı söveleri yuvarlak profilli korkuluk şeklinde olup, aynalık kısmının iki köşesinde külah veya kalem ucu formunda sonlanmıştır. Alınlığın üzerinde ucu sivri armudi gövdeli bir taç kısım mevcuttur.

Minberin gövdesinde bezemeli tek bir cephe bulunmakta olup, diğer taraf duvarla bitişiktir. Aynalık kısmı dik üçgenin içindeki bezemelerde temel motif, üç şeritli kıvrık dalların "C" ve "S" kıvrımları meydana getirecek şekilde düzenlenmesinden oluşmuştur.

Ortada yedi yapraklı küçük bir çiçek motifini çevreleyen dairenin içinden çıkan dilimlerden bir tanesi dik köşeye gelecek tarzda yerleştirilmiştir. Diğer iki köşelerde ise, kıvrık dallar defneyaprakları yanında yürek motifleri ile sonlanmıştır.

Korkuluktaki bezemelerde, "den, dan" motiflerinin üst kısmında sivri kemer şeklinde alt kısmında ise, vazo motifi oluşturarak devam ettiği, sivri Kemerlerin içlerinde stilize açılmış lale bezemeleri ve yanlarında palmiye yapraklarından meydana gelen bir düzenleme bulunmaktadır.

Süpürgelik dört dikdörtgen bir dik üçgenden meydana gelmiştir. Dikdörtgenlerde, iç içe geçmiş yuvarlak kemerli form içinde stilize palmiye yaprakları, içleri oyulmuş damla motifleri ile birbirine ters yönde dönmüş kıvrımlar bulunmaktadır.

Külâhın şerefe altı beş bölümdür. Burada daire içi dört bölüme ayrılmış, ortada küçük bir daire ve etrafında farklı yönlere dağılan yivler yerleştirilmiştir. Dairenin dışında dört köşeye gelecek şekilde yarım yuvarlak içerideki yivli formu tekrarlamaktadır.

[4] Atilla Oral, Misyonerlerin ve Fransa'nın Baskısıyla görevden azledilen İzmit Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa, Demkar Yay., İstanbul, 2010, s. 176.

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 5

Uzuntarla caminde minber ve kapı ile ilgili çalışmalarımızı tamamlamak için 29.9.1999 tarihinde bölgeye gittik. 17 Ağustos Marmara depremi ile caminin ağır hasar aldığı Müze Müdürlüğünden bildirilmişti. Bölgedeki hasardan camide etkilenmiş ve minare yıkılmış cemaat yeri de büyük hasar almış durumdaydı.

Ahşap eserler iyi durumda olmakla birlikte içinde bulunduğu cami 17 Ağustos Marmara Depreminde ağır hasar gördüğü için yıkılmış yeni cami yapılmış fakat ahşap eserler inşa edilen camide kullanılmamıştır. Şu anda kapı bütün olarak muhafaza edilmek ile birlikte minberin bazı parçalarının eksik olduğu görülmüştür.

Kapı örneklerinde 'en' ölçülerinde en fazla 190 cm az olan 60 cm'dir. Boy olarak en fazla 247 cm en az 187 cm olan kapıların kalınlıkları 5 cm'dir. Minberde ise eni en yüksek 85 cm en az 79 cm'dir. Boyu ise en fazla 307 cm en az 252 cm ölçüsündedir. Minber örneklerinde yükseklik en fazla 350 cm en az 331 cm'dir.

Süslemelerinde ise en çok bitkisel ve geometrik süslemelerin kullanıldığı görülmektedir. Nesneli ve yazılı bezemede kullanılmıştır. Bitkisel süslemede en fazla sitilize koyun gözü çiçeği, palmiye yaprakları, dilimli çiçekleri ve sitilize yapraklar; en az sitiliz lale, çam kozalağı motifi kullanılmıştır.

Geometrik süslemelerde ise daireler çok kullanılmakla birlikte altıgen yıldız formları da yoğun olarak görülmektedir. Nesneli süslemelerde vazo en çok görülen motif, en az cami ve minare formaları üç boyutlu olarak kullanılmıştır. Çapı büyük olan daire formlarının iç kısmı bitkisel bezemeler, yivlerle ve örgü ve geçmelerle süslenmiştir. Yazılı bezemede 'Besmele' ve Kelime-Tevhid olarak kullanılmıştır. Sadece iki yerde Selçuklu yıldızı kullanılmıştır.

Türk sanat içinde muhtelif değişmelere tabii olmuş bu üslup daima inkişaf etmiş ve bu sanatın bütün şubelerinde dekoratif bir rol oynamıştır. Ancak hiçbir zaman İslami dünya görüntüsünün dışına çıkmamıştır

Ahşap süslemeler Türk sanatının en önemli alanlarından biridir. Anadolu'da geçmişten günümüze pek çok eser verilmiştir ve bu eserlerin bir kısmı yurtdışı bir kısımda yurdumuzda müzelerde sergilenmektedir. El sanatlarımızdan ahşap süslemelerin elimizde kalanını çok iyi koruyup, yaşatmamız gerekmektedir.

Osmanlı son dönem mimarisinde sıkça görülen ahşap yapılar ve süslemeler İzmit ve çevresinde de bulunmaktadır. Bu yapıların doğal afetler, yangınlar ve bilinçsizce yapılanmadan dolayı pek azı günümüze ulaşmıştır.

Ahşabın ilk kullanımı insanlık tarihi kadar eskidir. Doğanın bir parçası olması kolay temin edilmesi, işlenişinin rahat oluşu günümüze kadar öneminin katlanarak artmasını sağlamaktadır. Yaşamı kolaylaştırmanın ötesinde ahşap ürünlerde estetik kaygıyla çeşitli teknikler, süslemeler ve formlar oluşmaktadır.

Türk sanatının önemli repertuarlardan olan ahşap eserler Anadolu coğrafyasında gösterdiği gelişme çizgisini günümüzde göstermemektedir. Mimari de ve sanat eserlerinde alternatif malzemeler kullanılsa bile hiç bir zaman ahşabın yerini tutmamaktadır. Günümüzde ise eksikliği daha çok fark edilmektedir. Çok ince matematiksel hesaplarla yapılan kündekari tekniği uzun süre unutulmuş yeniden bu eserler temel alınarak üretimler yapılma çabası görülmektedir. Türkiye genelinde atölyeler kapanmış ustalar yok olmuştur. Şu anda bir iki büyük şehrimiz de ve Anadolu'da az sayıda şehirde üretim yapan atölyeler bulunmaktadır. Bunlar arasında Türk ahşap sanatı geleneğini devam ettiren atölyeler yok denecek kadar azdır.

Sonuç olarak bu araştırma ile Kocaeli'nde bulunan iki adet ahşap kapı ve minber tanıtılmaya çalışılmıştır. Yörede hiç benzerini görmediğimiz bu çalışmaların korunma gayretlerini görmekteyiz. Bölgenin doğal şartlarından dolayı bugüne ulaşan eserler sınırlı olduğundan elimizdeki bu örneklerin değeri artmaktadır.

Araştırmamızda yörede bulunan ahşap eserlerin form ve desen özellikleri tanıtılmaya çalışılmıştır. Dört örnek incelenmiştir, bunların ikisi kapı ikisi minberdir. Örneklerin hepsinde oyma tekniği kullanılmıştır. Ajur ve Aplike teknikleri de oyma tekniği ile birlikte bazı yerlerde kullanılmıştır.

Konumuz olan bu iki eserdeki kapı ve minber üzerine en önemli soru cevap bulamamıştır. Bu eserleri yapan sanatkârlar ve üslupları ile ilgili bilgi ve belge olmayışı sebebiyle tekrar bölgemizdeki araştırmacılara ve yerel halktan bilgi alma yoluna gidildi.

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 6

Saraylı cami kapı ve minberi üzerine yaptığımız ilk çalışma (1999) sırasında üslup ve yapan usta bilgisine ulaşılamamıştır. 2019 da Ahmet Nezihi GALİTEKİN ile görüşmemizde Ermeni ustaların elinden çıkmış olabileceğine işaret etmiştir. Ermeni sanatının motif repertuarı ile kıyaslama yoluna giderek ortak noktaları bulmaya çalıştık. Bu konuda ise Y. Mimar Kevork ÖZKARAGÖZ tespitleri ile konuyu açıklığa kavuşturmuştur.

Ermeni ahşap sanatının üslubu ikiye ayrılır; Batı üslubu etkisinde gelişen diğeri ise doğu ahşap Ermeni sanatı. Saraylı cami ahşap eserleri üslubu doğu Ermeni ahşap sanatını temsil etmektedir.

Malatya merkezde 1912'de inşa edilen neoklasik tarzdaki Yeni Cami Minberi Saraylı Cami kapı ve minberi bu üsluba örnek teşkil etmektedir. Mimar Kevork Özkaragözbu eseri büyük dedesi Arakel ustanın yaptığını belirtmiştir.

Ahşap sanatını Osmanlı ve öncesi dönemi ele aldığımızda Türk, İslâm kültür birikimi Anadolu coğrafyasının katkılarına değinmek gerekir. Tabi süregelen bölgesel etkileri ve tarihin seyrinde oluşan akımları unutmamak gerekir.

Uzuntarla cami ahşap eserlerin ustası ve üslubunda belirsizlik olsa da köyde yaşayan bu eserle ilgili sözlü bilgi veren kişiler. Ustaların Düzce'den gelmiş olduğuna dair bilgi paylaştılar. Kafkaslardan bölgeye gelen akraba toplulukların ayrı şehirlere dağıldığını belirttiler. Cami yapımı sırasında ahşap işlerinde kendi topluluklarından destek aldıklarını belirttiler.

Karamürsel'e bağlı Osmaniye Köy 'ünde bulunan Osmaniye Cami Uzuntarla Camine benzer teknik ve desen özellikleri göstermektedir.

Saraylı Cami ve Uzuntarla Camileri ve kapı minberleri ile ilgili belge ulaşılamamıştır. Ama eserlerin özellikleri ve kaynak kişilerden alınan bilgiler ile bazı sonuçlar çıkarılmıştır.

Yeni inşa edilen Uzuntarla Caminde kapı ve minberi kullanılmamıştır bu eserleri muhafaza edildikleri yerde görme imkânı bulduk. Kapı sağlam ve iyi durumda olmakla birlikte minbere ait bazı parçalar görülememiştir.

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 7

Kaynakça

ORAL Atilla, Misyonerlerin ve Fransa'nın Baskısıyla görevden azledilen İzmit Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa, Demkar Yay., İstanbul, 2010

GALİTEKİN, A. Nezihi., Geçmişten Günümüze Halıdere,Halıdere Belediyesi Yayınları,İzmit, 1998.

_____, Gölcük Örcün Köyü Baba Sultan Zâviyesi, İstanbul, 1998.

_____, Gölcük Tarihçe Ve Kültür Mirası Eserler, İstanbul, 2005

KARAMETLİ, Can., "Osmanlı Devri Ağaç işleri, Tahta Oyma, Sedef, Bağ ve Fildişi Kakmalar," Türk Etnografya Dergisi, S.111 — IV. Maarif Basımevi, Ankara, 1959.

KAHRAMAN Gülseher., Kocaeli Gölcük Örcün-Saraylı ve Uzuntarla Köyü Ahşap Süslemeleri, Lisans Tezi, Ankara, 2000.

ÖZTUNA, Can., "Osmanlı Devri Ağaç işleri, Tahta Oyma, Sedef, Bağ ve Fildişi Kakmalar," Türk Etnografya Dergisi, S.111 — IV. Maarif Basımevi, Ankara, 1959.

Kaynak Kişi

Ahmet Nezihi GALITEKIN

1954 Değirmendere- KOCAELI

Araştırmacı, yazar. Lise mezunu, 52 yıldır Tarih araştırmaları yapmaktadır. Birçok kurum bünyesinde eser hazırlamıştır.

Kevork ÖZKARAGÖZ

1964 yılında Malatya'da doğmuş, eğitim hayatını İstanbul'da sürdürmüştür.1986 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde lisans eğitimini, 1989 yılında yine İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde ''Bina Bilgisi Ana Bilim Dalı''nda yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır.

Vedat EROĞLU

1964 Uzuntarla Köyü-KOCAELİ

Tekniker, Emekli. Endüstri Meslek Lisesi Metal İş Mezunu

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 8

Resim 2- Uzuntarla Cami (1999)

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 9

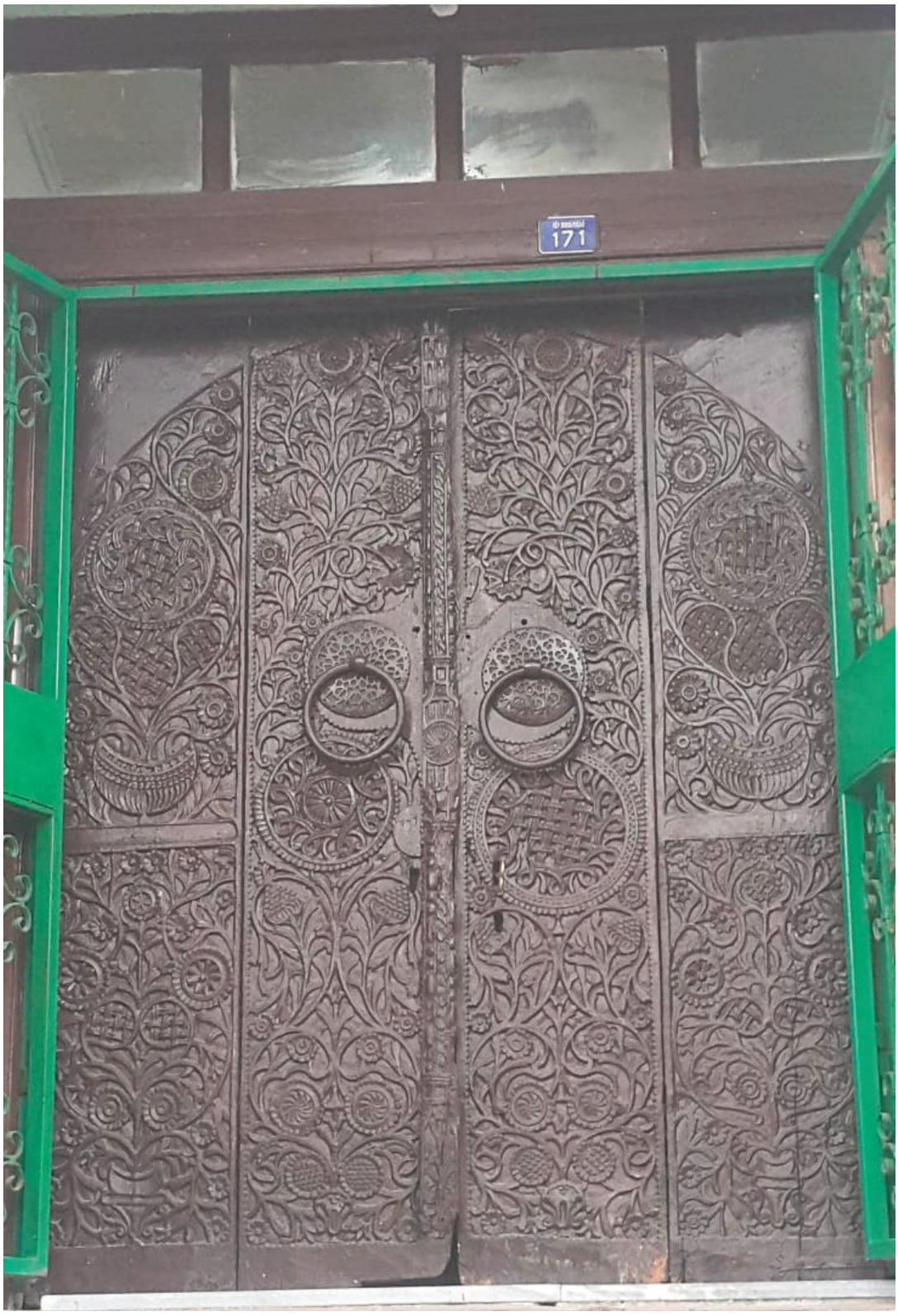

Resim 3- Saraylı Cami kapısı (2019)

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 10

Resim 4- Saraylı Cami kapısı (2019)

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 11

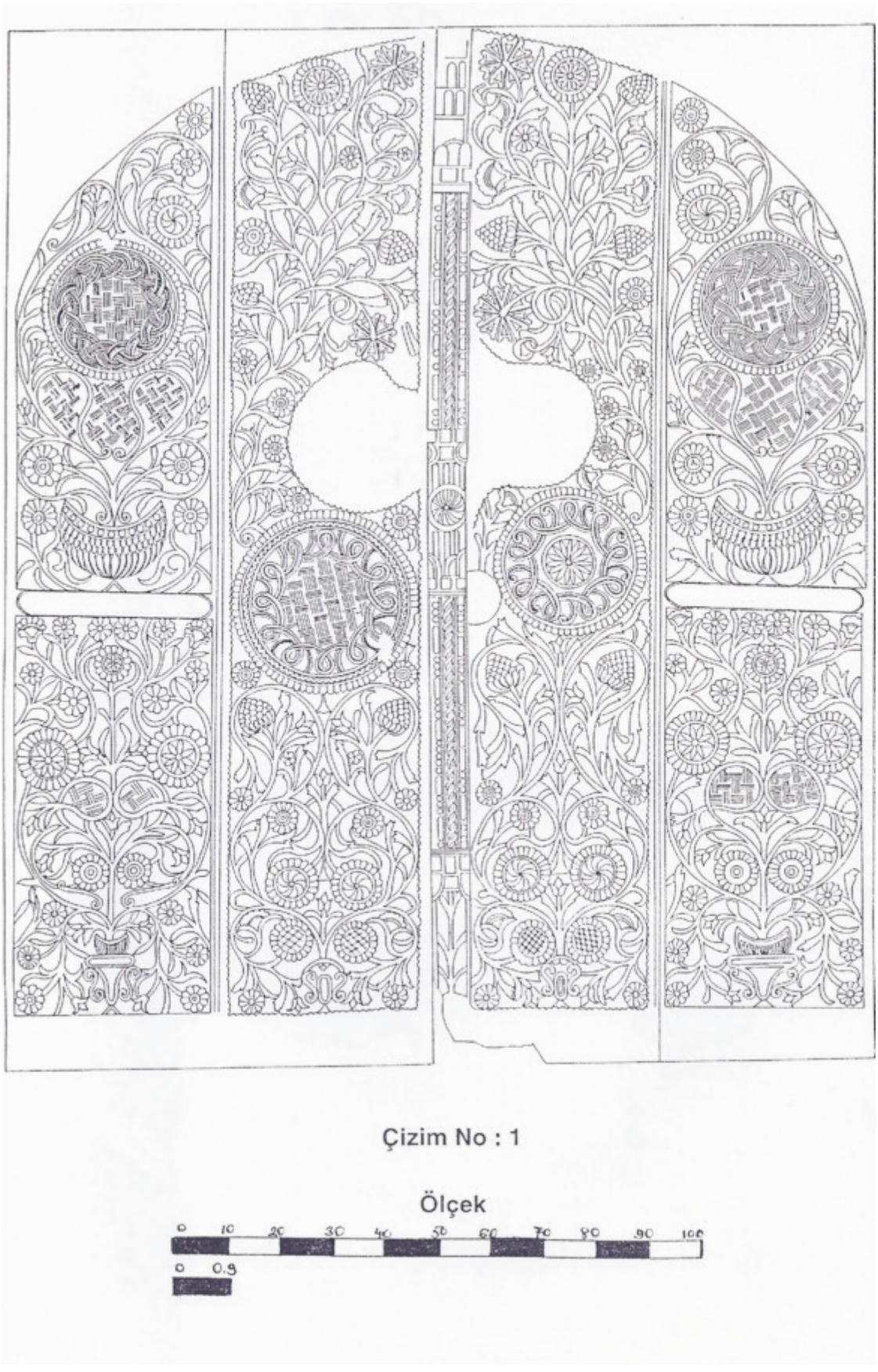

Resim 5- Saraylı Cami kapısı çizim

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 12

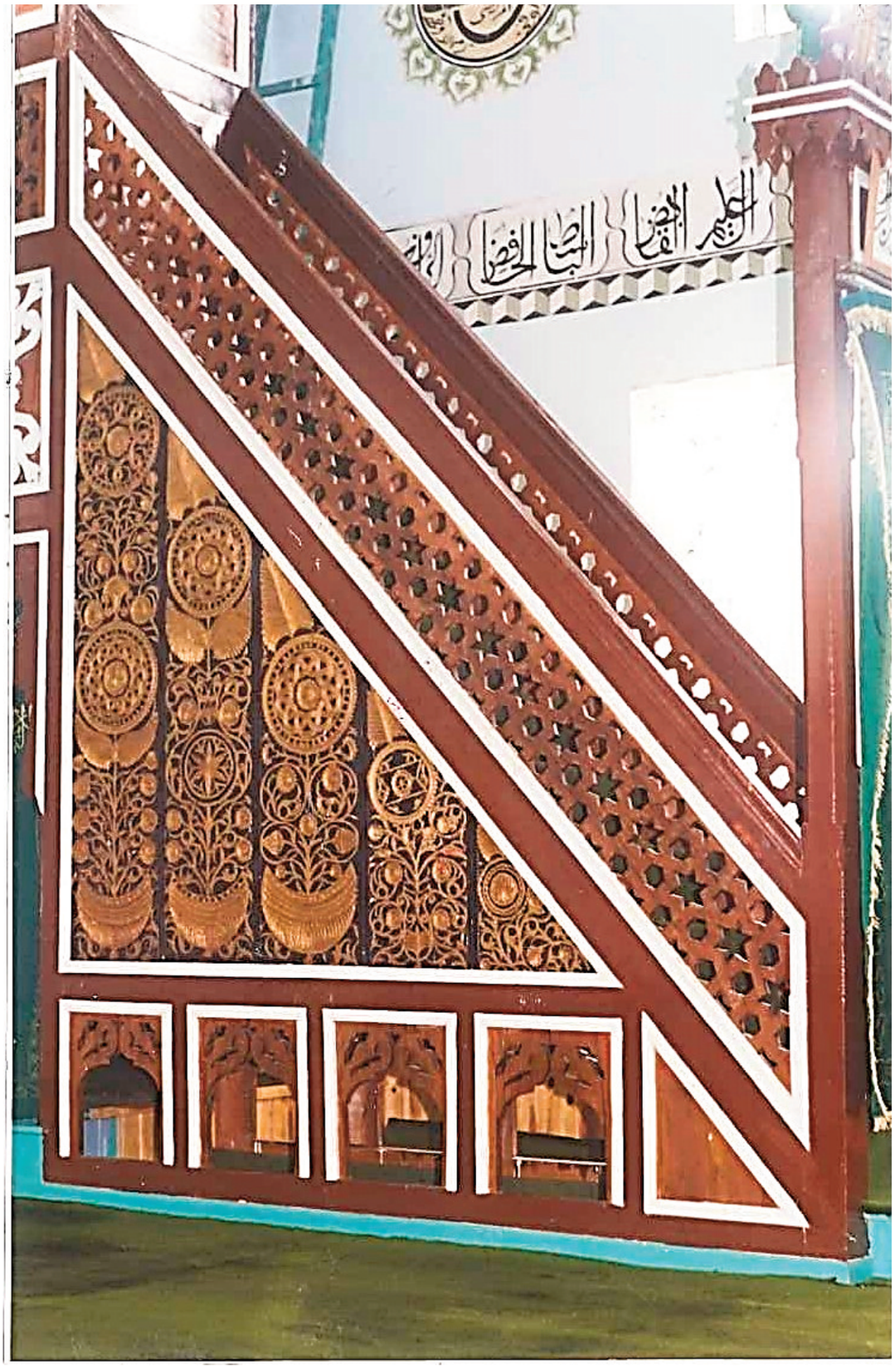

Resim 6- Saraylı Cami minberi (1999)

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 13

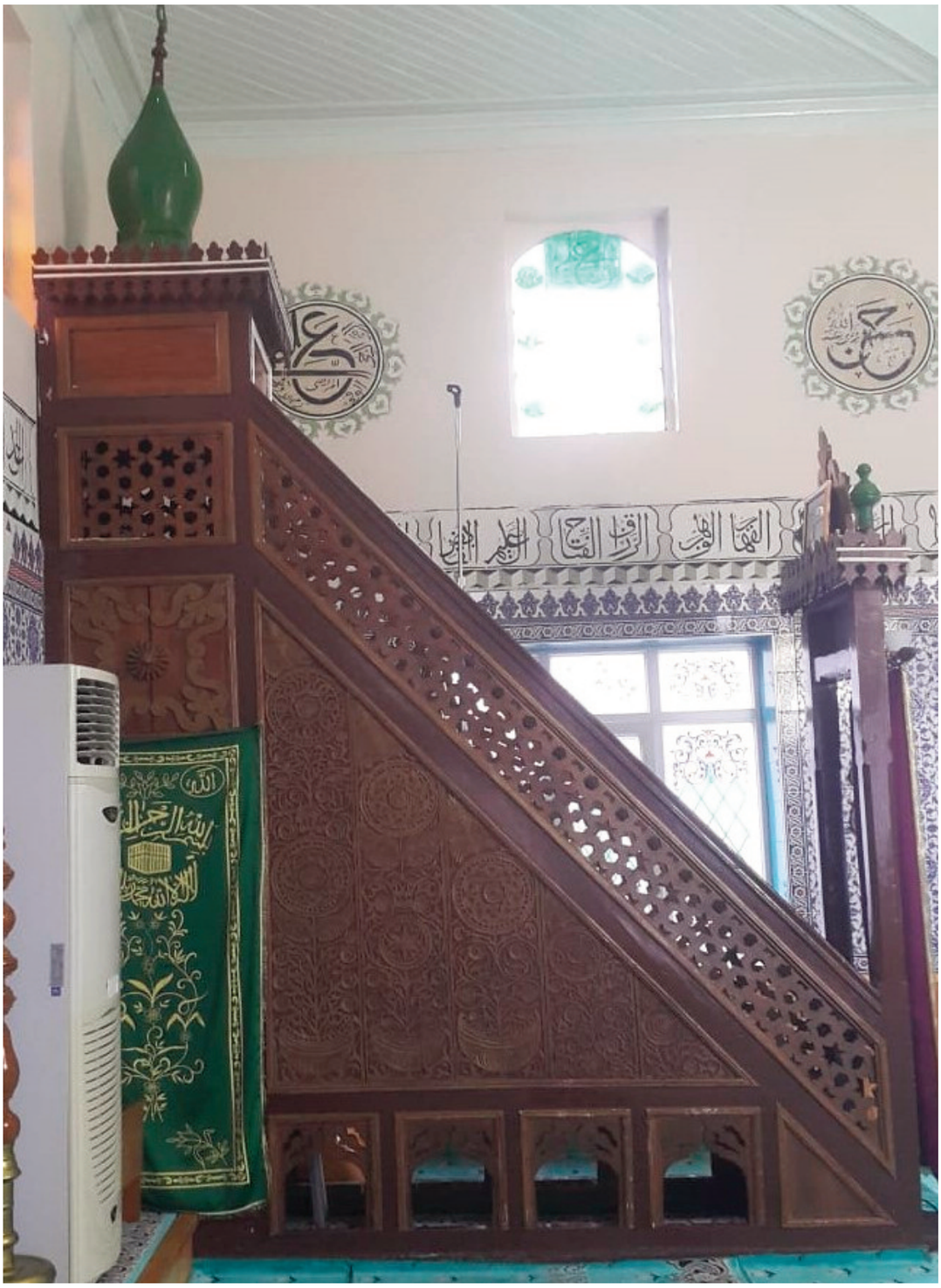

Resim 7- Saraylı Cami minberi (2019)

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 14

Resim.8- Saraylı Cami minber ve "Selçuklu Yıldızı" detay (1999)

Resim 9- Saraylı Cami minber detayı, "Selçuklu Yıldızı" tahrip edilmiş kısım (2019)

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 15

Resim 10- Uzuntarla Cami kapısı (1999)

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 16

Resim 11- Uzuntarla Cami kapısı (2019)

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 17

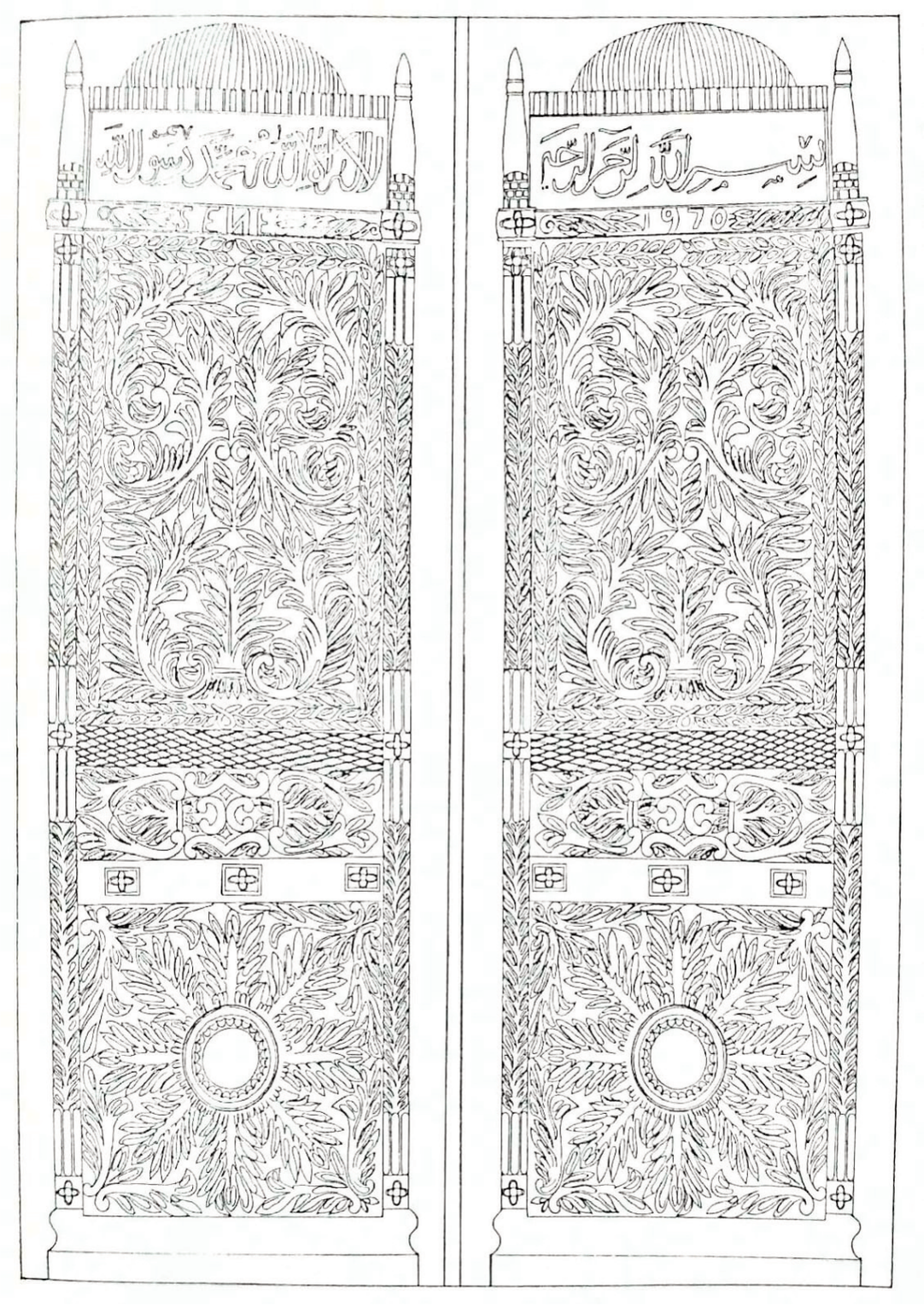

Resim 12- Uzuntarla Cami kapısı Çizim (2019)

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 18

Resim 13- Uzuntarla Cami minber (1999)

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 19

Resim 15- Uzuntarla Cami Minber detay (2019)

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 20

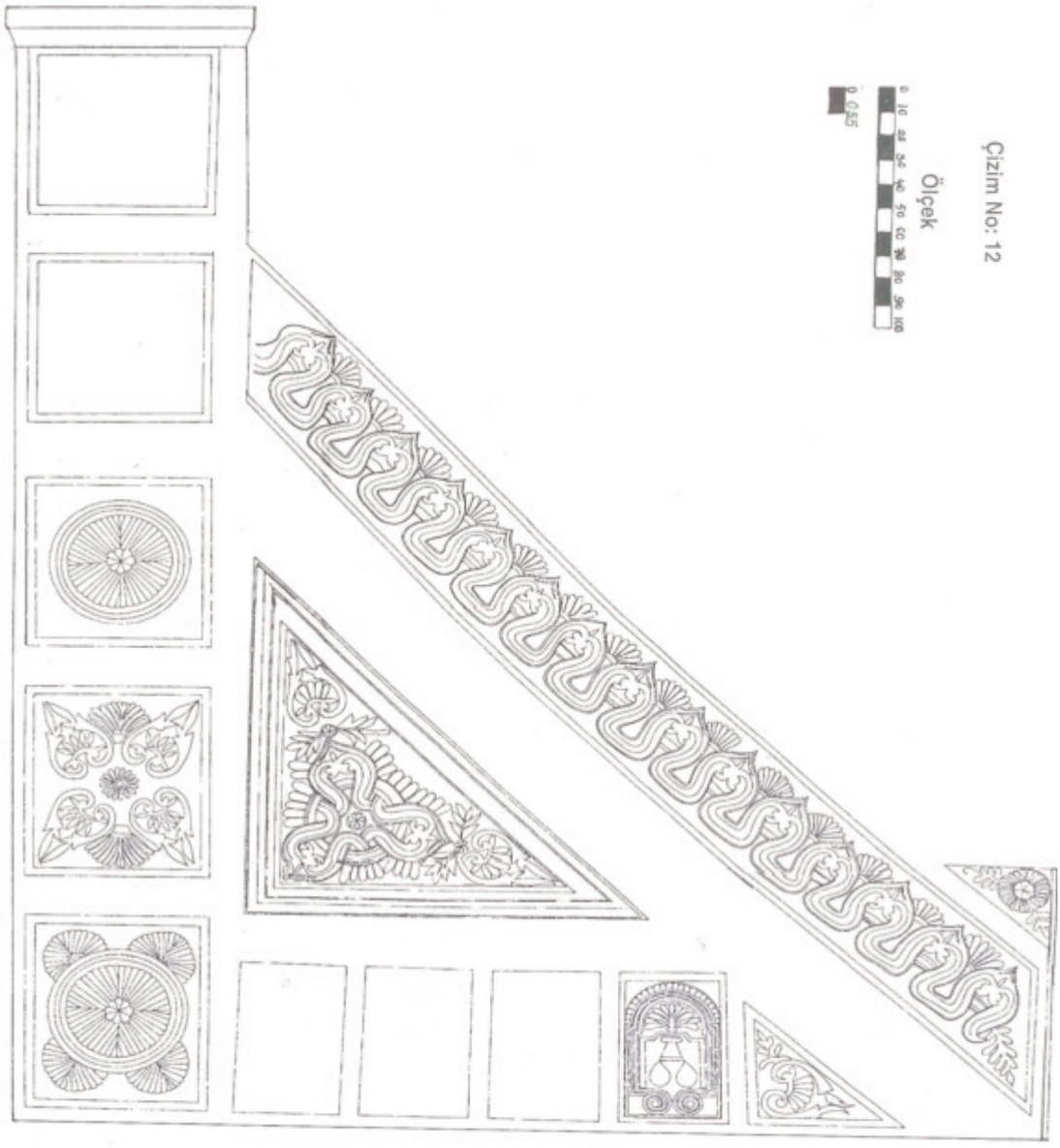

Resim 16- Uzuntarla Cami minber çizimi

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 21

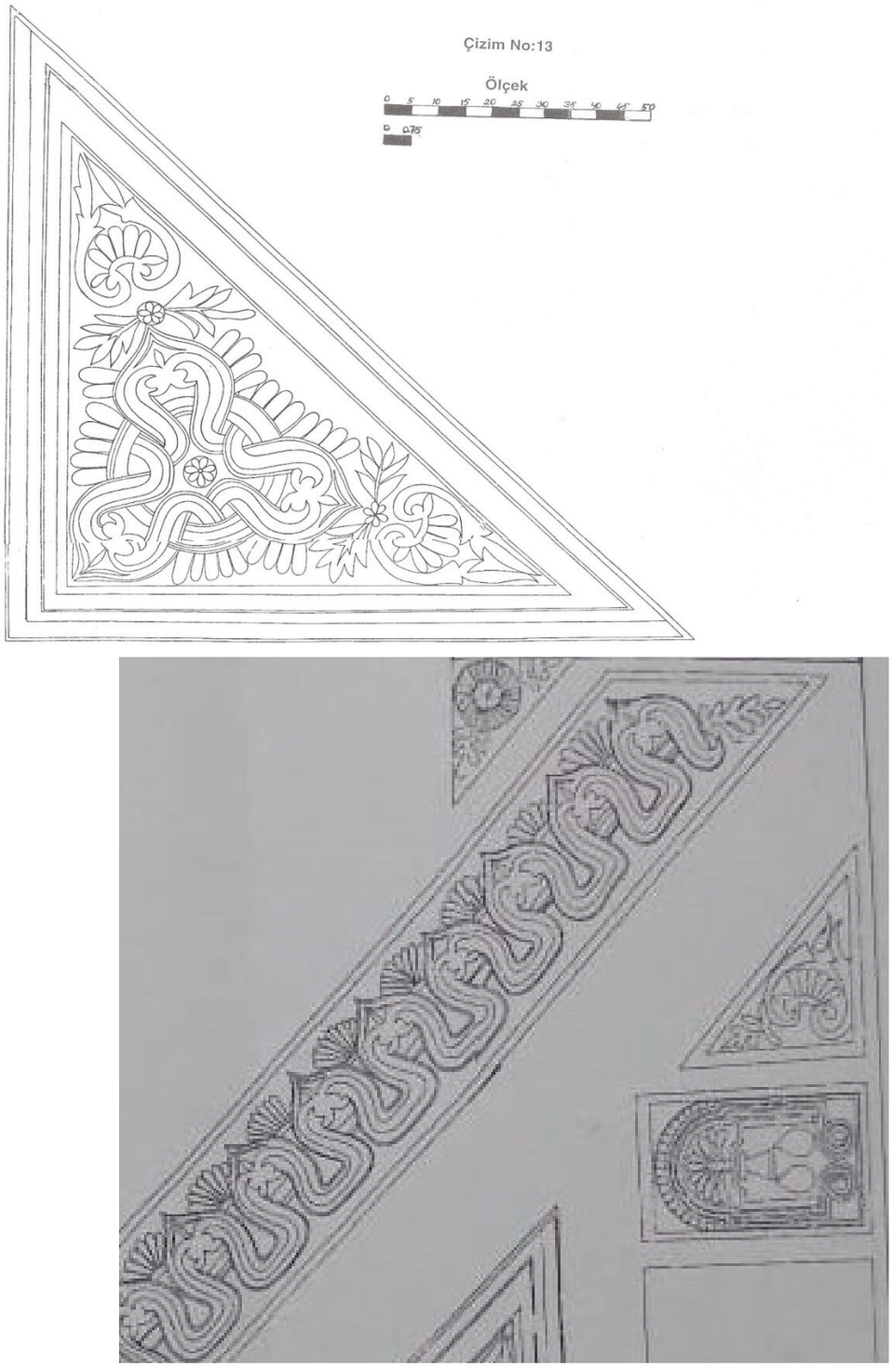

Resim 18- Uzuntarla Cami minber detay çizimi

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 22

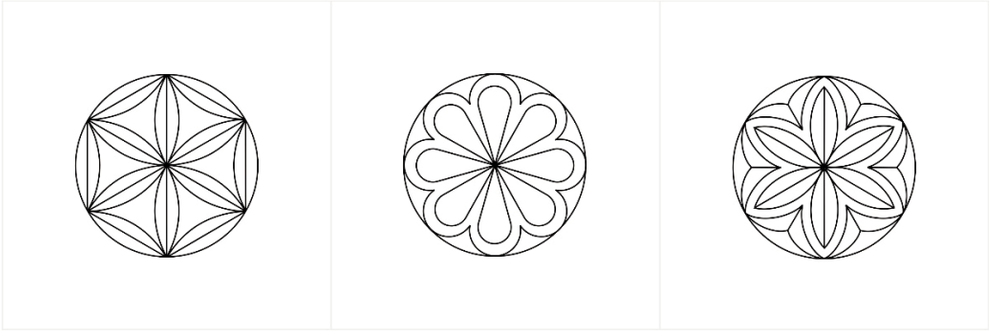

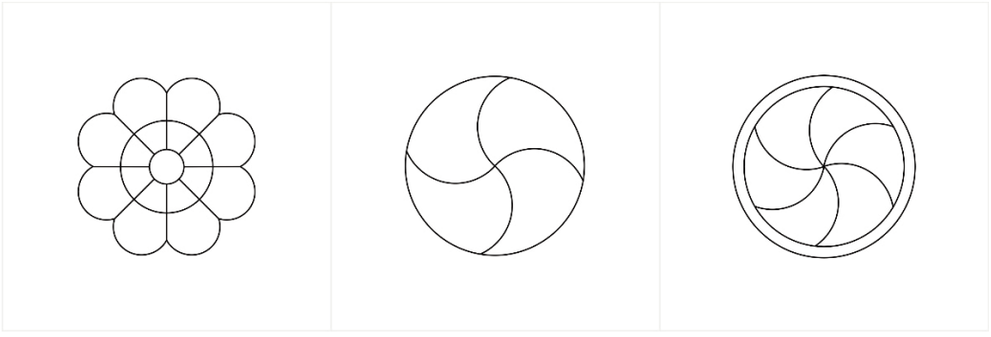

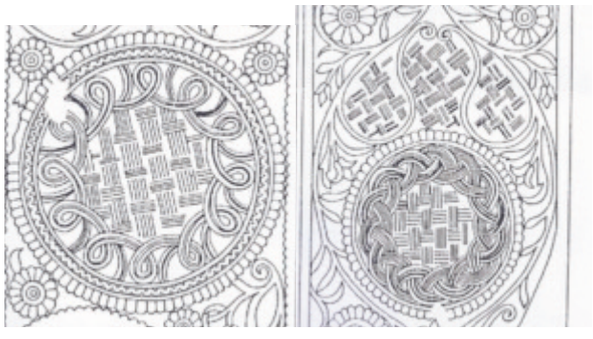

Motif bazında mukayeseleri yaparsak:

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 23

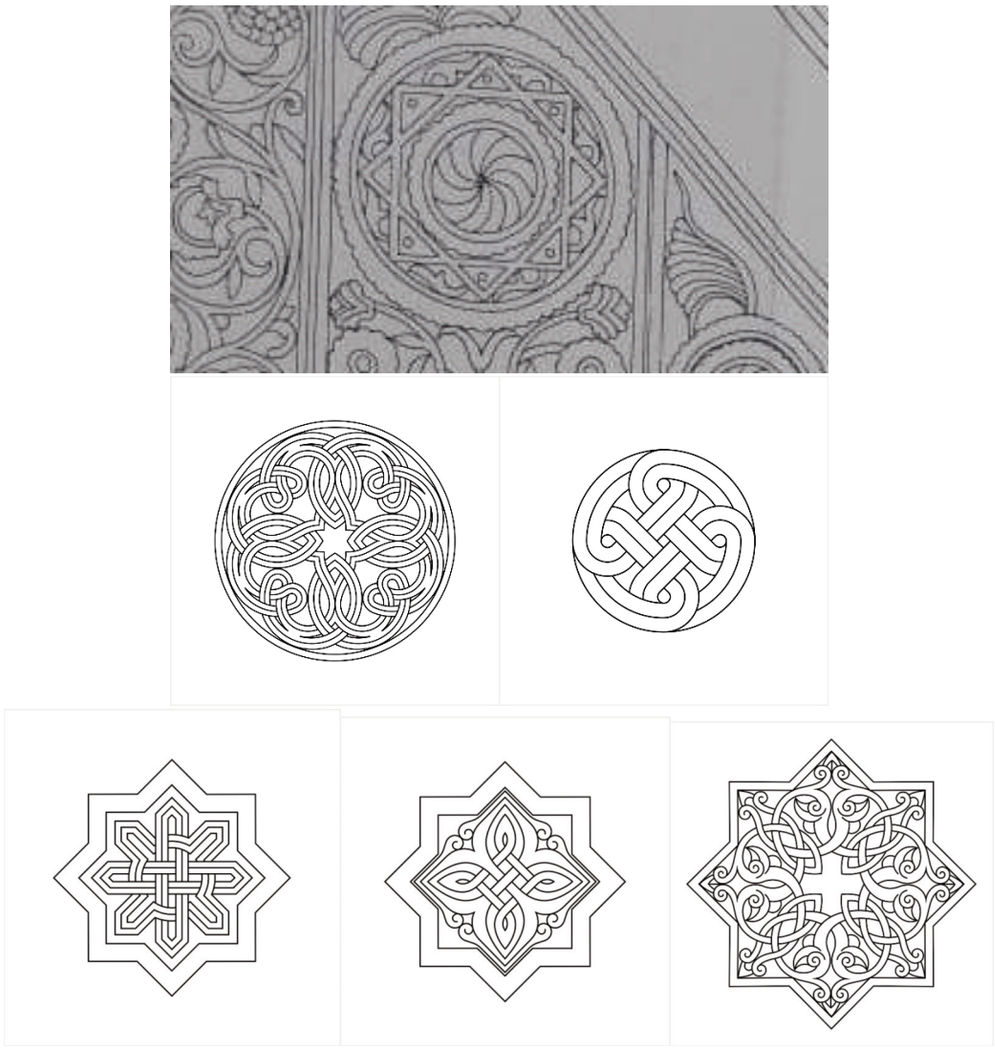

Resim 20- Ermeni rozetleri (Kevork Özkaragöz)

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 24

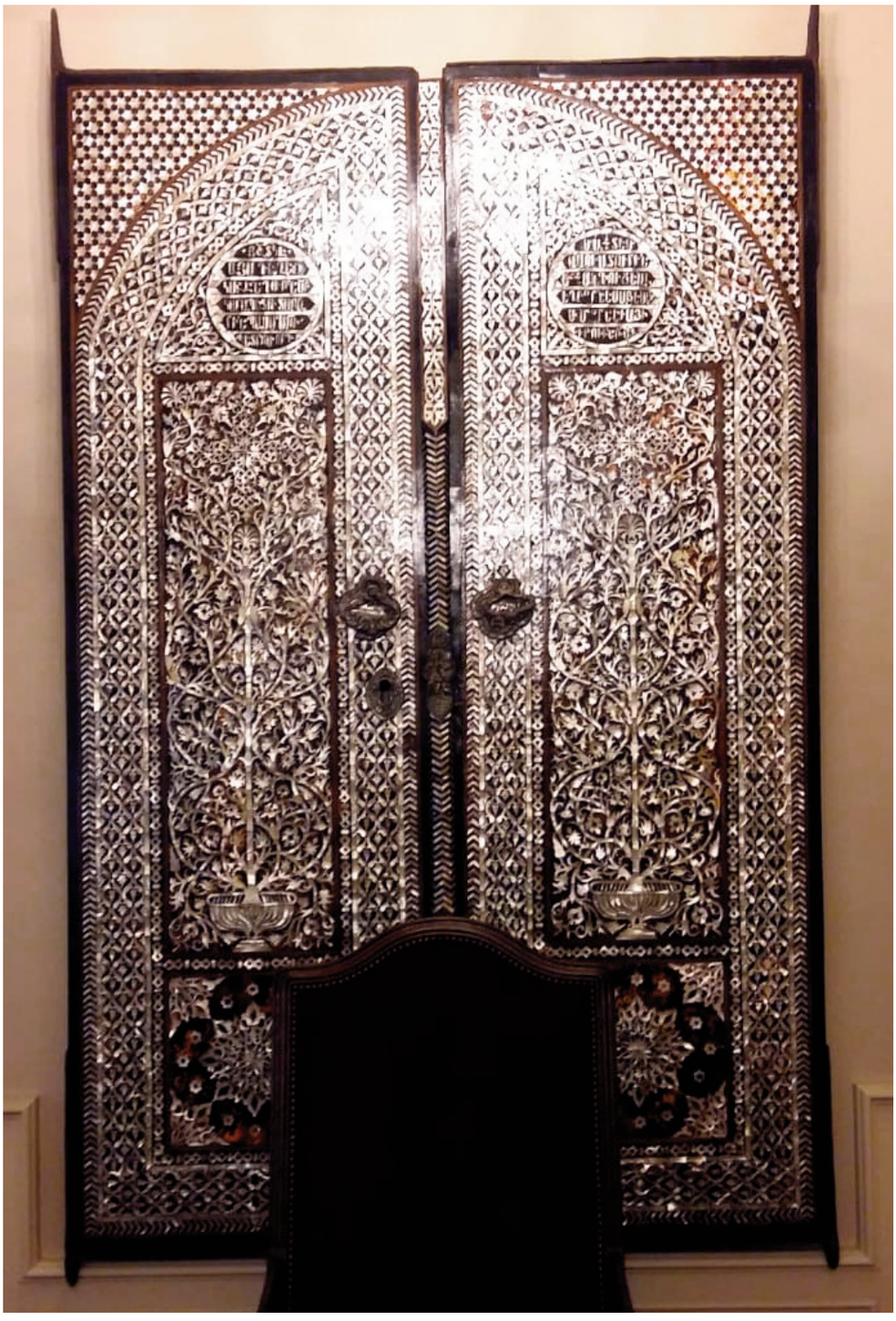

Resim 22- İstanbul Ermeni patrikliğinde bulunan sedef kapı (Kevork Özkaragöz)

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 25

Resim 23- Malatya Yeni Cami Minberi (Kevork Özkaragöz)

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 26

Resim 24- Malatya Yeni Cami Minberi (Kevork Özkaragöz)

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 27

Resim 26- Karamürsel Osmaniye Cami İç Mekân, Minber (2019)

a-gülseher_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:43 Page 28

Resim 27- Karamürsel Osmaniye Cami İç Mekân, Minber detay (2019)

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

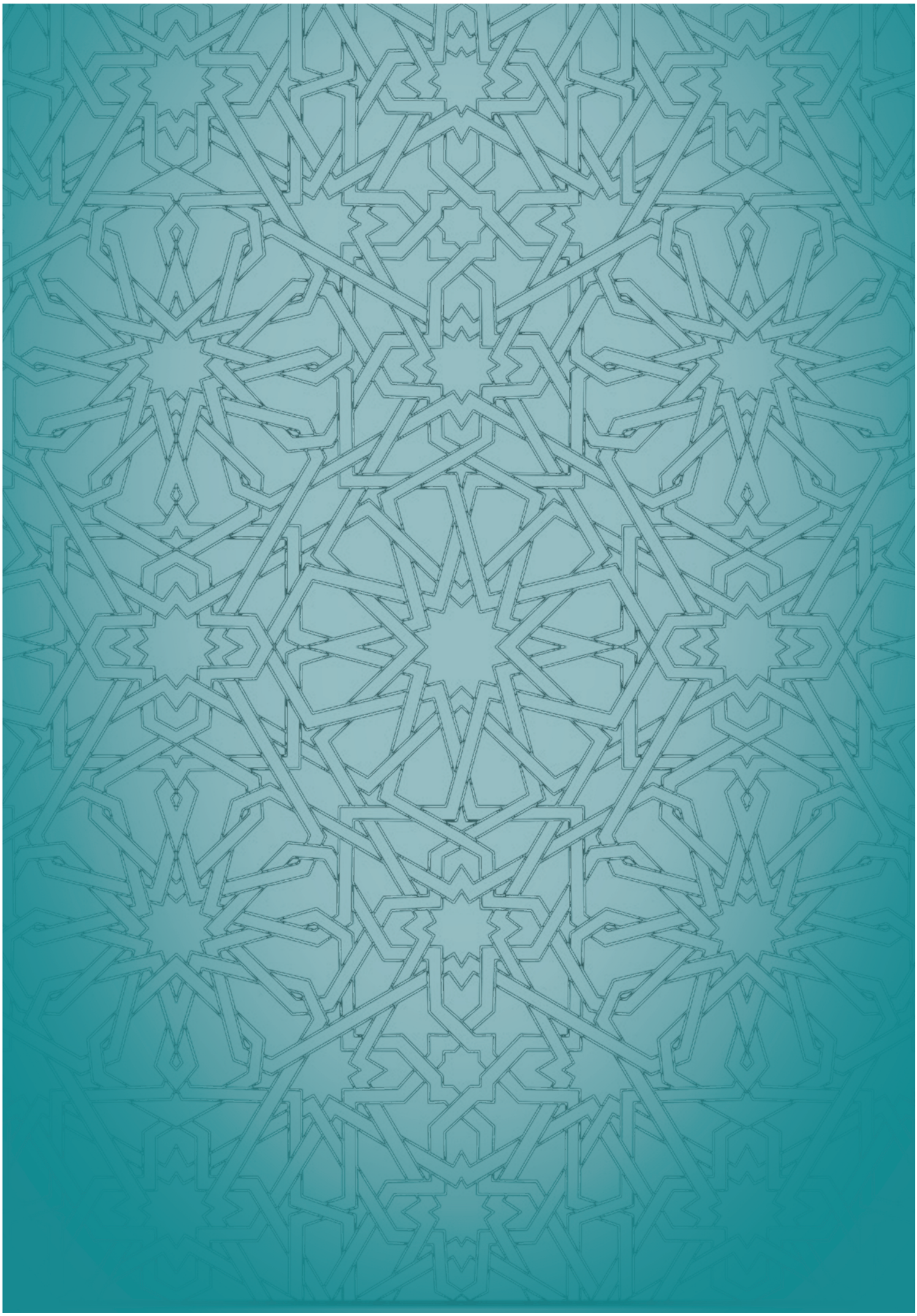

a-ezgi_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:26 Page 2

Değirmen ve Değirmencilik Kültürü Bağlamında Servetiye Değirmeni Örneği

Ezgi YEŞİLYURT*
Suzan BİNGÖL**

Giriş

Tarımsal hayata geçiş, temel ihtiyaçlarımızdan birisi olan beslenmeyi avcılık ve toplayıcılıktan ekip biçmeye dönüştürmüş, elde edilen ekinin öğütülme gereksinimi de bu şekilde açığa çıkmıştır. Öğütmede su gücünün keşfedilmesiyle birlikte, debisi yeterli olan su kaynakları üzerinde eğimin uygunluğu da göz önünde bulundurularak değirmenler inşa edilmiştir.

Dışarıdan bakıldığında basit bir yapı gibi görünmelerine rağmen değirmenlerin mimarisi, çalışma sistemleri, kullanılan araç gereçleri, geleneksel kültürümüzdeki yeri, ekonomik faaliyet olarak değerlendirilmesi, turizme katkısı, endüstriyel yapı grubunda olması, günümüzde artık tarihi yapılar olarak görülmeleri gibi etkenlere bağlı olarak çoklu bir inceleme gerektirirler. Şimdiye kadar yapılan çalışmaları incelediğimizde değirmenlerin genel olarak mimari bir öğe, endüstriyel bir yapı olarak ele alındığını, fakat bir kültür unsuru olarak değerlendirilmesi noktasında eksiklikler olduğunu görüyoruz.

Su değirmenleri halk kültürü açısından değerlendirildiğinde halk mimarisi, halk ekonomisi, halk edebiyatı, halk inanışları, halk müziği, beslenme kültürü ve evlenme gelenekleri gibi geniş bir alana kucak açan, bu alanda çalışılmayı hak eden, önemli kültürel değerlerimizden birisidir. Kültürel mirasımızın önemli bir parçası olan değirmenler, bu kültürel mirasın taşıyıcıları olarak da değirmencilerin günümüzün getirdiği koşullara bakılırsa yaşayan son değerlerimiz arasında olduklarından kayıt altına alınması ve özenle korunarak gelecek kuşaklara aktarımının sağlanması gerekmektedir. Bu sebeple çalışmamızı değirmen ve değirmencilik kültürü üzerine temellendirerek tükenmekte olan su değirmenlerine inat günümüzde geleneksel olarak çalışmaya devam eden Servetiye Cami Köyü değirmeni özelinde su değirmenlerinin geçmişteki işlevlerini ve günümüzdeki durumlarını halk bilimsel bir bakış açısıyla ele almaya çalışacağız.

Değirmenlerin Tarihsel Gelişimi

Tahılları ve başka bazı maddeleri öğütmeye yarayan alete *değirmen*, denilmektedir[1]. Geçmişten günümüze değirmenleri incelediğimizde, bunları beş ayrı grupta toplayabiliriz: El değirmenleri, Hayvan gücüyle çalışan değirmenler, Su değirmenleri, Yel değirmenleri, Motor gücüyle çalışan değirmenler ve un fabrikaları[2]. Bu gruplamanın, farklı güç kaynakları esas alınarak oluşturulduğu görülmektedir.

* Folklor Araştırmacısı, Kocaeli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, ezgi_yesilyurt@hotmail.com
** Folklor Araştırmacısı, Sakarya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, suzan.bingol@kulturturizm.gov.tr
[1]Mehmet Doğan, Doğan Büyük Türkçe Sözlük, Ankara, 2011, s.356.
[2]Mehmet Özmen, "Hatay-Erzin'de ve Genel Olarak Anadolu'da Değirmen ve Değirmencilikle İlgili Kelimeler", Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, 5/14, (1989), s.464.

a-ezgi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:38 Page 3

Toprağa bağlı yerleşimin ve ilk tarımsal faaliyetlerin başladığı Neolitik dönemde, değirmenin en ilkel tipleri görülmeye başlamıştır. Bunlar, biri yassı, diğeri yuvarlak ve üst üste yerleştirilmiş iki taştan oluşmaktadır. Eski Mezopotamya, Mısır ve Anadolu'da ziraat hayatıyla ilgili tasvirlerden değirmen çeşitleri ve Ege bölgesinde özellikle Girit'te zeytinyağı çıkarmak için kullanılan el değirmenleri hakkında bilgi edinilmektedir[3]. Bildirimize konu olan su değirmenlerinin tarihsel gelişimine baktığımızda farklı kaynaklarda farklı bilgilere rastlamakla birlikte çıkış noktası konusunda kesin bir şey söylemenin zor olduğu görülmektedir.

Jean Gimpel, *Ortaçağda Endüstri Devrimi* isimli kitabında su değirmenlerinin ilk olarak mühendislerce bir olasılıkla M.Ö. 2. yüzyılın sonuna doğru yapıldığını belirtmektedir[4]. Değirmen taşlarını döndürebilmek için suyun gücünden yararlanmak, Strabon'a göre, Yunanistan ve İtalya'dan daha önce, M.Ö. 1. yüzyılda Mithridates (Pontus) Krallığı döneminde Anadolu'da gerçekleştirilmiştir. Bu yüzyılda, Yeşilırmak'ın kolu olan Kelkit çayı üzerinde Kaberia'da (Tokat-Niksar yakınlarında) bir su değirmeni inşa edilmiştir. Bu şehir M.Ö. 63 yılında Romalılarca alınmış ve bu ilginç yapıya Roma askerleri oldukça ilgi göstermişlerdir[5].

Su değirmenlerinin Anadoludaki ilk örneklerine Niksarda rastlanırken Bahattin Ögel'e göre Anadolu dışında yaşayan Türklerde ise değirmenle ilgili veriler Büyük Hun Devleti döneminde görülmeye başlamış ayrıca Göktürkler, Kırgızlar ve Hazarlar'a ait aletler de arkeolojik kazılar sonrasında ortaya çıkarılmıştır. Hun çağındaki ziraat kültürü ile ilgili en önemli eserlerin Selenga Nehri ve Baykal Gölü kıyılarındaki kazılar sırasında bulunduğu, bunların arasında hububat öğütme veya ezmek için kullanılan taşların olduğu belirtilmiştir. Yine Ögel, Sarkel de oturanların başlıca meşguliyetlerinin ziraatçılık olduğunu, bununda bu döneme ait buğday ambarları, un öğütmeye ait birçok aletler, oraklar ve hububat kalıntılarından anlaşıldığını yazar. Bu bilgiler doğrultusunda Hazarlar'ın da değirmen kullandığı görülmektedir[6].

Osmanlı dönemine baktığımızda ise Âsiyâb olarak adlandırılan su değirmenlerinin dönemin sosyal hayatının önemli bir parçası, aynı zamanda buraların devlete vergi katkısı ve vakıf hizmeti gibi gelir sağlayan önemli yapılardan olduğu, Osmanlı Arşivlerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır[7]. Ayrıca döneme ait Seyahatnameler incelendiğinde Kocaelindeki değirmenler hakkında da bilgilere ulaşılmaktadır[8].

Cumhuriyetimizin ilk yıllarında, değirmenlerin önemini hala koruduğunu aynı uygulamaların devam ettiğini o döneme ait resmi gazeteleri incelediğimizde görmekteyiz. Resmi gazetelerde yeni değirmen açılması veya kapatılması, değirmenlerde her türlü değişiklik, tadilat, kullanılmayan bir değirmenin tekrar açılması gibi farklı konularda değirmencilerin talepleri ve alınan kararlar yer almaktadır[9].

Değirmenlerin ortaya çıkışları konusundaki kesin olmayan tarihler, tükenmekte oldukları dönemler konusunda maalesef daha net bilgi vermektedir. Gelişen teknoljiye ve artan nüfusun gereksinimlerine yetişmekte zorlanan su değirmenleri, 20. yüzyılın sonlarına doğru popülaritesini yitirmeye başlamış ve son hızla azalarak artık kırsal kültürümüze ait yapılar olarak incelenmişlerdir.

---

[3]Nurbanu Tosun Soyel, Kuzey Kıbrıs'taki Tarihi Su Değirmenleri ve Kırsal Peyzajın Parçası Olarak Korunmaları İçin Öneriler, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009, s. 48.
[4]Jean Gimpel, Ortaçağda Endüstri Devrimi, Ankara, 2005, s.7.
[5]Soyel, "Kuzey...", s.48.
[6]Bahattin Ögel, İslamiyet Öncesi Türk Kültür Tarihi, Ankara,1984, s.89, 226.
[7](24 Ağustos 1859) Eski İzmit Meclisi Azası Hasan Efendi'nin Namert köprüsü'nün taşları ile yaptırdığı değirmenden dolayı zarar gören şahıslara tazminat ödenmesi.
İzmit kaymakamlığı'na. Sabık İzmit Meclisi azasından Saadetli Hasan Efendi'nin Namert köprüsü denilen cisrin taşlarıyla yaptırmış olduğu değirmenin yapılan hark ve bendi münasebetiyle o civarda bulunan ahalinin düçar oldukları zarar ve ziyanını tazminen efendi-i mümaileyhten tahsili irade-i seniyye iktizasından olan kırk beş bin kuruş bu kere deavi nezaret-i behiyyesi marifetiyle ashabına verilmek üzere taraf-ı şerifinize irsal kılınmış olmakla meblağ-ı mezburun meclis marifetiyle ashabına tevzi ve itasıyla keyfiyetin ba-mazbata iş'ari hususuna himmet eylemeniz siyakında şukka. Daha fazla bilgi için bakınız: Şennur Kaya(Ed.),Osmanlı Belgelerinde Kocaeli, Kocaeli, 2017, s. 136.
[8]1631, Evliya Çelebi:Tavşancılda bir değirmen, Hereke Kale dibinde düz bir değirmen olduğunu, 1745, Cherles De Peyssonel: Kavaklıda çok sayıda değirmen olduğu, bu değirmenlerin Sarayın ya da Yeniçerilerin ihtiyacı için un imal ettiğini, 1848, Cherles Mac Farlane: Derbent'te bir Türk değirmeni olduğunu, 1893, Vital Cuinet (İstatistiksel Verilerle Kocaeli): İzmit'te 39 adet değirmen olduğunu belirtilmektedir. Daha fazla bilgi için bakınız:F.Yavuz Ulugün, Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi, Kocaeli, 2008, s.39,42,86,195.
[9]Daha fazla bilgi için bakınız: 30 Temmuz 1935 tarihli/3067 sayılı ve 13 Nisan 1939 tarihli/4182 sayılı Resmi Gazeteler.

a-ezgi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:38 Page 4

Değirmen ve Değirmencilik Kültürü

Değirmenler insanlığın bugüne kadar yaratmış olduğu uygarlıkların birer göstergesi olan tarihsel yapılardandır. Su kenarında dönen çarkın güzelliğiyle, taşların dönerken çıkardığı sesiyle, tahta kapısı açılır açılmaz burnumuza gelen o kendine has kokusuyla, halk mimarisinin en güzel örnekleri arasındadır. Günümüzde tükenmekte olan, aynı zamanda bir dönemin bitişine tanıklık eden değirmenler tarımın azalması, nüfusun artması ve gelişen teknoloji sebebiyle eski cazibelerini yitirmiş durumdadır. Değirmenler beslenme sebebiyle bir gereklilikten ortaya çıkmış ve mekan olarak aktif kullanımlarından dolayı oluşturdukları kültür ve içerisinde gerçekleştirilen belli pratiklerle halk bilimsel incelemeyi hak etmişlerdir. Çalışmamızın odak noktasını oluşturan bir diğer unsur da değirmenciliktir.

Değirmenci öğütme işini yapan kişidir. Kimi zaman meslek olan değirmencilik kimi zamansa köyde imece usulü ya da gönüllülük esaslı yapılan bir iştir. Meslek olarak değerlendirildiğinde değirmencilik unutulmaya yüz tutmuş mesleklerden birisi olarak kabul edilebilir. Bu yönüyle incelendiğinde halk kültüründeki yeri halk ekonomisidir.

Değirmenler bulundukları dönemde sosyal hayata büyük katkıda bulunduklarından mekan isimleri olarak da günümüze kadar ulaşmışlardır. Ülkemizde çok sayıda yerleşim alanının adı değirmen'den türemiş bir kelime ya da değirmen'le kurulmuş bir birleşik kelime ile başlamaktadır. Bunlardan bazıları *değirmenardı, değirmenbaşı, değirmenyanı, değirmenboğazı, değirmenci, değirmencik, değirmenkaşı* ve benzeri olan yer isimleriyle karşımıza çıkmaktadır[10]. Kocaeli'nin Gölcük ilçesine bağlı *Değirmendere mahallesi,* çalışmamızın konusu olan Servetiye değirmeni'nin yakınındaki *Değirmendüzü mahallesi* ve yine İzmit'de Doğan mahallesindeki *Değirmen sokak* gibi örnekler üzerinden de bu durumu açıkça görebiliriz.

Türk kültür coğrafyasında değirmen etrafında birçok inanç yumak oluşturmuştur. Hayatın her alanında varlığını sürdüren halk inanışları, değirmenlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Türk kültüründe sırasıyla ekinin, buğdayın, unun ve ekmeğin kutsallığını göz önünde bulundurursak üretim yerinin de kutsallığının nedeni anlaşılacaktır. Ekmeğe olan inanç ekmeğin ana unsuru olan unun üretildiği yere de saygı duymayı gerektirir. Değirmenciye pay verilmesi (değirmenci hakkı) ya da değirmenlerin kapısının kilitlenmemesi bu halk inanışlarından kaynaklanır. Yine bu inanışlardan bazıları: Kastamonu'da yağmur duasına gidildiğinde 71 taş okunur, yağmur yağması için bu okunmuş taşlar su değirmeninin çarkına veya taş köprüden aşağıya akarsuya atılır. Denizli'de yürürken zorluk çeken çocukların birbirine bağlanmış ayaklarının ipi değirmenden gelmiş birisine kestirilir[11]. Çıldır'da al karısının değirmenlerin çarkında oturduğu ve sarı saçlarını suya doğru taradığını inanılır[12].

Geleneksel kültür kayıplarına rağmen sözel belleğe ve sözlü kültüre dayalı kültürel birikimi güçlü olan değirmen motifi maniler, bilmeceler, masallar, efsaneler, anlatılar, türküler, atasözleri ve deyimlerle karşımıza çıkar ki bu da halk edebiyatının konusudur. Değirmenlerin kültürümüzdeki önemini, atasözleri ve deyimlerimize girecek kadar yerleşik ve yaygın olduğunu aşağıda yalnızca birkaç tanesine yer verdiğimiz örneklerden de anlamaktayız.

Değirmen ile ilgili atasözlerinden örnekler:

Değirmende doğan sıçan, gök gürültüsünden korkmaz: Kavga döğüş veya çekişme ortamında yetişmiş olan kimse, ufak tefek gürültülere pek aldırış etmez. **Değirmenden gelenden poğaça umarlar:** Yoldan gelen bir kimseden, küçük de olsa, gönlünden kopan bir armağan beklenir [13]. **Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan:** Değirmen iki taştan oluşur. Biri olmazsa diğeri işe yaramaz. Dostluk evlilik ve iş ortaklığı gibi ilişkilerin, başarılı ve uzun süreli olabilmesi için iki tarafında birbirine aynı sevgi ve saygıyı göstermesi gerekir. **Değirmen susuz dönmez:** Her işin yapılabilmesi için bazı temel ihtiyaçların karşılanması gerekir. Bu temel ihtiyaçlar karşılanmadan iş yapılamaz. **Değirmen dönsün de suyu nereden gelirse gelsin:** İşler yürüsün de nasıl yürüse yürüsün. Paranın nereden geldiği önemli değil[14].

Devlet oğul, mal tahıl, mülk değirmendir: Devlet, yani şans bir oğula sahip olmak, yani hem ocağını sürdürmek hem de güçlü olmak demektir. Tahıl da bu aileyi aç bırakmaz. Bir de değirmen olursa yaşam hem daha kolay hem de güvenli olacaktır[15]. **Değirmenin ununda değil, ününde:**

---

[10]Özmen, "Hatay....",s.470.
[11]Yaşar Kalafat, İslamiyet ve Türk Halk İnançları, Ankara, 2009, s. 33.
[12]Yaşar Kalafat, Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'da Eski Türk Dini İzleri, Ankara, 1998, s.55.
[13]İsmail Parlatır, Atasözleri, Ankara, 2010, s. 175.
[14] Mehmet Hengirmen, Atasözleri Sözlüğü, Ankara, 2007, s. 231-232.
[15]http://www.academia.edu/3464887/. (Erisim tarihi 05/12/2018).

a-ezgi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:38 Page 5

Değirmenin insanlara öğüteceği un ile değil, sesiyle/neşeli ortamlarıyla insanları çeken gözde bir yer olduğu anlatılır[16].

Değirmen ile ilgili deyimlerden örnekler:

Değirmen sele gitmiş şakşakısını arıyor: Temelinden bozulmaya başlamış bir işin ayrıntıları üzerinde duruyor. **Değirmen taşının altından diri çıkmak:** Karşılaştığı bütün zorlukların altından kolaylıkla, yıpranmadan kalkabilmek. **Değirmende unu yok nöbet diye baş yarar:** İlgisi veya çıkarı olmadığı halde bir işin fazlaca üstüne düşmek. Niteliksiz olduğu halde nitelikliymiş gibi görünmek veya konuşmak. **Değirmenin suyu nereden geliyor:** Bir işin yürüyebilmesi için gereken para veya kaynağın sağlandığını sorgulama anlamında söylenir[17].

Kültürümüzde atasözlerimiz, deyimlerimiz dışında *değirmen* konulu şiirlerimiz ve özlü sözlerimizde bulunmaktadır. Tasavvuf şiirimizin önemli şairlerinden Yunus Emre'nin aşağıda yer verdiğimiz *değirmen* ile ilgili şiirini buna örnek olarak verebiliriz.

Bu dünyânun misâli benzer bir değirmene
Gaflet anun sepedi bu halk ögünen dâne

Değirmene varursun degirmenci sorarsın
Azrâîl dirlerimiş ol unı ögüdene

Oluk-su Hak varlığı evliyâdur çarh igi
Çarhı çarha benzetmiş âferin benzedene

Andan ol çarhun yiri ol çakıldak ipleri
Endîşendür bulaşuk kaygula perîşâne

Öter çakıldak dün gün öğüdür döğer anı
Ol gün durur gün bugün geçti 'ömür ziyâna

Bu yir altun taş gibi deprenmez kâ'im turur
Bu gök üstün taş gibi gerek kim her dem döne

Bir niçeler turmuşlar dün-gün nevbet öñerler
Bir niçeler göymezler öñürdürler rindâne

Toza bulaşmış yatur yaşı yitmiş kocalar
Nevbet irse yöñerür hem pîre hem cüvâne

Ol değirmeninin tucı hep ol götürür güci
İşbu dünyâ son ucı fenâ olısar fenâ

Ol sepet teknecügi sonıölüm döşekdür
Dâne tamâm olıcak gerek unun dükene

Unluk sinündür senün sakın gûr 'azâbından
Mustafâ böyle didi inanursan Kur'ân'a
Niçe bu temsîlleri söyleyesin yüriyüp
Yûnus sen sa'y idegör derdün içün dermâna[18].

XIII. yüzyılın önemli mutasavvıflarından olan Mevlana Celaleddin-i Rumi, değirmene edebi eserlerinde sık sık yer vermiştir. Mevlana'nın, Mesnevisinde değirmene metaforla çok güzel anlamlar yüklenmiş; insan, akıl, dünya, felek, gönül, duygu, aşık gibi anlamlarda kullanılmıştır[19]. Bunun örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

[16]http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/2467-published.pdf. (Erişim tarihi 03/12/2018).
[17] Necmi Akyalçın,Türkçemizin Anlamsal ZenginlikleriDeyimlerimiz, Ankara, 2006, s.205.

[18] http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78411/yunus-emre-divani.html. (Erişim tarihi 10/01/2019)
[19]http://www.academia.edu/24594563/Mevlananın Mesnevisinde Değirmen Metaforu. (Erişim tarihi 07/01/2019).

a-ezgi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:38 Page 6

-"Onu (değirmen) sudur döndüren, o da döner durur; fakat Tanrı; suyu kesti mi yerinden bile kımıldayamaz."

-"Su kılavuz oldukça bu değirmen döner durur, amma senin bundan haberin bile olmaz da buğdayım un oldu, yeter artık der dursun".

-"Söz, mânâ değirmenine bir laklaka bir beyhude dırıltıdır ancak; değirmen suyla döner, dırıltıyla değil".

-"Gönül buğdaya benziyor, bizse değirmeniz sanki, değirmen nereden bilecek, bu dönüş niçin? Beden sanki taş, suyu da düşünceler, taş der ki: Olayı su bilir, su da: Değirmenciye sor, der, şu suyu aşağıya akıtan o. Değirmenci der ki: A ekmek yiyen, şu değirmen dönmeseydi kim ekmekçi olurdu?"

- "Buğday, başağından ayrıldı, öğünüp un oldu[20]".

Değirmen ile ilgili, Anadolu'da geçmişten günümüze anlatılan pek çok efsane ve masal da bulunmaktadır. Bunların arasından Hatay-Erzin'den derlenen iki efsaneye[21] ve Kocaeli'nin Gölcük ilçesinden derlenen hayvan sevgisinin konu edildiği *Değirmenci Dede* masalına aşağıda yer verilmiştir.

Değirmen Şakıldağının İcadı

Değirmencilerin piri olan Yunus Peygamber, değirmeni icat eder, kurar fakat buğdayı değirmenin boğazına bir türlü akıtamaz. Bu sırada; değirmene şeytan gelir. Yunus Peygamber'e dönerek, "Eğer beni değirmene ortak edersen, çömlekten değirmenin boğazına buğdayın dökülmesini sağlarım" der. Yunus Peygamber buna razı olmaz. Şeytan, üçte bir, dörtte bir ortaklığa razı olur, fakat Yunus Peygamberi bir türlü razı edemez. Umudunu kesen şeytan, çıkıp giderken Yunus Peygamber'e döner ve "Bir şartım daha var, buğdayını eksik söyleyenin fazlasını- eksik söylediği miktarda buğdayını- bana verirsen, buğdayı çömlekten değirmenin boğazına döktürürüm" der. İşin içinde hile olduğu, şeytanda hileli işlerle uğraştığı için, Yunus Peygamber bu teklifi kabul eder. Bunun üzerine, şeytan gelir, değirmen taşının üzerine çıkar, bir elini çömleğin üzerine, diğer elini dıştaki tahtanın üzerine, ayaklarını da değirmen taşının üzerine koyar. Şeytan bu durumda iken dönen değirmen taşı şeytanı, şeytan da çömleği titretir. Böylece, titreyen çömlekten, değirmenin boğazına, düzenli olarak buğday dökülmeye başlar.

Doñuzluk Değil Yunusluk

Değirmencilerin piri Yunus Peygamber, değirmencilik yaparken, bir köşeye bir tas su koyar. Değirmene gelen her unluğu öğüttükten sonra, ellerine bulaşan unlar dökülerek, daha sonra öğüteceği una karışmasın, unlardan birbirine hak geçmesin diye, ellerine tastaki suda yıkar. Bir süre sonra tastaki su hamur olur. Bunun üzerine, Yunus Peygamber, "Ben ne yaparsam yapayım, öğütülen unlardan birbirine hak geçiyor. Elimdeki unlar bile tastaki suyu hamur etmeye yetiyor" der ve perinin olduğu, suyun oluktan fışkırdığı yerden çıkıp gider. İşte, Yunus Peygamber, perinin olduğu yerden çıkıp gittiği için, oraya Yunusluk denmiş. Bu daha sonra, doñuzluk olmuş. Bunun için Yunusluk yerine doñuzluk demek günahtır.

Değirmenci Dede

Evvel zaman içinde kalbur saman içinde develer top oynarken, eski hamam içinde horozlar tellal iken, pireler hammal iken, ben anamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken uzak bir memleketin uzak bir köyünde yaşlı bir değirmenci yaşarmış. Bu değirmenci çiftliğindeki hayvanlara çok iyi bakar onlara çok iyi davranırmış. Değirmencinin bir de derdi varmış, düşman sahibiymiş. Bu yüzden de korku içinde yaşar dururmuş. Günlerden bir gün değirmenci, düşmanın kendisine pusu kurduğunun haberini almış. Onlara ders vermek için hemen bir plan hazırlamış. Kapısının arkasına önce eşeğini bağlamış, eşeğinin üstüne köpek, köpeğin üstüne kedi, kedinin üstüne horozu koymuş. Kendisi de içeri saklanmış.Düşman gece gelip kapıyı açtığında karanlıkta duran hayvanları fark etmemiş. Eşek değirmencinin öğütlediği gibi düşmana tekme atmış; köpek düşmanı ısırmış, kedi tırmalamış; horoz da gagalamış. Düşman o kadar korkmuş ki arkasına bile bakmadan oradan uzaklaşmış. Bir daha da

[20]Osman G. Özgüdenli; Ömer Uzunağaç, "Selçuklu Anadolusu'nda Ekmek", Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, (2014), s.48.

[21]Bu efsaneleri Mehmet Özmen, Hatay-Erzin'den derlemiştir. Özmen, efsanelerin ikisinin de değirmencilerin piri olarak kabul edilen Yunus Peygamber'le ilgili olduğunu efsanelerden birinde değirmen şakıldağının icadı, diğerinde ise domuzluk kelimesinin aslının domuzluk değil Yunusluk olduğunun anlatıldığını ayrıca Ordu'da değirmen şakıldağı'na, *şeytan takırrağı* Isparta, İçel ve Muğla'da da *domuzluk'a yonuzluk* denmesinin bu efsanelerle ilgili olduğunu belirtmektedir. Özmen, "Hatay…", s.470-471.

a-ezgi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:38 Page 7

değirmencinin çiftliğine uğramamış. Böylece değirmenci de hayvanlarına çok iyi bakmanın ve onlara çok iyi davranmanın mükafatını almış[22].

Değirmen, öykülerimize de konu olmuştur. Türk edebiyatının önemli öykü yazarından biri olan Sabahattin Ali'nin ilk öykü kitabı *Değirmen* 1927-1934 yılları arasında yazdığı öykülerden oluşmaktadır. Sabahattin Ali'nin *Değirmen* deki bu öyküleri, bireysel konuları ele alan masal öğeleriyle süslü, romantik öykülerdir[23]. Aşağıda aynı öykü kitabından küçük bir kısmını alıntı yaptığımız bu öyküyle, yazar adeta bizi bir su değirmeninde gezintiye çıkarmış gibidir.

-Hiç sen bir su değirmeninin içini dolaştın mı adaşım?.. Görülecek şeydir o... Yamulmuş duvarlar, tavana yakın ufacık pencereler ve kalın kalasların üstünde simsiyah bir çatı... Sonra bir sürü çarklar, kocaman taşlar, miller, sıçraya sıçraya dönen tozlu kayışlar... Ve bir köşede birbiri üstüne yığılmış buğday, mısır, çavdar, her çeşitten ekin çuvalları. Karşıda beyaz torbalara doldurulmuş unlar...Taşların yanında, duman halinde, sıcak ve ince zerreler uçuşur. Halbuki döşemedeki küçük kapağı kaldırınca aşağıdan doğru sis halinde soğuk su damlaları insanın yüzüne yayılır... Ya o seslere ne dersin adaşım, her köşeden ayrı ayrı makamlarda çıkıp da kulağa hep birlikte kocaman bir dalga halinde dolan seslere?.. Yukarıdaki tahta oluktan inen sular, kavak ağaçlarında esen kış rüzgârı gibi uğuldar, taşların kâh yükselen, kâh alçalan ağlamaklı sesleri kayışların tokat gibi şaklayışına karışır... Ve mütemadiyen dönen tahtadan çarklar gıcırdar, gıcırdar...[24].

Halk inanışlarında, bir takım olağanüstü halleriyle insanların yaşamında etkilerini belirten esrarlı yaratıkların varlığına inanılır. Olağandışı kimi şartlar içinde onları gördüklerini ileri sürenler bile vardır, ama onlar hiçbir zaman iki kişi bir arada iken görünmezler, insana tek başına olduğu zaman, çeşitli kılıklarda kendilerini gösterirler. Bu varlıkları bütün çeşitleriyle adlandırmak için "Cin" kelimesi kullanılır. Bu söz Türkçeye Arapçadan, Arapçaya da Latince *Genius* kelimesinden geçmiştir. Latincede anlamı: İnsanları, hayvanları, yerleri koruyan onların kaderini yöneten ruh ya da tanrımsı varlıktır. Değirmenler tekin olmayan yerler sayılır. Masallarda, efsanelerde böyle yerlerde cinlere, perilere rastlayan kimselerin, onlara memnun edecek gibi davranırlarsa iyilik gördükleri, zıtlarına gidenlerin ise cezalandırıldığı anlatılır[25]. Değirmenlerde geceleri cinlerin yaşadığı ya da var olduğu düşünülen canlılarla karşılaşıldığı yönündeki inanışları Servetiye değirmende de görmekteyiz. Bu hikayelerden bir tanesini kaynak kişimiz[26] Servetiye değirmeninde kendisinin yaşadığını belirtmiş ve bize şu şekilde aktarmıştır. *"Ağaçtan olan değirmen yanıyor. Nasıl biliyor musun? Alev böyle göğe çıkıyor. Ben koşarak gittim oraya, dedim söndüreyim de değirmen yanıyor. Gidiyorum oraya hiçbir şey yok. Geliyorum buraya gene yanıyor. İki sefer gittim öyle. Sonra aklıma geldi ulan dedim şeytan siz beni aldatıyorsunuz. O sıra bitti tabi ben çuvalları koydum. Üst tarafa çıktım orda kemençe nasıl çalıyordu biliyor musun? Bir horon bir bağırma var ya sanki düğün var. Yukarıdaki dereye çıktım. Önümde beyaz bir tabut. Ben de gözlerimi kapadım, dua okudum. İki yüz metre gittim arkamdan iki köpek yavrusu geliyor. Tabi anladım ben öyle devam ettim. Çıktım aşağı yukarı eve dönünce bir şey kalmadı".* Kaynak kişimizin aktardığı bir diğer hikaye de ise "*Değirmenci gece un öğütürken köpek yavruları ayaklarının altından çıkarmış, dua okuyunca gidermiş"* her iki hikayede de bu yaratıkların değirmenden çıkması ve buradan uzaklaştırılması için dua okunmasının gerektiği belirtilmiştir. Bir diğer kaynak kişimiz[27] buna benzer bir durumu "*Akşam ezanından sonra değirmene gidilmez kötü şeyler(cin)görürsün"* şeklinde aktarmıştır. Tüm bu örnekler bu inanışların halen yaşandığını/yaşatıldığını bize göstermektedir.

Anadolu'da genç kızların, özellikle el değirmeninde bulgur çekerken mani söylemeleri yine insanların bir araya geldiklerinde eğlenmek için birbirlerine bilmece sorma gelenekleri geçmişte çok yaygındı. Bu manilerden, içerisinde *değirmen* kelimesi geçen Kırıkkale'den(1-4)[28] ve Bartın'dan derlenen (5-6-7)[29] numaralı manileri, ayrıca İzmir'den derlenen bilmeceleri[30] örnek olarak verebiliriz.

[22]Tülin Bozkurt Cengiz, Gölcük Somut Olmayan Kültür Mirası, 2013, s.174.
[23]http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/12/850/10758.pdf. (Erişim tarihi 02/01/2019)
[24]Sabahattin Ali, Değirmen, İstanbul, 2004, s. 13.
[25]Pertev Naili Boratav,100 Soruda Türk Folkloru, Ankara, 2015, s. 81,87.
[26]Bu hikaye 21/11/2018 tarihinde Servetiye Değirmeninde yapılan alan araştırmasında değirmenci Ahmet Yavuz'dan derlenmiştir. Bu olayın kendi başından geçtiğini belirtmiştir. (Kaynak Kişi: Ahmet Yavuz, Doğum yeri: Servetiye Cami Köyü, Doğum Tarihi:1954, Eğitimi:İlkokul mezunu, Mesleği:Değirmenci).
[27]09/11/2018 tarihli görüşmeden elde edilmiştir. (Kaynak Kişi: Vedat Ağıl, Doğum yeri: Ordu, Kocaeli'nde yaşıyor, Doğum tarihi:1980, Eğitimi:Lise mezunu, Mesleği:İşçi).
[28]Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi Arşiv Numarası YB2017.0397.
[29]Selahattin Çilsüleymanoğlu, Bartın Halk Kültürü, Cilt 2, Bartın, 1996, s.967, 981.

a-ezgi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:38 Page 8

Maniler:

(1)

Değermenin bendine
Döner gendi gendine
Mahallede bir gız var
O da benim gendime.

(2)

Değermenim dönmüyor
Nöbetçisi gelmiyor
Bu nasıl gavur evi
Başbaşıyı virmiyor.

(3)

Değermen öze düştü
Akbinler yüze düştü
Gel sevgilim ağlıyak
Ayrılık bize düştü.

(4)

Değermenin özünden
Bir su içtim gozünden
Hasan mapis yatıyor
Şu Hacer'in yüzünden.

(5)

Değirmen dişten yeri
Yanarım kıştan yeri
Karşıma vezir çıksa
Ayrılman şimden keri.

(6)

Değirmen dağdan beri
Yangınım yazdan beri
Karşıma vezir gelse
Ayrılmam biraz geri.

(7)

Değirmen taş öreli
Üç gün oldum göreli
Elin oğlu değil mi?
Bırakıp da gideri.

a-ezgi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:38 Page 9

Bilmeceler:

Ak kırağı, gök kırağı
Lüp lüp eder yüreği.
Cevap: Değirmen

Hay hay atım, haylamaz atım
Susuz derelerde kişnemez atım.
Cevap: Değirmen

Evden eve haldır hop.
Cevap: Değirmen taşı

Değirmen mekânlarının sosyal ilişkilerin merkezi durumunda olması, bu yerlerin bazı temel sosyal ihtiyaçların da karşılandığı yerler olduğunu göstermektedir. Değirmenlerin, tahıl öğütmeye gelip gidenler, orada çalışanlar, sohbet için gelenler dışında, satıcıların ve dilencilerin de uğrak yeri olduğu bilinmektedir. İnsanların birbirleriyle iletişim kurması, haberleşmesi, arkadaşların, dostların buluşması, gençlerin toplanıp eğlenmesi, tanışma ve karşılaşmalara hatta evlenmelere vesile olması değirmenlerin toplumsal işlevleridir. Örneğin, Kuzey Doğu Anadolu'da gençler değirmenlerde toplanırlar, Ferfene denilen yemekli müzikli sohbet toplantılarını gerçekleştirirlerdi.

Hayatın önemli dönüm noktalarından evlenme konusundaki geleneklerden, Anadolu kültüründe değirmende un öğütmek, düğünlerin törensel safhalarından birini oluşturmaktadır. Örneğin, Antalya'nın Duraliler Köyünde düğüne başlamadan önce oğlan ve kız tarafı her türlü hazırlıklarını tamamlarlar; düğün kurulmazdan önce, düğünde yenecek unu hazırlamak için birkaç deve ile birlikte davul zurna çalarak tabanca atarak değirmene giderlerdi. Değirmene gidildiği gibi, düğünde yakmak için dağa odun kesmeğe de davul zurna eşliğinde gitmek adettir[31].

Kadim kültürümüzün sözlü aktarıcısı olan türkülerimizin içerisinde günlük hayatın bir parçası olan *değirmen* motifini, TRT repertuvarındaki eserleri incelediğimizde görmekteyiz. TRT repertuvarında bulunan Değirmen ve Değirmenci Türküleri (23 Adet)[32] repertuvar numarası, ezginin adı, yöresi, kaynak kişi, derleyen ve notaya alan şeklinde düzenlenmiş ve aşağıda yer verilmiştir.

Repertuvar No-Türkünün Adı-Yöresi-Kaynak Kişi-Derleyen-Notaya Alan

-280, *Değirmende Döner Taşım,* Orta Anadolu Yöre Ekibi, Muzaffer Sarısözen, Muzaffer Sarısözen

-437, *Değirmen Üstü Çiçek,* Sivas, Sırrı Sarısözen, Muzaffer Sarısözen, Muzaffer Sarısözen

-994, *Değirmen Başında Vurdular Beni*, Erzurum, Mehmet Şaban Ataman, Neriman Tüfekçi

-2800, *Değirmen Dört Dolanır,* Sivas/Bostankaya, Remziye Akkaplan, Necla Akben, Necla Akben

-4599, *Değirmen Önünde Bir Böyük Tarla,* Amasya, Davut Aslan- Mehmet İnan, Ankara Devl.Kons. Altan Demirel

-2709, *Değirmen Sala Benzer*, Elazığ, Hafız Osman Öge Banttan Yazıldı, Mehmet Özbek 1848, *Değirmen Üstü Çiçek,* Erzurum, Ali Güler, Mehmet Özbek, Erkan Sürmen

-2024, *Şu Derede Değirmen,* Isparta/Yenice Köyü, Ali Demiralay Ankara Devlet Konservatuarı, Ateş Köyoğlu

-2615, *Değirmen Üstü Çiçek,* Malatya/ Darende, Nazmi Özalp, Turhan Karabulut, Ahmet Yamacı

-3912, *Değirmen Yan Ağacı,* Kars, Hediye Karabağ (Aktaş), Faruk Demir, Faruk Demir

[30]Fikret Türkmen(Ed.), İzmir Halk Kültürü Araştırmaları, İzmir, 2016, s. 292.
[31]http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/2467-published.pdf. (Erişim tarihi 21/01/2019).
[32]http://www.trtnotaarsivi.com/thm_arama.php (Erişim tarihi 18/12/2018)

a-ezgi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:38 Page 10

-2410, *Değirmenci,* Kerkük, Abdurrahman Kızılay, Mehmet Özbek, Mehmet Özbek[33]

-4635,*Değirmene Taş Koydum,* Gaziantep, Memik Açıkkol Ankara Devl.Kons. Altan Demirel

-2656, *Değirmenim Dönerim,* Erzincan, Hasan Yay Plaktan Yazıldı, Yücel Paşmakçı

-561, *Değirmenin Bendine* Kırıkkale/ Keskin, Selman Çoker/ Hacı Taşan, Muzaffer Sarısözen Muzaffer Sarısözen

-652, *Değirmenin Bendine*, Muş, Muazzez Türing, Muzaffer Sarısözen, Muzaffer Sarısözen

-3312, *Değirmenin Bendine*, Manisa/ Akhisar/Hanpaşa, Mehmet Çelik, İsmet Egeli, İsmet Egeli

-1544, *Değirmenin Oluğu*, Yozgat, Cevdet Türkay, Ahmet Yamacı, Ahmet Yamacı

-684, *Değirmenin Postu Dar,* Malatya/ Darende, Ali Gürbüz, Muzaffer Sarısözen, Muzaffer Sarısözen

-2920, *Değirmenin Taşları*, Ankara/ Haymana, Osman Sami, Emin Aldemir, Emin Aldemir

-992, *Derede Değirmenim,* Artvin, Cafer Horhoroğlu, Muzaffer Sarısözen, Muzaffer Sarısözen

-1509, *On İkidir Şu Burdur'un Dermeni,* Burdur, Tepeli Hasan (Büyük Çoban), Muzaffer Sarısözen, Muzaffer Sarısözen

-823, *Seller Aldı Dermenimin Bendini,* Edirne, İhsan Köycü, Muzaffer Sarısözen, Muzaffer Sarısözen

-2438, *Zalım Felek Değirmenin Döndü Mü?,* Nevşehir/ Avanos, Avanoslu Selahattin Ahmet, Gazi Ayhan, Emin Aldemir

Su değirmenleri, özellikle kırsal kesimde yaşayan insanların hem kendi besinlerinin hem de besledikleri hayvanların yiyeceklerinin oluşturulmasında önemli bir yere sahiptir. Geleneksel kültürde tahıllar, öğütme işleminden önce türlerine göre çeşitli işlemlerden geçirilirler. Değirmenlerde en fazla öğütülen tahıllardan olan buğday yıkama, kurutma ve eleme aşamalarından mısır ise koçanlarından ayrıldıktan sonra kurutma, tanelerin çıkarılması ve eleme işlemlerinden geçirilerek öğütmeye hazır şekilde değirmene getirilirler. Servetiye değirmeninde mısır dışında buğday, arpa, bulgur ve hayvan yiyeceği(karma) öğütme işlemleri de yapılmaktadır. Geleneksel usulde çalışan su değirmenlerinde öğütme işlemi daha yavaş olur ve yöre halkının tabiriyle bu unda yanma olmaz öğütülen tahıl tüm faydalı kısımlarını da içerisinde barındırır ayrıca herhangi bir katkı maddesi konulmadığından bu undan yapılan ekmeklerin daha sağlıklı ve lezzetli olduğu bilinmektedir. Servetiye değirmeninde en fazla öğütülen tahıl mısırdır. Mısırdan elde edilen un, aynı zamanda çok çabuk acımaya veya ekşimeye başladığından bu unun kısa sürede tüketilmesi gerekmekte bu sebeple burada mısır unu ihtiyaç oldukça ve küçük miktarlarda öğütülmeye çalışılmaktadır. Servetiye de geleneksel beslenme alışkanlıklarının da etkisiyle mısır ununan yapılan ekmekler günümüzde halen tüketilmektedir.

Beslenmemizde önemli bir yer sahibi olan ekmek, kültürümüzde nimet olarak kabul edilmekte bu yönüyle de kendisine kutsallık atfedilmektedir. Karşımızdakini söylediğimiz söze inandırmak maksadıyla yemin ederken "*Ekmek, Kur'an çarpsın"* denilmesi bu kutsallığı kanıtlar niteliktedir. Ekmeğin veya kırıntılarının yere dökülmemesine üzerine basılmamasına özen gösterilir. Aynı muamelenin ekmeğin hammaddesi olan un içinde gösterildiği bilinmektedir. Değirmende un öğütüldükten sonra unun etrafa dağılmamasına, üzerine basılmamasına özen gösterilir. Değirmenin dış kapısının üzerine besmele asılmasına yine içeriye girerken ve işe başlarken besmeleyle başlanmasına dikkat edilir(Fotoğraf:1). Değirmen temiz tutulmaya çalışılır. Yine değirmenlere ve burada öğütülen tahıllara nazar değmemesi için ayrıca uğur sembolü olarak kapı üzerine *nal ve nazar boncuğu* asma uygulamasına Anadolu'da pek çok yerde rastlanmaktadır.

[33]Bu türkü, Servetiye değirmeninde alan araştırması yaptığımız 21/11/2018 tarihinde değirmende mısır öğüten Fevzi Ece tarafından seslendirilmiştir. Kaynak kişimiz, değirmene tahıl öğütmeye geldiği zamanlarda bu türküyü mutlaka söylediğini belirtmiştir. (Doğum yeri: Gümüşhane, Gölcük'te yaşıyor, Doğum Tarihi:1955, Eğitimi: İlkokul mezunu, Mesleği: Emekli).

a-ezgi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:38 Page 11

Fotoğraf 1 : Servetiye Değirmeninin giriş kapısından bir görünüş

Değirmende yapılan öğütme işlemi karşılığında, tahıl üzerinden değirmenciye verilen bedele *değirmenci hakkı* denir. Değirmenci hakkı genelde %5 ya da 1/20'dir. Bazen de gelen buğdayın %6'sı değirmenci hakkı olarak alınır[34]. Son yıllarda ise öğütülen tahılın kilogramı üzerinden para alınmaya başlandığı bilinmektedir. Bu alışveriş halk ekonomisine katkıda bulunur.

Servetiye değirmeninin şahsa ait olmaması ayrıca öğütme işini düzenli olarak yapan bir değirmencinin de bulunmaması bu değirmende *değirmenci hakkı* uygulamasının görülmemesine sebep olmuştur. İşletmesi bizzat şahısların elinde olan değirmenlerde değirmenci hakkı daha yaygın olarak uygulanmaya devam etmektedir. Değirmenlere öğütülmek üzere getirilen ürünler getirilme zamanlarına göre sıraya konulur ve bu sıraya özenle riayet edilerek öğütme gerçekleştirilir. Geçmişte değirmenlerin çok yoğun çalıştığı dönemlerde, tahıl öğütmeye gelen kişilerin değirmencilerle birlikte öğütme işi bitene kadar değirmenlerin içerisinde yapılan odalarda veya değirmenlerin yakınına yapılan evlerde birkaç gün kaldıkları da bilinmektedir. Servetiye değirmeninde ise böyle bir oda veya yakınında bu amaçla yapılmış bir ev bulunmamaktadır. Burada çoğunlukla köy halkı tahıllarını kendisi öğütmektedir. Servetiye değirmeninin çalışma gün ve saatleri değirmeni yapan köy halkı tarafından şöyle belirlenmiştir. Her üç haneye bir gün (yirmi dört saat) olacak şekilde bir planlama yapılmıştır. Değirmen yılın bütün mevsimlerinde kullanılmakta fakat en yoğun olarak yöre halkının ürünlerini kurutma işlemini bitirdiği ve kış hazırlıklarını yaptığı Sonbaharda özellikle Ekim ve Kasım aylarında çalışmaktadır. Servetiye değirmeninde düzenli olarak çalışan bir değirmenci olmadığından tamir ve bakım işleri için köyden çeşitli dönemlerde para toplanmakta ve bu parayla tamiratlar yapılmaktaydı.Günümüzde tüm bu işleri haftada birkaç kez değirmene gelerek değirmenin çalışma sistemini de kontrol eden Servetiye Cami köyünden Ahmet Yavuz üstlenmiştir. Değirmen taşlarını düzenli olarak kontrol ederek taşların öğütme yapan yüzeylerini çekiç kullanarak kendi tabiriyle *çekiçleme* yaparak uygun forma getirip taşın öğütme özelliğinin bozulmamasını sağlamaya çalışmaktadır. Bu işlem yapıldıktan sonra yapılacak ilk öğütmede elde edilen unun içerisine taş parçaları karışabileceğinden bu un kullanılmaz ve hayvan yiyeceği olarak kullanılmak üzere ayrılır. Ahmet Yavuz'dan sonra köyden hiç kimsenin değirmenin bakımı ile ilgilenmeyi düşünmediği öğrenilmiştir. Ahmet Yavuz tüm bu işler için ücret almamakta mesleğini sevmesi ve değirmenin yaşaması için bu gayreti göstermektedir.

Servetiye Değirmeni'nin Konumu, Mimarisi ve Çalişma Sistemi

Servetiye değirmeninin bulunduğu Servetiye Cami Köyü, Kocaeli ilinin, Başiskele ilçesine bağlı ilçe merkezine 23 km. uzaklıkta, 337 nüfuslu[35] bir köydür. Servetiye Karşı Köyü ve Kazandere köyü ile komşu olan bu köy Samanlı dağı eteklerinde bulunmakta bitki örtüsü ve doğal güzellikleriyle dikkat çekmektedir. Köyün rakımı 250 metreden başlar ve 1200 metrenin üstünde bir yüksekliğe ulaşır. Servetiye Cami Köyü, Kocaeli'nin hatta Kuzey Batı Marmara'nın önemli turistik yerlerinden birisi olup, Beşkayalar Tabiat Parkı da bu bölgede yer almaktadır. Köy, 1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra Batum ili, Maradit Bucağından muhacir olarak gelen ve buraya yerleştirilen Mohtilazlar

[34]Reşide Gürses; E.Banu Karababa Taşkın, "Anadolu'da Kaybolmakta Olan Bir Maddi Kültür Unsuru: Su Değirmenleri (Beypazarı Örneği)", Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri, Ankara, 2008, s. 666.

[35] 01/12/2018 tarihi itibariyle Servetiye Cami Köyü nüfusuna ait bilgi, köy Muhtarı Mithat Çelik'ten alınmıştır.

a-ezgi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:38 Page 12

tarafından kurulmuştur[36]. Köy daha sonraki yıllarda da göç almaya devam etmiş Rize'nin Çayeli, Güneysu ve Pazar ilçelerinden buraya yerleşenler olmuştur.

Servetiye Değirmeni, Servetiye Cami köyü sınırları içerisindedir. Değirmene köy merkezinden yaya olarak yaklaşık beş yüz metrelik eğimli bir yol üzerinden gidilebilmekte ve değirmen Kirazdere üzerinde yer almaktadır(Fotoğraf: 2).

Fotoğraf 2: Servetiye değirmeninin bulunduğu Kirazdereden bir görünüş

Günümüzde değirmene köyden araba ile gidilmesi gerektiğinde taşıt yolu kullanılacağından bu mesafe yaklaşık iki kilometreyi bulmaktadır. Çalışmamızı gerçekleştirdiğimiz Servetiye Değirmeninin adını bağlı bulunduğu köyden aldığı, mevcut değirmenden önce aynı yerde 1900'lü yılların başında köy halkı tarafından yapılan eski değirmenin ahşap malzemeyle tek katlı olarak yapıldığı fakat 1967 yılında yörede yaşanan selde yıkıldığından günümüze ulaşamadığı bilinmektedir. Yinede yıkılan değirmen ile ilgili kısıtlıda olsa bilgiye ulaşılabilmiştir. Eski ve yeni her iki değirmenin yapımında da bulunan ve aynı zamanda Servetiye Cami köylü olan yapı ustası ve değirmenci Ahmet Yavuz iki değirmen hakkında da bilgi sahibi olduğundan bizi bu konuda aydınlatmıştır. Değirmen'in mimarisi ve çalışma prensibi ile ilgili tanımlamalarımız kaynak kişimiz ile yaptığımız derlemeler sonucunda oluşturulnuştur. Günümüze ulaşabilen mevcut değirmen 1967 yılında ilk değirmenin bulunduğu aynı yerde köy halkı tarafından imece usulüyle yapılmıştır. Fakat yinede çalışmaları yönlendiren bir ustanın bulunduğu, bu ustanın da Fevzi Karaaslan(Merhum) olduğu öğrenilmiştir.

Günümüzde değirmenin bulunduğu alana giriş, buraya 1997 yılında yapılan restoranın içerisinden sağlanmakta değirmenin üretim kısmının bulunduğu zemin katına ise eğimli bir yoldan inilmektedir[37]. Değirmen, yapı olarak incelendiğinde üretimin gerçekleştiği zemin katının 3mx3m. boyutlarında, yüksekliğinin ise 2.5 m. olduğu tek odalı ve betonarme olarak yapıldığı görülmektedir. Duvarlar briketle örülmüş ve daha sonra sıvanmıştır(Fotoğraf: 3).

Değirmenin özellikle temel kısmı oluşturulurken kullanılan taşın ve kumun, değirmenin yapıldığı dönemde burada yol olmadığından Kirazderenin çevresinden zor şartlar altında temin edildiği belirtilmiştir.

[36]Ali Üzmez, Her Yönüyle Başiskele İlçesi-Kocaeli, Kocaeli, 2008, sayfa 275.
[37]Değirmenin zemin katının üzerinde yapıya sonradan ilave edilen bir kat daha bulunmaktadır. Burası restorandan sonra 2001 yılında yapılmış ve tesisin bir parçası olarak kullanılmakta değirmenin asıl kullanım amacıyla bir ilgisi bulunmamaktadır.

a-ezgi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:38 Page 13

Fotoğraf 3: Servetiye Değirmeni genel görünüş

Değirmenin zemin katının altında *çark'*ın yer aldığı bodrum kısmı bulunmaktadır. Bu kısma değirmenin doğu tarafındaki birkaç basamaklı merdivenle inilmektedir. Buraya Anadolu'da pek çok yerde *domuzluk, doñuzluk, tanazlık*[38] gibi isimlendirmeler yapılmıştır[39]. Fakat burada bu kısma özel bir isim verilmemiş *çarkın bulunduğu yer* olarak adlandırıldığı öğrenilmiştir. Bu kısımın yüksekliği yaklaşık 1.80-1.90 cm.dir. Bu değirmen düşey milli, yatay çarklı türbin tipi bir değirmendir. Değirmenin çalışma prensibi genel hatlarıyla şöyledir. Değirmene gelen su Kirazdereden sağlanmaktadır. Bu su, yaklaşık iki yüz elli metrelik bir arktan[40] geçerek değirmenin *savacak* kısmına ulaşır. *Savacak* bölümünde istenildiğinde suyun değirmene değilde dereye yönlendirilmesini sağlayan ikinci bir su yolu ile metalden yapılmış bir kapak bulunur (Fotoğraf: 4).

[38]Mehmet Özmen, "Değirmen ve Değirmencilikle İlgili Kelimeler" hakkında yapmış olduğu çalışmasında bu durumu şöyle açıklamıştır. "Domuzluk kelimeside Grekçe kasırga, fırtına kelimesinden, talazlık>tanazlık>tonuzluk>doñuzluk>domuzluk biçimindeki bir gelişmeyle gelmektedir. Ayrıca, Giresun-Seyit'ten derlenen tanazlık "değirmen çarkının dönerek su savurduğu yer" kelimesi de domuzluk kelimesinin tanazlık'tan geldiğini göstermektedir. Bunun yanında, değirmenin çarkına çarpdıktan sonra, fışkırarak, esintili bir şekilde çıkan suyun, fırtınaya kasırgaya benzetilmeside akla uygun gelmektedir." Özmen, "Hatay...", s.466-467.

[39]Kocaeli'nin Gölcük ilçesine bağlı İcadiye Köyünde ve İzmit'in Mecidiye köyündeki değirmende de bu kısma *domuzluk* denilmektedir.

[40]*Ark*, Servetiye Cami Köyünde *Hark* olarakta adlandırılmaktadır. Kocaeli'nin Gölcük ilçesine bağlı İcadiye köyünde ise bu kısma *Bend* denildiği tespit edilmiştir.

a-ezgi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:38 Page 14

Fotoğraf 4 :Değirmenin Savacak kısmından bir görünüş

Savacak kısmı 4-5 metrelik bir su arkından oluşmaktadır. Savacaktan geçen su, buradan *oluk* kısmına ulaşır. Oluğun ağız kısmında yaprak ve çöp gibi şeylerin çarka girmesini önlemek için demirden yapılmış bir ızgara bulunur bu oluk kapalı, 7-8 metre uzunluğunda %55-60 eğimli olarak ve betondan yapılmıştır(Fotoğraf:5-6). Oluk, iç kısmından aşağıya doğru daralır oluğun en alt kısmına *fisoni* adı verilir. Bu kısım 8-10 cm.lik bir ağız genişliğine sahiptir. Oluk ve ona bağlı fisoni suyun hızlı bir şekilde yatay çarkın üzerine püskürtülmesini sağlar. *Çark,* taban ağacının üzerine yerleştirilmiştir. *Çark*, metalden yapılmış tekerlek şeklinde ve çapı 110 cm.dir. Çark'ın ortasında *bilya* adı verilen bir parça yer alır. Bilya'nın üzerinde ise düşey *mil* bulunur. *Mil,* alt değirmen taşının ortasındaki *boğaz* kısmından geçirilir. Mil'in üzerine *sabitleyici* takılır onun üzerinede *paire demiri* takılır. *Paire demiri*[41]*,* üst değirmen taşının altındaki oyuk kısıma yerleştirilir ve tüm bu sistem sonucunda üst değirmen taşının dönmesi sağlanarak öğütme işemi gerçekleştirilir. Su, enerjisini çarka verdikten sonra yine aynı yerden bodrumdaki boşluktan tahliye edilerek Kirazdereye geri döner.

Fotoğraf 5 : Değirmenin Oluk kısmındaki demir parmaklıklardan bir görünüm

[41]*Paire demirine,* Kocaeli'nin İzmit İlçesine bağlı, Mecidiye köyündeki değirmende *Baltacık* denilmektedir.

a-ezgi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:38 Page 15

Fotoğraf 6:Değirmenin Oluk kısmından bir görünüm

Değirmende tahılın öğütüldüğü üretim kısmı zemin katta bulunur. Bu kısma küçük ahşap bir kapıdan girilir. İçeride kuzey tarafta değirmen taşlarının üst kısmında çam ağacından yapılan bir ambar yer alır. Bu ambar öğütülecek tahılın döküldüğü kısım olup, yüz kg. kapasitelidir. Bu ambarın alt kısmında ki küçük boşluktan öğütelecek tahıl taneleri oluğa düşer. Tahıl tanelerinin dökülme miktarının ayarlanması için ambarın ön yüzünde bir *ayar ipi* bulunmaktadır. Bu ipin burulmasıyla oluk yukarı kaldırılır, gevşetilmesiyle oluk aşağı doğru indirilir, ipin ucunda bu dengeyi sağlamak için bir taş asılıdır. Olukdaki tanelerin düzenli olarak değirmen taşının ortasındaki *boğaz* kısmına dökülebilmesi için oluğun kenarına ahşaptan bir kol ve bu kolun üzerinede ahşaptan yapılan bir parça takılır. Bu kısma *tamtakiça* denilir. Taş döndükçe *tamtakiça*da taşın üzerine vurmakta yaptığı titreşimle oluktaki tahıl taneleri üst değirmen taşının ortasındaki boğaz kısmına yerleştirilen *çamçaka*'nın içine düşmektedir. *Çamçaka* metalden yapılmış ve tanelerin etrafa saçılmaması için değirmen taşının ortasındaki boşluğa *boğaz* kısmına yerleştirilmiştir. Taneler buraya döküldükten sonra değirmen taşlarının iç yüzeylerindeki oluklarda önce küçük parçalara ayrılırlar daha sonra ise taşların kenarlarına doğru kayar ve dahada ufalanarak un haline dönüşürler (Fotoğraf:7).

Fotoğraf 7 : Değirmenin iç kısmından genel görünüş

Değirmenin taşları tek parçalı, alt ve üst olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Bu taşlar silindir şeklinde olup, çapı 80 cm. kalınlığı 30 cm.dir. Yörede mısır üretiminin yapılmasından dolayı bu

a-ezgi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:38 Page 16

değirmende geleneksel kültüründe etkisiyle büyük çoğunlukla mısır öğütülerek un yapılmaktadır. Mısır, iri taneli bir tahıl türü olduğundan öğütme işi için daha küçük çaplı ve daha hızlı dönebilen değirmen taşlarına ihtiyaç duyulmakta Servetiye değirmeni de bu ihtiyaca cevap verebilmektedir. Bu taşlar, yakın çevreden temin edilemediğinden Eskişehirden alınmıştır. Değirmen taşlarının kolay işlenebilmesi için orta sertlikte ve gözenekli olmaları gerekmektedir. Taşın kaymaması ve öğütülen unun etrafa saçılmaması için taşın etrafını saran metalden yapılmış bir çember bulunur. Unun ince ya da daha kalın olması için değirmenin üretim kısmı olan zemin katında, değirmen taşının doğu tarafında küçük bir sopa ile yönlendirilen bir *ayar kolu* bulunmaktadır. Bu kol çarka bağlı ve çarkın dönme hızını ayarlamaya yarayan bir mekanizmadır. Ahşap sopa, bu mekanizma içerisinde yukarıya doğru kaldırıldığında daha kalın kaba bir öğütme gerçekleştirilir. Bu kol ayrıca değirmen taşlarının arasındaki mesafeyide ayarlamaktadır (Fotoğraf: 8).

Fotoğraf 8 : Değirmenin üretim kısmında bulunan ayar kolu

Yine değirmenin üretim kısmı olan zemin katta, batı tarafında un teknesinin yanında ahşap bir kol ile yönlendirilen başka bir yardımcı mekanizma daha bulunur. Değirmen taşının dönmemesi durması istendiğinde bu ahşap kol yukarı doğru kaldırılır ve aşağıda bulunan fisoni'nin yönü değiştirilerek çarka püskürtülen suyun çarkın dışına dereye yönlendirilmesi sağlanır. Öğütülen tahıldan elde edilen un veya diğer ürünler değirmen taşlarının etrafını saran metal çemberin ön kısmındaki küçük boşluktan un teknesine dökülür ve burada birikmesi sağlanır. Tekneden alınan un küreklerle çuvallara doldurulur. Yine zemin katta doğu duvarının önünde yerden yükseltilmiş bir sedir bulunur öğütülmek üzere getirilen mısır ve benzeri tahıllar çuvallar halinde buraya konulur. Bu kısımda ayrıca içerisinin ışık ve hava alması için küçük bir pencerede bulunmaktadır.

Servetiye değirmeni'nin doğu tarafında yaklaşık yüz metre aşağısında Servetiye Karşı köyünün kullandığı başka bir değirmen daha bulunmaktadır. Bu değirmenden de kısaca bahsetmek gerekir. Servetiye Karşı Köyü değirmeninin yapım tarihini gösterir bir belgeye ulaşılamadığından Servetiye Cami köyü değirmeni ile aynı tarihlerde yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir[42]. Bu değirmene giden yolun burada yapılan yol çalışması sırasında tel örgülerle kapatılmasıyla ulaşım problemi yaşanmaya başlamış değirmenin kullanılması artık çok zorlaşmış ve değirmen atıl durumda kalmıştır.

Servetiyedeki bu değirmenler dışında Kocaelinde il genelinde aktif olarak kullanılan su değirmenleri çok az sayıda da olsa halen bulunmaktadır. Yine Kocaelinde, Kültür ve Turizm Bakanlığınca tescillenen beş adet değirmen daha bulunmaktadır. Bu değirmenlere ait tespit edebildiğimiz veriler ise şöyledir.

[42]Bu değirmene *Tik Kulakların* değirmeni denilmektedir. Bu ismin değirmeni yaptıran ailenin lakabı olduğu kaynak kişimiz Ahmet Yavuz tarafından belirtilmiştir.

a-ezgi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:38 Page 17

*İzmit-Akmeşede (511 parsel/0) yer almakta şahıs mülkiyetinde, restore edilmiş fakat aktif olarak kullanılmamaktadır[43].

*İzmit-Mecidiye Köyünde (203 parsel/0) yer almakta şahıs mülkiyetinde ve günümüzde kullanılmamaktadır.

*İzmit-Sekada (3317parsel/1 ada) yer almaktadır.

*Gebze -Eskihisar yolu üzerinde (995parsel/9 ada) yer almakta iki katlı ve restore edilmiştir.

*Kartepe-Suadiye mahallesinde (1573parsel/72 ada) yer almaktadır.

Sonuç

İnsan yaşayışında hem suyun hem toprağın hem taşın hem de tahılların önemi tartışılmazdır. Türk kültüründe de her biri ayrı önemli olan bu unsurlar su değirmenlerinde bir araya gelmiştir. Bu biraradalık sebebiyle değirmenlerin hem önemi artmış hem de geniş bir şekilde ele alınması gerekmiştir. İcat edildikleri dönem düşünüldüğünde mühendislik harikası olan değirmenler haklı olarak bu alanda değerlendirilmiş, sivil mimari örneği olduklarından mimari bir öğe olarak da ele alınmış ama yine de hak ettiği düzeyde çalışılmamıştır. Belki de günlük hayatın sıradanlığından çalışılmaya gerek duyulmamış olan değirmenler yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaya başladıklarında çalışılmaya değer bulunmuştur. Yine de özellikle kültürel olarak ele alınmaları konusundaki çalışmalar eksik kalmıştır. Sosyal hayatın önemli parçalarından olan değirmenlerde gerçekleşen geleneksel uygulamalarla, sözlü kültüre yaptığı katkıyla kültürümüzde önemli bir yer bulmuşlardır. Halk edebiyatı ürünlerinde çokça kullanılan bir unsur olan *değirmen*, Anadolu şairlerine ilham olurken, masal ve efsanelere konu, genç kızların manilerine dize olmuştur.

Değirmen, Karadenizde *deremen/değmen*, Egede *deymen,* Doğu Anadoluda *degirmen* şeklinde farklı söylenişleri de olsa Anadolu halkı için hep aynı anlama gelmiştir. Kutsal saydığı ekmeğin özünün üretildiği yerde ekmek kadar kutsaldır. Bu sebeple halk inanışlarında çokça yer almış olan değirmenler çalışmamızda bu yönüylede ele alınmıştır. Günümüzde hala geleneksel yolla öğütme işlemi yapan Servetiye Değirmeninin incelenmeye değer değirmenlere güzel bir örnek olması çalışmamımızın temel sebebidir. Servetiye değirmeninin, bulunduğu konum itibariyle kırsal kültürümüzün tanınması, turizme olan katkısı, kent ekonomisi açısından ve yaşayan değirmen örneklerinden birisi olması bakımından önemi, birde üstüne turistik bir bölgede yer alıyor olması aslında buranın Kocaeli için değerlendirilmesi gereken bir şans olduğunu bize göstermektedir.

Küreselleşmenin sonucu olan tek tipleşmeye karşın yerel ürünlerin tüketicideki algısı, bizim kent kültürüne olan borcumuz, gelecek kuşaklara kültür aktarımı sağlamak gibi unsurlar değerlendirildiğinde Servetiye değirmeninin yalnızca sınırlı bölge halkının kullanımından çıkarılıp daha geniş bir kullanım alanına ulaşması, tanınırlığının artırılması gerekmektedir. Çalışmamız ile Servetiye değirmeninin hak ettiği değeri görmesini sağlamak, değirmencilik kültürünün ve değirmencilik mesleğinin yaşatılması için usta-çırak ilişkisinin değerlendirilmesi gibi konuların ele alınmasıyla, ilgili kurumlar üzerinde farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın, bundan sonra bu konuyla ilgili yapılacak çalışmalar için yol gösterici olması da en büyük temennimizdir.

[43]Taner Aksoy, Kocaeli Kültür Envanteri, Kocaeli, 2011, s.136

a-ezgi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:38 Page 18

Kaynakça

Aksoy, Taner, Kocaeli Kültür Envanteri, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli, 2011.

Akyalçın, Necmi, Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimlerimiz, Eğiten Kitap, Ankara, 2006.

Ali, Sabahattin, Değirmen, Öykü, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2. Baskı, 2004.

Boratav, Pertev Naili,100 Soruda Türk Folkloru, Bilgesu Yayınları, Ankara, 2015.

Cengiz, Tülin Bozkurt, Gölcük Somut Olmayan Kültür Mirası, Gölcük Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.

Çilsüleymanoğlu, Selahattin, Bartın Halk Kültürü, Cilt 2, Bartın, 1996.

Çorapçıoğlu, Gülferah Örs, Doğu Karadeniz Örneğinde Su Değirmenlerinin Belgelenmesi ve Korunması Konusunda Bir Yöntem Araştırması, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2015.

Doğan, Mehmet, Doğan Büyük Türkçe Sözlük, Yazar Yayınları, Ankara, 2011.

Gimpel, Jean, Ortaçağda Endüstri Devrimi, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2005.

Gürses, Reşide; Karababa Taşkın, E. Banu, "Anadolu'da Kaybolmakta Olan Bir Maddi Kültür Unsuru: Su Değirmenleri (Beypazarı Örneği)", Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.

Hengirmen, Mehmet, Atasözleri Sözlüğü, Engin Yayınevi, Ankara, 2007.

Kalafat, Yaşar, Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'da Eski Türk Dini İzleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

Kalafat, Yaşar, İslamiyet ve Türk Halk İnançları, Berikan Yayınevi, Ankara, 2009.

Kaya, Şennur (Ed.), Osmanlı Belgelerinde Kocaeli, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2017.

Ögel, Bahattin, İslamiyet Öncesi Türk Kültür Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1984.

Özgüdenli, Osman G.; Uzunağaç, Ömer, "Selçuklu Anadolusu'nda Ekmek", Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, (2014).

Özmen, Mehmet, "Hatay-Erzin'de ve Genel Olarak Anadolu'da Değirmen ve Değirmencilikle İlgili Kelimeler", Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, 5/14 (1989).

Parlatır, İsmail, Atasözleri, Yargı Yayınevi, Ankara, 2010.

Soyel, Nurbanu Tosun, Kuzey Kıbrıs'taki Tarihi Su Değirmenleri ve Kırsal Peyzajın Parçası Olarak Korunmaları İçin Öneriler, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.

Türkmen, Fikret (Ed.), İzmir Halk Kültürü Araştırmaları, İzmir, 2016.

Ulugün, F. Yavuz, Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi, İzmit Rotary Kulübü Yayınları, Kocaeli, 2008.

Üzmez, Ali, Her Yönüyle Başiskele İlçesi-Kocaeli, Kocaeli, 2008.

İnternet Kaynakları

Aydın, Şadi, "Mevlana'nın Mesnevisinde Değirmen Metaforu", http://www.academia.edu/24594563/ (Erişim tarihi 07/01/2019).

Kabak, Turgay, "Trabzon-Akçaabat'taki Geleneksel Fırıncılık ve Ekmek Yapım Teknikleri Üzerine

a-ezgi_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:38 Page 19

Halkbilimsel Bir İnceleme", http://www.academia.edu/3464887/ (Erişim tarihi 05/12/2018).

Karaca, Alaaddin, "Sabahattin Ali'nin Öykülerinde Toplumsal Konular", http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/12/850/10758.pdf. (Erişim tarihi 02/01/2019).

Mirzaoğlu, F. Gülay, "Türk Halk Türkülerinde Değirmen Motifi ve Değirmenci Türküleri",

http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/2467-published.pdf (Erişim Tarihi 03/12/2018).

Tatcı, Mustafa, Yunus Emre Divanı, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78411/ (Erişim tarihi 10/01/2019).

http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3067.pdf (30 Temmuz 1935 Tarihli-3067 Sayılı Resmi Gazete Erişim tarihi:13/12/2018).

http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4182.pdf (13 Nisan 1939 Tarihli-4182 Sayılı Resmi Gazete Erişim tarihi:13/12/2018).

http://www.trtnotaarsivi.com/thm_arama.php (Erişim tarihi 18/12/2018).

Arşiv Belgeleri

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi, Arşiv Numarası YB2017.0397.

Kaynak Kişiler

Ahmet Yavuz, (Doğum yeri: Servetiye Cami Köyü, Doğum tarihi:1954, Eğitimi, İlkokul mezunu, Mesleği: Değirmenci).

Fevzi Ece, (Doğum yeri: Gümüşhane, Gölcük'te yaşıyor, Doğum tarihi:1955, Eğitimi: İlkokul mezunu, Mesleği: Emekli).

Fikri Kurhan, (Doğum yeri: Mecidiye Köyü, İzmit, Doğum tarihi: 1954, Eğitimi: İlkokul mezunu, Mesleği: Değirmenci).

Recep Acar, (Doğum yeri: İcadiye Köyü, Gölcük, Doğum tarihi: 1970, Eğitimi: İlkokul mezunu, Mesleği: İcadiye Köyü Muhtarı).

Vedat Ağıl, (Doğum yeri: Ordu, Kocaeli'nde yaşıyor, Doğum tarihi:1980, Eğitimi: Lise mezunu, Mesleği: İşçi).

Vue de l' arsenal d' Ismidt (côté de la mer).
BANECO
BALKAN METALL COMPAGNIE

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

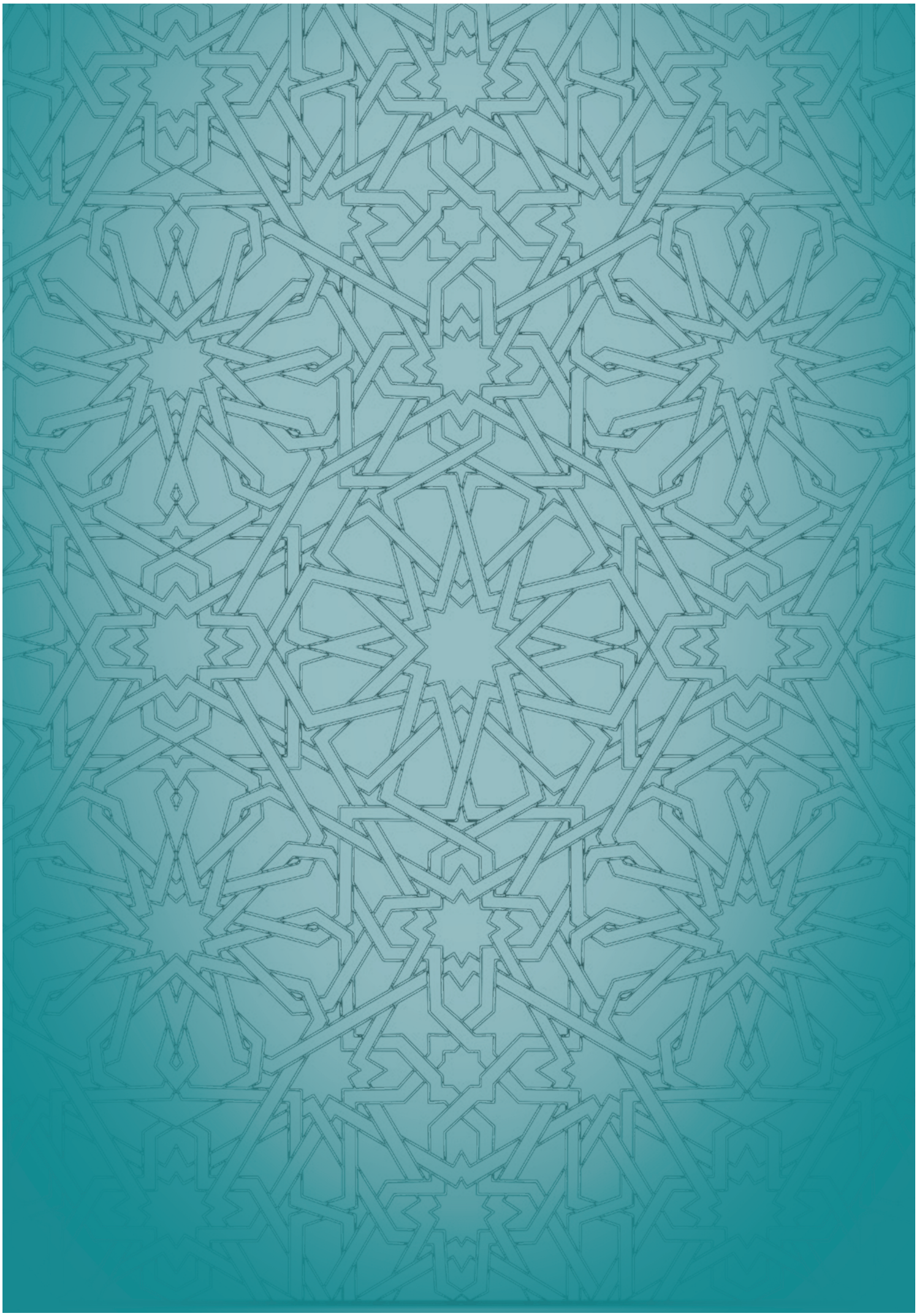

a-hasan vehbi hopali_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:29 Page 2

Kocaeli Büyükşehir Musıki Derneği'nin Tarihçesi

Hasan Vehbi HOPALI*

Sayın Jüri ve Kıymetli Katılımcılar; Derneğimle ilgili bildiri sunmak üzere huzurunuzdayım, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Cumhuriyet'imizin ilk yıllarından başlayarak 1923-1933 yılları arasında, Klasik Türk Müziği'nin üstatlarından Lem'î Atlı'nın, Fehmi Tokay ve Yesarî Asım Arsoy'un evlerde dost toplantılarında sanatlarını icra ettikleri ve İzmit'e duydukları ilgi bilinmektedir. Daha sonra Sıtkı Hamdi bey tarafından Türk Müziği ve Enstrüman derslerinin verildiği kentimizde 1938 yılında Vecdi Seyhun'un Halk Evinde düzenli ders vermesi ile Türk Sanat Müziği zevki canlanmıştır. Aynı yıl Necatibey Okulunda, biri Acem Kürdî diğeri Mahûr makamında iki konser verilmiştir. Bu konserlerde Vecdi Seyhun piyanoda, Veznedar ETHEM Bey klasik kemençede, kimyager Cemal Ateşman Kanunda yer almışlar, solist olarak da dernek kurucularından Ali Demirören (Koç) görev yapmıştır.

Bütün bu kıvılcımlardan sonra; Müteşebbis başkan Ali Demirören (Koç) zamanın Valisi Rüknettin Nasihioğlu'na 5 mayıs 1947 yılında dilekçesini vermekle, İzmit Musiki Cemiyeti resmen kurulmuştur**.** İlk toplantıda başkan olarak Ahmet Sakızlı seçilmiştir. Yönetiminde Ali Demirören (Koç) – Süreyya Biyenç – Kâzım Komay – Nedim Tekercioğlu – İbrahim Boysal – İsmet Duymuş – Salih Yağmuroğlu – Fahir Birim görev almışlardır.

Derneğimiz ilk çalışmalarını eski Balık Pazarındaki, daha sonra İzmitli müziksever esnafların gösterdikleri mekânlarda (Hilmi Ege gibi) ve nihayet zamanın Valisinin Halkevi bünyesinde tahsis ettiği yerde sürdürmüştür. Kira bedeli yüksek geldiğinden, buradan da çıkıp İzmit Yardım Sevenler Derneği salonuna taşınmıştır. Daha sonra SEKA Genel Müdürlüğü derneğimize sahip çıkmış kendi kampüsünde Müessese Müdürü merhum Fahri Atun' un talimatıyla yer tahsis edilmiştir. Derneğin sık yer değiştirmesi nedeniyle düzenli bir arşiv tutulamamıştır. Halen SEKA Genel Müdürlüğüne ait iken daha sonra Kocaeli Büyükşehir Belediyesine intikal eden Eski SEKA Eğitim Salonunda faaliyet ve çalışmalarını sürdürmektedir.

Derneğimiz ilk konserini Halkevi Salonunda 18 Ekim !947 yılında vermiştir. Bu konserin davetiyesinde Başkan Ahmet Sakızlı'nın ismi bulunmaktadır. 27 Aralık 1947 yılında verilen konser davetiyesinde ise Başkan olarak merhum KanunÎ Hacı Arif Bey'in oğlu Kocaeli Barosu Başkanlarında merhum Bestekâr Zeki Arif Ataergin'i görmekteyiz. 6 ay gibi kısa bir süre Başkanlık yaptıktan sonra İstanbul Üsküdar Noterliğine atanmış ve Üsküdar Musiki Derneği'ne hizmet vermiştir.

Derneğimizin 16 Nisan 1949 tarihinde verdiği konserde konuk sanatçı olarak Hamiyet Yüceses ve 4. Yıl konserinde de Necdet Cici sahne almışlardır.

* Kocaeli Büyüksehir Musiki Derneği Yönetim Kurulu Baskanı

a-hasan vehbi hopali_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:45 Page 3

Derneğimizin Başkanları:

1	Ahmet Sakızlı (16 Haziran 1947 – 25 Kasım 1947) 6,5 Ay	
2	Zeki Arif Ataergin 6 Ay	(25 Kasım 1947 – 30 Nisan 1948)
3	Osman Çakan (10 Nisan 1948 – 6 Eylül 1961)	13 Yıl
4	Ali Demirören (Koç)	(6 Eylül 1961 – 1 Şubat 1978) (22 Ocak 1979 - 20 Ocak 1980)
5	Nurettin Portakal 1 Yıl	(1 Şubat 1978 – 22 Ocak 1979)
6	Hüseyin Çağlayan	(20 Ocak 1980 – 1 Ocak 1988) (30 Ocak 1990 – 5 Mayıs 2004)
7	Opr. Dr. Cemalettin 2 Yıl Palaz	(16 Ocak 1988 – 30 Ocak 1990)
8	Hasan Vehbi Hopalı	(5 Mayıs 2004 – 15 yıl ve halen devam etmekte.

Derneğimizde Görev Alan Şeflerimiz:

1 Osman Çakan
2 Ali Demirören (Koç)
3 İsmail Şenoğlu
4 Sadun Aksüt
5 Mithat Özyılmazel
6 Mustafa Sağyaşar
7 Erdinç Çelikkol
8 Murat Büyükkaya

Bu Şefler değişik zamanlarda derneğimize hizmet vermişlerdir. En uzun süre hizmet veren Erdinç Çelikkol hocamızla çeyrek asır çalışılmıştır. Derneğimize büyük katkıları olmuştur.

Şeflerimize yardımcı olarak muhtelif zamanlarda; Nota, Solfej, Enstrüman dersleri veren yardımcı şeflerimiz ise; Mustafa Enül (Ritm) - Eser Türker (Kanunî,Udi) – Dr. Mustafa Turgut Ateş (Udi) - Özen Şekercioğlu (Müzik Öğretmeni, Solfej, Nota, Şan, Enstrüman Hocası) - Prof. Dr. Fazıl Özen (Kanunî,Udi).dir. Aktif olarak halen Özen Şekercioğlu ve Fazıl Özen bu görevlerine devam etmektedirler.

a-hasan vehbi hopali_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:45 Page 4

Derneğimizin Konserlerine Katılan Misafir Sanatçılar:

Derneğimizin yıllık olağan konserlerinin bazılarına TRT ve Devlet Sanatçıları davet edilmiştir. Bu sanatçıların bazıları:

1 Ahmet Özhan
2 Amir Ateş
3 Avni Anıl
4 Ayşe Taş
5 Emin Ongan
6 Erol Sayan
7 Hamiyet Yüceses
8 İnci Yaman
9 Kutlu Payaslı
10 Melihat Gülses
11 Prof. Dr. Alaeddin Yavaşça
12 Sadi Işılay
13 Sadun Aksüt
14 Serap Kuzey
15 Serap Mutlu Akbulut
16 Zekai Tunca
17 Münip Utandı
18 Müzeyyen Senar
19 Muzaffer Akgün
20 Mustafa Sağyaşar
21 Alaaddin Şensoy
22 Ayla Gürses
23 Bilge Özgen
24 Burhanettin Ökte
25 Çetin Körükçü
26 Efkan Efakan
27 Elif Güreşçi
28 Erol Küçükyalçın
29 Eylül Turan
30 Filiz Şatıroğlu
31 Güzin Değişmez
32 İlgün Soysev
33 Kısmet Kandıralı
34 Melda Kuyucu
35 Mithat Özyılmazel
36 Murat Büyükkaya
37 Mustafa Kandıralı
38 Nazan Sıvacı

a-hasan vehbi hopali_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:45 Page 5

39 Necdet Cici
40 Nesrin Körükçü
41 Nevzat Sümer
42 Nilgün Abışka
43 Oya İşboğa
44 Perihan Boran
45 Sinem Eroğlu
46 Suzan Köktürk
47 Taner Şener
48 Tuğçe Erenci
49 Tülin Korman
50 Tülin Yakarçelik
51 Turhan Taşan

Gibi TRT ve Devlet sanatçıları konserlerimizi şereflendirmişlerdir. Bunların bazıları konserlerimize birden fazla katılmışlardır.

Derneğimizin Aktiviteleri:

1 Derneğimiz geleneksel olarak verdiği Bahar ve Güz konserlerinin dışında örneğin 08-08-1995 yılında Ankara TRT'de verilen konser,

2 13-12-1995 de Ankara Harp Okulunda verilen konser,

3 14-05-1998 Diyarbakır ve Şırnak' da verilen konserler, (Bölge halkı ve Askeri personelin moral ve motivasyonu için)

4 25-06-2002 de Ankara Türk Silahlı Kuvvetleri Rehabilitasyon merkezinde gazilere verilen konser,

5 İstanbul TRT'de verilen konser,

6 2004 yılında Fenerbahçe Ordu Evinde 1. Ordu Komutanlığının talebi üzerine 32 general ve eşlerine verilen özel konser,

7 2005 yılı içinde 15 nci Kolordu Komutanlığının talebi üzerine bağlı tüm birliklerinde verilen konserler,

8 Kocaeli ve diğer illerde; huzur evleri sakinlerine, illerin kurtuluş günleri etkinliklerinde, Atatürk'le ilgili özel günler ve milli bayramlarda, Valiliğin ve kurum - kuruluşların talepleri de karşılanmıştır.

9 Bu arada Derneğimiz iki kez unvan değişikliğine uğramıştır. İzmit Musiki Cemiyeti olan ilk ismi 04-05-1994 de İzmit Büyükşehir Musiki Derneği olarak, 27-05-2010 da da Kocaeli Büyükşehir Musiki Derneği ismini almış, halen bu isimle faaliyetlerine devam etmektedir.

10 18-06-2010 tarihinde tüzük tadilatı yapılarak derneğimizin ufku daha da geliştirilmiştir. Bu değişiklikle Avrupa Birliği Projelerinde yer almıştır.

11 2010-2012 yılları arasında Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı tarafından; Hayatboyu öğrenme Programı/ GRUNDVİG çerçevesinde Derneğimiz Genel Koordinatörlük görevini üstlenmiştir.

12 Proje Kapsamında; Danimarka – Portekiz – İtalya – Romanya – Fransa – İngiltere Temsilcileri Ülkemizde ağırlanmış; ilimizin ve ülkemizin müzik kültürü örf ve ananeleri tanıtılmış.

13 Proje kapsamındaki her ülke karşılıklı olarak; biribirlerine verdikleri sertifikalarla bu çalışmaları kayıtlamışlardır.

a-hasan vehbi hopali_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:45 Page 6

14 Derneğimiz bugüne kadar 1118 üye katılımı ile yaşamını sürdürmüş olup; halen 20 yi aşkın sazende, 100 ün üzerinde hanende ile çalışmalarına devam etmektedir.

Bütün bu dökümanlar beş yıllık arşiv komitesi çalışması ile kayıtlanmıştır.

Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkür eder, Derneğimiz adına saygılarımı sunarım.
13-02-2019

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

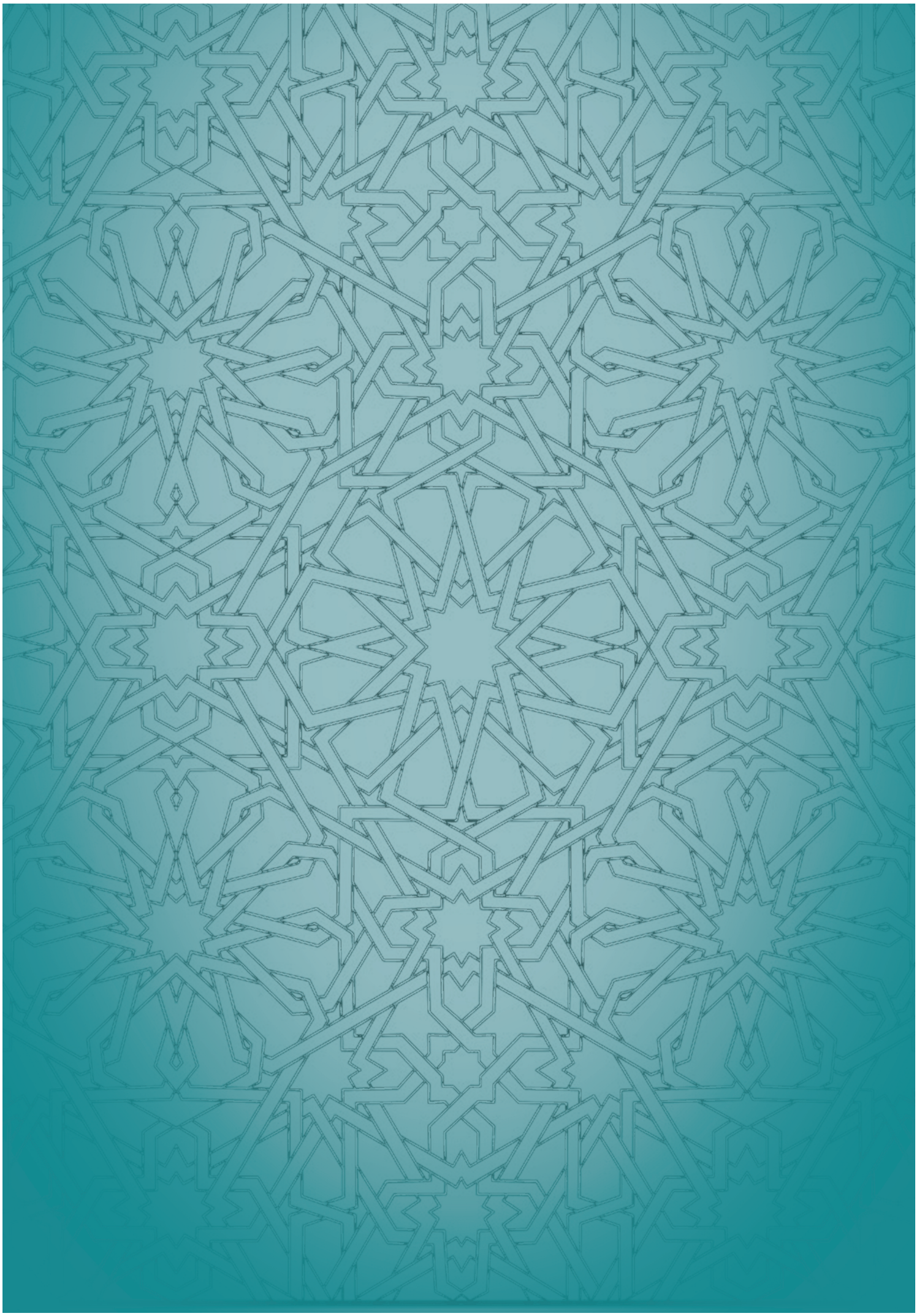

a-huseyiin-tiyatro_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:31 Page 2

Kocaeli Belediyesi Şehir Tiyatroları

Arş. Gör. Hüseyin ŞEN

Ödenekli tiyatro; ödeneklerinin bir kısmının ya da tamamının, devlet, yerel yönetim, eyalet tarafından ödendiği tiyatrolardır. Şehir tiyatroları; ödeneklerinin yerel yönetimlerce karşılandığı amatör ya da profesyonel tiyatrolardır. Başta Avrupa olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde, şehir halkına hizmet sunan bir tiyatronun yerel ya da merkezi yönetimlerce desteklenip finanse edilmesi geleneği yaygındır. Ülkemizde kurulmuş olan ilk şehir tiyatrosu; Darülbedayi adıyla bilinen İstanbul Şehir Tiyatrosu'dur. İkincisi ise Bakırköy Belediye Tiyatrosu'dur.

1997 yılında açılan Kocaeli Şehir Tiyatroları, Türkiye'deki üçüncü, Anadolu'daki ilk ödenekli tiyatro olma özelliğine sahiptir. Adana, Bursa, İzmir ve Eskişehir gibi illerden çok daha önce kurulmuş ve Kocaeli halkına hizmet etmeye başlamıştır. Genel sanat yönetmenliği görevini ilk olarak Işıl Kasapoğlu üstlenmiş, 2002 yılında görevi Yücel Erten'e devretmiştir. Yücel Erten 2004 yılında görevini Ragıp Savaş'a devretmiştir. 2007 yılına dek görevde kalan Ragıp Savaş'ın ardından Veysel Sami Berikan iş başına geçmiş ve 2012'de Mehmet Çevik'e devredinceye kadar, Genel Sanat Yönetmenliğini sürdürmüştür. Mehmet Çevik'in ardından 2017 yılında şimdiki sanat yönetmeni olan Fatih Sevdi göreve başlamıştır.

22 yıldır perde açan ve Kocaeli'de bir tiyatro geleneğinin oluşmasını sağlayan şehir tiyatroları, yetişkinler ve çocuklar için temsiller sergilemenin yanı sıra, sokak tiyatrosu yapmak, sokak tiyatrosu festivali düzenlemek, tiyatro okulu açmak ve yurt dışı turneler düzenlemek gibi pek çok önemli etkinlik de yürütmüştür.

İlk açıldığında, bünyesinde çalışacak oyuncuları seçmek için bir jüri oluşturulmuş ve bir sınav yapılmıştır. Söz konusu jüride; Zuhal Olcay ve Haluk Bilginer gibi isimler de yer almıştır.

İBBŞT'nin ilk sahnelediği oyun, Hamlet'tir. Orijinal metne sadık kalınarak hazırlanan oyun, üç perde ve 7 saat olarak sahnelenmiştir. Oyunun sonunda seyircilere çorba dağıtılmıştır.

Sahneler

İBBŞT'nin ilk sahnesi Seka Sahnesi'dir. Ardından, 1998 yılında açılan SDKM ile, kentin iki ayrı bölgesinde temsiller sahnelenmeye başlanmıştır. Seka Salonu depremde büyük zarar gördüğünden, 1999 yılından itibaren İBBŞT, çalışmalarını SDKM'nde sürdürmektedir.

Üçüncü sahne ise Halkevi Sahnesi'dir. O dönemde haftada iki gün ve toplam üç temsil sahnelenmiştir.

Nejat Birecik döneminde, Gebze Osman Hamdi Bey Sahnesi açılmıştır (burada Cuma-cumartesi günleri temsiller verilmektedir). Birecik döneminde ayrıca Kazıklı Kervansaray sahnesi de açılmıştır.

Ragıp Savaş döneminde tır tiyatrosu başlamış ve 2004 yılından beri aralıksız devam etmektedir. (Ki El Jazeera televizyonunda haberi yapılmıştır)

a-huseyiin-tiyatro_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:48 Page 3

Pazartesi günleri okuma tiyatrosu yapılmaktadır.

Salı günleri tatbikat sahnesinde temsil verilmektedir.

Çarşamba günleri Büyük Sahnede, gündüz çocuk oyunu sahnelenirken, akşam da yetişkin oyunu sahnelenmektedir.

Pazartesi, Cuma ve Cumartesi günleri yetişkin oyunları sahnelenmektedir. Pazartesi ve Cuma yalnızca akşam gösterimleri söz konusu iken, cumartesileri matine-suare olarak temsiller veriliyor. Pazar günleri, saat 14:00 de olmak üzere tek temsil düzenlenmektedir.

Kadro

47 kadrolu ve 13 sözleşmeli sanatçısı ve idari personeli ile, şehirde önemli bir istihdam da yaratan şehir tiyatroları şu anda ayda 40 temsil sergilemektedir.

Repertuvar

Başlarda genel sanat yönetmeni tarafından repertuvar önerileri yapılırken, 2001 yılında bir repertuvar kurulu oluşturulmuştur. Genel sanat yönetmeninin yönlendirmeleri doğrultusunda bir tür oyun havuzu oluşturulmaya başlanmıştır. Repertuvar Kurulu tarafından oluşturulan bu oyun havuzu, genel sanat yönetmenine sunularak ortak bir liste meydana getirilmektedir.

Her yıl beş yeni oyun çıkarmak, İBBŞT'nin hedeflerinden biridir.

Çarşamba ve Pazar günleri, çocuk oyunları sahnelenmektedir. 'Hayal Perdesi' adında bir gölge oyunu etkinliği de mevcuttur. Işıl Kasapoğlu döneminde Türkiye'de bir ilk olarak bir 'Kukla Atölyesi' açılmıştır. Türkiye'de en fazla kukla oyunu sahneleyen tiyatro da İBBŞT'dur.

Bu sezon (2018-2019) dört yeni oyunla sezon açılışı gerçekleştirilmiştir.

Hizmetler - Projeler

Tır Tiyatrosu

Huzurevi sakinlerine temsiller düzenlemek.

Radyo KAYÖD'de radyo tiyatrosu yayınlamak.

Oyunculuk sanatına meraklı gençler için tiyatro kursları açmak.

Yeni Yazarlar Projesi:

İzmit'te kalıcı bir tiyatronun ve tiyatro kültürünün oluşması için tiyatro yazarlarının ilgisini çekecek projeler oluşturulmuştur. Bunların en önemlisi: "Yeni Türk Tiyatro Yazarlarını Destekleme Projesi" dir. Bu bağlamda, İsmet Kuntay Ödülü alan, Civan Canova'nın 'Sokağa Çıkma Yasağı" oyunu, Işıl Özgentürk'ün 'Avluda' adlı oyunu ilk kez İzmit'te sahnelenmiştir. Özen Yula, Aslıhan Ünlü Ve Gökhan Aktemur gibi isimler, ilk kez İBBŞT tarafından sahnelenen oyunlar yazmışlardır.

Açık Tiyatro Projesi

Bu proje, İBBŞT'nin genç kadrosunun dinamizmini, üretime dönüştürmek amacıyla hayata geçirilmiştir. Böylelikle, tiyatronun sanatçıları, asli görevlerinden geriye kalan zamanlarında bir tiyatro projesi hazırlayıp seyirciyle buluşturabilecektir. Böylece hem seyirciye farklı türlerde performanslar seyretme şansı, hem de sanatçıya kendini geliştirip yeni şeyler deneyebilme imkanı sunulmuş olacaktır. Bu proje kapsamında: 'Mutfak Kazaları' , 'Hayat Devam Ediyor' , 'Nazım'a Türkü' gibi bir çok proje geliştirilmiştir.

a-huseyiin-tiyatro_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:48 Page 4

Tiyatro Okulu Projesi

İBBŞT bünyesinde, İzmit'li gençlere tiyatroyu sevdirmeyi ve bu işi meslek olarak seçmeyi düşünenlere ise, konservatuvarların yetenek sınavlarını geçebilmeleri için eğitim veren bir 'Tiyatro Okulu' mevcuttur.

Kukla ve Gölge Tiyatrosu Atölyesi

Geleneksel Türk Tiyatrosu'nun en önemli türlerinden olan gölge oyunu ve kukla tiyatrosu, tiyatromuzda önemli bir alan oluşturmaktadır. İBBT sanatçıları, 1999 yılında, bu alanda gelişimleri için, yurt dışından davet edilen Karina Cheres, Jean Pierre Courneille gibi kişiler tarafından eğitimler almılardır.

Modern Dans Atölyesi

İlk başlarda tiyatronun sanatçılarının dans konusunda eğitilmesi amacını güden dans atölyesi, 2000-2001 sezonunda İzmitli gençlerin ilgisi sebebiyle kapsamını genişleterek kamuya açık bir dans kursu haline gelmiştir.

Amatör Tiyatrolara Destek Projesi

1999 yılında, İzmit'teki tüm liselerin katılımına açık olan: "Liselerarası Tiyatro Şenliği" düzenlenmeye başlamıştır.

Uluslararası Sokak Tiyatrosu Festivali

Yazları İzmit halkı tarafından rağbet gören fuar alanında, hem insanlara tiyatroyu yazın da sunabilmek hem de tiyatroya yeni seyirciler kazandırmak amacıyla hazırlanmış bir projedir. Yerli ve yabancı toplulukların katılımıyla, önemli bir sanat olayı haline gelmiştir.

Gökkuşağı Projesi

Deprem sonrasında başlatılan ve çocuklara yönelik, bir yıllık, sanatla rehabilitasyon amacı taşıyan bir projedir. Tiyatronun tüm çalışanlarının görev ve sorumluluk üstlendiği bir proje olmuştur. Amaç, felaketi yaşamış olan Kocaeli insanına yaşam desteği sunmaktır. Bu kapsamda; "Nasreddin Hoca" ve "Sevdalı Bulut" gibi kurulması ve sahnelenmesi kolay olan çocuk oyunları, çadır kentlerde çocuklar için oynanmıştır.

Turneler

İBBŞT özellikle İstanbul, Eskişehir, Bolu gibi yakın illere olmak üzere, yurt içindeki pek çok ile de turneler düzenlemekte, performanslarını oraların seyircileri için de sergilemektedir. Yurt dışı turneler de gerçekleşmektedir.

Mayıs 2002 tarihinde "Bir Varmış Bir Yokmuş" adlı oyun, Bulgaristan Tırgaviş'te sahnelenmiştir.

Haziran 2001'de "Kadın Oyunları" Finlandiya'nın Tornio şehrindeki "Kadın Oyunları Festivali" kapsamında sahnelenmiştir. Bu oyun aynı yıl 8 Mart'ta Berlin'de de sahnelenmiştir.

Eylül 2000'de "Sevdalı Bulut" dlı oyun, Paris'de sahnelenmiştir.

Temmuz 2000'de "Hayat Devam Ediyor" adlı oyun, Londra'da sahnelenmiştir.

Mart 2000'de "Kadın Oyunları" Kopenhag'da sahnelenmiştir.

a-huseyiin-tiyatro_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:48 Page 5

Basında İbbşt

(Kuruluş aşamasında tanıtım kampanyası)

“İzmit Huzurevi’nde kalan yaşlılara anlamlı jest” (Kocaeli Gazetesi: 13 Ocak 1998)

İBBŞT oyuncuları bu kez yaşlılar için sahneye çıktı. İzleyenleri büyüleyen ve derinden etkileyen ‘Töre’ adlı oyunu ücretsiz izleyen İzmit Huzurevi sakinleri, kolay kolay unutamayacakları dakikalar yaşadılar.

“Radyo Kayöd’de Radyo Tiyatrosu” (Kocaeli Gazetesi: 22 Mart 1998)

İlimizde yayın yapan Radyo Kayöd, her geçen gün kendisini yeniliyor. Yarından itibaren her pazartesi saat 11 de, ‘Radyo Tiyatrosu’ programı hayata geçiyor. İBBŞT ile Radyo Kayöd’ün ortak çalışmasının ürünü olan bu proje ile, Behçet Necatigil’in bir eseri olan ‘Yıldızlara Bakmak’, radyo dinleyicileri ile buluşacak.

“Işıl Kasapoğlu, yazılarıyla gazetemizin kültür sayfalarında” (Kocaeli Gazetesi, Sanat Eki 1998)

Türk Tiyatrosunun son yıllardaki en üretken ve başarılı yönetmeni Işıl Kasapoğlu, bu haftadan itibaren yazılarıyla, bizlerle olacak.

“Tiyatrocular Kan Bağışladı” (Özgür Kocaeli: 14 Nisan 1998)

İBBŞT oyuncuları, yönetmen ve teknik kadrosu, dünden itibaren ‘Kan Bağışı’ kampanyası başlattılar. 15 kişiden oluşan tiyatro grubu, sırayla kan bağışında bulunarak öncülük ettiler.

“Kan Bağışlayana Tiyatro Oyunu” (Özgür Kocaeli: 13 Nisan 1998)

Kızılay ile İBBŞT ‘nun iş birliği, kan bağışı kampanyalarına yeni bir boyut getiriyor. 13-22 Nisan tarihlerinde düzenlenen ‘Kan Bağışı’ kampanyasında kan bağışında bulunanlara, İBBŞT ‘nun bir oyun davetiyesi ücretsiz verilecek.

“Şehir Tiyatrosu bedensel engelli Sinan Özer için oynadı” (Kocaeli Gazetesi, 24 Mart 1998)

İBBŞT oyuncuları, önceki akşam, bedensel engelli Sinan Özer için sahneye çıktı. Ünlü ‘Hamlet’ oyunundan elde edilen gelir, Özer’in tedavisi için kullanılacak.

“Şehir Tiyatrosu Tanışma Turunda” (Kocaeli Gazetesi, 13 Şubat 1998)

Yaklaşık 7 aydır İzmit’teki sanat yaşamına ayrı bir soluk ve hava getiren İBBŞT ‘nun oyuncuları, İzmit’te bulunan çeşitli sendika ve odaları ziyaret ederek, tanışma turlarını sürdürüyor.

“Tiyatrocular dan Baro’ya Ziyaret” (Kocaeli Gazetesi, 14 Şubat 1998)

İBBŞT oyuncularından Esra Bezen Belgin ve Halkla İlişkiler sorumlularından Meltem Özavaş önceki gün Kocaeli Barosu başkanı Cengiz Sarıbay ile yönetim kurulu üyelerini ziyaret etti.

“Şehir Tiyatrosu, Okul ve Derneklerle Tanışma Gezilerini Sürdürüyor” (Kocaeli Gazetesi, 3 Mart 1998)

“Şehir Tiyatroları için Biletler Şehir İçinde” (Kocaeli Gazetesi: 19 Şubat 1998)

İBBŞT açıldığı günden bu yana sorun olan bilet gişesi problemini sonunda çözdü. Seka Salonu va-

a-huseyiin-tiyatro_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:48 Page 6

tandaşlar için çok ters kaldığından, gişe konusu epeyce sorun oluyordu. Artık Belsa Plaza, Sanat Sokağı, Yahya Kaptan Yay-Sat Bayii, Gölcük Sedir Plaza'da gişeler açıldı.

"Görme Engellilere Tiyatrocular dan Jest.. Engelliler Artık Ücretsiz Tiyatro Seyredebilecek" (Kocaeli Gazetesi: 4 Mart1998)

Altı Nokta Körler Derneği, dernek üyesi görme engellilerin sosyal etkinliklerden daha fazla yararlanabilmeleri amacıyla İBBŞT yöneticileriyle ortak çalışma içinde.

"Adliye Koridorlarında Tiyatro Afişleri" (Özgür Kocaeli: 21 Şubat 1998)

"Tiyatrocuların Ziyaretleri Sürüyor" (Kocaeli Gazetesi: 5 Mart 1998)

"Rüya Gibi Açılış" (Kocaeli Gazetesi: 23 Eylül 1998)

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, İBB tarafından Yahya Kaptan'da yaptırılan ve kendi adını taşıyan SDKM 'ni düzenlenen bir törenle açtı.

"Şehir Tiyatrosu'ndan 'Okulda Tiyatro' Söyleşisi" (Özgür Kocaeli, 02 Ocak 2018)

İBBŞT sanatçılarının katıldığı "Okullarda Tiyatro ve İletişim" konulu söyleşi programları başladı.

"İzmit Şehir Tiyatrosu'na Ödül" (Hürriyet: 18 Ağustos 2003)

İzmit Şehir Tiyatrosu'nun sahnelediği Barış adlı oyun Makedonya'nın Veles kentinde düzenlenen Uluslararası Stobi Antik Oyunlar Festivali'nda En Başarılı Oyun Ödülü'nü kazandı.

"Yeni Yazarlar, İlk Oyunlar için Sahne" (Negatif: Kasım 1998- Dilek Girgin Can)

Yerli olmayanlar giremez. Nereye? İzmit Şehir Tiyatrosu'nun Seka Salonu'na. Zira orada sadece ve sadece Türk yazarlarının oyunları sahnelenecek.. Oyun yazarları.. İzmit Şehir Tiyatrosu yeni salonunda sadece ve sadece yerli yazarların oyunlarını sahneleyecek.

Sonuç

1997 yılında açılan Kocaeli Şehir Tiyatroları, Türkiye'deki üçüncü, Anadolu'daki ilk ödenekli tiyatro olma özelliğine sahiptir. Adana, Bursa, İzmir ve Eskişehir gibi illerden çok daha önce kurulmuş ve Kocaeli halkına hizmet etmeye başlamıştır

47 kadrolu ve 13 sözleşmeli sanatçısı ve idari personeli ile, şehirde önemli bir istihdam da oluşturmaktadır.

Ayda 40 temsil sergileyerek, Kocaeli için son derece önemli bir kültür hizmeti sunmaktadır.

İBBŞT; bir yandan Darülbedayi geleneğini sürdürürken, diğer yandan da Anadolu'nun ilk şehir tiyatrosu olması nedeniyle, doğu ve batı kültürleri arasında bir denge sağlama çabası harcamaktadır.

Tır Tiyatrosu gibi projelerle, merkeze en uzak köylere kadar tiyatro götürülerek, oradaki çocukların da tiyatro ile buluşmaları sağlanmaktadır.

a-huseyiin-tiyatro_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:48 Page 7

Kaynakça:

Nutku, Özdemir, *Darülbedayi'den Şehir Tiyatrosu'na*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015

Arşiv Belgeleri

KBŞT Genel Sanat Yönetmeni Fatih Sevdi ile röportaj.

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

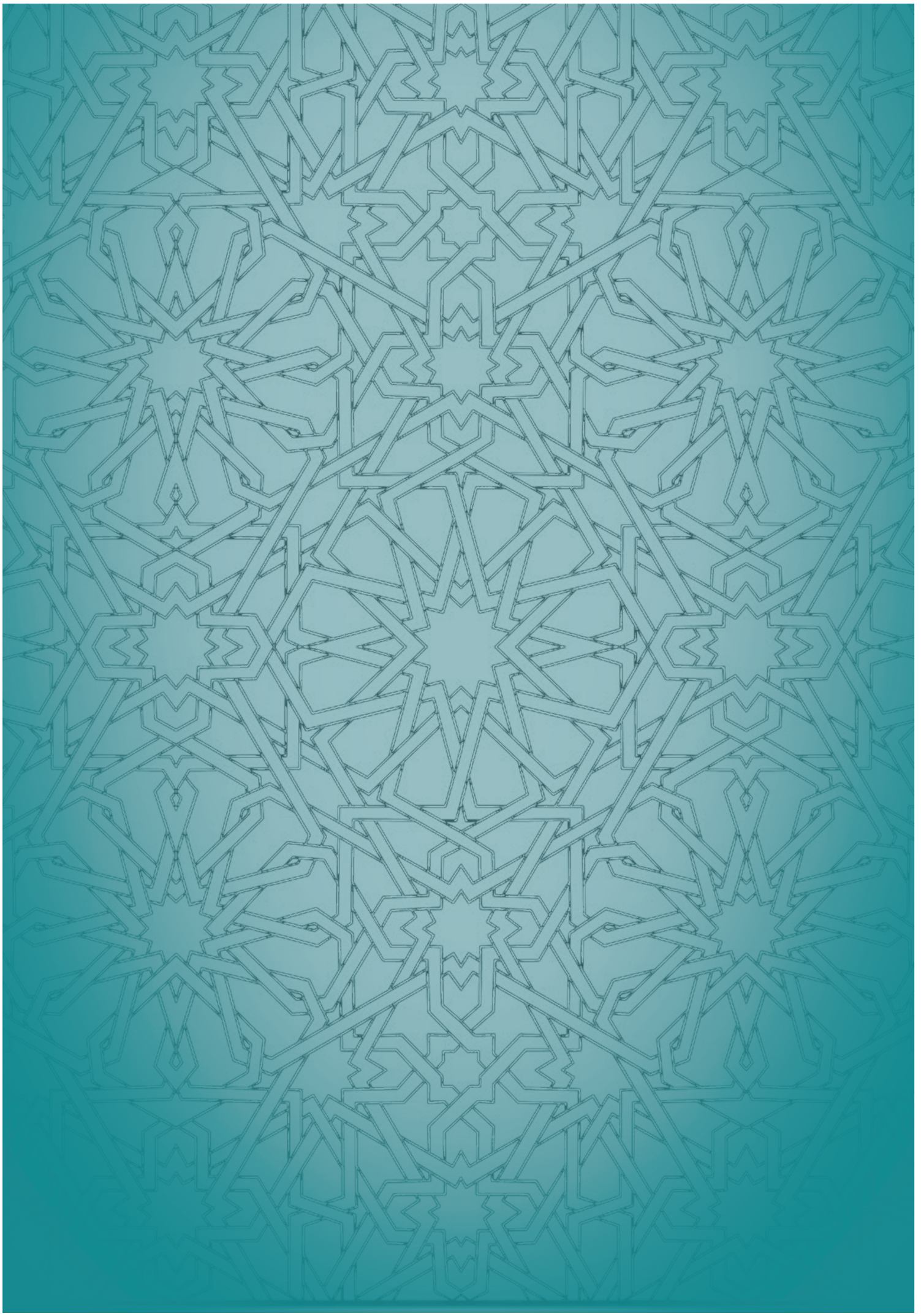

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

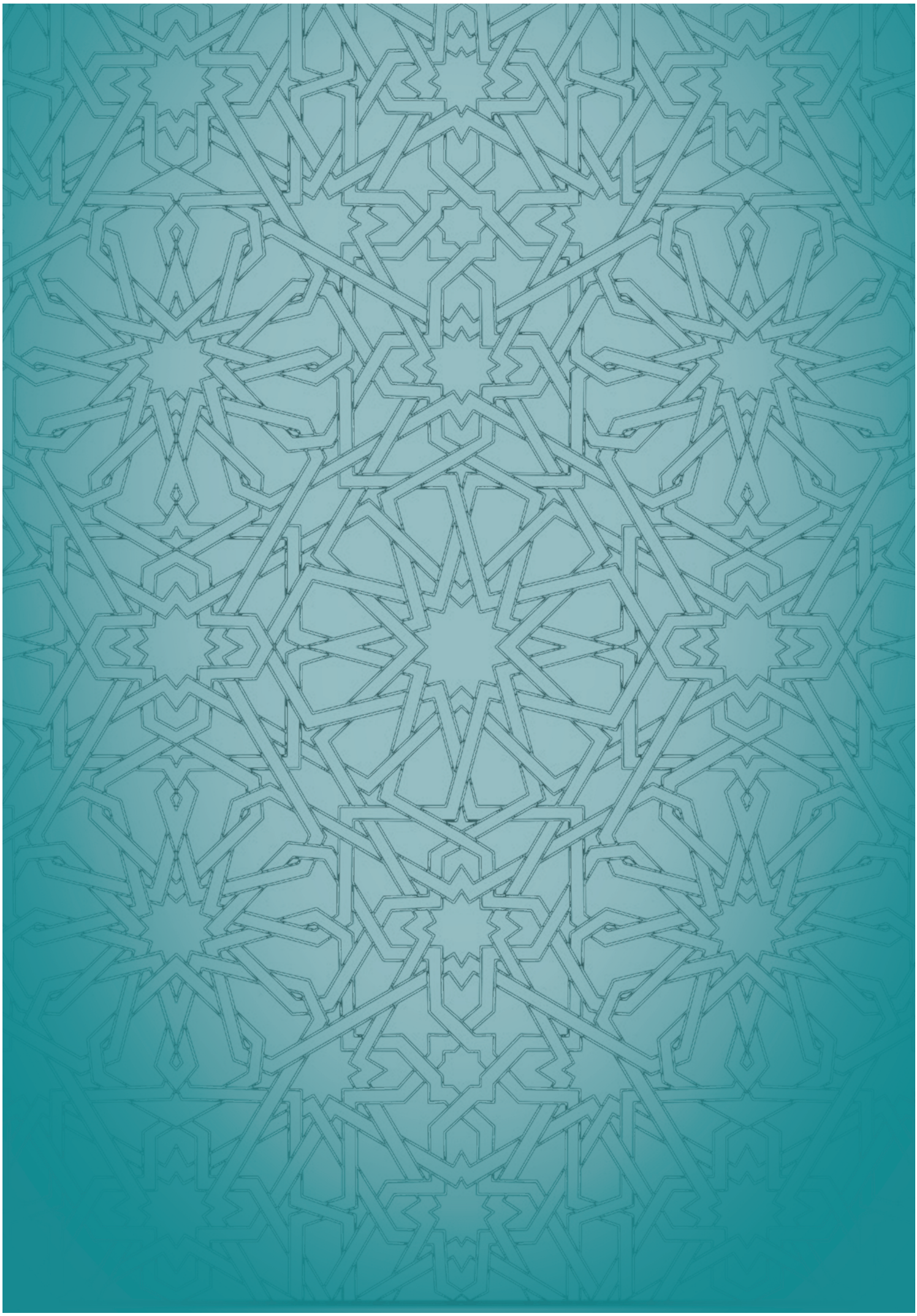

a-yüksel-rahimei_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:43 Page 2

Kocaeli'de Ruhsal İyileştirme Uygulamalarının Gelişimi

Yüksel CAN ÖZ*
Rahime AYDIN ER**

Giriş

Ruhsal iyileştirim (psikiyatrik rehabilitasyon); ruhsal bozukluk nedeniyle yetersiz, engelli ve özürlü olan bireyin toplumda bağımsız olarak yaşamını en üst düzeye ulaştırmak için fırsatlar sunan bir süreçtir.[1]Bu süreçte psikiyatrik bozukluğu olan engelli kişinin yaşamak, öğrenmek ve çalışmak için gerekli olan fiziksel, duygusal, sosyal ve entelektüel becerileri yerine getirebilmesisağlamaya çalışılır.[2]

Ruhsal hastalıkların çoğu genç yaşlarda başlamakta ve yaşamın önemli bir kısmında kişiyi, aileyi ve toplumu hastalığın belirtileri ve sonuçlarıyla uğraşmak zorunda bırakmaktadır. Özellikle ciddi ruhsal bozukluklar yeti yitimine ve yaşam kalitesinin düşmesine neden olmaktadır. Burada hastalığın tedavisinde ilaçla tedaviye eşdeğer ya da tedavinin önemli bir bileşeni ve uzantısı olarak ruhsal iyileştirim uygulamalarının önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü ruhsal iyileştirim(Rİ) uygulamalarının amacı; ruhsal bozuklukla ilgili sosyal yetersizliklerin gelişimindeki risk faktörlerini azaltarak ve koruyucu faktörleri arttırarak, kronik ruhsal bozukluk tanılı bireyin sosyal/kişilerarası işlevselliklerini, öznel iyi oluşlarını ve yaşam kalitelerini arttırmaktır[3-4]Ruhsal iyileştirimle kişi 'hasta' olma rolünden çıkıp 'birey' olma rolüne geçmekte, kendi hastalığının tedavisi ve yaşamı konusunda sorumluluk almaktadır. Ruhsal iyileştirimin temel felsefesi de süreğen bir ruhsal hastalığın gizlediği, toplumdan uzaklaştırdığı bireyin ön plana çıkarılması ve hayatın içerisine sürüklenmesidir.[5]

*Dr.Öğr.Üyesi Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi yukselcanoz.06@gmail.com
**Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesiraay@kocaeli.edu.tr
[1]L Ponnuchamy."History of Psychosocial Rehabilitation in India", International Journal of Research – Granthaalayah, 2016:4(3), s. 53.
[2]William A. Anthony**,** Robert Paul Liberman**. "**The Practice of Psychiatric Rehabilitation: Historical, Conceptual, and Research Base**",** Schizophrenia Bulletin, 1986;12(4), s. 542.
[3] Angelo Barbato, Barbara D'Avanzo. "Historical and Conceptual Developments Of Psychosocial Rehabilitation: Beyond İllness And Disability İn A Humanistic Framework", International Journal of Mental Health, 2016;45(1), s. 97.
[4]Mustafa Yıldız. "Ruhsal İyileştirim Hizmetleri ve Toplumsal İyilik", Türkiye Klinikleri Psikiyatri Özel Sayısı, 2018, s. 73.
[5]Mustafa Yıldız, Ayşen Esen Danacı. "Ruhsal İyişleştirim Felsefesi", Psikiyatride Güncel. 2013;3 (2), s. IV.

a-yüksel-rahimei_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:47 Page 3

Çoğu psikiyatrik bozukluğun şiddetli ve kalıcı sakatlıklarla ilişkili olduğunun ve hastaların uzun dönem sonuçlarını iyileştirmek için etkili yöntemlerin geliştirilmesi gerektiğinin fark edilmesiyle, Rİ kavramı yaklaşık altmış yıl önce psikiyatri alanına girmiştir.[6] 1975 yılında kurulan Psikiyatrik Rehabilitasyon Derneği ile Rİ pratiği tanımlanmış ve geliştirilmiş, bu hizmetler toplum temelli tedaviyle bütünleşmiş ve iyileşme hareketine yönlenmiştir.[7]Bu yönlenme sürecinde psikiyatrik bozukluğu olan hastaların toplum içerisinde tedavi edilmesi görüşünün ortaya çıkması ile büyük psikiyatri hastanelerinin kapatılmasıbu alanda önemli değişimlere neden olmuştur.[8] Böylece toplum ruh sağlığı hizmetleri gelişmiş, psikososyal rehabilitasyon merkezleri açılmış, psikiyatrik bozukluğu olan hastalara yönelik beceri eğitimleri geliştirilmiş ve hastalar kamu destekli mesleki rehabilitasyon programlarına kabul edilmeye başlanmıştır.[9]

Türkiye'de Ruhsal İyileştirim Uygulamalarıyla İlgili Gelişmeler

Türkiye'de psikiyatrik tedavi ve bakım hizmetleri çağdaş ruh hekimliğinin gelişimine paralel olarak önceliklegeleneksel hastane ortamında sunularak kurumsallaşmıştır.[10]Psikiyatrik bozukluğu olan bireylere sunulan tedavi ve hizmetlerinin iyileştirilmesi amacıyla ilk girişimler 1960'lı yıllarda Ankara ve İstanbul'da kurulan ruh sağlığı dispanserleriyle başlamıştır. Ancak ruh sağlığı dispanserlerinin psikiyatri hastanelerinin uzantısı şeklinde hizmet vermesi nedeniyle ruh sağlığının güçlendirilmesi ve korunması anlamında sınırlı kalmıştır.[11] 2000'li yıllara kadar toplumun ruh sağlığını koruyan, iyileştiren ve geliştiren toplum temelli bir hizmet modeli ve örgütlenmesi uygulanamamıştır.[12]

Ülkemizde toplum temelli ruh sağlığı modeline geçme çalışmaları çerçevesinde, psikiyatrik bozukluğu olan bireylerin hem rehabilitasyonu hem de toplumla ilişki kurmalarını desteklemek amacıyla hastane içinde veya hastaneye bağlı rehabilitasyon merkezleri ve gündüz hastaneleri açılmaya başlanmıştır. 1988 yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde başlatılan, 2004 yılında Kocaeli Üniversitesi'nde kurulan Gündüz Hastaneleri'ne 2006 yılında Bakırköy'de ve 2007 yılında Akdeniz Üniversitesi'nde açılanlar katılmıştır. Elazığ Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi bünyesinde 2006 yılında başlatılan korumalı ev projesi de bu uygulamalar kapsamında yer almaktadır.[13]

[6]Barbato, D'Avanzo. "Historical and Conceptual Developments…" s. 97.
[7]Psychiatric Rehabilitation Association, https://www.psychrehabassociation.org/about/who-we-are/our-history
[8] Halis Ulaş, "Batı Avrupa Ülkelerinde ve Türkiye'de Psikiyatrik Hizmetler", TürkiyePsikiyatri Derneği Bülteni, 2008;11(2), s. 2.
[9]Anthony, Liberman, "ThePractice of PsychiatricRehabilitation….s. 542-543.
[10]http://www.ruhsalrehabilitasyon.org/tarihce-ve-amac/
[11]Ulaş, "Batı Avrupa Ülkelerinde ve Türkiye'de…..", s. 10.
[12] Ayşegül Bilge, Gülengül Mermer, Olcay Çam, Aliye Çetinkaya, Elif Erdoğan, Nazlı Üçkuyu. "Türkiye'deki Toplum Ruh Sağlığı Merkezlerinin 2013-2015 Yıllarının Profili", Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2016;2(2), s. 2.
[13] T.C. Sağlık Bakanlığı Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (2011-2023). Ankara, 2011. s. 26.

a-yüksel-rahimei_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:47 Page 4

Toplum temelli ruh sağlığı modelinin uygulamasına ilişkin çalışmalara yön verici 2011 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından 2011 yılında yayınlanan Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı olmuştur. Bu eylem planı kapsamında toplum ruh sağlığı merkezleri (TRSM) açılmaya başlanmıştır. TRSM; ilgili coğrafi bölgedeki ciddi ruhsal hastalığı olan bireylerin ve ailelerin bilgilendirildiği, ayaktan tedavilerin yapıldığı ve takip edildiği, iyileştirim, ruhsal eğitim, uğraş tedavisi, grup veya bireysel tedavi gibi tedavilerin uygulandığı, böylece toplum içinde yaşama becerilerinin artırılmasını hedefleyen, psikiyatri klinikleri ile ilişki içinde çalışan ve gerektiğinde hareketli ekiple hastanın yaşadığı yerde takibini yapan birimlerdir. 2008 yılından Bolu'da ilk TRSM'nin açılmasının ardından, ülkemizde mevcut TRSM sayısı 106'ya ulaşmıştır.[14]

Kocaeli'de Ruhsal İyileştirim Uygulamaları

Kocaeli'de ruhsal iyileştirim uygulamaları,Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı'na bağlı olarak 1 Mart 2004 yılında Prof.Dr. Emin Önder'in çabalarıyla açılan Gündüz Hastanesi (GH) ile başlamıştır. Kocaeli Gündüz Hastanesi ilaç firmasının maddi desteği, Saraybahçe Belediyesi'nin yer temini, Kocaeli Üniversitesi Rektörlüğü ve Tıp Fakültesi Dekanlığı'nın desteği ile Saraybahçe Belediyesi'ne ait bir koruluk alanda eski binalar(deprem sonrası ruhsal-toplumsal rehabilitasyon amaçlı kullanım için Yunanistan Hükümeti tarafından yaptırılan) yeniden düzenlenerek kurulmuştur. Bu hastane, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği Gündüz Hastanesi'nden sonra Türkiye'de ikinci açılan hastane olması açısından önemlidir. Hastanede uygulanan programyapılandırılmış bir eğitim programıyla desteklenmiş ve poliklinik çalışmalarıyla rehabilitasyon çalışmalarının birleştirmiş olması açısından özgündür.[15]

Resim 1: Kocaeli Gündüz Hastanesi.[16]

[14] Bilge ve ark., "Türkiye'deki Toplum Ruh Sağlığı Merkezlerinin….." s. 2.
[15] Mustafa Yıldız, "Psikiyatrik Rehabilitasyon Yönelimli Gündüz Hastanesi Uygulaması: Kocaeli Üniversitesi Deneyimi", Anadolu Psikiyatri Dergisi, 2008;9(ek sayı.1), s. 9.
[16] Kapıları Açın. Şubat 2004; 2, s. 8.

a-yüksel-rahimei_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:47 Page 5

Kocaeli GH binası poliklinik odası ve tedavi odası şeklinde düzenlenmiştir. Bu şekilde normal bir hastane polikliniği gibi işleyişe olanak sağlanmıştır.Binada ayrıca çok amaçlı salon, uğraşı odası, grup odası, kütüphane, uzman odası, eğitim hemşiresi odası ve uğraş hemşiresi odası yer almıştır. Hastane binasının yanında bulunan konferans salonunda eğitim programları gerçekleştirilmiştir. Yürüyüş mesafesi yakınlığındaki bir arazi de tarım ve atölye çalışmaları için düzenlenmiş, seracılık,-çiçekçilik, galoş yapımı ve seramik çalışmaları bu bahçede yapılmıştır.[17]

2008 yılına kadar faaliyet gösteren GH'nde psikotik bozukluğu olan bireylerin ayaktan takibi ile Rİ çalışmalarıbirlikte yürütülmüştür. Hastaneye başlangıçta psikoz polikliniğine eskiden beri devam eden hastalar, daha sonra da yeni gelen psikotik bozukluğu olan hastalar kabul edilmiştir. Klinikte yatarak tedavi gören hastalar daha sonra gündüz hastanesinde izlenmiştir.Bu hastanede sunulan sağlık hizmetleri kapsamındaki uygulamalar şunlardır: Ayaktan tedavi, hemşirelik tedavisi (ailelere eğitim ve destek, enjeksiyon, kan basıncı ölçümü), haftada iki kez hasta ve ailesinin ruhsal ve toplumsal beceri eğitimi (grup tedavisi, bilişsel-davranışçı terapiler, kişilerarası ilişki teknikleri), iş-meslek edindirme çalışmaları, uğraş tedavileri, takı-tasarım, ahşap boyama, tiyatro, resim, seramik çalışmaları, galoş üretimi, bahçe ve tarım çalışmalarıdır. Üretilen ürünler (resim, takı-tasarım, ahşap boyama, seramik, galoş) her iki yılın sonunda da konferans salonunda düzenlenen halka açık sergilerle satışa sunulmuş ve elde edilen gelirlerden hastalara gelir sağlanmıştır. Hastalar kurdukları bir grupla, İstanbul'da gerçekleştirilen bilimsel toplantılarda (III. Şizofreni Günleri ve Uluslararası Stigma Toplantılarında) iki kez tiyatro gösterisi sergilemişlerdir.[18]

Resim 2: Kocaeli Gündüz Hastanesi bahçe alanı.[19]

[17]Yıldız, "Psikiyatrik Rehabilitasyon……", s. 9.
[18]Yıldız, "Psikiyatrik Rehabilitasyon……", s. 10-12.
[19]Kapıları Açın. Şubat 2004; 2, s. 10.

a-yüksel-rahimei_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:47 Page 6

Kocaeli'de ruhsal iyileştirim uygulamalarının yürütüldüğü diğer bir alan toplum ruh sağlığı merkezleridir. Ulusal Eylem Planına göre Kocaeli'debeş Toplum Ruh Sağlığı Merkezi (TRSM) açılması uygun bulunmuştur. Bu doğrultuda ilk olarak 2012 yılında Derince Eğitim AraştırmaHastanesi'ne bağlı Derince TRSM açılmıştır. 343 hastaya hizmet veren merkezde ruh sağlığı hekimi, hemşire, psikolog ve sosyal çalışmacı çalışmaktadır.[20] 2017 yılında da Gölcük Necati Çelik Devlet Hastanesi bünyesinde HalıdereTRSM'nde ruh sağlığı hizmetlerinin sunumuna başlanılmıştır.TRSM'lerde bireysel bakım planları, ev ziyaretleri, tedaviye uyumu artırma, uyumlandırma, ruhsal eğitim, aile eğitimi, ruhsal toplumsal beceri eğitimi, çeşitli uğraşı çalışmaları (resim, müzik, el sanatları gibi) yapılmaktadır.Görüşme odası, hasta gözlem odası, uğraş terapi odası, kütüphane,grup terapi alanı, çok amaçlı salon, yemek alanı, terapi mutfağı ve spor odası bulunan merkezdepsikiyatrist, psikiyatri hemşiresi, sağlık memuru, psikolog, ergoterapist ve sosyal hizmet uzmanı çalışmaktadır. Açılan bu merkezlerde bireysel görüşme ve ev ziyaretleri ile tedaviye uyumu artırma, ruhsal eğitim, aile eğitimi, toplumsal beceri eğitimi ve çeşitli uğraşı çalışmaları (resim, müzik, el sanatları gibi) sürdürülmektedir.[21]

Resim 3: HalıdereTRSM'nde yapılan çalışmalardan bir örnek.[22]

[20]https://kocaelieah.saglik.gov.tr/TR,129902/trsm.html
[21]https://golcukdh.saglik.gov.tr/TR,140437/halidere-ftr-ve-trsm-merkezimiz
[22]https://golcukdh.saglik.gov.tr/TR,140437/halidere-ftr-ve-trsm-merkezimiz

a-yüksel-rahimei_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:47 Page 7

Kocaeli'nde iyileştirim uygulamaları kapsamında hastanın sosyal ve mesleki işlevselliğinin yeniden kazandırılmasında,toplumsallaşma olanağı sağlayacak ortamların oluşturulmasında önemliyere sahip diğer bir alan İzmit Bizim Bahçe Şizofreni Yakınları Dayanışma Derneği'dir. Dernek hasta yakınları tarafından 15 Nisan 2002 tarihinde İzmit'tekurulmuştur. Derneğin kuruluş fikri ilk olarak Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Anabilim Dalı Öğretim üyelerinden Prof.Dr. Mustafa Yıldız tarafından gündeme getirilmiştir. Şizofreni hastaları ve ailelerini aynı çatı altında toplayıp hastalığın getirdiği yıkımla mücadele etmeyi hedefleyen derneğin kurucu üyeleri: Gülden Özcan, Gülay Başar, Alev Yılgın,Muhammet Karaaslan, Süleyman Canbuldu, Nurşen Kumbaşlı ve Selvet Kurdoğlu'dur. Derneğin diğer üyeleri ise şizofreni hasta ve yakınları ile onlara destek olmak isteyen gönüllü ve profesyonellerden oluşmaktadır. Derneğin şu andaki başkanı emekli öğretmen olan Kamer Genç'tir. Dernek, hastaların rehabilitasyonundan ve şehir içindeki pek çok kültürel faaliyete katılımının sağlanmasına kadar geniş bir yelpazede çeşitli faaliyetler sürdürmektedir.Ayrıca derneğin varlığı evden çıkmayan şizofrenili bireyler için sosyal ortamda buluşma merkezi de olmaktadır. Derneğin temizliği ve çay servisi dernek üyesi olan hastalar tarafından yapılmaktadır. Her gün öğlenleri Kocaeli Büyükşehir Belediyesi tarafından dernekte bulunanlara yemek sağlanmaktadır. Derneğin gelir gider kayıtlarının tutulması sorumluluğunu da hastalar yerine getirmektedir.[23]

Şizofreni tedavisinde yalnızca ilaç kullanılmasının yeterli olmaması nedeniyle İzmit Bizim Bahçe Şizofreni Yakınları Dayanışma Derneğirehabilitasyon çalışmalarını önceleyerek faaliyetlerini sürdürmektedir. Dernek üyesi şizofrenili bireylere, akut tedavileri tamamlandıktan sonra 'Psikososyal Beceri Eğitimi' verilmekte, aynı zamanda bu hastaların aileleri de 'Aile Eğitimi' gruplarına dâhil edilmektedir. Dernekte destek terapileri ve uğraş terapileri de aktif olarak yürütülmektedir Mesleki iyileştirim ve uğraşı terapileri anlamında uygulamalar yapılmaktadır. Hastalara iş olanakları yaratabilmek için ruh sağlığı ekip üyeleri ve dernek çalışanları işyerleri ile görüşmeler yapmaktadır. Hastalar için çalışma programları hazırlamak ve onların ilk başta günde birkaç saat, sonrasında ise tam zamanlı olarak çalışabilmelerinisağlamak amacını taşıyan çalışmalar halen devam etmektedir. Kişinin iş hayatına başlamasırehabilitasyonun en önemli basamaklarından olduğu için özel yeteneklerve sağlıkdurumu göz önünde bulundurularakhastaya düzenlenmiş bir çalışma alanları sağlanabilmesi için çalışmalar yürütülmektedir.Bununla birlikte iş bulma şansı olan kişiler için iş yeriyle etkileşim içinde olunarak her türlü destek verilmektedir.[24]

Sonuç

Ruhsal iyileştirim ülkemizdeki yataklı olmayan ruh sağlığı hizmetlerinin oldukça yeni halkalarından biridir.Kocaeli'de devam eden ruhsal iyileştirim uygulamalarıyla 'hasta' olma rolünden çıkan 'birey', ciddi ruhsal hastalığın gizlediği ve toplumdan uzaklaştırdığı rollerini geri kazanmasında desteklenmektedir.Kocaeli'de ruhsal iyileştirim uygulamaları geliştirilmeye gerek duyulan yanları olsa da hastaların tedaviye uyumlarının artması, işgücü kaybının azalabilmesi, toplumsal ve mesleki işlevselliğin arttırılabilmesi ve damgalamanın azalması için şimdiki haliyle de önemli bir ihtiyaca cevap vermektedir. Ruhsal iyileştirim uygulamalarının niteliğinin arttırılması ve toplumun bu uygulamalara ilişkin bilinçlendirilmesi gibi uygulamalar ile hastaların yaşam için gerekli olan sosyal ortamlarını kurmalarını ve bu ortama aktif şekilde katılmalarını sağlayarak hastanın günlük yaşam becerilerini yerine

[23]Selvet Kurdoğlu, "İzmit Bizim Bahçe Şizofreni Yakınları Dayanışma Derneği İzmit'te Kuruldu", Şizofreni yazıları, 2002;3(3), s. 18.
[24]Kurdoğlu, "İzmit Bizim Bahçe Şizofreni….", s. 19.

a-yüksel-rahimei_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:47 Page 8

getirmelerine yardımcı olabilmektedir. Ayrıca hastaların yaşadıkları streslerle başa çıkma yeteneklerini, aile ve hastanın tedaviye ve hastalığa uyumlarını arttırarak, hastanın bağımsız yaşamasını, sağlık ve tedavi hakkında farkındalık kazanmasını da sağlayabilmektedir.

a-yüksel-rahimei_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 16:47 Page 9

Kaynakça

Angelo Barbato, Barbara D'Avanzo. "Historical and Conceptual Developments of Psychosocial Rehabilitation: Beyond İllness and Disability in a Humanistic Framework", *International Journal of Mental Health*, 2016;45(1):97-104.

Ayşegül Bilge, Gülengül Mermer, Olcay Çam, Aliye Çetinkaya, Elif Erdoğan, Nazlı Üçkuyu. "Türkiye'deki Toplum Ruh Sağlığı Merkezlerinin 2013-2015 Yıllarının Profili", *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 2016;2(2):1-5.

Halis Ulaş, "Batı Avrupa Ülkelerinde ve Türkiye'de Psikiyatrik Hizmetler", *TürkiyePsikiyatri Derneği Bülteni,* 2008;11(2):2-12.

Kapıları Açın. Şubat 2004;2:8-11.

L Ponnuchamy, "History of Psychosocial Rehabilitation in India", *International Journal of Research – Granthaalayah*, 2016;4(3):53-58.

Mustafa Yıldız, "Psikiyatrik Rehabilitasyon Yönelimli Gündüz Hastanesi Uygulaması: Kocaeli Üniversitesi Deneyimi", *Anadolu Psikiyatri Dergisi,* 2008; 9(ek sayı.1):9-13.

Mustafa Yıldız, Ayşen Esen Danacı. "Ruhsal İyileştirim Felsefesi", *Psikiyatride Güncel.* 2013;3(2):III-IV.

Mustafa Yıldız. "Ruhsal İyileştirim Hizmetleri ve Toplumsal İyilik", *Türkiye Klinikleri Psikiyatri Özel Sayısı,*2018:73.

Selvet Kurdoğlu, "İzmit Bizim Bahçe Şizofreni Yakınları Dayanışma Derneği İzmit'te Kuruldu", *Şizofreni Yazıları,* 2002;3(3);18-21.

Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (2011-2023). T.C. Sağlık Bakanlığı, Ankara, 2011, s.26.

William A. Anthony**,** Robert Paul Liberman**. "**The Practice of Psychiatric Rehabilitation: Historical, Conceptual, and Research Base**",** *Schizophrenia Bulletin,* 1986;12(4):542-559.

İnternet Kaynakları

Derince Toplum Ruh Sağlığı Merkezi,https://kocaelieah.saglik.gov.tr/TR,129902/trsm.html

Halıdere Toplum Ruh Sağlığı Merkezi, https://golcukdh.saglik.gov.tr/TR,140437/halidere-ftr-ve-trsm-merkezimiz

Psychiatric Rehabilitation Association, https://www.psychrehabassociation.org/about/who-we-are/our-history

Gare d' Jsmidt

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

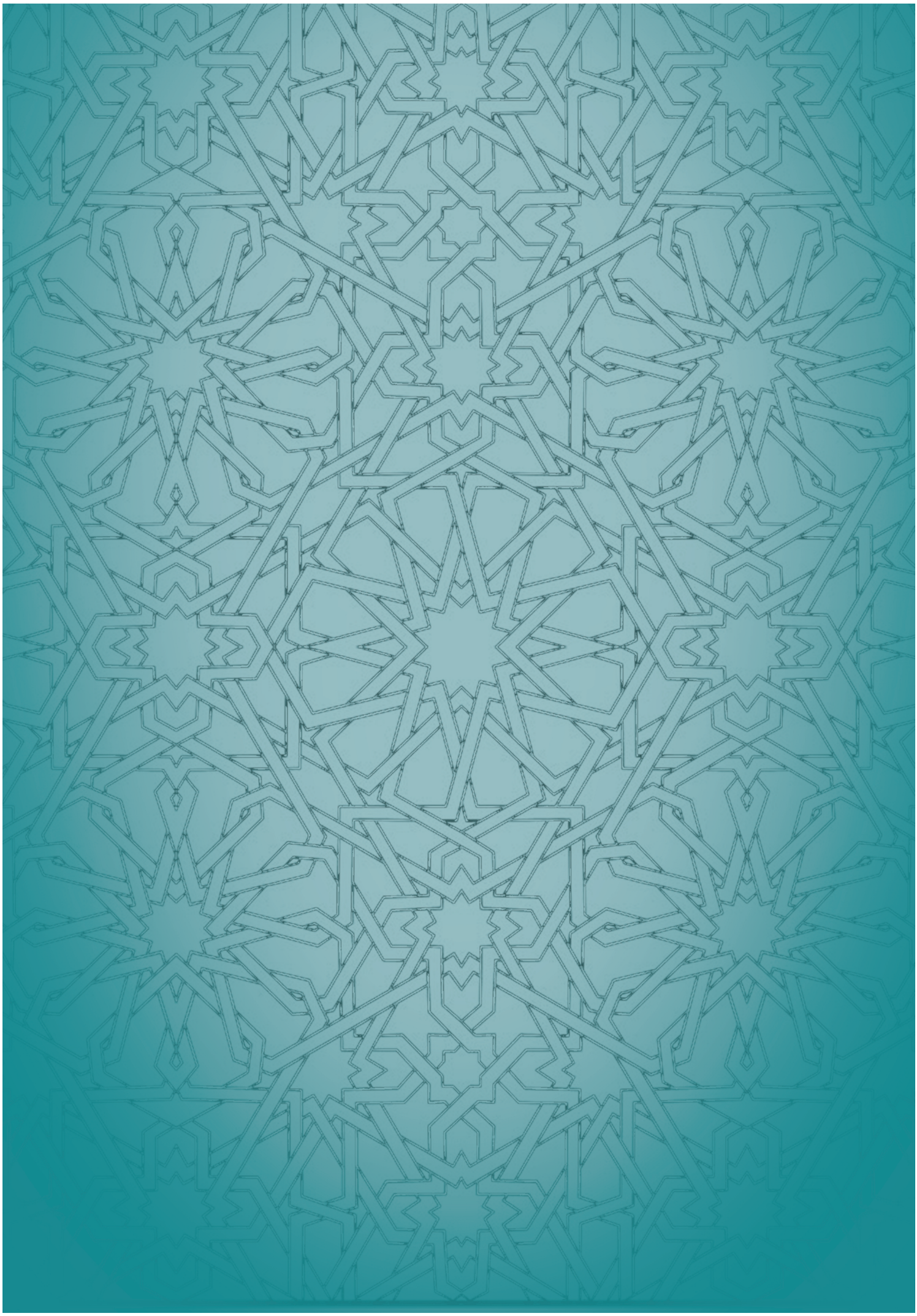

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:25 Page 2

Bir Sözlü Tarih Tahlili: Mübadele Sonrasında İzmit Bölgesinden Yunanistan'a Göçen Rumların Hatıra Kayıtları

Esra ÖZSÜER*

Giriş

Nitel araştırma yöntemlerinden faydalanan Tarih bilimi, sosyal bilim alanlarındaki diğer disiplinlerden de yardım alarak insan davranışlarını ve toplum reflekslerini çok yönlü anlama gayreti içindedir.[1] Tarih araştırmalarında takip edilen yöntemlerin neredeyse tamamında dönemin toplumsal yapısını kavrama ve açıklama eğilimi görülmektedir.[2] Sözlü tarih çalışmalarında ise yakın geçmişe şahitlik eden kişilerin kullanılması, geçmişin yaşayan belleği olarak, geride kalan zamanın daha iyi kavranmasını sağlar. Halkın yaşam deneyimlerini hammadde göreviyle kullanan sözlü tarih, resmi kayıtlar içinde yer almayan görüşleri de tarihe dâhil ettiği için bir manada tarihin kapsamını genişletir ve zenginleştirir.[3] Yazılı kaynakların bazen yetersiz ya da tarafgir olduğu durumlarda insanların bellek kayıtlarına başvurmak tarih yazımında daha gerçekçi ve dengeli bir sonuç yarattığı gibi aynı zamanda olay ve olguların detaylıca anlaşılmasına da yardımcı olur. Çünkü sözlü tarih büyük evreni kırpıp küçük hayatlara, tarihin mikro ayrıntılarına ulaşmada etkin bir araç görevindedir.[4]

Bizzat tarihe tanıklık etmiş sıradan insanlarla belli bir sistem çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmeler, kayıt altına alınmayan bilgilerin gelecek nesillere aktarılmasında kilit rol üstlenir. Üstelik gündelik hayatta bir köy kahvesinde, uğranan bir kasabada ya da yürünen bir yolda tesadüfen karşılaşılan insanların sohbet sırasında aktardıkları bu yalın bilgiler ulusal geleneğin bir parçası olması bakımından da değerlidir.[5] Vakanüvistik anlayıştan sıyrılan sözlü tarih yöntemi, kişisel tanıklık ve yaşantıların tarihin bir parçası olduğunu kabul eder ve sıradan insanlara tarihte göstermelik yer vermez. Söz konusu kişilerin tanıklıkları belleğin derinliklerinden çıkartılaraktoplumsal tarihin inşa sürecinde merkezi bir rol üstlenir.[6] Zira sözlü tarih, insanların etrafında kurulmuş bir tarih türü olarak tarihin kapsamını tarihin içine bizzat hayatı sokarak genişletmektedir.[7] Kısaca sözlü hayat hikayelerinden oluşan sözlü tarih, halkın otobiyografisidir.[8]

Herkesin mutlaka kendi yaşamına dair anlatabileceği bir hayat hikayesi vardır ve bu öznel hikayeler tarihe farklı bir değer de atfetmektedir.[9] Yaşayan bellekler sayesinde söz konusu bilgiler, yok ol-

*Dr. Öğr. Üyesi Esra Özsüer, İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, E-posta: ozsueresra@gmail.com

[1]Hasan Şimşek & Ali Yıldırım, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin yay., Ankara 2000, s. 16-19.

[2] Mustafa Güçlü, "Eğitim Tarihi Araştırmalarında Sözlü Tarih Uygulaması", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, Kış 2013, s. 101-102.

[3]Paul Thompson, Geçmişin Sesi Sözlü Tarih, Çeviren: Şehnaz Layıkel, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 1999, s. 6-7.

[4]Esra Danacıoğlu, Geçmişin İzleri. Yanıbaşımızdaki Tarih için Bir Kılavuz, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2001, s. 135.

[5] Thompson, a.g.e. s. 19.

[6]Danacıoğlu, a.g.e., s. 133.

[7] Akçalı & Aslan, a.g.m., s. 670.

[8] John Tosh, Tarihin Peşinde, Çeviren: Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2013, s. 202-211.

[9] Özlem Şahin, "Geçmiş, Tarih ve Sözlü Tarih", Mülkiye, Cilt: 28, Sayı: 244, s. 117.

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:41 Page 3

maksızın kuşaktan kuşağa aktarılır. Sözü tarihte önemli bir araştırma aracı olan mülakat yönteminde, olaylara bizzat ya da dolaylı yoldan tanık olan kişiler bir araya getirilir vesoru-cevap tekniği ile belirli bir konu etrafında söyleşiler gerçekleştirilir. Bu söyleşiler sırasında konuyla ilgili toplanan kanıtlar güvenirliliği incelendikten sonra sistematik bir biçimde kayda geçirilir. Sözlü tarihin odak noktalarından biri sözlü biyografiler diğeri de kişisel anılardır. Sözlü biyografiler, insanların bizzat başından geçmiş olayların aktarıldığı anlatılardır. Kişisel anılar ise insanların geçmişte yaşadığı olaylar ya da şahsi deneyimlerdir. Ancak sözlü tarih araştırmalarında en mühim husus araştırmacının bellek kayıtlarına karşı temkinli tutum içinde olma zorunluluğudur. Zira belleğin yedi ölümcül günahından biri de yanlılıktır.[10]

Bu makalede deTürk-Yunan Nüfus Mübadelesiyle İzmit bölgesinden Yunanistan'a göçen Rumların 1919-1922 yılları arasında yaşadıkları hatıra kayıtları ve kişisel anıları Yunanistan'ın ilk sözlü tarih laboratuvarı olarak kurulanKüçük Asya Araştırma Merkezi'nden edinilen belgeler ışığında incelenecektir.

Bir Araştırma Metodu Olarak Sözlü Tarih

XIX. yüzyıldan itibaren diyalektik manada sistemleşen ve kurumsallaşan sosyal bilimler, yine önemli bir bölümü sayılan tarihin de bilimselnitelik kazanmasında öncügörev üstlenmiştir.Oysa Modern Dönem öncesinde tarihi metinlerin yalnızca didaktik ve hikâyeci özellikler taşıması tarihin temel niteliği olarak yeterli görülmektedir.[11] Tarihin babası sayılan Heredot seyahat ettiği yerlerdeki insanlarla konuşup onlara ait anlatı ve anıları bir araya getirmiş ve böylece tarih ile söz arasındaki ilk köprüyü de kurmuştur.[12] Heredot, *Heredot Tarihi* adlı eserinde merak duyup gözlemlediği, hatta deneyimlediği, tüm doğal olayları, gelenekleri ve gerçekleri aktarmayı hedeflemiştir.[13] Herodot zamanında "tarih" kelimesi insanların ve insan topluluklarının başından geçenleri kaydetme yoluyla edinilen bilgi anlamındadır. Herodot, yazdığı kitaba da *istorias apodeiksis*, yani "tanık olunan ve haber alınan şeylerin anlatılması" adını vermiştir.[14] Bu yaklaşım tarzı, hikâyeci tarih yazıcılığı olarak ifade edilebilecek bir örneği de oluşturmuştur. Heredot'a göre tarih terimi, (istoria) ağızdan ağza aktarılan veya bizzat yaşayarak tanık olunan insani-toplumsal olayları kaydetmek demektir.

Heredot'un çağdaşı Thukyididesise Atina-Sparta arasındaki savaşı konu alan *Pelopones Savaşı Tarihi* adlı yapıtında sonraki kuşaklara insan hayatını düzenleyen evrensel yasaları aktarmıştır. Thukyidides, kitabında toplumsal olayları yorumlayarak bir anlatı geliştirmiş, tarihi de sadece bir aktarma-kaydetme işi olarak nitelendirmemiştir. Thukyidides'e göre tarih, geçmişte kalan insani, toplumsal olayları değerlendirme ve yorumlama etkinliğidir.[15] Heredot ve Thukyidides'in yaşadığı dönemde yazılı kayıtlardan ziyade olayların bizzat içinde ya da yakınında yer almış kişilerin anlatımlarından derlemeleryapılmış ve sözlü kaynaklar kanıt olarak kullanılmıştır.[16] Yazının belirleyici olmadığı tarihsel dönemlerde söz aracılığıyla aktarılan bu türden bilgiler kuşaktan kuşağa geçerek toplumsal hafızayı canlı tutabilmiştir. Dolayısıyla tarihi ilk yazanlar gelenek anlatıcıları olduğuna göre tarih desözün kayda geçirilmesiyle başlamıştır.[17]

Aydınlanmanın etkisiyle gelişen ve Descartes ile başlayan bireysel akılcı tutum, insanı merkeze alarak Modern Dönem Tarih anlayışının oluşumuna katkıda bulunmuştur.Comte'un determinist yaklaşımla değerlendirdiği sosyal bilimler, tarih algısının da değişmesini gündeme getirmiştir. Artık Pozitivizmin etki alanına giren tarih, Rankeyorumu ile geçmişin açık ve net çizgilerle yeniden tanımlanması ve aktarılması anlamını taşımaktadır.[18] XIX. yüzyılda akademik disiplin haline gelen tarih, kanıt olmadan yazılamayacağı ilkesiyle söz ile olan bağlarını kopardığından otoritelerin doküman ve kayıtlarına dayanan tarih yazımı da sözlü kaynak kullanımını ikinci plana düşürmüştür.[19]

---

[10] W. Lawrence Neuman, Toplumsal Araştırma Yöntemleri. Nitel ve Nicel yaklaşımlar II, Yayınodası, Ankara 2017, s. 623-624.
[11] Ahmet Şimşek & Akif Pamuk, "Tarih Yazıcılığının Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerine Kısa Bir Bakış", Ramazan Acun (edit), *Tarih nasıl öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri*, Yeni İnsan yay., Ankara 2010, s. 22.
[12] Danacıoğlu, a.g.e., s.131; Şahin, a.g.m., s. 118.
[13] Alexander Negris, History of Herodotus of Halicarnassus, Vol I, Edinburgh 1833, s. Prolegomenavı.
[14] Doğan Özlem, Tarih Felsefesi, Notos Kitap, İstanbul 2012, s. 26.
[15] Özlem, a.g.e., s. 26.
[16] Danacıoğlu, a.g.e., s. 131; Tosh. a.g.e., s. 203.
[17] Serdar Öztürk, "Türkiye'de Sözlü Tarihte İletişim Araştırmalarında Yararlanma Üzerine Notlar", *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Yıl 22, Sayı 87, 2010 (Güz), s. 13.
[18] Georg G. Iggers, Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme. Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2000, s. 25.
[19] Tosh, a.g.e, s. 203.

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:41 Page 4

Artık Ranke geleneğinde yetişen yeni profesyoneller, tüm enerjilerini arşiv ve kütüphane mesaileriyle yazılı belgeleri incelemeye harcamıştır.[20] Elit ve güçlü kitleleri anlatma eğiliminde olan bu kayıtlar sıradan insanları uzun zaman tarihin dışında bırakmıştır.[21] Neticede tarih, iletişimsel belleği bilim dışı ve öznel kabul ederek "belgeye dayanmayı" bilimselliğin kıstası yapmıştır.

XVIII. yüzyıl Aydınlanmacılarından Voltaire bile tarihin ilk temelleri sayılan sözlü geleneğe "saçma mitler" olarak kuşkuyla yaklaşmıştır.[22] Bir başka deyişle tarihin temel malzemesi kişilerle yapılan görüşmeler değil yalnızca belgelendirilebilenlerdir.[23] Tarihin konusu artık krallar, kraliçeler, önemli devlet adamları ve şahsiyetlerdir. Tarih'in temel hammaddesini de antlaşmalar, savaşlar ve görüşmeler oluşturmaktadır.[24] Sıradan insanın hayatına, duygularına ve zihin yapısına yer verilmez. Oysa geleneksel yazılan tarih, olayları sadece kralların ve generallerin gözünden aktardığı için dengesizdir. Alt tabakanın deneyimlerinden ziyade daha çok "büyük kurtların" görüşleri tarihin ihtivasını oluşturur. Kadınlardan, yoksullardanve ikinci sınıf vatandaşlardan bahsedilmesinin tarihin ününü zedelediği düşünülür.[25]

XX. yüzyıl başlarında Alman ekolü tarafından temsil edilen Hermeneutik ve Fransız ekolü olan Annales, geçmişin tarihçi tarafından olduğu gibi inşa edilmesine eleştirel bir yaklaşım sergiler. XX. yüzyılda Modernite ile birlikte tarihin de değişim göstermesi Ranke'ci tarih anlayışını tartışmaya açar. Salt belgeci yaklaşım, "belge fetişizmi" olarak eleştirilir. Örneğin Peter Burke, Fernand Braudel gibi tarihçiler konuya eleştirel bakış açısı katarak klasik tarih anlayışını doğru bulmadıklarını ifade eder. Lucien Febvre,tarihin kuşkusuz yazılı belgelerle yapıldığının ancak yazılı belgeler olmadan da tarihin yazılabileceğinin altını çizer. Sözlerle hatta bir sözcükle bile tarih yapılabilir.[26] Zira yazılı kaynakların birçoğunun kökeni sözlüdür[27] ve yazıdan da önce söz vardır.[28] Aslında temel mesele siyasete odaklanan tarihin yerine insan faaliyetlerine eğilen tarihin tercih edilmesi gerekliliğidir. Bunun için de tarih, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, ve coğrafya gibi farklı entelektüel disiplinlerle işbirliği içinde olmalıdır.[29]

Modern Tarih yazımına getirilen eleştiriler sadece bu görüşle sınırlandırılmaz aynı zamanda tarihinsiyasi merkez odaklı yazılmasına da karşı çıkılır. Böylelikle kadın tarihi, işçi tarihi, yerel tarih ve sözlü tarih gibi "ötekilerin tarihi" Modern Dönemde önem atfedilen konulardan biri olur. 1920'lerle1930'larda emekleme devresini geride bırakan sözlü tarih geleneğinde yeniden bir canlanma yaşanır.[30] Her ne kadar XIX. yüzyılda Fransız tarihçi Michelet net çizgilerle sözlü kaynakların yazılı kaynaklarla birlikte kullanılması gerekliliğinden bahsetse de virajın dönülmesi için yaklaşık bir asrın geçmesi gerekecektir.[31] Gerçi bu canlanış, Amerika'da 1929 ekonomik bunalımının toplumun farklı katmanlarında yarattığı sorunlardan da kaynaklanmaktadır. Siyasi erk, ekonomik bunalımın toplum üzerindeki etkilerini hem öğrenmek ister hem de işsiz araştırmacılara ve gazetecilere yeni iş alanları yaratarak ekonomik krizi atlatabilmeyi hedefler.Bu sebeple kurulan "Federal Yazarlar Birliği Projesi", Amerikan kırsalında yaşayanları, fabrikada çalışan kadınları, işçileri, köylüleri ve toplumun diğer tüm üyelerinin hayatlarını kayıt altına alma göreviyle hayata geçirilir. Derlenen bu arşiv XIX. yüzyıl Amerikan sosyal tarihinin de en önemli kaynağı sayılmaktadır.[32]

Her ne kadar 1930'lar sözlü tarihin yeniden doğuşu olarak kabul edilse de[33] sözlü tarih geleneğinin tekrardan canlanmasında II. Dünya Savaşı'nda cephede savaşan askerlerin belleklerine başvurulması bir milat kabul edilir. Sözlü tarih çalışmaları harp tarihinin yeni bir kaynağı olarak görülür. Asker-

[20]Tosh, a.g.e., s. 203.
[21] Aslı Avcı Akçalı & Erdal Aslan, "Tarih Öğretiminin İyileştirilmesi Yolunda Alternatif Bir Yöntem: Sözlü tarih", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt: 20, No: 2, Mayıs 2012, s. 673.
[22] Thompson, a.g.e., s. 25.
[23] Öztürk, a.g.m., s. 13-14.
[24] Danacıoğlu, a.g.e., s. 130.
[25] Stephen Lehane& Richard Goldman, "Oral History: Research and TeachingTool for Educators", *The Elementary School Journal*, Vol: 77, No: 3, January 1977, s. 173.
[26]E. H. Carr & J. Fontana, Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık, Çeviren: ÖzerOzankaya, İmge Kitabevi, Ankara 1992, s. 39.
[27]Tosh, a.g.e., s. 203.
[28] Danacıoğlu, a.g.e., s. 131.
[29]Paul Thompson, "The Voice of The Past: Oral History", Robert Perks&Alistair Thomson, *The Oral History Reader*, Routledge, London and New York 2006, s. 25-31.
[30]Tosh, a.g.e., s.203-204.
[31] Meriç Tokmak, "Sözlü Tarih ve Derinlemesine Görüşme", *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, Nisan 2016, s. 86.
[32] Öztürk, a.g.m., s. 14.
[33]Neuman, a.g.e., s. 623.

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:41 Page 5

lerin savaş anılarınınkayıt altına alınmasıtarihin yeni misyonunu da belirler. İlk defa 1942 yılında araştırmacı Joseph Gould'un literatüre kazandırdığı "sözlü tarih" kavramı,artık yukarılarda inşa edilentarihin yerine halkın yaşam deneyimlerini ifade etme aracı olarak kullanılır.[34] Böylece tarih disiplinin vizörü yukarıdan kayarak aşağıyı da içine almaya başlamıştır.[35]

Amerikalı tarihçi Allan Nevins'in araştırmaları bu alanda öncü çalışmalardır. II. Dünya Savaşından sonra Profesör Allan Nevins, öğrencilerinin İç Savaş tarihi ile ilgili araştırmalarında, materyal olarak, sözlü tarihi dekullanmalarını önerir. Nevins'e göre, geleneksel yöntemi reddetmeden, belge ve sözlü tarihin bir arada kullanılması tarihin dengeli ve doğru tarafını oluşturacaktır. Nevins'in, sözlü tarih konusunda ilk modern metodolojiyi geliştirmesi ile birlikte sözlü tarih yeni bir başlangıç noktası oluşturur.[36] 1948 yılında Kolombiya Üniversitesi'nde sözlü tarih araştırma merkezi kurulur. Akabinde diğer üniversitelerdede benzer araştırma merkezleri açılmaya başlar. Bu araştırma merkezleri sayesinde sözlü tarih metodolojisi gelişimini günümüze değin sürdürür.[37]

Yunanistan'da Bir Sözlü Tarih Laboratuvarı: Küçük Asya Araştırmalar Merkezi

Yunan ordularının 1919 yılında başlattığı Anadolu işgali, Türk Kurtuluş Savaşının (1919-1922) zaferiyle sona erer. Yunan ordularının yenilgisi akabinde her iki ülkenin temsilcileri, Müttefik Devletlerinin katılımıyla birlikte, 13 Kasım 1922 tarihinde İsviçre'nin Lozan şehrinde düzenlenecek olan uluslararası barış konferansına çağrılır. Gecikmeyle 20 Kasım 1922 tarihinde başlayan konferansın ilk safhası 30 Ocak 1923 tarihinde Yunanistan'da yaşayan Müslüman nüfusla (Batı Trakya'dakiler hariç), Türkiye'de yaşayan Rum-Ortodoks nüfusun (İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada Rumları hariç) mübadelesini şart koşan bir antlaşma ile neticelendirilir.[38]Mübadelenin resmi belgesi sayılan Lozan Antlaşması gereğince yaklaşık 2.000.000 Rum Anadolu topraklarından Yunanistan'a; buna karşılık 1.000.000 Türk de Yunanistan topraklarından Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakılır.[39] Siyasi, ekonomik ve sosyolojik açıdan önemli sonuçlar doğuran Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi ile milyonlarca Türk ve Rum ahali doğup büyüdükleri toprakları terk etmek zorunda bırakılır.

1930 yılında Atina'da Müzikolog Melpo Logotheti-Merlie ve Yunan dili ve tarihi uzmanı Oktavios Merlie tarafından kurulan Küçük Asya Araştırmalar Merkezi, mübadeleyle ya da mübadelen kısa bir zaman önce Yunanistan'a göçen Rumların sosyo-kültürel hayatlarını ve anılarını kağıda dökme gereksinimidoğrultusunda faaliyetlerine başlar. Türkiye'den Yunanistan'a göçen Rumların bellek kayıtlarının unutulmaması için atılanbu ön adım Anadolu'nun yakın tarihini kurtarma girişimi olarak da düşünülür.Kuruluşunun ilk yıllarında "Müzik Folkloru Arşivi" adı altında çalışmalarını yürüten merkezin asli gayesi Anadolu ve Trakya'dan Yunan topraklarına gelen mübadillerinmüzik ve halk türkülerini derleyerek kayıt altına almaktır.Başlarda Anadolu folklorunu bir araya getirme amacında olmayan araştırma merkezi, Trakya ve Anadolu'dan Yunanistan'a göçen mübadillerin türkülerini tek bir çatı altında toplayarak folklorik malzemeyi ve gerekli bilgileri sağlamak hedefindedir. Yunanlılığın Batı sahilleri dışında Anadolu'da hiç araştırılmamış olması, bu bölgede adının bile bilinmediği çoğu taşranın milli bilinç içinde kaybolacağı tehlikesini düşündürür. Böylesi bir durumun önüne geçmek amacıyla 1933 yılında müzik birimiyle eş değer çalışmalar yürütecek olan "Anadolu Folkloru" arşiv merkezinin yeni bir dalı olarak kurulur.[40]

1949 yılında, Yunan İç Savaşı sona erdiğinde, araştırma alanını halk biliminden tarihe doğru genişleten merkez, sonradan "Küçük Asya Araştırmalar Merkezi – Melpo ve Oktavios Vakfı" adını alır. Artık merkezin ilgi odağında mübadiller vardır. Küçük Asya Araştırmalar Merkezi kırk beş yıl boyunca (1930-1975), Yunanistan'ın büyük şehir merkezlerinde ve taşralarında mülteci yerleşimleri hakkında araştırmalar yapar. Anadolu'nun tüm bölgelerinden Yunanistan'a gelen 5100 mübadille yapılan görüşmeler sözlü tarih olarak kayda alınır. Yapılan tüm görüşme tutanakları 145.000 sayfalık

[34] Danacıoğlu, a.g.e., s. 130.
[35]Tokmak, a.g.m., s. 84.
[36]Thompson, a.g.e., s. 52.
[37]Lehane&Goldman, a.g.m., s. 174.
[38] Onur Yıldırım, Diplomasi ve Göç. Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul 2016, s. 6.
[39]Mihri Belli, Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi. Ekonomik Açıdan Bir Bakış, Çeviren: Müfide Pekin, Lozan Mübadilleri Vakfı, İstanbul 2006, s. 7.
[40]Melpo Merlie, To Arheio tis MikrasiatikisLaografias, İkaros, Athina 1948, s. 13.
[41] İ Eksodos, Tomos A, Martiries apo tis Eparhies ton Ditikon Paralion tis Mikrasias, Kentro Mikrasiatikon Spudon, Athina 2016, prologos s. 28.

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:41 Page 6

anı defterlerinde toplanır.[41] Küçük Asya Araştırmalar Merkezi Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden Yunanistan'a göçen Rumların sözlü tanıklıklarını "Eksodos" adlı 5 ciltlik çalışmada bir araya getirir. Hala bu derleme eserler yeni ciltler olarak hazırlanmaya devam etmektedir. Merkez tarafından 1375 aileyle yapılan görüşmelerde yüzün üstünde araştırmacı görev alır. Derlenen mübadil anıları, Küçük Asya Araştırmalar Merkezi'nin *Sözlü Gelenek Arşivi*'ni oluşturmaktadır.[42] Küçük Asya Araştırmalar Merkezi 1962'den beri Özel Hukuk Tüzel kişiliğine sahiptir ve Yunanistan Kültür Bakanlığı tarafından da finanse edilmektedir.[43]

Küçük Asya Araştırmalar Merkezi tarafından mübadillerle gerçekleştirilen mülakatlar sonucunda Anadolu'da Yunanların yaşadığı toplam 2163 yerleşim yeri olduğu bilgisine ulaşılır. Ancak bu yerleşim yerlerinden sadece 1375 yerle ilgili tam verilere erişilir.[44] Geri kalan 818 yerleşim yeri hakkında herhangi bir bilgi elde edilememiştir.[45] Merkezin derlediği bu zengin birikim, 1922 yılı öncesindeki barışçıl dönemi ve Anadolu'da yaşayan Rum nüfusun kendi memleketindeki yaşam anılarını içermektedir. Merkezde bulunan söz konusu arşivler coğrafi alana göre sınıflandırılmıştır. Öncelikle Anadolu'daki Roma bölünmesiyle ilişki kurulmuş ve tasnifi yapılan bölgeler Antik Yunanca terminolojiyle belirtilmiştir. Böylece sınıflandırılan bölgeler Ayvalık, Ege Bölgesi, Karya (Güneybatı Anadolu), Likya (Anadolu'nun Teke Yarımadası), Pamfilya (Anadolu'nun güneyinden Antalya ilinin doğusuna kadarki bölge), Frigya (Sakarya Irmağı ile Büyük Menderes arasındaki bölge), Pisidya (Anadolu'nun güney kesimi), Galatya (Anadolu'nun kuzey merkez bölgeleri), Likaonya (Orta Anadolu), Kapadokya, Paflagonya (Karadeniz kıyıları ile Bithynia arasında kalan bölge), Pontus (Kuzey Anadolu sahilleri), Bithynia (İzmit Körfezi, İstanbul, Sakarya ve Bursa arasında kalan bölge), Lidya (Gediz Nehri ve Küçük Menderes Irmağı vadilerini kapsayan bölge), Misya (Anadolu'nun kuzeybatısında yer alan bölge) ve Doğu Trakya olarak ayrım göstermektedir.

Küçük Asya Araştırmalar Merkezi'nin sözlü tarih arşivinde görev alan araştırmacılar ise Yunanistan'ın çeşitli bölgelerine giderek mübadillerle görüşmeler yapmış ve anlatılanların doğruluğuna ya da yanlışlığına bakılmaksızın olduğu gibi kayda geçirmişlerdir. Kayıt altına alınan anılara düzeltme, değiştirme ya da ekleme gibi hiçbir müdahalede bulunulmaması merkezin temel prensipleri içerisindedir. Araştırmacılar mülakatta bulundukları kişiler arasında da herhangi bir ayrım gözetmemişlerdir. Görüşme yapılan kişiler hem sıradan insanlardan hem de kültürlü insanlar arasından seçilmiştir. Aralarında çiftçiler, işçiler, papazlar, öğretmenler, ev hanımları ve diğer meslek erbapları da bulunmaktadır. Araştırmacıların önem verdiği bir diğer husus da dil konusudur. Görüşülen kişiler bölgeden bölgeye farklı lehçelere ve kelime haznesine sahip olduklarından kaydı tutulan görüşmelerin dilsel farklılıklarına müdahale edilmemiştir. Örneğin anadili Türkçe olan Rumlarla, bilhassa Kapadokya bölgesindeki Karamanlılarla yapılan mülakatlarda mutlaka bir çevirmen görev almıştır. Farklı bir diyalekt (Pontusca) kullanan Karadeniz Rumlarının görüşme tutanakları ise hiç değiştirilmeden olduğu gibi kayda geçirilmiştir. Yine İzmir'de ana dilleri Yunanca olan Rumların konuşmalarındaki birçok Türkçe kelimeye ve ifadeyemüdahale edilmemiştir. Mübadillerle görüşme yapan araştırmacılar verilen bilgilerin yanlış olduğunu bilseler dahi düzeltmemişler ancak daha sonra derledikleri çalışmalarda bu hatalara dipnotlarla açıklama getirerek yanlışları belirtmişlerdir.

Küçük Asya Araştırmalar Merkezi tarafından görevlendirilen araştırmacılar mübadillerle yaptıkları görüşme ve mülakatlarda konuları daha çok Rumların Anadolu'daki eski yaşantıları ve Yunanistan'a göç etmeden önceki son günleri üzerine temellendirmişlerdir. Mübadeleden önce ve sonra Yunanistan'a gelen Rumların ne şekilde yolculuk yaptığına, iç dünyalarında neler yaşadığına, Yunanistan'a geldiklerinde nasıl karşılandığına ve genel hislerine yer verilmiştir. Ayrıca mülakatlarda bugünkü hayatları ile ilgili bilgiler de verilmesi istenmiştir. Sohbet havası içinde geçen mülakatlar belli bir sistemde ilerlemiş ve vakalar kronolojik sırayı takip etmiştir. Anadolu'dan göçen Rumlar geldikleri bölgelere göre tasnif edilerek dosyalar oluşturulmuştur. Makalenin konusu olan İzmit ve Adapazarı bölgesi ise Bithynia Dosyası içinde yer almaktadır. Aynı dosya içinde yer alan diğer yerleşim yerleri arasında Erdek, Osmaneli, Mustafakemalpaşa, Bursa, Geyve-Ortaköy, Bandırma ve İstanbul Anadolu Yakası da bulunmaktadır. Merkezin sözlü tarih arşivini genelde hatıratlar ve kronikler oluşturmaktadır. Bunları ya Küçük Asya Araştırma Merkezinin özel çalışmaları ya da mübadillerin bizzat kendilerinin veya aile fertlerinin merkeze bağışladıkları meydana getirmektedir. Yine mübadillere ait fotoğraflar ve özel eşyalar da mübadiller tarafından merkeze hibe edilmiştir. Atina Küçük Asya Araştırmalar Merkezi, Yunanistan'ın ve Avrupa'nın en kapsamlı sözlü tarih arşivine

[42]M. Hulot, "İ Eksodos. To Hroniko tis 45 Hronis Katagrafis tu Elliniku Stihiu tis M. Asiasmesa apo sinklopistikes martiries ton prosfigon", *Istoria Mias Polis*, Meros Trito, Tefhos 498, Dekemvrios 2016, s. 80.
[43] Gr. Zarifopulos, "O Oktavios Merlie ke to Kentro Mikrasiatikon Spudon", *Deltio Kentru Mikrasiatikon Spudon*, Tomos I, Athina 1977, s. 18.
[44] İ Eksodos, Tomos G, Martiries apo tis Eparhies tu Mesogiu Pontu, Kentro Mikrasiatikon Spudon, Athina 2013, prologos s. 7.
[45] İ Eksodos, Tomos A, prologos s. 28.

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:41 Page 7

sahiptir.

Mübadele Öncesi Bithynia Bölgesi ve İzmit (Kocaeli) Sancağı

Adını MÖ 297 - MÖ 74 yılları arasında hüküm sürmüş Bithynia Krallığından[46] alan Bithynia Bölgesi, Marmara Denizi'nin Batı Anadolu kıyılarının, Karadeniz'in güneybatı kıyılarının, güneybatıda Bandırma, Erdek, ve Balıkesir'in, doğuda Bartın, Amasra, Kurucaşile ve Cide'nin, güneyde Sakarya Irmağı ile Büyük Menderesarasında kalan bölgenin dahil olduğu kuzeybatı Anadolu'da bulunan geniş bir coğrafi alandır.[47] İstanbul'un Anadolu yakasını da içine alan Bithynia, prehistorik çağlardan beri önemli bir geçiş yeri ve iskân alanı olmuştur. İlk önce Bizans, sonrasında Osmanlı İmparatorluğu döneminde hem askeri hem de ekonomik manada ayrıcalıklı bir bölge kabul edilmiştir. Bizans döneminde Bithynia bölgesinde yer alan İzmit ve İznik şehirleri de tarihi açıdan oldukça mühim görevler üstlenmiştir. Örneğin İznik'te MÖ 325 yılındailk genel (ekümenik) konsil olan İznik Konsili toplanmıştır.[48] Yine 1204 yılında Haçlıların İstanbul'u ele geçirmesinden sonra İznik, Bizans İmparatorluğuna bu süre zarfında başkentlik yapmıştır. Bu dönemde 500 nüfuslu bir köy olan İznik'te sadece 100 Rum ikamet etmiştir.[49]

Ortaçağ'da Selçuklular tarafından *Vilayet-i Yunani* olarak adlandırılan Bithynia, XX. yüzyıl başlarında farklı etnik kimliklerin bir arada yaşadığı çok kültürlü bir mozaik görüntüsündedir. Bithynia bölgesinin toplam nüfusunu anadilleri Yunanca, Türkçe, Ermenice ve Slavca olan Rumlar, Ermenice ve Türkçe konuşan Ermeniler, Türkçe, Arnavutça, Slavca konuşan Müslümanlar, Çerkezler, Abazalar, Yahudiler, Boşnaklar ve Levantenler oluşturmuştur.[50] Bithynia bölgesinde Türk hâkimiyetiise XIV. yüzyıl başlarından itibaren başlamıştır. Osmanlı Beyliği'nin Anadolu'nun kuzeybatısında yayılmaya başlaması üzerine Türk akınları İzmit'e kadar uzanmış, 1329'da Orhan Bey ile İmparator III. Andronikos arasında İzmit yakınlarında Pelekanon'da cereyan eden savaşta ağır yenilgiye uğrayan imparator haraç ödemek şartıyla İzmit'i kurtardıysa da (1333) bölge daha sonra 1337 yılında Osmanlıların eline geçmiştir.[51] Osmanlı döneminde Bithynia bölgesinin idari yönetimi Bursa ve İstanbul olmak üzere iki merkez üzerinden yürütülmüştür. İzmit, Bursa ve Balıkesir sancağı yine

Bithynia bölgesi içinde yer alan diğer büyük yerleşim yerleridir.

Harita: Bithynia Bölgesi sınırları

Bithynia bölgesinde konumu gereği önemli bir şehir olan ve İstanbul'a giden yolların kavşağında bulunan İzmit, tarihin tüm dönemlerinde ekonomik ve stratejik bağlamda kilit rol üstlenmiştir.BaşlardaİzmitBolu Vilayetinin idari taksimatı içerisinde yer alırken, 1914 yılında müstakil bir sancağa

[46]Kamil Doğancı, Bithynia Tarihi I. Bithynia Krallığı (MÖ 297-MÖ 74), *Bursa Defteri*, Aralık 2003, s. 74-84.
[47] İ Eksodos, Tomos A, s. 281.
[48] Elçin Macar, Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi, İletişim yay., İstanbul 2012, s. 31.
[49]İ Eksodos, Tomos A, s. 281.
[50]Vlasis Agcidis, "Fulacik, Ena Distomo stin Bithynia ton İuni 1920", *Kiriakatiki Elefterotipia, Plus Istorika*, 07.07.2013, s. 12.
[51]İdris Bostan, "İzmit", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 23, İstanbul 2001, s. 536.
[52] Mehmet Kaya, "XIX. Yüzyılda İzmit (Kocaili) Sancağı'nın Demografik Durumu ve İskan Siyaseti", *Ankara*

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:41 Page 8

dönüştürülmüştür.[52] 1914 Osmanlı nüfus sayımında verilen bilgiye göre doğrudan İstanbul'a bağlı bulunan İzmit Sancağı, İzmit, Adapazarı, Karamürsel, Kandıra, Geyve, Yalova ve İznik kazalarından oluşmaktadır.[53] Türklerden başka gayrimüslim toplulukların da azımsanmayacak ölçüde varlıkgösterdiği İzmit Sancağında 1914 nüfus sayımına göre toplam Rum nüfus 40.048 olarak belirlenmiştir. Bölgedeki nüfusun yaklaşık %12'sini oluşturan Rumların 5.226'sı İzmit'te, 7.957'si Adapazarı'nda, 6.047'si Karamürsel'de, 1.804'ü Kandıra'da, 7.108'i Geyve'de, 10.274'ü Yalova'da ve 1.632'si İznik'te ikamet etmektedir.[54] Ayrıca Bithynia bölgesinde İstanbul Fener Rum Patrikhanesine bağlı bulunan 4 merkez metropolitlik de (Bursa Metropolitliği, İznik Metropolitliği, Belkıs [Erdek] Metropolitliği ve İzmit Metropolitliği) faaliyet göstermiştir.

İzmit Bölgesinden Yunanistan'a Göçen Mübadil Rumların Hatıra Kayıtları

Büyük Savaş'ın sonunda Müttefik Devletler karşısında galibiyet kazanan İtilaf Devletleri, 30 Ekim 1918 tarihinde Limni Adasının Mondros Limanında, mağlup devletlerden biri olan Osmanlı Devleti ile Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalar. Silahlı çatışmaya son veren antlaşma maddeleri aslında Osmanlı Devletinin işgalini ve yıkılışını öngören ve hatta savunma sistemini neredeyse tamamen yok eden hükümleri de içinde barındırmaktadır. Mütarekenin imzalanmasından hemen sonra İtilaf Devletleri, 7. ve 24. maddeleri ihlal ve istismar ederek ülkenin her yerinde işgal hareketlerine başlar.[55]

Mütarekenin 8. ve 12. maddelerine istinaden Anadolu demiryolunu ve haberleşme hatlarını kontrol altına almak isteyen İngiltere[56], bilhassa Marmara sahillerine egemen olmak ve Boğazları uzun vadede kontrol altında tutmak içinayrı önem atfettiği Kocaeli Yarımadasını 14 Kasım 1918 tarihinde 17 parça gemiden oluşan bir itilaf filosu ile işgal eder.[57] Bölgedeki işgalci İngilizlerin ve himayesindeki Rum-Ermeni çetelerinin sergiledikleri dehşetengiz tutum ve yaşattıkları zulümler[58] Kocaeli Kuvayı Milliyesi'nin kurulmasını da zorunlu kılar. Bilhassa Sivas Kongresi sonrasında Heyeti Temsiliye, İzmit ve Adapazarı'nda KuvayıMilliye'nin oluşturulması çalışmalarına başlar. Bölge ahalisinin de desteğiyle Ekim 1919'daKuvayı Milliye güçlerine Adapazarı da katılır. Ancak Adapazarı ve yöresinin İngilizler açısından stratejik önemde olması[59] bölgenin İngiliz egemenliğinde kalmasını zaruri hale getirir. Bu nedenle İngilizler ve işbirlikçilerinin kışkırtmaları sonucunda Kuvayı Milliye'ye karşı isyan hareketleri baş gösterir. Bölgedeki işgal güçleriile birlikte Hürriyet ve İtilaf Partisi gibi Kuvayı Milliye karşıtlılarının 1920'de Adapazarı ve çevresinde çıkardığı ayaklanmalar kısa süre zarfında bastırılınca İngilizlerin İstanbul Boğazının doğusunda güvenli bir bölge oluşturma ça-

Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı: 41, Cilt: 26, 2007, s. 78.

[53] Kemal Karpat, Osmanlı Nüfusu (1830-1914), Çeviren: Bahar Tırnakçı,Timaş yay., İstanbul 2010, s. 386.

[54] Karpat, a.g.e., s. 386.

[55] Cemil Öztürk, "Mondros Mütarekesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 23, İstanbul 2001, s. 271-273.

[56] Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953, s. 520-521.

[57] Sabahattin Özel, Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk, Derin yay., İstanbul 2005, s. 13-16.

[58]Milli Mücadele döneminde Türk unsurunu sindirmek amacıyla Osmanlı Rumları ve Ermenileri tarafından kurulan çeteler bilhassa Müslüman halkı tehdit ve baskı altına alarak işgal kuvvetlerindin de desteğiyle yıkıcı faaliyetlerini kesintisiz sürdürmüşlerdir. İzmit ve çevresinde terör faaliyeti gösteren Kocabaş Hristo, Barbar Yanni, Deli Hristo ve Konstantin gibi önde gelen Rum çeteleri bölgedeki bazı kolluk kuvvetlerini öldürmüş ve uyguladıkları mezalim sonucunda yerli halkın yaşadıkları bölgeden göç etmesine neden olmuştur. Yine I. Dünya Savaşından beri İzmit ve yöresinde faaliyet gösteren Ermeni çeteleri de Türk köylerini basarak birçok masum insanı öldürmüştür. Vahan, Antranik ve Artin önde gelen bazı Ermeni çeteleridir. Özel, a.g.e., s. 190-202

[59]İngilizler için Boğazları uzun vadede kontrol altında tutmanın en önemli yolu Marmara sahillerine egemen olmaktı. Bu nedenle Milli Mücadele döneminde Kocaeli yarımadasının denetimini ayrı önemsiyorlardı. Boğazlara fiilen egemen olan İngiltere, 12 Eylül 1919'da Damat Ferit Hükümetiyle imzaladığı gizli antlaşmayla bu konumlarını daha da güçlendirmişti. İngiltere için İzmit ve Adapazarı'nı denetim altında tutmak bir güvenlik meselesiydi. Adapazarı bölgesini İstanbul Boğazını doğuya doğru güvenlik altına alan tampon bir bölge olarak gördüklerinden başından beri askeri güçlerini Kocaeli Yarımadasına konuşlandırmışlardı. Dolayısıyla Adapazarı ve yöresi özellikle ayaklanma bölgesi olarak seçilmişti. Öte yandan bu bölge Kuvayı Milliye açısından da üç nedenden ötürü önemli ve elde tutulmalıydı. İlki Kuvayı Milliye saflarına katılmak isteyenlerin Ankara'ya karayolu üzerinden gidebilmeleri için İzmit –Adapazarı güzergâhını geçmesi gerekliydi. Kısaca İzmit-Adapazarı güzergâhı ulaşım açısından İstanbul'dan Anadolu'ya uzanan köprü konumundaydı. İkincisi Kuvayı Milliye'nin en çok ihtiyacı olan silah ve cephane yine İstanbul ve İzmit civarındaydı. Silah ve cephaneyi Anadolu'ya kaçırabilmenin yolu Kocaeli Yarımadasını karadan ya da kıyıdan aşma zorunluluğuydu. Zira Karamürsel, İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan ve İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçırılmasını sağlayan Marmara'nın yegane iskelesiydi. Üçüncüsü İzmit-Adapazarı haberleşme açısından kilit noktasıydı. Bilhassa Geyve, İstanbul'dan sonra Anadolu telgraf hatlarının santralini oluşturduğundan Anadolu'yla haberleşme Geyve üzerinden sağlanıyordu. Özel, a.g.e., s. 15-18.

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:41 Page 9

baları başarısızlıkla sonuçlanır. İngilizlerin yarımadada kendilerini askeri yönden zayıf görmeleri bu bölgede İngiliz çıkarlarına hizmet edecek tampon bir gücün ihtiyacını doğurur. İngilizler kendi güvenliklerini korumak amacıyla Yunan Ordusunun İzmit ve Adapazarı'na askeri çıkarma yapmasına izin vererek bölgeyi bir anlamda Yunanlara hibe eder.[60]

Yunan Ordusunun XI. Tümeni (Manisa Tümeni) 20 Eylül 1920 tarihinde İngilizlerin boşalttıkları İzmit'e girerler[61] ve 26 Eylül'de Sapanca'ya doğru hareketlenirler.[62] Batı Cephesi Komutanlığının 28 Eylül 1920 tarihli değerlendirme raporunda İngilizlerin tamamen çekildikleri Akmeşe ve İzmit'te artık Yunan askerleri yer almıştır. Yine haber alma kaynaklarına göre İngilizlerin 5 Ekim'de İzmit'i tahliye edecekleri, yerlerine de aynı gün yedi Yunan taburunun gönderileceği bildirilir. 13 Ekim'de Haydarpaşa-Adapazarı demiryolunun denetimini Yunanlara teslim eden İngilizler, İzmit'in güvenliğini sağlamak için Yunan birliklerini görevlendirirler. İzmit'in işgal altında olduğu yaklaşık bir yıllık sürede bölgenin denetimini elinde bulunduran XI. Yunan Tümeni, Rum, Ermeni ve Çerkez çetelerle birlikte sivil halk üzerinde baskı ve şiddet uygulayarak büyük tehdit oluştururlar.Küçük Asya Araştırmalar Merkezi tarafından hazırlanan Sözlü Gelenek Arşiv kayıtlarında da Osmaneli kasabasından Silvia Hacimihalidu'nun sözlü tanıklığı bu bilgiyi destekler niteliktedir:

"Savaş zamanında demiryolu hattını Almanlar elinde tutuyordu. Almanya yenilince Haydarpaşa-Eskişehir hattı Müttefiklerin denetimi altına geçti. İngilizler geldiler. Türkler direnişe geçti ve İngilizlerle, savaşmaya başladı. "İngilizleri kovalım" diye slogan atıyorlardı. İngilizler zamanında bizler (Rumlar) hiçbir tepki göstermedik. Kuzu gibiydik. Ağzımızı açabilir miydik? Tabii ki İngilizler sadece istasyon ve köprülerdeydi. Sadece Yunan ordusunun Bursa'ya girdiğini duymuştuk ve özgürlüğümüze kavuşacağımız için sevinmekteydik. Gazetemiz olmadığından doğal olarak hiçbir haberi öğrenemiyorduk. Bu arada duyduk ki çeteciler sağa sola zarar veriyorlarmış. Bizler de "ne olacak bizim köyümüz? Ne olacak halimiz?" diye söylenmeye başladık. En son İngilizler gitti. Bir gece, Sakarya nehrinde bir köprü vardı, dokuz bomba koyup köprüyü yıktılar. Geri çekilirken başka köprüleri de yıktılar ama benim bildiğim sadece bu. Biz de çetecilerle kalakaldık. Bir gün duyduk ki Gökbakır çetesi köyümüze geliyormuş. Genç, kadın, erkek dağa çıktık. Köyde sadece yaşlılar kaldı. Dağdayken Yunan ordusunun Kabaçınar'da olduğunu öğrendik. Orada biraz oyalandılar çünkü Yunanistan'da seçim[63] olmuştu. İşte o zaman çeteciler cesaretlenip iyice taşkınlık çıkardılar. Bizler bir hafta dağda kaldık. Sonra dağa çıkanlar Osmaneli'ne döndükleri takdirde başına bir şey gelmeyecek diye bir emir çıktı. Anne ve babam köyde kalmıştı. Onlar izin yazısı alarak dağa yanımıza geldi ve bizi geri köye götürdü. Yunan ordusu Bilecik'e geçmişti. İsyancılar her yerde direnişteydi. Herkes bir yerlere kaçışmaya başladı. Bir sürü insan birbirini kaybetti. Ben de bir yerlere saklandım. Ali Dikici diye bir hemşerimiz vardı, çok iyi adamdı. Ali'nin annesiyle annem yakın arkadaştı ve Ali'yi babam da tanırdı. Beni alıp evine götürdü. Evinde dokuz ay kaldım. Ancak Yunan ordusu Eskişehir'e ilerleyince savaş başladı. Osmaneli'nden Türklerin hepsi ayrılmıştı. Kaldığım evdeki tüm kadınlar da gitmişti. Ben de sonra Bursa'ya geçtim. İki yıl Bursa'da ve Yenişehir'de kaldım. Olaylar yeniden çıkınca Mudanya'dan Yunanistan'a gitmek için gemilere bindik."[64]

Eylül 1920'de Yunan ordusunun İzmit, Yalova ve Gemlik'i işgal etmesi Bithynia bölgesinde şiddetli

---

[60]Yunanların 15 Mayıs 1919'da İzmir'e ayak basmalarıyla başlayan Anadolu işgali Mustafa Kemal önderliğinde büyük bir Türk direnişiyle karşılık bulmuş ve Erzurum Kongresi'nde alınan Misakı Milli kararları doğrultusunda vatan sınırlarından bir karış toprağın bile işgal güçlerine teslim edilmeyeceği kararlaştırılmıştır. 10 Ağustos 1920 tarihinde Osmanlıyı parçalama projesi olarak bilinen Sevr Antlaşmasına göre Yunanistan'a Doğu Trakya, Gökçeada-Bozcada ve İzmir çevresi vaat edilmiş, Yunanistan da Antant güçlerinden aldığı destekle Milne Hattını geçerek Anadolu içlerine doğru ilerleyişini sürdürmüştür. İ Eksodos, Tomos A, Prologos, s. 68.

[61] İzmit ve yöresindeki resmi Yunan işgali İngilizlerin bölgeyi Yunanlara teslim ettiği tarih olan 28 Eylül 1920'dir. Ancak Yunanların İzmit'i fiili işgali 27 Ekim 1920'de başlamıştır.Türk İstiklal Harbi, Cilt II, Batı Cephesi 4. kısım. kitap: Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz: 10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922, Genelkurmay Başkanlığı yay., Ankara 1994, s. 129.

[62] Özel, a.g.e., s. 177-179.

[63] Burada 1 Kasım 1920 seçimlerinden bahsedilmektedir. Venizelos bu seçimi kaybettiği için Yunanistan'da iktidar Anti-Venizelistlerin/Kralcıların eline geçmiştir.

[64] Lefki (Osmaneli) kasabasından Silvia Hacimihalidu Tanıklığı, Arhio Proforikis Paradosis tu Kentro Mikrasiatıkon Spudon, Bithynia, Fakelos B 80-81.

[65]İtilaf devletleri Ortak Soruşturma Komisyonu tarafından Mayıs 1921 tarihinde yapılan incelemede Gemlik'e bağlı Kapaklı köyünde Yunan askerlerinin ve Rum çetecilerinin gerçekleştirdiği birçok katliam ve yağma olayı rapor edilmiştir.Komisyon ayrıca Karaca Ali Köyü, Küçük Kumla Köyü, Armutlu'ya bağlı Sultaniye Köyü, Gemlik'e bağlı Fıstıklı Köyü ve Teşvikiye Köyü'nde de benzer vakaların olduğunu Yunan askerlerinin köydeki masum insanları soyup katlettiklerinibelirtmişlerdir. Yunan Ordularının Yalova işgali sırasında, Koca Dere-i Bala Köyü, Koca Dere-i Zir Köyü, Kirazlı Köyü, Hamid Abad Köyü, Yavuz Pınar Köyü, Akköy, Paşa, Çalıca, Samanlı, Soğurcuk ve Kurtköy de katliam ve talanlar devam etmiştir. Necdet Ekinci, Yunan Vahşeti, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s.49-97.

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:41 Page 10

çatışmaların ve yağmalama olaylarının artmasına sebebiyet vermiş,pek çok Türk köyü gerek Yunanlar gerek yerli Rumlar tarafından yerle bir edilmiştir.[65] Özellikle Kocaeli ve çevresinde Türkler güvenlik sebebiyle göç etmek zorunda bırakılmıştır.[66] Öte yandan Yunan kuvvetlerinin bölgeye gelişiyle birlikte İzmit'in demografik yapısında da değişimler olmuş, İzmit birçok tekneci ve küfeci Rum'uniskân edildiği, isyancıların kolaylıkla barınabildiği bir şehir haline gelmiştir. Dolayısıyla Bithynia bölgesine gelen İngiliz ve Yunan orduları Türk köylerindehırsızlık, tecavüz, yağmalamagibi örgütlü suçlar işleyerek insanlık dışı faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Yunan ordusunun provokatif eylemleri sonucunda birçok Türk köyü yakılarak yerle bir edilmiştir.[67] Küçük Asya Araştırmalar Merkezi kayıtlarında yer alan Vretos Meneksopulos'un tanıklığı da Yunan askerlerinin Rumlar ile birlikte Türk köylerinde gerçekleştirdiği mezalimi ortaya koyması açısından önemli bilgiler içermektedir: *"Yunan askerler bizimkileri (Rumları) Türk köylerine doğru ateş ettiriyordu. Böylece bu bahaneyle İngiliz komutanı kandırıp Türk köylerini yakıyor ve yağmalıyorlardı. Köylülerin hayvanlarına el koyup üç kuruşa Üsküdar'da satıyorlardı.*"[68]

Kocaeli Yarımadasında bu türden hain eylemlerin sıkça yaşanması ve yarımadanın İstanbul'a yakın olması sebebiyle müttefikler arası bir komisyonunkurulmasına karar verilir. Yunanlara atfedilen Anadolu'daki vahşeti soruşturmaya yönelikortak komisyonun oluşturulma talebi ilk defa İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold tarafından önerilmiştir. Soruşturma alanı Samanlı Dağ, Marmara'daki İzmit ve Mudanya körfezleri arasında kalan kıyı şeridinin bir bölümü olarak belirlenir.[69]İtilaf Devletleri Ortak Soruşturma Komisyonun üyeleri[70] 1921 baharında Rum ve Türk köylerinde yaşanan katliamlar ile ilgili karşılıklıaraştırmalar yapmaya başlar. Tarafsız bir biçimde yürütülen soruşturmada Türkler kadar Rum ve Ermenilerin de tanıklığına başvurulur. Kızılhaç Uluslararası Komite Delegesi Maurice Gehri, Arnold Joseph Toynbee ile birlikte bölgede yaptığı gözlemlerini bir rapor halinde hazırlar. Hazırlanan bu raporu daha sonra "Mission d'enquete en Anatolie (12-22 Mai 1921)" adlı kitapta toplayan Gehri, ilk başta diğer komisyon üyeleriyle beraber Türklerin mezalimine uğrayan Rum köylerini araştırmakla yükümlüdür. Fakat komisyon, Yunan işgaline uğramış bölgelerde Türk köylerine karşı uygulanan katı ve sistemli yıkım eylemlerinin olduğunuda tespit ederek, Yunan ordusunun Türk nüfusa karşı baskı ve şiddet olaylarında bulunduğunu raporuna ekler.[71]

İtilaf Devletleri Ortak Soruşturma Komisyonu üyeleri tarafından hazırlanan raporlara karşı Yunanistan'ın önde gelen gazetelerinden Embros (İleri) ise komisyon üyelerini suçlayıcı bir dille haberler kaleme alır. Gazetede bilhassa Yunan ve Ermeni köylerinde yapılan incelemelerin üç saat gibi kısa bir sürede hızlıca sona erdirildiği, olaya şahit olan tanıklarla çok az görüşüldüğü ve komisyon üyelerinin Yunanistan'a karşı önyargılı tavır sergilediğidile getirilir.[72] Embros gazetesinde yayımlanan tekzip yazısında haberin inandırıcılığının temellendirilmesi için İzmit karakol müdürü Muhiddin Bey'in raporla ilgili değerlendirilmesine *"Embros gazetesi cephede. Değerli ve çağdaş bir Türk, ordumuzun uygarlık dışı eylemlerini reddediyor"* başlığıyla yer verilir. Hazırlanan raporları yalanlama çabasına giren Embros gazetesine göre İzmit karakol müdürü Muhiddin Bey, komisyon üyeleriyle yaptığı mülakatta, Yunanların Türk köylerini yakmadığını, bölgede Yunan ordusu tarafından bir damla kanın bile akıtılmadığını, Rum köylerini yakanların ise Kemalistler olduğunu şu sözlerle beyan eder: *"... hayır Yunan ordusunun hiçbir vahşet olayı olmadı. Sadece birkaç ufak olay oldu o kadar. Bu olaylar da Yunan ordusunca değil İzmit'e gelen Rum göçmenlerce çıkarıldı. Çünkü Kemalistler köylerini yakınca onlar da aç kaldıklarından bir iki Türk evine saldırdılar. Fakat Yunan ordusu hemen olay çıkaran Rumları yakalayıp cezalandırdı. Yunan ordusu buraya yakıp yıkmaya değil medeniyeti getirmeye geldi."*[73]

Oysa Yunanların gerçeği yansıtmayan ve propaganda amacıyla kaleme aldığı söz konusu haberle-

[66]Mesut Çapa, "Kocaeli ve Çevresinde Yunan İşgali ve Göç: Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyetinin Yardımları", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2015, s. 1679-1697.

[67]Tasos Kostopulos, Polemos ke Ethnokatharsi. İ Ksehasmeni Plevra Mias Dekaetus Ethnikis Eksormisis. 1912-1922, Vivliorama, Athina 2007, s. 114-115.

[68]Şile köyünden Vretos Meneksopulos Tanıklığı. Arhio Proforikis Paradosis tu Kentro Mikrasiatıkon Spudon, Bithynia, Fakelos B 63.

[69] Ekinci, a.g.e., s 259.

[70] Komisyon, İtilaf Devletlerinin İstanbul'daki üç Yüksek Komiserini temsilen üç üst düzey subaydan oluşmaktadır. Komisyonda General Franks (İngiltere), Albay Vicq (Fransa) ve Albay Roletto (İtalya)ile birlikte Yunanca ve Türkçe bilen asker tercümanlar da görev almıştır. Ekinci, a.g.e., s 259.

[71]Kostopulos, a.g.e., s. 117.

[72]Embros, "To Embroseıs to metopon ke enasTurkostimios ke politismenosagnoite to ekpolitistikonergon tu stratu mas", 10.06.1921, Arithmos 8856, Athina, s. 2.

[73]Embros, a.g.g., s. 2. İzmit karakol müdürü Muhiddin Bey'in Embros gazetesinde çıkan beyanatıyla ilgili bkz: EK - VIII

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:41 Page 11

rinin tamamı gazeteci Konstantinos Faltaiç'in kaleminden çıkmaktadır. Atina'daki Embros gazetesi tarafından Bithynia bölgesine gönderilen Yunan gazeteci, köşesinde yazdığı bir dizi haberde, 1921 yazında İzmit'teki göçmen kampına gittiğini ve çetecilerden kaçmak için Bithynia bölgesinden İzmit'e gelen 60.000 kişiyle görüşmeler yaptığını iddia etmektedir. Üstelik görüşme yaptığı kişilerin sadece Rumlar olmadığını aynı zamandaaralarında Ermeni, Çerkez, Arnavut ve Türklerin de bulunduğunu, bunların da bölgede yaşanan çatışmalardan dolayı Yunanistan'a gitmek istediklerini söylemektedir. Oysa hem istatistiki veriler, hem şahitlikler hem de komisyon üyelerinin hazırladığı rapor, Faltaiç'in iddialarını çürütür niteliktedir. Örneğin 16 Mayıs 1921 tarihinde Bithynia bölgesi sınırları içinde yer alan Yalova'nın Armutlu ilçesine bağlı Kapaklı köyünde komisyon üyeleri tarafından yapılan incelemede köyde dördü kadın, sekiz kişinin öldürüldüğü bulgularına ulaşılır. Üstelik öldürülen kişilerin kol ve bacakları da acımasızca kesilmiştir. Hayatta kalan köylüler insanlık dışı sayılan bu mezalimin Yunan ordusu tarafından yapıldığını söyler. Komisyon üyelerine eşlik eden Yunan karargâh subayı ise köylülerin yalan söylediğini gerçeği öğrenmek içinetrafta beliren bir kız çocuğuna sorulmasını talep eder. Maurice Gehri, bu olayı daha sonra raporunda şu sözlerle anlatmaktadır: *"Yunan subaybütün bunların doğru olmadığını söyledi ve o sırada etraftaki bir kız çocuğuna sormamızı istedi. Çocuktan al haberi diyordu. Kız çocuğu sakin ama suçlayıcı bir ifadeyle tereddüt etmeksizinkatillerin Yunan askerleri olduğunu beyan etti."*[74]

Yunan Ordusunun 24 Haziran 1921 tarihine kadar kaldığı İzmit'te ortaya çıkan direniş hareketleri, çatışmalar ve çeteciler tarafından gerçekleştirilen katliamlar bölgedeki huzursuzlukların had safhaya ulaşmasına sebebiyet verdiğinden[75] yöre halkının mübadele öncesinde de çeşitli göç hareketlerini başlattığı bilinmektedir.[76] Nitekim Arnold Toynbee de İzmit'te Yunan ordusunu kurtarıcı olarak karşılayıp onlara nezaket ve misafirperverlik gösteren Rum azınlığın, koruyucuları bölgeyi terk ettiğinde Türklerle yeni bir hesaplaşmayı göze alamadıklarını belirtmiştir. Rumlar, Türklerin karşı misillemesinden etkin bir şekilde korunamayacaklarını anlamış ve Haziran 1921'de Yunan kuvvetlerinin stratejik sebeplerden ötürü Kocaeli yarımadasını boşalttığı sıradakendi inisiyatifleriyle Yunan ordusuyla birlikte bölgeyi terk etmişlerdir.[77] Yunan istatistiki bilgilerine göre 1921 yılında İzmit'ten Yunanistan'a göçen Rum mübadillerin sayısı yine aynı dönem Fransız işgali altındaki (1919-1921) Kilikya bölgesinden göçen Rum mübadillerle birlikte 70.000 olarak belirlenmiştir.[78]

Küçük Asya Araştırmalar Merkezi arşiv kayıtlarına göre İzmitve çevresinden Yunanistan'a göçen mübadillerin sözlü tanıklıklarını Geyve-Ortaköy'e bağlı Hudi köyü[79] ile Adapazarı'na bağlı Karapelit[80], Asaköy[81] (Türkçe adıyla Fındıklı) ve Lefki[82] (Türkçe adıyla Osmaneli) Rumları oluşturmaktadır.Sözlü tanıklıklarına başvurulan Rumlar, 1919-1922 yılları arasında Bithynia bölgesinde yaşanan savaş ortamını ve bölge halkının maruz kaldığı olayları şahsi deneyimleri üzerinden aktarmaktadır. Tanıkların verdiği ifadelerde Milli Mücadele döneminde Kuzey Marmara Havzasında çetecilerin eşkıyalık faaliyetlerinin yoğun olduğu, bölgede terör ve gasp olaylarının sıklıkla yaşandığı, birçok köyün eşkıya çeteciler tarafından basılarak insanların öldürüldüğü belirtilmiştir. Ancak Kocaeli Kuvayı Milliyesi'nin bilhassa İzmit ve Adapazarı'nda yoğunlaşan çetecilik faaliyetleriyle mücadele ettiği de yine tanıkların verdiği bilgiler arasındadır. Karapelit köyünden Stavros Muratidis ve Sofia Pashalidu'nun sözlü ifadelerine göre Mondros Antlaşmasının akabinde başlayan Anadolu işgalleri bölgedeki çetecilik faaliyetlerini arttırmış ve yerli halk canını kurtarmak için köylerini terk edip güvenli alanlara göç etmişlerdir. Kocaeli yarımadasından Yunanistan'a göçen Rumların büyük

[74]Gehri'den aktaran Kostopulos, a.g.e., s. 117-118, Ekinci, a.g.e., s 267.
[75] Çağla Tağmat, "Milli Mücadele'de Yunan Ordusunun İzmit Katliamı (1921)", *Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu V Bildirileri*, Cilt II, s. 885.
[76] Yunan kaynaklarının verdiği bilgiye göre çetecilerin girdiği Bithynia bölgesindeki Rum köylerinden 1919-1920 yılları arasında birçok göç meydana gelmiştir. Bilhassa köylerini terk etmek zorunda kalan Rumlar, önce İzmit'e oradan da Yunanistan'a göç etmiştir. Kostopulos, a.g.e., s. 114.
[77] Arnold Joseph Toynbee, Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi, Çeviren: Kadri Mustafa Orağlı, İstanbul 2007, s. 291.
[78]Mihalis Theotokas, Nomikake İstorika Meletimata, İkaros, Athine 1947, s. 57.
[79] Türkçe adıyla Büyüksaraçlı, İzmit'e bağlı bir sancak olan Geyve-Ortaköy'e 9 km uzaklıkta bir köydür. Yunan kaynaklarının verdiği bilgiye göre 1922'den önce 1500 nüfusa sahip olan köyün 1000'i Ermenice konuşan Rumlardan oluşmaktadır. İ Eksodos,Tomos A, s. 325.
[80]Yunan kaynaklarının verdiği bilgiye göre İzmit sancağına bağlı bir kaza olan Adapazarı'nda 1922'den önceki toplam nüfus 30.000'dir. Bu nüfusun 1000'i Türkçe konuşan Rumlardan, 1500'ü de Ermenilerden oluşmaktadır. Yunan istatistiki verilerine göre Adapazarı'na 44 km uzaklıkta bir köy olan Karapelit'de mübadele öncesinde yaklaşık 400 Rum aileikamet etmektedir. Karapelit Rumlarını Karadeniz ve Ordu'dan göçerek köye yerleşmiş olan ve daha ziyade Karadeniz lehçesiyle Rumca konuşan kişileroluşturmaktadır. İ Eksodos, Tomos A, s. 293.
[81]Asaköy (Fındıklı) Adapazarı'na 17 km uzaklıkta bir köydür. Yunan kaynaklarına göre mübadele öncesindeAsaköy'de500'e yakın Ermenice konuşan Rum ve çok az Türk yaşamaktadır. İ Eksodos, Tomos A, s. 296.
[82]Küçük Asya Araştırmalar Merkezi tarafından verilen bilgiye göre Lefki (Osmaneli) Sakarya vadisine yakın bir tepede kurulu küçük bir kasabadır. Mübadeleden önce 6000 nüfuslu olan kasabanın yaklaşık 800'ü Türkçe konuşan Rumlardan oluşmaktadır. İ Eksodos, Tomos A, s. 299.

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:41 Page 12

çoğunluğu önce İngiliz, sonra Yunan işgalinden dolayı Türk direnişiyle karşılaşmış ve güvenlik nedeniyle zorunlu mübadele antlaşmasından çok önce bölgeyi terk etmişlerdir:

"*1919 Haziranında çeteciler köylere gelerek tüm gençleri toplayıp götürdüler. Her evden en az bir tane çocuk gitti. Ellerinden sağ kurtulanlar köye geri döndüler. Bize köyden hemen ayrılmamızı yoksa çetecilerin çocuklarımızı öldürecekleri söylendi. Biz de haberi alır almaz köyden ayrılarak Kavlandere ormanına saklandık. İki gün içinde orman doldu taştı. Kırk gün ormanda saklandık. Çeteciler o zaman tüm köyleri ateşe verdiler. Ormana yürüyemeyen birçok yaşlı, evlerinde kaldıkları için yanarak can verdi. Dedemin de sonu aynı oldu. Bizi Fındıklı köyünden gerillacı Vangelis kurtardı. Vangelis, Türk çetecilerine karşı silahlı direnişe geçenlerden biriydi. Bizi ormandan alıp Sakarya nehrinden geçirerek İzmit'e kadar getirdi. Yaklaşık on beş aile hasta olduğu için yerlerinden bile kımıldayamamıştı. İçlerinde benim ailem de vardı. Vangelis eşkıya başı Leonidas'dan izin alarak on beş gün sonra onları da yanımıza getirdi. Hepimiz İzmit'e gittik. Orada Karacali ve Kulaköy'de*[83] *çadırlarda ve bizi kabul eden evlerde kaldık. Ekim 1919'da İzmit'e varmıştık. Mayıs 1920'de herkes Yunanistan'a gitti. Milisler Ankara'dan aldıkları emirle çetecileri kovmuştu. İzmit limanına gelen Yunan savaş gemileri Averof ve Kilkis'i görünce öyle çok heyecanlanmıştık ki Rum gençlerin çoğu Yunanlarla birlikte savaşmak için gönüllü Yunan ordusuna katıldı. Ben de onlara dâhil oldum. Gemilerle önce İstanbul sonra da Midilliye götürdüler bizi. Birkaç gün Midilli'de kaldıktan sonra öğrendik ki hemşerilerimiz Makedonya'ya gitmişler biz de Halkidiki'ye geçtik. İzmit le ilgili yaşadığımız korkunç olayları da türkülere döktük…*"[84]

Küçük Asya Araştırmalar Merkezi tarafından kayıt altına alınan mübadil Rumların sözlü tanık ifadelerine göre Kocaeli Yarımadasında baş gösteren çetecilik faaliyetlerinden Türkler kadar Rumlar da olumsuz etkilenmiş, köylerini basan çeteciler paralarını ve değerli eşyalarını zorla ellerinden almıştır. Ancak çetecilere karşı Rumları koruyan Türk komşuları çoğu zaman her tür tehlikeyi göze alıp onları evlerinde saklamışlardır: *"Her şeyi hatırlıyorum. Neler çektim neler! Cumartesi akşam çeteciler köyümüzü basınca biz de Türk komşumuzun evine gittik. Çeteciler evinde Rum saklayan Türklerin evini yakacağını söylemiş. Bizi Mehmet Efendinin bahçesine götürdüler. İçeri almadılar. Sonra ninem bana ne olursa olsun. Milletin başına ne gelirse bizimkine de o gelsin dedi. Sonra bizi de eve aldılar."*[85] Yine Büyüksaraçlı köyünden Theofilos Papadopoulos'un verdiği bilgide de köyünü basan çetecilere karşı kendisini ve ailesini köydeki diğer Rum ailelerle birlikte Mehmet Efendi adlı bir Türk komşusunun koruduğu şu sözlerle ifade edilmiştir:

"1920 yılında köyümüzü üç defa çeteciler bastı. İlk geldiklerinde paramızı istediler. Bizler de elimizde ne var ne yok ne yok toparlayıp verdik. İkinci kez geldiklerinde de para istediler ama paramız hiç yoktu. Biz de bize dokunmasınlar diye altın eşya, küpe, bilezik ne bulduysak verdik. Çeteciler üçüncü kez geldiğinde Türk arkadaşım Mehmet Efendi bizim evimize misafir geldi. Hanımım bize yemek hazırladı. Sonra ona: "Mehmet Efendi çeteciler yeniden köye gelirse ne yapalım? Artık verecek paramız da kalmadı" dedim. Mehmet Efendi de "evime saklanırsınız" diye yanıtladı. Cumartesi akşamı öğrendik ki çeteciler tren istasyonunun oraya gelmişler. Herkes korka korka evine çekildi. Akşam olduğunda da köye geldiler. Biz de Mehmet Efendinin evine sığındık. Evinde bizden başka aileler de saklanıyordu. Karım ve çocuklarım içeri girdi ama ben girmedim. Ne olup bittiğini öğrenmek için köyde dolaştım… Köyde olaylar çıkınca önce Adapazarı'na oradan da İzmit'e gittik. İzmit'te on beş gün kadar kalıp sonra da İstanbul'a geçtik. Yunanistan'a geldiğimizde sene 1922 idi."[86]

Türklerin Rumlara olan iyi niyetli davranışıyla ilgili benzer bir hikâyeyeBüyüksaraçlı köyünden Kiriakis Daskalaki tanıklığında da rastlanmaktadır:

"…ben ağlamaya başladım. Tevfik Efendi bana neden ağladığımı sordu. Ağlama dedi. Ben yaşadığım sürece sana hiçbir şey olmayacak. İki yıla yakın yanında kaldım. Çok iyi adamdı. Sonra Hristiyanları İstanbul'a götürdüklerini söylediler. Tevfik Efendi beni yolda öldürürler endişesiyle

[83] Küçük Asya Araştırmalar Merkezi'nde İzmit'te bulunan Karacali ve Kulaköy hakkında herhangi bir yerleşim bilgisine rastlanmamıştır. Küçük haneli köyler olduğu düşünülen her iki yerleşim yerinin muhtemelen haritalarda da nerede bulundukları belirtilmemiştir.

[84]Karapelit köyünden Stavros Muratidis ve Sofia Pashalidu Tanıklığı. Arhio Proforikis Paradosis tu Kentru Mikrasiatıkon Spudon, Bithynia, Fakelos B1.

[85]Hudi (Büyüksaraçlı) köyünden Kiriaki Daskalaki Tanıklığı. Arhio Proforikis Paradosis tu Kentro Mikrasiatıkon Spudon, Bithynia, Fakelos B33.

[86]Hudi (Büyüksaraçlı) köyünden Theofilos Papadopoulos Tanıklığı. Arhio Proforikis Paradosis tu Kentru Mikrasiatıkon Spudon, Bithynia, Fakelos B33.

[87]Hudi (Büyüksaraçlı) köyünden Kiriaki Daskalaki Tanıklığı. Arhio Proforikis Paradosis tu Kentru Mikrasiatıkon Spudon, Bithynia, Fakelos B33.

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:41 Page 13

bırakmadı. Ne zaman ki bir şey olmadığına inandı o zaman beni de diğerleriyle birlikte gönderdi. Bizi önce kağnı arabalarıyla Karadeniz'e getirdiler oradan da gemiyle İstanbul'a götürdüler. 1922 yılında İstanbul'a vardık. Tesadüfen dedemi buldum ve birlikte Yunanistan'a geldik."[87]

Küçük Asya Araştırma Merkezindeki sözlü tanıklıklarda sıklıkla vurgulananbilgilerden biri deRum köylerinde faaliyet gösteren çete saldırılarından çoğu zaman Rumları Türk komşularının kurtardığına dairdir. Öte yandan kayıt altına alınan tanık ifadelerinin bazılarındaise Rumlara yardım eden Türkler olduğu gibi dönemin savaş ortamında Rumlara yardım etmekten sakınan Türkler debulunmaktadır. Ancak Milli Mücadele döneminde İngiliz ve Yunan ordularıyla işbirliği içine giren ve Kuvayı Milliye'ye karşı Yunan ordusuna gönüllü hizmet eden yerli Rumlarınsakıncalı faaliyetleri karşılıklı ilişkilerdeki güven ortamını bozan önemli bir gerekçe olarak düşünülmelidir. Nitekim 17 Mayıs 1921 tarihli Embros gazetesinde *"İzmit'in felakete uğramış Fulacık köyündeki Türkçe konuşan Rumlar Yunan Ordusuna katılmanın sevincini yaşıyor"* başlığıyla çıkan haberde de köydeki Rumların davul-zurna eşliğinde Yunan ordusuna katıldığı görülmektedir.[88] Kocaeli Yarımadasında yaşanan savaş ortamının anlaşılması açısından Fındıklı köyünden Athina Demerci tanıklığı da konuyla ilgili yeterli detaylar sunmaktadır:

"1919 senesinde[89] *köyümüze (Fındıklı) çeteciler geldi. Bizi korumak için geldiklerini ve eğer onları beslersek bizi himaye edeceklerini söylediler. Sonra Ortaköy'de çetecilerin neler yaptıklarını duyduk. Birçok insanı öldürdükleri ve hatta küpelerini almak için insanların kulaklarını kestiklerini öğrendik. Kayınbabam korktu ve bize zarar gelmesin diye köyümüzden ayrılıp bir Türk köyü olan Söğütlü'ye götürdü. Söğütlü'de tanıdığımız Türkler vardı. Bir süre orada kaldık. Sonra evimize gittik. Her şey yanmıştı. Sadece toprağa gömdüğümüz sandığa bir şey olmamıştı. Onu alıp Söğütlü'ye geri döndük. Bir Türk'ün tarlasında çalışıyorduk. Yanında çalıştığımız Türk bir süre sonra korkup gitmemizi söyledi. Ben de iki çocuğumu alıp başka bir kapıyı çaldım. Kapıyı bir Türk kadın açtı. İki çocuğumu görünce "size ekmek vereyim, ne isterseniz vereyim ama yanıma alamam. Oğlum Yunanlarla mücadele etmek için her gün camide yeminler ediyor. Seni yanıma almamı istemez" dedi. Ben de oradan ayrılıp başka bir kapıyı çaldım. Yaşlı bir Türk amca çıktı o da aynı şeyleri söyleyip bizi evine almadı. Geceyi geçirmem için ahırda kalmama izin verdi. Ertesi gün yola koyuldum ve yoldan geçen bir at arabası gördüm. Hristiyan bir kadın arabada oturuyordu. Ona beni de almasını söyledim ama beni almaktan korktu. Ben de kucağımdaki bebeği arabaya koydum diğer çocuğumla yürümeye başladım. Yolda silahlı kişiler gördük. Türk direnişçilerine karşı savaşan Abazalardı. Onlar bize Türklerle çatıştıklarını başka yoldan gitmemizi söyledi. Yolumuzu değiştirdik. Hristiyan ve Müslümanların yaşadığı bir köye gittim. On beş Yunan evi vardı. Bir Türk beyine gidip çocuklarımla bir süre beni misafir etmeleri için yalvardım. Beni almak istemedi. Fındıklı köyünden kimseyi yanına almak istemiyordu. O da hiçbir Hristiyan'a yardım etmeyeceğine yemin etmişti. Köyde bir tane Rum kalmamıştı. Umutsuzca Adapazarı'na doğru yola koyuldum. Adapazarı'nda da cephe açıldığı için orada daha fazla kalamadık. İzmit'e doğru yola koyulduk. Tüm gece yürüdük. Yolda İngilizlere rastladık. Yunanlardan önce gelmişlerdi ve İzmit'teki evlerde silah arıyorlardı. Kazanlarca yemekleri vardı ve sırf bize vermemek için kalanları denize döküyorlardı. Bir aya yakın İzmit'e yakın bir Ortodoks kilisesinde kaldık. Herkes hastalandı ve günde en az on beş kişi ölüyordu. Oradayken kızımı da hastalıktan kaybettim. Oğlumu yanıma aldım ve bizi Yunanistan'a götürmeye gelen, şimdi ismini hatırlayamadığım bir gemiye bindim. 1921 Mayıs'ında Sisam adasına vardık. Bizi sonrasında barakalara yerleştirdiler."*[90]

Sonuç

Bithynia sınırları içinde yer alan Kocaeli yarımadası, coğrafi konumundan dolayı, tarihin bir çok döneminde gerek stratejik gerekse ekonomik açıdan farklı bir ehemmiyette düşünülmüştür. Öte yandan bölgenin sahip olduğu etnik, dinsel ve dilsel kimlikler bu coğrafyanınrenkli mozaiği olarak da görülmüştür. Antik dönemden günümüze kadar önemli tarihi olaylara şahitlik etmiş yarımada Büyük Savaş yıllarında ve sonrasında Marmara sahillerine egemen olmak isteyen Büyük Güçler için odak noktası olmuştur. BilhassaİngilizlerBoğazların egemenliği hususunda Kocaeli yarımadasında asker konuşlandırmada hiç gecikmemişlerdir. Büyük Savaş'tan mağlup ayrılan Osmanlı Devleti'nin taksimini belgeleyen Sevr Antlaşması ile de Kocaeli yarımadası İngiliz nüfuz bölgesi sınırlarına dâhil edilmiştir.

[88]Embros, 17.05.1921, Arithmos 8832, En Athines, s. 1. Konuyla ilgili gazetede çıkan haber için bkz: EK – VII.
[89]Sözlü tanıklığına başvurulan Rum'un anlattıklarına göre 1919 senesinde söz konusu olayın yaşanması mümkün değildir. Zira Yunan ordusu 1920 senesinde Kocaeli yarımadasını işgal etmiştir.
[90]Asaköy (Fındıklı) köyünden Athina Demerci Tanıklığı. Arhio Proforikis Paradosis tu Kentro Mikrasiatikon Spudon, Bithynia, FakelosB1.

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:41 Page 14

14 Kasım 1918 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilen Kocaeli, daha sonra tampon güç olarak düşünülen Yunanlara 28 Eylül 1920'de hibe edilince yarımadada Kuvayı Milliye hareketleri başlamıştır. İngiliz ve Yunan kuvvetlerinin işgal ettiği yarımadada aynı zamanda Ermeni ve Rum çetecilerin yöre halkına karşı sergilediği acımasız tutum bölgedeki karşı direniş hareketlerini ve ayaklanmaları başlatmış, böylece yarımadanın iç güvenliği önemli ölçüde zedelenmiştir. İşgalci kuvvetlerin ve çetecilerin işbirliği sonucunda bir çok Türk köyü yakılmış ve Müslüman halka türlü katliamlar gerçekleştirilmiştir. Türk köylerinin çoğu daha güvenli gördüğü bölgeleredoğru göç ederek canlarını kurtarabilmiştir.

Yunan Ordusu'nun 24 Haziran 1921 tarihine kadar kaldığı Kocaeli'nde yaşanan mezalim ve katliamlar işgalci kuvvetlerle işbirliği içine giren Rum köylerinde de daha sonrasında güvenlik endişesi doğurmuştur. Yunan ordusu ile birlikte şehri tahliye etmek isteyen Rumlar Yunanistan'a gitmek için bölgeyi terk etmeye başlamıştır. Kocaeli yarımadasından göç eden Rumlar diğer Anadolu Rumlarından farklı olarak Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinden çok önce bu coğrafyadan ayrılmak durumunda kalmıştır.

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:41 Page 15

"Atina Küçük Asya Merkezi tarafından görevlendirilen araştırmacıların mübadil Rumlarla yaptığı görüşmelerin kayda geçirilmesi"

Atina Küçük Asya Araştırmalar Merkezi Fotoğraf Arşivi

"Mübadele öncesi İzmit Körfezi"

Atina Küçük Asya Araştırmalar Merkezi Fotoğraf Arşivi

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:41 Page 16

"Mübadele Öncesi İzmit Mandolin Orkestrası"

Atina Küçük Asya Araştırmalar Merkezi Fotoğraf Arşivi

"Anadolu'dan Yunanistan'a trenle gelen mübadil Rumlar"

Library of CongressArchieves

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:41 Page 17

1924 Veba ile Mücadele

"Fulacık köylülerinin Kalamata'da geçici ikametleri"

Özel Koleksiyon

"Fulacık köylülerinin Volo'daki geçici ikametleri boyunca eğlencesi"

Özel Koleksiyon

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:41 Page 18

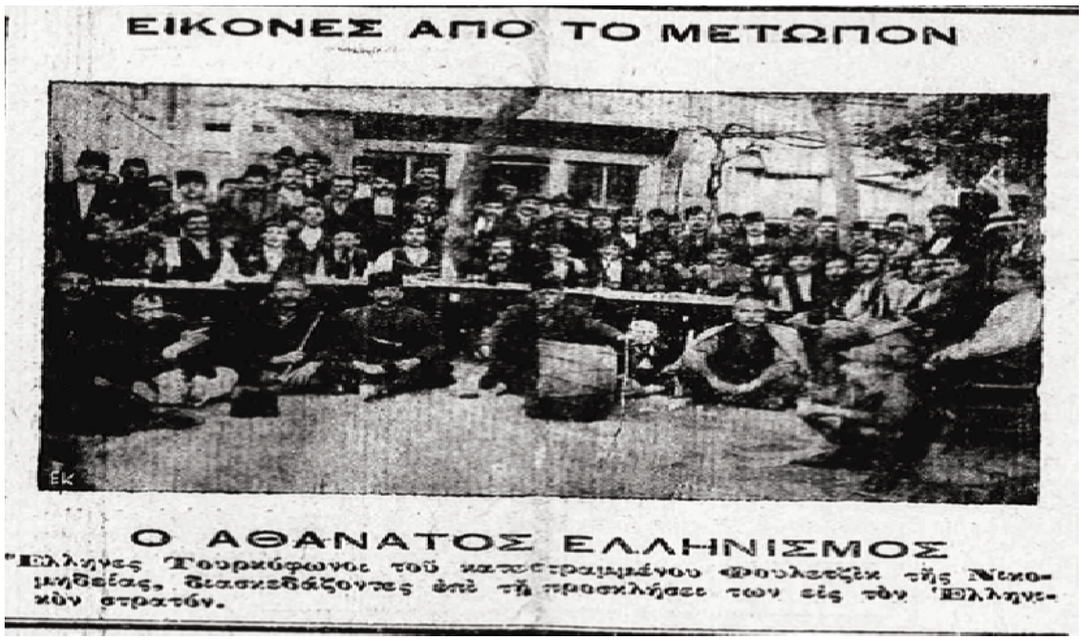

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΜΕΤΩΠΟΝ

Ο ΑΘΑΝΑΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Ἕλληνες Τουρκόφωνοι τοῦ κατεστραμμένου Φουλατζὶκ τῆς Νικομηδείας, διασκεδάζοντες ἐπὶ τῇ προσκλήσει των εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρατόν.

Cepheden Resimler. Ölümsüz Helenizm.

"İzmit'in felakete uğramış Fulacık köyündeki Türkçe konuşan Rumlar Yunan Ordusuna katılmanın sevincini yaşıyor"

Embros (İleri) Gazetesi, 17.05.1921, Arithmos 8832, En Athines, s. 1.

ΤΟ „ΕΜΠΡΟΣ" ΕΙΣ ΤΟ ΜΕΤΩΠΟΝ

ΚΑΙ ΕΝΑΣ ΤΟΥΡΚΟΣ ΤΙΜΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΕΝΟΣ

ΑΓΝΟΕΙΤΑΙ ΤΟ ΕΚΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΜΑΣ

ΑΙ ΘΗΡΙΩΔΕΙΑΙ ΚΑΙ ΑΙ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑΙ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Η ΕΞΟΝΤΩΣΙΣ ΚΑΙ Η ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΣΙΓΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΙΚΟΥ ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟΥ ΤΟΥ «ΕΜΠΡΟΣ»

Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ

Cephede Embros Gazetesi ve çok değerli çağdaş bir Türk, ordumuzun uygarlık dışı eylemlerde bulunduğunu reddediyor.

Embros (İleri) Gazetesi, 10.06.1921, Arithmos 8856, En Athines, s. 1.

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:41 Page 19

Kaynakça

Küçük Asya Araştırmalar Merkezi Sözlü Gelenek ve Fotoğraf Arşivi

Arhio Proforikis Paradosis tu Kentro Mikrasiatikon Spudon, Bithynia, Fakelos B 80-81.

Arhio Proforikis Paradosis tu Kentro Mikrasiatikon Spudon, Bithynia, Fakelos B 63.

Arhio Proforikis Paradosis tu Kentro Mikrasiatikon Spudon, Bithynia, Fakelos B1.

Arhio Proforikis Paradosis tu Kentro Mikrasiatikon Spudon, Bithynia, Fakelos B33.

Fotografiko Arhio tu Kentru Mikrasiatıkon Spudon

Süreli Yayınlar

Embros, 17.05.1921, Arithmos 8832, En Athines.

Embros, 10.06.1921, Arithmos 8856, Athina.

Kaynak Eserler ve İncelemeler

AGCİDİS, Vlasis, "Fulacik, Ena Distomo stin Bithynia ton İuni 1920", *Kiriakatiki Elefterotipia*, Plus Istorika, 07.07.2013, s. 12-13.

AVCI, Akçalı Aslı &ASLAN, Erdal, "Tarih Öğretiminin İyileştirilmesi Yolunda Alternatif Bir Yöntem: Sözlü Tarih", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt: 20, No: 2, Mayıs 2012, s. 669-688.

BELLİ, Mihri, Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi. Ekonomik Açıdan Bir Bakış, Çeviren: Müfide Pekin, Lozan Mübadilleri Vakfı, İstanbul 2006.

Bostan, İdris, "İzmit", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 23, İstanbul 2001, s. s. 536-541.

CARR, E. H. &FONTANA, J., Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık, Çeviren: Özer Ozankaya, İmge Kitabevi, Ankara 1992.

ÇAPA, Mesut, "Kocaeli ve Çevresinde Yunan İşgali ve Göç: Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyetinin Yardımları", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2015, s. 1679-1697.

DANACIOĞLU, Esra, Geçmişin İzleri. Yanıbaşımızdaki Tarih için Bir Kılavuz, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2001.

DOĞANCI, Kamil, Bithynia Tarihi I. Bithynia Krallığı (MÖ 297-MÖ 74), *Bursa Defteri*, Aralık 2003, s. 74-84.

EKİNCİ, Necdet, Yunan Vahşeti, Gece Kitaplığı, Ankara 2016.

ERİM, Nihat, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953.

GÜÇLÜ, Mustafa, "Eğitim Tarihi Araştırmalarında Sözlü Tarih Uygulaması", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, Kış 2013, s. 100-113.

HULOT, M., "İ Eksodos. To Hroniko tis 45 Hronis Katagrafis tu Elliniku Stihiu tis M. Asiasmesa apo sinklopistikes martiries ton prosfigon", *Istoria Mias Polis*, MerosTrito, Tefhos 498, Dekemvrios 2016, s. 78-81.

IGGERS, Georg G., Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme. Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2000.

İ Eksodos, Tomos A, Martiries apo tis Eparhies ton Ditikon Paralion tis Mikrasias, Kentro Mikrasiatikon Spudon, Athina 2016.

İ Eksodos, Tomos G, Martiries apo tis Eparhies tu Mesogiu Pontu, Kentro Mikrasiatikon Spudon, Athina 2013.

a-esraaa_Tarih Sempozyumu 21.2.2020 11:41 Page 20

KARPAT, Kemal, Osmanlı Nüfusu (1830-1914), Çeviren: Bahar Tırnakçı, Timaş yay., İstanbul 2010.

KAYA, Mehmet, "XIX. Yüzyılda İzmit (Kocaili) Sancağı'nın Demografik Durumu ve İskan Siyaseti", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 41, Cilt: 26, 2007, s. s. 59-81.

KOSTOPULOS, Tasos, Polemos ke Ethnokatharsi. İ Ksehasmeni Plevra Mias Dekaetus Ethnikis Eksormisis. 1912-1922, Vivliorama, Athina 2007.

LEHANE, Stephen &GOLDMAN, Richard, "Oral History: Research and TeachingTool for Educators", *The Elementary School Journal*, Vol: 77, No: 3, January 1977, s. 173-181.

MACAR, Elçin, Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi, İletişim yay., İstanbul 2012.

MERLİE, Melpo, To Arheio tis MikrasiatikisLaografias, İkaros, Athina 1948.

NEGRİS, Alexander, History of Herodotus of Halicarnassus, Vol I, Edinburgh 1833.

NEUMAN, W. Lawrence, Toplumsal Araştırma Yöntemleri. Nitel ve Nicel yaklaşımlar II, Yayınodası, Ankara 2017.

ÖZEL, Sabahattin, Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk, Derin yay., İstanbul 2005.

ÖZLEM, Doğan, Tarih Felsefesi, Notos Kitap, İstanbul 2012.

ÖZTÜRK, Cemil, "Mondros Mütarekesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 23, İstanbul 2001, s. 271-273.

ÖZTÜRK, Serdar, "Türkiye'de Sözlü Tarihte İletişim Araştırmalarında Yararlanma Üzerine Notlar", *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Yıl 22, Sayı 87, 2010 (Güz), s. 13-26.

ŞAHİN, Özlem, "Geçmiş, Tarih ve Sözlü Tarih", Mülkiye, Cilt: 28, Sayı: 244, s. 111-126.

ŞİMŞEK, Ahmet &PAMUK, Akif, "Tarih Yazıcılığının Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerine Kısa Bir Bakış", Ramazan Acun (edit), *Tarih nasıl öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri*, Yeni İnsan yay., Ankara 2010, s. 21-26.

ŞİMŞEK, Hasan &YILDIRIM, Ali, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin yay., Ankara 2000.

TAĞMAT, Çağla, "Milli Mücadele'de Yunan Ordusunun İzmit Katliamı (1921)", *Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu V Bildirileri*, Cilt II, s. 883-890.

THEOTOKAS, Mihalis, Nomika ke İstorika Meletimata, İkaros, Athine 1947.

THOMPSON, Paul, "The Voice of The Past: Oral History", Robert Perks&AlistairThomson, *The Oral History Reader*, Routledge, London and New York 2006, s. 25-31.

THOMPSON, Paul, Geçmişin Sesi Sözlü Tarih, Çeviren: Şehnaz Layıkel, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 1999.

TOKMAK, Meriç, "Sözlü Tarih ve Derinlemesine Görüşme", *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, Nisan 2016, s. 83-98.

TOSH, John, Tarihin Peşinde, Çeviren: Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2013.

TOYNBEE, Arnold Joseph, Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi, Çeviren: Kadri Mustafa Orağlı, İstanbul 2007.

Türk İstiklal Harbi, Cilt II, Batı Cephesi 4. kısım. kitap: Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz: 10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922, Genelkurmay Başkanlığı yay., Ankara 1994.

YILDIRIM, Onur, Diplomasi ve Göç. Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul 2016.

ZARİFOPULOS, Gr., "O Oktavios Merlie ke to Kentro Mikrasiatikon Spudon", *Deltio Kentru Mikrasiatikon Spudon*, Tomos I, Athina 1977, s. 19-27.

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

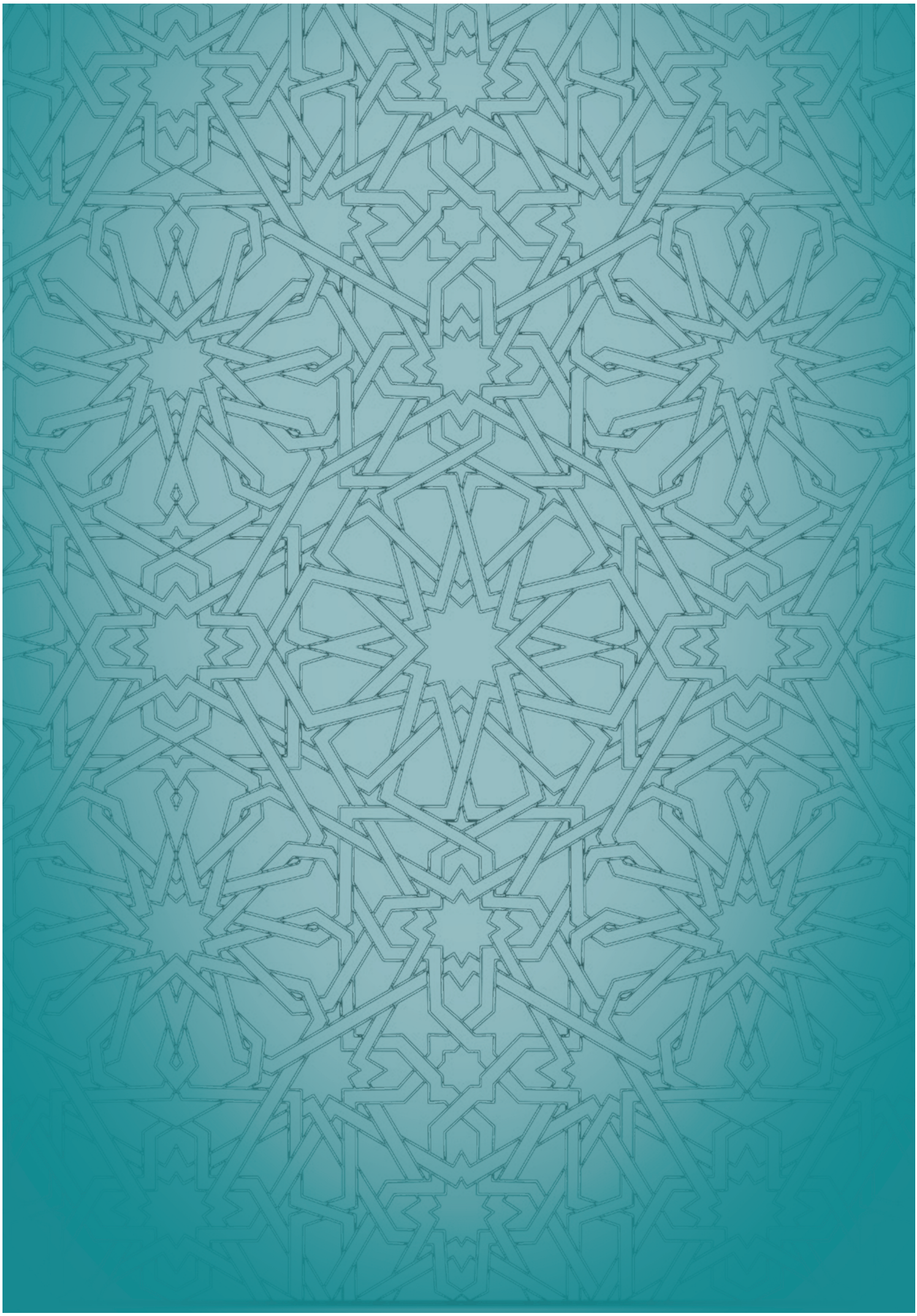

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 22.2.2020 00:22 Page 2

II. Meşrutiyet Döneminde Bir Gazetecinin İzmit Sancağı'na Bağlı Adapazarı Kazası'na Dair İzlenimleri (15 Kasım - 6 Aralık 1913)

Enis ŞAHİN*

Bu bildiriye konu olan şahıs; 1883 yılında doğan, tahsili hakkında bilgi sahibi olunmayan, Tanin muharriri olarak ma'r'ûf, gerçekten de 1910 yılında Anadolu'da Tanin adıyla daha evvel yapmış olduğu gezileri kitaplaştıran, sonra gezilerine devam edip, bunları 1914 yılına kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan Tanin gazetesinde belli periyotlarla tefrika eden, Balkan Savaşları'ndan sonra muhtemelen 1915'lerde gazetecilik mesleğini bırakan, bir süre Eskişehir'de yaşayan, sonra Bursa'ya yerleşerek, orada bir müddet iskân memurluğuyla zor şartlarda maişetini sağlamaya çalışan, hastalığının son iki yılında vazifesini dahi yapamayan, nihayet 7 Ağustos 1927 tarihinde İstanbul'da irtihal-i dâr-ı beka eden, Maçka mezarlığında medfûn bulunan ve hakkında bu bilgilerden daha fazlasına –en azından şimdilik- ulaşılamayan Ahmet Şerif Bey'dir. Dolayısıyla Ahmet Şerif Bey'in sadece doğum-ölüm tarihleriyle, gezi notları hakkında kesin bilgilere sahibiz. Bunun dışında fazlaca bir bilgiye ulaşmak mümkün olmadı.

Bu sınırlı bilgileri de, kendisinin vefatıyla ilgili iki gazete ilanından ve Mehmet Çetin Börekçi tarafından yayına hazırlanan Anadolu'da Tanin adlı eserin ilk cildinin başındaki kabrine ait bir fotoğraftan öğrenebiliyoruz. Gazeteler ve yayın tarihleri de şöyledir; Son Saat Gazetesi, 9 Ağustos 1927, Salı ve Vakit Gazetesi, 9 Ağustos 1927, Salı. Ahmet Şerif Bey'in *"memleketine bağlı, sakin, ciddi, müdekkik ve müstağni"* bir zât olduğunu Son Saat gazetesinde çıkan ölümüyle ilgili kısa malumattan öğrenmemiz mümkün olabiliyor. Vakit gazetesindeaynı amaçla yayınlanan yazıda da; *"gayet mütevazı ve halûk bir genç olan… Ahmet Şerif'in en büyük meziyeti, vazi ihata-i ilmiyesi ve kudret-i kalemiyesiyle mütenasib olan tevazu ve mahviyyeti idi. Bunun en büyük delili de, yâr ve ağyârın bile tasdik ettiği, kudret-i kalemiyesine ve ihata-i ilmiyesine rağmen, mütevazı bir memuriyetle kanaat etmesidir"* deniliyordu[1]. Bu ifadeler kendisinin, memleketine sadık, araştırmayı seven, azla yetinen ve alçakgönüllü bir kişi olduğunu gösterdiği kadar, kaleminin kuvvetini ve bilimsel ihatasının çok geniş olduğunu da ortaya koyuyordu. Gerçekten de Ahmet Şerif Bey'in ifadelerini, satırlarını, düşüncelerini okuyunca, hafsalasının genişliğini, kaleminin ifade gücünü, sorgulayıcı bir yapıda olduğunu ve çok ayrıntıcı bir kişiliğe sahip olduğu hemen fark edilmektedir. O, yerine göre bir sosyolog ve psikolog edasıyla kişilerin veya toplumun iç dünyasına iniyor, yerine göre bir mühendis yaklaşımıyla işin teknik yanını açıklıyor, yerine göre de kullanmış olduğu ifadeleriyle iç dünyasının zenginliğini dışa vuruyordu. Bu haliyle Osmanlı Devleti'nin son yüzyılının son çeyreğinde yapmış olduğu geziler ve tutmuş olduğu gezi notlarıyla, Anadolu ve Rumeli ile birlikte o zaman daha geniş sınırlara sahip olan devletin, ictimaî, irfânî, siyasî, hukukî, iktisadî, coğrafî ve zirâîyapısını ortaya koyan vemezkûr dönemin aydınlatılmasına büyük katkı yapan Ahmet Şerif Bey'e,

*Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail:esahin@sakarya.edu.tr
Bu bildirinin özetini hazırladığım bir sırada (12 Şubat 2019) vefatını haber aldığım ve hakikaten derinden etkilendiğim, ailemizin yaşça en büyüğü olan doğruluk, hakkaniyet ve alçakgönüllülük abidesi kıymetli amcam Gencelioğlu Hacı İbrahim Hakkı Şahin'e Cenâb-ı Allah'tan rahmet ve mağfiret dilerim… Mekânı cennet olsun…

[1] Ahmet Şerif, Anadolu'da Tanin, c. I, haz. Mehmet Çetin Börekçi, Ankara, 1999, s. XXI, XXIII, XXV. Biz burada, bildirinin başlangıcında Anadolu'da Tanin'de vefatıyla ilgili 1927 yılındaki ifadeleri iktibas etmekle birlikte, bu bildirinin tamamında kaynak olarak yazarın Tanin gazetesinde tefrika olarak yayınladığı yazılarının orijinal nüshalarını, dönemin basınından takip ederek, o günlerin havasını yansıtmak, yazarın düşüncelerini bizzat kendi ağzından izleyebilmek ve varsa kitaptaki bazı sadeleştirmeler ve özetlemeleri de otomatik olarak ortadan kaldırma amacını güttük. Yoksa Mehmet Çetin Börekçi'nin kitap için verdiği büyük emeği görmezden gelmek, küçümsemek veya hafife almak gibi bir düşünce asla takip edilmemiştir.

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 3

çağın "Evliya Çelebi'si" sıfatını vermek de abartılı olmayacaktır.

Yazar hakkında çok bilgiye sahip değiliz, vefat haberini gazetelerin yayınlaması, bu tarihle ilgili bir tereddüt olmadığını göstermektedir. Ancak doğumuyla ilgili mevcut olan 1883 tarihi, sadece ve sadece mezar başlığının fotoğrafından anlaşılmaktadır ki, bu bilginin de nereden alındığıyla ilgi bir kaynak gösterilmemektedir. Kendisinin vefatıyla ilgili Son Saat ve Vakit gazetelerindeki kısa malumatta bile bazı problemler ve çelişkiler vardır. Mesela ilk haberde kendisinin "Balkan Muharebeleri başlamadan Tanin'den ayrıldığı" kaydı varsa da, Vakit gazetesinde; "Balkan Harbi'ni müteakib gazetecilikten çekilmiş" olduğu kaydı mevcuttur[2]. Oysa Vakit gazetesinin verdiği malumat doğrudur, zira Tanin gazetesinde Adapazarı ile ilgili tefrikaları yayınlandığında, tarihler 1913 yılı sonları ve 1914 yılı başlarını gösteriyordu ki, bu tarihte hakikaten Balkan Harbi sona ermişti. Bu durumu zaten Adapazarı ile ilgili yayınlanan ilk tefrikada Tanin gazetesi şu şekilde izah ediyordu: *"Anadolu'da Tanin muhabirimizi, tekrar Anadolu'yu devre çıkardık. Ciddiyet ve tedkikatı ile kesb-i ma'rûfiyet eden muhabirimizin, Büyük Harb'den[3] sonra yapacağı bu cevelan pek kıymettar olacağı için, kârilerimizin mektupları kemal-i merak ve dikkatle takip edeceklerine eminiz"*[4]. Ahmet Şerif Bey Kasım 1913'te başlayıp, Mart 1914'de yayını tamamlanacak olan bu son seyahatiyle ilgili tefrikaların neşrinden sonra, belki de tam bu aralar matbuat hayatından çekilmiş olmalıdır.

Ahmet Şerif Bey, II. Meşrutiyet'in yeni gazetelerinden biri, İttihat ve Terakki Fırkası'ndan dolayı zaman zaman belki de en güçlüsü olan Tanin gazetesinde yazdı. Tam çalışma zamanlarını tespit edememekle birlikte, Tanin gazetesinde 1909'dan 1914'ün en azından ilk çeyreğine kadar çalışmış olmalıdır. Bu seyahatleriyle o, dönemin Osmanlı coğrafyasının neredeyse tamamını gezmiş ve intibalarını kaleme almıştır. İlk seyahatini oluşturan Bursa-Balıkesir-Kütahya-Isparta-Konya gezisine ait Tanin gazetesinin 11 Temmuz 1909 tarihli ilk tefrikasında, Ahmet Şerif Bey'in mektuplarına başlamadan, gazetenin yaptığı açıklama, esasında bu seyahatlerin amacını, yani Ahmet Şerif Bey'in Osmanlı coğrafyasını gezme sebebini de ortaya koymaktadır:

"İstanbul'da hepimiz bir politika illetine uğradık. İşimiz gücümüz, konumuz konuşmamız hep siyasetle ilgili. Halbuki biz birtakım iktisadî, malî, ictimaî ve tarımımızı ilgilendiren meseleler muvacehesinde bulunuyoruz. Taşralar ne durumdadır? Köylüler ne yapıyor? Ne istiyor? Memleket neye muhtaçtır? İşte birtakım sorular ki, bunlara cevap verebilmek için, taşralara, tâ köylere varıncaya kadar gidip, her şeyi gözle görmek, köylüyü dinlemek, tedkikat yapmak gerek. Bu incelemeleri yapmak üzere, Anadolu'ya yazarlarımızdan birini gönderdik. Bütün Anadolu'yu, Kürdistan'ı, Irak ve Suriye'yi dolaşacak, gördüklerini bize mektuplarla bildirecektir. Anadolu'da Tanin işte bu incelemenin sonucudur. Hürriyetin başlangıcında, Türkiye'nin ne halde bulunduğunu gösterecek, önemli bir vesikadır. Bundan dolayıdır ki, gazete sütunları arasında kaybolmasını istemedik. Kitap şeklinde tab' ettiriyoruz[5]. Bu zamanın en değerli şahididir. Şu kitap, ebediyete kadar elde gezecektir"[6]. Bu satırlar Ahmet Şerif Bey'in gezisinin amacını bize gösterdiği gibi, gazete tarafından tasarlanan bir proje kapsamında gönderildiğini de ortaya koymaktadır. *"Anadolu'da Tanin bu incelemenin sonucudur"* ifadesi bunun sadece Ahmet Şerif Bey tarafından düşünülmediğini, gazetenin yayın politikasıyla alakalı olduğunu ispat etmektedir. Ancak haksızlık etmeme adına ifade edilmelidir ki, proje gazetenin olsa da, bu seyahati farklı ve değerli kılan, Ahmet Şerif Bey'in yaptığı tetkiklerin sonucunda ulaştığı sonuçlardır, tespitlerdir, incelemelerdir. Kendi ifadesiyle ince eleyip sık dokuduğu ve neredeyse her konuyu tüm ayrıntılarına kadar ele alan yazılarıdır.

Tanin gazetesi, II. Meşrutiyet döneminin en güçlü gazetelerinden birisidir. Ağustos 1908 tarihinde Hüseyin Cahit (Yalçın), Tevfik Fikret ve Hüseyin Kâzım (Kadri) Beyler tarafından kuruldu. Yeni Gazete ile birlikte Tanin, Meşrutiyet döneminin ilk gazeteleri oldular[7]. Gazetenin kurulmasıyla ilgili ilk fikir sahipleri olan Tevfik Fikret ve Hüseyin Kâzım Beyler bir süre sonra gazeteden ayrıldılar[8]. Tevfik Fikret'in kırılgan yapısı ve gazetenin sadece mizanpajıyla ilgilenmesi, Hüseyin Kâzım Bey'in ise Serez Mutasarrıflığı'na atanmasıyla, Şubat 1909'da gazetenin tüm sorumluluğu Hüseyin Cahit Bey'e geçmiştir[9]. Hüseyin Cahit Bey gazeteyi derleyip-toparlayan kişi oldu, kadrosuna Falih Rıfkı (Atay), Aka Gündüz ve Fazıl Ahmet gibi genç ama güçlü kalemleri dahil etti.Ara seçimlerde İttihat ve Terakki Fırkası'ndan İstanbul mebusu oldu ve gazete bu partinin savunuculuğunu yapmaya baş-

[2] Anadolu'da Tanin, c. I, s. XXI, XXIII.
[3] Büyük Harb'den kasıt, Cihan Harbi'nin henüz başlamadığı bu evrede, yeni bitmiş durumda olan Balkan Savaşlarıdır ki, bu dönemin terminolojisinde bu tabir sıkça kullanılmaktadır.
[4] Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Adapazarı I", Tanin, 2 Teşrin-i Sani 1329/15 Kasım 1913, No. 1 757.
[5] Burada 1326 yani 1910 tarihinde Anadolu'da Tanin adıyla yayınlanan kitaba atıfta bulunulmaktadır.
[6] Anadolu'da Tanin, s. 1.
[7] Enver BehnanŞapolyo, Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın, Ankara, 1976, s. 171.
[8] Nahit Yüksel, "Tanin (1922-1925)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (ATAM) 95 (Bahar 2017), s. 3.
[9] Ömer Faruk Huyugüzel, "Tanin" maddesi, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. IXL, İstanbul, 2010, s. 565.

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 4

ladı[10]. Bu tutum karşısında Meşrutiyet İnkılabı'nı yapan İttihatçılara karşı birçok gazete muhalefete geçtiler. Sabah ve Tercüman-ı Hakikat daha bağımsız görünüyorlardı. Ali Kemal'in İkdam gazetesi önemli bir muhalefet başlatmıştı. Birkaç muhalif gazete ile birlikte İttihatçılara ciddi yüklenmelerde bulundular. Hüseyin Cahit ise İttihat ve Terakki'yi tutan gazetesiyle birlikte bu muhalefete tek başına direniyor[11], adeta İttihatçıların başkanı edasıyla muhalefetin saldırılarına fikrî manada gazetesindeki sütunundan cevap yetiştirmeye çalışıyordu.

Gazeteler ve gazeteciler arasındaki mücadele siyasî arenaya o kadar derinden ve etkileyici bir şekilde taşındı ki, tartışmanın boyutları kısa zaman zarfında büyüdü. İttihat ve Terakki Fırkası'nın fikirlerine samimiyetle inanan Hüseyin Cahit Bey'in fırkanın politikaları paralelindeki tutumu, mücadeleci ve polemikçi bir özellik ihtiva ediyordu. Hüseyin Cahit'in bu yönü, gazetenin yayın politikalarına da damgasını vurdu. II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki'nin resmî yayın organı Şûrâ-yı Ümmet gazetesi olmasına rağmen, fırkanın çok etkili ve uzun süreli savunuculuğunu yapan gazete Tanin oldu. Bu yüzden de cemiyetin yarı resmî yayın organı olarak kabul görmüştür[12]. Bu hadiselerde Hüseyin Cahit Bey'in en önde oluşu hep dikkatleri çekiyordu. Ama zaman zaman İttihat ve Terakki'yi de eleştirmekten geri durmuyordu. Basında siyasî tartışmaların yoğun olarak yapıldığı bir dönemde, muhalefetin veya mücadelelerin boyutu silahlı arenaya taşındı. Kaleme karşı kalemle mücadele edilmesi gerekirken, Şapolyo'nun ifadesiyle; "basın hürriyetinin yüksek manasını anlayamayanlar, tabancaya sarıldı. Basını kanla ve barutla susturmaya teşebbüs ettiler"[13]. 31 Mart Vak'ası'nda (13 Nisan 1909), Şûrâ-yı Ümmet ile birlikte Tanin'in matbaa ve idarehanesi de isyancılar tarafından tahrip edilerek, Meclis-i Mebusan önünde Hüseyin Cahit zannettikleri Lazkiye mebusu Mehmet Aslan Bey'i öldürdüler. Bunun üzerine Hüseyin Cahit Bey Selanik'e kaçmak zorunda kalmış, ancak Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girmesinden sonra şehre gelebilmiş ve Tanin'i tekrar çıkarabilmiştir[14]. Buradan da anlaşıldığı üzere Tanin gazetesinin ilk ciddi yayın tatili, 31 Mart hadiseleri sebebiyledir.

31 Mart Vak'ası dahi basın ve siyasî hayattaki muhalefeti ve karşıtlığı tam anlamıyla susturabilmiş değildi. Taraflar arasındaki derinlik o derece ileri bir noktaya ulaştı ki, sadece 1909-1911 yıllarında üç gazeteci sokak ortasında şehit edildi: Serbesti gazetesinin muharriri Hasan Fehmi, Sada-yı Millet gazetesi başyazarı Ahmet Samim ve Mizan gazetesi muharriri Zeki Beyler. İştirak adlı sosyalist gazeteyi çıkaran Hilmi Bey'in Bozdoğan kemerinde tabanca ile öldürülmesi dahi, olayların bitmesi için yeterli olmadı[15]. Gazete başlangıçta "ittihâd-ı anâsır" temelindeki Osmanlılık düşüncesini, daha sonra ise "millet-i hakime" fikrine dayalı Türkçülük idealini savunmaya başlamıştı. Prens Sabahaddin, Ali Kemal, Mizancı Murat, Rıza Nur ve Lütfi Fikrî gibi muhalif fikir adamı ve gazetecilerle, ayrıca Rum ve Ermeni gazeteleriyle bazen çok şiddetlenen tartışmalar yüzünden gazetenin yayını zaman zaman kesintilere uğramıştır. Gazete, İttihat ve Terakki'ye muhalefetin arttığı, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın teşkilatlandığı 1911-1912 yıllarında Divan-ı Harb-i Örfî tarafından veya "Büyük Kabine" gibi İttihatçılara karşı hükümetlerce sık sık kapatılmaya başlanmış[16], yayınına devam etmek için Cenin, Renin, Senin/Sinin, Hak gibi isimler altında yayınını sürdürmeye çalışmıştır[17]. Bu kapanışlardan birinde Viyana'ya kaçmak zorunda kalan Hüseyin Cahit (Kasım 1912), gazeteyi İttihatçıların Babıâlî baskınının ardından 31 Ocak 1913 tarihinde tekrar neşretmeye başlayabilmiştir. Fakat bu tarihten sonra artık iktidara tamamen el koyan İttihat ve Terakki'nin bazı icraatlarını eleştirdiğinden, kısa bir zaman sonra gazetecilikten çekilmek zorunda kalmıştır[18]. Bu tarihten Mütareke dönemine kadar Hüseyin Cahit'in gazeteyle ilgisi olmayacaktır.

---

[10] Yüksel, "Tanin", s. 3.
[11] Şapolyo, Türk Gazetecilik Tarihi, s. 175.
[12] Huyugüzel, "Tanin" maddesi, s. 565.
[13] Şapolyo, Türk Gazetecilik Tarihi, s. 176.
[14] Huyugüzel, "Tanin" maddesi, s. 565.
[15] Şapolyo, Türk Gazetecilik Tarihi, s. 176-177.
[16] Huyugüzel, "Tanin" maddesi, s. 565.
[17] Yüksel, "Tanin", s. 3. Selim Nüzhet Gerçek, eserinde, gazetelerin sansür tarafından kapatılmalarından sonra başka isimler altında neşredilmelerini biraz da alaycı bir üslupta ele alır: "… Hürriyetin tadını almış olan gazeteciler buna da bir çare buldular. İhtiyaten birçok gazete imtiyazı aldılar. Mesela: Tanin kapandı, Cenin çıktı. Cenin kapandı, Renin çıktı. Renin kapandı Sinin çıktı. Sinin kapandı yerine başka bir gazete çıktı" (Selim Nüzhet Gerçek, Matbuat Tarihi, Türk Matbaacılığı, Türk Gazeteciliği, Türk Taş Basmacılığı, Almanak 1933'ten, Diğer Matbuat Yazıları, haz. Mustafa Kirenci, İstanbul, 2019, s. 252).
[18] Huyugüzel, "Tanin" maddesi, s. 565.

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 5

Tanin gazetesi, 1908 Ağustosunda başladığı yayın hayatını, aralıklarla ve kesintilerle 1947'ye kadar sürdürebildi. Bu kırk yıllık evrede, konuyu ele alan pek çok araştırıcı, Tanin'in toplamda üç dönem yayınlandığını ve hepsinde de Hüseyin Cahit Bey'in önderliğinde neşriyat dünyasında yer aldığını ifade ederler: 1 Ağustos 1908-31 Ekim 1918 ilk evre; 14 Ekim 1922-16 Nisan 1925 ikinci evre; 30 Ağustos 1943-14 Kasım 1947[19]. Ancak bir husus dikkatlerden kaçırılmaktadır: Babıâlî baskınından sonra gazete üzerindeki eski etkinliğini kaybeden, kendisiyle birlikte zaman zaman Mehmet Cavit, Asım (Us), Adnan (Adıvar) ve Selanikli Tevfik Beylerin de makalelerinin yayımlandığı Tanin gazetesinin imtiyazı, 30 Ocak 1914 tarihinde İttihat ve Terakki Fırkası'na devredilmiştir[20]. Bu devirle birlikte Hüseyin Cahit Bey'in ilk dönem Tanin gazetesindeki etkinliği de sona ermiş, gazete bu tarih itibarıyla fırkanın resmî yayın organı haline gelmiştir. Dolayısıyla 30 Ocak 1914 ile 31 Ekim 1918'de, İttihatçı liderlerin ülkeyi terketmesinden bir gün önce fırka yönetiminin gazetenin yayımına da son verdiği dönem, gazetede Hüseyin Cahit Bey'in olmadığı bir zaman dilimidir.

Yani 1908'den aralıklarla 1947'ye kadar toplamda 17 yıl yayınlanan gazetenin 1914-1918 arasındaki yayın faaliyetinde Hüseyin Cahit yoktur. Hal böyle olunca da, 1914-1918 evresini, Tanin gazetesinin İttihat ve Terakki Fırkası'nın resmî yayın organı olduğu evre olarak ayrı bir dönem olarak ele almak gerekmektedir. 1914-1918 evresi, Tanin gazetesinin, eski yazarlardan Muhiddin (Birgen) Bey'in başmuharrirliğinde[21] ve Cihan Harbi'nin şartları dahilinde İttihat ve Terakki liderlerinin fikir ve görüşlerini yansıtacak biçimde ama daha geri plânda bulunan bir yayın politikasıyla neşredilmiştir[22]. Böylece gazetenin 1908'den 1947'ye kadar devam eden tüm yayın hayatının ilk evresi on yılı aşkın bir süre (1908-1918) devam etmiş, bunun da ilk evresi Hüseyin Cahit'in idaresindeki ilkaltı yılve onu takip eden Muhittin Bey'in öncülüğündeki son dört yıldır. Bu bildirinin konusunu oluşturan Ahmet Şerif Bey'in Adapazarı ve çevresine ait izlenimlerinin yayınlandığı dönem, Hüseyin Cahit Bey'in gazetenin tün sorumluluğunu yürüttüğü ilk döneminin sonevrelerini kapsamaktadır (Kasım – Aralık 1913), başka bir ifadeyle Muhiddin Bey'in görevi devralacağı zamanın hemen öncesine rastlamaktadır.

***

Bildirinin bu esas kısmında; Tanin gazetesi yazarlarından Ahmet Şerif Bey'in 1913 yılının sonlarında Adapazarı ve çevresiyle ilgili mektuplarını içeren ve gazetede tefrika halinde yayınlanan yazılarının içerikleri aktarılmış ve her tefrikanın sonunda, konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve bir çırpıda toparlanabilmesi amacıyla kısa bir özet yapılmıştır. Tanin gazetesinde yayınlanan bu tefrikalar toplamda 10 adettir[23]. Mektuplardan oluşan bu tefrikalar 15 Kasım 1913'ten başlayarak, 7 Aralık 1913'e kadar devam edecektir. Ahmet Şerif Bey'in bu mektuplarının içerik analizi yapıldığında, Balkan Harplerinin sonrasında ve Cihan Harbi arifesinde bulunulan böyle bir dönemde, Adapazarı Kazası'nın genel bir panoramasının sergilenmiş olduğunu söylemek ve mektupların gerçekten çok özel bilgiler içerdiğini ifade etmek yerinde olacaktır.

Tefrika 1:
Anadolu'da Tanin: Adapazarı I

Ben bugüne kadar Kocaeli Sancağı'na bağlı AdapazarıKazası'nı, İstanbul'un bir mahallesi gibi saydığımdan, Anadolu demiryolu hattına bir kol ile bağlı bu kasabaya uğramak hatırıma gelmemişti. Demiryolu hattı, eski adı Hamidiye olan yeni adıyla Arifiye İstasyonu'ndan ayrılarak, düz ve engebesiz bir hatla Adapazarı'na ulaşır. İstasyon şehrin kenarındadır. Çeşitli kültür ve cinsiyetleri görmek, onları incelemek isteyenler için Adapazarı'ndan daha iyi bir yer bulunamaz. Sebebi bilinmez ama merkezî hükümet, İzmit ve çevresini, özellikle Adapazarı'nı başka bölgelerden gelen göçmenler için bir depo kabul etmiş ve buraya yerleştirmiştir. Şehre gelir gelmez, kendi dillerini ve kültürlerini yaşatan Rumelili ile Kafkasyalıyı, Bosnalı ile Kırımlıyı, Türk ile Kürdü, Laz ile Yörüğü yan yana görerek hayretler içinde kalabilirsiniz. Hepsinden önce bu yönüyle Adapazarı, diğer bütün kazalardan farklıdır.

---

[19] Yüksel, "Tanin", s. 3; Huyugüzel, "Tanin" maddesi, s. 565-566.
[20] Yüksel ilk evrenin 30 Ocak 1914'te tamamlandığını söyleyerek, bir anlamda 1914-1918 dönemini hiç olmamış gibi kabul eder (Yüksel, "Tanin, s. 3-4).
[21] Muhittin Birgen, İttihat ve Terakki'de On Sene, haz. Zeki Arıkan, c. I, İttihat ve Terakki Neydi?, İstanbul, 2006, s. 10-12.
[22] Huyugüzel, "Tanin", s. 566.
[23] Ahmet Şerif Bey'in Adapazarı ve çevresiyle ilgili mektupları toplamda 10 adettir. Bunlar gazetede tefrika halinde yayınlandıktan sonra, Bolu mektuplarına geçilmektedir. Normal şartlarda Bolu'ya geçildiği için, tefrikaları burada sonlandırmak gerekirken, Bolu mektuplarının "Bolu Yolunda" adını taşıyan ilk tefrikasının ilk kısmında Adapazarı ile Düzce mukayesesi yapıldığından (Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Bolu Yolunda I", Tanin, 1 Kânun-ı evvel 1329/14 Aralık 1913, No. 1 786), bildirinin sonunda Bolu mektuplarının ilkinin başlangıç kısmına da değinilecektir.

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 6

Adapazarı Kazası merkez nahiyesiyle Akyazı, Karasu, Sapanca ve Hendek nahiyelerinden oluşmaktadır. Bunlardan Adapazarı'nın mahalleleriyle birlikte 154, Akyazı'nın 60, Karasu'nun 50, Sapanca'nın 35 ve Hendek'in 69 olmak üzere toplam köy sayısı 368'dir. Kazanın toplam nüfusu yaklaşık 100.000 kişiden oluşmakla birlikte on üç-on dört farklı unsura dayanmaktadır: eski İslâmlar, Rumeli göçmenleri, Laz ve Gürcüler, Çerkes ve Abazalar, Yörükler, Ermeni, Rum, Musevî ve Kürtler. Bunların haricinde nüfusları 20.000 civarında olan Boşnaklar bu rakama dahil değildir, buna göre kazanın gerçek nüfusu 120.000 kişi kadardır. Bu kadar nüfusu bir memur ve bir kâtipten oluşan nüfus idaresinin kaydettiğini öğrendiğinizde, bu karışıklığın sebebini de anlamış olursunuz. Bu kadar nüfusun kaydı ve beş tabur dairesine bölünmüş olan kazanın askerî işleri de bu memur ve kâtibin sırtına eklenince, kazanın idaresinin ne kadar zor olduğu da ortadadır. Bizim gibi düzeni bozuk olan memleketlerde idare etmek zordur. Yani Adapazarı Kazası'nın sadece nüfus işlemleri tesadüfe ve Allah'ın yardımına kalmış demektir. Mevcut durum budur, bununla yetinmekten başka çare yoktur. Adapazarı biraz da ayak altı olduğu için mülkiye müfettişleri de sık sık kazayı ziyaret ederler. Onlar da bu durumu bilirler ama çözüm getirme noktasında olamamışlardır. Adapazarı'na göre pek küçük olan İzmit'in Yalova Kazası'nın da bir memur ve bir kâtiple idare edilmesi ne kadar gariptir. Her halde merkezî hükümet, bazı memurlarını hayalinde dev vücutlu, dev kuvvetli olarak düşünüyor[24].

İzmit ve özellikle ona bağlı Adapazarı Kazası, farklı bölgelerden gelen insanlar ve kültürler için bir depo olarak görülmüş, buraya pek çok insan iskân edilmiştir. Bu, Adapazarı'nın ülkedeki diğer kazalardan en büyük farkıdır. Adapazarı merkez, Akyazı, Karasu, Sapanca ve Hendek adlı beş nahiyesi olan Adapazarı Kazası'nın 368 köyü ve 120.000'in üzerinde nüfusu vardır. Merkezin nüfusu ise otuz binin üzerindedir. Kaza, askerî olarak da beş tabur dairesine bölünmüştür. Ancak hem nüfus işlerinin varlığı ve hem de askerî tabur bölgesi olması sebebiyle bu taburların askerî ameliyelerinin sağlıklı bir şekilde gittiğini söyleyebilmek iyimserlik olur. Merkezî hükümetin de bu konuda yapacakları sınırlıdır.

Tefrika 2:

Anadolu'da Tanin: Adapazarı II

Adapazarı'nı ilk defa ziyaret eden bir kişiye, ilk doğru bilgiyi, yoğunluğundan dolayı demiryolu verir, sıradan bir Anadolu kasabasına girmemekte olduğunuzu size hatırlatır. Daha istasyondan çıkınca büyük küçük binlerce kerestenin istif edildiğini görürsünüz. İstasyondan hemen sonra şehir başlar, cadde gelip gidenlerin, arabaların yoğunluğuyla dikkati çeker. Yollar çamurlu ise de, kaldırımlı ve geniştir. Kasaba düz ve Sapanca gölünden alçak bir arazide kurulmuştur. Şehir ovanın içinde uzayıp gitmektedir. Bayındırlık eserleri açısından Anadolu'nun birinci derecedeki kasabalarından sayılabilir. Pek güzel yapılmış binaları, geniş çarşısı ve büyük mağazaları, sınaî yerleri ve ondan fazla ipek fabrikası vardır. Ama düzen ve temizlik bakımından iyi bir görünüşü vardır denilemez. Ama yine de Anadolu'nun birçok yerinden, hatta bazı vilayet merkezlerinden daha iyidir. Birçok mahalle ve sokakları pis, dar ve çamurdan geçilemezse de, göze görünen genel caddeleri geniş, kaldırımlı ve düzdür. Fakat bu caddelerin çektiğini hiç kimse çekmez; her gün yüzlerce, binlerce, öküz ve manda arabası, aralıksız ve merhametsiz bir şekilde caddelerin kaldırımlarını inletir durur.

Adapazarı önemli bir transit merkezidir. Bolu ve çevresinin Karadeniz'e indirilemeyen bütün nakliyatı buradan geçer. Tek nakil aracı ise öküz ve manda arabalarıdır. Yükleri çoğunlukla kereste, buğday, mısır, patates, soğan, sarımsak, odun ve kömürdür. Yılda kaç araba geçtiğini anlamak amacıyla, belediyenin arabalardan aldığı bac adlı vergi üzerinden bir hesaplama yaptım, senelik yirmi beş-otuz bin kuruşluk bac alındığına göre, bundan kaza merkezine giren arabaların kırk-elli binden az olmadığını anladım. Kaza belediyesi şehrin bu kirliliği karşısında fazla bir şey yapamaz. Özellikle kasabayı daima çamurlu ve kirli gösteren manzaranın sebebi bu arabalardır. Kaza ticaret bakımından iyi durumdadır. Merkezde ticaretle en çok uğraşanlar Ermenilerdir. Ama Boşnaklar da ticarete ilgisiz değildirler. Kazanın en önemli ihracatı kerestedir. Kazanın Karasu, Sapanca, Akyazı, Süleymaniye ve Hendek ormanlarından getirilir. Kesim fennî yapılmadığı için, bu güzel ormanların yakında birer çöl durumuna geleceğini görerek sevinmiş oluruz! Yıllık kereste ihracatının kıymeti doksan-yüz bin lira dolaylarındadır ki İtalya, Yunanistan, İskenderiye ve Beyrut'a yapılmaktadır. Son zamanlarda İtalya ile iş açılmış ise de, Yunanistan ile iyi değildir. Diğer ihracat ürünleri patates, soğan, sarımsak, hububat gibi maddelerdir. Tahminî olarak yılda bin vagon patates, dört-beş yüz vagon soğan ve sarımsak, daha fazla miktarda da hububat gönderilir. Ama arazinin genişliğine, verimliliğine ve herşeyinyetiştirilebilirliğine göre bu ihracat hiç ölçüsündedir.

[24] Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Adapazarı I", Tanin, 2 Teşrin-i Sani 1329/15 Kasım 1913, No. 1 757.

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 7

Adapazarı'nda on iki ipek fabrikası işler durumdadır. Bunların on tanesi Ermenilere, ikisi ise İslam-Ermeni ortaklığına aittir, yılda beş-altı yüz bin kilo arasında koza üretilmektedir. Merkez kaza 23 Müslüman, 30 gayrimüslim olmak üzere 54 mahalledir. Şehirde on iki bine yakın İslam, bundan fazla Ermeni, iki bin beş yüz kadar Rum ve yüz-yüz elli arasında Musevî bulunmaktadır. Bunun dışında her cinsten yabancı göçmenler vardır ki, sayılarını bilmek mümkün değildir! Pek düz ve çukur bir arazide bulunan şehrin kenarından Sapanca gölünün ayağı[25] geçer. Bundan başka Sakarya nehri, Mudurnu ve diğer küçük dereler de yakındır. Geçtikleri yerlerde istedikleri gibi at oynattıkları için, şehrin etrafı bataklık ve sulaktır. Bu durum ovalarda oturan halkın genel sağlığına fena etkileri vardır. Sabah erken yatağından kalkan bir kişi, on metre ötesini göremez. Her tarafı koyu bir sis tabakası sarmıştır. Bu sisin, nezle ve benzeri hastalıklarla sıtma yayıcı bir özelliği vardır. Bu her sabah böyledir. Bunun için sağlığına dikkat edenler, sabah dokuz-ona kadar evlerinden çıkmazlar. Bizim memleket ne kadar gariptir! Başka yerlerde göller, nehirler hayat verir, bunları kanallar ve su yollarıyla her tarafa akıtmak için bin türlü zorluğa katlanılır, milyonlar harcanır. Bizde ise hükümet de millet de onların çokluğundan ve zararlarından altı yüz senedir şikâyet eder durur.

Mesela şu Sapanca'nın ayağı, Adapazarı'nın baş belasıdır. Sağlığını bozar, arazisini basar. Sonra bir de halkı alay eder gibi susuz bırakır. Su meselesi, bu şehrin en büyük dedikodu meselesidir. Adapazarı'na uğrayan bir ziyaretçinin ilk duyacağı mesele bu su meselesidir. Sadede gelirsek, suyun başı boş bırakılması, Adapazarlılar için büyük bir ayıp ve kusurdur. Hiçbir yabancı bu durumu gördükten sonra halk için iyi bir hüküm veremez. Çünkü bu su, şehir için milyonlar, milyar değer bir ilahî nimet, tabiatın bir ihsanıdır. Şehre yirmi dakika-yarım saat mesafede Çark denilen bir yer vardır ki, hem gezinti yeri hem de Sapanca gölü ayağından alınan suyun taksim yeridir. Buraya gelirseniz, bir şehre hayat kaynağı olacak bir tabiat hediyesinin, nasıl boşa akıtıldığını da görürsünüz. Burasının Sapanca gölü ile arası iki saatten azdır. Su bütün mevsimlerde eksilmez, aynı bollukta akar, binlerce lirayı da beraberinde götürür. Bu hayat kaynağı burnunun dibinde olduğu halde, şehir geceleri karanlık, sokaklar daima pis ve taşıma araçları en ilkel bir biçimdedir. Su biraz taşkınlık yapınca, fabrikalar da durur. Buradan ancak içmek için su alınabilir. Ancak çeşmeler kuruduğunda, hak ya testiyi omuzlayarak buraya kadar gelmeye, ya da testisi otuz-kırk paraya su içmeye mecburdur. Çarkın düzgün kullanılamaması nedeniyle, şehir günlerce susuz kalıyor. Bunun için çok paralar harcanıyor ve bu sıkıntı yılda birkaç defa tekrarlanıyor. Bu olumsuzlukların yaşanmasında, suyun bir vakfa ait olması ve vakfın bunu düzgün işletememesinin de rolü büyüktür. Zavallı eski hayır sahibi adamlar, dirilip de bu manzarayı görseler ne kadar üzülürlerdi…[26]

Kaza merkezi düz ve Sapanca gölünden alçak bir arazide kurulmuş olup, ovanın içinde uzayıp gider. Kazanın daha istasyon çevresindeki büyük küçük binlerce kereste yığınının varlığı, sıradan bir Anadolu kasabası olmadığının ve önemli bir ticarî merkez olduğunun işaretidir. Kerestenin dışında şehrin ticarî emtiası buğday, mısır, patates, soğan, sarımsak, odun ve kömürdür. Kereste Karasu, Sapanca, Akyazı, Süleymaniye ve Hendek ormanlarından getirilir. Bunlar hep ihraç ürünleridir. Boşnaklar ve Ermeniler ticarette başı çekmektedirler. Bayındırlık eserlerine bakıldığında, Anadolu'nun birinci derecedeki kasabalarından olduğu anlaşılır. Binaları pek güzel, çarşısı geniş, mağazaları büyük olan şehrin, sınaî yerleri, ipek fabrikaları vardır. Yolları çamurlu olsa da, caddeler kaldırımlı ve geniştir. Bu şehrin en büyük sıkıntısı, önemli bir ticarî merkez olduğu için sayısız öküz ve manda arabalarının çokluğu ve bu şehirde yapmış olduğu kirliliktir. Ayrıca şehrin etrafı bataklık ve sulaktır. Sağlık açısından da şartları iyi değildir. Çark deresi de buna olumsuz etki yapar. Sakarya nehrinin ve Adapazarı'na giren kolunun varlığı, çoğu zaman sıkıntıları muhtevidir. Zira taşkınlık yapınca şehrin sıhhî durumunu bozduğu gibi, fabrikalar da durur. Şehre su sağlayan Çark'ın bulunduğu yerin düzgün kullanılamaması sebebiyle suyun içinde olsalar da insanlar çoğunlukla susuzluk çekerler. Bunun bir vakıf tarafından işletilmesi, daha doğrusu işletilememesi de önemli bir sorundur.

Tefrika 3:

Anadolu'da Tanin: Adapazarı III

Bizim memlekette herhangi bir şehrin belediye idaresine bakarak genel durumu, medeniyet seviyesi ve diğer toplumsal durumunu ortaya çıkarmak mümkün müdür? Ben bu konuda tereddütlüyüm, hatta buna hayır cevabını vermek isterim. Farz edelim ki karşımızda Adapazarı bulunuyor. Kaza merkezinin nüfusu, ticareti halkı, fikir seviyesi, başşehre yakın bulunması sebebiyle başka yerlere oranla bahtiyarlıkları vardır. Kaza merkezinin nüfusu yaklaşık otuz binden az değildir. Burada kemiyetten çok keyfiyete bakmak gerekir. Anadolu'nun bazı kaza merkezlerinin nüfusu daha fazla olmasına rağmen, Adapazarı'nın nüfusunun çeşitliliği daha önemlidir. Mesela Boşnaklar Bosna'da

[25] Çark Suyu.
[26] Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Adapazarı II", Tanin, 4 Teşrin-i sani 1329/17 Kasım 1913, No. 1 759.

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 8

düzenli bir belediye görmüşler ve bunun farkındadırlar. Nüfusun önemli bir kısmını oluşturan Ermenilerin cemaat teşkilatı, düzenli okulları, teşebbüs fikirleri ve ticaretteki yatkınlıkları açısından diğer unsurları senelerce geride bırakmışlardır. Adapazarı'nın bir ticaret ve transit merkezi olması da kaza halkı üzerinde önemli etkiler bırakmış, bu yüzden burasını diğer yerlerden daha yüksek nazarda bulundurmak gerekir. Şehirde buna göre bir belediyenin bulunması gerekmez mi? Aklın ve mantığın evet dediği bu soruya, tecrübe ve gerçekler hayır diyor. Adapazarı'nda böyle bir belediye ararsanız çok aldanırsınız. Bu, adeta rüzgarlı ve karanlık bir gecede, üç tarafının camları kırılmış bir fenerle, bilmediğiniz bir yere gitmeye benzer. Çünkü bizim memleketimiz acayip ve garip bir yerdir, mantık ve akıl yoluyla sonuca varmak, sizi çoğunlukla dikenliklere götürebilir.

Ben sayılardan daha kesin bir delil tanımam. Adapazarı Belediyesi'nin yıllık geliri iki yüz seksen bin kuruştur. Bu gelirle bu büyük ve her gün biraz daha büyüyen şehir nasıl cennet haline getirilebilir! Her şeyi yapan paradır. Bunu esirgedikten sonra, hiçbir şeyi isteme hakkınız olmaz. Belediye reisi iş bilir, tecrübeli ve ilerlemeyi düstur edinmiş bir kişidir. Boşnak asıllı olduğundan, Bosna'daki düzenli idareyi daima anmaktadır ama reis iki yüz seksen bin kuruşun faydalı bir şekilde harcanabildiğine inanmaz. Çünkü karşısında birçok engeller vardır ve bunlara çoğu defa boyun eğmeye mecbur kalmaktadır. Halkın yenilik ve ilerlemeye karşı olması, cehalet ve taassupla inada benzeyen bir şekilde gelişmelere karşı koyması ve her şeyi hükümetten beklemesi, bencillik gibi durumlar, bu engellerin en zorlarını oluşturmaktadır. Şehir halkı belediyenin kendisine ait bir kurum olduğunu anlamak istemiyor, ona mesafeli durdukça daha kârlı olacağını sanıyor.

Bayındırlık ve ilerlemeden çekinme durumuna cehalet ve taassup denilemez. Medeni insanların şehirlerini bu durumda bırakmamaları gerektiğini artık anlamışlardır. Fakat bunun için de keselerinden daha fazla paranın çıkması gerekir. Bir de iş para hususuna gelince, inat ve karşı koyma, belediyenin teşebbüslerinin karşısına dikiliyor. Üstelik aynı halk evinin önündeki pislikleri değil, bahçesindeki çamurların temizlenmesini dahi belediyeden beklemektedir. Belediyenin karşısındaki engellerden birisi de vakıflardır. Belediye bir gelir kaynağı bularak bir sorunu çözmeye çalışınca, vakıfları çıkarları uğruna kullanan bazı taraflar, belediyenin karşısına birer engel olarak çıkarlar. Bu durumda mücadele edebilirsen et! Çünkü gelenekler ve an'aneler, bu yeniliklerin önünde ciddi birer engeldirler. Mesela Ermenilerle İslâmlar arasındaki bu türden bazı hususların devam etmesi, bu şehrin zavallı sokaklarını, sonsuza kadar pisliğe ve düzensizliğe mahkûm ediyor. İşte Adapazarı Belediyesi'nin ve şehrinin başındaki kötü talihin hikâyesi bundan ibarettir[27].

Şehrin kültürel doku açısından çeşitliliğine rağmen, Adapazarı'nın belediye imkânları iyi bir durumda değildir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi, belediye gelirlerinin azlığıdır. Yıllık geliri iki yüz seksen bin kuruş olan ve sadece merkez nüfusu otuz bin kişinin üzerinde olan bir yerin bu ekonomik imkânlarla iyileştirilmesi ve mamur bir halde bulundurulması imkân dahilinde değildir. Esasında Boşnak asıllı olan belediye başkanı, geldiği yer itibariyle belediyeciliği bilir. Ancak karşısında halkın cehaleti, ilerlemeye karşı olması, taassubu, her şeyi hükümetten beklemesi, bencilliği ve ekonomik sıkıntılar gibi engellerin bulunması, belediye başkanını çaresizliğe iter. Şehir halkı, belediyenin hala kendisine ait bir kurum olduğunu bile anlamak istememektedir. Halk, evinin önündeki çöpü değil, bahçesindeki çamurların temizlenmesini de belediyeden beklerse, durumun vahameti tahmin edilebilir. Vakıflar da belediyenin işlerini zorlaştırıcı bir tutum içerisindedirler. Bunları kendi çıkarları uğruna kullanan bazı taraflar, belediyenin karşısına bir engel olarak çıkarlar. Zira gelenek ve an'aneler, bu tür yeniliklerin önünde hep birer engel olmuşlardır. Adapazarı'ndaki durum da aynen böyledir.

Tefrika 4:

Anadolu'da Tanin: Adapazarı IV

Hiç şüphe yoktur ki, memlekette genel bir uyanma hali, kımıldanma ve kıpırdanma hareketi olmaya başlamıştır. Adapazarı'nda bu daha belirgindir. Eskinin yeniyle, ihtiyarın gençlikle mücadelesinden mutlaka bir ilerleme çıkacaktır. Neticede fazilet galip gelecek ve yüzyılların intikamını almış olacaktır. Şimdi izin verirseniz, sizinle ufak bir gezinti yaparak, Adapazarlıların belki de çoğunluğunun yapmadığı veya hatırına getirmediği bir hususa değinelim. Ama rica ederim ki büyük ümitlere kapılmayınız. Gezinti yerimiz ne büyük bir şehir, ne tantanalı bir müze, ne şaşaalı bir tiyatro, ne de güneş ve yıldızlarıyla bütün dünyayı aydınlatan bir üniversitedir. Hayır hiçbiri değil, sadece yetim, kimsesiz bir binayı, Adapazarı'nın kız okulunu ziyaret edeceğiz. Bu konuda pek tecrübeli olduğumdan, karşılaşacağımız tablo malûmdur: unutulmuş, terkedilmiş bir bina, yeteneksiz öğretmenler, pis ve aile terbiyesinden mahrum, perişan kıyafetli, arsız ve yaramaz kız çocukları! Manzara bundan

[27] Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Adapazarı III", Tanin, 5 Teşrin-i sani 1329/18 Kasım 1913, No. 1 760.

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 9

ibarettir. Okula gitmek için dar ve pis, pis kokan, çamurdan zor yürünen bir sokağa girmek zorundasınız. Binanın durumu fakircedir, eşikten girince ışıksız, havasız, rutubetli ve sağlıksız bir yerde olduğunuzu görüyorsunuz. Birkaç merdiven çıkınca içeriye dahil oluyorsunuz. Okulun rutin işleyişini görüyorsunuz. Öğretmenler ve öğrenciler günlük eğitim işleriyle iştigal ediyorlar.

Hanım öğretmen bizi bir salonda oturtuyor, küçükler düzenli bir şekilde bulunuyor, yerlerini bilen neferler gibi sıra ile yerlerinden kalkıyorlar. Hepsi aynı biçimde ve temiz giyinmişler, aynı kıyafet içerisindeler. Saçlar taranmış, düzgün giyimli hanımlar, içinden çıkmış oldukları ailelerinin de özelliklerini yansıtıyorlar. Küçük çocuklar sağlık ve düzenle beden hareketi yapıyor. Bayan öğretmenler şefkatli bakışlarla en ufak hareketleri kaçırmıyorlar. Anadolu'da terkedilmiş, unutulmuş bir kız okulunda jimnastik dersi, yani hayret verici bir görünüş! Bir müddet sonra küçüklerin ortalarına geçen bir ağırbaşlı bir hanım, bize ruhumunuz en ince tellerine dokunan millî bir şiir okudu. Program bu ağırlığıyla devam etti. Duygulu sahneler yaşattı, hatta birkaç damla gözyaşı akıttığımı da itiraf etmeliyim. Taşrada küçükler utangaç ve mahcup olmalarına, bir şey sorduğunuzda kıpkırmızı kesilmelerine rağmen, burada durum öyle değil, herkes kendisine bir şey sorulmasını bekliyor ve tereddütsüz cevap veriyor. Başlar önde, omuzlar düşük ama burunlar sümüklü değil! Sonra el işlerine bakıyoruz. Odada bir de piyano var. Hanım öğretmen yavrularını bundan da mahrum bırakmamış, hiç olmazsa genç ruhlarda bir sanat zevki uyandırmak istiyor. Minik kalpler bunun heyecanını duyuyor ama her türlü şart uygun iken, neden olmuyor? Çünkü karşımıza yine o kazma dişli gerilik çıkıyor. Isırmak, paralamak, öldürmek niyetinde olan cehalet, yumruklarını daha fazla sıkıyor. Bütün tarihin günahlarıyla gıdalanmış ve arkasına çocukların anne ve babalarını da almış bu gerilik! Burada halkın bir kısmı, bu irfan ve temizlik ocağının aleyhinde olmayı kendilerine adeta bir meslek edinmişlerdir. Bunlar şehirde bilinen kişilerdir. Benden onlara bin lanet ve nefret!

Okulun kayıtlı beş yüz öğrencisi olmasına rağmen, çoğunluğu düzenli olarak okula devam etmez. Sebebi halkın bazılarının çekingenliği, cahilliği ve dinî taassubudur dersiniz. Ama bu cilayı kazısanız arkasından yine o acuze gerilik çıkacaktır. Bu okul, şimdiki varlığını ve bize yaşattıkları ümit verici dakikaları, birinci hanım öğretmene borçludur. Bu hanım, kız öretmen okulunu bitirmiş, Fransız okullarında tahsil görmüştür. Hayatını mesleğine adamıştır. Bunu, eserinden anlamak zor değil, bunun için saygıdeğer öğretmeni bir savaşçı sıfatıyla selamlamakta tereddüt etmiyorum. Memlekete elli-yüz, ne kadar olursa olsun, iyi ev kadını ve görevine düşkün anne hediye etmek, düşününüz ki ne büyük bir hizmettir! Hanım öğretmeni dinlediğimizde; o, "çok hakarete hedef oluyorum, fakat görevimin kutsallığı karşısında, bunu önemsememeyi öğrendim, bu önemli değil, ama insanlar ne olursa olsun, yardımdan, hiç olmazsa kuru takdir ve teşvikten hoşlanır, ümitlenirler. Hiç olmazsa aydın, anlayan takım, hükümet, takdirini, teşvik ve yardımını, gerektiğinde bize dayanak olmayı esirgememelidir. Halbuki böyle bir durum yoktur. Mesela burada kimse bu semte uğramaz, hiçbir anne şöyle bir okulu dolaşmayı düşünmez. Buna bir çare olarak, öğrencilerin annelerini okula davet ederek yavrularının yaptıklarını onlara göstermek ve onları bilgilendirmek istedim. Eğitim komisyonundan bir ihtarname aldığım gibi, bu teşebbüsümden alıkonuldum. Hatta okulun kurucusu olduğum halde, ikinci öğretmen hanımı yerime geçirmeye çalıştılarsa da, bereket versin ki bir müfettişin imdadıma yetişmesiyle yerimi koruyabildim. Öğretmen hanım, "daha çok söyleyeceklerim var ama başınızı ağrıtmak istemem" diyerek susmayı tercih ediyor…

Bu okulun üst tarafında çatısı tamamlanmış yeni bir bina vardır ki, bu yeni kız okulu olacaktır. Halkın yardımıyla başlanmış ama henüz tamamlanamamıştır. Mutasarrıf bütçeden para ayrılacağını ve binanın yakında tamamlanacağını söylüyor. Erkek okullarını da gezdikten sonra daha iyi anlıyoruz ki, Adapazarı'nda müthiş bir rekabet vardır. İki cinsin okullarında bu rekabet durumu devam ettikçe, okuldan yetişen kızlar, ötekilerini geride bırakacaklardır. Ama bu kadar yazdıktan sonra, zihnimden acaba fazla mı pot kırdım korkusu geçiyor. Hem bu yazdıklarımla iyilik yerine fenalık yapmış olmayayım! Çünkü bizim memleketimizde "gölge etme, başka ihsan istemem" diyecek durumlar çok olur[28].

Memlekette genel olarak bir uyanma ve kıpırdanma hali vardır. Adapazarı'nda daha belirgin olan bu durumun en büyük sebebi şüphesiz ki eğitimdir. Adapazarı kız okulundaki manzara içler acısıdır: unutulmuş bir bina, yeteneksiz öğretmenler, pis ve aile terbiyesinden mahrum, perişan kıyafetli ve yaramaz kız çocukları. Okulun yolu dar ve pis kokulu, çamurdan zor yürünen bir sokaktan geçmektedir. Fakirce bir bina, eşikten girince ışıksız ve havasız, rutubetli ve sağlıksız bir ortam. Okulun üst katında hanım öğretmenlerin olduğu bir ortamda jimnastik dersinin yapılması, sonrasında millî şiirlerin okunması duygulu anların yaşanmasına neden oluyor. Dahası böyle bir yerde bunların olması hayret verici! İmkânları az olmasına rağmen sınıfların birinde bir piyano dahi var ve hanım öğretmen çocukları bundan mahrum bırakmamış. Ama gerilik her yerde başa bela. Bu irfan ve temizlik ocağının aleyhinde olan bir grup halk, bunların olmasını istemiyor. Okulun kayıtlı beş yüz

[28] Ahmet Serif, "Adapazarı'nda Tanin: Adapazarı IV", Tanin, 8 Teşrin-i sani 1329/21 Kasım 1913, No. 1 763.

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 10

öğrencisi olmasına rağmen, yine cehalet yüzünden çoğunluğu düzenli olarak derse gelmez. Bu okul şimdiki varlığını, yurt dışı eğitimi de almış olan birinci hanım öğretmene borçludur. Öğretmenle konuştuğunuzda onun da çok zorluklarla bugünlere geldiğini anlamanız zor değil. Bu yüzden çok konuşmamayı tercih ediyor. Okulun hemen üst tarafından yeni bir kız okulunun inşası için de çalışmalar başlatılmış durumdadır.

Tefrika 5:

Anadolu'da Tanin: Adapazarı V

Adapazarı'nda birkaç erkek okulu vardır. Bunlar arasında dikkat çekenleri hükümet konağı sırasındaki resmî okul ile Rehber-i Terakki'dir. Bunlar kazanın eğitim durumu hakkında bir fikir verdiği gibi, hükümet kurumlarıyla özel kurumlar arasındaki derin farkları da gösterir. Kazada rüştiye mektebi, hükümet dairesinin yakınındadır. Dıştan görünüşü mahcup etmeyecek bir şekilde olmasına rağmen, tabii ki her şeyi yakından görmek düşüncesiyle içine giriyoruz. Okulda iki öğretmen ve yetmiş sekiz öğrenci vardır. Okulun temizliği ve sınıfların düzeni, öğrencilerim durumu ziyaretçilere memnun edecek durumdadır. Öğretmenlere gelince, durum değişir. Okuldaki çocukların yüzlerinden parlayan zekâ, gözlerinden okunan canlılık ile öğretmen efendilerin boş bakışları ve varlıklarının sizde bıraktığı anlam arasında derin uçurumlar ve zıtlıklar var. Öğretmenler önceden hazırlanmış, herkes sizi bekliyor, birkaç soru sorarak güzel cevaplar alıyorlar, sonra da size bakarak, "artık yeter değil mi?" demek istiyorlar. Bu şartlar altında kalmak isteseniz de, oradan kaçmak istiyorsunuz. Rehberimiz, bizi binanın bodrum katına götürme konusunda ısrar ediyor. Havasızlık ve ışıksızlık sonucu pis koku başlıyor. Okulun yanındaki jandarma koğuşunun, hapishanenin tuvaletlerinden gelen kokular ise, bu havasız yeri iyice berbat bir duruma sokmuştur. İşte burada sarıklı iki öğretmen efendi ile seksen yedi çocuk, ağlayan çehrelerle karşınıza çıkıveriyor. Küçükler ne olacağından habersiz, öğretmenler mahcup. Öretmenler okutuyor, çocuklar okuyor ama ne okuduklarını bilmeden. Okuldan üzüntülü olarak çıkıyorsunuz.

Komşu bina Rehber-i Terakki okuludur. Okulu eski maarif müfettişlerinden Ali Bey kurmuş. Bina iç bölünüşü ve bütünüyle ötekinden daha iyidir. Fahrî bir müdürün idaresinde eğitim yapıyor. Masrafların bir kısmını millî eğitim, gerisini öğrenciler veriyor. Okul dört sınıfla bir ana sınıfına ayrılmıştır. Öğrenci yüz otuz kadardır. Çocuklar tek tip kıyafet içindedir ve diğer okulun öğrencilerine benzememektedirler. Öğretmenler ve öğrenciler, size mümkün mertebe fazla bilgi vermeye, sizi çocukların yanında çok bulundurmaya çalışıyorlar. Yavruların içlerinde çok iyileri var. İyi bir şey de, ezberciliğin burada kabul görmemesidir. Kız okulunda olduğu gibi burada da çocuklarda bir ağırbaşlılık ve serbestlik var. Öğrencilerle konuşunca, seviyelerinin iyi olduğunu gördük. Çocukların sadece inceleme ve muhakeme durumlarının gelişmesine pek önem verilmiyor. Millî şiirler okuduktan sonra, bahçeye çıkarak jimnastiklerini de seyrettik. Balkan savaşlarında yaralanarak emekli olan bir teğmen, fahrî olarak onlara beden hareketleri gösteriyor, talimler yaptırıyor.

Okulun alt katındaki ana sınıfı, dikkate değer bir terbiye evidir. Burada görevine aşık yaşlıca bir öğretmen var ki, yirmi-otuz evladı olan bir ana gibi gururludur. Kendisini bu işe adamıştır. Küçüklerin ruhlarına hitap etmektedir. Buradan saygı ve minnet duygularıyla ayrılıyoruz. Bazı çocukların velilerinin güçleri yettiği halde, çocuklarının küçük okul masraflarını karşılamadıklarını duymak içimizi kan ağlatıyor, böyleleri için kelime bulamıyorum. Okulda Fransızca okunduğunu, beden hareketleri yapıldığını hala çekemeyenlere, bunun için Fransız mektebi diyenlere de rastlanıyor. Bu pislik ve ikiyüzlülük, bu düşünmeden yapılan inançsız cehalet ve taassuba karşı, insan bütün kuvvetleriyle isyan etmek ve kırmak ezmek istiyor. Fakat acele etmeyelim ve bırakalım, çünkü yarın bu çocuklar bu cehalet ile uğraşacaklardır. Kazanın kaymakamı yeni gelmiş ama henüz okulları gezecek kadar zamanı olmamış. Kazanın eğitim durumunu okulları karşılaştırarak anlayabilirsiniz. Ermeni vatandaşların kuruluşlarına gelince, ben bir Türk ve İslâm sıfatıyla size onları gezdirmeye, onlardan bahsetmeye utanıyorum. Çünkü onlar çok ilerlemişlerdir[29].

Bir kız okuluna karşılık, Adapazarı'nda birkaç erkek okulu vardır. Bunlar arasında en dikkat çekici olanı Rehber-i Terakki'dir. Rüştiye mektebi ise hükümet dairesinin yakınındadır: bu okulda iki öğretmen ve yetmiş sekiz öğrenci vardır. Okulun temizliği ve düzeni iyidir. Ama öğrencilerin canlılığı karşısında öğretmenlerin isteksizliği ve heyecansızlığı nedeniyle okuldan üzgün ayrılıyorsunuz. Komşu okul Rehber-i Terakki'dir ki, eski maarif müfettişlerinden Ali Bey tarafından kurulmuş. İmkânları diğer okuldan daha iyidir. Dört sınıfı ve bir de ana sınıfı vardır. Yüz otuz öğrencisi vardır ve diğer okulun öğretmen ve öğrencilerinden çok farklıdırlar. Öğretmenler de öğrenciler de öğretme ve öğrenme aşığıdırlar. Öğrencilerin seviyeleri de iyidir. Alt kattaki ana sınıfı iyi bir terbiye evidir.

[29] Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Adapazarı V", Tanin, 11 Teşrin-i sani 1329/24 Kasım 1913, No. 1 766.

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 11

Burada görevine aşık bir öğretmen var ve öğrencilere evladı gibi yaklaşmaktadır. Bu okuldan memnuniyetle ayrılıyoruz. Gayrimüslimlerin okullarını gezmeye, bizim okulların durumu nedeniyle utanırım, yani o kadar iyi durumdadırlar. Adapazarı'nın eğitim durumu da bu şekildedir.

Tefrika 6:

Anadolu'da Tanin: Adapazarı VI

Başka yerler için söylenmese de, bizim Anadolu'yu ve buradaki hükümeti görmek için seçilecek pencerelerin en iyilerinden birisi adliye ve mahkeme daireleridir. Böylece sadece adaletin nasıl dağıtıldığını değil, halkın genel karakterini ve hükümetin durumunu da görürsünüz. Dört katlı Adapazarı hükümet konağının durumu o kadar da fana değildir. Adliye daireleri ikinci katta bulunuyor. Bu kısma girince, sağ taraf hukuk, sol taraf ceza açık mahkeme salonları. Bugün 1 Kasım 1913 Cumartesi günü, her iki mahkeme de çalışıyor. Önlerinde epeyce kalabalık var. Ceza salonuna girdim. Mahkeme üyelerinin meslekten yetişmeyen, aralarında manifaturacılıkla uğraşan insanlar olduğunu gördüm. Ceza mahkemesinin listesinde birçok iş vardır. Reis sabah erkenden görevi başında olduğu ve amacı iş görmek olduğu halde, üyeler yoktur. Mübaşirler mahkeme ile hakimlerin dükkanları arasında mekik dokumaya başlarlar, artık iş onların insafına kalmıştır. Bu şekilde oluşturulan mahkemelerden iş beklemek tabii ki büyük hatadır. Savcılık makamında vekil olarak oturan mahkeme başkâtibi, kanunların ruhuna aykırı bir durum teşkil ediyor. Böylece hukuk arada kayboluyor. Böyle esnaf, tüccar ve çiftçi üyelerden meydana gelen mahkemenin kontrolü, reislerinin elindedir. Bu kadar ayrıntıdan, Adapazarı Kazası ceza mahkemesinin kanuna ve usule aykırı bir şekilde teşkil edildiğini, onun vereceği hüküm ve ilamların yok hükmünde bulunduğunu anlamak zor değildir. Şimdi, abdestinden şüphesi olduğu halde namaz kılan iki yüzlüler gibi, duruşmaları dinleyebiliriz. Ama bu duruşmalardan çözüm beklemek nafiledir.

Adliyenin biraz da diğer kısımlarına bakmak istiyoruz. Üç saatte yirmi beş ceza davasına bakan, bunlardan bazılarını sonuçlandıran bir mahkemeden, ne kadar fikir ve yargılama selameti, ne kadar duygu ve vicdan selameti bekleyebilirsiniz! Halbuki mahkeme bir geçit yeridir. Oraya dava evrakı arz olunur, kimisine bakılır, kimisi daha ileriki bir tarihe bırakılır. O kadar. İşlerle savcı yardımcılığı makamının karşılaştırılması, bundan daha az garip değildir. Buna savcı yardımcısının daha gelmemesi bakımından, başkâtibin vekalet etmesi şanssızlığını da eklemek zorundasınız. Herkesin işini düzgün yapması acaba mümkün olur mu? Her halde buna kimse inanmaz. Hükümetin de bu işlerle doğrudan ilişkisi vardır. Bunların yürütülmesinden hükümet sorumludur. Ancak genel bir eksiklik ve yetersizlik bu dairelere hakimdir[30].

Anadolu'yu ve burada hükümetin durumunu görmek için en iyi yerler adliye ve mahkeme daireleridir. Dört katlı Adapazarı hükümet konağının ikinci katı adliye dairelerine ayrılmıştır. Bugün Cumartesi olmasına rağmen ceza ve hukuk mahkemelerinin her ikisi de yoğun bir şekilde çalışıyor. Ceza mahkemesinde, meslekten yetişmeyen insanların da mahkeme üyesi olması düşündürücüdür. Bu mahkemelerden iş beklemek hatadır. Bu dairenin diğer kısımları da buradan farklı değildir. Başkâtibin savcı yardımcısına vekâlet ettiği bir yerde adaletin tecelli etmesi nasıl beklenebilir ki! Hükümetin buradaki yetersizliği ortadadır.

Tefrika 7:

Anadolu'da Tanin: Adapazarı VII

Bir önceki mektubumda Adapazarı ceza mahkemesi hakkında söylediğim noksanlar, diğer bilgiler, kısmen hukuk mahkemesi için de geçerli olmakla beraber, her biri başka usul, şekil ve kanunî merasime tabi olduğundan birbirinden ayrılırlar. Ceza mahkemesi salonunu ziyaret ettiğim 1 Kasım Cumartesi günü, hukuk salonunda duruşma vardı. Bu salon genişlik ve tefrişatı açısından diğer emsalinden daha iyidir. Üyeleri arasında çeşitli mesleklerden Müslüman ve gayrimüslimler var. Bu mahkeme ticaret ve sulh işlerine de bakmaktadır. Sulh işleri özellikle mahkemenin yoğunluğunu artırmıştır. Gelen dosya 1 178, giden dosya 582 iken elde mevcut 461 dosyası vardır. Burada henüz tek hakim uygulaması olmadığından, basit davalar için bile mahkeme heyetinin bir araya gelmesi gerekmektedir. Kalem ve yazışmalar, tebliğ ve icra işlemleri de ceza mahkemesi hakkındaki engeller ve zorluklar, esas ve ikinci derecede fazı farklılıklar dikkate alınmak şartıyla tabiatıyla hukuk mahkemesi için de geçerlidir.

[30] Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Adapazarı VI", Tanin, 13 Teşrin-i sani 1329/26 Kasım 1913, No. 1 768.

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 12

Adapazarı icra dairesi, tabii olarak bidayet mahkemesi başkanlığının sorumluluğu ve nezareti altındadır. Bir icra memuru vardır. Kişisel hukuk ve kamu hukukundan toplam ilamların sayısı bin adetten fazladır. Her yerde hükümetin yürütme araçlarının pek eksik olduğu görülmektedir. Bunun için bazı basit ilamların yerine getirilmesi dahi, deveye hendek atlatmaktan daha güçtür. Halbuki Adapazarı'nda özel durumları, farklı şartları hesaba katarsak, engel ve zorlukların derecesi ortadadır. Öyle bir kaza ki, geniş, yüzlerce köye sahip, nüfusunu o kadar çeşitli cinsler ve unsurlar meydana getiriyor ki, sanki her biri başka durumlar ve adetler altında başka memleketlerde yaşamaktadır. Buna karşılık araçlar eksik ve memleketi ayrıntılarıyla düşünmeye vakit bulamamış dört-beş yıllık bir hükümet. Artık zorluğu düşünebilirsiniz. Normalde bir ilamın yerine getirilmesi aşamasında, hükümet gerekirse bütün varlığıyla, ezici kudretiyle hazır bulunmaya mecburdur. Fakat olumsuz şartların etkisiyle, hükümet bu görevini Adapazarı'nda hakkıyla yerine getirecek kadar güçlü değildir.

Doğruluğuna ve samimiyetine inanmaya mecbur olduğum bir kaynaktan aldığım bilgiye göre, sorgu dairesine senede ortalama üç yüz ila dört yüz kadar kişi gelmektedir. Bir kanun garipliğine şahit oldum. Hikâye edeyim de, siz isterseniz kanun komedisi deyiniz. Adapazarı Kazası'nın Karasu nahiyesi eski müdürü İhsan Efendi ile muhtarı Tiryakioğlu Ahmet Ağa, öteki berikine iftira ederek, tehdit ve korkutmayla eziyet ve işkence ederek Şerif ali isminde birisinden yirmi sekiz lira alırlar. Durum bir taraftan savcı yardımcısına şikayet edilir, aynı zamanda sorgu dairesine verilir. Bu yirmi sekiz liralık dava için bir çok yazışma yapılır, devlet daireleri meşgul edilir, hatta bu arada kanuna ve usule aykırı birçok fiil işlenir. Sorgu hakiminin ve mahkemenin yetkilerine tecavüz edilir. Böyle şeyler için acaba işin başında bulunan büyükler ne düşünmektedirler?[31]

Hukuk dairesinin durumu, ceza dairesinden daha iyidir. Hukuk mahkemesinin Müslim ve gayrimüslimlerden üyeleri vardır. Ticaret ve sulh işlerine de bakmaktadır. Bu yüzden mahkemenin yoğunluğu çok artmıştır. Burada henüz tek hakim uygulaması olmadığından, basit davalar için bile mahkeme heyetinin bir araya gelmesi mecburîdir. Adapazarı İcra dairesi ise bidayet mahkemesi başkanlığının sorumluluğu altındadır. Büyük ve geniş bir kaza olmasına rağmen, kurumlar genel olarak yetersizdir. Hükümetin bu kazadaki eksikliği ortadayken, yetkililerin ne düşündüğü hakikaten merak konusudur!

Tefrika 8:

Anadolu'da Tanin: Adapazarı VIII

Kazanın malî durumundan bahsetmeyi gerekli görüyorum. Kazanın devlete vergi vermekle yükümlü yetmiş iki bin nüfusu vardır. Bunların senede ödeyecekleri para, yani genel gelir yüz beş bin liradır. Bu miktarın çok veya az olduğunu tayin ve takdir etmek için birçok şeyler bilmek gerektiği için bazı ayrıntılardan bahsetmek gerekir. Bu yetmiş iki bin mükellefin, mükellefiyet tezkirelerini kesme, hesaplarını tutma, dört taksit üzerine olan tahsilatı ve ödemeleri kaydetmek, bakayasını gelecek seneye devr ve nakletmek görevleri, üç yüz kuruş aylıklı, üç müfredat kâtibine aittir. Bu kâtipler, her mükellef için dokuz-on kalem işlem yapmaya mecburdurlar. Şu küçük karşılaştırmadan da anlaşılıyor ki, her kâtibin payına yirmi üçer-yirmi dörder bin mükellef düşmektedir. Bizim dairelerde büyük eksikliklerin, önemli zararların ve perişanlıkların sebeplerini çok defa küçük tasarruflarda buluruz. Burada da öyle. Bir mükellefin on türlü işlemi olsa, bir memura düşecek toplam iş yükü iki yüz elli bin civarında. Diyorlar ki, bir kâtibe sekiz on binden fazla mükellef verilmemelidir. Halbuki Maliye Nezareti'nin kanunlarında yeri bellidir. Ama bu nezaret veya merkezî hükümet, memlekete tek gözlükle bakıyor ve her tarafı aynı durum ve ihtiyaçta görüyor. Mesela Adapazarı Kazası üç yüz yetmişe yakın mahalle ve köyden meydana gelir, malî işlemleri bakımından kaza yirmi iki bin lira vergi ile mükellef, yirmi dört tahsil dairesine ayrılmış, bunların başına da yirmi beş tahsildar konmuştur. Kazanın özel durumun ve şartlarını dikkate alınması gerekliyken, bu hiç yapılmamıştır. Bu kazada hala çürük ve yanlış bir taksim ve dağıtım şekli esas alınıyor ve bu hala devam ettiriliyor. Bu diğer kaza ve sancaklara göre de farklılık arzeder, özetle baştan aşağı ölçüsüzlük ve eşitsizlik görülmektedir.

Bu durum ve karşılaştırmaya göre Adapazarı Kazası'nın maliye dairesi tahsil işlemlerini tam anlamıyla uygulayamıyor demek gerekecektir. Eylül sonuna kadar tahsilatın % 58 seviyesinde olduğunu biliyoruz. Savaş felaketinin etkileri ve Tekâlif-i Harbiye Kanunu'nun uygulanmasını da buna ilave ederseniz, durum daha da hayret edilecek bir hal alır. Zira bu kanun gereğince halktan alınan on beş bin liralık zahire ve hayvanın bedeli bugüne kadar ödenememiştir, bu da tahsilatta düzensizliğe yol açıyor. Adapazarı Kazası halkı zaten hükümete karşı görevine düşkün, bağlı ve itaatlidir. Fakat buna karşılık işlemleri daha fazla kolaylaştırmak, çabuklaştırmak, düzenlemek için hükümetin de

[31] Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Adapazarı VII", Tanin, 20 Teşrin-i sani 1329/3 Aralık 1913, No. 1 775.

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 13

birşeyler yapması, halkı ve memurlarını daha fazla düşünmesi lazımdır. Gerçekten de bizim halk gibi saf, kayıtsız ve şartsız hükümetine boyun eğen ve bağlı halk nerede bulunur? Maliyenin vergi ve tapu işlemlerinden bahse gerek görmüyorum. Çünkü bu meseleler şimdiye kadar temcit pilavı gibi pişirilmiş ve kotarılmış olduğu halde hiçbir şey yapılmasına imkan bulunamamıştır[32].

Adapazarı Kazası'nın malî durumunu tespit etmek önemlidir. Kazanın vergi mükellefiyeti sayısı yetmiş iki bindir. Bunların ödeyecekleri yıllık vergi miktarı yüz beş bin liradır. Bu verginin az ya da çok olduğu ayrı bir konu iken, bu kadar kişinin ödeyeceği verginin sadece üç memur tarafından yerine getirilecek olması ayrı bir garabettir. Her memurun payına yirmi üçer-yirmi dörder bin mükellef düştüğüne ve bu memurların her mükellef için dokuz-on kalem iş yapmaya mecbur olduklarına göre, her bir memurun iş yükü, yapabileceği miktarın çok üzerindedir. Bu durum merkezî hükümet tarafından bilinmiyor mu? Her yere eşit sayıda memur göndererek adaleti sağlayabilir misiniz? Bu kazada halâ çürük ve yanlış bir taksim ve dağıtım sistemi vardır. Halbuki Adapazarı halkı zaten hükümete karşı görevine düşkün, bağlı ve itaatlidir. Böyle bir durumda hükümetin bir şeyler yapması, halkı ve memurlarını daha fazla düşünmesi gerekmez mi? Bizim halkımız gibi saf, kayıtsız ve şartsız hükümetine boyun eğen ve bağlı halk bulunmaz ki!

Tefrika 9:

Anadolu'da Tanin: Adapazarı'ndan Bolu'ya IX

3 Kasım 1913 Pazartesi günü öğleden sonra Adapazarı'ndan hareket ediyoruz. Bugün şehrin pazarı olduğundan her taraf kalabalık, bütün sokaklar ve çarşılar manda ve öküz arabalarının uğultulu tekerlekleri altında titremektedir. O kadar ki, bizim araba bunların arasından geçmek için birçok mücadelelere mecburdur. Özellikle şehrin böyle pazarının olduğu günler, sokakların, caddelerin mutlak hakimi mandalardır demek pek doğru olur. Bir süre şerit gibi uzayıp giden şehir boyunca seyrettikten sonra, arabanın tekerlekleri iyi bir şosenin üzerinde dönmeye başladı. Biraz sonra Sakarya'yı bulduk. Üzerindeki dev gibi ahşap köprüyü geçmek lazım geliyordu. Bunun yeni yapıldığını, ya bu sene, ya gelecek sene göçmeye mahkûm bulunduğunu anlamak için mühendis gözlüğü takmaya gerek yoktu. Çünkü bu bölgede köprüler böyle yapılır, ya senesi içinde veya gelecek sene, afacan Sakarya'nın ihtirasıyla sulara yuvarlanır, daha aşağıdaki arkadaşlarıyla buluşur. Nafia Nezareti bunlara geçici köprüler adı vermiştir. Fakat nezaretin unuttuğu bir şey var: böyle köprülerin iki başına birer "lâ havle" levhası asmalı, hiç olmazsa geçenleri sigorta etmeli, biz geçinceye kadar duaları birçok defa tekrar ettik. Meğer köprü aynı zamanda bir işaret kazığı görevini de görüyormuş, çünkü öbür tarafta yol hemen değişti. Düzenden hiç eser kalmadı. Sanki burulara devamlı şekilde çamur fışkırtan delikler vardır. Yakında yağmur yağmadığı halde, çamur deryalarında yüzgeçlik talim ediyoruz. Abartma olmasın, hemen yüz-iki yüz metrede bir, bozukluğu, büyüklüğü ve küçüklüğü ile uygun ağaç köprüler geçiyoruz. Bunların ağızlarını yarı açarak, sonsuz bir esneyişleri, dört ayaklı hayvanları üç ayakla yürümeye mecbur edecek delikleri, insandaki akıl tahtalarını çatlatacak delikleri var ve bu durum uzayıp gidiyor.

Sakarya nehri, Mudurnu suyu ve daha birçokları dolu dizgin bir şekilde Adapazarı ovasına inerler ve buraları dolaşırlar. Buraları onların dolaşma yeridir. Her tarafta istedikleri gibi at oynatırlar. Tabiatın ufak bir teşviki bunları çıldırtır, kabından boşandırır. Adapazarı-Bolu yolu umumî yollar arasındadır. Yol güzergâhı mahşer gibidir, hayvan, insan, araba sergisidir. Memleketimizde bu kadar işlek bir cadde hatırlamıyoruz. Bu gidiş gelişin ardı arkası kesilmez. Sanki hayvanlar kadar, onları sevkedenler de ne götürdüklerinden, neye, ne için götürdüklerinden habersizdirler… Saat üç buçuk dörde doğru yolu bırakıp, sağa sapıyoruz. Evlerinin sıklığından, düzeninden, her tarafındaki hayat belirtilerinden Çerkeslere ait bulunduğunu anladığımız bir köyün içinden geçiyoruz. Sağımızda, tesviyesi henüz yapılmış ve köprüsüz Akyazı şosesi. Arabanın tekerlekleri çoğunlukla ses çıkarmıyor, sadece çayırların hışıltısı oluyor. Ve biz önlerinde taze otlarla öpüşen, neşe içinde sıçrayan, oynayan, koyun, kuzu kümeleri arasından, sizi önemsizce süzen ineklerin, öküzlerin önünden geçerek Akyazı nahiye merkezine yürüyoruz. Karanlık çökerken saat beşten sonra Akyazı'ya giriyoruz.

Akyazı nahiyesinin çeşitli cinslerden halka sahip köyleri altmıştan fazladır. Nahiye merkezi iki yüz elli hanelik bir kasabacıktır. Ufak bir çarşısı, genişçe sokakları, oldukça bayındır binalarıyla Anadolu'nun birçok kaza merkezinden rahatlıkla ayırt edilebilir. Hükümet dairesine sabah pek erken gitmiş olmalıyız ki, nahiye kâtibinden başka kimseyi bulamadık. Bütün odalar kapalı, henüz sabah uykusuyla geriniyorlardı. Zaten kâtip efendi de memurların, hükümeti iş oldukça şereflendirdiklerini söylüyor. Hükümet binası dıştan pek fena değilse de, içten pisliği, görünüşü her türlü söz götürebilir. Kırık dökük odalar, içinde düzensiz eski eşya ve evrakın bakışa hiç hoş gelir tarafı yoktur. Yırtılmış

[32] Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Adapazarı VIII", Tanin, 22 Teşrin-i sani 1329/5 Aralık 1913, No. 1 777.

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 14

koltuklar, kırılmış iskemleler ve masalar, karma karışık defterlerden örümcekler ve tozlar arasında oturmaya alışan memurların nasıl çalıştıkları da anlaşılabilir. Nahiye merkezinin iptidaî ve rüştiye olmak üzere iki okulu var. İlkokul ahşap ve sıvasız bir binadır. Kapıdan karanlık bir girişle giriliyor, merdivenden yukarı çıkıyorsunuz. Tahta döşenmiş geniş bir yerde merdivenin başında oturmuş on on beş kız çocuğu önümüze çıkıyor. Bunların altına adî bir hasır parçası bile serilmemiştir. Hece ve okumaya yeni alışıyorlar. Odada küçük hasırına oturmuş, çıplak masası üzerine yeni gelen ilkokul ders programını koymuş, düşünen öğretmen efendi.

Diğer kapıdan, ortasına kısmen duvar çekilmiş büyük bir odaya giriyorsunuz. İkinci bir hoca efendinin oturduğu ve odanın iki tarafına da nezaret ettiği görülüyor. Erkek-kız bir arada Mushaf-ı Şerif okuyorlar. Burada da yavrular pis ve aralıklı tahtaların üzerinde oturmaktadırlar. Demek burada, şu okula birkaç rahle yapacak, bir hayır sahibi yok" kayıtlı öğrenci seksen ise de, ancak yarıdan fazlası düzenli devam e diyor. Çünkü bazı babalar tarlayı, hayvan otlatmayı, araba sürmeyi okula bin defa tercih ediyorlar. Çocukların sarı benizlerinden sıtma ile uğraştıklarını anlıyoruz. Öğretmen efendi ana babaları tarafından itina edilen küçüklerin sıtmadan korkuları olmadığını, bu sarı benizlerin, ilgisizlikten, dikkatsizlikten, tembellikten meydana geldiğini söylüyor. Zaten babaların ilgisizlikleri de bunu doğruluyor. Buna rağmen bu okul binasını halkın yaptığını öğrenerek, hayret ediyoruz. Rüştiye mektebi birçok kapılar, bahçeler geçildikten sonra ulaşılıyor; bir katlı, üç odada, üç sınıflı bir bina. Genç ve zeki bir öğretmenin on sekiz öğrencisi var. Her gün her sınıf4n, üç dört dersine yetişmesi gerekiyor. Buna rağmen çocuklar yine fena bir durumda değildir. Odaların birisi hala sıvasızdır, ikisi öğretmenin ve çocukların yardımıyla sıvanabilmiştir! Öğretmen efendi aynı zamanda, ilkokulun kendisine öğrenci yetiştiremediğinden şikâyet etmektedir. Bundan birkaç sene evvel yine halkın yardımıyla başlanmış, henüz tamamlanamamış büyük bir okul binası daha vardır ki, Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu'nun aradığı şartları da haizdir. Bunun tamamlanmasıyla iki okulun ve öğretmenlerinin birleşmesi sayesinde, nahiye merkezinde maarifin geleceğinden herkes ümitli olabilir. Akyazı nahiye merkezinin posta ve telgrafhanesi de vardır. Ama ortada güler misin, ağlar mısın bir durum vardır: aylığının azlığından şikayete hakkı olmayan posta memuru efendi, kırk-elli kuruş ev kirası vermemek için, postanede ailesiyle oturuyormuş[33].

3 Kasım 1913 tarihinde Adapazarı'ndan Bolu'ya hareket edildi. Pazartesi aynı zamanda şehrin pazarı olduğu için şehir bugün çok kalabalıktı. Arabamız, yük taşıyan manda ve öküz arabalarının arasından zor geçerek ilerleyebildi. Sonra iyi bir şoseye gelebildik, ardından Sakarya nehrine ulaştık. Üzerindeki ahşap köprü yeni yapılmıştı, ama bunlar ahşap olduğu için en geç iki yılda bir yeniden yapılmaları gerekiyordu. Tehlikeli ve zor bir geçişten sonra yola devam edildi. Yakında yağmur yağmadığı halde, yollar hep çamur deryası içerisindeydi. Periyodik aralıklarla karşımıza çıkan ahşap köprüleri yine aynı zorluklarla geçebildik. Sakarya nehri, Mudurnu suyu ve diğerleri Adapazarı ovasında çok kıvrım yaptıkları için, Adapazarı-Bolu yönündeki güzergâhta bu doğal engeller boldur. Tesviyesi yeni yapılmış Akyazı şosesi, arabaları ve hayvanları da rahatlattı. Karanlık çökerken, akşamüzeri Akyazı'ya varıyoruz. Burası iki yüz elli hanelik küçük bir kasabadır, ufak bir çarşısı olmasına rağmen, genişçe sokaklarıyla bayındır bir Anadolu yerleşimidir. Sabah hükümet dairesine geçildiyse de binanın durumu hiç iyi değildir. Bu nahiye merkezinde iki okul ile birlikte bir posta ve telgrafhane vardır. Kasabadaki okulların birisini halkın yaptırmış olması, burasının eğitimle ilgili geleceği konusundaki ümitleri artırmaktadır.

Tefrika 10:

Anadolu'da Tanin: Bolu Yolunda X

Hazır Akyazı'ya gelmişken, civarında bulunan görülmeye değer bazı yerleri görmeden gitmek olmaz dediler. Akyazı'daki ikinci gün olan 4 Kasım'da öğleden sonra, yağmurun çiselemesine bakmayarak, yola çıktık. Nahiye merkezinden çıkarken, köylerden dönmekte olan nahiye müdürü de arkadaşlığımızı kabul etti, dört kişi olduk. Böyle bulanık bir havada yola çıkmak, aslında pek akıllıca değil. Madem karar verdik gidiyoruz. Daha Akyazı'nın içindeyken, yolumuz adeta dere gibi oldu, hayvanlar suyun içinde şapır şapır yürüyor, hem kendilerini, hem de bizi ıslatıyorlardı. Bir süre böyle devam etti, sonra hayvanların ayakları karaya bastı. Vadi darlaşıyor, iki taraftaki dağlar kucaklaşıyor, yolumuz gittikçe güzelleşiyordu. Solumuzdaki tepeyi sanki tabiatın eli, tezgâhına koymuş, gergefine germiş, en ince bir kanaviçe ile işlemişti. Sağımızda, solumuzda, böyle güzel yerlerde yaşamanın zevklerini pek iyi bilen Çerkes ve Abazaların, yeşillikler arasına sığınmış beyaz evleri, köyleri vardı. Bu evlerin bazıları konakları andırdığı halde, en fakirleri bile, bizim Türk köy evlerinin en şıklarından zarif ve dikkat çekiciydi.

[33] Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Adapazarı'ndan Bolu'ya IX", Tanin, 23 Teşrin-i sani 1329/6 Aralık 1913, No. 1 778.

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 15

Saat ikide Ilıca'ya[34] geldik. Asırların yadigârı olan harap bir bina. Ne oturulabilecek, ne de yatılabilecek yerleri vardı. Bahçenin ortasında bir taşın altından duman çıkıyor. Buradan sıcak su bol olarak akıyor. İçeride pis, karanlık tavanındaki deliklerden yıldızlar rahatlıkla sayılır, bir havuz… Su o kadar sıcak değil.... Ağrı sızı, romatizmalılar için pek şifalı olduğu abartılı şekilde söyleniyor. Ama bu pisliğin içine girmek her babayiğidin harcı değildir, bizim için de öyle oldu. Ilıca'da bir çeyrekten fazla kalmadık. Kanaviçe tepesine kadar geldiğimiz yoldan geri döndük. Yağmur kuvvetliydi. Hayvanlarımız çamurlar içinde yüzerek, Abazalar, Tatarlar, Boşnakların güzel köylerinden geçiyorlardı. Saat dördü çeyrek geçe Beynevit adlı Abaza köyüne geldik ki, zaten burasını arıyorduk. Mekteb-i Sultanî mezunlarından genç ve aydın fikirli Mahmut Bey'in konağı bize cömert kucağını açtı, biraz sonra kurunmuş ve her şeyi unutmuştuk. Köy iki yüz hanelik, halkı Boşnak, Abaza ve yerlilerden meydana gelir. Herkes kendi kültürünü yaşıyor. Abazalar ırklarına has bir tutkunlukla, gösteriye, fantaziye pek düşkündürler. Üzüntüyle belirtmek gerekir ki, köy bugünlerde matem içindedir. Balkan Harbi'ne giden yirmi-otuz kişiden, şimdiye kadar ancak dördü geri dönebilmiştir, diğerlerinden haber yok. Nişanlılar, genç kadınlar matem tutuyorlar. Ertesi gün sabahleyin sekizde yine hayvanlara bindik. Yol çamurlar, sular içinde kaybolmuştu. Bata çıka Akyazı'yı bulabildik. Hazır olan arabaya binerken, saat dokuz buçuk olmuştu. Biraz sonra, iki gündür ayrıldığımız Adapazarı-Bolu şosesine kavuştuk. Yıllanmış çamur yığınları içinde, bozuk köprüler üzerinde yüzlerce öküz ve manda arabaları arasında tekrar yuvarlanmaya başladık.

Saat birde Hendek nahiye merkezine girerken, pembe boyalı, büyük bir bina ile karşılaştık. Okul olduğunu öğrendiğimiz bu binayı, vaktin izin vermemesi nedeniyle ziyaret edemediğime hala üzgünüm. Hendek bin haneli, çarşısı büyükçe, kahvehaneleri bolca bir yerdir. Tophane'ye ait bir kereste fabrikası vardır. Anadolu'nun en iyi ve bol tütün yetiştiren yerlerinden birisidir. Yarım saat sonra Hendek'ten çıkarken, yine güzel bir şosede ilerlemeye başladık. Yolda Reji General adlı Fransız şirketinin koyduğu beş altı bekçiye de rastlıyoruz ki, yolu temizlemek ve çamurları atmakla uğraşıyorlar. Köprüler yapılmamış, geçici olanlarından zorlukla geçiyoruz. Zaten şose de biraz sonra tanıdığım ve alıştığımız haline geri dönüyor. Yüzlerce araba, devamlı aşağı gidiyor. Yolumuzun iki tarafında dağınık evleriyle köyler birbirini takip ediyor. İnsanın büyük bir şehri görmekte olduğu zannı oluşuyor. Evlerin içinde konaklar da var. Köylerin yapılış biçimlerine, halkın giyinişine ve var olan kurumlarına bakarak, Türk, Laz, Abaza, Gürcü, Çerkez diye ayırır ve sınıflayabilirsiniz. Her taraf yemyeşil ekili arazidir. Biraz uzaklarda ormanlar da başlamıştır. Zaten bütün bahçelerin, tarlaların, tel örgüleri ve mesela İstanbul'da epeyce servet demek olan birçok ağaçlarla çevrilmesinden anlıyorsunuz ki, ormanların bol olduğu bir memlekettesiniz. Bazen ormanların arasında, en çıkılamayacak, yürünemeyecek yerlerde tarlalar açıldığını görüyorsunuz. Acaba bunları n asıl sürüyor, ekiyorlar? Yolda Rumeli göçmenlerinin de birkaç köyüne rastladık. Fakat bunlar ötekilerine hiç benzemiyor. Ne o güzel evler, ne o ferahlık veren tabiat, ne de o kanlı canlı adamlar var. Muhacirlerin çoğu sarı benizli, ümitsizlik ve keder içindeler. Çocuklar sıska ve tam sağlıklı değildir. Yine karanlık çöktü, serinlik arttı. Bereket versin ki ay çıkmıştı. Yol gece de kalabalıktı. Yavaş yavaş arabanın sallantısı azalıyordu. Bu, bir müjde demekti. Çünkü yolun iyileştiğine, yolun iyileşmesi de insanların oturdukları yerlere yakınlığımıza işaretti. Gerçekten bundan sonra çok yürümedik, akşam saat yedide Düzce'ye indik[35].

Adapazarı'ndan Düzce'ye gelenler, hayatla ilgili bazı ayrıntıların, görünüşlerin değiştiğini görüyorlarsa da, insanlarda, onların cinslerinde hemen hiçbir fak bulmuyorlar. Bu hususta Düzce Adapazarı'nın aynısı, daha küçük bir yavrusudur. Gerçi Adapazarı'nın yanında Düzce'nin bir köyden farkı okadar çok değildir. Fakat cinslerin birbirine uyuşmazlığı, zıtlığı, cinslerin birbirine karşı durumu, hayat biçimi gibi esaslı ortak çizgiler, iki kazayı aynı sebepler ve sonuçlar içinde bulundurmaktadır. Tabii Düzce'nin demiryoluna, büyük denizlere daha uzak ve ticaretçe de daha geride bulunmasının, hayatına da büyük etkisi vardır. Adapazarı gibi Düzce Kazası da cinsiyetlere göre, çeşitli memleketçiklere ayrılmıştır. Epeyce seneden beri göç seli buraya da akmış, her cins, kendi arzu ve alışkanlıklarına, hayatına uygun yerleri seçerek yerleşmiştir. Onların şimdi birer Anadolulu olduğunu zannetmek hata olur[36].

[34] Kuzuluk.
[35] Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Bolu Yolunda X", Tanin, 24 Teşrin-i sani 1329/7 Aralık 1913, No. 1 779.
[36] Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Bolu Yolunda I", Tanin, 1 Kânun-ı evvel 1329/14 Aralık 1913, No. 1 786. Bu mektup esasında Düzce'ye dolayısıyla Bolu tefrikalarının ilkine aittir. Ancak bu tefrikanın başlangıç kısmında Düzce ile Adapazarı mukayese edildiğinden dolayı, ilgili kısım buraya iktibas edilmiştir.

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 16

Akyazı'ya geldiğimizin ikinci günü, 4 Kasım öğlenden sonra, yoğun bir yağmurun eşliğinde Ilıca'ya (Kuzuluk) geldik ama o kadar bakımsız ve suyun sıcak olmaması nedeniyle fazla kalmadık. Abaza, Tatar ve Boşnakların güzel köylerinden geçerek Beynevit köyüne, geldik. Akyazı'ya ertesi sabah ulaşabildik, hiç durmadan Adapazarı-Bolu şosesine kavuştuk. Öğlen saatlerinde Hendek nahiye merkezine geldik. Hendek bin haneli, çarşısı büyük ve kahvehaneleri bol bir yerdir. Bir kereste fabrikası vardır ve Anadolu'nun en iyi ve bol tütün yetiştiren yerlerinden birisidir. Tekrar şoseye çıkıp, yola koyulduk. Türk, Laz, Abaza, Gürcü ve Çerkes köylerinden geçerek Düzce'ye ulaşmaya çalışıyoruz ki, akşam yedide bu kasabaya vardık. Düzce Adapazarı'nın aslında aynısı, ama küçük bir yavrusu gibidir. Birçok yönüyle Adapazarı'na benzer, tabii ki demiryolu ve denize uzak ve ticaretçe daha geride bulunduğunu söylemek gerekir.

Değerlendirme ve Sonuç

Tanin gazetesi yazarlarından Ahmet Şerif Bey'in yazdığı gezi mektuplarının tefrika halinde gazetesinde yayınlanmasından istifade edilerek hazırlanan bu bildiri, İkinci Meşrutiyet döneminde Adapazarı Kazası hakkında çok önemli bilgileri muhtevidir. Bu mektupların daha hemen başında, Adapazarı ve çevresinin çok kültürlülüğünün nedenlerini ve izlerini bulabilmek mümkündür. Zira dönemin hükümetlerinin burasını bir iskân deposu gibi gördüğünü ve pek çok muhaciri, çok fazla plan ve program yapmadan özellikle bu bölgeye yerleştirdiğini anlıyoruz. Bu durumun, İstanbul ile taşra arasındaki bağı sağlayan Bağdat Caddesi üzerinde bulunan Adapazarı'nı daha önemli kıldığını ama aynı zamanda daha büyük kıldığını söyleyebilmek de mümkündür. Zira İzmit Sancağı'na bağlı bu yerleşim yeri o gün için Anadolu ve Rumeli'deki pek çok sancak merkezinden dahi daha büyük bir nüfus yoğunluğuna sahiptir. 1913'lerde bu kazanın 368 köyü ve tespit edilebildiği kadarıyla 120.000'in üzerinde bir nüfusu vardır. Bunlar arasında kazanın en büyük nüfusunu İslâm-Türk ahali oluşturuyordu. Rumeli ve Kafkasya göçmenleri de oldukça fazlaydı. Lazlar, Gürcüler, Çerkes ve Abazalar, Yörükler ve Kürtlerin yanısıra, gayrimüslimlerden de Ermeni ve Rumlar varken, az sayıda Musevi'nin de bu kazada yaşadığı bilinmekteydi. Ayrıca askerî olarak da beş tane tabur dairesine bölündüğünü göz önüne alırsak, bu kazanın nüfusunun çok daha fazla olduğu rahatlıkla anlaşılabilir.

Adapazarı sadece nüfus olarak büyük bir kaza değildir. Başta kereste olmak üzere, buğday, mısır, patates, soğan, sarımsak, odun ve kömür alım-satımının yapıldığı, ihraç edildiği çok önemli bir ticaret ve transit geçişin gerçekleştirildiği bir merkezdir. Kerestenin Karasu, Sapanca, Akyazı, Süleymaniye ve Hendek ormanlarından getirildiğini yine bu tefrikalardan görmek mümkündür. Buradan gönderilen orman ürünleri, İtalya, Mısır, Yunanistan ve Lübnan gibi ülkelere ihraç ediliyordu. Kazanın ticaretinde Boşnaklarla birlikte Ermeniler ön safta bulunuyorlardı. Adapazarı bayındırlık eserleri açısından da ülkenin birinci derecedeki kasabalarındandı. Binaları güzel, çarşıları geniş, mağazaları büyük, fabrikaları pek fazlaydı. Dönemin teknolojisinin olduğu kadar yol ve çevre imkânlarına sahipti. Sapanca gölünden düşük irtifada bir yerleşimi olduğu için, gölün ve nehrin fazla suları, kasabayı zaman zaman ciddi rahatsızlıklarla karşı karşıya bırakıyordu. Bu durum, şehrin su ihtiyacının karşılandığı Çark'ın da olumsuz etkilenmesine neden oluyor ve şehirde zaman zaman su ihtiyacı ciddi boyutlara ulaşıyordu. Hatta suyun kesildiği dönemlerde insanlar, su için büyük meblağlar ödemek zorunda kalıyorlardı. Bunu Ahmet Şerif Bey ilginç bir ironiyle izah ediyor ve *"Bizim ülke ne kadar gariptir! Başka yerlerde göller, nehirler hayat verir, bunları kanallar ve su yollarıyla her tarafa akıtmak için bin türlü zorluğa katlanılır, milyonlar harcanır, bizde ise hükümet de millet de onların çokluğundan ve zararlarından altı yüz senedir şikâyet eder durur"* diyerek, başka yerlerde insanların suyu getirmek için büyük paralar harcadığını, Adapazarı'nda ise şehirden suyu göndermek için insanların yüzyıllardır yakındığını ifade etmektedir. Burada Çark'ın düzgün işletilememesinde ilgili vakfın eksikliğini dile getirdiğini de belirtmek gerekir. Burada yazarın ele aldığı konuların, Adapazarı'nda suyun ve su baskınlarının sebep olduğu zararlar ve insanlara verdiği sıkıntılara ışık tutması açısından önemli olduğu da vurgulanmalıdır.

Ahmet Şerif Bey'in gözlemlerinden anlıyoruz ki, Balkan ve Cihan harplerinin tam ara döneminde olunduğu 1913 yılının sonlarında, Adapazarı'nın belediye imkânları yeterli ve iyi bir durumda değildir. Belediye gelirlerinin azlığı bunun en büyük sebebiyse de, yazarın tetkiklerinden açık sözlü ifadelerinden anlaşılmaktadır ki, halkın genelinde bir ilerleme karşıtlığının olması, cehalet ve taassupla birlikte bencillik ve ekonomik sıkıntılar, belediye hizmetlerinin şehirde istenilen seviyede yerine getirilememesindeki en büyük etkenlerdir. Halkın belediyenin asıl amacına yönelik bilgi seviyesi de iyi değildir, zira belediyeler halkın bizzat kendisine ait kurumlardır. Birtakım çıkarcı kişilerin de yönetiminde söz sahibi olduğu vakıfların mevcut tutumu da, Adapazarı'nda belediyecilik faaliyetlerinin aksamasındaki önemli engellerdendir. Gelenek ve an'aneler de yine hizmetlerin halka ulaştırılmasında engelleyici bir faktör oluşturmaktadır.

Bu mektuplardan ortaya çıkan sonuçlardan ve ayrıntılardan birisi de, Adapazarı'nın eğitim durumu hakkındadır. Son yıllarda ülkedeki genel uyanışta Adapazarı durumu da belirgin bir şekilde ortada olduğu halde, eğitim açısından vaziyet pek iç açıcı değildir. Kaza merkezinde bir kız, iki tane erkek

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 17

okulu vardır. Aralarında bazı farklar bulunsa da, şart ve imkânları çok sınırlıdır; okulların yolları ve mevcut bina şartları aşırı derecede sıkıntılı, yokluk içeren ve hijyenik şartları neredeyse yok ölçüsündedir. Yine de mektuplarında verdiği örneklerle, devlet okuluyla özel okul arasındaki farka da işaret etmektedir. Bilhassa özel okuldaki öğrenci ve öğretmenlerin bakış açılarının daha iyi olduğuna, bilgiyi öğrenmeye ve vermeye daha müsait bir durum ihtiva ettiğine, içlerinde çok iyi öğrencilerin bulunduğuna, ezberciliğin orada kabul görmediğine ve çocukların bu okullarda hem ağırbaşlı ve hem de serbestlik içerisinde olduğuna dair verdiği örnekler, Osmanlı eğitim sisteminin o zamanki bakış açısına göre pek fazla emsali olmayan numunelerdendir kanaatindeyiz. Bunun ötesinde cehalet faktörü burada da karşımıza çıkar: okulların mevcut öğrenci sayılarının yarısı kadar öğrenci okullara devam etmemektedir, aileler çocuklarının durumlarını sormak için okullara uğramazlar, Batı eğitimi tarzında eğitim veren bu okullara, ülkenin genelinde olduğu gibi, o yıllarda Adapazarı'nda da ilgi azdır, çok azdır. Bu kötü durum ancak iyi eğitim almış, özverili, idealist, fedakâr ve cefakâr öğretmenlerin gayretleriyle biraz da olsa daha iyi şartlara dönüştürülebilmektedir. Mevcut okulun yanında yeni bir kız okulunun inşası için çalışmaların başlatılmış olması, yine mezkûr gazeteci vasıtasıyla, Adapazarı'nın o yıllardaki eğitim durumuyla ilgili öğrendiğimiz olumlu bilgilerden bir diğeridir. Eğitimle ilgili belki de en olumlu bilgilerden sonuncusu, o yıllarda Adapazarı'nda öğrenci sayısı 20 ilâ 30 arasında bulunan bir ana sınıfının varlığını öğrenmiş olmamızdır. Hem de; *"görevine aşık, minik yavrulara sevgi ve hürmet duygularını aşılayabilen, bir ana gibi onlara yaklaşabilen, kendine mahsus biçimler ve usullerle küçüklerin ruhlarına girebilen, onları sıcaklıkla uyutabilen, gereğinde her işlerine bakabilen, yeni gelen yavruları okula alıştırabilen, alışanları yavaş yavaş okutabilen, özellikle onları okşayarak, terbiye ederek, iyiyi, kötüyü tanıtarak"* işini yapan bir öğretmen efendinin varlığı, aradan yüz yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen, eğitimin zorluğunu ve ne denli fedakârlık isteyen bir insan mühendisliği gerektirdiğini bilen insanların içini ısıtacak niteliktedir. Ama bütün bu olumlu yanlara rağmen, Ahmet Şerif Bey bir hususta özellikle kaçınmıştır. Adapazarı Kazası'nda bulunan; *"Ermeni vatandaşların müessesatına gelince, ben bir Türk ve İslâm sıfatıyla size onları gezdirmeye, onlardan bahs etmeye utanıyor, haya ediyorum. Çünkü bunlara nazaran onlar o kadar ilerlemiştir"* deme cesaretini gösterebiliyor ama ayrıntıya girmeye de kalkışamıyordu…

Ahmet Şerif Bey'in Tanin'de yayınlanan mektuplarında en çok işlediği ve ayrıntılarına girdiği konulardan birisi de, kazanın adlî durumu ve mahkemelerin vaziyetidir. Hukuk mahkemelerinin ceza mahkemelerine oranla şartlarının daha iyi olduğu kanaatindedir. Bunu zaten maddi delillerle de ortaya koymaktadır. Hukuk mahkemesinin Müslim ve gayrimüslim üyeleri olduğunu ve bu mahkemelerin kendi işlerinin yanında ticaret ve sulh davalarına baktığını da belirtir. Ama hukuk sistemiyle ilgili olarak onun en çok yakındığı hususlardan birisi, mahkeme üyeleri arasında meslekten yetişmeyen insanların varlığı ve çokluğudur. Aralarında manifaturacılıkla uğraşanlar dahi vardır, savcı yardımcısına bir başkâtibin vekâlet etmesi de verdiği örneklerden birisidir. Bunun ötesinde davalara gitmeyen mahkeme üyelerinin, mübaşirler tarafından çağrılması amacıyla, mübaşirlerin dükkanlarlaadliye arasında mekik dokuduğundan da acıyla ve üzüntüyle bahseder. Davaların çokluğu ve çeşitliliği bu alanın başka sorunlarındandır. Adapazarı hükümet konağının ikinci katında olduğunu öğrendiğimiz mahkemelerin böyle esnaf, tüccar ve çiftçi üyeleri olduğunu, hukukçu üyelerinin ise az olduğunu bize bildiren de kendisidir, *"başkâtibin savcı yardımcısına vekâlet ettiği bir yerde adaletin tecelli etmesi nasıl beklenebilir ki!"* diyen de. Eleştirisinin dozunu artırarak, Adapazarı Kazası Ceza Mahkemesi'nin kanuna ve usule aykırı bir şekilde teşkil edildiğini ve onun vereceği hüküm ve ilamların yok hükmünde bulunduğunu da itiraf etmek mecburiyetinde kalır. Bu aşamada *"hükümetin de bu işlerle doğrudan ilişkisi vardır. Bunların yürütülmesinden hükümet sorumludur"* demekten de asla çekinmez. Bu haliyle büyük bir kaza durumundaki Adapazarı hukuk dairesinin yeterli olmadığı kanaatindedir. Bu durum karşısında yetkililerin ne düşündüğünü sormaktan da geri durmaz. Ahmet Şerif Bey'in sorumlu ve sorgulayıcı bir kişiliği olduğunu, özellikle kazanın adlî sisteminden bahsederken daha rahatlıkla anlaşılabilmektedir.

Tanin gazetesi muharririnin mektuplarından, Adapazarı'yla ilgili ulaştığımız çok değerli bilgilerden birisi de, kazanın malî durumu hususundadır. Kazanın vergi mükelleflerinin sayısının yetmiş iki bin ve ödenecek miktarın yüz beş bin lira olduğu bilgisi, ortalama kişi başına düşen vergi miktarının 1.5 lira gibi düşük bir miktar olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak verginin düşüklüğü, ayrı bir mesele olarak kenarda dursun, asıl sorun; bu yetmiş iki bin vergi mükellefinin tüm işlerini hem de o günkü sistemle tahsil edecek memurların sadece üç kişiden ibaret olması ve her vergi mükellefi için dokuz-on kalem işlemin yapılacak bulunmasıdır. Başka bir ifadeyle bir vergi memuru başına düşen toplam işlem sayısı yaklaşık 250.000 gibi çok yüksek bir sayıdır. Bunu tatil günlerini de düşünerek yıllık ortalamaya vurduğumuzda, hem de o günkü eski kayıt sistemini de göz önüne aldığımızda günlük ortalama her durumda 1.000 işlemin üzerine çıkar ki, böyle bir tahsilatın yapılması teknik olarak mümkün değildir. Yani Osmanlı hükümetinin, böyle bir vergi ve memur sistemiyle bu vergi tahakkukunu tahsil etmesi imkânı yoktur. Ahmet Şerif Bey burada hükümeti de sorgulayarak; *"bu durum merkezî hükümet tarafından bilinmiyor mu? Her yere eşit sayıda memur göndererek adaleti sağlayabilir misiniz?"* gibi sorularla, zihninde bu vergi sistemini sorguladığını ve bundan merkezî

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 18

hükümeti sorumlu tuttuğunu da anlamak zor değildir. Bunu da kendince cevaplıyor ve hükümetin esasında böyle bir bonkörlüğü yapmasına gerek olmadığını, Adapazarı halkının zaten hükümete karşı vazifelerine düşkün, bağlı ve itaatli olduğunu, böyle saf ve kayıtsız-şartsız hükümetine boyun eğen bir halkın bulunamayacağını ifade ederek, bunun gereksizliğini ve hükümetin düzgün ve işleyen bir sistem kurup, uygun sayıda vergi memuru tahsis etmesi durumunda, bölge halkının vergisini verme konusunda zaten bir tereddüdü olmayacağını da vurgulamaktadır. Yani Ahmet Şerif Bey hükümete yönelik olarak, *"doğru dürüst bir sistem kurup memur gönderin de halk vergisini ödesin"* demek istemektedir. Bu bilgiler ve eleştiriler, Osmanlı Devleti'nin son dönem vergi sistemi ve işleyişi hakkında da önemli bilgiler sunmakta ve tabii ki önemli soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir.

Meşrutiyet dönemi Adapazarı Kazası hakkında önemli tespitleri olduğunu bildiğimiz Ahmet Şerif Bey'in Adapazarı günleri, şehrin malî durumuyla ilgili gözlemleriyle son bulmaktadır. Onun son iki yazısı da Adapazarı ile ilgilidir ama bunları Adapazarı-Bolu arasında yolda olduğu sırada yapacaktır. Nitekim Şerif Bey'in Adapazarı'ndan ayrılışı 3 Kasım 1913 Pazartesi günüdür, ancak bu tespitlerini daha sonra Bolu'da bulunduğu sırada kaleme alacak ve bunlar Tanin gazetesinde de bir aydan daha fazla bir süre sonra, 6 Aralık 1913 tarihinde yayımlanacaktır. Tanin gazetesi muhabirinin bu son tespitleri genellikle Adapazarı-Bolu yolunun genel durumu, güzergâhta karşılaştığı durumlar ve gördüğü yerlerle ilgilidir. Şehrin pazarının da Pazartesi günü olduğunu öğrendiğimiz tefrikaların son kısmına, Adapazarı'nın pazarı olan bu gününde kasabanın hep kalabalık olduğunu, bindikleri arabanın, yük taşıyan manda ve öküz arabalarının arasından zorluklarla geçerek şehirden ayrılabildiklerini, şoseden devamla Sakarya nehrine ulaştıklarını ve üzerindeki ahşap ve 1-2 yılda bir yenilenen bu köprüyü büyük meşakkatlerle geçtiklerinin ayrıntılarını sunarak başlamaktadır. Köprüyü geçerek sıkıntıların bitmediğini, aslında tam tersine daha da kötü yol şartlarının karşılarına çıktığını, yakında yağmur yağmadığı halde yollarına çamur deryası içerisinde devam ettiklerini anlatmaktadır. Bu sırada Sakarya nehri ile Mudurnu suyu gibi nehirlerin, Adapazarı ovasında yaptıkları yılankavi kıvrımların da yol durumunu zorlaştırdıklarının ayrıntılarını da sunmaktadır. Bir süre sonra tesviyesi yeni yapılmış olan Akyazı şosesine ulaştıklarını ve arabalarla hayvanların daha rahat ilerleyebildiğini ifade eden Şerif Bey, aynı gün akşam karanlık çökerken Akyazı'ya ulaştıklarını belirterek, nahiye hakkındaki diğer bilgileri sıralamaktadır. Çizdiği olumsuz tablo içerisindeki hemen hemen tek müspet gelişme, nahiye merkezinde iki okulun bulunması hususudur ki, özellikle bunların birisinin bölge halkı tarafından yaptırılmış olmasına karşı duyduğu hayreti de gizlememektedir. Hatta böyle bir durumu, kasabanın eğitimle ilgili geleceğinden herkesin ümitli olması için bir vesile saymaktadır.

Ahmet Şerif Bey'in Tanin'de bölge ile ilgili olarak yayınlanan son tefrikası, Akyazı Nahiyesi'nden Kuzuluk'a gidişi, tekrar Akyazı'ya dönüşü ve oradan ayrılarak, Hendek Nahiyesi üzerinden Düzce Kazası'na varışını ve bu güzergâhtaki tespitlerini kapsamaktadır. Ilıca adı verilen Kuzuluk'un ağrı, sızı ve romatizmalı hastalar için bir şifa kaynağı, ancak o günün şartlarında bakımsız, suyu soğuk bir kaplıca olduğunu anlatan gazetecinin eleştirilerinden burası da nasibini alıyor ve *"böyle bir pisliğin içine girmek her babayiğidin harcı değildir, nitekim bizim için de öyle oldu"* diyerek, oradan istifade edemediğini vurguluyordu. Bu bilgilerden en azından Kuzuluk'un o günkü gayri-sıhhî durumunu tespit edebiliyoruz. Sonrasında geceyi Beynevit köyünde geçirdiklerini ve ertesi gün Akyazı'ya dönüp, hiç durmadan tekrar Adapazarı-Bolu şosesine kavuştuklarını, öğlen saatlerinde ise bin haneli, çarşısı büyük ve kahvehaneleri bol bir yer olan, bir kereste fabrikasına sahip ve Anadolu'nun en iyi tütününü yetiştiren yerlerden birisi durumundaki Hendek Nahiyesi'ne ulaşmalarının ayrıntılarını sunan Ahmet Şerif Bey, buradan ayrıldıktan sonra mamur durumdaki Türk, Laz, Abaza, Gürcü ve Çerkes köylerinden geçerek Düzce'ye ulaşmalarının hikâyesini sunmaktadır. Karanlığın ilerlediği ve serinliğin arttığı bir saatte, akşam yedi sularında Düzce'ye varmışlar ve bu suretle Adapazarı seyahati de tamamlanmış olmaktaydı. Adapazarı ile ilgili yaklaşık bir aydan beri devam eden tefrikaların bu son kısmında, Ahmet Şerif Bey bir *"Adapazarı güzellemesi"* yaparak mektuplarına son vermiştir. Nitekim Düzce ile Adapazarı'nı karşılaştırarak, Düzce'nin Adapazarı'nın küçük bir yavrusu gibi kaldığını, Adapazarı'nın yanında orasının bir köyden farkı olmadığını, pek çok özelliği benzese de Düzce'nin demiryoluna ve büyük denizlere uzak oluşunun ve ticaretçe daha geri bulunmasının da sosyal hayatına olumsuz etkileri olduğunun altını çizerek, Adapazarı'nı öne çıkarmaktadır.

Ahmet Şerif Bey'in yazılarında dikkat çeken hususlardan birisi ve belki de en önemlisi, eleştirel bakış açısı ve hiçbir çekinceye kapılmaksızın göstermiş olduğu sorgulayıcı yaklaşımıdır. Kendisi bu şekilde davranarak, dönemin hükümetlerini korkusuzca ve yerine göre umarsızca eleştirebilmiş bir kaleme sahiptir. Bu tefrikaları yayınlayan gazetenin, iktidarın adeta sözcülüğünü yapan Tanin gazetesi ve hükümetin de iktidardaki İttihat ve Terakki hükümeti olduğunu da gözden uzak tutmamak gerekir. Bu yönüyle gazetenin sorumluluğunu yürüten Hüseyin Cahit Bey'e de çok benzeyen güçlü bir kalemdir, onun gibi çekincelerini bastırabilen bir kişiliktir. Mesela Adapazarı'nın icra dairesini anlatırken, *"hükümet bu görevini Adapazarı'nda bütünüyle yerine getirecek kadar güçlü değildir"* eleştirisini cesaretle yapabilmiştir. Ahmet Şerif Bey zaman zaman eleştirilerini ilginç

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 19

örneklerle süsleyebilmiş, bazen atasözlerini de kullanarak, kastettiği asıl amacını çok güzel ve veciz şekillerde ifade edebilmiştir. Başka bir mektubunda, yine ciddi eleştirilerde bulunduktan sonra; *"bütün bunları yazdım ama zihnimden acaba fazla mı pot kırdım korkusu geçiyor. Hem bu yazdıklarımla iyilik yerine fenalık yapmış olmayayım! Çünkü bizim memleketimizde "gölge etme, başka ihsan istemem" diyecek durumlar çok olur"*demekten de kendini alamamıştır. Yakındığı başka bir konuyla ilgili olarak; *"bu hususlarda acaba işin başında bulunan büyükler ne düşünmektedirler!"* demekten de çekinmeyecektir. Kendi memleketinin *"düzeni bozuk olduğunu"* söyleyen de yine kendisidir. Az sayıda memurdan çok ve hatta imkânsız ölçüde iş beklendiğini vurgularken; *"merkez (hükümet) bazı memurlarını hayalinde dev vücutlu, dev kuvvetli olarak mı canlandırıyor?"* sorusunu sorarak eleştirisini yaparken de oldukça cesurdur. Eleştirilerinden kaza halkı da nasibini almaktan geri kalmamıştır. Nitekim ticarette Boşnak ve Ermenilerin ön planda olmalarına değinirken, kazanın yerli halkının ticarete heves göstermediğini, daima müşteri yerinde kalmayı tercih ettiklerini söylemiş, bunun nedeni olarak da *"öğrenim görmemelerinin ve görgüsüzlüklerinin büyük etkisi var"* eleştirisini dile getirmiştir. Kereste ticaretinin öneminden bahsederken, ormanların kesiminin fenne uygun yapılmasına dikkat edilmediğini, *"bu gidişle elbette bu güzel ormanların yakında birer çöl durumuna geldiğini görmekle sevinmiş olacağız"* özeleştirisinde bulunmuştur.

Ele aldığı konulara ve ele alış şekillerine bakıldığında, Ahmet Şerif Bey'in iyi bir eğitim almış ve oldukça ayrıntıcı bir kişiliğe sahip olduğunu anlamak zor değildir. Mektuplarında bilhassa maarif ve hukukla ilgili konulara fazla eğilmesi ve aşırı hassasiyet göstermesi, bunlarla ilgili sorunlara sanki bir devlet adamı edasıyla yaklaşması, iyi eğitimli bir muharrir olduğunun başka bir göstergesi durumundadır. Belki de bunlar bir hukuk veya mülkiye eğitimi almış olmasının işaretleri bile sayılabilir. Bakış açısı ve kafa yapısıyla tam bir aydın kişiliktir Ahmet Şerif Bey. Konu gelişmenin karşısındaki taassup, cahillik ve yobazlık olunca tepkisi bu gibi kişilere son derece açıktır: *"Benden onlara bin lanet ve nefret!"*. Bu kadar net ve açık sözlüdür. Gelenekçi bir toplum yapısında bunları ifade edebilmek için şüphesiz ki aydın ve hümanist bir kişilik örneği sergilemektedir.Ziyaret ettiği okuldaki öğretmen hanımın özelliklerini sıraladıktan sonra; *"saygıdeğer öğretmeni bir savaşçı sıfatıyla selamlamakta tereddüt etmiyorum. Memlekete elli yüz ne kadar olursa olsun, iyi ev kadını ve görevine düşkün anne hediye etmek, düşününüz ne büyük bir hizmettir!"*diyebilmek, o günkü Batı tarzındaki eğitim sistemini öne çıkarmak, bunun karşısında olanları *"iğrenç"* olarak nitelemek, Şerif Bey'in kişiliğindeki Meşrutiyet dönemi aydın zihniyetinin bir yansımasıdır. Eleştirilerini yaptıktan sonra, *"elinizi vicdanınızın üzerine koyunuz"* diyecek kadar da insaflı ve vicdanlı bir kişilik özelliği sergilemektedir. Ama her ne olursa olsun ve hangi eğitimi almış bulunursa bulunsun, ele aldığı konularla, konuları ele alış üslûbuyla ve net duruşuyla Ahmet Şerif Bey, döneminin aydın bir gazetecisidir ve gözlemlerinin sonucunda kaleme almış olduğu mektuplarıylaII. Meşrutiyet dönemi Adapazarı Kazası ile ilgili paha biçilmez ölçüde değerli bilgiler sunmuş, devrin ve bölgenin emsalsiz bir panoramasını çizmiş ve yazdıklarıyla bu bilgileri Türk Tarih Edebiyatı'nın silinmez sayfaları arasına kazandırmıştır.

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 20

Kaynakça

Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Adapazarı I", Tanin, 2 Teşrin-i Sani 1329/15 Kasım 1913, No. 1 757.

Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Adapazarı II", Tanin, 4 Teşrin-i sani 1329/17 Kasım 1913, No. 1 759.

Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Adapazarı III", Tanin, 5 Teşrin-i sani 1329/18 Kasım 1913, No. 1 760.

Ahmet Şerif, "Adapazarı'nda Tanin: Adapazarı IV", Tanin, 8 Teşrin-i sani 1329/21 Kasım 1913, No. 1 763.

Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Adapazarı V", Tanin, 11 Teşrin-i sani 1329/24 Kasım 1913, No. 1 766.

Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Adapazarı VI", Tanin, 13 Teşrin-i sani 1329/26 Kasım 1913, No. 1 768.

Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Adapazarı VII", Tanin, 20 Teşrin-i sani 1329/3 Aralık 1913, No. 1 775.

Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Adapazarı VIII", Tanin, 22 Teşrin-i sani 1329/5 Aralık 1913, No. 1 777.

Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Adapazarı'ndan Bolu'ya IX", Tanin, 23 Teşrin-i sani 1329/6 Aralık 1913, No. 1 778.

Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Bolu Yolunda X", Tanin, 24 Teşrin-i sani 1329/7 Aralık 1913, No. 1 779.

Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin: Bolu Yolunda I", Tanin, 1 Kânun-ı evvel 1329/14 Aralık 1913, No. 1 786.

Ahmet Şerif, Anadolu'da Tanin, c. I, haz. Mehmet Çetin Börekçi, Ankara, 1999.

Birgen, Muhittin, İttihat ve Terakki'de On Sene, haz. Zeki Arıkan, c. I, İttihat ve Terakki Neydi?, İstanbul, 2006.

Gerçek, Selim Nüzhet, Matbuat Tarihi, Türk Matbaacılığı, Türk Gazeteciliği, Türk Taş Basmacılığı, Almanak 1933'ten, Diğer Matbuat Yazıları, haz. Mustafa Kirenci, İstanbul, 2019.

Huyugüzel, Ömer Faruk, "Tanin" maddesi, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. IXL, İstanbul, 2010.

Şapolyo, Enver Behnan, Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın, Ankara, 1976.

Yüksel, Nahit, "Tanin (1922-1925)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (ATAM) 95 (Bahar 2017).

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 21

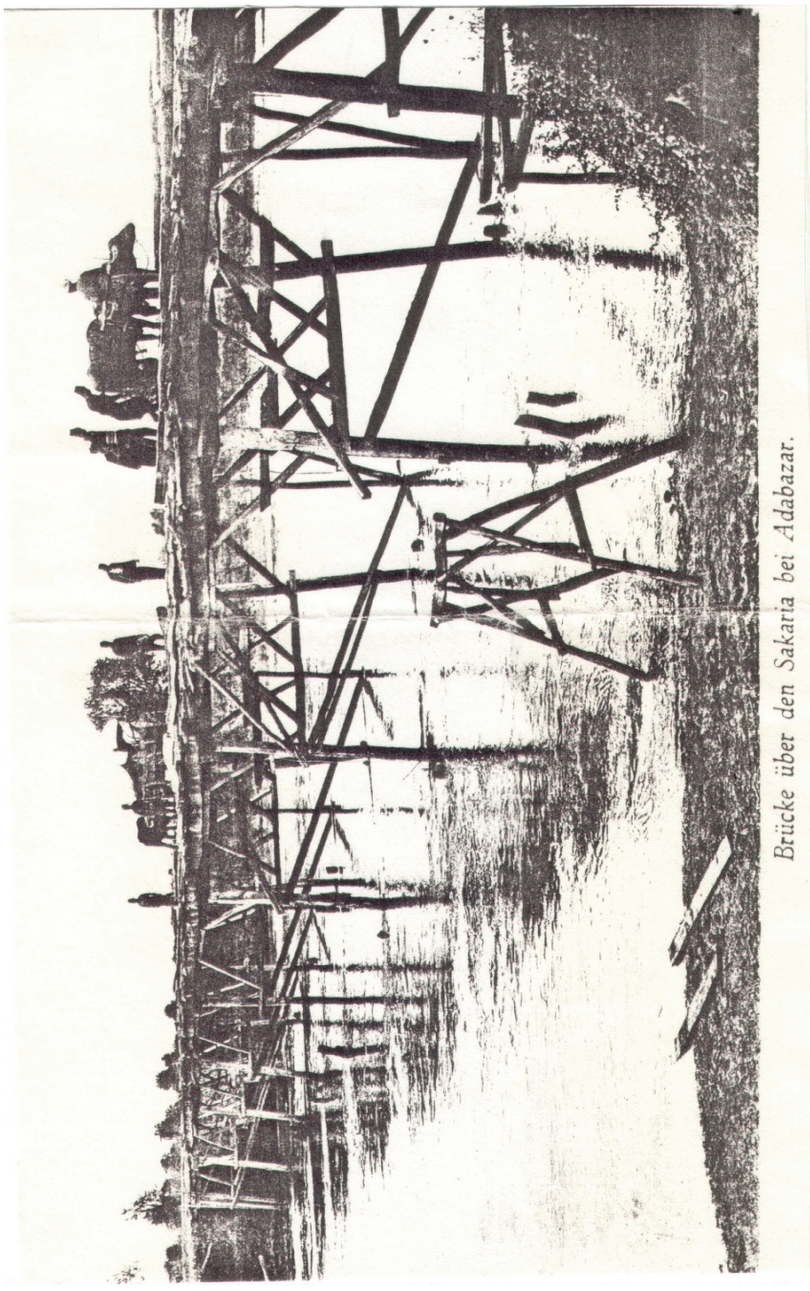

Ahmet Şerif Bey'in Mektuplarında Önemli Bir Bahis Ayırdığı Eski Ahşap Sakarya Köprüsü

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 22

٢ تشرين ثانی طنین صحیفه ٣

آناطولیده طنین:

آطه پازاری

— ١ —

قضا ونفوس

« آناطولیده طنین » مخابریمزی تکرار آناطولی یی دوره چیقاردق . جدیت تدقیقاتی ایله کسب معروفیت ایدن مخابریمزك بویوك برحریدن صوکره یاپاجغی بوجولان یك قیمتدار اوله‌جغی ایچون قارئلریمزك مکتوبلری کمال مراق ودقتله تعقیب ایده‌جکلرینه امینز :

آطه پازاری ده‌نیلنجه ؛ آناطولینك بیلدیکمز طانیدیغمز قضالرندن برینی کوزومك اوکنه کتیرر . بوقضایه فضله براهمیت عطف ایتمزدم . بومطالعه ایله شیمدی‌یه قدر هیچ دکلسه یکرمی اوتوز دفعه سیاحت ایتدیکم آناطولی شمندوفر خطنه ، برشعبه ایله مربوط بولنان آطه پازارینه اوغرامق خاطرمه کلمه‌مشدی . لکن بو دفعه‌کی سیاحتمده کوره‌بیلدیکم قدر آکلادم که ظنم بك باکلشدر . بالعکس آطه پازاری هرجهتله شایان تدقیق ومطالعه‌در .

بز ، استانبوله یاقین اولان برلری غریب بر نظرله کورمکه آلیشمشز . مثلا ایزمیت سنجاغنی استانبولك بر محله‌سی عد ایدیورز . حالبوکه بو طرز قیاس هیچ‌ده دوغرو دکلدر . دها استانبولدن چیقار چیقماز هرشی ، بونون شرائط حیاتیه واجتماعیه‌ده بردن بره ده‌کیشمکده‌در . آطه پازاری ایسه بوتبدلك اك جانلی برمثالی‌در .

آناطولی شمندوفر خطنده ، آطه پازاری شعبه‌سی أسکیدن حمیدیه‌ایکن بالآخره « عارفیه » نامنی آلان استاسیوندن آیریلیر ؛ آرالری یکرمی بش کیلو مترو قدر واردر . خط ، دوز و عارضه‌سز اراضیدن که‌چه‌ر . استاسیون شهرك کنارنده‌در . اونك ایچون یایان کیدیله‌بیلیر .

مختلف عرفلری ، جنسیتلری کورمك ، اونلرك طبایع اساسیه وطرز حیاتلرینی اوفاق بر چارچیوه داخلنده تدقیق ایتمك ایستیه‌نلر ایچون آطه پازاری قضاسندن أیی برمشهر بولوناماز . بیلنمز ؛ ناصل برمنطق ، هانکی حکمت اداره الجا آتیله‌سنه‌لردن بری حکومت ایزمیت لواسنی ، بالخاصه بوقضایی باشقه باشقه اقلیملردن کلن مهاجرینه عادتا ده‌بو اتخاذ ایتمشدر ؟

« ٣٥ » خندقك « ٦٩ » که جمعاً « ٣٦٨ » کوی واردر .

قضانك نفوس حاضره‌سی اون اوچ ، اون درت جنسیته تفریق ایدیله‌بیلیر . قیود رسمیه بونفوسك عددیله منقسم بولوندقلری کویلری شویله کوسته‌ریور :

اجناس	کوی ومحله	نفوس
اسلام اهالی قدیمه	١٤٧	٤٢٨٣٦
روم ایلی مهاجرلری	٣٠	٦٦٥٠
لازوکورجی	٥٦	٩٤٥٨
جرکس وآبازه	٧٣	١٦١٥٥
بوروك عشیرتی	١	١٧٣
ارمنی	٣٦	١٦٥٠٠
روم	١٩	٦٧٦١
موسوی	١	١١٣
کرد	٥	١٠٧٢
	٣٦٨	٩٩٧١٥

بوجدولی شویله‌جه‌بر فکر حاصل ایتمك ایچون نقل ایدیورم . بونك خارجنده هم برچوق نفوس واردر ، هم‌ده یکی کویلر تشکیل اولونمشدر . مثلا کرك مرکز قضاده ، کرك کویلرده بر چوق بوشناقلر ساکندرکه جدولده بونلر هیچ ذکر ایدلمه‌مشدر . یکی کویلرك ایسه نه نفوسی تحریر اولونمشدر ، نه‌ده تکلیفات دولتله مکلفدرلر .

قضانك نفوس حقیقیسی یوز یکرمی بیك راده‌سنده تخمین ایدلمکده‌در . شو حالده نفوس قیدینه نظراً یکرمی ، یکرمی بش بیك مکتومات وار دیمکدر .

بونك نه‌دن بویله اولدیغنی آکلامق ایچون ینه نفوس دائره‌سنه مراجعتدن باشقه چاره‌مز یوق . ایسته‌ر ایسته‌مز اورایه باش ووروبورز .

Anadolu'da Tanin 1. Mektup

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 23

طنين

تاريخ تأسيسي : ١٣٢٦ — ١٣٢٤ التجيي سنه نومرو ١٧٥٩

محل اداره
نوردنجايه دائر: مخصوصه

ولايات اجنبيه ايچون سنه‌لك: آلتي آيلق: بر آيلق:
آيونه پدلي ١٠٠ غروش ٦٠ غروش ١٠ غروش
ولايات اجنبيه ايچون آلتي آيلغنه قدر آيونه‌لر آيلق كي آلي بايلنمه بالطلاره.
آدرس تبديلي هر دفعه‌سنده ٥ غروش اجرت آلينمه‌در.

١٧ ذي‌الحجه ١٣٣١ ٤ تشرين ثاني ١٣٢٩ ١٧ تشرين ثاني افرنجي ١٩١٣

اخطار مخصوص
نشر ايدنلرين آثار و اوداق امضا اولنماز

ممالك اجنبيه ايچون سنه‌لك: آلتي آيلق: بر آيلق:
آيونه پدلي ٣٢ فرانق ٢٠ فرانق ١١ فرانق
ممالك اجنبيه ايچون آيغنه آز بر مدت ايچون آيونه قيد ايدلمز.
آدرس تبديلي هر دفعه‌سنده ٢٥ ساتيم اجرت آلينمه‌در

قسمي (١٠) پاره‌در

— يازي ايدارتي سي —

قسمي (١٠) پاره‌در

سياسات

اصلاحات مسئله‌سنده بر نقطه

ڤاپمس خزينه‌سنده اصلاحات ادارهٔ مزه دائر مذاكره‌يي محتوا ايتديكي باشدهوزير بعض مطالعاتنه مبني ترجمه ايدهرك يوقوشكي نسخه‌سنده مدرج ايديموزدر. انكلتره رجال سياسيه‌سنك عام اسلامي والخاصه خدمتنده صملماتلرني تثمين ايچك اوزره توركيه‌نك آلام وحصابنه فارسي دوستانه پروصنع ولسان اتخاذ ايتماري مناسب اولوب اولماديني بحثه قاريشمه‌جق دكلز. بالكز مكتوبك برجوقي مخصصاً بزه عطف ايچك اعتبارايله اوڭي برآز تدقيق وتمييز ايچك ايستيوز.

صاحب مكتوب، «هادي» كاوزه كچه‌امور «خلقيه»دن دوزلمش، اصلاحات باب ديوزدن، تورك‌جه‌سنده بوقصدله، بزه مصاحبت ايدهرك انتخاب اقتدار اختصاصي ايستديكي زمان اوكا بارديم ايچك كلمه‌سني بورچلي بيلمش‌ز. ديموز. بزده خيرو سوزلرلر، انكليز اخترلدن يه بر انكليز خزينه‌سيله انتشار ايتسي بزي اوڭدن بري انكلتره افكار عموميه‌سنه اعتماد ايتكمه حقلي كوسترمه‌جكني بر آز انصافدر. معهل تلقراف خزينه‌سنك دائر اولدقدن ايستديكمز مذاورلي واصلاحات مستهدفه بازمش اولدبني هفالهدن دولايي كندينه‌سنه متشكريز.

فيالحقيقه، انصاف ايله دوشونولهجك اولورسه توركولوجه توركيه سكز دوقوز آيدن بري آسيالي عثمانيه اصلاحات اساسلرني تودي ايچون آوروپايه مصاحبت ايدوب دوريور، عادتا رجا ايديور. فقط يوقون مصاحبتده صافير برقولاق توجيه اولونيور، ته غريب جلوه شمولدوكه اوڭيه دولمالر باب عالي به مصاحبت ايدرلر، اصلاحات پادشاهي ايچون تصميمده بولونورلرمش. و ذهن باب عالي تملي ايدرمش، شيمدي ايشي خاتمه‌يه يركس اولدي، شيمدي باب عالي آوروپايه مصاحبت ايتيوزه اصلاحات پادشاهي ايچون تصميمده بولونورلرمش. بكا امنيت ايتمه‌ديككز آدمدري كوندركز ديموز ويوردقه تعلل ايدن آوروپا اولورز!

بناءً عليه بوحقيقت ميدانده اولمق سكزنجي دوقوز آيدن بري آسيالي عثمانيه كوزه چارپديغي سوردنه ضمائر اصلاحيه‌يه تشبث ايدلمه‌سي مسئوليتندن آوروپا كندينه‌سي قورتارماز.

بومسئله باب عالي نقطه نظرندن ايراز ايتك قابل ايسه اوني اظهاردن خالي قالمامدر و مقصد شرق آناطوليده جماً جميل برايش يابمق، اوراك احاليسنك مادي ومعنوي سويه‌لرني يوكسلدمك آسالتيه خدمت ايتمك ايسه‌باب عالي بو مقصده‌نه ضروقدر كارايله و عزم وروزانه پوروسه حاضر اولديغني اعلان ايتمكده، دولتلو نامه‌يه بر حس افتخار ايله كوكسمز قابارمقدن بوسويله‌يز كه بوايشده اين بر موقعده دلالن برطرف وارسه اوده تورك‌در. تورك‌جه‌ميليونلرجه خلقك ترقيات مادیه ومعنويه‌سي تأمين ايتمكي صرف بر اهل استانبوليورولله ايله حرمت نفس ملييتي اساكت ايديموز، غيرمربوط سوزلرله بر چوق بولگلر كميل ايتمكي كوزده آبلوز، يول يابمق، مقتدر وآوروپانك امنيت ايدمه‌جكي آهلر يوقي ايچون آوروپايه مراجعت ايديموز. فقط آوروپا ايسه بوقيفه فارشيدريبوروه اساتيته وعدينه خدمت ايتك كبي‌نين دوشونولمك يبله لايق كوريليور.

ياسيات

اصلاحات مسئله‌سنده بر نقطه

ڤاپمس خزينه‌سنده اصلاحات ادارهٔ مزه دائر مذاكره يي محتوا ايتديكي باشدهوزير بعض مطالعاتنه مبني ترجمه ايدهرك يوقوشكي نسخه‌سنده مدرج ايديموزدر. انكلتره رجال سياسيه‌سنك عام اسلامي والخاصه خدمتنده صملماتلرني تثمين ايچك اوزره توركيه‌نك آلام وحصابنه فارسي دوستانه پروصنع ولسان اتخاذ ايتماري مناسب اولوب اولماديني بحثه قاريشمه‌جق دكلز. بالكز مكتوبك برجوقي مخصصاً بزه عطف ايچك اعتبارايله اوڭي برآز تدقيق وتمييز ايچك ايستيوز.

صاحب مكتوب، «هادي» كاوزه كچه‌امور «خلقيه»دن دوزلمش، اصلاحات باب ديوزدن، تورك‌جه‌سنده بوقصدله، بزه مصاحبت ايدهرك انتخاب اقتدار اختصاصي ايستديكي زمان اوكا بارديم ايچك كلمه‌سني بورچلي بيلمش‌ز. ديموز. بزده خيرو سوزلرلر، انكليز اخترلدن يه بر انكليز خزينه‌سيله انتشار ايتسي بزي اوڭدن بري انكلتره افكار عموميه‌سنه اعتماد ايتكمه حقلي كوسترمه‌جكني بر آز انصافدر. معهل تلقراف خزينه‌سنك دائر اولدقدن ايستديكمز مذاورلي واصلاحات مستهدفه بازمش اولدبني هفالهدن دولايي كندينه‌سنه متشكريز.

فيالحقيقه، انصاف ايله دوشونولهجك اولورسه توركولوجه توركيه سكز دوقوز آيدن بري آسيالي عثمانيه اصلاحات اساسلرني تودي ايچون آوروپايه مراجعت ايدوب دوريور، عادتا رجا ايديور. فقط يوقون مراجعتده صافير برقولاق توجيه اولونيور، ته غريب جلوه شمولدوكه اوڭيه دولمالر باب عالي به مراجعت ايدرلر، اصلاحات پادشاهي ايچون تصميمده بولونورلرمش. و ذهن باب عالي تملي ايدرمش، شيمدي ايشي خاتمه‌يه يركس اولدي، شيمدي باب عالي آوروپايه مراجعت ايتيوزه اصلاحات پادشاهي ايچون تصميمده بولونورلرمش. بكا امنيت ايتمه‌ديككز آدمدري كوندركز ديموز ويوردقه تعلل ايدن آوروپا اولورز!

بناءً عليه بوحقيقت ميدانده اولمق سكزنجي دوقوز آيدن بري آسيالي عثمانيه كوزه چارپديغي سوردنه ضمائر اصلاحيه‌يه تشبث ايدلمه‌سي مسئوليتندن آوروپا كندينه‌سي قورتارماز.

بومسئله باب عالي نقطه نظرندن ايراز ايتك قابل ايسه اوني اظهاردن خالي قالمامدر و مقصد شرق آناطوليده جماً جميل برايش يابمق، اوراك احاليسنك مادي ومعنوي سويه‌لرني يوكسلدمك آسالتيه خدمت ايتمك ايسه‌باب عالي بو مقصده‌نه ضروقدر كارايله و عزم وروزانه پوروسه حاضر اولديغني اعلان ايتمكده، دولتلو نامه‌يه بر حس افتخار ايله كوكسمز قابارمقدن بوسويله‌يز كه بوايشده اين بر موقعده دلالن برطرف وارسه اوده تورك‌در. تورك‌جه‌ميليونلرجه خلقك ترقيات مادیه ومعنويه‌سي تأمين ايتمكي صرف بر اهل استانبوليورولله ايله حرمت نفس ملييتي اساكت ايديموز، غيرمربوط سوزلرله بر چوق بولگلر كميل ايتمكي كوزده آبلوز، يول يابمق، مقتدر وآوروپانك امنيت ايدمه‌جكي آهلر يوقي ايچون آوروپايه مراجعت ايديموز. فقط آوروپا ايسه بوقيفه فارشيدريبوروه اساتيته وعدينه خدمت ايتك كبي‌نين دوشونولمك يبله لايق كوريليور.

خارجيه

تورك‌جه‌يول وشمندوفرصولبابق ايسته‌يورز؟ دوحال خابر، اوزون روزمانلدن اولاورالره شمندوفر يابمايه‌جقمش دنيليور. توركيه آوروپالي متخصصمي ايستيور؟ بوكا خبر دنيلمهيور، فقط سياسيات دولاي اوصورتله دونيورمكتوبي حيفان نتيجه‌يه‌جواب رده اولور.

بو احوال قارشيسنده تورك‌جه‌بوفي‌مؤاخذه اولديغي حالده بنه بعض طرفلردن باب عاليلنك مؤاخذه‌نامه‌لك ايسته‌نلديكني كوردبه‌حيرتلره دوشيورز. تورك‌لرك اوڭدن بري كنديلرني اجنبي عاوني بر ايشي سادالاماق، سوردنجه‌مده براقوب چيورمكي، وعده ايدوب طوتامامقدر. ايشته شرق آناطولي اصلاحاتندهده بويله اولديغي، آلمدن بري كنديلرندن بر اصلاحات سوزلي ايشيديموزي، فقط الآن تطبيقاتي كورميورز، ديمك بولونيور. ويوقلر ايشك حقيقتي هركسجه معلوم اولديغي ايچون كنديلرينه حق ويرمه‌جك مخالفلرله چوق تصادف ايديموزدر.

ابتدا باب عالي انكلتره‌دن شرق آناطولي ايچون مفتش عمومياير ايستهدي، بر چوق انتشطارلردن وايميدن صوكره بعض تأثيرات سياسيه ايله بر مفتش عموميلرمن توميد اولونجه مشاورلر طلب ابتدي. باب عاليلنك توميد اولديغي اصلاحات عزمنده تبيات ايتمسي وكلوردولرن ارباب اقتدار جلبنده تشبثات مكروهده بولونماسي شمالين تغدير كوردوكك اقتدار ايدركن بونلرده «نورکار سوزلرينه اعتماد ايديه‌جك كيمسه‌لر دكلدر، تعايق ايسته‌دكلرني كنديلرنده بيليبورلر، بركون مفتش عمومي ايستدلر، ايرتهسي كون فكرلرندن جايارلر، طرزنده بر مؤاخذه جانب ايتديكي خزينه ستولرنده كوروبورز.

حاليوكه بركون شرق آناطولي ولايتلرنده اجنبي مفتش عمومياير ايشه باشلامامشدن قباحت كيمدهدر؟ بوني باب عالي‌نمي ايسته‌مدي يوقسه آوروپالي كودمدي؟ بر پك تأسف ايديورز كه صرف برانسانيت ومدنيت مسلكمي صورتنده تلقي ايدمك لازم كلن بو ايشده آوروپا قاعيدلرني بر پوليتيه سوسي وبرمك رقابت حسنه قائيلدر. فقط اونلرك بوكشمكشي بزي تمامًا نظر دن چيورمه‌مز. بز شرق آناطوليده اصلاحات بايهجغز، بر خصوصده آوروپالي اربابلرندن استفاده ايدهجكز. ايشته افكار عموميه مدنيه قاريشيمه يوعزم ايله چيقيورز ودعواميزي اوافكار قارشيسنده عائداً ايضاح ايديبورز. حقمزك اركچ تسليم ايلهه‌چكندن ايسه شبهه‌من يوقدر.

حسين جاهد

آتنه صلحي

غالب كمالي بك

آتنهدن حركتي دوننى نسخه‌مزده يازيلان حكومت عثمانيه‌مي‌حمي غالب كمالي بك يوكون استانبوله واصل اولهجقلري خبر آلنمشدر.

ضعفاي عسكريه‌لك سوقي

بوتاسئله‌دكي ضعفاي عسكريه‌ي درسعاده كنتيه‌لك اوزره‌ميه اعزام ايدلمهلري زوقوفداي واويونيه‌لك مع ضابط سكزنجي بوز آلتي قدر عسكري حامل اولديغي حالده شهر مزه متوجهاً حركت ايتمك اوزره بولندبغي مستحرردر.

عثمانلي — يونان سفيرلري

يونان حكومتنك استانبول سفارتنه خارجيه ناظري موسيو بالماسك تعيين ايدديكي‌چكك مخالفي اجنبيه‌ده محقق نظريله باقيلمقده‌در. مع‌مافيه اليوم باب عاليدن استمزاج واقع اولاماشدر. آتنه‌سفارت سنيه‌سنده‌ده‌غالب كالي بكك تعيين ايديلهجكي موضوع بحث‌اولمقده‌در.

موسيو له‌وينديس

يونانستان حكومتي نامه استانبوليه اجراي تشبثاته مأموراً كوندرلدكي اولان موسيو له‌وينديسك بكي يونان سفيرينك ورودينه قدر درسعاده‌ده مصلحتكارانلق وظيفه‌سني ايفا ايدهجكي خبر آلنمشدر.

دون موسيو له‌ويديس سفارت اجنبيهي زيارتله بوخصوصي تبليغ وصلحك تأسيسي حسيليه واقع اولان تبريكاته بيسان تشكرات ايلشدر.

يونان سفارتخانه‌سنه دونمدن اعتباراً يونان بايدره‌سي كتيبه‌دار ايلمشدر.

غالب كمالي بكك عودتي

آتنه ، ١٥ تشرين ثاني — غالب كمالي بك قرال قسطنطين ووزيرلرلوس طرفندن قبول ايدلمش وبالآخره صلح‌جه‌هذه‌سنك بر صورتي حاملاً استانبوله متوجهاً يوله جيقمشدر.

اسراي عثمانيه‌لك تخليصي

آتنه، ١٥ — حكومت يونان اسراي عثمانيه‌لك تخليه‌ايملسي ايچون امر ويرمشدر.

«مائلي»

بالقانلرده

آدناودق

حدود جنوبي مسئله‌سي

وپانه ، ١٥ تشرين ثاني — واشنغتون خبرنامه‌سي، دول معظمه‌نك، جنوبي آناطولودهكي تمديدي مسئله‌سي حققنده اتخاذكره طرفدن وراغ اولان تكليفي قبول ايتدكلرني خبر ويرييور. بين الملل تحديد حدودقومپيسونى يوكون نكرارايجاي وظيفه‌يه باشدار ايلهجكدر.

بولغارستان

فرقه جادلكن

صوفيه ، ١٦ — كشوف وداقف فرقه‌لري دوغريدن، دوغريه قرالفرديناندي ايتهام وبولغارستانك معروض قالديغي فلاكتدن يونان مسئوليتني كنديسنه اسناد ايتمكه باشلامشلردر. داقف كنديسي قورتارمق ايچون غزته‌سنه صوفيه حربه — يونان اردوليرنه هجوم ايدلمسي ايچون قرال طرفندن جنرال سافووفه ويرلمش اصردن كنديسنه معلومات ويرلمديكني بيان ايتمكدهدر.

اتحاديلك باشلامق اوزره اداريلي شو دورده كشوف فرقه‌سي متفقره‌هوپادشاهي ايچون امر ويرلمك عما كه آتيه آلتيني طلب ايلمكدهدر.

صوفيه - بولغار متاميلي

تلغرافنامه‌لك غايرعمومي طرفندن بازيلميور:

صوفيه، ١٢ تشرين ثاني — روسيه حكومتك صوفيه بولغارستانلي‌امامه‌سي ايچون اجرا ايدهجكي خبر ويرلمن تشبثي صورت رسميه‌ده وقوع بولمشدر. روسيه حكومتي بوبابده صوفيه قاپوسه‌سي نزدنده تشبثات لازمه‌ده بولنمشدر.

بوراده، صرب‌ستانلي‌ما كدونيادهكي بولغارلره قارشي اجرا ايتكده اولديغي مظالمده دوام وحدوده بوينوزه بر طاقم تحريكاته ميدان ويردكچه روسيه‌نك بوطابته جواب موافقت ويرمه‌يه‌جكي بيان ايلمشدر.

اختلاف داخليه

بولغارستان شوكونلرده يكي‌بر حكومتك رياستي آلتنده‌جريان ايدهجك انتخابات جديده عبرنه‌سنده بولنيور. معلوم اولديغي اوزره يكي انتخابات پارلمنتو اوزره داخليه‌نك اولان موبرانيسه بولندبغي اوج سنه‌لك دوره عينى طالعه‌واضراعه، ديكر برصورتله‌نك برمدته كشدهسي ، ديمك اولورك پش سنه‌دن برى ايكي دفعه داخيلان بولغار مجلس مبعوثان ، ايكي دفعه‌ده شرائط طبيعه داخلنده ١ كال حيات ايتش دكلدر.

بالطبع حكومت يكي برفرقه كلدبكي وقت اثبات كندينه‌نه معارض پولغان فرقه‌لك اكثريتني تشكيل ايدن برمجلس مبعوثانك امتزاج ايدهجكي ايچون اوني فاعتيايله مجبور ايلهجقدر. بعض مملكتلرده حكومت مجلس مبعوثانه تابع اولورکن ١ تشرينلك مشروطه‌ده فرقه حكومته امتثال ايديور . فقط بوكون بزم ايچون جلب‌دقت ايدن مسئله پرچهت دكلدر. اليوم بولغارستان انتخابات جديده ايله مشغول اولديغي سيرده بك مهم وقوعات و حادثلك تصادف ايدبليوزدكي بوكون اوزرنده ممكن مرتبه صدقي بر نظريله توقف ايتك بزم ايچون بك پرويلو بر وظيفه تشكيل ايدر . حتى على‌الصباحه زمانلرده پيله بر مملكت ايچون اك صافي وموجب وقت مسائلدن عدايدبلن انتخابات مسئله‌سي بالخاصه پوله بولغارستان كبي برسنه اچينده بك پوچوك اختلافات طالعه اوغراهش بر مملكتك عائد پولوتوره پوسوبوتون شايان اهميت عد ايدلك لازم‌كلير . هله بزم كبي اليوم بولغارستانله اولان مناسباتي پوتون مناسبات خارجيه‌مز آرهسنده مستثنا بر وضعيته نظاهر ايدمن برمملكت بولغاري عظيم راهيته دقيقه عجيدور .

پوكون بولغارستان انتخاباتنك محور اساسيسني ديكتاتور حربك اساياي كراتدير مق، مسئوليتلرني تدقيق ايتمك تقطعه‌سي تشكيل ايديبور . بولغارستانده هركس بكديكيله فارشي استمداد مسئوليت ايتك خصوصنده پوپولر پرطايپ كوستريبور ، وهرطرفدنده كندي اداعاسي مدافعه ايچون بر طاقم دلائل سوقيته موفق اولديغنه باقيلهجق اولورسه بولغارستان دلا تمفرديم حركتده‌در آيريجه بر حصه مسئوليتي براقلهمه اولديغي حالده تشريشات اشتوپوتله مبتلي‌قدن اولي اوزره طالعني حكمت قماعل كرمش اولان مغرور وهتمظم داقنك منسوب اولديغي فرقه‌نك عمومي فرقتوسي مناسبتيله ايراد ايتمش اولديغي نطق پر چوق نقاط نظردن شايان دقت وعراق تدكير برحادثه حالي آلمشدر. غزته‌من يوكون پر هفته اول يوقلفق نقاط اساسيه‌سي وسنى دعاوى اوج كونلك فاصله‌ايله تحليل ايلهجكدر.

حقنده برطاقم معلومات ورمشدي .

قارئلر نزاده تخطر ايدرز

داقف بولغارستانه‌ماكنچي حربك حكومتك خيري اولمقسزين باشلادينني، ايشه اعتماد منسوب اولديغي فرقه‌نك انتخابات حاضره‌سي كنديسنى معاقبه‌يه مجبور اولدرق دكل، بالعكس فلاكت سيليني آلماق پر هدفي صقلديغي حالده بوكون بولغارستانده روسيه وكوسترديغي تهوذلري تكرار يوكون شمشرلي تصادمه باشلامشدر، روس طرفدارلرى اولان داقف وكشوف پارتيلري قرالك ويانه‌دكي سياستجريني بك فنا برنظريله كوريبورلروقرالك آوسترياپه ميل ايلدن برحكومتله برابر ويانه قابوسنده دولاشمسني چكمه‌يرك عاينده تشريكاته دوچار اولمسني بكلهيورلر .

ايشته شو ايضاحات ايله آكلاشيلير كه يوكون بلغارستانده باشلامش اولان انتخابات عبادلاق قوهتجو حكومتك اساسلي مسائل حياتيه‌سي حقنده اثر ، ويرمك پر اهميت كسب ايلهمشدر .

آناطوليده طنين:

آطه پازاري

— ٢ —

مركز قضا

آطه پازاري برچوق دفعه ذكرات ايدن برقصه‌در. ايلك دوهره معلومات ويرن شمندوفردر. ڤي طفيفه « بازيده » استاسيونندن آيريلدن صوكره‌فرك حرمت وموده‌ده داعًا يولجي ايله دولو اولدغي، اهالنك واخراجات يوميه‌لك مقداري على‌العاده يرآناطولي قصبه‌سنه كوره‌مكده اولديغكزي سزه اخطار ايدرز . دها اصتانبولدن چيقديغز يولك كوپرولي سكزنجي ايستاسيونندن صوكره‌ده آطه پازاري قصبه‌سنه كوروركسكز.

اصتانبولدن صوكره شهر باشلالر . جاده كلوب كيدنلرك ، آزايدلرك يولجلرنده جامدوق ايسه‌ده دائم‌دولو وكچيدده .

آطه پازاري دوز وصاحه كولدن منحط بر اراضيده كائندر. شهر، اوداكلي اچنده كوشك كوشه اولايسه‌ده كائندر. شهرك اهالي‌سنه بالخاصه يوله اولايسه كوشك‌ده‌در. آثار عرفي، معموريت‌اداريه آناطوليلرك ورعي درجه‌ده نصيبدار اولدقدن ماعدا يله‌در. پك كوزل انشا ايدلمش مباجيسي، واسع چارشيسنده پوپولر مغازلري، دار الضيافه‌لري ، اوتلري فضله ديمر . انتظام واظافت جهتلرندن آلي برمنظره عرض ايدرلر ديه‌لم، ويه‌لم، ميدانه برخصوصده يه‌آناطولي ايچون برچوق‌در، حتى بعض ولايت مركزلرنده بولنماز . ٤ اكثر محلات سوقاقلرى پاس، دار ويه‌لم‌دن كچيلمه‌ز برحالده‌در. قيود زمستانيه نظراً اهالي‌شوبله تعميم ايديلميور : اون ايكي يكه پادي‌اسلام، اوتلي‌فضله اوده، ايكي پش يوقدن دوه، بوزلي‌ايله‌وزلق آتلاسنده موسوي... يوكون صوكره هرتوندن پاچيول ، مهاجرلر واردوكه معدنلرى بيلمك ايچون كرامت لازمدر. پك دوز ومنحط برارضيده بولونان شهرك كنولكون صباحه كوكلك كيمك كيمي، يوكن باشه صفارلو تيرى ، مدوى وصائر كوچوك درجه‌لر ، پيارده پك پائيدند ، كرك صباحه كيمي ، كرك ديكرسوز يوكن شمندوفر يه كنكلرى آطه‌پازاري اوداسنه اينمول . شمديه‌دن قدر هيچ برهست بصر اطرافى تحريه ايلهه‌يكى، قيرايجلاماه‌لى‌ايچون پك سوكلمدول . كچمكلرى برزاده ايسه‌دكلرى كي آت اوتلاتيور ، ويك ايچون شهرك اطرافى باطاقلى ، صوقلادر ، بلكه ايسه اوزاده اوطولوسن تلفك صحت خوبيه‌سنه تدقيق قدر تأثير ياپيجى ميدانه‌در .

صاحبلرى اركنلجه باقلدقدن صوكره‌لى اون مقرو اوتهسى كوزدهه‌مكه محكومدر . هرطرفى كثيف برچمن طاقمى ايستيلا ايتمشدر . سيس هرطرفه تزل وقدالق ، خسته‌لقلره ، صيتمه قدر وتوزيع ايلر ، پره هرصباح يوردور . بنائعليه صحتلريله اهتنا ايدهرك صباحلرى ساعت دوقوزدن اول بره برلرنجه چيقمامه جبور اولورز .

يزم ملكت ته‌لفدر غيرديد! باشقه پرلرده كوركم برلرجانلر وردر. وطنى قتال، جدول واسطه‌سيله هرطرفه آچيلمش اولديغى ايچون يك دولو مكتوبلر تلاليه، مليو نرصرف ايدلور، برده‌ايسه حكومت ده، ماشه اوطرلك كثرتندن ، پادشاهى ضررده‌ن آنى پوز ستده‌ن ، هكايت ايدر دورور .

اورمان اداره‌سى ساوى يكرى بك ايله يكرى بكن ايرا ادامه‌سنه بر درس آلمشدر . بر بوصه‌لك درس . يعنى يوزده يكرى‌نى نسبته ايدارد . فعلياتك فن دائره‌سنه اجرا ايدلميكى تصور ايديور، كيمسه‌نك خاطرينه كلمز . بوكيفيته ايزه بر كوزل اورمانلرك باشينه برجوبل حالته كلديكى كورمك هلهاده اولمز !

اورمان اداره‌سى ساوى يكرى بك ايله يكرى بكن ايرا ادامه‌سنه بر درس آلمشدر . بر بوصه‌لك درس . يعنى يوزده يكرى‌نى نسبته ايدارد . فعلياتك فن دائره‌سنه اجرا ايدلميكى تصور ايديور، كيمسه‌نك خاطرينه كلمز . بوكيفيته ايزه بر كوزل اورمانلرك باشينه برجوبل حالته كلديكى كورمك هلهاده اولمز !

ايتالياقولوس ايچون كوركن ايسته‌يوركيون ايتالياقولوس ايچون كوركن ايسته‌يوركيون قوبن ، دولاب وفرانق ايچون بن يه كوركن چيكور ، بيوت و اسكندريه‌يه سوق ايدبلن كراسته‌در. دولاب وفرانق كوركن تخارى‌در .

ايتالياو بالقانلرك برنجي دفعه زيارت ايدن برآدمه بوايش اوزنده ٤٥ سنه تجربه آيرمشدر . هيرصلر عملرك يكرى بدنبى اوده، اوزيردوه، برده موسوى‌در. نفوس مفيده ٢٧٧١٥ ايسه‌ده ياڭجيلر هرحالده اوتوز يكمدن فضلدر . فيود زمستانيه نظراً اهالى‌شوبله تعميم ايديلميور : اون ايكي يك پادي‌اسلام، اوتلي‌فضله اوده، ايكي پش يوقدن دوه، بوزلي‌ايله‌وزلق آتلاسنده موسوى... يوكن صوكره هرتوندن پاچيول ، مهاجرلر واردوكه معدنلرى بيلمك ايچون كرامت لازمدر. پك دوز ومنحط برارضيده بولونان شهرك كنولكون صباحه كوكلك كيمك كيمي، يوكن باشه صفارلو تيرى ، مدوى وصائر كوچوك درجه‌لر ، پيارده پك پائيدند ، كرك صباحه كيمي ، كرك ديكرسوز يوكن شمندوفر يه كنكلرى آطه‌پازاري اوداسنه اينمول . شمديه‌دن قدر هيچ برهست بصر اطرافى تحريه ايلهه‌يكى، قيرايجلاماه‌لى‌ايچون پك سوكلمدول . كچمكلرى برزاده ايسه‌دكلرى كي آت اوتلاتيور ، ويك ايچون شهرك اطرافى باطاقلى ، صوقلادر ، بلكه ايسه اوزاده اوطولوسن تلفك صحت خوبيه‌سنه تدقيق قدر تأثير ياپيجى ميدانه‌در .

صاحبلرى اركنلجه باقلدقدن صوكره‌لى اون مقرو اوتهسى كوزدهه‌مكه محكومدر . هرطرفى كثيف برچمن طاقمى ايستيلا ايتمشدر . سيس هرطرفه تزل وقدالق ، خسته‌لقلره ، صيتمه قدر وتوزيع ايلر ، پره هرصباح يوردور . بنائعليه صحتلريله اهتنا ايدهرك صباحلرى ساعت دوقوزدن اول برلرنجه چيقامامه جبور اولورز .

يزم ملكت ته‌لفدر غيرديد! باشقه پرلرده كوركم برلرجانلر وردر. وطنى قتال، جدول واسطه‌سيله هرطرفه آچيلمش اولديغى ايچون يك دولو مكتوبلر تلاليه، مليو نرصرف ايدلور، برده‌ايسه حكومت ده، ماشه اوطرلك كثرتندن ، پادشاهى ضررده‌ن آنى پوز ستده‌ن ، هكايت ايدر دورور .

ملاحظه، صباحلرى ساعت دوقوزدن اول برلرنجه چيقامامه جبور اولورز . عادتا آطه پازاريندك پاش‌لاغى‌در . يعنى بوزلر ، اوامبسى پاصلر . صوكره‌ايكيه‌برده صاتيله آلماى ايچون اهالى‌نى سومسور براقورا بر صو مسئله‌سى‌نيرك اك پوپولر وجدى اوديسى‌در . ماء هر كون حكومت ، بليه، عاطل، بوتون ماللرنوتنى مشغول اولنه پوتك ايچون چكجانله وقت بولايلير . آطه‌پازاريله

بالقان حربنده

صرب اردوسي

محبوبآ آمير دوشمك صرب اردوسنك تهورلرجانلرى، بوتون قالبلرى، جدول واسطه‌سيله هرطرفه آچيلمش ايچون يك دولو مكتوبلر تلاليه، مليو نرصرف ايدلور، برده‌ايسه حكومت ده، ماشه اوطرلك كثرتندن ، پادشاهى ضررده‌ن آنى پوز ستده‌ن ، هكايت ايدر دورور .

ملاحظه، صباحلرى ساعت دوقوزدن اول برلرنجه چيقامامه جبور اولورز . عادتا آطه پازاريندك پاش‌لاغى‌در . يعنى بوزلر ، اوامبسى پاصلر . صوكره‌ايكيه‌برده صاتيله آلماى ايچون يك دولو مكتوبلر تلاليه، مليو نرصرف ايدلور، برده‌ايسه حكومت ده، ماشه اوطرلك كثرتندن ، پادشاهى ضررده‌ن آنى پوز ستده‌ن ، هكايت ايدر دورور .

Anadolu'da Tanin 2. Mektup ve Gazetenin İlk Sayfası

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 24

آناطولیده طنین:

آطه پازاری

— ٤ —

معارف : اناث مکتبی

هیچ شبهه یوق ، مملکتده هنوز پك بطی
ونا محسوس اولسه‌ده بر حرکت عمومیه‌وار
هرطرفده آز چوق ، بعضاً سیال و کریزان بر
انتباه‌وتیقظ شعله‌سی سه‌زیلیور . هربرده‌أسکیلکه
قارشی یکی سلاحلرله مجهز برقوتك دوغمق‌اوزره
اولدیغی فرق ایدیلیور . بو پك طبیعی ، پك
ضروری‌در . واقعا بعض یرلرده کنج قوتلرك
آزچوق اوزایا بیلمسنه رغماً بعض یرلرده أللر
هنوز بوکورده‌در . فقط نه‌اولورسه اولسون ،
مملکتده عمومی برقیمیلدانمه ، برقیپیردامه‌حرکتی ،
هیچ دکلسه اوزون مدت دالدیغی اویقودن
اویانمق اوزره بولونانلره مخصوص بر نه‌سنه‌مه ،
کورینمه مشاهده ایدیلیور . بوحالی البته درت
بش سنه‌نك مسعود حادثاتی ستوننك اك باشنه
قید وتجیلده تردد ایتمیه‌جکز .

آطه پازارینه بو حرکتك سوق ایتدیکی
بولوطلرك ، حاصل ایتمسی طبیعی بولونان فورطنه‌دن
قوپان آنافور دها آچیق اویوقلر حاصل
ایدییور . بوراده اك چیپلاق تعبیریله أسکیلك
یکیلك ، اختیارلق کنجلك صفلرینك مبارزه
ومصارعه‌سی پك بارز برصورتده کورولویور .
بولوطلرك قوینده‌کی مثبت ومنفی قوتلردن ضیا ،
نورچیقار . بودبارزه‌نك مولودی ، زادهٔ تازکتری‌ده
نورحقیقت ، شعلهٔ ترقی اولاجغنه ایمان کاملم‌وار .
البته یوزلرجه سنه‌در قازما کبی دیشلریله صیریتان
اوعجوزه برلره سه‌ریله‌جك ، فصیلت ، بوتون
برتاریخ‌ده عصرلرك بویوته‌رك سورو کله‌یوب
که‌تیردیکی انتقامنی آلمش اولاجقدر .

معلمه خانم بزی صالونده اوطورندی . کوچوکلر
منتظماً ، طاقملرنده ، دیزیلرنده یرلری بیلن
غرلرکی صیرا ایله یرلرندن قالقیورلر . هپسی
یینی طرزده وته‌میزکه‌بینمشلر ؛ اوکلکلر هپسی
یینی قیافتده کوسته‌رییور . صاچلر طارانمش ،
خانملر تام برر کوچوك مکتبلی نووالتی آلمشدر .
رالرنده مختلف نمونه‌لر آییرابیلیرسکز . صاچلر ،
کوزلر ، سیما ، وجودك طرز تشکل واداسی‌سزه
بوشکوفه‌لرك هانکی صاقسیلردن یه بیشدیکنی افشا
ایدییور . بوچیچکلرده هنوز أسکی طوپراقلرینك
قوقوسی وار ، بونسج حیاتك هانکی سمالره ،
هانکی طوپراقلره عائداولدیغنی پك کوزل آکلایور .
سکز . شایان تشکرکه آرالرنده هیچ . سقط ،
برنقصان طبیعی ایله نظری عودته مجبور ایده‌جك
هیچ بردانه یوق .

شیمدی کوچوکلر هیچ بر فالصوسز ، صحت
وانتظامله حرکات بدنیه‌یاپیور . معلمه‌لر شفقت نظرلریله
اك اوفاق حرکتلری قاچیرمیورلر . آناطولیده ، متروك
ومنسی بر قیز مکتبنده ژیمناستیق ، بنم ایچون
موجب حیرت بر منظره ! کوچوکلرك أللری ،
آیاقلری ، وجودلرینك بوتون اعضاسی صحت
وانتظام ایله ، هیچ یورولمقسزین همان یکرمی
دقیقه‌قدر حرکت ایتدی . بوندن صوکره برحلقه
تشکیل ایتدیلر . اورته‌یه کوچوك ، فقط موجودیتندن
طاشان بوتون بر وقار نسویتله پك بویوك برخانم
چیقدی . بزه ، روحمزك اك اینجه تللرینه‌دوقونان ،
اك حساس اعصابی قاناتان ملی برنشیده‌اوقودی .
بوندن صوکره اوچ درت خانم دها صحنه‌ده‌اثبات

Anadolu'da Tanin 4. Mektup

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 25

آناطولیده طنین:

آطه پازاری

— ٥ —

معارف: ذ کورمکتبی

آطه پازارینك برقاچ ذکور مکتبی واردر . فقط بونلرك ایچنده کوزه کورونه‌لری ، حکومت قوتاغی صیراسنده‌کی رسمی مکتب‌ایله خصوصی دهبر قی‌در. بونلری‌ده کورمکله قضایك معارف حقنده برفکر آلمق ممکندر . شونلری زیارتله انسان طشره‌لرده حکومته مخصوص معارف مؤسساتیله تحدیث محصولی اولان تأسیسات بینده‌کی فرقی‌ده دها ایی آکلایابیلیر.

آطه پازارنده رشدیه مکتبی دائرهٔ حکومتك قریبنده‌در. اوکنده کوچوك برباغچه‌سی واردر. خارجاً منظره‌سی لطری محبوب ایتیه‌جك برطرزده‌در . مع مافیه اك أیسی ایچنه کیرمك . هرشیئی کوزله کورمکدر. حس بعضاً آلداتیر. ذاتاً بعض شیلرده ایشیندم. حالبوکه کوزله قولاغك آراسنده درت پارمق وار . هیرلر. اونك ایچون دقیقه لزوم کورمکسزین مکتبه کیریبوردم .

مکتبك اوست قاتی متعدد اوطه‌لره آیرلمش . رشدیه‌یه تخصیص اولونمشدر . رشدیه‌نك غالبا ایکی معلمك تحت تدریسنده یکمش سکز طلبه‌سی موجوددر. صنفلره کیرن برآدم بوراده‌ده مختلف عمرلرك مختلف تونه‌لریله قارشی قارشیه بولونمقده‌در.

بونلرك اکثریسی متناسب الاندام، قانلی جانلی، قصورسز تشکلات بدنیه‌یه مالك و تام الصحه بر منظره ارائه ایتمکده‌درلرکه بوحال هرشیدن اول زائرك نظر تقدیر وافتخارینی جلب ایتمك غیر ممکندر . ذاتاً بشائك حارز نفسیاتی ، نظافتی‌ده زائری محمون ایده‌جك برحالده اولدیغندن مکتب ظاهراً فنا دکل دیمکدر .

معلملره کلنجه، ایشته بو افندیلر مکتبك سزه تلقین ایتدیکی حسك صائکه برو جانلی تلقینی حائزه قارشیکزده دیکیلمکده‌درلر . مکتبك بونون موجودیتندن طیران ایدن معنا، چوجوقلرك یوزلرندن پارلایان ذکا ، کوزلرنده اوقونان جوالیت ایله معلم افندیلرك یوش نظرلری . وارلقلرینك سزه القا ایتدیکی معنا بینده عادتا عصرلر ، دهرین اوچوروملر واردر . معلملره طلبه هرصورتله یکدیکرندن اوقدر آیری‌که نام معناسیله برضد کامل تشکیل ایلمکده‌درلر .

صنفلرك یکری ایله اونوز آدمدن زیاده اولمیشلری بولونیور. قابولردن دها کیرر کن آلنلرنده قاقا کز استیعاب ایده‌میور . برکت ویرسین‌که یأس وفتور کزی یانده‌کی بنا آزچوق تعدیل ایده‌بیلیور .

بوقومشو بنا خصوصی درهبر ترقی‌ده‌مکتبی‌در. اطرافنده کنیش بر باغچه‌می‌وار . مکتبی سابق اذعیت معارف مفتشی علی بك تأسیس ایتدی ، دیبورلر. بنا نقسیاتی ، هیئت عمومیه‌سیله هرحالده اوته کندن آبی وکوزلدر . فخری برمدیرك تحت اداره‌سنده بنه فخری اولق اوزره بر هیئت تعلیمیه‌یه مالك بولونیور. ذاتاً بویله قناعتکارانه برادارهدن باشقه درلوسی قابل دکل . بناءً علیه قیصا قیصا بونون مصارفی آیده‌بیك ایکیوز غروشه ایندیرمشلرکه اوچ درت یوز غروشی معارف متیافیسی‌ده افندارلرینه کوره برقسم طلبه‌ویریبوره.

مکتب درت صنفله برآبا صنفه ایرلشدره طلبه یوزاونوزقدردر . چوجوقلرك هپاسی اکثریسی یکنسی‌البسه‌که بمشلره تمیزجه‌بر توالت آلمشلردر. وراده اوتهکی مکتبك ضدلرینی بولوبورسکز . اویله معلملرك قاشلری چاتیق دکل، چوجوقلرده برو ماکنه‌لی اویونجاغه بکزتیلمك ایسته‌ییله‌مش. مدیر و معلملرسزه ممکن صیغه‌فضله ایضاحات ویرمکه، سزی چوجوقلرك یانشده چوق بولوندورمایه چالیشیورلر . یاوروللر سؤالار کزه اوقدر فنا جوابلر ویرمیورلر . هله آرالرنده اویله یامانلری ، قابوغنه صیغه‌مازلری ، کوزلری فیریل فیریل دونه‌لری وارکه ایسته‌مه‌ز اطرافکزی اوزرلرینه جلب ایدیبورلر . أی بر شی‌ده أزبرجیلکك ووراده جای قبول ولامادیغی‌در. اناث مکتبنده اولدیغی کی بوراده‌ده چوچوقلرده بروقار ، بر سربستلك کوردیلوره.

طلبه‌ایله درسلری . کتابلری اوستنده صبیحی صبیحلار یاپدق. عمومی اعتبارله فنا برسویه‌ده دکلر . بالکز بر نقصان نظر دقته چارپیور . چوچوقلرك تدقیق وعدا کمیه آلشدیرمالرینه اندیلرنده‌کی بر استعدادك انکشافنه یاپلك اهمیت ویرلیور ، یاخودده وقت بولنه‌میور . هرحالده خاصه بویله خصوصی بر مؤسسه ایچون بو ، بوکبی بر نقصان تشکیل ایدر . کوچوکلر ، عصاً یك کوزل انشاد ایتدکلری ملی نغمه‌لرله برکون‌ده متأثر ایلدکدن صوکره باغچه‌یه

Anadolu'da Tanin 5. Mektup

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 26

آناطولیده طنین :

اطه‌بازاری

- ۸ -

مالیه

قضانك حكومته فارشی وضعیت مالیه‌سندن ، حكومتك اهالیه قارشی بوجهنده‌کی مهم‌سیاستدن بر آز بحث ایتمه‌یی‌ده زائد عد ایلیورم . طبیعی‌درکه بو خصوصده ممکن اولدیغی قدر قضانك معاملات رسمیه‌سندن اقتباس معلوماته چالیشمق ضروری اولاجقدر .

قضانك تکالیف‌امیریه ایله مکلف بتمش ایکی بیك نفوسی واردر . بونلرك سنه‌ده دولته تأدیه‌ایده‌جکلری پاره ، یعنی واردات عمومیه ، یوز بش بیك‌لیرادر . بو مقدارك چوق ویا آز اولدیغی تعیین وتقدیر ایتمك ایچون بر چوق شیلر بیلمك ، بر چوق ایستاتیستیقلره مالك اولمق ، قضانك هر جهتدن احوالنه واقف بولونمق متوقف اولدیغی ایچون اختیارسکوت‌دها خیرلی‌در . بناءً علیه بوخصوصده اساساتدن زیاده معاملاتدن ، تفرعاتدن بحث‌ه مجبورز .

بو بتمش ایکی بیك مکلفك ، مکلفیت تذکره‌لری کسمك ، حساباتی طوتمق ، درت غسیط‌اوزرینه واقع اولاجق تحصیلات وتأدیاتی قید ، بقایاسنی کلهجك سنه‌یه دور ونقل ایتمك وظائفی اوچ‌یوزر غروش معاشلی اوچ مفردات کاتبنه عائددر . بو کاتبلر هرمکلف‌ایچون دوفوزاون‌قل معامله آچمغه مجبوردرلر . معاملاتك اساسی تحصیلدارلرك کتیره‌جکلری ارسالیه‌جدوللری تکمیل ایده‌جکدر .

شو اوفاق حساب ومقایسه‌دن آکلاشیلیورکه هرکاتبك حصه‌سنه یکرمی اوچر ، یکرمی دردر بیك مکلف‌اصابت ایتمکده‌در . بزم اداره‌ده بویوك نقصانلرك ، اهمیتلی ضررلر وپریشانلقلرك اسبابی اکثریتله کوچوك تصرفلرده بولونیورز . ایشته بوراده‌ده‌ایش دوئه‌دولاشه‌کاتبلرك کفایت ایده‌میه‌جکنه بلکه معاشلرینك آزلغنه کلهجك ... شمدی بهر مکلفك‌اون‌درلو معامله‌سی اولدیغی ، برکاتبك بویله یکرمی درت بیك مکلفه اوغراشه‌جغی دوشونورسه‌کن مسئله ایسته‌ر ایسته‌مه‌ز بو وادیه دوکولیور ، دییورلرکه معاملاتك سهولت جریانی تأمین ایچون هیچ‌اولمازسه برکاتبه‌سکز اون بیکدن فضله‌مکلف اصابت ایتمه‌لی‌در .

حالبوکه مالیه نظارتی ، ۱۷ کانون‌ثانی ۳۲۵ تاریخلی ، براصربله مفردات کاتبلرینك عددینی ، صورت تعیین واتخابنی شو صورتله تقیید وتحدید ایدییور : « هر قضاده تعیین اولوناجق مفردات کاتبلرینك عددینه کلنجه ؛ هر کاتب بش دائره تحصیلیه‌لك قیدینی حفیله طوتابیله‌جکندن برقضاده کاتبلرینی‌دوشونورکن دوائر تحصیلیه‌وتحصیلدارلرده قارشیموزه دیکیلیور ، دینکدر .

قضا واقعا یکرمی درت تحصیل‌دائره‌سنه‌تقسیم ، وظیفه یکرمی بش تحصیلداره توزیع اولونمشدر . لکن اکر بو تقسیمات وتوزیعاتك طرز وحقیقتنی اوکره‌نیرسه‌کز فکرمزه اشتراك ایده‌جککزی ظن ایدییورز . تحصیل دائره‌لرینه اصابت ایدن محلات وقراده ، مکلفینده ، مرتباتده هیچ‌ده مساوات کوزه‌دیلمه‌مشدر . چونکه مثلا ، بعضاً برتحصیل دائره‌سی اوتوز قرق کویه منقسم اولدیغی حالده مرتباتی الی بیك ، بعضاً بش اون کویه آیرلدیغی حالده یوزبیك غروشدر . بالطبع مکلفینك عددی‌ده بونسبتده متفاوتدر . شو حالده ناصل اولورکه چوروك وسقیم برطرز تقسیم وتوزیع اساس اتخاذ ایدیلمرده نظارتك امری موجبنجه اوکا کوره مفردات کاتبلری تعیین اولونور وینه ناصل اولورده یوسقامت میدانده ایکن حالاتحصیل دائره‌لری وتحصیلدارلرك شوطرز تقسیمی ادامه ومحافظه اولونور ؟

غریبدرکه وظیفه ومسئولیت‌اساسنده کوزه‌دیلن شویکنسقلق ومساواته حق اساسنده هیچ‌ده‌رعایت ایدلیور . اذعیت سنجاغنده سواری تحصیلدارلر درت یوز الی ، پیاده‌لر اوچ یوز غروش آلیورلر . حالبوکه مثلا خداوندکار ولایتنك بیله‌جك ، سکود کبی قضالرنده سواریلرك معاشی بش‌یوز ، پیاده‌لرك اوچ یوزدر . صوکره ککبوزه قضاسنده ایسه برنجیلر یدی یوز ، ایکنجیلر بش یوز غروش آلمقده‌درلر . خلاصه‌ایشده باشدن آشاغی‌سبتسزلك ، مساواتسزلق کورولمکده‌در .

شوحال ومقایسه‌یه نظراً آطه بازاری قضاسنك ادارهٔ مالیه‌سی ، معاملات تحصیلیه‌سی آیی برمنظره ارائه ایتمه‌یور ، دینك لازم کلهجکدر . حالبوکه ، ایلول نهایتنه قدر تحصیلاتك یوزده الی سکز درجه ونسبتی بولدیغی اوکره‌نیورز .

یوقاریدن‌بری ذکر وتعداد ایتدیکمز اسبابه محاربه فلاکتنك تأثیراتی ، تکالیف حربیه‌قانونلرنك تطبیقاتی‌ده علاوه ایدرسه‌کز شو نتیجهٔ ریاضیه وحسابیه‌یه حیرت ایتمه‌مك ألدن کلمز .

قضاده ثروت عمومیه‌نك منقسم بولندیغنه ، مکلفین عسکریه‌دن برچوغنك بدل نقدی‌ویردیکنه ، محروعات ومحصولاتك فیض وبرکتنه نظراً اهالی محاربه فلاکتندن اوقدر چوق متأثر اولمامشدر ؛

Anadolu'da Tanin 8. Mektup

a-enis-şahin_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 15:24 Page 27

صحیفه ۳ طنین ۲۳ تشرین ثانی

آناطولیده طنین:

آطه پازارندن بولی یه

— ۹ —

یولده ، آق یازی

تشرین اولك یکرمی برنجی پازار ایرتسی کونی، اوکلهدن صوکره آطه پازارندن حرکت ایدییورز .

بوکون شهرك پازاری اولدیغندن هرطرف غلبهلك ، یوتون سوقاقلر وچارشیلر مالمدا واوکوز آرابهلرینك اوغولتولی تکرلکلری آلتنده تیتره‌مکدهدر . او قدرکه بزم آرابه یولرك آراسندن کچمك ایچون برجوق مجادلاته مجبوردر. هلهمالمدالرك اوجسیم جثهلری، لاقید برباشدهکی یوبوك وفتورسز کوزلریله سوقاقلری دولدوروشلری ، یولك اورتهسنده « کویش » کهتیرمهلری وارکه عصبی آدملری جیلدیرتمهه کافیدر . واقعا یولرك شهر وبلدیهیه قارشی پك کستاخجه تجاوزلرینه قارشیده هرکس یولدن آز لاقید وبیفتور دکلدر! بوحالده یولهپازار کولری سوقاقلرك، جادهلرك حاکم مطلق مالمدالردر دیمك پك دوغرو اولور .

یوجان صیقیجی شیلردن برآن اول قورتولمغه بر شرید کبی اوزایوب کیدن شهر مانع اولیور. کویا شهره عائد یوتون تفرعات ، حیات قیریجیلری سزی برقاچ دقیقهدها ازعاج ایچون اتفاق ایتمشدر. آرابه جیمزك یالکز مالمدالره دکل ، بعضاً انسانلرهده ابدال ایتدیکی التفاتلره باقهرق ، ها شیمدی قیامت قوپاجق دیه ، خلجاندن خلجانه دوشهرك ، بو تحقیرلره آنجق شویله پوش نظرلرله مقابله ایدن انسانلرك مکنت وذلتله پشه کندی حسابلرینه قیزارق شهرك کناریخی بولابیلدك .

آرابهنك تکرلکلری آبی برشوسهنك اوزرنده دونمکه، قاچمغه باشلادی. برآز صوکره سقاریابی بولدق . اوزرندهکی آخشاب کوپری هیولاسی کچمك لازم کلیوردی . یولك یکی یاپیلدیغی ، یاپوسته ، یا کلهجك سنه کوچمکه محکوم بولوندیغی آکلامق ایچون مهندس کوزلکی طاقمه حاجت یوقدی . زیرا حوادث سارهدندرکه یوحوالیده کوپریلر یویله یاپیلیر ؛ یاسنهسی ایچنده ، یاخود کلهجك سنه آقاجان سقاریانك دندان احتراصیله صولره یووارلانیر ، دها آشاغیدهکی آرقاداشلرینه ملاق اولور وبعضاً اونلرلهده آغوش باآغوش کیم بیلیر نهلره قدر قوشار ، کیدر . نافعه نظارتمزك قاموس اصطلاحاتنده سنهلردنبری یولره

ساعت اوچ بچق، درده دوغرویولی براقیورز، صاغه صاپیورز. أولرنك شیقلغندن ، انتظامندن، هرطرفنده تیترهشن معنای حیاتدن چرکسلره عائد بولندیغی آکلادیغمز برکویك ایچندن کچیورز . صاغمزده هنوز تسویهٔ ترابیه حالنده ، کوپریسز وهرشیسز آق یازی شوسهسی... آرابهنك تکرلکلری اکثریتله سس چیقارمیور . یالکز چایرلرك ، مرعا وقورولرك حیشلتیسی وفیشلتیسنه دم طوتیوره صوك بهارده بر ایلك بهار حیاتنه قدمه قدمه کیریبور . اطرافمزدهکی یوجه طاغلر یشیل ، اوکمزدهکی ساحه یشیل ، آغاجلر یشیل ، حتی اوتلایان حیوانات بیله یشیلدر . سراپا یشیل بر طبیعت که اونك اسرارله ، ظلامله دولو مآلی روحلرمزی یاواش یاواش ، مونس مونس کندینه چکیور . سکوت ؛ آفاق و مناظرك ، بوراده طبیعتك مطلق بر حاکمی ... وبز اوکلرنده‌کی جانلینك انظار حمایت وصحاتی آلتنده تازه اوتلرله اوپوشهن ، شوق و شطارت اچنده صیچرایان، اوبنایان، صانکه طبیعتله معانقهایدن قوپون‌وقوزی کومهلری آراسندن ؛ یوتون یوکاتات مالکانهلری ایمش کبی مغرور برباشك یوبوك ولاقید کوزلریله سزی‌اهمیتسزجه سوزیورهن اینکلرك، اوکوزلرك اوکندن کهچیور ، « آق یازی » ناحیه مرکزینه یورویورز .

برنقطهده قاووشدیغمز اوزرینه طاش‌دهمفروش شوسه صانکه بشری ، حیاتی براخطار ... بزی شو یشیل عالمدن ، سینهٔ طبیعتدن آلیور و« ایشته نصیبکز ! » دیور ، اورایه بورادن کیدیلیر . شوسهنك اعمالات‌صناعیه‌سی هنوز اکمال ایدلهمش ایسه‌ده‌اوزرنده‌یورویه‌نلری‌چامورلرله‌اوپوشدیره‌جك قدر لطفکار دکلدر ! قاراکلق چوکرکن، ساعت یدی‌ده صوکره « آق یازی » یه کیریبورز .

* *

« آق‌یازی » ناحیه‌سنك‌مختلف جلسلردن‌اهالی‌یه مالك کویلری آلتمدن زیاده‌در . ناحیه مرکزی ایکی یوز اللی خانهلك بر قصبه‌جقدر . اوفاق بر چارشیسی ، کهنیشجه سوقاقلری، معموره‌جه بنالریله آناطولینك برجوق قضا مرکزلرندن بیله تمیز ایده‌بیلیر .

Anadolu'da Tanin 9. Mektup

Séraï Baghtchessi.
30/10/902
Souvenir d'Ismidt (Nicomédie).
Feïd Bey

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

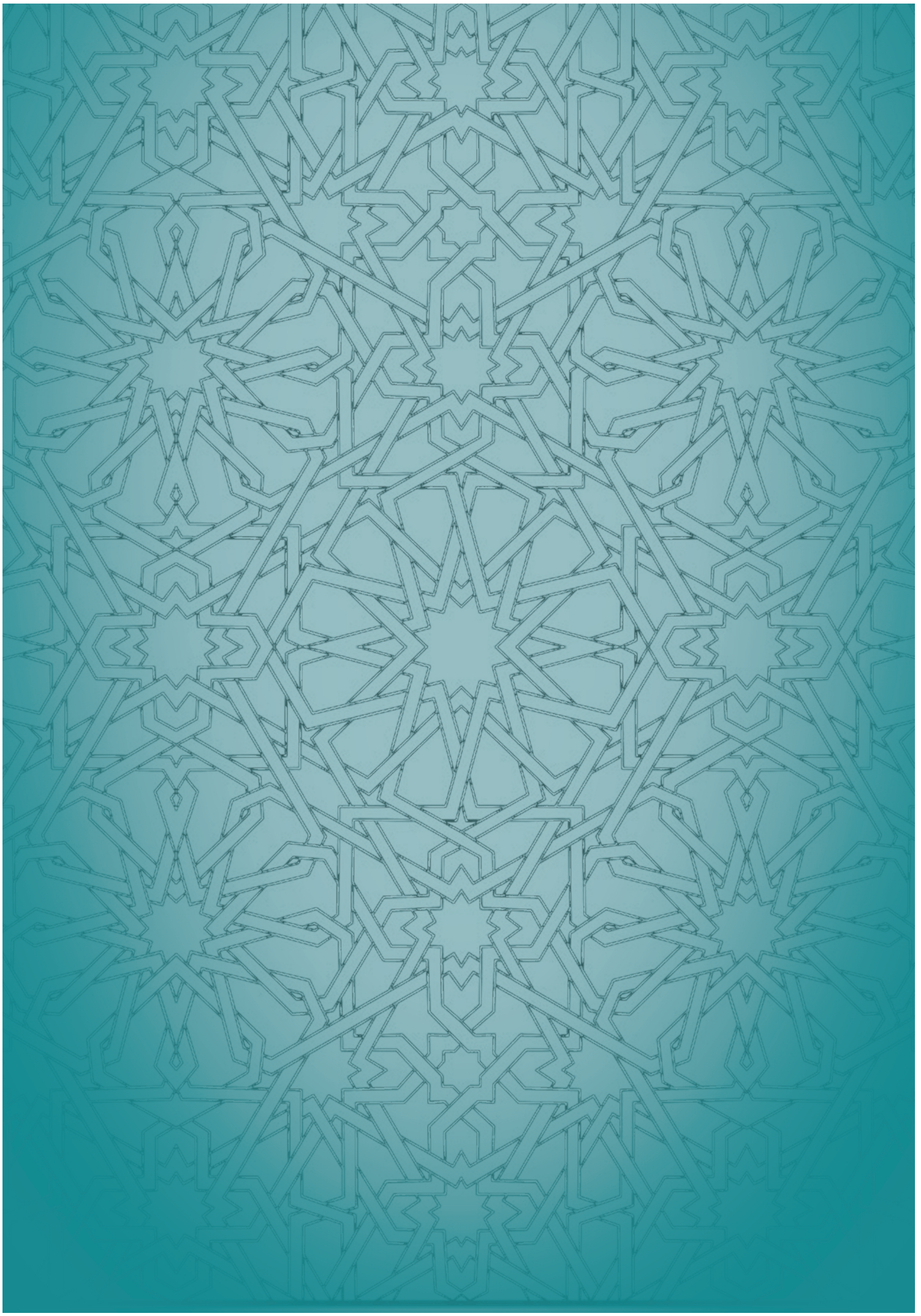

a-Ali GÜLER_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:53 Page 2

Millî Mücadele'de İstanbul'dan Anadolu'ya Geçişlerde Kocaeli Bölgesinin Önemi: Mehmet Akif Ersoy'un Anadolu'ya Geçişi

Ali GÜLER*

Anadolu'ya Geçişlerin Örgütlenmesi: Gizli Gruplar

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri'nin fiili işgaline uğrayan İstanbul'da Hükümet'in etkisinin giderek azalması, Türk milletini haklarını korumak ve meşru müdafaada bulunmak için örgütlenmeye zorlamıştır. Bu örgütlenmede Teşkilat-ı Mahsusa'nın alt yapısı önemli bir rol oynamıştır. Mütareke döneminde faaliyet gösterecek ve Milli Mücadele'yi destekleyecek olan "gizli grupların" çalışmalarında asker ağırlıklı derin bir Teşkilat-ı Mahsusa geleneği ve etkisi hissedilecektir.

İşgal güçleri, İstanbul, azınlıkları koruma ve özellikle Anadolu'ya yapılacak her türlü istihbarat ve yardımıönlemek bakımından şiddetli tedbirler almışlardır. Bu karşılık bazı vatanperver ve milliyetçi unsurlar da İstanbul'da, Anadolu hesabına istihbarat yapmak, harp malzemesi kaçırmak, subay, memur ve aydınları göndermek gibi hususlarda mümkün olan he türlü yardımı yapabilmek üzere "gizli teşekküller" kurmuşlardır.

Bu dönemde İstanbul'da kurulup faaliyette bulunan geniş anlamıyla istihbarat sahasında çalışan üç ana grup bulunuyordu: Karakol Cemiyeti (Zabitan ve Yavuz Grupları), Felah Grubu veM. M. Grubu. 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgali ile dağılan Karakol Cemiyeti'nin yerine Felah Grubu oluşturulacak ve öne çıkacaktır. Felah Grubu'ndan sonra kurulan M. M. Grubu, başarılı çalışmalar yapmakla birlikte Felah Grubu kadar kurumsal ve organize bir faaliyet gösterememiş ve bazen de rakip olmuştur.

Bu üç ana grubun dışında; İmalat-ı Harbiye, Muavenet-i Bahriye, Bizci, Berzenci ve Namık Grupları da İstanbul'da faaliyet gösteren gizli gruplardandı. Bu son grupların çalışmaları genel anlamda istihbarat faaliyetlerinden daha çok "silah sevkiyatı" üzerine yoğunlaşmış idi. Yapılan araştırmalara göre Namık Grubu'nun yaptığı bir sevkiyat sonrası kapandığı, diğer grupların ise başlangıçta Felah Grubu'na bilgi ve eleman desteği verdikleri, sonrasında da Felah Grubu kadro ve teşkilatına dahil oldukları görülmektedir.[1]

Milli Mücadele gizli gruplarının ilk ve en önemlisi olan Karakol Cemiyeti, İttihat ve Terakki'nin bir organizasyonu olarak Enver ve Talat Paşaların talimatıyla Mütareke'nin imzalanmasından hemen sonra, Kasım 1918'de kurulmuştur. Kurucular arasında İttihat ve Terakki'nin sivil kanadında öne çıkan Kara Kemal ile askeri kanadında öne çıkan Albay Kara Vasıf Bey bulunmaktadır. Kuruluş ve teşkilatlanma aşamasında rol alan önemli isimler arasında sonradan kurulacak olan diğer gizli kuruluşların kadrolarında da önemli görevlere gelecek olan pek çok isim vardır: Eski İaşe Nazırı Kara Kemal, Kurmay Albay Kara Vasıf, Emekli Yüzbaşı Baha Said, Albay Galatalı Şevket, Yenibahçeli Ahmet Şükrü Bey (Oğuz), Halil Paşa (Kut), Dr. Abdülhak Adnan (Adıvar), Kel Ali (Çetinkaya), Çerkez Reşit, Dava Vekili Refik İsmail, Sevkiyatçı Ali Rıza (Bebe), Kurmay Yarbay Kemalettin Sami (Gökçe), Kurmay Albay Edip Servet (Tör), Piyade Yarbay Japon Rıza, Kurmay

* Hacettepe Üniversitesi Dr. Öğretim Görevlisi (Dışarıdan)

[1] S. Yurtsever, Milli Mücadele İstihbaratında İstanbul'da Gizli Bir Grup: "Felah", Berikan Yayınevi, Ankara 2015, s. 83-84. Bu kuruluşlar hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız: M. Aydın, Millî Mücadele Dönemi'nde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992, 23 vd.

a-Ali GÜLER_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:53 Page 3

Yarbay Çolak Selahattin, Süvar Yarbay Hüsamettin (Ertürk), Emin Ali, Topkapılı Mehmet Bey. Bunların önemli kısmının zamanın "İttihatçı"olarak bilinen şahsiyetleri olduğu görülmektedir.

Karakol Cemiyeti, hücre sistemine göre örgütlenmiş, hücre üyeleri ad yerine numara ile kodlandırılmışlardır. Üyeler, 55, 88 veya 555 gibi kodlar ile tanınmaktadır.[2] Ayrıca bazı şahıslara kod isimleri de verilmiştir. Mesela Mustafa Kemal (Atatürk) "Nuh", Galatalı Şevket "İsa", Kara Vasıf "Cengiz" ve Ali Fuat (Cebesoy) "Musa" olarak anılmıştır.[3]

Cemiyet, din adamları ve dini kurumlardan da büyük ölçüde yararlanmıştır. Burada, dini kurumların hilafet ve saltanata bağlılıkları dolayısıyla herhangi bir olaya karışmayacaklarını düşünen işgal güçlerinin bu gafletinden faydalanılmıştır.Merdivenköy'deki Bektaşi Tekkesi, Üsküdar Sultan Tepesi'ndeki Özbekler Tekkesi Anadolu'ya gidip gelenler için menzil vazifesi görmüştür. Tekkelere merkezin parolasıyla gelen herkes kabul görmüş ve icap eden mahallere sevk edilmişlerdir.

Karakol Cemiyeti yöneticilerinin bir yandan Anadolu'nun direktifleri doğrultusunda çalışırken, diğer yandan da İttihatçı liderlerden aldığı talimatlar doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi dışında bazı eylemlere kalkışması, işi "Geçici Türk İhtilal Hükümeti" adıyla Bolşeviklerle antlaşma yapmaya kadar götürmeleri bazı sıkıntılara yol açmıştır. Milli Mücadele'de iki başlılık yaratan bu durum otoriteyi sarsacak bir hal almış ve teşkilatın tümüyle Mustafa Kemal Paşa'ya bağlanması ve denetim altına alınması mümkün olmamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın, Sivas'ta Kongre sırasında görüştüğü Kara Vasıf Bey'e, "Karakol teşkilatı rumuzuyla, talimatıyla ve hatta şahıslarıyla tarafımızdan ilga ve iptal edilmiştir…" emrine rağmen cemiyet faaliyetlerine devam etmiştir.

Cemiyet ile Anadolu arasındaki bu gergin ilişkiler sürmekte iken, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali üzerine cemiyet dağılmış, mühim simalar tutuklanarakBekirağa Bölüğü'ne götürülmüş, bir kısmı ise Anadolu'ya geçmiştir. İstanbul'da kalan cemiyet üyelerinden Yüzbaşı Emin Ali Bey ikinci bir Karakol Cemiyeti'ni oluşturma girişimlerinde bulunduysa da başarılı olamamıştır.Cemiyet'in Üsküdar Şube Reisi olan Kurmay Yarbay Muğlalı Mustafa Bey, 27 Ekim 1920'de "Zabitan Grubu"nu kurmuştur. Bu grup Karakol Cemiyeti'nin mührünü kullanmaya devam etmiştir.

Zabitan Grubu, Anadolu'ya istihbarat temini, subay, silah ve cephane sevkiyatı konularında önemli hizmetler vermiş ise de belirli bir tarihten sonra Ankara tarafından aynı tarihlerde kurulan "Felah Grubu" ile çatışmaya, rekabet etmeye başlamıştır. Bunlar tarafından Anadolu'ya gönderilen bazı subay ve şahısların İngiliz Casusu çıkması Grubun gözden düşmesine yol açmıştır. Mesela sonradan idam edilen ünlüİngiliz casusu Hintli Mustafa Sagir, Karakol mührü taşıyan bir belge ile Anadolu'ya geçmiştir. Bütün bunlardan sonra Muğlalı Mustafa Bey, grubun adını "Yavuz Grubu" olarak değiştirmiştir. Fakat Mustafa Sagir'in idamı üzerine Muğlalı Mustafa Bey'in, İstanbul'da baskıyı artıran İngilizler tarafından yakalanma tehlikesi geçirmesi üzerine Eylül 1921'de Anadolu'ya geçmesi sonrasında Yavuz Grubu'nun çalışmaları akim kalmıştır.[4]

TBMM'nin 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanması ve Ankara Hükümeti'nin işgal altındaki İstanbul'a karşı bir güç merkezi olarak ortaya çıkmasından sonra, başta İstanbul olmak üzere ülkenin her tarafındaki gizli direniş gruplarının tek bir merkezden, Ankara'dan yönetilmesi artık bir zaruret olarak ortaya çıkmıştır. Böylelikle, Anadolu'ya subay, silah, cephane, malzeme göndermek ve istihbarat yapmak amacıyla Erkânı-ı Harbiye-yi Umumiye Riyaseti'ne bağlı olarak 20 Eylül 1920 tarihinde, "Felah Grubu"nun, "Moltke" isminden sonraki ilk oluşumu olarak İstanbul'da "Hamza Grubu" kurulmuştur. Hamza Grubu, Ankara'nın olurunu alarak kurulan ve desteklenen İstanbul'daki ilk istihbarat grubudur.

Hamza Grubu'nun kuruluşu öncesinde, grubun kurucusu olan Kurmay Yüzbaşı Çopur Neşet Bora Bey'in (Kod Adı: Ay), ünlü Prusyalı asker, Alman Genelkurmay Başkanı Helmuth Von Moltke'nin (Doğumu: 1800) ismine izafeten "Moltke" adıyla gizli bir grup kurmuş olduğu görülmektedir. Neşet Bey, 23 Eylül 1920 tarihinde İsmet Paşa'ya gönderdiği Hamza Grubu'nun kurulduğunu bildiren yazıyı "Moltke" olarak imzalamıştır. Kuruluşta Moltke ismiyle tarih sahnesine çıkan gurup, sırasıyla "Hamza", "Mücahit", "Muharip" ve nihayet "Felah Grubu" ismiyle faaliyetlerine devam etmiştir. Grubun "Felah" ismi Milli Mücadele'nin sonuna kadar değiştirilmeden kullanılmıştır.

Hamza Grubu ilk teşkilatlanmasında üç şube olarak yapılanmıştır: Kurmay Yüzbaşı Seyfettin'in

[2] F. Can, "Karakol Cemiyeti Nasıl Kurulmuştu?", Yakın Tarihimiz, C: IV., Tarihsiz, s. 257. S. Yurtsever, a. g. e., s. 89.

[3] Hasene Ilgaz, "Milli Mücadele'de Varlığı Gizli Kalan Bir Cemiyet: Karakol Cemiyeti", Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Sayı: 1 (Ocak 1981), s. 10-20.

4 S. Yurtsever, a. g. e., s. 84-124.

a-Ali GÜLER_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:53 Page 4

(Akkoç) (Kod Adı: Yıldız) sorumluluğunda bulunan istihbarat, matbuat, propaganda konularıyla ilgili Birinci Şube, aynı zamanda grubun amiri olan Kurmay Yüzbaşı Çopur Neşet Bora Bey'in (Kod Adı: Ay) sorumluluğunda bulunan ve askeri personelin sevki ile subay ve kurye temini işleriyle meşgul olan İkinci Şube, Kurmay Yüzbaşı Şakir Muzaffer Bey'in (Kod Adı: Güneş) sorumluluğunda bulunan mühimmat, sanatkâr temini ile mühimmat sevkiyatlarını ifa eden Üçüncü Şube.Grubun diğer bazı gizli grupları da içine alması üzerine şube sayısının beşe çıktığı bilinmektedir.Beşli teşkilatlanmada şubelerin başındaki sorumlular şu isimlerden oluşmuştur: 1. Şube, Kurmay Yüzbaşı Seyfettin Bey (Kod Adı: Yıldız), 2. Şube, Telgraf Yüzbaşısı Hilmi Efendi (sonra, Telgraf Yüzbaşısı Mehmet Ali Bey), 3. Şube, Kurmay Yüzbaşı Çopur Neşet Bora Bey (Kod Adı: Ay) (sonra, Kıdemli Yüzbaşı Ahmet Oğlu Hasan Fehmi Bey (Arman), 4. Şube, Kurmay Yüzbaşı Ragıp Oğlu İsmail Ekrem Bey (Baydar) (Kod Adı: Güneş), 5. Şube, Yüzbaşı Sabit Bey (Kod Adı: Işık Hadi).[5]

Hamza Grubu'ndan Mücahit Grubu'na geçişte doğabilecek herhangi bir sıkıntı düşünülerek "Ferhat Grubu" (başında Kurmay Yüzbaşı Mustafa İzzet Bey ve Kurmay Yüzbaşı Ağnoslu Mehmet Bey var) ve "Kerimi Grubu" (başında Kurmay Yüzbaşı Kadri Bey var) ihtiyat grupları olarak oluşturulmuştur.9 Temmuz 1921 tarihli Ankara'nın ihtiyat grubu hakkındaki emrine cevap veren Muharip Grubu, ihtiyat grubu amiri olarak Kurmay Yüzbaşı Celalettin Bey'in ismini bildirmiştir. Muharip Grubu da teşkilat ve mensuplarını muhafaza etmiş, yalnız isim değiştirmekle yetinmiş ve "Felah" ismini almıştır. Felah Grubu da Milli Mücadele'nin sonuna kadar faaliyetine devam etmiş ve herhangi bir ihtiyat grubuna vazifesini devretmemiştir. Bu nedenle ihtiyat grubu fikri sadece bir tedbir olarak düşüncede kalmış ve uygulamaya konulamamıştır.

Ferhat ve Kerimi Grupları'nın, ihtiyat grupları olarak tespit edilmelerine karşılık, Hamza Grubu, sırasıyla Mücahit, Muharip ve sonunda Felah isimlerini almıştır.[6]

Anadolu'ya Geçişlerde Kullanılan Güzergâhlar ve Kocaeli Bölgesi

Mondros Mütarekesi sonrasında Osmanlı ordusu personelinin tasfiye edilmesi ile başlayan ve İstanbul'un işgali ile hızlanan Anadolu'ya toplu geçişler, bir yandan TBMM Hükümeti'ne meşruluk kazanma yolunda olumlu bir propaganda vesilesi olmuş, bir yandan da Milli Mücadele Hareketi'ne kuvvet kazandırmıştır. Fakat Anadolu'ya insan geçişlerinin kontrollü yapılması gerekiyordu. Hem izdihama, kargaşaya meydan verilmemesi, hem de araya bozguncuların, casusların, isyan çıkartmak amacıyla gelen şahısların sızmalarının engellenmesi gerekiyordu. Zaman zaman aksaklıklar olsa da Anadolu'ya geçişler ilk Karakol Cemiyeti'nden başlayarak, Zabitan, Hamza ve Felah teşkilatları tarafından başarıyla gerçekleştirilmiştir.

Felah Grubu, Hamza Grubu ismiyle gerçekleşen ilk teşkilatlanmasında personel sevkiyatı işlemlerini 2. Şubesi vasıtasıyla icra etmiştir. Bu şube, ilave olarak gönderilecek subayların seçimi, kurye ve İstanbul'daki gizlenme yerlerinden de sorumludur. Anadolu'nun yetişmiş insan kaynağı ihtiyacının farkında olan grup, beş şubeli ikinci teşkilatlanmada personel sevkiyatına ilişkin görevleri 3. Şubesi'ne vermiştir. Karakol Cemiyeti ve Zabitan Grupları tarafından Anadolu'ya gönderilen bazı insanların arasında Milli Mücadele aleyhindeki işbirlikçiler ve casusların bulunduğunun tespit edilmesinden dolayı, Felah Grubu bu konuda çok titiz davranmıştır.

Anadolu'ya geçmek isteyenlerin müracaatları şahsın yakın çevresinden soruşturulmuş ve güvenirlikleri Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Dairesi'ndeki "Sicil Defterleri"nden sorgulanmıştır. Bunlar için bir "Yolculara Mahsus Seyahat Varakası Sureti" düzenlenmiştir. Ayrıca "Şayan-ı İtimat" belgesi düzenlenerek yanlarında bulundurmaları istenmiştir. Alınan önlemlere rağmen sızmalar olunca, Muamelat-ı Zatiye Dairesi'ndeki sicil defterleri Ankara'ya getirilmiş ve ihtiyaca göre talep yoluyla adresi bildirilen subaylar İstanbul'dan çağrılmaya başlanmıştır. Yeni usulün uygulamaya başlanması ile birlikte Felah Grubu'na verilen talimatta subayların yanına verilecek belgelere "Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'den talep olunmuştur" ibaresinin yazılması istenmiştir. Bu yolla hem İnebolu gibi geçiş merkezlerindeki yoğunluk azalmış, hem de Anadolu'ya kaliteli, genç ve dinamik subaylar kazandırılmıştır.

İhtiyaç üzerine çağrı yoluyla Anadolu'ya insan geçirilmesi sadece askeri personel için değil, şair, yazar ve devlet adamları için de uygulanmıştır. Aşağıda Mehmet Akif'in Anadolu'ya geçişi örneğinde bu metodun nasıl işletildiğini göreceğiz.

Anadolu'ya geçiş için personelin belirlenip sevkiyatın yapılması bağlamında alınan bu tedbirler sonrasında Anadolu'ya geçiş için iki ana yolun kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi İstanbul-İnebolu Deniz Yolu'dur. İkincisi İstanbul-Kocaeli-Geyve Geçidi Kara Yolu'dur.

[5] Bunların görevlendirilme tarihleri ve diğer görevlilerin isimleri için bakınız: S. Yurtsever, a. g. e., s. 152-153.
[6] S. Yurtsever, a. g. e., s. 153-156.

a-Ali GÜLER_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:53 Page 5

Anadolu'ya geçişler İstanbul'un resmen işgali üzerine Mart 1920'den sonra tehlikeli bir vaziyet almış ve büyük gruplar halinde geçişler mümkün olmamıştır. Anadolu'ya geçişleri engellemek için İngilizler 200 kişilik bir bölüğü İzmit'in kuzeydoğusundaki yollara, takip müfrezelerini de Gebze ve Derince üzerine sevketmişler, İzmit üzerinden Anadolu'ya geçiş yapılmasını imkansız hale getirmişlerdir. İngilizler, ayrıca Hristiyan köylülerden silahlı çeteler teşkil etmişlerdir. Bu çeteler, geceleri ışıldak aydınlığında ormana girerek, Anadolu'ya geçenleri yakalamış ya da öldürmüşlerdir.[7] İstanbul'un işgali ve bölgede İngiliz baskısının artması üzerine zaman zaman menziller (köyler) değişse de kara yolu güzergâhı, İstanbul Anadolu yakasından başlayıp, Geyve civarında son bulan ana yol olarak kullanılmaya devam edilmiştir.Belgelerdeki yazışmalardan ve bu yolu kullanarak Anadolu'ya geçenlerin anılarından anlaşıldığı üzere bu hatta kara yolu olarak dört güzergâh ortaya çıkmaktadır:

1. Güzergâh:Yalnızselvi, Dudullu, Samandıra, Köseler, Tepeviran, Çal Köyü, Ermişe, İkizce-i Osmaniye, Adapazarı, Doğançay, Geyve.

2. Güzergâh: Kartal, Ağren (Akviran), Köseler, Tepeköy, Keltepe, Adapazarı, Geyve.

3. Güzergâh: Kısıklı, Alemdağ, Maltepe, Samandıra, Kurna.

4. Güzergâh:Kısıklı, Çamlıca, Dudullu, Samandıra, Tepeviran, Ağren (Akviran), Köseler, Kuşçalı, Ağaçlı, Budaklar Köyü (İzmit'in Pir Ahmet Nahiyesi karşısında), Değirmenönü, Ahırlar Köyleri, Adapazarı, Geyve.[8]

Gizli gruplarla ilgili bir başka araştırmada ise İstanbul'dan, daha doğrusu Özbekler Tekkesi ve Şeyh Enver Tekkesi'nden başlayan yolculuğun Gebze Ağren (Akviran) Köyü'ne kadar, Üsküdar-Merdivenköy, Beykoz-Ömerli, Beykoz-Kılıçlı, Alemdağ-Kartal yoluyla gerçekleştiği belirtilmektedir. Aynı araştırmada yukardaki güzergâhları tamamlayıcı şu bilgiler verilmektedir:

Anadolu'ya geçişlerde Gebze'den başlayarak kuzeyde Molla Fenari-Tepeköy-İzmit Hattı izlenmiştir. İzmit'ten de kuzeyden Kandıra-Ağva veya Kefken ve Karasu'ya geçilmiş ya da İzmit'ten tek yol izlenerek, Adapazarı-Karasu-Hendek-Mesudiye ve Geyve'ye varılmıştır. Böylece kuzeyde Bolu iline veya güneyde Bilecik iline girilebilmiştir.[9]

Kara Yolu Menzil Teşkilatı: Görevliler, Duraklar

İstanbul'da bulunan birçok askeri ve sivil erkân, Milli Mücadele'nin başlamasından sonra Anadolu'ya geçmek için her türlü tehlikeyi göze almışlardır. Özellikle İstanbul'un işgali ile birlikte, Milli Mücadele'yi destekleyen insanların İstanbul'da güçlüklerle karşılaştığı görülüyordu. Zira vatansever ve milliyetçi aydınlar, kapatılan Mebusan Meclisi üyeleri, dağıtılan ordunun subayları ve diğer memurlar İşgal Kuvvetleri'nin takibine maruz kalıyorlardı. En kısa zamanda bu potansiyelin hiçbir zarar görmeden Anadolu'ya geçirilmeleri gerekiyordu.

İlk başta Anadolu'ya geçmek için en güvenilir yol "kara yolu" idi. Bu yol ise yukarıda vurgulandığı gibi İstanbul-Kocaeli-Geyve güzergâhı idi. Bu nedenle Anadolu'ya ilk geçişler bu yol üzerinden gerçekleştirilmiş idi.Karokol Cemiyeti'nin en önemli faaliyetlerinden biri olarak kabul edilen menzil hattıbu yol üzerinde kurulmuştu.

Karakol Cemiyeti tarafından kurulmuş olan Menzil Hattı Teşkilatı'nın amiri Yenibahçeli Şükrü Bey'dir. Yenibahçeli Şükrü Bey, Karakol Cemiyeti'nin ilk teşkilat mensuplarından olup, aynı zamanda Maltepe Endaht Mektebi'nin de (Atış Okulu) Müdürü idi. Onu bu göreve getiren de Anadolu'ya geçişleri kolaylaştırmak ve teşkilatın faaliyetlerinin devamını sağlamak amacını güden Mareşal Fevzi Çakmak'tı.Aynı zamanda Kocaeli Kuva-yı Milliye Komandanıünvanı ile de anılan YenibahçeliŞükrü Bey "Oğuz" kod adını kullanıyordu. Menzil Teşkilatı şu şekilde yapılanmıştı:

Menzil Teşkilatı'nın başında Yenibahçeli Şükrü Bey (Oğuz), Kadıköy Mıntıkası'nda Orhan Veysel Bey, Gebze Mıntıkası'nda Dayı Mesut Bey (Gürbüz), Şile'de Yusuf Ziya Bey (Şahap), Kartal'da İhsan Bey, Beykoz'da Murat Bey (Korsan), Kefken'de İpsiz Recep Bey komutan olarak görev yapıyorlardı.

Menzil Teşkilatı, geniş bir teşkilat olup, bu komutanların emrinde ayrıca "seyyar gruplar" da

[7] S. Yurtsever, a. g. e., s. 208. E. Z. Ökte, "Anadolu Harekâtına Kimler Nasıl ve Ne Zaman Katıldılar?" Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın, Sayı: 69, (İstanbul, Mart 1973), s. 18, 21. M. Okur, Milli Mücadele'de Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 2006, s. 219-220.

[8] S. Yurtsever, a. g. e., s. 208-209.

[9] B. Çukurova, Kurtuluş Savaşı'nda Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları, Ardıç Yayınları, Ankara, 1994, s. 63-64.

a-Ali GÜLER_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:53 Page 6

bulunmaktaydı. Bu gruplar; Maltepe Endaht Mektebi Talim Heyeti'nden (Atış Okulu Eğitim ve Öğretim Kurulu'ndan) Yüzbaşı Fehmi, Yüzbaşı Hulusi (Demir), Mülazım Kazım, Kadıköy İtfaiye Tabur Komutanlığı'ndan Mülazım Ali, Mülazım Küçük Osman, Süvari Mülazımı Bedri (Akıncı Bedri) Beylerin yönetimi altındaydı.

Üsküdar Jandarma Tabur Komutanı Binbaşı Remzi Bey, onun yardımcısı olan Atıf Bey, Gebze Jandarma Komutanı Nail Bey, Kartal Jandarma Komutanı İzzet Bey ve İzmit Jandarma Komutanı Kerim Bey Menzil Teşkilatı'nın bütün ihtiyaçlarını temin etmişlerdir.

Teşkilatın genişlemesi ile birlikte, kuvvetlerin silah, cephane ve mühimmat ihtiyacının karşılanması büyük bir mesele olarak ortaya çıkmıştı. Maltepe Atış Okulu ile Kadıköy İtfaiyesi'nden alınan silahlar teşkilatın ihtiyaçlarını karşılamıyordu. Atış Okulu Müdürü Yenibahçeli Şükrü Bey, bu meseleyi Karadeniz Boğazı Komutanı olan Emin Paşa ile görüşerek çözecektir. Boğaz istihkâmlarından Keçilik, Kılburnu Tabyaları'ndan alınan silahlar ile Kocaeli Kuva-yıMilliyesi'nin, dolayısıyla Menzil Teşkilatı'nın silah, cephane ihtiyaçları karşılanmıştır.

Menzil Teşkilatı'nın ilk ve en önemli işi, İstanbul-Anadolu kara yolu koridoru olarak bilinen güzergâh üzerindeki çoğu Rum olan meşhur çetelerin temizlenmesi, ortadan kaldırılması idi. Önce buna çalışılmış, bu konu halledildikten sonra İstanbul-Anadolu koridoru açılmış, bu yoldan birçok milletvekili, komutan ve sivil şahıs Anadolu'ya geçirilmiştir.[10]

Menzil Hattı, Üsküdar Sultantepe'de bulunan Şeyh Ata'nın Özbekler Tekkesi'nden başlamakta ve Geyve'ye kadar devam etmekteydi. Milli Mücadele Dönemi'nde İstanbul'da Polis Memuru olarak çalışan ve Anadolu için birçok hizmetleri gerçekleştiren Razi Yalkın Bey, Şeyh Ata'nın Özbekler Dergâhı için, "o günlerin millet fedailerini, istiklalin kabesi olan Ankara'ya ulaştıran nurlu yollardan birinin ilk durağı ve sığınağı" olarak bahsetmektedir.[11] İstanbul'un işgal edilmesi ile birlikte bu yol daha da öznem kazanmıştır. Nitekim Kazım Karabekir Paşa, "İstanbul'un işgal edilmesi Anadolu'ya geçişleri ve Milli Mücadele Hareketi'ni kuvvetlendirmiştir" demektedir.

Karakol Cemiyeti tek başına faaliyet gösterdiği zamanlarda Anadolu'ya gitmek isteyenler müracaatları sonucunda Özbekler Dergâhına giderler ve Menzil Teşkilatı vasıtasıyla yolculuklarına başlarlardı. Şeyh Ata'nın başında bulunduğu Özbekler Tekkesi'ne gelenler, kapıyı açana "bizi İsa (Galatalı Şevket Bey)yolladı" parolasını söyleyerek içeri girerler ve planlamaya göre Anadolu'ya doğru yola çıkarlardı. Tekke bir anlamda yola çıkacaklar için bir toplanma merkezi idi. Bu aşamada Üsküdar Jandarma Komutanı Remzi Bey kafilelere Maltepe Atış Okulu'na kadar refakat eder ve kafileyi orada Yenibahçeli Şükrü Bey'in teşkilatına teslim ederdi.[12]

Kafilelere buradan Tepeviran'a (Tepeören) kadar Dr. Fahri Bey (Can) refakat eder ve Yenibahçeli Şükrü Bey'e teslim ederdi. Kafile, Tepeviran'dan Köseler'e kadar Yenibahçeli Şükrü Bey'in sorumluluğu altında yola devam ederdi. Burada Dayı Mesut ile Aslan Kaptan kafilelere nezaret ederlerdi. Kafileler bu şekilde Adapazarı'na kadar getirilmiş olurdu.

Menzil Teşkilatı güzergâhı, genelde bu noktalar (köyler) geçilmek suretiyle kat edilirdi. İngilizlerin baskılarının artması ve bu yol ile Anadolu'ya birçok devlet adamının geçirildiğinin öğrenilmesi üzerine, hat üzerindeki önemli yerler işgal edilmişti. İşte bu sebepten dolayı güzergâh üzerinde bazı değişikliklere gidilmiştir. Bu değişiklikler güvenlik durumuna görebazen yolculuk sırasında bile yapılabiliyordu.

İstanbul'un resmen işgalinden (16 Mart 1920) sonra bu yoldan Anadolu'ya geçişler de oldukça zorlaşmış idi. İşgal edilen mıntıkaların arkasından gerekirse tepeler aşılarak, menzile varılmaya çalışılıyordu. Bazen hayvanlarla intikal yapılmakla birlikte genellikle yollar yaya olarak aşılıyordu. Meşakkatli bir yolculuk söz konusu idi. İşgal sonrası güzergâh şöyle belirlendi:

Yalnızselvi, Dudullu, Samandıra, Köseler, Tepeviran, Çal Köyü, Ermişe Köyü (Ermeni yerleşimi), İkizce-i Osmaniye (Çerkez yerleşimi), Adapazarı, Doğançay ve Geyve.

Diğer yol ise Kartal, Ağren (Akviran), Köseler, Tepeköy, Keltepe, Adapazarı ve Geyve olarak belirlenmiştir. Bu yol ile Anadolu'ya geçen Türk aydınları zincirinin ilk halkasını Halide Edip Hanım

[10] F. Can, "İlk Milli Kuvvet Nasıl Kuruldu?", Yakın Tarih, C: II., Sayı: 14, s. 29. M. Aydın, a. g. e., s. 136-137.
[11] R. Yalkın, "Rahmetli Şeyh Ata",Tarih Hazinesi, Sayı: 5, s. 217. M. Aydın, a. g. e., s. 138.
[12] H. E. Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı, İstanbul, 1985, s. 57. E. B. Şapolyo, Mustafa Kemal ve Milli Mücadelenin İç Âlemi, İstanbul, 1967, s. 20.
[13] H. E. Adıvar, a. g. e., s. 100. E. Z. Ökte, a. g. m., s. 21. İ. İnönü, "Hatıralar", Ulus Gazetesi, 11 Nisan 1968. Y. Nadi, Kurtuluş Savaşı Anıları, İstanbul, 1978, s. 191-203. F. Can, "Milli Mücadele'de Halide Onbaşı", Yakın Tarih, C: I., Sayı: 4, s. 99-100. M. Aydın, a. g. e., s. 138-140.

a-Ali GÜLER_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:53 Page 7

(Adıvar) ve beraberindeki 24 milletvekili teşkil etmiştir.[13]

Halide Edip (Adıvar) Hanım'ın İstanbul-Ankara Yolculuğu

Halide Edip Hanım ile Dr. Adnan Bey (Adıvar)Sultantepe'deki Özbekler Dergâhı'na giderek Şeyh Ata Efendi vasıtasıyla Anadolu yolculuğuna başlamışlardır. Beraberlerinde başka milletvekilleri ve yüksek rütbeli subaylar da olması gerekiyordu. Fakat onların, dergâhın İngilizler tarafından basılması sonucu yola yalnız çıkmaları zarureti doğmuştu. Bir tedbir olarak Adnan Bey ve Cami Bey'in ayrı olarak yola devam etmeleri kararlaştırılmıştı. Evvelce kararlaştırıldığı gibi Dr. Adnan ve Cami Beyler Halide Hanım'ı Bülbülderesi'nde bekleyeceklerdi.

O sıralarda Kısıklı ve Çamlıca, İngilizler tarafından işgal edildiği için buraya gelen herkes kontrole tabi tutuluyor ve didik didik aranıyordu. Halide Edip Hanım, Yalnızselvi'ye girişte, kendilerine refakat edecek olan jandarma erini bekleyerek epeyce oyalanmış ve nihayet Samandıra'ya doğru yola çıkmışlardı. Bu arada Dudullu'nun işgal edildiği haberi gelir. Yalnızselvi'de Dr. Adnan Bey ve Cami Bey ile görüştükten sonraDudullu'ya kadar araba ile giden Halide Hanım, burada hiç vakit kaybetmeden Samandıra'ya ulaşmıştı. Dr. Adnan ve Cami Beyler de yürüyerek ve gizlenerek Samandıra'ya geldiler ve orada buluştular. Birlikte Tepeviran'a doğru yola çıkan kafileye burada yeni katılımlar oldu. Güzergâh, Korna üzerinden geçmekteydi. Bir gece önce buradan geçen İsmail Fazıl Paşa, Mustafa Kemal'e Halide Edip kafilesinin yolda olduğunu bildirmiş, fakat bu haber İngilizlerin eline geçince Korna işgal edilmişti. Bunun üzerine Korna Köyü istikameti değiştirilerek yola devam olundu.

Uzun yürüyüş ve kağnı yolculuğunun yanı sıra durmadan yağan yağmur onları epeyce yormuştu. Ayrıca, "Yirmiler" denilen Bakkalköy'ün Hristiyan çeteleri ile Paşaköy'ün "Ellilik" ve İzmit'in "Seksenlik" çetelerinin baskılarına maruz kalmadan Tepeören'e gelebilmişlerdir.

Burada kendilerini Yenibahçeli Şükrü Bey (Oğuz) karşıladı. Şükrü Bey, yolcuların biraz dinlenmesini sağladıktan sonra tekrar yolaçıkılmasının iyi olacağını ve vakitlice Köseler'e gidilmesi gerektiğini söyledi. Orada kendilerini Dayı Mesut ve Aslan Kaptan karşılayacaktı. Köseler'e varana kadar iki yerde konaklayan kafile, Dayı Mesut'un karargâhına ulaştı. YenibahçeliŞükrü Bey, yeni gelenleri Köseler'e getirmek üzere gerekli hazırlıkları tamamlamak için buradan geri döndü. Çünkü bu yol ile akın akın subay, polis, milletvekili ve diğer yolcular Anadolu'ya geliyorlardı. Hatta o gece birçok subay ve milletvekili oraya gelmişlerdi. Bunların arasında, Yarbay Hüsrev (Gerede), Yarbay Kâzım (Orbay), Yarbay Naim Cevat ve Hüsrev Bey'in Kardeşi Yarbay Besalet Bey bulunuyordu.

Yeni gelenlerle birleşen kafile, üç gün sürecek olan bir yolculuğun ardından Adapazarı'na ulaşacaktı. Kafile, Köseler'den çıkarak Çal Köyü'nü geçtikten sonra İzmit Komutanı'nın göndermiş olduğu on süvarinin de katılmasıyla Küçük Kaymaz'a geldi. Geceyi Küçük Kaymaz'da geçirecekler ve ertesi gün en uzun yolculuğu gerçekleştireceklerdi. Çünkü Adapazarı oradan 75 kilometre mesafedeydi. Küçük Kaymaz'dan çıkan kafile, önce İkizce-i Osmaniye Köyü'ne, gece yarısı da Adapazarı'na 12 kilometre mesafedeki bir başka köye geldi. Asıl Adapazarı, bu köye 1 saat mesafedeydi. Sabah erken saatlerde Adapazarı'na ulaşan kafile, şehrin dış mahallelerinden geçerek Sakarya kıyılarına ulaştı. Aslan Kaptan ve askerleri buradan ayrılarak geri döndüler.

Kafile artık Anadolu'dadır. Bu arada Mustafa Kemal Paşa'dan gelen bir telgrafta, "onların İzmit'ten Geyve'ye kadar trenle gidebilecekleri" belirtilmekle birlikte; İngilizlerin Anadolu yolcularının şehre girdiklerini haber alması bu yolculuğu suya düşürmüştü. Şehirde aramalar sıklaştırılmış, giriş ve çıkışlar kontrol altına alınmıştı.

Bunun üzerine kafilenin Doğançay'a gitmesi kararlaştırıldı.Bir araba temin edilerek yola çıkıldı. Orada Albay Mahmut Bey tarafından karşılanan kafile, Geyve'ye kadar huzur içinde yola devam etti. Bu sırada Ankara'da sevinç ve endişeli bir bekleyiş dikkati çekiyordu. İlk büyük kafile olarak bilinen milletvekili ve yüksek rütbeli subaylardan oluşan Ankara yolcularının gelişleri 19/20 Mart 1920 gecesi 14. Kolordu Komutanlığı'na bildirildi. Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa'ya, "Tehiri gayri caizdir" (geciktirilmesi caiz değildir) başlığı ile çektiği telgrafta, "24 milletvekili ve Halide Hanım yoldadır" diyerek gerekli tertibatın acilen alınmasını emretmişti.
Bilindiği üzere Mustafa Kemal Paşa, 17 Mart 1920 tarihinde bütün memlekete yayımlamış olduğu bir genelgede, "yasama yetkisini milletten alan bir heyete lüzum olduğu ve bu heyetin meclis-i müessisan (kurucu meclis)[14] olabileceğini" bildirmişti. "Ankara'da bir meclisin toplanacağı ve İs-

[14] Bu ifade tepki çekince "salahiyet-i fevkaladeyi haiz bir meclis" olarak değiştirilmiştir.

a-Ali GÜLER_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:53 Page 8

tanbul'dan kaçıp gelebilen milletvekillerinin de katılımı ile açılışın 23 Nisan 1920'de gerçekleştirileceği" ifade edilmişti. Bu genelge, İstanbul'dan çıkmış olan kafileye Gebze'de bulundukları sırada iletilmiş, Anadolu'ya geçmekte olan milletvekilleri de cevaben, "aldığınız tertibatta tam bir isabet vardır. Allah milletimizin selameti namına muvaffak kılsın. Bununla beraber bizim oraya gelişimizin esas sebebi, âli bir meclise iltihak ederek (katılarak) vazifemizi deruhte etmekten ibarettir." Şeklinde memnuniyetlerini dile getirmişlerdi.[15]

İsmet Paşa'nın (İnönü) İstanbul-Ankara Yolculuğu

Halide Edip Hanım ve kafilesinin yolculuğu sırasında İstanbul'dan Anadolu'ya yola çıkan diğer kafileler de Kartal-Gebze-İzmit arasında bir ölüm kalım mücadelesi veriyorlardı. Sessiz, yorucu ve yıpratıcı olan bu mücadele sivil, subay, paşa, milletvekili, polis memuru, şeyh, hoca, öğrenci ve askerlerin küçük küçük gruplar halinde işgalden kurtulmak ve Anadolu'ya bir an önce ulaşmak gayretleri ön plana çıkıyordu.

Bu güzergâh üzerinde, asker elbiselerini çıkartıp köylü kılığına bürünenlere, üzerine eski bir asker kaputu giyip başına da çoban bağı takmış bir kurmaya ve ellerine aldıkları küçük bohçalarla yollarına devam eden diğer yolculara sık sık rastlamak mümkündü.

Yukarıda vurguladığımız üzere Menzil Hattı vasıtasıyla Anadolu'ya geçişler 1920 Mart ayı sonundan itibaren tehlikeli bir vaziyet almış ve gruplar halinde geçişler hemen hemen sona ermiştir. Anadolu'ya geçişleri engellemek isteyen İngilizler, 200 kişilik bir bölüğü İzmit'in kuzeydoğusundaki yolları tutmak için görevlendirmişlerdi. Ayrıca, Gebze ve Derince üzerine de takip müfrezeleri sevk etmişlerdi. Bu duruma göre İzmit üzerinden kaçmanın hemen hemen imkansız bir hale geldiği görülmektedir. Fakat bütün bunlara rağmen, Mehmet Akif ve beraberindekilerin Anadolu'ya geçişlerinde gördüğümüz gibi, bu hattan geçişler kısmen de olsa devam etmiştir. Aşağıda anlatıldığı gibi, Mehmet Akif ve arkadaşları 1920 yılının 10-24 Nisan'ı arasında bu güzergâhtan geçiş yapmışlardır.

1920 yılı içinde İstanbul'dan Anadolu'ya geçen diğer bir ünlü isim de İsmet Paşa'dır (İnönü). İsmet Paşa da bu yol ile yani Menzil Teşkilatı'nın güzergâhı ile Anadolu'ya geçmiştir. İşgal sonrasında Ankara'dan gelen ısrarlı teklifler üzerine Anadolu kadrosuna dahil olmuştur. Albay İsmet Bey ve Saffet (Arıkan) Bey de Özbekler Dergâhı'na uğrayarak Anadolu yolculuğuna başlamışlardır. İsmet Bey, buradan Yenibahçeli Şükrü Bey'in Müdürü olduğu Maltepe Atış Okulu'na götürülmüş, geceyi aynı okulda görevli olan Hulusi Bey'in evinde geçirmiş ve ertesi gün nefer elbisesi giydirilerek yola çıkarılmıştır. İsmet Bey anılarında bu kaçışı şu şekilde anlatmaktadır:

"… Saffet'le Haydarpaşa'ya geçtik, trene bindik. Maltepe'ye gittik. Maltepe'de Piyade Endaht (Atış) Okulu vardı. Yenibahçeli Şükrü'nün idare ettiği bu okul, Anadolu'ya geçeceklerin işini kolaylaştırıyor ve onlara yardım ediyordu. Galiba, Şükrü Bey bizi trenden inince karşıladı. O geceyi Atış Okulu'nun subaylarından birinin evinde geçirdiğimizi hatırlıyorum. Bize Okul'dan iki er elbisesi getirdiler. Elimize bir vesika verdiler. Kıyafet değiştirdik…"

İsmet Bey daha sonra, "er kıyafetiyle odun kesmeye giden askerler olarak Maltepe'den yaya hareket ettik" demektedir. İsmet İnönü, kafile halinde Turna Köyü'ne 20 Mart 1920 tarihinde ulaşmış ve burada İbrahim Süreyya Bey'in (Yiğit) de içinde bulunduğu kafile ile karşılaşmıştır. İsmet Bey'in Anadolu yolculuğu, günlerce yaya olarak, bazen de köylerden temin edilen atların sırtında, sapa yollardan 9 Nisan 1920 tarihine kadar devam etmiştir.[16]

Fevzi Paşa'nın (Çakmak) İstanbul-Ankara Yolculuğu

1920 yılı içinde İstanbul'dan Anadolu'ya bu hattı kullanarak geçenler içinde İstanbul Hükümeti Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'yı da (Çakmak) görmekteyiz. Fevzi Paşa, İstanbul'un resmen işgal edilmesi sırasında Harbiye Nazırlığı görevinde bulunuyordu. İşgal olayı üzerine İstanbul'da kalamayacağına, başka hiçbir surette Anadolu'ya faydalı olamayacağına kanaat getiren Fevzi Paşa Anadolu'ya geçmeye karar vermişti. Oğlu Ahmet Çakmak tarafından yayımlatılan anılarında Anadolu'ya geçişi konusunu şu şekilde anlatmaktadır:

"… Nitekim Allah'a şükürler olsun ki, sonunda bu gerçekleşti. Anadolu'ya binlerce yetişmiş subay, on binlerce top, tüfek ve makinalı tüfek, gemiler dolusu her cins cephane göndermeye muvaffak olduk. O zamana kadar ise her zorluğa göğüs gerdik. Ben görevimin başına düşman askerlerinin

[15] H. E. Adıvar, a. g. e., s. 88 vd. E. Z. Ökte, a. g. m., s. 20 vd. M. Aydın, a. g. e., s. 140-143. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 22, Belge No: 565. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 23, Belge No: 594. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 13, Belge No: 340.

a-Ali GÜLER_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:53 Page 9

süngüleri göğsüme dayandığı dakikaya kadar kaldım. Sonra da Sakarya ve İnönü Savaşları'ndan önce Anadolu'ya geçtim…"

Fevzi Paşa, Üsküdar Jandarma Tabur Komutanı Binbaşı Remzi Bey Vasıtası ile Jandarma Üsteğmen Salih Bey'i (Kılıç) çağırtarak Anadolu'ya geçişte kendisine yardımcı olmasını istemiştir. Bunun üzerine Fevzi Paşa'nın Harbiye Nezareti'nde şahsına ait olan iki atı, Üsküdar At Pazarı'nda satılmak bahanesi ile Remzi Bey ve Salih Bey tarafından alınarakÜsküdar'a geçirilir ve bir hana götürülür. Salih Efendi bir aralık atların yanına giderek, Paşa'nın telefon ettiğini ve Beykoz'da atları sattığını ve artık atların Üsküdar'da kalmalarının bir lüzumu kalmadığını söyleyerek atların Beykoz'a gitmeleri gerektiğini belirtir. Seyislere böyle bir mazeret uydurulması, onların hiçbir şeyden kuşkulanmamalarını sağlamak içindi.

Salih Bey, 17 Nisan 1920 tarihinde Fevzi Paşa'nın evine giderek, hazırlıkların tamamlandığını bildirir. Yolculuğun aynı gece başlayacağını tebliğ eder. Gece Abraham Paşa Korusu'nun sahil kapısında Salih Efendi ile buluşan Fevzi Paşa saat 01.30 sıralarında yola çıkmıştır. Yanında bir bavul eşya ve bir er ile beraber sivil olarak Salih Efendi'nin müfrezesi ile birlikte Sultaniye Çayırı'ndan geçerek, Polonezköy yolunu takip ederek sabaha karşı Alemdağ'a varırlar. Burada Üsküdar Jandarma Tabur Komutanı Remzi Bey ile buluşan Fevzi Paşa, İstanbul hakkında bilgi aldıktan sonra birlikte Kartal ve Gebze bölgelerini geçerek birkaç gün içinde İzmit yakınlarına gelebilmişlerdir. Buradan patika yolları takip ederek ve tepelerden yürüyerek Kandıra'ya geçilmiş ve geceyi orada geçirmişlerdir. Sabah yola devam eden kafile, Sarayköy'e gelmiş ve oradan da hareketle ancak ertesi gün sabaha doğru Adapazarı yakınlarına ulaşmışlardır.

Adapazarı hakkında edinilen bilgiler üzerine şehre girmelerinin mahzurlu olabileceğini düşünen Salih Efendi, şehrin kenarlarından ve derelerden yürüyerek sabaha karşı Fevzi Paşa'yı Geyve Boğazı'na getirebilmiştir. Geyve'den Lefke'ye geçen kafileyi 20 Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın bizzat karşıladığı bilinmektedir.

Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Kurmay Binbaşı Saffet Bey'i Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'nın Anadolu'ya gelmekte olduğu haberini bildirmek üzere telgrafhaneye gönderir. Ali Fuat Paşa'nın hatırına binaen Mustafa Kemal Paşa'dan hiç umulmadık bir cevap alınır. Gelen şifrede, "Fevzi Paşa'yı geldiği yere iade ediniz!" denilmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın böyle bir tavır takınmasının sebebi ise, Fevzi Paşa'nın Anadolu'ya geçişinden onbeş gün öncesinde Ankara'ya karşı muhalif bir tutum içinde bulunmuş olması gösterilmektedir.Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya Fevzi Paşa hakkındaki düşüncelerini tekrar anlatarak, Paşa'nın kendiliğinden birden bire Anadolu'ya geçmiş olmasının isyan bölgelerinde, Anadolu lehinde büyük bir tesir yapacağını ve bu durumdan kolordudaki bütün arkadaşlarının da memnun olduğunu ifade eder. Bunun üzerine Ali Fuat Paşa anılarındaMustafa Kemal Paşa'nın şu cevabı verdiğini belirtmektedir:

"Saffet Bey vasıtası ile Fevzi Paşa Hazretlerine,

Anadolu'ya geçtiğinize memnun olduk. Hoş geldiniz. Ankara'yı teşriflerinize intizar ediyoruz. Hürmetlerimiz.

Mustafa Kemal."[17]

Mevcut belge ve bilgiler Ali Fuat Paşa'nın anlattığı bu olayı doğrulamamaktadır. Burada bahsedilen,Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği söylenen böyle bir telgraf da yoktur. Mustafa Kemal Paşa, başlangıçtan beri Fevzi Paşa'nın Anadolu'ya geçişini her aşamada takip etmektedir. Mesela Kuşçalı'dan çekilen 20 Nisan 1920 tarihli bir telgrafta, "Anadolu'ya hareket buyuran Harbiye Nazırı sâbıkı Fevzi Paşa Hazretleri bugün saat 5 sonrada Kuşçalı'yamuvassalat buyurmuşlardır. Bu gece istirahat buyuracaklardır. Buradan itibaren takip edilecek istikametin iş'arına ve o istikamette icap eden memurinin bulundurulması hususunun lazım gelenlere emr ve iradesi maruzdur…" denilmektedir.

Ankara'dan, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Namına Mustafa Kemal Paşa'dan aynı gün gelen cevabi telgraf ise şöyleydi:

"Paşa Hazretlerine,
Bizi şeref-i mülakatınıza milleti hidemat-ı ber-güzidelerine mazhar edeceğinizden dolayı cümleten pek mesuduz. Arz-ı ihtiramat-ı mahsusa eyleriz. Refakat-ı devletlerinde bulunan bilcümle rüfekanın

[16] İ. İnönü, "Hatıralar", Ulus Gazetesi, 11-12 Nisan 1968. M. Aydın, a. g. e., s. 144-145. A. F. Cebesoy, Milli
[17] Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953, s. 369-371.

a-Ali GÜLER_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:53 Page 10

gözlerinden öperiz. Sürat-ı mümküne ile Adapazarı-Geyve üzerinden Ankara'yı teşriflerinizi intizar eyleriz. Vaziyet-i umumiyemiz Elhamdülillah iyidir…" denilmekteydi.

Bu cevap Kuşçalı'da Fevzi Paşa'ya ulaştığı vakit, Paşa'nın çok sevindiği ve şu cevabı verdiği görülmektedir:

"İltifat-ı devletlerinize arz-ı şükran ederim. İstanbul'da vatanıma edemediğim hizmeti Anadolu'da telafi edebilirsem benim için en büyük saadettir. An-karibşerf-i mülakatlarıyla müşerref olacağımı lütf-u Hakk'dan ümit ederim…"[18]

Aşağıda değerlendireceğimiz gibi, Mehmet Akif'in Anadolu'ya geçişiyle ilgili yazışmalardan Akif ve arkadaşlarının Kuşçalı'dan ayrıldıkları günün akşamı Fevzi Paşa Kuşçalı'ya ulaşmıştır. Fevzi Paşa daha sonra Ankara'ya ulaşmış ve Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Riyaseti'nin başına geçmiştir.[19]

Akif'i Ankara'ya Kim Çağırdı?

İstanbul'daki bu bunalımlı günlerden birinde Mehmet Akif'in Çengelköy'deki evinin kapısı çalınır. Kapıyı açanlar Akif'i görmek için geldiğini söyleyen otuz yaşlarında, uzunca boylu, halinden ve davranışlarından subay olduğu anlaşılan ziyaretçiye, "kim diyelim" diye sorarlar. Meçhul ziyaretçi ismini söyler ve "Akif Bey beni tanımaz, arkadaşlarından biri, yazdığı mektubu bana götürüver dedi de…" şeklinde karşılık verir. Meçhul ziyaretçi bir evin odasında Akif'le baş başa yirmi beş dakika kadar görüştükten sonra çıkar.[20]

M. Ertuğrul Düzdağ ise; "nihayet İstanbul'da hizmet imkanı kalmadığını gören Akif Bey, o sırada dergiye gelen Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in 'Heyet-i Temsiliye' adına kendisini Ankara'ya davet etmesi üzerine itibarlı ve yüksek maaşlı işini ve ailesini bırakarak, 10 Nisan 1920 tarihinde gizlice Ankara'ya doğru yola çıkmış…" diyerek, Akif'i Ali Şükrü Bey'in Ankara'ya davet ettiğini belirtmektedir.[21]

M. Akif, bu olaydan birkaç gün sonra 1920 Nisan ayının ilk günlerinde İstanbul'dan ayrılmadan önce (muhtemelen 9 Nisan 1920) Eşref Edip ile Ömer Rıza Doğrul'a;

"Artık burada duracak zaman değildir, gidip çalışmak lazım. Bizim tarafımızdan halkı tenvire (aydınlatmaya) ihtiyaç varmış. Çağırıyorlar. Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara'ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın Sen de idarehanenin işlerini derle topla, Sebilürreşat klişesini de al, arkamdan gel. Meşihattakilerle de (Şeyhülislâmlık) temas et, Harekât-ı Milliye aleyhine bir halt etmesinler." Dedi.[22]

D. Mehmed Doğan, "MehmedÂkif'in İstanbul'dan ayrılmadan önce Eşref Edip'e söyledikleri arasında iki husus dikkati çekmektedir:" diyerek ilk husus olarak "Ankara'ya çağrılması. Çağıran kimdir? Bu belirtilmiyor. Ancak sebebi açıklanıyor: 'Bizim tarafımızdan halkı tenvire ihtiyaç varmış.' Nitekim Ankara'ya gelir gelmez Konya'ya gönderiliyor."[23] Demektedir.

İlk defa tarafımızdan yayınlanan bir arşiv belgesi ile bu konudaki muğlak durum ortadan kalkmıştır. Mehmet Akif'i Ankara'ya çağıran Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'dır. M. Kemal tarafından 8 Nisan 1920 günü İstanbul Heyet-i Merkeziye Teşkilatı'ndan Zafer Bey'e hitaben yazılan bir şifre telgrafın 10. ve son maddesinde, "burada ulemaya ihtiyaç vardır. Ali Beyle görüşülerek Hoca Fatin, Şair Mehmet Akif Efendilerin ve sair tensip edileceklerin sür'at-i sevkleri"[24] talimatıyla Mehmet Akif Ankara'ya çağrılmıştır.

Akif Ankara'ya Nasıl Geldi?

Mehmet Akif, nihayet 10 Nisan sabahı namazı kıldıktan sonra ailesiyle vedalaştı ve 12 yaşındaki

[18] Bu yazışmalar için bakınız: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 75, Belge No: 1616, 1617 ve 1618.
[19] Fevzi Paşa'nın Anadolu'ya geçişi ile ilgili olarak bakınız: M. Sertoğlu, "Mareşal Fevzi Çakmak'ın Hatıraları", Anlatan: Adnan Çakmak, Hürriyet Gazetesi, 10 Nisan 1975. S. Kılıç, "Fevzi Çakmak Anadolu'ya Nasıl Kaçtı?", Hayat Tarih Mecmuası, Sayı: 12 (Ocak 1968), s. 23.F. Fuat, "Mili Mücadele ve Cumhuriyet, Cumhuriyete Doğru İlk Adım Nasıl Atılmıştı?", Anlatan: Fevzi Çakmak, Tasvir Gazetesi, 29 Ekim 1946. M. Aydın, a. g. e., s. 145-148.
[20] M. Çetin, M. C. Çiftçigüzel, Mehmet Akif Ersoy Albümü, M. A. Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları, Ankara, 2002. s. 29.
[21] M. E. Düzdağ, "Mehmet Akif Ersoy", Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Neşre Hazırlayan: M. E. Düzdağ, TDV., Yayınları, 9. Baskı, Ankara, 2013, s. 29.
[22] E. Edip, Mehmet Akif (Hayatı ve Eserleri), C: I.,2. Baskı, İstanbul, 1962, s. 139. M. Çetin, M. C. Çiftçigüzel, a. g. e., s. 29. D. M. Doğan, Camideki Şair MehmedÂkif, 4. Baskı, Yazar Yayınları, Ankara, 2009, s. 44.
[23] D. M. Doğan, a. g. e., s. 44.
[24] Genelkurmay ATASE Arşivi, Belge: 29-96ac.

a-Ali GÜLER_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:53 Page 11

oğlu Emin ile birlikte İstanbul'dan ayrıldı. Oğlu Emin'in anlattığına göre bu yolculuğun ayrıntıları şöyledir: Akif, ailesiyle vedalaştıktan sonra Çengelköy'den Üsküdar'daki Karacaahmet Mezarlığı'na kadar yürüyerek gelmişler, burada bir faytonda kendilerini bekleyen Ali Şükrü Bey (Trabzon Milletvekili)'le Kısıklı üzerinden Alemdağı'na, oradan da Milli Mücadele yanlılarının toplandığı bir çiftliğe (muhtemelen Göz Doktoru Esat Paşa'nın Baltacı Çiftliği) gitmişler. Oradan bir süvari refakatinde atla yola devam ettikten ve geceyi bir köyde geçirdikten sonra ertesi gün İzmit-Adapazarı arasında Kuva-yı Milliyeciler silah taşıyan bir kafileye katılmışlardır. Geyve yakınlarında karşılaştıkları Kuşçubaşı Eşref ve Yenibahçeli Şükrü Bey'le birlikte kafileden ayrılarak demiryolundan dekovil ile Eskişehir'e oradan da trenle Ankara'ya gelmişlerdir.[25]

Yine ilk defa tarafımızdan yayınlanan arşiv belgelerinden, Mehmet Akif'in Ankara yolculuğu hakkında bazı ayrıntıları öğreniyoruz. Bir belgede Akif ve arkadaşlarının 17 Nisan 1920 günü Kuşçalı'dan Geyve'ye hareket ettikleri görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa 17 Nisan 1920'de İstanbul Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hey'et-i Temsiliyesi adına Havali Komutanı Oğuz Bey'den Kuşcalı vasıtasıyla, "İstanbul'dan gelenlerden orada kalanların kimler olduklarının iş'arı"[26] nı istemiştir.

Havali Komutanı Oğuz (Yenibahçeli Şükrü), aynı gün Mustafa Kemal Paşa'ya konumuzla ilgili birçok ayrıntıyı içeren şu cevabı verdi:

"Endaht Mektebi'ne (Atış Mektebi) ait sekiz bomba topu, yüzü mütecaviz mermisi ve yedi mitralyözle Dersa'aadetten gelen esliha sandıkları Eşref Bey'e teslim edilerek Bolu istikametine hareket etmiştir. Bilahare zat-ı devletlerinden gelen şifreler Eşref Bey'e verilememiştir.

14 Akşamı Bulgar Sadık çetesi kırk mekkareyle Maltepe Endaht Mektebine giderek seksen sandık cephane ve daha sair şeyler alarak dün buraya vasıl olmuştur. Bugün Geyve'ye hareket eden mumaileyhe Şair Mehmet Akif Bey, Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey, Kütahya mebusu Ragıp Bey, Soysallıoğlu İsmail Bey ile Lahey Şehbenderi FeridHalid Bey ve evvelce Eşref Bey'le de Eczacı Hulusi Bey, Kadıköy Daire Müdürlüğü'nden mazul (azledilmiş) Rıfat Bey, Nuri Bey, Hamdullah Suphi Bey'in biraderi Kerim Bey, Binbaşı Çolak İbrahim Bey, İhtiyat Zabiti Halil Beyler hareket etmişlerdir. Bu akşam Fevzi ve yarın akşam da vürud edecek Yakup Şevki ve Nurettin Paşaların hareketlerini ayrıca arz edeceğim. Menzil vazifesi emr-i alileri üzere icra edilecektir. Yalnız fırkanın bir an evvel vazifesini deruhte etmesi emir buyurmaklığınızı istirham ederim. Havali K. OĞUZ"[27] Bu belgedeki bilgiler, şimdiye kadar Emin Bey'in anlatımlarından hareketle anlatılan bazı muğlak konuları netleştirmiştir. Bir defa Akif'in bu seyahati Kuva-yı Milliye'nin İstanbul-Ankara hattındaki teşkilatları tarafından organize edilmiştir. Akif'in silah taşıyan bir kafileye rastlayarak ona katıldığı ifadesi eksiktir. Bu kafile Bulgar Sadık Bey'in "Çetesi"dir. Akif ve diğer yolcular bunlarla birlikte Ankara yoluna devam ettirilmişlerdir.

Oğlu Emin'in hatıralarında söylediklerinden anlaşıldığına göre, Mehmet Akif ile Ali Şükrü Bey Ankara'ya Meclis'in açılışının ertesi günü (24 Nisan 1920) öğle sıralarında varmışlardır. Meclis'in 24 Nisan Cumartesi günü yapılan ikinci toplantısının, öğleden sonra üçte başlayan üçüncü celsesinde, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in, müzakereler sırasında söylediği birkaç cümlenin zapta geçmiş olduğu görülmektedir.[28]

Ankara'ya geldiklerinde trenden iner inmez hemen Meclis'e gitmişler, burada Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşmışlar, Mustafa Kemal Paşa Akif'e, "Sizi bekliyordum efendim, tam zamanında geldiniz. Şimdi görüşmek kabil olmayacak, ben size gelirim" der.

Mehmet Akif'in Ankara'ya gelişi Ankara'da ciddi bir heyecan yaratmış, büyük bir moral kaynağı olmuştur. 28 Nisan 1920 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde Akif'in gelişi şu şekilde anlatılmaktadır: "Pek hassas ve ulvi İslâm şairi Mehmet Akif Bey dahi İstanbul'dan çıkarak birkaç gün evvel Ankara'ya muvasalat eylemiştir. İlhamat-ı şairanesinin menba-ı aslisi bilhassa İslâmiyet-i diniye ve vatan-ı gayretiyyesinde olan bu güzide İslâm şairi bir şahsiyet-i mümtazdır. Milletin giriştiği mücadele-yivatanperverane İslâm şairi Mehmet Akif Bey'in himmet-i hamiyyetkâranesinden pek çok feyz ve kudret alacaktır. Şair-i Hâkim-i İslâm'ın önümüzdeki Cuma günü halka bir mev'ize buyuracağını memnuniyetle haber aldık." Gazete haberiyle duyurulduğu gibi Akif Ankara'ya gelir gelmez Hacı Bayram Camii'nde halka hitap etmiştir.[29]

[25] M. E. Düzdağ, a. g. m., s. 30. M. Çetin, M. C. Çiftçigüzel, a. g. e., s. 30. D. M. Doğan, a. g. e., s. 67. Y. Çağbayır, İstiklâl Marşı'nın Tahlili, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 13. Baskı, Ankara, 2003, s. 221.
[26] Genelkurmay ATASE Arşivi, Belge: 29-116
[27] Genelkurmay ATASE Arşivi, Belge 29-116aa
[28] M. E. Düzdağ, a. g. m., s. 30-31.
[29] M. Çetin, M. C. Çiftçigüzel, a. g. e., s. 30.

a-Ali GÜLER_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:53 Page 12

Akif Burdur Milletvekili Seçiliyor

Mehmet Akif, Mustafa Kemal Paşa'nın istifa eden bir mebus namzedinin yerine kendisinin yazılmasını istemesi üzerine Burdur Milletvekili seçilmiştir. Ankara'ya 24 Nisan'da gelmiş olan Akif Bey'in namzet yazılması, Paşa'nın 29 Nisan 1920 tarihli bir telgrafı ile Burdur'un bağlı bulunduğu Konya Vilayeti Vali Vekili Kolordu Kumandanı olan Albay Fahrettin Altay Bey'e bildirilmiştir. Burada yapılan seçim sonucunda en fazla oyu Akif Bey almıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Fahrettin Altay'a yazdığı telgrafın tam metni şu şekildedir:

"Ankara, 29 04.36
Konya'da 12. K. K. Fahrettin Bey Efendi'ye,
İstifasında musır bulunan Burdur livası Büyük Millet Meclisi azasından ve Ahz-ı Asker Reisi Miralay İsmail Bey Efendi'nin yerine liva-yı mezkûr Büyük Millet Meclisi azasından Ankara'da bulunan Şair Mehmet Akif Efendi'nin intihabının temin ve neticenin iş'ar buyrulmasını rica ederim.
Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal (imza)"[30]

Belge: 29-96ac

Muhabiri Mister Bravn ve Rober Kolejde tarih muallimi Amerika Ticaret Odası katiplerinden Mister Mor, Amerikan Muavenet Heyeti azasından Madam Rays ile Matmazel Ceyliyuve, Amerikan mümessili Amiral Bristol'a, İtalyanlardan Müsyö Fago ile Miralay Kaprini ve Mösyö Dinari'ye, Fransızlardan Bahriye İstihbarat Şubesi müdürü Mösyü Rolan ve muavini Gavabe'ye verilecektir. Bunlardan Amerikalıları Fevziye Mektebi vasıtasıyla bulunacak tarih muallimesi ve Halide Edip hanımın hemşiresi Belkıs Hanım görecek ve Belkıs Hanım ayrıca Londra'da Matmazel Frayn adresine gönderilecektir. İtalyanları Emir Abdülkadir tanır.

1. Matbu'at-ı Ecnebiye ve dahiliyenin temini için şimdilik Refik İsmail Beyden elli lira alınız. Oraya Bursa tarikıyla para irsali derdesttir.

2. Emir Abdülkadir Beyin biraderi Bedi'i beydeki miftahın Kör Ali beyce alınması

3. Seyyar makine tedarik edilsin muhabere memuru temin olunacaktır.

4. Haritaların kuryeler vasıtasıyla gönderilmesi

5. İstenilen telsiz, telefon mütehassıslarının ne vakit yola çıkarılabileceklerinin iş'arı ve tesri'i

6. Propaganda için orada münevver hanımlar arasında şimdiden teşkilat vücuda getirilmesi

7. Burada ulemaya ihtiyaç vardır. Ali Beyle görüşülerek Hoca Fatin, Şair Mehmet Akif Efendilerin ve sair tensip edileceklerin sür'at-i sevkleri

Kartal'da Hüsnü Efendi/ 8

Belge: 29-116

Tel şifre, 17.4.36

Kuşçalı Telgrafhanesi vasıtasıyla Oğuz Bey'e

İstanbul'dan gelenlerden orada kalanların kimler olduklarının iş'arı

Hey'et-i Temsiliye Namına

Mustafa Kemal (imza)

Kapadım, 17.4.36

Belge 29-116aa

İstanbul Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hey'et-i Temsiliyesi

[30] Genelkurmay ATASE Arşivi, Belge 23-45 (1). Akif'in Milli Mücadele Dönemi'ndeki faaliyetleri, özellikle TBMM'ndeki çalışmaları için bakınız: C. Eraslan, "Milli Mücadelede Mehmet Akif ve Akif'in Ankara Günleri", Vefatının 75. Yılında Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu (12-13 Mart 2011) Bildirileri, Hazırlayan: V. Işık, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul, Kasım 2011, s. 61-78.

a-Ali GÜLER_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:53 Page 13

Kuşçalı, 17.4.36 Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

C: 16/17: Endaht Mektebine ait sekiz bomba topu, yüzü mütecaviz mermisi ve yedi mitralyözle Dersa'aadetten gelen esliha sandıkları Eşref Bey'e teslim edilerek Bolu istikametine hareket etmiştir. Bilahare zat-ı devletlerinden gelen şifreler Eşref Bey'e verilememiştir.

14 Akşamı Bulgar Sadık çetesi kırk mekkareyle Maltepe Endaht Mektebine giderek seksen sandık cephane ve daha sair şeyler alarak dün buraya vasıl olmuştur. Bugün Geyve'ye hareket eden mumaileyhe Şair Mehmet Akif Bey, Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey, Kütahya mebusu Ragıp bey, Soysaylıoğlu İsmail Bey ile (La a h- a a l) şehbenderi Ferid Halid bey ve evvelce Eşref Bey'le de Eczacı Hulusi bey Kadıköy daire müdürlüğünden mazulRıf'at bey, Nuri Bey, Hamdullah Suphi Beyin biraderi Kerim Bey, Binbaşı Çolak İbrahim Bey, İhtiyat zabiti Halil Beyler hareket etmişlerdir. Bu akşam Fevzi ve Yarın akşam da vürud edecek Yakup Şevki ve Nurettin Paşaların hareketlerini ayrıca arz edeceğim. Menzil vazifesi emr-i alileri üzere icra edilecektir. Yalnız fırkanın bir an evvel vazifesini uhde etmesi emir buyurmaklığınızı istirham ederim.

Havali K. OĞUZ

Açtım: 19 (imza)

Belge 23-45 (1)

Ankara, 29 04.36

Konya'da 12. K. K. Fahrettin Bey Efendiye,

İstifasında musır bulunan Burdur livası Büyük Millet Meclisi azasından ve Ahz-ı Asker Reisi Miralay İsmail Bey Efendinin yerine liva-yı mezkûr Büyük Millet Meclisi azasından Ankara'da bulunan şair Mehmet Akif Efendinin intihabının temin ve neticenin iş'ar buyrulmasını reca ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal (imza)

a-Ali GÜLER_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:53 Page 14

Belge: 29-96ac

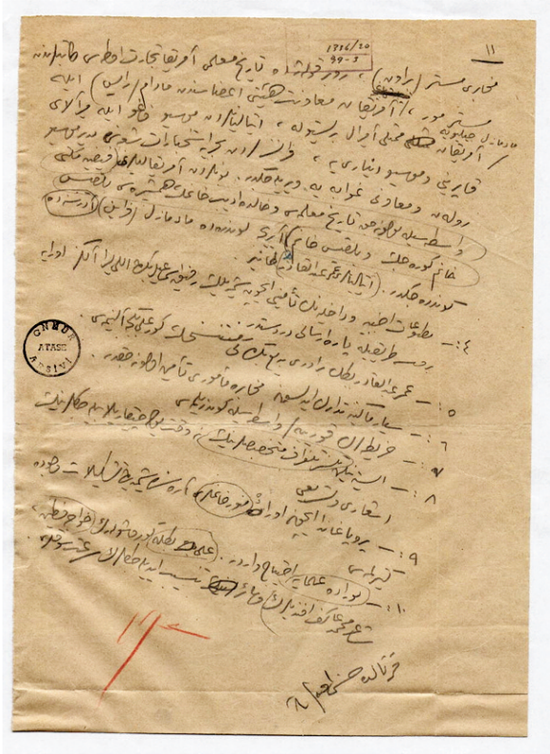

Belge: 29-116

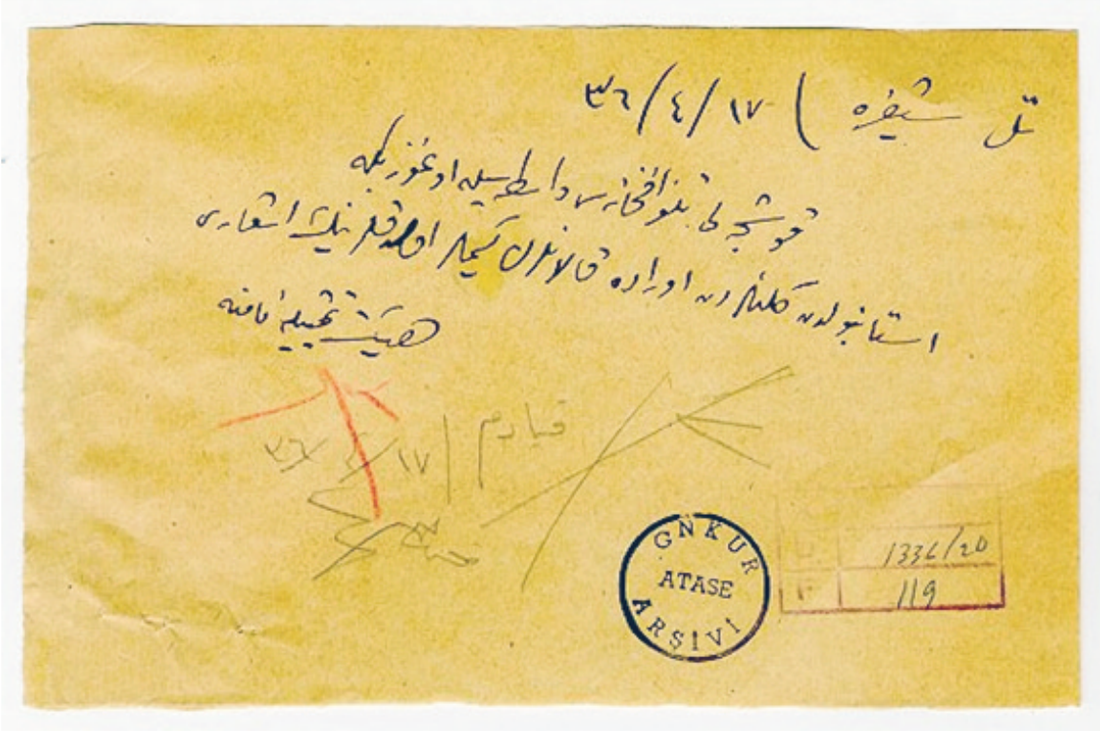

a-Ali GÜLER_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:53 Page 15

Belge 29-116aa

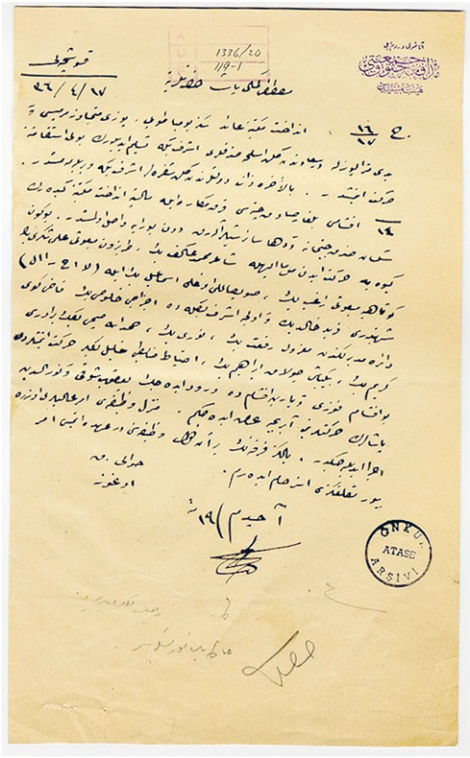

Belge 23-45 (1)

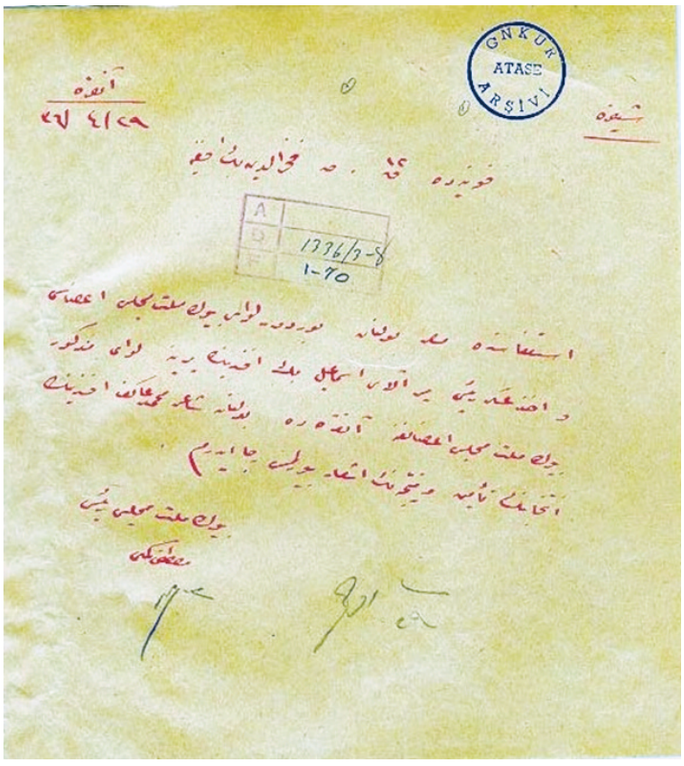

Jsmidt Arsenal

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

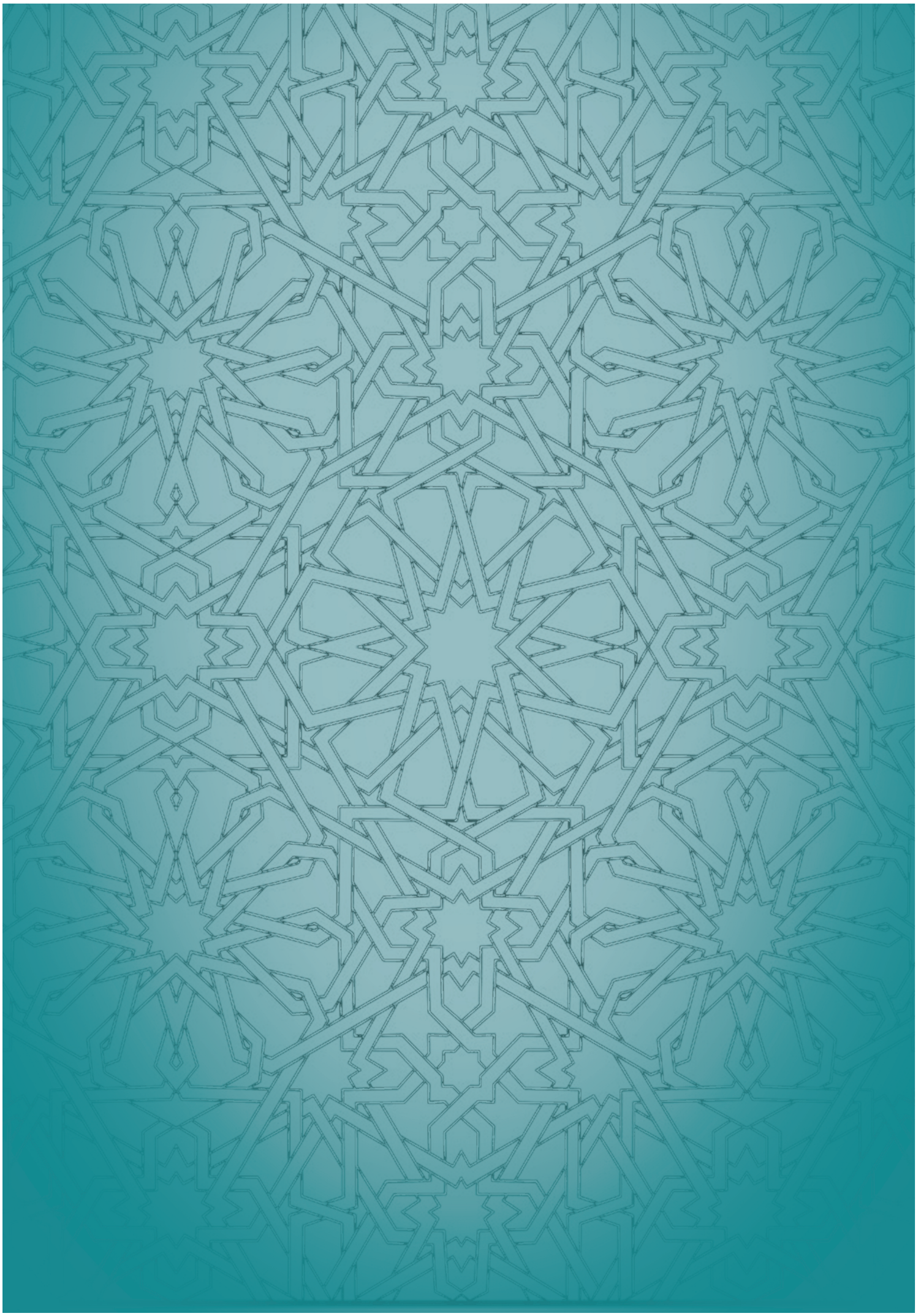

a-KAPANIŞ KONUŞMASI_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:46 Page 2

Kapanış Oturumu

Doç. Dr. M. Bilal ÇELİK
Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL
Prof. Dr. İlhan ŞAHİN

Uluslararası Milli Mücadelede Servetiye Cephesi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu'nun kapanış oturumunu açıyorum. Hepiniz hoş geldiniz. Kapanış oturumunda değerlendirme yapmak üzere öncelikli olarak iki kıymetli hocamızı İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL hocamızı ve İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi'nden Prof. Dr. İlhan ŞAHİN hocamızı kürsüye davet ediyorum.

Buyurun efendim.

Bu sene altıncısını düzenledik dedik. Tabi bugünlere hiç de kolay gelinmedi. Çok büyük bir emeğin ürünü sonuç itibariyle. Yoğun duygular içerisindeyim esasında. Böyle bir çalışmanın, ürünün, projenin bir parçası olmaktan esas itibariyle büyük bir gurur duyuyorum. Tabi serüvenimiz 2013 yılında başladı. İlk görüşmelerimizi yaptıktan sonra 2014 yılında böyle uluslararası bir sempozyumun düzenlenebileceği konusunda kanaat hâsıl olunca 2014 yılı itibariyle ilk sempozyumumuza başlamış olduk. Tabi başlangıçta daha çok tarihi merkezi ele aldık, tarih üzerine yoğunlaştık. Ancak gelen tebliğleri gördükçe Kocaeli bölgesinin, Kocaeli şehrinin sadece tarihiyle değil. Kültürel unsur ve değerleriyle büyük bir hazine olduğunu fark ettik. Ve dolayısıyla sempozyumumuzun başlığını da tarihi ve kültürünü de içine alacak şekilde genişletmiş olduk.

Akça Koca'dan başlamak üzere Kara Mürsel Alp, Gazi Süleyman Paşa, Çoban Mustafa Paşa ve Orhan Gazi sempozyumlarını devam ettirerek en son Milli Mücadele ile bu sempozyumlarımızı taçlandırmış olduk. Tabi bu sempozyumun en değerli kısmı hocalarımız. Sağ olsunlar bizi kırmadılar. Her görüşmemizde büyük bir iştiyakla, büyük bir nezaketle bize desteklerini sundular. Çok uzun süreli araştırmaları neticesindeki, tabi bunların başında Osmanlı Arşivleri geliyor. Araştırmalarını yaparak burada her biri birbirinden değerli tebliğler sundular ve biz de bunları büyük bir özenle kitaplaştırmaya gayret ettik. İşte en sonuncusu geçen sene olmak üzere Orhan Gazi Sempozyumumuzu kitaplaştırmış olduk. İnşallah en kısa süre içinde de bu sene yaptığımız sempozyumu da kitaplaştırıp bilim âleminin hizmetine sunmayı planlıyoruz.

Bu sempozyum kendi içinde hem devam, hem de yenilikleri barındırmakta. Üzerlikle YÜCİTA bize bu konuda büyük destek verdi bu sempozyumda. Coğrafi işaretlemeler üzerine, kültürel değerleri tespit etme noktasında buraya gelerek bize zengin bir içerikle paylaşımlarda bulundular. Tecrübelerini aktardılar. YÜCİTA'nın her bir üzesine burada ayrı ayrı teşekkür etmek istiyorum.

Kocaeli Ansiklopedisi üzerine ciddi bir toplantı gerçekleştirdik sabahleyin. Bu çalıştay çerçevesinde Ansiklopedinin artı ve eksi yönleri ile karşılaşılabilecek zorluklar hakkında hangi yol ve yöntemi izlemek konusunda güzel görüş alışverişleri oldu. Yine çalıştay kapsamında katılım sağlayan hocalarımıza da ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

a-KAPANIŞ KONUŞMASI_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:46 Page 3

Bu girişten sonra ben hocalarımızın değerlendirmelerini merak ediyorum. Biz işin içinde olunca görebildiğimiz veya göremediğimiz şeyler oluyor. Yılların tecrübesi, birikimi çerçevesinde defalarca sayısız sempozyumlara katılan hocalarımızın paylaşımları, değerlendirmeleri bizim için altın kıymetinde. Hocalarımızın bu değerlendirmelerini almak istiyoruz. Öncelikli olarak İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Sayın Prof. Dr. Sabahattin Özel hocamıza sözü vermek istiyorum. Buyurun sayın hocam.

Doç. Dr. M. Bilal ÇELİK

a-KAPANIŞ KONUŞMASI_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:46 Page 4

Sayın Konuklar,
Sevgili gençler…

Sempozyum değerlendirmesine geçmeden önce, benim öğrencilik yıllarıma, yarım asır öncesine dönmek, onu anımsayıp sizinle paylaşmamak eksiklik olurdu. Oradan başlayayım. 1969-1970 döneminde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde lisans öğrencisiydim. O zaman lisans öğrencilerinin mezuniyet tezi yapmaları bir zorunluluktu. Ben de Adapazarlı olmam münasebetiyle Adapazarı ile ilgili bir tez yapmayı aklımdan geçiriyordum. Danışman hocam merhum, ruhu şad olsun, buradan da rahmetle anıyorum. Prof. Dr. Cengiz ORHONLU, İzmit tersanesini merak ediyordu. Beni o konu üzerinde çalışmaya yönlendirdi. Başbakanlık Arşivi belgelerinde çalışarak ilk kez İzmit'in mahallelerini, çevresini, yerleşim yerlerini, hane sayısını, meslek guruplarını tespit etmiş olduk. genelde Kanuni devri dönemine ait tarihsiz bir tahrir defterlerinden yola çıkarak diğer defterlerle zannediyorum bu İzmit konusunda yapılmış, yanılıyorsam özür dilerim, ilk akademik çalışma olmalıdır.

İzmit önce Süleyman Paşa ilinin bir parçası oldu. Sonraki yıllarda Fatih döneminde Anadolu eyaleti tahrir edilirken o eyalet kapsamına alındı. Yine bir sonraki yüzyılda Kapatanpaşa eyaleti kurulunca o eyaletin bir parçası oldu ki bu eyalete bağlı sancak beyleri de derya beyleri olarak anılırdı.

On dokuzuncu yüzyılda kâh Kastamonu vilayetine kâh Hüdavendigar vilayetine bağlandı. Zaman zaman müstakil sancak halinde oluşturuldu. Kimi zaman Zaptiye Müşirliğine, demiryolu yapımı döneminde bağlandı. İstanbul Şehir Emanetine bağlandığı dönemler de oldu. Ve Cumhuriyetin başlarında İzmit yaklaşık söylüyorum 14.000 nüfuslu bir kasabaydı. 12.000 veya 14.000 arasında tahmin edilen. O nüfusta bir kasabaydı. İleriki yıllarda sanayileşme İzmit'i çok yüceltti. İzmit'te sanayiyi yüceltti. Böylece İzmit, büyük bir yerleşim haline dönüştü. Türk sanayinin adeta bir dinamosu bir itici gücü haline geldi. Bu kadar Osmanlı devletinin neredeyse kuruluşuna uzanan geçmişiyle ilgili böyle birkaç ferdi çalışmanın bu yörenin tarihini aydınlatması, ortaya koyması kuşkusuz imkânsızdı. Tarih bilindiği gibi bir deryadır. Bir ummandır. Biz bunun bir zerresini yapmaya çalıştık. Yani çok çalışmaya ihtiyaç vardı. Gözlediğim kadarıyla Kocaeli'nin Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın İbrahim Karaosmanoğlu açılış programında dikkatimi çekti. Tarihe çok ilgisi olan tarihin ne derece önemli olduğunu kavramış bir şahsiyettir. Onun altında da tabi bu düşünceyi besleyen, destekleyen gençler vardı. yardımcıları vardı. Böylece Kocaeli sempozyumları ortaya çıktı. Bu yıl Altıncısı gerçekleştirildi. Bu ummanın içince, okyanusun içinde bir mesafe alındı. Kuşkusuz daha bu alanda çalışmaya ihtiyaç var. Katılabildiğim, dinleyebildiğim oturumlarda çok güzel bildiriler dinledim. Bunun mutluluğunu duydum. Bu sempozyumlar sadece bir takım bildirilerin sunulduğu toplantılar olmaktan öte değerli etkinlikler çünkü onlarca yüzlerce meslektaş bu sempozyumlar vesilesiyle bir araya geliyor. Çalışmalarını, görüşlerini düşüncelerini birbiriyle paylaşıyorlar. Bu etkileşim de bu sempozyumların belki de çok önemli, olumlu sonuçlarından biri olsa gerektir. Sonuçta Kocaeli Büyükşehir Belediyesi bu yıl onur ödülü adı altında bana bir onur ödülü verme teveccühünde bulundu. Doğrusu böyle bir onura ben kendime pek layık görmedim ama teşekkür ediyorum. Tabi ki güzel bir şey. Yine bu vesileyle bu sempozyumlara olan ilgimi sağlamakta, bu sempozyumlara katılmamda beni teşvik eden genç meslektaşlarım da oldu. Çünkü biz emekli öğretim üyesiyiz. Yaş ilerledikçe insanlar biraz daha nazlı oluyorlar zannediyorum. Böyle bir sempozyuma bir etkinliğe katılmak için bir teşvike ihtiyaçları oluyor. Bir ısrara ihtiyaçları oluyor. Bu bağlamda sempozyumlarda emeği geçen herkese en derin şükranlarımı sunarken iki genç arkadaşımı da beni teşvik ettikleri için, bu konuda ısrarcı oldukları için Sakarya Üniversitesi öğretim üyesi genç meslektaşım Prof. Dr. Haluk SELVİ'ye yine sempozyum düzenleme kurulunda olan, sempozyum sekreteryasında çalışan genç akademisyen Resül NARİN kardeşime teşekkürlerimi sunmak istiyorum ve sözü sayın başkana bırakıyorum. Teşekkür ediyorum…

Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL

a-KAPANIŞ KONUŞMASI_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:46 Page 5

Teşekkür ediyorum sayın başkan. Çok değerli Kocaeli Büyükşehir Belediyemizin temsilcileri, çok değerli meslektaşlarım ve değerli öğrencilerimiz öncelikle hepinizi sevgi ve saygıyla selâmlıyorum.

Cumhuriyetimizin banisi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün dediği gibi, "bir milletin temeli kültürdür." Kültürel konular üzerinde çalışmak araştırmalar yapmak, bunları bilim dünyasına sunmak, ekonomik ve parasal bakımından gelir getirici unsurlar değildir. Ancak şunu açıklıkla ifade edeyim ki bir ülkenin, bir memleketin tapusu da, temeli de kültürel konulardır. Bu bakımdan Cumhuriyetimizin ilk yıllarında Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu gibi iki önemli kurumu kurduğunu ve hem ulusal hem de uluslararası toplantılara bu kurumların ev sahipliği yaptığını biliyorum. Hatta bu kurumlarımızın toplantılarını ben İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesindeyken rahmetli olan hocalarımın büyük bir heyecanla hazırlandığını ve bu kongrelere gittiğini biliyorum. Bu Ülkemizin başkenti olan Ankara'da olan toplantılardı. Ancak zaman süreci içerisinde özellikle yerel yönetimlerimizin bu işlere sahip çıktığının mutluluğunu yaşamaktayız.

Şunu açıklıkla ifade edeyim ki bu işin öncülüğünü yapan kurumlarımızın başında Kocaeli Büyükşehir Belediyesi gelmektedir. Gerçekten bu işte öncü bir rol oynadı. Diğer yerel yönetimlerimize örnek olacak işler yapmaya başladı. Ve bugüne kadar gelen altıncısı olan Kocaeli ve yöresi tarihiyle ilgili akademik ve bilimsel uluslararası toplantıları gerçekleştirdi. Bu bakımdan huzurlarınızda Kocaeli Büyükşehir belediyemize, başta Başkan İbrahim Karaosmanoğlu olmak üzere onun yetkililerine huzurlarınızda teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca Düzenleme Kurulu içerisinde yer alan ve isimlerini programda gördüğümüz Prof. Dr. Haluk SELVİ, Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN, Doç. Dr. Bilal Çelik, Dr. Ali YEŞİLDAL, Raşit FİDAN, Hayriye SÖZER ve Resül NARİN beylere de huzurlarınızda teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunuyorum. Çünkü şunu çok iyi biliyorum ki bu gibi bilimsel toplantıları yapmak çok zor, güç ve meşakkatli bir iştir. Her şeyden önce bu gibi bilimsel toplantıları yapmak sabır gerektirir.

Bugün altıncısını idrak ettiğimiz bir toplantının da başarıyla sonuçlandığını görüyoruz. İşin en ilginç tarafı bu altıncı sempozyuma kadar gelen sempozyum bildirilerinin de basılarak bir sonraki toplantıya siz değerli meslektaşlarıma sunulduğunu da görüyoruz. Ben bunu çok önemli görüyorum. Yoksa çalışmalarımız, konuşmalarımız kapalı salonlar içerisinde kalır gider. Çok önemli bir atasözü var. Söz uçar yazı kalır. Demek ki bu yazılı materyaller elimizde kalıyor. İşte bunun bir bilgi birikimi olarak bugün sabahleyin yine burada Kocaeli ve yöresi ile alakalı bir ansiklopedi toplantısının çalıştayına katıldık. Bu bize şunu gösteriyor: demek ki böylesine bir bilgi birikimi olmadan, bir bilgi birikimi yapmadan bir ansiklopedi çıkartmak kolay bir iş değil. Mümkün değil. Demek ki artık bilgi bakımından, birikim bakımından, tecrübe bakımından bu seviyeye geldiğimizi göstermesi bakımından önemli ve bu konuda da arkadaşlarımızı kutluyorum. Ve üzerimize düşen bu konudaki her türlü vazifeyi de sizler gibi bizlerin de yerine getireceğini ifade etmek istiyorum.

Bir diğer önemli konu, bu toplantılara çok genç meslektaşlarımız da geliyor. Tabi ki tecrübeli hocalarımız da geliyor buraya. İşte bu toplantının en önemli yönlerinden biri hocalarla gençleri buluşturmasıdır. Ben değerli meslektaşlarıma soruyorum burada. Türkiye'de hangi toplantılarda böyle geniş kapsamlı, geniş katılımlı olarak bir araya geliyoruz. Belki parmakla sayılacak kadar çok az toplantı yapılıyor. Bizleri bir araya getirmek bakımından, birbirimizle konuşmak bakımından, çalıştığımız konularda istişareler yapmak bakımından, projeler gerçekleştirmek bakımından hatta bu projelerimizi evrensel düzeye taşımak bakımından ben buraları çok önemli bir yer ve mekân olarak görüyorum. Bu bakımdan Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'ne ve bu projenin içerisinde, bu sempozyumların içerisinde yer alan arkadaşlarımıza, meslektaşlarımıza teşekkür ediyorum. İnanıyorum ki gelecek yıl veya gelecek yıllarda yapılacak toplantılarda da bu sempozyuma sunulan bildirilerin kitaplaştırılarak sunulacağını biliyorum. Çünkü bu işin başında olan arkadaşlarımızın ne kadar fedakâr ve cefakâr bir iş yaptıklarını yakinen bilmekteyim. Bu iş fedakârlık işidir. Yoksa imkânsızlık işi değildir. Yani imkânsızlık başka bir şeydir. Önce kararlı olmak lazım. Nerede olursa

a-KAPANIŞ KONUŞMASI_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:46 Page 6

olsun karar verip işe koyulmak lazım. İmkânlar geliyor arkasından İşte biz burada çok güzel bir örneğini görüyoruz. Büyükşehir Belediyemizin öncülüğünde her türlü desteği vererek bizi bir araya getiriyor. Ve bizi misafir ediyor. Konuşuyoruz. Görüşüyoruz. İleriye yönelik projelerimizi gerçekleştirmek yönünde de mesafeler almış oluyoruz tabi ki. Burada benim söyleyecek çok fazla lafım yok. Öncelikle şunu da ifade etmek istiyorum. Bu toplantının en önemli taraflarından bir tanesi kurumsal bir hale gelmiş olmasıdır. Bu çok önemli. Biz pek çok toplantımızı kurumsal bir hale getiremiyoruz. Kurumsallaşamıyoruz değerli arkadaşlarım. Bu bize örnek olması lazım. Bu sempozyum örnek olması lazım. Bir diğer önemli tarafı da tabi kurumsallaştıkça bilgi birikimi oluyor. Tecrübe oluyor. Birikim oluyor. Bir şey daha var sürekli olarak arkadaşlarımızın bu kurumsal yapı içerisinde yer alması lazım. Bu bize şunu öğretir. Şunu gösterir. Hafıza kaybını önler. Biz hafızamızı kaybetmiyoruz bu kurumsal yapı içerisinde. O bakımdan arkadaşlarımıza da çok teşekkür ediyorum. İnşallah bundan sonraki toplantılarımızın artık genel Kocaeli tarihi yanında daha spesifik konular üzerinde yapılmasını öneriyor ve hepinize saygı, sevgilerimi sunuyorum…

Prof. Dr. İlhan ŞAHİN

Souvenir d'Ismidt (Nicomédie).
Boulevard.
380 Editeur Mehmed Hakki, Ismidt.

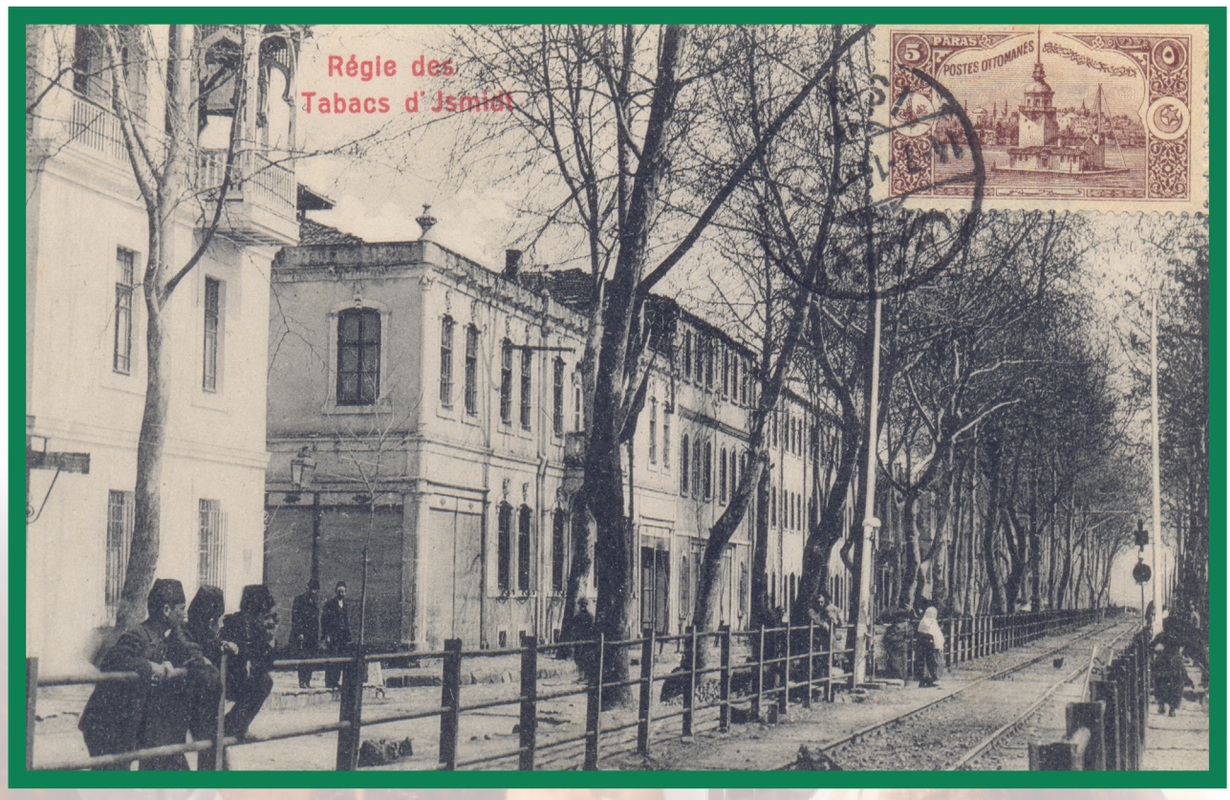
Régie des
Tabacs d' Ismidt
5 PARAS
POSTES OTTOMANES

a-SON FOTOĞRAFLAR 2_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:49 Page 2

Uluslararası Millî Mücadelede Servetiye Cephesi ve Kocaeli Tarihi - Kültürü Sempozyumu - VI Fotoğrafları

a-SON FOTOĞRAFLAR 2_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:49 Page 3

a-SON FOTOĞRAFLAR 2_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:49 Page 4

a-SON FOTOĞRAFLAR 2_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:49 Page 5

a-SON FOTOĞRAFLAR 2_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:49 Page 6

a-SON FOTOĞRAFLAR 2_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:49 Page 7

a-SON FOTOĞRAFLAR 2_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:49 Page 8

a-SON FOTOĞRAFLAR 2_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:49 Page 9

a-SON FOTOĞRAFLAR 2_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:49 Page 10

a-SON FOTOĞRAFLAR 2_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:49 Page 11

a-SON FOTOĞRAFLAR 2_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:49 Page 12

a-SON FOTOĞRAFLAR 2_Tarih Sempozyumu 20.2.2020 17:49 Page 13

a-Ardian MUHAJ_Tarih Sempozyumu 19.2.2020 23:22 Page 1

